

სსიპ შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო
ფონდის კვლევითი საგრანტო პროექტის პირველი პროგრამული
ანგარიში (22.02.2019-22.02.2020)

საგრანტო პროექტი - მოქალაქეობა საქართველოს სკოლებში:
გამოწვევები და განვითარების გზები (N FR-18-1887)

ანგარიშის სრული ელექტრონული ვერსია

6.03.2020

შინაარსი:

თავი 1. დემოკრატიული მოქალაქეობის სამართლებრივი საფუძვლები

თემა 1. ადამიანის უფლებები და მათი დაცვის მექანიზმები

- 1.1. ადამიანის უფლებათა გენეზისი
- 1.2. ადამიანის უფლებები და მათი არსი
- 1.3. ადამიანის უფლებათა სახეები
- 1.4. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენცია.
- 1.5. ადამიანის უფლებათა სამართლებრივი საფუძვლები
- 1.6. ადამიანის უფლებების დაცვა საქართველოში
- 1.7. ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა თავშესაფრების განვითარება 2014-2015 წლებში

თემა II. დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიული, პრაქტიკული და ნორმატიული საფუძვლები

- 2.1. საერთაშორისო პოლიტიკის დოკუმენტები, რომლებიც ქმნიან დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიულ, პრაქტიკულ და ნორმატიულ საფუძვლებს
- 2.2. განათლების პოლიტიკის ეროვნული დოკუმენტები

თავი II. სამოქალაქო საზოგადოება და აქტიური მოქალაქეობა.

ისტორიული, პოლიტიკური და სამართლებრივი კონტექსტები

თემა 1. პოლიტიკური რეჟიმები და მოქალაქეობა

- 1.1. პოლიტიკური რეჟიმების კლასიფიკაცია
- 1.2. პოლიტიკური რეჟიმების შეფასების ინდექსები

თემა 2. მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის დონეები დემოკრატიულ გარემოში

- 2.1. უფლებები და პასუხისმგებლობები დემოკრატიულ სახელმწიფოში
- 2.2. ინდივიდუალური უფლებები და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობები
- 2.3. მთავრობის როლი თანამედროვე დემოკრატიაში

თემა 3. უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო - სამოქალაქო საზოგადოების

პოლიტიკური განზომილება

- 3.1. ეკოლოგიური მაკრო-ეკონომიკა
- 3.2. გადასვლა მდგრად ეკონომიკაზე

თემა 4. აქტიური მოქალაქეობა და სამოქალაქო ჩართულობა

- 4.1. კონცეფციები და განზომილებები
- 4.2. მონაწილეობისა და ჩართულობის ფორმები

თემა 5. სამოქალაქო საზოგადოება და დემოკრატიული მოქალაქეობა

- 5.1. სამოქალაქო საზოგადოების ცნება, არსი და მნიშვნელობა
- 5.2. სამოქალაქო ორგანიზაციები

თავი III. მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა და ბიბლიოგრაფია

თემა I. უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

1.1. სამოქალაქო განათლება XXI საუკუნეში. ანალიტიკური და მეთოდური მიმოხილვა (2018)

1.2. თანამედროვე განათლების თეორია და პრაქტიკა: განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის. მ. ალბულესკუ, ჯ. ალბულესკუ (2015)

1.3. სწავლა დემოკრატიისთვის: მოქალაქეობის სწავლების პოლიტიკა და პრაქტიკა. ჯ. ვეინბერგი, მ. ფლინდერსი (2018)

1.4. მოქალაქეობრივი განათლება მსოფლიოში (ადგილობრივი კონტექსტები და გლობალური შესაძლებლობები). რედაქტორი ჯ. ე. პეტროვიკი და ა. მ. კუნსტსი (2014)

1.5. დემოკრატიული ინკლუზიური განმანათლებლები (2013)

1.6. დემოკრატია, განათლება და მულტიკულტურალიზმი მოქალაქეობასთან დაკავშირებული დილემები გლობალურ სამყაროში. კარლოს ალბერტო ტორესი (1998)

1.7. განათლება დემოკრატიისათვის. სწავლება დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ. როლფ გოლობი, პიტერ კრაფი, ვილტრუდ ვეიდინგერი. წიგნი პირველი (2010)

1.8. დემოკრატია და განათლება: სკოლაში დემოკრატიული პრაქტიკის ანალიზის თეორიული ჩარჩო, ფიუ ჯ., სერა ს., ქანიმას ჯ., ლაზარო ლ., სიმო-ჯი ნ., (2017)

1.9. სკოლაში ბავშვების დემოკრატიული გამოცდილება, მონაწილეობა და ნდობა, ტორნბერგი რ., ელვსტრენდი ჰ., (2012)

1.10. ინკლუზიური დემოკრატიული საკლასო ოთახის შექმნა თანამშრომლობითი სწავლის საშუალებით, ფერგუსონ-პატრიკი კ., (2012)

1.11. მოქალაქეობრივი განათლება: თეორია, კვლევა და პრაქტიკა. შუგურენსკი დ., მაიერსი ჯ.პ., (2003)

თემა II. ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

2.1. მოქალაქის აღზრდა - ყველაზე მნიშვნელოვანი მოლოდინი. ნ. ჭიაბრიშვილი, ჯ. ჯავახიშვილი და სხვ. (2012)

2.2. სამოქალაქო აქტივობის დონის განსაზღვრა და სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ არსებული დამოკიდებულებების კვლევა სკოლის მოსწავლეებში (2018)

თემა III. მოქალაქეობრივი განათლების შესახებ არსებული ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია

თავი IV: მოქალაქეობრივი განათლების მხარდამდამჭერი პროექტები

თემა 1. სასკოლო პროექტები

თემა 2. საუნივერსიტეტო პროექტები

თავი V. მოქალაქეობრივი განათლების საერთაშორისო გამოცდილება

1. მოქალაქეობრივი განათლება ავსტრიაში
2. მოქალაქეობრივი განათლება ფინეთში
3. მოქალაქეობრივი განათლება საფრანგეთში
4. მოქალაქეობრივი განათლება იტალიაში
5. მოქალაქეობრივი განათლება გაერთიანებულ სამეფოში
6. მოქალაქეობრივი განათლება ესტონეთში
7. მოქალაქეობრივი განათლება ამერიკის შეერთებულ შტატებში
8. მოქალაქეობრივი განათლება ბელგიაში

თავი VI. დემოკრატიული მოქალაქეობა/მოქალაქეობრივი განათლება საგანმანათლებლო კურიკულუმებში

1. კოსტა რიკა
2. დანია
3. კოლუმბია
4. ისლანდია
5. სამხრეთ კერეის რესპუბლიკა
6. ხორვატია
7. ფილიპინები
8. ავსტრალია
9. ანდორა
10. კოსოვო
11. მონტენეგრო
12. ნეპალი
13. ამერიკის შეერთებული შტატები
14. ფინეთი
15. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა

თავი VII. დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების ასპექტები სასკოლო სახელმძღვანელოებში

1. ქართული ენა და ლიტერატურა
2. მე და საზოგადოება
3. ჩვენი საქართველო
4. ისტორია
5. გეოგრაფია

6. მათემატიკა
7. უცხო ენები (ინგლისური, გერმანული)
8. მუსიკა
9. ბუნებისმეტყველება
10. ბიოლოგია

თავი VIII. მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელი, შეფასების კრიტერიუმები, ინდიკატორები და მოქალაქეობრივი კომპეტენციის შემოწმების ინსტრუმენტები

თავი IX. სასკოლო საზოგადოების მოქალაქეობრივი კომპეტენციების კვლევის შედეგები

დანართები

- დანართი N1. მოსწავლის კითხვარი (ქართულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე)
- დანართი N2. მასწავლებლის კითხვარი
- დანართი N3. სკოლის დირექტორის/დირექციის წევრის კითხვარი
- დანართი N4. საველე კვლევის რესპოდენტების სტატისტიკური მონაცემები

თავი 1. დემოკრატიული მოქალაქეობის სამართლებრივი საფუძვლები

შინაარსი

თემა 1. ადამიანის უფლებები და მათი დაცვის მექანიზმები

- 1.1. ადამიანის უფლებათა გენეზისი
- 1.2. ადამიანის უფლებები და მათი არსი
- 1.3. ადამიანის უფლებათა სახეები
- 1.4. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენცია.
- 1.5. ადამიანის უფლებათა სამართლებრივი საფუძვლები
- 1.6. ადამიანის უფლებების დაცვა საქართველოში
- 1.7. ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა თავშესაფრების განვითარება 2014-2015 წლებში

თემა II. დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიული, პრაქტიკული და ნორმატიული საფუძვლები

- 2.1. საერთაშორისო პოლიტიკის დოკუმენტები, რომლებიც ქმნიან დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიულ, პრაქტიკულ და ნორმატიულ საფუძვლებს
- 2.2. განათლების პოლიტიკის ეროვნული დოკუმენტები

თემა 1. ადამიანის უფლებები და მათი დაცვის მექანიზმები

1.1. ადამიანის უფლებათა გენეზისი

ადამიანის უფლებები, მისი სოციალური ფესვები და დანიშნულება - კაცობრიობის ისტორიული და სოციალურ-კულტურული განვითარების ის შემადგენელი ნაწილია, რომელმაც საუკუნეების განმავლობაში დგას პოლიტიკური, სამართლებრივი, ეთიკური, რელიგიური და ფილოსოფიური აზროვნების ყურადღების ცენტრში.

საზოგადოების დიდი ნაწილი ადამიანის უფლებათა განვითარებას მეოცე საუკუნის ერთ-ერთ უდიდეს მიღწევად მიიჩნევს. თუმცა, წარსულ ეპოქებშიც ადამიანის უფლებების პრობლემა, ინარჩუნებდა რა თავისი არსით პილიტიკურ-სამართლებრივ ხასიათს, იძენდა რელიგიურ, ეთიკურ ან ფილოსოფიურ ჟღერადობას სოციალური ურთიერთობების, კულტურისა და ტრადიციების შესაბამისად.

კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე შეიქმნა მართლმსაჯულების სისტემები, რომელთა მიზანი საზოგადოების კეთილდღეობა იყო. მართლმსაჯულების, სამართლიანობისა და ჰუმანურობის ცნებები საერთოა მსოფლიოს ყველა რელიგიისთვის: ქრისტიანობის, იუდაიზმის, ისლამის, ბუდიზმის, ინდუიზმის და სხვ. მაგრამ XVIII საუკუნემდე არც ერთ საზოგადოებას, ცივილიზაციას ან კულტურას დასავლურ სამყაროში თუ სხვაგან არ ჰქონია ადამიანის ხელშეუვალი უფლებების ფართოდ დამკვიდრებული პრაქტიკა ან ხედვა.

საერთაშორისო სამართლებრივ დოკუმენტებში დაფიქსირებული ადამიანის უფლებათა ჩამონათვალი იმ ეტალონებისა და სტანდარტების ხანგრძლივი ფორმირების შედეგია,

რომლებიც ნორმებად იქცა თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში. საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა ინდივიდისა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთობის ფორმათა ძიება; საზოგადოებრივი პროგრესისა და თავისუფლების გზაზე კაცობრიობის განვითარების შესაბამისად, სულ უფრო აშკარად იკვეთებოდა მისწრაფება სახელმწიფოს ყოვლისშემძლეობის შეზღუდვის, სახელმწიფო ორგანოებისა და ხელისუფალთა თვითნებური ქმედებისგან ადამიანის დაცვისა და პიროვნების თვითგამორკვევისათვის უფრო ფართო ასპარეზის მინიჭებისაკენ.

ყველა ადამიანი ფლობს თანდაყოლილ განუსხვისებელ უფლებას მატერიალურ თუ სულიერ სიკეთეთა განსაზღვრულ მოცულობაზე, რომელთა უზრუნველყოფასაც ხელი უნდა შეუწყოს საზოგადოებამ და სახელმწიფომ. ამ სიკეთეთა მოცულობა ყოველთვის განისაზღვრებოდა ინდივიდის მდგომარეობით საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურაში და მატერიალურ წარმოებაში. საზოგადოების მკვეთრი პოლარიზაცია მისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე და ცივილიზაციათა თავისებურება (დასავლური, აღმოსავლური და სხვა) ადამიანის უფლებებს არ აძლევდა ფორმალური თანასწორობის პრინციპზე დაფუძნებული უნივერსალური ხასიათის შეძენის შესაძლებლობას.

პირველი კოდიფიცირებული კანონები, რომელიც შეიცავს ადამიანის უფლებების შესახებ ნორმებს ეს არის „ჰამურაბის კანონები“, რომელიც ჩვენ წელთაღრიცხვამდე მე-18-ე საუკუნეში შეიქმნა. იგი შედგებოდა 282 კანონისგანა და წარმოადგენს პრეცედენტულ მოვლენას სამართლის ისტორიაში. იგი არის კოდექსის პირველი ვარიანტი და ეს კოდექსი შეიცავს ნორმებს ადამიანის უფლებების შესახებ. მართალია ამ ნორმებში მოყვანილ ადამიანის უფლებებს არავითარი საერთო არ გააჩნია და არც შეიძლება ჰქონდეს ადამიანის დღევანდელ უფლებებთან, მაგრამ ამ კანონების არსებობამ უდიდესი მნიშვნელობა იქონია სამართლებრივი სისტემების განვითარებაში. აქედან მოყოლებული კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე ხდებოდა სამართლებრივი აქტების განვითარება, დახვეწა, სრულყოფა.

ადამიანის უფლებათა კონცეფცია ჩვენს წელთაღრიცხვამდე VI-V საუკუნეებში ძველ პოლისებში (ათენი, რომი) ჩაისახა, სადაც პირველად წარმოიშვა დემოკრატიის იდეები და შეიქმნა მოქალაქეობის კულტურა. ძველ პოლისებში მოქალაქეობასთან, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებული იყო პოლიტიკური უფლებები: თავისუფლება, სახელმწიფო საქმეების გადაწყვეტაში და მართლმსაჯულებაში მონაწილეობა და ა. შ.

ძველი პოლისებისათვის დამახასიათებელი მოქალაქეობის ინსტიტუტი შეიძლება მხოლოდ კულტურის მაღალ დონეს წარმოეშვა და, თავის მხრივ, ამ კულტურის ფუნქციონირების, განვითარებისა და გამდიდრების საშუალება იყო. შემთხვევითი არ არის, რომ იმ ეპოქაში მოქალაქეობის იდეა და ინსტიტუტი დამახასიათებელი იყო სახელმწიფო წყობილების მხოლოდ ისეთი ფორმისათვის, როგორიც იყო პოლიტეა.

თავდაპირველი წარმოდგენები მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების, თითოეული მოქალაქის კეთილდღეობისათვის ზრუნვის შესახებ ჩამოყალიბდა იმ თეორიათა საერთო ჩარჩოში, რომლებიც ხაზს უსვამდნენ კანონისა და კანონიერების უდიდეს მნიშვნელობას (პლატონი, სოკრატე, არისტოტელე, პერიკლე, დემოსთენე და სხვა). მოვლენათა შემდგომმა განვითარებამ დაადასტურა ადამიანის უფლებათა და საზოგადოებაში კანონის უზენაესობის

პრინციპის ურთიერთქმედების განუყოფლობა. ისტორიული განვითარების ყოველი ახალი საფეხური ადამიანის უფლებებს ახალ თვისებებს მატებდა და მათ სუბიექტთა უფრო ფართო წრეზე ავრცელებდა. ეს კი ხორციელდებოდა კლასებისა და წოდებების მიერ თავიანთი უფლებების, თავისუფლებების დაცვის, მისი გაფართოებისა და გამდიდრებისათვის ბრძოლის შედეგად.

ისტორიულად, ადამიანები უფლებებს და პასუხისმგებლობას იძენდნენ მათი ამა თუ იმ ჯგუფისადმი მიკუთვნების მიხედვით, იქნებოდა ეს წარმომავლობა, დომინანტობა, რელიგია, კლასი, საზოგადოება თუ სახელმწიფო. მრავალ საზოგადოებაში არსებობდა ე. წ.

„ოქროს წესის“ („ნუ მოექცევი სხვას ისე, როგორც შენ არ გინდა, რომ მოგექცნენ“)მსგავსი ტრადიციები. ინდური ვედები, ბაბილონური ჰამურაბის კანონები, ბიბლია, ყურანი და კონფუციუსის აფორიზმები ხუთი უძველესი წერილობითი წყაროა, რომლებიც ადამიანთა მოვალეობების, უფლებებისა და პასუხისმგებლობების საკითხებს შეეხება. გარდა ამისა, არსებობდა ინკებისა და აცტეკების ქცევისა და მართლმსაჯულების კოდექსები-ადგილობრივი ამერიკული წყაროები, რომლებიც XVIII საუკუნემდე კარგა ხნით ადრე არსებობდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა საზოგადოებაში არსებობდა ზეპირი თუ წერილობითი დოკუმენტები, რომელიც ქცევისა და მორალის წესებსა და მართლმსაჯულებასთან ერთად, მიზნად ისახავდა თავისი წევრების ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე ზრუნვას.

ადამიანის უფლებათა დაცვის დღევანდელი საერთაშორისო სტანდარტების წინამორბედი დოკუმენტებია: „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ (MAGNA CHARTA LIBERTATUM, 1215 წ.)

ინგლისი), „ადამიანის უფლებათა ბილი“ (1689 წ. ინგლისი), „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“ (1789 წ. საფრანგეთი) აშშ-ის კონსტიტუცია (1787 წ.) და „უფლებათა ბილი“ (1791 წელი).

ადამიანის თავისუფლებისა და უფლებების განვითარების, მათი ბუნებრივად და განუსხვისებლად აღიარების გზაზე მოწინავედ შეიძლება ჩაითვალოს ინგლისი. ჯერ კიდევ ფეოდალიზმის პირობებში, როდესაც მიმდინარეობდა პოლიტიკური კონფლიქტი სამეფო ხელისუფლებასა და გაბატონებულ წოდებებს შორის, რომლებიც მოითხოვდნენ თვითნებობის შეზღუდვას ხელისუფლების მხრიდან, 1215 წელს მიღებულ იქნა „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ (MAGNA CHARTA LIBERTATUM). ეს აქტი აღიარებულია ინგლისური თავისუფლების ქვაკუთხედად“. მიუხედავად იმისა, რომ ის ფეოდალიზმის პერიოდის სამართლებრივი დოკუმენტი იყო, სწორედ მან შექმნა ის საფუძვლები, რომლებმაც წარმოშვეს წინაპირობები საზოგადოების ცხოვრებაში თავისუფლებისა და კანონის უზენაესობის შემდგომი განმტკიცებისათვის. ქარტიაში ნათქვამია, რომ „ქვემოთ დაწერილი თავისუფლებები“ ენიჭება სამეფოს ყველა თავისუფალ ადამიანს, რათა „ფლობდნენ მათ“; მასში გატარებულია სახელმწიფოს მოხელეების თვითნებობისაგან ადამიანის დაცვისა და მისი ძირითადი ქონების ხელშეუხებლობის იდეა; ნებისმიერი ჯარიმა თუ სასჯელი კანონზე დაფუძნებული უნდა ყოფილიყო; „თავისუფალ ადამიანს წვრილმანი გადაცდომისათვის დაეკისრება ჯარიმა მხოლოდ გადაცდომის

მნიშვნელობის შესაბამისად, ამასთან, მისი ძირითადი ქონება ხელშეუხებელი უნდა დარჩეს; ასეთივე წესით დაეკისრება ჯარიმა ვაჭარს, და მისი საქონელი დარჩება ხელშეუხებელი, გლეხსაც, და მისი ინვენტარი დარჩება ხელშეუხებელი, არც ერთი ზემოთ აღნიშნული ჯარიმის დაკისრება არ მოხდება სხვაგვარად, თუ არა სამეზობლოში არსებული პატიოსანი ადამიანების ფიცით დამტკიცებული ჩვენების საფუძველზე“.

„თავისუფლებათა დიდი ქარტიის“ 39-ე მუხლი შეიცავს დებულებას, რომელსაც დღესაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში - ადამიანის დამნაშავედ აღიარება შესაძლებელია მხოლოდ სასამართლო გადაწყვეტილებისა და ქვეყნის კანონების საფუძველზე: „არც ერთი თავისუფალი ადამიანი არ შეიძლება იყოს დაპატიმრებული, ციხეში ჩასმული, ქონება ჩამორთმეული, კანონგარეშედ გამოცხადებული ან სხვაგვარად შევიწროებული, და არც ჩვენ წავალთ და არც სხვებს გავგზავნით მის წინააღმდეგ, თუ არა მის თანასწორთა მიერ გამოტანილი კანონიერი განაჩენისა და ქვეყნის კანონების საფუძველზე“.

„თავისუფლებათა დიდ ქარტიას“ აკრიტიკებენ მასში ასახული უფლებების ფეოდალურ-წოდებრივი ხასიათის გამო, რადგან ავიწყდებათ მისი წარმოშობის ისტორიული კონტექსტი. დოკუმენტის წოდებრივი ტენდენციის გათვალისწინებითაც კი არ შეიძლება ამ დოკუმენტში ასახული პრინციპების მაღალი ფასეულობების არაღიარება: თანამდებობის პირების ქმედებათა კანონთან შესაბამისობა, გადაცდომისა და სასჯელის თანაფარდობა, დამნაშავედ აღიარება სასამართლოს მიერ, ძირითადი ქონების შენარჩუნება, ქვეყნის დატოვებისა და უკანვე დაბრუნების თავისუფლება, და ბოლოს, აჯანყების უფლება ..მთელი სათვისტომოსთან ერთად“ თავისუფლებათა ხელყოფის შემთხვევაში.

ამ სამართლებრივ აქტში ჩადებული იდეები, რომლებმაც დროს გაუსწრო და რომელთა სრულად რეალიზებაც, რასაკვირველია, შეუძლებელი იყო იმ პერიოდში, ცხადყოფენ, თუ რატომ იწყება ადამიანის უფლებათა შესახებ კანონმდებლობის განვითარების ისტორიისათვის „თავისუფლებათა დიდი ქარტიით“. ეს არის საწყისი დოკუმენტი, რომელმაც აიძულა მონარქი, დაედო პირობა, რომ დაიცავდა კანონებსა და თავისუფლებებს.

1689 წელს დიდ ბრიტანეთში მიღებული „უფლებათა ბილი“ (THE BILL OF RIGHTS) პარლამენტის კონსტიტუციურ იაქტია, რომელმაც განამტკიცა მსხვილი ბურჟუაზიისა და მიწათმფლობელი არისტოკრატის ნაწილის გამარჯვება აბსოლუტიზმზე. პარლამენტის თანხმობის გარეშე მეფეს უფლება არ ჰქონდა, შეეჩერებინა კანონის მოქმედება და აღსრულება, აეკრიფა გადასახადი ტახტის საჭიროებისათვის და ა.შ. უფლებათა ბილმა გამოაცხადა პეტიციის უფლება, საპარლამენტო დებატებისა და პარლამენტის არჩევნების თავისუფლება; საფუძველი ჩაუყარა ინგლისის კონსტიტუციურ მონარქიას.

როცა ინგლისში ადამიანის უფლებათა შესახებ კანონმდებლობის განვითარებაზე ვსაუბრობთ, შეუძლებელია არ აღინიშნოს ეპოქის გამორჩეული მოაზროვნეების - ჯ. მილტონის (1608-1674), თ. ჰობსის (1588-1679), ჯ. ლოკის (1632-1704) ნაშრომები, რომლებშიც ხაზგასმულია იდეებითავისუფლების, ადამიანის ბუნებითი უფლებების, ადამიანთა თავისუფალი შეთახმების შედეგად სახელმწიფოს წარმოშობისა და მისი ბუნებით კანონებზე დაფუძნების შესახებ.

ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ რეალური განცხადებები მე-17 საუკუნის ევროპაში

გაკეთდა. ჯონ ლოკის მიერ ნაშრომში “მეორე მოხსენება სახელმწიფოს შესახებ” (1688 წ.)

განვითარებულია თვალსაზრისი, რომ კაცობრიობის ისტორიის დასაწყის ეტაპზე ყველას თანაბარი უფლებები გააჩნდა, მაგრამ სახელმწიფოს გარეშე მათი დაცვა წარმოუდგენელი იყო, ამიტომაც ადამიანებმა შექმნეს საზოგადოება, ამ უკანასკნელმა კი სახელმწიფო – სწორედ იმისათვის, რათა დაეცვათ ადამიანის უფლებები. ლოკის მოსაზრებით, ადამიანები სწორედ მაშინ უნდა დაემორჩილონ სახელმწიფოს, როდესაც ის მათ უფლებებს იცავს, რადგანაც ადამიანის უფლება უფრო ადრე წარმოიშვა, ვიდრე თავად სახელმწიფო, ხოლო სახელმწიფო ლეგიტიმურია მანამ, სანამ იგი სისტემატურად უზრუნველყოფს ამ უფლებათა დაცვას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების განვითარებაში თავისი წვლილი შეიტანა ინგლისის ჩრდილოეთ ამერიკულმა კოლონიებმა. ვირჯინიაში 1601 წელს მიღებულ პირველი კოლონიური ქარტიას და მასაჩუსეტის 1641 წლის თავისუფლებათა აქტში, ასევე ვირჯინიის უფლებათა დეკლარაციაში (1776) დაფიქსირებული ადამიანის უფლებები შემდგომში შეტანილი იქნა ამერიკულ „უფლებათა ბილში“.

თ. ჯეფერსონის, ბ. ფრანკლინის, თ. პეინის, ჯ. მედისონისა და სხვათა იდეებმა ასახვა ჰპოვეს დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში (დაწერილია თ. ჯეფერსონის მიერ, 1776). დეკლარაციამ ხორცი შეასხა პიროვნების თავისუფლების, მისი ავტონომიის საწყისებს და დაადგინა, რომ ადამიანები ექვემდებარებიან დაცვას სახელმწიფოს ნებისმიერი ხელყოფისაგან. დეკლარაციაში გამოხატულია ერის თვითგამორკვევის უფლება – „როდესაც მოვლენათა მსვლელობას მიყვავართ იქამდე, რომ ერი იძულებული ხდება, თავი გაითავისუფლოს პოლიტიკური მარწუხებისაგან, რითაც ის დაკავშირებულია სხვა ერთან და დაიკავოს დამოუკიდებელი და თანაბარი ადგილი მსოფლიოს სახელმწიფოებს შორის, რისი უფლებაც მას მინიჭებული აქვს ბუნებისა და მისი შემოქმედის კანონების ძალით...“ ეს განამტკიცებს ერის უფლებას, შეცვალოს ან გააუქმოს მმართველობის ისეთი ფორმა, რომელიც დამლუპველი ხდება ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფისათვის და შემოიღოს ახალი მმართველობა, რომელიც ეფუძნება მმართველობის ორგანიზაციის ისეთ პრინციპებსა და ფორმებს, რომლებიც `ყველაზე უკეთესად უზრუნველყოფენ ხალხის უსაფრთხოებას და ბედნიერებას“.

დეკლარაცია საფუძვლად დაედო 1787 წლის აშშ-ს კონსტიტუციას. კონსტიტუციის პრეამბულაში ვკითხულობთ: „ჩვენ, შეერთებული შტატების ხალხი, უფრო სრულყოფილი კავშირის შექმნის, მართლმსაჯულების დადგენის, შიდა სიმშვიდის გარანტირების, ერთობლივი თავდაცვის უზრუნველყოფის, საყოველთაო კეთილდღეობისათვის ხელშეწყობისა და ჩვენთვის და ჩვენი შთამომავლობისათვის თავისუფლების განმტკიცების მიზნით ვაცხადებთ და ვადგენთ წინამდებარე კონსტიტუციას ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის“.

ის რომ კონსტიტუციაში არ იყო მოხსენიებული არც ადამიანის ბუნებითი უფლებები და არც მათი ჩამონათვალი, აიხსნება შემდეგით: კონსტიტუციის დამფუძნებლები თვლიდნენ, რომ ადამიანის ბუნებითი უფლებები არ უნდა დადგინდეს კანონით, რადგან ისინი ამოუწურავია. შემდგომში დ. მედისონმა და თ. ჯეფერსონმა შეადგინეს კონსტიტუციის შესწორებათა სერია და 1791 წელს ძალაში შევიდა ამერიკული უფლებათა ბილი -

„პიროვნული თავისუფლებისა და ადამიანური ღირსების დიდი ამერიკული ქარტია“.

ამავე პერიოდში საფრანგეთში მოხდა რევოლუცია, რომლის მნიშვნელობა გასცდა ქვეყნის ფარგლებს და დიდი გავლენა იქონია საზოგადოებრივი ვითარების შეცვლაზე ბევრ ქვეყანაში.

თუმცა მანამდე იყვნენ განმანათლებლები, რომლებმაც ხარისხობრივად მაღალი სტანდარტები შეიმუშავეს ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში.

განმანათლებლები მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანს აქვს ბუნებითი უფლებები და ისინი თანდაყოლილია. ეს არის „ჯანსაღი გონების წინაპირობა“, რაც ღმერთის მიერაც კი არ შეიძლება შეილახოს ან შეიზღუდოს. გრაციოსი მიიჩნევდა, რომ „სახელმწიფო არის თავისუფალი ადამიანების სრულყოფილი კავშირი, რომელიც იქმნება სამართლის დაცვისა და საერთო სარგებლობისათვის“ და რომ ადამიანის ბუნებითი უფლება, რაც მას ადამიანობას უნარჩუნებს, არის სამართლიანობა, ანუ უსამართლობისთვის წინაარმდეგობის გაწევა.

გერმანელი ენათმეცნიერი, ფილოსოფოსი, სახელმწიფო მოღვაწე ვილჰელმ ფრაიჰერ ფონ ჰუმბოლდტი თვლიდა, რომ სახელმწიფოს უდიდესი ვალდებულებაა ადამიანს მიაწოდოს თავისუფლება.

დიდი გერმანელი მოაზროვნე იმანუელ კანტი ღირსებას აფუძნებდა ადამიანის გონიერებაზე, როგორც ადამიანის თვისებაზე. მას მიაჩნდა, რომ თითოეული ადამიანი ფლობს ღირსებას თავისი გონიერებისა და ადამიანთა მოდგმისადმი მისი კუთვნილების გამო. შემეცნების, მიზნის დასახვის, "ზნეობრივი კანონით" სიარულის უნარი ის თვისებებია, რაც ადამიანებს ბუნებისაგან განასხვავებს და აამაღლებს კიდევ ბუნებაზე, რომელიც მხოლოდ სტიქიური მიდრეკილებებით ცხოვრობს და აუცილებლობის მარწუხებშია მოქცეული. ამიტომ ადამიანს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სამყაროში. მას (ადამიანს) უნდა ჰქონდეს საკუთარი თავის ღრმა პატივისცემა და, რაც მთავარია, თითოეული უნდა ცნობდეს და პატივს სცემდეს სხვის ღირსებასაც.

შარლ ლუი მონტესკიე წერდა: „ადამიანური კანონების ბუნება ისაა, რომ ისინი ექვემდებარებიან ყველა იმ შემთხვევითობას, რომელთაც ადგილი აქვს ადამიანთა ყოფაში და იცვლებიან ადამიანის ნების ცვალებადობასთან ერთად“. ის თვლიდა, რომ ადამიანის ჭეშმარიტი უფლება სწორედ რომ პოზიტიური (კანონმდებლობაში წერილობით ჩამოყალიბებული) სამართლის ჭრილში არსებობდა; მისთვის მნიშვნელოვანი იყო ადამიანის პოლიტიკური უფლებების დაცვა, ხოლო ამ უფლებების გამოყენებისა და განხორციელების მთავარ მამოძრავებელ ძალად ხელისუფლების დანაწილებას (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, სასამართლო) მიიჩნევდა.

ჟან-ჟაკ რუსო - თავისუფლების წიაღიდან შობილ პირვანდელ უფლებებს ადამიანი მიჰყავს მათი დაცვის აუცილებლობის გაცნობიერებამდე, რის გამოც იგი, საერთო ნების საფუძველზე, საზოგადოებრივ ხელშეკრულებას დებს (შეთანხმება პირებს შორის, პირებსა და სახელმწიფოს შორის). სწორედ ამ ხელშეკრულებაში უნდა განისაზღვროს ხელისუფლების ვალდებულება დაიცვას ადამიანის უფლებები (სიცოცხლის, საკუთრების, სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის და სხვ.). რუსოსთვის მნიშვნელოვანია სიცოცხლის, რწმენის და გამოხატვის თავისუფლების იდეა და მათი დაცვა.

საფრანგეთის რევოლუციამ დატოვა დიდი სამართლებრივი დოკუმენტი - 1789

წლის „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“. მასში აისახა განმანათლებლობის ეპოქის ჰუმანური იდეები - თავისუფლება, თანასწორობა, ეროვნული სუვერენიტეტი, საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, კანონის ავტორიტეტი, ადამიანის უფლებები. ვოლტერის, მონტესკიეს და რუსოს პოლიტიკურ-სამართლებრივი და ზნეობრივი იდეები ის ფუნდამენტი იყო, რომელზეც ვითარდებოდა თავისუფალი აზროვნება, კანონისა და ადამიანის განუსხვისებელი უფლებების წინაშე ქედის მოხრა, „საერთო კეთილდღეობისაკენ“ სწრაფვა.

მაგალითად, დეკლარაციის მეოთხე მუხლში პირველად არის ფორმულირებული პრინციპი, რომელიც შევიდა მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის თანამედროვე კონსტიტუციებში და ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო-სამართლებრივ აქტებში: „თავისუფლება არის შესაძლებლობა, აკეთო ყველაფერი, რაც ზიანს არ აყენებს სხვას“.

დეკლარაცია კრძალავს ნებისმიერი ჯგუფის ან ინდივიდის ხელისუფლებას, თუკი იგი ხალხიდან არ მოდის. იმავე დოკუმენტის თანახმად, არ შეიძლება კონსტიტუცია ჰქონდეს ისეთ სახელმწიფოს, სადაც არ არის უზრუნველყოფილი უდანაშაულობის პრეზუმცია, საზოგადოების უფლება - თანამდებობის ყველა პირს მოსთხოვოს ანგარიში მის მიერ მართულ სფეროზე, და სადაც არ არის განხორციელებული ხელისუფლების დანაწილება.

ამგვარი მიდგომა რევოლუციური შემობრუნება იყო საზოგადოებრივ ცნობიერებაში: ინდივიდმა, რომელიც მთლიანად იყო დაქვემდებარებული სახელმწიფოს და დამოკიდებული იყო მასზე, მიიღო ავტონომია – უფლება, რომ სახელმწიფო არ ჩაერიოს მის პირად ცხოვრებაში და არ შეზღუდოს მისი თავისუფლება. პიროვნებამ მიიღო, აგრეთვე, სახელმწიფოებრივი დაცვის გარანტიები მისი უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევის შემთხვევაში.

ადამიანის უფლებათა გაფართოებისათვის ბრძოლის სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტები უნდა ვეძიოთ XIX საუკუნეში, როცა იყო მცდელობები აკრძალულიყო მონებით ვაჭრობა და შემცირებულიყო ომებით გამოწვეული საშინელებები. მაგალითად, ჟენევის კონვენციებმა შექმნა საფუძველი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისთვის. ამ კონვენციებში მითითებულია, რომ საჭიროა ადამიანის დაცვა შეიარაღებული კონფლიქტების დროს. სამართალი საგანგებოდ იცავს ადამიანებს, რომლებიც არ მონაწილეობენ ბრძოლებში, და მათ, ვისაც, აღარ შეუძლია ბრძოლა (მაგალითად, დაჭრილებს, ავადმყოფებსა და დამარცხებულ მებრძოლებს, სამხედრო ტყვეებს).

პირველი მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ გარკვეული სოციალური ჯგუფების დაცვასთან დაკავშირებული საკითხი წამოჭრა ერთა ლიგამ. მაგალითად, ერთა ლიგის

„შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციამ“ მიიღო მნიშვნელოვანი კონვენციები, რომლებშიც ჩამოყალიბებულია მუშების შრომისა და პოლიტიკური უფლებების დაცვის სტანდარტები. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს კონვენციები დასაქმებულთა მინიმალური ასაკის (1919 წ.), იძულებითი შრომის აკრძალვის (1930 წ.) და ორმოცსათიანი კვირის შესახებ (1835 წ.).

XX საუკუნის შუა ხანებში განვითარებულმა ორმა უმნიშვნელოვანესმა მოვლენამ მსოფლიო საზოგადოების წინაშეახალი ძალით დააყენა ადამიანის უფლებების დაცვის საკითხი. პირველი იყო უცხოელთა ბატონობის წინააღმდეგ კოლონიებში მცხოვრებთა დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა და მათი მოთხოვნა თანასწორობისა და

თვითგამორკვევის შესახებ; ხოლო მეორე - მეორე მსოფლიო ომი. ნაცისტური გერმანიის მიერ 6 მილიონზე მეტი ებრაელის, ბოშის, ჰომოსექსუალისა და უნარშეზღუდული ადამიანის განადგურებამ შეაძრწუნა მსოფლიო. სულ უფრო აქტუალური გახდა მოწოდებები ადამიანის უფლებების სტანდარტების დამკვიდრების შესახებ, რათა მომხდარიყო საერთაშორისო მასშტაბით მშვიდობის დამყარება და მოქალაქეების დაცვა მთავრობების მხრიდან ძალმომრეობისა და შეურაცხყოფისაგან. ამ მოწოდებებმა არსებითი როლი ითამაშა 1945 წელს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ჩამოყალიბებაში და მათი ნაწილი ასახულია გაეროს-ს სადამფუძნებლო დოკუმენტში - წესდებაში.

1.2. ადამიანის უფლებები და მათი არსი

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია მიღებულია გენერალური ასამბლეის მიერ 1948 წლის 10 დეკემბერს. იგი გაერო-ს ფუძემდებლური დოკუმენტია, რომელიც აყალიბებს ადამიანის უფლებათა სტანდარტებსა და ნორმებს. ყველა წევრ სახელმწიფოს დადებული აქვს საყოველთაო დეკლარაციის შესრულების პირობა. მართალია, დეკლარაცია ჩაფიქრებული იყო არასავალდებულო ძალის მქონე დოკუმენტად, მაგრამ დროთა განმავლობაში მისმა დებულებებმა ისეთი ფართო აღიარება ჰპოვა, რომ ახლა შეიძლება ითქვას, რომ ის საერთაშორისო სამართლის ჩვეულებრივი ნაწილია.

დეკლარაცია წარმოადგენს „მსოფლიო აზრს, რომელიც ადამიანის უფლებათა სინთეზი, რწმენა და საერთო ფილოსოფიაა, და, თვით ფაქტიდან გამომდინარე, ზოგადი საერთაშორისო სამართლის ნაწილი“ (ი. ჰაქსარი, გვ.36). დეკლარაცია წარმოადგენს კაცობრიობის კუთვნილი, სერთაშორისოდ აღიარებული უფლებების შინაარსის კონსენსუსს. მასში მოცმული უფლებების მასშტაბი იმდენად ფართოა, რომ მას მინიმალური სირთულეებით შეუძლია მოიცვას ყველა კულტურა და რელიგია. ზოგიერთი კრიტიკოსი აცხადებს, რომ დეკლარაცია პატერნალისტურია¹, თუმცა მან გაუძლო დროის გამოცდას. როგორც მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლო, ისე უამრავი ეროვნული სასამართლო იყენებს დეკლარაციას ან როგორც განმარტებით საშუალებას ან როგორც ჩვეულებით სამართალს. იგი ხშირად გამოიყენება საკონსტიტუციო საკითხების გადასაწყვეტად, განსაკუთრებით ახალ სახელმწიფოებში. არასამთავრობო ორგანიზაციები საყოველთაო დეკლარაციას იყენებენ ადამიანის უფლებათა სტანდარტად.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია ადგენს ადამიანის უფლებათა ჩამონათვალს, რომელთაც პატივი უნდა სცენ და დაიცვან სახელმწიფოებმა. ეს განსაზღვრული უფლებები შეიძლება ექვს ჯგუფად დავყოთ: უსაფრთხოების უფლებები, რომლებიც იცავს ადამიანებს ისეთი დანაშაულებისაგან, როგორებიცაა მკვლელობა, მასობრივი ხოცვა-ჟლეტა, წამება და გაუპატიურება; სამართლიანი სასამართლოს უფლება,

¹ პატერნალისტური- paternale, "მამობრივი"1. კაპიტალისტურ ქვეყნებში: მუშების ნაწილის მოსყიდვა, „მამობრივი ზრუნვით“ (ხელფასის მომატებით, პრემიებით და სხვ.) კლასობრივი ბრძოლისაგან მათი ჩამოშორების მიზნით. 2. ნეოკოლონიალიზმის ერთ-ერთი ფორმა - მსხვილი კაპიტალისტური სახელმწიფოების მიერ სუსტად განვითარებული ქვეყნებისათვის ეკონომიკური და სხვა "დახმარება", რომლისმიზანიაამქვეყნებისდამონება. უცხოისტყვეათალექსიკონი, 1989.

რომელიც მიმართულია

სასამართლო სისტემის ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ, რაც გამოიხატება სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე დაპატიმრებაში, საიდუმლო (დახურულ) სასამართლო პროცესებში და გადამეტებულ სასჯელებში; თავისუფლების უფლებები, რომლებიც იცავენ რწმენის, გამოხატვის, შეკრების, გაერთიანებისა და გადაადგილების თავისუფლებებს; პოლიტიკური უფლებები, რომლებიც იცავენ პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის თავისუფლებას სხვადასხვა ფორმით, როგორცაა გაერთიანება, პროტესტის გამოხატვა და არჩევნებში ხმის მიცემა; თანასწორობის უფლებები, რომლებიც თანასწორუფლებიანი მოქალაქეობის, კანონის წინაშე თანასწორობისა და დისკრიმინაციის უარყოფის გარანტიებს; და სოციალური (ან „კეთილდღეობის“) უფლებები, რომლებიც სხვა ბევრ საკითხთან ერთად მოითხოვენ ყველაბავშვის განათლების მიღების უზრუნველყოფას და უკიდურესი სიღარიბისა და შიმშილისაგან დაცვას. არსებობს აგრეთვე კოლექტიური უფლებების ცნება. ისინი არ არის ასახული საყოველთაო დეკლარაციაში, თუმცა მათ მოიცავს შემდგომ მიღებული საერთაშორისო ხელშეკრულებები. კოლექტიური უფლებები მოიცავენ ეთნიკური ჯგუფების დაცვას გენოციდისაგან და სახელმწიფოების მიერ მათ ეროვნული ტერიტორიებისა და რესურსებზე საკუთრების უფლების დაცვას. პოლიტიკური უფლებები, რომლებიც იცავენ პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის თავისუფლებას სხვადასხვა ფორმით, როგორცაა გაერთიანება, პროტესტის გამოხატვა და არჩევნებში ხმის მიცემა; თანასწორობის უფლებები, რომლებიც თანასწორუფლებიანი მოქალაქეობის, კანონის წინაშე თანასწორობისა და დისკრიმინაციის უარყოფის გარანტიებს; და სოციალური (ან „კეთილდღეობის“) უფლებები, რომლებიც სხვა ბევრ საკითხთან ერთად მოითხოვენ ყველაბავშვის განათლების მიღების უზრუნველყოფას და უკიდურესი სიღარიბისა და შიმშილისაგან დაცვას. არსებობს აგრეთვე კოლექტიური უფლებების ცნება. ისინი არ არის ასახული საყოველთაო დეკლარაციაში, თუმცა მათ მოიცავს შემდგომ მიღებული საერთაშორისო ხელშეკრულებები. კოლექტიური უფლებები მოიცავენ ეთნიკური ჯგუფების დაცვას გენოციდისაგან და სახელმწიფოების მიერ მათ ეროვნული ტერიტორიებისა და რესურსებზე საკუთრების უფლების დაცვას.

ჩვენი მიზანია, ამ პარაგრაფში პასუხი გავცეთ კითხვაზე, თუ რას წარმოადგენს ადამიანის უფლებები, განვსაზღვროთ, რა საერთაშორისო მექანიზმები არსებობს მათ დასაცავად, როგორ ჩამოყალიბდა იგი, როგორია სახელმწიფოს როლი ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებით, დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიულ, პრაქტიკულ და ნორმატიულ საფუძვლები და სხვა.

ადამიანის უფლებები პოლიტიკური ნორმებია, რომლებიც განსაზღვრავენ მთავრობებისა და ინსტიტუტების დამოკიდებულებას ადამიანების მიმართ. ისინი ჩვეულებრივი ზნეობრივი ნორმები არ არის, რომლებიც მხოლოდ პიროვნებათაშორის ქცევას შეეხება (როგორებიცაა ტყუილისა და ძალადობის აკრძალვა). ისინი არა თუ უკრძალავენ მთავრობებს დისკრიმინაციას მოქმედებებისა და პოლიტიკის განხორციელების პროცესში, არამედ ავალენ მათ, აღკვეთონ დისკრიმინაციის როგორც კერძო, ისე საჯარო ფორმები.

ადამიანის უფლებები არსებობს, როგორც ზნეობრივი ან სამართლებრივი უფლებები. იგი

შეიძლება მოიცავდეს როგორც აქტუალურ ადამიანურ ზნეობრივ პრინციპებს, რომლებსაც საფუძვლად უდევს სამართლებრივი უფლებები ეროვნულ დონეზე (მათ შორის „სამოქალაქო“ ან „კონსტიტუციური“ უფლებები ვუწოდოთ), ისე სამართლებრივ უფლებას საერთაშორისო სამართლის სისტემაში.

ადამიანის უფლებები მრავალრიცხოვანი (რამდენიმე ათეული) უფროა, ვიდრე მცირეოდენი. ჯონ ლოკისეული სიცოცხლის, თავისუფლებისა და საკუთრების უფლებები მცირერიცხოვანი და აბსტრაქტულია იმ უფლებებთან შედარებით, რომლებიც დღეს მიიჩნევა უფლებებად (მაგალითად, სამართლიანი სასამართლოს უფლება, მონობის გაუქმება, განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, გენოციდის აკრძალვა). ადამიანის უფლებები იცავენ ადამიანებს ღირსებისა და ძირითადი ინტერესების შელახვისაგან. ადამიანის მრავალი უფლება თანამედროვე პრობლემებს შეეხება და ახლახან არის შექმნილი.

საერთაშორისო სამართალი გადამწყვეტ როლს თამაშობს ადამიანის უფლებებისათვის გლობალური ხელმისაწვდომობის მინიჭების საკითხში. ადამიანის უფლებები ის საერთაშორისო ნორმებია, რომლებიც მოიცავენ ყველა სახელმწიფოს და დღეს მცხოვრებ ყველა ადამიანს.

ადამიანის უფლებები წარმოადგენენ მინიმალურ სტანდარტებს. მათი მიზანი ცუდის თავიდან აცილება უფროა, ვიდრე საუკეთესოს მიღწევა. როგორც მინიმალური სტანდარტები, ისინი ღიად ტოვებენ უმეტეს სამართლებრივ და პოლიტიკურ საკითხს, რათა ეროვნულ და ადგილობრივ დონეებზე იქნეს მიღებული კონკრეტული გადაწყვეტილებები. ესმათი საშუალებას აძლევთ, განიცადონ კულტურული და ინსტიტუციური სახეცვლილებები და დატოვონ დიდი სივრცე დემოკრატიულ გადაწყვეტილებათა მისაღებად ადგილობრივ დონეზე. უფლებებს ხშირად მავალდებულებელი ხასიათი აქვთ და მათ ადრესატებს გარკვეული ვალდებულებები და პასუხისმგებლობა აკისრიათ. ადამიანის უფლებები, ძირითადად, იმ სახელმწიფოს მთავრობას აკისრებენ ვალდებულებებს, სადაც პირი ცხოვრობს ან იმყოფება. საქართველოს მოქალაქეთა უფლებები, ძირითადად, საქართველოს მთავრობასთანაა დაკავშირებული. საერთაშორისო ორგანიზაციები და სხვა სახელმწიფოთა მთავრობები მეორადი, ანუ „დამატებითი“, ადრესატები არიან. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ორგანიზაციები ახორციელებენ სახელმწიფოთა მხარდაჭერას, ხელშეწყობას და ზოგჯერ კრიტიკასაც მათ მიერ თავიანთ მოვალეობათა შესრულების ხელშეწყობის მიზნით.

1.3. ადამიანის უფლებათა სახეები

ადამიანის უფლებები დღეს, როგორც საერთაშორისო, ისე კონკრეტული სახელმწიფოს კანონმდებლობის ნაწილია, მაგრამ თუკი ადამიანის უფლებები მხოლოდ ასახვის გამო იარსებებდა, მათი ხელმისაწვდომობა ყოველთვის საშინაო და საერთაშორისო პოლიტიკურ ვითარებაზე იქნებოდა დამოკიდებული. ადამიანის უფლებებს ღრმა ფესვები აქვს და ნაკლებად ექვემდებარებიან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს. ამ იდეის ერთ-ერთ ვერსია ისაა, რომ ადამიანები უფლებებით იბადებიან, ადამიანის უფლებები თანდაყოლილი და განუხსევსებელია. აშშ-ს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია (1776) აცხადებს, რომ ხალხს „მათი

შემოქმედის მიერ აქვს მინიჭებული“ „სიცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისაკენ სწრაფვის“ ბუნებითი უფლებები. ამ გაგებით, ღმერთი უზენაესი კანონშემოქმედია, რომლის მიერაც არის დადგენილი ადამიანის ძირითადი უფლებები. მაგრამ, ადამიანის უფლებების ღმერთის ნებისადმი მიკუთვნება უკიდურესად მრავალფეროვან სამყაროში არ უზრუნველყოფს მათ პრაქტიკულ სიმყარეს. ეროვნულ ან საერთაშორისო დონეზე მათი სამართალში ასახვა გაცილებით მყარ სტატუსს უზრუნველყოფს პრაქტიკული მიზნების მისაღწევად.

ადამიანის უფლებები შეიძლება სამართალში ასახვისგან დამოუკიდებლადაც არსებობდეს. ადამიანის უფლებები შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ძირითადი ზნეობრივი ნორმები, რომლებიც აღიარებულია ყველა ან თითქმის ყველა ადამიანური ზნეობრივი პრინციპის მიერ. ცნობილია, რომ ადამიანთა ყველა ჯგუფს აქვს ზნეობრივი პრინციპები, ანუ ქცევის იმპერატიული ნორმები, რომლებსაც კეთილგონიერება და ფასეულობები უდევს საფუძვლად. ეს ზნეობრივი პრინციპები შეიცავენ ნორმებს (მაგალითად, უდანაშაულო ადამიანის განზრახ მკვლელობის აკრძალვა) და სპეციფიკურ ფასეულობებს (მაგალითად, ადამიანის სიცოცხლის მაღალფასეულობა).

რომელი უფლებები წარმოადგენს ადამიანის ძირითად უფლებებს?

კითხვები იმის შესახებ, თუ რომელი უფლებები წარმოადგენს ადამიანის უფლებებს, ადამიანის უფლებათა მრავალ ჯგუფთან დაკავშირებით წარმოიშობა. იმის გადაწყვეტისას, თუ რომელი განსაზღვრული უფლებები წარმოადგენს ადამიანის უფლებებს, შეიძლება დავეყრდნოთ საერთაშორისო დეკლარაციას და ევროპულ კონვენციას. ესენია: (1) სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები; (2) სოციალური უფლებები; (3) უმცირესობათა და კოლექტიური უფლებები და (4) გარემოს უფლებები.

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები სათავეს იღებს ისეთი დოკუმენტებიდან, როგორებიცაა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია (1789, საფრანგეთი) და უფლებათა ბილი (1791, აშშ). თანამედროვე წყაროებია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პირველი 21 მუხლი და ისეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებები, როგორიცაა: ადამიანის უფლებათა და ფუნდამენტურ თავისუფლებათა ევროპული კონვენცია, საერთაშორისო შეთანხმებასამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია და ადამიანისა და ხალხების უფლებათა აფრიკული ქარტია.

სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა უმეტესობა აბსოლუტური არ არის და შეიძლება შეიზღუდოს საჯარო და კერძო ინტერესებით, ძალადობის შემზღუდველი წესების მეშვეობით, სამართლებრივი სასჯელით. საერთაშორისო შეთანხმებით სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ ნებადართულია უფლებათა შეზღუდვა „ერისათვის საფრთხის შემცველი საერთო-სახალხო უკიდურესი აუცილებლობის“ დროს (მუხლი 4). თუმცა, იგი კრძალავს ზოგიერთი უფლების შეზღუდვას, მათ შორის არის სიცოცხლის უფლება, წამების აკრძალვის, მონობის აკრძალვის, სისხლის სამართლის კანონებისათვის უკუძალის მინიჭების აკრძალვის უფლებები და აზრისა და რელიგიის თავისუფლება.

სოციალური უფლებები. ზემოთ განხილულ სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა

გარდა საყოველთაო დეკლარაცია მოიცავს აგრეთვე სოციალურ (ან კეთილდღეობის) უფლებებს. მათ მიეკუთვნება თანასწორუფლებიანობა და დისკრიმინაციის აკრძალვა ქალებისა და უმცირესობათა მიმართ, სამუშაოს შოვნის შესაძლებლობათა ხელმისაწვდომობა, შრომის სამართლიანი ანაზღაურება, უსაფრთხო და ჯანმრთელი სამუშაო პირობები, პროფესიული კავშირების შექმნისა და კოლექტიური შეთანხმების უფლება, სოციალური უსაფრთხოება, შესაბამისი ცხოვრების სტანდარტი (რაც მოიცავს შესაბამის საკვებს, ჩაცმას და ბინით უზრუნველყოფას), ჯანმრთელობის დაცვა და განათლება. ეს უფლებები საერთაშორისო სამართლის ნაწილად იქცნენ ისეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებების მეშვეობით, როგორებიცაა საერთაშორისო შეთანხმება ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ, ევროპის სოციალური ქარტია და სან-სალვადორის პროტოკოლი (1988), რომელმაც შესწორება შეიტანა ადამიანის უფლებათა ამერიკულ კონვენციაში.

უმცირესობათა და კოლექტიური უფლებები. უმცირესობათა უფლებებისათვის ზრუნვის საკითხს დიდი ხნის ისტორია აქვს ადამიანის უფლებათა მოძრაობის სფეროში. ადამიანის უფლებათა დოკუმენტებში ხაზგასმულია, რომ ყველა ადამიანს, მათ შორის ეროვნულ და რელიგიურ უმცირესობათა ჯგუფების წევრებსაც, ერთნაირი ძირითადი უფლებები აქვთ და ამ უფლებებით სარგებლობა ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე უნდა შეეძლოს. დისკრიმინაციისაგან თავისუფლების უფლებამკაფიოდ არის წარმოჩენილი საყოველთაო დეკლარაციაში და შემდგომ საერთაშორისო ხელშეკრულებებში. მაგალითად, სამოქალაქო და პოლიტიკური შეთანხმება, მასში მონაწილე სახელმწიფოებს ავალდებულებს, პატივი სცენ და დაიცვან თავიანთი ხალხის უფლებები „განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, სქესისა, ენისა, პოლიტიკური ან სხვაგვარი შეხედულებისა, ეროვნული ან სოციალური კუთვნილებისა, საკუთრებისა, წარმოშობისა ან სოციალური მდგომარეობისა“.

ზოგიერთი სტანდარტული ინდივიდუალური უფლება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობებისათვის. მათ მიეკუთვნება გაერთიანების თავისუფლება, შეკრების თავისუფლება, რელიგიის თავისუფლება და თავისუფლება დისკრიმინაციისაგან. ადამიანის უფლებათა დოკუმენტები შეიცავს ასევე უფლებებს, რომლებიც კონკრეტულად უმცირესობებს შეეხება და მათთვის დაცვის სპეციალურ საშუალებებს ადგენს. მაგალითად, სამოქალაქო და პოლიტიკური შეთანხმების 27-ე მუხლში ნათქვამია, რომ პირებს, რომლებიც ეთნიკურ, რელიგიურ ან ენობრივ უმცირესობებს მიეკუთვნებიან, „არ უნდა ეთქვათ უარი უფლებაზე, თავიანთი ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ისარგებლონ თავიანთი კულტურით, განაცხადონ და გამოიყენონ თავიანთი რელიგია ან ილაპარაკონ საკუთარ ენაზე“.

1964 წლიდან მოყოლებული გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია უმცირესობათა უფლებებს ძირითადად ისეთ სპეციალიზებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებებში ითვალისწინებს, როგორიცაა საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის გაუქმების შესახებ (1965) და კონვენცია ქალების წინააღმდეგ მიმართული დისკრიმინაციის ყველა ფორმის გაუქმების შესახებ (1979).

ჯანმრთელი გარემოს უფლება. მიუხედავად უფლებების რაოდენობის ხელოვნურად

გაზრდის საშიშროებისა, არსებობს აბსოლუტური ნორმები, რომლებიც ადამიანის უფლებებად უნდა იქნეს მიჩნეული, თუმცა, ძირითადად, ისინი ასეთებად არ აღიქმება. ბოლოს და ბოლოს, არსებობს მრავალი სფერო, სადაც ადამიანთა ღირსებას და ფუნდამენტურ ინტერესებს მთავრობის მოქმედებებისა თუ დაუდევრობის გამო საფრთხე ემუქრება. მხედველობაში გვაქვს ჯანმრთელი გარემოს უფლებები, რომლებიც ხშირად განისაზღვრება, როგორც ცხოველთა ან თავად ბუნების უფლებები. ამგვარი გაგების გამო ისინი არ შეესაბამება ადამიანის უფლებების ძირითად არსს, ვინაიდან ამ უფლებათა მფლობელებს არ წარმოადგენენ ადამიანები ან ადამიანთა ჯგუფები. თუმცა, უფრო ზომიერი ფორმულირებაც არის შესაძლებელი; გარემოს უფლებები შეიძლება გავიგოთ, როგორც ჯანმრთელ და უსაფრთხო გარემოში ცხოვრების უფლება. ასეთ შემთხვევაში უფლება ადამიანზეა ორიენტირებული. ის პირდაპირ არ მოიცავს ცხოველთა მოთხოვნილებებს, ბიოლოგიურ მრავალფეროვნებას ან უწყვეტ განვითარებას.

უსაფრთხო გარემოში ცხოვრების უფლება შეიძლება შესაბამისობაში იქნას მოყვანილი ზემოთ მითითებულ ადამიანის უფლებათა ძირითად არსთან, თუკი იგი გაგებულ იქნება, როგორც უფლება, რომელიც უმთავრესად პასუხისმგებლობას აკისრებს მთავრობებს და საერთაშორისო ორგანიზაციებს. იგი მოუწოდებს მათ, დაარეგულირონ სამთავრობო თუ არასამთავრობო წარმომადგენელთა ქმედებები უსაფრთხო გარემოს შენარჩუნების ნველსაყოფად. მოქალაქეები მეორეხარისხოვანი ადრესატები არიან. უფლება ადამიანთა უსაფრთხოებისათვის გარემოს მინიმალურ სტანდარტებს უფრო ადგენს და არ მოუწოდებს გარემოს დაცვის უფრო მაღალი და ფართო სტანდარტებისაკენ.

რამდენად შეიძლება ჩაითვალოს სოციალური უფლებები ადამიანის უფლებებად?

საყოველთაო დეკლარაცია შეიცავდა სოციალურ (ან „კეთილდღეობის“) უფლებებს, რომლებიც შეეხებოდა განათლებას, კვებას და საქმიანობას. დეკლარაციაში მათი ასახვა დიდ კამათთან იყო დაკავშირებული (Beetham 1995). სოციალური უფლებები ხშირად სასურველი მიზნების მიღწევის მოთხოვნებად მიიჩნევა და არა რეალურ უფლებებად. მათ არ შეიცავს ევროპული კონვენცია (თუმცა მასში მოგვიანებით შესწორების სახით შეტანილ იქნა განათლების უფლება). სამაგიეროდ ისინი ჩადებულ იქნა განსაკუთრებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებაში - ევროპის სოციალურ ქარტიაში. როდესაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ დაიწყო საყოველთაო დეკლარაციაში შემავალი უფლებების საერთაშორისო სამართალში გატარების პროცესი, მან ევროპული სისტემის მოდელი აირჩია, რადგან საერთაშორისო ხელშეკრულებაში შემავალი ეკონომიკური და სოციალური სტანდარტები სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებისგან განცალკევებით განიხილა. ეს საერთაშორისო ხელშეკრულება - საერთაშორისო შეთანხმება ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ („სოციალური შეთანხმება“, 1966) ამ სტანდარტებს უფლებებად მიიჩნევდა, თუმცა პროგრესულად რეალიზებად უფლებებად.

სოციალური უფლებების ოპონენტები მათ ადამიანის უფლებებად არ მიიჩნევენ. სოციალური უფლებების წინააღმდეგ გავრცელებული მოსაზრებებია: (1) ისინი არ ემსახურებიან ჭეშმარიტად ფუნდამენტურ ინტერესებს; (2) ისინი მეტად მძიმე ტვირთის სახით აწევთ მთავრობებს და გადასახადის გადამხდელებს და (3) ისინი განუხორციელებელია

ნაკლებად განვითარებულ სახელმწიფოებში (ამ საკითხებთან დაკავშირებით იხილეთ: Beetham 1995; Cranston 1967, 1973; Howard 1987; Nickel 2005, 2006).

პირველ რიგში შევხვით მნიშვნელოვან საკითხს და მაგალითად მოვიშველიოთ ორი სოციალური უფლება: ცხოვრების შესაბამისი სტანდარტის უფლება და უფასო საჯარო განათლების მიღების უფლება. ეს უფლებები ავალებენ მთავრობებს, შეეცადონ ისეთი სერიოზული უარყოფითი მოვლენების გამოსწორებას, როგორებიცაა შიმშილი და გაუნათლებლობა.

საკვები პროდუქტებისა და სიცოცხლისათვის აუცილებელი სხვა ძირითადი მატერიალური პირობების მნიშვნელობის დანახვა არც ისე ძნელია. ისინი არსებითია ადამიანთა სიცოცხლისათვის, მოქმედებისა და განვითარებისათვის. თუკი ეს სიკეთეები არ იქნება სათა- ნადოდ ხელმისაწვდომი, ცხოვრების, ჯანმრთელობისა და თავისუფლების მრავალ ინტერესს დაემუქრება საფრთხე და ავადმყოფობისა და სიკვდილიანობის სერიოზული ალბათობა წარმოიშობა. კავშირი ამ უფლებით გარანტირებული სიკეთეების ქონასა და მინიმალურად კარგი ცხოვრების ქონას შორის პირდაპირი და აშკარაა - ფაქტორი, რაც ყოველთვის არ არის დამახასიათებელი ადამიანის სხვა უფლებებისათვის.

თანამედროვე მსოფლიოში განათლების მიღების შესაძლებლობის ხელმისაწვდომობის ნაკლებობა ზღუდავს (როგორც აბსოლუტურად, ისე შედარებით) ადამიანების შესაძლებლობას, სრულად და ეფექტურად მიიღონ მონაწილეობა თავიანთი ქვეყნის პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში (Hodgson 1998). განათლების ნაკლებობა ზრდის უმუშევრობისა და არასაკმარისად დასაქმების ალბათობას.

სოციალური უფლებების მნიშვნელობის მხარდასაჭერად კიდევ ერთი გზაა მათი მნიშვნელობის წარმოჩენა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების სრულად განხორციელებისათვის. თუკი სახელმწიფო მოახერხებს შიმშილის აღმოფხვრას და უზრუნველყოფს ყველას მიერ განათლების მიღების შესაძლებლობას, ეს ხელს შეუწყობს ადამიანთა შესაძლებლობას, იცოდნენ, გამოიყენონ და ისარგებლონ თავიანთი თავისუფლებებით, სამართლიანი სასამართლოს უფლებით და პოლიტიკური მონაწილეობის უფლებით. ამის დანახვა ადვილია განათლებასთან მიმართებით. გაუნათლებლობა ბარიერს წარმოადგენს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების რეალიზაციისათვის, ვინაიდან გაუნათლებელმა ადამიანებმა ხშირად არ იციან, რა უფლებები აქვთ და რის გაკეთება შეუძლიათ ამ უფლებათა გამოსაყენებლად და დასაცავად. ამის დანახვა ადვილია აგრეთვე დემოკრატიული მონაწილეობის სფეროშიც. განათლება და მინიმალური შემოსავალი ეკონომიურად დაბალ საფეხურზე მდგომ ადამიანებს უფრო უადვილებს, მიჰყვანენ პოლიტიკას, მონაწილეობა მიიღონ პოლიტიკურ კამპანიებში და დახარჯონ დრო და ფული, რაც საჭიროა არჩევნებზე წასასვლელად და ხმის მისაცემად

სახელმწიფოები, რომლებიც არ აღიარებენ და არ ახორციელებენ სოციალურ უფლებებს, მაინც საჭიროებენ ხარჯების გაწევას გაჭირვებულთა უზრუნველსაყოფად, ვინაიდან ეს სახელმწიფოები - განსაკუთრებით მაშინ, თუკი ისინი პოლიტიკური მონაწილეობის დემოკრატიულ უფლებებს აღიარებენ - ვერ შეეგუებიან მოსახლეობის დიდი ნაწილის შიმშილს და უსახლკარობას. მხოლოდ გასულ საუკუნეში მოხერხდა მთავრობათა მიერ

მხარდაჭერილი სოციალური უფლებების მეშვეობით გაჭირვებულთა უზრუნველყოფის ტვირთის მნიშვნელოვანი ნაწილის შემსუბუქება. სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული გადასა- ხადებით ხდება სხვა ისეთ მძიმე მოვალეობათა ნაწილობრივი ჩანაცვლება, როგორცაა ოჯახისა და საზოგადოების მოვალეობა, უზრუნველყონ უმუშევართა, ავადმყოფთა, უუნაროთა და ასაკოვანთა სათანადო მოვლა-პატრონობა. გადაწყვეტილების მიღება, განხორციელებს თუ არა სოციალური უფლებები, დამოკიდებულია არა იმის გადაწყვეტაზე, გაწეულ უნდა იქნეს თუ არა ამგვარი ტვირთი, არამედ იმის გადაწყვეტაზე, გაგრძელდეს თუ არა მთლიანად არაფორმალური უზრუნველყოფის სისტემაზე დაყრდნობა, რომელსაც არასტაბილური სარგებელი მოაქვს და რომლის ხარჯებიც მძიმედ აწევს ოჯახებს, მეგობრებსა და საზოგადოებას

ბავშვის უფლებები და უფლება განათლებაზე. ბავშვის უფლებების ყოველმხრივ დაცვას უზრუნველყოფს საერთაშორისო და რეგიონული რესურსების ფართო სპექტრი, რომელიც მოიცავს ადამიანის უფლებებს, ჰუმანიტარულ სამართალსა და კანონს ლტოლვილთა შესახებ. ბავშვები სარგებლობენ უფლებებით, რომლებიც საყოველთაო ხელშეკრულებებშია მოცემული. გარდა ამისა, შემუშავებულ იქნა მთელი რიგი სპეციალური ინსტრუმენტებისა, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვთა დამატებით დაცვას, იმის გათვალისწინებით, რომ ისინი განსაკუთრებულ დაცვას საჭიროებენ და მნიშვნელოვანნი არიან საზოგადოებისათვის. ამგვარი მიდგომა იძლევა მათი ჯანსაღი განვითარებისა და საზოგა- დოებაში ჩართულობის გარანტიას.

ინფორმაციისათვის: დღეისათვის მსოფლიოში არსებობს დაახლოებით 2 მილიარდი ბავშვი, აქედან 79 მილიონი ევროკავშირში და 25 მილიონი იმ ქვეყნებში, რომლებიც ითვლებიან ევროკავშირში გაწევრიანების კანდიდატებად.

მნიშვნელოვანი საერთაშორისო დოკუმენტი, რომელიც ბავშვთა უფლებების დაცვას ეხება არის ბავშვის უფლებათა კონვენცია, რომელიც გათიანებული ერების ორგანიზაციამ 1989 წელს მიიღო. ეს კონვენცია არის ამ სფეროში მიღებული პირველი სავალდებულო საერთაშორისო დოკუმენტი, რომელმაც ბევრი რამ შეცვალა ბავშვთა უფლებების დაცვის საქმეში.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ის არის მსოფლიოში ყველაზე ფართო მასშტაბით რატიფიცირებული ადამიანის უფლებების დოკუმენტი, რომელიც ხელს უწყობს, ბავშვების ასაკის, და ზრდასრულობის მიხედვით – მონაწილეობას მოვლენებში, რომლებიც გავლენას ახდენს მათ ბედზე, როგორცაა იურიდიული პროცესები ან გამვილების პროცესები, რაც უკავშირდება მათ ოჯახებსა და მთლიანად საზოგადოებას. ის ასევე ამკვიდრებს უფლებებს მათი ძალადობის ყველა ფორმისაგან და ისეთი ქმედებებისაგან დაცვისათვის, რომელიც არღვევს მათ უფლებებს. დაბოლოს, სხვა ნებისმიერი კონვენციის მსგავსად ის უზრუნველყოფს უფლებებს, რომლებიც იცავს ბავშვებს პოტენციური ძალადობისაგან.

კონვენცია ბავშვებს განიხილავს კანონის სუბიექტად და არა ობიექტად. ტრადიციულად მოზრდილთა უდიდესი ნაწილი დარწმუნებულია, რომ ბავშვები უნდა განიხილონ ობიექტებად, რომლებიც უპირობოდ უნდა დაემორჩილონ უფროსებს – მასწავლებლებს,

მომღვარს, მშობლებს, ექიმებს და ა.შ. ამის ნაცვლად კონვენცია ამკვიდრებს იდეას, რომ ბავშვები არიან ადამიანები გარკვეული უფლებებით, რომლებსაც პატივი უნდა სცენ უფროსებმა, საზოგადოებამ და ყველა ორგანიზაციამ, რომლებიც მოღვაწეობენ ბავშვების სფეროში. ბავშვები, მათი ასაკის მიუხედავად, უფლებამოსილი არიან პატივი სცენ მათ და მოეპყრონ ღირსეულად.

ბავშვთა უფლებების კონვენცია სფეროთა ფართო სპექტრს ეხება – ადმინისტრაციულ, სამართლებრივ, საგანმანათლებლო, იურიდიულ და ა.შ.სფეროებს, სადაც ბავშვის უფლებები დაცული უნდა იყოს. მაგ. ბავშვი, რომლის სათანადო რეგისტრაციაც არ მოხდა დაბადებისთანავე კანონისათვის არ არსებობს. მაშასადამე ისინი არ არსებობს არც სკოლის ადმინისტრაციისათვის, რომლებიც უარს ამბობენ სკოლაში მის მოსწავლედ ჩარიცხვაზე, შედეგად მათ არ შეუძლიათ სკოლაში სიარული. ეს არის გავრცელებული პრობლემა, რომელიც გავლენას ახდენს ათასობით ბავშვზე ბევრ ქვეყანაში. სკოლის ადმინისტრაციის მიერ ბავშვის სკოლაში ჩარიცხვაზე უარის თქმა იმის გამო, რომ „ისინი არ არსებობენ ადმინისტრაციული და სამართლებრივი“ თვალსაზრისით, აშკარად არღვევს ბავშვის უფლებას განათლებაზე.

კონვენციას პრაქტიკული გავლენა ჰქონდა ბევრ ქვეყანაში, რომლებსაც მისი რატიფიცირების შედეგად დაეკისრათ ვალდებულება ცვლილებები შეიტანონ ან/და რეფორმირება მოახდინონ არსებული კანონმდებლობის ნაწილში.

იმ მოსაზრებათა გავრცობის მიზნით, რომელიც პირველად გამოთქმულ იქნა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში, ბავშვის უფლებების შესახებ გაერთიანებული ერების კონვენციის 28-ე მუხლში შესულია დებულება, რომელიც განათლებას განიხილავს, როგორც უფლებას, ხოლო 29-ე მუხლში განმარტებულია, რომ განათლება უნდა ემსახურებოდეს „ბავშვის პიროვნების, ნიჭის, გონებრივი და ფიზიკური უნარების სრულ განვითარებას.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26-ე მუხლში ვკითხულობთ:

(1) ყოველ ადამიანს აქვს განათლების უფლება. განათლება, როგორც დაწყებითი, ასევე ზოგადი, უფასო უნდა იყოს. დაწყებითი განათლება უნდა იყოს სავალდებულო. ტექნიკური და პროფესიული განათლება უნდა იყოს საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი, უმაღლესი განათლება კი - ერთნაირად მისაწვდომი ყველასათვის, თითოეულის უნარისამებრ.

(2) განათლება მიმართული უნდა იყოს ადამიანის პიროვნების სრული განვითარებისა და ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემის გადიდებისაკენ. განათლებამ ხელი უნდა შეუწყოს ყველა ხალხის, ყველა რასობრივი თუ რელიგიური ჯგუფის ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობასა და მეგობრობას და ხელი უნდა შეუწყოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მოღვაწეობას მშვიდობის შესანარჩუნებლად.

(3) მშობლებს აქვთ პრიორიტეტის უფლება, აირჩიონ, რა სახის განათლება სურთ თავიანთი შვილებისათვის.

ბავშვის უფლებების შესახებ გაერთიანებული ერების კონვენციის 28-ე მუხლში შესულია დებულება, რომელიც განათლებას განიხილავს, როგორც უფლებას, ხოლო 29-ე მუხლში განმარტებულია, რომ განათლება უნდა ემსახურებოდეს „ბავშვის პიროვნების, ნიჭის, გონე-

ბრივი და ფიზიკური უნარების სრულ განვითარებას“.

როგორც გაერთიანებული ერების კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ, ასევე, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია აღიარებს, რომ სასკოლო განათლების ერთ-ერთ მიზანს წარმოადგენს ადამიანის უფლებებისა და ამგვარად, სასკოლო განათლების სფეროში, ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა გულისხმობს ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლის შესაძლებლობას და ადამიანის უფლებათა ღირებულებებისა და საფუძვლების პრაქტიკულ გამოყენებას საკლასო გარემოში. სკოლები, რომლებიც ბავშვის უფლებათა დაცვის პრინციპებით ხელმძღვანელობენ, მეტად არიან ორიენტირებული ბავშვის ღირსების დაცვაზე.

განათლების უფლება საყოველთაო ხასიათისაა და განკუთვნილია იმისათვის, რომ მისით ისარგებლოს ყველამ, განურჩევლად შესაძლებლობებისა, რასისა, ეთნიკური წარმოშობისა, რელიგიისა, სქესისა, ეროვნებისა, სექსუალური ორიენტაციისა, სოციალური კუთვნილებისა ან სხვა რომელიმე ფაქტორისა, რომელიც პიროვნების იდენტობას განსაზღვრავს. გარდა ამისა, ასეთი განათლება, როგორც ეს განმარტებულია ბავშვის უფლებების შესახებ გაერთიანებული ერების კონვენციაში, უნდა იყოს აგებული იმგვარად, რომ არ შეილახოს მოსწავლეების ღირსება და ადამიანის საყოველთაო უფლებები.

ძირითად პრინციპს, რომელიც საფუძვლად უდევს, როგორც ადამიანის უფლებებს, ასევე, ადამიანის უფლებების დაცვაზე დაფუძნებულ მიდგომას, წარმოადგენს დისკრიმინაციის დაუშვებლობა. სასკოლო განათლების სექტორში მრავლად არის დისკრიმინაციის დაუშვებლობის გამოყენების შესაძლებლობები, მათ შორის, ხარისხიანი განათლების თანაბარი ხელმისაწვდომობა, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს დაუცველ ან უმცირესობათა ჯგუფებს.

იუნესკო-ს (გაერთიანებული ერების განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია) „ბავშვზე ორიენტირებული სკოლის“ ინიციატივა და სასკოლო განათლებისადმი ადამიანის უფლებების დაცვაზე დაფუძნებული მიდგომა ემსახურება ბავშვის უფლებების შესახებ გაერთიანებული ერების კონვენციის დანერგვას განათლების სფეროში, განათლების საშუალებით. ადამიანის უფლებების დაცვაზე დაფუძნებული მიდგომის განსახორციელებლად, საჭიროა უფრო მეტი ცოდნა შევიძინოთ ადამიანის უფლებებისა და ბავშვის უფლებების შესახებ, განათლების დაგეგმვისა და შეფასების მნიშვნელობისა და შედეგების შესახებ.

1.4. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენცია. ევროპის კონვენცია, როგორც საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილი

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენცია მიღებულ იქნა 1950 წლის 4 ნოემბერს რომში და ძალაში შევიდა 1953 წლის 3 მაისს. მისი მიზანია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიერ განსაზღვრული უფლებების სისრულეში მოყვანა. ევროპული კონვენცია თავის პრეამბულაში აცხადებს, რომ კონვენცია შემუშავდა იმ მიზნით, რომ მას საყოველთაო დეკლარაციაში წარმოდგენილი კონკრეტული უფლებების კოლექტიური შესრულებისათვის საწყისი ნაბიჯების გადადგმა მოეხდია.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ევროპული კონვენცია დაახასიათა „ევროპული საჯარო წესრიგის (ordre public) კონსტიტუციურ დოკუმენტად. ევროპული კონვენცია წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა დაცვის უმთავრეს დოკუმენტს ევროპაში. მასში მოცემული უფლებები გადმოტანილია საყოველთაო დეკლარაციიდან. ეს არის სიცოცხლის, წამებისა და სხვა არაადამიანური, დამამცირებელი მოპყრობისგან ან დასჯისგან თავისუფლების, მონობისგან ან იძულებითი შრომისგან თავისუფლების, ადამიანის თავისუფლების და უსაფრთხოების, სამართლიანი სასამართლო პროცესის, უკუქცევითი დასჯის კანონმდებლობის აკრძალვის, პირადი და ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობის, საცხოვრებელი ბინისა და მიწერ-მოწერის, აზრის, სინდისის და აღმსარებლობის თავისუფლების, საკუთარი აზრის გამოთქმის თავისუფლების, შეკრებისა და გაერთიანების თავისუფლების, ქორწინებისა და ოჯახის შექმნის, უფლებათა დარღვევის ეფექტიანი სამართლებრივი საშუალებების, დისკრიმინაციისგან თავისუფლების უფლებები. გადატანილი აქვს რა უმთავრესი ყურადღება სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებზე, კონვენცია დიდად არ აფართოვებს საყოველთაო დეკლარაციას. იგი უფრო დეტალურად განიხილავს მრავალ უფლებას, რაც, რა თქმა უნდა, შესასრულებლად სავალდებულოა აღნიშნულ უფლებათა განხორციელების მიზნით.

კონვენცია პირველი დოკუმენტია, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის უფლებათა დაცვის აღსრულების ეფექტიან მექანიზმს, თუმცა, საერთაშორისო სამართლის მკაცრი შინაარსის გათვალისწინებით, კონვენციამ ზედამხედველობის ორგანოდ დაამტკიცა სასამართლო, რომელიც ისმენს სახელმწიფოთა მიერ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ წამოჭრილ საჩქმებს ან იღებს გადაწყვეტილებებს კომისიის მიერ გადაცემულ ინდივიდუალურ განცხადებებზე.

კონვენციაში მოცემული განმარტების მიზანმიმართულმა და დინამიურმა ტექნიკამ ხელი შეუწყო უფლებათა და თავისუფლებათა განვითარებას საზოგადოების ნორმების ცვლილებათა შესაბამისად. უფრო მეტიც, ისეთი საშუალებების გამოყენება, როგორიცაა უფლებამოსილების ზღვარი, განსაკუთრებით ეხმარება სისტემის ეფექტიანობას სახელმწიფოებთან შეთანხმებული იმ თავისუფლების აღიარებით, რომელიც დაკავშირებულია ამა თუ იმ უფლებისა თუ თავისუფლების გამოყენების ფარგლებთან. აღნიშნული ეხმარება სახელმწიფოებს საკუთარი საზოგადოებრივი ნორმების (მაგალითად, მორალური) და საერთო უსაფრთხოების დადგენაში. უფლებამოსილების ზღვარის გამოყენება არ არის უსაზღვრო. იგი ფეხდაფეხ მიჰყვება ევროპის სასამართლო ზედამხედველობას – ევროპული სასამართლო, უმაღლესი არბიტრი, აკვირდება, გადალახულია თუ არა უფლებამოსილების ზღვარი.

ევროპის კონვენცია, როგორც საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილი. საერთაშორისო სამართალი არ აკისრებს სახელმწიფოს საერთაშორისო ხელშეკრულების ეროვნული კანონმდებლობის ნაწილად აღიარების ვალდებულებას. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოს აქვს უფლება, აღიაროს საერთაშორისო ხელშეკრულება ეროვნული კანონმდებლობის ნაწილად, შიდასახელმწიფოებრივ ნორმატიულ აქტად. საერთაშორისო

ხელშეკრულების სახელმწიფოს კანონმდებლობის ნაწილად აღიარება გამომდინარეობს ეროვნული და არა საერთაშორისო სამართლიდან. თუ სახელმწიფომ აღიარა საერთაშორისო

ხელშეკრულება ქვეყნის კანონმდებლობის ნაწილად, ხელშეკრულება წარმოშობს უფლებებსა და მოვალეობებს ეროვნულ დონეზე და, შესაბამისად, ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს შეუძლიათ დაიცვან თავიანთი უფლებები და ინტერესები ამ ხელშეკრულების საფუძველზე, მათ შორის, სასამართლოში.

საერთაშორისო სამართლის ზოგადი წესის მსგავსად, არც ევროპული კონვენცია აკისრებს სახელმწიფოს ვალდებულებას, აღიაროს კონვენცია ქვეყნის კანონმდებლობის ნაწილად და, შესაბამისად, უშუალოდ გამოიყენოს მისი დებულებები ეროვნულ დონეზე, მათ შორის, სასამართლო დავების გადასაწყვეტად. მიუხედავად ამისა, ევროპულმა სასამართლომ თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში განაცხადა, რომ ევროპული კონვენციის ეროვნული კანონმდებლობის ნაწილად აღიარება, კონვენციის შინაარსიდან გამომდინარე, ვალდებულებათა შესრულების განსაკუთრებით ეფექტიანი საშუალებაა.

მიუხედავად იმისა, რომ ევროპული კონვენცია არ აკისრებს მის მონაწილე სახელმწიფოებს კონვენციის ეროვნული კანონმდებლობის ნაწილად აღიარების ვალდებულებას, თითქმის ყველა სახელმწიფომ აღიარა კონვენცია თავისი კანონმდებლობის ნაწილად, გარდა ირლანდიისა.

საქართველოში კონვენცია აღიარებულია კანონმდებლობის ნაწილად. საქართველოში ევროპულ კონვენციას შეუძლია წარმოშვას უფლებები და მოვალეობები ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის. ნებისმიერ ფიზიკურ და იურიდიულ პირს შეუძლია, სასამართლო ან ადმინისტრაციული ორგანოს წინაშე დაეყრდნოს ევროპული კონვენციის დებულებებს და მის საფუძველზე ამტკიცოს ადამიანის უფლებათა დარღვევა.

საერთაშორისო ხელშეკრულებათა ადგილი საქართველოს კანონმდებლობაში ძირითადად განისაზღვრება რამდენიმე ნორმატიული აქტით:

ა) უწინარეს ყოვლისა, აღსანიშნავია საქართველოს კონსტიტუცია, რომლის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, "საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, კონსტიტუციურ შეთანხმებას, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ".

კონსტიტუციის ეს დებულება აღიარებს საერთაშორისო ხელშეკრულებებს საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილად და განსაზღვრავს მათ იურიდიულ თანაფარდობას ეროვნულ დონეზე მოქმედი ნორმატიული აქტების მიმართ.

გ) განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა საქართველოს კანონი "საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ". კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი ადგენს, რომ "საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება საქართველოს კანონმდებლობის განუყოფელი ნაწილია".

საქართველოს კანონმდებლობიდან გამომდინარე, საქართველოში არ არის აუცილებელი სპეციალური სამართლებრივი აქტის მიღება, რომელიც კონკრეტულ საერთაშორისო ხელშეკრულებას აღიარებს ქვეყნის ნორმატიულ აქტად. საერთაშორისო ხელშეკრულება საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილი ხდება ავტომატურად. და როცა საერთაშორისო ხელშეკრულება სავალდებულო ხდება საქართველოსათვის, ის ავტომატურად ხდება საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილი. აქედან გამომდინარეობს, რომ საქართველოს ყველა

საერთაშორისო ხელშეკრულება, მათ შორის ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, საქართველოს კანონმდებლობის ნაწილია.

1.5. ადამიანის უფლებათა სამართლებრივი საფუძვლები

საყოველთაო უფლებების მოთხოვნა „ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრისთვის“ პირველად გამოითქვა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ მიღებულ „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში“ (1948 წელი). ამ დეკლარაციის ოცდაათი მუხლი წარმოადგენს ყოვლისმომცველ განცხადებას ადამიანის ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებების შესახებ. დეკლარაცია არის, როგორც საყოველთაო (იგი ეხება ყველა ადამიანს), ისე განუყოფელი (ყველა უფლება თანაბრად მნიშვნელოვანია ადამიანური ბუნების სრულად რეალიზებისათვის).

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია წარმოადგენს იმ პრინციპების კრებულს, რომელთა შესრულებასაც გაეროს-ს წევრი სახელმწიფოები კისრულობენ, რათა ყველა ადამიანისთვის შესაძლებელი გახდეს ადამიანური ღირსებით ცხოვრება. დეკლარაციაში ჩამოთვლილ უფლებებს სრულ იურიდიულ ძალას ანიჭებენ კონვენციები (ხელშეკრულებები, პაქტები), რომლებიც აყალიბებენ საერთაშორისო ნორმებსა და სტანდარტებს.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებისთანავე დაიწყო მუშაობა მასში შემავალი უფლებების შესატანად იურიდიულად სავალდებულო ძალის მქონე კონვენციაში. პოლიტიკური და პროცედურული მიზეზების გამო ეს უფლებები დაიყო და გაერთიანდა ორ დამოუკიდებელ პაქტში, რომელთაგან თითოეული ეხება უფლებათა განსხვავებულ კატეგორიებს. სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტი აყალიბებს თავისუფლებაზე ორიენტირებულ გარკვეულ უფლებებს, ასეთი უფლებებია: გამოხატვის თავისუფლება, თავისუფლად გადაადგილების უფლება და ა. შ. ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა საერთაშორისო პაქტი შეესატყვისება ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის იმ მუხლებს, რომლებიც განსაზღვრავს ადამიანის თვით-გამორკვევის უფლებას და უფლებას უპირველესი აუცილებლობის საშუალებებზე, როგორიც არის საკვები, საცხოვრებელი და ჯანმრთელობის დაცვა. გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ ორივე პაქტი 1996 წელს მიიღო.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია საფუძვლად დაედო ადამიანის უფლებათა ოც ძირითად კონვენციას. ეს კონვენციები ერთობლივად ქმნიან ადამიანის უფლებათა სამართლებრივ ბაზას, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის უფლებებს და აყალიბებს მექანიზმებს მათ დასაცავად და მათი დამკვიდრების ხელშესაწყობად.

გაეროს ძირითადი კონვენციები ადამიანის უფლებების შესახებ:

- კონვენცია გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებისა და დასჯის შესახებ (1948 წ.);
- კონვენცია ლტოლვილთა სტატუსის შესახებ (1951 წ.);
- კონვენცია მონობის შესახებ (1953 წ.);
- სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტი (1966 წ.);
- საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოსაფხვრელად (1966 წ.);

- კონვენცია სამხედრო დანაშაულებისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულების მიმართ სამართლებრივი შეზღუდვების გამოუყენებლობის შესახებ (1968);

- ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის საერთაშორისო კონვენცია (1979 წ.);

- კონვენცია წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა და დასჯის წინააღმდეგ (1984 წ.);

- ბავშვის უფლებათა კონვენცია (1989 წ.);

- საერთაშორისო კონვენცია ყველა მიგრანტი მუშისა და მათი ოჯახის წევრთა უფლებების დაცვის შესახებ (1990 წ.);

- კონვენცია შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ (2006 წ.). ადამიანის უფლებების დაცვის უნივერსალურ ინსტრუმენტებთან ერთად არსებობს რეგიონული სისტემებიც, რომლებიც ხშირად უფლებების დაცვის უფრო მაღალ სტანდარტებს უზრუნველყოფს. ადამიანის უფლებათა რეგიონული კონვენციების მაგალითებია:

- ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დაცვის ევროპული კონვენცია, (ასევე უწოდებენ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას);

- წამებისა და სხვა არაადამიანური თუ ღირსების შემლახველი მოპყრობის და დასჯის თავიდან აცილების შესახებ ევროპული კონვენცია, რომელიც ევროპის საბჭომ 1987 წელს მიიღო;

- ევროპის სოციალური ქარტია, რომელიც ევროპის საბჭოს მიერ 1961 წელს იქნა მიღებული, ხოლო 1996 წელს დამატებების საფუძველზე შესწორებული;

- ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, რომელიც 1969 წელს მიიღო ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაციამ - ეხება იმ სახელმწიფოთა მთავრობებს ჩრდილოეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ ამერიკიდან. რომლებმაც მოახდინეს მისი რატიფიცირება;

- ადამიანისა და ხალხების უფლებათა აფრიკული ქარტია, რომელიც 1981 წელს მიიღო აფრიკის ერთობის ორგანიზაციამ.

- ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია იურიდიულად სავალდებულო პირველი საერთაშორისო დოკუმენტია კაცობრიობის ისტორიაში, რომელშიც მოწესრიგდა მრავალი ძირითადი უფლება და თავისუფლება. კონვენციას ხელი მოეწერა 1950 წლის 4 ნოემბერს, ქ. რომში. კონვენცია მიღებულია ევროპის საბჭოს (ქ. სტრასბურგი) ეგიდით. ევროპული კონვენცია ძალაში შევიდა 1953 წლის 3 სექტემბერს. ამჟამად კონვენციის მონაწილეა 46 სახელმწიფო, რომელთათვისაც იგი წარმოშობს იურიდიულ ვალდებულებებს. ევროპულ კონვენციას საქართველომ ხელი მოაწერა 1999 წლის 27 აპრილს.

ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასთან ერთად მიღებულია კონვენციის დამატებითი 14 ოქმი, რომლებიც ადგენენ, როგორც მატერიალურ უფლებებსა და თავისუფლებებს, ისე განამტკიცებენ ევროპული სასამართლოს საზედამხედველო მექანიზმს.

ადამიანის უფლებათა სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან შედარებით ევროპული სახელმწიფოები ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას

ანიჭებენ. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ და ევროპულმა კომისიამ კონვენცია აღიარეს „ევროპული საჯარო წესრიგის კონსტიტუციურ აქტად“. ევროპული კონვენციის ეს უმნიშვნელოვანესი როლი დაადასტურეს ევროპულმა სახელმწიფოებმა ევროპული კონვენციის მიღებიდან 40-ე წლისთავთან დაკავშირებით 2000 წლის 4 ნოემბერს მიღებულ დეკლარაციაში, რომელშიც აღინიშნა, რომ კონვენციამ, როგორც ევროპული საჯარო წესრიგის კონსტიტუციურმა აქტმა, უნდა შეასრულოს მთავარი როლი, რაზეც დამოკიდებულია კონტინენტის დემოკრატიული სტაბილურობა.

ადამიანის უფლებათა კონვენციის შექმნა გულისხმობს ბევრი ადამიანისა და ორგანიზაციის თანამშრომლობაზე დამყარებულ შრომას. საწყისი წერტილი გათვით-ცნობიერებული საჭიროება, ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული პრობლემა, რომლის გადაწყვეტა აუცილებელია საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ. პრობლემის იდენტიფიცირების შემდეგ ყალიბდება ზოგადი პრინციპები და იწყება კონვენციის შემუშავების პროცესი. სამუშაო პროცესის დასრულების შემდეგ დოკუმენტი წარედგინება გაეროს. ეს უკანასკნელი ახდენს მის მიღებას, ხოლო დაინტერესებული ქვეყნები ახდენენ მის რატიფიცირებას.

კონვენციის რატიფიცირება მთავრობის მიერ სახელმწიფოს სახელით ნაკისრი სერიოზული, იურიდიულად დაკისრებული ვალდებულებაა. ყოველ კონვენციაში არის მუხლები, რომლებიც აყალიბებს პროცედურებს იმის მონიტორინგისა და ანგარიშგებისთვის, თუ როგორ ასრულებენ კონვენციის დებულებებს ის მთავრობები, რომლებმაც მოახდინეს მისი რატიფიცირება. როდესაც მთავრობა ახდენს კონვენციის რატიფიცირებას, იგი ეთანხმება მასში განსაზღვრულ პროცედურას, რომელიც შეიძლება მოიცავდეს შემდეგ ვალდებულებებს:

- შეასრულოს კონვენცია, პატივი სცეს, ხელი შეუწყოს და უზრუნველყოს კონვენციით განსაზღვრული უფლებები და არ გააკეთოს არაფერი ისეთი, რასაც ეს შეთანხმება კრძალავს;
- შეცვალოს ქვეყნის ნებისმიერი ისეთი კანონი, რომელიც ეწინააღმდეგება ან არ აკმაყოფილებს კონვენციაში ჩამოყალიბებულ სტანდარტებს;
- მოხდეს მისი მონიტორინგი სპეციალური უწყების მიერ, რომელიც შეაფასებს, სინამდვილეში ასრულებს თუ არა იგი თავის ვალდებულებებს;
- რეგულარული ინტერვალებით წარადგინოს ანგარიშები თავისი მოქალაქეების ცხოვრებაში ადამიანის ამ უფლებების განხორციელებაში პროგრესის შესახებ.

როგორც კი ქვეყანა მოახდენს კონვენციის რატიფიცირებას, მის მოქალაქეებს მძლავრი დამცავი საშუალება უჩნდებათ. მათ შეუძლიათ მოსთხოვონ ხელისუფლებას ანგარიში, თუკი ის არ ექცევა პატივისცემით ადამიანის უფლებებს, რომელთა დაცვის ვალდებულება აიღო.

ადამიანის უფლებათა სამართლებრივი ბაზა დინამიკური ორგანიზმია. ადამიანის გარკვეული ჯგუფების საჭიროებათა აღიარებისა და განსაზღვრის კვალდაკვალ, იმის გათვალისწინებით, რომ მსოფლიოში განვითარებული მოვლენები მიუთითებს ადამიანის გარკვეული უფლებების შესახებ ცოდნის გაღრმავებისა და ქმედების აუცილებლობას, მუდმივად ვითარდება და იხვეწება ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი.

დღეს ადამიანის უფლებათა ბევრი კონვენცია ძალაში შევიდა როგორც საერთაშორისო

სამართლის ნაწილი, ზოგიერთი კი კვლავ რატიფიცირების პროცესშია. არის ისეთი კონვენციები, მაგალითად, კონვენცია მკვიდრი ხალხების უფლებების შესახებ და კონვენცია გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული უფლებების შესახებ, რომელიც ამჟამად მთავრობებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების თანამშრომლობით შემუშავების პროცესშია.

მართალია, ადამიანთა უფლებების განვითარება გაეროს-ს დონეზე ხდება, მაგრამ სულ უფრო ხშირად აღნიშნულის ინიცირება ახდენენ ფართო მასების წარმომადგენლები. ამ მხრივ, განსაკუთრებით დიდია არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი. თანამედროვე საზოგადოებაში აქტიურად განიხილება ის აზრი, რომ მსოფლიოს აღარ სჭირდება მეტი კონვენცია ადამიანის უფლებათა სფეროში. ამის ნაცვლად აჯობებდა სრულად განხორციელდეს ყველა არსებული მოთხოვნა. ნაწილის აზრით, გაერო-ს სისტემა არასრულყოფილია, შესაბამისად, ის მაღალი იდეალები და სტანდარტები, რომელთა დამკვიდრებასაც გაერო ცდილობს, არ არის სარწმუნო. მაგრამ მსოფლიო ისტორიის თვალთახედვიდან გაეროც და ადამიანის უფლებათა სამართლებრივი ბაზა ჯერ სიყრმის ასაკში არიან. შესაბამისად, ყველა ქვეყნის მოქალაქეების წინაშე დგას გამოწვევა - იმუშაონ გაეროს ინსტიტუტების უფრო ქმედითი განვითარების მიმართულებით.

ადამიანის უფლებების მდგომარეობა საშუალებას იძლევა გაირკვეს ცივილიზაციის ტიპი, მისი ეტაპი, რადგან ადამიანის და სახელმწიფოს მიმართება უმნიშვნელოვანესი ნიშანია, რომელიც ახასიათებს ამა თუ იმ ცივილიზაციის ბუნებას, ხოლო სახელმწიფოს განსაზღვრავს, როგორც სამართლებრივს ან არასამართლებრივს.

ამერიკის შეერთებული შტატების დამოუკიდებლობის დეკლარაციის თანახმად, ყოველ ადამიანს განუყოფელ უფლებებს „შემოქმედი“ ანიჭებს. ფრანგული „ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ მიხედვით კი, ადამიანის უფლებები მხოლოდ დამტკიცებული და აღიარებული უნდა იქნეს „უმაღლესი არსის წინაშე და მისი მფარველობით“. ფრანგი მოქალაქეების იდეას, რომ „ადამიანი თავის უფლებებს ბუნებას უნდა უმადლოდეს, მისთვის ისინი არავის არ მიუნიჭებია“, შემდგომში მკვეთრად დაუპირისპირდა ნ. ბერდიაევი. ბერდიაევის თვალსაზრისით, ადამიანის უფლებები არ მომდინარეობს არც ბუნებიდან, არც საზოგადოებიდან და არც სახელმწიფოსგან – ისინი ღვთიური წარმოშობისაა და დასაბამიდანვე ეკუთვნის ადამიანს, როგორც სულიერ არსებას, „ხატს ღვთისას“. ადამიანის უფლებები, ამ აზრით, პიროვნების სუბიექტური უფლებებია, ხოლო „ღმერთის უფლებათა დეკლარაცია და ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია – ერთი და იგივე დეკლარაციებია“.

ეს განსხვავებული თვალსაზრისები ადამიანის უფლებების ღვთიური თუ ბუნებისმიერი წარმოშობის შესახებ ასახავს ისტორიული პირობების, კულტურული თუ ეთნო-ფსიქოლოგიური თავისებურებების ზეგავლენას ადამიანის უფლებათა კონცეფციის განვითარებაზე. არსებითი კი აქ ისაა, რომ ნებისმიერი ცივილიზაციის საფუძველი და ფონი რელიგიაა. ქრისტიანული რელიგიის თავისებურებებმა მოამზადა საზოგადოებრივი ცნობიერება თავისუფლების იდეისათვის, საკუთარ მოქმედებაზე პასუხისმგებლობისთვის. ადრეულ ქრისტიანობაში წინ წამოიწია ღმერთის წინაშე ყველას თანასწორობის იდეამ; შუა საუკუნეებში რელიგია დოგმატიზებული და რიტუალური შეიქმნა ადამიანის ინდივიდუალობის უკუგდებით. ამიტომ, ადამიანის უფლებების იდეის, როგორც

თავისუფლებაზე ადამიანის განაცხადის, აქტუალიზება გარკვეულწილად შესაძლებელი იყო თეოლოგიურ მსოფლმხედველობასთან დაპირისპირებით. ამითვე იყო განპირობებული ეკლესიის განცალკევება სახელმწიფოსგან.

მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებები კათოლიკურ სამყაროში რელიგიურ მსოფლმხედველობას დაუპირისპირდა, ისინი პრინციპულად მხოლოდ ქრისტიანული მსოფლმხედველობის წიაღში შეიძლება აღმოცენებულიყო. ქრისტიანული პერსონოცენტრიზმი აისახა პოლიტიკური თავისუფლების გაგებაშიც. ცნობილია, რომ მონტესკიე განასხვავებდა პოლიტიკურ თავისუფლებას, გამოხატულს სახელმწიფოებრივ წყობაში, რომელიც ხორციელდება ხელისუფლების დაყოფით და ურთიერთგაწონასწორობით, დაპოლიტიკურ თავისუფლებას მოქალაქესთან მიმართებით, რომელიც გამოიხატება მოქალაქის რწმენაში თავისი უსაფრთხოებისადმი. „ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ ავტორებმა ძირითადი ყურადღება პოლიტიკური თავისუფლების მეორე ასპექტს დაუთმეს.

მაშასადამე, ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები არ არის სახელმწიფოს მიერ ნაბოძები წყალობა, ისინი სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად არსებობენ. უფლებათა და თავისუფლებათა არსებობა არ შეიძლება შემოიფარგლოს დროის რომელიმე მონაკვეთით და არ შეიძლება შეილახოს სხვა ღირებულებებით. ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, როგორც წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებები, ზღუდავს სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელებას, ე.ი. ხელისუფლება შეზღუდულია ადამიანის უფლებებით და თავისუფლებებით. სახელმწიფოს მოვალეობაა ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დაცვა, რადგანაც ის არსებობს ხალხისგან და ხალხისთვის.

ამგვარად, ადამიანის უფლებათა თეორიაში ჩამოყალიბებულია პრინციპები, რომელიც თანამედროვე სამყაროს ღირებულებითი ორიენტირია. ეს პრინციპები დროთა განმავლობაში ყალიბდებოდა, მდიდრდებოდა და დღეს თანამედროვე კაცობრიობის კულტურის განუყოფელი ნაწილია. ეს პრინციპებია:

- ადამიანის უფლებები მას დაბადებიდანვე ეკუთვნის (თანდაყოლილია), ამიტომ ისინი ბუნებითია, განუყოფელია და ხელშეუვალი;
- ადამიანის უფლებები უმაღლესი ფასეულობაა, ხოლო მათი პატივისცემა, შესრულება და დაცვა სახელმწიფოს მოვალეობაა;
- ადამიანის უფლებები არის ძალაუფლების კონტროლის, სახელმწიფოს ყოვლისშემძლეობის შემზღუდავი საშუალება, რათა სახელმწიფომ არ გადალახოს ადამიანის უფლებებით შემოფარგლული თავისუფლების საზღვრები;
- უფლებათა და თავისუფლებათა უზრუნველყოფა შეუთავსებელია რაიმე ნიშნით დისკრიმინაციასთან;
- ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განხორციელება არ უნდა არღვევდეს სხვა პირთა უფლებებს და თავისუფლებებს;
- ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები ერთნაირი უნდა იყოს სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე;
- ადამიანის უფლებები უნივერსალურია, დაფუძნებულია თანასწორობაზე, ისინი გარა-

ნტირებულია ყველასთვის, ვინც მოცემული სახელმწიფოს იურისდიქციის ქვეშაა;

- პირადი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები და თავისუფლებები თანაბრად ფასეულია, მათ შორის არ არსებობს იერარქია;

- კოლექტიური უფლებები განუყოფელია ინდივიდის უფლებებისგან. ისინი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ინდივიდუალურ უფლებებს ან ზღუდავდეს პიროვნების უფლებრივ სტატუსს;

- ადამიანის უფლებები რეგულირდება კანონით;

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები შეიძლება შეიზღუდოს კანონით იმ ვითარების საფუძველზე, რომლებიც მითითებულია კონსტიტუციებში და საერთაშორისო სამართლებრივ აქტებში, მაგალითად, სახელმწიფო და საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისადმი მუქარის, კონსტიტუციური წყობისადმი საშიშროების, მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და ზნეობისადმი საფრთხის, სხვა პირთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესებისთვის საფრთხის შემთხვევაში. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დროებითი შეზღუდვა შესაძლებელია განსაკუთრებული ან საომარი მდგომარეობის შემთხვევაში. შეზღუდვები თანაზომადი და პროპორციული უნდა იყოს იმ სიტუაციისა, რომლის გამოც მოხდა შეზღუდვა და უნდა მოისპოს ვითარების ნორმალიზაციის მიხედვით.

ადამიანის უფლებათა შემცენება პირმოვზნებას საშუალებას აძლევს, შეაფასოს პოლიტიკური რეჟიმები, სახელმწიფოთა ჰუმანიტარული და სოციალური საქმიანობა, პოლიტიკური ლიდერების სამართლებრივი და ზნეობრივი კულტურა, ხალხის სამართალშეგნება. ადამიანის უფლებების თანდაყოლილი ხასიათის გაცნობიერება და გათავისება თავისუფლებს მას სახელმწიფოზე ზედმეტი დამოკიდებულებისაგან, საშუალებას აძლევს, დაიცვას საკუთარი უფლებები ყოველგვარი ხელყოფისაგან.

ადამიანის უფლებებმა საზოგადოების კონსოლიდაციასა და პოლიტიკური დაპირისპირების შემცირებაზეც უნდა მოახდინოს კეთილისმყოფელი გავლენა, რადგან თავისი ბუნებით უფლებები კონსენსუალურია და დაფუძნებულია პრინციპებზე - „ჩემმა თავისუფლებამ არ უნდა მიაყენოს სხვის თავისუფლებას“. აქედან გამომდინარეობს უფლებათა ზნეობრივი ბუნებაც, რომელიც დაფუძნებულია სიკეთისა და საყოველთაო კეთილდღეობის კატეგორიებზე.

1.6. ადამიანის უფლებების დაცვა საქართველოში

საქართველოში ადამიანის უფლებების დაცვა ხორციელდება კონსტიტუციური და საერთაშორისო სტანდარტების, პრინციპებისა და ნორმების საფუძველზე, რომელთა შინაარსობრივი და პროცედურული ფარგლები საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს და ადამიანის უფლებების დაცვის მონიტორინგის საერთაშორისო ორგანოების მიერ ახალი სტანდარტების, პრინციპებისა და ნორმების ან პროგრესული პრაქტიკის დამკვიდრების მეშვეობით იცვლება და ვითარდება. თუმცა ადამიანის უფლებების უზრუნველსაყოფად სამართლებრივი ჩარჩოს არსებობა საკმარისი არ არის. კონსტიტუციის მიხედვით საქართველოს მოქალაქეთა ნებაა დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილების, ეკონომიკური თავისუფლების, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფოს დამკვიდრება, ადამიანის საყოველთაოდ

აღიარებული უფლებებისა და თავისუფლებების უზრუნველყოფა (უფლებათა ჩამონათვალი და მოკლე განმარტებები იმისა, რა იგულისხმება მათ უზრუნველყოფაში, მოცემულია კონსტიტუციის მე-2 თავში).

კონსტიტუციის პრეამბულაში ხაზგასმულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის ისტორიულ-სამართლებრივი მემკვიდრეობა. ეს მემკვიდრეობა იმითაა საყურადღებო, რომ 1921 წლის კონსტიტუციითაც მაშინდელი ქართული სახელმწიფოს ძირითად მიზნად ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფა იყო დასახული, რაც ნამდვილად საამაყოა, რადგანაც იმდროინდელ სახელმწიფოთაგან ძალიან ცოტას ჰქონდა ასეთი მიზანი დეკლარირებული.

ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები და თავისუფლებები ქართული სახელმწიფოსათვის არის მარადიული და უზენაესი ადამიანური ღირებულებები. სხვა სიტყვებით, ქართული სახელმწიფოსათვის არაფერი შეიძლება იყოს უფრო ღირებული, გარდა თითოეული ადამიანისა თავისი უფლებებით. საქართველოს კონსტიტუცია კრძალავს ხელისუფლების (სახელმწიფო მართვის) განხორციელებისას ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვას ნებისმიერი მიზნით. ცხადია, არ იგულისხმება შემთხვევა, როცა რაიმე უფლება სასჯელის სახით ეზღუდება დამნაშავეს სასამართლოს გადაწყვეტილებით, კანონის საფუძველზე. აკრძალვა ვრცელდება არამარტო ხელისუფლებაზე, არამედ ამ ხელისუფლების მშობელზე - ხალხზეც: რეფერენდუმიდან კი არ შეიძლება კონსტიტუციაში ისეთი ცვლილების შეტანა, რომელიც შეზღუდავს ადამიანის უფლებებს.

კონსტიტუცია საფუძველია დანარჩენი კანონმდებლობისა, რომელიც იძლევა ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფის სრულფასოვან მექანიზმს.

სახელმწიფოსა და ადამიანების ურთიერთობა ცალმხრივი არაა. სახელმწიფო, „კლასიკური“ გაგებით, ტერიტორიის, ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები ადამიანებისა (მოსახლეობის - ხალხის) და ხელისუფლების ერთობაა. სახელმწიფოს სწორედ ხელისუფლების სახით აქვს ვალდებულებები ხალხის მიმართ, მათ შორის მთავარი ვალდებულებაა - ადამიანების უფლებათა დაცვა. ხელისუფლება ვერ შეასრულებს თავის ვალდებულებებს, თუ ადამიანებსაც (მოსახლეობასაც) არ ექნებათ ვალდებულებები სახელმწიფოს მიმართ. ეს ვალდებულებები უამრავია, თუმცა ყველა ერთად სულ ერთი წინადადებით შემოიფარგლება - ნებისმიერი ადამიანი ვალდებულია სახელმწიფოს წინაშე, დაიცვას ხელისუფლების მიერ დადგენილი ქცევის წესები - კანონმდებლობა. ყველა ადამიანმა უნდა იცოდეს, რომ კანონმდებლობით დადგენილი ქცევის წესების დარღვევის, კერძოდ, სხვა ადამიანის უფლების ხელყოფის შემთხვევაში, სახელმწიფოსაგან, სასამართლო ხელისუფლების სახით, მიიღებს სასჯელს. ხელისუფლებას ადამიანის უფლებათა დაცვისა და მისგან გამომდინარე სხვა ვალდებულებების შესასრულებლად ჰქირდება რესურსები. კანონმდებლობით მოსახლეობას (ადამიანებს) ეკისრება ვალდებულება, უზრუნველყოს ხელისუფლება ამ რესურსებით, მაგალითად, გადაიხადოს გადასახადები ან სავალდებულოდ იმსახუროს ჯარში.

დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დღემდე საქართველომ შეძლო ისეთი კანონმდებლობის

შექმნა, რომელიც, უმეტეს შემთხვევაში, ითვალისწინებს ადამიანის უფლებების დაცვის საერთაშორისო სტანდარტებს. ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სტანდარტები არაა მუდმივი მოცემულობა. იგი დინამიურად ივსება და იხვეწება, განსაკუთრებით ბოლო ათწლეულებში და აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ იმ შვიდი ძირითადი უფლების დაცვით, რომლებიც ზემოთ „კლასიკური“ ჩამონათვალის ფარგლებშია განხილული. მაგალითად, ბოლო წლებში აქტუალური გახდა შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებისათვის ყველა იმშესაძლებლობის უზრუნველყოფა, რითაც სხვები სარგებლობენ, გენდერული თანასწორობა, ბავშვთა განსაკუთრებული უფლებების დაცვა და ა.შ.

საქართველო ადამიანის უფლებების თითქმის ყველა ძირითადი საერთაშორისო და რეგიონული ხელშეკრულების მხარეა. შესაბამისად, ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სტანდარტების ყველა სიახლე საკმაოდ სწრაფად აისახება ჩვენ კანონმდებლობაში. მიუხედავად ამისა, ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისით, საქართველო არ ითვლება სრულყოფილ დემოკრატიულ სახელმწიფოდ. იგი მიჩნეულია „გარდამავალ დემოკრატიად“.

საქართველოში ადამიანის უფლებების სფეროში არსებული მიღწევები და გამოწვევები ობიექტურად და კომპლექსურად არის ასახული საქართველოში კონსტიტუციური და სამართლებრივი რეფორმების საკითხებსა და ადამიანის უფლებებში ევროკავშირის სპეციალური მრჩევლის, თომას ჰამერბერგის, 2013 წლის ანგარიშში „საქართველო გარდამავალ ეტაპზე“. საქართველოს ხელისუფლებამ გაიზიარა რა ანგარიშში მოცემულ შეფასებები, აუცილებლად მიიჩნია მისი რეკომენდაციების შესრულება. აღნიშნული რეკომენდაციების მიხედვით, ადამიანის უფლებების უზრუნველსაყოფად საჭირო გახდა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა. ადამიანის უფლებების ყოველდღიურ ცხოვრებაში რეალიზებას ხელს უშლის, ერთი მხრივ, „უფლებათა მფლობელების“ მიერ საკუთარი უფლებების რეალიზების საშუალებების შესახებ ცნობიერების არასათანადო დონე და, მეორე მხრივ, სახელმწიფო ინსტიტუტების მიერ ადამიანის უფლებებიდან გამომდინარე ვალდებულებების არასათანადო შესრულება. ადამიანის უფლებების დაცვის კუთხით არსებული ხარვეზების გამოსასწორებლად ცალკეული მიმართულებებით მიმდინარეობდა და ახლაც გრძელდება მუშაობა, თუმცა ეს პროცესი არ არის ერთიანი და კომპლექსური. ამიტომ მნიშვნელოვანია, ადამიანის უფლებების უზრუნველსაყოფად სახელმწიფოს მიერ განსახორციელებელი ღონისძიებები იყოს განგრძობადი და სისტემური პროცესის ნაწილი, რომელიც ხელისუფლების ან ამა თუ იმ თანამდებობის პირის ცვლილებაზე არ იქნება დამოკიდებული. შესაბამისად აღნიშნულისა საქართველოს მთავრობის 2013 წლის 5 ივლისის №169 დადგენილებით შეიქმნა ადამიანის უფლებათა დაცვის სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემმუშავებელი უწყებათაშორისი საბჭო, რომელმაც შეიმუშავა საქართველოს ადამიანის უფლებათა დაცვის ეროვნული სტრატეგია (2014–2020 წლებისთვის). ეროვნული სტრატეგია ადამიანის უფლებების ყოველდღიურ ცხოვრებაში რეალიზების იდეას ეფუძნება და განსაზღვრავს საქართველოს ხელისუფლების გრძელვადიან პრიორიტეტებსა და ამოცანებს ამ უფლებათა სფეროში უწყებათაშორისი, მრავალსექტორული, ერთიანი და თანამიმდევრული პოლიტიკის ჩამოყალიბების, „კარგი მმართველობის“ განხორციელების და ადამიანის უფლებების დაცვის გაძლიერების მიზნით.

დოკუმენტის ძირითადი დანიშნულებაა იმ სტრატეგიული მიმართულებების გამოკვეთა, რომელთა განვითარება პრიორიტეტულია ადამიანის უფლებათა დაცვის მნიშვნელოვნად გაუმჯობესების თვალსაზრისით. თუმცა, მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი დაეთმო ხელისუფლების შეხედულებას ადამიანის უფლებათა მდგომარეობის შესახებ საქართველოში და იმ პრინციპების აღწერას, რომლებიც საფუძვლად დაედო სტრატეგიის ჩამოყალიბებას.

ხელისუფლების შეფასებით ადამიანის უფლებების ყოველდღიურ ცხოვრებაში სრულფასოვნად რეალიზებას ხელს უშლის, ერთი მხრივ, თვითონ ადამიანების (უფლების მფლობელების) ცნობიერების არასათანადო დონე საკუთარი უფლებების რეალიზების საშუალებების შესახებ და, მეორე მხრივ, ხელისუფლების ორგანოებისა და მოხელეების (სახელმწიფო ინსტიტუტების) მხრიდან ადამიანის უფლებებიდან გამომდინარე ვალდებულებების არასათანადო შესრულება. ცალკე პრობლემადაა გამოყოფილი სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანის უფლებების დაცვის ღონისძიებათა განხორციელების დამოკიდებულება კონკრეტული ხელისუფლების ან თანამდებობის პირის შეხედულებებზე.

საქართველოში არსებული სიტუაცია, ჩამოყალიბებული 1991 წლიდან დღემდე, შეფასებულია „საარჩევნო დემოკრატია“. საარჩევნო დემოკრატია გულისხმობს ისეთ სისტემას, რომელშიც შესაძლებელია სახელმწიფო ხელისუფლების კონსტიტუციითა და კანონით განსაზღვრული ორგანოებისა და სხვა ინსტიტუტების არჩევა და მოქმედება, თუმცა, არაა გარანტირებული ამ ორგანოებისა და ინსტიტუტების ეფექტური საქმიანობა, ისევე, როგორც არაა სტაბილური საქმიანობის რეალური სტრატეგია.

დოკუმენტით დასახულია მისაღწევი შედეგი - „ინსტიტუციური დემოკრატია“, რომელიც საარჩევნო დემოკრატიაზე ერთად მოიცავს სახელისუფლებო ინსტიტუტების ეფექტურ საქმიანობასა და დამოუკიდებლობას რომელიმე ერთი პირის ნება-სურვილისაგან.

დოკუმენტში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ სვლა საარჩევნოდან ინსტიტუციური დემოკრატიისაკენ უნდა განხორციელდეს არა ნებისმიერ გზით, არამედ მხოლოდ „ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომით“ და განმარტებულია, რა იგულისხმება ამაში.

„ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა“ გულისხმობს მოქალაქეთა მონაწილეობას იმ გადაწყვეტილებათა მომზადებასა და მიღებაში, რომლებიც მათი განვითარების პროცესს უკავშირდება. ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფს ხელისუფლების ნებისმიერ დონეზე არჩეული წარმომადგენლებისა და საჯარო მოხელეთა მიერ ადამიანის უფლებების სფეროში ვალდებულებების შესრულების, გამჭვირვალობისა და ანგარიშვალდებულების გაუმჯობესებას. ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა აგრეთვე გულისხმობს ნებისმიერ საკითხში ქალისა და მამაკაცის განსხვავებული საჭიროებების გათვალისწინებას გენდერული თანა- სწორობის უზრუნველყოფის მიზნით.

სამინისტროებმა, სხვა სახელისუფლებო უწყებებმა და ორგანიზაციებმა თანდათანობით უნდა განავითარონ შესაძლებლობები „ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის“ გამოსაყენებლად, განსაკუთრებით საჯარო მომსახურების დაგეგმვისა და მოქალაქეებისათვის მიწოდებისას, რაც გააუმჯობესებს როგორც მომსახურების მიმღებთა (მოქალაქეების) მდგომარეობას, ასევე მიმწოდებლების (ხელისუფლების ორგანოთა) საქმიანობის შედეგებს. ხელისუფლების ორგანოთა პოლიტიკის და პროგრამების ფორმირება ადამიანის უფლებებზე

დაფუძნებული მიდგომით გულისხმობს, ერთი მხრივ, მოქალაქის მოთხოვნილების, ხოლო მეორე მხრივ, ხელისუფლების შესაბამისი ვალდებულების ზუსტ განსაზღვრას, რათა დადგინდეს ის ძირეული და სტრუქტურული მიზეზები, რის გამოც ვერ ხერხდება ადამიანის კონკრეტული უფლების გამოყენება.

ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის ფარგლებში პოლიტიკის და პროგრამების ფორმირებისას უნდა შეფასდეს მოქალაქეთა უნარი, მოითხოვონ საკუთარი უფლების რეალიზება და ხელისუფლების უნარი, შეასრულოს შესაბამისი ვალდებულება. მონიტორინგი გაეწევა, რამდენად მოხდა ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის გათვალისწინება პოლიტიკაში, კანონებში, რესურსების განაწილებაში, ასევე შეხედულებებში, ღირებულებებსა და პრაქტიკაში.

დოკუმენტში, ადამიანის უფლებათა დაცვის გაუმჯობესების მიმართულებასა და მიდგომასთან ერთად, ჩამოყალიბებულია პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უნდა დაედოს სტრატეგიით განსაზღვრული ყველა მიმართულებით განსახორციელებელ ნებისმიერ ღონისძიებას. ქვემოთ წარმოდგენილია ეს პრინციპები.

სახელმწიფო მუდმივად უნდა ასრულებდეს თავის ოთხ ძირითად ვალდებულებას: არ უშვებდეს ადამიანის უფლებების დარღვევას სახელმწიფოს მხრიდან, იცავდეს ნებისმიერი ადამიანის უფლებებს სხვა ადამიანების მხრიდან ხელყოფისაგან, ადამიანებს ამღებდეს საკუთარი უფლებების რეალიზების შესაძლებლობას, მუდმივად აწვდიდეს ადამიანების სათანადო ინფორმაციას მათი უფლებების შესახებ. ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულება ადამიანებს დაიცავს საჯარო დაწესებულებების მხრიდან მათი უფლებების დარღვევისაგან და ნათლად განსაზღვრავს ადამიანების ერთმანეთთან ურთიერთობის წესებს. ასეთ სისტემაში ნებისმიერ ადამიანი შეძლებს, ისარგებლოს თავისი უფლებით, ოღონდ არა სხვისი უფლებების შელახვის ხარჯზე. ადამიანის უფლებების უზრუნველყოფა უნდა იყოს ისეთი მდგრადი და მუდმივი პროცესი, რომელზეც გავლენას ვერ მოახდენს ხელისუფლების ცვლილება.

რაკი დემოკრატიული სახელმწიფოს უმთავრესი ფუნქცია ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების დაცვაა, საქართველოს ხელისუფლებისათვის ადამიანის უფლებების უზრუნველყოფა სხვა ვალდებულებებს შორის პრიორიტეტულია. ეს ვალდებულებები უნდა შესრულდეს ადამიანის ყველა უფლებასთან მიმართებით. ადამიანის უფლებები უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს ნებისმიერი ადამიანისთვის, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე.

ადამიანის უფლებების უზრუნველყოფისას ხელისუფლებამ უნდა გაითვალისწინოს საქართველოს სახალხო დამცველის, არასამთავრობო ორგანიზაციების, ადამიანის უფლებების საერთაშორისო ორგანოებისა და მექანიზმების რეკომენდაციები, აგრეთვე - საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებები და ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილებები. ადამიანის უფლებების დაცვაზე ხელისუფლების პასუხისმგებლობა და ანგარიშვალდებულება უნდა ხორციელდებოდეს კომპლექსურად - საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაწილეობით, საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სპეციალურ ორგანოებთან ერთად. ადამიანის

უფლებების უზრუნველსაყოფად განხორციელებული ღონისძიებები უნდა იყოს ინკლუზიური - რიგით მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ მათში მონაწილეობის მიღებისა და აზრის დაფიქსირების შესაძლებლობა. ადამიანის უფლებების პრაქტიკული რეალიზება უნდა უზრუნველყოფდეს დარღვეული უფლების აღდგენის ეფექტიანი მექანიზმებისა და საშუალებების არსებობას - სახელმწიფოში უნდა არსებობდეს სათანადო სამართლებრივი და ინსტიტუციური მექანიზმები, რომელიც ადამიანს მისი უფლებების შელახვით მიყენებული ზიანის სამართლიანი ანაზღაურების შესაძლებლობას მისცემს.

ადამიანის უფლებების დარღვევის თავიდან ასაცილებლად სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს ეფექტიანი პრევენციული ღონისძიებები. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს საზოგადოებაში ცნობიერების ასამაღლებელი ღონისძიებების განხორციელებას ადამიანის უფლებების დარღვევის მიუღებლობისა და მასზე რეაგირების აუცილებლობის შესახებ. გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ადამიანის უფლებების შესახებ განათლების მიღების შესაძლებლობა ყველა ეტაპზე, მათ შორის არაფორმალური განათლების სახითაც.

1.7. ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა თავშესაფრების განვითარება 2014-2015 წლებში

საქართველოს ადამიანის უფლებათა დაცვის 2014-2020 წლების ეროვნული სტრატეგიის ერთ-ერთი მიმართულებაა გენდერული თანასწორობის უზრუნველყოფა, ქალთა უფლებების დაცვა და ოჯახში ძალადობასთან ბრძოლა, ხოლო ამ მიმართულების ერთ-ერთი ამოცანა - ძალადობის მსხვერპლთათვის სამართლებრივი დაცვისა და ფსიქო-სოციალური რეაბილიტაციის უზრუნველყოფა და თავშესაფრის ხელმისაწვდომობა.

მთავრობის 2014-2015 წლების სამოქმედო გეგმაში ერთ-ერთ საქმიანობად (14.2.2.2) გაწერილია „ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა თავშესაფრების განვითარება“. საქმიანობის შეფასების ინდიკატორად განსაზღვრულია მთავრობის მიერ ასიგნებების გამოყოფა ადამიანით ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დაცვისა და დახმარების სახელმწიფო ფონდისათვის, თავშესაფრის განვითარების მიზნით.

მთავრობის ანგარიშის მიხედვით აღნიშნული საქმიანობა შეფასებულია სტატუსით „შესრულებული“ და დასადასტურებლად წარმოდგენილია მოკლე აღწერა იმისა, თუ კონკრეტულად რა გაკეთდა ამ მიმართულებით, კერძოდ:

- 2013 წელს არსებულ თავშესაფრებს იმერეთის რეგიონში დამატა ქუთაისის ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა მომსახურების დაწესებულება (თავშესაფარი), რომელიც შეიქმნა გაეროს ქალთა ორგანიზაციის პროექტის – „გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობა საქართველოში“ ფარგლებში და 2014 წლის ნოემბრიდან ფუნქციონირებს სახელმწიფო დაფინანსებით;
- ახალი თავშესაფრის გახსნის მიზნით, ფონდმა 2014 წლის ზაფხულზე, გაეროს ქალთა ორგანიზაციიდან (UNWOMEN) მიღებული მიზნობრივი გრანტის ფარგლებში, შეიძინა შენობა– ნაგებობა კახეთის რეგიონში; 2015 წლის იანვრიდან დაიწყო აღნიშნულ შენობა–ნაგებობაზე სარემონტო სამუშაოები, პარალელურად მიმდინარეობდა ახალი თავშესაფრის საყოფაცხოვრებო ავეჯითა და ტექნიკით აღჭურვა; თავშესაფრის სარემონტო და აღჭურვის სამუშაოები განხორციელდა გაეროს ქალთა

ორგანიზაციიდან მიღებული გრანტის, ფონდის სახელმწიფო ბიუჯეტისა და საქართველოში აშშ საელჩოს ერთობლივი ფინანსური სახსრებით, თავშესაფარი 12 ბენეფიციარზე გაიხსნა 2016 წლის 5 აპრილს.

რაკი ამოცანა შესრულებულადაა მიჩნეული, მთავრობის 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმაში ანალოგიური საქმიანობა გათვალისწინებული აღარაა.

ლიტერატურა და წყაროები:

1. A. Robertson & J. Merrilis, Human Rights in Europe: A Study of the European Convention on Human Rights, 1993.
2. F. Jacobs & R. White, The European Convention on Human Rights, 1996.
3. კ. კორკელია, ევროპული სტანდარტების ინტეგრაციისაკენ: ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და საქართველოს გამოცდილება. თბილისი, 2007.
4. კ. კორკელია, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენება საქართველოში. ევროსაბჭო. 2004;
5. კ. კორკელია (რედ.) ადამიანის უფლებათა დაცვა და სამართლებრივი რეფორმა საქართველოში. სტატიათა კრებული, თბილისი, 2014
6. თ. თომაშვილი ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო მექანიზმები, სახელმძღვანელო, საქართველოს რეფორმების ასოციაცია – GRASS. 2014
7. ლ. ვილდჰაბერი, ადამიანის უფლება: როგორ უნდა იცავდეს მას სტრასბურგისა და ეროვნული სასამართლოები, ჟურნალი „ადამიანი და კონსტიტუცია“, № 1, 2002.
8. ს. ლობჟანიძე, აღზრდის ეთიკური პრინციპები ეპოქალური ცვალეზადობის ფონზე. სამეცნიერო დისერტაცია. თბილისი, 2006.
9. მ. ნარინდოშვილი. ადამიანის უფლებები. თავისუფლების ინსტიტუტი, 2005.
10. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია. ევროპის საბჭო.
11. ევროპის საბჭოს ქარტია დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების შესახებ. ევროპის საბჭო, სტრასბურგი. 2010.
<http://civics.ge/index1.php?m=844>
12. პიტერ პრეტი, პასკალ მომპოინტ-გელარდი, მარია ელენა სალემა. რა უნდა გააკეთოს თითოეულმა მასწავლებელმა სამოქალაქო განათლებისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლების ხელშესაწყობად: მასწავლებელთა კომპეტენციის ჩარჩო. მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი. თბილისი, 2009. <http://civics.ge/index1.php?m=844>
13. როლფ გოლობი, პიტერ კრაფი, ვილტრუდ ვეიდინგერი. განათლება დემოკრატიისათვის. სწავლება დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ - ძირითადი საცნობარო მასალა მასწავლებლებისათვის. მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი. თბილისი, 2013.
<http://civics.ge/index1.php?m=844>
14. როლფ გოლობი, პიტერ კრაფი. დემოკრატიის სწავლება. სასწავლო მოდელების კრებული დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებისათვის. მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი. თბილისი,

2013. <http://civics.ge/index1.php?m=844>

სასარგებლო ვებ-გვერდები:

1. ევროპის უფლებათა კონვენცია: www.conventions.coe.int
2. ბავშვის უფლებათა საინფორმაციო ქსელი: www.crin.org.
3. ევროპის საბჭო: www.coe.int
4. ევროპის ბავშვთა ქსელი (EURONET): www.europeanchildrensnetwork.org.
5. Human Rights Watch: www.hrw.org
6. იუნესკო: www.unesco.org
7. იუნისეფი: www.unices.org
8. გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი: www.ohchr.org/english
9. სამოქალაქო განათლების ვებპორტალი www.civics.ge
10. International mechanisms for protecting Human Rights Defenders at risk for their work on land rights, ILC INFONOTE, July 2012,
<http://www.landcoalition.org/sites/default/files/documents/resources/HumanRightsDefendersInfoNot.pdf>
11. Human Rights Enforcement Mechanisms of the United Nations, <https://www.escrnet.org/resources/human-rights-enforcement-mechanisms-united-nations>
12. Strengthening international human rights mechanisms,
<http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/StrengtheninginternationalHRmechanisms.aspx>
13. საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ. 2016 წელი. შემოკლებული ვერსია:
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/4/4441.pdf>.
14. საქართველოს მთავრობის 09.07.2014 №445 დადგენილება საქართველოს ადამიანის უფლებების დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმის (2014-2015 წლებისთვის) დამტკიცებისა და საქართველოს ადამიანის უფლებების დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმის (2014-2015 წლებისთვის) საკოორდინაციო უწყებათაშორისი საბჭოს შექმნისა და მისი დებულების დამტკიცების შესახებ.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/download/2391005/0/ge/pdf>.
15. საქართველოს მთავრობის 13.06.2016 №1138 განკარგულება „ადამიანის უფლებათა დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმის (2016-2017 წწ.) პროექტისა“ და „ადამიანის უფლებათა დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმის 2014-2015 წლების შესრულების ანგარიშის“ მოწონების თაობაზე.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3315211>.

თემა II. დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიული, პრაქტიკული და ნორმატიული საფუძვლები

2.1. საერთაშორისო პოლიტიკის დოკუმენტები, რომლებიც ქმნიან დემოკრატიული მოქალაქეობის თეორიულ, პრაქტიკულ და ნორმატიულ საფუძვლებს

თანამედროვე სამყაროს გლობალური გამოწვევა დემოკრატიული საზოგადოების მშენებლობაა. დემოკრატიული საზოგადოება მოითხოვს დემოკრატიული მოქალაქეობის განვითარებას. თავის მხრივ, განათლებაში დემოკრატიული მოქალაქეობის არსი ეფუძნება ევროსაბჭოს მიერ შემუშავებულ ქარტიას „განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის და ადამიანის უფლებების სწავლება“ (2010) (<https://rm.coe.int/1680487880>). ქარტიის განმარტებით „განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის“ ნიშნავს განათლებას, წვრთნას, ცნობიერების ამაღლებას, ინფორმაციას, პრაქტიკასა და საქმიანობებს, რომელთა მიზანსაც წარმოადგენს, მოსწავლეებისა და სტუდენტებისათვის ცოდნის გადაცემის, უნარების, დამოკიდებულებებისა და ქცევის წესების ჩამოყალიბების გზით, მათთვის იმ რესურსების მიწოდებას, რომელიც საშუალებას მისცემთ მათ, გამოიყენონ და დაიცვან მათდამი მინიჭებული დემოკრატიული უფლებები და ვალდებულებები საზოგადოებაში, დააფასონ მრავალფეროვნება და აქტიური როლი ითამაშონ დემოკრატიული ცხოვრების წესში, დემოკრატიის პრინციპებისა და კანონის უზენაესობის დანერგვისა და დაცვის საშუალებით.

ქარტიის ძირითადი მიზანებია: (ა) ნებისმიერი პირისათვის დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა; (ბ) მოსწავლეთა და სტუდენტთათვის არა მხოლოდ ცოდნის გადაცემა, ნათელი წარმოდგენების შექმნა და უნარების გამომუშავება, არამედ, საზოგადოებაში მოქმედებისათვის მათი მომზადება, რაც გამოიხატება ადამიანის უფლებათა, დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის დაცვისა და ხელშეწყობისათვის მზადყოფნაში.

მიზნების შესაბამისად, ეფექტური სწავლა-სწავლება მოიცავს დაინტერესებულ მხარეთა ფართო სპექტრს, მათ შორის, პოლიტიკურ მოღვაწეებს, საგანმანათლებლო სფეროში მოღვაწე პროფესიონალებს, მოსწავლეებსა და სტუდენტებს, მშობლებს, საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, განათლების სფეროს ხელმძღვანელებს, სახელმწიფო მოსამსახურეებს, არასამთავრობო ორგანიზაციებს, ახალგაზრდულ ორგანიზაციებს, მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებსა და ფართო საზოგადოებას. ქარტიის მიხედვით დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების არსებით ელემენტს წარმოადგენს სოციალური ერთობისა და კულტურათშორისი დიალოგის ხელშეწყობა, აგრეთვე, მრავალფეროვნებისა და თანასწორუფლებიანობის დაფასება; ამ მიმართულებით, მნიშვნელოვანია ცოდნის შეძენა, პიროვნული და სოციალური უნარების გამომუშავება და ნათელი წარმოდგენების შექმნა, რომლებიც ამცირებს კონფლიქტების წარმოქმნის შესაძლებლობებს და ზრდის სხვადასხვა რელიგიურ თუ ეთნიკურ ჯგუფს შორის განსხვავებათა ჯეროვნად შეფასებისა და გაგების შესაძლებლობებს, ქმნის ადამიანური ღირებულებისადმი ურთიერთპატივისცემის გარემოს და საერთო ღირებულებებს, ხელს უწყობს

დიალოგის წარმოებას და პრობლემებისა და საკამათო საკითხების ძალადობის გარეშე მოგვარებას.

დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბების მნიშვნელობაზე მიუთითებს მთელი რიგი დეკლარაციები, დადგენილებები და გადაწყვეტილებები, რომლებიც ქმნიან დემოკრატიული საზოგადოების არსებობისა და განვითარების საკანონმდებლო ბაზას. XX საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებულ იქნა „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“, როგორც ეტალონი ხალხების, ქვეყნების და, მათ შორის, ცალკეული ადამიანებისათვის, რათა მათ მუდმივად დაიცვან ეს დეკლარაცია, სწავლებისა და განათლების საშუალებით ხელი შეუწყონ ამ უფლებების და თავისუფლებების პატივისცემას, პროგრესული ღონისძიებების ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე განხორციელებას, რათა უზრუნველყონ ამ უფლებათა საყოველთაო აღიარება და დაცვა. დეკლარაციაში საუბარია განათლების მნიშვნელობაზე დემოკრატიული მოქალაქეობის განვითარების პროცესში. კერძოდ, ყველასათვის უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ხარისხიანი განათლება: განათლება მიმართული უნდა იყოს ადამიანის პიროვნების სრული განვითარებისაკენ და ადამიანის უფლებების პატივისცემისა და ძირითადი თავისუფლებების გაძლიერებისაკენ. მან ხელი უნდა შეუწყოს ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობასა და მეგობრობას ერებს, რასობრივ და რელიგიურ ჯგუფებს შორის (Art. 26.2, Universal Declaration of Human Rights, 1948).

საერთაშორისო კონვენცია „კულტურული თვითგამოხატვის, მრავალფეროვნების დაცვისა და ხელშეწყობის შესახებ“ (იუნესკო, 2005) აღიარებს ღირებულებებისა და კულტურული თვითგამოხატვის აუცილებლობას, როგორც დემოკრატიის აუცილებელ პირობას. კონვენცია ქმნის კულტურის, მეცნიერებისა და განათლების სფეროებში საერთაშორისო თანამშრომლობის განვითარების მექანიზმებს. ამასთან, იგი ადასტურებს სახელმწიფოთა სუვერენულ უფლებას შეიმუშაოს ეროვნული პოლიტიკა „კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვისა და ხელშეწყობის“ მიზნით, რათა შექმნან, აწარმოონ, გაავრცელონ, გაანაწილონ და ხელმისაწვდომი გახადონ კულტურული თვითგამოხატვის საკუთარი მოდელი. მსოფლიო საზოგადოების ყურადღების ცენტრში დგას ეროვნული უმცირესობების საკითხი. აღნიშნულის დადასტურებაა 1995 წელს ევროსაბჭოს მიერ მიღებული „ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“ ჩარჩო კონვენცია. (რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის 2005 წლის 13 ოქტომბრის N 1938 დადგენილებით). კონვენციაში აქცენტი კეთდება ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენელთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვაზე. კონვენციის ხელმომწერი მხარეები ვალდებულია იღებენ: (ა) მიიღონ ეფექტური ზომები მათ ტერიტორიებზე მცხოვრებ ყველა პირს შორის ურთიერთპატივისცემის, ურთიერთგაგებისა და თანამშრომლობის მხარდასაჭერად, კერძოდ, განათლების, კულტურისა და მასმედიის სფეროში, მიუხედავად ამ პირების ეთნიკური, კულტურული, ლინგვისტური ან რელიგიური კუთვნილებისა; (ბ) აღიარონ, რომ თითოეულ პირს, ვინც მიეკუთვნება ეროვნულ უმცირესობას, აქვს უფლება გამოამჟღავნოს მისი რელიგია ან რწმენა და შექმნას რელიგიური დაწესებულებები, ორგანიზაციები და ასოციაციები; (გ) ხელი არ შეუშალონ იმ

პირების მიერ ბეჭდვითი მასმედიის საშუალებების შექმნას და გამოყენებას, რომლებიც მიეკუთვნებიან ეროვნულ უმცირესობებს; (დ) მიიღონ ზომები განათლებისა და კვლევის სფეროში თავიანთი ეროვნული უმცირესობებისა და უმრავლესობის კულტურის, ისტორიის, ენისა და რელიგიის ცოდნის გასაღრმავებლად; (ე) უზრუნველყონ მოსწავლეთა/სტუდენტთა სასკოლო, პროფესიული და უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობა და ხელი შეუწყონ სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების მოსწავლეებს/სტუდენტებსა და მასწავლებლებს შორის კავშირების გაღრმავებას და ა.შ.

ოსლოს რეკომენდაციებში (1998) დაკონკრეტებულია ეროვნული უმცირესობების მხრიდან მშობლიური ენის გამოყენების სფეროები და დაშვებები. იგი ძირითადად ეხება ეროვნული უმცირესობების უფლებას საგანმანათლებლო, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, რელიგიურ, სამართალწარმოების, მედიის და სხვა ასპარეზზე საქმიანობისას გამოიყენონ მშობლიური ენა და ამ ენაზევე მიიღონ სათანადო ინფორმაცია.

ჰააგის რეკომენდაციები „ეროვნულ უმცირესობათა განათლების უფლებებთან დაკავშირებით“ (1996) ასევე ეხმიანება უმცირესობათა განათლების საკითხებს.

ზემოთაღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ უმცირესობათა უფლებები განათლების სფეროში ეუთოს მონაწილე რიგი ქვეყნებისათვის ძალზე ფაქიზი საკითხია. ამასთანავე, საგანმანათლებლო პროცესი პოტენციურად იმის შემძლეცაა, რომ ქმედითად შეუწყოს ხელი მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს შორის ურთიერთპატივისცემისა და ურთიერთგაგების ატმოსფეროს ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებას.

დემოკრატიული მოქალაქეობის კონცეფცია დროთა განმავლობაში ვითარდება და განათლების სფეროს მარეგულირებელ დოკუმენტებში სხვადასხვა ფორმით აისახება. ამის დასტურია ევროპის მასშტაბით ბოლო წლებში ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური დოკუმენტი „დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციების ახალი მოდელი“. აღნიშნული დოკუმენტის მნიშვნელობა, როგორც საგანმანათლებლო, ასევე, პოლიტიკური თვალსაზრისით, 2016 წლის 12 აპრილს ბრიუსელში გამართულ მინისტერიალზე მიღებული დეკლარაციითაც დადასტურდა (<https://rm.coe.int/16806b9405>). ეს მოდელი მოიცავს კულტურის სამივე განზომილებას – მატერიალურ, სოციალურ და სუბიექტურ კომპონენტებს და, ასევე დემოკრატიული კულტურისა და ინტერკულტურული ურთიერთობის დღემდე არსებულ და საერთაშორისოდ აღიარებულ 101 სქემას. კომპეტენციების ახალი მოდელი აერთიანებს 20 კომპეტენციას და მათ 559 აღმწერს, ე.წ. დესკრიპტორს. დოკუმენტში კომპეტენციები დაჯგუფებულია 4 პრიორიტეტულ მიმართულებად:

პირველი ჯგუფი - ღირებულებები

კომპეტენცია:სხვა ადამიანების, ადამიანის ღირსებისა და უფლებების დაფასება მოსწავლე გამოხატავს რწმენას, რომ:

- ყველა ადამიანითანასწორია;
- ყველაადამიანსაქვსღირსება;ღირსებახელშეუხებელია;
- ყველაადამიანისარგებლობსთანაბარიუფლებებით;
- ადამიანისუფლებებისხელყოფადაუშვებელია;

- ადამიანის ერთ-ერთი ხელშეუხებელი უფლებათა ვის უფლებაა;
- კანონი ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ნორმებსა და სტანდარტებს უნდა შეესაბამებოდეს;
- ადამიანის წამება ადამისთვის ღირსების შემლახვისას ჯელის დადება და უშვებელია;
- ადამიანის ბრალეულობას მხოლოდ სასამართლო ადგენს.

კომპეტენცია: კულტურული მრავალფეროვნებისა და კულტურული განსხვავებულობის დაფასება

მოსწავლე გამოხატავს რწმენას, რომ:

- საზოგადოება კულტურულად მრავალფეროვანია;
- კულტურული მრავალფეროვნება დადებითი მოვლენაა;
- ყველა კულტურა აღიარებული და დაფასებული უნდა იყოს;
- აღიარებული და დაფასებული უნდა იყოს განსხვავებული თვალსაზრისებიც;
- დიალოგი და კომუნიკაცია განაპირობებს განსხვავებული ჯგუფების მშვიდობიან თანაცხოვრებას;
- დიალოგის წარმართვაში საკუთარი და განსხვავებული კულტურების ცოდნა გვეხმარება;
- განსხვავებული კულტურების ცოდნა განამტკიცებს ჩვენს კულტურულ იდენტობას.

კომპეტენცია: დემოკრატიის, სამართლიანობის, კეთილსინდისიერების, თანასწორობისა და კანონის უზენაესობის დაფასებამოსწავლე გამოხატავს რწმენას, რომ:

- დემოკრატია უზრუნველყოფს ყველა ადამიანის დაცვასა და დაფასებას;
- დემოკრატიული მოქალაქის აღზრდა სკოლის უპირველესი მოვალეობაა;
- დემოკრატიის საფუძველი არჩევანის თავისუფლებაა;
- არჩევნები თავისუფალ და სამართლიან გარემოში უნდა ტარდებოდეს;
- დემოკრატიულ გარემოში ყველა ადამიანი კანონის მიხედვით უნდა მოქმედებდეს;
- ადამიანები სამართლიან კანონებს პატივს უნდა სცემდნენ;
- კანონის წინაშე ყველას თანაბარი პასუხისმგებლობა უნდა ეკისრებოდეს;
- სასამართლო ადამიანის თავისუფლებასა და უფლებებს უნდა იცავდეს;
- სასამართლო ყველასთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს.

მეორე ჯგუფი - დამოკიდებულებები

კომპეტენცია - კულტურული განსხვავებულობისა და სხვა რწმენისადმი, მსოფლმხედველობის, შეხედულებებისა თუ პრაქტიკისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულები-სათვის მზაობა

მოსწავლე გამოხატავს:

- ინტერესს განსხვავებული რწმენის, ღირებულებების, ტრადიციებისა და მსოფლმხედველობის მიმართ;
- მზადყოფნას, მოისმინოს და გაითვალისწინოს განსხვავებული მოსაზრებები და ღირე-

ბულებები;

- მზადყოფნას, გაეცნოს განსხვავებულ კულტურას;
- მზადყოფნას, გაეცნოს განსხვავებული ღირებულებებისა და ტრადიციების მქონე ადამიანები;
- ურთიერთობის მზადყოფნას განსხვავებულ ადამიანებთან;
- სხვა ქვეყნებში მოგზაურობის ინტერესს;

კომპეტენცია - პატივისცემა და ტოლერანტული დამოკიდებულება სხვა ადამიანებისადმი, განსხვავებული რწმენის, მსოფლმხედველობისა და პრაქტიკისადმი მოსწავლე გამოხატავს პატივისცემას:

- განსხვავებული რწმენის, ტრადიციებისა დაცხოვრების სტილის, აზრის, მსოფლმხედველობის, სქესის, სოციალური კუთვნილების, ადამიანთა თანასწორობისა და უფლებების მიმართ.

კომპეტენცია - მოქალაქეობრივი აზროვნებამოსწავლე გამოხატავს მზადყოფნას:

- წვლილი შეიტანოს სხვა ადამიანების მდგომარეობის გაუმჯობესების საქმეში;
- მონაწილეობა მიიღოს გარემოსდაცვით საქმიანობებში;
- დაეხმაროს სხვა ადამიანებს;
- დაიცვას სხვათა აუფლებები;
- იტვირთოს აქტიური მოქალაქისათვის საჭირო მოვალეობი და პასუხისმგებლობა;
- არ დარჩეს მხოლოდ დამკვირვებლის ან მაყურებლის როლში;
- მონაწილეობა მიიღოს სოციალურ და პოლიტიკურ საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციების საქმიანობაში.

კომპეტენცია - პასუხისმგებლობა მოსწავლე არის:

- პუნქტუალური;
- სამუშაოზე კონცენტრირებული; განსხვავებული რწმენის, ტრადიციებისა და ცხოვრების სტილის, აზრის, მსოფლმხედველობის, სქესის, სოციალური კუთვნილების, ადამიანთა თანასწორობისა და უფლებების მიმართ.
- საკუთარ ქმედებაზე პასუხისმგებელი;
- სხვების მიმართ აღებულივალდებულებების შესრულებაზე კონცენტრირებული.

კომპეტენცია -თავდაჯერებულობა

მოსწავლე გამოხატავს რწმენას, რომ:

- შეუძლია მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება;
- გაუმკლავდეს ახალ გამოწვევებს;
- იპოვნის რაციონალურ გამოსავალს და გაუმკლავდება სირთულეებს;
- წარმატებით გაართმევს თავს დაკისრებულ ვალდებულებებს;
- მიაღწევს დასახულ მიზნებს;

- იქნება გუნდის ეფექტური წევრი;
- იკისრებს ლიდერის ფუნქციას.

კომპეტენცია - გაურკვევლობისადმი შემწყნარებლური დამოკიდებულება მოსწავლეს შეუძლია:

- გაითვალისწინოს ორი ან მეტი კულტურული პერსპექტივა;
- ამოიცნოს კითხვები, რომლებსაც არ აქვს ცალსახად დადებითი ან უარყოფითი პასუხები;
- გაურკვევლობისა და ორაზროვნებისადმი ჰქონდეს კონსტრუქცი ულიპოზიცია;
- ჰქონდეს აქტიური კომუნიკაცია განსხვავებული ღირებულებების მქონე ადამიანებთან;
- თავი გაართვას ბუნდოვან სიტუაციებს;
- არ გამოიტანოს ნაჩქარევი დასკვნები.

მესამე ჯგუფი - უნარები

კომპეტენცია-დამოუკიდებლად სწავლის უნარ-ჩვევები მოსწავლეს შეუძლია:

- განსაზღვროს საკუთარი სასწავლო მიზნები;
- ინფორმაციის ეფექტურად შეგროვება;
- ინფორმაციის მიღება სხვადასხვა ტექნიკისა და წყაროს გამოყენებით;
- მიმართოს სხვა ადამიანებს ახალი ინფორმაციის დაზუსტების მიზნით;
- შეაფასოს შესრულებული სამუშაოს ხარისხი;
- დაგეგმოს სასწავლო მიზნების მიღწევის პროცესი და მუშაობა;
- შეაფასოს მოპოვებული ინფორმაციის სანდოობა.

კომპეტენცია - ანალიტიკური და კრიტიკული აზროვნების უნარ-ჩვევები მოსწავლეს შეუძლია:

- არგუმენტირებული დასკვნების გამოტანა;
- არგუმენტისა და ინფორმაციის ერთმანეთისგან განსხვავება;
- სხვადასხვა არჩევანთან დაკავშირებული რისკების შეფასება;
- ახალი ინფორმაციის დაკავშირება უკვე არსებულ ცოდნასთან;
- სიტუაციის შეფასება და ანალიზი;
- სტერეოტიპების ამოცნობა;
- ინფორმაციის კრიტიკულად შეფასება.

კომპეტენცია-მოსმენის და დაკვირვების უნარ-ჩვევები

მოსწავლეს შეუძლია:

- განსხვავებული მოსაზრებების მოსმენა;
- განსხვავებული შეხედულების პატივისცემა;
- ამოიცნოს მოსაუბრის დაფარული სურვილები, გრძნობები;
- დააკვირდეს განსხვავებული კულტურული კუთვნილების მქონე პირების ქესტი-

კულაციას მეტყველების პროცესში.

კომპეტენცია - ემპათია

მოსწავლეს შეუძლია:

- აღწეროს სხვა ადამიანების ემოციები, გრძნობები და საჭიროებები
- თანაგრძნობა გამოხატოს იმ ადამიანების მიმართ, რომლებსაც უსამართლოდ მოექცნენ;
- მოუსმინოს სხვას, ამოიცნოს და გაითვალისწინოს მოსაუბრის სურვილები/გრძნობები;
- ამოიცნოს, როდის სჭირდება მის პარტნიორს მისი დახმარება;
- აღწეროს სხვა ადამიანების პრობლემები.

კომპეტენცია - მოქნილობა და შეგუების უნარი

მოსწავლეს შეუძლია:

- სიტუაციის მიხედვით შეცვალოს საკუთარი ქცევა;
- ადვილად შეეგუოს ახალ კულტურულ გარემოს;
- ადვილად შეეგუოს სხვა ადამიანების გარემოცვას;
- იყოს მოქნილი დაბრკოლებების წინაშე;
- შეინარჩუნოს პოზიტიური განწყობა ახალი და უჩვეულო სიტუაციების მიმართ.

კომპეტენცია - ენობრივი, კომუნიკაციური და მრავალენობრივი უნარები

მოსწავლეს შეუძლია:

- დაამყაროს კომუნიკაცია განსხვავებულ კულტურულ ჯგუფებთან;
- ინტერკულტურული კომუნიკაციის დროს გამოიყენოს მოსაუბრისათვის გასაგები ქესტები;
- სწორად და ეფექტურად ჩამოაყალიბოს საკუთარი სათქმელი ინტერკულტურულ გარემოში;
- თავიდან აიცილოს ინტერკულტურული ურთიერთობისას მოსალოდნელი გაუგებრობები;
- გამოთქვას საკუთარი აზრი არსებულ პრობლემასთან დაკავშირებით.

კომპეტენცია - თანამშრომლობის უნარ-ჩვევები

მოსწავლეს შეუძლია:

- კონსენსუსის გზით მიაღწიოს ჯგუფის საერთო მიზნებს;
- პატივისცემა გამოიჩინოს ჯგუფის სხვა წევრების მიმართ;
- დაარწმუნოს სხვები ჩაერთონ მუშაობის პროცესში;
- სხვებს გაუზიაროს საკუთარი ცოდნა, მოსაზრებები და რესურსები.

კომპეტენცია - კონფლიქტების მოგვარების უნარ-ჩვევები

მოსწავლეს შეუძლია:

- კონფლიქტების მოგვარება;

- ამოიცნოს კონფლიქტის გამომწვევი მიზეზები;
- იპოვოს კონფლიქტში ჩართული ყველა მხარის მისაღები გამოსავალი;
- პატივისცემით ესაუბროს კონფლიქტში მონაწილე მხარეებს;
- განსაზღვროს კონფლიქტის მოგვარების ალტერნატიული გზები.

მეოთხე ჯგუფი - ცოდნა და კრიტიკული გააზრება

კომპეტენცია - საკუთარი თავის შეცნობა-შემეცნება და კრიტიკული აღქმა

მოსწავლეს შეუძლია:

- საკუთარი კულტურული იდენტობის ცოდნა და გააზრება;
- საკუთარი მსოფლმხედველობისა და მისი კოგნიტური, ემოციური და მამოტივირებელი ასპექტებისა და მიკერძოებების ცოდნა და გააზრება;
- იმ ვარაუდებისა და მიკერძოებების ცოდნა და გააზრება, რომელიც საფუძვლად უდევს ადამიანის მსოფლმხედველობას;
- იმის გააზრება, რომ ადამიანის მსოფლმხედველობა, ვარაუდები და მიკერძოებები დამოკიდებულია მისივე კულტურულ იდენტობასა და გამოცდილებაზე;
- საკუთარი ემოციების, გრძნობებისა და მოტივაციის ცოდნა, განსაკუთრებით სხვებთან კომუნიკაციისა და თანამშრომლობის კონტექსტებში;
- საკუთარი კომპეტენციისა და გამოცდილების შეზღუდულობის ცოდნა და გააზრება.

კომპეტენცია - ენისა და კომუნიკაციის შეცნობა-შემეცნება და კრიტიკული აღქმა მოსწავლეს გააზრებული აქვს, რომ:

- სხვა კულტურის ადამიანები შესაძლოა იცავდნენ ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციის განსხვავებულ შეთანხმებებს;
- განსხვავებული კულტურის ადამიანები შესაძლოა განსხვავებულად აღიქვამდნენ მნიშვნელობებს კომუნიკაციაში;
- არსებობს კონკრეტულ ენაზე მეტყველების სხვადასხვა ფორმა და ერთი და იმავე ენის გამოყენების ასევე განსხვავებული გზები (დიალექტური და ლიტერატურული სამეცნიერო-ტერმინოლოგიური და პოპულარული);
- ენის გამოყენება კულტურული გამოცდილებაა, რომელიც იმ ინფორმაციის, მნიშვნელობებისა და იდენტობების მატარებელია, სადაც ენა იქმნება და ვითარდება;
- კომუნიკაციის განსხვავებული სტილი ზემოქმედებს ადამიანებზე, რამაც შეიძლება შეაფერხოს კომუნიკაცია;
- ადამიანის ვარაუდები, წინასწარი შეხედულებები, აღქმა, რწმენა და მსჯელობა უკავშირდება იმ კონკრეტულ ენას (ენებს), რომელზეც საუბრობს.

კომპეტენცია - მსოფლიოს შეცნობა-შემეცნება და კრიტიკული აღქმა

სამყაროს ცოდნა და კრიტიკული გააზრება აჯამებს სხვადასხვა სფეროებში ცოდნისა და გააზრების ფართო და რთულ სპექტრს:

- პოლიტიკა და კანონები

- ადამიანთა უფლებები
- კულტურა
- რელიგია
- ისტორია
- მედია
- ეკონომიკა, გარემო და მდგრადობა

დოკუმენტის შემუშავების პროცესში, სხვა ქვეყნებთან ერთად, ჩართული იყო საქართველო. ამჟამად მიმდინარეობს დოკუმენტის პილოტირების პროცესი, რომელშიც საქართველოსთან ერთად მონაწილეობს ანდორა, სომხეთი, ბელარუსი, ბელგია, ჩეხეთი, ესტონეთი, ლუქსემბურგი, მონტენეგრო, ნორვეგია, რუმინეთი, პორტუგალია.

„დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციების ახალი მოდელი“ განათლების სისტემის ყველა საფეხურის, ყველა მიმართულების შინაარსზე ზედმიწევნით მიესადაგება, რადგან სწორედ განათლება ქმნის საფუძველს დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის. მოდელის დანერგვა დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლის, სწავლებისა და შეფასების საშუალებას გვაძლევს.

გლობალიზაციისა და ტექნოლოგიური განვითარების პროცესში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დემოკრატიულ მოქალაქეობასთან დაკავშირებული პრობლემების გამოვლენა და მათი გადაჭრის ეფექტური სტრატეგიების შემუშავება. რაშიც უმნიშვნელოვანეს როლს განათლება ასრულებს. განათლებას შეუძლია სოციალური ერთიანობისა და მშვიდობიანი თანაარსებობის გაძლიერება იმ სასწავლო პროგრამების საშუალებით, რომ-ლებიც ხელს შეუწყობს სხვადასხვა კულტურის, რწმენის და რელიგიის მოსწა-ვლეებს/სტუდენტებს შორის დიალოგის განვითარებას. არსებული ვითარების გაუმჯობესება აუცილებლად მოითხოვს მოქალაქეობრივი განათლების საკითხებზე აქცენტირებას, რამდენადაც ასეთ განათლებას შეუძლია მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს მდგრადი და ტოლერანტული საზოგადოების ჩამოყალიბებაში (UNESCO's Guidelines on intercultural education).

2.2. განათლების პოლიტიკის ეროვნული დოკუმენტები

საქართველო წევრია იმ საერთაშორისო ორგანიზაციების, რომელთათვის სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირება მნიშვნელოვან პრიორიტეტს წარმოადგენს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ევროპის საბჭო, რომლის მიერ ბოლო წლებში მიღებული დოკუმენტები განსაზღვრავს მოქალაქეობრივი განათლების პოლიტიკას („ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“ ჩარჩო კონვენცია; განათლების მინისტრთა მუდმივმოქმედი კომისიის 21-ე სესიის საბოლოო დეკლარაცია (ათენი, 2003) და სხვ.).

ასევე, ფართოდაა წარმოდგენილი მოქალაქეობრივი განათლება ეროვნულ საკანონმდებლო სივრცეში: ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები (2004), საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ (2005), ეროვნული სასწავლო გეგმა (2011-2016 და 2017-2023) და სხვ.

ამ მხრივ, ერთ-ერთი ფუნდამენტური დოკუმენტი საქართველოს კონსტიტუციაა (1995). კონსტიტუციის მე-14 მუხლით აღიარებულია ადამიანის თავისუფლებისა და თანასწორობის პრინციპები. თავისუფლება და თანასწორობა არ შეიძლება შეიზღუდოს რაიმე განმასხვავებელი ნიშნით: რასით, კანის ფერით, ენით, სქესით, რელიგიით, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებით, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებით, წარმოშობით, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობით, საცხოვრებელი ადგილით და სხვა.

კონსტიტუციის 38-ე მუხლი ასევე იცავს საქართველოს მოქალაქეების უფლებას, თანასწორობის პრინციპის დაცვით მიიღონ მონაწილეობა სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, განურჩევლად მათი ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად, მათ უფლება აქვთ თავისუფლად, ყოველგვარი დისკრიმინაციისა და ჩარევის გარეშე განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაენით პირად ცხოვრებაში და საჯაროდ.

საქართველოს კონსტიტუცია იცავს ყველა მოქალაქის უფლებას, მიიღოს განათლება და აირჩიოს განათლების ფორმა. კანონი „**ზოგადი განათლების შესახებ**“ კი ადასტურებს განათლების მიღების უფლებას (მუხლი 9) და მის „თანაბარ ხელმისაწვდომობას ყველასთვის“ (მუხლი 3.2.ა) კანონის ამავე მუხლში განმარტებულია ზოგადი განათლების სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი მიზნები, რომელთაგან შეიძლება აღინიშნოს: მოსწავლის ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მქონე, თავისუფალ პიროვნებად ჩამოყალიბებისათვის საჭირო პირობების შექმნა; მოსწავლის გონებრივი და ფიზიკური უნარ-ჩვევების განვითარება, აუცილებელი ცოდნით უზრუნველყოფა, ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრება, ლიბერალურ-დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებული სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება, მოსწავლის მიერ კულტურულ ფასეულობათა პატივისცემა, ოჯახის, საზოგადოების, სახელმწიფოსა და გარემოს წინაშე უფლება-მოვალეობების გაცნობიერებაში ხელის შეწყობა.

კანონი ასევე განმარტავს სახელმწიფოს ვალდებულებებს ზოგადი განათლების პოლიტიკის ძირითადი მიზნების მიღწევის უზრუნველსაყოფად, რაც გულისხმობს: ზოგადი განათლების ღიაობას და თანაბარ ხელმისაწვდომობას ყველასთვის მთელი სიცოცხლის განმავლობაში; საჯარო სკოლის დამოუკიდებლობას რელიგიური და პოლიტიკური გაერთიანებებისაგან, ხოლო კერძო სკოლის დამოუკიდებლობას პოლიტიკური გაერთიანებებისაგან; ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში ძალადობის აღმოფხვრას; ინკლუზიური განათლების დანერგვას და ა.შ.

კანონის მიხედვით სწავლების ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში - ქართული და აფხაზური. ამავე დროს, საქართველოს იმ მოქალაქეებს, რომელთათვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, უფლება აქვთ მიიღონ სრული ზოგადი განათლება მათ მშობლიურ ენაზე, ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამისად, კანონმდებლობით დადგენილი წესით. არაქართულენოვან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში სავალდებულოა სახელმწიფო ენის, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ორივე სახელმწიფო ენის (ქართულის და აფხაზურის) სწავლება.

კანონის მეორე თავი ეხება მოსწავლის, მშობლის და მასწავლებლის ძირითადი უფლებებსა და თავისუფლებებს. მე-13 მუხლით - „ნეიტრალურობა და არადისკრიმინაციულობა“ - ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში იკრძალება სასწავლო პროცესის პოლიტიზირება; საჯარო სკოლაში სასწავლო პროცესის რელიგიური ინდოქტრინაციის, პროზელიტიზმის ან იძულებითი ასიმილაციის მიზნებისათვის გამოყენება. ამასთან, კანონი არ ზღუდავს საჯარო სკოლაში სახელმწიფო დღესასწაულებისა და ისტორიული თარიღების აღნიშვნას, აგრეთვე, ისეთი ღონისძიების ჩატარებას, რომელიც მიმართულია ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების დამკვიდრებისაკენ.

კანონის ამავე მუხლით, დაუშვებელია სკოლაში განხორციელდეს მოსწავლეთა, მშობელთა და მასწავლებელთა რაიმე სახის დისკრიმინაცია: „დაუშვებელია სკოლის მიერ საკუთარი უფლებამოსილებისა და რესურსების იმგვარად გამოყენება, რამაც შეიძლება პირდაპირ ან ირიბად გამოიწვიოს მოსწავლის, მშობლის და მასწავლებლის, აგრეთვე, მათი გაერთიანებების რაიმე დისკრიმინაცია“.

საყურადღებოდ მიგვაჩია კანონის ის ნაწილი, სადაც ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის ერთ-ერთ ძირითად ვალდებულებად გაცხადებულია: ა) მოსწავლეებს, მშობლებს და მასწავლებლებს შორის შემწყნარებლობისა და ურთიერთპატივისცემის დამკვიდრების ხელშეწყობა, განურჩევლად მათი სოციალური, ეთნიკური, რელიგიური, ლინგვისტური და მსოფლმხედველობრივი კუთვნილებისა; ბ) უმცირესობების წევრების ინდივიდუალური და კოლექტიური უფლების განუხრელი დაცვა. ეს კი ნიშნავს მათი ფუნდამენტური უფლების - თავისუფლად ისარგებლონ მშობლიური ენით, შეინარჩუნონ და გამოხატონ თავიანთი კულტურული კუთვნილება - ხელშეუხებლობას (მუხლი 13).

კანონის მე-18 მუხლი არეგულირებს „რწმენის თავისუფლების“ საკითხებს. კანონით დაუშვებელია მოსწავლეს, მშობელს და მასწავლებელს დაეკისროთ ისეთი ვალდებულებების შესრულება, რომლებიც ძირეულად ეწინააღმდეგება მათ რწმენას, აღმსარებლობას ან სინდისს. რელიგიური სიმბოლოების განთავსება საჯარო სკოლის ტერიტორიაზე შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ ის ემსახურება გარკვეულ აკადემიურ მიზნებს. ამასთან, საჯარო სკოლის მოსწავლეებს უფლება აქვთ, სასკოლო დროისგან თავისუფალ დროს ნებაყოფლობით შეისწავლონ რელიგია ან ჩაატარონ რელიგიური რიტუალი თუ იგი ემსახურება რელიგიური განათლების მიღებას.

ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებში (2004) მითითებულია, რომ „საქართველოში ზოგადი განათლების სისტემა მიზნად ისახავს შექმნას ხელსაყრელი პირობები „ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი, თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის“. ამ მიზნის მიღწევა უკავშირდება საგანმანათლებლო პროცესის ისეთი შინაარსით ორგანიზებას, რომელიც მოსწავლეებს ჩამოუყალიბებს ლიბერალურ და დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებულ მოქალაქეობრივ ცნობიერებას და დაეხმარება მათ, გააცნობიერონ საკუთარი უფლება-მოვალეობები ოჯახის, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე.

ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები მოიცავს რამდენიმე, ერთმანეთთან დაკავშირებულ პრიორიტეტულ მიმართულებას. რაც შეეხება უშუალოდ მოქალაქეობრივი

განათლებისა და სამოქალაქო აქტიურობის გამომხატველ პუნქტებს, მათში აღნიშნულია, რომ „საქართველოს ზოგადი განათლების სისტემაში მიღებული გამოცდილების საფუძველზე მოზარდმა უნდა შეძლოს ქვეყნის ინტერესების, ტრადიციებისა და ღირებულებების მიმართ საკუთარი პასუხისმგებლობის გააზრება; სასკოლო განათლებამ უნდა განუვითაროს მოზარდს უნარი, რომ სწორად განსაზღვროს საკუთარი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი, კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები და მისცეს მას სასიკეთო გადაწყვეტილებათა მიღებისა და აქტიური მოქმედების შესაძლებლობა“.

ზოგადი განათლების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიზნად ასევე განსაზღვრულია კანონმორჩილი, ტოლერანტი მოქალაქის აღზრდა. ამ მიზნის რეალიზაციის აუცილებლობის დასაბუთებაში ვკითხულობთ: „დღევანდელ დინამიურ, ეთნიკურად და კულტურულად მრავალფეროვან სამყაროში საზოგადოების ფუნქციონირებისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ურთიერთპატივისცემის, ურთიერთგაგებისა და ურთიერთშემეცნების ჩვევები. სკოლამ უნდა გამოუმუშაოს მოზარდს ადამიანის უფლებების დაცვისა და პიროვნების პატივისცემის უნარი, რომელსაც იგი გამოიყენებს საკუთარი და სხვისი თვითმყოფადობის შესანარჩუნებლად. მოზარდს უნდა შეეძლოს ადამიანის არსებითი უფლებების შესახებ მიღებული თეორიული ცოდნის განხორციელება და ამ პრინციპებით ცხოვრება“.

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი, რომელშიც დეკლარირებულია მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების ამაღლება, **ეროვნული სასწავლო გეგმაა**. ეროვნული სასწავლო გეგმა აღიარებს მოსწავლეზე ორიენტირებული მიდგომას, რაც გულისხმობს თითოეული მოსწავლის უნიკალურობის აღიარებას, რომელსაც აქვს სხვისგან განსხვავებული ფიზიკური და ფსიქიკური მახასიათებლები, ნიჭი, ემოციები, ინტერესები, პირადი გამოცდილება, აკადემიური საჭიროებები და სწავლის სტილი.

ეროვნული სასწავლო გეგმაში „სკოლის საერთო კულტურა“ განმარტებულია, როგორც სკოლის ერთ-ერთი ძირითადი მისია - ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლამ, სწავლა-სწავლების პროცესმა, ხელი უნდა შეუწყოს ურთიერთპატივისცემისა და თანასწორობის პრინციპების დაცვას, ასევე, შემოქმედებითი და თანამშრომლობითი გარემოს შექმნას სკოლის საზოგადოების წევრებისთვის.

„სწავლა-სწავლების პროცესში თანასწორუფლებიანობის პრინციპის დაცვის“ მოთხოვნა ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებს ავალდებულებს მოსწავლეებს მისცეს განვითარების თანაბარი შესაძლებლობები, რაც მიიღწევა სწავლა-სწავლების პროცესში მრავალგვარი მეთოდის, მიდგომის, სტრატეგიის, პრობლემათა გადაჭრის გზებისა თუ აქტივობათა ტიპების გამოყენებით.

ეროვნული სასწავლო გეგმის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნაა მოსწავლეებში სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციის განვითარების ხელშეწყობა (VIII თავი). ეროვნული სასწავლო გეგმის მე-3 კარში „საგნობრივი პროგრამები“ ხაზგასმულია სახელმწიფო ენის სწავლების მრავალმხრივი მნიშვნელობა საქართველოში მცხოვრები არაქართულენოვანი ჯგუფებისათვის. კერძოდ, მითითებულია, რომ სამოქალაქო ინტეგრაციის ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული გამოწვევაა ეროვნული უმცირესობების მიერ სახელმწიფო ენის

არცოდნა, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს მათ სრულფასოვან მონაწილეობას ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამიტომ ეროვნული სასწავლო გეგმა არაქართულენოვანი სკოლების მოსწავლეებისათვის ითვალისწინებს სახელმწიფო ენის სწავლებას.

ეროვნულ სასწავლო გეგმაში დეტალურადაა გაწერილი ქართულის, როგორც მეორე ენის სწავლების მიზნები. მათი ნაწილი უშუალო კავშირშია მოქალაქეობრივი განათლების გაუმჯობესებასთან, შესაბამისი ცოდნის/ცნობიერების ამაღლებასა და ეთნიკური უმცირესობების სამოქალაქო ინტეგრაციის პროცესთან. ეს მიზნებია:

- წარმატებული კომუნიკაცია;
- ქართული ენობრივ-კულტურული თვითმყოფადობისა და ფასეულობების პატივი- სცემა;
- სახელმწიფოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბება;
- სახელმწიფოში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის სოციალურ-კულტურულ თავისებურებათა დაფასება და პატივისცემა; სოციალურ-კულტურული მრავალფეროვნების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების გამოვლენა და ა.შ.

ამ მიზნებიდან გამომდინარეობს ქართული ენის სწავლების ამოცანებიც. კერძოდ, მოსწავლემ უნდა:

- აითვისოს როგორც ენობრივი, ისე კულტურული ინფორმაცია;
- შეიძინოს განსხვავებული კულტურის გაგების უნარი;
- ჩამოუყალიბდეს პიროვნულ განსხვავებათა დაფასება და პატივისცემა;
- ჩამოუყალიბდეს ქვეყნის მოქალაქეობის განცდა.

მოქალაქეობრივი განათლებისა და განსხვავებული კულტურული იდენტობებისადმი პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირების თვალსაზრისით, გამორჩეული მნიშვნელობა ენიჭება უცხოური ენების სწავლებას. სწორედ ამ საკითხს ეხება ეროვნული სასწავლო გეგმის XXIV თავი - „საგნობრივი პროგრამა უცხოურ ენებში“. პროგრამაში გაწერილია უცხოური ენების სწავლების პრიორიტეტული მიზნები, რაც ითვალისწინებს მოსწავლისათვის პლურილინგუური კომპეტენციის განვითარებას; სხვა კულტურის და სოციალური ჯგუფების წარმომადგენლებთან წარმატებული კომუნიკაციის უნარის გამომუშავებას; ენობრივ-კულტურული მრავალფეროვნების მიმართ დადებითი განწყობის ჩამოყალიბებას; განსხვავებული კულტურული კონტექსტების გაგების უნარის გამომუშავებას; სხვადასხვა ენობრივ-კულტურული იდენტობის წარმომადგენლებთან მრავალმხრივი ურთიერთობის დამყარების შესაძლებლობას და ა.შ.

ჩამოთვლილი საგანმანათლებლო მიზნები ითვალისწინებს არა მხოლოდ სხვადასხვა ტიპის საგნობრივი ცოდნის შეძენას (მაგ., გრამატიკული, ლექსიკური ცოდნა...), არამედ უცხოენოვანი ქვეყნების კულტურის გაცნობას და ისეთი სამოქალაქო უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას, როგორიცაა თანამშრომლობა, თავისუფალი არჩევანის გაკეთება, თვითსრულყოფა, შემოქმედებითობა, ინტერაქცია განსხვავებულ სოციალურ-კულტურულ კონტექსტებში და სხვა. უცხოური ენების შესწავლის პროცესში ასევე უაღრესად

მნიშვნელოვანია პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბება კულტურული, ინდივიდუალური მრავალფეროვნების მიმართ და მისი, როგორც სამყაროს მრავალფეროვნების კერძო გამოვლინების აღქმა.

უცხოური ენების საგნობრივი პროგრამის ერთ-ერთი მიმართულებაა „კულტურათა დიალოგი“. ეს მიმართულება გულისხმობს უცხო ენის/ენების სწავლების პროცესში შემდეგი შედეგების მიღწევას: მოსწავლე იცნობს სამიზნე ქვეყნის/ქვეყნების კულტურის რეალიებს; მოსწავლე იცნობს სამიზნე ქვეყნის/ქვეყნების სოციალურ-კულტურულ რეალიებს; მოსწავლე იჩენს ინტერესს და ავლენს ტოლერანტულ დამოკიდებულებას კულტურათა თავისებურებების მიმართ.

ჩამოთვლილი შედეგების მიღწევის ინდიკატორები კიდევ უფრო ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის უცხოურ ენათა სწავლების მნიშვნელობაზე განსხვავებული იდენტობების მრავალფეროვან მახასიათებელთა გაცნობისა და მათ მიმართ შემწყნარებლური დამოკიდებულების ფორმირების თვალსაზრისით.

მოქალაქეობრივი განათლების თვალსაზრისით, განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს საზოგადოებრივი მეცნიერებების ბლოკს. საზოგადოებრივი მეცნიერებების საგნობრივი პროგრამის (თავი XXXV) მიზნები და ამოცანები ითვალისწინებს მოსწავლის აღჭურვას იმ ცოდნითა და უნარებით, რომელიც მას დაეხმარება სამყარო აღიქვას ერთ მთლიანობად და მიმდინარე პროცესებში განსაზღვროს საქართველოს ადგილი. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ბლოკში შემავალი საგნების სწავლებამ ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლის პატრიოტ და პასუხისმგებლობის მქონე მოქალაქედ ჩამოყალიბებას.

საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საგნობრივი პროგრამის შემდგენლები ისტორიის, სამოქალაქო განათლებისა და გეოგრაფიის სწავლების პროცესს უკავშირებენ საქართველოსთვის ისეთი პრობლემური საკითხის გადაჭრის პერსპექტივას, როგორიც არის ეთნიკურად და კულტურულად მრავალფეროვან ქვეყანაში ტოლერანტული, ურთიერთპატივისცემაზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობა, რაც ეფუძნება საზოგადოების ყოველი წევრის მიერ სახელმწიფოს წინაშე საკუთარი უფლება-ვალდებულებების გაცნობიერებას, განსხვავებულ იდენტობებთან მშვიდობიან თანაარსებობას, ზოგადად, მრავალფეროვნებისადმი სოლიდარულ განწყობასა და აქტიურ მოქალაქეობრივ პოზიციას. „...მოსწავლე უნდა აცნობიერებდეს თავს, როგორც საკუთარი ოჯახის, საზოგადოების, სასკოლო თემისა თუ კლასის, სამეზობლო თემის, რეფერენტული ჯგუფის (იქნება ეს ეთნიკური თუ რელიგიური უმცირესობა თუ სატიტულო ნაცია და ა.შ.), ქართული საზოგადოების წევრად; იცნობდეს საკუთარი ქვეყნის, საზოგადოებისა და რეფერენტული თემის კულტურას; საქართველოში თუ მსოფლიოში მცხოვრები სხვა საზოგადოებების კულტურას; იაზრებდეს, რას ნიშნავს ზრუნვის ეთიკა, რატომ არის ის ღირებული და ა.შ.“.

საგნობრივ პროგრამაში აქცენტი კეთდება მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი განათლებისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი ღირებულებების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირებაზე, როგორიცაა: სხვისი უფლებების პატივისცემა, თანაგრძნობა, მზრუნველობა, სამშობლოს სიყვარული, თანასწორობა და ტოლერანტობა.

საზოგადოებრივი მეცნიერებები ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში ისწავლება სამივე საფეხურზე. დაწყებით საფეხურზე (V-VI კლასებში) ყურადღება მახვილდება საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის მხარეთმცოდნეობითი პრინციპით შესწავლაზე, რაც მოსწავლეებში განამტკიცებს იმ აზრს, რომ საქართველოს ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელი მისი ბუნებრივი, ეთნიკური, რელიგიური და კულტურული მრავალფეროვნებაა.

საზოგადოებრივი მეცნიერებების სწავლება დაწყებით საფეხურზე მიზნად ისახავს მრავალფეროვნებისადმი, როგორც ღირებულებითი საკითხისადმი სწორი მსოფლმხედველობრივი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია სასწავლო პროცესის იმგვარად დაგეგმვა და წარმართვა, რომ მან „მოსწავლეებს განუვითაროს ადამიანის ღირსების, თავისუფლებისა და თანასწორობის პატივისცემა. ამ ღირებულებებზე დაყრდნობით ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლეების ეთიკური და პასუხისმგებელი ქცევის ჩამოყალიბებას“.

საბაზო საფეხურზე (VII-IX კლასებში) ისტორიის (მსოფლიოს და საქართველოს ისტორია) სწავლების მიზნად განსაზღვრულია მოსწავლისათვის ისტორიული პროცესის სხვადასხვა კუთხით (პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული, რელიგიური) წარმოდგენა. საგანი - სამოქალაქო განათლება მოსწავლეს უნდა დაეხმაროს საკუთარი იდენტობის განვითარებაში, თვითგამორკვევაში. მოზარდმა უნდა შესძლოს საკუთარი თავისა თუ სხვების აღქმა სხვადასხვა კონტექსტის წევრებად და მათი პიროვნებად გაცნობიერება; მან უნდა გაიაზროს თავისუფლება, როგორც უფლება და, ამავე დროს, პასუხისმგებლობა და შეძლოს საზოგადოების, როგორც განსხვავებული ინტერესების, ღირებულებების, მოთხოვნილებების მქონე სუბიექტების ურთიერთდაკავშირებული კომპლექსური მთლიანობის გააზრება.

საშუალო საფეხურზე (X-XII კლასებში) ისტორიის სწავლებამ ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლის პატიოტ და პოლიტიკურად განათლებულ მოქალაქედ ჩამოყალიბებას. გეოგრაფიის შესწავლით მოსწავლე გაეცნობა მსოფლიო ქვეყნების ძირითად მახასიათებლებს, მათში მიმდინარე სხვადასხვა პროცესებსა და მოვლენებს; სამოქალაქო განათლება დაეხმარება მოსწავლეს დაეუფლოს ინტერკულტურულ წიგნიერებასა და ურთიერთობებს, განვიითაროს თანამშრომლობის კულტურა.

საზოგადოებრივ მეცნიერებების ბლოკში შემავალი საგნების შინაარსისა და დიდაქტიკური ამოცანების მიმართებები მოქალაქეობრივი განათლების ძირითად საკითხებთან წარმოდგენილია საგნების სწავლის ცალკეული მიმართულებების მიხედვითაც. ჩვენ აქ საგანგებოდ შევჩერდებით მხოლოდ იმ მიმართულებებზე, რომლებიც შინაარსობრივად დაკავშირებულია მოსწავლეთა მოქალაქეობრივ განათლებასა და სხვადასხვა იდენტობებისადმი პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბების საკითხებთან. ეს მიმართულებებია:

1. კულტურა და რელიგია - მიმართულების მიზანია, მოსწავლეს დაანახოს დედამიწაზე ადამიანის მიერ შექმნილი კულტურული მემკვიდრეობის მრავალფეროვნება და დაეხმაროს მის კლასიფიცირებაში.

2. ადამიანი და საზოგადოება - მიმართულების მიზანია მოსწავლემ იცოდეს თუ როგორი იყო სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში სხვადასხვა სოციალური ფენის ადამიანების უფლებრივი მდგომარეობა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მათი ჩართულობის ხარისხი.

3. გარემო და სოციალური სისტემები - მიმართულების შედეგები მოსწავლეებს ამყარებინებს კავშირს გარემოსა და საზოგადოებას შორის.

2018-2024 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის პირველ თავში „ეროვნული სასწავლო გეგმის სტრუქტურა და ზოგადი განათლების საფეხურები“ (მუხლი 7) ზოგადი განათლების მიზნებად განსაზღვრულია მოსწავლეს განუვითარდეს/ჩამოუყალიბდეს: კულტურული მემკვიდრეობის დაფასების და მასზე ზრუნვის უნარი; ენობრივი და კულტურული მრავალფეროვნების გააზრებისა და დაფასების უნარი; საკუთარი და განსხვავებული კულტურის წარმომადგენლებთან/ჯგუფებთან წარმატებული კომუნიკაციის უნარი; ჯანსაღი ცხოვრების უნარ-ჩვევები; ენის, როგორც შემეცნების, აზროვნების, თვითგამოხატვისა და კომუნიკაციის საშუალების გამოყენების უნარი; კონფლიქტების არაძალადობრივი მეთოდებით მართვის უნარი;

სასწავლო გეგმაში მნიშვნელოვანია განათლების ენებისა და ენობრივი განათლებას საკითხი. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ სამოქალაქო თანასწორობისა და ინტეგრაციის ხელშესაწყობად აუცილებელია არაქართულენოვან სკოლებსა და სექტორებში შემეცნებითი და ენობრივი უნარების სახელმწიფო ენაზე განვითარება, რაც ორენოვანი განათლებით მიიღწევა. ორენოვანი განათლება საფუძველს უნდა უქმნიდეს ორენოვან წიგნიერებას.

მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა სკოლის საერთო კულტურის ჩამოყალიბების/განვითარების ხელშემწყობ ღონისძიებებს (სასკოლო პროექტები, სპორტული, სახელოვნებო და საკლუბო აქტივობები (მოსწავლეების, მასწავლებლების, მშობლების ჩართულობით)), რამაც ხელი უნდა შეუწყოს: ურთიერთპატივისცემის, შემწყნარებლობისა და თანასწორობის დამკვიდრებას მოსწავლეებს, მშობლებს და მასწავლებლებს შორის განურჩევლად მათი სოციალური, ეთნიკური, რელიგიური, ლინგვისტური და მსოფლმხედველობრივი კუთვნილებისა - „სკოლის საერთო კულტურამ ხელი უნდა შეუწყოს მოზარდს იმის გააზრებაში, რომ ყოველი ადამიანი წარმოადგენს გარკვეული ენის, კულტურის, ტრადიციის მატარებელ ინდივიდს, რომელსაც თავისი უნიკალური წვლილის შეტანა შეუძლია ქვეყნისა თუ საზოგადოების წინსვლაში. ეს სტიმულს მისცემს მოზარდის სრულფასოვან განვითარებას და დაეხმარება მას კულტურათშორისი დიალოგის წარმართვაში როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ“.

2017-2023 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის დაწყებითი საფეხურის საგნობრივ სტანდარტებში იკვეთება მოქალაქეობრივი განათლების ხელშემწყობი რიგი მოთხოვნები.

კერძოდ, ქართულის, როგორც მეორე ენის სტანდარტში (მუხლი 59) მითითებულია, რომ საგნის სწავლება ითვალისწინებს ისეთი კონკრეტული ამოცანების გადაჭრას, რომლებიც მოსწავლეს დაეხმარება:

- აითვისოს როგორც ენობრივი, ისე კულტურული ინფორმაცია;
- შეიძინოს უცხო კულტურის გაგების უნარი;
- ჩამოუყალიბდეს სხვადასხვა ტიპის დამოკიდებულება (პიროვნულ განსხვავებათა

დაფასება და პატივისცემა; ენობრივ-კულტურული კუთვნილების განცდა; ენების სწავლის სურვილი და სხვა).

დაწყებით საფეხურზე საგნის სწავლების მიზნად განსაზღვრულია მოსწავლის ენობრივ-კულტურული გამოცდილების გამდიდრება. ამავე საფეხურის ბოლოს მისაღწევი შედეგებიდან აღსანიშნავია თემის: „სოციოკულტურა და კულტურა“ შინაარსი, რამაც უნდა უზრუნველყოს მოსწავლეების ცოდნა დღესასწაულების და ტრადიციების (ფესტივალები, კარნავალები; შესაბამისი აქსესუარები; რიტუალები) და წეს-ჩვეულებების (ყოფით სიტუაციებში ქცევები და ურთიერთობები) შესახებ.

საზოგადოებრივი მეცნიერებების ბლოკდან (თავი XV) დაწყებით საფეხურზე იწერება ახალი საგანი „მე და საზოგადოება“. საგნის სწავლების მიზანია: მოსწავლეს ჩამოუყალიბოს პასუხისმგებლობა და მზრუნველი დამოკიდებულება საკუთარი თავის, ოჯახის, თემის, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ. საგანი მოიცავს რამდენიმე მიმართულებას, რომელთა შორის მოქალაქეობრივი განათლების კონტექსტს ესადაგება „სოციალურ-კულტურული განვითარება, მოქალაქეობა და უსაფრთხოება“. აღნიშნული მიმართულება ჰუმანური ღირებულებების (არაძალადობრივი გზებით მოქმედება, შემწყნარებლობა, თანასწორობა) ჩამოყალიბებასა და აქტიური მოქალაქის აღზრდას უწყობს ხელს.

მოქალაქეობრივი განათლების თვალსაზრისით საყურადღებოა „მე და საზოგადოების“ მესამე კლასისთვის განკუთვნილი რამდენიმე თემა/პრობლემა:

- რატომ და როგორ უნდა ვცეთ პატივი თანაკლასელებს, მასწავლებლებსა და სკოლის სხვა პერსონალს?
- როგორ ავირიდოთ ან გადავჭრათ თანატოლებთან კონფლიქტი მშვიდობიანად?
- რისი გაკეთება შემიძლია სასკოლო გარემოს გასაუმჯობესებლად ჩემს თანატოლებთან ერთად?
- რა გვავრთიანებს და რა საერთო საზრუნავი გვაქვს ჩვენი უბნის მაცხოვრებლებს,
- რატომ არის მნიშვნელოვანი ერთმანეთის პატივისცემა თემში მშვიდობიანი თანაცხოვრებისთვის?

V-VI კლასებში ისწავლება საგანი „ჩვენი საქართველო“. საგნის სწავლება მიზნად ისახავს მოსწავლეს: დაეხმაროს საკუთარი ქვეყნის მრავალმხრივად დანახვასა და შეცნობაში; გააცნობიერებინოს, რომ საქართველოს ეთნოგრაფიული, ბუნებრივი, ეთნიკური, რელიგიურ-კულტურული მრავალფეროვნება ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრეა; განუვითაროს სამოქალაქო საზოგადოებაში ცხოვრებისთვის საჭირო უნარ-ჩვევები.

ჩვენთვის საყურადღებოა საგნის სწავლების ერთ-ერთი მიმართულება - „სოციალურ-კულტურული განვითარება, მოქალაქეობა და უსაფრთხოება“. აღნიშნული მიმართულება წარმოდგენილი უნდა იყოს ისეთი თემებითა და აქტივობებით, რაც მოსწავლეს დაეხმარება საქართველოს ეთნიკური, კულტურულ-რელიგიური მრავალფეროვნების გააზრებასა და მრავალფეროვნების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბება-გამოვლენაში.

საგანმანათლებლო მიზნებიდან გამომდინარე, ასევე მნიშვნელოვანია უცხოური ენების სწავლება სკოლაში, რომელიც ითვალისწინებს კონკრეტული ამოცანების გადაჭრას,

რომლებიც სამ კატეგორიად იყოფა:

1. სხვადასხვა ტიპის ცოდნის შეძენა (უცხოენოვანი ქვეყნების სოციოკულტურისა და კულტურის გაცნობა);

2. სხვადასხვა სახის უნარ-ჩვევების განვითარება (სამოქალაქო უნარ-ჩვევები);

3. დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება (მრავალფეროვნების დაფასება და პატივისცემა; ენობრივ-კულტურული კუთვნილების განცდა; კულტურული გარემოს თვითმყოფადობის, მისი განუმეორებლობის დაფასება და პატივისცემა; პოზიტიური დამოკიდებულება, როგორც კულტურული, ისე ინდივიდუალური მრავალფეროვნების მიმართ და მისი, როგორც სამყაროს მრავალფეროვნების კერძო გამოვლინების აღქმა; ინტერესი უცხო სამყაროს მიმართ).

მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებას ემსახურება ესთეტიკური აღზრდის სწავლების მიზნები და ამოცანები (თავი XVIII). ესთეტიკური აღზრდის მიზნებს წარმოადგენს მოსწავლისთვის სამყაროს ერთიანობის განცდის ჩამოყალიბება; ეროვნული, სხვა ერისა და ზოგადსაგანობრიო კულტურის დაფასების, განსხვავებული აზრისა და მსოფლმხედველობის, ადამიანის შრომის მიმართ პატივისცემის გრძნობის გამომუშავება. რაც შეეხება ესთეტიკური აღზრდის სწავლების ამოცანებს, მოქალაქეობრივ განათლებასთან კავშირში უნდა აღინიშნოს შემდეგი: მოსწავლის ზიარება ეროვნულ და მსოფლიო კულტურულ ფასეულობებთან.

შედარებით სუსტადაა გათვალისწინებული მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარება ქართული ენისა და ლიტერატურის სტანდარტში. დაწყებით საფეხურზე საგნის სწავლები ერთ-ერთი მიმართულება: მხატვრული ტექსტის გაგება და თვითგამოხატვა გულისხმობს ისეთი თემატიკის საკითხების გაშუქებას, რაც შესაძლოა ხელს უწყობდეს მრავალფეროვნების აღქმასა და მის მიმართ ღიაობის დამოკიდებულების ფორმირებას. კერძოდ, საგნის თემატიკაში გათვალისწინებულია მოთხრობები ბავშვთა ოცნებებსა და ფანტაზიებზე, მათს ცხოვრებაზე, ზნეობრივ პრობლემებზე, ადამიანურ ურთიერთობებზე, ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობაზე; პატრიოტული და სამოქალაქო ჟღერადობის, ისტორიულ თემატიკაზე შექმნილი ნაწარმოებები.

მოქალაქეობრივი განათლება და კომპეტენციები გარკვეულწილად სახულია ქართული ენისა და ლიტერატურის სასწავლო მიზნებშიც. კერძოდ, მოსწავლე უნდა აცნობიერებდეს ეროვნულ და ზოგადსაგანობრიო კულტურას, როგორც ცვლილებისა და განვითარების მუდმივმოქმედ პროცესს; მას უნდა შეეძლოს:

- ლიტერატურულ ნაწარმოებში ასახული პრობლემატიკის მიმართ საკუთარი დამოკიდებულების გამოხატვა, პიროვნული პოზიციის ჩამოყალიბება და მისი არგუმენტირება;
- ლიტერატურულ ნაწარმოებებში ასახული ფასეულობების აღქმა-გააზრება და მათ მიმართ საკუთარი დამოკიდებულების გამოხატვა;
- ქართული და მსოფლიო ლიტერატურული პროცესებისა და უნივერსალური ლიტერატურული თემების ურთიერთკავშირის გააზრება.

მასწავლებელთა ეთიკის კოდექსი განსაზღვრავს პედაგოგთა ძირითად უფლება-მოვალეობებს, დისციპლინური გადაცდომების სახეებს და შესაბამისად მათი დარღვევის

შემთხვევაში გათვალისწინებულ სახდელებს.

მასწავლებელთა ეთიკის კოდექსში ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის თანამშრომელთა (მასწავლებელთა) ერთ-ერთ ძირითად მოვალეობად მიჩნეულია ეთნიკური წარმომავლობის, რელიგიური მრწამსის, სქესის, აკადემიური მოსწრების, სოციალური წარმომავლობის ან პირადი შეხედულების მიხედვით მოსწავლეთა დისკრიმინაციის დაუშვებლობა; კოდექსი ადგენს დისციპლინარულ გადაცდომათა ჩამონათვალს. ასეთად ითვლება მოსწავლეთათვის საკუთარი ღირებულებებისა და ფასეულობების თავს მოხვევა (პოლიტიკური, რელიგიური, სოციალური, ეთნიკური უმცირესობების, გენდერული შეხედულებების).

სკოლის დირექტორის ეთიკის კოდექსი განსაზღვრავს ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების დირექტორის ქცევის წესებს, რომლითაც ფასდება დირექტორის პროფესიული კომპეტენტურობის ხარისხი და რომელთა დაცვა მას მოსწავლეების, მშობლების, მასწავლებლებისა და სკოლაში დასაქმებული სხვა პირების მიმართ მოეთხოვება (თავი I. ზოგადი დებულებები/ მუხლი 1).

II თავის (სკოლის დირექტორის ქცევის წესები) მე-3 მუხლი ეხება სკოლის დირექტორის პროფესიულ კომპეტენციას. ასეთად მიჩნეულია მისი ვალდებულება, გამოიჩინოს თანაბარი ყურადღება მოსწავლის, მშობლის, მასწავლებლის ან სკოლაში დასაქმებული სხვა პირის მიმართ, განურჩევლად მათი სქესის, რასის, ენის, რელიგიის, ეროვნული, ეთნიკური ან სოციალური და სხვა კუთვნილებისა.

ამავე მუხლის მიხედვით, სკოლის დირექტორმა უნდა უზრუნველყოს სასკოლო დისციპლინის დაცვა ისეთი მეთოდების გამოყენებით, რომლებიც არ ეწინააღმდეგება მოსწავლის, მშობლის, მასწავლებლისა და სკოლაში დასაქმებული სხვა პირების თავისუფლებისა და ღირსების პატივისცემას.

კოდექსის მე-5 მუხლი (მოსწავლეებთან ურთიერთობა) დირექტორის ვალდებულებად განსაზღვრავს, ხელი შეუწყოს მოსწავლეს დემოკრატიული, სამოქალაქო და პატრიოტული ღირებულებების ჩამოყალიბებაში. დირექტორი პატივს უნდა სცემდეს მოსწავლეთა აზრებს, უქმნიდეს მათ ყველა პირობას იდეებისა და შეხედულებების თავისუფლად გამოსახატად.

ქვემოთ, მოქალაქეობრივი განათლებისა და უფლებების კონტექსტში განვიხილავთ საქართველოს სხვა კანონებსაც. საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ (2014) კრძალავს დისკრიმინაციას როგორც საჯარო, ასევე კერძო სფეროში. კანონში განმარტებულია დისკრიმინაციის ცნება და დაკონკრეტებულია დისკრიმინაციასთან დაკავშირებული აკრძალვები; გაწერილია დისკრიმინაციის აღმოსაფხვრელად განსახორციელებელ ღონისძიებათა ნუსხა (მუხლი 4). დისკრიმინაციის აღმოფხვრის მიზნით ნებისმიერი დაწესებულება ვალდებულია: სამართლებრივი აქტები და შიდა რეგულაციები შეუსაბამოს ამ კანონსა და სხვა ანტიდისკრიმინაციულ კანონმდებლობას; მოახდინოს სწრაფი და ეფექტიანი რეაგირება სავარაუდო დისკრიმინაციის ნებისმიერ ფაქტზე. საქართველოს კანონში „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ აღნიშნულია, რომ სახელმწიფო ცნობს და იცავს სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებას, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ფასეულობებს. გამოხატვის თავისუფლება

გულისხმობს: ა) აზრის აბსოლუტურ თავისუფლებას;

გ) ნებისმიერი ფორმის ინფორმაციისა და იდეების მოძიების, მიღების, შექმნის, შენახვის, დამუშავებისა და გავრცელების უფლებას;

დ) ცენზურის დაუშვებლობას, მედიის სარედაქციო დამოუკიდებლობასა და პლურალიზმს, ჟურნალისტის უფლებას, დაიცვას ინფორმაციის წყაროს საიდუმლოება და საკუთარი სინდისის შესაბამისად მიიღოს სარედაქციო გადაწყვეტილებები;

ე) სწავლის, სწავლებისა და კვლევის აკადემიურ თავისუფლებას; ვ) ხელოვნების, შემოქმედებისა და გამოგონების თავისუფლებას;

ზ) ნებისმიერ ენაზე მეტყველების, ნებისმიერი დამწერლობის გამოყენების უფლებას;

კ) თავისუფლებას იძულებისაგან, გამოთქვას თავისი შეხედულება რწმენის, აღმსარებლობის, სინდისისა და მსოფლმხედველობის, ეთნიკური, კულტურული და სოციალური კუთვნილების, წარმოშობის, ოჯახური, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობის, აგრეთვე, ყველა იმ გარემოების შესახებ, რომელიც შეიძლება გახდეს მისი უფლებებისა და თავისუფლებების შელახვის საფუძველი (მუხლი 3).

საქართველოს კანონი „კულტურის შესახებ“ ემსახურება ადამიანის კულტურული მოღვაწეობის უფლების უზრუნველყოფას (მუხლი 6). კანონის მე-9 მუხლით - „შემოქმედებითი მოღვაწეობის თავისუფლება და დამოუკიდებლობა“ - დაუშვებლად ცხადდება შემოქმედებით პროცესში ჩარევა, შემოქმედებითი საქმიანობის ცენზურა, შემოქმედებით ნაწარმოებზე ყადაღის დადება და მისი გავრცელების აკრძალვა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეს ლახავს სხვა ადამიანის უფლებებსა და კანონიერ ინტერესებს, აღვივებს ეროვნულ, ეთნიკურ, რელიგიურ და რასობრივ შუღლს, ქადაგებს ომსა და ძალადობას, პროპაგანდას უწევს პორნოგრაფიას.

„შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფციის“ (2009). ძირითადი მიზანია დემოკრატიული, კონსოლიდირებული და საერთო ღირებულებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოების შექმნის ხელშეწყობა, რომელიც მრავალფეროვნებას თავისი ძლიერების წყაროდ მიიჩნევს და ყველა მოქალაქეს უზრუნველყოფს საკუთარი იდენტობის შენარჩუნებისა და განვითარების შესაძლებლობით.

„შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია“ განსაზღვრავს სახელმწიფოს სტრატეგიასა და ამოცანებს ექვსი ძირითადი მიმართულებით: კანონის უზენაესობა; განათლება და სახელმწიფო ენა; მედია და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა; პოლიტიკური ინტეგრაცია და სამოქალაქო მონაწილეობა; სოციალური და რეგიონალური ინტეგრაცია; კულტურა და თვითმყოფადობის შენარჩუნება.

თუ განხილულ კანონებს, კონვენციებს, რეკომენდაციებს და სხვა დოკუმენტაციას, ასევე არსებულ ვითარებას და დეკლარირებულ პოლიტიკას გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ საქართველოში მოქალაქეობრივი განათლების ასპექტები ასახულია განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ყველა მნიშვნელოვან დოკუმენტში. საქართველოს მთავრობა, გარდა პიროვნების საბაზისო უნარების განვითარებისა, განათლების სოციალურ ფუნქციებად/ვალდებულებებად აღიარებს საზოგადოებაში არსებობისათვის ისეთი მოქალაქეობრივი უნარ - ჩვევების განვითარებას მოზარდებში, როგორიცაა: დემოკრატიისა და

სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების ხელშეწყობა; ადამიანის უფლებების და მათი დაცვის მექანიზმების გაცნობიერება და რეალიზაცია; დემოკრატიისა და აქტიური მოქალაქეობისათვის აუცილებელი კომპეტენციების ფორმირება; სამოქალაქო ცნობიერების ფორმირება; მდგრადი განვითარების კონცეფციის გაცნობიერება და დაცვა და სხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. საქართველოს კონსტიტუცია. 2005.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>
2. დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციები. 2016
<https://rm.coe.int/georgie-competences-for-democratic-culture-geo/16808b391a>
3. ევროპის საბჭოს ქარტია დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების შესახებ“.
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680496561>
4. საქართველოს ეროვნული სასწავლო გეგმა (2011-2016/2018-2014),
<http://mes.gov.ge/~mesgov/content.php?id=3923&lang=geo>
5. საქართველოს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები (2004),
http://www.mes.gov.ge/old/index.php?module=text&link_id=196
6. საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ (2005). www.parliament.ge
7. საქართველოს მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი (2009),
მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი.
<http://www.tpdg.ge/index.php?page=professional-standards&hl=ge>
8. საქართველოს მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი (2009),
მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტები, <http://www.tpdg.ge/index.php?page=1-7-2&hl=ge>
9. ტოლერანტობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კონცეფცია (2009),
<http://diversity.ge/geo/concept.php>;
10. „ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“ ჩარჩო კონვენცია (1995). სტრასბურგი.
(რეტიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის 2005 წლის 13 ოქტომბრის N 1938
დადგენილებით).
11. „კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვის და ხელშეწყობის“
კონვენცია (2005) იუნესკო. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1205118>
12. ოსლოს რეკომენდაციები „ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან
დაკავშირებით“ (1998)
<http://www.diversity.ge/geo/resources.php?coi=0%7C14%7C11%7C13%7C13>
13. ლუნდის რეკომენდაციები „საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული
უმცირესობების ქმედით მონაწილეობასთან დაკავშირებით“ (1999).
<http://diversity.ge/geo/resources.php?coi=0%7C14%7C11%7C13%7C12>

14. ჰააგის რეკომენდაციები „ეროვნულ უმცირესობათა განათლების უფლებებთან დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი“ (1996). <http://www.osce.org/ka/hcnm/32185>
15. შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია (2009). <http://www.smr.gov.ge/docs/doc173.pdf>
16. საქართველოს კანონი „უმაღლესი განათლების შესახებ“ (2006). https://www.tsu.ge/data/file_db/PR/kanoni-umaglesi-ganatlebis.pdf
17. საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ (2014). <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1661.pdf>
18. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. http://tcc.gov.ge/uploads/kanonebi/sisxlis_samartlis_kodeqsi.pdf
19. საქართველოს კონსტიტუცია. <http://www.parliament.ge/ge/kanonmdebloba/constitution-of-georgia-68>
20. მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი. http://www.tpdg.ge/?action=page&p_id=100&lang=geo
21. სკოლის დირექტორის ეთიკის კოდექსი. <http://www.mes.gov.ge/>
22. მასწავლებელთა ეთიკის კოდექსი. http://bntu.edu.ge/uploads/liceum/masc_etikis_kodeqsi.pdf

თავი II. სამოქალაქო საზოგადოება და აქტიური მოქალაქეობა. ისტორიული, პოლიტიკური და სამართლებრივი კონტექსტები

შინაარსი

თემა 1. პოლიტიკური რეჟიმები და მოქალაქეობა

- 1.1. პოლიტიკური რეჟიმების კლასიფიკაცია
- 1.2. პოლიტიკური რეჟიმების შეფასების ინდექსები

თემა 2. მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის დონეები დემოკრატიულ გარემოში

- 2.1. უფლებები და პასუხისმგებლობები დემოკრატიულ სახელმწიფოში
- 2.2. ინდივიდუალური უფლებები და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობები
- 2.3. მთავრობის როლი თანამედროვე დემოკრატიაში

თემა 3. უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო - სამოქალაქო საზოგადოების პოლიტიკური განზომილება

3.1. ეკოლოგიური მაკრო-ეკონომიკა

3.2. გადასვლა მდგრად ეკონომიკაზე

თემა 4. აქტიური მოქალაქეობა და სამოქალაქო ჩართულობა

4.1. კონცეფციები და განზომილებები

4.2. მონაწილეობისა და ჩართულობის ფორმები

თემა 5. სამოქალაქო საზოგადოება და დემოკრატიული მოქალაქეობა

5.1. სამოქალაქო საზოგადოების ცნება, არსი და მნიშვნელობა

5.2. სამოქალაქო ორგანიზაციები

თემა 1. პოლიტიკური რეჟიმები და მოქალაქეობა

1.1. პოლიტიკური რეჟიმების კლასიფიკაცია

თანამედროვე მსოფლიოში პოლიტიკური რეჟიმების კლასიფიკაციას, ძირითადად, ახდენენ რეჟიმის ტიპისა (დემოკრატიული, ავტორიტარული) და მმართველობის ფორმის (საპარლამენტო, საპრეზიდენტო) მიხედვით. თუმცა, გამოყოფენ სხვა ნიშნებსაც: სახელმწიფოს ტიპი (მონარქია და რესპუბლიკა), სხვა ქვეყნებთან და საერთაშორისო საზოგადოებასთან ურთიერთობა (ღია და დახურული). რეჟიმის ტიპის ძირითად მსაზღვრელად მიიჩნევა მმართველობის ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფს ან უგულებელყოფს ადამიანის უფლებების და სამოქალაქო თავისუფლების დაცვას.

არსებობს ორი ძირითადი რეჟიმი: დემოკრატიული და ავტორიტარული. ცალკე შეიძლება გამოიყოს გარდამავალი რეჟიმები, სადაც დემოკრატიის ან ავტორიტარიზმის გაძლიერების ტენდენცია შეინიშნება.

ავტორიტარიზმის² პირობებში მთელი ძალაუფლება კონცენტრირებულია კონკრეტული მმართველის, ადამიანთა ჯგუფის ან მთავრობის ხელში. ამასთან, მმართველნი არ არიან პასუხისმგებელნი და ანგარიშვალდებულნი ხალხის წინაშე. ავტორიტარულ რეჟიმებს შეიძლება გააჩნდეს დემოკრატიული საზოგადოებებისათვის დამახასიათებელი ელემენტები ეკონომიკის და მოქალაქეთა კერძო ცხოვრების სფეროებში. ავტორიტარული რეჟიმების სხვადასხვა ფორმების საერთო ნიშნებია:

- ძალაუფლების კონცენტრირება ერთი ადამიანის, ან ადამიანთა მცირე ჯგუფების ხელში;
- სახელმწიფო სტრუქტურების, განსაკუთრებით, პოლიციისა და შეიარაღებული ძალების გამოყენება მოქალაქეთა მორჩილებისათვის;

² ძველი ბერძნული სიტყვა „აუტო“ ნიშნავს „თვითონ“-ს. ავტორიტარული რეჟიმი გულისხმობს „ერთი ადამიანის“ ქმედებას, მმართველობას და მის მიმართ მოსახლეობის მორჩილებას.

- მოქალაქეთა მხრიდან ხელისუფლების კონტროლის მექანიზმების არარსებობა.

ავტორიტარული პოლიტიკური რეჟიმები განსხვავდება ძალაუფლების კონცენტრაციისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებზე გავლენის ხარისხის მიხედვით. ავტორიტარული რეჟიმის ძირითად ქვეფორმებად შეიძლება დასახელდეს: ტირანია³, აბსოლუტური მონარქია⁴ და ტოტალიტარიზმი.

ტოტალიტარიზმის პირობებში ადამიანების ქცევის ნორმები და ცხოვრების სტილი განსაზღვრულია გარკვეული იდეოლოგიით (მაგ., საბჭოთა, ნაცისტური) და მკაცრად რეგულირდება სახელმწიფოს მიერ. ტოტალიტარულ რეჟიმებისათვის ზოგადად დამახასიათებელია:

- მართვის ერთპარტიული სისტემა;
- გარკვეული მსოფლმხედველობის სახელმწიფო იდეოლოგიად გადაქცევა;
- მასმედიასა და კომუნიკაციის საშუალებებზე სრული კონტროლი;
- პოლიციის გამოყენება მოქალაქეთა კონტროლისა და დაშინებისათვის;
- პოლიტიკური პარტიის კონტროლი სამხედროებსა და შეიარაღების სფეროებზე;
- ეკონომიკის ცენტრალიზაცია.

ტოტალიტარიზმის დროს მმართველი პარტიის პოლიტიკური იდეოლოგია სახელმწიფოებრივი ჭეშმარიტების სტატუსს იძენს. ოფიციალური იდეოლოგიის გასავრცელებლად სახელმწიფო მიმართავს ძალადობრივ მეთოდებს. სახელმწიფო ახორციელებს ინფორმაციის ყველა საშუალების (რადიოს, ტელევიზიის, პრესის, ელექტრონული მედია), ეკონომიკური და პროფესიული საქმიანობის სრულ კონტროლს. რამდენადაც სახელმწიფო თავისი იდეოლოგიისაგან განუყოფელია, ამდენად საქმიანობის თითქმის ყველა სახე იდეოლოგიზირებულია. გაბატონებული იდეოლოგიისგან ყოველი გადაცდომა სამეურნეო ან პროფესიულ სფეროში სახელმწიფოებრივ დანაშაულად მიიჩნევა.

განასხვავებენ „მემარცხენე“ და „მემარჯვენე“ ტოტალიტარიზმს. „მემარცხენე“ ტოტალიტარიზმი ეფუძნება მარქსისტულ (სოციალისტურ, კომუნისტურ) იდეოლოგიას. გაბატონებული კომუნისტური (სოციალისტური) იდეოლოგიის მიხედვით, გარდა პროლეტარიატისა, ყველა სხვა კლასი რეგრესულია (განსაკუთრებით ბურჟუაზია, სასულიერო ფენა), ამიტომ პოლიტიკა მიმართული

³ ერთი ადამიანი - ტირანი, ძალაუფლებას იყენებს საკუთარი ინსტინქტებისა და ვნებების, ძალაუფლების ჟინის, პატივმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად. ტირანიის დროს ხშირია ქვეყნის მართვა ტირანის არაორდინალური ახირებებით და დესპოტური მეთოდებით.

⁴ მონარქის ძალაუფლება ფაქტობრივად შეუზღუდავია. მონარქი თავის შეხედულებისამებრ ცვლის კანონებს, განსაზღვრავს სახელმწიფოს შიდა და საგარეო პოლიტიკას. აბსოლუტურ მონარქიას, ისევე როგორც, ზოგადად მონარქიას, ახასიათებს მემკვიდრეობითობა და ტირანიისგან განსხვავებით, ის უფრო სტაბილური რეჟიმია.

იყო მათი განადგურებისაკენ. პრაქტიკაში ეს ნიშნავდა მესაკუთრეთა კლასის, მათ შორის, გლეხობის ლიკვიდაციას. ხოლო „ნათელი მომავლის“ შექმნა გულისხმობდა იძულების ძლიერი აპარატის გამოყენებას, ტერორის ჩათვლით.

„მემარჯვენე“ ტოტალიტარიზმი (გერმანული ნაციზმი) ეფუძნება ნაციონალ-სოციალიზმის იდეოლოგიას. ეს იდეოლოგია გულისხმობდა სახელმწიფოს ჩარევას საზოგადოების ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში. გერმანული ნაციონალიზმი ეფუძნებოდა რასისტულ იდეებს და ასაბუთებდა გერმანელი ერის, როგორც „უმაღლესი“ არიული რასის უპირატესობას, მსოფლიო ბატონობისაკენ მისი სწრაფვის კანონზომიერებას.

ავტორიტარიზმიდან დემოკრატიზაციისაკენ გარდამავალ პროცესზე მოქმედი ფაქტორები. ქვეყნის დემოკრატიაციის პროცესი შიდა და გარე ფაქტორებზე არის დამოკიდებული, ამასთან, გლობალიზაციის გამო, გარე ფაქტორები სულ უფრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ დემოკრატიზაციაზე. ესენია:

- რელიგია და კულტურა (ქვეყნებში, სადაც რელიგიური ფუნდამენტალიზმს ძლიერი გავლენა აქვს, დემოკრატიზაციის პროცესი ძალიან ნელა ან ფაქტიურად არ მიმდინარეობს);
- ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა (ეკონომიკურად სტაბილური მოსახლეობა სულ უფრო ძლიერად მოითხოვს ეკონომიკური სიტუაციის გაუმჯობესებას და პოლიტიკური რეფორმების გატარებას);
- წარსულის დემოკრატიული გამოცდილება (მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში დემოკრატიზაციის პროცესები სწრაფად განხორციელდა, რასაც გარკვეული ბიძგი მისცა ნაცისტურ რეჟიმამდე დემოკრატიული მმართველობის არსებობის გამოცდილებამ);
- სამოქალაქო დაპირისპირება, კონფლიქტები (მმართველი რეჟიმები ზოგჯერ იძულებულნი არიან შიდა კონფლიქტების შესარბილებლად განახორციელონ პოლიტიკური რეფორმები);
- მეზობელი ქვეყნების დემოკრატიზაცია (მეზობელი ქვეყნის წარმატება, ცხოვრების დონის გაუმჯობესება, სამოქალაქო უფლებების დაცვა, ხელისუფლების არჩევითობა და საჯაროობა მსგავსი პროცესების განხორციელების მოტივაციას უქმნის ავტორიტარული ქვეყნების მოსახლეობას);
- გლობალური ეკონომიკის გავლენა (ინვესტიციების მოზიდვის აუცილებლობა ავტორიტარულ რეჟიმებს აიძულებს გაატარონ დემოკრატიული რეფორმები, დაიცვან ადამიანთა უფლებები, გახდნენ უფრო ცივილურები);
- ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარება (ინფორმაცია ამა თუ იმ ქვეყანაში განხორციელებულ ძალადობებზე სწრაფად ვრცელდება, რაც საერთაშორისო საზოგადოების რეაგირებას იწვევს და მოძალადე რეჟიმებს

აიძულებს გახდნენ უფრო ჰუმანური, იზრუნონ პოლიტიკურ იმიჯზე და ნაწილობრივ მაინც გაატარონ რეფორმები.

მოქალაქეთა უფლებები ავტორიტარული და ჰიბრიდული რეჟიმების დროს.
ძალაუფლების შესუსტების ყველაზე საშიშ ფაქტორებად ავტორიტარული რეჟიმებისათვის განიხილება: სიტყვის თავისუფლება, მოქალაქის უფლება თავისუფლად გაერთიანდეს საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში და პოლიტიკურ პარტიაში, მასმედიის თავისუფლება, მშვიდობიანი შეკრებების, მიტინგების, მსვლელობებისა და დემონსტრაციების თავისუფლება. ამიტომ, ყველა ავტორიტარულ და ჰიბრიდულ რეჟიმებში კანონმდებლობა და სახელმწიფო აპარატი მიმართულია ამ უფლებათა და თავისუფლებათა შეზღუდვისაკენ. ადგილი აქვს ადამიანის ისეთი ფუნდამენტალური უფლებების დარღვევას, როგორიცაა: პირადი ხელშეუხებლობა და უფლებები, თავისუფლება და უსაფრთხოება, უკიდურეს შემთხვევაში, ადგილი აქვს სიცოცხლის ხელყოფას.

ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში სამოქალაქო უფლებების დარღვევის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია საპროტესტო მანიფესტაციებში მონაწილეთა უკანონო დაკავებები და მანიფესტაციების ძალის გადამეტებით დარბევა. ხშირია ოპოზიციურად განწყობილი ჟურნალისტების მოსყიდვის და/ან მათი დაშინების მცდელობა. დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში კი იწყება მათი დევნა, ფიზიკური ანგარიშსწორება. ავტორიტარიზმის პირობებში მასმედიის კონტროლი ხდება მმართველი ძალის და მასთან დაახლოებული პირების/ჯგუფების მიერ⁵.

მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესებმა, ინფორმაციული სივრცის განვითარებამ, დემოკრატიული და ნაწილობრივ დემოკრატიული ქვეყნების რაოდენობის ზრდამ ავტორიტარული და ჰიბრიდულ რეჟიმების მმართველები აიძულა განეხორციელებინათ კონსტიტუციური ცვლილებები და მასში აესახათ ადამიანის უფლებები და სამოქალაქო თავისუფლებები, გაეუმჯობესებინათ საარჩევნო კანონი.

განსხვავება დემოკრატიულ და ნაწილობრივ დემოკრატიულ (მათ შორის,

⁵ 2017 წლის მდგომარეობით მსოფლიოს 166 ქვეყნიდან, 40 არასრული დემოკრატიის ქვეყანაა (მსოფლიო მოსახლეობის 44%), ჰიბრიდული, ნაკლებად დემოკრატიული ქვეყნების რიცხვი 57-ია (მოსახლეობის 18%). ავტორიტარული რეჟიმების რიცხვი კი 51 (მოსახლეობის 32%).

⁶ მაგალითად, რუსეთის ფედერაციაში ხშირად ხდება იმ ჟურნალისტების დაკავება, რომლებიც მთავრობის კორუფციულ გარიგებებზე ავრცელებენ ინფორმაციებს. უკანონო პატიმრობა ემუქრებათ ოპოზიციურად განწყობილ მოქალაქეებსაც. მოქალაქე ილდარ დადინს სამწლიანი პატიმრობა მიუსაჯეს მშვიდობიან საპროტესტო დემონსტრაციაზე ბანერის „პუტინი ხალხის მტერია“ დაკავებისა და უკრაინის წინააღმდეგ რუსეთის ქმედებების ღიად გაკრიტიკებისათვის.

ჰიბრიდულ) რეჟიმებს შორის განპირობებულია კანონის დაცვის ხარისხით. ზოგიერთ ჰიბრიდულ რეჟიმს შეიძლება ქონდეს „დემოკრატიული“ კონსტიტუცია და კანონმდებლობა, მაგრამ აქ „კანონის ძალას“ უპირისპირდება ჩინოვნიკთა კორუფციის მაღალი დონე, ხელისუფლების მიერ პოლიტიკური პროცესების კულისებიდან შეფარულად მართვა და მანიპულირება.

დემოკრატიის არსი და პრინციპები. დემოკრატია ხალხის მმართველობას ნიშნავს და წარმოადგენს ისეთ პოლიტიკურ სისტემას, სადაც ქვეყანას მართავს ხალხი და არა მეფე, პიროვნება ან პიროვნებათა ჯგუფი. დემოკრატია ეფუძნება „თანასწორობის“ პრინციპს - ყველას უნდა ჰქონდეს ერთნაირი შესაძლებლობა გავლენა მოახდინოს გადაწყვეტილებებზე და უშუალო მონაწილეობა მიიღოს ამ პროცესში. მკვლევარები დემოკრატიის განმარტავენ, როგორც: ხალხის ძალაუფლებას, მმართველობას; ადამიანთა თანასწორ მონაწილეობას და უმრავლესობის პრინციპით გადაწყვეტილების მიღებას; ღირებულებათა განსაზღვრულ სისტემაზე დაფუძნებულ საზოგადოებრივ წყობას და მსოფლმხედველობას; სოციალურ და პოლიტიკურ მოძრაობას ხალხის ძალაუფლების განსახორციელებლად.

დემოკრატია მჭიდრო კავშირშია ადამიანის უფლებათა პრინციპებთან და შეუძლებელია არსებობდეს ნებისმიერი ადამიანის ღირსებისადმი პატივისცემის უზრუნველყოფის გარეშე - „ყველას აქვს უფლება, მონაწილეობა მიიღოს თავისი ქვეყნის მართვა-გამგეობაში უშუალოდ ან თავისუფლად არჩეული წარმომადგენლების მეშვეობით... ყველას აქვს უფლება თავისი ქვეყნის საჯარო სამსახურის თანაბარ ხელმისაწვდომობაზე. ხალხის ნება უნდა იყოს სახელმწიფო ხელისუფლების საფუძველი. ეს ნება უნდა გამოიხატოს პერიოდულ და გაუყალბებელ, საყოველთაო და თანასწორ არჩევნებში ფარული კენჭისყრით ან სხვა ექვივალენტური თავისუფალი საარჩევნო პროცედურებით“ (ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია. მუხლი 21).

მეცნიერები ერთმანეთისგან განასხვავებენ დემოკრატიას, როგორც სახელმწიფოს მმართველობის მეთოდს და დემოკრატიას, როგორც არსს. როგორც მეთოდი, დემოკრატია არის უპირველესად პოლიტიკური რეპრეზენტაცია, რომელიც მოიცავს ხმის მიცემის რეგულარულ პროცედურებს, თავისუფალ არჩევნებს, საპარლამენტო და სასამართლო სისტემებს, ძალაუფლების ურთიერთკონტროლისა და განაწილების ცნებას, ინდივიდუალური უფლებების უპირატესობას კოლექტიურ უფლებებთან შედარებით და სიტყვის თავისუფლებას. დემოკრატია, როგორც არსი, ასოცირდება საზოგადოებრივ საქმეებში ადამიანების პოლიტიკურ მონაწილეობასთან. ეს დაკავშირებულია ხალხის ძალაუფლებასთან, ყველა მოქალაქისათვის თანაბარი უფლებების იდეასთან.

დემოკრატია რამდენიმე კომპონენტისგან შედგება. ესენია: (ა) გადაწყვეტილების მიღება, (ბ) გადაწყვეტილებათა განხორციელება და (გ) განხორციელების პროცესზე კონტროლი. თითოეული კომპონენტი, თავის მხრივ,

სამ ასპექტს მოიცავს:

1. იმ პრინციპების, წესებისა და ნორმების შემუშავება, რომელთა საფუძველზეც ხდება გადაწყვეტილებათა მიღება, განხორციელება და კონტროლი

2. მექანიზმები, რომელთა საშუალებითაც ხორციელდება სამივე ზემოაღნიშნული

3. ადამიანები, რომლებიც შემუშავებული მექანიზმების საშუალებით და წესების დაცვით მოქმედებენ.

ამგვარად, დემოკრატიას აუცილებლად ესაჭიროება შესაფერისი წესები (მაგალითად, კანონმდებლობა), სათანადო მექანიზმები (ადმინისტრაციული აპარატი და პროცედურები) და დემოკრატიული კულტურის მქონე (მოქალაქეობრივად მოაზროვნე და მოქმედი) ადამიანები. დემოკრატიისთვის აუცილებელია ისეთი მექანიზმების და წესების არსებობა, რომელთა საშუალებითაც ყოველ დაინტერესებულ პირს შეეძლება რეალური ზეგავლენა მოახდინოს მოვლენათა განვითარებაზე. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია სრულფასოვანი დემოკრატიის ფუძემდებლური პრინციპები: თანასწორობა, მონაწილეობა, პოლიტიკური პლურალიზმი, სამართლიანი და თავისუფალი არჩევნები და ხელისუფლების დანაწილება.

თანასწორობის პრინციპი გულისხმობს, რომ ყველა ადამიანი დაბადებიდან თავისუფალია და უნდა სარგებლობდეს საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის თანაბარი შესაძლებლობით და რომ ყველა თანასწორია კანონის წინაშე.

მონაწილეობა საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ პროცესებში დემოკრატიული სისტემის შექმნის წინაპირობაა. დემოკრატია მონაწილეობის ფორმაა, თუმცა ეს უკანასკნელი უფრო ფართო ცნებაა და არ შემოიფარგლება მხოლოდ პოლიტიკით, არამედ ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროებსაც მოიცავს.

მხოლოდ *პოლიტიკური პლურალიზმის* პირობებშია შესაძლებელი ცვალებადი მოთხოვნილებებისადმი ადაპტირებადი სტრუქტურების, როგორც დემოკრატიული მმართველობის საფუძვლის, შენარჩუნება.

თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები დემოკრატიის ყველაზე ფუნდამენტური და უნიკალური დამახასიათებელი ნიშანია. მმართველობის არც ერთი სხვა ფორმა არ უტოვებს ხალხს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის შერჩევის შესაძლებლობას. არჩევნებში მათ შეუძლიათ გამოხატონ, როგორც ცვლილების, ისე არსებული პოლიტიკური კურსის შენარჩუნების სურვილი.

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი გულისხმობს ხელისუფლების დაყოფას საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო შტოებად, რომლებიც დამოუკიდებლად ფუნქციონირებენ და ანგარიშვალდებულნი არიან, როგორც ერთმანეთის, ისე ხალხის წინაშე. ამგვარი სისტემა კონტროლის ადეკვატურ მექანიზმებს უზრუნველყოფს და აღკვეთს სახელმწიფო ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებას.

დემოკრატია ხალხის მმართველობას ნიშნავს და თავისი არსით იგი უმრავლესობის ხელისუფლებაა. დემოკრატია ასევე გულისხმობს უმრავლესობის ვალდებულებას პატივი სცეს უმცირესობათა უფლებებს და გაითვალისწინოს მათი განსხვავებული მოთხოვნილებანი. ამ ვალდებულების შესრულება საზოგადოებაში დემოკრატიული ღირებულებების მხარდაჭერის ინდიკატორია. დემოკრატიის მიზანია აღკვეთოს ერთი ადამიანის ან ადამიანთა მცირე ჯგუფის მიერ ძალაუფლების თვითნებური განხორციელება სხვებზე. კანონის უზენაესობა უზრუნველყოფს სამართლებრივი წესრიგის არსებობას სახელმწიფოში, რომლითაც გარანტირებულია ყველას თანასწორობა კანონის წინაშე, სახელმწიფო ძალაუფლების შეზღუდვა, დამოუკიდებელი და სამართლიანი სასამართლო ხელისუფლების ხელმისაწვდომობა. ადამიანის უფლებების პატივისცემა - იმის აღიარება, რომ ყველა ადამიანი დაბადებით თანასწორი და თავისუფალია, დემოკრატიული საზოგადოების არსებობის საფუძველია. დემოკრატიული მმართველობის სისტემაში სახელმწიფო პატივს სცემს ადამიანის უფლებებს და უზრუნველყოფს მათი სრული რეალიზების თანაბარ შესაძლებლობას ყველასთვის. დემოკრატიულ საზოგადოებაში განსაკუთრებული მხარდაჭერით სარგებლობს ისეთი უფლებები, როგორიცაა შეკრების, გამოხატვის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება. მაგრამ მხოლოდ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების უზრუნველყოფას არ ძალუძს მშვიდობისა და ადამიანის უსაფრთხოების გარანტიის შექმნა. აუცილებელია ასევე ეკონომიკური, კულტურული და სოციალური მოთხოვნილებების გათვალისწინება დემოკრატიის განვითარებისათვის სასურველი გარემოს შესაქმნელად.

პრაგმატული თვალსაზრისით დემოკრატიის უპირატესობად მიჩნეულია:

- მართვის ეფექტურობა, რადგან მაღალია გადაწყვეტილებების მიმღებთა მიერ საკუთარი გადაწყვეტილებების აღსრულების ალბათობა
- გადაწყვეტილებათა მიმღებლობის/აღიარების მაღალი ალბათობა, რადგან ეს გადაწყვეტილებანი საზოგადოების სხვადასხვა ნაწილებს შორის კონსენსუსის შედეგად მიიღება
- მობილობის მაღალი დონე, რადგან წახალისებულია პირადი ინიციატივა და დემოკრატიული სისტემა სწრაფად რეაგირებს გარემოებათა ცვლადობაზე.

ძირითადად, განასხვავებენ დემოკრატიის ორ ტიპს: პირდაპირს (ერთობლივი დემოკრატიული მმართველობა), და წარმომადგენლობითს (არჩევითი დემოკრატია).

პირდაპირი დემოკრატია არის ისეთი რეჟიმი, როცა გადაწყვეტილებებს იღებს ყველა, ვისაც კი იგი ეხება. პირდაპირი დემოკრატია ძველ საბერძნეთში წარმოიშვა, სადაც ხმის უფლების მქონე მოქალაქეები საზოგადოების უმცირესობას შეადგენდნენ და მათთვის ძნელი არ იყო რეგულარულად შეკრებილიყვნენ ერთად, რათა განეხილათ პოლიტიკური საკითხები და მიეღოთ სერიოზული გადაწყვეტილებები.

როდესაც საზოგადოების ძირითადი ნაწილი პოლიტიკურ უფლებებს ფლობს, ხოლო საზოგადოების თითოეულ წევრს არ შეუძლია ობიექტურად მიიღოს აქტიური მონაწილეობა პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა შემუშავებაში, პირდაპირი დემოკრატია რეალურად ვერ ხორციელდება და ის ვერ ასრულებს მნიშვნელოვან როლს საზოგადოების მართვაში. თანამედროვე დემოკრატიულ სისტემებში პირდაპირი დემოკრატიის ფორმად გამოიყენება რეფერენდუმი და პლებისციტი.

წარმომადგენლობითი დემოკრატიის შემთხვევაში გადაწყვეტილებებს, რომელიც ადამიანთა ცხოვრებაზე გავლენას ახდენს, იღებს არა საზოგადოების ყველა წევრი, არამედ სპეციალურად ამ მიზნისათვის არჩეული წარმომადგენლები.

ლიბერალური დემოკრატია წარმომადგენლობითი დემოკრატიის განვითარებული ფორმაა და ის სრულად იცავს ნებისმიერი ადამიანის/ჯგუფის სამოქალაქო უფლებებს. ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში გარანტირებულია:

- მოქალაქის პირადი ხელშეუხებლობა
- ადამიანის უფლებები სიცოცხლეზე, პირად თავისუფლებაზე და უსაფრთხოებაზე
- კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, ეკონომიკური საქმიანობის უფლება და თავისუფლება;
- სიტყვის თავისუფლება
- მოქალაქის უფლება თავისუფლად გაერთიანდეს ნებისმიერ, კანონით დაშვებულ საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში, ჯგუფში, კავშირში და პოლიტიკურ პარტიაში
- რელიგიის თავისუფლება
- ბეჭდვითი გამომცემლობებისა და მასმედიის საშუალებათა თავისუფლება
- ჯარის, პოლიციის, სახელმწიფო უსაფრთხოების ორგანოების, პროკურატურის, სასამართლოს, სახელმწიფო ხელისუფლების მართვის აპარატის შემადგენლობის დეპოლიტიზაცია და დეპარტიზაცია
- ჯარის, პოლიციის, სახელმწიფო უსაფრთხოების ორგანოებისა და სხვა ძალოვანი სტრუქტურების საპარლამენტო, სამოქალაქო საზოგადოებრივი კონტროლი
- სახელისუფლებო ორგანოებისა და მათი მართვის შესახებ სრული და სამართლიანი ინფორმაციის თავისუფალი მიღება-გავრცელების უფლება
- შემოქმედების, შემოქმედებითი თვითგამოხატვის და აზრის გამოხატვის თავისუფლება
- მშვიდობიანი შეკრებების, მიტინგების, მსვლელობებისა და დემონსტრაციების თავისუფლება
- კავშირების, საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და პოლიტიკური პარტიების საე-რთაშორისო კანონებით დასაშვები საქმიანობის

თავისუფლება

- სასამართლოს დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა
- საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებების გამიჯვნა
- სამართლებრივი, კანონიერი, საყოველთაო, თანაბარი და პირდაპირი საარჩევნო უფლება, პოლიტიკურ პარტიებსა და მათ კანდიდატებს შორის რეალური თანაბრობისა და კონკურენციის უზრუნველყოფა და სხვ.

იმის მიხედვით, თუ რა დოზით და ხარისხით ხდება ჩამოთვლილი უფლებების და პრინციპების უზრუნველყოფა, დემოკრატიული რეჟიმებს ლიბერალურ და ნაწილობრივ თავისუფალ, დემოკრატიულ რეჟიმებად ყოფენ. ლიბერალური დემოკრატიის ქვეყნებს განეკუთვნება აშშ, დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები, იაპონია, ავსტრალია და ახალი ზელანდია. დემოკრატიის სრულყოფილებას 5 ძირითადი ელემენტი განსაზღვრავს, რომელიც ზემოთ ჩამოთვლილ უფლებებს და პრინციპებს მოიცავს:

1. პასუხისმგებელი მთავრობა
 - პოლიტიკური გადაწყვეტილებები მიიღება გამჭვირვალედ არჩეული წარმომადგენლების მიერ და ისინი ანგარიშვალდებულნი არიან ელექტორატის მიმართ
 - მთავრობა არ იცვლება არაკონსტიტუციური საშუალებებით
 - არსებობს ჰორიზონტალური ანგარიშვალდებულება სახელმწიფო ინსტიტუტებს შორის
2. თავისუფალი და სამართლიანი კონკურენცია პარტიებს შორის
 - არჩეული ხელისუფლება იცვლება მშვიდობიანად სამართლიანი და თავისუფალი არჩევნების გზით
 - უზრუნველყოფილია თავისუფალი, კონკურენტული საარჩევნო გარემო ყველა პოლიტიკური პარტიისათვის.
3. სრული და თანასწორი უფლებები პოლიტიკური მონაწილეობისათვის
 - ყველა სრულწლოვან მოქალაქეს აქვს ხმის მიცემის უფლება
 - სრულწლოვანი მოქალაქეებს, კანონით გათვალისწინებული ასაკობრივი ცენზის მიხედვით, აქვთ უფლება იყვნენ არჩეულნი სხვადასხვა თანამდებობებზე
4. სამოქალაქო უფლებების სრული თავისუფლება
 - სიტყვის და გამოხატვის თავისუფლება, მათ შორის, ოფიციალური პირების კრიტიკის საშუალება
 - ინფორმაციის მიღების და გავრცელების თავისუფლება
 - რელიგიური ორგანიზაციების და მოქალაქეთა თვითმართველობითი გაერთიანებების თავისუფლება
5. კანონზე დაფუძნებული ეფექტური და სამართლიანი მართვა
 - სახელმწიფო ეფექტურად და თანაბრად არის წარმოდგენილი ქვეყნის

მთლიან ტერიტორიაზე

- „კანონის ძალა“ რეალურად ხორციელდება
- პოლიტიკური და ბიუროკრატიული კორუფცია მინიმალურ დონეზეა ან არ არსებობს.

დემოკრატიის ხელისშემშლელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობაა საზოგადოების არათანაბარი სოციალური სტრუქტურა და მკვეთრი ეკონომიკური უთანასწორობა. იმ ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი საშუალო ფენას მიეკუთვნება (საშუალო ფენის დამახასიათებელი ნიშნებია სათანადო შემოსავლები და განათლების დონე), პოლიტიკური რეჟიმი გაცილებით დემოკრატიულია. მაგალითისათვის, საშუალო ფენის ყველაზე დიდი პროცენტულობა (მოსახლეობის 65-70%) ნორვეგიაში, შვედეთში და ფინეთშია, რომლებიც დემოკრატიული ქვეყნების პირველ ათეულში შედიან. დიდ ბრიტანეთში, აშშ-ში და კანადაში ეს მაჩვენებელი 50-60% ფარგლებში მერყეობს. დემოკრატიის ხარისხზე გავლენას ახდენს კულტურული ფაქტორიც, რაც უკავშირდება საზოგადოების უნარს ავტონომიურად შექმნას ჯანსაღი სამოქალაქო საზოგადოება, ადგილობრივი მმართველობის ორგანიზაციები და კერძო ასოციაციები, რომელთა ფუნქციონირება თავისუფლებისა და თვითმმართველობის გაძლიერების მნიშვნელოვანი პირობაა. თუ ადამიანებს შესწევთ უნარი ქალაქებში, თემებში, პროფესიულ ორგანიზაციებსა და უნივერსიტეტებში განახორციელონ დემოკრატიული მმართველობა, მაშინ იმავეს წარმატებით ახერხებენ სახელმწიფო დონეზეც.

საბოლოო ჯამში, ლიბერალური დემოკრატიის არსებობა უკავშირდება შემდეგ ფაქტორებს:

1. საბაზრო ეკონომიკა
2. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე
3. მოქალაქეთა კეთილდღეობის დონე
4. სოციალური უთანასწორობის შემცირება
5. მრავალრიცხოვანი საშუალო ფენის არსებობა
6. განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოება

1.2. პოლიტიკური რეჟიმების შეფასების ინდექსები

პოლიტიკური რეჟიმების შეფასების ინდექსებს „თავისუფლების ინდექსებს“ უწოდებენ და ისინი შემუშავებულია სხვადასხვა ცნობილი არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ. ინდექსების საშუალებით ხდება ქვეყნების რანჟირება, ძირითადად, როგორც თავისუფალ, ნაწილობრივ თავისუფალ და არათავისუფალ ქვეყნებად. ინდექსების შესადგენად გამოიყენება სამოქალაქო თავისუფლების, პოლიტიკური და ეკონომიკური უფლებების სხვადასხვა საზომები.

ადამიანის თავისუფლების ინდექსი (Human Freedom Index) შემუშავდა 2015 წელს

და ქვეყნდება სამი ინსტიტუტის ერთობლივი მუშაობით აშშ-ს Cato Institute, კანადის Fraser Institute და გერმანული Liberales Institut. 2016 წლის ინდექსი მოიცავს 160 ქვეყნის მონაცემებს და ითვალისწინებს შემდეგ სფეროებს: კანონის ძალა, უსაფრთხოება, რელიგია, სხვადასხვა გაერთიანებები და სამოქალაქო საზოგადოება, გამოხატვის თავისუფლება, სამთავრობო ბიუროკრატიული აპარატის სიდიდე, იურიდიული სისტემა და საკუთრების უფლებები, ფულად სახსრებთან წვდომა, საერთაშორისო ვაჭრობის თავისუფლება, შრომითი კანონმდებლობა, საკრედიტო და ბიზნეს რეგულაციები.

საქართველო 2014 წლის რანჟირებაში 43-ე ადგილზე იმყოფება 159 ქვეყანას შორის, შეფასების 10 ბალიან სისტემაში ჯამური ქულით 7.82. მეზობელ ადგილებზე არიან შემდეგი ქვეყნები⁷:

41. ბულგარეთი	7.86
42. ურუგვაი	7.83
43. საქართველო	7.82
44. მონტონეგრო	7.75
45. ხორვატია	7.67

საქართველოს პერსონალური თავისუფლების დაბალი მაჩვენებლები განაპირობა კანონის ძალის (Rule of Law) დაბალმა შეფასებამ: სასამართლო სისტემაში არსებულმა ხარვეზებმა, ასევე მედიის (ძირითადად ტელევიზორის) კონტროლმა და პოლიტიკურმა ზეწოლამ.

დემოკრატიის ინდექსი (Democracy Index). დიდ ბრიტანეთში ბაზირებული ეკონომიკური კვლევის ჯგუფის (Economist Intelligence Unit) მიერ შემუშავებული დემოკრატიის ინდექსი მოიცავს შეფასების 60 მაჩვენებელს 5 სფეროდან

- საარჩევნო პროცესი და პლურალიზმი (საქართველოს ქულა 8.67)
- მთავრობის ფუნქციონირება (საქართველოს ქულა 4.29)
- პოლიტიკური თანამონაწილეობა (საქართველოს ქულა 6.11)
- პოლიტიკური კულტურა (საქართველოს ქულა 5.00)
- სამოქალაქო თავისუფლებები (საქართველოს ქულა 5.59)

2017 წლის მდგომარეობით საქართველო 78-ე ადგილზე იმყოფება 166 ქვეყანას შორის⁸ (5.93 ქულა შეფასების 10 ბალიანი სისტემით), რაც ჰიბრიდული ქვეყნების კატეგორიას მიეკუთვნება. მეზობელ ადგილებზე არიან შემდეგი ქვეყნები:

76. მოლდოვა	6.01
77. ზამბია	5.99
79. ჰონდურასი	5.92

⁷ პირველ სამ ადგილზე არიან: ჰონკონგი, შვეიცარია და ახალი ზელანდია, ხოლო ბოლო ადგილებზე ირანი, იემენი, ლიბია.

⁸ პირველ სამ ადგილზე არიან: ნორვეგია, ისლანდია, შვედეთი, ხოლო ბოლო ადგილებზე: ჩადი, სირია, ჩრდილოეთკორეა.

მსოფლიო პრესის თავისუფლების ინდექსი (World wide Press Freedom Index). ქვეყნდება ფრანგული ორგანიზაციის „რეპორტიორები საზღვრების გარეშე“ მიერ. ქვეყნების გრადაცია ხდება როგორც კარგი, დამაკმაყოფილებელი, შესამჩნევი პრობლემებით, მძიმე და სერიოზულად მძიმე მდგომარეობით. ინდექსი ითვალისწინებს ჟურნალისტების და საინფორმაციო სააგენტოების მდგომარეობას, მთავრობის ჩარევას მათ საქმიანობაში.

საქართველო 2017 წლის რანჟირებაში 64-ე ადგილზე იმყოფება 180 ქვეყანას შორის, შეფასების 100 ბალიან სისტემაში ჯამური 27.76 ქულით, რაც პრობლემური ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება⁹.

თემა 2. მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის დონეები დემოკრატიულ გარემოში

2.1. უფლებები და პასუხისმგებლობები დემოკრატიულ სახელმწიფოში

მოქალაქეებსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის ახლებური ხედვა. თანამედროვე სახელმწიფოს ფუნდამენტური ინტერესი იმაში მდგომარეობს, რომ ქვეყანა უკეთეს საცხოვრებელ ადგილად იქცეს ყველასთვის - სადაც ყველას ექნება რეალური როლი და მოქმედების ასპარეზი საკუთარ თემში; ყველა იქნება დაცული და უფლებამოსილი და ეცოდინებათ, რომ პიროვნება ფასდება საზოგადოების განვითარებაში საკუთარი განსაკუთრებული წვლილისა და უნიკალური ადამიანური ღირსების გამო.

ჯერ კიდევ 1980-იან წლებში ტერმინის - „საზოგადოება“ მიმართ იყო საკმაოდ სკეპტიკური დამოკიდებულება. კონსერვატორულ ინგლისში მას ერთგვარ გროტესკულ ცნებად მიიჩნევდნენ და უპირატესობას ანიჭებდნენ ინდივიდუალიზმს, რაც ხშირად უპირისპირდებოდა კიდევ საზოგადოების საერთო ინტერესს.

ქვემოთ მოცემულია ექვსი კონკრეტული ცვლილება, რომელთა განხორციელება ხელს შეუწყობს ჩვენთვის სასურველი თანამედროვე დემოკრატიული საზოგადოების შენებას.

- ხელისუფლების გადაცემა ხალხისთვის
- ადგილობრივი მთავრობის რეფორმირება - ადგილობრივი ორგანოებისთვის უფლებამოსილების მინიჭება
- ინფორმაციის გავრცელების თავისუფლება
- პარლამენტის რეფორმირება
- ახალი დემოკრატიული კანონები
- დამოუკიდებელი საარჩევნო კომისიების ჩამოყალიბება.

⁹ პირველ სამ ადგილზე არიან: ნორვეგია, შვედეთი, ფინეთი, ხოლო ბოლო ადგილებზე თურქმენეთი, ერიტრეა, ჩრდილოეთკორეა.

მთავარი ცვლილება კი მდგომარეობს პერამანენტულ დემოკრატიულ რეფორმებში, რომლებიც დაგეგმარება დემოკრატიული საზოგადოების მიმართ ჩვენი ხედვის რეალობად ქცევაში.

მიზნები და ფილოსოფია. რატომ ვესწრაფით სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის ახალი ურთიერთობის დამყარებას? ამ კითხვაზე ძირითადი პასუხი შემდეგია - ჩვენ გვსურს შევცვალოთ საზოგადოების კულტურა და შევქმნათ რეალობა, სადაც მაქსიმალურად წახალისებული იქნება საზოგადოებრივი ქმედებები და კერძო პირის კეთილდღეობა დაუკავშირდება მის მოქალაქეობრივ აქტიურობას. ეს მიდგომა/ფილოსოფია ცვლის სახელმწიფოს ფუნქციისადმი არსებულ დამოკიდებულებას, თითქოს ის მტრულად არის განწყობილი პიროვნული თავისუფლებისა და უფლებებისადმი და რომ, ერთადერთი, რასაც სახელმწიფოსთვის მნიშვნელობა აქვს, ეს არის ცალკეული გამორჩეული (ე.წ. ელიტარული) პირები და მათი ოჯახები.

სახელმწიფოს როლის ასეთი ნეგატიური შეფასება საფუძველს იღებს იმ გარემოებიდან, რომ დღემდე გაურკვეველი ჩანს ინდივიდსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის არსი და დიაპაზონი. ადამიანის უფლებები კი რეალურ მნიშვნელობას სწორედ მოქალაქისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის არსებული (სახელმწიფოზე ორიენტირებული) კონტექსტის შეცვლაში შეიძენს, ანუ მაშინ, როდესაც აღნიშნული ურთიერთობების ვექტორი პიროვნებისკენ იქნება მიმართული. ჯერ კიდევ 200 წლის წინ ტომ ფლეინი წერდა: „ის, რაც ჩემი, როგორც ადამიანის უფლებაა, ასევეა სხვისი უფლებაც და მე მევალება არამარტო ვფლობდე, არამედ დავიცვა კიდევ იგი“. ტომ ფლეინისთვის „უფლებების დეკლარაცია“ იმავდროულად „მოვალეობების დეკლარაციაა“ და ისინი „ერთმანეთშია შერწყმული“.

ასე რომ, ინდივიდის უფლებები მჭიდროდ უკავშირდება, უფრო მეტიც, გაერთიანებულია მის პასუხისმგებლობებთან. უფლებებისა და პასუხისმგებლობების/მოვალეობების სწორედ ასეთ სინთეზი აკავშირებს ერთმანეთთან მოქალაქეებს, თემებსა და სახელმწიფოებს და ზრდის მათ შორის ნდობასა და ურთიერთდამოკიდებულებას.

გარდა აღნიშნულისა, მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის ახალი ურთიერთობის ჩამოყალიბების აუცილებლობას განაპირობებს გლობალური ეკონომიკა და ინფორმაციული ტექნოლოგიები, რაც საზოგადოების გარდაქმნას იწვევს. მიუხედავად გარკვეული სკეპტიციზმისა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ცვლილებები გაზრდის ადამიანის თავისუფლებას, მისცემს მას ავტონომიური მოქმედების მეტ ასპარეზს და, საერთო ჯამში, განამტკიცებს ჩვენს კეთილდღეობას. თუმცა, არსებობს გარკვეული რისკებიც - გლობალური ეკონომიკა და ინფორმაციული ტექნოლოგიები, როგორც წესი, ასუსტებს სამოქალაქო კულტურის გარკვეულ ასპექტებს და შესაძლოა გამოიწვიოს ახალი უთანასწორობები და

არასამართლიანობა. ამდენად, დღეისთვის შეიძლება გამოიკვეთოს სამი აქტუალური კითხვა:

1. როგორ შეუწყობს ხელს აღნიშნული ცვლილებები (გლობალური ეკონომიკა, ახალი ტექნოლოგიები) მოქალაქეთა უფლებების და პასუხისმგებლობების განმტკიცებას?
2. როგორ დაეხმარება მიმდინარე ეკონომიკური და ტექნოლოგიური პროცესები ადამიანებს განახორციელონ სრული კონტროლი საკუთარ ცხოვრებაზე?
3. როგორი უნდა იყოს ოცდამეერთე საუკუნის შესაბამისი მოქალაქეობის კონცეფცია?

კანონი ადამიანის უფლებების შესახებ. დემოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკური ლიდერები არ აღიარებენ ადამიანის უფლებების შესახებ დამატებითი კანონების მიღების აუცილებლობას იმ მოტივით, რომ „ადამიანები უკვე თავისუფალნი არიან“. ზოგიერთი პოლიტიკოსი ეყრდნობა ჰობსის მოსაზრებას, რომ „ადამიანი თავისუფლებას კანონის სიჩუმეში ჰპოვებს“¹⁰ და რომ ადამიანს შეუძლია გააკეთოს ყველაფერი, რაც სურს, თუ ეს კანონით არ იკრძალება. ეს დოქტრინა შესანიშნავად ჟღერს მანამ, ვიდრე არ აღმოვაჩენთ, რომ ის რეალურად უფრო სახელმწიფო ორგანოების გაძლიერებას ემსახურებოდა, ვიდრე ადამიანის თავისუფლების დიაპაზონს ზრდიდა.

ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიღწევად უნდა ჩაითვალოს „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია“ (2013) (European Convention on Human Rights – ECHR), რომელიც იძლევა ერთგვარ კონსტიტუციურ გარანტიებს, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ადამიანის უფლებათა ფუნდამენტური პრინციპების დაცვა. კონვენცია შეიძლება შევაფასოთ, როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის ერთგვარი ეთიკური საფუძველი სახელისუფლებო ორგანოებისთვის, რომელიც ამკვიდრებს სამართლიანობას და წარმოშობს მთავრობათა ვალდებულებას წახალისოს მოქალაქეთა პოლიტიკური და სოციალური აქტიურობა.

მეორეს მხრივ, აღნიშნულმა კონვენციამ, როგორც სამართლიანობის გარანტიამ, ხელი უნდა შეუწყოს სახელისუფლებო ორგანოებისადმი ნდობის ამაღლებას, რაც არის კიდევ დემოკრატიული საზოგადოების განვითარების პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი. საბოლოო ჯამში, კონვენცია მიზნად ისახავს პოლიტიკაში საზოგადოებრივი მონაწილეობის უზრუნველყოფას და ჩვენთვის სასურველი დემოკრატიული საზოგადოების ფორმირებას. თუმცა, კანონი ადამიანის უფლებების შესახებ უფრო მეტია, ვიდრე ადამიანისთვის უფლების მიცემა - კანონი მოქალაქეს უფლებას აძლევს უჩივლოს სახელისუფლებო ორგანოებს და/ან შეაჩეროს მათი გადაწყვეტილებები თუ ისინი მოქალაქეთა ძირითად უფლებებს არღვევენ.

¹⁰ იგულისხმება, რომ კანონი თავისი არსით უფლებას კი არ ანიჭებს ადამიანს, არამედ, გარკვეული დათქმებით, ზღუდავს მის თავისუფლებას.

ინფორმაციის გავრცელების თავისუფლება. ჩვენ ვესწრაფით დავამკვიდროთ ღიაობის კულტურა საჯარო სექტორში. გვსურს დავანგრიოთ ის ბარიერები, რომლებმაც შეიძლება ცალკეულ ადამიანებს სახელმწიფო „კაფკას ციხესიმაგრედ“ მოაჩვენოს. ჩვენ გვსურს უფლებამოსილება მივცეთ საჯარო მოხელეებს ყველა დონეზე, რომ პოზიტიურად იფიქრონ იმაზე, თუ რა სახის ინფორმაცია წარმოადგენს საზოგადოებრივ ინტერესს და რისი გაცემა შეიძლება საქმის დაუზარალებლად.

საჯარო სამსახურები ახლა უფრო მეტადაა გახსნილი, ვიდრე წინათ. წარსულთან შედარებით სახელისუფლო შტოები უფრო მეტ ინფორმაციას აქვეყნებენ შიდა პროცესების შესახებ, რაც ხელს უწყობს და ზრდის საზოგადოების ინფორმირებულობას. ინფორმირებულობა კი, თავის მხრივ, უფლებამოსილი და თავისუფალი სამოქალაქო საზოგადოების არსებობის ერთ-ერთი საწინდარია.

უფლება-გაღებულებების გადაცემა. იმისთვის რომ, ადამიანებს გაუჩნდეთ პასუხისმგებლობის გრძნობა საზოგადოებრივ საქმიანობაზე, საჭიროა მათ მიიღონ ქმედითი მონაწილეობა საკვანძო გადაწყვეტილებებში. დემოკრატიულ პროცესებში არ მონაწილეობა ან მისი დეფიციტი - რეალურ პრობლემას წარმოადგენს. დემოკრატიული მმართველობები ცდილობენ გააძლიერონ კავშირები ცალკეულ პირებს, თემებს და სახელმწიფოს შორის და დაადგინონ მათი ეფექტურობა, ეფექტურობის გაზრდის შესაძლებლობები და მექანიზმები.

ჩვენ, მოქალაქეები, მთავრობის გადმოსახედიდან ვაფასებთ სიტუაციას. გვწამს რომ არჩეული მერები შეძლებენ საზოგადოების ინტერესის გამოცოცხლებას და ხალხის იმ განწყობის განმტკიცებას, რომ მათ შეუძლიათ ცვლილებების განხორციელება ხმის მიცემის გზით. ამასთან, ჩვენ ვეძებთ გადაწყვეტილების მიღებისა და მისი ხორცშესხმის უფრო ეფექტურ პროცესებს თვით პარლამენტსა და ადგილობრივ საბჭოებში. ჩვენ ვალამაზებთ პოლიტიკას ახალი გამჭვირვალე პროცედურების შემოღებით, პოლიტიკური პარტიების დაფინანსების დასარეგულირებლად ვაფუძნებთ დამოუკიდებელ საარჩევნო კომისიას, რომელსაც ექნება რეალური უფლებამოსილება; ვქმნით ბიუჯეტს მოქალაქეობის თანამედროვე კონცეფციის გასაძლიერებლად და პარტიების დასაფინანსებლად და ა.შ.

პასუხისმგებლობები. დემოკრატიული მთავრობები ცდილობენ მოქალაქეთა უფლებების გაძლიერებას, რათა მათ კრიტიკულად შეაფასონ, იყვნენ საქმის კურსში და მონაწილეობა მიიღონ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

თანამედროვე სახელმწიფო ადამიანებისგან ითხოვს საკუთარი ვალდებულებების შესრულებას. რეფორმებმა ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფო დაწესებულებების ან პოლიტიკური პროცესების მიმართ ადამიანთა მხრიდან ცინიზმის და უნდობლობის შემცირებას.

როგორც ჩანს, ზოგ ადამიანს გამოხატვის თავისუფლებად მიიჩნია ის, რომ ხმამაღლა ჩართოს მუსიკა, რაც არღვევს მეზობლის უფლებას საკუთრების მშვიდობიანი სარგებლობის შესახებ. ასეთი ადამიანები საერთოდ არ გრძნობენ პასუხისმგებლობას სხვათა უფლებების დარღვევის ფაქტებზე. თავისუფლების

უფლება და გამოხატვის თავისუფლება უფლებამოსილებას არ ანიჭებს ადამიანებს, რომ ხმაურიანი სკანდალები გამართონ ქუჩებში და ხმამაღლა იყვირონ უხამსი ფრაზები. მათ არ ანადგვობთ ის, რომ ანტისოციალური ქმედებით აშინებენ და ზოგადად უხერხულობაში აგდებენ საზოგადოებას. ეს არის ეგოისტური უფლებების მემკვიდრეობა, რომელიც არ ითვალისწინებდა ვალდებულებებს. უფლებები პასუხისმგებლობების გარეშე არ ქმნიან თანმიმდევრული მორალური თუ სოციალური წესრიგის ნაწილს.

მოქალაქეობის არსი გულისხმობს ხელმისაწვდომობას განათლებაზე, ჯანდაცვაზე, საარსებოდ აუცილებელ შემოსავალზე, სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებზე. დემოკრატიული მთავრობები აუმჯობესებენ სტანდარტს და აფართოებენ საზოგადოებრივ სიკეთეებს. ადამიანს აკისრია პასუხისმგებლობა გამოიყენოს შემოთავაზებული საგანმანათლებლო შესაძლებლობები, აღიჭურვოს ცოდნით, რათა იპოვოს სამსახური, რომელიც მას უზრუნველყოფს მატერიალურად. ამ პასუხისმგებლობის გაზიარება არაა ყოველთვის ადვილი. რაც შეეხება მთავრობის პასუხისმგებლობას, ის იკვეთება სასკოლო განათლების ხელმისაწვდომობისა და საგანმანათლებლო სტანდარტების ზრდაში, რაც მუდმივად უნდა ესადაგებოდეს, თუ არ უსწრებდეს, საზოგადოების მოთხოვნებს და ტექნოლოგიების განვითარების პროცესს.

ასეთი მიდგომა - სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის გაზიარებული ორმხრივი პასუხისმგებლობა, იძლევა საშუალებას მოქალაქემ მიაღწიოს წარმატებას, იყოს თავდაჯერებული და განვითარებაზე ორიენტირებული.

მოქალაქეობრივი განათლება. კარგ მოქალაქეობას, როგორც სხვა ყველაფერს, სწავლა სჭირდება. ამ მიზნით გახდა მოქალაქეობრივი განათლება სასკოლო სასწავლო გეგმის ნაწილი. ის ითვალისწინებს შემდეგი მიდგომების განვითარებას:

- სოციალური და მორალური პასუხისმგებლობა - პატივისცემის, შემწყნარებლობის და თანამშრომლობის სწავლა ადრეული ასაკიდან
- საზოგადოების ჩართულობა - სასარგებლო საქმიანობა სკოლების და ადგილობრივი თემების ცხოვრებაში
- პოლიტიკური განათლება - ცოდნის და უნარების შეძენა, რათა ინფორმირებულმა მოქალაქეებმა სრულყოფილი როლი შეასრულონ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

მოქალაქეობრივი განათლება მოიცავს ცოდნას ადამიანის უფლებების და მოვალეობების, სახელმწიფოს ძირითადი ინსტიტუტების (პარლამენტი, მთავრობა, სასამართლოები და პოლიცია) შესახებ, რომლებიც განმსაზღვრელ როლს თამაშობენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამ საკითხების ცოდნა აუცილებელია, რომ ყველა მოქალაქემ განახორციელოს საკუთარი უფლებები და მოვალეობები.

უპირველეს ყოვლისა, მოქალაქეობრივი განათლება ახდენს ისეთი კულტურის სტიმულირებას, რომელშიც დაფასებულია მრავალფეროვნება, პატივისცემა და

ურთიერთგაგება. ეს აუცილებელია იმ შემთხვევაში თუ გვსურს შევქმნათ უფრო მეტად ინკლუზიური და დემოკრატიული საზოგადოება.

მოხალისეობა. საზოგადოებაში მოქალაქეობრივი ღირებულებების დასამკვიდრებლად მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია მოხალისეობრივ საქმიანობას. ასეთი აქტივობები აერთიანებს, მათ შორის, რადიკალურად განსხვავებული მსოფლმხედველობის და სოციალურ-კულტურული იდენტობის მქონე ადამიანებს და ხელს უწყობს მათში სოლიდარობის განცდის შექმნას, რაც თანამედროვე საზოგადოებებში ხშირად დეფიციტურია.

მოხალისეობრივი საქმიანობისას ადამიანები ავლენენ ერთმანეთის მიმართ პატივისცემას, უყალიბდებათ ნდობა საზოგადოების/თემის მიმართ და საკუთარ თავს აღიქვამენ მის წევრად - „ჯანსაღ დემოკრატიებს კარგად ინფორმირებული მოქალაქეები სჭირდებათ, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან საკუთარი ადგილობრივი თემებით“ (Bull B.L, 2008). დემოკრატიული რეჟიმები მხარს უჭერენ მოხალისეობრივ საქმიანობებს, რითაც ქმნიან მოქალაქეობრივი აქტიურობის წამახალისებელ გარემოს.

საოჯახო პოლიტიკა. ჩვენ, ოჯახის ნაწილს წარმოვადგენთ. უნდა ვაცნობიერებდეთ, რომ ოჯახი სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გარემოა - ჩვენი უფლებები და პასუხისმგებლობები პირველსახით სწორედ ოჯახში ყალიბდება. მთავრობა აღიარებს, რომ ოჯახური ცხოვრება ქმნის ფუნდამენტს, რაზეც შენდება ჩვენი საზოგადოება და ქვეყანა. დოკუმენტი - „ოჯახების მხარდაჭერა“ განსაზღვრავს სახელმწიფოთა საოჯახო პოლიტიკას, რომლის ფორმულირებაც ასე შეგვიძლია: ხელისუფლება არ ერევა ოჯახის საქმეებში, არ კარნახობს ადამიანებს როგორ იცხოვრონ, თუმცა იღებს ვალდებულებას სხვადასხვა საშუალებით (მათ შორის, ფინანსურად) მხარი დაუჭიროს ოჯახის სიმყარეს და მშობელთა ქმედებებს საკუთარი შვილების კარგ მოქალაქეებად აღსაზრდელად.

არსებობს მოხალისე არასამთავრობო ორგანიზაციებიც, რომლებიც მხარს უჭერენ ოჯახებს და მშობლებს და ამისთვის ცალკეული ფონდები მილიონობით ევროს ხარჯავენ. ოჯახებისადმი ასეთი თანადგომის საფუძველს წარმოადგენს იმის გაცნობიერება, რომ „ბავშვიანი ოჯახების მხარდაჭერა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ჩვენივე მომავლისთვის“ (Rt. Hon, Jack Straw; 1999), რადგან გრძელვადიან პერსპექტივაში ის ხელს უწყობს სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას.

2.2. უფლებები და პასუხისმგებლობები დემოკრატიულ სახელმწიფოში

სამოქალაქო საზოგადოება. თანამედროვე გაგებით აქტიური მოქალაქეობა მოითხოვს, რომ ადამიანები იყვნენ ინფორმირებულნი საზოგადოებრივი

პრობლემების შესახებ, ფლობედნენ შესაძლებლობას ერთად იმუშაონ მათ გადასაწყვეტად და საერთო სარგებლიანობის მისაღწევად.

სამოქალაქო საზოგადოება წარმოადგენს საერთო ინტერესებისა და ღირებულებების მქონე ადამიანების ერთობას. იგი ხასიათდება მრავალფეროვნებით და აერთიანებს სხვადასხვა ასაკის, ეთნოსის, განათლების და შემოსავლის მქონე ადამიანებს. საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა კი წარმოადგენს ინდივიდის მოვალეობას საზოგადოების მიმართ და მოიცავს თანამშრომლობას, პატივისცემას და საერთო საქმიანობაში მონაწილეობას.

ცალკეული პირი შეიძლება იყოს ორი ან მეტი საზოგადოების წევრი. მაგალითად, საცხოვრებლის გეოგრაფიული მდებარეობისა და საქმიანობის მიხედვით. ასევე, თითოეული ადამიანი ერთდროულად არის მცირე და დიდი თემების (საზოგადოებების) ნაწილი. ასეთი თემებია: ოჯახი, სამეზობლო, სოფელი, ქალაქი, სახელმწიფო, რეგიონი და მთელი მსოფლიო. ამავდროულად, ადამიანური პოტენციალის სრული რეალიზება შეუძლებელი იქნება თუ ინდივიდი საზოგადოების წნეხის ქვეშ მოყვება. ყველა თავისუფალ საზოგადოებაში წარმოიქმნება გარკვეული დამაბულობა ადამიანის უფლებებსა და პასუხისმგებლობებს შორის.

ნებისმიერ შემთხვევაში ადამიანები ერთად იკრიბებიან საერთო მიზნით საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის და საზოგადოებაში კანონდარღვევის (წესრიგის დარღვევის) გამოსწორების განზრახვით. 1996 წელს რობერტ კენედი წერდა: „ყოველ ჯერზე ადამიანი იცავს იდეალს ან მოქმედებს სხვების ცხოვრების გასაუმჯობესებლად, ან აწყობს გაფიცვას უსამართლობის წინააღმდეგ... პროტესტის და აქტიურობის ეს ნაპერწკლები ქმნიან ნაკადს, რომელსაც შეუძლია ზეწოლის და წინააღმდეგობის უმტკიცესი კედლების პირწმინდად დანგრევა“.

სამოქალაქო პასუხისმგებლობის არსი. სამოქალაქო პასუხისმგებლობა მოიცავს სოციალურ მონაწილეობასთან დაკავშირებულ ისეთ ქმედებებსა და დამოკიდებულებებს, როგორიცაა ცენტრალურ და/ან ადგილობრივ მმართველობებში მონაწილეობა, მოხალისეობრივი გაერთიანებების წევრობა და სხვ. სამოქალაქო პასუხისმგებლობა უკიდურესად მნიშვნელოვანია დემოკრატიისა და ქველმოქმედების (ფილანტროპიის) წარმატებისთვის. ამასთან, სამოქალაქო პასუხისმგებლობის ტვირთით მოქალაქეები უზრუნველყოფენ და მხარს უჭერენ დემოკრატიულ ღირებულებებს.

მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული დოზით ევროპულ საზოგადოებაში სამოქალაქო პასუხისმგებლობა საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა, მისი, როგორც დემოკრატიის მოდელის სანქცირება ოფიციალურად 1787 წელს შეერთებული შტატების კონსტიტუციის რატიფიკაციით განხორციელდა. კონსტიტუციაში დეკლარირებულია: „ჩვენ, ამერიკის შეერთებული შტატების მოსახლეობა, უფრო დახვეწილი გაერთიანების შესაქმნელად, სამართლიანობის დასამკვიდრებლად, შიდა სტაბილიზაციის დასამყარებლად, საერთო თავდაცვის

უზრუნველსაყოფად, სოციალური დონის გასაუმჯობესებლად და ჩვენი და ჩვენი შთამომავლობის თავისუფლების გასამტკიცებლად, ვაარსებთ ამ კონსტიტუციას ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის“.

კონსტიტუციის მიღებიდან მე-20 საუკუნის 30-იანი წლების ჩათვლით, ამერიკაში სამოქალაქო პასუხისმგებლობა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სახელმწიფოს პერსპექტივაზე. მოქალაქეები, დაწყებული მოხალისე მეხანძრეებით და გაგრძელებული ცნობილ ხელოვანთა წრეებით, აქტიურად მონაწილეობდნენ იმ პროექტებში, რომლებიც ახდენდა ამერიკელი საზოგადოების და საბოლოოდ, ამერიკელი ერის ფორმირებას. სამოქალაქო პასუხისმგებლობის ამგვარი ინტერპრეტაციით მოქალაქეობრივი ფუნქცია გაგებულ იქნა, როგორც რიგითი ადამიანების შრომა, რასაც საქონელის წარმოებით სარგებელი მოჰქონდა საზოგადოებისთვის. განსხვავებულად აღიქმებოდა რიგითი ადამიანების და საზოგადოების მაღალი წრეების წარმომადგენელთა - ე.წ. „ჯენტლმენების“ მოქალაქეობრივი ფუნქციები. თუ რიგითი ადამიანებისათვის მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობა უკავშირდებოდა კეთილსინდისიერ შრომას, „ჯენტლმენების“ ცხოვრების სტილი აღიქმებოდა ერთგვარად უფრო ამაღლებულად და ღირსეულად. სამოქალაქო პასუხისმგებლობებისა და ფუნქციების ამ სახით იდენტიფიცირებამ ხელი შეუწყო საკუთარი პიროვნული კეთილდღეობის ძიების წახალისებას და საზოგადოებრივი სიკეთეების განაწილებას შორის დისბალანსის დამყარებას.

1960-იან წლებში უფრო აქტუალური გახდა საერთო ეროვნული პასუხისმგებლობის ცნება, რომელიც აღარ უკავშირდებოდა მოქალაქეთა სოციალურ და ინტელექტუალურ კუთვნილებებს. ცივი ომი და გამალებული შეიარაღება იყო ის საერთო საფრთხე, რამაც გააერთიანა შეერთებული შტატების მოქალაქეები. საერთო სამოქალაქო ღირებულებების და მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის ფორმირებას ხელი შეუწყო ვიეტნამში სამომხმარებლო მოქმედებების საწინააღმდეგო გამოსვლებმა, გარემოს დაბინძურების წინააღმდეგ მებრძოლი ორგანიზაციებისა და სტუდენტების საპროტესტო დემონსტრაციებმა. პროტესტის გამოხატვისას ადამიანები ეყრდნობოდნენ ერთმანეთს, რათა დაპირისპირებოდნენ უსამართლობას და მიეღწიათ საკუთარი პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზნებისათვის.

მაღალ სამოქალაქო აქტივობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ 1960-იან წლებში ამერიკელთა 62.8%-მა მონაწილეობა მიიღო საპრეზიდენტო არჩევნებში. ადამიანები ჩართულნი იყვნენ პოლიტიკურ ორგანიზაციებსა და საზოგადოებრივ ჯგუფებში. პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის მაღალ ხარისხს განაპირობებდა თანამედროვე ტექნოლოგიებიც, რაც უფრო მეტ თავისუფალ დროს აძლევდა მომხმარებლებს. წარმატებული აღმოჩნდა თანასწორობისა და სამოქალაქო უფლებების გაფართოებისთვის წარმოებული მოძრაობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა მარტინ ლუთერ კინგი.

1980-90-იან წლებში ბევრმა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ დაკარგა აქტივისტები. მაგალითად, ქალთა ორგანიზაციებში გაწევრიანების მსურველები

შემცირდა 89 %-ით, „მშობელთა და მასწავლებელთა ასოციაციაში“ გაწევრიანების მსურველ მშობელთა რაოდენობა შემცირდა 60%-ით. ასევე მიშვნელოვნად (46%) იკლო „ქალ-ამომრჩეველთა ლიგისა“ და „ფერადკანიანთა დაწინაურების ეროვნულ ასოციაციის“ წევრობის მსურველთა რაოდენობამ (1999 წლის მონაცემები).

2001 წელს ამერიკელ ზრდასრულთა 44% გაწევრიანებული იყო მოხალისეობრივ ორგანიზაციებში. 1999 წლისთვის კი მათი რაოდენობა 55% აღწევდა. შემცირდა მოხალისეობრივი ორგანიზაციების ფინანსური შემწეობებიც.

სამოქალაქო პასუხისმგებლობის მნიშვნელობა. დემოკრატიისა და ქველმოქმედების წარმატებისთვის სამოქალაქო პასუხისმგებლობას უპირველესი მნიშვნელობა აქვს. სამოქალაქო პასუხისმგებლობის გაზიარებით მოქალაქეები უზრუნველყოფენ და იცავენ გარკვეულ დემოკრატიულ ღირებულებებს, რომლებსაც აღიარებს დემოკრატიული ქვეყნების კონსტიტუციები და საერთაშორისო ორგანიზაციები. ეს ღირებულებები და მოვალეობები მოიცავს სამართლიანობას, თავისუფლებას, თანასწორობას, მრავალფეროვნებას, უფლებამოსილებას, კონფიდენციალურობას, საკუთრებას, მონაწილეობას, სამართლიანობას, პატრიოტიზმს, ადამიანის უფლებებს, კანონის უზენაესობას, შემწყნარებლობას, ურთიერთდახმარებას, თვითშეზღუდვას და საკუთარი თავის პატივისცემას. სკოლები მოსწავლეებს მოქალაქეობის საკითხებს იმ მიზნით ასწავლიან, რომ ისინი აღზარდონ პასუხისმგებლობის მქონე ადამიანებად და საზოგადოების აქტიურ წევრებად.

სამოქალაქო პასუხისმგებლობა ფილანტროპიულ სექტორთან მრავალი ფორმითაა დაკავშირებული. საზოგადოებრივი მომსახურების სწავლა გულისხმობს ადგილობრივ თემებში საქველმოქმედო ან მოხალისეობრივი პროექტების განხორციელებას. მომსახურების სწავლა არის საშუალება, რითაც ადამიანები მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობას შეიძენენ. მომსახურების სწავლის გზით, ისინი მონაწილეობენ პროექტებში, რათა დაეხმარონ ან მოემსახურონ სხვა ადამიანების საჭიროებებს. ფიზიკური შრომით მოქალაქეები იმეცნებენ სხვა ადამიანებისთვის სიკეთის განაწილების ღირებულებას და, ამავე დროს, თავს აღიქვამენ საზოგადოების პროდუქტიულ წევრებად.

ფილანტროპიულ საქმიანობაში განსაკუთრებული როლი სტუდენტებს აკისრიათ. ისინი მონაწილეობენ საქველმოქმედო პროექტებში - უანგაროდ მუშაობენ დაბალ შემოსავლიანი ოჯახების ბავშვების მზრუნველობისა და განათლების ცენტრებში, მიაქვთ საკვები უსახლკაროთა თავშესაფარებში, ასუფთავებენ დასასვენებელ პარკებს და სხვ.

ფილანტროპი ადამიანები და ორგანიზაციები, როგორცაა ფონდები, კორპორაციები, დამსაქმებლები და სხვ. გულუხვად სწირავენ დროს, გამოცდილებასა და ფულს იმ ადამიანებისა და ჯგუფების საქმიანობების დასაფინანსებლად, რომლებიც საზოგადოებრივი პრობლემების გადაჭრისა და ადამიანის უფლებების დაცვის ხელშესაწყობად იბრძვიან.

არაკომერციული საქველმოქმედო ორგანიზაციები სოციალური პრობლემების გამომწვევი ძირითადი მიზეზების დასადგენად და საზოგადოებრივი სარგებლისთვის ცვლილების განსახორციელებლად მუშაობენ. ისინი მოქმედებენ ისეთ სფეროებში, როგორცაა სოციალური მომსახურება, ადამიანის უფლებები და გარემოსდაცვა. არაკომერციული ორგანიზაციები მხარს უჭერენ ახალგაზრდულ ინიციატივებს, სურსათითა და თავშესაფრით ამარაგებენ უსახლკაროებს.

ცალკეული საქველმოქმედო ორგანიზაციების აქტიურობის პარალელურად აუცილებელია, ამ მხრივ, მეტი ინიციატივები გამოიჩინონ ადამიანებმა, როგორც საკუთარი თემის წინაშე პასუხისმგებელმა პირებმა. მათ უნდა გამოიჩინონ დრო და საშუალება, რათა ხელი შეუწყონ თემის წევრთა საჭიროებების მოგვარებას, მათი ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. ფილანტროპია ყოველთვის არ მოითხოვს ფინანსებს. ზოგჯერ საკუთარი ცოდნის და გამოცდილების გაზიარებით, სხვადასხვა მოხალისეობრივი საქმიანობით ჩვენ შეგვიძლია მნიშვნელოვანი წვლილი შევიტანოთ ლოკალური პრობლემების მოგვარებაში.

ამდენად, მოხალისეობა მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის ერთგვარ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც მოითხოვს ადამიანისგან გარკვეული დროის გამოყოფას და შრომას ანაზღაურების გარეშე. მრავალი ადამიანი ეწევა მოხალისეობრივ საქმიანობას ეკლესიებში, ცხოველთა თავშესაფრებში ან სისხლის ბანკებში. მოხალისეობა მოქალაქეებს აძლევს საკუთარი უნარების და ცოდნის გაზიარების, ასევე ახალი უნარების შეძენის შესაძლებლობას.

მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის განვითარების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი როლი აკისრია მოქალაქეობრივ განათლებას. მოქალაქეობრივი განათლებისა და სამოქალაქო ჩართულობის ცენტრების მიზანია პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე ადამიანთა საქმიანობის ხელშეწყობა და მათი გამსჭვალვა დემოკრატიული პრინციპების მიმართ ერთგულებით. მოქალაქეობრივი განათლება არის ადამიანების აქტიური მონაწილეობის საშუალება დემოკრატიის პრაქტიკულ განხორციელებაში.

თემასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი პირები და ორგანიზაციები:

თომას ჯეფერსონი იყო ამერიკის შეერთებული შტატების მესამე პრეზიდენტი. მისი ავტორობით მომზადდა ქვეყნის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, რაც მოქალაქეებს სიცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერების ძიების განუყოფელი უფლებების გარანტიას აძლევდა. მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის საშუალებით, ამერიკელებს თავისუფლად შეუძლიათ ამ უფლებების განხორციელება და სხვა ინდივიდების მიერ იგივე ქმედების პატივისცემა.

მარტინ ლუთერ კინგი იყო ბაპტისტი მღვდელი, სამოქალაქო უფლებების დამცველი აქტივისტი. მისი ბრძოლა თანასწორობისთვის დღესაც გრძელდება. „მისი ლექციები და საუბრები ადამიანებში აღძრავდა ინტერესს და მათში აღვივებდა თანასწორობის შეგნებას. კინგმა მნიშვნელოვანად შეცვალა ამერიკელთა აზროვნება

და ცხოვრების წესი“ (<https://www.enotes.com/homework-help/what-ten-roles-citizens-democratic-setting-490636>).

ამერიკორპუსი (AmeriCorps) არის ეროვნული მომსახურების პროგრამების ქსელი, რომელიც 50000-ზე მეტ ამერიკელს აძლევს საშუალებას დაიკმაყოფილოს მნიშვნელოვანი საჭიროებები განათლებაში, საზოგადოებრივ უსაფრთხოებაში, ჯანდაცვასა და გარემოს დაცვაში. ორგანიზაციის წევრები ემსახურებიან 2,100-ზე მეტ არაკომერციულ საზოგადოებრივ სააგენტოს და რელიგიურ ორგანიზაციას. ამერიკორპუსი შეიქმნა 1993 წელს და წარმოადგენს ეროვნული და საზოგადოებრივი მომსახურების უზრუნველყოფის ორგანიზაციას ([Service http://www.nationalservice.gov/programs/ameriCorps](http://www.nationalservice.gov/programs/ameriCorps)).

სამოქალაქო განათლების ცენტრი დაარსდა 1964 წელს ლოს ანჯელესში (კალიფორნია, აშშ). ცენტრის დამფუძნებელია კალიფორნიის უნივერსიტეტში ჩამოყალიბებული სამოქალაქო განათლების ინტერდისციპლინარული კომიტეტი. სამოქალაქო განათლების ცენტრი ცდილობს ისეთი საგანმანათლებლო რესურსების შექმნას, რომელიც ფოკუსირებული იქნება სამოქალაქო პასუხისმგებლობაზე. ცენტრმა შეიმუშავა და ახორციელებს პროგრამას „ჩვენ ადამიანები“, რომლის მიზანია დაწყებითი და საშუალო სკოლის მოსწავლეებს გააცნოს ამერიკის კონსტიტუცია, დემოკრატიის პრინციპები და ისტორია. პროგრამა მრავალი სკოლის სასწავლო გეგმის ნაწილს წარმოადგენს (<http://www.civiced.org>).

მშვიდობის კორპუსი დაარსდა 1961 წელს პრეზიდენტ ჯონ ფ. კენედის მიერ მსოფლიოში მშვიდობისა და მეგობრობის ხელშეწყობის მიზნით. მშვიდობის კორპუსის მისიას შემდეგი სამი მიზნის განხორციელება წარმოადგენს:

1. დაინტერესებული ქვეყნების მოსახლეობის გადამზადება და მათი პროფესიული კვალიფიკაციის ამაღლება;
2. მოხალისეობრივი საქმიანობის მხარდაჭერა და მისი პოპულარიზება აშშ-ს საზოგადოებაში;
3. ამერიკელებისათვის სხვა ხალხების უკეთ გაცნობა (<http://www.peacecorps.gov>).

უფროსთა კორპუსი არის პროგრამების ქსელი, რომელიც იყენებს უფროსი ასაკის მოქალაქეთა გამოცდილებას, უნარებს და ცოდნას ადგილობრივი თემების გამოწვევების გადასაჭრელად. სამი პროგრამის ფარგლებში - „ბებიების და ბაბუების წახალისება“, „უფროსი კომპანიონები“ და „პენსიონერები და უფროსი მოხალისეები“ კორპუსი აერთიანებს ნახევარ მილიონზე მეტ ამერიკელს, რომელთა ასაკი 55 წელზე მეტია, რაც მეორეს მხრივ, „კორპუსის“ აქციებში მონაწილეთა მაღალ სოციალიზაციასაც უწყობს ხელს (<http://www.seniorcorps.org>).

2.3. ინდივიდუალური უფლებები და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობები

ადამიანის უფლებები, ფუნქციები და მოვალეობები. სპეციალისტები გამოყოფენ შემდეგ სამოქალაქო უფლებებს:

1. კანონისა და წესრიგის პატივისცემა - ადამიანების მიერ წესებისა და კანონების ცოდნა მნიშვნელოვანია. მოქალაქეებს ამ წესების დაცვა ყველა დროს მოეთხოვებათ. კანონების და რეგულაციების დანერგვას დემოკრატიული მთავრობები ახორციელებენ, რათა უზრუნველყონ საკუთარი ხალხის უსაფრთხოება და დაცვა.
2. განსხვავებული აზრი - მთავრობის საწინააღმდეგო იდეების განცხადება დემოკრატიის პირობებში ადამიანის ლეგიტიმური უფლებაა.
3. თავაზიანობა - დემოკრატიულ საზოგადოებაში ადამიანის უაღრესად მნიშვნელოვანი თვისებაა. მოქალაქეებს შორის თავაზიანი დამოკიდებულება ხელს უწყობს საზოგადოების ეფექტურ და გამართულ ფუნქციონირებას.
4. პოლიტიკური მონაწილეობა - დემოკრატია გულისხმობს, რომ მთავრობას ხალხი აყალიბებს/ირჩევს და აკონტროლებს. ამდენად, დემოკრატიული საზოგადოების წევრებისთვის მეტად მნიშვნელოვანია პოლიტიკური აქტიურობა და პროცესებში მონაწილეობა: კანდიდატებისთვის ხმის მიცემა, საკუთარი აზრის გამოხატვა, უსამართლობის გაპროტესტება და ა.შ. არჩევნებზე აქტიურობა უკიდურესად მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გვაძლევს საშუალებას ავირჩიოთ ის კანდიდატი ან პარტია, რომლის მიმართაც მეტი ნდობა და მხარდაჭერა გვაქვს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ვირჩევთ ჩვენს წარმომადგენელს, ვისაც ვაკისრებთ ვალდებულებას წამოაყენოს და დაიცვას ჩვენი შეხედულებები მთავრობაში.
5. მოქალაქეობრივი აქტიურობა - უზრუნველყოფს მთავრობის ანგარიშვალდებულებას მოქალაქეების მიმართ და არის ერთგვარი გარანტია საზოგადოებისთვის სასარგებლო რეფორმების გასატარებლად.

რა პასუხისმგებლობები აქვთ ადამიანებს?

1. *სამართლებრივი პასუხისმგებლობა.* ნებისმიერი სახელმწიფოს მოქალაქეს უფლება აქვს იცოდეს კანონით მინიჭებული უფლებები და ასევე შეაფასოს საკუთარი სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ხარისხი სახელმწიფოსა და სხვა მოქალაქეების მიმართ. დემოკრატიული ქვეყნების მოქალაქეთა პასუხისმგებლობები ზოგჯერ დაჯამებულია სამ ძირითად მოვალეობად: ხმის მიცემა, გადასახადების გადახდა და კანონმორჩილება.
2. *პასუხისმგებლობები ხშირად უფლებების შემადგენელ ან მათ საპირისპირო მხარეს წარმოადგენს.* მაგალითად, სიტყვის თავისუფლების უფლებას მოსდევს ვალდებულებაც იგივე უფლება მისცე სხვასაც. ამასთან, ადამიანებს ხშირად აქვთ მოვალეობები, რომლებიც არაა ორმხრივი. მაგალითად, პასუხისმგებლობა შვილების მიმართ.
3. *მორალური პასუხისმგებლობა.* მორალური აზროვნებისა და მოქმედების გარეშე ვერ მოხდება სახელმწიფო კანონების ან სოციალური წყობის კრიტიკული შეფასება მათი სამართლიანობის კუთხით. ამიტომ, იმ კანონების

სწავლებისას, რომლებიც ზემოქმედებას ახდენენ მოსწავლეებზე, უნდა მოხდეს მათი წახალისება, რათა კრიტიკულად შეაფასონ კანონების დანიშნულება და მათი შეცვლის ან გაუმჯობესების საშუალებები.

4. *პასუხისმგებლობის სწავლება.* მასწავლებლები მოსწავლეებს უნდა დაეხმარონ სხვების საჭიროებებისა და უფლებების შესახებ ცოდნის გაღრმავებაში. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ მასწავლებლებმა მოახდინონ საკუთარი პასუხისმგებლობის დემონსტრირება მოსწავლეთა წინაშე.

მოსწავლეები შეგნებულ მოქალაქეობას სწავლობენ არა მხოლოდ კლასში/გაკვეთილზე მიღებული ცოდნით, არამედ პრაქტიკული გამოცდილებითაც. ამიტომ პედაგოგებმა უნდა წახალისონ მოსწავლეების მონაწილეობა სკოლის თვითმმართველობასა და საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობებში.

საბოლოო ჯამში, ექსპერტთა დასკვნების მიხედვით შეიძლება გამოვყოთ ათი უმთავრესი მოვალეობა, რომელთა განხორციელებაც აუცილებელია დემოკრატიული სისტემის ფუნქციონირებისა და განვითარებისათვის:

1. დემოკრატიულ სახელმწიფოში მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს ხმის მიცემის ვალდებულება. დემოკრატიული წყობილების საფუძველია ის, რომ ვირჩევთ ჩვენს წარმომადგენლებს. აზრი არ აქვს დემოკრატია, თუ არ მივიღებთ მასში მონაწილეობას.
2. დემოკრატიულ ქვეყანაში მოქალაქემ უნდა იცოდეს მთავრობის უფლებამოსილებები და ვალდებულებები, რაც ზოგადადაა ჩამოყალიბებული კონსტიტუციაში. თუ ეს არ გვეცოდინება, მაშინ მთავრობა, რომელიც არ მოქმედებს სათანადოდ, ვერ გაკონტროლდება ხალხის მიერ და თავს აარიდებს საკუთარი მოვალეობების შესრულებას.
3. დემოკრატიულ საზოგადოებაში მოქალაქე ვალდებულია იცოდეს საკუთარი უფლებები, რომელიც ასევე ზოგადადაა ჩამოყალიბებული კონსტიტუციაში. თუ არ გვეცოდინება ჩვენი უფლებები, მაშინ ისინი ყოველგვარ აზრს დაკარგავს.
4. დემოკრატიულ სახელმწიფოში მოქალაქემ ყოველთვის უნდა იცოდეს, ვინ არის მისი წარმომადგენელი. თუ არ ვიცით ვინ წარმოგვადგენს ჩვენ, არც ის გვეცოდინება, თუ რამდენად სათანადოდ წარმოგვადგენს იგი, ან ვისთან გამოვხატოთ უკმაყოფილება, ვის უნდა ვაცნობოთ ჩვენი აზრები და პრიორიტეტები.
5. დემოკრატიულ ქვეყანაში მოქალაქემ საკუთარ თავზე უნდა აიღოს პასუხისმგებლობა, რომ იყოს ინფორმირებული იმ საკითხების შესახებ, რომლებიც გავლენას ახდენენ მთლიანად ქვეყანაზე. ეს საკითხებია: ეკონომიკა, საიმეგრაციო პოლიტიკა, გარემოს დაცვის პოლიტიკა და საგარეო პოლიტიკა.
6. დემოკრატიული სახელმწიფოს მოქალაქე მსოფლიოს მოქალაქეცაა და ვალდებულია ინფორმირებული იყოს იმ სერიოზული პრობლემების შესახებ, რომლებიც გავლენას ახდენენ სხვა სახელმწიფოებზე. გვალვამ ერთ ქვეყანაში

შეიძლება გამოიწვიოს საგარეო დახმარების საჭიროება ან ფასების აწევა მოხმარების საგნებზე.

7. მოქალაქე დაინტერესებული და ინფორმირებული უნდა იყოს იმ ადგილობრივი პირობების შესახებ, რომელიც მასზე ახდენს უშუალო გავლენას. მაგალითად, რას აკეთებს ქალაქის მერი უსახლკაროთა პრობლემების მოსაგვარებლად.

დემოკრატიულ ქვეყანაში ცხოვრების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია მოქალაქის ინფორმირებულობა, ვინაიდან ინფორმაცია, რომელიც ყველაზე ახლოსაა ჭეშმარიტებასთან, მოქალაქეს აძლევს შესაძლებლობას, მონაწილეობა მიიღოს დემოკრატიულ პროცესში.

8. მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს გადასახადების გადახდის სურვილი, რადგან დემოკრატია მატერიალურად უნდა უზრუნველყოფდეს ყველა ადამიანს.

9. მოქალაქე უნდა იყოს დაემორჩილოს კანონს. დემოკრატია ვერ იარსებებს უკანონო საზოგადოებაში და მოქალაქეთა მხრიდან კანონისადმი მორჩილების სურვილის გარეშე. არც ერთ მთავრობას არ აქვს საკმარისი მატერიალური შესაძლებლობა ანარქიის შედეგთა გასაკონტროლებლად.

10. მოქალაქემ ყველა შესაძლო საშუალებით უნდა დაუჭიროს მხარი საზოგადოებრივ განათლებას, გადასახადების გადახდით და ადგილობრივი მოხალისეობრივი ძალისხმევით. საზოგადოებრივი განათლება წარმოადგენს დემოკრატიის საძირკველს, რაც გამიზნულია ბავშვებმა მიიღონ განათლება, რათა გაუჩნდეთ პასუხისმგებლობის გრძნობა და გახდნენ დემოკრატიული პროცესის შეგნებული მონაწილეები.

2.4. მთავრობის როლი თანამედროვე დემოკრატიაში

ხელისუფლების საკითხი სამოქალაქო საზოგადოებაში. კითხვაზე - რა როლი აკისრია მთავრობას თანამედროვე საზოგადოებაში? არსებობს მეტ-ნაკლებად ყველა დემოკრატიული საზოგადოებისთვის მისაღები პასუხი - მთავრობის როლი უნდა იყოს შეზღუდული და მის წევრებს არ უნდა ჰქონდეთ თვითგამდიდრების შესაძლებლობა, რადგან უნდა ვივარაუდოთ, რომ ადამიანები ხელისუფლებაში მოვიდნენ ხალხისა და ქვეყნის სიყვარულისთვის და არა საკუთარი კეთილდღეობისთვის.

მთავრობის ფუნქცია შეიძლება წარმოვიდგინოთ/შემოვფარგლოთ შემდეგი ამოცანებით:

4. უნდა უზრუნველყოს უსაფრთხო და სტაბილური გარემო თავისუფალი ვაჭრობის, ინოვაციების, განვითარებისა და წარმოებისთვის.

5. უნდა დაიცვას სახელმწიფო საზღვრები ნებისმიერი შიდა და გარე საფრთხისაგან, რომელიც ემუქრება მოქალაქეთა უსაფრთხოებას და ცხოვრების წესს.

6. ქვეყნის მოქალაქეებს უნდა მისცეს ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების საშუალება ყველა შესაძლო და კანონიერი ფორმით, ხარისხიანი

განათლების უზრუნველყოფით და ინფრასტრუქტურის (საცხოვრებელი გარემო, მუდმივი წყალი, ელექტროენერგია, ტელეკომუნიკაცია და სხვ.) შექმნით.

7. პოლიტიკური მოღვაწეების და საჯარო სექტორში წამყვანი ფიგურების ხელფასები, როგორიცაა პოლიცია და თავდაცვა, თავად საზოგადოების მიერ უნდა იქნას დამტკიცებული.

დემოკრატიულ სამყაროში ხელისუფლების მართვის სადავეები ქვეყნის მოქალაქეების ხელშია და ადამიანებმა არ უნდა გამოიჩინონ სისუსტე მთავრობის მიმართ დამოკიდებულებასა თუ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, ვინაიდან ეს განამტკიცებს ხალხის ძალაუფლებას. მოქალაქეები არამარტო აძლევენ ხმას პოლიტიკოსთა ხელისუფლებაში მოსვლას, არამედ მათ ის მოვალეობაც აკისრიათ, რომ მთავრობამ სწორი გზიდან არ გადაუხვიოს, რაც ხელისუფლებაზე მუდმივი კონტროლით მიიღწევა. დიდი ხანია წარსულს ჩაბარდა ფეოდალურ-მონარქიული მმართველობები, სადაც ადამიანის ვალდებულებად მმართველთა ბრძანებების (კაპრიზის) შესრულება მიიჩნეოდა. ახლა ძალაუფლების ვექტორი რადიკალურად არის შეცვლილი. ფორმულირება - ხალხი ემსახურება მმართველს უარყოფილია და მის მაგიერ ვამბობთ - მთავრობაა ხალხის მსახური. სამწუხაროდ, დღესდღეობით საზოგადოებაში არ არსებობს საფუძველი ასეთი შეხედულებისთვის, ვინაიდან ჩვენ არ ვიღებთ საკმარის პასუხისმგებლობას იმაზე, რომ აქტიურად ჩავებათ პოლიტიკურ პროცესებში და განვახორციელოთ მთავრობის კონტროლი. ეს არცთუ იოლი საქმეა, რადგან მოითხოვს პერსონალურ ცვლილებასაც, მათ შორის, საკუთარი თავის მართვის სწავლას და ჩვენთვის ჩვეული სიხარბისა და მომხვეჭელური მოთხოვნილების დაძლევას.

საზოგადოების წინაშე მთავრობის პასუხისმგებლობა. ყველაზე გავრცელებული განმარტებით მთავრობას აკისრია საზოგადოების დამცველის როლი - ხელისუფლება ძალადობისაგან იცავს საკუთარ მოქალაქეებს. თომას ჰობსის „ლევიათანი“ სამყაროს, მთავრობის გარეშე, სასტიკ, სახიფათო ადგილად წარმოაჩენს. მთავრობა კი კანონს და წესრიგს უზრუნველყოფს, მოქალაქეებს ერთმანეთისა და გარეშე მტრებისგან იცავს. ქმედითუნარიანი მთავრობის არ არსებობით გამოწვეული მძიმე შედეგები არაერთ სახელმწიფოში ფიქსირდება - ომის, ქაოსისა და უწყესრიგობის წინააღმდეგ, სამხედრო დაჯგუფებების მარცვისგან თავდასაღწევად, მოქალაქეებმა შეიძლება დესპოტური მთავრობა არჩიონ (მაგ., თალიბანი და ისლამური სახელმწიფო), რაც საზოგადოებას ახალი საფრთხეების წინაშე აყენებს.

მთავრობის, როგორც დამცველის შესახებ არსებული გაგება მოითხოვს გადასახადების აკრეფას შეიარაღებული ძალებისა და პოლიციის დასაფინანსებლად, სასამართლოების და ციხეების ასაშენებლად, მაღალი თანამდებობის პირების ასარჩევად ან დასანიშნად იმ კანონების განსახორციელებლად, რომელთა დარღვევაც მოქალაქეებს ეკრძალებათ. რაც შეეხება საფრთხეებს, მთავრობას, როგორც დამცველს, სჭირდება უნარი აწარმოოს მოლაპარაკებები სხვა სახელმწიფოებთან, ასევე ებრძოლოს კიდეც მათ. მთავრობის ფუნქციის ეს მინიმალისტური ხედვა ნათლად

წარმოჩინდა ამერიკის შეერთებული შტატების საწყის დღეებში, რომლებიც ხასიათდებოდა მმართველი ინსტიტუტების შექმნით (პრეზიდენტი, კონგრესი, უზენაესი სასამართლო და ხაზინა), დამოუკიდებლობისათვის ომის წარმოებით და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობით.

საზოგადოების დამცველის ფუნქცია მთავრობას ადამიანთა იმ პროდუქციით/საშუალებით უზრუნველყოფის ვალდებულებასაც აკისრებს, რომლის მიღწევაც ცალკეულ პირებს არ შეუძლიათ. ამ თვალსაზრისით მთავრობა წარმოადგენს კოლექტიური პრობლემის გადაჭრის და საზოგადოებრივი სიკეთეების შექმნის საშუალებას (მაგ., განათლება, ჯანდაცვა, სოციალური გარანტიები, საკომინიკაციო ტექნოლოგიები, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა და სხვ.).

მთავრობის, როგორც „საზოგადოებრივი სიკეთეების უზრუნველმყოფელის“ უფრო ფართო კონცეფციაა სოციალური სახელმწიფო. ამ კონცეფციით მთავრობას შეუძლია მოქალაქეებს თვითუზრუნველყოფის უუნარობა შეუმსუბუქოს, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის, ხანდაზმულობის, ავადმყოფობის, უნარშეზღუდულობის და უმუშევრობის დროს. სოციალური სახელმწიფო უზრუნველყოფს საჭირო ტექნიკური შესაძლებლობების ფართოდ ხელმისაწვდომობას, რათა მოქალაქეებს მიეცეთ გარანტირებული სოციალური და ეკონომიკური კეთილდღეობა. მართვის ასეთი მოდელი აძლიერებს სოციალურ სამართლიანობას და მოქალაქეთა ეკონომიკურ უსაფრთხოებას.

მთავრობის საქმიანობა და მისი წარმატებული პერსპექტივა ემყარება საზოგადოების დაცვისა ვალდებულებებს. მთავრობა გააგრძელებს საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე ზრუნვას იმ დონემდე, რაც საჭიროა კონკურენტუნარიანი ეკონომიკისა და ეფექტური საზოგადოების უზრუნველსაყოფად გლობალური მასშტაბით. თუმცა, ასევე მნიშვნელოვანია ხელისუფლებამ დააბანდოს კაპიტალი მოქალაქეთა შესაძლებლობების განვითარებაში, რათა მათ მისცეს სწრაფად და უწყვეტად ცვალებად გარემოში თვითუზრუნველყოფის შესაძლებლობა.

მთავრობის, როგორც ინვესტორის აღქმა მომდინარეობს თანამედროვე სამეწარმეო კულტურიდან. ტექნოლოგიების მწარმოებელმა გრეგორ ფერენშტაინმა გამოკითხა „სილიკონის ველის“ მფლობელები და დაასკვნა, რომ „მათ ისეთი მთავრობა სურთ, რომელიც იქნება საკუთარი მოქალაქეების ინვესტორი და არა კაპიტალიზმისგან დამცველი“. მათ სურთ, რომ მთავრობამ აქტიურად დააფინანსოს განათლება, წაახალისოს აქტიური მოქალაქეობა, ფოკუსირებული იყოს სავალდებულო საერთაშორისო სავაჭრო კავშირების დამყარებასა და ლეგალური იმიგრანტებისთვის საზღვრების გახსნაზე“. ერიკ შმიდტის აზრით - „სიახლეების, უფლებამოსილების და შემოქმედებითობის კომბინაცია იქნება ჩვენი პრობლემების გადაჭრის გზა“.

რეალურად მთავრობას, როგორც ინვესტორს უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე სკოლების დაფინანსება და საზღვრების კონტროლია. მთავრობებმა კაპიტალდაბანდება უნდა განხორციელონ არამხოლოდ მოქალაქეთა

შესაძლებლობების გასაუმჯობესებლად, არამედ ისეთი რესურსებისა და ინფრასტრუქტურის შესაქმნელად, რაც მოქალაქეებს მისცემთ საშუალებას საკუთარი ქმედებით და მთავრობისგან მაქსიმალური დისტანცირებით მიაღწიონ მასშტაბურ წარმატებებს.

კაპიტალდაზანდობა ნიჭში. მთავრობისთვის, როგორც ინვესტორისთვის, ყველაზე მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი განათლებაა, რომელსაც უწყვეტი ხასიათი აქვს და მთელი ცხოვრების განმავლობაში მიმდინარეობს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის ცხოვრების პირველი ხუთი წელი, ვინაიდან ამ დროს ხდება ტვინის და შემეცნებითი უნარების განვითარება, რაც განსაზღვრავს თუ რამდენად კარგად შეძლებენ ბავშვები სწავლას და ნასწავლის გააზრებას დარჩენილი ცხოვრების მანძილზე. ამდენად, მთავრობას ინვესტიციების განხორციელება მოუწევს ბავშვის განვითარების ყველა ეტაპზე - მუცლადყოფნიდან დაწყებული, ფორმალური სასკოლო და საუნივერსიტეტო განათლების ჩათვლით. აქ იგულისხმება ჩვილის კვებისა და ჯანდაცვის, მშობელთა განათლების, ბავშვის საცხოვრებელი პირობების კონტროლისა და განვითარებისათვის შესაფერისი ადრეული საგანმანათლებლო პროგრამები. მოზარდობის წლები გონების განვითარების კიდევ ერთი პერიოდია, როდესაც სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამები, წვრთნა და ოჯახის მხარდაჭერაა საჭირო.

უწყვეტი განათლების შესაძლებლობები მოქალაქეებისთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს მთელი ცხოვრების მანძილზე, ვინაიდან სამუშაო ადგილები სწრაფად იცვლება და ახალი ცოდნის შეძენაც ჩქარდება. თუმცა, თვით კარგად განათლებული მოქალაქეებიც ვერ შეძლებენ საკუთარი პოტენციალის სრულად რეალიზებას თუ არ ექნებათ ახალ სამუშაო გარემოსთან და ტექნოლოგიებთან ადაპტირების უნარი. თუ მთავრობას მართლა სურს მოქალაქეთა ნიჭში ინვესტიციების ჩადება, მას მოუწევს ისეთი სახის ეკონომიკური პლატფორმების შექმნა, სადაც მოქალაქეებს შეეძლებათ გონივრულად და ეფექტურად ისარგებლონ ყველა სოციალური სიკეთით - ჯანმრთელობის დაზღვევით და საგანმანათლებლო შესაძლებლობებით დაწყებული, ბიზნესის ლიცენზიებით და პოტენციურ ბიზნეს პარტნიორებთან საქმიანი ურთიერთობებით დამთავრებული.

მთავრობას, როგორც ინვესტორს, მოუწევს მოძებნოს გზა, რომელიც წაახალისებს მცირე საწარმოებსაც, სადაც უფრო მეტი პროდუქტიულობით და კმაყოფილებით ჩაერთვებიან ინიციატივიანი მოქალაქეები. დასაფასებელია იმ მთავრობების ხედვა, რომლებსაც სწამთ საკუთარი მოქალაქეების ნიჭი და პოტენციალი და შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილის ინვესტირებას საკუთარ მოქალაქეებში ახდენენ, რათა ხელი შეეწყოს მათი შესაძლებლობების რეალიზებას. ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკა საშუალებას იძლევა თავიდან ავირიდოთ ეკონომიკური დისბალანსი და სახელისუფლო ბიუროკრატია. ამავე დროს, ინდივიდუალური და საოჯახო წარმოების ინვესტირებით მთავრობები აღიარებენ, რომ საკუთარი მოქალაქეები

შემოქმედებითად რეაგირებენ ცვლილებებსა და ეკონომიკის მოთხოვნებზე და იღებენ სწორ და ეფექტურ გადაწყვეტილებებს.

სამთავრობო ინვესტიციები ორიენტირებული უნდა იყოს მოქალაქეთა ცვალებად საჭიროებებზე მათი სიცოცხლის განმავლობაში და ხელს უნდა უწყობდეს ეკონომიკური რესურსების მიღებასა და საჭირო საქმიანი კავშირების გაფართოებას.

თემა 3. უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო - სამოქალაქო საზოგადოების პოლიტიკური განზომილება

3.1. ეკოლოგიური მაკრო-ეკონომიკა

არსებული მაკროეკონომიკური შეთანხმებების პირობებში, უმუშევრობის პრობლემის ერთადერთ რეალურ გადაწყვეტას ეკონომიკური ზრდა წარმოადგენს - საზოგადოება გადართულია ზრდაზე.

დუგლას ბუტი, 2004

ეკონომიკურმა ზრდამ რთული არჩევანის წინაშე დაგვყენა ეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნების სურვილსა და ეკოლოგიურ ჩარჩოებში დარჩენის საჭიროებას შორის. ეს დილემა იმიტომ წარმოიშვა, რომ საზოგადოების სტაბილური განვითარება ეკონომიკურ ზრდას მოითხოვს, თუმცა რაც უფრო იზრდება ეკონომიკა, მით უფრო დიდია მისი ზემოქმედება გარემოზე. არსებული პრაქტიკის საპირისპიროდ, ექსპერტთა ნაწილი თვლის, რომ ეკონომიკური ზრდა არამხოლოდ თავსებადია ეკოლოგიურ მიზნებთან, არამედ ის საჭიროც კია მათ მისაღწევად. ეკონომიკის ზრდა ახდენს ტექნოლოგიური ეფექტურობის სტიმულირებას და ასევე ზრდის მის მასშტაბებს. იმისთვის, რომ დავრჩეთ ეკოლოგიურ ჩარჩოებში, საჭიროა ტექნოლოგიების შემდგომი განვითარება. თუმცა, არსებობს საპირისპირო მონაცემებიც - მუდმივად იზრდება გლობალური ემისია და რესურსების გამოყენება, რაც აზიანებს ეკოსისტემას.

გარკვეულწილად დამაიმედებელია თანამედროვე მაკრო-ეკონომიკური თეორიები, რომელთა მიხედვით ეკონომიკური სტაბილურობა აღარ ემყარება მხოლოდ მუდმივად მზარდ მოხმარებას და უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენებით ეკონომიკური საქმიანობა არ/ან ნაკლებად სცილდება ეკოლოგიურ ჩარჩოებს. სწორედ ამას პროგნოზირებდა ჯონ მეინარდ კენესი. ხოლო ჰერმან დეილი მდგრადი ეკონომიკის საფუძვლად მიიჩნევდა ეკოლოგიურ პირობებს, როგორც ფიზიკური კაპიტალის მუდმივ მარაგს. მას მიაჩნდა, რომ ეკონომიკური საქმიანობა დასჯერდებოდა ეკოსისტემის რეგენერაციული და ასიმილაციური შესაძლებლობის ფარგლებში არსებული მატერიალური მწარმოებლურობის დაბალ ნორმას. ამასთან, დეილის აზრით, სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს მაკროეკონომიკური აგრეგატების (წარმოება, მოხმარება, კაპიტალდაბანდება, ვაჭრობა, სააქციო

კაპიტალი, სახელმწიფო ხარჯები, სამუშაო ძალა, ფულადი მასა და ა.შ.) დეფიციტი. ის თვლის, რომ ჯერ კიდევ არ არსებობს ქმედითი მოდელი იმისთვის, რომ სისტემატურად განიმარტოს ჩვენი ეკონომიკური დამოკიდებულება ისეთ ეკოლოგიურ ცვლადებზე, როგორიცაა რესურსების გამოყენება და ეკოლოგიური მომსახურებები.

ეკოლოგიური ინვესტიციები. თანმიმდევრულ ეკოლოგიურ მაკროეკონომიკაში არსებობს კიდევ ერთი სფერო, რომელიც საჭიროებს შესწავლას. ესაა კაპიტალის და კაპიტალის პროდუქტიულობის საკითხი. კაპიტალდაბანდება მნიშვნელოვანი შენატანია წარმოებაში. ინვესტიციები ინარჩუნებს და აუმჯობესებს საწარმოო ფონდებს (ობიექტებს). ის უზრუნველყოფს რადიკალურ ინოვაციებს, რასაც შეუძლია ძირეულად შეცვალოს ეკონომიკის მწარმოებლურობა და კერძოდ, ახდენს შრომის მწარმოებლურობის უწყვეტი ზრდის სტიმულირებას.

ეკოლოგიურ მაკროეკონომიკაში ათვლის წერტილი ოდნავ განსხვავებული უნდა იყოს. გადასვლა მდგრად, ეკოლოგიურად სუფთა ეკონომიკაზე დიდ პრობლემას წარმოადგენს. უპირველეს ყოვლისა, ეს პრობლემა უკავშირდება ინვესტიციებს. საუბარია საკმარისი რესურსების გამოყოფაზე, რათა ისე სწრაფად მოხდეს ეკონომიკის გარდაქმნა, რომ მომავალში საფუძველი მთლიანად არ გამოეცალოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებს.

იტალიელი ეკონომისტების სიმონე დ'ალესანდროს, ტომასო ლუზატის და მარიო მორონის კვლევა ხაზს უსვამს ამ საკითხს. საექსპერიმენტო სიმულაციური მოდელის გამოყენებით, ისინი სწავლობდნენ გამოწვევას, რომელიც უკავშირდებოდა წიაღისეულ საწვავზე დამოკიდებული ეკონომიკის წარმატებულ გადასვლას განახლებად ენერგიაზე დაფუძნებულ ეკონომიკაზე. ეს გახლავთ ერთ-ერთი მთავარი სამიზნე ახალი მნიშვნელოვანი ინვესტიციებისთვის. თუმცა, აქ დასაცავია ბალანსი. თუ კაპიტალდაბანდების ტემპი ნელი იქნება, მაშინ სხვა ალტერნატივების გამოჩენამდე გამოგველევა რესურსები, საწვავის ფასები მკვეთრად გაიზრდება და ეკონომიკა გაკოტრდება. კაპიტალდაბანდების სწრაფად განხორციელების პირობებშიც კი შესაძლოა არსებობდეს ეკონომიკის შენელების რისკი იმ დონემდე, რომ შემდგომი ინვესტიციებისთვის საჭირო რესურსები ხელმისაწვდომი აღარ იქნება. დ'ალესანდროს და მისი კოლეგების აზრით, ეს ყველაფერი იმით დამთავრდება, რომ გვექნება მდგრადობის ვიწრო დიაპაზონი, სადაც უნდა გაიაროს ეკონომიკამ იმისთვის, რომ წარმატებულად გადავიდეს არასასრგებლო წიაღისეულის სამყაროში. თუმცა, „მდგრადობის დიაპაზონი“ გაფართოვდება, თუ ეკონომიკაში მოხმარებასა და ინვესტიციებს შორის ბალანსი შეიცვლება. განსაკუთრებით მაშინ, თუ დანაზოგების ნორმა გაიზრდება და სახელმწიფო შემოსავლის უფრო მეტი ნაწილი გამოიყოფა ინვესტიციებზე და ეკონომიკის ტრანსფორმაციისთვის საჭირო მოქნილობაც შედარებით მაღალი იქნება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ახალ ეკოლოგიურ მაკროეკონომიკაში, მოხმარებასა და ინვესტიციებს შორის არსებული ბალანსი უნდა შეიცვალოს.

ცალსახაა, რომ ინვესტიციების სამიზნეც აუცილებლად მოითხოვდა ცვლილებას. ინვესტიციების ტრადიციული ფუნქცია, რომელიც ჩამოყალიბდა შრომის მზარდი პროდუქტიულობის ირგვლივ, სავარაუდოდ შემცირდება. ინოვაციებს კვლავ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება, თუმცა საჭირო იქნება მათი ფრთხილი მიმართვა მდგრადობის მიზნებისკენ. განსაკუთრებით საჭირო გახდება კაპიტალდაბანდების ფოკუსირება რესურსების მწარმოებლურობაზე, განახლებად ენერგიაზე, სუფთა ტექნოლოგიაზე, მწვანე ბიზნესზე, კლიმატურ ადაპტაციასა და ეკოსისტემის გაფართოებაზე. ესენი გახლავთ ზუსტად იმ ტიპის სამიზნეები, რომლებიც წარმოიშვა "ახალი მწვანე შეთანხმების" ირგვლივ მიღწეული გლობალური კონსენსუსიდან.

ეკოლოგიური მაკრო-ეკონომიკის საფუძვლები. ახალი ეკოლოგიური მაკროეკონომიკა არამხოლოდ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, არამედ შესაძლებელიც. ათვლის წერტილად უნდა იქცეს იმ ალბათობის შერბილება, თითქოს სტაბილურობის ერთადერთი შესაძლო საფუძველი მოხმარების მუდმივი ზრდა და იმ პირობების ნათლად განსაზღვრაა, რაც მდგრად ეკონომიკას განაპირობებს. ეს პირობები კვლავინდებურად შეიცავს ეკონომიკური სტაბილურობის მკაცრ მოთხოვნას. ეკონომიკური სტაბილურობის შესატყვისად ასევე შესაძლოა გამოვიყენოთ ტერმინი „მდგრადობა“. მდგრადი ეკონომიკა უნდა იყოს რეზისტენტუნარიანი ეკზოგენური შოკებისადმი და უნდა შეეძლოს შიდა წინააღმდეგობების თავიდან აცილება, რაც ვარდნის პერიოდებში ეკონომიკურ ქაოსს სიწვევს. თუმცა, მდგრადობის მოთხოვნას უნდა დაემატოს პირობები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ადამიანის სიცოცხლის უსაფრთხოებას და დისტრიბუციულ კაპიტალს, ადგენენ რესურსების მწარმოებლურობის მდგრად დონეს და იცავენ მნიშვნელოვან ბუნებრივ კაპიტალს.

მაკროეკონომიკის ფუნდამენტური ცვლადები კვლავ რელევანტური დარჩება. ადამიანები ისევ დახარჯავენ და დაზოგავენ თანხებს. ბიზნესი კვლავ აწარმოებს საქონელს და გასწევს მომსახურებას. მთავრობა ისევ გაზრდის შემოსავლებს და დახარჯავს მათ საზოგადოებრივი ინტერესებისთვის. როგორც კერძო, ისე საჯარო სექტორი კაპიტალს დააბანდებს ფიზიკურ, ადამიანურ და სოციალურ აქტივებში. თუმცა, ერთმნიშვნელოვნად საჭირო იქნება მაკროეკონომიკის ახალი ცვლადების მოქმედებაში მოყვანა, რაც გულისხმობს ეკონომიკის ორიენტირებას განახლებად ენერგიასა და რესურსებზე და ნახშირბადზე დაწესებული შეზღუდვების გათვალისწინებას. სავარაუდოდ, შეიცვლება ტრადიციული ცვლადები: ბალანსი მოხმარებასა და კაპიტალდაბანდებას შორის, ბალანსი საჯარო და კერძო სექტორს შორის, სხვადასხვა სექტორის როლი, პროდუქტიულობის გაუმჯობესების ხასიათი, რენტაბელურობის პირობები - ყველა ეს საკითხი გადახედვას დაექვემდებარება. ეკოლოგიაში ჩადებულმა ინვესტიციებმა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეასრულოს. თუ ვალი საჭიროებს კონტროლს, მაშინ ეს იმაზე მეტყველებს, რომ დანაზოგების სხვა ნორმები გახდება საჭირო. საერთო მოთხოვნის ფუნქციაში

ასევე მოსალოდნელია განსხვავებული ბალანსი მოხმარებასა და ინვესტიციებს შორის. ამასთანავე, ინვესტიციის დონე და ხასიათი მოითხოვს განსხვავებულ ბალანსს საჯარო და კერძო სექტორის ინვესტიციებს შორის.

როგორც ითქვა, თანამდეროვე მაკროეკონომიკა ინვესტიციების ახალ ეკოლოგიას მოითხოვს. ეს გულისხმობს რენტაბელურობის და პროდუქტიულობის კონცეფციების გადახედვას და მათ უკეთ გამოყენებას გრძელვადიანი სოციალური მიზნებისთვის. ჩვენ აუცილებლად მოგვიწევს შრომის პროდუქტიულობით უაზრო გატაცებისგან თავის შეკავება და სისტემატური ფიქრი დაბალნახშირბადიან სექტორებში დასაქმების დონის ასამაღლებლად საჭირო პირობების უზრუნველყოფაზე. ამისთვის კი, ახალი მაკროეკონომიკა უნდა იყოს ეკოლოგიურად და სოციალურად განათლებული, რაც წერტილს დაუსვამს ისეთ პრაქტიკას, რომელიც ეკონომიკას საზოგადოებისა და გარემოს დაცვისაგან განაცალკევებს.

ეკონომიკური აყვავება განსაზღვრულ ჩარჩოებში. „ცხოვრების მიზნის მძაფრი განცდა უნდა დავუბრუნოთ საზოგადოებას. ბევრი ადამიანის ცხოვრებაში არსებულმა უბედურებამ უნდა მიგვანიშნოს, რომ მხოლოდ წარმატება არ კმარა. მატერიალურმა სიკეთეებმა უცნაურ სულიერ და მორალურ ბანკროტამდე მიგვიყვანა“ (ბენ ოქრი, ოქტომბერი, 2008 წელი).

ეკონომიკური მხარე პრობლემის მხოლოდ ერთი ნაწილია. ასევე უკიდურესად მნიშვნელოვანია კონსუმერიზმის სოციალური ლოგიკის შესწავლა. ეს ამოცანა არც ისეთი მარტივია და, ძირითადად, გამომდინარეობს ჩვენი ცხოვრების წყობასთან მატერიალური პროდუქციისა და რესურსების კავშირის სიღრმეებიდან.

რაც შეეხება კეთილდღეობას, ის არაა მატერიალური სიმდიდრის სინონიმი. უფრო მეტიც, კეთილდღეობის მოთხოვნები მატერიალურ უზრუნველყოფას სცილდება. კეთილდღეობა დაკავშირებულია ჩვენი (ფიზიკური, ფსიქოლოგიური თუ სოციალური) განვითარების უნართან და დონესთან. საარსებო მინიმუმს მიღმა, კეთილდღეობა უკიდურესადაა დამოკიდებული ჩვენს უნარზე - მნიშვნელოვანი მონაწილეობა მივიღოთ საზოგადოების ცხოვრებაში. ეს ამოცანა იმდენადაა სოციალური და ფსიქოლოგიური, რამდენადაც მატერიალური. თუმცა, მომხიბვლელი იდეა, რომ მატერიალური მოთხოვნების დაკმაყოფილებისთანავე შევძლებთ მატერიალური ნივთების თავიდან მოშორებას, უსუსური ხდება უბრალო, თუმცა ძლიერი ფაქტის წინაშე: მატერიალური კეთილდღეობა უზრუნველყოფს სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან კომუნიკაციურ უნარს, რომლის საშუალებითაც ერთმანეთთან ვამყარებთ ურთიერთობას ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებთან დაკავშირებით, როგორიცაა: ოჯახი, იდენტობა, მეგობრები, საზოგადოება, ცხოვრების მიზანი.

აქ ნამდვილად ვაწყდებით თავსატეხს. თუ მონაწილეობა მართლაც მნიშვნელოვანია და მატერიალური კეთილდღეობა უზრუნველყოფს კომუნიკაციას, მაშინ მდიდარ საზოგადოებებს ამის მეტი საშუალება უნდა ჰქონდეთ. რეალურად კი, საქმე შესაძლოა პირიქითაც იყოს. რობერტ პუტნამის წიგნი „ბულინგი მარტოობაში“

შეიცავს არაერთ მტკიცებულებას აშშ-ში საზოგადოების ერთიანობის დაშლის შესახებ. უფრო ზოგადად, დასავლეთის საზოგადოება, როგორც ჩანს, „სოციალური კრიზისის“ ტყვეობაშია, რაზეც პოლიტიკოსთა ნაწილიც თანხმდება. მაგალითად, მემარცხენე პოლიტიკოსი ჯონათან რუტერფორდი მიუთითებს სამსახურში შფოთვის და კლინიკური დეპრესიის მზარდ ტემპებზე, გაზრდილ ალკოჰოლიზმსა და მორალურად დაცემაზე. მემარჯვენე პოლიტიკოსი დანჯეს ნორმანი ხაზს უსვამს საზოგადოებაში ნდობის დაკარგვას და პოლიტიკური აპათიის ზრდას.³ პოლიტიკოსებს განსხვავებული მოსაზრება აქვთ სოციალური კრიზისის გამომწვევ მიზეზთან დაკავშირებით. რუტფორდისთვის მთავარი დამნაშავე საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მზარდი კომერციალიზაცია და სოციალური უთანასწორობაა. ნორმანს კი მიაჩნია, რომ ეს გამოწვეულია „ძლიერი მთავრობის“ მიერ ადამიანების ცხოვრების ზედმეტი კონტროლით. შესაბამისად, განსხვავებულია პრობლემის გადაჭრის მათეული რეცეპტებიც.

აღნიშნული ფენომენის ხარისხი განსხვავებულია ქვეყნების მიხედვით. ევროპის სოციალური კვლევის ბოლოდროინდელი მონაცემები, რომელიც სოციალური კეთილდღეობის შესაფასებლად შეიქმნა, გვიჩვენებს ევროპის 22 ქვეყანაში გამოკითხულთა ნდობისა და თანამონაწილეობის სხვადასხვა დონეს. ყველაზე მაღალი ქულების მქონე რესპონდენტებს (მაგალითად, ნორვეგიიდან) უფრო მეტი ნდობისა და თანამონაწილეობის განცდა აქვთ, ვიდრე დაბალი ქულების მქონე რესპონდენტებს (მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოდან).

ყველა თანხმდება იმაზე, რომ ნდობის დაკარგვის ერთ-ერთი მიზეზი გეოგრაფიული საზოგადოების დაშლაში მდგომარეობს. BBC-ის დაკვეთით შეფილდის უნივერსიტეტის მიერ ჩატარებული კვლევა ადასტურებს ამ ტენდენციას გაერთიანებულ სამეფოში. სხვადასხვა რეგიონში გეოგრაფიული თემის შეფასების ინდექსის გამოყენებით, BBC-ს კვლევამ ცხადჰყო, რომ 1970-იანი წლების დასაწყისიდან ბრიტანეთის საზოგადოებამ მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა - შემოსავალი საშუალოდ გაორმაგდა, თუმცა, შეფილდის „მარტოსულობის ინდექსი“⁴ გაიზარდა კვლევის სამიზნე რეგიონებში. ანგარიშის მიხედვით, „1971 წელს ყველაზე სუსტი საზოგადოებებიც კი უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე ამჟამად არსებული ნებისმიერი საზოგადოება“.

მარტოხელა ადამიანების რაოდენობის ზრდას რიგი მიზეზები განაპირობებს. მათ შორის, ყველაზე სერიოზული და გავრცელებული მიზეზია განქორწინების მაჩვენებლის ზრდა, რაც დაფიქსირდა 1971-დან 2001 წლამდე. დროთა განმავლობაში მიმდინარე ცვლილებებს კვლევის ავტორები უმეტესად გეოგრაფიულ მობილობას უკავშირებენ. „გაზრდილმა სიმდიდრემ და ტრანსპორტის ხელმისაწვდომობამ ხალხს გაუადვილა გადაადგილება სამსახურში, დასასვენებელ ადგილებზე, სკოლაში, ახალი სიცოცხლისკენ“ - იტყობინება BBC. მკვლევარები ასევე მიუთითებენ, რომ ზრდაზე დაფუძნებულ ეკონომიკაში მეტი პროდუქტიულობის მიღწევის ერთ-ერთ მოთხოვნას შრომის მობილობა წარმოადგენს.⁸ სხვა სიტყვებით

რომ ვთქვათ, გარკვეული პასუხისმგებლობა ცვლილებაზე შეიძლება თავად ეკონომიკის ზრდას მიეწეროს, კერძოდ, მდიდარი საზოგადოებების სწრაფვას მატერიალური კეთილდღეობისკენ.

ცხოვრება სირცხვილის გარეშე. ამარტია სენი, საკუთარ ნაშრომში „ცხოვრების სტანდარტი“ ამტკიცებდა, რომ ფიზიოლოგიური წარმატებისთვის მატერიალური მოთხოვნები ყველა საზოგადოებაში თითქმის ერთნაირია. თუმცა, სენი მიუთითებდა იმასაც, რომ სოციალურ და ფსიქოლოგიურ შესაძლებლობებთან დაკავშირებული მატერიალური მოთხოვნები შეიძლება დიდად განსხვავდებოდეს სხვადასხვა საზოგადოებებს შორის. მისი არგუმენტი ეთანადება ადამ სმიტის მოსაზრებას სოციალურ ცხოვრებაში სირცხვილის მნიშვნელობის შესახებ. ნარკვევში - „ერების სიმდიდრე“, სმიტი წერდა: „თეთრი ტილოს პერანგი, საკუთრივ ცხოვრებისეულ საჭიროებას არ წარმოადგენს... თუმცა, დღესდღეობით, ევროპის დიდ ნაწილში, პატივსაცემ ადამიანს შერცხვება საზოგადოებაში გამოჩენა თეთრი ტილოს პერანგის გარეშე, რისი უკმარისობაც იქნებოდა სილატაკის სამარცხვინო დონის მაჩვენებელი, სადამდეც არავინ დაეცემოდა უკიდურესად ცუდი მოქცევის გარეშე“ (Jackson, T., 2017).

სენი ამ არგუმენტს საგნების უფრო ფართო სპექტრამდე და წარმატების ღრმა განცდამდე განავრცობს. მისი მტკიცებით „ცხოვრების სტანდარტი“ სირცხვილის გარეშე რომ წარმართო „შეძლო ესტუმრო მეგობრებს და გაერთო მათთან ერთად, თვალიყური ადევნო მიმდინარე მოვლენებს და იმას, თუ რაზე საუბრობენ სხვები და ა.შ. მოითხოვს საქონლისა და მომსახურების უფრო ძვირადღირებულ პაკეტს იმ საზოგადოებაში, რომელიც ზოგადად უფრო მდიდარია და სადაც ხალხს უკვე აქვს, მაგალითად, ტრანსპორტირების საშუალება, მრავალფეროვანი ტანსაცმელი, რადიო და სატელევიზიო დანადგარები და ა.შ.“. მოკლედ, მან ივარაუდა, რომ „შესაძლებლობების აბსოლუტურ დონეზე შეიძლება უფრო მწვავედაც კი იგრძნობოდეს შემოსავლის (და საქონლის) საჭიროება“.

თუ წუთით მაინც უარვყოფთ იმ ფაქტს, რომ კეთილდღეობის შემცირება ნაწილობრივ გამოწვეული იყო უფრო მაღალი შემოსავლებით, მაშინ უნდა აღინიშნოს კიდევ უფრო საკვირველი მომენტი: „თუ ჩვენ არ დავავსებთ მატერიალური საგნების მნიშვნელობას სოციალური ფუნქციონირებისთვის, მაშინ არასდროს დადგება მომენტი, როდესაც შევძლებთ იმის დამტკიცებას, რომ საკმარისი საკმარისია“. ეს გახლავთ შენის არგუმენტის ლოგიკა. საქონლის არსებული დონე მუდამ იქნება სოციალური ფუნქციონირების სტანდარტული კრიტერიუმი და სირცხვილის თავიდან არიდება - სოციალური წარმატების ძირითადი მახასიათებელი - მუდმივად იქნება ახალი მატერიალური მოთხოვნების უწყვეტი მასტიმულირებელი.

ინდივიდუალურ დონეზე შესანიშნავი აზრია სირცხვილის თავიდან აცილება. ის აუცილებელია სოციალური (და ფსიქოლოგიური) წარმატებისთვის. თუმცა, ამ აზრის რეალიზების მექანიზმი სამომხმარებლო საზოგადოებაში თავისი არსით მანკიერია.

სოციალურ დონეზე მას მხოლოდ ფრაგმენტაციის და ანომალიის გამოწვევა შეუძლია და ამით ძირს უთხრის პიროვნების საუკეთესო განზრახვებს. ყველაზე შემაშფოთებელი ისაა, რომ არსებულ პირობებში ამ სოციალური ხაფანგიდან თავის დაღწევის საშუალება არ არსებობს. იმის გათვალისწინებით, რომ სოციალური პროგრესი სიახლისა და შფოთვის დადებითი უკუკავშირის ციკლზეა დამოკიდებული, პრობლემა შეიძლება მხოლოდ გაუარესდეს - მწარმოებლურობა აუცილებლად გაიზრდება და ეკოლოგიური შეზღუდვების პირობებში ეკონომიკის აყვავების პერსპექტივები გაქრება. თავად აყვავება, სიტყვის ნებისმიერი გაგებით, საფრთხის ქვეშაა. ეს საფრთხე მომდინარეობს არა არსებული ეკონომიკური კრიზისიდან, არამედ მატერიალიზმის უწყვეტი მოზღვაებისა და იმ ეკონომიკური მოდელისგან, რომელიც მასგანამტკიცებს.

სტრუქტურული ცვლილების როლი. გაბატონებული სტრუქტურების უკუეფექტის მაგალითები მრავალრიცხოვანია: საზოგადოებრივ ტრანსპორტთან შედარებით ხდება კერძო ტრანსპორტის სტიმულირება, ავტომობილის მფლობელებს ქვეითებზე მეტი პრიორიტეტი ენიჭებათ, ენერგო მომარაგება სუბსიდირებული და დაცულია, მაშინ როცა, მოთხოვნის მართვა ხშირად ქაოტური და ძვირადღირებულია; ეკონომიკური თვალსაზრისით ნარჩენების გატანა უფრო მომგებიანია, ვიდრე მისი გადამუშავება, რასაც ამვირებს გადამუშავებისთვის საჭირო დრო, ტექნოლოგია და ძალისხმევა.

ასეთ ვითარებაში მნიშვნელოვანია ფაქიზი, თუმცა მომთხოვნი სიგნალები, რომელსაც აგზავნის მთავრობა, მარეგულირებელი ჩარჩოები, საფინანსო დაწესებულებები, მედია და ჩვენი განათლების სისტემები: ხელფასები სავაჭრო-სამეწარმეო საქმიანობაში უფრო მაღალია, ვიდრე საჯარო სექტორში, განსაკუთრებით ხელმძღვანელ პოსტებზე; მედლები და დამხმარე პროფესიით დასაქმებულები მუდმივად დაბალ ანაზღაურებას იღებენ; ფასდაკლების მაღალი განაკვეთებით ხდება კერძო ინვესტიციების ჩამოწერა, რაც გრძელვადიან ხარჯებს უჩინარს ხდის; წარმატება იზომება მატერიალური მდგომარეობით (შემოსავალი, სახლის ფართი და ა.შ.); ბავშვებს ზრდიან, როგორც „საყიდლებზე მოსიარულე თაობას“, რომლებიც მიჯაჭვულები არიან ბრენდებზე, გამოჩენილ ადამიანებზე (სელებრითებზე) და ეკონომიურ მდგომარეობაზე.

პოლიტიკური და მედია გზავნილები კიდევ უფრო განამტკიცებენ ამ ტენდენციებს. მაგალითად, ფინანსური კრიზისის ზენიტში, 2008 წლის ოქტომბერში, უზარმაზარი ახალი სავაჭრო ცენტრის გახსნისას ლონდონის მერი ცდილობდა ხალხის დარწმუნებას, რომ საკრედიტო-საფინანსო სისტემაში არსებული კრიზისის მიუხედავად, დაეხარჯათ მეტი ფული. ლონდონელებმა მიიღეს „კეთილგონივრული გადაწყვეტილება - ხუთშაბათ დილას დაუშვან გამონაკლისი და წავიდნენ საყიდლებზე“ განუცხადა მან მრავალრიცხოვან აუდიტორიას, რომელიც ესწრებოდა ცენტრის გახსნას. საოცარია, რომ ადამიანები, რომლებიც ცდილობენ უფრო რაციონალურად იცხოვრონ, თავს ამოყოფენ ხოლმე კონფლიქტში ირგვლივ

არსებულ სოციალურ სამყაროსთან. ასიმეტრიის ეს სახეობები წარმოადგენს მოხმარების კულტურას, რაც ცრუ სიგნალებს აგზავნის, სჯის პროეკოლოგიურ ქცევას და თვით მაღალმოტივირებული ადამიანებისთვისაც შეუძლებელს ხდის რაციონალურ მოქმედებას.

მარტივი შეგონებები ხალხისთვის, რომ წინააღმდეგობა გაუწიონ მომხმარებლობას, განწირულია მარცხისთვის. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მთავრობის გზავნილები არათანმიმდევრულია. ადამიანები ადვილად ხვდებიან არათანმიმდევრულობას და თვალთმაქცობად აღიქვამენ. არსებულ პირობებში, მთავრობის გზავნილების შესრულება ნიშნავს ადამიანებს მოვთხოვით უარი თქვან ძირითად უნარებსა და თავისუფლებებზე. ამ მოთხოვნებისთვის წინააღმდეგობის გაწევა სულაც არ უნდა ჩაითვალოს არარაციონალურად. აქედან რამდენიმე დასკვნის გამოტანაა შესაძლებელი: მთავრობამ საკუთარი გზავნილი უნდა გადმოსცეს პირდაპირ; საზოგადოებას უნდა მოუწოდოს CO₂-ის შესახებ კანონის აღასრულებსკენ, რომ თბოიზოლირება გაუკეთონ სახლს, დაუწიონ თერმოსტატს, შედარებით ნაკლებად მართონ მანქანა, მეტი იარონ ფეხით, დაისვენონ სახლში, შეიძინონ ადგილობრივად წარმოებული საქონელი და.ა.შ.

ამავდროულად, ისიც ნათელია, რომ მომხმარებლობის შესახებ სოციალური ლოგიკის შეცვლას მხოლოდ ინდივიდუალური არჩევანის სფეროს ვერ დავუკავშირებთ. ცვლილებისადმი მზარდი სურვილის მიუხედავად, ადამიანებისთვის თითქმის შეუძლებელია მარტივად აირჩიონ მდგრადი ცხოვრების სტილი. თვით მაღალმოტივირებული პიროვნებებიც კი განიცდიან წინააღმდეგობას, როგორც კი ცდილობენ კონსუმერიზმისგან თავის დაღწევას. მით უფრო, მთელ საზოგადოებაში აღნიშნული ქცევის გავრცელების შანსი მცირეა სოციალური სტრუქტურის რადიკალური შეცვლის გარეშე. მეორე მხრივ, ნოვატორულ და რეფორმირებულ სოციალურ სტრუქტურებს მართლაც შეუძლიათ შეცვალონ ადამიანის ღირებულებები და ქცევები.

კონსუმერიზმის სოციალური ლოგიკის ამოსახსნელად ნებისმიერ სტრატეგიას საფუძვლად უნდა ედოს ორი სახის სტრუქტურული ცვლილება. პირველი გულისხმობს პრესტიჟული საქონლის ყიდვით არამდგრადი (და არაპროდუქტიული) კონკურენციისთვის ყალბი სტიმულების მოშლას ან კორექტირებას. მეორე კი - ახალი სტრუქტურების შექმნას, რომელიც ადამიანებს, ნაკლებად მატერიალისტური გზებით, მისცემს ეკონომიკური აყვავების და კერძოდ, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სრულყოფილი მონაწილეობის შესაძლებლობას. ფაქტიურად, ეს მეორე გზა გულისხმობს ეკონომიკური აყვავების უფრო დეტალურ შესწავლას და თვით „ეკონომიკური აყვავების“ სწორ დეფინიციას, მით უფრო მაშინ, როდესაც საქმე ეხება საზოგადოებას, სოციალურ მონაწილეობას და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას. ამავე დროს, პოლიტიკოსებმა ყურადღება უნდა გაამახვილონ სოციალური გაუცხოების და სხვადასხვა ანომალიების სტრუქტურულ მიზეზებზე. მათი მთავარი მიზანი უნდა იყოს ადამიანებისთვის ეკონომიკური კეთილდღეობის

მიღწევის შესაძლებლობების უზრუნველყოფა. სახელმწიფოების ძირითად ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ამოცანას უთანასწორობის შემცირება უნდა წარმოადგენდეს. ფსიქოლოგი ოლივერ ჯეიმსის მტკიცებით „თანასწორ საზოგადოებებთან შედარებით უთანასწორო საზოგადოებები სისტემატურად უჩივიან დეპრესიის უფრო მაღალ დონეს“.

რიჩარდ უილკინსონი და ქეით პიკეტი კიდევ უფრო მეტად ჩაუღრმავდნენ და დოკუმენტურად დაასაბუთეს უთანასწორო საზოგადოებების მიერ გამოწვეული ზიანი. მათ მიერ შემოთავაზებული „განწყობის დონე“ აერთიანებს მტკიცებულებებს თანასწორობის სარგებლის შესახებ ჯანმრთელობისა და სოციალური ზემოქმედების კუთხით OECD-ის წევრ ქვეყნებში (უილკინსონი და პიკეტი, 2009).

სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, ბავშვების კეთილდღეობა, განათლება, სოციალური მობილობა და ნდობა უკეთეს დონეზეა შედარებით თანასწორ საზოგადოებებში. ახალშობილთა სიკვდილიანობა, ჭარბწონიანობა, ორსულობა მოზარდებში, მკვლელობის მაჩვენებელი და ფსიქიური დაავადების შემთხვევები კი უფრო მწვავედ დგას ნაკლებად თანასწორ საზოგადოებებში. უილკინსონი და პიკეტი ამტკიცებენ, რომ სისტემური უთანასწორობის აღმოფხვრა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ყველასთვის და არა მხოლოდ ყველაზე ნაკლებად უზრუნველყოფილი ფენებისთვის.

შემოსავლების უთანასწორობა. საზოგადოების უთანასწორობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი ხელფასებისა და ზოგადად, შემოსავლების არსებული სტრუქტურაა, რომლის გადასინჯვა და სამართლიანი ბალანსის მიღწევა მნიშვნელოვანი იქნება ეკონომიკური მდგრადობის მიღწევის თვალსაზრისითაც. ბავშვებზე, მოხუცებზე, ან უნარშემოუღებლებზე ზრუნვასა და მოხალისეობრივ სამუშაოებში დასაქმებული ადამიანების სტიმულირება აქცენტს პრესტიჟული კონკურენციიდან უფრო კოოპერატიული და ალტრუისტული საზოგადოებისკენ გადაიტანდა.

გაზრდილი ინვესტიციები საზოგადოებრივ სიკეთეებსა და სოციალურ ინფრასტრუქტურაში ზემოქმედების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს. ის უკვე მიჩნეულია ძირითად კომპონენტად მდგრადობის მაკროეკონომიკაში. ეკონომიკური მდგრადობის უზრუნველყოფის ფუნქციის გარდა, სახელმწიფო ინვესტიციები პოზიტიურად იმოქმედებს კერძო ინტერესებსა და საზოგადოებრივ კეთილდღეობას შორის არსებულ ბალანსზე. თუ ზემოაღნიშნულს შევაჯამებთ, ჩვენ ვდგავართ რთულად გადასალახი გამოწვევის წინაშე. მატერიალურ წარმატებაზე გათვლილი ეკონომიკა არამდგრადია ეკოლოგიური და სოციალური თვალსაზრისით და ძირს უთხრის საერთო კეთილდღეობის პირობებს. ამიტომ, საჭიროა ეკონომიკური აყვავების მატერიალისტური ხედვა, რაც მე-20 საუკუნის პარადიგმას წარმოადგენდა, შეიცვალოს საზოგადოებრივი კეთილდღეობასა და ეკოლოგიის დაცვაზე ორიენტირებული მიდგომებით, რაც განაპირობებს კიდევ

რეალურ ეკონომიკურ მდგრადობას, დაიცავს რა მას გაუთვალისწინებელი რყევებისგან.

ეკონომიკური სისტემის დანერგვა, რომელიც ეკოლოგიურ ჩარჩოებში კეთილდღეობის მიღწევასისახავს მიზნად, შესაძლებელია მხოლოდ იმ ცვლილებების განხორციელებით, რომლებიც ხელს შეუწყობს სოციალურ ქცევებს და შეამცირებს პრესტიჟული საქონლის ყიდვით გამოწვეული არაპროდუქტიული კონკურენციის სტიმულებს. აღნიშნული ცვლილებების შედეგად ნაკლებ მატერიალისტური საზოგადოება იქნება უფრო დაბალანსებული, თანასწორი და ბედნიერი. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობაზე ყურადღების გამახვილება შეამცირებს მარტოობის განცდას და ანომალიებს, რამაც თანამედროვე ეკონომიკაში ძირი გამოუთხარა კეთილდღეობას.

მმართველობა ეკონომიკური კეთილდღეობისთვის. „მიმდინარე ფინანსური კრიზისი პოლიტიკურ კრიზისადაც გადაიქცა, რაც ეკონომიკაში მთავრობის როლისა და საჯარო და კერძო სექტორს შორის სათანადო ურთიერთობის შესახებ პირობითი სიბრძნის რეკონფიგურაციას ახდენს“ (პიტერ ჰოლი, 2008 წლის ოქტომბერი).

ხანგრძლივი კეთილდღეობის მიღწევა დაკავშირებულია ხალხისთვის , გარკვეულ ჩარჩოებში, ეკონომიკური აყვავების შესაძლებლობის უზრუნველყოფაზე. ეს შეზღუდვები (ჩარჩოები) პლანეტის ეკოსისტემამ და რესურსებმა დაადგინეს. შეუზღუდავი თავისუფლება მატერიალური მადის გასაზრდელად არარაციონალურია გრძელვადიან პერსპექტივაში. ამიტომ, ცვლილება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. გამოვლინდა ცვლილების ორი კონკრეტული (სპეციფიკური) კომპონენტი. პირველია ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების საჭიროება - ახალი, ეკოლოგიურად განათლებული მაკროეკონომიკის შექმნა. ახალ ეკონომიკურ სტრუქტურას მოუწევს ეკონომიკური საქმიანობის ეკოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცევა. საჭირო იქნება მოხმარების შეუჩერებელ ზრდაზე სტრუქტურული დამოკიდებულების შემცირება და რეალური სტაბილურობის მისაღწევად სხვა მექანიზმის პოვნა. მიზანი, რისკენაც უნდა ვისწრაფოდეთ - ესაა სიცოცხლისუნარიანი ეკონომიკა, რომელიც იქნება რეზისტენტული გარე შოკების მიმართ, შეძლებს ხალხის საარსებო წყაროს (შემოსავლების) შენარჩუნებას და ეკოლოგიურ ჩარჩოებში განვითარებას.

ცვლილების მეორე კომპონენტი მდგომარეობს კონსუმერიზმის სოციალური ლოგიკის შეცვლაში. ეს ცვლილება უნდა გაგრძელდეს რეალური, სარწმუნო ალტერნატივების უზრუნველყოფის გზით, რისი საშუალებითაც ხალხი შეძლებს მიაღწიოს ეკონომიკურ აყვავებას. ალტერნატივები მიზნად უნდა ისახავდეს იმაზე მეტს ვიდრე მარაგის ძირითადი სისტემების (მაგალითად საკვები, საცხოვრებელი და ტრანსპორტი) მდგრად სისტემებად გარდაქმნა. მათ ასევე უნდა უზრუნველყონ შესაძლებლობები, რომ ადამიანებმა სრულყოფილი მონაწილეობა მიიღონ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, არამდგრადი მატერიალური აკუმულაციისა და არაპროდუქტიული კონკურენციის გარეშე.

აღნიშნული ცვლილებების განხორციელება შეიძლება ყველაზე დიდი გამოწვევა იყოს რის წინაშეც კი ოდისმე მდგარა კაცობრიობა. ცვლილებების პროცესში აუცილებლად წამოიჭრება კითხვები, რომელთა გადაჭრა მხოლოდ გლობალური მალისხმევით იქნება შესაძლებელი. ეს კითხვებია:

- როგორ ხდება კეთილდღეობის განაწილება პლურალისტურ საზოგადოებაში?
- როგორ ხდება ინდივიდუალური ინტერესების დაბალანსება საყოველთაო კეთილდღეობით?
- რა მექანიზმები არსებობს თანასწორობის მისაღწევად?

მსგავსი ცვლილებები წარმოშობს კიდევ უფრო რთულ კითხვებსაც, რომლებიც თავად მმართველობის ბუნებისა და როლის განსაზღვრას შეეხება.

მთავრობის როლი. დებატები სახელმწიფოს როლის შესახებ საკმაოდ მწვავედ მიმდინარეობს. თუმცა ეკონომიკური კრიზისების ფონზე ამ დებატში ცვლილებებიც შეიმჩნევა. 2008 წლის ფინანსურმა კრიზისმა გარკვეული გავლენა იქნია საჯარო და კერძო სექტორს შორის არსებულ საზღვრებზე და 21-ე საუკუნის პოლიტიკური ლანდშაფტი ძირეულად შეცვალა. თავისუფალი ბაზრის პერსპექტივიდან, ფინანსური ინსტიტუტების ნაწილობრივი ნაციონალიზაცია, შეიძლება ჩაითვალოს მოვლენების თითქმის შოკის მომგვრელ შემობრუნებად. ამ ვითარებაში სახელმწიფოს როლის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, მთავრობების მხრიდან ერთდერთი სწორი რეაგირება იყო ეკონომიკურ პროცესებში ჩარევა კრიზისის მასშტაბებისა და სიღრმეების შემცირების მიზნით. მთავრობების როლს კონსერვატორებიც კი დადებითად აფასებდნენ. „ფინანსები თავისი ბუნებით არასტაბილურია“ - აღიარა ჟურნალმა „ეკონომისტმა“ კრიზისის

პირველივე დღეებში - „ამდენად, სახელმწიფომ დიდი როლი უნდა შეასრულოს იმაში, რომ რეგულირებისა და ზედამხედველობის სანაცვლოდ კრიზისის დროს პირდაპირი ინვესტირებითა და სესხებით ის უფრო უსაფრთხო გახადოს“.

ეკონომიკური სტაბილურობის ამ ძირითადი პასუხისმგებლობის გაფართოება სანდო და ეკოლოგიურად ჯანსაღი ეკონომიკის შენების ამოცანამდე, საკმაოდ ლოგიკური ჩანს. ამისთვის აუცილებელია ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩაურევლობით მოხმარების ზრდის გაცვეთილი ფორმულის უარყოფა და სახელმწიფოს მიერ ეკოლოგიურად მდგრადი წარმოების წახალისება ინვესტიციებითა და ზომიერი პროტექციონიზმით.

პოლიტიკის შემქმნელებს (ალბათ მართებულად) ეხამუშებათ იდეა, რომ მათ ადამიანების ღირებულებებზე და მისწრაფებებზე ზემოქმედების ფუნქციაც აკისრიათ. მოსწონთ თუ არა ეს მთავრობებს, ისინი მუდმივად ერევიან სოციალურ კონტექსტებში. ამის მაგალითია ეკონომიკური ინდიკატორებით და გავლენებით განათლების სტრუქტურიზება, ხელისუფლების არაპირდაპირი გავლენა საზოგადოებრივი და სოციალური სივრცეების შექმნასა და მათ ფუნქციონირებაზე, სახელფასო პოლიტიკით სამსახურისა და პირადი ცხოვრების ბალანსზე ზემოქმედება, დასაქმების პოლიტიკის გავლენა ეკონომიკურ მობილობაზე (და

აქედან გამომდინარე, ოჯახის წყობასა და სტაბილურობაზე) და ა.შ. ყველა ამ სფეროში პოლიტიკა აყალიბებს სოციალურ სამყაროს. ასე რომ, იდეა იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოს კანონიერად ერევა კონსუმერიზმის სოციალური ლოგიკის შეცვლაში, გაცილებით ნაკლებ პრობლემატურია, ვიდრე ამას წარმოადგენენ ხოლმე. სინამდვილეში მთავარ ამოცანას წარმოადგენს იმ კომპლექსური სოციალური სტრუქტურის ასპექტების დადგენა და გამოსწორება, რომლებიც წარმოშობენ უარყოფით სტიმულებს მატერიალური ინდივიდუალიზმის სასარგებლოდ და ძირს უთხრიან საერთო კეთილდღეობის პოტენციალს.

ამდენად, სახელმწიფოს უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს საერთო კეთილდღეობისა და ინდივიდუალური თავისუფლებების დაბალანსება. საზოგადოებაში მართვის მექანიზმები სწორედ ამ მიზნის მიღწევის გამო გაჩნდა. საერთო ჯამში, საზოგადოებას, რომელსაც შეუძლია სოციალური ქცევის დაცვა შეუზღუდავი თავისუფლებისგან, გადარჩენის უკეთესი შანსი აქვს. ამ კონცეფციის ფილოსოფიურ საფუძველს წარმოადგენს ცალკეულ პირებსა და საზოგადოებას შორის მიღწეული „შეთანხმება“, რაც გულისხმობს ვიწრო ინდივიდუალიზმის მოთხოვას და სოციალური ქცევის ხელშეწყობას. ჩვენ ვთმობთ გარკვეულ ინდივიდუალურ თავისუფლებებს, თუმცა სანაცვლოდ ვიღებთ უსაფრთხოებას. ამ იდეას მნიშვნელოვნად განავრცობს ავნერ ოფერი ნაშრომში „კეთილდღეობის გამოწვევა“ (ოქსფორდი, ინგლისი). მისი აზრით, ჩვენი გეგმები (ზოგადად, ეკონომიკური სტრატეგია) მთლიანად მიმართულია დღევანდელი პრობლემების დაძლევაზე და არა სამომავლო პერსპექტივებზე, რის გამოც გრძელვადიანი კეთილდღეობის მიღწევის შესაძლებლობას სრულად შთანქავს მოკლევადიან სარგებელზე ორიენტირებული განწყობები.

ამ თვალსაზრისით შემნახველი ანაზრები, ქორწინება, სოციალური ქცევის ნორმები, თვით მთავრობებიც გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლება ჩაითვალოს თვითშეზღუდვის მექანიზმებად, რომლებიც გვიადვილებენ მოთხოვნების რეგულირებას და ჩვენი სამომავლო ინტერესების დაცვას. პრობლემა კი იმაშია, რომ როგორც ოფერი გვიდასტურებს, საკუთრივ სიმდიდრე ნაწილდება უსისტემოდ, რაც ძირს უთხრის თვითშეზღუდვის აღნიშნულ მექანიზმებს. სწორედ ამ გარემოებებით აიხსნება ოჯახების ნგრევის გაზრდილი ტენდენცია, შობადობის შემცირება, საზოგადოებაში ნდობის შემცირება. ნეგატიურ პროცესებზე პასუხისმგებლობას ოფერი აკისრებს საზოგადოებას, რომელიც ავლენს მატერიალისტური სიახლეებისადმი დაუღალავ სწრაფვას. მისი აზრით, სიახლეები გვაიძულებს ბევრი ნივთის ყიდვას, რაც ახდენს მატერიალისტური და მომხმარებლური ეკონომიკის სტიმულირებას.

წინააღმდეგობრივი მდგომარეობა. მთავრობის ძირითადი როლი მდგომარეობს იმის უზრუნველყოფაში, რომ გრძელვადიან საზოგადოებრივ კეთილდღეობას საფრთხეები არ შეუქმნას მოკლევადიანმა კერძო ინტერესებმა. ამ გადასახედიდან რამდენადმე უცნაურია, რომ მთავრობები აქტიურად ესწრაფიან მომხმარებლის

შეუზღუდავი თავისუფლებისკენ და ხშირად მომხმარებლის სუვერენიტეტს სოციალურ მიზნებზე მაღლაც აყენებდნენ, აქტიურად უწყობდნენ რა ხელს ბაზრის გაფართოებას საზოგადოების ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში. ეს ტენდენცია ხელიხელჩაკიდებული ვითარდება სოციალური და ეკოლოგიური მიზნების დაცვის სურვილთან ერთად. მაგალითად, აღსანიშნავია რომ ერთ-ერთი ყველაზე ულტრალიბერალური საბაზრო ეკონომიკის მქონე გაერთიანებული სამეფო, არის მდგრადობის, სოციალური სამართლიანობის და კლიმატური ცვლილების პოლიტიკის აქტიური დამცველი. გაერთიანებული სამეფოს 2005 წლის მდგრადობის განვითარების სტრატეგიამ მასშტაბური საერთაშორისო მხარდაჭერა დაიმსახურა. მისი 2008 წლის „აქტი კლიმატური ცვლილების შესახებ“ მსოფლიოს წამყვანი საკანონმდებლო აქტია.

აქ ნამდვილად იგრძნობა ინსტიტუციური დუალიზმი. ერთის მხრივ, მთავრობა ვალდებულია ისწრაფოდეს ეკონომიკური ზრდისკენ. მეორეს მხრივ, ის გრძნობს ბაზრის შემოჭრისგან საერთო კეთილდღეობის დასაცავად ჩარევის აუცილებლობას. ამდენად, სახელმწიფო თავად არის ღრმად წინააღმდეგობრივი, რომელიც ისწრაფის მომხმარებლის თავისუფლების ხელშეწყობისკენ, რასაც მოაქვს ეკონომიკური ზრდა და მეორე მხრივ, მიზნად იასახავს სოციალური კეთილდღეობის მიღწევასა და ეკოლოგიური ჩარჩოების დაცვას.

ამ შინაგანი კონფლიქტის მიზეზი ცხადი ხდება, როგორც კი ვაღიარებთ ეკონომიკის ზრდის როლს მაკროეკონომიკურ სტაბილურობაში. სამუშაო ადგილების დაცვისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფის მნიშვნელოვან პასუხისმგებლობასთან ერთად, სახელმწიფო ვალდებულია პრიორიტეტი მიანიჭოს ეკონომიკურ ზრდას. სახელმწიფო ამ პრაგმატული ამოცანის „მძევალი“ რჩება მაშინაც კი, როდესაც ცდილობს მდგრადობისა და საერთო კეთილდღეობის ხელშეწყობას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მთავრობა თავად არის ეკონომიკის ზრდის დილემაში გამომწყვდეული. ამ დილემის გადაჭრა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, რადგან ძლიერი ხელმძღვანელობისა და რეგულირების გარეშე ცვლილების განხორციელება შეუძლებელია. საზოგადოების ცალკეული პირები დაუცველნი არიან სოციალური მდგომარეობის და პრესტიჟული საქონლით კონკურენციის მიმართ. რაც შეეხება ბიზნესს, ის ფუნქციონირებს საბაზრო პირობებში და წარმატებას გეგმავს საკუთარი ვიწრო ინტერესების მიხედვით. ვიწრო ინტერესიდან სოციალურ ქცევაზე ან სიახლისკენ დაუღალავი სწრაფვიდან მნიშვნელოვანი რესურსების რაციონალურ დაზოგვაზე გადასვლა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ბიზნესის ძირითად სტრუქტურაში ცვლილებების განხორციელებით, რომლებიც განამტკიცებენ ვალდებულებებს და ხელს შეუწყობენ საზოგადოებრივ რაციონალურ ქცევას. ასეთი მასშტაბური და შინაარსობრივი ცვლილების განხორციელების საჭიროება მთავრობებს აქტიური ქმედებისკენ უბიძგებს.

ნახევარი საუკუნის განმავლობაში თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკებზე სახელმწიფო პოლიტიკის ზეგავლენა საწინააღმდეგო მიმართულებით ხორციელდებოდა. მთავრობები სისტემატურად უწყობდნენ ხელს მატერიალისტურ ინდივიდუალიზმს და აქეზებდნენ სამომხმარებლო სიახლეებისკენ სწრაფვას. ამ ტენდენციას აძლიერებდნენ იმ არგუმენტით, რომ კონსუმერიზმი ემსახურებოდა ეკონომიკურ ზრდას, იცავდა სამუშაო ადგილებს და ინარჩუნებდა სტაბილურობას. შედეგად, სახელმწიფო გახდა იმ მიდგომის ტყვე, რომლითაც ეკონომიკური ზრდა, თავისი მნიშვნელობით, აღემატება სახელმწიფო პოლიტიკის ყველა დანარჩენ მიზანს.

ეკონომიკური ზრდისკენ შეუზღუდავი სწრაფვა საერთო კეთილდღეობისა და ძირითადი ადამიანური ღირებულებების დამახინჯებას იწვევს. ის, ასევე ძირს უთხრის მთავრობის ლეგიტიმურ როლს. ვიწრო ჩარჩოებში მოქცეულ სახელმწიფოს, როგორც ბაზრის თავისუფლების დაცმველს, არაფერი აქვს საერთო საზოგადოებრივ ინტერესებთან. სინამდვილეში, სახელმწიფო უნდა იყოს საზოგადოების თვითშეზღუდვის საშუალება, უპირატესი და წამყვანი აგენტი საერთო კეთილდღეობის დაცვაში. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ოჯახი, საზოგადოება, ჯანმრთელობა და ა.შ. მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კეთილდღეობაზე და რომ, ცალკეული პირის უნარი -დაიცვას ეს ფაქტორები, დაკნინებულია თანამედროვე საზოგადოებაში, გამოჩნდება მყარი არგუმენტი ამ კუთხით მთავრობის გაზრდილი როლის სასარგებლოდ. ასევე, თუ ვაღიარებთ, რომ უმუშევრობა, უსამართლობა და უთანასწორობა ზემოქმედებას ახდენენ არა მხოლოდ ინდივიდუალურ, არამედ საზოგადოების საერთო კეთილდღეობის დონეზეც, მაშინ კიდევ უფრო ცხადი გახდება დასაქმების, სამართლიანობისა და თანასწორობის დაცვის მიზნით სახელმწიფოს როლის მნიშვნელობა. ხელისუფლების ოპტიმალური როლი, გარკვეული თვალსაზრისით, საზოგადოებრივი დაკვეთის იდეის განხორციელება იქნებოდა, რაც გულისხმობს თვითშეზღუდვის მეთოდის დაცვას და განმტკიცებას. ეს კი ხელს შეუწყობდა საზოგადოების ინტერესებზე ბიზნესის ზეგავლენის შემცირებას, რაც ზრდის უთანასწორობას და ამცირებს კეთილდღეობას.

მთავრობის როლი იმაში მდგომარეობს, რომ უზრუნველყოს საკუთარი მოქალაქეებისთვის შესაძლებლობები კეთილდღეობის მისაღწევად ისე, რომ არ დაირღვეს ეკოლოგიურ ჩარჩოები. მაკროეკონომიკის გათავისუფლება მომხმარებლის ზრდის სტრუქტურული მოთხოვნისგან იმავდროულად ხელს გაუხსნის მთავრობას, რომ სათანადოდ შეასრულოს საკუთარი როლი სოციალური კეთილდღეობის და ეკოლოგიური მდგრადობის უზრუნველყოფის კუთხით, რათა მოსახლეობისთვის შეიქმნას უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო.

3. 2. გადასვლა მდგრად ეკონომიკაზე

ეკოლოგიაზე გადასვლის მხარდაჭერა განვითარებად ქვეყნებში. თანამედროვე პირობებში სულ უფრო აქტუალური ხდება მდგრადი ეკონომიკისთვის საჭირო ეკოლოგიურ ჩარჩოების განსაზღვრა. ეს მოითხოვს რესურსების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას განვითარებადი ქვეყნებისთვისაც. კლიმატური ცვლილების შესახებ გაეროს ჩარჩო კონვენციამ უკვე შექმნა ასეთი მექანიზმი „გლობალური ეკოლოგიური ფონდის“ (GEF) სახით. ეს მექანიზმი გულისხმობს კაპიტალდაზანდების წახალისებას განახლებად ენერგიაში, ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესებას, რესურსების გონივრულ გამოყენებას, დაბალნახშირბადიანი ინფრასტრუქტურის განვითარებას, ნახშირბადის მშთანქმელების (ტყის მასივების) დაცვასა და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებას.

განვითარებადი სამყაროსთვის რთულად გადასაჭრელ საკითხად რჩება მოწინავე ეკონომიკების გავლენა მათ საექსპორტო ბაზრებზე. სამრეწველო ქვეყნების ეკონომიკის წინსვლას განაპირობებს შიდა მოხმარების და ერთმანეთთან ვაჭრობის გაფართოება, რაც რთულად მისაღწევია განვითარებადი ქვეყნებისთვის. ამიტომ, მდგრად ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში განვითარებად ქვეყნებს დასჭირდებათ სერიოზული სტრუქტურული მხარდაჭერა. სტრუქტურული საჭიროებების დაფინანსება შეიძლება განსხვავებული ფორმით განხორციელდეს, მათ შორის, მდიდარი ქვეყნებისთვის გადასახადის დაწესებით განვითარებადი ქვეყნებიდან იმპორტირებულ საქონელზე, ან საერთაშორისო სავალუტო გადარიცხვებზე.

ეკოლოგიური მაკროეკონომიკის განვითარება. მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს ტექნიკური პოტენციალის განვითარება ეკოლოგიური მაკროეკონომიკისთვის. არსებითად, ეს ნიშნავს ეკონომიკის ქცევის შესწავლას მაშინ, როცა ისინი ექვემდებარებიან მკაცრ შეზღუდვებს გამონაბოლქვებსა და რესურსების გამოყენებაზე და იმის კვლევას, თუ რამდენად ეფექტური იქნება ეკონომიკა მოხმარების, ინვესტიციების, დასაქმების და პროდუქტიულობის ზრდის სხვადასხვა კონფიგურაციის პირობებში.

ძირითადი მოთხოვნა ითვალისწინებს შრომისა და კაპიტალის პროდუქტიულობის შესახებ წინასწარ შექმნილი წარმოდგენების გადახედვას. შრომის პროდუქტიულობისკენ უწყვეტი სწრაფვა ახდენს ეკონომიკის სტიმულირებას სრული დასაქმების შესანარჩუნებლად. თუმცა, საეჭვოა ეს ტენდენცია გაგრძელდეს ისეთ ეკონომიკაში, რომელიც მომსახურებებზეა ორიენტირებული. შრომის პროდუქტიულობის ვარდნის ზემოქმედება უკვე სირთულეებს იწვევს ევროკავშირში. მაღალი პროდუქტიულობისკენ უწყვეტი სწრაფვის სტიმულირების ნაცვლად, უკეთესი იქნებოდა დაბალნახშირბადიან, შრომატევადი სამუშაოებისა და სექტორებისკენ სტრუქტურული გადასვლის განხორციელება. აქ გარკვეულ პრობლემას ქმნის ის რეალობა, რომ ეკოლოგიურ ინვესტიციებს უკუგების განსხვავებული ნორმები და პერიოდები ექნებათ. ამიტომ, ეკოლოგიური ინვესტიციები ზუსტად უნდა პასუხობდეს კონკრეტული საინვესტიციო გარემოს სამიზნეებსა და პირობებს. არსებობს ახალი

მაკროეკონომიკის მაგალითი, რომელიც ითვალისწინებს ბუნებრივი კაპიტალის და ეკოსისტემის სერვისების მნიშვნელობას. საბოლოოდ, საჭირო იქნება მათი გაერთიანება კაპიტალური მარაგების ანგარიშების, საწარმოო ფუნქციებსა და მოხმარებაში.

იმის გარკვევა, თუ როგორ იმუშავებს ეს ყველაფერი, საინტერესო გამოწვევას წარმოადგენს. რეალურად, ჯერ კიდევ არ არსებობს მდგრადობაზე ორიენტირებული თანმიმდევრული მაკროეკონომიკური პროგნოზირების პრეცედენტი. მაგრამ მდგრადობის ახალი ეკონომიკა, სამომავლოდ, აუცილებლად მოიზიდავს ჭკვიან და უნარიან სპეციალისტებს, რომლებიც შეიმუშავენ მომავალზე ორიენტირებულ ეკონომიკურ მიდგომებს.

ინვესტირება სამუშაო ადგილებში, აქტივებსა და ინფრასტრუქტურებში. სამუშაო ადგილების, აქტივებისა და ინფრასტრუქტურის ინვესტირება არამხოლოდ ეკონომიკური გაჯანსაღების ძირითად კომპონენტად, არამედ ახალი ეკოლოგიური მაკროეკონომიკის ერთ-ერთ საფუძვლად იქცა. ეკოლოგიურ ინვესტიციებს რამდენიმე მკაფიოდ გამოხატული სამიზნე აქვთ. ესენია:

- შენობების მოდერნიზება ენერგოდაზოგვისა და ნახშირბადის გაფრქვევის შემამცირებელი ზომების გამოყენებით
- განახლებადი ენერგოტექნოლოგიები
- კომუნალური ქსელების, კერძოდ კი ელექტრომომარაგების ქსელის გადაკეთება
- საზოგადოებრივი სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურები
- საჯარო სივრცეების (ფეხით სასიარულო ბილიკები, გამწვანებული ტერიტორიები, ბიბლიოთეკები და ა.შ.) მოწყობა
- ეკოსისტემის შენარჩუნება და დაცვა.

ინფრასტრუქტურების შენარჩუნებისა და გაუმჯობესების პროცესში ასევე მნიშვნელოვანი იქნება ინვესტირება სამუშაო ადგილების შექმნასა და პროფესიული უნარების განვითარებაში. ფაქტიურად, სამუშაო ადგილების შექმნა მიჩნეული უნდა იქნას, როგორც ინვესტიციის ლეგიტიმური პრიორიტეტი, როდესაც დაქირავებული შრომა იცავს ან აუმჯობესებს საზოგადოებრივ აქტივებს. თუმცა, ეკოლოგიური ინვესტიციები არ ნიშნავს მხოლოდ ინვესტიციების მიმართვას კონკრეტული სამიზნეებისკენ. ის ასევე უნდა ითვალისწინებდეს ინვესტიციის პირობებს, უკუგების ნორმებსა და ვადებს და სასესხო კაპიტალის სტრუქტურას.

ფინანსური და ფისკალური კეთილგონიერების ზრდა. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ვალეზზე დაფუძნებული მატერიალისტური მოხმარება განამტკიცებდა ეკონომიკურ ზრდას. მაგრამ მისმა შენარჩუნებამ მაკროეკონომიკის დესტაბილიზაცია გამოიწვია და გლობალურ ეკონომიკურ კრიზისს შეუწყო ხელი. არსებობს პერსპექტიული შეთანხმება, რომ საჭიროა გამოცხადდეს ფინანსური და ფისკალური კეთილგონიერების ახალი ერა. საერთაშორისო ასპარეზზე უკვე მოხდა რიგი მნიშვნელოვანი წინადადებების განხილვა. ესენია: ეროვნული და

საერთაშორისო ფინანსური ბაზრების შესახებ ახალი რეგულაციების დაწესება; არაკეთილსინდისიერი და დესტაბილიზაციის გამომწვევი საბაზრო პრაქტიკის უკანონოდ გამოცხადება (როგორცაა ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა „დაფარვის გარეშე“); ხელმძღვანელობის გადაჭარბებული სახელფასო პაკეტების შემცირება (ან მათი დაკავშირება საქმიანობის ეფექტურობასთან) და ა.შ.

განიხილება სხვა ღონისძიებებიც. ერთ-ერთია საერთაშორისო სავალუტო გადარიცხვებზე გადასახადის დაწესების იდეა. ეგრეთწოდებული ტობინის (ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომისტი ჯეიმს ტობინი) გადასახადი თავდაპირველად ჩაფიქრებული იყო, როგორც ვალუტის რყევის მადესტაბილიზირებელი ეფექტის შემცირების მექანიზმი. მას ასევე მხარს უჭერდნენ, როგორც კაპიტალის ჭარბი მობილობის შემცირების მექანიზმს და განვითარების დაფინანსების საშუალებას.

ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციაზე გამიზნული მეორე შემოთავაზება გულისხმობს ფულად მარაგებზე საზოგადოებრივი კონტროლის ზრდას. ამჟამად ფულის უმეტესი ნაწილი, რომელიც მიმოქცევაშია (მოწინავე ეკონომიკის ქვეყნებში) იქმნება კერძო ბანკების მიერ ბიზნესებისა და ბინათმფლობელებისთვის გაცემული სესხების სახით. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმიტომ, რომ ბანკებს არ მოეთხოვებათ ჰქონდეთ მეანაბრეთა ყველა ანაზრის ექვივალენტური რეზერვი - მუშაობს ე.წ. „ფრაქციული“ სარეზერვო სისტემა.

სამუშაო დროის პოლიტიკა. მდგრადი ეკონომიკისთვის სამუშაო დროის მართვის პოლიტიკა მნიშვნელოვანია ორი მიზეზის გამო. პირველ რიგში, ადამიანების მიერ ნამუშევარი საათების რაოდენობას მნიშვნელოვანი კავშირი აქვს შრომის პროდუქტიულობის ზრდასთან. კერძოდ, შედეგი უდრის სამუშაო საათების რაოდენობის შრომის პროდუქტიულობაზე ნამრავლს. მაკროეკონომიკის სტაბილურობის შენარჩუნებისა და ხალხის ცხოვრების დაცვის ერთდაერთ გზად ხელმისაწვდომი სამუშაოს განაწილება რჩება. მეორე მხრივ, რაც არ უნდა პარადოქსულად ჟღერდეს, სამუშაო საათების შემცირების მოთხოვნა დასაბუთებული იყო შრომის პროდუქტიულობას გაზრდიდის პექრპექტივით. მაგალითად ხშირად მოჰყავდათ (და დღესაც მოჰყავთ) საფრანგეთის შედეგი, როდესაც 35 საათიან სამუშაო კვირაზე გადასვლას შრომის პროდუქტიულობის ამაღლება მოჰყვა. არგუმენტი მდგომარეობს იმაში, რომ ადამიანები, რომლებიც უფრო ნაკლები დროით მუშაობენ, არიან უფრო პროდუქტიულები სამუშაო საათების განმავლობაში, რასაც განაპირობებს სამუშაოზე კონცენტრირება, ენერგიულობა და ჯანმრთელობა.

სამუშაო საათების შესამცირებლად, სამუშაოსა და პირადი ცხოვრებაში ბალანსის გასაუმჯობესებლად პოლიტიკა შეიძლება მოიცავდეს: დაქირავებულისთვის მოქნილ სამუშაო განაკვეთს, ნახევარგანაკვეთურ სამუშაოსთან დაკავშირებული შეზღუდვებისა და დისკრიმინაციის გაუქმებას, შრომის შედეგების გათვალისწინებით სამსახურებრივი დაწინაურების პერსპექტივას, უსაფრთხოებას

და შრომის შესატყვის სამართლიან ანაზღაურებას. ასევე მნიშვნელოვანია სოციალური სიკეთეებით სარგებლობა და მათი ხელმისაწვდომობა დაქირავებულებისთვის და შვებულებით (მათ შორის აკადემიური და დეკრეტული შვებულება) სარგებლობა.

სისტემური უთანასწორობის აღმოფხვრა. შემოსავლების სისტემური უთანასწორობა ზრდის მღელვარებას, ძირს უთხრის სოციალურ კაპიტალს და დიდწილად განაპირობებს შედარებით დაბალი შემოსავლის მქონე ოჯახებისთვის ცხოვრებით კმაყოფილების დაბალ დონეს. უთანასწორობის აღმოფხვრა შეამცირებდა სოციალურ ხარჯებს, გააუმჯობესებდა ცხოვრების ხარისხს და შეცვლიდა პრესტიჟული საქონლის მოხმარების დინამიკას. ჯერ-ჯერობით ცოტა რამ გაკეთდა საშემოსავლო უთანასწორობის მზარდი ტენდენციების შესაჩერებლად, მიუხედავად იმისა, რომ უთანასწორობის შემცირებისა და შემოსავლების განაწილების პოლიტიკა და მექანიზმები შემუშავებულია და გარკვეულ დონეებზე დამკვიდრებულიცაა. აღნიშნული პოლიტიკა ითვალისწინებს საშემოსავლო გადასახადის სტრუქტურის გადახედვას, შემოსავლის მინიმალური და მაქსიმალური დონეების განსაზღვრას, ხარისხიან განათლებაზე წვდომას, ანტიდისკრიმინაციულ კანონმდებლობას, დანაშაულის საწინააღმდეგო ზომებს და კეთილმოუწყობელ რაიონებში საცხოვრებელი გარემოს გაუმჯობესებას. ახლა სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ უთანასწორობის შემცირებისკენ მიმართული ღონისძიებების გატარებას ჰქონდეს სისტემატური და სისტემური ხასიათი და არა ფრაგმენტული, რაც რეალურად ვერ შეცვლის უსამართლო სოციალურ და ეკონომიკურ გარემოს.

შესაძლებლობების და კეთილდღეობის შეფასება. მოსაზრება, რომ კეთილდღეობა არ განისაზღვრება ეკონომიკური შედეგის ან მოხმარების ტრადიციული საზომებით, ღიად ტოვებს იმის საჭიროებას, რომ დადგინდეს ხანგრძლივი კეთილდღეობის გაზომვის ადექვატური მეთოდოლოგია. ეს აუცილებლად უნდა მოიცავდეს მთელ ერში (და მოსახლეობის სხვადასხვა სეგმენტში) კეთილდღეობის თვალსაზრისით ხალხის შესაძლებლობების სისტემატურ შეფასებას. ამგვარი შეფასება გამიზნული იქნებოდა

კეთილდღეობის ისეთი კონკრეტული ცვლადებისა და შედეგების გაზომვისკენ, როგორიცაა ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა, სიცოცხლის ხანგრძლიობა, განათლება, სოციალური ჩართულობა და მონაწილეობა საზოგადოების ცხოვრებაში. წარმოდგენილ ჩანაფიქრთან, ყველაზე ახლოს დგას ჰოლანდიური მოდელი, რაც ითვალისწინებს შესაძლებლობებისა და კეთილდღეობის ინდექსების შემუშავებას და მისი პარამეტრების მიხედვით სახელმწიფოს ბიუჯეტში ცვლილებების შეტანას.

სოციალური კაპიტალის გაძლიერება. საზოგადოებრივი კეთილდღეობა მოითხოვს ყურადღების გამახვილებას იმ ძირითად ადამიანურ და სოციალურ რესურსებზე, რაც უზრუნველყოფს მოქალაქის სოციალურ ქმედითუნარიანობასა და სარგებლიანობას. სიცოცხლისუნარიანი საზოგადოების შექმნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეკონომიკური რყევების ფონზე. ძლიერ სამოქალაქო საზოგადოებას

შეუძლია სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნება ეკონომიკური კოლაფსებისა თუ ტრიუმფალური აღმასვლების დროს.

სოციალური კაპიტალის შესაქმნელად და საზოგადოების გასამდიერებლად საჭიროა მიზანმიმართული პოლიტიკის გატარება, რაც მოიცავს: საერთო საჯარო სივრცეების შექმნას და დაცვას, გეოგრაფიული ნიშნით შრომის მობილობის შემცირებას, ტრენინგების უზრუნველყოფას, უწყვეტი განათლებისა და პროფესიული უნარების განვითარების ხელმისაწვდომობას, წარმოების დაგეგმვისა და მასზე კონტროლის პროცესში ადგილობრივი თემების მეტ ჩართულობას, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეკოსისტემის შენარჩუნებისათვის, ინფორმაციის საჯაროობასა და მოსახლეობის ინფორმირებულობას, საჯარო ბიბლიოთეკების, პარკებისა და მწვანე სივრცეების დაცვას.

არსებობს გარკვეული ნიშნები იმისა, რომ აქტიურად მიმდინარეობს მუშაობა სოციალური კაპიტალის გადინების პრობლემის გადასაჭრელად. მესამე სექტორის ინიციატივები ფოკუსირებულია გარე ნეგატიური ზემოქმედების მიმართ საზოგადოების ამტანობის განმტკიცებაზე. ამის მაგალითებია „საერთაშორისო ამტანობის პროექტი კანადაში“, ახალგაზრდული ორგანიზაციების „კეთილდღეობის პროექტი“ გაერთიანებულ სამეფოში და მზარდი საერთაშორისო მოძრაობა „გარდამავალი მოდელის ქალაქები“. თუმცა, სახელმწიფო ინიციატივები კვლავ იზოლირებული და სპორადული რჩება. სოციალური ერთსულოვნების მხარდასაჭერი და მავნე ზემოქმედებისადმი ამტანი საზოგადოების მშენებლობისთვის უფრო ეფექტური პოლიტიკური მეთოდოლოგიებია საჭირო.

კონსუმერიზმის კულტურის მომლა. კონსუმერიზმი განვითარდა, როგორც მოხმარებაზე დაფუძნებული ეკონომიკური ზრდის საშუალება. ის ადამიანების ცხოვრებაზე მავნე ფსიქოლოგიურ და სოციალურ ზემოქმედებას ახდენს. საჭიროა კომერციული მედიის გარკვეული რეგულაცია. განსაკუთრებულ შეშფოთებას იწვევს ბავშვებზე მიმართული კომერციული რეკლამები. რამდენიმე ქვეყანაში (შვედეთი და ნორვეგია) აკრძალულია სატელევიზიო რეკლამა, რომელიც გამიზნულია 12 წელს მიუღწეველი ბავშვებისათვის. ასევე ეფექტურ ალტერნატივად მიიჩნევა სახელმწიფო დაფინანსებით საჯარო მედიის გაძლიერება. როგორც „დამოუკიდებელი ეკონომიკური განვითარების ინსტიტუტი“ ამტკიცებს, საზოგადოებას უნდა ჰქონდეს უფლება ისარგებლოს კომერციალიზმისგან თავისუფალი სივრცეებით, სადაც მოალაქეები შეძლებენ შეკრებას, ან იდეების გაცვლას.

ვაჭრობის ეფექტური სტანდარტების ფუნქციაა დაიცვან როგორც მუშაკები, ისე მომხმარებლები. თუმცა, არსებული სტანდარტები რეალურად ჯერ კიდევ ვერ უზრუნველყოფენ ეკოლოგიური და ეთიკური ნორმების გარანტირებულ დაცვას.

კონსუმერიზმის კულტურის გაგებას და სოციალური ლოგიკის შეცვლას დასჭირდება ისეთივე მდგრადი და სისტემატური ძალისხმევა, როგორც დასჭირდა მის დამკვიდრებას. თუმცა, საბოლოო ჯამში, პროგრესი დამოკიდებულია

ადამიანებისთვის ისეთი შესაძლებლობების შექმნაზე, რომლებიც მათ მატერიალური და მორალური კეთილდღეობის მიღწევაში დაეხმარება.

თემა 4. აქტიური მოქალაქეობა და სამოქალაქო ჩართულობა

4.1. კონცეფციები და განზომილებები

სამეცნიერო ლიტერატურაში მოქალაქის კონცეფციის განხილვისას გამოიყოფა სამი კომპონენტი: (1) მოქალაქეობა როგორც სტატუსი, (2) მოქალაქეთა უფლება-მოვალეობები და (3) საზოგადოების წევრობა (მიკუთვნებულობა), რაც იდენტობის მკვეთრ წყაროს წარმოადგენს (Cohen 1999; Kymlicka & Norman 2000; Carens 2000). სამივე კონცეფცია ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. პირველი აღწერთი ხასიათისაა, ხოლო მეორე და მესამე კონცეფციები განმარტავენ მოქალაქეობის სამართლებრივ-საზოგადოებრივ ხასიათს და მოქალაქეობრივ მსოფლმხედველობას.

ქვეყნის მოქალაქის სტატუსი იძლევა მრავალ იურიდიულ უპირატესობას, რომელიც, ქვეყნის კანონმდებლობიდან გამომდინარე, შეიძლება მოიცავდეს არჩევნებში მონაწილეობის, საჯარო თანამდებობის დაკავების, სოციალური უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის დაცვის, განათლების მიღების, შრომის, მუდმივი საცხოვრებელი ადგილის, მიწის ნაკვეთის ფლობის და სხვ. უფლებებს.

ადამიანის უფლებათა სფეროში არსებული საერთაშორისო დოკუმენტები მოქალაქეობის რეგულირების კუთხით აწესებს ერთგვარ ლიმიტებს სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის შესაზღუდად. განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადამიანთა უფლებების სფეროში ისეთი საყოველთაო პრინციპები, როგორიცაა არადისკრიმინაცია და მოქალაქეობის გარეშე დარჩენა, ზღუდავს მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ ეროვნულ რეგულაციებს.

„მოქალაქეობა“ სცილდება სამართლებრივ ურთიერთობებს ადამიანებსა და სახელმწიფოს შორის. მოქალაქეობა ადამიანის ინდივიდუალობის (იდენტობის) ნაწილია. შენ გიყვარს შენი საზოგადოება (თემი), რადგან მისი ნაწილი ხარ და სხვებისგანაც ამას ელი და გინდა, რომ ისინი შენთან ერთად ზრუნავდნენ მთელი საზოგადოების საერთო კეთილდღეობაზე. აქტიური მოქალაქეობა სწორედ საკუთარი საზოგადოების სრულყოფისათვის საქმიანობას, თანამონაწილეობის გზით საზოგადოების თითოეული წევრის ცხოვრების გაუმჯობესებას გულისხმობს. იგი ეფუძნება იმ შეხედულებებს და რწმენას, რომ მოქალაქე არის, როგორც უფლებების და მოვალეობების „მიმღები“, ასევე „მონაწილე“ იმ ჯგუფის ცხოვრებაში, რომლის ნაწილადაც თავს აღიქვამს.

მოქალაქეობის ერთ-ერთი ადრეული კონცეფცია უკავშირდება ძველი საბერძნეთის ქალაქ-სახელმწიფოებს, სადაც „მოქალაქეებად“ ითვლებოდნენ ისინი, ვისაც სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობის იურიდიული უფლება გააჩნდათ; მაგრამ ეს არ ნიშნავდა იმას, რომ ყველანი მოქალაქეები იყვნენ. მაგალითად, მონები, გლეხები, ქალები ან უცხოელი რეზიდენტები არ ითვლებოდნენ მოქალაქეებად. მათთვის კი, ვისაც მოქალაქის

პრივილეგირებული სტატუსი ჰქონდა საზოგადო საქმეებში მონაწილეობა განიხილებოდა არა მხოლოდ უფლებად, არამედ, მოვალეობადაც.

მოქალაქეობის ცნებამ სერიოზული გაუფასურება განიცადა ფეოდალურ საზოგადოებებში. განსაკუთრებით, აბსოლუტური მონარქიის პირობებში, სადაც ყველა ტიპის ძალაუფლება მონარქის ხელში იყო თავმოყრილი. ადამიანები იყვნენ არა მოქალაქეები, არამედ მეფის ქვეშევრდომები, რომლებიც ცხოვრების ყველა სფეროში მონარქის ნებას უნდა დამორჩილებოდნენ. თანამედროვე გაგებით მოქალაქეობის ცნების ჩამოყალიბება უკავშირდება ინგლისის (XVII საუკუნე) და საფრანგეთის (1789 წ.) რევოლუციებს, როდესაც ხალხმა მიიღო პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობის უფლება.

ეროვნულ კუნძილებასთან მოქალაქეობის ასოცირება XIX საუკუნიდან იწყება, როდესაც დასრულდა ეროვნული სახელმწიფოების ფორმირება და „მოქალაქის“ სამართლებრივი სტატუსი დაუკავშირდა სახელმწიფოს.¹¹ „მოქალაქეობის ლიბერალური გაგება“, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციიდან იღებს სათავეს, ითვალისწინებს ყველა ადამიანისთვის, თანასწორუფლებიანობის პრინციპის დაცვით, მოქალაქეობის მინიჭებას მისი ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად.

XX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა ხედვა, რომ ევროკავშირში შემავალ სახელმწიფოთა მოქალაქეებს გარკვეული უფლებები და მოვალეობები აქვთ როგორც საკუთარი სახელმწიფოების, ისე მთლიანად კავშირის მიმართ. ევროკავშირის მოქალაქეებისთვის მინიჭებული ამგვარი უფლებები გულისხმობს წევრი სახელმწიფოების ტერიტორიებზე გადაადგილების თავისუფლებას და ცხოვრების უფლებას, ასევე ევროპის პარლამენტის არჩევნებში მონაწილეობისა და საკუთარი კანდიდატურის წამოყენების უფლებას. ევროპის მოქალაქეობა იძლევა სხვადასხვა ღირებულებითი სისტემებისადმი - ადამიანის უფლებების, ეროვნების, ეთნიკური და რელიგიური წარმომავლობის, ადგილობრივი თემის, ოჯახის, იდეოლოგიური ჯგუფისადმი და ა.შ. - კუთვნილების გრძნობას.

„მსოფლიოს მოქალაქეობის“ კონცეფციაა წარმოიშვა იმ შეხედულებიდან, რომ ყველა ადამიანი მსოფლიოს მოქალაქეა. თუმცა, სამართლებრივი თვალსაზრისით, ცნება „მსოფლიოს მოქალაქე“ არ არსებობს. „მსოფლიოს მოქალაქეობა“ გულისხმობს უსამართლობისა და უთანასწორობის წინააღმდეგ ბრძოლის საჭიროების გათვითცნობიერებას და ამ მიმართულებით აქტიურად მოქმედების სურვილს და შესაძლებლობას. ეს არის დედამიწის უნიკალურობის ერთგვარი აღქმა და მომავალი თაობებისთვის მისი დაცვისა და შენარჩუნების სურვილი. მსოფლიოს მოქალაქეობა არსებობს ნებისმიერი სხვა მოქალაქეობის პარალელურად.

¹¹ მაგალითად, საფრანგეთის მოქალაქე ფრანგია, აშშ-ს - ამერიკელი და ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა აღარ აქვს მოქალაქის ეთნიკურ წარმომავლობას.

ინდივიდებსა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობებში შეგვიძლია გამოვყოთ ოთხი განზომილება: პოლიტიკური/სამართლებლივი განზომილება, სოციალური განზომილება, კულტურული განზომილება და ეკონომიკური განზომილება.

მოქალაქეობის პოლიტიკური განზომილება გულისხმობს პოლიტიკურ უფლებებსა და პასუხისმგებლობებს პოლიტიკურ სისტემასთან¹² მიმართებაში. ამ განზომილების განვითარება უნდა მომდინარეობდეს პოლიტიკური სისტემის ცოდნიდან, დემოკრატიული ფასეულობების ხელშეწყობიდან და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის უნარ-ჩვევებიდან.

მოქალაქეობის სოციალური განზომილება დაკავშირებულია საზოგადოებაში მოქალაქეთა ქცევასთან და მოითხოვს ლოიალობისა და სოლიდარობის განსაზღვრულ ხარისხს. ამ განზომილების განვითარებისთვის აუცილებელია სოციალური უნარ-ჩვევები და საზოგადოებაში სოციალური ურთიერთობების ცოდნა.

მოქალაქეობის კულტურული განზომილება ეხება საერთო კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობიერებას.

მოქალაქეობის ეკონომიკური განზომილება გულისხმობს ურთიერთკავშირს ინდივიდს, შრომასა და სამომხმარებლო ბაზარს შორის. ეკონომიკური განზომილების რეალიზებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს ეკონომიკური უნარ-ჩვევები (დაქირავებულ შრომასთან ან სხვა ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებული) და პროფესიული მომზადება.

მოქალაქეობრივი აქტიურობის დიაპაზონის განსაზღვრა დღესაც სადისკუსიო საკითხია. ექსპერტები მიუთითებენ, რომ მხოლოდ არჩევნებში მონაწილეობა საკმარისი არ არის აქტიური სამოქალაქო პოზიციის რეალიზებისთვის და რომ, აუცილებელია არჩევნებს შორის პერიოდებშიც შენარჩუნდეს მოქალაქეებს შორის საკუთარი უფლებამოსილებების შეგრძნება. გარდა ამისა, არჩევნებში მოქალაქეთა აქტიურობის დაბალი მაჩვენებლები¹³ იწვევს პოლიტიკურ აპათიას მოსახლეობაში, რაც სერიოზულად აფერხებს დემოკრატიის ეფექტიან ფუნქციონირებას.

წუხილს იწვევს იმ მოქალაქეთა მდგომარეობაც, რომლებსაც ამა თუ იმ მიზეზის გამო არ გააჩნიათ მოქალაქეობასთან დაკავშირებული მთელი რიგი შეღავათები, რისი ერთ-ერთი ასპექტიც სხვადასხვა საზოგადოებაში ჯერ კიდევ არსებული დისკრიმინაციაა - უმცირესობათა ჯგუფებს შეიძლება ჰქონდეთ იმ ქვეყნიანა თუ იმ ქვეყნის მოქალაქეობა, მაგრამ არ შეეძლოთ საკუთარი უფლებამოსილების თავისუფლად და სრულად განხორციელება.

¹²**პოლიტიკური სისტემა** - ეს არის საზოგადოებაში პოლიტიკური ხელისუფლების განხორციელების პროცესთან დაკავშირებულ ურთიერთობათა სისტემა, რომლის კონცენტრირებულ გამოხატულებას სახელმწიფო ხელისუფლება წარმოადგენს.

¹³ არჩევნებზე მისულ მოქალაქეთა რაოდენობა ევროკავშირის ქვეყნებში 1980 წლიდან 2013 წლამდე 87%-დან 65%-მდე შემცირდა.

პრობლემის მეორე ასპექტი მზარდი გლობალიზაციის შედეგად წარმოიშვა - სხვადასხვა ქვეყნის მოქალაქეების მნიშვნელოვანი რაოდენობა ცხოვრობს საზღვარგარეთ, ითვლებიან იქ რეზიდენტებად¹⁴ და არ შეუძლიათ ოფიციალური მოქალაქეობის მიღება.

მესამე ასპექტი არის მოქალაქეობის არმქონე პირთა საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ მოქალაქეობა წარმოადგენს ადამიანის გარანტირებულ უფლებას, მსოფლიოში მილიონობით ადამიანია, რომლებსაც არ აქვთ რომელიმე ქვეყნის მოქალაქეობა. გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატის (UNHCR) მონაცემებით, 2010 წლის ბოლოს მსოფლიოში 12 მილიონი მოქალაქეობის არმქონე პირი ცხოვრობდა. მოქალაქეობის უქონლობა ხშირად განპირობებულია ქვეყნების დაშლით, როგორც ეს იყო საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის შემთხვევაში. მაგრამ მოქალაქეობის არმქონე პირებს შორის შეიძლება იყვნენ იძულებით გადაადგილებული პირები, გადასახლებული მიგრანტები და ისინიც, რომელთა დაბადება არ იყო რეგისტრირებული შესაბამისი ორგანოების მიერ.

მსოფლიოში მოქალაქეობის თანამედროვე მოდელის დამკვიდრებას აფერხებს ეთნიკური კონფლიქტები, აშკარად გამოხატული ნაციონალიზმი, მიგრაციის ზრდა და გარკვეული სახის (უკიდურესად ჩაკეტილი) კულტურული ტრადიციები.

4.2. მონაწილეობისა და ჩართულობის ფორმები

ადამიანის უფლებების ძირითად კონცეფციად ადამიანური *ღირსების ცნება* მიიჩნევა. ადამიანის უფლებები და თავისუფლება არ არის სახელმწიფოს მიერ განსაზღვრული სიკეთე. ისინი სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად არსებობენ. ადამიანის უფლებები ზნეობრივი და სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობაა, რომელიც, ერთი მხრივ, ეროვნულ საკონსტიტუციო და საერთაშორისო სამართლებრივ სივრცეში აისახება, ხოლო, მეორე მხრივ, განსაზღვრავს ადამიანის საზოგადოების წევრებთან და სახელმწიფოსთან თანაცხოვრებისა და ურთიერთმიმართების პირობებს.

ღირსებისა და თანასწორობის პრინციპებიდან, რომლებიც ადამიანის უფლებებს უდევს საფუძვლად, გამომდინარეობს, რომ:

- ინდივიდი, რომელიც სარგებლობს საზოგადოებაში არსებული რესურსებითა და შესაძლებლობებით, ვალდებულია დაემორჩილოს ამ საზოგადოებაში დამკვიდრებულ თანაცხოვრების წესებს
- თუ ინდივიდი უგულებელყოფს სხვის უფლებებს, მაშინ მან საკუთარი უფლებებიც უნდა დათმოს
- თუ ინდივიდი ახორციელებს საკუთარ უფლებებს, მაშინ მან სხვებსაც უნდა მისცეს ამის საშუალება, წინააღმდეგ შემთხვევაში სხვებს აქვთ უფლება, შეზღუდონ მისი უფლებების განხორციელება.

ეს პრინციპები აქტუალურია თანამედროვე პოლიტიკური და საზოგადოებრივი სისტემებისთვის. მათი შინაარსისა და დანიშნულების საილუსტრაციოდ შეიძლება

¹⁴ რეზიდენტი - არის რომელიმე ქვეყნის მოქალაქე, რომელიც მუდმივად ცხოვრობს უცხო ქვეყანაში.

მოვიყვანოთ ამერიკის შეერთებული შტატების დამფუძნებლების რწმენა, რომ სახელმწიფოს ძირითადი დანიშნულებაა ადამიანების უფლებების დაცვა და საყოველთაო კეთილდღეობის ხელშეწყობა. საყოველთაო კეთილდღეობის საფუძველია მოქალაქეობრივი მოწოდება, რომ საზოგადო ინტერესები პირად ან ვიწრო ჯგუფურ (კლანურ, ინსტიტუციურ, უწყებრივ და ა. შ.) ინტერესებზე მაღლა დააყენოს. სწორედ ასეთი ინდივიდები უნდა დააყენოს მოსახლეობამ ქვეყნის სათავეში არჩევნებით ან რამე სხვა გზით.

ინდივიდმა არა მარტო უნდა გაიზიაროს საზოგადოებაში მიღებული წესები, არამედ უნდა იმოქმედოს კიდევ საზოგადოების განვითარებისთვის, საკუთარი წვლილი შეიტანოს მის გაუმჯობესებაში. აქტიური მოქალაქე სწორედ ამგვარ ინდივიდს წარმოადგენს. ეს კონცეფცია მორალური და ეთიკური პრინციპებიდან გამომდინარეობს და პასუხისმგებლობისა და ვალდებულებების გრძნობას უკავშირდება საზოგადოების წინაშე. ამ პრინციპების მიხედვით, საზოგადოებრივი სიკეთის შექმნაში მონაწილეობა მოქალაქეობის კარგად გაცნობიერებული, სრულუფლებიანი წევრობის სურვილის მქონე ინდივიდებს შეუძლიათ, რომლებიც, ერთი მხრივ, საკუთარ სარგებელს სახალხო სიკეთისა და შესაძლებლობების სამართლიანად და დამსახურებულად გამოყენებაში ხედავენ, ხოლო, მეორე მხრივ, სურთ რომ სხვებმაც ისარგებლონ იდენტური სიკეთეებითა და შესაძლებლობებით.

აქტიური მოქალაქეობა მრავალი ტიპის მონაწილეობასა და ჩართულობას¹⁵ აერთიანებს და მხოლოდ პოლიტიკურ განზომილებით არ შემოიფარგლება. აქტიური მოქალაქეობა თანაბრად სასარგებლოა, როგორც პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის, ასევე საზოგადოებრივ საქმიანობაში ჩართულობის პირობებშიც.

ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის ფორმებია:

- ხმის მიცემა არჩევნებზე
- მონაწილეობა პოლიტიკურ დებატებში
- პეტიციების შედგენა ან ხელმოწერა
- თანხის გაღება რომელიმე პარტიის ან კანდიდატის სასარგებლოდ
- საარჩევნო კამპანიის წარმართვა
- მუშაობა საჯარო სამსახურში
- სხვადასხვა ფორმით სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის გამოხატვა.

თუ კანონები ან ხელისუფლების ქმედებები ეწინააღმდეგება მოქალაქის შეხედულებებსა და მრწამსს. მოქალაქე რთული არჩევანის წინაშე დგება. უნდა დავემორჩილოთ თუ არა კანონებს და მთავრობის გადაწყვეტილებებს? ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ მორჩილებასაც თავისი საზღვარი აქვს - თუ კანონი ან გადაწყვეტილება არ ვარგა, მაშინ მოქალაქე არაა ვალდებული, დაემორჩილოს მას. ზოგიერთი აჯანყებასა და რევოლუციას ირჩევს, ზოგი პროტესტის ნაკლებად ძალადობრივ ფორმებს ეძებს. პროტესტის არაძალადობრივი გამოხატვის სხვადასხვა ფორმები არსებობს, მაგალითად, დემონსტრაციებში მონაწილეობის მიღება, ოფიციალური პირებისთვის საჯარო (ღია) წერილების მიწერა პრესის საშუალებით,

¹⁵ მონაწილეობა და ჩართულობა არ არის იდენტური ცნებები; ჩართულობა ქმედების ფსიქოლოგიური მომენტი, მაშინ როდესაც „მონაწილეობა“ - უფრო ქცევითი.

ბოიკოტში მონაწილეობა. როდესაც პროტესტის ასეთი ფორმები შედეგს არ იღებს, რა არჩევანი აქვს მოქალაქეს? რამდენად შეიძლება იგი დაუპირისპირდეს ხელისუფლებას? ამ შემთხვევაში მოქალაქეები მიმართავენ სამოქალაქო დაუმორჩილებლობას, რაც წარმოადგენს პროტესტის არაძალადობრივ ფორმას.

ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობისას ინდივიდებმა შესაძლოა:

- საკუთარ თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა საზოგადოებიდან გარკვევულ ჯგუფებზე (მაგალითად, გახდნენ თანატოლთა მხარდამჭერნი ან მასწავლებლები)
- მონაწილეობა მიიღონ პრობლემის გადაჭრაში (მაგალითად, დისკრიმინაციის საწინააღმდეგო მეთოდებისა და პრაქტიკის ფორმირებით)
- შეხვდნენ და ესაუბრონ საზოგადოებრივი ჯგუფების წარმომადგენლებს (მაგალითად, რელიგიურ ლიდერებს, პოლიციის თანამშრომლებს, ადგილობრივი ხელისუფლებისა და მოხალისეთა ჯგუფების წევრებს)
- განიხილონ სოციალური და მორალური დილემები
- გაიაზრონ საზოგადოებაში მომხდარი ცვლილებები და დაგეგმონ ამ ცვლილებებისადმი ადაპტაციის სტრატეგიები.

საზოგადოებრივ ღონისძიებებში მონაწილეობის მიღებისას მათი წვლილი შესაძლოა მოიცავდეს:

- სხვადასხვა გაერთიანებების წევრობას, რომლებსაც პასუხისმგებლობა აკისრია საზოგადოების წინაშე
- თანატოლთა შორის შუამავლობასა და დამეგობრებას
- სათემო გაზეთის ან ჟურნალის გამოცემას
- საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში მონაწილეობას
- თანატოლებში ცხოვრების ჯანსაღი წესის პოპულარიზებას
- საქველმოქმედო პროექტებსა და პროგრამებში მონაწილეობას და/ან მათ ინიცირებას
- თემისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე ტერიტორიის მოწყობასა და წარმოჩენას.

ინდივიდებს შეუძლიათ განივითარონ მონაწილეობის უნარ-ჩვევები სახელმწიფო დღესასწაულების, საზოგადოებრივი ღონისძიებების ორგანიზებისა და წარმართვის გზით. იმისათვის, რომ ინდივიდებმა შეძლონ აღნიშნულ ღონისძიებათა დამოუკიდებლად წარმართვა, მიზანშეწონილია, ისინი ჩართული იყვნენ შემდეგი დავალებების შესრულებაში:

1. იდეის გენერირება - საიდან მომდინარეობს ღონისძიების განზრახვა: ინდივიდებისგან? საზოგადოებისგან? ვისთანაა საჭირო კონსულტაცია, თუკი ღონისძიება მართლაც შედგება?
2. მიზნების დასახვა - რა საჭიროა ეს ღონისძიება? რა მიიღწევა ამ ღონისძიებით? ვისთვისაა იგი განკუთვნილი? სად და რა გზებით მოვიძიოთ საკმარისი თანხა? შემოწირულობათა შეგროვებით? გრანტებით?
3. პროგრამის/პროექტის დაგეგმვა - რა მოხდება და როდის? ვინ დაგვეხმარება? ადგილობრივი ორგანიზაციები? მოწვეული სტუმრები?

4. პროგრამის/პროექტის განხორციელება - საჭიროა საკვები? ავტომობილების სადგომი? ვინ დაუკავშირდება სხვა ორგანიზაციებს? ხელმძღვანელები? თანამშრომლები?
5. საჯაროობა და მარკეტინგი - როგორ შეიტყობენ ღონისძიების შესახებ: ვებ-გვერდით? მოსაწვევით? რა როლს შეასრულებს ამ პროცესში ადგილობრივი მედია?
6. გამოხმაურება ღონისძიებაზე - წარმატებული იყო ღონისძიება? საიდან იცით? რა დასკვნები გამოიტანეს მონაწილეებმა? რა უნდა გაკეთდეს შემდეგ ჯერზე ღონისძიების უკეთ ორგანიზებისთვის?
7. შედეგების გაზიარება - სხვა ადამიანები როგორ, რა საშუალებებით გაიზიარებენ დაგროვილ გამოცდილებას?

აქტიური მოქალაქეობის განხორციელებას სათანადოდ მომზადებული ინდივიდი სჭირდება. ექსპერტების აზრით, ამისთვის საჭიროა მოქალაქე:

- იყოს ინფორმირებული - ერკვეოდეს მის ქვეყანასა და მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებში
- საზოგადოების ყურადღებას ამახვილებდეს პრობლემურ საკითხებზე
- იყოს მზად გარკვეული მოხალისეობრივი საქმიანობის შესასრულებლად და სხვ.

ქვემოთ, ცხრილში ნაჩვენებია პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ პროცესებში მოქალაქის მონაწილეობის მინიმალური დონეები:

მოქალაქეობის განზომილებები	მონაწილეობის მინიმალურად მოსალოდნელი ფორმები
1. პოლიტიკური მონაწილეობა	• ხმის მიცემა ადგილობრივ, რეგიონულ და ეროვნულ არჩევნებში და რეფერენდუმებში; • გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე ზეგავლენის მოხდენა, როდესაც ამის შესაძლებლობები არსებობს ან არაფორმალური გზებით (ლობირება); • მოქალაქეთა ინტერესების დაცვა საჯარო მოხელეებთან ან პოლიტიკოსებთან დაკავშირების გზით.
2. სოციალური მონაწილეობა	• გაერთიანებების წევრობითი წევრობა; • ასოციაციის გამგეობის წევრად გახდომა ან ასოციაციის სხვა საქმიანობებში მონაწილეობის მიღება;
3. კულტურული მონაწილეობა	• დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლა; • სოციალური ინტეგრაციის ხელშეწყობა.
4. ეკონომიკური მონაწილეობა	• საწარმოო პროცესში წვლილის შეტანა: შრომა • კომპანიის თანამშრომელთა საბჭოს წევრობა; • სიმდიდრის არათანაბარი გლობალური განაწილების

მონაწილეობა ბავშვის უფლებათა კონვენციის ერთ-ერთი სახელმძღვანელო პრინციპიცაა. ამ შეთანხმებაში ნათქვამია, ბავშვებს (თვრამეტ წლამდე ასაკის ყველა ადამიანი) აქვთ უფლება: მოითხოვონ მათი აზრის და შეხედულებების გათვალისწინება; მიიღონ ინფორმაცია; თავისუფლად გამოთქვან საკუთარი აზრი და გამოხატონ პოზიცია და ა.შ. კონვენცია აღიარებს ბავშვთა შესაძლებლობას ზეგავლენა მოახდინონ მათთვის შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღებაზე და ამ გზით მონაწილეობა მიიღონ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, როგორც მოქალაქეებმა და ცვლილებების შემომქმედებმა.

განათლების დაბალი დონე, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა, სიღარიბე და სხვა ფაქტორები ზეგავლენას ახდენენ ჩვენს შესაძლებლობებზე ვიყოთ აქტიური მოქალაქეები. ამასთან, მონაწილეობის გარეშე რთულია ვუზრუნველყოთ ადამიანის მრავალი უფლება. მხოლოდ მონაწილეობის მეშვეობით შეგვიძლია ავაშენოთ იქნება ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული საზოგადოება, განვავითაროთ სოციალური ინტეგრაცია, მივაღწიოთ იმას, რომ ჩვენი ხმა გაგონილი იქნას ხელმძღვანელების მიერ და განვხორციელოთ ცვლილებები.

„აქტიური მოქალაქეობა“ წარმოადგენს ევროკავშირის სტრატეგიას. 2009 წელს ევროკომისიის ერთობლივი კვლევითი ცენტრის თანამშრომლებმა - ბრაიან ჰოსკინსმა და მასიმილიანო მაშერინიმ, პროექტის „აქტიური მოქალაქეობა დემოკრატიისთვის“ ფარგლებში, „აქტიური მოქალაქეობა“ შემდეგნაირად განმარტეს: „აქტიური მოქალაქეობა - ეს არის სამოქალაქო საზოგადოებაში, ადგილობრივი თემის და /ან ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობა, რომელიც ხასიათდება იმით, რომ ეფუძნება ურთიერთპატივისცემასა და არაძალადობას და შესაბამისობაშია ადამიანის უფლებებსა და დემოკრატიასთან“. ეს განმარტება მოიცავს ისეთ მნიშვნელოვან წარმოდგენა-შეხედულებებს, როგორიცაა: მონაწილეობითი აქტივობები სხვადასხვა სფეროში, ურთიერთპატივისცემა და არაძალადობრივ დამოკიდებულებები, ადამიანის უფლებები და დემოკრატიული ღირებულებები. ჰოსკინსი და მაშერინი აქტიურ მოქალაქეობას განიხილავენ აქტივობებად (ქმედებებად), რომელიც მოიცავს ოთხ სფეროს:

1. პირველ სფეროს მიეკუთვნება „წარმომადგენლობითი დემოკრატია“. ამ სფეროში ინდივიდი აქტიური მოქალაქეობის პრაქტიკას გადის არჩევნებში ხმის მიცემით, პოლიტიკურ პარტიაში ჩართულობით ან არჩეულ წარმომადგენლებთან და სამთავრობო მოხელეებთან მუშაობით.
2. მეორე სფეროს წარმოადგენს „საზოგადოებრივი ცხოვრება“. ინდივიდი, რომელიც აქტიური მოქალაქეობის დემონსტრირებას ახდენს ამ სფეროში, შეიძლება იყოს ის, ვინც ეხმარება თავის საზოგადოებას/თემს ქველმოქმედებით ან კიდევ რელიგიურ, კულტურულ, ბიზნეს, განათლების ან სპორტულ ორგანიზაციებში მოხალისედ მუშაობით.

3. მესამე სფეროს მიეკუთვნება „პროტესტი და სოციალური ცვლილებები“. ამ სფეროში აქტიური მოქალაქეები იღვწიან საზოგადოებრივი კეთილდღეობისა და სოციალური სამართლიანობის მისაღწევად.
4. მეოთხე სფეროში შედის „დემოკრატიული ღირებულებები“. აქტიური მოქალაქის ყველა ქმედების საფუძველს უნდა წარმოადგენდეს ღირებულებები, რომლებიც თანხვედრაში იქნება საზოგადოების ყველა წევრის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებასთან. ასეთ ღირებულებებს მიეკუთვნება ადამიანის უფლებები და არადისკრიმინაცია.

ზოსკინსის და მაშერინის კონცეფციაში თითოეული ეს სფერო „აქტიური მოქალაქეობის“ ერთგვარი განზომილებაა, რომლებიც, თავის მხრივ, დაიყო ქვეგანზომილებებად ანუ კომპონენტებად. ამგვარად შეიქმნა აქტიური მოქალაქეობის საოპერაციო მოდელი, რომელიც შედგება 4 განზომილებისა და 17 ქვეგანზომილებისგან. ამ მოდელის საფუძველზე კი შემუშავდა აქტიური მოქალაქეობის 60-ზე მეტი ინდიკატორი, რომელსაც ევროკავშირში დღესაც იყენებენ სამოქალაქო აქტივობის დონის გასაზომად. მაგალითად, აქტიური მოქალაქეობის საოპერაციო მოდელის „პროტესტისა და სოციალური ცვლილებების“ განზომილება შედგება 4 კომპონენტისაგან: საპროტესტო აქციები და სამი ტიპის ორგანიზაციებში (პროფკავშირები, გარესმოდაცვითი და ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციები) ჩართულობა. „საზოგადოებრივი ცხოვრების“ განზომილების კომპონენტები გულისხმობს საზოგადოებრივ ორგანიზაციების (რელიგიური, კულტურული, სოციალური, სპორტული, ბიზნეს, მასწავლებელ-მშობელთა ორგანიზაციები) საქმიანობაში ჩართულობას. „წარმომადგენლობითი დემოკრატიის“ განზომილება შედგება 3 ქვე-განზომილებისგან: პოლიტიკურ პარტიებში ჩართულობა, ხმის მიცემა და ქალთა მონაწილეობა პოლიტიკურ ცხოვრებაში. დაბოლოს, „დემოკრატიული ღირებულებების“ განზომილება მოიცავს დემოკრატიას, ინტერკულტურულ გაგებებსა და ადამიანის უფლებებს.

აქტიურ მოქალაქეობასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული ცნება „სამოქალაქო ჩართულობა“. მაიკლ დელი კარპინი „სამოქალაქო ჩართულობას“ განმარტავს, როგორც „ინდივიდუალურ და კოლექტიურ ქმედებებს, რომლებიც მიმართულია ისეთი პრობლემების გამოვლენისა და გადაჭრისკენ, რომლებიც იწვევს საზოგადოების ინტერესს, ზრუნვას, შეშფოთებას“ (Delli Carpini, 1996). კარპინი თავის განსაზღვრებაში გულისხმობდა მხოლოდ ისეთ აქტივობებს, რომლებიც სოციალური პრობლემების მოგვარებისკენ იყო მიმართული.

თომას ერლიხი წიგნში „სამოქალაქო პასუხისმგებლობა და უმაღლესი განათლება“ (Ehrlich, 2000) იძლევა „სამოქალაქო ჩართულობის“ უფრო ფართო განსაზღვრებას: „სამოქალაქო ჩართულობა ნიშნავს ქმედებას, რომელიც მიმართულია ჩვენი საზოგადოების/თემის სამოქალაქო ცხოვრებაში ცვლილებების შეტანაზე და ცოდნის, უნარ-ჩვევების, ღირებულებებისა და მოტივაციის კომბინაციას ამ ცვლილებების მისაღწევად. ეს გულისხმობს ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესების ხელშეწყობას თემში პოლიტიკური და არაპოლიტიკური პროცესების გზით“. თავის განმარტებაში ერლიხი არ შემოიფარგლა მხოლოდ სოციალური პრობლემებით და სამოქალაქო ჩართულობაში იგულისხმა პოლიტიკური მონაწილეობის და არაპოლიტიკური აქტივობების (მაგ.: კულტურული

ღონისძიებები) ერთობლიობა, რომლებიც თემის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისკენ იქნებოდა მიმართული.

ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა რობერტ პატნემმა ფართოდ განსაზღვრა „სამოქალაქო ჩართულობა“ და მასში პოლიტიკური აქტივობის ორივე ფორმა, ფორმალური (ლეგალური) და არაფორმალური (არალეგალური) შეიყვანა (Putnam, 2000). ადლერმა და გოგინმა თავიანთ კვლევებში მოგვცეს „სამოქალაქო ჩართულობის“ ოთხი დეფინიცია: „(1) სამოქალაქო ჩართულობა, როგორც საზოგადოებრივი სერვისი; (2) სამოქალაქო ჩართულობა, როგორც კოლექტიური ქმედება; (3) სამოქალაქო ჩართულობა, როგორც პოლიტიკური ჩართულობა; და (4) სამოქალაქო ჩართულობა, როგორც სოციალური ცვლილება (Adler and Goggin 2005).

სხვა მკვლევართა განმარტებებში „სამოქალაქო ჩართულობა“ სხვადასხვა კონტექსტებშია წარმოდგენილი (პროცესი და არა მოვლენა; კოლექტიური და/ან ინდივიდუალური ქმედება; ფორმალური და არაფორმალური აქტივობა; მონაწილეობა და ჩართულობა; საზოგადოების წევრთა ინიციატივა და სხვ.). მაგალითად, დილერის მიხედვით „სამოქალაქო ჩართულობა“ არის ნებისმიერი აქტივობა, რომელიც გულისხმობს მოქალაქეობრივი უფლების გამოხატვას და/ან მოვალეობის შესრულებას (Diller, 2001). „სამოქალაქო ჩართულობა“ შეიძლება განისაზღვროს ინდივიდების ან ჯგუფების მოქმედებად, რომელიც მიმართულია სამოქალაქო საზოგადოების ფუნქციური განვითარებისკენ (Richard and Judy, 2005). ლ. მაკ-კიუსა და ტ. სტიუარტის მიხედვით, „სამოქალაქო ჩართულობა“-ში იგულისხმება საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესებისკენ მიმართული ქმედებები, რომლებიც ინიცირებულია და წარმართულია საზოგადოების წევრების მიერ და არა მთავრობის, დაწესებულებების თუ მსხვილი ორგანიზაციების მიერ.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განვითარების პროგრამის (UNDP) მკვლევარები „სამოქალაქო ჩართულობას“ განსაზღვრავენ პროცესად, რომელიც აძლიარებს ადამიანების ურთიერთკავშირს ეკონომიკურ, კულტურულ, სოციალურ და პოლიტიკურ სფეროებში. რაც, საბოლოო ჯამში, გულისხმობს ხალხის ჩართულობას გადაწყვეტილების მიღების პროცესში და მათი როლის განმტკიცებას „კარგი მმართველობის“ ხელშეწყობაში.

შვედმა მეცნიერებმა ეკმანმა და ამნამ შემოგვთავაზეს სამოქალაქო ჩართულობის და მონაწილეობის ფორმების ახალი ტიპოლოგია. მასზე დაყრდნობით შემუშავდა ინდიკატორები დემოკრატიულ ქვეყნებში სამოქალაქო ჩართულობის და მონაწილეობის სხვადასხვა ფორმების აქტივობის ხარისხის გასაზომად (იხ. ცხრილი).

	არმონაწილეობა (გათიშულობა)		სამოქალაქო მონაწილეობა (ლატენტურ-პოლიტიკური)		პოლიტიკური მონაწილეობა (აშკარა)		
	აქტიური ფორმები (ანტიპოლიტიკური)	პასიური ფორმები (აპოლიტიკური)	სოციალური ჩართულობა (ყურადღება)	სამოქალაქო ჩართულობა (ქმედება)	ფორმალური პოლიტიკური მონაწილეობა	აქტიუზმი	
						ლეგალური პროტესტები და აქციები	არალეგალური პროტესტები და აქციები
ინდივიდუალური ფორმები	ხმის არ მიცემა გაზეთების კითხვისგან და ტელევიზორის ყურებისგან აქტიურად თავის არიდება, როდესაც საქმე ეხება პოლიტიკურ საკითხებს პოლიტიკაზე საუბრისგან თავის არიდება პოლიტიკის აღქმა, როგორც ამაზრზენი პოლიტიკური უცმაყოფილება	ხმის არ მიცემა პოლიტიკის აღქმა, როგორც უინტერესო და არაარსებითი პოლიტიკური პასიურობა	პოლიტიკისა და საზოგადოების მიმართ ინტერესი პოლიტიკის აღქმა, როგორც მნიშვნელოვანი, არსებითი	მიმოწერა რედაქტორთან ქველმოქმედებაში ფულის დახარჯვა პოლიტიკური და სოციალური საკითხების განხილვა მეგობრებთან ან ინტერნეტში გაზეთების კითხვა და ტელევიზორის ყურება, როდესაც საქმე ეხება პოლიტიკურ საკითხებს რეციკლირება (ნარჩენების გადამუშავება)	არჩევნებში და რეფერენდუმებში ხმის მიცემა არჩევნებში ხმის არ მიცემის ან ცარიელი ბიულეტენის ჩაგდების მიზანმიმართულ აქტები პოლიტიკურ წარმომადგენლებთან ან საჯარო მოხელეებთან დაკავშირება (კონტაქტი) საჯარო ხელმძღვანელ თანამდებობაზე მუშაობა ფულის შემოწირვა პოლიტიკური პარტიებისა და ორგანიზაციებისთვის	ბოიკოტირება და პოლიტიკური "კონსიუმერიზმი" პეტტიციების ხელმოწერა პოლიტიკური ზუკლებების (პროკლამაციების) დარიცხვა	სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა პოლიტიკურად მოტივირებული თავდასხმები საკუთრებაზე
კოლექტიური ფორმები	მიზანმიმართული არაპოლიტიკური ცხოვრების წესები, მაგ. ჰეიდონიზმი, "კონსიუმერიზმი" უკიდურეს შემთხვევაში: არაპოლიტიკური ძალადობის აქტები (არეულობა), რომელიც ასახავს იმედგაცრუებას, გაუცხოებას ან სოციალურ იზოლაციას	მკვეთრად გამოხატული არაპოლიტიკური ცხოვრების წესი	ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობა საზოგადოებასთან ფოკუსში განსაზღვრულ იდეოლოგიასთან და/ან პარტიასთან იდენტიფიკაცია ცხოვრების სტილთან დაკავშირებული ჩართულობა: მუსიკა, ჯგუფისადმი კუთვნილება, ჩაცმა და სხვ. მაგ.: მკაცრი ვეგეტარიანიზმი, მემარჯვენეობა - "სკინჰედობა", მემარცხენეობა - ანარქისტობა და "პანკობა"	სოციალურ სფეროში მოხალისედ მუშაობა, მაგ.: ქალების და მოხუცეების თევზჭერის მხარდაჭერა და უსახკაროების დახმარება საქველმოქმედო სამუშაო ან რწმენაზე დაფუძნებული სათემო მუშაობა სათემო ორგანიზაციებში საქმიანობა	პოლიტიკური პარტიის, ორგანიზაციის ან პროფკავშირის წევრობა პოლიტიკურ პარტიაში, ორგანიზაციაში ან პროფკავშირში საქმიანობა (მოხალისედ მუშაობა ან შეხვედრების ჩატარება)	ახალ სოციალურ მოძრაობებსა და ფორუმებში ჩართულობა დემონსტრაციები, გაფიცვებში, საპროტესტო აქციებში და სხვა აქციებში (მაგ.: ქუჩის ფესტივალები მკავიო პოლიტიკური დღის წესრიგით) მონაწილეობა	სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის ქმედებები (აქციები) სააგრომობილო გზების და რკინიგზების საბოტაჟი ან ბლოკირებები შენობების უკანონოდ დატაცება ძალადობრივ დემონსტრაციებში ან ცხოველთა უფლებების დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა ძალადობრივი კონფრონტაციები პოლიტიკურ ოპონენტებთან ან პოლიციასთან

თემა 5. სამოქალაქო საზოგადოება და დემოკრატიული მოქალაქეობა

„როდესაც გაუნათლებელმა ადამიანმა ანგიკოსიდან, პრეზიდენტ გულარტის წინაშე გამოაცხადა, რომ იგი აღარ იყო „მასა“ ('Masa'), არამედ იყო „ხალხი“ ('gente'), ეს მხოლოდ წინადადება არ გახლდათ. მან გაცნობიერებულად დაადასტურა არჩევანის უფლება. მან აირჩია გადამწყვეტი მონაწილეობა, რომელიც მხოლოდ ხალხს აქვს და უარყო მასების ემოციური გაქანება. იგი გახდა პოლიტიზირებული“.

პაულო ფრეიერი

5.1. სამოქალაქო საზოგადოების ცნება, არსი და მნიშვნელობა

დემოკრატიული სახელმწიფო წარმოდგენილია სამოქალაქო საზოგადოების¹⁶ გარეშე და თავის მხრივ, სამოქალაქო საზოგადოებაც განაპირობებს დემოკრატიულობის მაღალ ხარისხს. განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოება უზრუნველყოფს ჯანსაღი და დაბალანსებული პოლიტიკური პროცესების მიმდინარეობას, როდესაც მეტ-ნაკლებად გათვალისწინებულია ყველა ჯგუფის შეხედულებები და მისწრაფებები. სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა კონკრეტული საზოგადოების ან ქვეყნის დემოკრატიულობის კრიტერიუმია. სამოქალაქო საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია ისეთი დემოკრატიული პრინციპების არსებობა, როგორიცაა: საზოგადოებრივი ცხოვრების ხელშეუხებლობა, საკუთრების, სიტყვის, ასოციაციების თავისუფლება, კანონის წინაშე ყველა მოქალაქის თანასწორობა.

სამოქალაქო ისეთი საზოგადოებაა, სადაც ადამიანები ნებაყოფლობით, სამოქალაქო ინიციატივის საფუძველზე ერთიანდებიან, მოქმედებენ სახელმწიფოსაგან ავტონომიურად და კოლექტიური ძალისხმევით ახორციელებენ საერთო ინტერესებს. სამოქალაქო საზოგადოების მთავარი მისია მოქალაქეთა ინტერესების არტიკულაცია და მათი უფლებების დაცვაა.

სამოქალაქო საზოგადოება გულისხმობს საერთო აქტივობებს, რომლებიც ადამიანთა ფართო წრეებს მოიცავს, სადაც ადამიანები ამავე დროს არიან მოქალაქეები, აღჭურვილნი უფლებებით, მოქალაქეობრივი მოვალეობებით, გარკვეული მორალური ნორმებით, პირადი ღირსების გრძნობით, სხვა ადამიანების

¹⁶ ცნება „სამოქალაქო საზოგადოება“ დებატების საგანს შეადგენდა სხვადასხვა ეპოქის გამოჩენილი მოაზროვნეების და ფილოსოფოსების: ჯონ ლოკის, ადამ სმიტის, ჰეგელის, მარქსისა და სხვათა ნაშრომებში. მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან განსაკუთრებით გააქტიურდა „სამოქალაქო საზოგადოების“ შესახებ დისკუსია.

უფლებებისა და თავისუფლებისადმი პატივისცემით. სამოქალაქო საზოგადოების აქტიურობა განსაკუთრებით ვლინდება მაშინ, როდესაც ხელისუფლება ცდილობს დაარღვიოს მოქალაქეთა ფუნდამენტური უფლებები. ის ზღუდავს და აკონტროლებს მმართველობას, რათა არ მოხდეს ძალაუფლების გადამეტება. მუდმივი კონტროლი, ზეგავლენის შესაძლებლობა და პასუხისმგებლობის აღება სამოქალაქო საზოგადოების მხრიდან ამცირებს საჯარო ძალაუფლების გამოყენების შანსს პირადი სარგებლისათვის. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ სამოქალაქო საზოგადოება საზოგადოებრივი აქტივობის ერთჯერადი გამოვლინება კი არ არის, არამედ გულისხმობს გაზიარებული ღირებულებების საფუძველზე დამყარებული ურთიერთობების დინამიურ განვითარებას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნების - „სამოქალაქო საზოგადოება“ შინაარსი მოიცავს არასახელმწიფოებრივი ურთიერთობების (ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, რელიგიური) ერთობლიობას. სამოქალაქო საზოგადოება არის ინდივიდუუმების სპონტანური თვითმმართველობის, მოქალაქეთა მიერ ნებაყოფილობით ჩამოყალიბებული ასოციაციების და ორგანიზაციების სფერო, რომელიც კანონით დაცულია სახელმწიფოს მხრიდან პირდაპირი ჩარევის და თვითნებური რეგლამენტაციისაგან. სამოქალაქო საზოგადოებაში მოქმედებენ ინდივიდები, სოციალური ჯგუფები, არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებსაც აქვთ უნარი და საშუალება გავლენა მოახდინონ საზოგადოებასა და ხელისუფლებაზე. სამოქალაქო საზოგადოება ფუნქციონირებს იმ ინტერესებით, რომელთა არსებობის უფლებას ეს საზოგადოება აღიარებს. ეს არის გაგებათა მრავალგვარობის, ანუ მრავალი ჭეშმარიტების არსებობის სფერო - სამყარო, სადაც ყოველ „მეს“ თავისი ჭეშმარიტების ძიების, პოვნისა და დამკვიდრების უფლება აქვს და ამ უფლების არსებობას საზოგადოება ეთანხმება. ეს ზოგადი შეთანხმება საშუალებას იძლევა შეიქმნას საერთო ინტერესთა გამომხატველი ასოციაციები/ინსტიტუტები (მუსხელიშვილი მ., 2016).

სამოქალაქო საზოგადოების სამართლებრივი კონსტრუქცია (სტრუქტურა) აგებულია შემდეგ პრინციპებზე:

1. საზოგადოების ყოველი წევრის, როგორც ადამიანის თავისუფლება;
2. საზოგადოების წევრთა თანასწორობა;
3. საზოგადოების თითოეული წევრის, როგორც მოქალაქის დამოუკიდებლობა.

პირველი პრინციპი უზრუნველყოფს ადამიანის თავისუფლების სტატუსს (Status libertatis) - არავის აქვს უფლება ჩაერიოს ადამიანის პირად ცხოვრებაში. მეორე პრინციპი უზრუნველყოფს ადამიანის სამოქალაქო სტატუსს (status civitatis) - უფლებას მოსთხოვოს სახელმწიფოს მისი თავისუფლების დაცვა. მესამე პრინციპი უზრუნველყოფს ადამიანის პოლიტიკურ სტატუსს (status politicus) - პოლიტიკურ ცხოვრებაში დემოკრატიული ნორმის რეალიზაციისათვის აქტიურ მონაწილეობას (თოფჩიშვილი რ., 1999).

ავტორები სამოქალაქო საზოგადოების არსებობის არეალს განსხვავებული

გეოგრაფიული და დროითი საზღვრებით შემოფარგლავენ. ერთის მხრივ, შეიძლება შევხვდეთ გამოთქმას „სამოქალაქო საზოგადოება ირანში“, მეორეს მხრივ, მეცნიერთა ნაწილი (მაგ., ერნესტ გელნერი) ამტკიცებს, რომ სამოქალაქო საზოგადოება არსებობს მხოლოდ დასავლურ ინდივიდუალისტურ სამყაროში. სხვები კი მიუთითებენ ამ ტერმინის გამოყენებაზე ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში. ასე მაგალითად, არისტოტელესთვის სამოქალაქო საზოგადოება იგივე იყო, რაც „პოლიტიკური ერთობა“, ან „პოლიტიკური საზოგადოება“. 212 წელს, კარაკალას მმართველობისას, რომის იმპერიაში შემოღებულ იქნა მოქალაქეობის ცნება. რომის მოქალაქეობა ადამიანის თავისუფლების სინონიმად გამოიყენებოდა. შესაძლებელია, მოცემული ისტორიული ფრაგმენტი წარმოადგენდეს კიდევ დღევანდელი „სამოქალაქო საზოგადოების“ თეორიულ საფუძველს, რომელსაც უდავოდ წმიდა იურიდიული ბუნება გააჩნია. თუმცა, კამათი ამ შემთხვევაშიც შეიძლება, რადგან მოქალაქეობა ადამიანის პოლიტიკურ-სამართლებრივ კავშირს გულისხმობს სახელმწიფოსთან. თანამედროვე დეფინიციები სამოქალაქო საზოგადოებას აქცევენ ორ პოლუსს - კერძო საკუთრებასა და სახელმწიფოს შორის. კერძო საკუთრება ამ შემთხვევაში განიხილება, როგორც ბუნებრივი თავისუფლების რეალიზება, როგორც კაცობრიობის ემანსიპაცია და განთავისუფლება პიროვნული დამოკიდებულებისგან. კერძო საკუთრება აქ წარმოდგება პიროვნული უფლებების, უნივერსალური თანასწორობისა და სხვების უფლებათა პატივისცემის მატერიალურ საფუძვლად. სამოქალაქო საზოგადოების თეორიასთან დაკავშირებით გელნერი დასძენს, რომ „თანამედროვე დასავლურ სამყაროში ახალმა ეკონომიკურმა მოწყობამ, შრომის დანაწილებამ და საკონტრაქტო ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა შეასუსტეს ტრადიციების, წარმომავლობისა და ზნე-ჩვეულებების როლი ადამიანის ცხოვრებაში. ადამიანი გახდა „მოდულური“ - რას ნიშნავს ეს? როგორც ავეჯი ან სათამაშო კონსტრუქტორი შეიძლება იოლად შეერთდეს სურვილისამებრ სხვადასხვა კომბინაციების გამოყენებით, ასევე თანამედროვე ადამიანს გააჩნია უნარი გაერთიანდეს სხვადასხვა ასოციაციებში, მონაწილეობა მიიღოს ამა თუ იმ ინსტიტუტის ფუნქციონირებაში” (კულტურათაშორისი კომუნიკაციები, 2008).

სამოქალაქო საზოგადოების ზოგადი პრინციპი ადამიანთა ნებაყოფლობითი გაერთიანებაა. დღეს სამოქალაქო საზოგადოების ცნებაში უფრო ხშირად მოიაზრებენ სოციალური ურთიერთობის და აქტივობის იმ ფორმებს, რომლებიც არ ხვდება ოჯახის, ბიზნესის და სახელმწიფოს სფეროებში. სამოქალაქო საზოგადოება არ თავსდება ოჯახის სფეროში, რადგან ოჯახი პიროვნულ და ბუნებით კავშირებს ეყრდნობა. სამოქალაქო საზოგადოება საჯარო სივრცეშია, ანუ ის სცდება ნათესაური, პიროვნული ურთიერთობის საზღვრებს. მეორე მხრივ, საჯარო სივრცეშიც მას მიჯნავენ სოციალური ურთიერთობისა და აქტივობის ორი სფეროსგან: სახელმწიფო ძალაუფლებისგან და სამეწარმეო საქმიანობისგან, სადაც ადამიანები მოგების მიღების მიზნით ერთიანდებიან. თუმცა, სამოქალაქო

საზოგადოების სრული გამიჯვნა ამ ორი სფეროსაგან საკმაოდ რთულია - რჩება მნიშვნელოვანი გადაკვეთის სფეროები. სამოქალაქო საზოგადოებასა და სახელმწიფო ძალაუფლებას ერთმანეთთან აკავშირებს პოლიტიკური პარტიები. ეს ორგანიზაციები იქმნება იმისათვის, რომ ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი (პარტია) სახელმწიფო ძალაუფლების ბერკეტებს დაეუფლოს, მაგრამ თავისი ბუნებით პოლიტიკური პარტიები სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებია. ბიზნესისა და სამოქალაქო საზოგადოების გადაკვეთაზე არსებობს ისეთი მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, როგორიცაა მოგებაზე ორიენტირებული მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები. მერეს მხრივ, სწორედ მედიის მეშვეობით ხდება საზოგადოებრივი ინტერესებისა და ღირებულებების არტიკულირება და გავრცელება.

სამოქალაქო საზოგადოების ცნების განსასაზღვრისთვის მნიშვნელოვანია ღირებულებითი განზომილება. მართალია, სამოქალაქო საზოგადოება ლიბერალურ მსოფლმხედველობას უკავშირდება, მაგრამ ადამიანები შეიძლება ნებაყოფლობით გაერთიანდნენ სრულიად განსხვავებული მიზნებისა და ღირებულებების გარშემოც. რამდენად შესაძლებელია ფაშისტური, ულტრამემარცხენე, რელიგიურ-ფუნდამენტალისტური, ძალადობაზე ორიენტირებული ჯგუფები სამოქალაქო საზოგადოებად მივიჩნიოთ? ამ კითხვაზე ცალსახა პასუხი არ არსებობს. ზოგიერთი ავტორი იყენებს ცნებას „არასამოქალაქო საზოგადოება“ ისეთი გაერთიანებების აღსანიშნავად, რომლებიც სამოქალაქო ანუ ლიბერალურ ღირებულებებს უპირისპირდება. ასეთი გამიჯვნა სრულიად ბუნებრივი ჩანს, მაგრამ ის მთელ რიგ პრაქტიკულ პრობლემებს ქმნის. არალიბერალური გაერთიანებებიც სამოქალაქო საზოგადოების ველში არსებობენ და ხშირად სრულიად აკმაყოფილებენ სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციის ფორმალურ მოთხოვნებს. დღემდე საკამათოდ რჩება თუ სად უნდა გაივლოს ზღვარი „სამოქალაქო“ და „არასამოქალაქო“ გაერთიანებებს შორის და ვინ უნდა გაავლოს ის? აქ რომელიმე სოციალური ჯგუფის მიერ იდეოლოგიური ცენზურის განხორციელების საფრთხეც იკვეთება (ნოდია გ., 2005).

სამოქალაქო საზოგადოება შეიძლება განვმარტოთ, როგორც ავტონომიური ასოციაციებისა და ჯგუფების არეალი, რომლებსაც აყალიბებენ კერძო მოქალაქეები და რომლებიც მთავრობისგან დამოუკიდებლები არიან (ჰეივუდი ე., 2004).

რა ფუნქციონალური, ნორმატიული და სტრუქტურული წანამდგვრები განაპირობებს სამოქალაქო საზოგადოების არსებობას? რისთვის არის მნიშვნელოვანი სამოქალაქო საზოგადოება? როგორ საზოგადოებას შეიძლება ვუწოდოთ სამოქალაქო საზოგადოება? არსებობს თუ არა სამოქალაქო საზოგადოების განმსაზღვრელი ნორმატიული იდეალი? და ა.შ. ეს კითხვები უკავშირდება სამოქალაქო საზოგადოების არსისა და მნიშვნელობის განმარტებას.

ცნობილი ამერიკელი მეცნიერის ლარი დაიმონდი გვთავაზობს სამოქალაქო საზოგადოების შემადგენელი ინსტიტუტების და მათ მიერ განხორციელებული

საქმიანობის მრავალმხრივ მიმოხილვას (დაიმონდი, 1994). მისი განმარტებით, სამოქალაქო საზოგადოება არის ორგანიზებული საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო, რომელიც ნებაყოფლობითია, თვითწარმოქმნადია, თვითგანვითარებადია, სახელმწიფოსაგან ავტონომიურია და შეკრულია საკანონმდებლო წესრიგით ან გაზიარებულ წესთა ერთობლიობით.

სამოქალაქო საზოგადოება შეიძლება მოიცავდეს ორგანიზაციათა მრავალ ფორმას, მათ შორის ფორმალურს და არაფორმალურს. ეს ჯგუფები შეიძლება იყოს:

1. ეკონომიკური (სამეწარმეო და კომერციული ასოციაციები და ქსელები)
2. კულტურული (რელიგიური, ეთნიკური, კომუნალური და სხვა ასოციაციები და ინსტიტუტები)
3. ინფორმაციული და საგანმანათლებლო
4. საერთო ინტერესებზე დაფუძნებული
5. განვითარებაზე ორიენტირებული
6. გარკვეულ პრობლემატიკაზე ორიენტირებული
7. მოქალაქეობრივი.

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ სამოქალაქო საზოგადოებას: აქვს საზოგადოებრივი და არა პირადი მიზნები; ამა თუ იმ გზით და მასშტაბით ურთიერთობს სახელმწიფოსთან (მაგრამ არ ცდილობს ძალაუფლების მოპოვებას. ამის ნაცვლად სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები ესწრაფიან სახელმწიფოსგან მიიღონ მატერიალური სარგებელი, თანადგომა და ა. შ.); ხასიათდება პლურალიზმითა და მრავალფეროვნებით; ავტონომიურია პოლიტიკური გაერთიანებებისაგან.

5.2. სამოქალაქო ორგანიზაციები

საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებაზე საუბარი აქტუალური გახდა საბჭოთა სისტემის რღვევის პერიოდიდან და იგი თანმდევ მოვლენად იქცა არამარტო ქართულ, არამედ მთლიანად პოსტკომუნისტური საზოგადოებისათვის. თუმცა, სამოქალაქო საზოგადოების ცალკეული ინსტიტუტების ჩამოყალიბება დაიწყო მე-19 საუკუნიდან. პირველი სამოქალაქო ორგანიზაციები მეტწილად ფოკუსირებულნი იყვნენ კულტურულ და საგანმანათლებლო მოღვაწეობაზე. არსებობდნ ასევე სხვადასხვა საქველმოქმედო, პროფესიული ნიშნით გაეთიანებული ორგანიზაციები.

საქართველოში პირველი პოლიტიკური გაერთიანებები XIX ბოლოს ჩამოყალიბდა. XX ს. დასაწყისში ქვეყანაში უკვე არსებობდა რამდენიმე პოლიტიკური პარტია, რომელთა შორისაც უნდა აღინიშნოს: სოციალ-დემოკრატიული, ეროვნულ-დემოკრატიული და სოციალ-ფედერალისტური პარტიები. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციამ და ქვეყნის შეეყვანამ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შეაფერხა პოლიტიკური პარტიების

განვითარების პროცესი.

XX საუკუნის 80-იან წლებში საქართველოში წარმოიქმნა ე.წ. არაფორმალური პოლიტიკური გაერთიანებები, რომლებმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულეს საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის პროცესში.

თანამედროვე ქართულ საზოგადოებას გარკვეულწილად განაპირობებს XX საუკუნის მძიმე ისტორიული წარსული: კომუნისტური რეჟიმი, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა, დამოუკიდებლობის მოპოვება, სამოქალაქო დაპირისპირება, ეკონომიკური ნგრევა, კრიმინალური სამყაროს გაძლიერება და ა.შ.

მიუხედავად ჩამოთვლილი დრამატული მოვლენებისა, საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დამხობის შემდეგ, ქართულმა საზოგადოებამ განაცხადა პრეტენზია გადაიქცეს თანამედროვე სამოქალაქო საზოგადოებად. საქართველოს კონსტიტუცია აღიარებს ყველა ადამიანის კანონის წინაშე თანასწორობასმ განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა და ა.შ. ამის მიუხედავად, სამწუხაროდ, სახელწიფო ბოლომდე ვერ იცავს მისი მოქალაქეების სოციალურ, პოლიტიკურ და სამოქალაქო უფლებებს.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ ყალიბდება სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები (არასამთავრობო ორგანიზაციები), რასაც რამდენიმე გარემოება განაპირობებდა:

- მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში ინტელექტუალთა დიდი ნაწილი სკეპტიკურად განეწყო ხელისუფლებისადმი. საჯარო სამსახური არაპრესტიჟულ სფეროდ იქცა, ხოლო მაღალი თანამდებობების დაკავება კორუფციული მექანიზმების გამოყენების გარეშე ფაქტობრივად წარმოუდგენელი იყო. შესაბამისად, საზოგადოების ის ფენა, რომელიც ინტელექტუალური შრომით იყო დაკავებული და რომელსაც არ სურდა მორალურ კომპრომისზე წასვლა, მესამე სექტორში (არასამთავრობო სექტორი) იწყებს გადანაცვლებას
- დიდი როლი შეასრულა დასავლეთის ფინანსურმა მხარდაჭერამაც. ეკონომიკური კრიზისის ფონზე არასამთავრობო ორგანიზაციებმა უზრუნველყვეს მესამე სექტორში დასაქმებულთა საკმაოდ მაღალი შემოსავალი
- არასამთავრობო ორგანიზაციებში ადამიანებს შეეძლოთ ეთქვათ და დაეწერათ ის, რასაც ფიქრობდნენ. სახელმწიფოს მხრიდან ცენზურა ფაქტობრივად არ იგრძნობოდა და იოლად შეიძლებოდა საკუთარი უნარების რეალიზაცია.

საქართველოს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები რეგიონის სხვა ქვეყნების სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებთან შედარებით უფრო ძლიერი, ქმედითი და აქტიური არიან. ისინი მთავრობის საპირწონე ძალაა და წარსულში ხელი შეუწივეს ბევრ დადებით ცვლილებას. მართლაც, სამოქალაქო სექტორის წარმომადგენელი ორგანიზაციები უფრო უნარიან ორგანიზაციებადაა

ადიარებული, ვიდრე საჯარო და კერძო სექტორის ორგანიზაციები. ისინი თავისუფლად, ხელისუფლების მხრიდან შევიწროების გარეშე მოქმედებენ და მნიშვნელოვანი მიღწევებიც აქვთ ადვოკატირების კუთხით, როგორცაა მაგალითად, 2012 წლის მშვიდობიანი დემოკრატიული არჩევნების უზრუნველყოფა. მართალია, საქართველოს საკანონმდებლო ბაზა სრულყოფილი არ არის, მაგრამ ის ხელს უწყობს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების განვითარებას და ტოლერანტულია მათი აქტივობების მიმართ. შექმნილია ხელსაყრელი პირობები სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მონაწილეობისთვის საჯარო პოლიტიკის შემუშავებისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში. სხვადასხვა სექტორში არსებობს პოლიტიკის საკითხებზე დიალოგის მექანიზმები, რომლებშიც სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები არიან წარმოდგენილი. სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების მონაწილეობისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნაზე საერთაშორისო დონორებიც ზრუნავენ. ქვეყანაში მოქმედ საერთაშორისო დახმარების ყველაზე მნიშვნელოვან სააგენტოებს, რომლებსაც მხარდაჭერას ძირითადად ევროკავშირი და აშშ უწევენ, თავიანთი წვლილი შეაქვთ ფინანსური და პოლიტიკური დახმარების სახით, ასევე პოლიტიკის შემუშავებაში სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების ჩართულობის ხელშეწყობის გზით.

ევროპის ფონდის მიერ 2016 წელს ჩატარებული კვლევების შედეგად გამოიკვეთა რამდენიმე ძირეული მიმართულებით საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის ხელისშემშლელი და ხელშემწყობი ფაქტორები.

1. პოლიტიკის შემუშავების პროცესებში მონაწილეობა.

ხელშემწყობი ფაქტორები:

- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა შექმნეს ლობირებისა და ადვოკატირების ინსტრუმენტები და შესაძლებლობები, ასევე მყარი და გამჭვირვალე შიდა სტრუქტურები და ტექნიკური ექსპერტიზა, რაც ზრდის მათ უნარს წვლილი შეიტანონ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცვლილებებში
- მოქალაქეებთან ინტენსიური კომუნიკაციით სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა მხარდამჭერთა მზარდი ბაზა შექმნეს, რაც ლეგიტიმურობას სძენს მათ ხმას სახელმწიფო ინსტიტუტების წინაშე
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების ნაწილმა, პოლიტიკური ნეიტრალიტეტის შენარჩუნებით, შეძლო თავიდან აეცილებინა პოლიტიკურ ინსტრუმენტად ქცევის საფრთხე
- ადამიანის უფლებათა დაცვისა და მმართველობის სფეროებში მომუშავე სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციათა ნაწილს აქვს საბაზო დაფინანსება (ე.წ. core funding), რაც შესაძლებლობას აძლევთ სწრაფად გააანალიზონ ცვალებადი რეალობა და საკუთარი მანდატის შესაბამისად იმუშაონ ყველაზე რელევანტურ და პრიორიტეტულ საკითხებზე.

ხელშემშლელი ფაქტორები:

- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებს შეზღუდული წარმომადგენლობა და სამიზნე ჯგუფებისგან სუსტი მხარდაჭერა აქვთ და საკმაოდ დისტანცირებულნი არიან მოქალაქეებისგან
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების „ინდივიდუალიზი“ და კოორდინაციის დეფიციტი
- ეკონომიკური არამდგრადობა - სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები ფინანსურად გარე დონორებზე არიან დამოკიდებულნი
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები ვერ ჩამოყალიბდნენ „ცვლილების აქტორებად“, სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის შუამავლებად. შესაბამისად, მათი როლი შეზღუდულია.

2. საკანონმდებლო ბაზა და რეჟიმი

ხელშემწყობი ფაქტორები:

- არსებული საკანონმდებლო გარემო საკმაოდ ლიბერალურია, არ აფერხებს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების საქმიანობას
- სახელმწიფო უწყებები სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების რჩევასა და შესაძლებლობებს ხშირად იყენებენ სტრატეგიებისა და სამოქმედო გეგმების ფორმულირებისთვის, ხოლო შედარებით იშვიათად - სოციალური სერვისების მიწოდებისთვის
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების დიდ ნაწილს აქვს ურთიერთობები პარლამენტთან, რომელიც საკმაოდ ღიაა არასამთავრობო სექტორთან დიალოგისთვის
- ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ კანონი (2014 წ.) სამოქალაქო საზოგადოების რეგიონულ ორგანიზაციებს შესაძლებლობას აძლევს ქმედითი მონაწილეობა მიიღონ რეგიონალური და სათემო პრობლემებზე მუშაობაში
- განვითარების სააგენტოების ძალისხმევით ჩამოყალიბდა მიდგომა, რომელიც მოითხოვს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების სისტემატურ მონაწილეობას მთავრობის საქმიანობაში.

ხელშემშლელი ფაქტორები:

- ზოგჯერ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების ურთიერთობა სამოქალაქო საზოგადოებასთან კონფრონტაციულ ხასიათს იღებს
- არსებული ფისკალური ჩარჩო ითვალისწინებს სტიმულებს კერძო სექტორისთვის (საშემოსავლო გადასახადის შეღავათს საქველმოქმედო ორგანიზაციებში შენატანისთვის). თუმცა, არ არის გათვალისწინებული ხელშემწყობი მექანიზმები სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების

მიერ ინდივიდუალური შენატანის ან ეკონომიკური თუ სოციალური მეწარმეობის აქტივობებისთვის

- სუსტია მთავრობის ანგარიშვალდებულება სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების მიმართ
- პარლამენტი გადაწყვეტილებებს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების მნიშვნელოვანი მონაწილეობის გარეშე იღებს
- რეგიონულ სახელმწიფო ინსტიტუტებს კარგად არ ესმით სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების როლი და არ აქვთ მათთან კომუნიკაციის გამოცდილება, რაც აფერხებს მათ მონაწილეობას სათემო მმართველობის პროცესში
- რუსეთის ფინანსურმა დახმარებამ ხელი შეუწყო ისეთი ორგანიზაციების გამრავლებას ცენტრალურ და რეგიონულ დონეებზე, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან დასავლურ ღირებულებებს.

3. თანამშრომლობა და კოორდინაცია

ხელშემწყობი ფაქტორები:

- პოლიტიკის შემუშავების ეტაპზე, დარგობრივი სამინისტროები სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებს იწვევენ კონსულტაციებში მონაწილეობისთვის
- მედია ფართოდ აშუქებს სამოქალაქო საზოგადოების მიერ ჩატარებულ ადვოკატირების კამპანიებს
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა მჭიდრო ურთიერთობები დაამყარეს საერთაშორისო პარტნიორებთან და აქვთ მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური მხარდაჭერა.

ხელშემშლელი ფაქტორები:

- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები არ არიან აქტიურად ჩართულები პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში
- სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების დაქსაქსულობა, მათი არაკოორდინირებული მოქმედება.

მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად ექსპერტები იძლევიან შემდეგ რეკომენდაციებს:

- გაგრძელდეს იმ აქტივობების მხარდაჭერა, რომლებიც მიზნად ისახავენ რეფორმების ადვოკატირებასა და მთავრობის ანგარიშვალდებულების ხელშეწყობას (მაგალითად, პროექტი, რომელიც მოიცავს სოციალურ აუდიტს, პოლიტიკის მონიტორინგის შედეგის განსაზღვრას და ა.შ.)
- გაგრძელდეს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების ლეგიტიმაციის,

წარმომად- გენლობითობის, რეაგირებისა და ანგარიშვალდებულების პრინციპების ხელშეწყობა

- მხარდაჭერილი იქნას პროექტები, რომლებიც მიზნად ისახავს სამოქალაქო თვითშეგნების ჩამოყალიბებას და სამოქალაქო განათლების ხელშეწყობას
- პოლიტიკური პროცესების შესახებ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება (ბიუჯეტის განაწილება, აღმასრულებელი ხელისუფლების პრიორიტეტების განსაზღვრა და სხვ.)
- ხელი შეეწყოს ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებას
- მხარი დაეჭიროს საკანონმდებლო რეფორმებს, რომლებიც ქმნის დამატებით სტიმულებს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების აქტიურობისა და მდგრადობისთვის
- გაიზარდოს მედიის ჩართულობა იმ სამოქალაქო საზოგადოების ინიციატივების გაშუქებაში, რომლებიც სოციალურ სფეროებზე მუშაობენ
- ხელი შეეწყოს დიალოგს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებს შორის
- მოხდეს რელიგიური იდენტობის მქონე ორგანიზაციებთან თანამშრომლობისა და მათი ჩართვის შესაძლებლობების შესწავლა, რაც ხელს შეუწყობს ადამიანის უფლებების დამცველი ორგანიზაციების უნივერსალურობასა და პლურალიზმს.

2005-2010 წლებში საქართველოში ჩატარებული არაერთი კვლევა მიუთითებს, რომ საქართველოს მოსახლეობის სამოქალაქო აქტიურობის დონე დაბალია. ამ მოსაზრებას ასევე იზიარებს 2011 წლის საზოგადოებრივი აზრის კვლევის შედეგები, რომელიც G-PAC მხარდაჭერით ჩატარდა. კვლევამ აჩვენა, რომ მოსახლეობის ძალიან მცირე რაოდენობა არის არასამთავრობო ორგანიზაციების ან პროფესიული კავშირების წევრი¹⁷.

სამოქალაქო სექტორის მიმართ ნდობისა და ცნობადობის დეფიციტის დაძლევა ხელს უშლის თავად ამ პრობლემის გაუცნობიერებლობა სამოქალაქო საზოგადოებას მიერ. პრობლემის აღიარების და გააზრების შემთხვევაში მათ მეტი მოტივაცია ექნებოდათ გაუმჯობესებინათ ინსტიტუციონალური მენეჯმენტი, ორგანიზაციის შიგნით დაენერგათ დემოკრატიული მართვის პრინციპები, კონკრეტული ნაბიჯები გადაედგათ საზოგადოებასთან კომუნიკაციის გაუმჯობესების, კოალიციური თანამშრომლობის გაფართოების და მოქალაქეებისათვის ახალი შესაძლებლობების შეთავაზების მიმართულებით, რაც პერსპექტივაში გაზრდიდა მათდამი ნდობისა და ცნობადობის ხარისხს.

¹⁷ გამოკითხულთა მხოლოდ - 1% ადასტურებს სამოქალაქო ორგანიზაციების წევრობას, ხოლო 5% მიუთითებს, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციებთან ჰქონდათ რაიმე სახის კავშირი.

სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების ხელისშემშლელ ფაქტორებს შორის განსა- კუთრებით აღნიშვნის ღირსია არასამთავრობო სექტორის საზოგადოებასთან კომუნიკაციის დაბალი დონე. სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციების მიერ სამიზნე აუდიტორიასთან გამოყენებული კომუნიკაციის ფორმები არაა მრავალფეროვანი და ნაკლებად ხელმისაწვდომია.

ხელისუფლება, პოლიტიკურ სივრცეში არასამთავრობო სექტორის ხილვადობის დაბალი დონის გამო, არ მოიაზრებს მას საზოგადოებრივი დღის წესრიგის შემოქმედად და განიხილავს, როგორც უუნაროს, მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკის ჩამოყალიბების პროცესში. სექტორთან კომუნიკაციაში ხელისუფლება ხშირად ხაზს უსვამს, რომ დონორის მიერ გაცემული თანხის გარდა მათ უკან არავინ დგას, ეჭვქვეშ აყენებს სექტორის საქმიანობის ეფექტიანობას და შესაბამისად, უყურადღებოდ ტოვებს მისგან წამოსულ ინიციატივებსა და რეკომენდაციებს.

სამოქალაქო საზოგადოების შეზღუდული როლი და ნაკლები ჩართულობა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში გავლენას ახდენს ქვეყნის პოლიტიკურ დღის წესრიგზე, კერძოდ, იწვევს ხელისუფლების ნაკლებ ანგარიშვალდებულებასა და ნაკლოვანებებს დემოკრატიულ მმართველობაში. არსებულ სიტუაციაში მნიშვნელოვანია სამოქალაქო საზოგადოების აქტივობის და ჩართულობის დონის გაზრდა. სწორედ ამ მიზნით, 2012 წელს საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებმა გამოკვეთეს და შეისწავლეს ის პრობლემები, რომლებიც ქვეყნის საზოგადოებრივ და პოლიტიკური ცხოვრებაში მათ ჩართვას უშლის ხელს. კერძოდ, წარმოდგენილ ანგარიშში საუბარია საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საქმიანობის შემაფერხებელი შემდეგი პრობლემების შესახებ:

- საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს შორის ეთიკურ და პროფესიულ ღირებულებებზე შეთანხმების სირთულეები
- სამოქალაქო სექტორის მიმართ ნდობისა და ცნობადობის დონის ნაკლებობა
- ორგანიზაციული მენეჯმენტის და საზოგადოებასთან ანგარიშვალდებულების ნაკლოვანებები
- საზოგადოებასთან კომუნიკაციის დაბალი დონე და კოალიციური საქმიანობის შეზღუდული ხასიათი
- ფილანტროპიის და სოციალური მეწარმეობის განვითარების დამაბრკოლებელი საკანონმდებლო გარემო
- სახელმწიფოსა და დონორებთან თანამშრომლობის ნაკლოვანებები
- სამოქალაქო სექტორის საქმიანობაში კულტურის, მეცნიერებისა და განათლების სფეროს ნაკლებად პრიორიტეტულობა, რაც აბრკოლებს დასავლური ფასეულობების გავრცელებას და გაზიარებას საზოგადოებაში.

10 წელზე მეტია, რაც USAID-ი ატარებს არასამთავრობო ორგანიზაციების ინდექსის კვლევას. ამ და სხვა კვლევების შედეგებით საქართველოში სამოქალაქო სექტორის გავლენა საზოგადოებაზე და მისი თანამშრომლობის ხარისხი ხელისუფლებასთან საკმაოდ დაბალია. ხელისუფლებასთან ურთიერთობის ფორმატით და მიღწეული შედეგებით კმაყოფილი არც თავად საზოგადოებრივი ორგანიზაციები არიან. სამოქალაქო სექტორსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების განვითარება მნიშვნელოვანია თავად სექტორის საქმიანობის ეფექტიანობისათვის. ხელისუფლებასა და არასამთავრობო სექტორს შორის ურთიერთობებში შესამჩნევია შემდეგი ტენდენციები:

1) ხელისუფლება სექტორს განიხილავს როგორც ნაკლებად კომპეტენტურს და ამით ამართლებს თანამშრომლობის დაბალ ხარისხს;

2) ხელისუფლება არასამთავრობო სექტორის ინიციატივებს განიხილავს, როგორც კონკურენტულ პროექტებს და ცდილობს ამ მიზეზით უარყოს სექტორიდან წამოსული ინიციატივა;

3) ხელისუფლების მიერ კონკრეტული პოლიტიკის შესახებ ღიად გაცხადებული და რეალური მიზნები არ ემთხვევა ერთმანეთს, რაც ბუნებრივად იწვევს არასამთავრობო სექტორსა და ხელისუფლებას შორის გაუცხოებას და საბოლოო ჯამში საკითხის შეუთანხმებლობას.

სამოქალაქო სექტორში, უმეტესად, საკმაოდ გამოკვეთილი სოციალური პროფილის ადამიანები არიან ჩართულნი. ყოველივე ეს სექტორს ერთგვარი ელიტურობის ელფერს სძენს. შესაბამისად, სამოქალაქო სექტორი არ ქცეულა სამოქალაქო პროცესებში ფართო საზოგადოებრივი მონაწილეობის ასპარეზად. სსო-ების აქტივისტთა შორის განსაკუთრებით დიდ შემფოთებას იწვევს ღირებულებითი წყვეტა მათსა და ფართო საზოგადოებას შორის: მათი აზრით, საზოგადოების ნაწილი არ იზიარებს იმ ლიბერალურ ღირებულებებს, რომელთა დაცვასაც სამოქალაქო სექტორი თავის უპირველეს მოვალეობად მიიჩნევს.

საზოგადოებას საკმაოდ ადეკვატური წარმოდგენა აქვს სამოქალაქო სექტორის იმ საქმიანობებზე, რომლებიც დემოკრატიის ხელშეწყობას, ადამიანის უფლების დაცვას და კორუფციის მხილებას უკავშირდება. ნეგატიური შეფასებები უფრო ანტიდემოკრატიულ (სსო-ები საზოგადოებაში ქაოსს ამკვიდრებენ) და ნაციონალისტურ (ისინი ეროვნულის მაგიერ უცხო ღირებულებებს ამკვიდრებენ) განწყობებს უკავშირდება.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები თემების მიხედვით

თემა 1. პოლიტიკური რეჟიმები და მოქალაქეობა

1. ჰიბრიდული პოლიტიკური რეჟიმი. დემოკრატია და ავტორიტარიზმს შორის. კონცეპტუალური პრობლემები. თბ. 2015
2. ბეგიაშვილი მ., ბოსტოლანაშვილი დ., ლეჟავა დ., ლოსაბერიძე დ., მკლავიშვილი მ., ნოზაძე გ., ნოზაძე ს. დემოკრატიაზე გარდამავალი პერიოდი და აქტიური მოქალაქეობა (სატრენინგო მასალები) თბილისი, 2007.
3. მუსხელიშვილი მ., სამოქალაქო საზოგადოება, შედარებითი ანალიზი. თბ. 2006.
4. Alan Siaroff. Comparing Political Regimes, A Thematic Introduction to Comparative Politics, 3rd edition, University of Toronto, 2013
5. Homi Kharas. The Emerging Middle Class in Developing Countries, Brookings Institution, 2011
6. Charles Tilly. Democracy. Cambridge University Press. 2007
7. John J. Patrick. Understanding Democracy. 2002
8. Samuel P. Huntington. The Clash of Civilizations and Remaking of the World Order. N. Y., 1996.

თემა 2. მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის დონეები დემოკრატიულ გარემოში

1. Bull B.L (2008), A Politically Liberal Conception of Civic Education, Stud Philos Educ , 27, 449–460
2. Cohen J.L (1998), American civil society talk, Philosophy and Public Policy Quarterly, 18 (3), 55-79.
3. Sabia D. (2012), Democratic/Utopian education, Utopian Studies, vol. 23, no.2 , 374-405.
4. J. ,Kahne J.(2004), Educating the “Good” Citizen: Political Choices and Pedagogical Goal, Political Science & Politics, 37 (2), 241-237
5. Rt Hon. Jack Straw (1999) Rights and Responsibilities in the New Democracy
6. J. Self. Civic Responsibility. <https://www.learningtogive.org/resources/civic-responsibility>
7. The Role of Government in Modern Society . <https://www.news24.com/MyNews24/The-Role-of-Government-in-Modern-Society-20111121>
8. WHAT ARE THE TEN ROLES OF CITIZENS IN A DEMOCRATIC SETTING. <https://www.enotes.com/homework-help/what-ten-roles-citizens-democratic-setting-490636>

თემა 3. უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო - სამოქალაქო საზოგადოების პოლიტიკური განზომილება

1. A Safe and Just Space for Humanity Oxfam Discussion Paper, February 2012

2. Tim Jackson, Prosperity Without Growth. Economics for a Finite Planets. 2017
3. 239
4. Jackson, T. (2017). Prosperity without Growth. London: Routledge
5. Porritt, J. (2013). The World we Made. London: Phaidon Press
6. Raworth, K. (2017). Doughnut Economics: Seven ways to think like a Twentieth Century economist. London: Penguin.

თემა 4. აქტიური მოქალაქეობა და სამოქალაქო ჩართულობა

1. „კომპასიტო“. ქართული თარგმანი © 2009. ადამიანის უფლებათა საგანმანათლებლო ცენტრი /ევროპის საბჭოს საინფორმაციო ბიურო საქართველოში.
2. შალვა ტაბატაძე და ნათია გიორგაძე. „გახდი თანამონაწილე“. პრაქტიკული გზამკვლევი ახალგაზრდებისთვის. გამომცემლობა „საიმედო“. თბილისი 2012.
3. გრიერ ბუროუსი, ზვიად აბაშიძე, ქეთევან მუხიგული, სალომე დუნდუა, თამარ ქარაია. „დემოკრატია და მოქალაქეობა“. IFES 2017.
4. გიორგი ნოზაძე. „დემოკრატიაზე გარდამავალი პერიოდი და აქტიური მოქალაქეობა“. სატრენინგო მასალები. თბილისი 2007.
5. S. Mark Pancer. The Psychology of Citizenship and Civic Engagement. Oxford University Press 2015.
6. Anders Hingels, Andrea Saltelli, Anna Rita Manca, Massimiliano Mascherini, Bryony Hoskins. “Growing Cohesive Societies: The Characterization of Active Citizenship”. The 3-rd OECD World Forum on “Statistics, Knowledge and Policy”. 2009.
7. Seyed Hamid Mohammadi, Sharifah Norazizan and Ali Reza Shahvandi. “Civic Engagement, Citizen Participation and Quality of Governance in Iran“. 2011
8. Joakim Ekman and Eric Amna. “Political Participation and Civic Engagement: Towards A New Typology”. HUMAN AFFAIRS 22, 283–300, 2012.
9. <https://www.civiceducation.ge>
10. <https://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation>
11. <https://plato.stanford.edu/entries/citizenship/#toc>
12. <http://hclinkontario.ca/images/2016/civicengagement.pdf>
13. http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/crell.jrc.ec.europa.eu/ContentPages/52915869.pdf
14. <http://www.niagaraknowledgeexchange.com/wp-content/uploads/sites/2/2016/10/civicengagement.pdf>
15. http://nesetweb.eu/wp-content/uploads/NESET2_AHQ1.pdf

თემა 5. სამოქალაქო საზოგადოება და დემოკრატიული მოქალაქეობა

1. კონსტიტუცია და დემოკრატია, თბილისი. 2014
2. დემოკრატიაზე გარდამავალი პერიოდი და აქტიური მოქალაქეობა. ბეგიაშვილი მ., ბოსტოდანაშვილი დ., ლეჟავა დ. და სხვ. თბ., 2007
3. ბუროუსი გრიერ. დემოკრატიისა და მოქალაქეობის შეფასების ანგარიში. 2013

4. მუსხელიშვილი მ., სამოქალაქო საზოგადოება: შედარებითი ანალიზი. თბილისი, 2006
5. პუიგი ჯემა პინიოლ. საქართველოს სამოქალაქო საზოგადოების სიტუაციური ანალიზი. ევროპის ფონდი. 2016 წ.
6. ლორთქიფანიძე შ., პატარაია თ., საქართველოს სამოქალაქო ორგანიზაციების ჩართულობა საჯარო პოლიტიკის დიალოგში (ანგარიში), 2014
7. ნოდია გ., სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება საქართველოში: მიღწევები და გამოწვევები“, მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი. თბ., 2005
8. Larry Diamond, Toward Democratic Consolidation, Journal of Democracy, V.5, №3, 1994.

თავი III. მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა და ბიბლიოგრაფია

ამ თავში საგანგებოდ განვიხილეთ თანამედროვე და აქტუალური უცხოური ნაშრომები, რომლებიც ერთგვარი გზამკვლევის როლს ასრულებს მოქალაქეობრივი განათლების საკითხებზე მომუშავე მკვლევართათვის.

შინაარსი:

თემა I. უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

- 1.1. სამოქალაქო განათლება XXI საუკუნეში. ანალიტიკური და მეთოდური მიმოხილვა (2018)
- 1.2. თანამედროვე განათლების თეორია და პრაქტიკა: განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის. მ. ალბულესკუ, ჯ. ალბულესკუ (2015)
- 1.3. სწავლა დემოკრატიისთვის: მოქალაქეობის სწავლების პოლიტიკა და პრაქტიკა. ჯ. ვეინბერგი, მ. ფლინდერსი (2018)
- 1.4. მოქალაქეობრივი განათლება მსოფლიოში (ადგილობრივი კონტექსტები და გლობალური შესაძლებლობები). რედაქტორი ჯ. ე. პეტროვიკი და ა. მ. კუნსტისი (2014)
- 1.5. დემოკრატიული ინკლუზიური განმანათლებლები (2013)
- 1.6. დემოკრატია, განათლება და მულტიკულტურალიზმი მოქალაქეობასთან დაკავშირებული დილემები გლობალურ სამყაროში. კარლოს ალბერტო ტორესი (1998)
- 1.7. განათლება დემოკრატიისათვის. სწავლება დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ. როლფ გოლობი, პიტერ კრაფი, ვილტრუდ ვეიდინგერი. წიგნი პირველი (2010)

- 1.8. დემოკრატია და განათლება: სკოლაში დემოკრატიული პრაქტიკის ანალიზის თეორიული ჩარჩო, ფიუ ჯ., სერა ს., ქანიმას ჯ., ლაზარო ლ., სიმო-ჯი ნ., (2017)
- 1.9. სკოლაში ბავშვების დემოკრატიული გამოცდილება, მონაწილეობა და ნდობა, ტორნბერგი რ., ელვსტრენდი ჰ., (2012)
- 1.10. ინკლუზიური დემოკრატიული საკლასო ოთახის შექმნა თანამშრომლობითი სწავლის საშუალებით, ფერგუსონ-პატრიკი კ., (2012)
- 1.11. მოქალაქეობრივი განათლება: თეორია, კვლევა და პრაქტიკა. შუგურენსკი დ., მაიერსი ჯ.პ., (2003)

თემა II. ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

- 2.1. მოქალაქის აღზრდა - ყველაზე მნიშვნელოვანი მოლოდინი. ნ. ჭიაბრიშვილი, ჯ. ჯავახიშვილი და სხვ. (2012)
- 2.2. სამოქალაქო აქტივობის დონის განსაზღვრა და სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ არსებული დამოკიდებულებების კვლევა სკოლის მოსწავლეებში (2018)

თემა I. უცხოური ლიტერატურის მიმოხილვა

1.1. სამოქალაქო განათლება XXI საუკუნეში. ანალიტიკური და მეთოდური მიმოხილვა (2018)¹⁸

სამოქალაქო განათლება დაკავშირებულია მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებასთან. დემოკრატიულ საზოგადოებაში მოქალაქე აქტიურად მონაწილეობს საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ საქმიანობაში. სკოლების სამოქალაქო მისიის შესახებ ანგარიშში, კარნეგის კორპორაციამ (ნიუ იორკი) და სამოქალაქო განათლებისა და ჩართულობის შესახებ საინფორმაციო-კვლევითმა ცენტრმა (CIRCLE) განსაზღვრა კომპეტენტური და პასუხისმგებელი მოქალაქის მახასიათებლები, რომლებიც ყალიბდება ეფექტური სამოქალაქო განათლების შედეგად. კონცეპტუალურ დონეზე „კარგი მოქალაქეები“ ინფორმირებულნი არიან სოციალური პრობლემების შესახებ და შეუძლიათ ბალანსირება საზოგადოების კეთილდღეობასა და საკუთარ ინტერესებს შორის. პრაქტიკულად მათ აქტიური წვლილი შეაქვთ საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

მოქალაქეობრივმა განათლებამ მოსწავლეებს უნდა მიაწოდოს პრაქტიკული და აქტუალური ინფორმაცია საზოგადოების პოლიტიკურ რეალიებზე. თუმცა, იდეალური სამოქალაქო განათლება არ შემოიფარგლება მხოლოდ ცოდნის გადაცემით. მოქალაქის აღზრდა ასევე გულისხმობს აქტიური მოქმედებისთვის საჭირო უნარების გამომუშავებას: კრიტიკული აზროვნება, პრობლემის გადაჭრა, მოსაზრებების არგუმენტირება, მრავალმხრივი ინტერპრეტირება და ა.შ. ასევე მნიშვნელოვანია მოსწავლეს განუვითარდეს

¹⁸ Civic Education in the 21st Century. An Analytical and Methodological Global Overview. 2018

პროცესებში ქმედითი მონაწილეობის უნარი, რაც გულისხმობს სხვადასხვა ჯგუფებთან პრობლემური საკითხების განხილვას, გარკვეული შეთანხმებების მიღწევას.

როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, თვით საუკეთესო კონსტიტუციებსა და კანონებსაც არ შეუძლიათ თავისთავად უზრუნველყონ დემოკრატიის მდგრადი განვითარება. ამისთვის, პირველ რიგში, აუცილებელია სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირება. სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება კი სკოლიდან იწყება, რასაც განაპირობებს სკოლის დემოკრატიული გარემო, მოსწავლეთა მონაწილეობისა და ინიციატივების წახალისება, განათლების შინაარსი და სწავლა-სწავლების სტილი, რომელიც მიმართულია მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი ღირებულებების, უნარებისა და ცოდნის გენერირებაზე. საერთაშორისო ორგანიზაციის „სამოქალაქო სწავლებისა და ჩართულობის საინფორმაციო ცენტრის“ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ „მოქალაქის აღზრდის პროცესში სკოლის როლი აღემატება სხვა ნებისმიერი საჯარო თუ კერძო ორგანიზაციის შესაძლებლობას. მეტიც, მაღალია სკოლის წარმატებული პრაქტიკის ზეგავლენის ხარისხი საზოგადოებაზე, რადგან კონკრეტული საკლასო თუ სასკოლო მაგალითის გაზიარება ხდება მილიონობით ახალგაზრდის მიერ“ (Flanagan, Syvertsen, and Stout, 2007).

საგანმანათლებლო სფეროს ხანგრძლივი და მრავალფეროვანი კვლევებით გამოიკვეთა მოქალაქეობრივი განათლების წარმატებული პრაქტიკის ხუთი მოდელი:

1. მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარების თვალსაზრით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება: სამართალს, ისტორიას, ეკონომიკას და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ბლოკის სხვა საგნებს. მათ შინაარსს შეუძლია ძლიერი ზეგავლენა იქონიოს მოსწავლეთა სამოქალაქო ცოდნაზე და შესაბამისი დამოკიდებულებების ფორმირებაზე. მკვლევრები თანხმდებიან, რომ ცალკეული დისციპლინის შინაარსზე მეტად, მოქალაქეობრივი განათლებისთვის მნიშვნელოვანია მასწავლებლის მიერ გაკვეთილზე გამოყენებული პედაგოგიური მიდგომები. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ინფორმაციული, თუმცა, მეთოდურად ერთფეროვანი კურიკულუმები ფოკუსირებულია ძირითადი ფაქტების დასწავლაზე და არა სასიცოცხლო უნარების განვითარებაზე. დეკლარატიულ ცოდნაზე ორიენტირებული გაკვეთილები სწავლის პროცესს ხდის ერთფეროვანსა და მოსაწყენს, ვერ უზრუნველყოფს მოსწავლეთა აქტიურობას და არ ახალისებს მათ ინიციატივებს.

2. მოსწავლეებში კრიტიკული აზროვნებისა და კომუნიკაციური უნარების განვითარებაზე დადებით გავლენას ახდენს მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენებისა და სადაო საკითხების განხილვა. საინტერესო თემებზე მუშაობის პროცესში, საკლასო დისკუსიების ფრთხილი და სწორი მოდერაციისას, მასწავლებელს შეუძლია გამოიწვიოს მოსწავლეთა მაღალი ჩართულობა და დაეხმაროს მათ განსხვავებული შეხედულებებისა და რწმენების მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში, რაც ხელს შეუწყობს მოსწავლეების მზაობას მონაწილეობა მიიღონ საზოგადოებრივ დებატებსა და სამოქალაქო აქტუოვობებში (Avery, 2010),

3. მოქალაქეობრივი განათლების მიზანია ახალგაზრდების უზრუნველყოფა იმ ცოდნით, უნარებითა და დამოკიდებულებებით, რომლებიც აუცილებელია საზოგადოებაში მათი ეფექტური ფუნქციონირებისათვის. აღნიშნული მიზნის მიღწევის ერთ-ერთი სტრატეგიაა „საზოგადოებრივი საქმიანობით სწავლება“ სწავლება“, რომელიც ითვალისწინებს საკლასო და სასკოლო პროექტების შინაარსის/ფორმის დაკავშირებას საზოგადოებრივ საქროებებთან (Billig, Root, and Jesse, 2005). „საზოგადოებრივი საქმიანობით სწავლება“ სწავლება გულისხმობს მოსწავლეთა აქტიურ ჩართულობას და მიმართულია საზოგადოებისთვის/კონკრეტული თემისთვის მწვავე პრობლემების გადაჭრისკენ, რაც ამდიდრებს მოსწავლეთა სოციალურ გამოცდილებას, ზრდის მათ თავდაჯერებულობას და რეფლექსიურობასთან ერთად, ავითარებს ქმედებასთან დაკავშირებულ უნარებს (კომუნიკაცია, გუნდურობა, გადაწყვეტილების მიღება, პასუხისმგებლობა) და ღირებულებებს/დამოკიდებულებებს (თანაზიარობის განცდა, მგრძნობელობა, დახმარების სურვილი და სხვ.).

4. მოქალაქეობრივი განათლების მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს ექსტრაკურთკულარული აქტივობები, რომელთა საშუალებით მოსწავლეები იყენებენ, ივითარებენ და იღრმავებენ ფორმალურ საგანმანათლებლო გარემოში მიღებულ ცოდნასა და უნარებს. ექსტრაკურთკულარული აქტივობები ასევე ეხმარება მოსწავლეებს ჩაერთონ სხვადასხვა სოციალურ აქციებში, კავშირები დაამყარონ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან, რაც ხელს უწყობს მათ სამოქალაქო ჩართულობას (Thomas, and McFarland, 2010).

5. სკოლის/კლასის მართვაში მოსწავლეთა მონაწილეობა არის სამოქალაქო აქტივობებში მათი ჩართვის/პირდაპირი მონაწილეობის ეფექტური გზა. თვითმმართველობა საშუალებებს იძლევა მოსწავლეებმა დააფიქსირონ და დაიცვან საკუთარი პოზიციები და განახორცილონ მრავალფეროვანი ინიციატივები. თვითმმართველობაში მონაწილეობით მოსწავლეები ითავისებენ სკოლის პრობლემებს და ხდებიან სასკოლო საზოგადოების სრულფასოვანი წევრები. ასეთი გამოცდილება ზრდის მათში დემოკრატიული სისტემების მიმართ ნდობას და აჩვენებს სამოქალაქო ჩართულობას.

6. ექსტრაკურთკულარულ აქტივობებთან და სტუდენტთა თვითმმართველობასთან ერთად, დემოკრატიული პროცესების სიმულაციები არის ძირითადი გზა ახალგაზრდების ჩართულობის გაზრდისა და მათგან სამოქალაქო აქციების ინსპირირებისთვის. სიმულაციური აქტივობებით მოსწავლეები განასახიერებენ საზოგადოების განსხვავებულ წევრებს, ირგებენ მრავალფეროვან როლებს, რითაც უვითარდებათ ადაპტირების, წარმოსახვის, პრობლემის დანახვისა და მასზე რეაგირების შესაძლებლობები. ამასთან, სიმულაციების გამოყენება ხელს უწყობს ცოდნის გაფართოებას და მოქალაქეობრივი უნარების პრაქტიკაში გამოყენებას (Bagley, and Shaffer, 2011).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Avery, P. (2010) Can Tolerance Be Taught? In Walter Parker (ed.), Social Studies Today: Research and Practice. New York: Routledge.

2. Bagley, E. and Shaffer, D. W. (2011) Promoting Civic Thinking through Epistemic Game Play. In Richard Ferdig (ed.), Discoveries in Gaming and Computer-Mediated Simulations: New Interdisciplinary Applications. Hershey, PA: IGI Global.
3. Billig, S., Root, S., and Jesse, D. (2005). The Impact of Participation in Service Learning on High School Students' Civic Engagement. CIRCLE Working Paper 33. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.
4. Civic Education in the 21st Century. An Analytical and Methodological Global Overview. 2018
5. Flanagan, C. A., Syvertsen, A. K., and Stout, M. D. (2007). Civic Measurement Models: Tapping Adolescents' Civic Engagement. CIRCLE Working Paper 55. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.
6. Thomas, R. and McFarland, D. (2010) Joining Young, Voting Young: The Effects of Youth Voluntary Associations on Early Adult Voting. CIRCLE Working Paper 73: Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.

1.2. თანამედროვე განათლების თეორია და პრაქტიკა: განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის. მ. ალბულესკუ, ჯ. ალბულესკუ (2015).¹⁹

შესავალი

დემოკრატია მაშინ არის ძლიერი, როდესაც ინფორმირებული მოქალაქეები საკუთარი მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის განცდით მონაწილეობენ საზოგადოების ცხოვრებაში და პირიქით, დემოკრატია მყიფეა, როდესაც მოქალაქეები არიან სუსტად ინფორმირებულნი და გამოხატავენ ინდიფერენტიზმს საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ.

დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლების ამოცანები არის კომპლექსური და მიმართულია ადამიანების ინფორმირებულობაზე პოლიტიკური ინსტიტუტების, ღირებულებებისა და დემოკრატიული ნორმების, ცვლილებებისა და სოციალური ალტერნატივების შესახებ. დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლების ძირითად ამოცანად ასევე შეიძლება ჩაითვალოს მგრძნობიერე, აქტიური, ადგილობრივ და გლობალურ დონეზე არსებული პრობლემებისადმი პასუხისმგებლობის მქონე თაობის აღზრდა.

მოქალაქეებს, რომლებიც აზროვნებენ და მოქმედებენ დემოკრატიული სულისკვეთებით, ეფექტურად შეუძლიათ წინააღმდეგობების დაძლევა და საკუთარი უფლებების დაცვა. „განათლების თეორიასა და პრაქტიკაში მოქალაქეობის საკითხის აქტუალიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი, რაც მეოცე საუკუნის ბოლოდან სულ უფრო

¹⁹ Mirela Albulescu, Ion Albulescu. OVERTONES IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL THEORY AND PRACTICE: EDUCATION FOR DEMOCRATIC CITIZENSHIP. Procedia - Social and Behavioral Sciences 209 (2015) 96 – 101

თვალსაჩინო ხდება, არის საზოგადოების მიერ დემოკრატიული ღირებულებების აღიარება და იმ სახელმწიფოთა რაოდენობის ზრდა, რომლებმაც მართვის სტილი დემოკრატიულ პრინციპებს შეუსაბამეს“ (Heater, 2004)

იმისთვის, რომ სკოლამ უზრუნველყოს განსწავლული და აქტიური მოქალაქეების მომზადება, საჭიროა განახლებული კურიკულუმი და სასწავლო პრაქტიკა, რომელიც მორგებული იქნება სწრაფად ცვალებად ეკონომიკურ და სოციალურ გარემოზე. განათლების ახალი კონცეფციის ძირითადი მიზანია ცხოვრების მზარდ პირობებს და მისწრაფებებს დაუკავშიროს ადამიანური რესურსების განვითარება.

მოქალაქეობრივი განათლება და კურიკულუმი

განათლების სისტემა ორიენტირებულია ავტონომიური, დინამიური და შემოქმედი პიროვნების ჩამოყალიბებაზე (Audigier, 1999). ამ პროცესში სკოლამ ხელი უნდა შეუწყოს სწრაფად ცვალებად სოციალურ გარემოსთან მოსწავლეთა ეფექტიან ინტეგრაციას, რაც შესაფერისი და ხარისხიანი განათლებით მიიღწევა.

სოციალური ინტეგრაცია არის ინდივიდებისთვის დამახასიათებელი კომუნიკაციისა და ქცევის მოდელების შერწყმის შედეგი (Canivez, 1990). სხვადასხვა საგნების სწავლების შედეგად მოსწავლეები ივითარებენ მოქალაქეობრივ უნარებს: კომუნიკაცია, თანამშრომლობა, სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეფექტური მონაწილეობა, რაც არის ერთგვარი წინაპირობა, რომ მათ შეძლონ საზოგადოებაში ადგილის დამკვიდრება. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კურიკულუმის გამართულობა და მისი ორიენტირები, კერძოდ, კურუკულუმმა უნდა უზრუნველყოს მოსწავლის სოციალური უნარების განვითარება. ეს ამოცანა სულ უფრო მწვავედ დგას განათლების პოლიტიკის შემქმნელთა წინაშე, რადგან მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებებმა განათლების სფეროს ახალი ამოცანები დაუსახა. ეს ამოცანები მთელ რიგ პრიორიტეტულ ღირებულებებს ეფუძნება: კომუნიკაცია, მონაწილეობა, პასუხისმგებლობა, მორალი, დემოკრატია, ტოლერანტობა, თანამშრომლობა და ა.შ.

აღნიშნული ამოცანების ნიღწევა, თეორიული ჩარჩოს განვითარება და პრაქტიკული განხორციელება არის პროცესი, რასაც ვუწოდებთ - „დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლებას“. მისი ფუნდამენტური კითხვებია:

1. რა გავლენას ახდენს დემოკრატიული მოქალაქეობის იდეასთან დაკავშირებული ღირებულებები, მნიშვნელობები და პრინციპები ზოგად განათლებაზე? და როგორ აისახება ეს კურიკულუმზე?
2. როგორ ხდება ზემოთაღნიშნული ღირებულებების, მნიშვნელობებისა და პრინციპების განხორციელება სასწავლო პრაქტიკაში?
3. კურიკულუმის შინაარსი და ცალკეული საგნების სწავლების მეთოდები როგორ და რამდენად უკავშირდება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლების მიზნებს?
4. რა შემეცნებითი და პრაქტიკული შესაძლებლობები აქვს კურიკულარულ აქტივობებს?

5. რამდენად უზრუნველყოფს სკოლის მართვის მოდელი მასწავლებელთა, მშობელთა და თემის მონაწილებას გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში? და სხვ.

განათლებას დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის აქვს მისია ჩამოაყალიბოს და განავითაროს პიროვნების საჯარო ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობის შესაძლებლობები, რაც გამოიხატება საარჩევნო უფლებამოსილების (ხმის მიცემის) განხორციელებაში და ისეთ აქტივობებში მონაწილეობაში, რომლებიც გავლენას ახდენს პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე, საკუთარი და სხვისი უფლებების დაცვაზე, საზოგადოების მიმართ პასუხისმგებლობის გაცნობიერებასა და შესაბამის ქცევაზე (Velea, 2004). ოლსენი მოქალაქეობრივი განათლების მისიას უკავშირებს პიროვნული განვითარების რამდენიმე მნიშვნელოვან ასპექტს: სამოქალაქო ტოლერანტობა, წიგნიერება, დემოკრატიული ღირებულებები, საზოგადოების აქტიური წევრობა და მის მიმართ მიკუთვნებულობა (Olssen, 2002).

დემოკრატიული მოქალაქეობის სულისკვეთებით ინდივიდების აღზრდაში, რაც შესაბამისი ღირებულებებისა და აზროვნების სტილის დამკვიდრებასაც გულისხმობს, ბირზეას აზრით, გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს სკოლამ. სწორედ სკოლის მოვალეობად მიაჩნია მას ისეთი მეთოდების/მიდგომების გამოყენება, რომლებიც ხელს შეუწყობს დემოკრატიულ ღირებულებებსა და პრაქტიკას, რომელთა არსებობა სკოლის მიღმა გარემოსთვის არ არის დამახასიათებელი. იმისთვის, რომ გამართლდეს მოლოდინები და გადაიჭრას კომპლექსური გამოწვევები, რომელთა წინაშეც დგას თანამედროვე საზოგადოება, განათლების პოლიტიკამ (Birzea, 2000):

1. უნდა განავითაროს ფორმალური კურიკულუმი დემოკრატიული მოქალაქეობის პრინციპებისა და მიზნების შესაბამისად, იმით რომ მასში ჩართოს შესაბამისი თემები, ტრანს-კურიკულარული საკითხები და/ან ინტეგრირებული პროგრამები

2. განათლების მთელი სისტემა უნდა იყოს ორიენტირებული გარკვეულ ღირებულებებზე: ადამიანის უფლებები, პოლიტიკური პლურალიზმი, მონაწილეობითი პროცესები და გადაწყვეტილებები, კანონები და წესები

3. უნდა განავითაროს ახალგაზრდების სოციალური და პიროვნული შესაძლებლობები: უფლებები და პასუხისმგებლობა, სოციალური და კომუნიკაციური უნარები, საჯარო ცხოვრებაში მონაწილეობა და სხვ.

4. მხარდაჭერილი უნდა იყოს განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის, როგორც ფორმალურ, ისე ექსტრაკურიკულარული განათლების დონეებზე

5. სკოლები გამოყენებული უნდა იყოს, როგორც ძალადობის, ქსენოფობიის, რასიზმის, აგრესიული ნაციონალიზმის და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლის ინსტრუმენტები (Birzea, 2000).

განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის არ წარმოადგენს ცალკე აღებულ სასკოლო საგანს, კურიკულარულ აქტივობას, ცოდნის სფეროს, სოციალური ქმედების ფორმას, პოლიტიკურ ან ღირებულებით განათლებას, არამედ არის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ზოგადი და ძირითადი მიზანი, რომელიც იქმნება სწავლა-სწავლების პროცესში და აერთიანებს ყველა ზემოთჩამოთვლილ განზომილებას. განათლება დემოკრატიული

მოქალაქეობისთვის მოიცავს ყველა ჩამოთვლილ ასპექტს. მას აქვს საკუთარი იდენტობა და მისი მიზანი მიიღწევა სამი ძირითადი პირობის ინტეგრირებით: განათლება-მოქალაქეობა-დემოკრატია. სინამდვილეში, განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის არის მრავალი საგანმანათლებლო აქტივობის საერთო ელემენტი მრავალფეროვანი გამოცდილებისთვის, რომლებშიც ცხოვრობენ ადამიანები მათი ასაკის, ინსტიტუციების თუ სასწავლო გარემო სმიუხედავად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების მიზანია დემოკრატიული ქმედების პრაქტიკის განვითარება მრავალფეროვანი გამოცდილების და სოციალური აქტივობების გზით. განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის, როგორც სწავლის და განვითარების უწყვეტი პროცესი, გულისხმობს ინდივიდებისა და ჯგუფების მომზადებას საზოგადოების ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობის მისაღებად.

განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის არ მოიცავს მხოლოდ ინფორმაციას დემოკრატიის ფუნქციონირების მექანიზმების შესახებ, არამედ, ასევე აყალიბებს პერსონალურ დამოკიდებულებებს დემოკრატიის მიმართ და ავითარებს საკუთარი ქცევის/მოქმედების ტრანსფორმაციის შესაძლებლობებს. ეს არ არის იოლად მისაღწევი ამოცანა და გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნულ პროცესზე გავლენას ახდენს მრავალი ფაქტორი, მათ შორის, ტრადიციები, რომლებიც ხშირად განსაზღვრავენ აზროვნების და/ან ქცევის გარკვეულ ფორმებს (Almond & Verba, 1996).

განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის აძლიერებს დემოკრატიულ კულტურას, საზოგადოების წინაშე საკუთარი ვალდებულებებისა და პასუხისმგებლობების გაზიარებას, ურთიერთგაგებას, ტოლერანტობასა და მშვიდობას, ამცირებს ან/და აგვარებს უთანხმოებებს. მის ძირითად ამოცანებს შეადგენს ღირებულებების (პლურალიზმი, ადამიანის უფლებები, თანამშრომლობა, მონაწილეობა, ტოლერანტობა, პატივისცემა და ა.შ.) გადაცემა, დიალოგის უნარის ფორმირება, ცვლილებების ინიცირება, ისეთი პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბება, როგორიცაა: საზოგადოების წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობა და პერსონალური ვალდებულებების გათავისება, სოლიდარობა და ნდობა გასხვავებული ჯგუფების მიმართ, სხვებისადმი მოქნილობა, სხვა ადამიანების კულტურის პატივისცემა, უთანხმოებების დროს მშვიდობიანი გადაწყვეტილებების მიღება და ა.შ. ამდენად, დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების მიზანია, მოსწავლეებს გამოუმუშავდეთ:

1. დემოკრატიული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი ნორმების ცოდნა და სხვადასხვა გარემოებებში მათი გამოყენების უნარი
2. ადამიანის ფუნდამენტური და მოქალაქეობრივი უფლებების და ყოველდღიურ ცხოვრებაზე მათი გავლენის ცოდნა
3. შემოქმედებითი აზროვნება, რის საფუძველზეც ისინი შეძლებენ პრობლემების გადაჭრის საკუთარი სტრატეგიის გამოყენებას, შეფასებასა და გაუმჯობესებას
4. ვითარების შესატყვისი მოქმედებისა და გადაწყვეტილებების მიღების სტრატეგიების ცოდნა

5. კრიტიკული მსჯელობისა და არგუმენტაციის ტექნიკების ცოდნა და სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტში მათი გამოყენების უნარი

6. ვერბალური, არავერბალური კომუნიკაციისა და კომუნიკაციის პროცესში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების უნარ-ჩვევები

7. კომუნიკაციის სხვადასხვა საშუალებებით მიღებული ინფორმაციის სათანადო აღქმისა და რაციონალურად გამოყენების, განსხვავებული ტიპისა და შინაარსის ინფორმაციების ურთიერთშეპირისპირების უნარი

8. საკუთარი და სხვების იდეებსა და ქცევაზე სოციალური და კულტურული გარემოს (ოჯახი, ტრადიციები, წესები და ნორმები, ისტორიული მემკვიდრეობა) გავლენის გზებისა და დიაპაზონის ცოდნა (Albulescua, 2015).

XX საუკუნის 80-იან წლებში, დემოკრატიული მოქალაქეობის განზომილებების შესახებ დისკუსიების ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზე, გამოკვეთა აბსოლუტურად ადეკვატური და დღეისთვის სრულად გაზიარებული ხედვა, რომლის მიხედვით, მოქალაქეობრივი განათლების იდეალად ცხადდებოდა თავისუფლების პატივისცემა, მშვიდობისა და სამართლიანობის დამკვიდრების ხელშეწყობა, ურთიერთგაგების, ტოლერანტობის, ნებისმიერი ადამიანის ღირსების დაცვის და სხვა ღირებულებების დამკვიდრება საზოგადოებასა და კონკრეტულად ახალგაზრდებში (Engle & Ochoa, 1988).

XXI საუკუნეში დემოკრატიული მოქალაქეობის განზომილებები კიდევ უფრო გაფართოვდა. თანამედროვე გაგებით განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის შეიძლება განხორციელდეს განსხვავებული ფორმებით და გზებით, რადგან წარმოადგენს უწყვეტ ქმედებას და დემოკრატიული მოქალაქეობის საფუძველს აყალიბებს ბავშვობის წლებიდან, სასკოლო განათლების ყველა ეტაპზე. სწავლება, რომლითაც მოსწავლეები უნდა გახდნენ აქტიური და პასუხისმგებლობის მქონე მოქალაქეები, მოიცავს ყველა სასკოლო განათლების ყველა ფაქტორსა და ასპექტს, იმის მიუხედავად, რომ შეიძლება ყოველი მათგანი შინაარსობრივად პირდაპირ და მკაფიოდ არ უკავშირდებოდეს მექალაქოებრივ განათლებას. სკოლები ქმნიან შესაბამის გარემოს ინდივიდების შესაძლებლობების განვითარებისთვის, რათა მათ მონაწილეობა მიიღონ დემოკრატიულ პროცესებში.

მიზნები, რომლებიც უკავშირდება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლებას, შესაძლოა მიღწეულ იქნას მოსწავლეთა კოგნიტური და ეთიკური განვითარების შემთხვევაში. ქვემოთ მოცემულია მოსწავლეთა კოგნიტური განვითარების სამი ძირითადი ასპექტი:

1. გაკვეთილები, სადაც ცალკეული საგნების შინაარსი და მათი სწავლების მეთოდოლოგია დაკავშირებულია დემოკრატიული მოქალაქეობის თემებთან და მოქალაქეობრივი ღირებულებების, დამოკიდებულებებისა და უნარების განმავითარებელ სტრატეგიებთან

2. სასწავლო პროცესის ცალკეული, ზოგჯერ გაუცნობიერებელად და ბუნებრივად შექმნილი სიტუაციები, როდესაც იქმნება მოსწავლეთაგან მოქალაქეობრივი აზროვნების და/ან ქმედების გამოვლენის/განვითარების მამოტივირებელი გარემო

3. სკოლის ყოველდღიური ცხოვრება და კერძოდ, ნებისმიერი სასკოლო აქტივობა, რადგან ის განხორციელებულია სკოლის, როგორც სოციალური ინსტიტუტის (რეგულაციები, წესები, საზოგადოება: თანამშრომლები, მშობლები, მოსწავლეები) მიერ.

ამავე დროს, სკოლა უნდა განვიხილოთ, როგორც საზოგადოება, სადაც მასწავლებლები და მოსწავლეები ერთობლივად გეგმავენ და მონაწილეობენ ორმხრივად საინტერესო, სასარგებლო, მიმზიდველ და რეალურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულ აქტივობებში. ეს მახასიათებლები შეიძლება გამოვიყენოთ სკოლის კულტურის ხარისხის შეფასების მოდელადაც: „სასკოლო ცხოვრების ხარისხი დაკავშირებულია განხორციელებული აქტივობებით მიღებულ კმაყოფილებასთან, წინასწარი მოლოდინების დაკმაყოფილებასთან და ინიციატივების წამოყენებასთან. ამ გარემოებებზე დიდწილადაა დამოკიდებული სასწავლო პროცესის წარმატება... დემოკრატიული მოქალაქეობის გასავითარებლად საჭიროა ექსტრაკურთუქულარული აქტივობების ხშირი განხორციელება, სხვა საგანმანათლებლო სისტემებთან თანამშრომლობა, სხვადასხვა კლუბების, გაერთიანებების ჩართვა სასკოლო პროექტებში და, მეორე მხრივ, ასევე საჭიროა თვით სკოლის ჩართულობა თემის საქმიანობასა და ცხოვრებაში (მოხალისეობრივი აქტივობები, ეკოლოგიურ, კულტურულ, რელიგიურ, საგანმანათლებლო და სხვ. პროგრამებში მონაწილეობა), ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებთან შეხვედრები, მათთან დიალოგი, მოგზაურობების, ლაშქრობების, სასწავლო ექსკურსიების განხორციელება და სხვ. ახალგაზრდები დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლისას იყენებენ მოგზაურობებს, რაც მათ ეხმარება აღიქვან საკუთარი თავი, როგორც წარმატებულმა, მობილურმა, მსოფლიო მოქალაქეებმა“ (Allan, Charles, 2015).

შეჯამება

განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის ორიენტირებულია ყველა ადამიანზე ასაკისა და საქმიანობის, საზოგადოებაში მათი როლისა და სტატუსის განურჩევლად. ამდენად, ჩვენ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ, ერთი მხრივ, დემოკრატიული მოქალაქეობა არ არის საზოგადოებაზე საკუთარი პერსონალური უფლებამოსილებისა და ძალაუფლების გაძლიერების საშუალება, ხოლო მეორე მხრივ, მოქალაქეობრივი განათლება აძლიერებს ინსტიტუციების და განსაკუთრებით სკოლის როლს საზოგადოებაში, რადგან ის წარმოგვიდგება თემის სამოქალაქო ცნობიერებისა და კულტურის განვითარების ერთგვარ ინიციატორად.

აქტიური და მიზანმიმართული სასწავლო პროცესი აყალიბებს იმ ცოდნასა და უნარებს, რომლებიც აუცილებელია საჯარო აქტივობებში წარმატებული მონაწილეობისთვის. საზოგადოებაში ადამიანის მოქმედება შეზღუდულია/გაკონტროლებულია ღირებულებებითა და წესებით, ტრადიციებითა და ჩვეულებებით, რაც ზოგჯერ ხილულ თუ უხილავ წინააღმდეგებაში მოდის ახალი თაობის მიერ დემოკრატიის აღქმასთან. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურ მონაწილეობას განსაზღვრავს არა კონტროლის აღნიშნულ კომპონენტებთან უსაგნო წინააღმდეგობა, არამედ მათი სწორი მიმართება/მისადაგება დემოკრატიის საკუთარ აღქმასთან. ადამიანში წინააღმდეგობათა

მორიგების ურთულესი და კომპლექსური უნარის განვითარება არის კიდევ მოქალაქეობრივი განათლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Allan, A., Charles, C. (2015), „Preparing for Life in the Global Village: producing Global Citizen Subjects in UK Schools”, in Research Papers in Education, v30 n1, Philadelphia, Routledge.
2. Audigier, Fr. (1999), L'éducation à la citoyenneté, INRP, Paris.
3. Bîrzea, C. (2000), GXFDĠLD SHQWUX FHWăĠHQLH GHPRFUDWLFă 3HUVSHFWLYD QYăĠULL SHUPDQHQWH, Consiliul Europei, Strasbourg.
4. Canivez, P. (1990), Éduquer le citoyen?, Édition Hatier, Paris.
5. Engle, S. H., Ochoa, A. S. (1988), Education for democratic citizenship: Decision making in the social studies, New York, Teachers College Press.
6. Heater, D. (2004), A Brief History of Citizenship, Edinburgh, Edinburgh University Press.
7. Kerr, D. (1999), „Citizenship Education in the Curriculum: An International Review”, in The School Field, vol. X, no. ¾.
8. Olssen, M. (2002), Citizenship Education and Difference, in Scott, D., Lawson, H., Citizenship Education and the Curriculum, Westport, Ablex Publishing. Velea, S. (2004),

1.3. სწავლა დემოკრატიისთვის: მოქალაქეობის სწავლების პოლიტიკა და პრაქტიკა. ჯ. ვეინბერგი, მ. ფლინდერსი (2018)²⁰.

წიგნის ავტორები გამოყოფენ მოქალაქეობის სამ ტიპს და წარმოგიდგენენ მათ ძირითად დამახასიათებელ ნიშნებს:

1. ინდივიდუალიზირებული მოქალაქე

დამახასიათებელი ნიშნები: საკუთარი თემის/საზოგადოების ფარგლებში მოქმედება; კეთილსინდისიერი მუშაობა/საქმიანობა და გადასახადების გადახდა; კანონმორჩილება; მოხალისეობრივ საქმიანობებში მონაწილეობა;

მოქმედება/ქცევა: სოციალურად დაუცველ ადამიანებს ეხმარება საკვებით და პირველადი მოხმარების საგნებით

²⁰ James Weinberg and Matthew Flinders (2018) Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education. British Educational Research Journal Vol. 44, No. 4, August 2018, pp. 573–592

დაშვებები: სოციალური პრობლემების მოსაგვარებლად და საზოგადოების განვითარებისთვის მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ ღირსებები, ისინი უნდა იყვნენ საზოგადოების პატიოსანი, პასუხისმგებელი და კანონის დამცველი წევრები.

2. მონაწილე მოქალაქე:

დამახასიათებელი ნიშნები: სათემო ორგანიზაციების აქტიური წევრობა და/ან მნიშვნელოვანი ძალისხმევის გამოჩენა სათემო ორგანიზაციების წარმატებისთვის. თემის ძალისხმევის ორგანიზება სოციალურად დაუცველთა დასახმარებლად, მათზე ზრუნვა; ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობა და გარემოზე ზრუნვა; სახელისუფლო ინსტიტუტების მუშაობის სტილის ცოდნა; საზოგადოებრივი ამოცანების შესრულების სტრატეგიების ცოდნა.

მოქმედება/ქცევა: მონაწილეობა სოციალურად დაუცველების სურსათით და პირველადი მოხმარების საგნებით მომარაგების ორგანიზებაში.

დაშვებები: სოციალური პრობლემების გადასაწყვეტად და საზოგადოების გასაუმჯობესებლად მოქალაქეები აქტიურად მონაწილეობენ და ირგებენ ლიდერის პოზიციას დამკვიდრებული საზოგადოებრივი სტრუქტურების ფარგლებში.

2. სამართლიანობაზე ორიენტირებული მოქალაქე

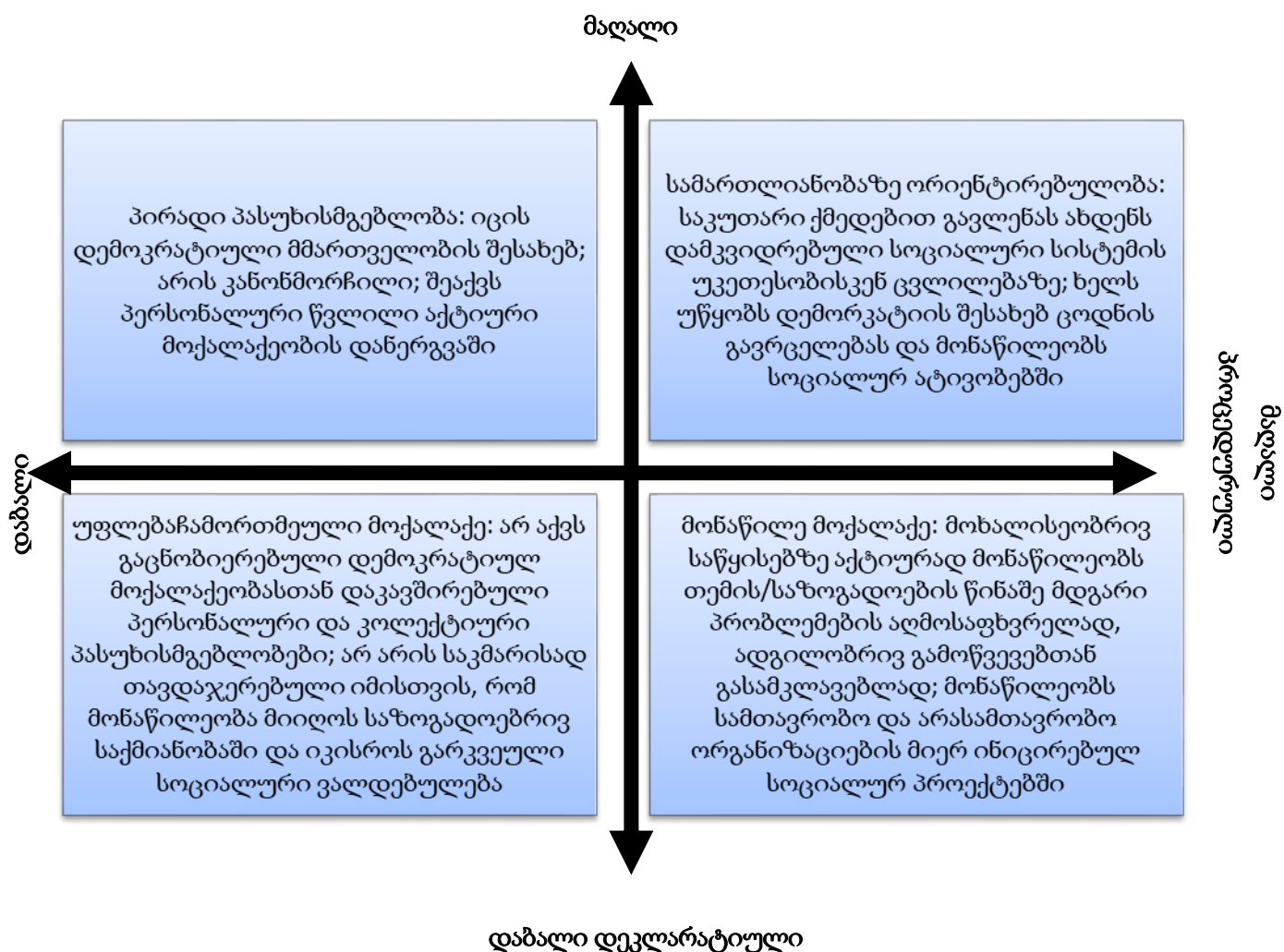
დამახასიათებელი ნიშნები: კრიტიკულად აფასებს სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სტრუქტურებს და არ ამჩნევს პრობლემების მხოლოდ ზედაპირულ გამოვლინებებს. ეძებს და ავლენს უსამართლობის არეალს; ესმის, რომ დემოკრატიული მოძრაობების გავლენით იცვლება და უმჯობესდება არსებული სოციალური სისტემები.

მოქმედება/ქცევა: იკვლევს მოსახლეობის შიმშილისა და სოციალურად დაუცველობის მიზეზებს და მოქმედებს ამ პრობლემის გადასაჭრელად.

დაშვებები: სოციალური პრობლემების გადასაჭრელად და საზოგადოების გასაუმჯობესებლად მოქალაქეები დებატების გზით აგნებენ დამკვიდრებული უსამართლო სისტემებისა და სტრუქტურების შეცვლის ეფექტურ გზებს.

მონოგრაფიაში მოქალაქეობრივი განათლების პოლიტიკისა და პრაქტიკის ურთიერთკვეთა წარმოდგენილია სქემის სახით, სადაც განსაზღვრულია მოქალაქეობის დეკლარატიული და პროცედურული დონეები.

ცხრილი: მოქალაქეობის დეკლარატიული და პროცედურული პარადიგმა

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დემოკრატიული ჩართულობა არის ჩვენი ათასწლეულის გლობალური გამოწვევა (Runciman, 2018), რომლის

გადაწყვეტა მხოლოდ მოქალაქეობრივ განათლებას არ შეუძლია. მით უფრო, რომ მოქალაქეობრივი განათლების კონცეფცია და პრაქტიკა ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია (Grayling, 2017). ინგლისის ეროვნული კურიკულუმის ანალიზმა (Ajegbo Report, 2007), გამოავლინა, რომ სკოლების უმრავლესობა მოქალაქეობრივი განათლების მიზნებს არ თვლის საკუთარი საგანმანათლებლო პრაქტიკის პრიორიტეტად. კვლევებმა წარმოაჩინა, რომ მოქმედ მასწავლებელთა მზაობა საგნის სწავლების პროცესი დაუკავშირონ მოსწავლეების მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებას, საკმაოდ დაბალია (Peterson და სხვები, 2015). მოქალაქეობრივი განათლების მიზნებისა და მისი დანერგვის მეთოდოლოგიის ცოდნის დეფიციტი შეინიშნება მომავალ მასწავლებლებშიც - მასწავლებლის მომზადების პროგრამის სტუდენტებში (Peterson & Knowles, 2009). მოქალაქეობრივი განათლების ეფექტურ დანერგვას აბრკოლებს მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების სისტემის ხარვეზიც - ტრენინგები ნაკლებად ითვალისწინებს ამ მხრივ მასწავლებლების გადამზადებას.

კვლევებით დასტურდება, რომ მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარება პირდაპირ კავშირშია მასწავლებლების მიერ გამოყენებულ სწავლა-სწავლების სტილთან და სასწავლო აქტივობების ორგანიზების ფორმებთან. მოქალაქეობრივი განათლების განხორციელებისთვის მნიშვნელოვანია, როგორც დეკლარატიული (ფაქტები, შინაარსი, მათ შორის კავშირები) და პროცედურული (მოქმედების განხორციელება) ცოდნა (Schraw, 2006) და მოსწავლეთა სისტემატური მონაწილეობა სასწავლო აქტივობებსა და საზოგადოებრივ პროექტებში (Torney-Purta და სხვები, 2001), ასევე, სკოლის გარემოს/სკოლის კულტურის დემოკრატიულობა და მოსწავლეთა მონაწილეობა სკოლის/კლასის მართვაში (Martens & Gainous, 2012).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Bache, I., Bartle, I., Flinders, M. & Marsden, G. (2015) Multi-level governance and climate change: Insights from transport policy (London, Rowman & Littlefield).
2. DfE (2015) Character education: Apply for 2015 grant funding. Available online at: www.gov.uk/government/news/character-education-apply-for-2015-grant-funding (accessed 15 June 2016).
3. DfE (2017) Plans launched to drive social mobility in opportunity areas. Available online at: www.gov.uk/government/news/plans-launched-to-drive-social-mobility-in-opportunity-reas (accessed 27 October, 2017).
4. Espiet-Kilty, R. (2016) David Cameron, citizenship and the Big Society: A new social model? *Revue française de civilisation britannique*, 21(1).
5. Grayling, A. C. (2017) *Democracy and its crisis* (London, Oneword Publications).
6. Keating, A. & Janmaat, J. G. (2016) Education through citizenship at school: Do school activities have a lasting impact on youth political engagement? *Parliamentary Affairs*, 69, 409–429.
7. Kisby, B. (2017) 'Politics is ethics done in public': Exploring linkages and disjunctions between citizenship education and character education in England, *Journal of Social Science Education*, 16(3), 7–20.

8. Martens, A. M. & Gainous, J. (2012) Civic education and democratic capacity: How do teachers teach and what works?, *Social Science Quarterly*, 94, 956–976.
9. Peterson, A. & Knowles, C. (2009) Active citizenship: A preliminary study into student teacher understandings, *Educational Research*, 51(1), 39–60.
10. Peterson, A., Durrant, I. & Bentley, B. (2015) Student teachers' perceptions of their role as civic educators: Evidence from a large higher education institution in England, *British Educational Research Journal*, 41(2), 343–364.
11. Runciman, D. (2018) *How democracy ends* (London, Profile Books).
12. Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W. (2001) *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen* (Amsterdam, International Association for the Evaluation of Educational Achievement).

1.4. მოქალაქეობრივი განათლება მსოფლიოში (ადგილობრივი კონტექსტები და გლობალური შესაძლებლობები)²¹. რედაქტორი ჯ. ე. პეტროვიკი და ა. მ. კუნტსი (2014).

განათლებას აქვს ოთხი ფართო, უნივერსალური მიზანი, რაც მოიცავს ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ სფეროებს. ეს მიზნები მეტ-ნაკლებად ყალიბდება კონკრეტული სოცო-ისტორიული კონტექსტების გათვალისწინებით. სწორედ ამ უნივერსალური მიზნების საფუძველზე აყალიბებს მოქალაქეობრივი განათლება საკვანძო კითხვებს:

1. რა არის კარგი ან პროდუქტიული მოქალაქეობა?
2. როგორ უნდა იყოს კონცეპტუალიზებული მოქალაქეობრივი განათლება?
3. რა ზეგავლენას ახდენს ადგილობრივი სოცო-პოლიტიკური კონტექსტი მოქალაქეობრივი განათლების კონცეფციაზე?

განათლების ეკონომიკური მიზანი არის გააუმჯობესოს ხალხის ეკონომიკური კეთილდღეობა და ეყრდნობა იმ დაშვებას, რომ განათლებული მოქალაქეები არიან ინიციატიურები და პროდუქტიულები, არ უჭირთ დასაქმება და მუდმივად ზრუნავენ კვალიფიკაციის ამაღლებაზე. ამ მიზნის შესაბამისად, სკოლამ მოსწავლეებს უნდა განუვითაროს დასაქმებისთვის, სამეწარმეო საქმიანობისთვის აუცილებელი უნარები (ინოვაციურობა, შემოქმედებითობა, პროდუქტიულობა).

განათლების სოციალური მიზანია მოსწავლეთა სოციალიზაცია, რაც მათში სოციალური უნარების, ქცევების, განწყობებისა და დამოკიდებულებების განვითარებას გულისხმობს. სოციალიზაცია წარმოადგენს აუცილებელ პირობას თანამედროვე საზოგადოებაში ინტეგრირებისა და აქტიურობისათვის. სოციალური მიდრეკილებები მოიცავს: პუნქტუალობას, დისციპლინას, დაკვირვებას, კანონმორჩილებას. სოციალიზაცია

²¹ *Citizenship Education around the world (Local Contexts and Global Possibilities)*. Edited by John E. Petrovic and Aaron M. Kuntz. 2014 Taylor & Francis

ასევე შეიძლება მოიცავდეს იმ კულტურულ ღირებულებათა ასიმილაციას, რომლებიც მიიჩნევა ეროვნული ერთობისთვის აუცილებლად.

1.5. დემოკრატიული ინკლუზიური განმანათლებლები (2013)²²

შესავალი

„დემოკრატიული განათლება“ დიდი ხანია წარმოადგენს ამერიკის ზოგადი განათლების მთავარ/ცენტრალურ მიზანს (Dewey, 1916; Kliebard, 2004; Popkewitz, 1987; Spring, 2010). ამასთან, „დემოკრატიული განათლება“ დღემდე რჩება განათლების პოლიტიკის ძირითად სადიკუსიო თემად (Abdi & Richardson, 2008; Apple & Beane, 2007a; Benhabib, 2002; Osler, 2010; Parker, 2009). მის მიზნებს, პრინციპებსა და მიღწევის გზებს თეორიკოსები და განათლების პოლიტიკის შემქმნელები განსხვავებულად განმარტავენ და აფასებენ, თუმცა, ყველა თანხმდება „დემოკრატიული განათლების“ საერთო მსაზღვრელებზე: ცოდნა, უნარები და დემოკრატიულად მოქმედების გამოცდილება (Parker, 2009).

დემოკრატიული განათლების, ჩართულობის და ადვოკატირების კონტექსტებში იანგის მიერ შემუშავებული საგანმანათლებლო სისტემა შეიძლება მივიჩნიოთ დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების ერთგვარ ჩარჩოდ (Young, 2004, 2006). მისი აზრით, საზოგადოების და სკოლის პირობებში მოსწავლეთა ჩართულობაზე დაფუძნებული დემოკრატია კარგ შესაძლებლობას იძლევა აქტიური მონაწილეობისა და გონივრული გადაწყვეტილებების მიღების წასახალისებლად. ზოგადსაგანმანათლებლო კონტექსტში „დემოკრატიული განათლება“ მიზნად ისახავს განხორციელდეს იმ გარემოს შემოქმედებითი აღქმა და საფუძვლიანი შესწავლა, სადაც თითოეული მოსწავლე არის ღირებული, აღიარებული და დაფასებული, როგორც სასკოლო საზოგადოების უმნიშვნელოვანესი წევრი. „დემოკრატიული განათლების“ პრაქტიკით მოსწავლეები თავიდანვე ჩართულნი არიან საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და საქმიანობაში, რაც ეფუძნება და, ამავე დროს, ქმნის მოსწავლეთა ახალ დემოკრატიულ გამოცდილებებს.

ჩართულობა „დემოკრატიული განათლების“ კონტექსტში

„დემოკრატიული განათლება“ მიმართულია იმისკენ, რომ საზოგადოების წევრები ფლობდნენ საკმარის ცოდნას, უნარებს, განწყობებსა და დამოკიდებულებებს, რათა მათ, პირდაპირი მონაწილეობის გზით, ხელი შეუწყონ მოქალაქეობრივი შეგნების გაძლიერებას საზოგადოების წარმომადგენლებში (Dewey, 1916; Gutmann, 1987; Apple & Beane, 2007a). კვლევები ადასტურებს, რომ დემოკრატიული პრინციპების გასაძლიერებლად საკმარისი არ არის მხოლოდ დემოკრატიის საკითხების და მისი ფუნქციონირების მექანიზმების ცოდნა, არამედ, ასევე აუცილებელია „დემოკრატიული განათლების“ მიზნებსა და მეთოდოლოგიაზე

22 Democratic Inclusive Educators. Amy Baird Miner. UTAH STATE UNIVERSITY Logan, Utah 2013

დაფუძნებული ისეთი კომპლექსური და მულტიპერსპექტიული საგანმანათლებლო სისტემა, რომელიც, მოქალაქეთა ჩართულობით, განაპირობებს საზოგადოების უკეთესობისკენ ტრანსფორმაციას (Banks, 2002; Giroux, 2004).

სოციალური სამართლიანობისკენ მისწრაფებით და მისი მხარდაჭერით „დემოკრატიული განათლება“ გვთავაზობს შესაძლებლობას, პირველ რიგში, დავიცვათ ყველა მოსწავლე უსამართლო მოპყრობისგან და უზრუნველვყოთ მათი თანაბარუფლებიან მოქალაქეებად ჩამოყალიბება (Young, 2006). მეორეს მხრივ, „დემოკრატიული განათლება“, რომელიც გარანტირებულს ხდის კურიკულარულ და ექსტრაკურიკულარულ აქტივობებში მოსწავლეთა ჩართულობის მაღალ დონეს, გვაძლევს ყველა მოსწავლის პერსონალური განვითარების შესაძლებლობას (Abdi & Richardson, 2008; Gutmann, 1987).

„დემოკრატიული განათლების“ მიზნების მისაღწევად, მისი ეფექტიანობის ასამაღლებლად, მნიშვნელოვანია მასწავლებელთა მაღალი მზაობა, რაშიც იგულისხმება, როგორც მათი კვალიფიკაცია, ისე სურვილი სასწავლო პროცესი დაუკავშირონ მოსწავლეებში დემოკრატიული უნარების და დამოკიდებულებების განვითარებას. ამ მხრივ წარმატებული მასწავლებლები ხშირად ახდენენ საკუთარი პრაქტიკის შეფასებას, ითვალისწინებენ კოლეგების გამოცდილებას და მუდამ ცდილობენ სიახლეების გათვალისწინებას. პრაქტიკის შესაფასებლად და ინოვაციური მიდგომების დასანერგად საჭიროა მასწავლებლებმა გამოიყენონ კვლევის სწორად შერჩეული ინსტრუმენტები. თვითშეფასება უნდა ითვალისწინებდეს შემდეგი გარემოებების/ასპექტების კვლევას:

1. რას ნიშნავს, როგორ მესმის დემოკრატიული ჩართულობა და რა მნიშვნელობას ვანიჭებ მას საკუთარ პედაგოგიურ პრაქტიკაში?
2. რამდენად უწყობს ხელს სწავლა-სწავლებისა და კლასის მართვის ჩემუელი სტილი მოსწავლეთა დემოკრატიულ ჩართულობას?
3. დემოკრატიული ჩართულობის გამოცდილების ზრდასთან ერთად, როგორ იცვლება მოსწავლეთა ჩართულობის პარამეტრები და ხარისხობრივი მაჩვენებლები ხვადასხვა საკითხებზე/თემებზე მუშაობისას?
4. როგორ და რამდენად მიუახლოვდნენ მასწავლებლები დამოკრატიული განათლების პრინციპებს?
5. რა გზით შეიძლება მასწავლებლებმა გაიფართოვონ დემოკრატიული წარმოდგენები და გააუმჯობესონ პრაქტიკა?

დემოკრატიული ჩართულობა

არაერთ თეორეტიკოსს აქვს შესწავლილი დემოკრატიისა და ჩართულობის ასპექტები. მათი თვალსაზრისით დემოკრატიული ჩართულობა ხორციელდება იმ შესაძლებლობების ფარგლებში, რასაც იძლევა ამა თუ იმ საზოგადოების პრაქტიკული დემოკრატიული გამოცდილება. საზოგადოებას შეუძლია შეიცვალოს საკუთარი ასპარეზის საზღვრები და ინტენსივობა დემოკრატიული პრაქტიკის გაძლიერებით. ინდივიდები, რომლებიც მონაწილეობენ დემოკრატიულ პროცესებში უნდა ფლობდნენ დემოკრატიისთვის ბრძოლაში მონაწილეობის ხერხებს, რაც მოქალაქეების მხრიდან არა მხოლოდ დემოკრატიის წესების

ცოდნას გულისხმობს, არამედ მათი გამოყენების უნარის ფლობასაც, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ეხება პოლიტიკურ პროცესებზე კონტროლის მოპოვების მცდელობებს. ამასთან, მოქალაქეები მზად უნდა იყვნენ საკუთარი ცოდნა და დემოკრატიის ფარგლებში მოქმედების თავისუფლება გაავრცელონ საზოგადოებაში. ამრიგად, პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობა დამოკიდებულია დემოკრატიის ცოდნასა და საზოგადოებრივი ვალდებულებების გათავისებაზე. საბოლოო ჯამში, მონაწილეობითი დემოკრატია შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ პროცესად, სადაც ინდივიდები აქტიურად არიან ჩართულნი პრობლემური საკითხების გარშემო დებატებსა და გადაწყვეტილებების მიღებაში.

დემოკრატიული განათლება

დემოკრატიული განათლება მოიცავს ცოდნას, უნარებს, განწყობებსა და დამოკიდებულებებს დემოკრატიის, დემოკრატიული აზროვნებისა და ქცევების შესახებ. დემოკრატიულ განათლებას საკმაოდ ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს და დღემდე წარმოადგენს უწყვეტ და განვითარებად მსჯელობებს იმ ასპექტებისა და გზების შესახებ, რითაც განათლებამ უნდა განავითაროს საზოგადოების დემოკრატიულობის ხარისხი. დემოკრატიული განათლების, მიზნების და პრინციპების შესახებ მიმდინარე მსჯელობები ეფუძნება განათლების უნივერსალურ შესაძლებლობებს, რომელშიც აისახება საზოგადოების სოციალური, კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები (Franklin, 2000; Kliebard, 2004; Popkewitz, 1987; Spring, 2010).

მოსწავლეების მომზადება დემოკრატიულ საზოგადოებაში საკუთარი მოქალაქეობრივი ფუნქციის შესასრულებლად გულისხმობს მათი ინდივიდუალური თავისებურებების დაცვას ყოველგვარი ასიმილაციისა და ნიველირებისაგან, მათ შორის, იმ საზოგადოებაში გაბატონებული ნორმების გავლენებისგანაც, რომლის სრულუფლებიანი წევრებისთვის ამზადებს სკოლა მოსწავლეებს (Apple & Beane, 2007a; Dewey, 1916).

თანამედროვე კვლევების მიხედვით დემოკრატიული განათლებისთვის აუცილებელია მოსწავლეებმა, როგორც დემოკრატიული საზოგადოების აქტიურმა წევრებმა, გააცნობიერონ საკუთარი საზოგადოებრივი როლი და ფუნქცია (Apple & Beane, 2007a; Dewey, 1916). ამასთან, დემოკრატიული განათლება მიზნად ისახავს არსებული საზოგადოების ცვლილებას (Banks, 1997; Giroux, 2004). მასწავლებლები უნდა აცნობიერებდნენ, რომ სკოლა არ არის ნეიტრალური სივრცე, სადაც თავისთავად ხდება დემოკრატიული მოქალაქეობის მიღწევა. ისინი ძალისხმევას არ უნდა იშურებდნენ, რათა სისტემატური სწავლებით და პრაქტიკით განავითარონ მოსწავლეებში დემოკრატიული შესაძლებლობები (Anyon, 2009; Freire, 1987; Maher & Tetrault, 2001; McLaren & Jaramillo, 2006), რაშიც იგულისხმება იმ სახის სპეციფიკური ცოდნა, უნარები და ძალაუფლება, რომლებიც საჭიროა საზოგადოებაში ღრმად ფესვებამდგარი უსამართლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად (Giroux, 2004).

დემოკრატიული განათლების მთავარი მიზანი არის სწავლის თანაბარი შესაძლებლობების შექმნა თითოეული ჯგუფისთვის (Abdi & Richardson, 2008), რათა სწორედ მათ, ვისი იდეები, ისტორია, კულტურა და შეხედულებები არ არის მნიშვნელოვანი დომინანტი ჯგუფებისათვის, განუვითაროს საზოგადოებაში/სკოლაში დემოკრატიული

ცვლილებების განსახორციელებლად საჭირო პერსონალური კომპეტენციები. გარდა ამისა, დემოკრატიული განათლება უზრუნველყოფს მოსწავლის ინკლუზიურობას, რაც სამართლიანობის, ინდივიდუალური და ჯგუფური მიღწევების ერთგვარი წინაპირობაა. ინკლუზია ასევე ეფექტურს და მოქნილს ხდის სასკოლო სისტემას, კურიკულუმს, სწავლების მიდგომებს და საგანმანათლებლო რესურსებს.

საზოგადოებაში დამკვიდრებული წესების, ნორმების, პრინციპების, შეხედულებების და ა.შ. სამართლიანობის განსჯის მექანიზმად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ის, თუ რამდენად უზრუნველყოფს დამკვიდრებული კულტურა ყველას საჭიროებებისა და შესაძლებლობების (მათ შორის, მენტალურის, ფსიქო-ემოციურის) გათვალისწინებას და ფუნქციონირებას ყოველგვარი სტიგმებისა და დამცირებების გარეშე. დიუიდან მოყოლებული დღემდე, დემოკრატიული განათლება ფოკუსირებულია სწორედ ყველა მოსწავლის შესაძლებლობებსა და მათი უნარების განვითარებაზე, რათა მოსწავლეებმა თავი იგრძნონ დემოკრატიული საზოგადოების ღირსეულ, თანაბარუფლებიან და, რაც მთავარია, აქტიურ წევრებად.

დემოკრატიულ განათლებასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი პრობლემა შესაძლოა მასწავლებელთა ფართო ავტონომიურობას უკავშირდებოდეს. კერძოდ, სხვადასხვა გამოცდილების, შეხედულების და კვალიფიკაციის მასწავლებლები მოსწავლეებს განსხვავებულ დამოკიდებულებებს და ღირებულებებს აზიარებენ. ამიტომ, სულ უფრო აქტუალური ხდება დემოკრატიული მოქალაქეობრივი განათლების სტანდარტიზაციის მოთხოვნა, ისე რომ არ შეიზღუდოს პედაგოგთა შემოქმედებითობა, ინდივიდუალიზმი და თავისუფლების ტრადიციული ნორმები. დემოკრატიული განათლების სტანდარტიზაციის მომხრეები თვლიან, რომ სკოლებმა გარანტირებულად უნდა უზრუნველყონ მოქალაქეობრივი ცოდნით, უნარებით, დამოკიდებულებებით, ღირებულებებითა და გარკვეული პრაქტიკული გამოცდილებით მოსწავლეები და ეს არ უნდა იყოს მხოლოდ პედაგოგთა შესაძლებლობებსა და მათ მიერ გამოყენებული რესურსების ავ-კარგიანობაზე დამოკიდებული. სტანდარტიზაციის საჭიროების არგუმენტად ასევე მოჰყავთ მიგრაციის გლობალური მასშტაბები, მიგრანტ და ადგილობრივ მოსწავლეებს შორის არსებული კულტურული და ფუნქციური ბარიერები, რომელთა გადალახვას ერთიან, გარკვეულწილად უნიფიცირებულ მიდგომებს უკავშირებენ.

დემოკრატიული განათლების კურიკულუმი და პედაგოგიური მიდგომები

დემოკრატიული, ინკლუზიური განათლება ფუნდამენტალურად უკავშირდება განათლების ზოგად დემოკრატიულ მიზნებს. ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის დასაწყისში დიუი (Dewey, 1916) აღნიშნავდა, რომ საჯარო სკოლების ძირითადი მიზანი იყო დემოკრატიული ღირებულებების მხარდაჭერა და მოსწავლეების მომზადება სოციალურ და პოლიტიკურ პროცესებში დაუბრკოლებელი მონაწილეობისთვის. დიუის მოსაზრებას იზიარებდა მეცნიერთა ნაწილი (Apple and Beane, 2007a) და თვლიდნენ, რომ სკოლები წარმოადგენენ იმ პირველად, საბაზო ინსტიტუტებს, სადაც ხორციელდება დემოკრატიული განათლების მიზნები. ამასთან, სკოლებს აკისრიათ შესაბამისი ვალდებულებაც - აღსაზრდელებს ასწავლოს დემოკრატიული პრინციპებითა და ქცევის წესებით ცხოვრება, მოქმედება,

აზროვნება და, საერთო ჯამში, საზოგადოებაში ფუნქციონირება. საკმარისი არ არის სკოლამ მხოლოდ მოამზადოს მომავალი მოქალაქეები იმისთვის, რომ მათ შეძლონ ცხოვრების გარკვეულ პერიოდში საკუთარი დემოკრატიული შესაძლებლობების გამოყენება. სკოლამ მოსწავლეებს მყისიერად უნდა შეაძლებინოს თავი იგრძნონ დემოკრატიულ გარემოში და საკუთარი ქმედება დააფუძნონ დემოკრატიულ პრინციპებზე. ეს კი მოხდება მაშინ, თუ სკოლის მართვა დემოკრატიულ პრინციპებზე იქნება აგებული.

ტრადიციული მიდგომით დემოკრატიული განათლება არის იმ მოსწავლეების მომზადება აქტიური ცხოვრებისათვის, რომლებიც დომინანტურ კულტურას მიეკუთვნებიან. თუმცა, ინკლუზიურობამ დემოკრატიული განათლების ცნება მნიშვნელოვნად გააფართოვა და ის ყველაზე ორიენტირებული გახადა, მიზნად დაისახა რა ნებისმიერი მოსწავლის აღჭურვა ისეთი ცოდნით, უნარებითა და გამოცდილებით, რაც მას შეაძლებინებს აქტიური მოქალაქეობრივი როლის განხორციელებას საზოგადოების რეფორმირების პროცესში (Abdi & Richardson, 2008). ამ თვალსაზრისით სკოლები ქმნიან რეალურ გარემოს, რათა უზრუნველყოფილი იქნას ყველა ინდივიდის შესაძლებლობა მონაწილეობა მიიღოს, პირველ რიგში, სკოლის და კლასის მართვაში. სკოლის კულტურაზე განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს მოსწავლეთა ჩართულობაზე ორიენტირებული კურიკულუმი, რაც მოიცავს დემოკრატიის ცოდნას, უნარებსა და გამოცდილებას, რომლებიც ექსპლიციტურად უნდა ისწავლებოდეს, მოდელირდებოდეს და ძლიერდებოდეს სისტემატურად განხორციელებული საგანმანათლებლო და სოციალური აქტივობებით. უფრო კონკრეტულად, დემოკრატიული ინკლუზიური კურიკულუმი შეიცავს ცოდნას დემოკრატიის შესახებ, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოებრივი მეცნიერებების (ისტორია, პოლიტიკა, გეოგრაფია და ეკონომიკა) სწავლებასთან.

ამასთან, ისტორიისა და პოლიტიკის სწავლებისას მასწავლებელმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს იმ საკითხების დამუშავებაზე, რომლებიც დაკავშირებულია პრობლემების ფართო და განსხვავებული რეტროსპექტივით განხილვასთან და ნაკლებად იქნება მიმართული კერძო/ვიწრო სოციალურ, ეთნიკურ თუ კულტურულ კონტექსტებზე (Apple & Beane, 2007a; Evans & Saxe, 1996; Ochoa-Becker, 2007). მეტიც, მოსწავლეთა დემოკრატიული კომპეტენციების გასავითარებლად საჭიროა მასწავლებელმა განსაკუთრებული აქცენტი გააკეთოს ისტორიის იმ თემებზე, რომლებიც დემოკრატიის განვითარებას და მისთვის ბრძოლას ასახავს. ასეთი მაგალითები არ უნდა იყოს მოყვანილი ერთი ერის ან რეგიონის წარსულის კონტექსტში.

დემოკრატიული კურიკულუმი ასევე მოიცავს გამოცდილებას და აქტივობებს, რომლებიც დაეხმარება მოსწავლეებს გაითავისონ დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის საჭირო უნარები: წიგნიერება, მათემატიკური აზროვნება, კრიტიკული აზროვნება, ისევე როგორც, სხვა ადამიანების პერსპექტივების გაგება და დაფასება. დემოკრატიული უნარები მოიცავს მოსწავლეთა შესაძლებლობებს იყვენენ ორიენტირებულნი საზოგადოების კომპლექსურ პრობლემებზე. დემოკრატიული სასკოლო პრაქტიკა ორგანიზებულია ძირითადი სოციალური საკითხების ირგვლივ (Bixby and Pace, 2008), რაც მოსწავლეებს აჩვენებს დემოკრატიულ პროცესში მონაწილეობას (Ochoa-Becker, 2007).

გადაწყვეტილებები კურიკულუმის შესახებ

მოსწავლეები ჩართულნი არიან კურიკულუმის გადაწყვეტილებებში, რამდენადაც ისინი აქტიურად მონაწილეობენ სასწავლო პროცესის დაგეგმვასა და განხორციელებაში. დემოკრატიულ სასკოლო/საკლასო გარემოში, მასწავლებლები ცდილობენ მოსწავლეების ჩართვას გაკვეთილის გეგმის შემუშავებაში, შეფასების სისტემის განსაზღვრაში, სწავლების მეთოდების, გაკვეთილზე გამოყენებული მიდგომებისა და აქტივობების შერჩევაში (Young, 2006). კურიკულუმის შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებაში მოსწავლეების ჩართულობის აპრობირებული საშუალებაა მათი ინტერესების და მოლოდინების გათვალისწინება მოკლე და გრძელვადიანი საგანმანათლებლო მიზნების ჩამოყალიბებისას (Garrison, 2008; Greer, Greer, & Hawkins, 2003; Gross, 2006; Metzger, 2004). ოსლერის მიხედვით, „ბავშვებს და ახალგაზრდებს აქვთ უფლება მონაწილეობა მიიღონ სასკოლო გადაწყვეტილებებში, რომლებიც შეეხებიან მათ მომავალ განათლებას. მათ ასევე უფლება აქვთ უარი თქვან განსხვავებულ საგანმანათლებლო პროგრამებზე და ექსტრაკურიკულარულ აქტივობებში მონაწილეობაზე“ (Osler, 2010).

ეფექტურია, როდესაც მოსწავლეები მასწავლებლებთან და მშობლებთან ერთად (მოსწავლე-მშობელი-მასწავლებელი) მონაწილეობენ კურიკულუმის შესახებ გადაწყვეტილებებში. იმისთვის, რომ მოსწავლეთა ხმა სასკოლო ცვლილებებში უფრო მნიშვნელოვანი გახდეს, საჭიროა მათ შეძლონ თავიანთი არჩევანი დაფიქსირება ლეგიტიმური და ურთიერთშეთანხმებული ფორმით. მაგალითად, კურიკულუმის საკამათო საკითხების განხილვა შეიძლება მოეწყოს მოსწავლეთა კონფერენციებზე, სასკოლო საზოგადოების კრებებზე ან მოსწავლეთა საბჭოს მიერ.

საკლასო გადაწყვეტილებები

მოსწავლეები მონაწილეობენ საკლასო გადაწყვეტილებების მიღებაში, რაც ეფუძნება და აძლიერებს იმ კავშირებს, რომლებიც წარმოიშვება რეალური ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და სწავლის ურთიერთკავშირის შედეგად. ასეთი პრაქტიკა მოსწავლეებს საშუალებას აძლევს განიხილონ პრობლემები და მათი გადაჭრის შესაძლებლობები. მოსწავლეებისა და მასწავლებლების მიერ ინიცირებული საკლასო გადაწყვეტილებები მოსწავლეებს აძლევს მოქმედებისა და აზროვნების დამატებით იმპულსებს, როდესაც ისინი იყენებენ დემოკრატიულ უნარებს და ხდებიან მრავალფეროვანი საგანმანათლებლო პროცესებისა და სიტუაციების მონაწილენი (Osler, 2010; Parker, 2008). უფრო მეტიც, რაც უფრო აქტიურად მონაწილეობენ მოსწავლეები გადაწყვეტილების მიღებაში, მით უფრო თვალსაჩინო და ლეგიტიმურია შედეგები. მნიშვნელოვანია, რომ მოსწავლეთა აქტიურობა და ჩართულობა განაპირობებს დამდგარი შედეგებისადმი მათ პოზიტიურ, მიმდებლურ დამოკიდებულებას. ამასთან, მოსწავლეთა ჩართულობა სასკოლო და საკლასო გადაწყვეტილებების მიღებაში, თავისთავად წარმოადგენს დემოკრატიულ პროცესს და მასში მონაწილეობა დემოკრატიული განათლების ეფექტური და უალტერნატივო გზაა. პროცესებში მონაწილეობით მოსწავლეები ღებულობენ ახალ და ივითარებენ უკვე არსებულ

დემოკრატიულ გამოცდილებას, ეცნობიან, აფასებენ და ითვალისწინებენ განსხვავებულ თვალსაზრისებს, სწავლობენ სხვადასხვა ჯგუფებთან კომუნიკაციას, გადაწყვეტილებების მიღების მექანიზმებს, უძლიერდებათ პირადი პასუხისმგებლობა თანატოლებისა თუ უფროსების მიმართ.

ამრიგად, დემოკრატიული ჩართულობის პროცესი ხდება ერთგვარი მასწავლებელი და მასში მოსწავლეების მონაწილეობა ზრდის რეალურ ცხოვრებასთან მათ კავშირს.

ცხრილი N1. დემოკრატიული ჩართულობის თემები

ჩართულობის კატეგორია	თემები	ქვეთემები
დემოკრატიული ინკლუზიური	დემოკრატიული პროცესები და შინაარსი	დემოკრატიის ცოდნა, დემოკრატიული უნარები, განწყობები და დამოკიდებულებები
საკლასო საზოგადოება	მოსწავლეების ინდივიდუალობის ხაზგასმა	დემოკრატიული პროცესები
	სხვადასხვა პერსპექტივის გათვალისწინება	გაზიარება; წარმატებების/მიღწევების აღნიშვნა
	ინკლუზიური ქცევის მოდელი	მრავალპერსპექტიულობა; თავისუფალი და თანასწორი მონაწილეობა მოსწავლეთა ინდივიდუალური და ისტორიული ტრადიციების გათვალისწინებით და ჩართვით; საკამათო საკითხებზე დისკუსიები
დემოკრატიული ინკლუზიური	გადაწყვეტილებები კურიკულუმის შესახებ საკლასო გადაწყვეტილებები	რა ვისწავლე? როგორ ვისწავლე? როგორ შევაფასე?
გადაწყვეტილებების მიღება	გადაწყვეტილებები, რომლებიც სცილდება საკლასო გარემოს	საკლასო წესები, ნორმები და პრობლემები, რომლებიც ერთად სწავლით დავძლიეთ; სკოლა, ადგილობრივი და გლობალური საზოგადოება

ცხრილი N2. საკლასო ფაქტორები

ფაქტორი	ქვეფაქტორი	აღწერა
მასწავლებელი	ვალდებულება	პერსონალური ვალდებულება/მოვალეობა, მოტივაცია, განწყობები, დამოკიდებულებები და დემოკრატიული ჩართულობის გათვალისწინება.
	მზაობა	მასწავლებლობის გამოცდილება, მოსწავლეთა გამოცდილების გათვალისწინება და გამოყენება.
მოსწავლე	გამოცდილება	ასაკი, კლასი, მოსწავლის განვითარების დონე და სპეციფიკური საჭიროებები; სწავლის წინა საფეხურებზე მიღებული გამოცდილება.
	მზაობა	საკუთარი შესაძლებლობების რწმენა და გათვალისწინება მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის ურთიერთნდობა და ურთიერთგაგება.

ცხრილი N3. გარე ფაქტორები

ფაქტორი	ქვეფაქტორი	აღწერა
სკოლა	ადმინისტრაციის მხარდაჭერა	მაღალპროფესიულ დონეზე სწავლების ვალდებულება; მასწავლებელთა მიღწევებისა და პრობლემების გაზიარების ფორუმი; დაჯილდოების სისტემა, რომელიც წაახალისებს მასწავლებელთა ჩართულობას და უზრუნველყოფს მათ ავტონომიურობას.

	კვალიფიციური გუნდი მშობლები	ფუნქციონალური გუნდი, მასწავლებელთა დამოკიდებულებები, სურვილები და მზაობა . ჩართულობა და მოხალისეობა, აქტიური კომუნიკაცია.
მანდატი	ადგილობრივი და სახელმწიფო მანდატები	პოლიტიკა, რომელიც არ არის ფოკუსირებული სწავლა-სწავლების პროცესის მექანიკურ სტანდარტიზაციაზე და პროცესში ჩართულ მხარეებს უტოვებს შემოქმედებითობის ფართე არეალს.

შეჯამება

როგორც კვლევებში მონაწილე მასწავლებლები მიუთითებენ მოსწავლეთა ჩართულობის, როგორც დემოკრატიული განათლების ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპის, განხორციელება განსაკუთრებით ეფექტურია მაშინ, თუ ის არ არის მხოლოდ საკლასო და სასკოლო დონეებზე მონაწილეობისკენ მიმართული და გარკვეული პროექტების ფარგლებში ხერხდება არაფორმალური გარემოს, სათემო და საზოგადოებრივი საკითხების განხილვა და მათი გადაჭრის პროცესში მონაწილეობა პრობლემის მოგვარების შესაბამისი პერსპექტივების ძიებითა და ახალი იდეების გენერირებით.

კვლევებში მონაწილე მასწავლებლებისა და სკოლების ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა განმარტებით ინკლუზიური საკლასო საზოგადოების ფორმირებით იქმნება გარემო, სადაც მოსწავლეები ერთმანეთზე ზრუნავენ, უზიარებენ მოსაზრებებს და აღნიშნავენ ერთმანეთის წარმატებებს. მაგალითად, მოსწავლეები ქმნიან ელექტრონულ პორტალს, სადაც ისინი საუბრობენ მნიშვნელოვან ცხოვრებისეულ მოვლენებზე, ერთმანეთს აცნობენ საკუთარ შთაბეჭდილებებსა და რჩევებს; იკრიბებიან გარკვეულ დღეებში და აწყობენ დისკუსიებს კლასგარეშე ღონისძიებების ჩასატარებლად - ირჩევენ მარშრუტს, აქტივობის ფორმას, განსაზღვრავენ მიზნებს, საჭიროებებს, მათი მოგვარების გზებს და ა.შ. მასწავლებლები უზიარებენ მოსწავლეებს თავიანთ შეხედულებებს და შეფასებებს სასწავლო პროცესთან, მოსწავლეთა წარმატებებთან დაკავშირებით. ასე რომ, მოსწავლეების საზოგადოებრივი აქტიურობა განაპირობებს დემოკრატიული ინკლუზიური სასკოლო/საკლასო გარემოს შექმნას, რაც უპირველესად ვლინდება სწავლების შინაარსის, სტილისა და შეფასების მექანიზმების (რუბრიკების) შერჩევის პროცესში მათ მონაწილეობაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Abdi, A. A., & Richardson, G. (2008). *Decolonizing democratic education*. Rotterdam, The Netherlands: Sense.

2. Anyon, J. (Ed.). (2009). *Theory and educational research: Toward critical social explanation*. New York, NY: Routledge.
3. Apple, M. W., & Beane, J. A. (2007a). *Democratic schools: Lessons in powerful education*. Portsmouth, NH: Heinemann.
4. Apple, M. W., & Beane, J. A. (2007b). Democracy. *Principal Leadership*, 8(2), 35-38.
5. Banks, J. A. (1997). *Educating citizens in a multicultural society*. New York, NY: Teachers College Press.
6. Banks, J. A. (2002). Race, knowledge construction, and education in the USA: Lessons from history. *Race, Ethnicity, & Education*, 5(1), 7-27.
7. Berry, B. (2006). Why we do not support new teachers. *Democracy & Education*, 16(3), 33-38.
8. Bixby, J. S., & Pace, J. L. (2008). *Educating democratic citizens in troubled times*. Albany, NY: State University of New York Press.
9. Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York, NY: Free Press. Reprinted by Echo Library (2007).
10. Evans, R., & Saxe, D. (1996). *Handbook on teaching social issues*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
11. Franklin, B. M. (2000). A historical perspective on teaching low-achieving children: A first account. In B. Franklin (Ed.), *Curriculum and consequence: Herbert M. Kliebard and the promise of schooling* (pp. 128-152). Columbia, NY: Teachers College Press.
12. Freire, P. (1987). *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Continuum.
13. Garrison, W. H. (2008). Democracy and education: Empowering students to make sense of their world. *Phi Delta Kappa*, 89, 347-348.
14. Giroux, H. A. (2004). Critical pedagogy and the postmodern/modern divide: Towards pedagogy of democratization. *Teacher Education Quarterly*, 31(1), 31-47.
15. Greer, J., Greer, B., & Hawkins, J. M. (2003). Building a sense of family in the classroom. *Social Studies & the Young Learner*, 16(2), 23-26.
16. Gross, L. A. (2006). Using classroom space and routine to promote democratic opportunities. *Social Studies & the Young Learner*, 19(1), 24-27.
17. Gutmann, A. (1987). *Democratic education*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
18. Gutmann, A., & Thompson, D. (1996). *Democracy and disagreement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
19. Hess, D. E. (2009). *Controversy in the classroom*. New York, NY: Routledge.
20. Hookway, N. (2008). Entering the blogosphere: Some strategies for using blogs in social research. *Qualitative Research*, 8(1), 91-113.
21. Kliebard, H. M. (2004). *The struggle for the American Curriculum*. New York, NY: Routledge/Falmer.
22. Lang, J. C. (2011). Epistemologies of situated knowledges: Troubling knowledge in philosophy of education. *Educational Theory*, 61(1), 75-96.
23. Maher, F., & Tetreault, M. K. Y. (2001). *The feminist classroom*. Oxford, England: Rowman & Littlefield.
24. McLaren, P., & Jaramillo, N. E. (2006). Critical pedagogy, Latino/a education, and the politics of class struggle. *Cultural Studies Cultural Methodologies*, 6(1), 73-93.
25. Metzger, D. (2004). Rethinking classroom management: Teaching and learning with students. *Social Studies & the Young Learner*, 17(2), 13-15.

26. Ochoa-Becker, A. S. (2007). *Democratic education for social studies: An issues-centered decision-making curriculum*. Charlotte, CT: Information Age.
27. Osler, A. (2010). *Students' perspectives on schooling*. London, England: Open University Press.
28. Parker, W. (2008). Knowing and doing in democratic citizenship education. In L. S. Levstik & C. A. Tyson's (Eds.), *Handbook of research in social studies education* (pp. 65-80). New York, NY: Taylor & Francis.
29. Parker, W. (2009). Three great teaching strategies. In W. Parker (Ed.), *Social studies in elementary education* (13th ed., pp. 289-319). Boston, MA: Pearson.
30. Popkewitz, T. S. (1987). *The formation of school subjects*. New York, NY: Falmer.
31. Spring, J. (2010). *American education*. Boston, MA: McGraw-Hill.
32. Young, I. M. (2000b). *Justice and the politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
33. Young, I. M. (2004). Situated knowledge and democratic discussions. In J. Andersen & B. Simm (Eds.), *Politics of inclusion and empowerment: gender, class and citizenship* (pp. 19-35). New York, NY: Macmillan.
34. Young, I. M. (2006). Education in the context of structural injustice: A symposium response. *Educational Philosophy & Theory* 38(1), 93-103.

1.6. დემოკრატია, განათლება და მულტიკულტურალიზმი მოქალაქეობასთან დაკავშირებული დილემები გლობალურ სამყაროში. კარლოს ალბერტო ტორესი (1998)²³.

განხილული წიგნი შეიცავს შვიდ თავს. მე-2 თავში განხილულია სახელმწიფოს შესახებ თეორიები, სახელმწიფოს ბუნება და სახელმწიფო პოლიტიკის ხასიათი, რაც განსაკუთრებულ როლს ასრულებს განათლებისა პოლიტიკის ფორმირებაში. ასევე ხაზგასმულია კავშირები განათლებას, მოქალაქეობასა და მულტიკულტურალიზმს შორის. მე-3 თავში განხილულია გლობალიზაციის პროცესის ზეგავლენა მოქალაქეობაზე. მომდევნო თავები ეხება მოქალაქეობის, დემოკრატიისა და მულტიკულტურალიზმის თეორიებს.

ქვემოთ მოკლედ მიმოვიხილავთ დემოკრატიულ მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს, ავტორის ძირითად იდეებსა და მიგნებებს.

ტორესი თვლის, რომ მოქალაქეობის არსებული თეორიები ასახავს საზოგადოებასა და სახელმწიფოს, აგრეთვე, თვით მოქალაქეებს შორის არსებული ურთიერთობების ყველა მხარეს. დემოკრატიის თეორიები კი მკაფიოდ წარმოაჩენს იმ კავშირებს, რომლებიც სოციალური და პოლიტიკური ძალაუფლების დამკვიდრებულ ფორმებს შორის არსებობს. იგი, ასევე წარმოაჩენს გადაკვეთის წერტილებს საზოგადოების დემოკრატიული მონაწილეობისა და სახელმწიფო მმართველობის სისტემებს შორის.

²³ Democracy, Education, and Multiculturalism: Dilemmas of Citizenship in a Global World Author(s): Carlos Alberto Torres Source: Comparative Education Review, Vol. 42, No. 4 (Nov., 1998), pp. 421-447 Published by: The University of Chicago Press on behalf of the Comparative and International Education Society.

მოქალაქეობის, დემოკრატიის და მულტიკულტურალიზმის თეორიები განსაზღვრავენ არა მხოლოდ იდენტობის მნიშვნელობას, არამედ საზოგადოებრიობის ფორმების იმ შეზღუდვებს და შესაძლებლობებს, რომლებიც ადამიანს მისგან განსხვავებულ ჯგუფებთან ერთობლივი მუშაობისთვის და მათდამი ტოლერანტული დამოკიდებულებისათვის საჭირო უნარის გამომუშავებაში დაეხმარება. მეტიც, აღნიშნულმა თეორიებმა შესაძლოა ხელი შეუწყონ მოქალაქეებში საზოგადოებრივი კეთილდღეობის და ანგარიშვალდებულების სტიმულირების პროცესში მონაწილეობისთვის საჭირო შესაძლებლობებისა და სურვილის ჩამოყალიბებას. გარდა ამისა, ეს თეორიები ადამიანებს ეხმარება, მზად იყვნენ თავშეკავების და პერსონალური პასუხისმგებლობის გამოსავლენად საკუთარი ეკონომიკური მოთხოვნებისა და პირადი არჩევანის თვალსაზრისით, რაც, თავისთავად, ზეგავლენას ახდენს საზოგადოების კეთილდღეობაზე, ასევე, გარემოსა და საზოგადოების ფორმირების პროცესზე.

მულტიკულტურალიზმის თეორიები სიღრმისეულად წარმოაჩენენ განსხვავებული იდენტობების რთულ ბუნებას, ასევე, განსხვავებული ერთობების წინააღმდეგობრიობას და ავლენენ განათლების სფეროში საზღვრების გადალახვის საჭიროებას.

ტორესი ასაბუთებს მულტიკულტურული მოქალაქეობის თეორიის საჭიროებას, რომელიც, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს ისეთი პრობლემების მოგვარებას, რომლებიც გამოწვეულია სოციალური კონტრასტებით, არათანასწორუფლებიანობითა და უსამართლობით.

ტორესი მნიშვნელოვნად თვლის იმის დადგენას, თუ რამდენად რელევანტურია დემოკრატიისა და მოქალაქეობის ცნებების გამოყენება სახელმწიფოსა და განათლებას შორის არსებული ურთიერთდამოკიდებულების კონტექსტში. მისი აზრით, დემოკრატიის ცნებას მოსდევს დემოკრატიული მოქალაქეობის კონცეფცია, რომლის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ინდივიდებს აკისრიათ პასუხისმგებლობა, შესწევთ მონაწილეობის უნარი, ისინი ირჩევენ თავიანთ წარმომადგენლებს და ახდენენ მათი საქმიანობის მონიტორინგს. თანამედროვე პოლიტიკური თეორიების გადმოსახედიდან ეს არის არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ პედაგოგიური პრაქტიკაც, რამდენადაც დემოკრატიული მოქალაქის ჩამოყალიბება პედაგოგიკის სუბიექტის ფორმირებასაც გულისხმობს. ინდივიდები თავისი ბუნებით არ არიან მზად პოლიტიკაში მონაწილეობის მისაღებად. მათ სხვადასხვა გზით უნდა მიიღონ განათლება დემოკრატიული პოლიტიკის სფეროში, სტანდარტული მომზადების კურსის გავლის, ეთიკური ქცევის შეთვისების, დემოკრატიულ პროცესზე ცოდნის შეძენის და ტექნიკური საქმიანობის განხორციელების ჩათვლით. დემოკრატია გულისხმობს თანამონაწილეობის ისეთ პროცესს, რომლის ყველა მონაწილე თანასწორუფლებიანად არის მიჩნეული. თუმცა, განათლება თავის თავში მოიცავს პროცესს, რომლის დროსაც „მოუმწიფებელი“ იძულებული ხდება გაიგივდეს ცხოვრების იმ პრინციპებთან და სტილთან, რომელიც საზოგადოების „მომწიფებელი“ წევრებისათვის არის დამახასიათებელი. ამრიგად, პედაგოგიკის საგნის დემოკრატიულად ფორმირება არის კულტურული აღზრდის პროცესი, მაგრამ, ამავე დროს, ის იყენებს პედაგოგიური და დემოკრატიული სოციალიზაციის პრინციპებს იმ სუბიექტებზე, რომლებიც გონებრივი და

ეთიკური თვალსაზრისით თავისუფალი არ არიან გარე ზეგავლენისგან და არც სათანადო ცოდნა გააჩნიათ იმისთვის, რომ პრაქტიკაში განახორციელონ თავიანთი უფლებამოსილებები. თანამედროვე ეპოქაში სახელმწიფოს ფორმირების პროცესში დემოკრატიული პედაგოგიკის საგნის ხასიათი ისეთ საფუძველს ემყარება, რომელიც ერთსა და იმავე დროს ეროვნული ერთიანობის პოლიტიკისა და წარსული გამოცდილების წინაპირობაცაა და შედეგიც (მოქალაქეობის, პროფესიული მომზადების და თანამშრომლობის ჩათვლით).

ქვეთავში - „დემოკრატიული განათლების მოთხოვნა“ ტორესი აყალიბებს დემოკრატიული მოქალაქეობის ცნებას, სადაც აგენტები პასუხისმგებელი და მონაწილეობის უნარის მქონე არიან, ირჩევენ თავიანთ წარმომადგენლებს და საკუთარ მუშაობას აკონტროლებენ. დემოკრატია გულისხმობს მონაწილეობის პროცესს, სადაც ყველა მონაწილე თანასწორად არის მიჩნეული. ამგვარად, დემოკრატიული პედაგოგიური სუბიექტის ჩამოყალიბების პროცესი არის არა მხოლოდ განათლების პროცესი, არამედ იგი ასევე მოიცავს პედაგოგიური და დემოკრატიული სოციალიზაციის მანიპულირების პრინციპებს იმ სუბიექტებში, რომლებიც არც სუფთა დაფას წარმომადგენენ კოგნიტური და ეთიკური თვალსაზრისით და არც სრულად აღჭურვილნი არიან საკუთარი დემოკრატიკული უფლებებისა და მოვალეობების განსახორციელებლად.

განათლების კონტექსტში, მიუთითებს ტორესი, ზრუნვა, სამართლიანობა და ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა წარმომადგენს მორალური ქმედების ძირითად პრინციპებს, რომლებიც უნდა ავსებდნენ ერთმანეთს. ზრუნვის ხელშემწყობი პრინციპები მთლიანად სწავლის საფუძველშია, რაც წარმომადგენს ინტერაქტიულ პროცესს, რომელიც პატივს უნდა სცემდეს სხვათა ღირსებას. სკოლებმა სერიოზულად უნდა მიიღონ „განსხვავებულობის“ კულტურა, რაც გააფართოვებს სამოქალაქო განათლების პერსპექტივებს და მოიცავს პასუხისმგებლობას და ურთიერთპატივისცემის გამომხატველ ქცევას ოჯახში და ინტერპერსონალურ ურთიერთობებს საზოგადოებაში. დაბოლოს, ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა უმთავრესია განათლებაში მორალისა და ეთიკის შექმნისათვის.

1.7. განათლება დემოკრატიისათვის. სწავლება დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ. როლფ გოლობი, პიტერ კრაფი, ვილტრუდ ვეიდინგერი. წიგნი პირველი (2010)²⁴.

წიგნში მოცემულია დემოკრატიული განათლების არსის, მიზნების, მიდგომების და კონკრეტული სტრატეგიების საფუძვლიანი აღწერა-შეფასება. ქვემოთ შევხებით ყველაზე ძირითად, კონცეპტუალური მნიშვნელობის დებულებებს.

²⁴ Educating for democracy. Background materials on democratic citizenship and human rights education for teachers (2010). Rolf Gollub, Peter Krapf, Wiltrud Weiding (editors)

ავტორთა განმარტებით დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების მიზანს წარმოადგენს მოსწავლეების წახალისება, რომ მათ, როგორც ახალგაზრდა მოქალაქეებმა, აქტიური მონაწილეობა მიიღონ იმ საზოგადოებასა და პოლიტიკურ ერთობაში, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან. დემოკრატიულ საზოგადოებაში მონაწილეობისათვის მოსწავლეებს სჭირდებათ კომპეტენციათა ფართო სპექტრის განვითარება, ამასთან, ცოდნის შეძენა და მოვლენებზე ნათელი წარმოდგენის შექმნა, ტექნიკური და სისტემური უნარების შეძენა-განვითარება, ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების (შემწყნარებლობა და პასუხისმგებლობა) ჩამოყალიბება.

მოქალაქეობრივი განათლების პრიორიტეტს წარმოადგენს დემოკრატიული უფლებები და მოვალეობები, ისევე როგორც საზოგადოების სამოქალაქო, პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ, სამართლებრივ და კულტურულ პროცესებში აქტიური მონაწილეობა. დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლებისას ყურადღება მახვილდება მასზედ, რომ მოსწავლეები უნდა იცნობდნენ ადამიანის უფლებებს და სასკოლო ცხოვრებაში მიღებული გამოცდილებით თავდაჯერებულად სარგებლობდნენ აღნიშნული უფლებებით.

ქვეთავში - „დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის „მიზნით“ სწავლება“ აღნიშნულია, რომ მოსწავლეებმა საჭიროა ისწავლონ, თუ როგორ მიიღონ მონაწილეობა იმ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესებში, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან და როგორ ისარგებლონ მათთვის მინიჭებული უფლებებით: „დემოკრატიული ღირებულებები და ჩვევები მუდმივი სწავლის პროცესს გულისხმობს, რათა მათი საშუალებით შესაძლებელი იყოს ყოველი ახალი თაობის წინაშე მდგარ გამოწვევებთან გამკლავება. საზოგადოების სრულფასოვან და აქტიურ წევრად ჩამოყალიბებისათვის მოქალაქეებს უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა ერთად იღვაწონ საერთო კეთილდღეობის მისაღწევად; პატივი სცენ ყველა ხმას, მათ შორის, ყველაზე განსხვავებულსაც კი; მონაწილეობა მიიღონ ფორმალურ პოლიტიკურ პროცესებში; დემოკრატიასა და ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული ჩვევები და ღირებულებები დანერგონ საკუთარ ყოველდღიურ ცხოვრებაში და გამოიყენონ ყოველდღიურ საქმიანობაში...“.

წიგნში განხილულია სწავლა-სწავლების სტილი, რომელიც უზრუნველყოს მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების ჩამოყალიბებას და განვითარებას. ავტორთა მითითებით, გაზეპირებაზე ორიენტირებული მოდელები, რომლებიც მხოლოდ ინსტრუქციებით შემოიფარგლება, არ არის საკმარისი აქტიური, ინფორმირებული და პასუხისმგებლობის გრძნობით გამორჩეული მოქალაქეების აღსაზრდელად, რომლებიც თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებებს სჭირდება. საჭიროა განათლების ისეთი ფორმების დანერგვა, რომლებიც მოსწავლეებს მოამზადებს საზოგადოებაში რეალურად ჩართვისათვის.

მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლების უზრუნველყოფის საჭიროება სერიოზული გამოწვევაა მასწავლებელთათვის. იგი გულისხმობს ცოდნის ახალი ფორმების შეძენას, სწავლების ახალი მეთოდების გამომუშავებას, მუშაობის ახალი გზების გამონახვასა და კოლეგებთან და მოსწავლეებთან პროფესიული ურთიერთობების ახალი ფორმების ჩამოყალიბებას. მოსწავლეზე ორიენტირებულ პედაგოგიკაში ყურადღება გამახვილებულია

კრიტიკულ აზროვნებასა და უნარების სწავლებაზე, თანამშრომლობაზე დაფუძნებულ მუშაობაზე.

ავტორთა დასკვნით, მასწავლებელზე, სახელმძღვანელოსა და ცოდნაზე ორიენტირებულობა უნდა ჩანაცვლდეს მიდგომით, სადაც უპირატესობა ენიჭება მოსწავლის ჩართულობას, სადაც გამოიყენება სწავლების მეთოდთა გაცილებით ფართო სპექტრი და რომელიც უნარების განვითარებაზეა ორიენტირებული.

ავტორები განსაკუთრებულ ადგილს უთმობენ ისეთ თემებს, როგორიცაა: სწავლება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის საშუალებით და დემოკრატიის კულტურა სკოლებში. მათი განმარტებით, სკოლას, როგორც მიკროსაზოგადოებას, შეუძლია დახმარება გაუწიოს მოსწავლეებს, რათა მათ ადრეული ასაკიდან შეითვისონ და სათანადოდ დააფასონ დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების ძირითადი ელემენტები, მათ შორის:

- მოსწავლეებს ეძლევათ საშუალება, გააცნობიერონ თავიანთი ინტერესები და შეხედულებები და გაბედულად გამოხატონ ისინი;
- მოსწავლეები ურთიერთპატივისცემით ეპყრობიან და უსმენენ ერთმანეთს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ფლობენ უნარს და გამოთქვამენ მზადყოფნას გაიზიარონ სხვისი აზრი;
- მოსწავლეებს შეუძლიათ, კონფლიქტი არამალადობრივი საშუალებებით, მოლაპარაკებებითა და კომპრემისებით მოაგვარონ;
- მოსწავლეები სათანადოდ აფასებენ იმ ინსტიტუციური ჩარჩოების ფუნქციას, რომელიც იცავს და, ამავდროულად, ზღუდავს მათ ინდივიდუალურ უფლებებსა და თავისუფლებებს. ისინი წესების „მკაცრ“ ფორმალურ ელემენტთან ერთად ეცნობიან პოლიტიკური კულტურის „ლიბერალურ“, არაფორმალურ ელემენტებს;
- მოსწავლეები სათანადოდ აფასებენ პოლიტიკას, როგორც პრობლემების გადაჭრისაკენ მიმართულ პრაქტიკულ ძალისხმევას, რომელიც ყურადღებასა და გადაწყვეტილების მიღებას მოითხოვს;
- მოსწავლეები მონაწილეობენ წარმომადგენლების არჩევისა და გადაწყვეტილების მიღების ფორმალურ პროცესებში;
- მოსწავლეები წინასწარი ინსტრუქციების გარეშე ერთვებიან გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, ინფორმირებულობის დონის ამაღლებით, აქტივობით, ლობირებით და პრობლემების მოგვარებით, ინსტრუქციებისა თუ დახმარების გარეშე;
- მოსწავლეები იღებენ პასუხისმგებლობას თავიანთ გადაწყვეტილებებსა და არჩევანზე, ითვალისწინებენ რა ამ გადაწყვეტილებებისა და მათ მიერ გაკეთებული არჩევანის შედეგებს, როგორც თავიანთი თავის, ისე სხვათა მიმართ;
- მოსწავლეები რწმუნდებიან, რომ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი არ მიიღებენ მონაწილეობას გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ისეთ საკითხებზე, რომელიც მათ ეხებათ, ამას მათ მაგივრად სხვები გააკეთებენ და შედეგი შეიძლება იყოს ის, რომ სხვების მიერ მიღებული გადაწყვეტილება არასახარბიელო აღმოჩნდეს მათთვის.

პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბებას განაპირობებს ის დამოკიდებულებები და ღირებულებები, რომელთაც ახალგაზრდა თაობა სოციალიზაციის პროცესში იძენს, მათ

შორის, სკოლაში მიღებული გამოცდილებით. არსებობს სხვა ფაქტორები, რომლებიც ძლიერ გავლენას ახდენს ახალგაზრდა თაობის სოციალიზაციის პროცესზე, განსაკუთრებით, ოჯახი, თანატოლები და მედიასაშუალებები. მეორე მხრივ, სკოლის საზოგადოება ბავშვებსა და მოზარდებს აძლევს შესაძლებლობას, შეიძინონ საზოგადოებასთან ურთიერთობის გამოცდილება. აქედან გამომდინარე, შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ სკოლას მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია დემოკრატიის მემკვიდრეობის მომავალ თაობაზე გადაცემის კუთხით. სასკოლო გარემოში, გადაწყვეტილების მიღების ფორმალურ პროცესში მონაწილეობით, ყოველდღიური ურთიერთობებით შეძენილი ცოდნითა და გამოცდილებით, ახალგაზრდებს უყალიბდებათ უნარები, რომლებიც, შემდგომი ცხოვრების მანძილზე, დემოკრატიულ პროცესებსა და ადამიანის უფლებათა ღირებულებებთან მათ დამოკიდებულებას განაპირობებს.

წიგნში დახასიათებულია დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შემდეგი განზომილებები:

- აზრის თავისუფლება და აზრის გამოხატვის თავისუფლება წარმოადგენს დემოკრატიულ პროცესებში მონაწილეობის აუცილებელ პირობას და ძირითად სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებას. დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების პროცესში მოსწავლეები იძენენ ცოდნას აზრის თავისუფლების შესახებ, აფასებენ ამ უფლებას და იცნავენ, როგორ არის იგი დაცული ეროვნული კონსტიტუციით. ეს წარმოადგენს სწავლის *შემეცნებით განზომილებას* (ცოდნა, ცნებები და გაგება).
- მოსწავლეები სწავლობენ, როგორ გამოიყენონ ძირითადი უფლებები. ესმით, რომ უფლებებით აქტიურად სარგებლობა უმნიშვნელოვანესია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ჩართულობისათვის; ხელი ეწყობა მოსწავლეების წახალისებას, ჩამოაყალიბონ და გამოთქვან თავიანთი მოსაზრებები სხვადასხვა გზით, მათ შორის, საჯარო გამოსვლების საშუალებით (*უნარებზე დაფუძნებული სწავლის განზომილება*).
- აზრის გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობისას, მოსწავლეებს სჭირდებათ მხნეობა, რათა საკუთარი მოსაზრება გამოხატონ მაშინაც კი, როცა უმრავლესობას საწინააღმდეგო შეხედულება აქვს. ისინი შემწყნარებლობითა და პიროვნებისადმი პატივისცემის სულისკვეთებით ისმენენ სხვათა მოსაზრებებს. განსხვავებული შეხედულებების გამო უთანხმოებისა და დაპირისპირების მოთოკვით შესაძლებელია კონფლიქტების არაძალადობრივი საშუალებებით მოგვარება (*გაგების, დამოკიდებულებებსა და ღირებულებებზე დაფუძნებული განზომილება*).

ამ სამი განზომილებით, რომლებიც ერთმანეთს ავსებენ (ცოდნა, კონცეფციები და გაგება; უნარები; დამოკიდებულებები და ღირებულებები), სწავლება უნდა დაეხმაროს მოსწავლეებს, რათა ისინი ჩამოაყალიბდნენ ახალგაზრდა მოქალაქეებად, რომლებსაც:

- აქვთ ცოდნა იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ადამიანის უფლებები და ის პირობები, რომლებზეც ამ უფლებების დაცვაა დამოკიდებული (რაც ხორციელდება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების „შესახებ“ სწავლის საშუალებით);

- აქვთ სკოლაში, როგორც მიკროსაზოგადოებაში ყოფნის გამოცდილება, სადაც დაცულია მოსწავლეთა თავისუფლება და თანასწორობა; აქვთ ცოდნა იმის შესახებ, თუ როგორ დაიცვან საკუთარი უფლებები (რაც ხორციელდება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის „საფუძველზე“ სწავლით);
- გააჩნიათ კომპეტენცია/უნარი და თავდაჯერებულობა, რათა დაიცვან საკუთარი უფლებები და, ამავდროულად, ჩამოყალიბებული პასუხისმგებლობის გრძნობით ეკიდებოდნენ სხვა ადამიანებსა და იმ საზოგადოებას, სადაც მათ უწევთ მოღვაწეობა (რაც ხორციელდება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის „მიზნით“ სწავლის საშუალებით).

დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების შემეცნებითი განზომილება გულისხმობს ცოდნას, რომ ყველა ადამიანს შეუძლია, ისარგებლოს თავისუფალი აზრის უფლებითა და გამოხატვის თავისუფლებით, ასევე, შეუძლია მიიღოს ინფორმაცია ნებისმიერი მედიასაშუალებით, რომელიც თავისუფალია ცენზურისაგან, გამონაკლისის დაშვება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ეს სასარგებლო მიზნით ხდება და მხოლოდ გარკვეულ გარემოებებში (ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მუხლი 10). მოსწავლეებს უნდა ესმოდეთ, თუ რატომ არის საჭირო იცავდეს კანონი თავისუფლებებს და რომ მათ, ასევე, ეკისრებათ პასუხისმგებლობაც (ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, მუხლი 29). გამოხატვის თავისუფლება საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს, პლურალისტურ საზოგადოებაში წინ წამოწიონ თავიანთი ინტერესები, ხოლო კონკურენტული გარემო გულისხმობს იმას, რომ იქნებიან წარმატებულებიც და ხელმოცარულებიც.

დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების მონაწილეობითი განზომილება გულისხმობს მოსწავლეებმა ისწავლონ, თუ როგორ გამოიყენონ ის უფლებები და თავისუფლებები, რომლებიც მათ აქვთ მინიჭებული, მაგალითად, საკუთარი უფლება ინფორმაციის ხელმისაწვდომობაზე, თავისუფალი აზროვნების, აზრისა და გამოხატვის თავისუფლება. მათ, აგრეთვე, უნდა ჰქონდეთ სხვებთან ურთიერთობის საკუთარი გამოცდილება – მაგალითად, ჯგუფში თავიანთი ინტერესების გამოხატვა ან შეთანხმება იმის თაობაზე, თუ როგორ განიმარტება „საყოველთაო კეთილდღეობა“ (ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, მუხლი 29). მათ უნდა შეეძლოთ წესების ფარგლებში მოქმედება და დაწესებული შეზღუდვების დაცვა. ისინი პასუხისმგებლობით უნდა ეკიდებოდნენ სხვათა და მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობას.

მოსწავლეებმა, რომლებიც ამ პრინციპებზე არიან აღზრდილნი, იციან, როგორ მიიღონ მონაწილეობა დემოკრატიულ საზოგადოებაში. ეს არის დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების მონაწილეობითი განზომილება – დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის „მიზნით“ სწავლა.

დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების კულტურული განზომილება ადამიანს საშუალებას აძლევს მონაწილეობა მიიღოს დემოკრატიულ პროცესებში.

წიგნში ასევე განმარტებულია მოსწავლეთა კომპეტენციები დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების სფეროში. კერძოდ, მოსწავლეთა კომპეტენციები მოიცავს შემდეგ ჩამონათვალს:

- პოლიტიკური ანალიზი და მსჯელობა
- უნარები
- მოქმედება და პოლიტიკაში მონაწილეობა
- პიროვნული და სოციალური კომპეტენციები.

ავტორები ყურადღებას ამახვილებენ დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების ძირითად ცნებებზე. სულ გამოყოფენ ცხრა ცნებას, რომლებიც უკავშირდება, როგორც მოსწავლეების მიერ მიკროსაზოგადოებაში მიღებულ გამოცდილებას, ასევე, ზოგადად, პოლიტიკურ საზოგადოებას:

- *ინდივიდუალობა* - თავისუფლება ადამიანს აძლევს საკუთარი პიროვნების თავისუფლად განვითარების უფლებას, მათ შორის, ცხოვრების ძირითადი ასპექტების არჩევანის თავისუფლებას (ღირებულებები, პარტნიორი, პროფესია და სხვ.). სასკოლო საზოგადოებაში მოსწავლეები ერთმანეთს უზიარებენ გამოცდილებებს და ცხოვრებისეული არჩევანის გაკეთებისათვის ემზადებიან, როგორცაა სწავლის გაგრძელება და კარიერა. ინდივიდუალობის ცნება მჭიდროდ უკავშირდება მრავალფეროვნებისა და პლურალიზმის, თავისუფლების, თანასწორობისა და პასუხისმგებლობის ცნებებს.
- *მრავალფეროვნება და პლურალიზმი* - მრავალფეროვნება გულისხმობს განსხვავებებს, რომელიც მოიცავს სქესს, ეთნიკურ წარმოშობას, კლასს, განათლების დონეს, რეგიონს, რელიგიურ აღმსარებლობასა და ღირებულებებს. სკოლაში მოსწავლეებმა უნდა ისწავლონ, თუ როგორ მიიღონ და როგორ გაუმკლავდნენ მრავალფეროვნებასა და პლურალიზმს. მრავალფეროვნებისა და პლურალიზმის ცნება მჭიდროდ უკავშირდება მმართველობისა და პოლიტიკის, თავისუფლების, კონფლიქტისა და პასუხისმგებლობის ცნებებს.
- *პასუხისმგებლობა* - თავისუფლებასა და თანასწორობას შორის წონასწორობის დაცვის ერთ-ერთ საშუალებას პიროვნებების პასუხისმგებლობა წარმოადგენს, ისევე, როგორც სავალდებულო ხასიათის პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება. კანონი ვერ უზრუნველყოფს ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში მიმდინარე მოვლენების რეგულირებას, და ჩვენს ცხოვრებაზე სრული კონტროლის სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის გადაცემა შეუძლებელი და არასასურველია. ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული საზოგადოება მისი მოქალაქეების მზადყოფნასა და უნარზეა დამოკიდებული, რათა მათ აიღონ პასუხისმგებლობა თავიანთ ქმედებებსა და სხვათა საჭიროებებზე. პასუხისმგებლობა მჭიდროდ უკავშირდება თავისუფლების, თანასწორობის, ინდივიდუალობის, წესებისა და კანონების თუ კონფლიქტის ცნებებს.
- *კონფლიქტი* - მოსაზრებათა სხვადასხვაობა, ურთიერთსაწინააღმდეგო მოთხოვნები, ინტერესები და კონფლიქტები ადამიანის ცხოვრების ნაწილს შეადგენს და ეს განსაკუთრებით ეხება პლურალისტურ საზოგადოებებს. მოსწავლეებმა უნდა

ისწავლონ, რომ პროცედურული წესების ფარგლებში, რომელსაც ზურგს უმაგრებს ურთიერთპატივისცემის პოლიტიკური კულტურა, დასაშვებია როგორც უთანხმოებები, ასევე, კამათი. თუმცა, დისკუსიებისა და მოლაპარაკებების დროს ყოველი მხარე მზად უნდა იყოს დათმობაზე წასასვლელად. დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელ ფაქტორს წარმოადგენს ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული, ცივილიზებული, კონფლიქტების არაძალადობრივი გზებით მოგვარების კულტურა. კონფლიქტი მჭიდროდ უკავშირდება მრავალფეროვნებისა და პლურალიზმის, მმართველობისა და პოლიტიკის, წესებისა და კანონებისა და პასუხისმგებლობის ცნებებს.

- *წესები და კანონი* - კანონებში ასახული უნდა იყოს ადამიანის უფლებები და თავისი არსით ადამიანის უფლებების დაცვას უნდა უზრუნველყოფდეს. მოსწავლეებს უნდა ესმოდეოთ და აცნობიერებდნენ თავისუფლების უფლებებსა და ინსტიტუციურ ჩარჩოებში მათ დაცვასა და შეზღუდვას შორის არსებულ მიმართებას. ამ ჩარჩოების არარსებობის შემთხვევაში, თავისუფლება ანარქიად გადაიქცევა, ხოლო ანარქია, თავის მხრივ, ძალადობის გაბატონების საფუძველს წარმოადგენს. მოსწავლეებს ასევე შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ სკოლაში მოქმედი იმ კანონების რეფორმირებაში, რომლებიც არ ეფუძნება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებათა ღირებულებებს. წესები და კანონები მჭიდროდ უკავშირდება კონფლიქტის, თავისუფლებისა და თანასწორობის ცნებებს.
- *მმართველობა და პოლიტიკა* - სკოლის დემოკრატიული მმართველობა მოსწავლეებს აძლევს შესაძლებლობას, ისწავლონ, თუ როგორ მოახდინონ ზემოქმედება და მიიღონ მონაწილეობა გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში, რაც საზოგადოების მოწყობასა და მისი მიზნების განსაზღვრას ემსახურება. მმართველობა და პოლიტიკა მჭიდროდ უკავშირდება კონფლიქტის, წესებისა და კანონის, პასუხისმგებლობისა და მედიის ცნებებს.
- *თანასწორობა და თავისუფლება* - სამართლიანობის ორი ძირითადი პრინციპი, რომელსაც ადამიანის ღირსება ეყრდნობა, არის თანასწორობა (დისკრიმინაციის დაუშვებლობა) და თავისუფლება (რომელიც მიიღწევა მოქალაქეების მიერ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობისას). მოსწავლეებს სჭირდებათ ისეთი კომპეტენციების განვითარება, რომლებიც ხელს შეუწყობს აზრის გამოხატვის თავისუფლებასა და თანაბარ შესაძლებლობებს შორის წონასწორობის დაცვას. ასეთი კომპეტენციები მოიცავს ენობრივ კომპეტენციებს, განსახილველი საკითხის ნათლად გაცნობიერების კომპეტენციას და იმ წესების გაცნობიერებას, რომელიც ემსახურება თავისუფლებასა და თანასწორობას შორის ბალანსის შენარჩუნებას. მოსწავლეებმა უნდა ისწავლონ, თუ როგორ ისარგებლონ მათთვის მინიჭებული თავისუფლებით (აზრის, გამოხატვისა და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის თავისუფლება). მათ ასევე უნდა ისწავლონ, თუ როგორ აღკვეთონ და არ დაუშვან დისკრიმინაციის ნებისმიერი გამოვლინება. მასწავლებელი უნდა აცნობიერებდეს მოსწავლეების შესაძლებლობებს შორის სხვაობებს, რომელიც

მომდინარეობს ისეთი ფაქტორებიდან, როგორიცაა მშობლების შემოსავალი და მათი განათლების დონე, ან კულტურული და ეთნიკური წარმომავლობა. დემოკრატიის მსგავსად, თავისუფლება და თანასწორობა მჭიდროდ უკავშირდება ყველა ძირითად ცნებას.

- *მედია* - მედიას შეუცვლელი ფუნქცია აკისრია ჩვენ მიერ ადამიანის უფლებებით სარგებლობის, ინფორმაციის გაცვლისა და ხელმისაწვდომობის, პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის, მთავრობის საქმიანობაზე და გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე კონტროლის უფლებების თვალსაზრისით. მედია ასევე დიდ როლს თამაშობს სასკოლო საზოგადოებაშიც. დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებაში მედიასთან მუშაობის კომპეტენცია ძალიან მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს, როგორც პროცესებში მონაწილეობის, ასევე, სხვა მრავალ სფეროში საჭირო კომპეტენციების განვითარების თვალსაზრისითაც. მედიის ცნება მჭიდროდ უკავშირდება მმართველობისა და პოლიტიკის, ინდივიდუალობის, თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის ცნებებს.

1.8. დემოკრატია და განათლება: სკოლაში დემოკრატიული პრაქტიკის ანალიზის თეორიული ჩარჩო, ფიუ ჯ., სერა ს., ქანიმას ჯ., ლაზარო ლ., სიმო-ჯი ნ., 2017²⁵

მრავალი ავტორი საუბრობს სკოლის როლზე დემოკრატიის ხელშეწყობაში, თუმცა, თითქმის არასდროს ახსენებენ იმ წინააღმდეგობას, რომელიც საფუძვლად უდევს განათლების სფეროში დემოკრატიის გაგებასა და, მეორე მხრივ, დემოკრატიის შესახებ მიმდინარე ფილოსოფიურ, პოლიტოლოგიურ და სოციოლოგიურ დებატებს. აქედან გამომდინარე, ამ ტერმინის ჰეგემონიური გაგება, რომელსაც ჩვენი სკოლები იზიარებენ, სიმარტივის ტენდენციით ხასიათდება. დემოკრატია განათლებაში უპირობოდ ასოცირდება მმართველობასთან, ალტრუიზმთან, თანასწორობასთან, საერთო კეთილდღეობასთან, თანამშრომლობასა და მონაწილეობასთან, ნებისმიერი ამ კონცეფციის დემოკრატიასთან კავშირის განსაზღვრის რაიმე გამოკვეთილი კრიტერიუმის გარეშე.

ამგვარი მდგომარეობა ახალი არ არის. ჯერ კიდევ 1852 წელს ოგუსტ ბლანკი აღნიშნავდა დემოკრატიის მნიშვნელობის განსაზღვრის აუცილებლობას და აცხადებდა, რომ „აღმოვჩნდით ზუსტი მნიშვნელობის არმქონე ბუნდოვანი და ტრივიალური, ელასტიური ტერმინის წინაშე“ (Blanqui 2006). 160 წლის შემდეგ განაცხადეს (Brown, 2011), რომ ბუნდოვანება კიდევ უფრო გაიზარდა. ისიც ითქვა, რომ დემოკრატიის „მნიშვნელობა“

²⁵ Feu J., Serra C., Canimas J., La`zaro L., Simo´-Gi N. (2017). Democracy and Education: A Theoretical Proposal for the Analysis of Democratic Practices in Schools. Online Journal *Studies in Philosophy and Education*. © Springer Science+Business Media Dordrecht.

გადაიქცა „მნიშვნელობის არქონის სანიმუშო შემთხვევად“ (Nancy, 2011). კიდევ უფრო რადიკალური იყო შემდეგი განცხადება: „მანამ, სანამ სიტყვა „დემოკრატია“ არსებობს ერთადერთი რაზეც ვთანხმდებით ის არის, რომ „დემოკრატია“ განსხვავებულსა და ურთიერთსაწინააღმდეგოს აღნიშნავს“ (Rancie`re, 2011).

ამ მოცემულობის გათვალისწინებით, ვერ უარვყოფთ, რომ დემოკრატია, როგორც კონცეფცია დღესაც ინარჩუნებს მიმზიდველობას; საზოგადოების ფართო ფენები იგივდება მასთან, პოლიტიკის სფეროში ჩნდება ჯგუფები და მოძრაობები, რომლებიც ერთიანდებიან დემოკრატიის აღორძინების, დემოკრატიული რადიკალიზმისა ან უფრო ნამდვილი და „ჭეშმარიტი“ დემოკრატიის სახელით. ამიტომ განათლებაში დემოკრატიაზე საუბრისას მნიშვნელოვანია, დავაზუსტოთ, რა გვაქვს მხედველობაში და ასევე მნიშვნელოვანია, რომ კონცეფცია, რომლის გამოყენებასაც ვაპირებთ, შეესაბამებოდეს მის კონცეპტუალიზაციას სხვა სფეროებში. დემოკრატიის კონცეფცია, რომელსაც მხარს ვუჭერთ, აერთიანებს ადამიანისა და სოციალური უფლებების სამი თაობის პოსტულატებს და შესაბამისობაშია რესპუბლიკური, წარმომადგენლობითი და მონაწილეობითი დემოკრატიის პრინციპებთან (Feu და სხვ., 2017). მკვლევართა ნაწილი (Barber 1984, Taylor 1994, Fishkin 1995, 2009, Habermas 1999, Sandel 1998, Pettit 1997, Skinner 2004 და სხვ.) ამა თუ იმ ზომით აკრიტიკებს წარმომადგენლობით ლიბერალურ დემოკრატია და მას ელიტარულად, კონკურენტულად და ხისტად მიიჩნევს მმართველთა და მართულთა შორის ზღვრის დაწესებისა და მოქალაქეთა არასაკმარისი წარმომადგენლობითობის გამო. თანასწორობის იდეას გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს განსაკუთრებულობის, ორმხრივობისა და ერთობის პრინციპების მიხედვით (Rosanvallon, 2013).

დემოკრატიაზე საუბრისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ მისი ოთხი განზომილება:

მმართველობა – დემოკრატია, როგორც მმართველობა გულისხმობს იმ სტრუქტურებსა და პროცესებს, რომლის საშუალებითაც მიიღება პოლიტიკური გადაწყვეტილებები და იმართება საჯარო სფერო, ასევე თანაცხოვრების მეთოდებსა და წესებს. დღეს დემოკრატიის გრძნობა ლიბერალურ ტრადიციაშია, რომელიც ადამიანის უფლებათა პირველი თაობისა და კანონის უზენაესობის პრინციპითაა განპირობებული.

კეთილდღეობა – უთანასწორობის შერბილების ან მოსპობის გარეშე პოლიტიკურ ცხოვრებაში თანასწორ მონაწილეობაზე საუბარი მხოლოდ ფანტაზიის სფეროდ რჩება; პოლიტიკური ცხოვრება რომ ეგალიტარული იყოს, უნდა დაეფუძნოს ეკონომიკურ, მატერიალურ და ჯანდაცვის, ინფორმაციის, განათლებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. სწორედ ამას გულისხმობს კეთილდღეობა.

განსხვავებულობა – ეს არის იმის აღიარება, რომ ყველა ადამიანს თავისებურებათა მიუხედავად ერთნაირი უფლებები აქვს. ეს არ არის თავისებურებათა ნიველირება იმისთვის, რომ ყველა ერთნაირი გახდეს. ნებისმიერი განსხვავებულობა (ენობრივი, სექსუალური, კულტურული და სხვ.) აღიარებული და პატივსაცემი უნდა იყოს იმ პირობით, რომ არ ირღვევა სხვისი უფლებები. ამასთან, აუცილებელია უზრუნველყოფთ, რომ განსხვავებულობაზე დაფუძნებული გარკვეული დისკურსები არ გახდეს უთანასწორობის პრინციპების დამკვიდრების საფუძველი (Taguieff, 1990). საჭიროა განისაზღვროს ის

ღირებულებები, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყოს დემოკრატიაზე ორიენტირებულ საზოგადოებაში.

ეთოსი – მნიშვნელოვანია განისაზღვროს ჯგუფის, ორგანიზაციის თუ მთლიანად საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი განსაკუთრებული კულტურული მახასიათებელი, თავისებურებები, ღირსებები.

ამრიგად, შეგვიძლია განვსაზღვროთ დემოკრატიის ჩვენეული გაგება, რომელიც შესაბამისობაშია ზოგიერთ თანამედროვე მიდგომასთან ისეთ დისციპლინებში, როგორიცაა პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, სამართლის თეორია ან ფილოსოფია; ეს თეორიული ჩარჩო საშუალებას გვაძლევს გავაანალიზოთ სკოლის წინაშე დემოკრატიული განათლების პრაქტიკის ხელშეწყობისას არსებული დილემები და ბუნდოვანებები.

მმართველობა სკოლაში

სკოლის მართვის ანალიზი მოიცავს ყველა იმ ორგანოსა და პროცესის ანალიზს, რომელიც დაკავშირებულია გადაწყვეტილების მიღებასთან, რომელიც, თავის მხრივ, გულისხმობს საგანმანათლებლო საზოგადოების სხვადასხვა აგენტებს შორის ურთიერთობების შესწავლას, როგორც პიროვნებათაშორისი განზომილების, ასევე საერთო ანუ კოლექტიური ინტერესების კუთხით. ამგვარად, სკოლის მართვის ანალიზი მოითხოვს ყოველი სკოლის ადმინისტრაციის (ინსტიტუციური ორგანო) მიერ შექმნილი ფუნქციური ორგანოებისა და მეტნაკლებად არაფორმალური და სპონტანური პრაქტიკის შესწავლას, რომელიც ასე თუ ისე ახდენს გავლენას გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე. მმართველობის ეს ორგანოები და პროცესები შეიძლება განვასხვავოთ ყოველი აგენტის მონაწილეობის ფორმის, მათი წარმომადგენლობისა და მათთვის მიწერილი კომპეტენციების მიხედვით. ამრიგად, ძალზე საინტერესოა გაანალიზდეს როგორ წყდება ისეთი არსებითი საკითხები, როგორიცაა: მონაწილეობის როგორი ფორმები და/ან წარმომადგენლობა არის წახალისებული? რომელი გადაწყვეტილებების გადაჭრა ხდება მხოლოდ ერთი კონკრეტული ორგანოს მიერ? რა გავლენას ახდენს მონაწილეობა და გადაწყვეტილების მიღება მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს შორის იერარქიაზე?

სასკოლო საზოგადოებაში მოსწავლეთა ხმის შეფასება რთული ამოცანაა. იმის უზრუნველსაყოფად, რომ მოსწავლეთა ხმა გაიგონ, აუცილებელია ყველა მოსწავლის ფართო მონაწილეობა სასკოლო გადაწყვეტილებების ყველა სფეროში (როგორც ორგანიზაციისა და კურიკულუმის, ისე საგანმანათლებლო მისიისა და ფილოსოფიის განსაზღვრაში). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სკოლაში მოსწავლის ხმა და მოსწავლის მონაწილეობა თანამშრომლობის ეთოსის ნაწილი უნდა იყოს, რომელიც სასკოლო საზოგადოების ყველა წევრს მოიცავს (Sutherland 2006).

კეთილდღეობა სკოლაში

სკოლის კონტექსტში კეთილდღეობაზე საუბრისას ვგულისხმობთ ქმედებათა ნაკრებს, რომელიც საგანმანათლებლო საზოგადოებას და, განსაკუთრებით მოსწავლეებს, თავს კარგად აგრძნობინებს და შეაძლებინებს მათი მთავარი ამოცანის შესრულებას: იყვნენ

ჯანსაღად მოაზროვნე ავტონომიური, ბედნიერი მოქალაქეები, რომლებსაც შეეძლებათ სხვებთან ჯანსაღი ურთიერთობა, და განათლების სისტემის სხვადასხვა საფეხურზე წარმატების მიღწევა. ეს ფართო და მრავალფეროვანი პრინციპია, რომელიც სამი საკითხის ირგვლივ კონცენტრირდება: ქმედება, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების (განსაკუთრებით, მოსწავლეების, მასწავლებლებისა და ოჯახების) წევრობას; სტრატეგიები, რომელიც ხელს უწყობს ყველას აკადემიურ წარმატებას; და ბოლოს, საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურა და ადამიანური, ეკონომიკური და პედაგოგიური რესურსები.

ზოგიერთი ავტორი (Guarro 2005) ერთმანეთს უკავშირებს დემოკრატიას, თანასწორობასა და აკადემიურ წარმატებას. მათი აზრით, დემოკრატიული სკოლა სამართლიანი სკოლაა, რომელიც ერთგულია მოქალაქეთა აღზრდისთვის საკუთარი კულტურის დემოკრატიული მოწყობის, ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციის გარეშე ყველა მოსწავლის ინტეგრაციისა და უზრუნველყოფს ისეთ განათლებას, რომელიც მათ საშუალებას აძლევს საზოგადოებაში ჰარმონიულად იცხოვრონ და აქტიური მონაწილეობა მიიღონ. ზოგი ავტორი (Levinson 2012, Reay 2011) იცავს ინკლუზიურ განათლებას და მაქსიმალურ თანასწორობას. ისინი საერთო სკოლის მომხრეები არიან, რომელიც ხელს უწყობს ყველა მოსწავლის ერთგვაროვან შესაძლებლობებს, რაც არსებითია ჩვენს სამყაროში ნავიგაციისათვის, მისი გაგებისთვის და გააზრებული ცხოვრებისთვის.

განსხვავებულობა სკოლაში

განათლების სფეროში განსხვავებულობა ჩანს პრაქტიკაში, დისკურსში, ინიციატივებში, პოლიტიკასა და პროექტებში, რომელიც იმისთვის იქმნება, რომ ვაღიაროთ (პატივი ვცეთ, მივესალმოთ) და პოზიტიურად შევაფასოთ „სხვა“ (სხვა, რომელიც უმცირესობაა, არატრადიციულია, არაჰეგემონურია და ა.შ.). ამ თვალსაზრისით, დემოკრატიული პრაქტიკა მოიცავს არა მხოლოდ იმას, რომ „ავიტანოთ სხვა“, არამედ მას ნორმალურად მოვეპყრათ. ეს პრაქტიკა მოიცავს სხვების მრავალმხრივ გაგებას და მათი შეხედულებათა სისტემის, მათი კულტურისა და სიმბოლოთა სამყაროს გათვალისწინებას.

ინიციატივათა უმრავლესობა, რომელიც ე.წ. ინტერკულტურული განათლების (ან ბრიტანული ტრადიციის მიხედვით, კრიტიკული მულტიკულტურალიზმის) შესაბამისად განხორციელდა, ასევე ინკლუზიური პერსპექტივიდან განსხვავებულის მიღებისა და აღიარების პრაქტიკა, შესაძლოა აღვწეროთ, როგორც ინიციატივები, რომლებიც მიმართულია ფუნდამენტალურად მიჩნეული დემოკრატიული ასპექტის – განსხვავებულობისადმი.

ეთიკი სკოლაში

დემოკრატიის მეოთხე განზომილება ეხება იმ თავისებურებებს, დამოკიდებულებებსა და კომპეტენციებს, რომელიც დემოკრატიულ პროცესებში სრულყოფილი და პასუხისმგებლობიანი მონაწილეობის საშუალებას გვაძლევს. ღირებულებები ის სფეროა, რომელსაც განსაკუთრებით მჭიდრო კავშირი აქვს განათლებასთან. მრავალი ავტორი მიიჩნევს, რომ დემოკრატიული განათლება ღირებულებითი განათლებაა და მას ეთიკის ელემენტად თვლის. ავტორთა არსებითად განსხვავებული შეხედულებები მხოლოდ ამ

ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების გადაცემის გზებს ეხება. მაგალითად, ბარბოზა (Barbosa 2000) განსაზღვრავს სამ საბაზისო მოდელს:

- ცოდნისა და ღირებულებების გადაცემის მოდელი, რომლის მიხედვითაც შინაარსი გადაეცემა ერთ ან რამდენიმე საგანში ინტეგრირებული ექსპლიციტური კურიკულუმით;
- დემოკრატიული ჩვევების წვრთნის მოდელი, რომელიც ისწრაფვის დემოკრატიული რუტინა და დამოკიდებულებები გამოცდილებითა და დემოკრატიული პრაქტიკის სკოლაში დანერგვით განავითაროს;
- სოციო-პოლიტიკურ რეალობასთან პირდაპირი კონფრონტაციის მოდელი, რომლის მიზანია დემოკრატიული ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების განვითარება მოსწავლეთა მიერ რეალური სოციალური პრობლემების გამოვლენითა და მათ მოგვარებაში ჩართულობით.

დემოკრატიის გაგებასთან დაკავშირებით უნდა ვახსენოთ მოქალაქეობის გაგებაც. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება ერთმანეთს დავუპირისპიროთ კონცეფციები: მოქალაქეობა, როგორც მიღწევა და მოქალაქეობა, როგორც პრაქტიკა (Lawy და Biesta 2006, 2009). პირველ შემთხვევაში, სკოლაში ის უნარები და შესაძლებლობები ვითარდება, რომლებიც მოსწავლეს სკოლის დამთავრების შემდეგ სჭირდება, რომ მომავალი მოქალაქე გახდეს, ხოლო მეორე შემთხვევაში, კონცეფცია მოსწავლეს განიხილავს, როგორც მოქალაქეს, რომელიც ჩართულია არსებულ სოციო-პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ წესრიგში. ამრიგად, პირობები, რომელშიც მოსწავლე სკოლის, როგორც ინსტიტუციის გამოცდილებას იღებს და იქ ჩამოყალიბებული ინტერპერსონალური ურთიერთობები აყალიბებს მის აზროვნებას და ცხოვრების სტილს. „მოქალაქეობა არ არის მხოლოდ ზრდასრულის გამოცდილება, ის განიცდება და ყალიბდება, როგორც ყველა ასაკობრივი ჯგუფის სოციალური ურთიერთობების ფართო ცვლილება. ის რეფლექსიურია, რადგან საკუთარ თავს კვებავს და შეფარდებითია, რადგან განსხვავებული ფაქტორების გავლენას განიცდის, რომელთა შორისაა სოციალური და სტრუქტურული პირობები. შესაბამისად, არ შეიძლება მისი უბრალოდ სწავლა სკოლაში ან ნებისმიერ სხვა ინსტიტუციაში, თუმცა, საერთოა ყველა სიტუაციისათვის (Lawy და Biesta 2006).

დემოკრატიის კონცეფციის განსხვავებული განზომილებების საგანმანათლებლო სფეროში გადატანის შესაძლებლობა, საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ ფართო (და იმავდროულად თანმიმდევრული) და ამბიციური კრიტერიუმები, რომლის საშუალებითაც შევძლებთ სკოლების ე.წ. „დემოკრატიულობის ხარისხის“ ანალიზს. ამრიგად, იოლად გავიგებთ, რა გვაქვს მხედველობაში, როცა ვსაუბრობთ დემოკრატიაზე განათლებაში ან რა ასპექტებს უნდა მივაქციოთ ყურადღება და რა ასპექტებზე შეგვიძლია ზემოქმედება სკოლის დემოკრატიულობის ხარისხის ხელშეწყობის მიზნით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Barber, B.R. 1984. Strong democracy. participatory politics for a new age. Berkeley: University of California Press.

2. Blanqui, A. 2006. Lettre a` Maillard (6 juin 1852). In *Maintenant, il faut des armes*. Paris: La Fabrique.
3. Brown, W. 2011. [2009]. We are all democrats now. In *Democracy in what state?*, 44–57, New York: Columbia University Press.
4. Feu, J., Simo´, N. Serra C., and Canimas, J. 2017. Dimensiones, caracteri´sicas e indicadores para una escuela democrá´tica. (Dimensions, characteristics and indicators for a democratic school) *Estudios Pedagógicos* (in press).
5. Fishkin, J. 1995. *Democracia y deliberacio´n*. Nuevas perspectivas para la reforma democrá´tica. Barcelona: Ariel.
6. Fishkin, J. 2009. *When the people speak*. Deliberative democracy and public consultation. Nueva York: Oxford University Press.
7. Guarro, A. 2005. La transformacio´n democrá´tica de la cultura escolar: Una respuesta justa a las necesidades del alumnado de zonas desfavorecidas. *Profesorado. Revista de Curri´culum y Formacio´n del Profesorado* 9 (1): 1–48.
8. Habermas, J. 1999. Tres modelos normativos de democracia. In *La inclusio´n del otro*. Estudios de teori´a pol´tica. Barcelona: Paido´s.
9. Lawy, R., and G. Biesta. 2006. Citizenship-as-practice: The educational implications of an inclusive and relational understanding of citizenship. *British Journal of Educational Studies* 54 (1): 34–50.
10. Levinson, M. 2012. The civic empowerment gap. In *No citizen left behind*, ed. M. Levinson. Cambridge: Harvard University Press.
11. Nancy, J.-L. 2011. [2009]. Finite and infinite democracy. In *Democracy in what state?*, 58–75. New York: Columbia University Press.
12. Pettit, P. 1997. Libe´ralisme et re´publicanisme. In *Dictionnaire d’e´thique et de philosophie morale*. Paris: Presses Universitaires de France.
13. Rancie`re, J. 2011 [2009]. Democracies against democracy. In *Democracy in what state?*, 76–80. New York: Columbia University Press.
14. Reay, D. 2011. Schooling for democracy: A common school and a common university? A response to ‘schooling for democracy. *Democracy and Education* 19 (1): 1–4.
15. Rosanvallon, P. 2013. *The society of equals*. Cambridge: Harvard University Press.
16. Sandel, M. 1998. *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Skinner, Q. 2004. Las paradojas de la libertad pol´tica. In *Nuevas ideas republicanas*. Autogobierno y libertad, ed. F. Ovejero et al. Barcelona: Paido´s.
18. Sutherland, G. 2006. Voice of change: Embedding student voice work. *Curriculum Briefing* 4 (3): 8–11.
19. Taguieff, P.A. 1990. *La force du pre´juge´*. Essai sur le racisme et ses doubles. Paris: Gallimard.
20. Taylor, C. 1994. The Politics of recognition. In *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*, ed. A. Gutman. Princeton: Princeton University Press.

1.9. სკოლაში ბავშვების დემოკრატიული გამოცდილება, მონაწილეობა და ნდობა, ტორნბერგი რ., ელვსტრენდი ჰ., 2012²⁶

ოფიციალური კურიკულუმის მიხედვით შვედეთის სკოლაში უნდა ხორციელდებოდეს დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლება, ასევე სკოლა უნდა იყოს დემოკრატიული არენა, სადაც ყოველდღიურ სასკოლო ცხოვრებაში მოსწავლეებს შეეძლებათ დემოკრატიის პრაქტიკაში მონაწილეობა (Utbildningsdepartementet, 1998). ეს განცხადება ეფუძნება შვედეთის განათლების კანონს, სადაც ხაზგასმულია, რომ სკოლის თანამშრომლები ვალდებული არიან ხელი შეუწყონ სკოლაში დემოკრატიულ პრაქტიკას (Skollagen, 1985, თავი 1, 2§). ამას გარდა, განათლების ეროვნული სააგენტოს დოკუმენტები პროპაგანდას უწევს „საგანმანათლებლო საუბრების“ გამოყენებას, რომელიც ეყრდნობა დემოკრატიის ე.წ. განხილვის მოდელს, როგორც ღირებულებითი განათლების მნიშვნელოვან ასპექტს (Englund, 2000; Skolverket, 2006). მოდელის ძირითადი იდეა იმაში მდგომარეობს, რომ მოსწავლეებსა და სასკოლო საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებს ამა თუ იმ საკითხზე საკუთარი თვალთახედვა უმუშავდებათ მოსმენის, ფიქრის, არგუმენტების მოძიების და შეფასების საფუძველზე, პოულობენ იმ ღირებულებებსა და ნორმებს, რომელიც საერთო იქნება ყველასათვის (Englund, 2006). შვედეთის საგანმანათლებლო პოლიტიკა სასკოლო დემოკრატიისადმი და მოსწავლეთა მონაწილეობისადმი ასახავს ბავშვთა უფლებების დაცვის საერთაშორისო მოძრაობას და გაერთიანებული ერების ბავშვის უფლებათა კონვენციას (1989), სადაც მე-12–13 მუხლებში განმტკიცებულია ბავშვის თვითგამოხატვის უფლება იმ საკითხებთან დაკავშირებით, რომელიც მას ეხება და ნებისმიერი სახის ინფორმაციისა და იდეების მოძიების, მიღებისა და გავრცელების უფლება. მკვლევართა მიზანი იყო მოსწავლეთა შეხედულებებისა და გამოცდილების შესწავლა დემოკრატიისა და სკოლის ყოველდღიურ ცხოვრებაში მონაწილეობის შესახებ, მასწავლებელთა და მოსწავლეთა ყოველდღიური სასკოლო ურთიერთობების მოდელების კვლევა და ანალიზი. სწავლება და მართვა მასწავლებლის საკლასო საქმიანობის ორი მთავარი მიმართულებაა და მოსწავლეთა მონაწილეობა ორივე მიმართულებაში ძალზე მნიშვნელოვანია.

სასკოლო დემოკრატია და დემოკრატიული განათლება სწავლებაში პროგრესული მოძრაობის არსებითი კომპონენტებია, რომლის ფესვები ადრეულ პრაგმატიზმში უნდა ვეძებოთ (Dewey, 1916). ამ თეორიული პერსპექტივის მიხედვით, სასკოლო დემოკრატია არ შემოიფარგლება ისეთი ფორმალური პროცედურებით, როგორიცაა კლასის საბჭოები ან სხვა სასკოლო დემოკრატიული შეკრებები, ის სასკოლო საზოგადოების ცხოვრების წესი და ურთიერთობების ფორმაა. მეტიც, მთავარი იდეა იმაშია, რომ დემოკრატია უკეთ ისწავლება

²⁶ Thornberg R., Elvstrand H. (2012). Children's experiences of democracy, participation, and trust in school, *International Journal of Educational Research*, (53), 44-54.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2011.12.010>

მისი ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოცდით, სკოლასა და საკლასო ოთახში ურთიერთობებით (Dewey, 1916; Gutmann, 1987).

ბავშვობის შესახებ ახალი სოციოლოგიური შეხედულების შესაბამისად, ერთის მხრივ, სისტემა ზღუდავს ბავშვებს, მაგრამ იმავედროულად ბავშვები აქტიურად ზემოქმედებენ სისტემაზე. ისინი უბრალოდ კი არ სწავლობენ სოციალურ სამყაროს, არამედ ცდილობენ გაიაზრონ საკუთარი კულტურა და მონაწილეობა მიიღონ მასში (Corsaro, 2005; Prout & James, 1997). „ბავშვები ქმნიან და მონაწილეობენ თანატოლთა უნიკალურ კულტურაში, შემოქმედებითად იღებენ და უსადაგებენ ზრდასრულთა სამყაროდან მიღებულ ინფორმაციას საკუთარი პრობლემების გადაჭრას“ (Corsaro, 2005). განვითარების სფეროების თეორიის მიხედვით (Nucci, 2001; Smetana, 2006; Turiel, 1983, 2006), კოგნიტური სტრუქტურები ვითარდება და ყალიბდება ფუნდამენტური კატეგორიების, ე.წ. დომენების, საზღვრებში ბავშვებისა და სოციალური გარემოს ურთიერთქმედების შედეგად. თეორიის მიხედვით ბავშვები საკუთარ სოციალურ ცოდნას აგებენ სამ განსხვავებულ სფეროში: (1) ზნეობრივი სფერო, (2) საზოგადო სფერო და (3) პერსონალური სფერო. ზნეობრივი სფერო გულისხმობს ადამიანის კეთილდღეობას, სამართლიანობასა და უფლებებს. სოციალური გულისხმობს უფრო თვითნებურ ნორმებს, როგორიცაა ეტიკეტი და მანერები, რომელიც აწესრიგებს ინდივიდების ურთიერთქმედებას სოციალურ სისტემებში. სოციალური შეთანხმებები ეფუძნება ავტორიტეტს, ტრადიციებსა და ჩვეულებებს და არა ისეთ მორალურ შეხედულებებს, როგორიცაა სოციალური სამართლიანობა და მავნე შედეგების თავიდან აცილება. პერსონალური სფერო მიაწოდებს „ქმედებათა იმ ნაკრებზე, რომელსაც ინდივიდი, პირველ რიგში, მიაწერს საკუთარ თავს და, შესაბამისად, რომელიც გამართლებული სოციალური რეგულაციის ფარგლებს მიღმა“ (Nucci, 2001, Helwig, 2006). ეს ქმედებები განიხილება არა „სწორი“ და „არასწორის“ კატეგორიების, არამედ იმის მიხედვით, თუ რას ანიჭებს ინდივიდი უპირატესობას და როგორ არჩევანს აკეთებს. დასავლურ კულტურაში ამგვარ ქმედებათა მაგალითებია პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაზე, მეგობრების, პარტნიორებისა და გასართობი აქტივობების თავისუფალ არჩევანზე ფოკუსირებული ქმედებები. კვლევები ადასტურებს, რომ მორალური, საზოგადო და პერსონალური საკითხები ადრეულ ასაკში ვლინდება, როგორც განსხვავებული კონცეპტუალური ჩარჩოები (ე.წ. დომენები) სხვადასხვა კულტურებში (Nucci, 2001; Turiel, 2006). შედეგად, ბავშვებში ადრეული ასაკიდანვე შეინიშნება ტენდენცია კრიტიკულად განსაჯოს საკუთარ გარემოში (მაგ., ოჯახსა ან სკოლაში) ზოგიერთი სოციალური შეთანხმება (სოციალური ნორმებისა და წესების ფორმით არსებული), როგორც ზნეობრივად მცდარი (მაგ., უსამართლო) ან დაპირისპირებული იმასთან, რაც მათი აზრით, მათივე გადასაწყვეტია (მაგ., პერსონალური სფერო).

ამრიგად, განვითარების სფეროების თეორიის მიხედვით, ბავშვები (ისევე, როგორც ზრდასრულები) საკუთარი გამოცდილების ინტერპრეტაციასა და მასზე რეფლექსიას ახდენენ; ზოგიერთ სოციალურ ნორმას იღებენ, ზოგს კი ეჭვქვეშ აყენებენ ან უარყოფენ (Neff & Helwig, 2002; Wainryb, 2006). „სოციალურ სამყაროში ინდივიდის აქტიური პოზიცია გულისხმობს კულტურის გაზიარებულ და არაგაზიარებულ ასპექტებს, როგორც ინდივიდის

ფარგლებში, ისე საზოგადოების წევრებს შორის“ (Neff & Helwig, 2002). ბავშვების დამოკიდებულებები სოციალურ გამოცდილების მნიშვნელობასთან და ამ გამოცდილების მარეგულირებელ ღირებულებებთან და ნორმებთან განსხვავებულია. მათ შესაძლოა კრიტიკული დამოკიდებულებაც კი განუვითარდეთ სოციალური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტის მიმართ, შესაძლოა დაუპირისპირდნენ მას ან მისი შეცვლაც კი სცადონ (Wainryb, 2006).

ამავდროულად, ბავშვებისაგან მოელიან მშობლებისა და მასწავლებლებისადმი მეტ-ნაკლები ხარისხის მორჩილებასა და ერთგულებას. ისინი დამოკიდებულნი არიან მშობლებზე და ემორჩილებიან ზრდასრულთა კონტროლს (Alderson, 1999). ირლანდიაში დაწყებით საფეხურზე ჩატარებული ეთნოგრაფიული კვლევის მონაცემებით მოსწავლეებს არ შეუძლიათ ხმის ამოღება ან სხვაგვარი მონაწილეობა საკუთარი სასკოლო ცხოვრების წესებსა და სხვა ასპექტებთან დაკავშირებით (Devine, 2000, 2002). დიდ ბრიტანეთში (Davies, 2000; Thomas & O’Kane, 1999), კანადასა (Raby, 2005, 2008; Raby & Domitrek, 2007) და სკანდინავიაში (Aspán, 2009; Fjeldstad & Mikkelsen, 2003; Johansson & Johansson, 2003) ჩატარებულმა კვლევებმაც მსგავსი შედეგები აჩვენა – მოსწავლეებში გავრცელებულია შეხედულება, რომ გადაწყვეტილებები და წესები მასწავლებლების ან სკოლის ადმინისტრატორების მიერ მიიღება და დგინდება და მოსწავლეებს არ აქვთ ხმის უფლება. დემოკრატიისა და სკოლაში მოსწავლეთა მონაწილეობის ემპირიული კვლევა შვედეთში იშვიათია, თუმცა, არსებული მონაცემები ადასტურებს, რომ შვედ მოსწავლეთა შესაძლებლობა სკოლაში გამოთქვან საკუთარი მოსაზრება და მონაწილეობა მიიღონ, როგორც დემოკრატიულმა აგენტებმა მკაცრად შეზღუდულია (Aspán, 2009; Dovemark, 2004; Ekholm & Lindvall, 1991; Forsberg, 2000; Selberg, 1999). მაგალითად, კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ მასწავლებლები ბავშვებისთვის მიმართულების მიცემასა და მათ მორალურ და სოციალურ აღზრდაზე ზრუნავდნენ და არ ქმნიდნენ ისეთ სასწავლო გარემოს, რომელიც ხელს შეუწყობდა მათ კრიტიკულ აზროვნებას, ან ურთიერთობას, რომელშიც მოსწავლეები თავიანთი პერსპექტივებითა და ინტერესებით ჩაერთვებოდნენ (Aspán, 2009).

ამრიგად, სკოლის სტრუქტურასა და მისი დისციპლინის პრაქტიკაში არსებობს კონფლიქტი ავტორიტარულ/ტრადიციულ და დემოკრატიულ/პროგრესულ იდეალებს შორის. საკლასო ოთახში დისციპლინა არის „სკოლის ტექნოლოგია, რომლის საშუალებით ხდება სოციალური აღზრდა და მოსწავლეთა პოპულაციის რეგულირება“ (Millei & Raby, 2010) და სწორედ ამიტომ ის ძალაუფლებითაა გამსჭვალული. როგორც ბერნშტეინი აღნიშნავს, ეს მარეგულირებელი დისკურსი მორალური დისკურსია, რადგან ის ქმნის კრიტერიუმებს ხასიათისთვის, ქცევისთვის, მანერებისთვის და ა.შ. (Bernstein, 2000). ყოველდღიურ სასკოლო ცხოვრებაში წესები, რეგულაციები, პროცესები და ღირებულებათა კონფლიქტები შესაძლებელია გავიგოთ და შევისწავლოთ ფარული კურიკულუმის თვალსაზრისით (Jackson, 1968). ფარული კურიკულუმი შესაძლოა განვსაზღვროთ როგორც „ყველაფერი რასაც მოსწავლეები სწავლობენ ოფიციალური კურიკულუმის მიღმა“ (Meighan და Siraj-Blatchford, 1997), ეს არის „ცოდნასთან, ღირებულებებთან, ქცევის ნორმებთან და დამოკიდებულებებთან დაკავშირებული იმპლიციტური შეტყობინებების ნაკრები, რომელსაც მოსწავლეები

აწყდებიან საგანმანათლებლო პროცესში“ (Skelton, 1997), და მას მუდამ ახლავს ნორმატიული და ზნეობრივი კომპონენტი (Portelli, 1993). ფარული კურიკულუმის ფუნქცია სოციალური კონტროლია და განისაზღვრება სხვადასხვაგვარად, როგორც პოლიტიკური სოციალიზაცია, ღირებულებათა გადაცემა, კლასის სტრუქტურის შენარჩუნება, მორჩილების სწავლება, დომინანტური ნორმატიული დისკურსის შენარჩუნება და ა.შ. (Vallance, 1983).

როგორც კვლევამ ცხადყო, სასკოლო საზოგადოებაში ურთიერთობის ხანგრძლივი მეთოდი, როდესაც მასწავლებელს ძალაუფლება აქვს, ხოლო მოსწავლე უნდა დაემორჩილოს, საკმაოდ სიცოცხლისუნარიანი სტრუქტურაა. ავტორიტეტისადმი მორჩილება და არა დემოკრატიული მონაწილეობა კვლავაც არის ფარული კურიკულუმის განუყოფელი ნაწილი. სკოლის წესების, რუტინისა და სუბორდინაციის გაცნობა, „სწავლების“ ნაწილია, სადაც ავტორიტეტისადმი, წესებისადმი, დროის გრაფიკისადმი, რუტინისადმი და ა.შ. მორჩილება, აუცილებელია მოსწავლის სასკოლო, ხოლო მოგვიანებით შრომითი ცხოვრებაში ჩართვისთვის. ავტორიტეტისადმი მორჩილების ნორმა სოციალური ცხოვრების სტრუქტურის საბაზისო ელემენტია. სახლშიც და სკოლაშიც ბავშვებისაგან ელოდებიან, რომ დაემორჩილონ ავტორიტეტულ ზრდასრულს. ადამიანებში ეს დასწავლილი ნორმა პრობლემატურია, რადგან შედეგად შესაძლოა ბრმა მორჩილება მოჰყვეს და გადასწონოს სხვა ნორმები და ღირებულებები, მეტიც, შესაძლოა ადამიანებმა ერთმანეთის ტკივილიც კი მიაყენონ იერარქიულ სიტუაციაში ავტორიტეტის გავლენით (Milgram, 1974). ამ შემთხვევაში ზნეობა კი არ ქრება, არამედ რადიკალურად განსხვავებულ ფოკუსზე გადაერთვება: ადამიანი გრძნობს პასუხისმგებლობას ავტორიტეტის წინაშე, თუმცა არანაირ პასუხისმგებლობას არ გრძნობს იმ ქმედებების მიმართ, რომლის შესრულებაც ავტორიტეტმა დაავალა. კვლევამ დაადასტურა, რომ მასწავლებლისადმი მოსწავლეთა დაქვემდებარებული მდგომარეობა ეწინააღმდეგება დემოკრატიას სკოლაში და, შესაბამისად, მოსწავლეთა მონაწილეობის პოლიტიკურ განზრახვას და დემოკრატიულ განათლებასაც (Dewey, 1916; Englund, 2000, 2006; Gutmann, 1987).

კვლევაში წარმოდგენილია დაწყებითი საფეხურის მოსწავლეთა დემოკრატიული გამოცდილება, მონაწილეობა და ნდობა სასკოლო გარემოში. მათ დაქვემდებარებულის პოზიცია აქვთ, მათი ხმა ხშირად ან ჩახშობილია, ან მისი მნიშვნელობა მინიმალურია. კვლევის შედეგები გვახსენებს რამდენად დაშორებულია პოლიტიკური განზრახვა (Skollagen, 1985; Utbildningsdepartementet, 1998) და სასკოლო გამოცდილება, რაც ნათლად ჩანს მოსწავლეთა შეხედულებებში ყოველდღიური სასკოლო ცხოვრების გამოცდილებაში დემოკრატიის, გავლენისა და ძალაუფლების როლის შესწავლით. ემპირიული შედეგები აღწერს ყოველდღიურ სასკოლო ცხოვრებაში ფარულ კურიკულუმს, რომელიც ეწინააღმდეგება დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის განათლების ფორმალურ განზრახვას. სასკოლო განათლების ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიზნად უნდა იქცეს მოსწავლეებისთვის ხმის უფლების მინიჭება და სკოლის დემოკრატიულ პროცედურებში ჩართვა. დაწყებით საფეხურზე სასკოლო არჩევნებში მონაწილეობა პოზიტიური გამოცდილებაა, რადგან ის უკავშირდება განცდას ხმა მისცეს როგორც ზრდასრულმა, ასევე პოლიტიკურ ცოდნასა და მონაწილეობას და მშვიდობიან აქტივიზმს (Saha და Print, 2010). ღია საკლასო გარემო ის

გარემოა, რომელშიც მოსწავლეებს თავისუფლად შეუძლიათ არ დაეთანხმონ მასწავლებელს პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე, სადაც მასწავლებელი პატივს სცემს მოსწავლეთა მოსაზრებებს და წაახალისებს მათ თვითგამოხატვას, პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე მსჯელობას. მოსწავლეთა მიერ საკლასო გარემოს ღიაობის ხარისხის განცდა პოზიტიურ კორელაციაშია მათივე სამოქალაქო ცოდნასთან და ხელისუფლებისადმი ნდობასთან, ასევე მათ პოლიტიკურ ინტერესთან, რაც თავის მხრივ უკავშირდება მოსწავლეთა დემოკრატიულ ღირებულებებს და სოციალურ ჩართულობას. კვლევის საფუძველზე ყოველდღიურ სასკოლო ცხოვრებაში გამოვლენილია ის წინააღმდეგობები, რომელთა გადაჭრა აუცილებელია ღია სასკოლო და საკლასო გარემოს შესაქმნელად, რაც ხელს შეუწყობს მოსწავლეთა ჩართვას დემოკრატიულ გამოცდილებაში და მოამზადებს სკოლის ფარგლებს მიღმა დემოკრატიაში აქტიური მონაწილეობისთვის. სანამ წინააღმდეგობები და შეზღუდვები იმპლიციტურად მოქმედებს, როგორც სკოლის ფარული კურიკულუმის შემადგენელი ნაწილი, მოსწავლეთა მონაწილეობა ვერ იქნება წარმატებული როგორი სრულყოფილიც არ უნდა იყოს განათლების ეროვნული კანონი და სასკოლო დემოკრატიის პოლიტიკა.

კვლევას აქვს პრაქტიკული გამოყენება: (1) ის ადასტურებს, რომ მასწავლებელმა უნდა აიმაღლოს ცოდნა თითქოსდა თავისთავად ნაგულისხმევი ძალაუფლებისა და ყოველდღიურ სასკოლო კულტურაში ურთიერთობის მოდელის, სასკოლო ცხოვრების, საკლასო საბჭოს შესახებ, რადგან ამის გარეშე ფუჭი იქნება სასკოლო დემოკრატიისთვის სივრცის შექმნის ნებისმიერი ძალისხმევა. (2) ადგილობრივმა პოლიტიკოსებმა და სკოლის ადმინისტრატორებმა ხელი უნდა შეუწყონ დემოკრატია სკოლაში იმით, რომ ეროვნული პოლიტიკური გადაწყვეტილებები სკოლაში დემოკრატიის შესახებ საქმედ აქციონ სკოლის მართვის მუნიციპალურ და ორგანიზაციულ დონეებზე. (3) მიუხედავად იმისა, რომ მასწავლებლის მომზადების პროგრამებში გათვალისწინებულია ბავშვთა უფლებების, სკოლის კანონმდებლობისა და პოლიტიკის დოკუმენტების სწავლება (სადაც ხაზგასმულის სასკოლო დემოკრატიის მიზანი და მოსწავლეთა მონაწილეობა), სამწუხაროდ, არ ასწავლიან როგორი უნდა იყოს მონაწილეობითი დემოკრატიის პრაქტიკა, როგორ უნდა მართონ დემოკრატია სკოლაში და როგორ გაუმკლავდნენ სკოლის კულტურაში არსებულ წინააღმდეგობებს. შესაბამისად, მომავალმა მასწავლებლებმა არაფერი იციან მონაწილეობითი დემოკრატიის შესახებ, არ აქვთ შესაბამისი დამოკიდებულება თავისთავად არსებული ნორმებისა და ძალაუფლების შესახებ, რაც მათ ხელს უშლის სასკოლო დემოკრატიის დანერგვაში. ეს საკითხები გათვალისწინებული უნდა იყოს მასწავლებლის მომზადების კურიკულუმსა და სასკოლო პრაქტიკაში. სასარგებლო იქნება წარმატებული სასკოლო დემოკრატიის გაცნობაც და მისი ადაპტირება ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Alderson, P. (1999). Human rights and democracy in schools: Do they mean more than picking up litter and not killing whales? *The International Journal of Children's Right*, 7, 185–205.

2. Aspán, M. (2009). *Delade meningar: Om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och in-kännande*. [Shared and divided minds: On affordances in education for participant and sympathetic children]. Stockholm: Stockholm University.
3. Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, symbolic control and identity: Theory, research, critique* (rev. ed.). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
4. Corsaro, W. A. (2005). *The sociology of childhood* (2nd ed.). Thousand Oaks: Pine Forge Press.
5. Devine, D. (2000). Constructions of childhood in school: Power, policy and practice in Irish education. *International Studies in Sociology of Education*, 10, 23–41.
6. Devine, D. (2002). Children's citizenship and the structuring of adult-child relations in the primary school. *Childhood*, 9, 303–320.
7. Davies, L. (2000). Researching democratic understanding in primary school. *Research in Education*, 61, 39–48.
8. Dewey, J. (1916). *Democracy in education*. New York: Macmillan.
9. Dovemark, M. (2004). *Ansvar-flexibilitet-valfrihet: En etnografisk studie om en skola i förändring*. [Responsibility-flexibility-choice: An ethnographic study on a school in change]. Göteborg Studies in Educational Sciences, 223. Göteborg: Göteborg University.
10. Ekholm, M., & Lindvall, K. (1991). *Eleverna och demokratin i skolan: Enkätbelysning och en värderande diskussion*. [Pupils and democracy in school: A questionnaire study and an evaluating discussion]. Karlstad: Karlstad University.
11. Englund, T. (2000). *Deliberativa samtal som värdegrund – historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*. [Deliberative communication as a value foundation – historical perspective and current preconditions]. Stockholm: Skolverket.
12. Englund, T. (2006). Deliberative communication: A pragmatist proposal. *Journal of Curriculum Studies*, 38, 503–520.
13. Fjeldstad, D., & Mikkelsen, R. (2003). Strong democratic competence does not automatically lead to strong engagement and participation. *International Journal of Educational Research*, 39, 621–632.
14. Forsberg, E. (2000). *Elevinflytandets många ansikten*. [The many faces of pupil participation]. Uppsala Studies in Education, 93. Uppsala: Uppsala University.
15. Gutmann, A. (1987). *Democratic education*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
16. Helwig, C. C. (2006). The development of personal autonomy throughout cultures. *Cognitive Development*, 21, 468–473.
17. Jackson, P. W. (1968). *Life in classroom*. New York: Teachers College Press.
18. Johansson, E., & Johansson, B. (2003). *Etiska möten i skolan*. [Ethical encounters in the school]. Stockholm: Liber.
19. Meighan, R., & Siraj-Blatchford, I. (1997). *A sociology of education* (3rd ed.). London: Cassell.
20. Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Millei, Z., & Raby, R. (2010). Embodied logic: Understanding discipline through constituting the subject of discipline. In Z. Millei, T. G. Griffiths, & R. J. Parkes (Eds.), *Re-theorizing discipline in education* (pp. 27–42). New York, NY: Peter Lang.
22. Neff, K. D., & Helwig, C. C. (2002). A constructivist approach to understanding the development of reasoning about rights and authority within cultural contexts. *Cognitive Development*, 17, 1429–1450.
23. Nucci, L. P. (2001). *Education in the moral domain*. Cambridge: Cambridge University Press.

24. Portelli, J. P. (1993). Exposing the hidden curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, 25, 343–358.
25. Prout, A., & James, A. (1997). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. In A. James & A. Prout (Eds.), *Constructing and reconstructing childhood* (2nd ed., pp. 7–33). London: The Falmer Press.
26. Raby, R. (2005). Polite, well-dressed and on time: Secondary school conduct codes and the production of docile citizens. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 42, 71–92.
27. Raby, R. (2008). Frustrated, resigned, outspoken: Students' engagement with school rules and some implications for participatory citizenship. *The International Journal of Children's Rights*, 16, 77–98.
28. Raby, R., & Domitrek, J. (2007). Slippery as fish... but already caught? Secondary students' engagement with school rules. *Canadian Journal of Education*, 30, 931–958.
29. Saha, L. J., & Print, M. (2010). Student school elections and political engagement: A cradle of democracy? *International Journal of Educational Research*, 49, 22–32.
30. Selberg, G. (1999). *Elevinflytande i lärande*. [Pupil participation in learning]. Luleå: Luleå University of Technology.
31. Skelton, A. (1997). Studying hidden curricula: Developing a perspective in the light of postmodern insights. *Curriculum Studies*, 5, 177–193.
32. Skollagen [Education Act] (1985:1100). Retrieved May 20, 2008 from the Swedish Parliament web page: <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100>.
33. Skolverket [National Agency for Education]. (2006). *Ordningsregler för en trygg och lärande miljö*. [Rules of order conducive to a safe and learning school milieu]. Stockholm: Skolverket.
34. Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 119–153). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
35. Thomas, N., & O'Kane, C. (1999). Experiences of decision-making in middle childhood: The example of children looked after by local authorities. *Childhood*, 6, 369–387.
36. Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Turiel, E. (2006). The development of morality. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child development. Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 789–857). New York: Wiley.
38. Utbildningsdepartementet [the Ministry of Education and Research]. (1998). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*. [The National curriculum policy document for the primary school system, preschool classes and after-school centres]. Stockholm: Skolverket.
39. Vallance, E. (1983). Hiding the hidden curriculum. In H. Giroux & D. Purpel (Eds.), *The hidden curriculum and moral education* (pp. 9–27). Berkeley: McCutchan Publishing Corporation.
40. Wainryb, C. (2006). Moral development in culture: Diversity, tolerance, and justice. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 211–240). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

1.10. ინკლუზიური დემოკრატიული საკლასო ოთახის შექმნა თანამშრომლობითი სწავლის საშუალებით, ფერგუსონ-პატრიკი კ., 2012²⁷

სტატიის შესავალ ნაწილში ავტორს მიმოხილული აქვს თანამშრომლობითი სწავლის (თს) ღირსება და აღნიშნავს, რომ ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევები ადასტურებს მის ეფექტიანობას, როგორც ყველა მოსწავლის მიერ სწავლის მაქსიმალური შედეგების მიღების თვალსაზრისით (Gillies, 2003; Johnson & Johnson, 1994; Johnson, Johnson, & Smith, 2000; Slavin, 1995, 1996), ასევე სოციალური უნარების განვითარების მიმართულებით (Johnson, Johnson, & Holubec, 1990; Slavin, 1995, 1996; Stevens & Slavin, 1995).

ამასთან, თანამშრომლობითი სწავლა მოსწავლეებს ეხმარება სოციალური პრობლემების თავიდან აცილებაში (Johnson, Johnson, & Stanne, 2000), ძალადობის შემცირებაში (Cowie & Berdondini, 2001) და კონფლიქტის მართვაში (Stevahn, Johnson, Johnson, Green, & Laginski, 1997). ისინი ივითარებენ მაღალ სააზროვნო უნარებს (King, Stafferi, & Adelgais, 1998), სვამენ კითხვებს, რომლითაც ერთმანეთს განსხვავებული პერსპექტივის აღმოჩენაში ეხმარებიან (Palinscar & Herrenkohl, 2002).

ავტორი ცხრილის სახით გვთავაზობს თანამშრომლობითი სწავლის საკვანძო ელემენტებს (Johnson & Johnson, 1994), რომელსაც მოგვიანებით იყენებს დემოკრატიული საკლასო ოთახის სხვადასხვა ასპექტებთან დასაკავშირებლად.

თს-ს საკვანძო ელემენტები (Johnson & Johnson, 1994)	განმარტება
პირისპირ ურთიერთობა	მოსწავლეები, როგორც ჯგუფი ერთად მუშაობენ, საუბრობენ და უზიარებენ იდეებს
საერთო მიზანი	ჯგუფის ყოველი წევრი ისწრაფვის საერთო მიზნის და შედეგის მისაღწევად
ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა	ყოველი მოსწავლე პასუხისმგებელია თავის წილ სასწავლო მასალაზე/დავალეზაზე; ან მის დასრულებასა და სხვებისთვის გაზიარებაზე; ან სპეციფიკური როლის შესრულებაზე დავალების ფარგლებში
დადებითი ურთიერთდამოკიდებულება	მასწავლებელი ადგენს თს-ს სამიზნე სტრუქტურებს, რომ უზრუნველყოს ჯგუფის წარმატება ინდივიდუალური მიზნების თანხვედრის საფუძველზე

²⁷ Ferguson-Patric K. (2012). Developing an inclusive democratic classroom “in action” through cooperative learning, Joint AARE APERA International Conference, Sydney 2012

	მოსწავლეებს უმუშავდებათ გუნდურობის განცდა
სოციალური უნარები	ინტერპერსონალური უნარების განვითარება და რეფლექსია
კრიტიკული აზროვნება	მოსწავლეები ფიქრობენ და აანალიზებენ ჯგუფის ფუნქციონირებასა და მუშაობის შედეგებს

ქვეთავში „თანამშრომლობითი სწავლება და მასწავლებლის პროფესიონალიზმი“ ავტორი ხაზს უსვამს მასწავლებლის მომზადების პროგრამებში თანამშრომლობითი სწავლის ინტეგრაციის აუცილებლობას მასწავლებლის რეპერტუარის გამდიდრებისა და პროფესიული განვითარების თვალსაზრისით. უდავო ჭეშმარიტებაა, რომ სწავლების ხარისხს გადაწყვეტი გავლენა აქვს და პროფესიონალი მასწავლებელი მოსწავლის წარმატების უდიდესი ფაქტორია (Cochran-Smith, 2003; Ingvarson, 2002; Rowe, 2003). ამრიგად, სწავლების უნარების სრულყოფაზე ზრუნვა მასწავლებლის მომზადების პროგრამებში პირდაპირ კავშირშია მოსწავლის აკადემიურ წარმატებასთან (Zbar, 2003).

მასწავლებლის გავლენა მოსწავლის აკადემიურ წინსვლაზე კიდევ უფრო ქმედითია, თუკი ის ზრუნავს მტკიცე ურთიერთობების ჩამოყალიბებაზე. ზრუნვა, ნდობა და პატივისცემა აუცილებელია მოსწავლეებისა და მოსწავლე-მასწავლებლის ურთიერთობებში (Hattie, 2003; Rowe, 2003) და ამის მიღწევას ხელს უწყობს თანამშრომლობითი სწავლა. თანამშრომლობითი სწავლის პროცესში, როცა ჯგუფის საერთო მიზნის მიღწევას ცდილობენ, მოსწავლეებმა უნდა გამოავლინონ სხვებისადმი, მათი მოსაზრებებისადმი პატივისცემა. ზემოხსენებულ ელემენტებს შეუძლიათ დადებით კულტურა ჩამოაყალიბონ კლასში და ასევე დადებითად იმოქმედონ მოსწავლის წარმატებაზე.

სტატიის მომდევნო ნაწილში ავტორი გვთავაზობს დემოკრატიული საკლასო ოთახის ინდიკატორებს. ესენია: (1) დემოკრატიული სასკოლო კულტურა; (2) შემსწავლელთა საზოგადოება; (3) ინკლუზიური პრაქტიკა; (4) სოციალური სწავლა.

(1) დემოკრატიულ საკლასო ოთახში ინტერაქცია მოიცავს „მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობას საკუთარი სწავლის პროცესში, თანამშრომლობას, პატივისცემას, თანასწორობის აღიარებას“ (Fearnley-Sander, Moss & Harbon 2001). ამასთან დემოკრატიული სასკოლო კულტურის პირობებში, როცა უბრალოდ კი არ ვასწავლით სამოქალაქო განათლებასა და მოქალაქეობას, არამედ შესაბამის გარემოს ვთავაზობთ, იზრდება მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარების შესაძლებლობა (Fearnley-Sander, Moss, & Harbon, 2001). დემოკრატიის კონცეფციის დიუისეული (Dewey, 1937) განმარტება ასეთია – „ეს (დემოკრატია) არის ცხოვრების წესი“. მისივე მტკიცებით პიროვნული თავისებურებების განვითარება ხდება ინტერპერსონალური ურთიერთობების საშუალებით, რაც თავის მხრივ, გავლენას ახდენს ინდივიდის ქცევაზე. ის მასწავლებელს ცვლილების აგენტად მიიჩნევდა, რომელსაც შეეძლო დემოკრატიულ ღირებულებებზე აგებული საზოგადოების სრულყოფა.

ამრიგად, საკლასო ოთახი შეგვიძლია ჩვენი ფართო საზოგადოების მიკრომოდელად განვიხილოთ (Schul, 2011). დემოკრატიული მიდგომა არსებითია დემოკრატიული საკლასო კულტურის შესაქმნელად, რადგან ის ზემოქმედებს საკლასო ოთახში ყოველდღიურობაზე, ურთიერთობებზე, დემოკრატიის შესახებ სწავლებასა და დემოკრატიული ღირებულებების განვითარებაზე (Vinterek, 2010).

(2) დემოკრატიულ საკლასო ოთახში მოსწავლეები ზრუნავენ ერთმანეთზე, ისინი ერთმანეთთან დასაკავშირებელ ხიდებს აგებენ და ერთგვარ საზოგადოებას ქმნიან. ავტორი იშველიებს მსწავლელთა საზოგადოების ვენგერისეულ (Wenger, 1998) ინდიკატორებს: „მდგრადი ჰარმონიული ან კონფლიქტური ურთიერთობები, ერთობლივი საქმიანობის წარმართვის ერთიანი მიდგომები და სამყაროს კონკრეტული პერსპექტივის ასახვის გაზიარებული/საერთო დისკურსი“.

(3) ავტორის მოსაზრებით ინკლუზიური პრაქტიკის ცნება მოიცავს ინკლუზიურ განათლებას, რომელიც ფოკუსირებულია არა სპეციალური საჭიროებების მოსწავლეებზე, არამედ საკლასო ოთახში ყველა მოსწავლის საჭიროებებზე. ინკლუზიურ საკლასო ოთახს სჭირდება მასწავლებელი, რომელსაც ყველა მოსწავლის შესაძლებლობის და წარმატების მიღწევის სჯერა. ინკლუზიურ საკლასო ოთახში მასწავლებელს დაჯგუფების სხვადასხვა სტრატეგიების გამოყენება უნდა შეეძლოს და არ უნდა დასჯერდეს „ძლიერებად“ და „სუსტებად“ მარტივ დაყოფას. ასეთი მასწავლებელი ისწრაფვის დასძლიოს პროფესიული სირთულე, რომელიც ზოგიერთი მოსწავლის სწავლებას უკავშირდება. ის ცდილობს შექმნას გარემო, სადაც ყველა ზრდასრული პატივს სცემს მოსწავლეებს, როგორც მსწავლელთა საზოგადოებას და მუდმივად ვითარდება პროფესიულად ინკლუზიური პრაქტიკის მიმართულებით (Florian & Black-Hawkins, 2011). ინკლუზიურ საკლასო ოთახში მასწავლებელს სჯერა, რომ შევძლებთ „ექსკლუზიის“ (გამორჩეულობის/გამონაკლისის) დაძლევის ინკლუზიური პრაქტიკის წყალობით. „ინკლუზია განიხილება როგორც ყველა მოსწავლის მრავალფეროვან საჭიროებებზე რეაგირების პროცესი სწავლებაში, კულტურებსა და საზოგადოებებში მონაწილეობის გაფართოების გზით“ (UNESCO, 2003).

(4) სოციალური სწავლის მნიშვნელობას მრავალი კვლევა ადასტურებს. როცა მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის პატივისცემა, ურთიერთობა და მიჯაჭვულობა არსებობს მოსწავლის გონებრივ განვითარებასა და სწავლას ხელსაყრელი გარემო ექმნება (Kusche & Greenberg, 2006). მასწავლებელთან და თანატოლებთან ემოციური კავშირები, რომელშიც ღირებულია აკადემიური წარმატება და სწავლა ხელს უწყობს ამ ღირებულებათა შემდგომ განვითარებას და მოსწავლის მიერ წარმატების მიღწევას (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak, & Hawkins, 2002).

წინამდებარე პრაქტიკის კვლევის მეთოდოლოგიად ავტორს გამოყენებული აქვს ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუები, პროფესიული სასწავლო შეხვედრები და ვიდეოდაკვირვება, რეფლექსიის დღიურები. კვლევაში მონაწილეობდნენ დამწყები მასწავლებლები.

კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ სამიზნე ჯგუფებში დემოკრატიის ზემოხსენებული ნიშნები/ინდიკატორები განმტკიცდა თანამშრომლობითი სწავლის გამოყენების

საფუძველზე. საკლასო აქტივობები იმგვარად იყო დაგეგმილი, რომ მოსწავლეებისაგან მოითხოვდა დიალოგში მონაწილეობას, განსხვავებული პერსპექტივების განხილვას, ტოლერანტობას, პატივისცემასა და ინტერპერსონალური ურთიერთობების დამყარებას. მოსწავლეებში განვითარდა გადაწყვეტილების მიღების უნარი, ამაღლდა თვითშეფასება, საკუთარი შესაძლებლობებისადმი ნდობა. ავტორი ცხრილის სახით თვალსაჩინოდ გვთავაზობს განხორციელებული ინტერვენციის შედეგებს. ცხრილში თანამშრომლობითი სწავლისა და დემოკრატიული მიდგომის ელემენტების გასწვრივ მოტანილია მასწავლებლის რეფლექსიის დღიურიდან ამონარიდები ინტერვენციამდე და ინტერვენციის შემდგომ. ცხრილში ავტორი გვთავაზობს თანამშრომლობითი სწავლისა და დემოკრატიული მიდგომის შემდეგ ინდიკატორებს: დადებითი ურთიერთდამოკიდებულება და გუნდურობის განცდა; თანასწორობის აღიარება; ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა; პატივისცემა და ტოლერანტობა; დემოკრატიული განწყობები – თავისუფალი აზროვნება, სხვებთან ერთად გადაწყვეტილების მიღება, სხვების პერსპექტივის გათვალისწინება; ურთიერთობის კულტურა; მოსმენის მზადყოფნა; ფიქრის გამოხატვის მზადყოფნა; ინტერპერსონალური უნარები; გაუმჯობესებული ურთიერთობები; ადამიანები, რომლებიც ისმენენ და საუბრობენ; შემსწავლელთა საზოგადოება; საერთო გზები; პროსოციალური ქცევა; ინკლუზიური პრაქტიკა; ნდობა, რომ მოსწავლეები მიიღებენ სწავლის შესახებ სწორ გადაწყვეტილებებს; სოციალური უნარები; სოციალური სწავლა; მიკუთვნების გრძნობა.

ავტორი გვთავაზობს კვლევის შედეგების ინტერპრეტაციას დემოკრატიული საკლასო ოთახის ზემოხსენებული ინდიკატორების (დემოკრატიული სასკოლო კულტურა; შემსწავლელთა საზოგადოება; ინკლუზიური პრაქტიკა; სოციალური სწავლა) მიხედვით.

სამიზნე ჯგუფებში დემოკრატიული სასკოლო კულტურა განვითარდა აქტიური მონაწილეობით და თანასწორობის აღიარებით. როცა მოსწავლეებს შეუძლიათ თავისუფალი აზროვნება და სხვათა მოსაზრებების მოსმენა, სხვათა გრძნობების გათვალისწინება, იზრდება ალბათობა, რომ შესაბამისი დადებითი დამოკიდებულება ჩამოუყალიბდებათ განსხვავებულობისა და მრავალფეროვნებისადმი და ხელი შეეწყობა სამოქალაქო და სოციალურ ჩართულობას. მათ დადებითი ურთიერთდამოკიდებულება და გუნდურობის განცდა უყალიბდებათ. თანამშრომლობით სწავლაში მონაწილე მოსწავლეები ერთვებიან მოლაპარაკებაში, სწავლობენ კონფლიქტის მოგვარებას სხვადასხვა კონტექსტებში. თანამშრომლობით საკლასო ოთახში მასწავლებელი ცდილობს ხელი შეუწყოს მოსწავლეებში არა მხოლოდ საკუთარი შეხედულებების განვითარებას, არამედ სხვათა განსხვავებული შეხედულებების აღიარებასაც. ასეთ გარემოში საუბარი ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც მოსმენა. აქ წახალისებენ რისკს და ერთმანეთის შესაძლებლობების რწმენას. კომუნიკაციის კულტურა ქმნის გარემოს, რომელიც უწყობს ხელს დემოკრატიული პრინციპების ამოქმედებას. საუბრისა და მოსმენის ჯანსაღი გარემოს შექმნა სადაც მოსწავლეები პასუხს აგებენ საკუთარ ქმედებაზე, იმ მასწავლებელს შეძლია, რომელსაც სჯერა თანასწორობის, თავისუფლებისა და სამართლიანობის დემოკრატიული პრინციპების.

შემსწავლელთა საზოგადოება გაძლიერდა, რადგან თანამშრომლობით საკლასო ოთახში მოსწავლეები ზრუნავდნენ ერთმანეთზე, რადგან გარემო ხელს უწყობდა

ტოლერანტობასა და პატივისცემას, სოციალური უნარების განვითარებას, ფიქრს საერთო დავალების შესრულების დროს და მისი დასრულების შემდეგ. საერთო ხედვა და დისკურსი განვითარდა პირისპირ ურთიერთობების საფუძველზე, რომლის დროსაც მოსწავლეები საერთო მიზნის მიღწევას ცდილობდნენ და დადებითი ურთიერთდამოკიდებულების საშუალებით გუნდური სულისკვეთება იზრდებოდა.

კვლევის შედეგად შეინიშნებოდა ინკლუზიურ პრაქტიკის ხელშეწყობა, რადგან თანამშრომლობითი სწავლისთვის დამახასიათებელი აქტიური ინტერაქცია სხვადასხვა შესაძლებლობებისა და გამოცდილების მქონე მოსწავლეთა განსხვავებულ ჯგუფებს შორის ამისი წინაპირობა იყო. ასევე ამაღლდა განსხვავებულ მოსწავლეთა თვითშეფასება და გაღრმავდა მათ შორის ურთიერთობები. თანამშრომლობა დაეხმარა მოსწავლეებს აკადემიურ და ემოციურ წინსვლაში. გაიზარდა მოსწავლეთა ჩართულობა და ინკლუზია, რაც ინტერპერსონალური ურთიერთობების შედეგი იყო. მოსწავლეებს აუმაღლდათ პასუხისმგებლობის განცდა საკუთარი გადაწყვეტილებების მიმართ და ისწავლეს პასუხისმგებლობის გადანაწილება ჯგუფში.

სოციალურ სწავლას ხელი შეუწყო დადებითი კომუნიკაციისა და პატივისცემის საფუძველზე. მოსწავლეები ყოველთვის ცდილობდნენ ყველას მოსაზრების გათვალისწინებას კონკრეტული ამოცანის დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში. პატივისცემა გახდა მასწავლებელი-მოსწავლისა და მოსწავლე-მოსწავლის ურთიერთობების საფუძველი. დადებით ურთიერთდამოკიდებულებაზე ზრუნვამ ხელი შეუწყო სოციალურ სწავლასა და კლასში მიკუთვნებულობის გრძნობას.

დასკვნის სახით ავტორი გვთავაზობს მოსაზრებას, რომ დემოკრატიულ საკლასო ოთახსა და მასწავლებელს, რომელიც თანამშრომლობით სწავლას იყენებს ერთგვარი სინერგიის ეფექტი აქვს. თუკი საზოგადოება ისწრაფვის ააშენოს დემოკრატიული საზოგადოება, რომელიც უზრუნველყოფს სამართლიანობასა და პატივისცემას, მნიშვნელოვანია, გავითვალისწინოთ არამართო მოსწავლეთა სწავლის აკადემიური, არამედ მათი სოციალური განვითარების შედეგებიც. თანამშრომლობითმა სწავლამ, როგორც სტრატეგიამ დაადასტურა მოსწავლეთა აკადემიური და სოციალური სწავლის ხელშეწყობი ფუნქცია. თანამშრომლობითი სწავლის პროცესში მოსწავლეები ერთმანეთთან კოგნიტურ, სოციალურ და ემოციურ მტკიცე კავშირებს ამყარებენ და ვითარდებიან. ეს ინკლუზიური პედაგოგიკაა, რომელიც წაახალისებს დემოკრატიულ საკლასო გარემოს.

აღსანიშნავია, რომ თანამშრომლობითი სწავლის პედაგოგიკამ ხელი შეუწყო თვით დამწყებ მასწავლებელთა თანამშრომლობასაც პროფესიული შეხვედრების საშუალებით. მათ გაუჩნდათ პრაქტიკის კვლევის ინტერესი და გარკვეული გამოცდილება ამ მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Catalano, R., Berglund, M., Ryan, J., Lonczak, H., & Hawkins, J. (2002). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Prevention And Treatment*, 5(15).

2. Cochran-Smith, M. (2003). Teaching quality matters. *Journal of Teacher Education*, 54(2), 95-98.
3. Cowie, H., & Berdondini, L. (2001). Children's reactions to cooperative group work: a strategy for enhancing peer relationships among bullies, victims and bystanders. *Learning and Instruction*, 11, 517-530.
4. Fearnley-Sander, M., Moss, J., & Harbon, L. (2001). *The civic school: Australian-Indonesian professional collaboration to model and audit the development of democratic primary classrooms and teacher language using the Index for Inclusion*. Paper presented at the AARE 2001.
5. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813-828.
6. Gillies, R. (2003). Structuring cooperative group work in classrooms. *International Journal of Educational Research*, 39(1-2), 35-49.
7. Hattie, J. (2003). *Teachers make a difference: what is the research evidence?* Camberwell, Victoria: Australian Council for Educational Research.
8. Ingvarson, L. (2002). *Building a learning profession*. Camberwell, Victoria: Australian Council of Educational Research.
9. Johnson, D., & Johnson, R. (1994). *Learning Together and Alone: Cooperative, competitive and individualistic learning*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
10. Johnson, D., Johnson, R., & Smith, K. (2000). Constructive Controversy: the educative power of intellectual conflict. *Change*, 32(1), 28-38.
11. Johnson, D., Johnson, R., & Stanne, M. (2000). Cooperative learning methods: a meta-analysis Retrieved 1st December, 2008, from <http://www.clcrc.com/pages/cl-methods.html>
12. King, A., Stafferi, A., & Adelgais, A. (1998). Mutual peer tutoring: Effects of structuring tutorial interaction to scaffold peer learning. *Journal of Educational Psychology*, 90(1), 134-152.
13. Kusche, C., & Greenberg, M. (2006). Brain development and social-emotional learning: an introduction for educators. In M. J. Elias & H. Arnold (Eds.), *The educator's guide to emotional intelligence and academic achievement*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
14. Palinscar, A., & Herrenkohl, L. (2002). Designing collaborative contexts. *Theory into Practice*, 41, 26-35.
15. Rowe, K. (2003). *The Importance of Teacher Quality as a Key Determinant of Students' Experiences and Outcomes of Schooling*. Paper presented at the ACER Research Conference, Melbourne.
16. Schul, J. E. (2011). Revisiting an Old Friend: The Practice and Promise of Cooperative Learning for the Twenty-First Century. *The Social Studies*, 102(2), 88-93.
17. Slavin, R. (1995). The Cooperative Elementary School: Effects on Students' Achievement, Attitudes, and Social Relations. *American Educational Research Journal*, 32(1), 321-351.
18. Slavin, R. (1996). *Education for all*. Exton, PA: Swets & Zeitlinger Publishers.
19. Stevahn, L., Johnson, D., Johnson, R., Green, K., & Laginski, A. (1997). Effects on high school students on conflict resolution training integrated into English literature. *Journal of Social Psychology*, 137, 302-315.
20. Stevens, R., & Slavin, R. (1995). Effects of a Cooperative Learning Approach in Reading and Writing on Academically Handicapped and Non-handicapped Students. *The Elementary School Journal*, 95(3), 241-263.

21. UNESCO (2003). *Overcoming Exclusion through Inclusive Approaches in Education. A Challenge and a Vision. Conceptual paper for the Education Sector*. Paris: UNESCO.
22. Vinterek, M. (2010). How to live democracy in the classroom. *Education Inquiry*, 1(4), 367-380.
23. Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*: Cambridge Univ Pr.
24. Zbar, V. (2003). Teaching is the key: Completing the jigsaw. In V. Zbar & T. Mackay (Eds.), *Leading the debate: Selected papers from a decade of the IARTV Seminar Series*. Melbourne, Victoria: Incorporated Association of Registered Teachers of Victoria (IARTV).

1.11. მოქალაქეობრივი განათლება: თეორია, კვლევა და პრაქტიკა. შუგურენსკი დ., მაიერსი ჯ.პ., 2003.²⁸

მოქალაქეობრივი განათლება მოიცავს ფილოსოფიურ, პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ პერსპექტივათა ფართო სპექტრს, ასევე პედაგოგიურ მიდგომებს, მიზნებსა და პრაქტიკას. დისკურსის ყველაზე აბსტრაქტულ დონეზე არსებობს შეთანხმება, რომ მოქალაქეობრივი განათლების მიზანი კარგი დემოკრატიული მოქალაქეების აღზრდაა. განხორციელების თვალსაზრისით, რომელიც მოიცავს განათლების პოლიტიკას, კურიკულუმის განვითარებასა და პედაგოგიურ სტრატეგიებს ეს მიზანი სხვადასხვაგვარად ვლინდება. განათლების სხვა სფეროების მსგავსად მოქალაქეობრივ განათლებას აქვს კონსერვატული და პროგრესული მიმართულებები. მოქალაქეობრივი განათლება შესაძლოა გამოვიყენოთ, როგორც სტატუს კვოს შენარჩუნების ინსტრუმენტი და ასევე ცვლილებებისთვის საბრძოლველად ცალკეული ინდივიდებისა და ჯგუფების უფლებამოსილების გაფართოება.

მოქალაქეობრივი განათლების კონსერვატული მიმართულება უპირატესობას არსებული სოციოეკონომიკური წესრიგის შენარჩუნებას ანიჭებს. ამ თვალსაზრისით, კაპიტალიზმი და დემოკრატია იდეალურად ავსებს ერთიმეორეს და წარმოდგენილი იქნებოდა ერთის წარმოდგენა მეორის გარეშე. მისი მიზნებია ეროვნული ლოიალობის ხელშეწყობა, ხელისუფლებისადმი მორჩილება, მოხალისეობა, იმიგრანტთა ასიმილაცია და სხვ. შინაარსის თვალსაზრისით კონსერვატულ მოქალაქეობრივ განათლებას ძირითადად საქმე აქვს ეროვნულ ნარატივთან, ისტორიულ და გეოგრაფიულ ფაქტებთან და სახელმწიფო ინსტიტუტების ფუნქციონირებასთან. ამ პერსპექტივიდან მოქალაქეობრივი განათლება აღიარებს და იღებს არსებულ სოციალურ სტრუქტურებს, ავითარებს ზნეობას და უზრუნველყოფს სოციალურ ერთობას. კარგი მოქალაქე განიხილება, როგორც კარგი მწარმოებელი, მომხმარებელი და პატრიოტი. წარმომადგენლობითი დემოკრატია

²⁸ Schugurensky D., Myers J.P. (2003). Citizenship education: Theory, research and practice, Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto (OISE/UT), Encounters on Education, Volume 4.

გვევლინება საბოლოო (იდეალურ) მოდელად, ხოლო ხმის მიცემა მოქალაქეთა მონაწილეობის უმნიშვნელოვანეს გამოხატულებად.

მოქალაქეობრივი განათლების პროგრესული მიმართულება უპირატესობას ანიჭებს საზოგადოების ტრანსფორმაციას და სოციალურ სამართლიანობას. ის ავლენს კაპიტალიზმსა და დემოკრატias შორის შინაგან დაპირისპირებას, რამეთუ პირველი წარმოშობს უთანასწორობასა და გაუცხოებას, ხოლო მეორე, პირიქით, ცდილობს მის შემცირებას. პროგრესული მიმართულების მიზნებს შორისაა კოსმოპოლიტიზმის ხელშეწყობა, კრიტიკული ანალიზი, პოლიტიკური აქტიურობა და კულტურათაშორისი პატივისცემა და გაგება. მოქალაქეობრივი განათლება პირველ რიგში განთავისუფლებას უკავშირდება და გულისხმობს აქტიური, ინფორმირებული და კრიტიკული მოქალაქეების განვითარებას, რომლებიც სამოქალაქო ცხოვრებაში და სახელმწიფო საქმეებში ქმედით მონაწილეობას მიიღებენ. ამ თვალსაზრისით მოქალაქეობრივი განათლება სწავლობს გენდერულ, რასობრივ და კლასობრივ სტრუქტურებს, ხელს უწყობს სოციალურ სამართლიანობასა და მრავალფეროვნებას და მოქალაქეებს ამზადებს ინკლუზიურ პოლიტიკურ პროცესებში განხილვისა და გადაწყვეტილების მიღებისთვის. კარგი მოქალაქე აღიქმება, როგორც თანამგრძნობი, პოლიტიკურად დაინტერესებული, სოციალურ სამართლიანობასა და გარემოზე მზრუნველი, ტოლერანტი, დიალოგის მოსურნე და შემძლე და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილე. პროგრესულ მიმართულებაში წარმომადგენლობითი და მონაწილეობითი დემოკრატიები ერთმანეთს ავსებენ და მოქალაქეთა უმთავრესი ამოცანა არასრულყოფილი დემოკრატიების შემდგომი სრულყოფაა.

მე-20 საუკუნის ისტორიის გათვალისწინებით, სრულიად შესაძლებელია, რომ ამ ორ მიმართულებას შორის წინააღმდეგობა 21-ე საუკუნეშიც გაგრძელდეს. ეს ალბათობა მოსალოდნელია, რადგან ყოველ საზოგადოებაში არსებობს წინააღმდეგობრივი შეხედულებები მოქალაქეობის მნიშვნელობასთან, კარგი მოქალაქის თვისებებთან, კარგი საზოგადოების თვისებებებთან და ამგვარი საზოგადოების განვითარების სტრატეგიებთან დაკავშირებით. ეს წინააღმდეგობრივი მოსაზრებები გვკარნახობს, როგორი უნდა იყოს მოქალაქეობრივი განათლება. ამ სიტუაციაში პოლიტიკოსებს, მკვლევრებსა და მოქალაქეობის მასწავლებლებს კვლავაც ექნებათ პოლიტიკური, ეთიკური და პედაგოგიური არჩევანი. ეს არჩევანი მწვავე დებატებისა და დიალოგის, თანხმობისა და უთანხმოების საგანი იქნება. არჩევანში წვლილის შეტანის მიზნით ავტორები გვთავაზობენ შვიდ მოსაზრებას 21-ე საუკუნის მოქალაქეობრივი განათლების შესახებ. ეს მოსაზრებები აერთიანებს ზოგიერთ პრობლემას, ხედვასა და სტრატეგიას, რომელიც პროგრესული მოქალაქეობის მასწავლებელთა დისკუსიის საგანია მსოფლიო მასშტაბით.

შვიდი მოსაზრება 21-ე საუკუნის მოქალაქეობრივი განათლების შესახებ

პასიურიდან აქტიურ მოქალაქეობაზე გადასვლა

მოქალაქეობრივმა განათლებამ ხელი უნდა შეუწყოს არა მხოლოდ პასიურ მოქალაქეობას (რომელიც ხშირად გამოხატულია ისტორიული, სამართლებრივი და ინსტიტუციური ფაქტების კრიტიკის გარეშე მიღებაში), არამედ აქტიურ მოქალაქეობასაც,

რომელიც ეხება საზოგადოების დემოკრატიულ ცხოვრებაში, მათ შორის, სასკოლო ცხოვრებაში მონაწილეობას. ინფორმირებული მოქალაქეების აღზრდა დემოკრატიული საზოგადოების განვითარების აუცილებელი, თუმცა, არასაკმარისი პირობაა. მოქალაქეობრივმა განათლებამ უნდა ხელი შეუწყოს კარგად ინფორმირებული მოქალაქეების აღზრდას, რომლებიც იმავდროულად იზრუნებენ, პასუხს აგებენ და მონაწილეობას მიიღებენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და ექნებათ კრიტიკული აზროვნების უნარები. აქტიური მოქალაქეობის ხელშეწყობა ასევე მოითხოვს სათემო მომსახურების (community service) არსებული პროგრამების გაფართოებასაც, რომ მან მოიცვას არა მხოლოდ საქველმოქმედო აქტივობები და მოხალისეობრივი შრომა, არამედ დემოკრატიული ინსტიტუტების საქმიანობაში, პოლიტიკური წინადადებების განხილვასა და მიმდინარე საზოგადო დიალოგებში აქტიური ჩართულობაც.

ეროვნული მოქალაქეობიდან პლანეტის/ეკოლოგიურ მოქალაქეობაზე გადასვლა

მოქალაქეობრივმა განათლებამ ხელი უნდა შეუწყოს მსოფლიოს, როგორც ერთიანი საზოგადოების მოქალაქეობას. ეს არ ნიშნავს ეროვნული იდენტობისა და სუვერენობის უგულებელყოფას, განსაკუთრებით თანამედროვე ნეოლიბერალური გლობალიზაციის, ნეოკოლონიური დინამიკისა და ცალმხრივობის კონტექსტში. ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა მშვიდობა, ადამიანის უფლებები და გარემოს დაცვა გლობალურ ფოკუსში უნდა განვიხილოთ და მათი გადაჭრა თანამშრომლობის საფუძველზე კოლექტიურად უნდა ვცადოთ. ამ კონტექსტში პლანეტის/ეკოლოგიური მოქალაქეობის სწავლება დაეხმარება მოსწავლეებს ეგოცენტრული და სოციოცენტრული პერსპექტივის დამღევიტ ხელი შეუწყონ პლანეტის ეკოლოგიურ სისტემას და შეაფასონ ადამიანური ქმედებების შედეგები მომავალი თაობებისთვის.

გლობალური მოქალაქეობისთვის განათლება ეკოლოგიურ კონტექსტში აღიარებს რესურსების შეზღუდულობას, ზრდის არაადდგენადი რესურსების ჭარბმოხმარებისა და, ზოგადად, გარემოსადმი მზრუნველი ქცევის შესახებ ცნობიერებას. ის ასევე ხაზს უსვამს ადამიანის უნივერსალური უფლებების, როგორც მოქალაქეობის განუყოფელი ნაწილის მნიშვნელობას. დაბოლოს, პლანეტის/ეკოლოგიური მოქალაქეობა ავითარებს კოსმოპოლიტურ დემოკრატიულ სულს, რომელიც სცდება ცალკეული ერი–სახელმწიფოების საზღვრებს და ხელს უწყობს მულტილატერალიზმს და ამლიერებს საერთაშორისო ინსტიტუციებს.

კულტურული მრავალფეროვნების აღიარებიდან ინტერკულტურული საზოგადოებების ხელშეწყობამდე

მოქალაქეობრივმა განათლებამ უნდა გააფართოვოს არსებული მულტიკულტურული მიდგომები და ხელი უნდა შეუწყოს ინტერკულტურული საზოგადოებების ჩამოყალიბებას. მულტიკულტურალიზმი წინ გადადგმული ნაბიჯია იმიგრანტების ასიმილაციისა და აკულტურაციისაკენ მიმართული განათლების პოლიტიკასთან შედარებით, თუმცა, მას ჯერ კიდევ არ გამოუვლენია თავისი პოტენციალი სრულად. პრაქტიკის დონეზე ხშირ

შემთხვევაში მულტიკულტურული განათლება ტოკენიზმად²⁹ გადაიქცა და ზედაპირული ფორმა მიიღო, როგორიცაა გადაჭარბებული ყურადღება საკვებზე, ფოლკლორსა და დღესასწაულებზე. ამასთან, უნდა გვახსოვდეს, რომ სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლება არა მხოლოდ ექსპლიციტური ფორმით ხდება (ფორმალური კურიკულუმი, ექსტრაკურიკულარული აქტივობები და სკოლის მართვა), არამედ ფარული კურიკულუმის საშუალებითაც (რიტუალები, რეგულაციები და არაფორმალური ინტერაქცია). ეს იმას ნიშნავს, რომ განათლების სხვა პრაქტიკის მსგავსად, პროგრესული მულტიკულტურული კურიკულუმი შესაძლოა ეწინააღმდეგებოდეს არაინკლუზიურ ან დისკრიმინაციულ არაფორმალურ ურთიერთობებს.

21-ე საუკუნეში მოქალაქეობრივი განათლება არ უნდა უკავშირდებოდეს მხოლოდ ტოლერანტობასა და ერთმანეთის დღესასწაულების გაზიარებას, მან ხელი უნდა შეუწყოს ინტერაქციაზე აგებულ დინამიურ ურთიერთგაცვლას, ღიაობას და ქმედით სოლიდარობას. მოქალაქეობრივმა განათლებამ უნდა გააერთიანოს მულტიკულტურული და ინტერკულტურული განათლების საუკეთესო ტრადიციები, რომ შექმნას პოლიტიკური და იდეოლოგიური სტრატეგია, რომელიც ხელს შეუწყობს დისკრიმინაციის, რასიზმისა და ეთნოცენტრიზმის დაძლევას და კულტურულ ჯგუფებს შორის ნამდვილ, ინკლუზიურ დიალოგს.

საჯარო სფეროსთვის მომზადებიდან ინკლუზიურობამდე

21 საუკუნის მოქალაქეობრივმა განათლებამ უნდა დასძლიოს კერძოსა და საჯაროს შორის არსებული დიქტომია, ხელი შეუწყოს დემოკრატიასა და ინკლუზიურობას როგორც საჯარო სივრცეებში, ისე ოჯახში, სამუშაო ადგილზე, სხვადასხვა გაერთიანებებში თუ ინსტიტუტებში, რომლებიც კერძო სფეროდ არის მიჩნეული. მოქალაქეობის კონცეფციამ ხელი უნდა შეუწყოს ახალ და ინკლუზიურ ურთიერთობებსა და გამოცდილებას როგორც საჯარო, ისე კერძო სფეროებში, სადაც აღიარებენ გენდერულ განსხვავებებს, მაგრამ იმავდროულად უზრუნველყოფენ ინკლუზიურობასა და თანასწორობას. ის ასევე უნდა გასცდეს ფორმალურ პოლიტიკაში ქალებისთვის კვოტის დაწესების ჩარჩოს ან ქალებისთვის შესაძლებლობების გაფართოებას იმისთვის, რომ მათ მამაკაცური პოლიტიკა ითამაშონ.

ფუნდამენტალიზმიდან მშვიდობის მშენებლობამდე

21-ე საუკუნის მოქალაქეობრივი განათლება უნდა გასცდეს ფუნდამენტალისტურ იდეოლოგიებს და ხელი შეუწყოს მშვიდობის კულტურის განვითარებას. ფუნდამენტალიზმის ორი საყრდენია მანიქეიზმი³⁰ და თვითსიმართლე³¹. მანიქეიზმის

²⁹ ტოკენიზმი (Tokenism) – ინგლისური სიტყვაა და უმცირესობების ცრუ ჩართულობასა და ფორმალური წარმომადგენლობის უზრუნველყოფას ნიშნავს.

³⁰ იგივე მანიქეველობა – რელიგიურ-ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც მე-3 საუკუნეში წარმოიშვა ახლო აღმოსავლეთში; წარმოადგენდა ქრისტიანობისა და მაზდეანობის ელემენტების ნარევს.

³¹ დარწმუნებული საკუთარ სიმართლეში, განსაკუთრებით სხვა ადამიანების ქმედებებისა და შეხედულებების ფონზე;

საფუძველია „კარგი ცუდის წინააღმდეგ“ მენტალიტეტი, ხოლო თვითსიმართლე ეფუძნება სახიფათო ილუზიას, რომ ჩვენი წარმოდგენა რეალობაზე ერთადერთია. მზარდი მილიტარიზაციის, ოკუპაციის, ტერორიზმის, სამოქალაქო ომების და გენოციდების პირობებში, მნიშვნელოვანია მოქალაქეობრივმა განათლებამ გამოიყენოს ისეთი პედაგოგიური სტრატეგიები, რომელიც ხელს უწყობს სამართლიანობაზე დაფუძნებულ თანამშრომლობას, დიალოგს და მდგრად მშვიდობას. ცხადია, თვით მოქალაქეობრივი განათლება ვერ მოიტანს მშვიდობას, თუმცა, მას შეუძლია ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანოს უფრო მშვიდობიანი გარემოსთვის სუბიექტური პირობების შექმნაში. ეს მოიცავს მშვიდობის მშენებლობის, კონფლიქტის გადაჭრის, შერიგებისა და რეკონსტრუქციის კომპეტენციების განვითარებას. ასევე მოიცავს განდისეული არაძალადობრივ სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის ფილოსოფიის, სტრატეგიებისა და უნარების გაგებას. მშვიდობაზე ორიენტირებულ მოქალაქეობრივ განათლებას შეუძლია იმ ღირებულებების, დამოკიდებულებებისა და უნარების განვითარება, რომელიც განამტკიცებს მშვიდობას ინდივიდის ფარგლებში და პიროვნულ ურთიერთობებში და შექმნის ჩვენს საზოგადოებებსა და გლობალურ სამყაროში მშვიდობის პირობებს.

სკოლის სივრცეში მოქალაქეობიდან მსწავლელთა საზოგადოებებამდე³²

21-ე საუკუნის მოქალაქეობრივმა განათლებამ უნდა გააფართოვოს ჰორიზონტი როგორც კურიკულუმის შინაარსის, ისე პედაგოგიური სივრცის თვალსაზრისით – სკოლისადმი თითქმის ექსკლუზიური ფოკუსი უნდა შეიცვალოს ინკლუზიური მსწავლელი საზოგადოებების შექმნით, რომლებიც ჩართულნი იქნებიან „ცხოვრების“ კურიკულუმში. ეს მოითხოვს კურიკულუმის ჩარჩოსა და პედაგოგიური ინტერვენციების სივრცის გახსნას და მსწავლელთა ასაკობრივ თავისუფლებას. პირველ რიგში, შეთანხმებას (ინტერდისციპლინური კურიკულუმის საშუალებით) სასკოლო ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტზე, გარემომცველი საზოგადოების შესაბამის პრობლემებზე, სამუშაო ადგილების შექმნიდან დაწყებული ნარჩენების გატანითა და ადამიანის უფლებების დარღვევით დამთავრებული. ეს ასევე გულისხმობს დემოკრატიის ხელშეწყობას სკოლაში ისე, რომ მასწავლებლებმაც და მოსწავლეებმაც შეძლონ ყოველდღიური დემოკრატიის პრაქტიკა და არა მხოლოდ მასზე საუბარი. ინტერვენციების სივრცე უნდა გაფართოვდეს სკოლის გარეთ აქტივობებით, რომლებიც ყოველთვის როდი განიხილება პედაგოგიურ სივრცედ.

ამ პროცესის ერთ-ერთ პირველ ნაბიჯად შესაძლოა განვიხილოთ სკოლის დაკავშირება სხვა ისეთ ინსტიტუტებთან, როგორიცაა მუზეუმი, ბიბლიოთეკა, რაიონული ასოციაცია, სოციალური კლუბი, საზოგადოებრივი სკვერი, უნივერსიტეტი, კოოპერატივი, საზოგადოებრივი ცენტრი, პოლიტიკური წარმომადგენელი, ადგილობრივი მედია, ხელოვნებისა და ხელოსნობის კლუბი და ა.შ. მსწავლელთა საზოგადოება იმუშავებს

ვიწრო ხედვით მორალისტი.

³² მსწავლელთა საზოგადოება იზიარებს ყველა მოსწავლის სწავლის კოლექტიურ პასუხისმგებლობას სკოლის ან სასკოლო სისტემის ფარგლებში. მისი წევრები ისწრაფვიან სრულყოფილ თანამშრომლობის, კომუნიკაციისა და ურთიერთობის უნარები შიდა და გარე სისტემების ფარგლებში და მათ მიღმა, რათა ხელი შეუწყონ მოსწავლის სწავლას.

ორმხრივი ქსელებისა და არა იერარქიული, ბიუროკრატიული ინსტიტუციების საშუალებით და სკოლას ექნება განსაკუთრებით დინამიური როლი ამ ურთიერთობების წამოწყებასა და შენარჩუნებაში. ეს სტრატეგია ხელს შეუწყობს სკოლების არასასკოლო განათლებასთან, პირისპირ ურთიერთობების ელექტრონულ ფორუმებთან, ბავშვების ახალგაზრდებთან და ზრდასრულებთან და თაობათაშორის პროექტების ინტეგრაციას. მიუხედავად იმისა, რომ სკოლა მე-19 საუკუნეში სამრეწველო წარმოებისთვის შეიქმნა, ის შეიძლება იყოს 21-ე საუკუნისთვის საჭირო აქტიური, დემოკრატიული და ეკოლოგიური მოქალაქის აღზრდის სივრცე. მსწავლელთა საზოგადოებას შეუძლია ამ მიზნის მიღწევაში მონაწილეობა სკოლისთვის ახალი პედაგოგიური და დემოკრატიული სივრცეების შექმნით, სხვა ინსტიტუციებთან და გარემომცველ საზოგადოებასთან ერთობით, ცოდნის გაზიარებით ერთობლივი სწავლით და ადგილობრივი განვითარებისა და დემოკრატიული მმართველობის ხელშეწყობით.

ფორმალურიდან არსებით (ქმედით) დემოკრატიულ მოქალაქეობამდე

ეს პროცესი მოითხოვს კურიკულუმის შინაარსის გაფართოებას, რომელმაც უნდა მოიცვას არა მხოლოდ ფორმალური მოქალაქეობა, არამედ ფორმალურ და ქმედით დემოკრატიებს შორის არსებული წყვეტის კრიტიკული ანალიზი. ეს მოითხოვს აქცენტის ცვლილებას „კონსტიტუციური მოქალაქეობიდან“ კრიტიკული პედაგოგიკისკენ. ცხადია მოქალაქეობისა და დემოკრატიის ფორმალობების შესწავლა კარგი დასაწყისია მოქალაქეობრივი განათლებისთვის, თუმცა, ეს უნდა იყოს განათლების პროცესის დასაწყისი და არა დაბოლოება, რადგან ფორმალურ დემოკრატიაზე ორიენტირებული კურიკულუმის საშუალებით რთულია მოსწავლეებს ავუხსნათ სტრუქტურული უთანასწორობისა და დისკრიმინაციული პრაქტიკის არსებობა. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა მუხლების ნახევარს მაინც რომ ვასრულებდეთ სამყარო ბევრად სამართლიანი და მშვიდობიანი იქნებოდა. იგივე შეიძლება ითქვას ბევრი ქვეყნის კონსტიტუციაზეც. მნიშვნელოვანია ვისწავლოთ დემოკრატიული საზოგადოებების ფუნქციონირების პრინციპები, ისევე როგორც სამოქალაქო, პოლიტიკური და სოციალური საყოველთაო უფლებები, მნიშვნელოვანია გავიგოთ, რა განაპირობებს მათსა და ყოველდღიური ცხოვრების რეალობებს შორის სხვაობას. ამ სხვაობათა ინტერპრეტირებისას, კურიკულუმში უნდა იყოს განხილული ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და პოლიტიკური სტრუქტურები, რომლებიც ხელს უშლის დემოკრატიული იდეალების რეალიზებას. ფორმალურსა და ქმედით დემოკრატიებს, მოქალაქეობის თეორიულ უფლებებსა და პრაქტიკაში მათ გამოყენებას შორის ხიდის გასადგებად კურიკულუმში განხილული უნდა იყოს ისეთი საკამათო საკითხები, როგორიცაა სიმდიდრის არათანაბარი განაწილება, ძალაუფლების გავლენა მედიაზე და პოლიტიკური სისტემა. მოსწავლეები უნდა ჩაერთონ კონკრეტულ ქმედებებში (იხ. 1-ლი მოსაზრება), რომ შეძლონ იდეალურსა და რეალურ სამყაროს შორის მანძილის შემცირება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მოქალაქეობრივი განათლების განვითარების მიმართ ინტერესი არ ცხრება. კრიტიკული აზროვნება, ტრანსფერული სამოქალაქო

კომპეტენცია ყველა სამოქალაქო კომპეტენციის საფუძველია. კრიტიკული აზროვნება საკუთარი ვარაუდების შემოწმებით იწყება. თუკი საკუთარი ცოდნისაგან დისტანცირებას შევძლებთ და დავეჭვდებით, შევძლებთ საკუთარი უცოდინრობის გაგებას და სხვა ადამიანთა ნამდვილ დიალოგს.

თემა II. ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

2.1. მოქალაქის აღზრდა - ყველაზე მნიშვნელოვანი მოლოდინი. ნ. ჭიაბრიშვილი, ჯ. ჯავახიშვილი და სხვ. (2012)³³

ნაშრომში ხაზგასმულია ინფორმირებული, აქტიური და პასუხისმგებლობის გრძნობის მექანე მოქალაქის აღზრდის მნიშვნელობა ნებისმიერი ქვეყნის დემოკრატიული განვითარებისთვის. ავტორების განმარტებით, სამოქალაქო აღზრდა ხელს უწყობს ისეთი თავისუფალი და ღია სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას, სადაც:

- უზრუნველყოფილია დემოკრატიის ფუნდამენტური ღირებულებებისა და პრინციპების პატივისცემა;

- დაცულია ადამიანის უფლებები;

- გაცნობიერებული და დაცულია ადამიანის ღირსება და მნიშვნელობა;

- უზრუნველყოფილია კანონის უზენაესობა;

- საზოგადოებრივი სიკეთის შექმნა და დაცვა ყველა მოქალაქის ვალდებულებაა;

- გათვალისწინებულია არა მხოლოდ უმცირესობის ინტერესები, არამედ დაცულია უმცირესობათა უფლებებიც.

სამოქალაქო აღზრდის მიზანი სამი არსებითი კომპონენტის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ: სამოქალაქო ცოდნის, უნარებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება.

ცოდნა იმ შინაარსს გულისხმობს, რაც მოქალაქეს ხუთ მნიშვნელოვან კითხვაზე პასუხის გაცემაში დაეხმარება:

1. რა არის სამოქალაქო ცხოვრება, პოლიტიკა და სახელმწიფო?

2. რა არის ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების საფუძველი?

3. როგორ ასახავს კონსტიტუციის საფუძველზე მოქმედი ხელისუფლება დემოკრატიის მიზანს, ღირებულებებსა და პრინციპებს?

4. რა ურთიერთობა აქვს საქართველოს მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან?

5. რა როლს ასრულებენ მოქალაქეები ქვეყნის დემოკრატიაში?

უნარ-ჩვევები, ძირითადად, ორი სახისაა: ინტელექტუალური და მონაწილეობის. ინტელექტუალური უნარ-ჩვევები განუყოფელია ცოდნისგან. ნებისმიერი საკითხის

³³ მოქალაქის აღზრდა - ყველაზე მნიშვნელოვანი მოლოდინი. ნ. ჭიაბრიშვილი, ჯ. ჯავახიშვილი, თ. გურჩიანი, გ. გახელაძე (2012)

კრიტიკული გააზრება-შეფასებისთვის თვით ამ საკითხის ცოდნა და მისი დღევანდელობასთან შესაბამისობის განხილვა არის საჭირო. ინტელექტუალური უნარ-ჩვევები მოიცავს: (ა) ამოცნობასა და აღწერას, (ბ) ახსნასა და ანალიზს, (გ) შეფასებას, გადაწყვეტილების მიღებასა და (დ) პოზიციის დაცვას საზოგადოებრივ საკითხებზე.

თავის მხრივ, მონაწილეობითი უნარ-ჩვევები იყოფა ორ კატეგორიებად: (ა) ურთიერთობა/ურთიერთქმედება და (ბ) კონტროლი და გავლენა. ეს უნარ-ჩვევები აუცილებელია ადამიანებისთვის, რომ იყვნენ პოლიტიკური პროცესისა და სამოქალაქო საზოგადოების ინფორმირებული, აქტიური და პასუხისმგებელი მონაწილეები.

მოქალაქეობრივი დამოკიდებულებები ასახავს პიროვნების ხასიათის თვისებებს, რომლებიც აუცილებელია საერთო სამოქალაქო კულტურის, დემოკრატიის შენარჩუნებისა და განვითარებისთვის. მოქალაქეობრივი დამოკიდებულებები შეძენილი და ნასწავლია ისევე, როგორც კულტურასთან დაკავშირებული სხვა თვისებები.

ავტორები გამოყოფენ მოქალაქეობრივი დამოკიდებულების ხუთ ჯგუფს:

1. საზოგადოების დამოუკიდებელ წევრად ჩამოყალიბება;
2. მოქალაქის პირადი, პოლიტიკური და ეკონომიკური ვალდებულებების აღება;
3. პიროვნების ფასეულობისა და ადამიანური ღირსების პატივისცემა;
4. საზოგადოებრივ საქმეებში ინფორმირებულად, დაფიქრებითა და ეფექტიანად მონაწილეობა;
5. სახელმწიფოს კონსტიტუციური დემოკრატიის ჯანსაღი ფუნქციონირების ხელშეწყობა.

ნაშრომში განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა სკოლის და მასწავლებლის მნიშვნელობის განსაზღვრას სამოქალაქო აღზრდაში. კერძოდ, თავში - „სამოქალაქო აღზრდის ხელშეწყობი ფორმები სკოლაში“, წარმოდგენილია სამოქალაქო აღზრდის ორგანიზების რამდენიმე სანიმუშო ფორმა: საზოგადოებრივი სამსახური, მონაწილეობა სკოლის მართვაში, მონაწილეობა წინასაარჩევნო კამპანიაში, მთავრობის ინიცირება და მოდელირება, ცნობილი ადამიანების ცხოვრების შესწავლა, ინტერვიუ აქტიურ ადამიანებთან, საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროს კვლევა, საჯარო გამოსვლები, საკუთარი აზრის ჩამოყალიბება და გამოხატვა, პოლიტიკურ დისკუსიებში მონაწილეობა, პროექტები, სადამრიგებლო შეხვედრების საათი.

პუბლიკაციის მომდევნო ნაწილში ზოგადი კომპეტენციის კომპონენტების (ცოდნა, უნარი დამოკიდებულება) ჭრილში წარმოდგენილია უშუალოდ საბაზო სამოქალაქო კომპეტენციები: პოლიტიკური და იურიდიული კომპეტენცია, სოციალური და კულტურული კომპეტენცია, ეკონომიკური კომპეტენცია და მდგრადი განვითარების კომპეტენცია.

პოლიტიკური და სამართლებრივი კომპეტენცია:

ცოდნა: მოსწავლემ, ასაკის შესაბამისად, ცოდნის ნაბიჯ-ნაბიჯ ათვისების გზით, უნდა იცოდეს თუ რა არის პოლიტიკური სისტემა, მისი ნაირსახეობები, კანონი; უნდა გააცნობიეროს საკუთარი პასუხისმგებლობები და უფლებები დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემისა და კანონის უზენაესობის წინაშე; მოსწავლე უნდა

აცნობიერებდეს საერთაშორისო სამართლის არსსა და მნიშვნელობას; უნდა იცნობდეს ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო ჩარჩოებს, ადამიანის უფლებათა დაცვის მექანიზმებსა და საშუალებებს და ა.შ.

უნარ-ჩვევები: მოსწავლეს უნდა შეეძლოს საკუთარი და სხვისი (განსხვავებულის, უმცირესობის, განსაკუთრებულ საჭიროებათა მქონე ბავშვების და ა.შ.) უფლებების დაცვა; გაცნობიერებულად უნდა ემორჩილებოდეს კანონსა და სასკოლო თემში ქცევის გაზიარებულ წესებს, უნდა შეეძლოს მონაწილეობა სასკოლო თემისა და კლასის ცხოვრებაში და ა.შ.

დამოკიდებულება: მოსწავლეს გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეს კანონის უზენაესობა და ადამიანის უფლებები, როგორც ფასეულობები და ამის საფუძველზე ჰქონდეს მზაობა იმოქმედოს ადამიანის უფლებების დასაცავად.

სოციალური და კულტურული კომპეტენცია:

ცოდნა: მოსწავლე უნდა აცნობიერებდეს თავს, როგორც საკუთარი ოჯახის, საზოგადოების, სასკოლო თემისა თუ კლასის, სამეზობლო თემის, რეფერენტული ჯგუფის (იქნება ეს ეთნიკური თუ რელიგიური უმცირესობა თუ სატიტულო ნაცია და ა.შ.), ქართული საზოგადოების წევრად; იცნობდეს საკუთარი ქვეყნის, საზოგადოებისა და რეფერენტული თემის კულტურას; ესმოდეს თუ რას ნიშნავს ზრუნვის ეთიკა და რატომ არის ის ფასეული და ა.შ.

უნარ-ჩვევები: შეუძლია ზრუნვა, ურთიერთგაფრთხილებაზე დაფუძნებული ურთიერთობების დამყარება, განსხვავებულთან ურთიერთობა, კონფლიქტის მოგვარება, ეფექტური კომუნიკაცია და ა.შ.

დამოკიდებულება: აქვს განსხვავებულისა და მრავალფეროვნების, როგორც ფასეულის ცნობიერება; აქვს ზრუნვის და გაფრთხილების დამოკიდებულება მის გარშემო მყოფი ადამიანების (ოჯახის წევრები, თანაკლასელები, მასწავლებლები და ა.შ.) მიმართ და ა.შ.

ეკონომიკური კომპეტენცია:

ცოდნა: მოსწავლე ნაბიჯ-ნაბიჯ, საფეხურებრივად, უნდა გაეცნოს თავისი ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ძირითად ასპექტებს: შრომისა და სამომხმარებლო ბაზარს, მინიმალურ ხელფასს და მსყიდველობითუნარიანობას და ა.შ.; შეძლებისდაგვარად, უნდა იცოს ინფორმირებული მომხმარებლის უფლებებსა და მოვალეობებზე, პასუხისმგებლობითი და ეთიკური მოხმარების მნიშვნელობასა და პრინციპებზე; გამჭვირვალობის მნიშვნელობაზე და ა.შ.

უნარ-ჩვევები: მოსწავლეს უნდა განუვითარდეს რესურსების რაციონალურად ხარჯვისა და მოხმარების უნარ-ჩვევა, შრომისა და სოციალურ გარემოზე ზრუნვისა და დახმარების უნარ-ჩვევები, პრობლემათა ეფექტური გადაჭრის უნარ-ჩვევები, დაგეგმვისა და გეგმაზომიერი მოქმედების უნარ-ჩვევები.

დამოკიდებულება: მოსწავლეს უნდა განუვითარდეს სოციალურად გაჭირვებულ გარშემომყოფთა დახმარების, რესურსების რაციონალური ხარჯვისა და ეთიკურად მოხმარების, პრობლემათა აქტიურად და ეფექტურად გადაჭრის ქცევის მზაობა და ა.შ.

მდგრადი განვითარების კომპეტენცია:

ცოდნა: მოსწავლემ უნდა ნაბიჯ-ნაბიჯ, საფეხურებრივად უნდა შეითვისოს ცოდნა ისეთ სფეროებზე, როგორიცაა მდგრადი განვითარება, გარემოს დაცვა, ცხოვრების ჯანსაღი წესი; უნდა გაისიგრძეგანოს საკუთარი ქვეყნის მდგომარეობის კავშირი რეგიონის მდგომარეობასთან; რეგიონის კავშირი ევროპასა და მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებთან; უნდა გააცნობიეროს ყველა ამ პროცესის ურთიერთგადაჯაჭვულობა და განმაპირობებლობა; უნდა გააცნობიეროს კაცობრიობის, როგორც მსოფლიოს ერთიანი საზოგადოების წინაშე მდგარი პოლიტიკური, ეკონომიკური, გარემოსდაცვითი და სოციალური გამოწვევები.

უნარ-ჩვევები: მოსწავლეს გამომუშავებული უნდა ჰქონდეს ჯანსაღი ცხოვრების წესის დაცვის, გარემოს დაცვის, ცვლილებათა დაგეგმარებისა და მართვის უნარ-ჩვევები.

დამოკიდებულება: ამ კომპეტენციის შესაბამისი განწყობები უნდა ეფუძნებოდეს საკუთარი სამშობლოს, რეგიონის, ევროპისა და საერთოდ მსოფლიოს – როგორც ურთიერთდამოკიდებული ერთეულების გაცნობიერებას. მოსწავლეში უნდა აღვზარდოთ გარემოს დაცვის, ცხოვრების ჯანსაღი სტილის შესაბამისი ქცევების განწყობა; მდგრადი განვითარების გლობალურ პროცესებში საკუთარი წვლილის შეტანის ქცევის მზაობა და ა.შ.

2.2. სამოქალაქო აქტივობის დონის განსაზღვრა და სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ არსებული დამოკიდებულებების კვლევა სკოლის მოსწავლეებში (2018)³⁴

აღნიშნული კვლევა განხორციელდა კონსულტაციისა და ტრენინგის ცენტრის (CTC) პროექტის “Towards a culture of peace” ფარგლებში. პროექტის მიზანს წარმოადგენდა სასკოლო გარემოს გაძლიერება, რადიკალიზაციისა და ექსტრემიზმის საფრთხეების ადრეულ ეტაპზე აღმოჩენის და პრევენციის მიმართულებით, სამოქალაქო განათლების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება და მისი როლის განსაზღვრა რადიკალიზაციის საფრთხეებთან ბრძოლაში.

გამოკითხული რესპონდენტები 13-დან 17 წლამდე მოსწავლეების ასაკობრივ კატეგორიას მიეკუთვნებოდნენ. რესპონდენტების 83.4%-მა აღნიშნა, რომ ის ეთნიკურად ქართველია, 9.5%-მა - აზერბაიჯანელ, ხოლო 5.8-მა ქისტ ეთნიკურ ჯგუფებს მიაკუთვნა თავი. გამოკითხული მოსწავლეების 76%-მა განაცხადა, რომ ქრისტიანია. რესპონდენტების 11.3 % მუსლიმი შიიტი, ხოლო 9.2% - მუსლიმი სუნიტია.

კვლევის შედეგები - მოსწავლეები

ა) სამოქალაქო განათლება

გამოკითხული მოსწავლეების უმეტესობამ (73%) აღნიშნა სამოქალაქო განათლების საგნის საჭიროება. უმრავლესობა - 62.2% აღნიშნავს, რომ „ძალიან კმაყოფილია“ ან „უფრო კმაყოფილია“ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებით. გამოკითხული მოსწავლეების 64.7 % მიიჩნევს, რომ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე გავლილი მასალის შემდეგ მათში

³⁴ საქართველოს ინსტიტუციონალური განვითარების ცენტრი GIDC, 2018

გაიზრდება თანასწორობის განცდა, 64%-ს მიხედვით გაიზრდება სამართლიანობისა და კანონის პატივისცემის გრძნობა, ხოლო 63.5% თვლის, რომ ამადღდება ადამიანის სიცოცხლის, ღირსებისა და უფლებების მიმართ პატივისცემა. რესპონდენტების 57%, 51.9% და 51.1% აღნიშნავენ, რომ „მეტ-ნაკლებად“ გაიზრდება კეთილსინდისიერება და შრომისმოყვარეობა, ტოლერანტულობა და სამშობლოს სიყვარული (პროცენტული მაჩვენებლების შესაბამისად).

ბ) საინფორმაციო არხები

გამოკითხული მოსწავლეების 95% სკოლაში კომუნიკაციის დროს ქართულ ენა იყენებს. რესპონდენტების 86.5% ასევე ქართულად საუბრობს მეგობრებთან (სკოლის გარეთ) და სოციალურ ქსელებში. რაც შეეხება ოჯახის შიგნით კომუნიკაციას, რესპონდენტების 85.2% აფიქსირებს ქართულს, როგორც საკომუნიკაციო ენას. ოჯახში, მეგობრებთან (სკოლის გარეთ) და სოციალურ ქსელებში რესპონდენტების 10%, 9.3% და 9% საუბრობს აზერბაიჯანულ ენაზე. მათმა 36.5%-მა ინფორმაციის ძირითად წყაროდ დაასახელა სოციალური ქსელები, 26.3%-მა საქართველოს ცენტრალური ეროვნული დაფარვის მედია საშუალებები, ხოლო 20%-მა - საქართველოს რეგიონალური მედიასაშუალებები.

კითხვაზე, აქვთ თუ არა ინტერნეტით სარგებლობის შესაძლებლობა, გამოკითხული მოსწავლეების 60.1% აღნიშნავს, რომ სახლში აქვს ინტერნეტზე წვდომა, ხოლო 39.1%-ს აქვს მობილური ინტერნეტით სარგებლობის შესაძლებლობა. რესპონდენტების 6%-ს არ აქვს ინტერნეტით სარგებლობის შესაძლებლობა.

რესპონდენტების თანაბარი რაოდენობა (70.4%) აღნიშნავს, რომ ინტერნეტს იყენებს სხვადასხვა სოციალური ქსელის სარგებლობისთვის (სხვებთან კომუნიკაცია, მოსაზრებების გამოთქმა) და ამ ქსელებიდან ინფორმაციის მიღებისთვის; და ფილმების ცქერისთვის. მოსწავლეების 32.2% ინტერნეტს იყენებს ინტერნეტ გამოცემების გასაცნობად, 29.6% თამაშისთვის, ხოლო 26.6% - ელექტრონული ფოსტისთვის.

გ) უფლებები

რესპონდენტების 38.1% კითხვაზე, თუ როგორ აშუქებს მედია იმ რელიგიური თემის ცხოვრებას, ტრადიციებს, პრობლემებს, რომელსაც თავად მიაკუთვნებენ თავს, პასუხობს, რომ „აშუქებს დადებითად, მაგრამ ეს არ არის საკმარისი“. მათი 30.1% აღნიშნავს, რომ მედია დადებითად აშუქებს მათი რელიგიური თემის საკითხებს, საზოგადოებას აწვდის საკმარის ინფორმაციას. მოსწავლეების 85.7% აღნიშნავს, რომ მედია არ მიმართავს დისკრიმინაციულ პრაქტიკებს, როდესაც საქმე ეხება მართლმადიდებელ ქრისტიანებს. მედიის მხრიდან მუსლიმების და სხვა რელიგიური ჯგუფების მიმართ დისკრიმინაციას და შეურაცხყოფელი ტერმინოლოგიის გამოყენებას ადასტურებს რესპონდენტების 23.4% და 24.9% (შესაბამისად).

მუსლიმი რესპონდენტების 40.2% აღნიშნავს, რომ მედია იყენებს შეურაცხყოფელ ტერმინოლოგიას ან ახდენს მუსლიმების მიმართ დისკრიმინაციას მაშინ, როცა ქრისტიანად იდენტიფიცირებული რესპონდენტების მხოლოდ 17.9% ადასტურებს მსგავს დისკრიმინაციას.

გამოკითხული მოსწავლეების 86% თვლის, რომ საჭიროა რელიგიური განათლების მიღება. რაც შეეხება რელიგიური განათლების ხელმისაწვდომობას საქართველოში,

რესპონდენტების 39.3% მიიჩნევს, რომ „ხელმისაწვდომია“, 30% აფიქსირებს პასუხს „უფრო კი, ვიდრე არა“, ხოლო 26%-ის მიხედვით, რელიგიური განათლების მიღება უფრო არაა ხელმისაწვდომი, ვიდრე კი. გამოკითხული მოსწავლეების 55.8% აღნიშნავს, რომ საქართველოში ირღვევა სხვადასხვა რელიგიური კონფესიის უფლებები. საინტერესოა, რომ ქრისტიანული აღმსარებლობის რესპონდენტები (60.3%) უფრო აღნიშნავენ რელიგიური კონფესიების უფლებების დარღვევის ფაქტს, ვიდრე მუსლიმი რესპონდენტები (39%).

რელიგიური აღმსარებლობის ჭრილში მონაცემების განხილვისას იკვეთება, რომ მუსლიმი რესპონდენტები (34.1%) უფრო მეტად აფიქსირებენ პასუხს ახალგაზრდების რელიგიურობის შესახებ, ვიდრე ქრისტიანი რესპონდენტები (3.8%).

გამოკითხული მოსწავლეების 55.4% აღნიშნავს, რომ ქალისა და კაცის ურთიერთობები უნდა რეგულირდებოდეს რელიგიური წესებით. რესპონდენტების დიდი ნაწილი (92.3%) მიიჩნევს, რომ განათლების მიღება როგორც ქალებისთვის, ასევე კაცებისთვის თანაბრად მნიშვნელოვანია.

დ) სამოქალაქო ჩართულობა და ხელისუფლება

კვლევის ავტორთა ერთ-ერთი მიზანი იყო ინფორმაციის მიღება იმ აქტივობების შესახებ, რომელშიც სხვადასხვა დროს ჩართულები იყვნენ მოსწავლეები. რესპონდენტების 18.7% ასეთად გარემოსდაცვით საქმიანობას ასახელებს, 14.4% სპორტულ ღონისძიებებს, ხოლო 14.1% - ინტელექტუალურ თამაშებს. სხვა აქტივობებში მონაწილეობა შემდეგნაირადაა გადანაწილებული:

კითხვაზე, თუ როგორ აღწერდნენ თავიანთ ჩართულობას სასკოლო (არასასწავლო) ღონისძიებებში, რესპონდენტების 58.3% აღნიშნავს, რომ მეტ-ნაკლებადაა ჩართული მსგავს აქტივობებში. 27.4% აფიქსირებს პასუხს „ძალიან ჩართული ვარ“.

რაც შეეხება მსგავს აქტივობებში გოგოებისა და ბიჭების ჩართულობას, საშუალო მაჩვენებელზე დაყრდნობით, შესაძლოა ითქვას, რომ გოგოები უფრო მეტად გამოირჩევიან არასასწავლო ღონისძიებებში ჩართულობით.

ე) სტერეოტიპები

რესპონდენტების 66% ამბობს, რომ ჰყავს მეგობარი სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს შორის. რაც შეეხება რესპონდენტების დამოკიდებულებას სხვადასხვა ჯგუფის მიმართ, აღმოჩნდა, რომ დაბალი მაჩვენებელი აქვს სექსუალური იდენტობების ჯგუფებისადმი ღიაობას. განსხვავებული სქესის, რელიგიური და ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლებს რესპონდენტები მიიჩნევენ საზოგადოების სრულუფლებიან წევრებად.

კითხვაზე უგრძნიათ თუ არა უხერხულობა საზოგადოებაში სხვადასხვა ფაქტორის გამო - ენა, აღმსარებლობა, ეთნიკური წარმომავლობა და ქართულ ენაზე საუბრის აქცენტი. რესპონდენტების უმეტესობა თვლის, რომ არ ექმნებათ მსგავსი უხერხულობა.

კვლევის შედეგები - მშობლები

ა) სამოქალაქო განათლება

მშობლები 5 ქულიან სკალაზე აფასებდნენ საკუთარი შვილების სამოქალაქო აქტიურობის დონეს. მშობლების აბსოლუტური უმრავლესობა მათი შვილების სამოქალაქო

აქტივობის დონეს აფასებს, როგორც საშუალოს ან უფრო მაღალს. მხოლოდ 4,7% თვლის, რომ მათი შვილის სამოქალაქო აქტივობა დაბალია. მშობლების უმრავლესობა (86,8%) თვლის, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება სკოლებში აუცილებელია. მშობლების ნახევარზე მეტი (62,6%) ძალიან კმაყოფილია სამოქალაქო განათლების გაკვეთილების არსებული შედეგით. მეოთხედი კი აცხადებს რომ „უფრო კმაყოფილია, ვიდრე არა“. უკმაყოფილოა მშობლების ძალიან მცირე ნაწილი (1,6%).

მშობლების თითქმის ნახევარის აზრით, მათი შვილი ძალიან ჩართულია სამოქალაქო განათლების გაკვეთილის პროცესში. ძალიან მცირე ნაწილი თვლის, რომ მათი შვილი ნაკლებადაა საგაკვეთილო პროცესში ჩართული (2,6%), გამოკითხულთა შორის არ აღმოჩნდა ისეთი, რომელიც თვლის რომ საერთოდ არაა საგაკვეთილო პროცესში ჩართული.

მშობლები სამ ქულიან სკალაზე აფასებდნენ რამდენად ეთანხმებოდნენ იმ მოსაზრებებს, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის გავლის შემდეგ მათი შვილების სხვადასხვა საკითხისადმი დამოკიდებულებები შეიცვლებოდა. შესაფასებლად ეძლეოდათ სამოქალაქო განათლების საგნის ძირითადი შედეგების ამსახველი დებულებები. როგორც აღმოჩნდა მშობლების უმრავლესობა (72%-დან 83%-მდე) თვლის, რომ საგნის გავლა პოზიტიურ გავლენას მოახდენს ბავშვების დამოკიდებულებებზე და ცვლილებას ადგილი ექნება ყველა დაგეგმილი შედეგის მიხედვით. სამიზნე და საკონტროლო ჯგუფებს შორის განსხვავება დებულებების უმრავლესობის შეფასებაში არ დაფიქსირებულა.

ბ) რადიკალიზაცია

მშობლები აფიქსირებდნენ საკუთარ მოსაზრებას მათ რაიონში / ქალაქში / სოფელში რადიკალიზაციის საფრთხის შესაძლებლობის მიმართ. რესპონდენტების მხოლოდ მეთთედი თვლის, რომ რადიკალიზაციის საშიშროება ძალიან მაღალია. თითქმის მესამედი თვლის რომ ასეთი საფრთხე არ არსებობს. 44% თვლის რომ რადიკალიზაციის შანსი ძალიან მცირეა. რესპონდენტების დიდი ნაწილის აზრით, სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება მოახდენს მნიშვნელოვან გავლენას მოზარდებში რადიკალიზაციის საფრთხის შემცირებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ კვლევის შედეგების მიხედვით მშობლების მცირე ნაწილს შეუძლია რადიკალიზაციის ნიშნების უმეტესობის ამოცნობა, მშობლების უმრავლესობა მაინც თვლის, რომ იცის როგორ უნდა მოიქცეს იმ შემთხვევაში თუ შვილს შეამჩნევს რადიკალიზაციისკენ მიდრეკილებას. კერძოდ, იმ შემთხვევაში თუ მშობლებს გაუჩნდებათ ეჭვი, რომ მათი შვილის ქცევაში მომძლავრებულია რადიკალიზაციის ნიშნები, უმრავლესობა არ მოახდენდა ამ ეჭვების იგნორირებას (96,8%) და აუცილებლად თვითონ შეეცდებოდა პრობლემის მოგვარებას (54%), 47,3% - ფსიქოლოგს მიმართავდა, ხოლო 38,8% - სკოლას.

კვლევის შედეგები - სკოლის ადმინისტრაცია და მოსწავლეობები

ა) სამოქალაქო განათლება

რესპონდენტები 5 ქულიან სკალაზე აფასებდნენ სკოლის მოსწავლეების სამოქალაქო აქტიურობის დონეს. სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და პედაგოგების მეოთხედზე მეტი (26,8%) თვლის, რომ მათი მოსწავლეების სამოქალაქო აქტიურობა ძალიან

მაღალია. ნახევარი მიიჩნევს (50%) მიიჩნევს რომ მაღალია. მხოლოდ ერთმა რესპონდენტის აზრით მოსწავლეები აქტიურობა არის დაბალი.

სკოლის წარმომადგენლების უმრავლესობა (84,1%) მიიჩნევს, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება აუცილებელია. მხოლოდ 15,9% თვლის, რომ „უფრო აუცილებელია“. რესპონდენტების უმრავლესობა (70,5%) ძალიან კმაყოფილია სამოქალაქო განათლების გაკვეთილების არსებული შედეგით. მხოლოდ ერთეული რესპონდენტი არ არიან კმაყოფილი სამოქალაქო განათლების შედეგებით. რესპონდენტების თითქმის ორი მესამედი თვლის, რომ მოსწავლეები ძალიან ჩართულები არიან სამოქალაქო განათლების გაკვეთილზე. გამოკითხულთაგან არც ერთს არ აღუნიშნავს, რომ მოსწავლეები არ არიან ჩართულები ან ნაკლებად არიან ჩართულები გაკვეთილის პროცესში.

სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და პედაგოგები აფასებდნენ რამდენად ეთანხმებოდნენ იმ მოსაზრებებს, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის გავლის შემდეგ მოსწავლეებში მოხდება სხვადასხვა საკითხისადმი დამოკიდებულებების ცვლილება. შესაფასებლად მიეცათ სამოქალაქო განათლების საგნის ძირითადი შედეგების ამსახველი დებულებები. რესპონდენტების უმრავლესობა (74,4% დან 90,2% მდე) თვლის, რომ საგნის გავლა პოზიტიურ გავლენას მოახდენს ყველა დაგეგმილის შედეგის მიხედვით.

ბ) რადიკალიზაცია

გამოკითხულთა დაახლოებით 36,6% თვლის, რომ მათ რაიონში / ქალაქში / სოფელში რადიკალიზაციის საფრთხე არ არსებობს. 52,4% თვლის, რომ არსებობს რადიკალიზაციის მცირე შანსი და მხოლოდ 6,1% რესპონდენტი მიიჩნევს, რომ რადიკალიზაციის საფრთხე მაღალია. რამოდენიმე რესპონდენტმა პასუხისგან თავი შეიკავა.

რადიკალიზაციის ნიშნების ცოდნის კუთხით სიტუაცია შემდეგნაირია. სულ გამოკითხული რესპონდენტების მხოლოდ 15,9%-მა ამოიცნო რადიკალიზაციის შესაძლო ნიშნების უმრავლესობა. ნიშნების დაახლოებით ნახევარი ამოიცნო 67,1%-მა. თითქმის ვერცერთი ნიშანი ვერ ამოიცნო 17,1%.

რესპონდენტების დიდი უმრავლესობა (80%) თვლის, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს მოზარდებში რადიკალიზაციის საფრთხის შემცირებაში. რესპონდენტების სამი მეოთხედზე მეტი (76,8%) თვლის, რომ იცის როგორ მოიქცეს იმ შემთხვევაში თუ მოსწავლეს შეამჩნევენ რადიკალიზაციის ნიშნებს. საკონტროლო და სამიზნე ჯგუფებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება არ დაფიქსირებულა.

იმ შემთხვევაში თუ სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლებს/პედაგოგებს გაუჩნდებოდათ ეჭვი, რომ სკოლის მოსწავლეებში მომძლავრებულია რადიკალიზაციის ნიშნები, უმრავლესობა 85,4% ამას რეაგირების გარეშე არ დატოვებდა. კითხვაზე თუ ვის მიმართავდნენ ასეთ შემთხვევაში ყველაზე გავრცელებული პასუხია „მივმართავდი სკოლას“ და „მივმართავდი ფსიქოლოგებს“.

კვლევის შედეგების შეჯამება

1. მოსწავლეები

მოსწავლეთა ზოგადი სამოქალაქო აქტივობის დონე მაღალია, გამოკითხულთა უმრავლესობას 97% მიუღია მონაწილეობა რომელიმე სამოქალაქო აქტივობაში მაინც, ყველაზე მეტად მოსწავლეები ჩართულნი არიან გარემოსდაცვით ღონისძიებებში, სპორტულ ღონისძიებებში ან ინტელექტუალურ თამაშებში.

სასკოლო ღონისძიებებში მოსწავლეთა ჩართულობა საშუალოზე მაღალია (4 ბალიან სკალაზე 3,1 საშუალო ქულა). მათ 85,7%-ს მიუღია მონაწილეობა რაიმე სახის სასკოლო ღონისძიებაში. ამავდროულად გოგონები მეტად არიან ჩართულები ამ ტიპის აქტივობაში, ვიდრე ბიჭები.

მოსწავლეები ყველაზე ნაკლებად დაინტერესებული არიან იმ რელიგიურ ჯგუფში მიმდინარე მოვლენებით, რომელსაც თავად არ მიეკუთვნებიან (1,64 საშუალო ქულა 3 ბალიან სკალაზე) და სხვა რეგიონებში მიმდინარე მოვლენებით (1,86 საშუალო ქულა 3 ბალიან სკალაზე). ხოლო ყველაზე მეტად დაინტერესებულნი არიან სკოლაში (2,47 საშუალო ქულა 3 ბალიან სკალაზე) და იმ სოფელში/ქალაქში მიმდინარე მოვლენებით, სადაც ცხოვრობენ (2,48 საშუალო ქულა 3 ბალიან სკალაზე).

მოსწავლეთა 73% თვლის, რომ სამოქალაქო განათლების საგანი აუცილებელია. მათი უმრავლესობა - 86.5% ჯამში აღნიშნავს, რომ „ძალიან კმაყოფილია“ ან „უფრო კმაყოფილია“ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებით. ანალოგიური შედეგებია სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მოსწავლეთა ჩართულობასთან დაკავშირებით. თუ 5 ბალიან სკალაზე, ჩართულობა მთლიანობაში 4 ქულით შეფასდა.

ზოგადად, მოსწავლეთა შორის რადიკალიზაციის ხარისხი არ არის მაღალი. თუმცა, არ შეიძლება ითქვას, რომ ის დაბალია. საერთო ჯამში, მოსწავლეთა 53% ავლენს რადიკალიზაციის საშუალო, 38,3% დაბალ, ხოლო 8,4% მაღალ ხარისხს. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ რადიკალიზაციის ხარისხზე გავლენას ახდენს:

1. უფლებრივი მდგომარეობის აღქმა - რესპონდენტები, რომლებიც თვლიან რომ საქართველოში სხვადასხვა რელიგიური კონფესიების უფლებები ირღვევა, რადიკალიზაციის უფრო მაღალი ხარისხით ხასიათდებიან, ვიდრე ისინი, ვინც თვლის, რომ მათი რელიგიური უფლებები არ ირღვევა.

2. სამოქალაქო ცნობიერების დონე - მოზარდი, რაც უფრო კომფორტულად თვლის ცხოვრებას იმ ქვეყანაში, სადაც ქვეყნა იმართება კონსტიტუციისა და კანონის შესაბამისად, მით უფრო დაბალია რადიკალიზაციის დონე

3. რელიგიური უსაფრთხოების განცდა - ის ვინც თვლის, რომ რელიგიას, რომელსაც ის მიეკუთვნება, საფრთხე ემუქრება, რადიკალიზაციის უფრო მაღალ ხარისხს ავლენს, ვიდრე ის ვინც ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება.

4. სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მოსწავლეთა ჩართულობის ხარისხი - რაც უფრო ჩართულია მოსწავლე საგაკვეთილო პროცესში, მით უფრო დაბალია მისი რადიკალიზაციის ხარისხი.

2. მშობლები

მშობლების აბსოლუტური უმრავლესობა თავიანთი შვილების სამოქალაქო აქტივობის დონეს აფასებს როგორც საშუალოს ან უფრო მაღალს (ჯამში 95,3%). მშობლებს დადებითი

დამოკიდებულება აქვთ სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ. ისინი მიიჩნევენ, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება აუცილებელია (86,8%), ამასთან მათი უმრავლესობა კმაყოფილია სამოქალაქო განათლების საგნის გაკვეთილების შედეგებით (პასუხების „ძალიან კმაყოფილი“ და „უფრო კმაყოფილი“ ჯამი 87,9%-ია). მშობლების შეფასებით თავიანთი შვილები ჩართულები არიან საგაკვეთილო პროცესში (პასუხების „ძალიან ჩართული“ და „უფრო ჩართული“ ჯამი 78,4%-ია). მშობლების უმრავლესობა ეთანხმებოდა მოსაზრებას, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის გავლის შედეგად, კურიკულუმით გათვალისწინებულ მიზნები მიღწეული იქნება. (კითხვარში ჩამოთვლილი იყო 12 მიზანი / სწავლის შედეგი, „დიახ“ პასუხები მერყეობდა 72,1%-დან 83,7% მდე).

რადიკალიზაციის საფრთხის მაღალ საშიშროებაზე მშობლების მხოლოდ მეთათვის მიუთითებს. თითქმის მესამედი თვლის რომ რადიკალიზაციის საფრთხე მათ რაიონში / ქალაქში არ არსებობს. რადიკალიზაციის შესაძლო ნიშნების ამოცნობის უნარის მიხედვით, მშობლებს შორის გამოიყო სამი ჯგუფი: რომლებმაც ვერ ამოიცნეს რადიკალიზაციის ნიშნების უმრავლესობა, რომლებმაც შეძლეს ნიშნების დაახლოებით ნახევარის ამოცნობა და რომლებმაც ამოიცნეს თითქმის ყველა ნიშანი. როგორც აღმოჩნდა დაახლოებით მესამედი მიეკუთვნება ჯგუფს, რომელმაც ვერ ამოიცნო რადიკალიზაციის ნიშნების უმრავლესობა (29,1%). ნახევარმა შეძლო ნიშნების დაახლოებით ნახევარის ამოცნობა (53,4%) და რესპონდენტების მხოლოდ ყოველმა მეექვსემ შეძლო რადიკალიზაციის ნიშნების უმრავლესობის ამოცნობა (17,5%).

მიუხედავად იმისა რომ მშობლების მცირე ნაწილს შეუძლია რადიკალიზაციის ნიშნების უმეტესობის ამოცნობა, მშობლების უმრავლესობა (85,3%) მაინც თვლის, რომ იცის როგორ უნდა მოიქცეს იმ შემთხვევაში თუ შვილს შეამჩნევს რადიკალიზაციის ნიშნებს.

იმ შემთხვევაში თუ მშობლებს გაუჩნდებათ ეჭვი რომ თავიანთი შვილის ქცევაში მომძლავრებულია რადიკალიზაციის ნიშნები, მათი უმრავლესობა არ მოახდენდა ამ ეჭვების იგნორირებას (96,8%). ყველაზე გავრცელებული პასუხები იყო „მე თვითონ შევეცდები პრობლემის მოგვარებას“ (94,2%) და „მივმართავ ფსიქოლოგს“ (83,5%). ყველაზე ნაკლები ალბათობაა რომ მშობლებმა მიმართონ სამართალდამცავ ორგანოებს (33%) ან ადგილობრივ ავტორიტეტებს (42,9%).

3. სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და პედაგოგები

სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლებისა და პედაგოგების უმრავლესობა თვლის, რომ მოსწავლეების სამოქალაქო აქტიურობის დონე ძალიან მაღალი ან მაღალია. სკოლის წარმომადგენლების უმრავლესობა (84,1%) მიიჩნევს რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება აუცილებელია. ამასთან უმრავლესობა კმაყოფილია სამოქალაქო განათლების საგნის გაკვეთილების შედეგებით და თვლიან რომ მოსწავლეები ძალიან ჩართულები არიან საგაკვეთილო პროცესში.

რესპონდენტების უმრავლესობა ეთანხმებოდა მოსაზრებას, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის გავლის შედეგად, კურიკულუმით გათვალისწინებულ მიზნები მიღწეული იქნება. (კითხვარში ჩამოთვლილი იყო 12 მიზანი / სწავლის შედეგი, „დიახ“ პასუხები მერყეობდა 74,4%-დან 90,2% მდე). სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ

დამოკიდებულების მიხედვით სამიზნე და საკონტროლო ჯგუფებს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება არ დაფიქსირებულა.

სკოლის წარმომადგენლების მესამედზე მეტი თვლის რომ მათ რაიონში / ქალაქში / სოფელში რადიკალიზაციის საფრთხე არ არსებობს (36,6%). დაახლოებით ნახევარი კი თვლის, რომ რადიკალიზაციის საფრთხე მცირეა (52,4%).

რადიკალიზაციის შესაძლო ნიშნების უმრავლესობის ამოცნობა შეძლო გამოკითხულთა მეექვსედმა (15,9%). ნიშნების დაახლოებით ნახევარი ამოიცნო დაახლოებით ორმა მესამედმა (67,1%). ამასთან საკონტროლო და სამიზნე ჯგუფებს შორის ამ კითხვის მიხედვით განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია. საკონტროლო ჯგუფის წევრებმა რადიკალიზაციის ნიშნების უფრო დიდი ნაწილი ამოიცნეს.

რესპონდენტებს შორის საკმაოდ მაღალია მოლოდინი რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლება შეამცირებს რადიკალიზაციის საფრთხეს (84,1%). სკოლის წარმომადგენლების სამი მეოთხედი თვლის რომ იცის როგორ მოიქცეს იმ შემთხვევაში თუ მოსწავლეს შეამჩნევნ რადიკალიზაციის ნიშნებს (76,4%). ასეთ შემთხვევაში ყველაზე გავრცელებული პასუხია „მივმართავდი სკოლას“ (86,6%) და „მივმართავდი ფსიქოლოგებს“ (85,4%).

თემა III. მოქალაქეობრივი განათლების შესახებ არსებული ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია

1. Civic Education in the 21st Century. An Analytical and Methodological Global Overview. 2018
2. Avery, P. (2010) Can Tolerance Be Taught? In Walter Parker (ed.), Social Studies Today: Research and Practice. New York: Routledge.
3. Bagley, E. and Shaffer, D. W. (2011) Promoting Civic Thinking through Epistemic Game Play. In Richard Ferdig (ed.), Discoveries in Gaming and Computer-Mediated Simulations: New Interdisciplinary Applications. Hershey, PA: IGI Global.
4. Billig, S., Root, S., and Jesse, D. (2005). The Impact of Participation in Service Learning on High School Students' Civic Engagement. CIRCLE Working Paper 33. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.
5. Civic Education in the 21st Century. An Analytical and Methodological Global Overview. 2018
6. Flanagan, C. A., Syvertsen, A. K., and Stout, M. D. (2007). Civic Measurement Models: Tapping Adolescents' Civic Engagement. CIRCLE Working Paper 55. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.
7. Thomas, R. and McFarland, D. (2010) Joining Young, Voting Young: The Effects of Youth Voluntary Associations on Early Adult Voting. CIRCLE Working Paper 73: Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.

8. Mirela Albulescu, Ion Albulescu. OVERTONES IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL THEORY AND PRACTICE: EDUCATION FOR DEMOCRATIC CITIZENSHIP. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 209 (2015)
9. Allan, A., Charles, C. (2015), „Preparing for Life in the Global Village: producing Global Citizen Subjects in UK Schools”, in *Research Papers in Education*, v30 n1, Philadelphia, Routledge.
10. Audigier, Fr. (1999), *L'éducation à la citoyenneté*, INRP, Paris.
11. Bîrzea, C. (2000), *GXFDĠLD SHQWUX FHWăĠHQLH GHPRFUDWLFă 3HUVSHFWLYD QYăĠăULL SHUPDQHQWH*, Consiliul Europei, Strasbourg.
12. Canivez, P. (1990), *Éduquer le citoyen?*, Édition Hatier, Paris.
13. Engle, S. H., Ochoa, A. S. (1988), *Education for democratic citizenship: Decision making in the social studies*, New York, Teachers College Press.
14. Heater, D. (2004), *A Brief History of Citizenship*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
15. Kerr, D. (1999), „Citizenship Education in the Curriculum: An International Review”, in *The School Field*, vol. X, no. ¾.
16. Olssen, M. (2002), *Citizenship Education and Difference*, in Scott, D., Lawson, H., *Citizenship Education and the Curriculum*, Westport, Ablex Publishing. Velea, S. (2004),
17. Weinberg, J and Flinders M. (2018), *Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education*. *British Educational Research Journal* Vol. 44, No. 4, August 2018,
18. Bache, I., Bartle, I., Flinders, M. & Marsden, G. (2015) *Multi-level governance and climate change: Insights from transport policy* (London, Rowman & Littlefield).
19. DfE (2015) *Character education: Apply for 2015 grant funding*. Available online at: www.gov.uk/government/news/character-education-apply-for-2015-grant-funding (accessed 15 June 2016).
20. DfE (2017) *Plans launched to drive social mobility in opportunity areas*. Available online at: www.gov.uk/government/news/plans-launched-to-drive-social-mobility-in-opportunity-reas (accessed 27 October, 2017).
21. Espiet-Kilty, R. (2016) *David Cameron, citizenship and the Big Society: A new social model?* *Revue française de civilisation britannique*, 21(1).
22. Grayling, A. C. (2017) *Democracy and its crisis* (London, Oneword Publications).
23. Keating, A. & Janmaat, J. G. (2016) *Education through citizenship at school: Do school activities have a lasting impact on youth political engagement?* *Parliamentary Affairs*, 69, 409–429.
24. Kisby, B. (2017) ‘Politics is ethics done in public’: Exploring linkages and disjunctions between citizenship education and character education in England, *Journal of Social Science Education*, 16(3), 7–20.
25. Martens, A. M. & Gainous, J. (2012) *Civic education and democratic capacity: How do teachers teach and what works?*, *Social Science Quarterly*, 94, 956–976.

26. Peterson, A. & Knowles, C. (2009) Active citizenship: A preliminary study into student teacher understandings, *Educational Research*, 51(1), 39–60.
27. Peterson, A., Durrant, I. & Bentley, B. (2015) Student teachers' perceptions of their role as civic educators: Evidence from a large higher education institution in England, *British Educational Research Journal*, 41(2), 343–364.
28. Runciman, D. (2018) *How democracy ends* (London, Profile Books).
29. Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W. (2001) *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen* (Amsterdam, International Association for the Evaluation of Educational Achievement).
30. *Citizenship Education around the world (Local Contexts and Global Possibilities)*. Edited by John E. Petrovic and Aaron M. Kuntz. 2014 Taylor & Francis
31. *Democratic Inclusive Educators*. Amy Baird Miner. UTAH STATE UNIVERSITY Logan, Utah 2013
32. Abdi, A. A., & Richardson, G. (2008). *Decolonizing democratic education*. Rotterdam, The Netherlands: Sense.
33. Anyon, J. (Ed.). (2009). *Theory and educational research: Toward critical social explanation*. New York, NY: Routledge.
34. Apple, M. W., & Beane, J. A. (2007a). *Democratic schools: Lessons in powerful education*. Portsmouth, NH: Heinemann.
35. Apple, M. W., & Beane, J. A. (2007b). Democracy. *Principal Leadership*, 8(2), 35-38.
36. Banks, J. A. (1997). *Educating citizens in a multicultural society*. New York, NY: Teachers College Press.
37. Banks, J. A. (2002). Race, knowledge construction, and education in the USA: Lessons from history. *Race, Ethnicity, & Education*, 5(1), 7-27.
38. Berry, B. (2006). Why we do not support new teachers. *Democracy & Education*, 16(3), 33-38.
39. Bixby, J. S., & Pace, J. L. (2008). *Educating democratic citizens in troubled times*. Albany, NY: State University of New York Press.
40. Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York, NY: Free Press. Reprinted by Echo Library (2007).
41. Evans, R., & Saxe, D. (1996). *Handbook on teaching social issues*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
42. Franklin, B. M. (2000). A historical perspective on teaching low-achieving children: A first account. In B. Franklin (Ed.), *Curriculum and consequence: Herbert M. Kliebard and the promise of schooling* (pp. 128-152). Columbia, NY: Teachers College Press.
43. Freire, P. (1987). *Pedagogy of the oppressed*. New York, NY: Continuum.
44. Garrison, W. H. (2008). Democracy and education: Empowering students to make sense of their world. *Phi Delta Kappa*, 89, 347-348.

45. Giroux, H. A. (2004). Critical pedagogy and the postmodern/modern divide: Towards pedagogy of democratization. *Teacher Education Quarterly*, 31(1), 31-47.
46. Greer, J., Greer, B., & Hawkins, J. M. (2003). Building a sense of family in the classroom. *Social Studies & the Young Learner*, 16(2), 23-26.
47. Gross, L. A. (2006). Using classroom space and routine to promote democratic opportunities. *Social Studies & the Young Learner*, 19(1), 24-27.
48. Gutmann, A. (1987). *Democratic education*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
49. Gutmann, A., & Thompson, D. (1996). *Democracy and disagreement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
50. Hess, D. E. (2009). *Controversy in the classroom*. New York, NY: Routledge.
51. Hookway, N. (2008). Entering the blogosphere: Some strategies for using blogs in social research. *Qualitative Research*, 8(1), 91-113.
52. Kliebard, H. M. (2004). *The struggle for the American Curriculum*. New York, NY: Routledge/ Falmer.
53. Lang, J. C. (2011). Epistemologies of situated knowledges: Troubling knowledge in philosophy of education. *Educational Theory*, 61(1), 75-96.
54. Maher, F., & Tetreault, M. K. Y. (2001). *The feminist classroom*. Oxford, England: Rowman & Littlefield.
55. McLaren, P., & Jaramillo, N. E. (2006). Critical pedagogy, Latino/a education, and the politics of class struggle. *Cultural Studies Cultural Methodologies*, 6(1), 73-93.
56. Metzger, D. (2004). Rethinking classroom management: Teaching and learning with students. *Social Studies & the Young Learner*, 17(2), 13-15.
57. Ochoa-Becker, A. S. (2007). *Democratic education for social studies: An issues-centered decision-making curriculum*. Charlotte, CT: Information Age.
58. Osler, A. (2010). *Students' perspectives on schooling*. London, England: Open University Press.
59. Parker, W. (2008). Knowing and doing in democratic citizenship education. In L. S. Levstik & C. A. Tyson's (Eds.), *Handbook of research in social studies education* (pp. 65-80). New York, NY: Taylor & Francis.
60. Parker, W. (2009). Three great teaching strategies. In W. Parker (Ed.), *Social studies in elementary education* (13th ed., pp. 289-319). Boston, MA: Pearson.
61. Popkewitz, T. S. (1987). *The formation of school subjects*. New York, NY: Falmer.
62. Spring, J. (2010). *American education*. Boston, MA: McGraw-Hill.
63. Young, I. M. (2000b). *Justice and the politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
64. Young, I. M. (2004). Situated knowledge and democratic discussions. In J. Andersen & B. Simm (Eds.), *Politics of inclusion and empowerment: gender, class and citizenship* (pp. 19-35). New York, NY: Macmillan.

65. Young, I. M. (2006). Education in the context of structural injustice: A symposium response. *Educational Philosophy & Theory* 38(1), 93-103.
66. Democracy, Education, and Multiculturalism: Dilemmas of Citizenship in a Global World
Author(s): Carlos Alberto Torres Source: Comparative Education Review, Vol. 42, No. 4
(Nov., 1998), pp. 421-447 Published by: The University of Chicago Press on behalf of the
Comparative and International Education Society.
67. Educating for democracy. Background materials on democratic citizenship and human rights
education for teachers (2010). Rolf Gollob, Peter Krapf, Wiltrud Weidinger (editors)
68. Feu J., Serra C., Canimas J., La`zaro L., Simo´-Gi N. (2017). Democracy and Education: A
Theoretical Proposal for the Analysis of Democratic Practices in Schools. Online Journal
Studies in Philosophy and Education. © Springer Science+Business Media Dordrecht
69. Barber, B.R. 1984. Strong democracy. participatory politics for a new age. Berkeley:
University of California Press.
70. Blanqui, A. 2006. Lettre a` Maillard (6 juin 1852). In Maintenant, il faut des armes. Pari´s: La
Fabrique.
71. Brown, W. 2011. [2009]. We are all democrats now. In Democracy in what state?, 44–57,
New York: Columbia University Press.
72. Feu, J., Simo´, N. Serra C., and Canimas, J. 2017. Dimensiones, caracteri´sticas e indicadores
para una escuela democra´tica. (Dimensions, characteristics and indicators for a democratic
school) Estudios Pedagógicos (in press).
73. Fishkin, J. 1995. Democracia y deliberacio´n. Nuevas perspectivas para la reforma
democra´tica. Barcelona: Ariel.
74. Fishkin, J. 2009. When the people speak. Deliberative democracy and public consultation.
Nueva York: Oxford University Press.
75. Guarro, A. 2005. La transformacio´n democra´tica de la cultura escolar: Una respuesta justa a
las necesidades del alumnado de zonas desfavorecidas. Profesorado. Revista de Curri´culum y
Formacio´n del Profesorado 9 (1): 1–48.
76. Habermas, J. 1999. Tres modelos normativos de democracia. In La inclusio´n del otro.
Estudios de teori´a polı´tica. Barcelona: Paido´s.
77. Lawy, R., and G. Biesta. 2006. Citizenship-as-practice: The educational implications of an
inclusive and relational understanding of citizenship. British Journal of Educational Studies
54 (1): 34–50.
78. Levinson, M. 2012. The civic empowerment gap. In No citizen left behind, ed. M. Levinson.
Cambridge: Harvard University Press.
79. Nancy, J.-L. 2011. [2009]. Finite and infinite democracy. In Democracy in what state?, 58–75.
New York: Columbia University Press.
80. Pettit, P. 1997. Libe´ralisme et re´publicanisme. In Dictionnaire d’e´thique et de philosophie
morale. Pari´s: Presses Universitaires de France.

81. Rancie`re, J. 2011 [2009]. Democracies against democracy. In *Democracy in what state?*, 76–80. New York: Columbia University Press.
82. Reay, D. 2011. Schooling for democracy: A common school and a common university? A response to ‘schooling for democracy. *Democracy and Education* 19 (1): 1–4.
83. Rosanvallon, P. 2013. *The society of equals*. Cambridge: Harvard University Press.
84. Sandel, M. 1998. *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
85. Skinner, Q. 2004. Las paradojas de la libertad polı ´tica. In *Nuevas ideas republicanas. Autogobierno y libertad*, ed. F. Ovejero et al. Barcelona: Paido ´s.
86. Sutherland, G. 2006. Voice of change: Embedding student voice work. *Curriculum Briefing* 4 (3): 8–11.
87. Taguieff, P.A. 1990. *La force du pre ´juge ´. Essai sur le racisme et ses doubles*. Pari ´s: Gallimard.
88. Taylor, C. 1994. The Politics of recognition. In *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*, ed. A. Gutman. Princeton: Princeton University Press.
89. Thornberg R., Elvstrand H. (2012). Children's experiences of democracy, participation, and trust in school, *International Journal of Educational Research*, (53), 44–54.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2011.12.010>
90. Alderson, P. (1999). Human rights and democracy in schools: Do they mean more than picking up litter and not killing whales? *The International Journal of Children’s Right*, 7, 185–205.
91. Aspán, M. (2009). *Delade meningar: Om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och in-kännande*. [Shared and devided minds: On affordances in education for participant and sympa-thetic children]. Stockholm: Stockholm University.
92. Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, symbolic control and identity: Theory, research, critique* (rev. ed.). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
93. Corsaro, W. A. (2005). *The sociology of childhood* (2nd ed.). Thousand Oaks: Pine Forge Press.
94. Devine, D. (2000). Constructions of childhood in school: Power, policy and practice in Irish educa-tion. *International Studies in Sociology of Education*, 10, 23–41.
95. Devine, D. (2002). Children’s citizenship and the structuring of adult–child relations in the primary school. *Childhood*, 9, 303–320.
96. Davies, L. (2000). Researching democratic understanding in primary school. *Research in Education*, 61, 39–48.
97. Dewey, J. (1916). *Democracy in education*. New York: Macmillan.
98. Dovemark, M. (2004). *Ansvar–flexibilitet–valfrihet: En etnografisk studie om en skola i förändring*. [Responsibility–flexibility–choice: An ethnographic study on a school in change]. Göteborg Stud-ies in Educational Sciences, 223. Göteborg: Göteborg University.

99. Ekholm, M., & Lindvall, K. (1991). *Eleverna och demokratin i skolan: Enkätbelysning och en värderande diskussion*. [Pupils and democracy in school: A questionnaire study and an evaluating discussion]. Karlstad: Karlstad University.
100. Englund, T. (2000). Deliberativa samtal som värdegrund – historiska perspektiv och aktuella förutsättningar. [Deliberative communication as a value foundation – historical perspective and current preconditions]. Stockholm: Skolverket.
101. Englund, T. (2006). Deliberative communication: A pragmatist proposal. *Journal of Curriculum Studies*, 38, 503–520.
102. Fjeldstad, D., & Mikkelsen, R. (2003). Strong democratic competence does not automatically lead to strong engagement and participation. *International Journal of Educational Research*, 39, 621–632.
103. Forsberg, E. (2000). Elevinflytandets många ansikten. [The many faces of pupil participation]. *Uppsala Studies in Education*, 93. Uppsala: Uppsala University.
104. Gutmann, A. (1987). *Democratic education*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
105. Helwig, C. C. (2006). The development of personal autonomy throughout cultures. *Cognitive Development*, 21, 468–473.
106. Jackson, P. W. (1968). *Life in classroom*. New York: Teachers College Press.
107. Johansson, E., & Johansson, B. (2003). *Etiska möten i skolan*. [Ethical encounters in the school]. Stockholm: Liber.
108. Meighan, R., & Siraj-Blatchford, I. (1997). *A sociology of education* (3rd ed.). London: Cassell.
109. Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. Cambridge: Cambridge University Press.
110. Millei, Z., & Raby, R. (2010). Embodied logic: Understanding discipline through constituting the subject of discipline. In Z. Millei, T. G. Griffiths, & R. J. Parkes (Eds.), *Re-theorizing discipline in education* (pp. 27–42). New York, NY: Peter Lang.
111. Neff, K. D., & Helwig, C. C. (2002). A constructivist approach to understanding the development of reasoning about rights and authority within cultural contexts. *Cognitive Development*, 17, 1429–1450.
112. Nucci, L. P. (2001). *Education in the moral domain*. Cambridge: Cambridge University Press.
113. Portelli, J. P. (1993). Exposing the hidden curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, 25, 343–358.
114. Prout, A., & James, A. (1997). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. In A. James & A. Prout (Eds.), *Constructing and reconstructing childhood* (2nd ed., pp. 7–33). London: The Falmer Press.
115. Raby, R. (2005). Polite, well-dressed and on time: Secondary school conduct codes and the production of docile citizens. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 42, 71–92.

116. Raby, R. (2008). Frustrated, resigned, outspoken: Students' engagement with school rules and some implications for participatory citizenship. *The International Journal of Children's Right*, 16, 77–98.
117. Raby, R., & Domitrek, J. (2007). Slippery as fish... but already caught? Secondary students' engagement with school rules. *Canadian Journal of Education*, 30, 931–958.
118. Saha, L. J., & Print, M. (2010). Student school elections and political engagement: A cradle of democracy? *International Journal of Educational Research*, 49, 22–32.
119. Selberg, G. (1999). *Elevinflytande i lärande*. [Pupil participation in learning]. Luleå: Luleå University of Technology.
120. Skelton, A. (1997). Studying hidden curricula: Developing a perspective in the light of postmodern insights. *Curriculum Studies*, 5, 177–193.
121. Skollagen [Education Act] (1985:1100). Retrieved May 20, 2008 from the Swedish Parliament web page: <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100>.
122. Skolverket [National Agency for Education]. (2006). *Ordningsregler för en trygg och lärande miljö*. [Rules of order conducive to a safe and learning school milieu]. Stockholm: Skolverket.
123. Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 119–153). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
124. Thomas, N., & O'Kane, C. (1999). Experiences of decision-making in middle childhood: The example of children looked after by local authorities. *Childhood*, 6, 369–387.
125. Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
126. Turiel, E. (2006). The development of morality. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child development*. Vol. 3. Social, emotional, and personality development (6th ed., pp. 789–857). New York: Wiley.
127. Utbildningsdepartementet [the Ministry of Education and Research]. (1998). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*. [The National curriculum policy document for the primary school system, preschool classes and after-school centres]. Stockholm: Skolverket.
128. Vallance, E. (1983). Hiding the hidden curriculum. In H. Giroux & D. Purpel (Eds.), *The hidden curriculum and moral education* (pp. 9–27). Berkeley: McCutchan Publishing Corporation.
129. Wainryb, C. (2006). Moral development in culture: Diversity, tolerance, and justice. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 211–240). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
130. Ferguson-Patric K. (2012). Developing an inclusive democratic classroom “in action” through cooperative learning, Joint AARE APERA International Conference, Sydney 2012

131. Catalano, R., Berglund, M., Ryan, J., Lonczak, H., & Hawkins, J. (2002). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Prevention And Treatment*, 5(15).
132. Cochran-Smith, M. (2003). Teaching quality matters. *Journal of Teacher Education*, 54(2), 95-98.
133. Cowie, H., & Berdondini, L. (2001). Children's reactions to cooperative group work: a strategy for enhancing peer relationships among bullies, victims and bystanders. *Learning and Instruction*, 11, 517-530.
134. Fearnley-Sander, M., Moss, J., & Harbon, L. (2001). *The civic school: Australian-Indonesian professional collaboration to model and audit the development of democratic primary classrooms and teacher language using the Index for Inclusion*. Paper presented at the AARE 2001.
135. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813-828.
136. Gillies, R. (2003). Structuring cooperative group work in classrooms. *International Journal of Educational Research*, 39(1-2), 35-49.
137. Hattie, J. (2003). *Teachers make a difference: what is the research evidence?* Camberwell, Victoria: Australian Council for Educational Research.
138. Ingvarson, L. (2002). *Building a learning profession*. Camberwell, Victoria: Australian Council of Educational Research.
139. Johnson, D., & Johnson, R. (1994). *Learning Together and Alone: Cooperative, competitive and individualistic learning*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
140. Johnson, D., Johnson, R., & Smith, K. (2000). Constructive Controversy: the educative power of intellectual conflict. *Change*, 32(1), 28-38.
141. Johnson, D., Johnson, R., & Stanne, M. (2000). Cooperative learning methods: a meta-analysis Retrieved 1st December, 2008, from <http://www.clcrc.com/pages/cl-methods.html>
142. King, A., Stafferi, A., & Adelgais, A. (1998). Mutual peer tutoring: Effects of structuring tutorial interaction to scaffold peer learning. *Journal of Educational Psychology*, 90(1), 134-152.
143. Kusche, C., & Greenberg, M. (2006). Brain development and social-emotional learning: an introduction for educators. In M. J. Elias & H. Arnold (Eds.), *The educator's guide to emotional intelligence and academic achievement*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
144. Palinscar, A., & Herrenkohl, L. (2002). Designing collaborative contexts. *Theory into Practice*, 41, 26-35.
145. Rowe, K. (2003). *The Importance of Teacher Quality as a Key Determinant of Students' Experiences and Outcomes of Schooling*. Paper presented at the ACER Research Conference, Melbourne.
146. Schul, J. E. (2011). Revisiting an Old Friend: The Practice and Promise of Cooperative Learning for the Twenty-First Century. *The Social Studies*, 102(2), 88-93.

147. Slavin, R. (1995). The Cooperative Elementary School: Effects on Students' Achievement, Attitudes, and Social Relations. *American Educational Research Journal*, 32(1), 321-351.
148. Slavin, R. (1996). *Education for all*. Exton, PA: Swets & Zeitlinger Publishers.
149. Stevahn, L., Johnson, D., Johnson, R., Green, K., & Laginski, A. (1997). Effects on high school students on conflict resolution training integrated into English literature. *Journal of Social Psychology*, 137, 302-315.
150. Stevens, R., & Slavin, R. (1995). Effects of a Cooperative Learning Approach in Reading and Writing on Academically Handicapped and Non-handicapped Students. *The Elementary School Journal*, 95(3), 241-263.
151. UNESCO (2003). *Overcoming Exclusion through Inclusive Approaches in Education. A Challenge and a Vision. Conceptual paper for the Education Sector*. Paris: UNESCO.
152. Vinterek, M. (2010). How to live democracy in the classroom. *Education Inquiry*, 1(4), 367-380.
153. Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge Univ Pr.
154. Zbar, V. (2003). Teaching is the key: Completing the jigsaw. In V. Zbar & T. Mackay (Eds.), *Leading the debate: Selected papers from a decade of the IARTV Seminar Series*. Melbourne, Victoria: Incorporated Association of Registered Teachers of Victoria (IARTV).
155. Schugurensky D., Myers J.P. (2003). Citizenship education: Theory, research and practice, Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto (OISE/UT), Encounters on Education, Volume 4.
156. მოქალაქის აღზრდა - ყველაზე მნიშვნელოვანი მოლოდინი. ნ. ჭიაბრიშვილი, ჯ. ჯავახიშვილი, თ. გურჩიანი, გ. გახელაძე (2012)
157. სამოქალაქო აქტივობის დონის განსაზღვრა და სამოქალაქო განათლების საგნის მიმართ არსებული დამოკიდებულებების კვლევა სკოლის მოსწავლეებში (2018)

თავი IV: მოქალაქეობრივი განათლების მხარდამდამჭერი პროექტები

შინაარსი:

თემა 1. სასკოლო პროექტები

თემა 2. საუნივერსიტეტო პროექტები

თემა 1. სასკოლო პროექტები

მასწავლებლის პროფესიული კომპეტენციის ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტი არის ის, რომ ის იყოს სამოქალაქო ღირებულებათა არა მარტო მატარებელი, არამედ

დამწერგავი თავის პროფესიულ გარემოში და დაეხმაროს მოსწავლეებს ამ ღირებულებების ჩამოყალიბებაში. იმავდროულად დაუტოვოს მათ თავისუფალი არჩევანი, მისცეს ურთიერთპატივისცემისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის ცხოვრებისეული გაკვეთილები.

დემოკრატიული მოქალაქეობის განვითარებისკენ მიმართული პროგრამების და პროექტების განხორციელება საქართველოში გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლებიდან იწყება. არაერთი საერთაშორისო ორგანიზაცია, სამთავრობო თუ არასამთავრობო სექტორი ახორციელებს ამ მიმართულებით საქმიანობას სათემო, სასკოლო თუ საუნივერსიტეტო დონეზე.

წინამდებარე ანგარიშში წარმოდგენილია ბოლო წლებში სასკოლო და საუნივერსიტეტო დონეებზე განხორციელებული პროექტები და პროგრამები, რომელთა საბოლოო მიზანი - სტუდენტებსა და მოსწავლეებში დემოკრატიული ღირებულებების განვითარება მიიღწევა ამ მიმართულებით მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ხელშეწყობით, მოსწავლეებისა და მასწავლებლების სასწავლო რესურსებით უზრუნველყოფით, მასწავლებლის მომზადების საუნივერსიტეტო კურიკულუმების დახვეწით, ექსტრაკურსულარული აქტივობების განხორციელებით და მათში მოსწავლეთა აქტიური ჩართვით.

პროექტი „მომავლის თაობა“

2006-2007 სასწავლო წლიდან, ეროვნული სასწავლო გეგმის დანერგვასთან ერთად, საქართველოს ზოგასაგანმანათლებლო სკოლებში სავალდებულო საგანად დაემატა - სამოქალაქო განათლება, რომლის მიზანია მოსწავლეთა სოციალურად აქტიურ მოქალაქეებად ჩამოაყალიბების ხელშეწყობა, რომლებსაც ეცოდინებათ თავისი უფლება-მოვალეობები და სამოქალაქო პასუხისმგებლობანი და შეეძლებათ მათი რეალიზება.

ეს იყო დიდი გამოწვევა საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებისთვის, რადგან საგანი „სამოქალაქო განათლება“ იყო სრულიად ახალი და განსხვავებული საგანი, რომელიც მანამდე არსებულ პროგრამებში არ არსებობდა; არ არსებობდა მასწავლებელთა კორპუსი, რომელსაც ჰქონდა სპეციალური განათლება ამ მიმართულებით და „სამოქალაქო განათლების“ სწავლებას ითავსებდნენ სხვა საგნის მასწავლებლები. მასწავლებლები მიახლოებითი კვალიფიკაციით (ისტორია და სამართალი კვალიფიკაციით) სისტემაში იყო სულ 30. მასწავლებელთა დაბალმა კვალიფიკაციამ შექმნა ლატენტური წინააღმდეგობა თავად მასწავლებელთა მხრიდან; „სამოქალაქო განათლება“ აღქმული იყო როგორც მეორეხარისხოვანი საგანი. ყველაზე კარგად ამ ახალი საგანის სწავლებას ალღო აუღეს იმ სკოლებმა, რომლებიც ჩართულები იყვნენ საგრანტო პროექტებში, რომელთა ძირითადი მიზანი სამიზნე ჯგუფებში სამოქალაქო ცნობიერების ამაღლება იყო.

აღნიშნულ გამოწვევაზე საპასუხოდ და საქართველოს სკოლებში სამოქალაქო განათლების ეფექტიანად სწავლების მხარდასაჭერად 2010-2014 წლებში მიმდინარეობდა ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს მიერ დაფინანსებული „სამოქალაქო განათლებისა და პედაგოგთა გადამზადების პროგრამა“,

რომელიც ხორციელდებოდა ამერიკული ორგანიზაცია PH International – ის მიერ 11 პარტნიორ რეგიონულ ორგანიზაციასა და კონსულტაციისა და ტრენინგის ცენტრთან (CTC) თანამშრომლობით.

პროგრამის განხორციელების პროცესში ჩართული იყო 11 რეგიონი და 740 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა მთელი საქართველოს მასშტაბით. პროგრამის პირდაპირ სამიზნე ჯგუფი იყო ბენეფიციარი სკოლების მოსწავლეები, სამოქალაქო განათლების მასწავლებლები და დირექტორები, თუმცა არაპირდაპირ სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენდა ბენეფიციარი სკოლების სხვა საგნების მასწავლებლები, მშობლები, ასევე ადგილობრივი მუნიციპალიტეტებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები.

პროგრამა მიზნად ისახავდა პროგრამის ბენეფიციარ სკოლებში სამოქალაქო განათლების სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებით მოსწავლეებში დემოკრატიული მოქალაქეობის კომპეტენციების განვითარებას და მათი მონაწილეობის ხელშეწყობას დემოკრატიული ქვეყნის მშენებლობის პროცესში. მაშასადამე, სამოქალაქო განათლების პროგრამის სტრატეგიულ მიზანს წარმოადგენდა მოსწავლეთა მიერ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნის პრაქტიკულად გამოყენება და მათი სამოქალაქო და დემოკრატიულ პროცესებში ჩართვა.

პროექტის ფარგლებში განსახორციელებელი აქტივობების მიზანმიმართულად დასაგეგმად და მიღებული შედეგების შესაფასებლად *სამოქალაქო განათლებისა და პედაგოგთა გადამზადების პროგრამის ფარგლებში*, საქართველოს შეფასების ასოციაციის მიერ განხორციელდა „საწყისი მაჩვენებლებისა“ (baseline) და საბოლოო შედეგების შეფასების კვლევები. „საწყისი მაჩვენებლების“ კვლევის შედეგების ანალიზმა გამოავლინა პროგრამის დაწყების დროისათვის არსებული ვითარება, რასაც დაეფუძნა საჭიროებაზე მორგებული ღონისძიებები. საწყისი მაჩვენებლების კვლევის შედეგები პროგრამის განხორციელებებს ასევე საშუალებას აძლევდა განხორციელებინათ ეფექტიანი მონიტორინგი პროგრამის განხორციელების პროცესზე. ხოლო პროგრამის საბოლოო შეფასება კი მიზნად ისახავდა პროგრამის ეფექტიანობისა და გავლენის შესწავლას სამიზნე ჯგუფებზე, საბოლოო შეფასების შედეგების შედარებას საწყის მაჩვენებლებთან, პროგრამის შუალედური შეფასების შედეგებთან და იმის დადგენას, თუ რამდენად იხვეწებოდა პროგრამის განხორციელების მექანიზმები. საბოლოო შეფასების მიზანი იყო ასევე დაედგინა, თუ რამდენად შეასრულა პროგრამამ პროექტით განსაზღვრული მიზნები.

„საწყისი მაჩვენებლების“ კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, პროგრამის ფარგლებში, დაიგეგმა და განხორციელდა აქტივობები, როგორც კურიკულარული, ასევე ექსტრაკურიკულარული მიმართულებით. პირველის მიზანი იყო სამოქალაქო განათლების საგნის ეფექტიანად სწავლების ხელშეწყობა; ხოლო მეორე კი მიზნად ისახავდა მოსწავლეთა ჩართულობას სამოქალაქო და დემოკრატიულ აქტივობებში. ორივე მიმართულება კი, თავის მხრივ, მიმართული იყო პასუხისმგებლობით სავსე, დემოკრატიული ღირებულებების მატარებელი მომავალი თაობის აღზრდისკენ.

საგნის „სამოქალაქო განათლება“ ეფექტიანად სწავლების ხელშესაწყობად პროგრამის ფარგლებში განხორციელებული ინტერვენციები:

1. დამხმარე სახელმძღვანელოები - მოსწავლეებისა და პედაგოგებისათვის ქართულ ენაზე შეიქმნა სამოქალაქო განათლების დამხმარე სახელმძღვანელოები - როგორ გავხდე აქტიური მოქალაქე, თანამშრომლობა საზოგადოებრივი სარგებლისათვის, მონაწილეობა სკოლის თვითმმართველობაში და თანამშრომლობა ადგილობრივ ხელისუფლებასთან, რომლებიც ითარგმნა სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე.
პროგრამის შეჯამების ეტაპზე გამოვლინდა, რომ მოსწავლეთა დიდ ნაწილს გამოყენებული აქვს პროგრამის ფარგლებში შექმნილი ოთხივე დამხმარე სახელმძღვანელო. განსაკუთრებით საინტერესოდ მოსწავლეები მიიჩნევდნენ წიგნს „აქტიური მოქალაქეობა“, ხოლო მათთვის განსაკუთრებით სასარგებლო თემატად დასახელდა: კონფლიქტების მოგვარება და თანამშრომლობა, დემოკრატია და დემოკრატიული საზოგადოება, საზოგადოებრივი საქმიანობა და საზოგადოებრივი სარგებელი, სკოლის თვითმმართველობა და ადგილობრივი თვითმმართველობა.
დამხმარე სახელმძღვანელოები დადებითად შეფასდა მასწავლებლების და სკოლის დირექტორების მხრიდანაც. მათი აზრით, წიგნებში განხილული საკითხები ითვისებისთვის მოსწავლეთა ინტერესებსა და ასაკობრივ თავისებურებებს. ისინი არის პრაქტიკული და ადვილად აღსაქმელი. სახელმძღვანელოების სტრუქტურა, გამოყენებული მეთოდოლოგია მოსწავლეებს ეხმარება მიღებული ცოდნის ყოველდღიურ ცხოვრებაში ტრანსფერში.
2. პედაგოგთა ტრენინგები - პროგრამამ აქტიურად იმუშავა სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა და სკოლის დირექტორთა პროფესიული განვითარების მიმართულებით, რომლის მიზანი იყო სამიზნე ჯგუფებში დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების კომპეტენციის ამაღლება. პროგრამის ფარგლებში გადამხადდა 813 პედაგოგი და 736 სკოლის დირექტორი. პროგრამის განხორციელების სხვადასხვა ეტაპზე ჩატარებულმა კვლევის შედეგებმა აჩვენა, თუ როგორ იზრდებოდა მონაწილეთა ინტერესი ტრენინგზე განხილული საკითხებისადმი. მათ გაუჩნდათ მოტივაცია ტრენინგებზე მიღებული ცოდნის სასწავლო პროცესში ტრანსფერის. პროფესიული განვითარების ტრენინგების შეფასებამ და სასწავლო პროცესზე ექსპერტთა დაკვირვების მონიტორინგმა ასევე გამოავლინა, რომ ტრენინგზე მიღებული ცოდნა სამიზნე ჯგუფის წევრთა უმრავლესობამ რეალურად გამოიყენა როგორც საგაკვეთილო, ასევე ექსტრაკურთკულარული აქტივობების დაგეგმვისას და განხორციელებისას. პროექტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიღწევას წარმოადგენს მასწავლებელთა შორის ტრენინგებზე დამყარებული პროფესიული კავშირების მდგრადობა, რაც გამოიხატებოდა ერთობლივი პროექტების თუ სხვადასხვა სამოქალაქო აქტივობების დაგეგმვასა და განხორციელებაში, რამაც საბოლოო ჯამში ხელი შეუწყო სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა ქსელის/ფორუმის ჩამოყალიბებას.

3. პედაგოგთა ფორუმი - სამოქალაქო განათლების პროგრამის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად ჩამოყალიბდა პედაგოგთა პროფესიული განვითარების ხელშეწყობა გამოცდილების გაზიარებისა და ურთიერთთანამშრომლობის გზით. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად პროგრამამ ხელი შეუწყო სამოქალაქო განათლების პედაგოგთა ფორუმის ჩამოყალიბებას, რომელიც შემდგომში დამოუკიდებელ არასამთავრობო ორგანიზაციად ჩამოყალიბდა. სამოქალაქო განათლების პროგრამის მდგრადობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინდიკატორს სწორედ აღნიშნული ორგანიზაციის ჩამოყალიბება, მისი აქტიური საქმიანობა და მის რიგებში სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა რაოდენობის დღითიდღე ზრდა წარმოადგენს. მაშასადამე, ფორუმი წარმოადგენს სამოქალაქო განათლების პროგრამის ერთგვარ შვილობილ ორგანიზაციას, რომელმაც შექმნა სამოქალაქო განათლების პედაგოგთა ერთიანი ქსელი და რომელიც პროგრამისგან დამოუკიდებლადაც აქტიურად აგრძელებს მუშაობას სამოქალაქო განათლების მიმართულებით.

სამოქალაქო განათლების გაკვეთილზე მიღებული ცოდნის რეალურ სიტუაციებში გამოყენების ხელშესაწყობად და სამოქალაქო და დემოკრატიულ აქტივობებში მოსწავლეთა ჩართულობის გასაზრდელად პროგრამის ფარგლებში განხორციელდა არაერთი ექსტრაკურსულარული ღონისძიება - შეიქმნა სასკოლო სამოქალაქო კლუბები და მოხდა მათი მხარდაჭერა, ჩატარდა მოსწავლეთა ტრენინგები, მოეწყო ახალგაზრდული ფორუმები, ინტეგრაციის ბანაკები და დებატები; ბენეფიციარი სკოლებისთვის გაიცა გრანტები, მოეწყო სტაჟირებები და სხვა.

თითოეულმა ამ ღონისძიებამ არსებითი როლი ითამაშა პროგრამის საერთო მიზნის მიღწევის საქმეში. შეფასებისას შესწავლილ იქნა PH International-ის მიერ განხორციელებული თითოეული ასეთი საქმიანობა და გამოვლენილ იქნა მიღებული შედეგები და მათი ეფექტიანობა. დადგინდა, თუ რამდენად იყო შედეგის მომტანი აღნიშნული აქტივობები და როგორია მოსწავლეთა დამოუკიდებულება მათ მიმართ.

1. სასკოლო სამოქალაქო კლუბები - როგორც პროგრამის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობების შეფასებამ გამოავლინა, მოსწავლეთა მხრიდან ყველაზე მეტი დაინტერესება გამოიწვია სასკოლო სამოქალაქო კლუბებში ჩართულობამ და მის ფარგლებში დაგეგმილ ღონისძიებებში მონაწილეობამ. მოსწავლეთა სასკოლო სამოქალაქო კლუბებში ჩართულობას საკმაოდ მასშტაბური ხასიათი ჰქონდა - ბენეფიციარ მოსწავლეთა 75.1% აქტიურად იყო ჩართული კლუბების საქმიანობაში. აღსანიშნავია, რომ მოსწავლეთა მაღალი მოტივაცია განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ მოსწავლეები თავად იყვნენ ჩართულები კლუბის ფარგლებში განსახორციელებელი აქტივობების დაგეგმვაში, მონიტორინგსა და შედეგების შეფასებაში. მოსწავლეთა თქმით, კლუბების გარეშე პროგრამის საერთო საქმიანობა ვერ იქნებოდა ეფექტური. პროგრამის შედეგების შეფასების ანალიზმა გამოავლინა სასკოლო სამოქალაქო კლუბის წევრი მოსწავლეების სამოქალაქო ცნობიერებისა და სამოქალაქო აქტივობებში ჩართულობის საგრძნობლად მაღალი ხარისხი, ვიდრე პროგრამაში ჩართული დანარჩენი მოსწავლეების - მათ შეიძინეს

კარგი მოქალაქისთვის საჭირო უნარები, მოსწავლეებმა დაინახეს საკუთარი როლი აქტუალური საკითხების მოგვარების საქმეში, გაიუმჯობესეს პრეზენტაციის, კომუნიკაციის, არგუმენტირების უნარები, ისწავლეს ურთიერთობა გადაწყვეტილების მიმღებ პირებთან, ჩამოუყალიბდათ თანაგრძნობის, თანამშრომლობის, ადამიანის უფლებების პატივისცემის უნარები, დაიწყეს სკოლის, თემის და, ზოგადად, საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი საკითხების მოგვარებაში მონაწილეობის მიღება. სასკოლო სამოქალაქო კლუბების დაარსება სკოლებში არის პროგრამის მდგრადობის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორი, რადგან პროგრამის დასრულების შემდეგ ბენეფიციარ სკოლათა დიდ ნაწილში კლუბებს არ შეუწყვეტია საინტერესო და აქტუალური პროექტების განხორციელება.

2. დებატებისა და საჯარო გამოსვლების ბანაკები - პროგრამის ფარგლებში 170-მა მოსწავლემ და პედაგოგმა მონაწილეობა მიიღო აღნიშნულ ბანაკში, რომლის მიზანი იყო ამაღლებულიყო მოსწავლეთა კომპეტენცია დებატებსა და საჯარო გამოსვლებში. ბანაკის მონაწილე მოსწავლეებისთვის განსაკუთრებით მამოტივირებელი იყო ის ფაქტი, რომ მათ მიენიჭათ სტატუსი - „თანატოლ-განმანათლებლები“, რამაც მათ მისცა საშუალება ბანაკის ფარგლებში შეძენილი ცოდნა და უნარები გაევრცელებინათ თანატოლებში, ჩაეტარებინათ დებატების რეგიონული ტურნირები და მონაწილეობა მიეღოთ ეროვნულ ჩემპიონატში. მონაწილეთა აზრით, ბანაკში განხორციელებულმა აქტივობებმა ხელი შეუწყო მათ როგორც პიროვნულ, ასევე სოციალურ განვითარებას. ბანაკების გრძელვადიან და მდგრად შედეგად პროგრამის ბენეფიციარები და დარგის ექსპერტები მიიჩნევენ საქართველოს სხვადასხვა სკოლის მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს შორის მჭიდრო ურთიერთობების დამყარებასა და მომავალი მჭიდრო თანამშრომლობის შესაძლებლობებს ახალი ერთობლივი ინიციატივების განსახორციელებლად.
3. ინტეგრაციის ბანაკები - საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელ მოსწავლეთა ინტეგრაციის მიზნით პროექტის ფარგლებში მოეწყო ოთხი ბანაკი სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში. განხორციელებული აქტივობის შეფასებამ აჩვენა, რომ ინტეგრაციის ბანაკებში მონაწილეობა მოსწავლეებს დაეხმარა სტერეოტიპული აზროვნების ნგრევაში. თუმცა, მონაწილეთა აზრით, სასურველი იქნებოდა, პროგრამის უფრო მეტად გაჯერება ისეთი აქტივობებით, რომლებიც კიდევ უფრო შეუწყობდა ხელს მონაწილეთა ინტეგრაციას და ბანაკის დასრულების შემდეგ მომავალ ურთიერთობებს.
4. საზაფხულო ბანაკები - რომელთა გრძელვადიან მიზანს წარმოადგენდა სხვადასხვა რეგიონის მოსწავლეთა ერთობლივი ძალისხმევით სამოქალაქო კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული პროექტებისა თუ სხვა აქტივობების განხორციელება. საზაფხულო ბანაკების შედეგების კვლევამ აჩვენა, რომ მან

უმნიშვნელო როლი ითამაშა პროგრამის საერთო წარმატების მიღწევის მაჩვენებელზე, რის ძირითად მიზეზად სახელდება მისი პატარა მასშტაბები, ანუ ის ფაქტი, რომ ბანაკებში მცირე რაოდენობით მოსწავლეებმა მიიღეს მონაწილეობა.

5. ახალგაზრდული ფორუმი - რომლის ძირითადი მიზანი იყო, მოსწავლეს გაეცნობიერებინა, რომ ის არის ადგილობრივი თემის/საზოგადოების სრულუფლებიანი წევრი, რომელმაც საკუთარი წვლილი უნდა შეიტანოს მისი განვითარების პროცესში. ახალგაზრდულ ფორუმში, მონაწილეთა აზრით, მათ შეიძინეს ადგილობრივი პრობლემების იდენტიფიცირების, პრობლემის გადაჭრის გზების ძიების, რეკომენდაციების შემუშავების კომპეტენცია. დაამყარეს კონტაქტები გადაწყვეტილების მიმღებ პირებთან, არასამთავრობო და კერძო სექტორთან. ფორუმის მონაწილე მოსწავლეებმა შეიმუშავეს და განახორციელეს არა ერთი პროექტი, რომლებიც ადგილობრივი პრობლემების მოგვარებისკენ იყო მიმართული.
6. სოციალური მედიის მიზნობრივად გამოყენების ხელშეწყობა - პროგრამის ერთ-ერთი მიმართულება ახალგაზრდების მიერ საინტერესო სამოქალაქო ინიციატივების ერთმანეთისთვის გაზიარება და მოსწავლეთა მიერ სოციალური მედიის სამოქალაქო ჩართულობისთვის გამოყენების ხელშეწყობა იყო. ამ მიზნით, პროგრამის ფარგლებში მოსწავლეებისა და პედაგოგებისთვის ჩატარდა სოციალური მედიის ტრენინგები. როგორც შეფასებამ აჩვენა, სოციალური მედიის ტრენინგებმა ძალიან დიდი პროგრესი გამოიწვია, როგორც მასწავლებლებში, ისე მოსწავლეებში. მათ დაიწყეს სოციალური ქსელების მიზნობრივად გამოყენება - პროფესიული ინფორმაციის მისაღებად და გასავრცელებლად, პროექტებისა და ინიციატივების შესახებ ინფორმაციის ერთმანეთისათვის გასაზიარებლად, ისწავლეს და შექმნეს ბლოგები, უფრო აქტიურად დაიწყეს ელ.ფოსტით სარგებლობა და სხვა,
7. მცირე გრანტების პროგრამა - სამოქალაქო აქტივობებისა და ინიციატივების მხარდაჭერისათვის - სამოქალაქო განათლების პროგრამის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილია მცირე გრანტების კომპონენტი, რომელიც მოსწავლეებს, პედაგოგებს, სკოლის ადამინისტრაციის წარმომადგენლებსა და მშობლებს საშუალებას აძლევს, საჭიროებების საპასუხოდ, განეხორციელებინათ სამოქალაქო ინიციატივები სკოლისა თუ ადგილობრივი თემის საკეთილდღეოდ.
სწორედ ამ მიზნით, საერთაშორისო ორგანიზაცია PH International – ის მიერ 2010 წელს შეიქმნა პირველი ქართული ონლაინ გრანტების პლატფორმა Initiatives.GE., რომელიც ძირითადად მიმართულია ისეთი პროექტების მხარდასაჭერად, რომლის განხორციელებაშიც აქტიურ როლს ახალგაზრდები ითამაშებენ. ამ ინიციატივის მიზანი იყო, ერთის მხრივ, ახალგაზრდების როლის გაზრდა ადგილობრივი პრობლემების გამოვლენისა და გადაჭრის საკითხებში, ხოლო მეორე მხრივ, სხვადასხვა ჯგუფებს შორის მრავალმხრივი პარტნიორობის

ხელშეწყობა თემისთვის მნიშვნელოვანი პრობლემების გადაჭრის საკითხებში. პროგრამის ფარგლებში დაფინანსებულია 750 - ზე მეტი სამოქალაქო ინიციატივა საქართველოს ყველა რეგიონში.

Initiatives.GE - ს საშუალებით ყველაზე დიდი რაოდენობა სამოქალაქო ინიციატივებისა დააფინანსა აშშ-ს საერთაშორისო განვითარების სააგენტომ, რომელმაც 2010-2014 წლებში, „სამოქალაქო განათლებისა და პედაგოგთა გადამზადების პროგრამის ფარგლებში“ 550 მცირე გრანტი გასცა, ხოლო 2014 წლიდან 2017 წლის მანძილზე, სამოქალაქო განათლების პროგრამა „მომავლის თაობის“ ფარგლებში დამატებით 180 მცირე პროექტი დააფინანსა.

მოსწავლეთა მიერ განხორციელებული პროექტების თემატიკა ძირითადად მოიცავდა შემდეგ საკითხებს: ჯანსაღი ცხოვრების წესის პოპულარიზაცია, ბავშვთა უფლებებისა და მოვალეობების პოპულარიზაცია, სკოლის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება, გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობა, კონფლიქტების მოგვარება, მოსწავლეთა თვითმმართველობის გაძლიერება, გარემოს დაცვა/ეკოლოგიური პრობლემები, ახალგაზრდების მიერ საზოგადოების (თემის) პრობლემების მოგვარება ადგილობრივ თვითმმართველობასთან თანამშრომლობით, ძალადობის პრევენცია და დროული რეაგირება, სოციალურად დაუცველი ჯგუფების ინტერესთა დაცვა, ახალგაზრდების მედიასთან თანამშრომლობით საზოგადოებრივი პრობლემების მოგვარება და სხვა.

დაფინანსებული პროექტების დაწვრილებით გაცნობა შესაძლებელია შემდეგ ბმულზე: <http://initiatives.ge/impact.php>, რომელიც იძლევა საუკეთესო საშუალებას პროგრამის შედეგების გავრცელებისთვის. ასევე, ყველა დაინტერესებულ პირს შეუძლია მიიღოს სრული და დროული ინფორმაცია მცირე საგრანტო პროექტებისა და ინიციატივების შესახებ.

8. პროგრამის ფარგლებში შექმნილი ინტერნეტ პორტალი www.civics.ge - პროგრამის შედეგების შეფასებამ გამოავლინა, რომ ინტერნეტ პორტალი მნიშვნელოვანი რესურსია, როგორც პედაგოგების, ისე მოსწავლეებისათვის. გამოკითხულ ბენეფიციართა აზრით, პორტალი მათ დაეხმარა სამოქალაქო განათლების კუთხით მთელი ქვეყნის მასშტაბით მიმდინარე პროექტებისა და ინიციატივების შესახებ მრავალფეროვანი ინფორმაციის მოპოვებაში. ბენეფიციარებმა შეძლეს პორტალზე განთავსებული ონლაინ ბიბლიოთეკიდან ელექტრონული წიგნებისა და სხვა სახის სასწავლო ელექტრონული რესურსების აქტიურად გამოყენება.

ძირითადი დასკვნები:

შედეგების ანალიზმა ცხადყო, რომ PH International-ის პროექტი საქართველოს 11 რეგიონის 740 სკოლაში მთლიანობაში წარმატებით განხორციელდა.

პროგრამის წარმატების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი რეგიონული არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაწილეობა იყო პროგრამის განხორციელების პროცესში.

პროგრამამ ითანამშრომლა 11 რეგიონულ არასამთავრობო ორგანიზაციასთან მთელი საქართველოს მასშტაბით.

პროგრამის წარმატება ასევე განაპირობა პროგრამის მინდინარეობაზე მუდმივმა მონიტორინგმა - საგაკვეთილო პროცესზე დაკვირვება, შეფასება, განმავითარებელი უკუკავშირის მიცემა სამოქალაქო განათლების იმ ექსპერტების მიერ, რომლებმაც აქტიურ მონაწილეობა მიიღეს სამოქალაქო განათლების საგნის დამხმარე სახელმძღვანელოების შემუშავებაში.

პროგრამამ ითამაშა მეტად მნიშვნელოვანი როლი სამოქალაქო განათლების საგნის პოპულარიზაციისათვის საქართველოს სკოლებში. კერძოდ, პროგრამის შედეგად გაიზარდა პედაგოგთა და მოსწავლეთა დაინტერესება სამოქალაქო განათლების საგნით და მათი სამოქალაქო აქტიურობა (მონაწილეობა სოციალურ, ბუნებისდაცვით პროექტებში).

გადაიდგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი თვითშეგნების ჩამოყალიბების და მათ ღირსეულ მოქალაქეებად ფორმირების საქმეში.

პროგრამის მდგრადობის შესაფასებელ ძირითად კრიტერიუმებს სწორედ ეს ორი კომპონენტი წარმოადგენს:

- სამოქალაქო განათლების ისეთი გაკვეთილები, რომლებიც ხელს უწყობს მოსწავლეს კარგ მოქალაქედ ჩამოყალიბებაში
- ისეთი მოტივირებული მოსწავლეები, რომლებიც, როგორც პროექტის მიმდინარეობისას, ასევე პროექტის დასრულების შემდეგ, საკუთარი ინიციატივით ახორციელებენ სხვადასხვა სამოქალაქო აქტივობებსა და პროექტებს და/ან აქტიურად მონაწილეობენ არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და სხვა სამოქალაქო ჯგუფების მიერ ორგანიზებულ პროექტებში. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ ამ კომპონენტში სამიზნე ნიშნულებმა მიაღწია უფრო მეტს, ვიდრე ივარაუდეს ექსპერტებმა პროექტის საწყისი ეტაპისთვის, რაც პროგრამის მიერ განხორციელებული აქტივობების მაღალ ხარისხზე მეტყველებს.

პროგრამის ბენეფიციარი სკოლების მოსწავლეების შეფასებით, სამოქალაქო განათლების გაკვეთილები გახდა მეტად ინტერაქტიური და მრავალფეროვანი, ვიდრე პროგრამის დაწყებამდე, მაგრამ ისინი ისურვებდნენ სკოლებში კიდევ უფრო გააქტიურდეს „პროექტული სწავლება“ და მოსწავლეები უფრო აქტიურად ჩაერთონ პროექტის იდეის ინიცირებასა და დაგეგმვაში; გააქტიურდეს გასვლითი აქტივობები, იმიტირებული სასამართლოები და სიტუაციური თამაშები, ხშირად შეხვდნენ და გამართონ თემატური დისკუსიები დარგის აღიარებულ სპეციალისტებთან, სკოლაში დაინერგოს დებატების კულტურა, როგორც გაკვეთილზე, ასევე სამოქალაქო განათლების კლუბებში.

საბოლოო ჯამში, პროგრამამ წარმატებით შეძლო სამოქალაქო განათლების პედაგოგების, მოსწავლეების, სკოლის ადმინისტრაციის, ადგილობრივი თვითმმართველობების და საზოგადოების გააქტიურება. პროგრამაში ჩართულმა პედაგოგებმა და მოსწავლეებმა გააცნობიერეს საკუთარი პასუხისმგებლობა და როლი სკოლის, თემისა და, ზოგადად, ქვეყნის წინაშე არსებული პრობლემების მოგვარების საქმეში.

პროგრამის მეორე ეტაპი. პროგრამის წარმატებასა და მდგრადობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 2018 წლიდან პროგრამის მეორე ეტაპმა აიღო სტარტი, რომლის ფარგლებში მთელი საქართველოს მასშტაბით 230 სკოლას გაუწევს დახმარებას სამოქალაქო განათლების სწავლების ხარისხის განვითარებისთვის, რათა მოსწავლეები გახდნენ სამოქალაქო ღირებულებების არა მარტო მატარებელნი, არამედ გამავრცელებლები.

დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების ხელშეწყობა აღმოსავლეთ პარტნიორობის წევრ ქვეყნებში

საქართველო აქტიურად მონაწილეობს ევროპის საბჭოსა და ევროკავშირის ერთობლივ, სამწლიან (2015-2017) პროექტში, რომელიც აღმოსავლეთ პარტნიორობის წევრ ქვეყნებში დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების ხელშეწყობას ემსახურება და მის მიზანს წარმოადგენდა უნივერსიტეტებთან და ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებთან აქტიური თანამშრომლობით მასწავლებელთა მომზადების პროგრამების განვითარება დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების სწავლების მიმართულებით, რათა მომავალ მასწავლებლებს შეძლებოდათ უნივერსიტეტში მიღებული ცოდნისა და გამოცდილების სასწავლო პრაქტიკაში გამოყენება.

სამიზნე ჯგუფი:

პროგრამის მიზნიდან გამომდინარე, სამიზნე ჯგუფად შეირჩა:

- ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის სხვადასხვა საგნისა და საფეხურის მასწავლებლები;
- საქართველოს ცხრა უნივერსიტეტის (ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავის იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გორის სასწავლო უნივერსიტეტი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ზუგდიდის შოთა მესხიას სასწავლო უნივერსიტეტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) მასწავლებლის მომზადების პროგრამაში ჩართული აკადემიური პერსონალი;
- იმ არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები, რომლებიც მუშაობენ დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრებაზე.

პროგრამის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობები და მათი შედეგები:

- საქართველოში პროგრამის ფარგლებში სამიზნე ჯგუფებისთვის ჩატარდა ორ ეტაპიანი ტრენინგები, რომელთაც უძღვებოდნენ ევროსაბჭოს ტრენერები. ტრენინგის პირველ და მეორე ეტაპს შორის მსმენელებისთვის მიცემული სამთვიანი პერიოდი გამიზნული იყო მონაწილეთა დამოუკიდებელი მუშაობისთვის. განხორციელებული აქტივობის ანალიზმა და შეფასებამ ცხადყო, რომ ტრენინგების დაყოფამ ორ ეტაპად, მეორე ეტაპზე დამოუკიდებელი მუშაობის შედეგების განხილვამ და საერთაშორისო და ადგილობრივი ექსპერტების მხრიდან განმავითარებელი უკუკავშირის მიცემამ დადებითი შედეგი გამოიღო სამიზნე ჯგუფების მიერ შქმნილი პოდუქტის ხარისხზე. თავად მსმენელები განსაკუთრებით პოზიტიურად აფასებდნენ დამოუკიდებელი

მუშაობის ფაზას, რომელმაც მათ საშუალება მისცა გაეაზრებინათ პირველ ფაზაში განხილული საკითხები, მოეხდინათ მათი მისადაგება ადგილობრივ, ეროვნულ კონტექსტთან და კონკრეტული უნივერსიტეტის საჭიროებასთან, ეთანამშრომლათ ერმანეთთან, გაეზიარებინათ გამოცდილება და უნივერსიტეტების, სკოლებისა და არასამთავრობო სექტორის ჩართულობით შეექმნათ ერთობლივი პროდუქტები. ასევე მონაწილეთა მხრიდან დადებითად შეფასდა ტრენინგების მეორე ეტაპზე გაცემული განმავითარებელი უკუკავშირი შესრულებულ პროექტებზე.

- ტრენინგის ყველაზე მნიშვნელოვან და მდგრად შედეგად უნდა დასახელდეს ათამდე ახალი/გადამუშავებული საბაკალავრო და სამაგისტრო სასწავლო კურსები. ყველა მათგანი მოიცავს დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების ძირითად პრინციპებს, რაც ემსახურება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებების სწავლების ქარტიის დანერგვას მასწავლებელთა მომზადების საუნივერსიტეტო პროგრამებში. ახალი თუ განახლებული კურსების უმრავლესობა მომავალ მასწავლებლებს აწვდის დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების მრავალფეროვან მიდგომებსა და ინსტრუმენტებს და მათი გამოყენების მეთოდოლოგიას სასწავლო პრაქტიკაში.
- პროგრამის ფარგლებში ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია: დემოკრატიული სასკოლო კულტურის ხელშეწყობა აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში (2016 წლის 14-15 ნოემბერი, სტამბული, თურქეთი). კონფერენცია მიზნად ისახავდა პროექტში ჩართულ ქვეყნებს შორის გამოცდილების ურთიერთგაზიარებას და პროექტის შედეგების შეჯამებას.

ევროპის საბჭოს ექსპერტმა კონფერენციაზე წარმოადგინეს პროექტში მონაწილე ქვეყნებში ჩატარებული კვლევების შედარებითი ანალიზი. თითოეულ ქვეყანაში კვლევა წარმოაჩენდა დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების კუთხით ქვეყნის განათლების სისტემაში არსებულ ძირითად ტენდენციებს, როგორც სასწავლო პრაქტიკის, ასევე, კურიკულუმის განხილვისა და სხვა ფუნდამენტური მიმართულებების შესწავლის საშუალებით.

დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების ხელშეწყობის კუთხით საქართველოში ჩატარებული კვლევის შედეგები საგრძნობლად უსწრებდა პროექტში ჩართული სხვა ქვეყნების შედეგებს.

პროექტი: მრავალფეროვნებისთვის მომზადება და ტოლერანტობის განვითარება საქართველოს ახალგაზრდებში (Prepare for Diversity and Develop Tolerance among the Youth of Georgia)

სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ცენტრი (CCIIR) 2017 წლიდან ახორციელებს პროექტს: მრავალფეროვნებისთვის მომზადება და ტოლერანტობის განვითარება საქართველოს ახალგაზრდებში, რომელსაც ფინანსურ მხარდაჭერას უწევს ეუთოს ეთნიკური უმცირესობების უმაღლესი კომისრის ოფისი.

პროექტის მიზანი:

1. ეთნიკურ უმცირესობების სოციალური ინკლუზიისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის პროცესის გაძლიერება საგანმანათლებლო ინტერვენციების საშუალებით
2. დიალოგის წარმართვა აფხაზ, ოს, ქართველ, სომეხ და აზერბაიჯანელ ახალგაზრდებს შორის შესაძლებლობების გაძლიერებისა და კონსტრუქციული სივრცის უზრუნველყოფის საშუალებით მათი მრავალსიმომცველი ინტერაქციისათვის
3. პროგრამის გავლენისა და პოტენციალის კვლევა საუნივერსიტეტო აკადემიურ პროგრამებში და მათ ფარგლებს გარეთ.

განხორციელებული აქტივობები:

1. საუნივერსიტეტო კურიკულუმის განვითარება - პროექტის ფარგლებში, უნივერსიტეტებს შორის თანამშრომლობის საფუძველზე³⁵, საბაკალავრო საფეხურისა და 1+4 პროგრამებისათვის შემუშავდა ორი დონის საუნივერსიტეტო კურსის - „მრავალფეროვნება და ტოლერანტობა“ მთელი პაკეტი. საბაკალავრო საფეხურზე აღნიშნული კურსის, როგორც ზოგადსაუნივერსიტეტო არჩევითი საგნის, პილოტირება დაიწყო 2018-2019 წლის შემოდგომის სემესტრიდან ი.ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. რაც შეეხება 1+4 პროგრამის სტუდენტებისათვის შექმნილ კურსს ის სავალდებულოა და მისი პილოტირება მიმდინარეობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში. პროგრამის ფარგლებში ხორციელდება კურსების პილოტირების მონიტორინგი, რომლის შედეგების ანალიზი გათვალისწინებული იქნება კურსების დანერგვის ეტაპისთვის. კურსის შემუშავების პროცესში ჩართულ უმაღლეს სასწავლებლებში აღნიშნულ კურსს ექნება სავალდებულო ან არჩევითი სტატუსი. პროექტის ფარგლებში დაგეგმილია მრავალფეროვნებისა და ტოლერანტობის კურსის მომზადება სამაგისტრო და სადოქტორო საფეხურებისთვის.
2. მრავალფეროვნების სკოლა - პროექტის ფარგლებში ასევე განხორციელდა ათდღიანი ახალგაზრდული „მრავალფეროვნების სკოლა“ აფხაზი, ოსი, ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი სტუდენტებისა და ლექტორ-პროფესორების მონაწილეობით მონტენეგროში, სადაც აკადემიური და არაკადემიური აქტივობებისაგან შედგენილი ინტენსიური პროგრამის საშუალებით ახალგაზრდებს შორის ნდობის აღდგენის, მრავალფეროვნების პატივისცემისა და ტოლერანტობის გამოვლენის საშუალება

³⁵კურსის მომზადებაში ჩართული იყო ყველა ის უნივერსიტეტი, რომელიც ახორციელებს 1+4 პროგრამას: ი.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სამცხე-ჯავახეთის სახ. უნივერსიტეტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქუთაისის ა. წერეთლის სახელობის სახ. უნივერსიტეტი, ბათუმის რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გორის სასწავლო უნივერსიტეტი, თელავის ი. გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი, თბილისის სახელმწიფო ტექნიკური უნივერსიტეტი, პოლიციის აკადემია და კავკასიის უნივერსიტეტი

მიეცათ. „მრავალფეროვნების სკოლა“ ჩამოყალიბდა, როგორც ყოველწლიური აქტივობა, რომელიც 2019 წელს სასწავლო ტურსაც მოიცავს და ევროპის ერთ-ერთ, მრავალფეროვნების გაძლიერებაზე ორიენტირებულ უნივერსიტეტში, სადაც მოეწეობა შეხვედრების ციკლი სტუდენტებისა და ლექტორების მონაწილეობით.

3. კვლევა - ამ ეტაპზე მიმდინარეობს სტუდენტებისა და ლექტორების ინტერკულტურული ინტერაქციისათვის მზაობის საბაზისო კვლევა, რომლის შედეგების გათვალისწინებით დაიგეგმება სამიზნე ჯგუფების საჭიროებაზე მორგებული აქტივობები.

პროექტი : დემოკრატია იწყება შენით (Democracy Starts with You! – Improving Political Participation of young people from minority and rural areas in the South Caucasus Region)

აღნიშნული პროექტი განხორციელდა 2009-2012 წლებში კონრად ადენაუერის ფონდის ფინანსური მხრდაჭერით. იგი იყო რეგიონული ხასიათის და განხორციელდა სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანაში (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი).

პროექტის ძირითად/ზოგად მიზანს წარმოადგენდა: დემოკრატიის განვითარება და კონსოლიდაცია სამხრეთ კავკასიის რეგიონში. რომლის მიღწევა პროექტმა დაისახა ისეთი მექანიზმების შექმნით, რომლებიც ხელს შეუწყობდა საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის უმცირესობებით დასახლებული ქალაქებისა და სოფლების ახალგაზრდობის ჩართულობის ზრდას სამოქალაქო საზოგადოებისა და თავიანთი ქვეყნების პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

მიზნის მისაღწევად პროექტის ფარგლებში დაიგეგმა შემდეგი აქტივობები:

1. კურიკულუმის შემუშავება: ა) მასწავლებელთათვის ინტენსიური საკვალიფიკაციო სასწავლო გეგმის შემუშავება პოლიტიკურ განათლებაში, რომელიც მოიცავდა ერთ სამუშაო შეხვედრასა და ერთ სასწავლო სემინარს პოლიტიკური განათლების მეთოდოლოგიაზე და ორ შინაარსობრივ/თეორიულ სემინარს პოლიტიკურ განათლებაში, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პოლიტიკურ წარმომადგენლობას და მონაწილეობას; ბ) სასწავლო გეგმის შემუშავება, რომელიც გააცნობდა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური პარტიების ახალგაზრდა წევრებს პარტიის დემოკრატიულ სტანდარტებს; გ) სამ საფეხურიანი (ლოკალური, რეგიონული, ევროკავშირის დონეები) სასწავლო გეგმის შემუშავება მშვიდობიანი შერიგების/მოლაპარაკებებისა და პოლიტიკური მონაწილეობის შესახებ და უფროსკლასელთა ჩართვა სამიზნე ჯგუფად.
2. ზემოთ მოხსენიებული სასწავლო გეგმებზე დაყრდნობით მასწავლელების, მოსწავლეების და პოლიტიკური პარტიების ახალგაზრდა ფრთის წარმომადგენლების გადამზადება. 500-მდე მასწავლებელი გადამზადებულია პოლიტიკური განათლების მეთოდოლოგიასა და შინაარსში. საშუალო საფეხურის 5400 მოსწავლეს ჩაუტარდა ტრენინგები, რომელთა მიზანი იყო მონაწილეებს გაეცნობიერებინათ მათი, როგორც მოქალაქის როლი პოლიტიკური

პასუხისმგებლობისა და მონაწილეობის პროცესებში. პოლიტიკური პარტიების ახალგაზრდა ფრთის წევრების გადამზადების მთავარი მიზანი იყო მათ გაეცნობიერებინათ საკუთარი, როგორც მომავალი პოლიტიკური წარმომადგენლის როლი.

3. სახელმძღვანელოს „პოლიტიკური განათლება სკოლებში“ (შინაარსი და სწავლების მეთოდოლოგია) მომზადება და გამოქვეყნება;
4. ინტერაქტიური ვებ გვერდის შექმნა, გაშვება და მომსახურება; რომლის ძირითადი მიზანია პროექტში მონაწილე მასწავლებლებსა და ახალგაზრდებს შორის გამოცდილების გაზიარება. მაშასადამე, პორტალის ფუნქციას წარმოადგენდა თანამშრომლობის გაძლიერება რეგიონულ დონეზე და ცოდნისა და გამოცდილების გაზიარება.
5. ასოციაციის - „მასწავლებლები სამხრეთ კავკასიიდან პოლიტიკური განათლებისთვის“ ჩამოყალიბება
6. სკოლის დონეზე პოლიტიკური გადაწყვეტილების სიმულაციები, რომლებიც ინტეგრირებულია 60 სკოლის კურიკულუმში
7. პროექტის ფარგლებში შემუშავებული პოლიტიკური განათლების შინაარსი და მეთოდოლოგია ინტეგრირებულია საუნივერსიტეტო სამაგისტრო კურიკულუმში
8. სამხრეთ კავკასიის ახალგაზრდული პარლამენტის შექმნა
9. სასწავლო ტურები ბრიუსელში
10. ფინალური კონფერენცია

პროექტის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობების შეფასებამ გამოავლინა შედეგები ძირითადი შედეგები:

1. ჩამოყალიბებულია სამხრეთ კავკასიის რეგიონული ასოციაცია „მასწავლებლები პოლიტიკური განათლებისთვის“. მიმდინარეობს პოლიტიკური განათლების მეთოდოლოგიისა და შინაარსის მუდმივი გაზიარება რეგიონალურ დონეზე;
2. პოლიტიკური წარმომადგენლობისა და დემოკრატიულ საქმიანობაში მონაწილეობის მნიშვნელობა გაცნობიერებულია მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს შორის და, შესაბამისად, გაუმჯობესებულია სამიზნე რეგიონებისა და რაიონების ახალგაზრდების ჩართულობა სამოქალაქო საზოგადოებისა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.
3. სოფლებში და უმცირესობებით დასახლებულ რაიონებში გაუმჯობესებულია პოლიტიკური განათლების სწავლება;
4. პოლიტიკურ ოპონენტთა ახალგაზრდული ფრთის წევრების პოზიტიური შეფასება პოლიტიკურ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სხვადასხვა ქვეყნების კონკურენტულ პოლიტიკურ ჯგუფებსა და პოლიტიკურ ძალებს შორის დემოკრატიული დისკურსის უკეთ წარმართვისთვის.

თემა 2. საუნივერსიტეტო პროექტები

შესაძლებლობების განვითარება უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში (Erasmus + ის პროექტები)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მასწავლებლის პროფესიული კომპეტენციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი გახლავთ ის, თუ რამდენად არის იგი სამოქალაქო ღირებულებების მატარებელი და რამდენად აქვს დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების მეთოდოლოგიის ცოდნა და უნარები, რათა შეძლოს მოსწავლეთა შორის ამ ღირებულებების დანერგვა თავის პროფესიულ გარემოში/მოსწავლეთა შორის.

ამ უნარების განვითარება ესაჭიროებათ არა მხოლოდ მოქმედ, არამედ მომავალ მასწავლებლებსაც. საქართველოში მასწავლებლის მომზადების საუნივერსიტეტო კურიკულუმების ანალიზის შედეგად გამოვლინდა მასწავლებლის მომზადების პროგრამებისა და მათში შემავალი კურსების განვითარების საჭიროება ამ მიმართულებით. აღნიშნული გამოწვევის საპასუხოდ საქართველოს უნივერსიტეტებს, რომლებიც ახორციელებენ მასწავლებლის მომზადების პროგრამებს, მიეცათ შესაძლებლობა, საერთაშორისო თანამშრომლობის საშუალებით პროგრამები გაემდიერებინათ დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების მიმართულებით.

წინამდებარე ანგარიშში შევჩერდებით უმაღლეს განათლებაში შესაძლებლობების განვითარების, კერძოდ კურიკულუმის განვითარების, ორ პროექტზე: კურიკულუმის რეფორმის საერთაშორისო მოდელის შემუშავება მულტიკულტურული განათლებისა და კულტურული მრავალფეროვნების სწავლებისთვის - Development of an International Model for Curricular Reform in Multicultural Education and Cultural Diversity Training (DOIT) 2012-2015 (TEMPUS) და კურიკულუმის რეფორმა სამოქალაქო განათლებისა და დემოკრატიის პრინციპების ხელშეწყობისთვის ისრაელსა და საქართველოში - Curriculum Reform for Promoting Civic Education and Democratic Principles in Israel and in Georgia /CURE. 2016-2019 (Erasmus +)

პროექტი - კურიკულუმის რეფორმის საერთაშორისო მოდელის შემუშავება მულტიკულტურული განათლებისა და კულტურული მრავალფეროვნების სწავლებისთვის (ტემპუსი 2012-2015)

DOIT გახლდათ მრავალსპექტრიანი პროექტი, რომელშიც ჩართული იყო ორი პარტნიორი ქვეყნის (საქართველოსა და ისრაელის) 11 სასწავლო დაწესებულება (უნივერსიტეტები და კოლეჯები), 4 ახალგაზრდებთან და განათლების სფეროში მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაცია და 6 ევროპული პარტნიორი ორგანიზაცია დიდი ბრიტანეთიდან, ნიდერლანდებიდან, გერმანიიდან, ესტონეთიდან, ავსტრიიდან.

პროექტის ძირითადი მიზანი

- ისეთი საუნივერსიტეტო კურიკულუმის განვითარება და მისი შემდგომი დანერგვა, რომელიც ხელს შეუწყობდა *მულტიკულტურულ განათლებასა და კულტურული მრავალფეროვნების სწავლებას* განათლების სფეროში ჩართულ თროფესიონალთა შორის ცოდნის გაზიარებით
- ისეთი სტუდენტური აქტივობების დაგეგმვასა და ორგანიზებას, რომლებიც ხელს შეუწყობდა ინტერკულტურული ურთიერთობების გაღრმავებას.

მაშასადამე, ის იყო მრავალსპექტიანი პროექტი, რომელიც მუშაობდა, როგორც კურიკულარული, ასევე ექსტრაკურიკულარული მიმართულებით და რომელმაც ხელი შეუწყო ინტერკულტურული განათლების მიმართულების გაძლიერებას ისრაელისა და საქართველოს მონაწილე უნივერსიტეტებისა და კოლეჯების კურიკულუმებში და მულტიკულტურულ გარემოში კულტურულად მრავალფეროვან სტუდენტთა ინტეგრაციას.

განხორციელებული აქტივობების შედეგები:

- საუნივერსიტეტო კურიკულუმის განვითარება, პილოტირება, დანერგვა - პროექტის ფარგლებში, კონსორციუმის წევრთა საერთაშორისო პარტნიორობით, შეიქმნა შემდეგი სასწავლო კურსები:
 - ბავშვთა უფლებების დაცვა განათლების მეშვეობით: ვსწავლობთ ერთად ცხოვრებას
 - ინტერკულტურული განათლება – პედაგოგიური მიდგომები
 - იდენტობის ფორმირება მულტიკულტურულ გარემოში
 - მულტიკულტურული და მულტიეთნიკური საქართველო

ოთხივე კურსი დაინერგა და დღემდე მიმდინარეობს საქართველოს მხრიდან პროექტში მონაწილე ყველა უნივერსიტეტის სხვადასხვა პროგრამებში, მათ შორის მასწავლებლის მომზადების პროგრამებშიც.

- სასწავლო კურსების რესურსებით უზრუნველყოფა - ყველა კურსისთვის შეიქმნა და გამოიცა საკითხავი მასალები/რიდერები, რომლებიც დაფუძნებულია უახლეს საერთაშორისო ლიტერატურასა და სანდო წყაროებზე, რაც სტუდენტებს ხარისხიანი განათლების მიღების საშუალებას აძლევს.
- სასწავლო კურსების პილოტირების მონიტორინგი - პილოტირების პროცესის მონიტორინგის ძირითად მიზანს წარმოადგენდა იმის დადგენა, თუ რამდენად შეიცვალა სტუდენტთა დამოკიდებულება მულტიკულტურალიზმისადმი თითოეული კურსის გავლის შემდეგ, რამდენად შეიძინეს სტუდენტებმა მულტიკულტურულ გარემოში სწავლების უნარები და სხვა. ასევე მონიტორინგის მიზანი იყო იმის დადგენა, კურსის ფარგლებში რამ შეუწყო და რამ შეაფერხა ეს პროცესი, რათა, საჭიროების შემთხვევაში, დანერგვის პროცესამდე მომხდარიყო პილოტირებული კურსების ადაპტირება. მონიტორინგის პროცესში გამოყენებულ იქნა კვლევის შერეული მეთოდოლოგია, კერძოდ ჩატარდა ფოკუსჯგუფები და მოხდა სტუდენტთა გამოკითხვა კითხვარებით კურსის პილოტირებამდე და პილოტირების პროცესის დასასრულს.
 - პილოტირების პროცესის კვლევის შედეგების ანალიზმა ცხადყო, რომ სტუდენტები ძირითადად კმაყოფილები არიან პილოტირებული კურსებით, ისინი აღნიშნავენ,

რომ ყველა კურსის შინაარსი იყო საინტერესო, მათ მიიღეს ძალიან ბევრი ინფორმაცია ბავშვთა უფლებების შესახებ, იდენტობაზე, გაიგეს იმ ეთნიკური უმცირესობების შესახებ, რომლებიც ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ საქართველოში, გაეცნენ მულტიკულტურულ გარემოში ქცევის სტრატეგიებს და ა.შ. პილოტირების შედეგების სუსტ მხარედ გამოვლინდა ის, რომ კურსებს აკლია პრაქტიკული ნაწილი. გამოკითხულ სტუდენტთა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ბევრად უფრო მეტის მომცემი იქნებოდა ეს კურსები, კიდევ უფრო რომ გამდიდრებულიყო პრაქტიკული სავარჯიშოებით, რეალური ქეისებით, მეტი ემსჯელათ სტუდენტებს ქეისებში არსებული პრობლემების გადაჭრაზე. ასევე გამოკითხულ სტუდენტთა უმრავლესობის აზრით, ორ კურსში - „ბავშვთა უფლებების დაცვა განათლების მეშვეობით: ვსწავლობთ ერთად ცხოვრებას“ და „ინტერკულტურული განათლება – პედაგოგიური მიდგომები“, სასურველია ან ჩამოყალიბებული პრაქტიკის არსებობა, ან აუდიტორიაშივე მოდელირებული გაკვეთილების ჩატარება, რათა სტუდენტებს გამოუმუშავდეთ კურსის ფარგლებში ნასწავლის ტრანსფერის უნარები. პილოტირების მონიტორინგის შედეგები და სტუდენტთა რეკომენდაციები გათვალისწინებულია კურსების დანერგვისას.

პროექტი: კურიკულუმის რეფორმა სამოქალაქო განათლებისა და დემოკრატიის პროცესების ხელშეწყობისთვის ისრაელსა და საქართველოში - Curricular Reform For Democratic Principles and Civic Education in Teacher-Training Programs in Israel and in Georgia (CURE. Erasmus + 2016-2019)

CURE წარმოადგენს DOIT-ის ერთგვარ გაგრძელებას, რომელიც ფოკუსირებულია საქართველოსა და ისრაელის უმაღლესი განათლების მასწავლებლის მომზადების საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამების განვითარებაზე სამოქალაქო განათლებისა და დემოკრატიული პრინციპების კუთხით.

პროექტში ჩართულია იყო ორი პარტნიორი ქვეყნის (საქართველოსა და ისრაელის) 10 სასწავლო დაწესებულება (უნივერსიტეტები და კოლეჯები), განათლების სფეროში მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაცია და ევროპული პარტნიორი ორგანიზაცია დიდი ბრიტანეთიდან, პოლონეთი, ესტონეთიდან და ავსტრიიდან.

პროექტის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობები:

1. საქართველოს მხრიდან პროექტის ფარგლებში შეიქმნა და/ან განვითარდა და მიმდინარეობს შემდეგი სასწავლო კურსების პილოტირება:
 - განათლება მდგრადი განვითარებისთვის
 - გლობალური გამოწვევები 21-ე საუკუნეში
 - აქტიური მოქალაქეობის ხელშეწყობა
 - სამოქალაქო განათლება და დემოკრატია საქართველოში: გამოწვევები და განვითარების გზები

2. ქართულ და ებრაულ ენებზე შემუშავდა და გამოიცა საკითხავი მასალები (რიდერები) სტუდენტებისთვის:
 - სამოქალაქო განათლება და დემოკრატია საქართველოში: გამოწვევები და განვითარების გზები
 - სამოქალაქო განათლება მდგრადობისთვის
 - ცოდნა და ღირებულებითი განათლება
3. შემუშავდა ტრეინიგ-პროგრამები - დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების მეთოდოლოგია, ღირებულებითი განათლება VaKE-ის გამოყენებით და სხვა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების მასწავლებლებლებისთვის და საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში გადამზადდა 500-მდე მასწავლებელი
4. პროექტში ჩართულ ყველა უნივერსიტეტში დაარსდა და ფუნქციონირება „სოციალური ჩართულობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის“ სტუდენტური კლუბები
5. პროექტში ჩართული აკადემიური პერსონალისთვის დაიგეგმა და განხორციელდა სასწავლო მობილობები ევროკავშირის ქვეყნებიდან პროექტში ჩართულ უნივერსიტეტებში.
6. პროექტის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობებისა და მათი შედეგების შესახებ მომზადდა მოხსენებები, რომლებიც წარდგენილი და მიღებულია საერთაშორისო კონფერენციებზე.

იმის გამო, რომ პროექტი არის მიმდინარე, ჯერ-ჯერობით მის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობების შედეგების საბოლოო შეფასება არ განხორციელებულა.

სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაცია და მისი ეგიდით განხორციელებული პროექტები

სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაცია დაფუძნდა 2014 წლის 16 აპრილს, თუმცა მისი, როგორც ქსელის ჩამოყალიბება გაცილებით ადრე დაიწყო. კერძოდ, 2011 წელს IFES-ის ინიციატივით USAID-ის პროგრამა ITEP-ის ფარგლებში საქართველოს 6 უმაღლეს სასწავლებელში დაიწყო კურს „დემოკრატია და მოქალაქეობის“ სწავლება. მოგვიანებით მას 28 უნივერსიტეტი შეუერთდა. კურსის შექმნის საჭიროება განაპირობა საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში სამოქალაქო განათლების მიმართულების კურსის არ არსებობამ. კურსის დანერგვის ოთხი წლის შემდეგ ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ კურსმა შეძლო სტუდენტებში სამოქალაქო გააქტიურების ხელშეწყობა, ამავე დროს მიღებული შედეგები საზოგადოებაზეც აისახა.

გამოცდილებამ ასევე ცხადყო, რომ საჭიროა კურსის სწავლების მხარდაჭერა უნივერსიტეტებში, ასევე სამოქალაქო განათლების ლექტორთა არსებული კავშირის შენარჩუნება და მისი ინსტიტუციონალიზაცია, რათა არამხოლოდ უმაღლეს განათლებაზე მოახდინოს აქცენტირება, არამედ მოახდინოს არსებული ცოდნისა და გამოცდილების არტიკულაცია და საზოგადოებასაც შესთავაზოს სერვისები სამოქალაქო განათლების გაძლიერებისათვის.

შესაბამისად, საუნივერსიტეტო კურს „დემოკრატია და მოქალაქეობის“ ლექტორთა გაერთიანების საფუძველზე ჩამოყალიბდა „სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაცია“ (CELA). აღნიშნულ ასოციაციაში გაერთიანებულნი არიან საქართველოს თითქმის ყველა უმაღლესი სასწავლებლის ლექტორები, რაც ასოციაციას განვითარების დიდ პოტენციალს სძენს.

სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაციის მიზნებია:

- საზოგადოებაში სამოქალაქო ცნობიერების ამაღება და სამოქალაქო ჩართულობის გაზრდა;
- სამოქალაქო განათლების სფეროში კვლევითი, ასევე არასამეწარმეო საგამომცემლო და მთარგმნელობითი საქმიანობის ორგანიზება;
- სამოქალაქო განათლების საუნივერსიტეტო კურსის შინაარსის, ინტერაქციული სასწავლო მეთოდებისა და სწავლების ხარისხის უზრუნველყოფა;
- საუნივერსიტეტო დონის სამოქალაქო განათლების კურსის პედაგოგთა პროფესიული განვითარების უზრუნველყოფა.

ასოციაციის ეგიდით განხორციელებული პროექტებიდან გამოვყოფთ მიმდინარე ორ პროექტს:

1. განათლების ხელშეწყობა ახალგაზრდების ჩართულობის გზით - სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაცია ფრიდრიხ ებერტის ფონდის მხარდაჭერით ახორციელებს პროექტს „სამოქალაქო განათლების ხელშეწყობა ახალგაზრდების ჩართულობის გზით“, რომლის მიზანია ახალგაზრდების ჩართულობის წახალისება და თანატოლთა განათლებისა და საკუთარ თემზე ზრუნვის პროცესში ჩართვა. პროექტი ხორციელდება თბილისში, ქუთაისსა და ბათუმში. პროექტის სამიზნე ჯგუფია აღნიშნულ რეგიონში არსებული უნივერსიტეტების სტუდენტები.
2. სამოქალაქო განათლების ხელშეწყობა და CELA-ს მდგრადი განვითარების გაძლიერება - პროექტი ხორციელდება „სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაციის“ (CELA) მიერ. პროექტი მიზნად ისახავს „სამოქალაქო განათლების ლექტორთა ასოციაციის“ ორგანიზაციული განვითარებისთვის ხელშეწყობას, სამოქალაქო განათლების კურსის გაძლიერებისთვის რიგი ნაბიჯების გადადგმას. პროექტის ფარგლებში განხორციელდება: ტრენინგი/რეგულარული შეხვედრები CELA-ს წევრებისთვის, სამოქალაქო განათლების კონფერენცია, თემატური საჯარო დისკუსიების სერია, მემორანდუმების გაფორმება პარტნიორ უნივერსიტეტებთან/ორგანიზაციებთან, სამოქალაქო განათლების მრგვალი მაგიდა, ფოტო-კონკურსი, სამოქალაქო განათლების სამეცნიერო ჟურნალის შექმნა, პერიოდული ჟურნალის გამოცემა სამოქალაქო განათლების საკითხებზე, სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია, სამოქალაქო განათლების კურსის ფარგლებში მომზადებული საუკეთესო სტუდენტური პროექტების გამოვლენა/პრეზენტაცია, ვიდეო კონფერენცია თბილისისა და რეგიონალური უნივერსიტეტების მონაწილეობით, სამოქალაქო განათლების კურსის სახელმძღვანელოსა და სილაბუსის

განახლება, დემოკრატია და მოქალაქეობის საზაფხულო სკოლა, ტრენინგი ასოციაციის ახალი წევრებისთვის, ასოციაციის ვებ-გვერდის განახლება.

პროექტი მიმდინარეობს USAID –ის ფინანსური ხელშეწყობით პროექტ „ნდობის გაზრდა საარჩევნო სისტემებისადმი (ITEP) -ის“ ფარგლებში, რომელიც „საარჩევნო სისტემათა საერთაშორისო ფონდის (IFES)“ მიერ ხორციელდა.

რესურსები

ასოციაციის ეგიდით შემუშავებული და გამოცემულია მდიდარი რესურსი, რომლებიც სასარგებლოა, როგორც უმაღლესი სასწავლებლების ლექტორთათვის და სტუდენტებისთვის, ასევე სკოლის მასწავლებლებისთვის. ასოციაციის მიერ შემუშავებული რესურსებიდან ჩვენი პროექტის მიზნებისთვის ნიშანდობლივია შემდეგი:

- დემოკრატია და მოქალაქეობა (საკითხავი მასალა სტუდენტებისთვის)
http://cela.ge/ge/system/files/1_demokratia_da_mokalakeoba_2017_meore_gamocemaressed.pdf
- სამოქალაქო განათლების მიმოხილვა
http://cela.ge/ge/system/files/sam_ganatilebis_mimokhilva.pdf
- სამოქალაქო განათლება და დემოკრატიის გამოცდილება პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში საერთაშორისო კონფერენციის მასალების კრებული
http://cela.ge/ge/system/files/1_international_conference_papers.pdf
- სამოქალაქო განათლების მდგომარეობა პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებში: ფორმალურიდან არაფორმალურ პრაქტიკამდე (საერთაშორისო კონფერენციის მასალები)
http://cela.ge/ge/system/files/dakabadonebuli_a5.pdf
- კურს „დემოკრატია და მოქალაქეობის“ ფარგლებში შესრულებული სტუდენტთა საუკეთესო სამოქალაქო ჩართულობის პროექტების კრებული
http://cela.ge/ge/system/files/proektebis_krebuli_saboloo.pdf
- სამოქალაქო განათლების გზამკვლევი
http://cela.ge/ge/system/files/efes_brochure_geo_f.pdf
- ელექტრონული ჟურნალი CIVICUS
<http://cela.ge/ge/civicus?page=3>

თავი V. მოქალაქეობრივი განათლების საერთაშორისო გამოცდილება

შინაარსი:

1. მოქალაქეობრივი განათლება ავსტრიაში
2. მოქალაქეობრივი განათლება ფინეთში

3. მოქალაქეობრივი განათლება საფრანგეთში
4. მოქალაქეობრივი განათლება იტალიაში
5. მოქალაქეობრივი განათლება გაერთიანებულ სამეფოში
6. მოქალაქეობრივი განათლება ესტონეთში
7. მოქალაქეობრივი განათლება ამერიკის შეერთებულ შტატებში
8. მოქალაქეობრივი განათლება ბელგიაში

შესავალი

საქართველოსთვის, როგორც მართვის დემოკრატიულ სისტემაზე გარდამავალი სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანია შესწავლილი და გათვალისწინებული იქნას წამყვანი დემოკრატიული ქვეყნების (აშშ, ფინეთი, ავსტრია, საფრანგეთი, ბელგია, ბრიტანეთი, ესტონეთი და იტალია) გამოცდილება და მიღწევები მოქალაქეობრივი განათლების იდეის დანერგვის მიმართულებით.

პრობლემის შესწავლისას ვეყრდნობოდით პედაგოგიური კვლევების რამდენიმე აპრობირებულ მეთოდს:

1. საკვლევი პრობლემების სხვადასხვა ასპექტების შედარებითი ანალიზი;
2. პედაგოგიური, ეთნოგრაფიული, ისტორიული და სხვა წყაროების, დოკუმენტების და ლიტერატურის შედარებითი ანალიზი და განზოგადება.

ნარატიული და დოკუმენტური წყაროების განზოგადებამ საშუალება მოგვცა სიღრმისეულად გავცნობოდით ჩამოთვლილი ქვეყნების გამოცდილებას და გავგეაზრებინა თანამედროვე პედაგოგიური მიდგომების ეფექტიანობა მრავალეთნიკურ სოციალურ მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი განათლების დანერგვის პერსპექტივის თვალსაზრისით.

კვლევისას მიზნად ვისახავდით ზემოთჩამოთვლილ ქვეყნებში გავცნობოდით/შეგვესწავლა:

1. მოქალაქეობრივი განათლების ჩამოყალიბების სოციალურ-პოლიტიკური პირობები.
2. განათლების მარეგულირებელი ნორმატიული ბაზის რეფორმა და დემოკრატიული მოქალაქეობის სულისკვეთებით საგანმანათლებლო პოლიტიკის ცვლილებები.
3. მოქალაქეობრივი განათლების ფილოსოფიური, კულტუროლოგიური და სოციოლოგიური საფუძვლები.
4. მოქალაქეობრივი განათლების ძირითადი კონცეფციების გენეზისი.
5. მოქალაქეობრივი განათლების შინაარსი და მასშტაბი საგანმანათლებლო დაწესებულებების საქმიანობაში.

დაბოლოს, ჩვენი ძირითადი მიზანი იყო გამოგვევლინა ქართული რეალობისთვის მიზანშეწონილი საგანმანათლებლო იდეები და პედაგოგიური საქმიანობის გამოცდილება.

1. მოქალაქეობრივი განათლება ავსტრიაში

წინაპირობა

ავსტრიაში მოქალაქეობრივი განათლების დაფუძნების თარიღად 1978 წელი ითვლება, როდესაც ძალაში შევიდა კანონი „მოქალაქეობა, როგორც კროს-კურიკულარული განათლების პრინციპი“ (*Bundesministerium für Unterricht und Kunst, 1978*).

მოქალაქეობრივი განათლების ახალი ეტაპი დაიწყო 2008 წელს, როდესაც არჩევნებში მონაწილეობისთვის განსაზღვრული მინიმალური ასაკი 16 წლამდე შემცირდა. საარჩევნო რეფორმამ წარმოშვა იმის საშიშროება, რომ პოტენციური ამომრჩევლები მოუმზადებელნი იქნებოდნენ ასეთი საპასუხისმგებლო მოვალეობის შესასრულებლად. გააზრებული და დამოუკიდებელი არჩევანის გასაკეთებლად, საარჩევნო პროცესში აქტიური მონაწილეობისთვის, ახალგაზრდებს უნდა სცოდნოდეთ საარჩევნო პროცედურები, გაეცნობიერებინათ არჩევნებისა და, ზოგადად, პოლიტიკური აქტიურობის მნიშვნელობა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს დემოკრატიული განვითარებისათვის. სწორედ ამიტომ იქნა მიღებულ გადაწყვეტილება, რომლითაც განხორციელდა მოქალაქეობრივი განათლების ინტეგრირება საზოგადოებრივი მეცნიერებების სასკოლო დისციპლინებში (ძირითადად, ისტორიასთან). აქედან მოყოლებული 2016 წლამდე, მოქალაქეობრივი განათლების მიზნები, პრინციპები და სწავლების მეთოდები განათლების რეფორმის კვალდაკვალ მნიშვნელოვნად დაიხვეწა და მიიღო დღეისთვის ჩამოყალიბებული სახე.

დასაბუთება და ძირითადი მიზნები:

2016 წელს ავსტრიაში განხორციელებული კურიკულუმის რეფორმის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანი იყო მოქალაქეობრივი განათლების გაძლიერება.

მიუხედავად იმისა, რომ მოქალაქეობის სწავლება კურიკულუმის რეფორმამდეც სავალდებულო იყო ავსტრიის სკოლებში და არსებობდა საკმაოდ პოზიტიური მრავალწლიანი გამოცდილება, ექსპერტები და დაინტერესებულ მხარეები, არსებული მონაცემების ანალიზის გზით, მივიდნენ საერთო შეთანხმებამდე, რომ მოქალაქეობრივი განათლება საჭიროებდა მეტ ყურადღებას და ზრუნვას. მთავარი პრობლემა იყო ის, რომ მოქალაქეობრივი განათლების საკითხები ისწავლებოდა სხვა საგნებთან ინტეგრირებულად და ვერ სცდებოდა მათ შინაარსობრივ კონტექსტებს, ხოლო მოქალაქეობრივი განათლების მასწავლებლები იყვნენ სხვა საგნის (ძირითადად, ისტორიის) პედაგოგები. ისინი არ ფლობდნენ მოქალაქეობის სწავლების კვალიფიკაციას და მეტიც, როგორც გამოკითხვები ადასტურებდნენ, მოქალაქეობისთვის განკუთვნილ დროს მეტწილად ახმარდნენ მათი ძირითადი საგნის სწავლებას. შესაბამისად, მასწავლებლებისთვის და მოსწავლეებისთვის მოქალაქეობა აღიქმებოდა მეორეხარისხოვან ცოდნად. ასეთი დამოკიდებულება და აღქმა უარყოფითად აისახებოდა მოსწავლეთა აკადემიურ მიღწევებზეც. გარდა ამისა, მოქალაქეობის სწავლა იწყებოდა მერვე კლასიდან, რაც შესაბამისი კომპეტენციების ფორმირების თვალსაზრისით საკმაოდ დაგვიანებულად ითვლებოდა.

განათლების ექსპერტების დასკვნით, მოქალაქეობრივი განათლების გაძლიერებასთან ერთად, აუცილებელი იყო პრაგმატული მიდგომის შენარჩუნებაც. პრაგმატიზმში იგულისხმებოდა ისეთი შეთანხმებული მოდელის შემუშავება, რომელიც დააკმაყოფილებდა დაინტერესებული მხარეების არაერთგვაროვან მოლოდინებს: ერთი მხრივ, მოქალაქეობრივი განათლება უნდა ქცეულიყო დამოუკიდებელ საგანად და ამ გზით გაფართოებულიყო მისი შინაარსი და, მეორე მხრივ, არ გადატვირთულიყო სასწავლო საათობრივი ბაღე.

გამოსავალად ჩათვალა მოქმედი კურიკულუმის რევიზია მასში მოდულარული სწავლების გაძლიერების მიზნით. შეიქმნა ახალი მოდულები. მათგან, ორი მოდული პირდაპირ ესადაგებოდა მოქალაქეობრივ განათლებას. ორში ხდებოდა მოქალაქეობრივი განათლებისა და ისტორიის ინტეგრირება, ხოლო დარჩენილი ხუთი მოდული მოიცავდა მხოლოდ ისტორიას. ამდენად, მოქალაქეობრივი განათლება დარჩა ისტორიასთან ინტეგრირებული, თუმცა, მასწავლებელს დაეკისრა ვალდებულება სასწავლო პროცესში დაეფარა ცხრავე მოდული, რაც ავტომატურად ნიშნავდა იმ მოდულების გავლასაც, რომლებშიც მოქალაქეობრივი განათლება ისტორიასთან ინტეგრირების პარალელურად, ცალკე საგნად ისწავლებოდა.

მოქალაქეობრივი განათლების სტატუსი სხვა გზითაც გაიზარდა. თუ ადრე მოქალაქეობრივი განათლების საკითხები მერვე კლასიდან ისწავლებოდა, 2016 წლიდან, მისი სწავლება დაიწყო მეექვსე კლასიდან. ამ ცვლილების შედეგად მოსწავლეები მოქალაქეობრივ განათლებას აუფლებოდნენ არა მხოლოდ უფრო მეტი დროის განმავლობაში, არამედ, არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მინიჭებამდე (16 წელი).

ეს ფართომასშტაბიანი რეფორმა ასევე შეეხო კურიკულუმის შინაარსს. ორი სასწავლო მოდულის ფარგლებში მოქალაქეობრივი განათლების ისტორიასთან ინტეგრირებამ საჭირო გახადა თვით ისტორიის პროგრამის ცვლილება, რადგან არსებული სასწავლო გეგმა არ ითვალისწინებდა მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ თემებს. კიდევ უფრო რთული აღმოჩნდა საერთო შინაარსის გამოკვეთა, ისე რომ, ორივე საგნის თემატიკის გაერთიანება ყოფილიყო ლოგიკური და არა ხელოვნური, მექანიკური, რისი გამოცდილებაც სხვადასხვა ქვეყანაში უკვე არსებობდა.

ექსპერტთა შეფასებით, ახალი კურიკულუმი მკვეთრად არ მიჯნავს ისტორიისა და მოქალაქეობრივი განათლების თემებს. მათი შინაარსი, ძირითადად, ურთიერთკვეთაშია. ამ რთული შედეგის მიღწევა უზრუნველყო შეთანხმებამ, რომ ინტეგრირებული მოდულის შინაარსი უნდა განსაზღვრულიყო სამი მიმართულებით, რომლებიც ორივე საგნის თემატიკას მოერგებოდა. ეს მიმართულებებია:

ა) ისტორიის და მოქალაქეობის საფუძვლები (ითვალისწინებს სხვადასხვა თვალსაზრისების და ინტერესთა სფეროების გაცნობას, საერთო მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების აღმოჩენას, შემოქმედებითობას, პერსპექტივების განსაზღვრას და ა.შ.);

ბ) დრო (მოიცავს: დროის აღქმას, ქრონოლოგიური ერთეულებისა და საზოგადოებრივი მახასიათებლების ცოდნას ისტორიული პერიოდების მიხედვით);

გ) საზოგადოებაში ერთად ცხოვრების პირობები (ითვალისწინებს შემდეგი საკითხების ცოდნას: საზოგადოების სტრუქტურა, ძალაუფლება, კომუნიკაცია, მოლაპარაკებების წარმართვა, საარსებო და ბუნებრივი გარემო, ნორმები, საქმიანობა, მრავალფეროვნება).

კურიკულუმის მორიგ სიახლედ უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მოქალაქეობრივი განათლების მოდულები შეიცავს თემებს, რომლებიც აერთიანებს დროთაშორის და სექციათაშორის მიდგომებს, ნაცვლად წარსულის ქრინოლოგიური თანმიმდევრობით გადმოცემისა. მეტიც, ახალი კურიკულუმი ითვალისწინებს პოლიტიკური ონტოლოგიის სამ განსხვავებულ, თუმცა, ურთიერთდაკავშირებულ განზომილებას:

ა) „ფორმალური განზომილება“ - მმართველობა, სახელმწიფო მოწყობა. უკავშირდება კონსტიტუციას და სახელმწიფო ინსტიტუტებს;

ბ) „პოლიტიკის შინაარსი“ - მოიცავს მმართველობის მიზნებს, ამოცანებს, პოლიტიკურ ინტერესებსა და იდეოლოგიებს.

გ) „პოლიტიკური პროცესები/მოვლენები“ - დაკავშირებულია პოლიტიკური იდეების/იდეალების პრაქტიკაში გამოყენებასთან და ითვალისწინებს პოლიტიკური სურვილებისა და მიზნების ფორმირების გზების, პოლიტიკური შეთანხმებების მიღწევის მექანიზმების და კონფლიქტების მოგვარების სტრატეგიების გაცნობას და სასწავლო პრაქტიკაში მათ მოდელირებას.

დარგის ექსპერტებთან ინტერვიუებმა გამოავლინა, რომ მოქალაქეობრივი განათლების საკითხების ნაწილს ძველი კურიკულუმიც ითვალისწინებდა, თუმცა, მათ განხილვას საკმარისი ყურადღება და დრო არ ეთმობოდა, რადგან ქრინოლოგიურ პრინციპზე აგებული ისტორიის კურსთან მათი დაკავშირება ვერ ხერხდებოდა. განახლებულმა კურიკულუმმა გააჩინა მოქალაქეობის საკითხებზე მკვეთრი აქცენტების მეტი შესაძლებლობა. მაგალითად, ადამიანის უფლებების, ევროპული და გლობალური მოქალაქეობის საკითხების გაძლიერება წარმოადგენს ახალი კურიკულუმის ყველაზე თვალსაჩინო შინაარსობრივ და პრაქტიკულ ასპექტებს, რითაც ის რადიკალურად განსხვავდება ძველი სასწავლო გეგმისგან.

პროცესი და შედეგები

კურიკულუმის რეფორმირების პროცესი ოფიციალურად დაიწყო 2013 წელს, მას შემდეგ, რაც მთავრობამ ზოგადი და უმაღლესი განათლების ერთ-ერთ პრიორიტეტად გამოაცხადა მოქალაქეობრივი განათლება. შემუშავდა რეფორმის სამოქმედო გეგმა, სადაც ხაზი გაესვა მოქალაქეობრივი განათლების ახალი მოდელის შექმნის აუცილებლობას და მისი დაწყების საფეხურად განისაზღვრა მეექვსე კლასი. ასევე, მიღწეული იქნა საერთო შეთანხმება, რომ მოქალაქეობრივი განათლება უფრო ფართოდ იქნებოდა წარმოდგენილი ისტორიისა და სოციალური მეცნიერებების საგნობრივ პროგრამებში. ამასთან, სკოლებს მიეცემოდათ თავისუფალი არჩევანი ესწავლებინათ მოქალაქეობრივი განათლება, როგორც ცალკე საგანი (ავსტრიის ფედერალური კანცელარია, 2013). ამ სახის არჩევანის შეთავაზება რეალურად წარმოადგენდა სკოლების ავტონომიის აღიარებას და მისი შემდგომი გაძლიერებისკენ გადადგმულ ნაბიჯს. თუმცა, კვლევების შედეგად დადასტურდა, რომ სკოლების მცირე ნაწილმა გამოთქვა მზადყოფნა დამოუკიდებელ საგნად ესწავლებინათ

მოქალაქეობრივი განათლება. სკოლების ადმინისტრაცია და პედაგოგები თავშეკავებულ პოზიციას ხსნიდნენ იმით, რომ ახალი საგნის შემოტანა სასწავლო გეგმაში შეამცირებდა სხვა დისციპლინებისთვის განკუთვნილ საათობრივ დატვირთვას.

მთავრობის მიერ შედგენილი სამოქმედო გეგმა გულისხმობდა რეფორმის ყველა მნიშვნელოვან დეტალს და მათი განხორციელების დროში ზუსტად გაწერილ ეტაპებს. საკმაოდ მაღალი იყო განათლების სფეროს ექსპერტების ჩართულობა - განათლების მინისტრის ხელმძღვანელობით შედგა სამუშაო ჯგუფი, რომელსაც კოორდინაციას უწევდა მინისტრთა კაბინეტი. სამუშაო პროცესში ჩართული იყო დანტერესებული მხარეების საკმაოდ ფართე სპექტრი (სკოლების, უნივერსიტეტების, არასამთავრობო და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები, მშობლები, პოტენციური დამსაქმებლები)

კურიკულუმზე მუშაობა, პროცესის ღიაობისა და ყველა დაინტერესებული მხარის მოსაზრებების გათვალისწინების სურვილის გამო, საკმაოდ გაჭიანურდა და დაახლოებით წელიწადნახევარი გაგრძელდა (2015/2016). ახალი კურიკულუმი პილოტირებული იქნა ავსტრიის ცხრა რეგიონის დაახლოებით 40 სკოლაში. პილოტირების პროცესში სამინისტრო ყველა საჭირო სასწავლო და ადამიანური რესურსით უზრუნველყოფდა მონაწილე სკოლებს და მასწავლებლებს. ხდებოდა შუალედური შედეგების განხილვა და პილოტირების პროცესის გარკვეული კორექტირება. საბოლოო ჯამში, შემუშავდა ახალი კურიკულუმი, რომელშიც მაქსიმალურად იქნა გათვალისწინებული მოქალაქეობრივი განათლების სწავლების უახლესი თემატიკა და პედაგოგიური მიდგომები.

კურიკულუმის პილოტირებისა და მისი წარმატებული რეფორმირების შემდეგ მთავარ პრობლემად რჩებოდა სასკოლო სახელმძღვანელოს შექმნა. სასწავლო მასალები, რომლებიც გამოყენებული იქნა მოქალაქეობრივი განათლების მოდულების პილოტირებისას, შემუშავებული იყო „ავსტრიის მოქალაქეობრივი განათლების ცენტრის“ მიერ და არ წარმოადგენდა რეალურ სახელმძღვანელოს, რომლითაც უზრუნველყოფილი იქნებოდა მოქალაქეობრივი განათლების კურსის შეუფერხებელი სწავლება სამიზნე კლასებში. საბოლოო ჯამში, მხოლოდ 2017-2018 სასწავლო წლისთვის იქნა შედგენილი მოქალაქეობრივი განათლების სახელმძღვანელო, რომლის პოლიტირებამ დაადასტურა კურიკულუმით განსაზღვრულ მიზნებთან სახელმძღვანელოს შესატყვისობა.

დღემდე გადაუჭრელ გამოწვევად რჩება მოსწავლეთა შეფასება. მასწავლებელთა გამოკითხვებით და ემპირიული კვლევებით დასტურდება, რომ ისტორიასთან შედარებით, მოქალაქეობრივი განათლების საკითხები არასაკმარისად არის წარმოდგენილი ფინალურ გამოცდებზე. მოსწავლეებმა იციან ამის შესახებ და ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ მოქალაქეობრივი განათლების თემებზე მუშაობას. იგივე ტენდენცია შეინიშნება მასწავლებლებშიც.

ამის მიუხედავად, კურიკულუმის რეფორმის შედეგები არ შეიძლება კითხვის ქვეშ დადგეს. ბუნებრივია, ისევე როგორც, ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ცვლილება, ვერც კურიკულუმის რეფორმა გადაწყვეტდა მყისიერად ყველა პრობლემას. მით უფრო, რომ მასწავლებელთა დიდი ნაწილი არ იყო პოლიტირების პროცესში ჩართული და თავიდანვე არ

შეხვდა მოქალაქეობრივი განათლების ახალი მოდელის დანერგვას მზად. რაც შეეხება პილოტირების პროცესში მონაწილე მასწავლებლებს, კვლევა აჩვენებს საპირისპირო შედეგს - მათ მაღალ მზაობას და მოსწავლეთა მაღალ აკადემიურ მაჩვენებლებს, რასაც განაპირობებს საკუთარ პრაქტიკასთან მოქალაქეობრივი განათლების თემებისა და სწავლების სტრატეგიების წარმატებული ადაპტირება. თუმცა, წარმატებული პრაქტიკის პირობებშიაც, ცხადად შესამჩნევია მასწავლებელთა მხრიდან მოქალაქეობრივი განათლების თემების დაქვემდებარების ტენდენცია მათ ე.წ. ძირითად საგანთან - ისტორიასთან.

ძირითადი დასკვნები:

კურიკულუმის რეფორმის შედეგები ცალსახად დადებითად არის შეფასებული განათლების ეროვნული და საერთაშორისო ექსპერტების მიერ. მათი დასკვნების მიხედვით:

1. მოქალაქეობრივი განათლება ავსტრიაში გაძლიერდა. რასაც განაპირობებს საგნის სწავლების ადრეული ასაკიდან (მეექვსე კლასიდან) დაწყება და ახალი კურიკულუმის მოდულარული სტრუქტურა - შედგება ცხრა სავალდებულო მოდულისგან, რომელთაგან ორი ექსკლუზიურად მიმართულია მოქალაქეობრივ განათლებაზე, ორ მოდულში ინტეგრირებულია ისტორია და მოქალაქეობრივი განათლება, ხოლო ხუთი მოდული ეხება მხოლოდ ისტორიას.

2. განახლებული კურიკულუმის შინაარსი აერთიანებს მმართველობის, სახელმწიფო მოწყობის, პოლიტიკისა და პრაქტიკის საკითხებს. მასში წარმოდგენილია მოქალაქეობის ევროპული და გლობალური განზომილებები და ამავე დროს, ეფუძნება მოქალაქეობის ფუნდამენტური კონცეფციების ცოდნა-გააზრებას

3. ახალი კურიკულუმი პილოტირებული იყო ავსტრიის 40 სკოლაში. სკოლები შეირჩა ქვეყნის ტერიტორიული მოწყობის სპეციფიკების გათვალისწინებით. ამდენად, პილოტირებამ გამოამჟღავნა ყველა ის ნაკლოვანი და ძლიერი მხარე, რაც ჰქონდა მოქალაქეობრივი განათლების ახალ მოდელს

4. 2016-2017 სასწავლო წლიდან ახალი კურიკულუმი მთლიანად დაინერგა მეექვსე კლასში. მომდევნო 2017-2018 და 2018-2019 სასწავლო წლებში მისი იმპლიმენტაცია განხორციელდა მეშვიდე და მერვე კლასებში

5. მთავარ სირთულეს წარმოადგენდა ერთწლიანი შეფერხება, რომელიც წარმოიშვა კურიკულუმის დანერგვის პერიოდიდან სახელმძღვანელოსა და მასწავლებლის გზამკვლევის მომზადებამდე. ამ დროის განმავლობაში მასწავლებლების მომარაგებას შესატყვისი სასწავლო რესურსებით უზრუნველყოფდა „მოქალაქეობრივი განათლების ავსტრიული ცენტრი“, რამაც შესაძლებელი გახადა კურიკულუმის წარმატებით დანერგვა.

წყარო:

Citizenship Education at School in Europe. 2017.

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1>

2. მოქალაქეობრივი განათლება ფინეთში

სამოქალაქო განათლების პოლიტიკის ცვლილების მცდელობები

ფინეთში, წლების განმავლობაში, სასკოლო და უწყვეტი განათლების პროცესის ორგანიზებასა და შინაარსის განსაზღვრაში პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი განათლების როლი და მნიშვნელობა განსხვავებულად ესმოდათ. განსაკუთრებით რთული აღმოჩნდა უწყვეტი განათლების სისტემის დაკავშირება მოქალაქეობრივი განათლების მიზნებთან, რადგან უწყვეტი განათლება სხვადასხვა ჯგუფებისათვის ხორციელდება და, შესაბამისად, მას მრავალფეროვანი მიზანი, შინაარსი და იდეოლოგიური ფონი აქვს.

1970-იანი წლებიდან ზრდასრულთა პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი განათლების მნიშვნელობა შემცირდა ყველა ინდუსტრიულ სახელმწიფოში, რაც გამოიხატა შესაბამის კურსებსა და აქტივობებში ჩართულთა შედარებით დაბალ მაჩვენებლებში (Blomqvist et al. 1997 and 2002). ეს ტენდენცია დღემდე გრძელდება, რასაც ლოგიკურ ახსნას უძებნიან სამოქალაქო საზოგადოების მკვლევარები. მათი აზრით, მნიშვნელოვანია იმის გაცნობიერება, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში, 1970-იანი წლებიდან, ფორმალური განათლების ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების როლის შემცირება განაპირობა სხვა საგანმანათლებლო გარემოს (როგორცაა არაფორმალური განათლების ქსელი) მნიშვნელობისა და როლის ზრდამ. ახლა ადამიანები მრავალი წყაროდან იღებენ ინფორმაციას. მაგალითად, სტანდარტული (ელექტრონული და ბეჭდური) და ახალი (ინტერნეტი) მედია მოქალაქეებს აძლევს შეუზღუდავ შესაძლებლობას მიიღონ და გაეცნონ ნებისმიერი სახის ცოდნას, ასევე მოიძიონ პასუხები მათთვის საჭირო და მნიშვნელოვან კითხვებზე, მათ შორის, პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ პრობლემებსა და სხვა რელევანტურ თემებზე. კლეინის მიხედვით, ინფორმირებული საზოგადოება ცდილობს ახალი შესაძლებლობების გამოყენებით მოახდინოს საკუთარი პოლიტიკური უფლებების რეალიზება. ეს, პირველ რიგში, ეხება ელექტრონული ფორმით არჩევნებში მონაწილეობას, რაც პრინციპში ზრდის არჩევნებში მონაწილეობის რაოდენობას, რადგან უფრო კომფორტულს ხდის მათთვის ხმის მიცემის პროცედურას (Klein 2005).

არაფორმალურ სწავლებაში მედიის როლი უდაოდ დიდია და პერსპექტივაში მზარდიც, თუმცა, მოქალაქეობრივი განათლების თვალსაზრისით მისი, როგორც ინფორმაციის მიღების საშუალების ერთმნიშვნელოვნად შეფასება საკმაოდ რთულია, რადგან ციფრულ ინფორმაციასთან წვდომა არ იგულისხმობს მხოლოდ ინფორმაციის მოძიების ტექნიკების ცოდნას და არც წყაროს სანდოობის გადამოწმების სირთულეს. ამ შემთხვევაში მთავარ პრობლემას ქმნის ის გარემოება, რომ ფორმალური განათლებისგან განსხვავებით, მედია, როგორც არაფორმალური საგანმანათლებლო რესურსი, თავისთავად არ არის უშუალოდ მიმართული სამიზნე ჯგუფების (მოსწავლეები, სტუდენტები, ზრდასრულები) მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებაზე, არ არის სისტემატიზირებული და სასწავლო მიზნებზე მკაფიოდ ორიენტირებული. არაფორმალური განათლების „დაუგეგმავი ბუნება“, რასაც კიდევ უფრო აძლიერებს მედია, შეიცავს სერიოზულ რისკებს, რაც

უკავშირდება არასასურველი სასწავლო შედეგების მიღწევას. თუმცა, ასევე უნდა ვითვალისწინებდეთ იმ შესაძლებლობებს, რასაც მედია გვთავაზობს აქტიური მოქალაქეობის მიზნებისა და შინაარსის განხორციელების თვალსაზრისით და, მათ შორის, საზოგადოების მედია კომპეტენციების განვითარების პერსპექტივასაც, რაც დღეს არსებული რისკების თავიდან აცილების ერთადერთ გზას წარმოადგენს (Pantzar 2006).

მეორე მხრივ, ეჭვსგარეშეა, რომ არაფორმალური საგანმანათლებლო გარემოსგან განსხვავებით, თანამედროვე საზოგადოების გამოწვევების მიმართ ფორმალური განათლების ინსტიტუტები არ არიან საკმარისად მოქნილნი. ეს გარემოება, რადიკალური ტექნოლოგიური, სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების ფონზე, ფორმალურ განათლებას ნაკლებ ეფექტურს ხდის, მით უფრო, ზრდასრულთა სოციალიზაციის კუთხით.

ზრდასრულთა განათლების პოლიტიკა და სამოქალაქო მონაწილეობის კონცეფციების შეცვლა

ზრდასრულთა განათლების როლი და პოლიტიკის არსი, მისი დამოუკიდებლობა, ამოცანები, სტრუქტურა, დაფინანსება და ა.შ. არ არის უნიფიცირებული. ჩრდილოეთ ევროპის ქვეყნებში სახელმწიფოსა და პოლიტიკური პარტიების მნიშვნელობა ზრდასრულთა განათლებაში ისტორიულად ძალიან დიდია. ფინეთში სახელმწიფო ძლიერ ფინანსურ მხარდაჭერას უწევს ზრდასრულთა განათლების პროცესს და მის განმახორციელებლებს - ცენტრებს, უმაღლეს სახალხო სკოლებს, სასწავლო და კვლევით წრეებს და პროფესიულ ინსტიტუტებს.

პარლამენტის განათლების კომიტეტმა, ჯერ კიდევ 1970-იან წლებში განსაზღვრა ზრდასრულთა განათლების პოლიტიკის ოთხი საკვანძო ამოცანა:

1. განათლებაზე თანაბარი ხელმისაწვდომობა
2. პროფესიული უნარების განვითარება
3. პოლიტიკურ (საზოგადოებრივ) სარბიელზე მონაწილეობის მზადყოფნა
4. კულტურული/პერსონალური განვითარება

კომიტეტმა განსაზღვრა პოლიტიკური და სოციალური განათლების ექვსი ძირითადი მიზანი:

1. მოქალაქეების დამოუკიდებლობა, კრიტიკული და სოციალური აზროვნება
2. თანამშრომლობისთვის მზადყოფნა და კომპეტენტურობა
3. საკუთარი პოლიტიკური და სოციალური უფლებების და პასუხისმგებლობის

გაცნობიერება

4. გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობა
5. საერთაშორისოდ გაზიარებული პასუხისმგებლობების აღების მზაობა
6. სოციალური ცვლილებების საჭიროების გაცნობიერება (Kom 1975).

ფინეთის საპარლამენტო კომიტეტის განაცხადებაში აღნიშნულია, რომ მოქალაქეთა პოლიტიკური განათლება წარმოადგენს მთელი განათლების სისტემის ცენტრალურ ამოცანას, რომელიც მიზნად ისახავს მოსახლეობის მომზადებას დემოკრატიულ პროცესებში

მონაწილეობისთვის და განსაკუთრებით აუცილებელია უშუალოდ გადაწყვეტილების მიღებაზე ადამიანთა ზეგავლენის უზრუნველსაყოფად.

ფინეთის ზრდასრულთა განათლების სისტემის სიღრმისეულმა ანალიზმა გამოავლინა, რომ 1980-იანი წლების ბოლომდე სახელმწიფო ცენტრების მიერ ორგანიზებული პოლიტიკური განათლება, განსაკუთრებით საჯარო ლექციები, კურსები და სასწავლო წრეები, ძირითადად, გამოყენებული იყო პოლიტიკური პარტიების მიერ საკუთარი იდეოლოგიის პროპაგანდის მიზნით. მეოცე საუკუნის ბოლოსთვის სასწავლო ცენტრებს დაეკისრათ ვალდებულება უფრო ლიბერალური გაეხადათ თავიანთი მიზნები და სწავლის შინაარსი, რათა მორგებოდნენ განსხვავებული ხედვებისა და ინტერესების მქონე ჯგუფებს. მოქალაქეობრივი განათლების შინაარსი უნდა ყოფილიყო მაქსიმალურად პლურალისტური და არა რომელიმე კონკრეტულ იდეოლოგიაზე მიმართული. მიმდინარე კვლევები აჩვენებს პოლიტიკური განათლების მნიშვნელობას, თუმცა, ასევე ხაზს უსვამს, რომ ასეთი განათლების მიზანი არ არის პარტიული იდეოლოგიების მხარდამჭერთა რიცხვის ზრდა, არამედ, ის ნებისმიერი პოლიტიკური ხედვის მქონე ადამიანს თანაბრად უნდა ამზადებდეს საკუთარი მოქალაქეობრივი როლის განსახორციელებლად.

1996 წელს ფინეთის მთავრობამ შექმნა საგანგებო კომიტეტი, რომლის ამოცანა იყო უწყვეტი განათლების ეროვნული სტრატეგიის მომზადება. კომიტეტის საბოლოო მოხსენება გამოქვეყნდა 1997 წლის ბოლოს. წარმოდგენილ სტრატეგიაში გათვალისწინებული იყო ზრდასრულთა განათლების მხრივ ქვეყნაში არსებული მრავალწლიანი გამოცდილება და მიღწევები. სტრატეგიის ყველაზე არსებითი ცვლილება იყო ორიენტაციის გაძლიერება ეკონომიკის (ეკონომიკური განათლების) მიმართულებით. ამდენად, ეკონომიკური ცოდნა და უნარები აღიარებული იქნა განათლების სფეროს პრიორიტეტად. საკითხის ასეთ ფორმულირებას მკაცრი კრიტიკა მოჰყვა. ოპონენტები მიიჩნევდნენ, რომ ეკონომიკის და კერძო ეკონომიკური ინტერესების წინ წამოწევა იყო მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური განათლების მიზნების ცალმხრივად გაგების ან არასწორი ინტერპრეტირების შედეგი. მათი აზრით, ახალი სტრატეგია ადამიანში საზოგადოებრივ და სოციალურ განწყობებზე მეტად ინდივიდუალისტურ ტენდენციებს აძლიერებდა (Kom 1997).

სტრატეგიაში ძალიან მოკლედ იყო განმარტებული უწყვეტი განათლების მიზანი:

- ა) პერსონალური განვითარების მხარდაჭერა
- ბ) დემოკრატიული ღირებულებების გაძლიერება
- გ) საზოგადოებრივი ერთობების შენარჩუნება (არასამთავრობო და სათემო ორგანიზაციები, პროფესიული კავშირები და სხვ.)
- დ) ინოვაციების ხელშეწყობა
- ე) პროდუქტიულობა და ეროვნული კონკურენტუნარიანობა.

ამასთან, განათლების კომიტეტის მოხსენებაში აქცენტი კეთდებოდა არასამთავრობო ორგანიზაციების როლის გააქტიურებაზე, რასაც უნდა მოჰყოლოდა განათლებისა და სოციალური კაპიტალის ზრდა. მოხსენებაში ასევე ხაზგასმული იყო, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციები ქმნიან ერთგვარ დამაკავშირებელ სივრცეებს ინდივიდების საჭიროებებსა და

გადაწყვეტილების მიმღებებს შორის იმით, რომ ახედენენ მაღალი ხარისხის გავლენის მქონე სოციალური და პოლიტიკური შინაარსის დისკუსიების ორგანიზებას.

აღნიშნული სტრატეგია ასევე გამოხატავდა განათლების მნიშვნელობას ინდივიდუალური არჩევანის, საკუთარი შესაძლებლობებისადმი რწმენის გაძლიერების თვალსაზრისით. ზოგადად, სტრატეგიამ შექმნა მყარი საფუძველს ფინეთში დემოკრატიის ფუნქციონირებისა და განვითარებისთვის.

პოლიტიკური აქტივობების შემცირება - პოლიტიკოსთა თავისტიკილი

ფინეთში მოქალაქეთა მონაწილეობა ყოველთვის ხასიათდებოდა გარკვეული ფრომულირებით ან ინსტიტუციონალიზაციით. არაფორმალურ საზოგადოებრივ დისკუსიებს და კრიტიციზმს ადგილი ჰქონდა სხვადასხვა ფორუმებზე. მათ შორის, ისეთი პრლატფორმების გამოყენებითაც, სადაც მსჯელობასა და მოქმედებას არ ჰქონდა დიდი გავლენა საზოგადოებაზე. ამის მიუხედავად, პრობლემაზე საუბრით გამოწვეული ინდივიდუალური კმაყოფილების განცდა, უდაოდ დადებით იმპულსებს სძენდა მოქალაქეთა მზაობას ყოფილიყვნენ უფრო რეზისტენტულნი ადგილობრივი (სათემო) თუ სახელმწიფოებრივი პრობლემების მიმართ.

„სამოქალაქო ჩართულობის პროგრამა“ არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკის დოკუმენტი, რომელიც შეიმუშავა ფინეთის მინისტრთა კაბინეტმა 2003-2007 წლებში. პროგრამის მიხედვით განათლების ძირითად მიზანთა შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სწავლა-სწავლების გზით ფინეთში დემოკრატიის გაძლიერებას. პროგრამის განხორციელების შინაარსობრივი ჩარჩო ითვალისწინებს მოქალაქეობრივი განათლების პროცესის და აქტიური მოქალაქეობის სწავლების გაძლიერებას (2004).

პროგრამის დირექტორის სეპპო ნიემელას განცხადებით, დოკუმენტის შემუშავების ძირითადი მიზეზი იყო:

- წარმომადგენლობით დემოკრატიათან დაკავშირებული პრობლემები - არჩევნებში მონაწილეთა და პარტიების აქტიური წევრების რაოდენობის შემცირება, მით უფრო, ახალგაზრდა თაობაში
- აქტიური მოქალაქეობისა და სამოქალაქო საზოგადოების კრიზისი - ახალი სამთავრობო კონცეფციით სამოქალაქო საზოგადოება აღქმული იქნა, როგორც დემოკრატიის სოციალური საფუძველი, ხოლო უწყვეტი განათლების მიზნად გამოცხადდა აქტიური მოქალაქეობის მხარდაჭერა
- ლოკალური პოზიციონირების რადიკალური ცვლილება - აქტიური მოქალაქეობის ხარისხი და მნიშვნელობა გასცდა ეროვნულ ჩარჩოებს. მოქალაქეობა გულისხმობს ლოკალურ, ეროვნულ, ევროპულ და გლობალურ დონეებზე განსახორციელებელი როლების გათავისებას (Niemelä 2005).

წარმომადგენლობით დემოკრატიათან დაკავშირებული პრობლემები

პარტიული პოლიტიკის მიმართ მოსახლეობაში ინტერესის შემცირება და პოლიტიკურ აქტივობებში დაბალი ჩართულობა უკავშირდება ე.წ. წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კრიზისს, როგორც ლოკალურ დონეზე, ისე გლობალური მასშტაბით. ეს განსაკუთრებით ეხება ახალგაზრდა ამომრჩევლებს. ამ სიტუაციაში, დემოკრატიული საზოგადოებისა და აქტიური მოქალაქეობის გადმოსახედიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი კითხვა არის შემდეგი: რატომ არ არიან მოქალაქეები დაინტერესებულნი არჩევნებში მონაწილეობით? პოლიტიკური პარტიების წევრობით? სხვა აქტივობებით, რომლებიც წარმომადგენელ დემოკრატიული ჩართულობის საფუძვლებს?

არჩევნებში მოსახლეობის მონაწილეობის სტატისტიკა გვიჩვენებს, რომ ახალგაზრდები უფრო პასიურობენ, ვიდრე ასაკოვანი ადამიანები. როგორ შეიძლება გავზარდოთ ახალგაზრდების ინტერესი პოლიტიკის მიმართ? ხომ არ უკავშირდება პრობლემა მათი ცოდნისა და განათლების დონეს? ამ კითხვებზე პასუხი არის მარტივი: ახალგაზრდების პასიურობას საერთო არაფერი აქვს განათლების დონესთან, რადგან მათ აქვთ ღრმა, ფართე და უფრო მრავალფეროვანი ცოდნა, ვიდრე უფროსი თაობის წარმომადგენლებს. გარდა ამისა, ინფორმაციის მიღების დღეს არსებული შესაძლებლობები, პოლიტიკური სტრუქტურებისა და გადაწყვეტილების მიღების სისტემების ცოდნა არის სრულიად ადეკვატური. ამდენად, ახალგაზრდებს აქვთ მეტი ინტერესი თვითგამოხატვისა და მოქმედების სხვა, არატრადიციული გზებისა და საშუალებების მიმართ, რომლებიც მათ პოლიტიკური და სოციალური მონაწილეობისა და პოლიტიკურ პროცესებზე გავლენის შესაძლებლობას აძლევს.

ამდენად, ეჭვგარეშეა რომ არსებობს გარკვეული მოტივები ტრადიციულ პოლიტიკურ აქტივობებში არ მონაწილეობისთვის. შეიძლება ახალგაზრდებს და ე.წ. პასიურ მოქალაქეებს, დანარჩენი მოსახლეობისგან განსხვავებით, აქვთ უარყოფითი გამოცდილება, რის საფუძველზეც არაეფექტურად თვლიან არსებულ პოლიტიკურ ინფრასტრუქტურას, გადაწყვეტილების მიღების სისტემას და საზოგადოებრივ ძალაუფლებას. ამასთან, როგორც ჩანს, ტრადიციული პოლიტიკური ინსტიტუტები და პოზიციის გამოხატვის საშუალებები, ძალიან დასცილდა მათ ყოველდღიურ ცხოვრებასა და საჭიროებებს, რამაც ბუნებრივად განაპირობა ახალგაზრდებში პოლიტიკისა და პოლიტიკური ხასიათის აქტიურობის მნიშვნელობის დაქვეითება.

რაც შეეხება ზოგადად „პასიური ამომრჩევლის“ კატეგორიას, ის უმეტესად შედგება სოციალურად დაუცველი მოქალაქეებისგან (ნაკლებად განათლებული, უმუშევარი, ღარიბი, პენსიონერთა ნაწილი და სხვ.). სოციალურად დაუცველი მოქალაქეები, რომლებიც ვერ აღიქვამენ სოციალური და პოლიტიკური მონაწილეობის მნიშვნელობას, თითქმის გამონაკლისის გარეშე, საკმაოდ პასიურნი არიან განათლებისადმი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისინი არ/ან ნაკლებად ინტერესდებიან ფორმალური და არაფორმალური საგანმანათლებლო აქტივობებში მონაწილეობით. თუმცა, პოლიტიკოსები და გადაწყვეტილების მიმღებნი, დაინტერესების შემთხვევაში, აუცილებლად გამოძებნიან ადეკვატურ გზებს, რომლებიც შეცვლიან პასიურ მოქალაქეთა დამოკიდებულებას სამოქალაქო-პოლიტიკური საკითხების მიმართ. ეს ცვლილება მოხდება იმ შემთხვევაში თუ

ე.წ. „პასიური მოქალაქეები“ დაინახავენ პოლიტიკური აქტიურობის სარგებელს ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების, უკეთესი პერსპექტივის, უფლებების გაზრდის და სხვ. ნიშნით (Paloheimo 2006).

რა უნდა გაკეთდეს აქტიური მოქალაქეობის გასაძლიერებლად?

სახელმწიფო პროგრამის მიხედვით, სამოქალაქო საზოგადოება მიჩნეულია დემოკრატიის ფუნდამენტად, ხოლო აქტიური მოქალაქეობის გაძლიერება გამოცხადებულია უწყვეტი განათლების აუცილებელი პოლიტიკურ მიზანად. ამავე დოკუმენტით აქტიური მოქალაქეობის განვითარებაში უნდა მონაწილეობდეს ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულება დიფერენცირებული პროგრამებისა და მიდგომების გამოყენებით, რათა გარანტირებულად იყოს გათვალისწინებული ნებისმიერი ინდივიდუალური თავისებურება და საჭიროება (Policy Programme 2004).

უწყვეტი განათლების პოლიტიკის პროგრამის ერთ-ერთი ძირითადი კითხვა არის, თუ რა უნდა გააკეთოს სახელმწიფომ მოქალაქეთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის გასაზრდელად? ამასთან, ეს კითხვა საკმაოდ უცნაურადაც ჟღერს, რადგან არის კი სახელმწიფოს გადასაწყვეტი მოქალაქეთა აქტიურობის ფორმები? ამ კითხვაზე აქცენტირება ხომ არ გამოიწვევს სახელმწიფოს როლის გაზრდას მოქალაქეთა ცხოვრებაში? ე.წ. „კეთილი მიზნებით“ ხომ არ მოხდება სახელმწიფოს მხრიდან მოქალაქეთა თავისუფლების შეზღუდვა?

ტრადიციულად, მოქალაქეების მონაწილეობის გაზრდასთან დაკავშირებით სახელმწიფოს როლის განსაზღვრის მიზნით ისმის ორი ფუნდამენტური შეკითხვა:

1) როგორ და რა შინაარსით ისწავლება აქტიური და დემოკრატიული მოქალაქეობა და როგორ და რამდენად სწავლობენ მას?

2) როგორ შეიძლება განვითარდეს/შეიცვალოს სამოქალაქო მონაწილეობის ახალი მეთოდები და როგორ და რამდენად შეიძლება ახალი და ძველი მეთოდების ერთმანეთთან დაკავშირება?

სახელმწიფო პოლიტიკის პროგრამის ხელმძღვანელი ნიემელა გვთავაზობს სამოქალაქო მონაწილეობის გაძლიერების სამ მეთოდოლოგიურ მიდგომას:

- ინფორმაციის შეფასება და საჯარო დებატები, როგორც მოქალაქეებში პოლიტიკისადმი ინტერესის გაძლიერების საშუალება
- წარმომადგენლობითი დემოკრატიის გაძლიერება და მოქალაქეების ინფორმირება
- პირდაპირი/უშუალო თანამშრომლობა სამოქალაქო საზოგადოების წევრებსა და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიმღებთა შორის.

პირველ მიდგომაში ნიემელა გამოყოფს მედიის მნიშვნელობას და მოქალაქეებში ინფორმაციის შეფასების კომპეტენციის გაძლიერებას. ნიემელა აღნიშნულ ფაქტორებს აღიარებს დემოკრატიის საძირკველად. ამ თვალსაზრისით, ის საჭიროდ მიიჩნევს უწყვეტი განათლების არსებული სისტემის ალტერნატივების გაფართოებას და, განსაკუთრებით, სამოქალაქო განათლების არაფორმალური ქსელის განვითარებას (Niemelä 2005).

არაფორმალური განათლების შესაძლებლობები რადიკალურად შეიცვალა 2000-იანი წლებიდან. ინფორმაციის მიღების თანამედროვე გარემო და კომუნიკაციური ტექნოლოგიები ქმნიან სივრცეს, სადაც მოქალაქეებს, მათ შორის, განსხვავებული ინტერესების მქონე ჯგუფებს, შეუძლიათ დამოუკიდებლად ჩამოაყალიბონ და გამოთქვან თავიანთი შეხედულებები საზოგადოებაზე, პოლიტიკასა და პოლიტიკოსებზე. ეს ტექნოლოგიური სივრცე იძლევა საუკეთესო შესაძლებლობას ახალი ტიპის საგანმანათლებლო ურთიერთობების და კავშირების გასავითარებლად, რომლებსაც შეიძლება ვუწოდოთ „ქსელზე დაფუძნებული სწავლების თანამედროვე ციკლები“.

წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ძირითადი აქტივობები უკავშირდება პარტიათა იდეოლოგიურ ხედვებს და პოლიტიკურ მიზნებს, საარჩევნო ღონისძიებებს, ხმის მიცემის პროცესს და პროცედურებს. ამიტომაც არის საჭირო, რომ ყველა მოქალაქემ იცოდეს დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის საკვანძო ელემენტები. მაგრამ, როგორ შეიძლება ამ ამოცანის განხორციელება? ამისთვის, ფინელ ექსპერტთა აზრით, აუცილებელია მოქალაქეებმა იცოდნენ თუ როგორ ფუნქციონირებენ ადგილობრივი, ეროვნული და გლობალური პოლიტიკური სისტემები, რა ბმები და ურთიერთკავშირები არსებობს პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებსა და სფეროებს შორის და ესმოდეთ საკუთარი მოქალაქეობრივი სტატუსის რეალიზების მნიშვნელობა დემოკრატიის განვითარების კუთხით.

ზემოთხსენებულ სახელმწიფო პროგრამაში დემოკრატიაში მოქალაქეთა პირდაპირი მონაწილეობის ფორმები წარმოდგენილია შემდეგი სახით³⁶:

- მოქალაქეთა კონსულტირება (ღონისძიებები და ელექტრონული რესურსების გამოყენება)
- საჯარო პროცესებში მონაწილეობა
- გადაწყვეტილების მიმღებლებზე გავლენა (ინიციატივები, პანელური დისკუსიები)

რაც შეეხება უწყვეტი მოქალაქეობრივი განათლების სახელმწიფო პროგრამის განხორციელების გეგმას, მასში განსაზღვრულია სამი სტრატეგიული მიმართულება:

- სემინარები და პუბლიკაციები, რომლებიც გამიზნულია მოქალაქეთა პოლიტიკური განსწავლულობის ასამაღლებლად და დემოკრატიაში მონაწილეობის გასაძლიერებლად
- მოსწავლეების/სტუდენტების და პედაგოგების აღჭურვა სკოლის/უნივერსიტეტის მართვაში მონაწილეობისთვის საჭირო ცოდნითა და უნარ-ჩვევებით
- საგანმანათლებლო ინსტიტუტებისა და საინფორმაციო ქსელების ინფრასტრუქტურის განვითარება, რაც მომხმარებლებს საშუალებას მისცემთ თანამედროვე ინფორმაციული საზოგადოებისთვის შესატყვისი მეთოდებითა და ხერხებით მონაწილეობა მიიღონ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

³⁶ სახელმწიფო პროგრამაში მონაწილეობა გაგებულია პოლიტიკური პარტიების მიერ ორგანიზებულ ინიციატივებში ჩართულობად. პირდაპირი მონაწილეობის კონცეფცია არ ითვალისწინებს არც ერთ სხვაგვარ სპონტანურ სამოქალაქო აქტიურობას.

წყაროები

1. Blomqvist, I. et al. (1997): Participation in adult education and training in Finland: Adult education survey 1995. Statistics Finland. Helsinki
2. Blomqvist I. et al. (2002): Participation in adult education and training in Finland: Adult education survey 2000. Statistics Finland. Helsinki
3. Klein, H. (2005): The right to political participation and the information society. Paper presented at Global Democracy Conference. Montreal, May 29–June 1
4. Kom (1975): Aikuiskoulutuskomitean I osamietintö. Valtion painatuskeskus. Helsinki
5. Kom (1997): Oppimisen ilo. Kansallinen elinikäisen oppimisen strategia. Opetusministeriö. Helsinki
6. Lahtinen, M. (2006): Senellmanin Suomi. Tampere
7. Niemelä, S. (2005): The Citizen Participation Policy Programme. Ministry of Justice. URL: www.om.fi/tulostus/29396.htm (accessed: 22.04.2008)
8. Paloheimo, H. (2006): Asenteet poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan. In: Borg, S (Ed): Suomen demokratiaindikaattorit. Helsinki
9. Pantzar, E. (2007): Introduction to lifelong learning and adult education in Finland. International Course of Lectures: Trends in Adult and Continuing Education in Europe (University of Duisburg-Essen). Bonn. URL: www.die-bonn.de/doks/pantzar0701.pdf (accessed: 28.05.2008)
10. Pantzar, E. (2008): Aims of Political and Citizenship Education in Finland
11. Government of Finland (2004): Policy Programme. Civil Participation Policy Programme. Helsinki

3. მოქალაქეობრივი განათლება საფრანგეთში

საფრანგეთში მასწავლებლის მომზადების კურიკულუმის რეფორმაში (*Loi d'orientation et de programmation de la refondation de l'école de la République*), რომელიც 2013 წელს დაიწყო, განსაკუთრებულად არის ხაზგასმული მასწავლებლების მიერ საკვანძო პროფესიული კომპეტენციების ჩამოყალიბების მნიშვნელობა. ამ კომპეტენციათა შორისაა დემოკრატიის კულტურის ხელშეწყობა და მოქალაქეობრივი და მორალური განვითარება.

ახალი პროგრამის ფარგლებში მომავალ მასწავლებლებს სკოლაში საკონტაქტო საათების გაზრდილ რაოდენობას სთავაზობენ კვალიფიციური მასწავლებლების მენტორობით. კურიკულუმში რამდენიმე საკვანძო პრინციპს ითვალისწინებს: რესპუბლიკის ღირებულებების ხელშეწყობა; მრავალფეროვნების გათვალისწინება სწავლის პროცესში მოსწავლეთა ხელშეწყობისას; პროფესიული პასუხისმგებლობა და ეთიკა; გუნდური მუშაობა, მშობლებთან და სკოლის პარტნიორებთან თანამშრომლობა სასკოლო თემის ხელშეწყობის მიზნით; ციფრული ინსტრუმენტების გამოყენება სწავლებაში; სკოლისა და უნივერსიტეტის მჭიდრო თანამშრომლობა.

ახალი კურიკულუმი სახელწოდებით „მოქალაქეობრივი და ზნეობრივი განვითარება“ სწავლების საფუძვლად დაწყებითი საფეხურიდან საბაზო საფეხურის ჩათვლით

ითვალისწინებს ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში, ბავშვთა უფლებების კონვენციასა და საფრანგეთის მე-5 რესპუბლიკის კონსტიტუციაში მოცემულ პრინციპებსა და ღირებულებებს.

დოგმებისა და ქცევითი მოდელების თავსმოხვევის ნაცვლად ახალი კურიკულუმი ისწრაფვის მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი და მორალური კულტურა და კრიტიკული აზროვნება განავითაროს, რაც, საბოლოო ჯამში, მათ პირად და სოციალურ ცხოვრებაში საკუთარი პასუხისმგებლობის გაცნობიერებაში დაეხმარება. ახალი საგანმანათლებლო პროგრამა შემდეგ ოთხ განზომილებას ემყარება: გაცნობიერება, წესები და უფლებები, განსჯა და მონაწილეობა. ის გვთავაზობს ღირებულებებს (მაგ., თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა, სეკულარიზმი, სოლიდარობა, სამართლიანობა, პატივისცემა და დისკრიმინაციის ყველა ფორმაზე უარყოფა და სხვ.); ცოდნას (მაგ., ლიტერატურული, სამეცნიერო, ისტორიული, სამართლებრივი და სხვ.); და კომპეტენციებს (მაგ., განსჯის უნარის განვითარება, სხვათა მოსაზრების გათვალისწინება, მოქმედება და სხვ.).

მოქალაქეობრივი და მორალური განვითარების კურიკულუმში სკოლისა და მასწავლებლის როლის მიმართ ყურადღება განსაკუთრებით გაიზარდა 2015 წლის 7–9 იანვრის ტერორისტული თავდასხმების შემდეგ, როდესაც საფრანგეთის განათლების მინისტრმა (Najat Vallaud-Belkacem) წარადგინა თერთმეტი ელემენტისგან შემდგარი მოქმედების გეგმა „სკოლის დიდი მობილიზაცია რესპუბლიკის ღირებულებებისთვის“. სეკულარიზმის საერთო ღირებულებების გადაცემა, მოქალაქეობა და მონაწილეობის კულტურა, სოციალური უთანასწორობისა და სტერეოტიპების წინააღმდეგ ბრძოლა და ასევე უმაღლესი განათლებისა და კვლევის მობილიზაცია ამ გეგმის ღერძი იყო.

გეგმის საკვანძო ნაწილი იყო მასწავლებელთა და სკოლის პერსონალის შესაბამისი მომზადება. ხაზი გაესვა ნებისმიერი სასკოლო დისციპლინის ფარგლებში სეკულარიზმის სწავლებასა და ძალადობისა და დისკრიმინაციის ყველა ფორმის უარყოფის მნიშვნელობას ახალი კურიკულუმის საშუალებით. პროფესიაში შემსვლელი მასწავლებლები მოწმდებოდნენ იმის მიხედვითაც, რამდენად შეეძლოთ რესპუბლიკის ფასეულობების სწავლება და ხელშეწყობა. უწყვეტი პროფესიული განვითარების პროგრამებში გამოიკვეთა მოქალაქეობასთან, სეკულარიზმთან და სტერეოტიპებთან ბრძოლის საკითხები. ეს პროგრამები სამი ფაზისაგან შედგებოდა:

- (1) ამ ფაზაში (2015) აქცენტი გაკეთდა ახალი პროგრამის პრეზენტაციაზე დაახლოებით განათლების 1000 პროფესიონალთან, მათ შორის, ინსპექტორებთან და მასწავლებლის მომზადების პროგრამის აკადემიურ პერსონალთან მთელი ქვეყნის მასშტაბით. დაგეგმილი იყო, რომ 2017 წლისთვის 300 ათასი მასწავლებლის გადამზადება მოხდებოდა.
- (2) (2015–2016) დაიბეჭდა გზამკვლევი განათლების სფეროს წარმომადგენლებისთვის.
- (3) ფაზაში (2017 წლის მარტი) დაიგეგმა პროფესიულ პრაქტიკასა და პედაგოგიურ მეთოდებში წარმატებული გამოცდილების ხელშეწყობა.

ეროვნულ დონეზე მოხდა მოქალაქეობასა და სოციალურ საკითხებზე არსებული გამოცდილების გაზიარება. კერძოდ, გაიმართა პროფესიული სემინარები, რომელზეც

განიხილეს საკლასო ოთახსა და სკოლაში მოსწავლის მოქალაქეობრივი და მორალური განათლების ხელშეწყობი და ხელშეშლელი ფაქტორები; მოხდა განათლების პოლიტიკის პროფესიონალთა შორის იდეების გაზიარება სკოლაში მოქალაქეობრივი და მორალური განვითარების კოლექტიური პასუხისმგებლობის ხელშეწყობის მიზნით; შეიქმნა საერთო, ყველასათვის ხელმისაწვდომი ონლაინ ტრენინგ პლატფორმა. ინიციატივის მდგრადობის მიზნით დაიგეგმა მომდევნო შეხვედრაც, რომელზეც განხილული იქნა მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი და ზნეობრივი განვითარების სტრატეგიები, რელიგიის შესახებ ფაქტობრივი ინფორმაციის სწავლება, კრიტიკული აზროვნების განვითარება, ე.წ. „მოქალაქის გზა“, დისკრიმინაციასთან ბრძოლა და სხვ. განათლების სფეროს წარმომადგენლები შეთანხმდნენ, რომ ყოველწლიურად მოხდებოდა მოქალაქეობისა და მორალური განვითარების სწავლებასთან დაკავშირებული ინფორმაციის მოძიება და ანალიზი, იმსჯელებდნენ ყველა სიძნელესა და მიღწევაზე და ამის საფუძველზე შემუშავდებოდა შესაბამისი რეკომენდაციები დაწყებული კურიკულუმით, დამთავრებული ტრენინგების, სასწავლო აქტივობებისა და სასწავლო რესურსების ჩათვლით.

შეიქმნა ახალი პედაგოგიური რესურსები და ტრენინგ-კურსები, რომელიც ხელმისაწვდომი გახდა აკადემიური პერსონალისა და სამაგისტრო საფეხურის სტუდენტებისთვის. ისინი ფოკუსირებულია სეკულარულ პედაგოგიკაზე და რელიგიის შესახებ ფაქტობრივი ინფორმაციის სწავლებაზე. შეიქმნა გზამკვლევი, რომელიც მოიცავს არსებით პედაგოგიურ შინაარსს, სასწავლო რესურსების ბმულებს, სეკულარიზმთან დაკავშირებულ ფაქიზ საკითხებზე კითხვებსა და პასუხებს. ასევე შეიქმნა აუდიოვიზუალური რესურსები (Canopé network), რომელიც მოიცავს ხანმოკლე ფილმების სერიას (მაგ., ისტორიის ეპიზოდები სეკულარიზმისათვის ბრძოლის შესახებ წარსულში და ახლა). დაბოლოს, შეიქმნა პორტალი, რომელზეც ხელმისაწვდომია სასწავლო რესურსები მოქალაქეობასთან და მორალურ განვითარებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

კურიკულუმის რეფორმის შესახებ მსჯელობისას გასათვალისწინებელი მრავალი ასპექტი: კურიკულუმში, პედაგოგიური მიდგომები, მოსწავლეთა შეფასება და მასწავლებლის გადამზადება, ხელახლა გადაიხედა იმ რეფორმის ფარგლებში, რომლის მიზანია მოსწავლეების ისეთ მოქალაქეებად ჩამოყალიბება, რომლებიც შეძლებენ კრიტიკულად ფიქრს და ექნებათ ზნეობრივი ცნობიერება, რაც საშუალებას მისცემთ გაიგონ, პატივი სცენ და გაიზიარონ სოლიდარობის, პატივისცემისა და პასუხისმგებლობის ჰუმანური ღირებულებები.

ცხადია, არსებობს პრობლემებიც – სხვადასხვა დაინტერესებული მხარე, მათ შორის, განათლების სამინისტრო, მასწავლებლის მომზადების ინსტიტუტები და მომავალი მასწავლებლები – თანხმდებიან, რომ მასწავლებლის საწყისი ცოდნა და უნარები სრულყოფას საჭიროებს, საგნის ცოდნა პედაგოგთა ნაწილში არასაკმარისია, ასევე დეფიციტურია საკვანძო კომპეტენციები, განსაკუთრებით, როცა საუბარია მოქალაქეობის სწავლებასა და ღირებულებითი განათლების მიდგომის დანერგვაზე. დაინტერესებულმა მხარეებმა ხაზი გაუსვეს, რომ ამ კონტექსტში გადამწყვეტია მასწავლებლის მომზადების პროგრამებსა და სკოლას შორის კავშირი. ეფექტური რეფორმა მოითხოვს მულტიპროფესიულ ჩართულობას,

რომელიც ერთმანეთს დააკავშირებს უნივერსიტეტს, მასწავლებლის მომზადების პროგრამის აკადემიურ პერსონალს და სკოლის ადმინისტრაციას. ხაზი გაესვა იმასაც, რომ მასწავლებლის მომზადების არსებული პროგრამები რეგულარულად უნდა ფასდებოდეს, რომ მოხდეს მათი ასევე რეგულარული სრულყოფა. აღინიშნა, რომ საფრანგეთში მსგავსი შეფასება ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ ხდება. სკოლას გააზრებული უნდა ჰქონდეს საკუთარი ფუნდამენტური როლი მომავალი მასწავლებლებისა და სკოლის პერსონალისთვის საკვანძო კომპეტენციების განსაზღვრის საქმეში.

კურიკულუმის რეფორმისადმი ფრანგულ მიდგომაში აღინიშნა მისი მოქნილობა და დაინტერესებული მხარეებისადმი ნდობა. სკოლებს შეუძლიათ საკუთარი მოსაზრებების გაზიარება რეფორმის წინაშე მდგარი სირთულეების გადაჭრის შესახებ. განათლების სისტემა ტრადიციულად ხასიათდება იმით, რომ მასწავლებლები გადასცემენ ცოდნას და არა ისეთ საერთო კომპეტენციებს, როგორიცაა სამოქალაქო და ზნეობრივი ღირებულებები, ხოლო მოსწავლეები უსმენენ მასწავლებლებს იმის ნაცვლად, რომ კრიტიკულად იფიქრონ ან იმსჯელონ პრობლემურ საკითხებზე. რეფორმის ფარგლებში მომხდარი ცვლილება მოითხოვს, რომ მასწავლებლებმა აღიარონ ახალი რეალობა, რომელშიც ისინი აღარ არიან საკლასო ოთახის ცენტრში და აღარ აკონტროლებენ მოსწავლეებს. ისინი ერთგვარ წინამძღოლობას უწევენ მოსწავლეებს სწავლისა და განვითარების გზაზე. რეფორმის მიზანია მასწავლებლებს აუცილებელი კომპეტენციების განვითარებაში დაეხმაროს, თეორიული ცოდნა და პრაქტიკული უნარები ერთმანეთს დააკავშირებინოს, წაახალისოს მათი კვლევითი ინტერესი და ახალი მიდგომების მოსინჯვა (მაგ., მედიისა და ისტ-ის გამოყენება და სხვ.). რეფორმა ეხება მოქმედ მასწავლებლებსაც, რომელთათვის პრაქტიკული სიტუაციებითა და გამოცდილებით სწავლა, როგორიცაა დებატები, მორალური დილემა, როლური თამაში, მრავალფეროვანი ონლაინ და ბეჭდური სასწავლო რესურსების გამოყენება პროფესიული განვითარების განუყოფელი ნაწილი უნდა გახდეს.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთში მასწავლებლის მომზადებისა და მხარდაჭერის სისტემის მრავალი ელემენტი უკანასკნელი წლების განმავლობაში უწყვეტი რეფორმირების საგანია. მიუხედავად მრავალი წინ გადადგმული ნაბიჯისა, დღემდე პრობლემად რჩება დიდი/მრავალრიცხოვანი კლასები, განსხვავებული შესაძლებლობებისა და გამოცდილების მქონე მოსწავლეები და სხვ.

რეფორმის ფარგლებში განხორციელებული ცვლილებები რამდენიმე პუნქტად შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ:

- რეფორმა 2013 წელს დაიწყო, რომელსაც შედეგად მოჰყვა მასწავლებლის მომზადების ახალი პროგრამების შექმნა და ორწლიანი სამაგისტრო სავალდებულო პროგრამის გავლა. ახალმა სისტემამ მასწავლებლის როლის ცვლილება მოითხოვა – ის ფასილიტატორია, რომელიც მოსწავლეებს სწავლასა და განვითარებაში ეხმარება.
- 2015 წლის ტერორისტული თავდასხმების შედეგად შემუშავებულმა სამოქმედო გეგმამ მოითხოვა მასწავლებლის პროფესიული კომპეტენციების განმტკიცება იმ თვალსაზრისით, რომ მათ შესძლებოდათ მოსწავლეებში საერთო ღირებულებების

განვითარება, სეკულარიზმისა და მოქალაქეობის, მონაწილეობის კულტურის შესახებ ცოდნის გადაცემა.

- განისაზღვრა კომპეტენციათა ჩარჩო და შეფასების შესაბამისი პროცედურები, რომელიც უზრუნველყოფს მასწავლებლების მიერ საჭირო ცოდნის, უნარების, დამოკიდებულებებისა და ღირებულებების დაუფლებას და მოსწავლეებისთვის გადაცემას სხვადასხვა საგნის ჭრილში.
- გადაიხედა მოქმედი მასწავლებლების მომზადების ეროვნული გეგმა, რომელმაც მიზნად დაისახა მოქალაქეობისა და სეკულარიზმის ხელშეწყობა და მიკერძოებული აზრის წინააღმდეგ ბრძოლა. მასწავლებლებს და სკოლის სხვა პერსონალს დაევალა ამ ღირებულებების გავრცელება სხვადასხვა საშუალებებით.
- განათლების სამინისტროს, ინსპექტორებს, მასწავლებლის მომზადების პროგრამის აკადემიურ პერსონალსა და მასწავლებლებს შორის არსებული კომუნიკაციისა და ინტერაქციის ღია არხი დაეხმარა მასწავლებლებს გამოეველინათ საჭიროებები და ხელი შეეწყოთ მოქალაქეობრივი და ღირებულებითი განათლებისთვის საჭირო ცოდნისა და უნარების განვითარებისთვის.
- დაინტერესებულმა მხარეებმა აღნიშნეს, რომ მოქალაქეობრივი და ღირებულებითი განათლება მოიცავს პრაქტიკული სიტუაციებისა და გამოცდილების საშუალებით სწავლას, როგორიცაა დებატები, მორალური დილემის გადაჭრა, როლური თამაში და სხვ.

წყარო

Citizenship Education at School in Europe. 2017.

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1>

4. მოქალაქეობრივი განათლება იტალიაში

შესავალი

დოკუმენტის - MIUR Minister dell'Istruzione, Università e Ricerca - მიზანია მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იტალიაში სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების სტატუსისა და როლის შესწავლა. დოკუმენტის მეთოდოლოგია მოიცავს განათლების სამინისტროს მიერ ზოგადსაგანმანათლებლო სფეროში არსებული ოფიციალური სახელმძღვანელოების ანალიზს, სამეცნიერო კვლევების მოკლე მიმოხილვას და იტალიის სკოლებში ჩატარებული არაფორმალური დაკვირვების შედეგებს.

არსებობს გავრცელებული მოსაზრება, რომ იტალიის სასკოლო სისტემაში არასათანადო დონეზეა სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლება. კვლევაში (EACEA Eurydice, 2015), სადაც შედარებულია ევროკავშირის ეროვნული სტრატეგიები ზოგად განათლებაში საკვანძო კომპეტენციების დანერგვის ხელშეწყობის მიზნით, აღნიშნულია

არასახარბიელო შედეგები იტალიურ სასკოლო სისტემაში სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციების თვალსაზრისით. იტალიის სკოლებში და მათ ფარგლებს გარეთ ბევრი სამუშაო ჩატარებული სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების მხრივ, თუმცა მას აკლია სისტემური დიზაინი. მაგალითად, National Survey Demos-Coop-ის მიერ ჩატარებული მცირე კვლევის ფარგლებში შეისწავლეს მოქალაქეების შეხედულებები, რომლებმაც თითქმის ერთსულოვნად გამოხატეს სურვილი (96%), რომ ახალგაზრდებს სკოლებში ესწავლათ სამოქალაქო განათლება (Demos-Coop, 2016).

მიმდინარე დებატები

არსებული მდგომარეობის შესასწავლად განვიხილეთ იტალიაში ბოლო 30 წლის განმავლობაში სამოქალაქო განათლების მიმართულებით დაბეჭდილი სამეცნიერო ნაშრომები, მათ შორის, ევროპის ინსტიტუტების (ევროპის საბჭო, ევროკავშირი, IEA (საერთაშორისო განათლების მიღწევის შეფასების ასოციაცია) დოკუმენტაცია.

ტერმინი „სამოქალაქო განათლება“ გამოიყენება ძალიან ფართე გაგებით, მათ შორის, შემეცნებითი და ქცევითი ასპექტების თვალსაზრისით. წინამდებარე მიმოხილვაში გარდა იტალიური დასახელებისა "educazione civica" (სამოქალაქო განათლება), ვიყენებთ ტერმინს "სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლება", რადგან კონცეფცია შეესაბამება, როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისოდ გამოყენებულ ტერმინოლოგიას (IEA ICCS 2009, 2016).

დემოკრატიული ფასეულობები, კონსტიტუცია, ადამიანის უფლებებისა და კანონის უზენაესობის პატივისცემა, ევროპული თანამშრომლობა და სხვ. ამ საგნის (სამოქალაქო/მოქალაქეობრივი განათლება) შესწავლის მიზანია. იტალიის უნივერსიტეტებში არ არსებობს სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების დეპარტამენტები და ამ მიმართულებით კვლევებს სხვადასხვა სფეროს მეცნიერები ახორციელებენ.

განათლება დემოკრატიისათვის შედარებით პრიორიტეტული გახდა უახლეს ისტორიაში და ამ საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს სფეროს ექსპერტებმა ალდო აგაზიმ, ჯოვანი გოზზერიმ, ალდო კაპიტინიმ და სხვებმა. ამ სფეროს წარმომადგენელთათვის მნიშვნელოვანია ადამიანის რაობა, სიცოცხლისა და კაცობრიობის საზრისი, საზოგადოების იდეა, რაც სტიმულს აძლევს სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების განვითარებას. რაკი განათლება მჭიდროდ უკავშირდება ღირებულებებს მკვლევრებიც იყოფიან რელიგიური (კათოლიკე და არაკათოლიკე) და იდეოლოგიურ/პარტიულ-პოლიტიკური (მემარჯვენე, მემარცხენე) ნიშნის მიხედვით.

მიუხედავად ამისა, დღევანდელ დებატებში კარგი მოქალაქის სახე საკმაოდ ერთგვაროვანია, ის სცდება მხოლოდ სამართლებრივ ურთიერთობებს ადამიანსა და სახელმწიფოებს შორის და მოიცავს როგორც კანონის პატივისცემას, ასევე მოქალაქეთა მონაწილეობას პოლიტიკურ, სოციალურ და სამოქალაქო ცხოვრებაში.

სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლება ძალიან ხშირად ერევათ სოციალურ, მორალურ, ემოციურ სწავლებაში, რომლებიც ერთმანეთთანაა დაკავშირებული.

ბევრი მოაზროვნე ხაზს უსვამს საზოგადოების სისუსტეს და ყურადღებას ამახვილებს განათლების ფასეულობებზე. ზოგჯერ ეს აღქმულია ერთგვარ რიტორიკად. ხშირია

გულგრილობის მაგალითები ახალგაზრდებში ინდეფერენტულობის ფენომენზე ან ძალადობაზე; მილენა სანტერინი (Santerini, 2010) მიიჩნევს, რომ კანონიერებისა და ჩართულობის შეზღუდვა სწრაფი სოციალური ცვლილებების შედეგია. სხვათა მსგავსად, მიშელ კორსი გვახსენებს ოჯახის, საზოგადოებისა და სკოლის თანამშრომლობის მნიშვნელობას (Corsi, 2011).

ოფიციალურ რეგულაციებზე სამეცნიერო კვლევის გავლენა ძირითადად ირიბია. მნიშვნელოვანია ბრუნო ლოსიტოს (Losito, 2015) წინადადებები თვითშეფასების ინდიკატორების განვითარების საჭიროების შესახებ, რომლებიც სასარგებლოა სკოლის საქმიანობის დამახასიათებელი ასპექტებისთვის და იმ ელემენტებისთვის, რომლებსაც შეიძლება ყურადღება მიექცეს და საჭირო გახდეს ჩარევა.

ევროპული განზომილება (Chistolini, 2006) და ევროპულ დონეზე შეთანხმებული მიზნები, ევროპული რეკომენდაციები ფართოდ არის აღიარებული და ციტირებული. განსაკუთრებით, უწყვეტი განათლებისთვის საკვანძო კომპეტენციების ევროპული ჩარჩო 2006 (Recommendation 2006/962/EC). "კომპეტენციის" ცნებას კრიტიკულად განიხილავს რამდენიმე მკვლევარი იტალიაში, განსაკუთრებით რაოდენობრივ შეფასებასთან კომბინაციაში.

მეცნიერები განიხილავენ სკოლისა და ღირებულებითი განათლების შესაძლო ნეიტრალიტეტს, რადგან სწავლებაზე ყოველთვის ახდენს გავლენას სოციალური, კულტურული და პოლიტიკური მდგომარეობა და რთულია სკოლამ თავიდან აიცილოს ისეთი საკვანძო საკითხები, როგორიცაა ტერორიზმი, მიგრაცია და ა.შ. ამ თემაზე ყველა პუბლიკაცია გამოხატავს მოსაზრებას, რომ მოსწავლეები არ უნდა მონაწილეობდნენ პოლიტიკურ საკითხებში და რომ ინდოქტრინაცია დაუშვებელია.

რთული გზა კომპეტენტური მოქალაქეობისაკენ: მიზნები და ორგანიზაცია

სკოლის ზოგადი კურიკულუმი მოიცავს საკითხებს იტალიის კონსტიტუციაზე, მოქალაქეთა ფუნდამენტურ უფლებებსა და მოვალეობებზე, ევროპის წვლილზე და სხვ.

სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლება ხასიათდება როგორც დემოკრატიისა და დემოკრატიული თანაცხოვრების სწავლება და განამტკიცებს პატივისცემას სოციალური და კულტურული განსხვავებების მიმართ. ის მოიცავს სხვადასხვა შემეცნებით და დამოკიდებულებით მიმართულებებს, ცოდნას, უნარებს, კონცეპტუალურ აღქმას, ინტერესს და განწყობას.

ცირკულარულ წერილში 86/2010 არის მიზნების ვრცელი ჩამონათვალი: მოქალაქეობის სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციის შეძენა, ფაქტებისა და ქცევების კრიტიკულად შეფასება, კონფლიქტების მშვიდობიანად მართვა, სპორტში სამართლიანი თამაში, საკუთარი თავისა და სხვების პატივისცემა, საზოგადო წესრიგი, საკუთარი და საზოგადოების კეთილდღეობა, სიკეთის გამოვლენა, პასუხისმგებლობა, საზოგადოების და საკუთარი უფლებების დაცვა, საკუთარი მოვალეობების შესრულება დემოკრატიულ ინიციატივებში მონაწილეობის მიღებით, რაც ითვალისწინებს განსხვავებული ადამიანების მიღებას სტერეოტიპების და წინასწარ შექმნილი უარყოფითი დამოკიდებულების გარეშე.

სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების სფეროები ზოგადად არის მიმოხილული ნორმატიულ დოკუმენტებში, წარმოდგენილია ზოგადი პრინციპები და შინაარსი და თითქმის ვერსად ვხვდებით დეტალურ მითითებებს იმის შესახებ, კონკრეტულად როგორ გავუმკლავდეთ სამოქალაქო განათლების საკითხებს სკოლაში.

ქვეყნის მასშტაბით მიმდინარე პროგრამის „მოქალაქეობა და კონსტიტუცია“ (Cittadinanza e costituzione) მთავარი მიზანი არის საზოგადოების ღირებულებების ხაზგასმა და კონსოლიდაცია იტალიის კონსტიტუციასთან. ამოცანები არა მარტო თეორიული ცოდნის გაღრმავებას გულისხმობს მოსწავლეებში, არამედ უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას და ღირებულებების შეძენას.

პერიოდულად სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში სკოლებს სთავაზობენ სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით ამა თუ იმ თემის სიღრმისეულ სწავლებას, თუმცა, ეს არ არის სისტემური და თანმიმდევრული მიდგომა.

სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თანამედროვე მულტიკულტურულ საზოგადოებაში, სადაც ეროვნულ, ევროპულ და მსოფლიო იდენტობებს შორის ფაქიზი წონასწორობა სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება.

კვლევის ანგარიშში (Eurydice, 2012), სადაც განხილულია მასწავლებელთა შეხედულებების ანალიზი სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების კონკრეტული მიზნების მიღწევაზე, ხაზგასმულია, რომ იტალიელი მასწავლებლების თითქმის 80%-ის აზრით, მოქალაქეობის სწავლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვან მიზანს წარმოადგენს მოქალაქეთა უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ ცოდნის ამაღლება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოქალაქეობის სწავლების ზოგიერთი მიზანი (კონფლიქტის მოგვარების უნარ-ჩვევები, ადგილობრივი საზოგადოების მონაწილეობა სკოლის ცხოვრებაში, პოლიტიკური ჩართულობისთვის მომზადება და სხვ.) ჯერ კიდევ ვერ ფასდება სათანადოდ.

სათანადო ყურადღება არ ექცევა მოსწავლეთა მონაწილეობას სკოლისა და საზოგადოების ცხოვრებაში და ითვლება, რომ მონაწილეობა დროის ფუჭი კარგვაა. ამასთან, იტალიელი პედაგოგების შეხედულებით საკუთარი აზრის დაცვის უნარი, არც ისე მნიშვნელოვანია, რაც ხელს უწყობს მოსწავლეთა პასიური როლის განმტკიცებას.

აღსანიშნავია, მნიშვნელოვანი განსხვავებები ევროპული ქვეყნების პედაგოგთა შეხედულებებში სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების მნიშვნელოვან მიზნებზე, რაც უკავშირდება ცალკეული სკოლის ტრადიციებს, პედაგოგთა მომზადებას და სოციალურ გარემოს.

სკოლის მიდგომა მოქალაქეობის სწავლებისადმი

გავრცელებული მიდგომით სამოქალაქო განათლების სწავლების პასუხისმგებლობა უნდა გადანაწილდეს სხვადასხვა საგნების სწავლებაში, როგორცაა ისტორია, ეკონომიკა, სამართალი, სოციალური კვლევები, გეოგრაფია, ფილოსოფია, რელიგიური განათლება/ეთიკა. ყველაზე მჭიდრო კავშირი სკოლის პირველი 8 წლის განმავლობაში მოქალაქეობის სწავლებას ისტორიასთან აქვს. სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების სწავლებას არ აქვს მკაცრად განსაზღვრული საათობრივი ბადე. მისი პრაქტიკული განხორციელება

დიდწილად დამოკიდებულია თითოეული სკოლის შიგნით მასწავლებელთა ინტერესსა და სურვილზე. ეს სერიოზულ სირთულეებს ქმნის, რადგან პედაგოგების აზრით, მათ არ აქვთ დრო და, შესაბამისად, თავს არიდებენ მოქალაქეობის სწავლებასთან დაკავშირებულ დამატებით პასუხისმგებლობას.

Associazione Treelle-ს (2016) მიერ ჩატარებული კვლევის „მოქალაქეობის სწავლება იტალიის საშუალო სკოლების უფროს კლასებში“ ფარგლებში გამოიკითხა 19-23 წლის ახალგაზრდები. კითხვაზე „როგორ ისწავლება სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში?“, რესპონდენტების 53%-მა აღნიშნა, რომ სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების საკითხებთან სასწავლო წლის განმავლობაში ერთხელ ან ორჯერ ჰქონდათ შეხება. გადაწყვეტილებების მიღებისას სკოლებს აქვთ საშუალება ყოველწლიური საათების დაახლოებით 15% არჩევით კურსებად შესთავაზონ მოსწავლეებს. ამ შემთხვევაში სწავლების შინაარსის, მეთოდებისა და საშუალებებისადმი მიდგომა მოქნილია.

მოქალაქეობის კურიკულუმის შინაარსი მოიცავს ფართო და ყოვლისმომცველ თემებს, რომლებიც კონცენტრირებულია დემოკრატიული საზოგადოების ფუნდამენტურ პრინციპებზე, ისეთ თანამედროვე სოციალურ საკითხებზე, როგორიცაა კულტურული მრავალფეროვნება და მდგრადი განვითარება, ევროპული და საერთაშორისო ფასეულობები, ასევე იტალიის კანონმდებლობა, იტალიის კონსტიტუცია, ეროვნული, ევროპული და საერთაშორისო დოკუმენტები, მაგალითად, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდება, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, ბავშვთა უფლებების კონვენცია, სამოქალაქო ღირებულებები, ინტეგრაცია, მოქალაქეთა უფლებები და მოვალეობები, იტალიის რესპუბლიკის ინსტიტუციური სტრუქტურები და ადგილობრივი, ეროვნული და საერთაშორისო ორგანოები და სხვ.

კონსტიტუციის შესწავლისას, მოსწავლეებს არა მარტო დოკუმენტის შინაარსის ცოდნა ევალებათ, არამედ „ღირებულებათა რუკის“ გათავისებაც, რათა პრაქტიკაში გამოიყენონ მოქალაქეობის ძირითადი ფასეულობები ყველა დონეზე.

დისციპლინათშორისი კავშირები მოიცავს მასწავლებელთა საუკეთესო გამოცდილების გაზიარებას. ინტეგრირებული თემები მოიცავს კანონიერებას, სოციალურ ერთსულოვნებას, ეროვნულ და ევროპულ კუთვნილებას, ადამიანის უფლებებს, თანაბარ შესაძლებლობებს, პლურალიზმს, მრავალფეროვნების პატივისცემას, კულტურათაშორის დიალოგს, პასუხისმგებლობის ეთიკას (პიროვნულ და სოციალურ დონეზე), ბიოეთიკას, ხელოვნების და კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაციას, ეკოლოგიას, მდგრად განვითარებას, პირად და სოციალურ კეთილდღეობას, სპორტში სამართლიან თამაშს, საგზაო უსაფრთხოებას, განათლებას, სოლიდარობას, მოხალისეობას, აქტიურ მოქალაქეობას და სხვ.

სკოლები და პედაგოგები პასუხისმგებლები არიან სწავლების მეთოდებზე და მის ორგანიზაციაზე. რეკომენდებულია სწავლებისა და მისი ორგანიზების ინოვაციური გზები, მოსწავლეთა აქტიური როლისა და მონაწილეობის ხელშეწყობი მეთოდები. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა პედაგოგს აქვს ინფორმაცია სწავლების თანამშრომლობითი ფორმების ეფექტურობაზე, მათი შეხედულებით ჯგუფებში მუშაობა არ არის ეფექტური. კვლევის

(TALIS 2013) მიხედვით, საშუალო სკოლის იტალიელი პედაგოგების დაახლოებით მხოლოდ მესამედი მიიჩნევს, რომ მათ აქვთ მოსწავლეთა მცირე ჯგუფად მუშაობის გამოცდილება.

პედაგოგთა მცირე ნაწილი იყენებს ინოვაციურ მეთოდებს, როგორცაა სიტუაციური სავარჯიშოები (case studies), როლური თამაშები და ა.შ. მასწავლებლებს ევალებათ განახორციელონ სასწავლო პროექტები, რომლებიც მიზნად ისახავს იტალიის კონსტიტუციის შესახებ მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავებას და აქტიური მოქალაქეობისათვის ღირებულებების განვითარებას. ბოლო პერიოდში გაიზარდა იმ სკოლების რაოდენობა, რომელთა პრაქტიკაში მნიშვნელოვანია მონაწილეობის მიღება ეროვნულ და ევროპულ პროექტებში (ახალგაზრდების ევროპული პარლამენტი, e-twinning და ა.შ.).

აღსანიშნავია ისიც, რომ ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში განათლების სამინისტროს მიერ შეთავაზებული წინადადებების საფუძველზე და მასწავლებელთა ასოციაციების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, ნებაყოფლობითი ასოციაციების, სხვადასხვა პროგრამათაშორისი და კლასგარეშე პროექტები და პროგრამები განხორციელდა ისეთ თემატურ სფეროებში, რომლებიც არ არის მკაფიოდ გათვალისწინებული კურიკულუმით (მაგ., განათლება მშვიდობისათვის, ინტერკულტურული განათლება, გარემოსდაცვითი განათლება).

სამოქალაქო განათლების სფეროში არსებობს ინოვაციური გამოცდილება გარკვეული რაოდენობის მასწავლებლების ჩართულობის წყალობით. სერიოზული საგანმანათლებლო სამუშაოები ტარდება კორუფციის წინააღმდეგ, კანონის უზენაესობის, მაფიასთან ბრძოლის შესახებ, და ა.შ. თუმცა, ეს არის ფრაგმენტული და არა სისტემური მიდგომა.

სკოლებს ევალებათ სასკოლო სახელმძღვანელოების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღება. არსებობს სამოქალაქო განათლების კარგი სახელმძღვანელოები და ელექტრონული წიგნები. ასევე არსებობს რამდენიმე სასკოლო ელექტრონული წიგნი ევროპული მოქალაქეობის შესახებ ილუსტრაციებით და ტექსტით (Bombardelli, 2015).

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩატარებული კვლევის თანახმად, მასწავლებლები (70%) იშვიათად იყენებენ სამოქალაქო განათლების სახელმძღვანელოებს და, შესაბამისად, მოსწავლეები მათ არ ყიდულობენ. ეს დანაკლისი გარკვეულწილად კომპენსირდება სხვადასხვა სასწავლო რესურსის წაკითხვით და განხილვით. ზოგჯერ პედაგოგები აუდიოვიზუალურ მასალებს იყენებენ.

სკოლის თანამშრომლობა გარე სამყაროსთან ოფიციალურად წახალისებულია; განათლების სამინისტრო აღიარებს, რომ მოსწავლეთა სწავლის შედეგებზე სოციალურ გარემოს დიდი გავლენა აქვს.

განათლების კანონის (169/2008) თანახმად, სასკოლო დაწესებულებებს მოეთხოვებათ ეფექტური კავშირების დამყარება ოჯახებთან, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან, სტუდენტურ საბჭოებთან, ადგილობრივ საგანმანათლებლო ჯგუფებსა და სამართალდამცველებთან; აგრეთვე კულტურულ და სპორტულ ასოციაციებთან და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან, მესამე სექტორთან, რათა ხელი შეუწყონ სამოქალაქო განათლების მიზნების მიღწევას.

სკოლებში იწვევენ ხოლმე გარე ექსპერტებს - პოლიციელებს, გარემოსდაცვით საკითხებზე მომუშავე ადამიანებს, სამართალმცოდნეებს, ცნობილი წიგნების ავტორებს, საჯარო მოხელეებს და ა.შ. რომლებიც სკოლებს ეხმარებიან ღია გაკვეთილების ჩატარებაში სამოქალაქო და მოქალაქეობრივ განათლებაში, კანონების გაცნობაში, ბუღინგთან, კიბერბუღინგთან და გენდერულ დისკრიმინაციასთან გამკლავებაში.

მოსწავლეებს შესაძლებლობა აქვთ მონაწილეობა მიიღონ საჯარო დებატებისა და ღონისძიებების ორგანიზებაში სკოლის შიგნით, თუმცა, ისინი ყოველთვის არ იყენებენ ამ შესაძლებლობას.

სკოლის კულტურა და მონაწილეობა

სკოლა პრივილეგირებული ადგილია, სადაც მოსწავლეები სწავლობენ თანაცხოვრებას, იაზრებენ უფლებებსა და მოვალეობებს, იძენენ ცოდნას რეალობის კრიტიკულად შესაფასებლად. სკოლა კანონისა და კანონიერების, დემოკრატიის ინიციატივებში მონაწილეობის, სამხატვრო, კულტურული და გარემოსდაცვითი საქმიანობების პატივისცემისა და დაფასების ადგილია. სკოლისა და კლასის გამოცდილება მნიშვნელოვანია სოციალური წესრიგისა და დემოკრატიის გასაცნობად. სკოლაში მოსწავლეები სწავლობენ აქტიურ დემოკრატიულ თანაცხოვრებას.

განათლების სამინისტრომ სპეციალური დირექტივები გამოსცა, რომლითაც სკოლის დირექტორებს და მასწავლებლებს მოუწოდა, შეექმნათ „შეხვედრის ადგილები და შესაძლებლობები“ და წახალისებინათ „სკოლის ღიაობა საგანმანათლებლო და კულტურული ინიციატივების მიმართ“, როგორც პასუხი მოსწავლეთა სასკოლო ცხოვრებაში უფრო აქტიური მონაწილეობის მოთხოვნაზე.

ყოველ სკოლას აქვს ინსტიტუციური რეგულაცია – მოსწავლის წესდება – სკოლის შიგნით მოსწავლეთა ფუნდამენტური უფლებების და მოვალეობების გარანტი. გარკვეულ სკოლებში მოქმედებს თანაპასუხისმგებლობის პაქტები. მოსწავლეთა დემოკრატიული მონაწილეობა უფროს კლასებში მკაფიოდაა განსაზღვრული ამჟამინდელი კანონმდებლობით. მოსწავლეთა საბჭოში თითოეული სკოლიდან ორი მოსწავლე აირჩევა ორწლიანი ვადით. შემდეგ ისინი ირჩევენ ორგანიზაციის პრეზიდენტს, რომელიც სხვა პრეზიდენტებს ხვდება სტუდენტთა ეროვნულ საბჭოში.

კლასის წარმომადგენლები და მოსწავლეთა საბჭოები აირჩევა საშუალო სკოლის მაღალი კლასების ყველა მოსწავლის მიერ. არჩევნები ფორმალურ/ბიუროკრატიულ გარემოში ტარდება; მოსწავლეებს აქვთ შეხვედრების ჩატარების, კომიტეტების დაარსების და საკლასო და სასკოლო კომიტეტებში თავიანთი საკუთარი წარმომადგენლების არჩევის უფლება.

სკოლის დემოკრატიულ მმართველობაში მშობლების როლიცაა განსაზღვრული. თუმცა, მათ რეალური გავლენა არ აქვთ სკოლის გადაწყვეტილებებზე და ამიტომაც მშობლების დაინტერესება პროცესის მიმართ დაიკარგა. მხოლოდ რამდენიმე სკოლაში აძლევენ ხმას მშობლები კლასის წარმომადგენლებს და ამდენად პასუხისმგებლობას

გრძნობენ სკოლის განვითარებაზე. მხოლოდ ცალკეული კარგი გამოცდილება არსებობს ამ მიმართულებით.

უმეტესწილად მოსწავლეთა აქტიური მონაწილეობა სკოლაში და მის გარეთ არაა წახალისებული. საჭიროა მოინახოს მათი მზარდი ჩართულობის წამახალისებელი უკეთესი გზები. მათ მეტი სივრცე უნდა მიეცეთ ინიციატივებისა და წინადადებებისათვის, სკოლის მმართველობაში მზარდი როლისათვის. ყველაზე საჭირო ცვლილებაა სკოლის როლის უკეთ გააზრება დემოკრატიულ საზოგადოებაში მომავალი მოქალაქეების კომპეტენციების და პასუხისმგებლობების გასაძლიერებლად.

სკოლების დირექტორების და მასწავლებლების დახმარება

მასწავლებლების და სკოლების დირექტორების როლი შეუფასებელია მათი სპეციფიკური ფუნქციის და სწავლების ორგანიზების მხრივ და სწორი ქცევის მაგალითების მიწოდების თვალსაზრისით სამოქალაქო განათლების მიმართულებით. აღსანიშნავია, რომ სკოლები იშვიათად ღებულობენ გადაწყვეტილებებს სამოქალაქო განათლების სწავლებისასთან დაკავშირებით.

ამ სფეროში არ არსებობს ტრენინგი ან სხვა ხელშემწყობი აქტივობები სკოლების დირექტორებისთვის. საშუალო სკოლების უფროსი კლასების მასწავლებელთა 59%-მა და დაწყებითი კლასების მასწავლებელთა 55%-მა განაცხადა, რომ მათ არასდროს გაუვლიათ ტრენინგი სამოქალაქო განათლებაში. საშუალო სკოლების უფროსი კლასების მასწავლებლების 41%-მა და დაწყებითი კლასების მასწავლებელთა 38%-მა ჩათვალა, რომ ტრენინგი სწავლების მეთოდებზე პრიორიტეტული იყო სამოქალაქო სწავლების გასაუმჯობესებლად. უფროსი კლასების მასწავლებელთა 38% და დაწყებითი კლასების მასწავლებელთა 49% მიიჩნევს, რომ გარე ექსპერტების დახმარება აუცილებელია.

არ არსებობს ცალკე ჟურნალი სამოქალაქო განათლებაზე, მაგრამ პროფესიული ჟურნალები ხშირად ბეჭდავენ სტატიებს სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა საქმიანობაზე. მასწავლებლების ტრენინგის ეროვნული გეგმა სამოქალაქო განათლებას ერთ-ერთ პრიორიტეტად მიიჩნევს 2016-2019 წლებში (MIUR, Piano per la formazione dei docenti 2016-2019); გაუმჯობესება მოსალოდნელია სამინისტროს მიერ ახალი ციფრული პლატფორმის ამოქმედების შემდეგ, რომელიც გათვალისწინებულია მასწავლებელთა სამუშაო ტრენინგებისთვის.

არაფორმალური განათლება

მოქალაქეობის სწავლის სფეროში დიდია მედიისა და ტრადიციების როლი. ყოველდღიურ ცხოვრებაში უხვად ვხვდებით სამოქალაქო ცნობიერების ფორმების ჩამოყალიბების არაპირდაპირ გზებს. მაგალითად, დროშა (იტალიის დროშა ყოველთვის ევროკავშირის ან რეგიონული დროშის გვერდითაა), სიმღერები (ძველი სიმღერები წინააღმდეგობის, ომის ტრაგედიების, სამშობლოს სიყვარულის შესახებ ან ახალი სიმღერები, რომლებიც სამოქალაქო გზავნილებს მოიცავს).

იტალიაში არსებობს კარგი ტრადიცია: საჯარო სამსახურები (უფრო ხშირად მუნიციპალიტეტები) იწვევენ 18 წლის ახალგაზრდებს, გადასცემენ იტალიის კონსტიტუციას და ამით მიესალმებიან მათ შესვლას ზრდასრული მოქალაქეების სამყაროში. არსებობს მრავალი ასოციაცია, მოხალისეთა ჯგუფები, რომლებიც მოქმედებენ ადგილობრივ, ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე და ისინი სამოქალაქო განათლებაში არიან ჩართულები.

მიღწეული შედეგები და მოსწავლეთა შეფასება

სამოქალაქო განათლების შედეგების განსაზღვრისათვის გამოიყენება სკოლებში შეფასებები, ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე გამოკითხვების შედეგები, მოქალაქეთა ქცევებზე დაკვირვება, ხმის მიცემის და, ზოგადად, სამოქალაქო მონაწილეობის დონე.

მიუხედავად იმისა, რომ დამოუკიდებელი საგანი არ არის, სამოქალაქო განათლება ფასდება მოსწავლეთა ზოგადი შეფასებისას. ეს შეფასება არის ისტორიის, გეოგრაფიის, სოციალურ მეცნიერებათა მასწავლებლების პასუხისმგებლობა საშუალო სკოლების დაწყებით, საბაზო და საშუალო კლასებში.

იტალიის საშუალო სკოლების საბაზო კლასებში კრედიტები ან ქულები შეიძლება მიენიჭოს თემისათვის გაწეულ სკოლისგარე საქმიანობებში მონაწილეობისთვის და შემდეგ ეს გათვალისწინებული იქნას უფროსი კლასების გამოსაშვები ატესტატის მინიჭებისას. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ საგანმანათლებლო სისტემის შედეგების ზოგადი შეფასებისას ყურადღება ნაკლებად ექცევა სამოქალაქო განათლების სწავლებას.

ყველა დამკვირვებელი აღნიშნავს რადიკალურ სხვაობას სასურველ და მოქმედ კურიკულუმებს შორის (Losito, 2013). სამოქალაქო უცოდინრობა საკმაოდ დიდ პრობლემად იქცევა სწავლების შინაარსის, დამოკიდებულების და ღირებულებების თვალსაზრისით.

სამოქალაქო განათლების სრულყოფა და სისტემური მიდგომის ჩამოყალიბება

იტალიის სასკოლო სისტემაში სამოქალაქო განათლება გაცხადებულია როგორც სასკოლო განათლების ერთ-ერთი ძირეული მიზანი, თუმცა სისტემური მიდგომა კვლავ არ არსებობს. სანაცვლოდ, არსებობს მეტად ფრაგმენტული პანორამა ათასობით ინიციატივით, რომელიც არ მოიცავს მოსწავლეთა მთელ პოპულაციას.

საჭიროა სასკოლო პოლიტიკის გადაწყვეტილებები დაწყებული საგნის ოფიციალური შემოღებით და ყოველი სასკოლო წლისათვის საგანმანათლებლო ამოცანების განსაზღვრით, დასრულებული სპეციფიკური საგნის და მისი მასწავლებლის შეფასებით სამოქალაქო განათლების სწავლების და კოორდინაციის სფეროში. ასევე მნიშვნელოვანია სამინისტრომ და სხვა საგანმანათლებლო ინსტიტუტებმა მასწავლებლებს შესთავაზონ სამოქალაქო განათლების ტრენინგი და სხვადასხვა ქვეყნის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება.

ახალი საგნის შემოტანამ არ უნდა გაზარდოს ისედაც გადატვირთული საათობრივი ბადა (EACEA Eurydice, 2015). ცვლილება უნდა მოხდეს საგნების არჩევითობის პრინციპით.

მასწავლებელთა პროფესიული ასოციაციები, არასამთავრობო ორგანიზაციები, პროფკავშირები, სტუდენტთა ასოციაციები და ყველა, ვინც პასუხისმგებლობას გრძნობს

საზოგადოების მომავალზე, განსაკუთრებით კი პროფესიულად გათვითცნობიერებული მასწავლებლები და მკვლევრები მზარდ როლს შეასრულებენ სამოქალაქო განათლების სწავლების სისტემის ძირეულ ცვლილებებში, რაც სამოქალაქო განათლების სწავლების უფრო სისტემურ, ეფექტიან და მამოტივირებელ საფუძველს შექმნის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Associazione Trellle (2016). *L'educazione alla cittadinanza nella scuola superiore italiana. Sintesi di una indagine sui giovani diplomati (19-23 anni)*, allegato al Quaderno n°11 "Educare a vivere con gli altri nel XXI secolo: cosa può fare la scuola?", allegato al Quaderno n°11 "Educare a vivere con gli altri nel XXI secolo: cosa può fare la scuola?",
http://www.trellle.org/files/III/Indagine%20sui%20giovani%2019-23enni%20diplomati_o.pdf
2. Bombardelli, O. (2015). *Diventare cittadini europei*, Pavia: AUSE.
3. Chistolini, S. (Eds.) (2006). *Cittadinanza e convivenza civile nella scuola europea, Saggi in onore di Luciano Corradini*. Roma: Armando.
4. Corsi, M. (Eds.) (2011). *Educazione alla democrazia e alla cittadinanza*. Lecce: Pensamultimedia.
5. Demos&pi e Coop (2016). 51° Osservatorio sul Capitale Sociale degli Italiani La Buona Scuola,
http://www.demos.it/2016/pdf/4071capsoc51_2016-10-16_buona_scuola.pdf
6. European Commission/EACEA Eurydice (2012). *Citizenship Education in Europe*. Bruxelles: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf
7. European Commission/EACEA/Eurydice, 2015. Recommended Annual Instruction Time in Full-time Compulsory Education in Europe 2014/15. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
http://www.indire.it/lucabas/lkmw_img/eurydice/Instruction_Time_2014-2015.pdf
8. IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) (2010). ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) 2009, *European Report, Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower secondary students in 24 European countries*
http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_European_Report.pdf
9. Losito, B. (ed.) (2007). *Autovalutazione d'Istituto per Cittadinanza e Costituzione*.
http://for.indire.it/cittadinanzaecostituzione/offerta_lo/docu/testuale.pdf
10. Losito, B. (2013). Civic Education in Italy: intended curriculum and students' opportunity to learn. In: *Journal of Social Science Education*, 2, pp- 1-15
<http://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/478>
11. MIUR. *Documento di indirizzo per la sperimentazione dell'insegnamento 'Cittadinanza e Costituzione* (Document 04/03/2009 of the Ministry of the Education)"
http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/2b2bc4d1-0382-4f75-a6f9-2f99f3ea85e6/documento_indirizzo_citt_cost.pdf
12. MIUR. Circolare Ministeriale n.86 del 27/10/2010, C.M. n. 86 MIURAOODGOS prot. n /R.U./U 7746

13. [http://www.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/Spaces Store/19b60061-d624-4dbd-be97-784876cb6393/cm86_10.pdf](http://www.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/Spaces%20Store/19b60061-d624-4dbd-be97-784876cb6393/cm86_10.pdf)
14. MIUR. Legge 169/2008. *Cittadinanza e Costituzione*, [http://www.indire.it/ccs/ Attuazione dell'art. 1 della legge 30 ottobre 2008, n. 169. Decreto-legge coordinato con la legge di conversione](http://www.indire.it/ccs/Attuazione%20dell%27art.1%20della%20legge%2030%20ottobre%202008,%20n.%20169.%20Decreto-legge%20coordinato%20con%20la%20legge%20di%20conversione) *Gazzetta Ufficiale* n. 256 del 31 ottobre 2008
15. MIUR, Piano per la formazione dei docenti 2016-2019, http://www.istruzione.it/allegati/2016/Piano_Formazione_3ott.pdf.
16. OECD (2014). TALIS 2013 Results. An International Perspective on Teaching and Learning. TALIS OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264196261-en>
17. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC). [Official Journal L 394 of 30.12.2006].
18. Santerini, M. (2010). *La scuola della cittadinanza*. Bari: Laterza.

5. მოქალაქეობრივი განათლება გაერთიანებულ სამეფოში

ტრადიციულად, დიდი ბრიტანეთი მთავრობა ინტერესს არ იჩენდა სამოქალაქო განათლების მიმართ, იმის შიშით, რომ შეიძლებოდა ამ მიმართულებას უარყოფითი გავლენა მოეხდინა მოქალაქეთა პატრიოტიზმზე და წახალისებინა რადიკალიზმი.

თუმცა, მოქალაქეობის დანერგვის ინიციატორები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ აღნიშნული საგნის სწავლებით სკოლა ხელს შეუწყობდა მოსწავლეებში კრიტიკულად აუცილებელი დამოკიდებულებების და ღირებულებების ფორმირებას, მაგალითად, ისეთების როგორიცაა ინიციატივიანობა, ტოლერანტობა, სამართლიანობა, პლურალიზმი და სხვ. ამგვარად, მოსწავლეებს შეეძლებოდათ საკუთარი წვლილის გააზრებულად შეტანა დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბებაში. ეს კი საზოგადოების წევრებს ჩამოყალიბებდა გადაწყვეტილების მიმღებებად. მათ ექნებოდათ თანაბარი შესაძლებლობა, გავლენა მოეხდინათ ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენებზე. ამ უკანასკნელის მნიშვნელოვნება განსაკუთრებულია გაერთიანებულ სამეფოში, როგორც მულტიკულტურულ ქვეყანაში.

გაერთიანებულ სამეფოში მუდმივად ისმებოდა კითხვები იმასთან დაკავშირებით იდენტურად - ერთიდაიგივე პრინციპებით, მიდგომებით, თემებით უნდა ესწავლებინათ თუ არა მოქალაქეობა გაერთიანებული სამეფოს ოთხივე ქვეყანაში, უნდა გასულიყვნენ თუ არა ერთიდაიგივე შედეგებზე.

რეალობა გვიჩვენებს, რომ ამ პირობებში სამოქალაქო განათლების სწავლების მიმართულება სხვადასხვა გზით განვითარდა გაერთიანებული სამეფოს ოთხივე ქვეყანაში. მიუხედავად იმისა, რომ მოქალაქეობის სწავლების მიზნები, შინაარსი და ამ საგნის სტატუსი ოთხივე ქვეყანაში განსხვავებული იყო, მთლიანად გაერთიანებული სამეფო თანხმდება, რომ მოქალაქეობის სწავლება ზრდის პოლიტიკურ ჩართულობას ახალგაზრდებში და ახალისებს სამოქალაქო იდენტობის ინკლუზიურ ჩარჩოს. შეიძლება ითქვას, რომ საგნის სწავლებას ჰქონდა როგორც საგანმანათლებლო, ისე პოლიტიკური კონტექსტი. აღნიშნულმა გამოიწვია მოქალაქეობის სწავლების საკითხებით 1970-იან წლებში ისეთი ორგანიზაციის

დაინტერესება როგორცაა, პოლიტიკის ასოციაცია, რომელიც ადვოკატირებას უწევდა პოლიტიკური უნარების სწავლებას ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში.

ჯერ კიდევ 1962 წელს შოტლანდიაში ჩამოყალიბდა ახალი სტანდარტების კურიკულუმი, რომელიც მასწავლებლებს ფართო შესაძლებლობას სთავაზობდა მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით. აღნიშნული შოტლანდიელებისთვის იმ დროისთვის ეროვნულ სიამაყეს წარმოადგენდა.

ვარაუდობდნენ და ამჟამად ამ საკითხის სწავლებისადმი მიდგომაც ადასტურებს, რომ კარგად სტრუქტურირებული ფორმალური კურიკულუმი უკეთ შეუწყობს ხელს აქტიური მოქალაქეების ჩამოყალიბებას. თუმცა, აქაც არსებობს განსხვავებული მოსაზრებები, რომ ფორმალიზებული კურიკულუმით შესაძლოა „ჩარჩოში ჩავსვათ“ აღნიშნული საგნის სწავლებისას მისაღწევი შესაძლო მრავალფეროვანი შედეგები.

ჩრდილოეთ ირლანდიაში 1989 წელს მიღებული კურიკულუმი სამოქალაქო განათლებას განიხილავდა როგორც გამჭოლ საკითხს ყველა საგნისთვის. უელსში კი სამოქალაქო განათლებას განიხილავდნენ, როგორც კროსკურიკულუმის ნაწილს თემაში: „საზოგადოების გაგება“ (community understanding), რომლის ძირითადი მიზანი იყო მოსწავლეები წახალისებინა აქტიური მონაწილეობისკენ, კონტრიბუციისკენ, ხელი შეეწყოს მოსწავლეების კრიტიკულ, რეფლექსიურ მოქალაქეებად ჩამოყალიბებისთვის. ეს მიდგომა აქცენტს მეტად აკეთებდა საზოგადოების და კულტურის როლზე, ვიდრე „სამოქალაქო საზოგადოებაზე“.

1990 წელს განვითარებულ კურიკულუმში ჩანდა, რომ ინგლისის მიდგომა გაერთიანებული სამეფოს სხვა ქვეყნების მიერ არ იყო გათვალისწინებული. მიუხედავად ამისა, აღნიშნულმა ხელი შეუწყო სამოქალაქო განათლების არსის სწორად გააზრებას ყველა ქვეყნის მიერ.

ამ პერიოდში, მიუხედავად საგნის სწავლების აუცილებლობის სახელმწიფოს დონეზე აღიარებისა და გააზრებისა, ბევრი სკოლის მიერ იგნორირებული ან არასწორად გაგებული იყო აღნიშნული საგნის სწავლება ისეთი მიზეზით, როგორცაა რესურსების, მათ შორის ადამიანური პერსონალის ნაკლებობა, გადატვირთული საათობრივი ბაღე და სხვ. პრობლემას ქმნიდა საგნის სწავლების შედეგების შეფასებაც, არ იყო შემუშავებული შეფასების ფორმები და ინსტრუმენტები. ამ და სხვა მსგავსი პრობლემების გამო კროსკურიკულუმმა ვერ მოიპოვა პოპულარობა მშობლებში, მოსწავლეებში და განათლების სპეციალისტებში.

მიუხედავად იმისა, რომ 1997 წლის ზოგადი არჩევნების მანიფესტში არაფერი იყო ნათქვამი სამოქალაქო განათლებაზე, მის პირველ გამოცემაში, რომელიც განათლების პოლიტიკას ეხებოდა, აქცენტები იყო გაკეთებული ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში დემოკრატიის სწავლებაზე. საბოლოოდ, „მოქალაქეობის მრჩეველთა ჯგუფის“ რეკომენდაციით, 2002 წლის სექტემბრიდან მოქალაქეობა, როგორც ცალკე საგანი, ისე ისწავლება გაერთიანებული სამეფოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში. დაწყებით კლასებში, 4-დან 11 წლამდე ასაკობრივ ჯგუფში მოქალაქეობა ისწავლებოდა, როგორც კროსკურიკულუმის თემების (პერსონალური, სოციალური და ჯანდაცვის განათლება)

ნაწილი. მთავრობის გადაწყვეტილებით აღნიშნულ საგანს საკუთარი ადგილი უნდა ჰქონოდა ეროვნულ კურიკულუმში, თუმცა, ამას ოპონენტები განიხილავდნენ როგორც ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემის ცენტრალიზებისკენ გადადგმულ კიდევ ერთ ნაბიჯს. ამ წლებში მოქალაქეობის ადგილი ეროვნულ კურიკულუმში (ცალკე საგანი თუ კროსკურიკულუმის კონკრეტული თემების ნაწილი) რჩებოდა საკამათოდ.

მაშინ როდესაც „მრჩეველთა ჯგუფს“ შესაძლოა „ინგლისისთვის ესაუბრა“, ჩრდილოეთ ირლანდიაში, შოტლანდიასა და უელსში მოქალაქეობამ ვერ დაიკავა მსგავსი ადგილი ეროვნულ კურიკულუმში. თუმცა, ინგლისში მოქალაქეობის სწავლებისადმი დადებითმა დამოკიდებულებამ გავლენა იქონია ჩრდილოეთ ირლანდიის, შოტლანდიისა და უელსის განვითარებაზე ამ მიმართულებით. ამ დროისთვის სამოქალაქო განათლება არ იყო მჭიდროდ დაკავშირებული ისეთ საკითხებთან, როგორიცაა მულტიკულტურალიზმი, იმიგრაცია და ბრიტანული ეროვნული იდენტობა. ამასთანავე, მოქალაქეობის სწავლებას ნაკლებად ჰქონდა „პოლიტიკური პატრონაჟი“, შესაბამისი გაშუქება მედიაში, ძირითადი პოლიტიკური პარტიებისა და პოლიტიკური პერსონების დაინტერესების ხარისხიც არ იყო მაღალი.

1998 წლის „წითელი პარასკევის“ (good Friday) შეთანხმების ხელმოწერიდან, რომელიც ითვალისწინებდა ჩრდილოეთ ირლანდიის კონსტიტუციური მომავლის დემოკრატიულად განსაზღვრას, გადაწყდა სამოქალაქო განათლებისა და განათლება დამოკრძალი მოქალაქეობისთვის პოპულარიზება, რათა გაუმჯობესებულიყო საზოგადოებრივი ურთიერთობები. ასეთი დასასრულის შემდეგ, ჩრდილოეთ ირლანდიის კურიკულუმის, გამოცდებისა და შეფასების საკონსულტაციო ცენტრის მიერ წარდგენილი სამოქალაქო და პოლიტიკური განათლების საპილოტე პროგრამა მეტ აქცენტებს აკეთებდა ისეთ საკითხებზე როგორიცაა, მრავალფეროვნება, უმცირესობის უფლებები, თანასწორობა, სამართლიანობა, ვიდრე ეს ინგლისში სამოქალაქო განათლების სწავლების მიდგომებში გვხვდებოდა.

2002 წლის მონაცემებით მოქალაქეობის პროგრამები შოტლანდიაში აქცენტს აკეთებდა ადამიანის უფლებებსა და პასუხისმგებლობაზე. აღნიშნული საგნის სწავლებისას შოტლანდიაში მეტად იყო აქცენტირებული კულტურული იდენტობა, ვიდრე ინგლისში.

მასწავლებელთა პროფესიული ზრდა

სამოქალაქო განათლების ეფექტიანად სწავლებისთვის აუცილებელია მასწავლებლების მიერ საკვანძო პროფესიული კომპეტენციების განვითარება და სრულყოფა. მასწავლებელთა ინტენსიური გადამზადება აუცილებელ წინაპობადაა მიჩნეული საგნის სწავლების შედეგიანობისთვის. სამოქალაქო განათლება კარგი მოქალაქის აღზრდის განუყოფელი ნაწილია, ასევე იგი ეხმარება მოსწავლეს გაიაზროს თავისი როლი პოლიტიკურ ცხოვრებაში სკოლის გავლით.

კერი (Kerr, 2000), რომელიც აფასებს სამოქალაქო განათლების სწავლების კუთხით არსებულ სიტუაციას გამოყოფს რვა ძირითად გამოწვევას, რომლის წინაშეც არიან სამოქალაქო განათლების პროგრამები: საგნის ცხად/არაორაზროვან განმარტებაზე შეთანხმება, კურიკულუმის სტატუსის დაცვა, მასწავლებლების მომზადება და გადამზადება,

სწავლების შესაბამისი სტრატეგიების ადაპტირება/შექმნა, სასწავლო რესურსები და მდგრადობა, შეფასების ფორმების, მიდგომებისა და მეთოდების შემუშავება, საუკეთესო პრაქტიკის განვითარება და გაზიარება, ახალგაზრდა მოქალაქეების დამოკიდებულებებზე გავლენის მოხდენა.

სამოქალაქო განათლების მომავალი

ბოლო წლების განმავლობაში ახალგაზრდების ცოდნა და ინტერესი პოლიტიკისა და პოლიტიკური პარტიებისადმი შესუსტდა (Hansard Society/Electoral Commission, 2004; 2005). თუმცა, ისინი მაინც ინარჩუნებენ პოლიტიკურ აქტიურობას. მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდები პოლიტიკაში ნაკლებად არიან ჩართულნი, მათ აქვთ თავიანთი მყარი შეხედულებები მთელ რიგ საკითხებზე და მეტი გავლენის მოპოვება სურთ პოლიტიკურ პროცესებზე. ახალგაზრდების აქტიური ჩართულობა არაფორმალურ პოლიტიკურ ქსელებში ან ჯგუფებში მნიშვნელოვანია მათი პოლიტიკური უნარების განვითარებისთვის.

დიდი ბრიტანეთი მულტინაციონალური სახელმწიფოა, რომელსაც ჰყავს მრავალფეროვანი მოსახლეობა. მის სხვადასხვა ნაწილში სამოქალაქო განათლების სწავლებისადმი განსხვავებული მიდგომები განპირობებულია მრავალფეროვნებით, ბრიტანეთის პოსტიმპერიული კონსტიტუციური წარსულითა და ეროვნული იდენტობის პლურალიზმით.

ამჯერად სამოქალაქო განათლების სწავლების ღირებულება და მნიშვნელოვნება აღიარებულია გაერთიანებული სამეფოს ოთხივე ქვეყანაში. ამის ხაზგასმა ეროვნულ კურიკულუმში გავლენას ახდენს პოლიტიკის შემქმნელებზე, მასწავლებლებსა და ზოგადად, განმანათლებლებზე. ამჟამად მოქალაქეობის შესავალი, როგორც სავალდებულო საგანი ისე ისწავლება ინგლისის საშუალო სკოლებში, 11-16 წლის მოზარდებში და მისი მიზანია მათი დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება სამოქალაქო საზოგადოებისა და პოლიტიკური მონაწილეობისადმი.

სამოქალაქო განათლების განმარტება

ბოლო ოცი წელია დაუსრულებელი დებატების თემაა სამოქალაქო განათლების დეფინიცია გაერთიანებული სამეფოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში. სამოქალაქო განათლება და მოქალაქეობა ხშირად ერევათ სოციალურ, მორალურ და/ან ემოციურ სწავლებაში.

პოლიტიკის ზოგიერთი შემქმნელი ფიქრობს, რომ აღნიშნული საგნის სწავლებისას აქცენტი უნდა გაკეთდეს იმ ღირებულებების სწავლებაზე, რომლებიც აუცილებელია ახალგაზრდა მოქალაქეების ლიბერალურ დემოკრატიაში ადაპტირებისთვის (Citizenship Foundation, 1997). პოლიტიკური ფილოსოფიის წარმომადგენლები (მაგ. Miller, 2000; Parekh, 2000) აცხადებენ, რომ სამოქალაქო განათლება უნდა განიმარტოს იმის გათვალისწინებით, თუ რა კონტრიბუცია აქვს აღნიშნულ საგანს ტოლერანტობის წახალისებაში, სხვადასხვა კულტურულ ჯგუფებს შორის ურთიერთგაგებაში. მკვლევართა ნაწილი (მაგ. Dagger, 1996; Tam, 1998) ფიქრობს, რომ აღნიშნული საგნის დეფინიციაში უნდა ჩანდეს აქტიური

პოლიტიკური მონაწილეობა. ამის საპირისპიროდ, ზოგიერთი ტრადიციული განმანათლებელი, მაგალითად Arthur (1998), მხარს უჭერს მიდგომას, რომ აღნიშნულ საგანს ძალიან ნაკლებად უნდა ჰქონდეს პოლიტიკური დატვირთვა და აქცენტი უნდა გაკეთდეს მოხალისეობასა და სერვისებზე.

ინგლისში სამოქალაქო განათლება მოიცავს სამ სტანდარტს: სოციალური და მორალური პასუხისმგებლობის განვითარება, საზოგადოებრივი ჩართულობა და პოლიტიკური წიგნიერება. ჩრდილოეთ ირლანდიაში ლოკალური და გლობალური მოქალაქეობა მოიცავს ოთხ ძირითად მიმართულებას: მრავალფეროვნება და ინკლუზიურობა, ადამიანის უფლებები და სოციალური პასუხისმგებლობა, თანასწორობა და სოციალური სამართლიანობა, დამოკრატია და აქტიური მონაწილეობა (CCEA, 2003). შოტლანდიური მიდგომა ერთმანეთს აკავშირებს კროსკურიკულუმის და სკოლის თემებს თანამედროვე სწავლების (Modern Studies) სილაბუსში და აქცენტს აკეთებს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის მოსწავლეებში ისეთი უნარებისა და ღირებულებების ფორმირებაზე როგორიცაა, უფლებები და პასუხისმგებლობები ადგილობრივ, ეროვნულ და გლობალურ საზოგადოებაში, ეთიკური გადაწყვეტილებების მიღება, გააზრებული და პასუხისმგებლიანი ქცევა (ACLTs, 2002). უელსში მოქალაქეობის სწავლებისას აქცენტი კეთდება ისეთ თემებზე, როგორიცაა კონფლიქტების მართვა და ადამიანის უფლებები ჩრდილოეთ ირლანდიაში, დამოუკიდებელი სამოქალაქო კულტურა შოტლანდიაში, კულტურული იდენტობა უელსში.

მიუხედავად დახარჯული ძალისხმევისა, 2005 წლის ანგარიშით ინგლისის სკოლების ნახევარზე მეტმა მოსწავლემ არ იცის რა არის სამოქალაქო განათლება და ვერ მოჰყავს მაგალითი რა ისწავლა ამ საგანში ბოლო პერიოდის განმავლობაში (Ofsted, 2005); 2000 წლის მონაცემებით გამოკითხული მოსწავლეების მხოლოდ 30%-ს სურს სამოქალაქო განათლება მიიღოს ფორმალური განათლების გზით (Maitles, 2000).

პრობლემად რჩება სამოქალაქო განათლების სწავლების შედეგების გაზომვა, ვინაიდან შეუძლებელია მოსწავლის ღირებულებები და დამოკიდებულებები გაზომო ტესტით. გრძელდება დებატები იმასთან დაკავშირებით, საერთოდ საჭიროა თუ არა აღნიშნულ საგანში მიღებული გამოცდილების შეფასება. არსებობს ასეთი მოსაზრებაც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Citizenship Education in the UK: Divergence Within a Multi-National State

RHYS ANDREWS AND ANDREW MYCOCK, Cardiff University and University of Manchester

6. მოქალაქეობრივი განათლება ესტონეთში

ესტონეთის ეროვნული კურიკულუმი გამოყოფს ზოგადი კომპეტენციების რვა მიმართულებას, რომელთა განვითარება სასიცოცხლოდ აუცილებელია 21-ე საუკუნის მოქალაქისთვის და რომელთა განვითარებაზე ზრუნვა ყველა საგნის მასწავლებლის

მოვალეობაა. გამჭოლი კომპეტენციები ესტონეთის ეროვნულ კურიკულუმში 1996 წლიდან შევიდა, მას შემდეგ, რაც ქვეყანამ მოიპოვა დამოუკიდებლობა. ეროვნული კურიკულუმში 2014 წლის რევიზიის შედეგად გამჭოლი კომპეტენციებით კიდევ უფრო გაძლიერდა.

გამჭოლი კომპეტენციები ესტონეთის ეროვნულ კურიკულუმში:

- კულტურული ცნობიერება და ღირებულებები
- სოციალური ცნობიერება და მოქალაქეობა
- თვითშემეცნება/საკუთარი თავის შემეცნება
- სწავლის სწავლა
- კომუნიკაცია
- მათემატიკა, მეცნიერება და ტექნოლოგიები
- სამეწარმეო უნარები
- ციფრული სამყარო

მართალია, ევროპის ქვეყნებში სამოქალაქო/მოქალაქეობრივი განათლება განიხილება როგორც კროსკურიკულარული/გამჭოლი თემა, თუმცა, მისი დანერგვა სხვადასხვა საგნის კურიკულუმებში ქმნის მნიშვნელოვან გამოწვევებს, როგორც სწავლების, ასევე შეფასების კუთხით, რადგან არ არის საგნების მასწავლებლების მხრიდან ამ კომპეტენციების სწავლებისა და შეფასების მიმართ ერთიანი მიდგომა. სწორედ ამ გამოწვევის საპასუხოდ ესტონეთის განათლების სამინისტროს ინიციატივითა და მხარდაჭერით განხორციელდა კვლევითი პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა შემუშავებულიყო/გაუმჯობესებულიყო სწავლებისა და შეფასების მექანიზმები გამჭოლი სოციალური და მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარების მხარდასაჭერად.

გარე შემფასებლების მიერ ჩატარებულმა ინტერვიუებმა სამინისტროს წარმომადგენლებთან და ტალინის უნივერსიტეტის კვლევის ჯგუფთან, ასევე უნივერსიტეტის იმ ლექტორებთან, რომლებიც კურიკულუმს უწევენ სკოლებში ისტორიისა და სამოქალაქო განათლების სწავლებას და სახელმწიფო უწყების იმ წარმომადგენლებთან, რომლებიც პასუხისმგებელნი არიან ეროვნულ ტესტირებებზე, გამოავლინა, რომ რომ გამჭოლი კომპეტენციების ინტეგრირება საგნობრივი სწავლებისას საგნის მასწავლებლებისათვის წარმოადგენდა დიდ გამოწვევას.

სამინისტროს წარმომადგენლების ინტერპრეტაციით მასწავლებლების მხრიდან ძირითადი სირთულე გამოწვეულია იმით, რომ ეროვნულ კურიკულუმს არ ახლდა გზამკვლევი, რითაც მასწავლებლებს მიეწოდებოდათ გამჭოლი კომპეტენციების გასავითარებელი სწავლებისა და შეფასების მეთოდები. ეროვნული კურიკულუმში გვხვდებოდა მხოლოდ გამჭოლი კომპეტენციების განვითარების ძირითადი მიზნისა და მისაღწევი შედეგების მოკლე აღწერა. უფრო მეტიც, ეროვნულ კურიკულუმში მოცემული ეს მიზნები და სწავლის შედეგები თანაბრად ეხებოდა როგორც დაწყებით, ასევე საბაზო და საშუალო სკოლას. არსად არ იყო მინიშნებული მოსწავლეთა ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით სწავლების სხვადასხვა საფეხურზე გამჭოლი კომპეტენციების განვითარების თვალსაზრისით რა შედეგის მიღწევა უნდა დაესახათ მიზნად, რაც

მასწავლებლებს დაეხმარებოდა თანმიმდევრული და განვითარებადი სასწავლო გეგმის შექმნაში.

იმისათვის, რომ მასწავლებლებს მიეღოთ ცოდნა და განვითარებინათ დიდაქტიკური უნარები, რათა უკეთ შეეწყოთ ხელი მოსწავლეებში გამჭოლი კომპეტენციების დანერგვა, ესტონეთის განათლების სამინისტროს გარე შეფასების დეპარტამენტმა დაუკვეთა კვლევითი პროექტი ტალინის უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის დეპარტამენტს. პროექტი მიზნად ისახავდა სწავლების საფეხურის შესაბამისი მიზნებისა და სწავლის შედეგების შემუშავებას, და, ასევე, მასწავლებლების აღჭურვას შეფასების ისეთი ინსტრუმენტებით, რომელთა გამოყენებითაც შეძლებდნენ მოსწავლეების გამჭოლი კომპეტენციების შეფასებასა და სწავლების გაუმჯობესებას. სამინისტროს გრძელვადიან მიზანს ასევე წარმოადგენდა, მასწავლებლებს მისცემოდათ შესაძლებლობა შეექმნათ სხვადასხვა საფეხურის შესაბამისი კურიკულუმი. თუმცა, პირველ ეტაპზე, კვლევითი პროექტი ტარდებოდა მხოლოდ საბაზო საფეხურზე (7-9 კლასებში).

იმისათვის, რომ შეეფასებინათ მოსწავლეების სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციები ლონგიტიდური კვლევის პროცესში გამოყენებული იყო შეფასების მრავალფეროვანი მეთოდები:

- ვიდეოების ჩვენება სხვადასხვა თემებზე (მაგ. ბულინგი, peer acceptance და სხვა), რომელსაც მოყვებოდა ტესტები კითხვებით, ასევე გასაუბრება/ინტერვიუ თითოეულ მოსწავლესთან, რაც მკვლევარებს აძლევდა საშუალებას გაეანალიზებინათ, თუ როგორ აღიქვას მოსწავლეებმა ნანახი.
- სურათებზე დაფუძნებული ემოციურ-შემცენებითი და სოციალური აქტივობები/დავალებები
- სოციალური უნარების გასაზომი კითხვარები, რომლებიც შედგებოდა 16 დებულებისგან და ზომავდა მოსწავლეთა იუმორს, პროსოციალურ ქცევას, კომუნიკაციასა და თვითკონტროლს
- სოციალური მრწამსის გასაზომი კითხვარები, რომლებიც შედგებოდა რამდენიმე დებულებებისგან, რომლებიც ზომავდა საზოგადოებაში აქტიური მონაწილეობის შესაძლებლობებსა და სოციალური თემატიკით მოსწავლეთა ინტერესს
- კითხვარი, რომელიც ზომავდა მოსწავლეთა შეხედულებას დემოკრატიაზე
- კითხვარი დემოკრატიის მიმართ დამოკიდებულების შესახებ
- კითხვარი უმცირესობის მიმართ დამოკიდებულებაზე

კვლევითი პროექტის შედეგები, სხვადასხვა გამჭოლი კომპეტენციის სამოდელო შეფასების ინსტრუმენტების ჩათვლით, აისახა ესტონეთის ეროვნული სასწავლო გეგმის 2014 წლის რედაქციაში.

ლონგიტიდური კვლევის დროს შემუშავდა და განვითარდა გამჭოლი კომპეტენციების შეფასების ინსტრუმენტების ფართო სპექტრი, მაგრამ ფინალურ ანგარიშში შევიდა მხოლოდ ის ინსტრუმენტები, რომლებიც უფრო მეტად გამოყენებადი იქნებოდა მასწავლებლების მიერ საკლასო ოთახში.

გარდა ამისა, შეიქმნა სახელმძღვანელო - გამჭოლი კომპეტენციების სწავლება (Kikas, E. & Toomela, A., 2015). აღნიშნული სახელმძღვანელო მიმოიხილავს, თუ როგორ, რა მიდგომებით უნდა მოხდეს ამ კომპეტენციების განვითარება, ხაზს უსვამს სხვადასხვა პიროვნულ და კონტექსტუალურ ფაქტორებს, რომლებსაც გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაში დიდი როლი აკისრიათ (მაგალითად, ნორმები, კანონები, ღირებულებები, მშობელთა ჩართულობა, თანატოლებისა და განათლების როლი და ა.შ.). სახელმძღვანელოში ხაზგასმულია მასწავლებლის და ფორმალური საგანმანათლებლო პროცესის როლი მოსწავლეებში გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაში.

სახელმძღვანელოში ეროვნული კურიკულუმით განსაზღვრულ თითოეულ კომპეტენციას სპეციალური თავი ეთმობა და, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია, მოცემულია რჩევები, თუ როგორ შეიძლება შეფასდეს ესა თუ ის კომპეტენცია თავისი სარეკომენდაციო ინსტრუმენტებით.

ესტონეთის განათლებისა და კვლევების სამინისტრომ განიზრახა კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შეემუშავებინა მოსწავლეთა გამჭოლი კომპეტენციების შეფასების ეროვნული სისტემა, რათა შეეფასებინა, როგორ ვითარდებოდა დინამიკაში მოსწავლეთა გამჭოლი კომპეტენციები და, ასევე, მასწავლებლები უზრუნველყოთ გამჭოლი კომპეტენციების შეფასების ინსტრუმენტებით. აღმოჩნდა, რომ კვლევის ანგარიშში შეტანილი ყველა კომპეტენციის შეფასების ინსტრუმენტი არ იყო რელევანტური და ზუსტად არ იძლეოდა ამა თუ იმ კომპეტენციის შეფასების საშუალებას. ასეთი აღმოჩნდა სოციალური და მოქალაქეობრივი კომპეტენციების შეფასების ინსტრუმენტი, რომელიც საჭიროებს ადაპტირებას, რათა ეროვნულ ტესტებში მომხდარიყო მათი ადაპტირება და, ასევე მასწავლებლებს შეძლებოდათ მათი გამოყენება მოსწავლეთა სოციალური უნარებისა და მოქალაქეობის შეფასების მიზნით.

2011-2014 წლებში ჩატარებული კვლევის მიგნებებზე დაყრდნობით ესტონეთის განათლებისა და კვლევების სამინისტროს დაკვეთით იგივე კვლევითმა ჯგუფმა 2016-2018 წლებში განახორციელა ახალი კვლევითი პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა სწავლების დაწყებით საფეხურზე ზოგადი კომპეტენციების შეფასების ინსტრუმენტების განვითარებას. რაც, სამინისტროს ხედვით, ხელს შეუწყობდა მასწავლებლებს კურიკულუმების განვითარებაში, ეს კი თავის მხრივ, დაეხმარებოდა მოსწავლეებს ეტაპობრივად შეეძინათ ზოგადი კომპეტენციები.

ძირითადი მიგნებები:

- ესტონეთის განათლებისა და კვლევების სამინისტრომ მხარი დაუჭირა საგნობრივ სწავლებაში გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებას, რასაც ემსახურებოდა 2011-2014 წლებში განხორციელებული კვლევითი პროექტი
- კვლევითი პროექტი მიზნად ისახავდა ლონგიტიდური კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შემუშავებულიყო გამჭოლი კომპეტენციების მიმართულებით სწავლის შედეგები და შესაბამისი შეფასების ინსტრუმენტები
- სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციების შეფასების ინსტრუმენტები, რომლებიც შეიქმნა კვლევითი პროექტის ფარგლებში საჭიროებს შემდგომ ადაპტირებას, რადგან

მათი გამოყენება შესაძლებელი გახდეს ამ ორი კომპეტენციის შესაფასებლად, როგორც ეროვნულ, ასევე სასკოლო დონეებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Citizenship Education at School in Europe 2017

7. მოქალაქეობრივი განათლება ამერიკის შეერთებულ შტატებში.

სოციალური კვლევები.

ახალგაზრდებში სამოქალაქო და პოლიტიკური ჩართულობის, ასევე სამოქალაქო განათლების ნაკლებობა აშშ-ს მკვლევარებისა და სამოქალაქო ლიდერების შეშფოთების საგანს ათწლეულების განმავლობაში წარმოადგენდა (Albert Shanker Institute, 2003; CIRCLE, 2003; Galston, 2003; Walling, 2007). ახალგაზრდების პოლიტიკური და სამოქალაქო ჩართულობის ნაკლებობის მხრივ აშშ გამონაკლისი არ არის. სირსისა და ჰელსლოპ-მარგისონის მოხსენებაში (2006, გვ.15) აღნიშნულია, რომ არსებობს რეფორმებში ასახული კრიზისის ატმოსფერო, რომელიც ასახავს და ახორციელებს მოქალაქეობის სწავლებაში ისეთივე მრავალფეროვნებას, როგორიც ეს არის ავსტრალიაში, რუსეთში, კოლუმბიასა და სინგაპურში (2006, გვ.15). როგორც ჩანს, არსებობს საერთაშორისო აზრი იმის შესახებ, რომ ფორმალურ საგანმანათლებლო პრაქტიკას შეუძლია მიგვიყვანოს მოზარდებში კარგი მოქალაქეობის ჩამოყალიბებასთან.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამოქალაქო განათლების და მოქალაქეობრივი ღირებულებების დამკვიდრების ვალდებულებას იზიარებს რიგი ინსტიტუტები, მაგრამ ძირითადი პასუხისმგებლობა საჯარო სკოლებზე მოდის. ამერიკის შეერთებულ შტატებში საჯარო განათლება და, შესაბამისად, საჯარო სამოქალაქო განათლებაზე ზრუნვა, არის სახელმწიფოს ფუნქცია. ყოველ სახელმწიფო დეპარტამენტსა და ადგილობრივ სასკოლო ოლქებში ხდება შესაბამისი სოციალური კვლევების/სამოქალაქო განათლების სასწავლო გეგმების შემუშავება. საჯარო სკოლებს ხშირად აკრიტიკებენ და ადანაშაულებენ, რადგან არსებობს მოსაზრება, რომ ისინი „ვერ ქმნიან კარგ მოქალაქეებს“.

ახალგაზრდების სამოქალაქო მონაწილეობაზე გავლენას ახდენს რამდენიმე ფაქტორი, რომელთაგან, ფორმალური განათლება არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი. აშშ-ის საჯარო სკოლების მიერ სამოქალაქო განათლების პროგრამებსა და ახალგაზრდების სამოქალაქო მონაწილეობას შორის კავშირი გართულებულია ოჯახური, რელიგიური და მასობრივი მედიის გავლენის გამო (კრიტიენდენი და ლევინე, 2013). თითოეული ამ ინსტიტუტისთვის მნიშვნელოვანი და რთული ფაქტორია კონსენსუსის ნაკლებობა იმის შესახებ, თუ რას აკეთებს კარგი მოქალაქე. ორმხრივი შეთანხმება ამ ინსტიტუტებს შორის იმის შესახებ, თუ რა არის კარგი მოქალაქეობა ძალიან მნიშვნელოვანია. თამასა ძალიან მაღალია, რადგან

სამოქალაქო ცოდნა დაკავშირებულია დემოკრატიული ფასეულობების ხელშეწყობასთან, პოლიტიკური ინტერესების დაცვის შესაძლებლობასთან, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ნდობასა და ერთმანეთის შეხედულებების პატივისცემასთან. (გალტონი, 2003, გვ.)

აღნიშნული ნაშრომი განიხილავს, თუ როგორ უდგებიან აშშ-ში საჯარო სკოლები კითხვას: „როგორია კარგი მოქალაქე?“ ნაშრომი იწყება მოქალაქეობის შესახებ შვიდი პერსპექტივის შესწავლით და აფასებს თუ როგორ აისახება ეს პერსპექტივები სოციალური კვლევებისა და სამთავრობო პროგრამების მიხედვით, ბაღიდან უმაღლეს სასწავლებლამდე. პერსპექტივებში შედის: ლიბერალიზმი (კრიტენდენი და ლევინე, 2013), კომუნიტარიზმი (ანდერსონი და 1997), სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი (კრიტენდენი და ლევინე, 2013, სანდელი, 1996), ასიმილაცია (ანდერსონი და 1997), კულტურული პლურალიზმი (ანდერსონი 1997 წ.), კრიტიკული აზროვნება (ანდერსონი და სხვ., კრიტენდენი & ლევინე, 2013) და ლეგალიზმი (ანდერსონი და სხვ., 1997). თითოეული პერსპექტივა განიხილება მოკლედ და გამოვლინდება მათი ძირითადი მახასიათებლები. ძირითადი მახასიათებლები შემდეგში გამოყენებული იქნება სოციალური მეცნიერებებში სასკოლო და საუნივერსიტეტო კურიკულუმების განვითარებისთვის.

თეორიული ჩარჩო

ენდრიუ პეტერსონის მიხედვით, „ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე მრავალი ქვეყნის მასშტაბით გაიზარდა სამოქალაქო განათლებისადმი ინტერესი“ (2011, გვ.2). ამასთან, დასავლეთის დემოკრატიულ ქვეყნებში იზრდება შემფოთება ახალგაზრდებში პოლიტიკური ცოდნისა და ინფორმირებულობის ხარისხის შემცირების გამო, მაშინ როცა ახალგაზრდები უნდა იყვნენ პოლიტიკურად მეტად განათლებულნი და აქტიურად ჩართულნი თანამედროვე საზოგადოების წინაშე მდგარი სირთულეების აღმოფხვრაში (პეტერსონი, 2011, გვ. 2). ახალგაზრდები ახალი პოლიტიკური, სოციალური და ტექნოლოგიური გამოწვევების წინაშე დგანან (პეტერსონი, 2011, გვ.2) და ისინი სახელმწიფოს მართვის უფრო რთულ სისტემაში მანევრირებისათვის ემზადებიან. ხელისუფლების სტრუქტურისა და ფუნქციების ცვლილებები ბადებს რაოდენობრივად მეტი ინფორმირებული და აქტიურ მოქალაქის ყოლის საჭიროებას. მოქალაქეები მმართველობის სისტემაში არიან ჩართული. ისინი პროფესიონალები არიან, რომლებიც მსახურობენ საზოგადოებრივ, კერძო და არაკომერციულ სექტორებში; საბოლოო ჯამში, მოქალაქეები ფლობენ ძალაუფლებას (შაჩტერი, 1995, გვ. 530). აქედან გამომდინარე, აუცილებელია, რომ ყველა მოქალაქე კარგად იყოს ინფორმირებული, განათლებული და ჩართული სამოქალაქო ასპარეზზე.

აშშ-ში საჯარო სკოლები პასუხისმგებელია ყველა მოქალაქის განათლებაზე. ამდენად, საჯარო სკოლებს ეძლევათ yeoman- ის ამოცანა, რომელიც პასუხობს კომპლექსურ შეკითხვას: „რა აყალიბებს/ქმნის კარგ მოქალაქეს?“ მკვლევარები ამ ამოცანი გადაჭრას შემდეგ ძირითად პერსპექტივას/კონცეფტუალურ მიდგომას უკავშირებენ: ლიბერალიზმი, კომუნიტარიზმი, კულტურული პლურალიზმი, ასიმილაცია, ლეგალიზმი

ლიბერალიზმი. თანამედროვე ლიბერალური აზროვნების ფესვები შეიძლება მე-17 საუკუნეში ვეძებოთ (Theobald & Dinkelman, 1995, გვ.7). მე-17 საუკუნეში ლიბერალიზმმა სხვადასხვა მნიშვნელობა და აქცენტები შეიძინა, შეიცვალა და ჩამოაყალიბა. თუმცა, ლიბერალიზმი თავის ძირითად ნაწილში განაგრძობს ინდივიდის ირგვლის კონცენტრირებას. მას უკავშირდება თავისუფლების ცნება. შედეგად, ლიბერალური განათლება ყურადღებას ამახვილებს ინდივიდუალურ უფლებებზე. ის მიმართულია უფლებების შესწავლაზე და იმ უნარ-ჩვევების განვითარებაზე: კრიტიკული აზროვნება, ტოლერანტობა და პატივისცემა, რომლებიც საჭიროა „ადამიანის უფლებების დაცვისთვის“ (პეტერსონი, 2011, გვ. 13). თანამედროვე ლიბერალიზმის მთავარი ნიშანი კვლავაც ინდივიდუალურობა და ინდივიდუალური უფლებებია.

კომუნიტარიზმი³⁷

კომუნიტარიზმი დიდწილად ლიბერალიზმისგან განსხვავებით ინდივიდუალობის და ინდივიდის ნაცვლად კოლექტიურზეა ორიენტირებული. კომუნიტარელები მიიჩნევენ, რომ ადამიანები "ცდილობენ გაიზარონ სამყაროში თავიანთი ადგილი სოციალური ურთიერთობების საშუალებით." (Theobald & Dinkelman, 1995, გვ. 9), ხოლო თემი ეხმარებათ მათ განვიტარონ "საკუთარი მნიშვნელობის განცდა" (Feinberg, 1995, გვ. 36). კომუნიტარელები ამტკიცებენ, რომ ლიბერალური აქცენტი ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებაზე, იგნორირებას უკეთებს სოციალურ ხარჯებს და მის შედეგებს (Theobald & Dinkelman, 1995, pp. 11-12). ეს ხარჯები მოიცავს მორალის ეროზიას (Feinberg, 1995, გვ. 36), გარემოს დეგრადაციას და ადამიანისა და ბუნების ექსპლუატაციას (Theobald & Dinkelman, 1995, გვ.12). ამდენად, იმის ნაცვლად, რომ ფოკუსირება მოხდეს უფლებებზე, კომუნიტარელები ხაზს უსვამენ ვალდებულებას და პასუხისმგებლობას (Feinberg, 1995, გვ.36). კომუნიტარელებისათვის „საერთო კეთილდღეობას" აქვს ღირებულება (პეტერსონი, 2011, გვ.12). განათლებაზე კომუნიტარული გავლენის ნიშნები ვლინდება მაღალი კლასების მოსწავლეებისადმი მოთხოვნაში ნებაყოფლობით ჩაერთონ თემში (Feinberg, 1995, გვ. 38). კომუნიტარიზმი გულისხმობს საერთო კეთილდღეობას და ვალდებულებას.

სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი

სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმის ფუნდამენტურ პრინციპებს მრავალი საერთო აქვს ლიბერალიზმსა და კომუნიტარიზმთან, მაგრამ სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი ამ პრინციპებს განსხვავებული თვალსაზრისით განიხილავს. მაგალითად, სამოქალაქო რესპუბლიკელები აფასებენ თავისუფლებას, მაგრამ თავისუფლება ნიშნავს თვითმმართველობაში მონაწილეობას და არა დომინანტურ მდგომარეობას, რაც ეწინააღმდეგება თავისუფლების ლიბერალურ იდეალს (პეტერსონი, 2011, გვ.15-19). სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმში კომუნიტარიზმის მსგავსად ცენტრალური ადგილი უჭირავს საერთო კეთილდღეობას. რაც განასხვავებს სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმს სხვა

³⁷ ეს არის ფილოსოფია, რომელიც ხაზს უსვამს კავშირს ადამიანსა და საზოგადოებას შორის და ემყარება რწმენას, რომ სოციალური იდენტობა და პიროვნება ძირითადად ფორმირდება საზოგადოებრივი ურთიერთობებით.

ფილოსოფიური პერსპექტივებიდან. მისი იდეაა „მოქალაქეობა, როგორც პრაქტიკა“ (პეტერსონი, 2011, გვ. 3). პეტერსონი ამტკიცებს, რომ „მოქალაქეობა როგორც პრაქტიკა“ გულისხმობს ოთხ ურთიერთდაკავშირებულ ვალდებულებას. პირველ რიგში, მოქალაქებს გააჩნიათ და უნდა აღიარონ გარკვეული სამოქალაქო ვალდებულებები; მეორე, მოქალაქეებმა უნდა განავითარონ საერთო კეთილდღეობის ცნება, როგორც მათ პირად ინტერესებზე მაღლა მდგომის; მესამე, მოქალაქემ უნდა იმოქმედოს სამოქალაქო კეთილდღეობის შესაბამისად და მეოთხე, სამოქალაქო ჩართულობა დემოკრატიაში უნდა შეიცავდეს შედარებით ასპექტებს (2011, გვ. 3-4). არისტოტელეს ფილოსოფიაში მოქალაქეობა იზომება პიროვნების მონაწილეობის ხარისხით თემში ან სახელმწიფოში, მაგრამ ისე, რომ მონაწილეობა უზრუნველყოფდეს კარგ ცხოვრებას საზოგადოების ყველა წევრისათვის (კალუ, 2003, გვ. 420). სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმის განმსაზღვრელი მახასიათებელია მოქალაქეობის პრაქტიკა. როგორც პეტერსონი განმარტავს, სამოქალაქო საზოგადოება დაინტერესებულია სამოქალაქო განათლებით „იმით, რომ ყველა რესპუბლიკელი დაინტერესებულია იმით, თუ როგორ სწავლობენ მოქალაქეები გახდნენ თავიანთი პოლიტიკურ თემის აქტიური და დაინტერესებული წევრები.“ (2011, გვ. 24).

კულტურული პლურალიზმი (ფილოსოფიური)

კულტურული პლურალიზმის ძირითადი საფუძველი არის ის, რომ საკუთარი კულტურისა და სხვა კულტურის ცოდნა ქმნის ტოლერანტობას მრავალფეროვან კულტურულ ჯგუფებს შორის. ჯეიმს სპრედლი და დევიდ მაკ ტორდი განსაზღვრავენ კულტურას, როგორც „მიღებულ ცოდნას, რომლითაც სარგებლობს ხალხი, რათა მოახდინონ გამოცდილების ინტერპრეტაცია და სოციალური ქცევის გენერირება“ (Spradley & McCurdy, 1975, ქ. ბენეტი, 1986, გვ. 8). „ჩვენი საკუთარი და სხვა კულტურების გაგება ხსნის, თუ რატომ ვიქცევით გარკვეულ სახით, როგორ ვუყურებთ სინამდვილეს, რა გვწამს ჭეშმარიტად, რას ვქმნით და შევქმნით, რას ვიღებთ, რა არის კარგი და სასურველი ჩვენთვის“ (ბენეტი, 1986, გვ. 9). კულტურული პლურალიზმის მიმდევრები მიიჩნევენ, რომ თუ მოქალაქეებს შეეძლებათ სხვა კულტურების გაგება, ისინი სწორად გადაწყვეტენ საკუთარი კულტურის რომელი ღირებულებები განავითარონ, სხვა კულტურების ღირებულებებიდან რომელი მიიღონ და რა არის ის ახალი საერთო ღირებულებები, რომელთა ერთობლივი განვითარებაც სასარგებლოა მულტიკულტურული საზოგადოებისთვის. კულტურული ტოლერანტობის პერსპექტივა დიდწილად ფოკუსირებულია საკუთარი კულტურისა და სხვა კულტურის გაგებაზე.

ასიმილაცია (ფილოსოფიური)

ადამიანთა სხვადასხვა ჯგუფების ასიმილაცია აშშ-ის სოციალურ და პოლიტიკურ ყოფაში ქვეყნის ისტორიისათვის დამახასიათებელი მუდმივი პროცესი იყო. ასიმილაცია - ეს არის თეორია, რომელიც ეფუძნება ამერიკულ ისტორიულ გამოცდილებას, რომელიც გულისხმობდა აშშ-ში იმიგრირებულთა სწრაფად გაამერიკელებას, რათა მათი სოციალური და ეკონომიკური წარმატების უზრუნველყოფა რაც შეიძლება სწრაფად მომხდარიყო მიმღებ ქვეყანაში. პრეზიდენტმა თეოდორ რუზველტმა 1919 წელს ამერიკული თავდაცვის

საზოგადოებას წერილი გაუგზავნა „ტრადიციული ამერიკული ასიმილაციის“ პერსპექტივაზე. იგი წერდა, რომ თუ კეთილგანწყობილი ემიგრანტი გახდა მოქალაქე, მას უნდა მოექცეთ, როგორც ნებისმიერ სხვა ამერიკელ მოქალაქეს... „მაგრამ ეს მხოლოდ ამ ადამიანის ამერიკელად გახდომის შემდეგ... ჩვენ გვაქვს ერთი დროშა ... ჩვენ გვაქვს მხოლოდ ერთი ენა და ეს არის ინგლისური ენა“ (რუზველტი, 1919, ქ. Auchincloss, 2014, pp. 750-751). თანამედროვე ასიმილაციის პერსპექტივა არ მოითხოვს ხისტ კულტურულ სტანდარტებს ან ეთნიკური ტრადიციების უარყოფას (საინი, 1997, გვ. 18). პიტერ სალინსი თავის წიგნში "ასიმილაციის ამერიკული სტილი" მიიჩნევს, რომ ასიმილაცია არ უკავშირდება კულტურულ შესაბამისობას, არამედ იდეას - ეროვნული ერთობის შესახებ (1997, გვ. 9). თანამედროვე ასიმილაციის პერსპექტივა ხელს უწყობს იდეას, რომ ეროვნული ერთიანობის მხარდამჭერი სამოქალაქო ქცევა, უნდა შეისწავლოს და გაითვალისწინოს ამერიკის შეერთებულ შტატებში მცხოვრებმა მრავალფეროვანმა მოსახლეობამ.

კრიტიკული აზროვნება (პედაგოგიური)

კრიტიკული აზროვნების ინტელექტუალური ფესვები ისევე უძველესია, როგორც 2500 წლის წინ სოკრატეს მიერ გამოყენებული სწავლების პრაქტიკა. სოკრატემ შექმნა კრიტიკული აზროვნების მოდელი, კერძოდ, ეჭვქვეშ დააყენა არსებული შეხედულებები და მოსაზრებები, რომ განესაზღვრა რა იყო გონივრული და ლოგიკური და რას აკლდა მტკიცებულებები რწმენის გასამყარებლად. სოკრატე ცდილობდა ხალხთვის ესწავლებია, რომ არა მარტო ეფიქრათ, არამედ ეფიქრად დამოუკიდებლად (ჯონსონი, 2011, გვ. 91-92). კრიტიკული აზროვნება სცილდება მოსწავლის შესაძლებლობას გაიგოს და დაიმახსოვროს ინფორმაცია და შეასრულოს ბრძანებები და მითითებები. მოსწავლემ უნდა გაანალიზოს, განავრცოს და შეაფასოს ინფორმაცია, რომელსაც მას აწვდიან, რომ გაიგოს ამ ინფორმაციის ღირებულება ან სარგებლიანობა (სკრივენ და პოლ, 1987). კრიტიკული აზროვნება არის მრავალფეროვანი კონცეფცია, რომელიც გავლენას ახდენს სწავლებაზე.

ლეგალიზმი (პედაგოგიური)³⁸

მოქალაქეობრივი განათლების იურიდიული პერსპექტივა შემოთავაზებული იყო კრისტოფერ ანდერსონის და სხვების მიერ (1997) კვლევებში „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მასწავლებელთა შეხედულებების შესახებ“. კვლევის მიხედვით, პედაგოგები, რომლებიც სამართლებრივ თვალსაზრისს უჭერენ მხარს, „უფრო მეტად აქცევენ ყურადღებას მოქალაქეობის, როგორც ფაქტების და ინფორმაციის სწავლებას იმის შესახებ, თუ როგორ მუშაობს ხელისუფლება“. ამ მიდგომის მიზანია „შთანერგოს საზოგადოებას კანონის პატივისცემა და ასწავლოს პიროვნების ინდივიდუალური უფლებები“ (Anderson et al., 1997, p. 349). აღნიშნული კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, ლეგალიზმის განმსაზღვრელი მახასიათებლებია ფაქტებისა და სახელმწიფოს ფუნქციონირების მექანიზმების ცოდნა.

³⁸ ნიშნავს კანონიერებას, კანონის დაცვას

ყველა ეს ფილოსოფიური და პედაგოგიური პერსპექტივა აუცილებელია იმის გასააზრებლად, თუ როგორ პასუხობს თანამედროვე საზოგადოება და მათი სკოლები კომპლექსურ შეკითხვას: „რა ქმნის კარგ მოქალაქეს?“

ცხრილი N1 მოქალაქეობრივი განათლების მიდგომები/პერსპექტივები

პერსპექტივა	მახასიათებლების განსაზღვრა
ლიბერალიზმი	ინდივიდუალური უფლებები
კომუნიტარიზმი	საერთო კეთილდღეობა და ვალდებულება
სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი	განხილვა და მონაწილეობა
ასიმილაცია	აშშ-ის დომინანტური ფასეულობების დანერგვა
კულტურული პლურალიზმი	მულტიკულტურალიზმი და მრავალფეროვნება
კრიტიკული აზროვნება	ინფორმაციის ანალიზი, სინთეზირება და / ან შეფასება
ლეგალიზმი	ფაქტების ცოდნა/როგორ მუშაობს ხელისუფლება

შემდეგ, მკვლევარებმა კვლევისთვის შეარჩიეს აშშ-ს შტატები მათი გეოგრაფიული მდებარეობის საფუძველზე, რათა წარმოდგენილი ყოფილიყო ყველა მხარე: კალიფორნია (დასავლეთი), მასაჩუსეტსი (აღმოსავლეთი), მიჩიგანი (ჩრდილოეთი), მისური (შუა), და ტეხასი (სამხრეთი). მკვლევარებმა შეისწავლეს და შეაფასეს ჩამოთვლილი შტატების საშუალო სკოლებში არსებული სტანდარტები, რომლებიც დაკავშირებულია სამოქალაქო სამართალთან და მთავრობასთან. ის სტანდარტები, რომლებიც უშუალო კავშირშია გეოგრაფიის, ეკონომიკის, ისტორიისა და სოციოლური კვლევების სწავლების მეთოდებთან გამორიცხული იქნა ანალიზიდან.

ცხრილი 1-ში ჩამოთვლილი განმსაზღვრელი მახასიათებლების გამოყენებით მკვლევარებმა, ყოველი ცალკეული შტატის მიხედვით, მოახდინეს საზოგადოებრივი მეცნიერებების სტანდარტის შინაარსის, როგორც მოქალაქეობის შვიდი ფილოსოფიური და პედაგოგიური პერსპექტივის კლასიფიცირება. როდესაც სტანდარტი შეესაბამებოდა ერთზე მეტ განმსაზღვრელ მახასიათებელს, შემფასებლები ირჩევდნენ უკეთესს. თუ არჩევანი კეთდებოდა პედაგოგიურ და ფილოსოფიურ პერსპექტივებს შორის, მკვლევარები ჩვეულებრივ ირჩევდნენ ფილოსოფიურ პერსპექტივას.

სახელმწიფო სტანდარტების შინაარსობრივი კლასიფიკაცია მოცემულია ცხრილში N2.

პერსპექტივები	მაგალითები სახელმწიფო სტანდარტიდან
1 ლიბერალიზმი (ფილოსოფიური)	„განიხილეთ უფლებათა ბილით გარანტირებული თითოეული უფლების არსი, მნიშვნელობა და მისი

		უზრუნველყოფის მექანიზმები (მაგალითად, რელიგიის, სიტყვის, პრესის, შეკრების თავისუფლება)" (კალიფორნიის სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭო 1998: 55). კალიფორნია, მე -12 კლასი, სტანდარტი 12.2
2	კომუნიტარიზმი (ფილოსოფიური)	„ახსენით საერთო კეთილდღეობის ხელშეწყობის მნიშვნელობა" (Missouri DESE 2004). მისურის, მე -2 საფეხური.
3	სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი (ფილოსოფიური)	„მონაწილეობა ისეთ პროექტებში, რომელთა მიზანია სხვების დახმარება ან მათი ინფორმირება (მაგალითად, სერვისის სწავლის პროექტები)" (Michigan Education Department, Grade Level, 2007: 71). მიჩიგანი, მე -7 დონე, სტანდარტი 7-P4.2.3
4	ასიმილაცია (ფილოსოფიური)	„დემონსტრირების უნარი, შეასრულოს დაპირებები, ახსნას მისი ზოგადი მნიშვნელობა; იმდეროს ეროვნული სიმღერები... ახსნას სიმღერის ტექსტების არსი" (Massachusetts განათლების დეპარტამენტის 2003: 16). მასაჩუსეტსი, 1 დონე, სტანდარტი 1.4
5	კულტურული პლურალიზმი (ფილოსოფიური)	„გამოცდილების განალიზება და მრავალფეროვანი ჯგუფების წვლილის შეფასება მულტიკულტურულ საზოგადოებაში" (Texas Administrative Code 2011: 5). Texas Middle School: 15(d)
6	კრიტიკული აზროვნება (პედაგოგიური)	„ანალიზი და განმარტებები ფუნდამენტური ფასეულობების შესახებ; როგორიცაა თავისუფლების, სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპები, (მიჩიგანის განათლების დეპარტამენტი, უმაღლესი სკოლა 2007) 54) მიჩიგანი, უმაღლესი სკოლა, სტანდარტული 2.2.4
7	ლეგალიზმი (პედაგოგიური)	„ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციისა და მასაჩუსეტსის კონსტიტუციის დებულებების იდენტიფიცირება და აღწერა, რომელიც განსაზღვრავს და ავრცელებს ფედერალურ ან სახელმწიფო ხელისუფლების ძალაუფლებასა და უფლებამოსილებას" (მასაჩუსეტსის განათლების დეპარტამენტი 2003: 87). მასაჩუსეტსი, მე -12 კლასის, USG.3.2

საბოლოო ჯამში, მკვლევარებმა განიხილეს მიჩიგანის, ტეხასის, მასაჩუსეტსის, კალიფორნიის და მისურის შტატებში 111 საჯარო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ვებ-გვერდები, რათა განესაზღვრათ ეყრდნობიან თუ არა ისინი

მოქალაქეობას, მის ღირებულებებს, მისიას, ხედვას, კომპეტენცებს ან მრავალფეროვან დოკუმენტებს. სამოქალაქო ჩართულობა, სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, გლობალური მოქალაქეობა, საზოგადოებრივი მომსახურება და სამოქალაქო ცხოვრების შესახებ ცნობები დაკავშირებული აღმოჩნდა მოქალაქეობრივ ცნობიერებასა და მოქალაქეობასთან დაკავშირებული ქმედებების მიმართ სუბიექტის ინდივიდუალურ დამოკიდებულებაზე.

შედეგები

სულ გაანალიზებულ იყო 637 სოციალური კვლევის შინაარსი, რათა დადგენილიყო მოქალაქეობრივი განათლების ის ფილოსოფიური და პედაგოგიური პერსპექტივები, რომლებიც მათში აისახა. კვლევის შედეგები წარმოდგენილია თითოეული ფილოსოფიური ან პედაგოგიური პერსპექტივის მიხედვით და გვიჩვენებს, თუ რამდენად ხშირად გვხვდება ესა თუ ის პერსპექტივა დოკუმენტებში.

ლიბერალიზმი (ფილოსოფიური)

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, ანალიტიკოსებმა განისაზღვრა, რომ სოციალური კვლევების დომინანტურ პერსპექტივას ლიბერალიზმი წარმოადგენს.

კალიფორნიის სოციალური კვლევების შინაარსობრივი სტანდარტის დოკუმენტში ლიბერალიზმის პერსპექტივა 15%-ით განისაზღვრა. მომდევნო ორი ყველაზე მაღალი პროცენტი დაფიქსირდა მასაჩუსეტსის და მისურის შტატებში (10% - 10%). მიჩიგანის სტანდარტების მიხედვით - 8% და ყველაზე მცირე 5% შეადგინა მისურის შტატი.

კომუნიტარიზმი (ფილოსოფიური)

კომუნიტარიზმი განისაზღვრა, როგორც დომინანტური სტანდარტის პერსპექტივა იმ შემთხვევაში თუ მისი ენა ორიენტირებული იყო საერთო კეთილდღეობაზე და/ან ადამიანის ვალდებულებაზე. კომუნიტარიზმის ამსახველი სტანდარტების უპირატესობა შეადგენდა 0% -7% -ს. ეს არის ყველაზე დაბალი კლასტერული დიაპაზონია, რომელიც გამოვლინდა კვლევაში. ეს შედეგი ცხადყოფს, რომ კომუნიტარიზმი წარმოადგენს ნაკლებად გავრცელებულ პერსპექტივას შესწავლილი დოკუმენტების სტანდარტების შინაარსის მიხედვით. სახელმწიფო დოკუმენტებში კომუნიტარიზმის ამსახველი სტანდარტების მაჩვენებელი იყო: მისურის შტატი - 7%, მიჩიგანის შტატი - 6.5%, ტეხასის შტატი - 4%, კალიფორნიის შტატი - 3% და მასაჩუსეტსის შტატი - 0%.

სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი (ფილოსოფიური)

სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი განისაზღვრა, როგორც სტანდარტის დომინანტური პერსპექტივა, იმ შემთხვევაში თუ სტანდარტის ენა ფოკუსირებულია განხილვასა ან სამოქალაქო მონაწილეობის ხელშეწყობაზე. მიჩიგანის სოციოლოგიური კვლევების სტანდარტი ასახავს სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმის პერსპექტივას უფრო ხშირად, ვიდრე ნებისმიერი სხვა შტატის სტანდარტი. ამ შტატის სტანდარტების 28% ფოკუსირებულია განხილვაზე და/ან სამოქალაქო მონაწილეობაზე. შემდეგი მაღალი მაჩვენებელი აქვს მასაჩუსეტსის შტატს -13%, მისურის და ტეხასის შტატების პოზიციები კი 11%-ია, ხოლო კალიფორნიის შტატის - მხოლოდ 5% განისაზღვრა.

ასიმილაცია (ფილოსოფიური)

ასიმილაცია განისაზღვრა სტანდარტის დომინანტურ პერსპექტივად, იმ შემთხვევაში თუ სტანდარტის ენა განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა, ძირითადად, ამერიკის შეერთებული შტატების დომინანტური ღირებულებების დანერგვას. მასაჩუსეტსის სტანდარტების 17% ასიმილაციის პერსპექტივაში აისახა. ასევე, ასიმილაციის პერსპექტივა გამოიკვეთა ტეხასის (11%) და მისურის სოციოლოგიური კვლევების (10%) შტატების საგანმანათლებლო სტანდარტებში. კალიფორნიაში ეს მაჩვენებელი 8% -ია, ხოლო მიჩიგანში - 5%.

კულტურული პლურალიზმი (ფილოსოფიური)

ანალიტიკოსებმა განსაზღვრეს კულტურული პლურალიზმის ამსახველი სოციალური კვლევების სტანდარტი, სადაც სტანდარტის ენა ფოკუსირებულია სხვადასხვა კულტურისთვის და/ან შეერთებული შტატებისა და სხვა ქვეყნების მრავალფეროვანი მოსახლეობის დამახასიათებელი თავისებურებების შესახებ ცნობიერების ამაღლებაზე. პერსპექტივის ამ კატეგორიაში პირველი ადგილი ტეხასმა დაიკავა. აქ სოციოლოგიური კვლევების სტანდარტების 14% ასახავს კულტურულ პლურალიზმს. სხვა შტატების მონაცემები ასეთია: კალიფორნია 9%, მასაჩუსეტსი 5%, მისურის 5%, მიჩიგანი 0.5%.

კრიტიკული აზროვნება (პედაგოგიური)

აღნიშნულ კვლევაში, სოციალური კვლევის სტანდარტი შეფასდა, როგორც კრიტიკული აზროვნების პერსპექტივის ამსახველი, სადაც სტანდარტის ენა ძირითადად ფოკუსირებულია სტუდენტების მიერ ახალი ან ათვისებული ინფორმაციის ანალიზზე, სინთეზზე და/ან შეფასებაზე. შედეგები ცხადყოფს, რომ კრიტიკული აზროვნების პერსპექტივა ფართოდაა გავრცელებული ხუთიდან სამ შესწავლილ სტანდარტულ დოკუმენტში. მისურის შტატში იგი ყველაზე მაღალია და შეადგენს 26%-ს, რაც ასახავს კრიტიკული აზროვნების მნიშვნელობას ამ შტატში. კალიფორნიაში, მიჩიგანსა და ტეხასში ასევე შედარებით მაღალია და შესაბამისად არის 18%, 17% და 16%. მასაჩუსეტსში კი სტანდარტების 11 % არის აქცენტირებული კრიტიკული აზროვნებაზე.

ლეგალიზმი (პედაგოგიური)

ანალიტიკოსებმა შეაფასეს ლეგალიზმის ამსახველი სოციალური კვლევების სტანდარტი, სადაც სტანდარტის ენა ფოკუსირებულია ფაქტიურ მასალებზე - კანონების, მთავრობის სტრუქტურების შესახებ, ან იმაზე, თუ როგორ მუშაობს მთავრობა. შედეგები გვიჩვენებს, რომ ლეგალიზმი ყველაზე ხშირად წარმოადგენს იდეოლოგიურ პერსპექტივას.

ანალიტიკოსების მიერ გამოვლენილ 637 შეხედულებას შორის ლეგალიზმი იკავებს პირველ ადგილს. თითოეული შტატის სტანდარტების პროცენტული მაჩვენებლები ლეგალიზმის პერსპექტივის ამსახველია შემდეგი პროპორციით: - მასაჩუსეტსში 44%, კალიფორნიაში - 42%, მისურში - 36%, მიჩიგანში - 35%, ტეხასში 34%.

მიმოხილვა

საერთო ჯამში, გაანალიზდა 637 სოციალური კვლევა, რათა დადგენილიყო სამოქალაქო განათლების რომელი ფილოსოფიური ან პედაგოგიური პერსპექტივებია ასახული

სტანდარტებში. 637 შესწავლილი სტანდარტიდან გამომდინარე, პერსპექტივების გავრცელების მაჩვენებლები ასეთია: 30 (5%) სტანდარტი აქცენტირებულია კომუნიტარიზმის პერსპექტივაზე, 48 (7%) სტანდარტი - კულტურულ პლურალიზმზე, 59 (9%) სტანდარტი - ლიბერალიზმზე, 61 (10%) სტანდარტი - ასიმილაციაზე, 94 (15%) სტანდარტი - სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმზე, 110 (17%) სტანდარტი - კრიტიკული აზროვნებაზე და 235 (37%) სტანდარტი - ლეგალიზმის პერსპექტივაზე.

უმაღლესი განათლების ინსტიტუტები

განხილული ხუთი შტატის სახელმწიფო უნივერსიტეტებისა და კოლეჯების 111 ვებგვერდიდან, 16% (18) მოიცავდა საკითხებს მოქალაქეობის, მისი ღირებულებების, მისიის, ხედვის, კომპეტენციის, ლიტერატურის ან მრავალფეროვნების შესახებ. კალიფორნიის სახელმწიფო უნივერსიტეტების ყველაზე მეტ ვებგვერდში იყო წარმოდგენილი მოქალაქეობა. დანარჩენ 4 შტატში, სახელმწიფო კოლეჯისა და უნივერსიტეტის ვებგვერდების 6%-დან 20%-მდე მოიცავდა მოქალაქეობის საკითხებს: მასაჩუსეტსი - 20%, მისური - 15%, მიჩიგანი - 6% და ტეხასი - 6%.

მოსაზრებები და დასკვნები

აღნიშნული კვლევის ფარგლებში განხილულ იყო საჯარო საშუალო სკოლებში საზოგადოებათმცოდნეობის ნორმატიული დოკუმენტები და უმაღლესი განათლების პროგრამები, რათა განესაზღვრათ იყო თუ არა ასახული შვიდი კონკრეტული ფილოსოფიური თუ პედაგოგიური პერსპექტივა სტანდარტებსა და პროგრამებში. განისაზღვრა იდენტიფიცირებული პერსპექტივების გავრცელება. საბოლოოდ, გაკეთდა შეგროვებული მონაცემების ანალიზი, რათა მიღებულ ყოფილიყო პასუხი კითხვაზე: საჯარო სკოლები და უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებები უზრუნველყოფენ თუ არა საკმარის შესაძლებლობებს იმისთვის, რომ მოსწავლეებმა შეიძინონ ცოდნა, უნარ-ჩვევები და შესაძლებლობები, რომლებიც აუცილებელია კარგი მოქალაქეებად მათი ჩამოყალიბებისათვის?

კვლევამ აჩვენა, რომ ლიტერატურაში განხილული შვიდივე პერსპექტივა შეიძლება იდენტიფიცირებული იქნას შტატების ყველა სტანდარტულ დოკუმენტში, გარდა მასაჩუსეტსისა. გასაკვირი არ არის, რომ ლეგალიზმი და კრიტიკული აზროვნება ორი ყველაზე გავრცელებული პედაგოგიური პერსპექტივაა. ლეგალიზმის და კრიტიკული აზროვნების პერსპექტივები აკადემიური სწავლების თეორიაზეა დაფუძნებული და, შესაბამისად, დომინანტურია საჯარო სკოლების სოციალურ მეცნიერებათა კურიკულუმებში.

რაც შეეხება ფილოსოფიურ პერსპექტივებს, მათგან სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმი ერთადერთია, რომელიც წარმოდგენილი იყო სოციალური მეცნიერებების სტანდარტების 10%-ზე მეტში. ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება შტატების მიხედვით არის: კალიფორნიის სტანდარტების აქცენტირება ლიბერალიზმზე, მიჩიგანის ფოკუსირება სამოქალაქო რესპუბლიკანიზმზე, მასაჩუსეტსის აქცენტი ასიმილაციაზე და ტეხასის ყურადღება კულტურულ პლურალიზმზე. ეს განსხვავებები შედარებით მცირეა და შეიძლება

აიხსნას ამ შტატების პოლიტიკური, ისტორიული, გეოგრაფიული და დემოგრაფიული მახასიათებლებით.

სამოქალაქო განათლების მდგომარეობა უმაღლეს დაწესებულებებში ნაკლებ ნათელია. საუნივერსიტეტო ვებ-გვერდები არ ახდენენ სამოქალაქო განათლების ტენდენციებისა და შინაარსის დემონსტრირებას. 111 ვებ-გვერდის მხოლოდ 16%-ს აქვს მკაფიო მითითება მოქალაქეობაზე. დანარჩენ შემთხვევებში მათი განაცხადი სამოქალაქო ჩართულობაზე, სამოქალაქო პასუხისმგებლობასა და საჯარო სამსახურის შესახებ მწირი და ძალიან ზოგადია.

საბოლოოდ, კითხვაზე „რა ქმნის/აყალიბებს კარგ მოქალაქეს?“ საჯარო სკოლები პასუხობენ პედაგოგიური პერსპექტივით, კრიტიკული აზროვნებითა და ფაქტების ცოდნით.

ლიტერატურა:

1. Administrative Issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research, Summer 2016, Vol. 6, No. 1: 99-117. DOI: 10.5929/2016.6.1.7
2. Albert Shanker Institute (2003). Education for Democracy. Washington, D.C. Retrieved from <http://shankerinstitute.org/Downloads/EfD%20final.pdf>
3. Anderson, C., Avery, P. G., Pederson, P. V., Smith, E. S., & Sullivan, J. L. (1997). Divergent Perspectives on Citizen Education: A Q-Method Study and Survey of Social Studies Teachers. American Educational Research Journal, 34(2), (Summer), 333-364. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1163361>.
4. Auchincloss, L. (Ed.). (2004). Theodore Roosevelt Letters and Speeches. New York, NY: Literary Classics of the United States, Inc.
5. Bennett, C. (1986). Comprehensive multicultural education theory and practice. Boston: Allyn and Bacon.
6. California State Board of Education. (1998). History-Social Science Content Standards for California Public Schools: Kindergarten through Grade 12. Retrieved from <http://www.cde.ca.gov/be/st/ss/documents/histsocscistnd.pdf>
7. CIRCLE. (2003). The Civic Mission of Schools. New York. Retrieved from <http://www.civicyouth.org/PopUps/CivicMissionofSchools.pdf>.
8. Crittenden, J., & Levine, P. (2013). Civic Education. The Stanford encyclopedia of philosophy, (Summer), E.N. Zalta (Ed.). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/civiceducation/>
9. Elazar, D. (1984). American federalism: A view from the states (3rd ed.). New York: Harper and Row.
10. Feinberg, W. (1995). The communitarian challenge to liberal social and educational theory. Peabody Journal of Education, 70(4), 34-55. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/149286>
11. Galston, W. A. (2003). Civic education and political participation. The Phi Delta Kappan, 85(1), (September), 29-33. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/20440497>
12. Johnson, P. (2011). Socrates, a man for our times. New York, NY: Penguin Group.

13. Kalu, K. N. (2003). Of citizenship, virtue, and the administrative imperative: Deconstructing Aristotelian civic republicanism. *Public Administration Review*, 6(4), 418-427. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/977398>
14. Massachusetts Department of Education. (2003). Massachusetts History and Social Science Curriculum Framework. Retrieved from <http://www.doe.mass.edu/frameworks/hss/final.pdf>
15. Michigan Department of Education. (2007). Grade Level Content Expectations. Retrieved from http://www.michigan.gov/documents/mde/SSGLCE_218368_7.pdf
16. Michigan Department of Education. (2007). High School Content Expectations. Retrieved from http://www.michigan.gov/documents/mde/SS_HSCE_210739_7_470248_7.pdf
17. Missouri Department of Elementary and Secondary Education (DESE). Social Studies Grade Level Expectations. Retrieved from <https://dese.mo.gov/sites/default/files/gle-social-studies.pdf>
18. Missouri Department of Elementary and Secondary Education (DESE). (2007). Social Studies Grade- and Course-Level Expectations 2.0. Retrieved from <https://dese.mo.gov/sites/default/files/clesocial-studies.pdf>
19. Nishishiba, M., Banyan, M., & Morgan, D.F. (2012). Looking back on the founding: Civic engagement traditions in the United States. In H. L. Schachter & K. Yang (Eds.), *The state of citizen participation in America* (pp. 21-52). Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc.
20. Paul, R. & Elder, L. (2014). *The miniature guide to critical thinking concepts and tools*. Tomales, CA: Foundations for Critical Thinking Press.
21. Peterson, A. (2011). *Civic republicanism and civic education*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
22. Salamon, L. M. (2005). Training professional citizens: Getting beyond the right answer to the wrong question in public affairs education. Keynote address delivered at the NASPAA annual Conference in Indianapolis, Indiana on October 22, 2004. *Journal of Public Affairs Education*, 11 (1), (January), 7-19. Retrieved from [http://media.netpub.net/clientnet/pdf/files/JPAE%20Vol11 No1.pdf](http://media.netpub.net/clientnet/pdf/files/JPAE%20Vol11%20No1.pdf).
23. Salins, P. D. (1997). *Assimilation American style*. New York, NY: Basic Books.
24. Sandel, M. (1996). Interview by Lief Wenar and Chong-Min Hong. *The Harvard Review of Philosophy*, Spring 1996. Retrieved from <http://www.harvardphilosophy.com/issues/1996/Sandel.pdf>
25. Schachter, H. L. (1995). Reinventing government or reinventing ourselves: Two models for improving government performance. *Public Administration Review*, 55(6), 530-537. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/3110344>
26. Scriven, M., & Paul, R. (1987). Defining critical thinking. *The Critical Thinking Community*. Retrieved from <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
27. Sears, A. M., & Hyslop-Margison, E. J. (2006). The cult of citizenship education. In G. H. Richardson & D. Blades (Eds.), *Troubling the canon of citizenship education* (pp. 13-24). New York: Peter Lang Publishing Inc.

28. Seidenfeld, M. (1992). A civic republican justification for the bureaucratic state. *Harvard Law Review*, 10 (7), 1511-1576. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/1341745>
- Texas Administrative Code. (TAC). (2011). Title 19.
29. Texas Essential Knowledge and Skills for Social Studies. Retrieved from <http://ritter.tea.state.tx.us/rules/tac/chapter113/index.html>
30. Theobald, P., & Dinkelman T. (1995). The parameters of the liberal-communitarian debate. *Peabody Journal of Education*, 70(4), 5-18 Retrieved from <http://www.istor.org/stable/1492864>
31. Walling, D. (2007). The return of civic education. *The Phi Delta Kappan*, 89(4), 285-289. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/20442475>

8. მოქალაქეობრივი განათლება ბელგიაში

რელიგიებისა და მოქალაქეობის სწავლების პერსპექტივა ბელგიაში

ბელგიაში მოქალაქეობის სწავლება არ არის წარმოდგენილი, როგორც ცალკეული საგანი, მაგრამ 1997 წლიდან ოფიციალურად გახდა ერთ-ერთი დამატებითი სასწავლო პროგრამა, თუმცა ის, თუ როგორ უნდა იყოს მოქალაქეობის სწავლება ორგანიზირებული, ჯერ კიდევ დავის საგანს წარმოადგენს. აღნიშნული დავის გადასაჭრელად გაჩნდა ახალი საგნის სწავლების ინიციატივა, რომელიც მოიცავს რელიგიებისა და მოქალაქეობის სწავლებას. მოცემული საგანი წარმოადგენს დამამხმარებელ მიმართულებას დღევანდელი სოციალურ ცვლილებების ფონზე (დეპოლარიზაცია, სეკულარიზაცია და მზარდი რელიგიური სხვაობა). ბელგიის პოლიტიკურ სისტემაში სპეციფიკურად არის კომბინირებული როგორც რელიგიური, ასევე, ფედერალური სფერო. ასევე, ბელგიას აქვს სპეციფიკური საეკლესიო-სახელმწიფო რეჟიმის სისტემა, რომელიც ეფუძნება რელიგიურ თავისუფლებას და, ამავე დროს, სახელმწიფოს მხრიდან აქტიურ მხარდაჭერას. დამატებით, კონსტიტუციაში დეკლარირებულია განათლების თავისუფლება. ეს მოიცავს არამარტო მშობლების მიერ სკოლის შერჩევას, არამედ, თუკი მოცემული რელიგიური საზოგადოება მოითხოვს საკუთარი სკოლების არსებობას, მაშინ ეს მოთხოვნა უნდა განხორციელდეს განათლების ხარისხის კრიტერიუმებისა და სპეციალური რეგულაციების დაცვით.

მიუხედავად იმისა, რომ ყველა სხვა რელიგიას აქვს იურიდიული უფლება გახსნას სკოლა, ბელგიაში არის კათოლიკური სკოლების ფართო ქსელი. ასევე, მცირე რაოდენობით გვხვდება ებრაული სკოლები, კერძო სკოლები გარკვეული პედაგოგიური კონცეფციებით (მაგ. ფრენეტის და შტაინერის სკოლა) და თითქმის არ არის ისლამური სკოლები.

სხვა ქვეყნებთან ერთად (მაგ. ავსტრია), ბელგია წარმოადგენს ევროპის ერთ-ერთ ქვეყანას, რომელიც აძლევს განსხვავებული რელიგიის მქონე პირებს საშუალებას საჯარო სკოლებში მოახდინონ კონფესიური რეალიზება (პოტს და შინკელი, 2006). მიუხედავად

რელიგიური თავისუფლებისა, მაინც თავს იჩენს არაერთი პრობლემა, რომელიც გამომდინარეობს ისტორიული კონტექსტიდან, რომელიც არსებობს კათოლიკეებსა და ლიბერალებს შორის. უპირველეს ყოვლისა, არსებობს ხელოვნური განსხვავება აღიარებულ და არაღიარებულ რელიგიებსა და მსოფლიო ხედვას შორის, რომელსაც მივყავართ ფლამანდრიული (ბელგიური) სისტემის სირთულეებთან. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია ბელგიური განათლების სისტემის ორგანიზაციული და ფინანსური სპეციფიკა. თუმცა, ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ ქვეყანას არ ჰყავს საკმარისი რაოდენობის მასწავლებლები, რომლებსაც აქვთ ან მიმართულებით მუშაობის სათანადო კომპეტენცია.

სოციალური პრობლემატიკის თვალსაზრისით, ბელგიის კონტექსტში ძალიან მნიშვნელოვანია რელიგიური ლანდშაპი. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ბელგია ხდება უფრო და უფრო დეპოლარიზირებული. 1960 წლის შემდეგ ბელგიაში იმატა რელიგიურმა მრავალფეროვნებამ, რამაც მნიშვნელოვნად შეცვალა რელიგიური და საგანმანათლებლო სისტემა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რელიგიური და საგანმანათლებლო ორგანიზების ფუნქციონირების პრინციპები მაინც არ შეცვლილა.

1997 წლის შემდეგ დაემატა სამოქალაქო განათლების სასწავლო პროგრამები. მოცემული პროგრამა/პროგრამები მოიცავს მოსწავლეების მიერ გარემოს, ადამიანის უფლების, დემოკრატიის და პოლიტიკური მონაწილეობის შეცნობას. სკოლები ვალდებული არიან, მოსწავლეებს ასწავლონ და დაეხმარონ მოქალაქეობრივი თემების გაცნობიერებაში, და არა აქცენტი გააკეთონ ათვისებული მასალის ტესტირებაზე. ჰოოგის და დასანევილის (2011) კვლევის მიხედვით, გამოვლინდა მოსწავლეებში პოლიტიკური ცნობერების ამაღლება. მაგრამ სამოქალაქო განათლების არსებული პროგრამები არ არის საკმარისი, რადგან გათვლილია მცირე რაოდენობის მოსწავლეებზე. უფრო მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს მოქალაქეობის სწავლებას, თუმცა ბევრი მასწავლებელი ამტკიცებს, რომ მათ ამისთვის არ აქვთ საკმარისი დრო. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი კერძო სკოლა და მასწავლებელი მოიაზრებს მოცემულ პროგრამას, როგორც ცალკეულ საგანს, ბოლო კვლევამ დაადასტურა, რომ ბელგიელები იღებენ საშუალოზე დაბალ შეფასებას. ბოლო ათწლეულმა აჩვენა, რომ რელიგიების შესწავლის აზრმა დადებითი გავლენა იქონია ლიტერატურის შესწავლაზეც. აღნიშულ საგანს - რელიგიებისა და მოქალაქეობის სწავლებას - აქვს მრავალი უპირატესობა. პირველი: საჯარო სკოლის მოსწავლეები აღარ იქნებიან განცალკავებულნი მსოფლიო კონტექსტიდან და მათ ექნებათ შესაძლებლობა, რომ ითანამშრომლონ და ისწავლონ დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად. ასევე, მოცემული პროგრამა ზრდის ახალგაზრდების რელიგიური ცნობერებას და ტოლორანტულობის განცდას. ახალი საგნის შეთავაზებით, მოსწავლეები იღებენ რელიგიებისა და მოქალაქეობის შესახებ ინფორმაციას, რის საფუძველზეც უნდა შეუმცირდეთ სხვა რელიგიის მიმართ აგრესია და ისწავლონ რელიგიური და სოციალური თანასწორობა. ამრიგად, აღნიშული საგნით შესაძლებელი ხდება რელიგიის ობიექტური, კრიტიკული და პლურალისტური კუთხით შესწავლა.

მიზნის მისაღწევად, სკოლას შეუძლია დაიწყოს ახალი პროგრამის დანერგვა *საცდელი პროექტის* სახით, სადაც რელიგიებისა და მოქალაქეობის სწავლება წარმოადგენს არსებული

საგანმანათლებლო პროგრამის დამატებით საგანს. ასეთ შემთხვევაში სკოლას, უპირველეს ყოვლისა, სჭირდება მასწავლებელთა მომზადება და მათი კომპეტენციების ანალიზი. მეორე დონეზე - ტარდება 1 საათიანი გაკვეთილები იმ მასწავლებლების მიერ, რომელთაც აქვთ მოცემული საგნის შესაბამისი ცოდნა ან გავლილი აქვთ ტრენინგი. მესამე დონე უკვე მოიცავს კვირაში ორსაათიანი გაკვეთილის ჩატარებას. ახალმა საგანმა შეიძლება ჩაანაცვლოს კურსი რელიგიის სწავლების შესახებ ან წარმოდგენილი იყოს არსებულ საგანთან ერთად, რომელიც შეიძლება არჩევითი საგნების ჯგუფში მოექცეს.

კერძო სკოლებს აქვთ შესაძლებლობა შეიტანონ ახალი საგანი სავალდებულო საგნის სტატუსით. საწყის ეტაპზე რელიგიების სწავლება უნდა მიმდინარეობდეს მთავარ საგნად, მეორე ეტაპზე დასაშვებია საგნის კვირაში ერთხელ შეტანა და მესამე ეტაპზე საგანს უნდა მიენიჭოს არჩევითის სტატუსი. იმ შემთხვევაში, თუ მოხდება კონსტიტუციური ცვლილება, რელიგიების სწავლება შესაძლოა მთლიანად გამოეყოს რელიგიურ ინსტიტუტებს.

ახალი საგნის ინტეგრირება საგანმანათლებლო პროგრამებში უნდა მოხდეს პოლიტიკოსების, საგანმანათლებლო პერსონალის, რელიგიური წარმომადგენლების სურვილისა და დიდი მცდელობის საფუძველზე. თუმცა, ბელგიელი მოსწავლეების დაბალი შეფასება წარმოადგენს მნიშვნელოვან პრობლემას რელიგიების სწავლების თვალსაზრისით და საჭიროებს სწრაფ გაუმჯობესებას.

არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე, ახალი საგნის სწორი აქცენტებით ორგანიზება შექმნის პერსპექტივას წარმატებისთვის, ვინაიდან, დღეს ბელგიაში მოქალაქეობის სწავლება წარმოადგენს მხოლოდ დამატებით შესაძლებლობას, რომელიც ეფექტიანობის თვალსაზრისით, რეალურად არც კი შეფასებულია.

კითხვარი მოქალაქეობის შესახებ

მოქალაქეობის შესახებ კითხვარი წარმოადგენს სკოლების მიერ გამოყენებულ ონლაინგამოკითხვას 10-20 წლამდე მოსწავლეებისთვის. ეს გახლავთ მონაცემთა ბაზაზე დაფუძნებული კითხვარი, რომელიც ხელს უწყობს სკოლის დონეზე მოქალაქეობის სწავლების მიდგომების დანერგვას.

აღნიშნული კითხვარი შემუშავებულია საგანმანათლებლო ქსელის GO-ს მიერ, რომელიც გახლავთ ერთ-ერთი ძირითადი საგანმანათლებლო ქსელი ბელგიაში. კითხვარი მომზადდა პედაგოგიური პროექტის ფარგლებში, რომლის მთავარი მიზანია აქტიური მოქალაქეობის ხელშეწყობა პატივისცემის, გულწრფელობის, თანასწორობის, ვალდებულებისა და ჩართულობის საშუალებით.

კითხვარის შექმნის პროცესმა გასტანა სამ წელს. 2013 წლის სექტემბრიდან, პირველი იდეის გაჩენიდან, 2016 წლის სექტემბრამდე, როდესაც კითხვარი ხელმისაწვდომი გახდა ონლაინ სივრცეში. პროცესი მოიცავდა გარკვეულ ფაზებს:

პროექტის ფაზა (2013 სექტ. – 2014 აგვ.) - მოქალაქეობაზე მომუშავე ჯგუფმა შეკრიბა საგანმანათლებლო და პედაგოგიური მრჩეველები, რომლებსაც ჰქონდათ სკოლასთან მუშაობის გამოცდილება განათლების ყველა საფეხურზე. ისინი მიზნად ისახავდნენ ისეთი

კითხვარის შექმნას, რომელიც დაეხმარებოდათ სკოლებს მოქალაქეობის სწავლების გაუმჯობესებაში.

პილოტირების ფაზა (2014 სექტ.- 2015 აგვ.) - განხილვისა და პილოტირების ფაზა მოიცავს ვრცელ ინტერვიუებს საგანმანათლებლო სფეროთი დაინტერესულ ძირითად მხარეებთან, პედაგოგების მოსაზრებების განხილვას, აგრეთვე, კითხვარის პილოტირებას მოსწავლეების შესაბამის ასაკობრივ ჯგუფებთან. განხილვის პროცესისას გამოიკვეთა სხვადასხვა მნიშვნელოვანი საკითხი, მაგალითად, ენისა და სტრუქტურის სიმარტივის მნიშვნელოვნება.

ტექნიკური განვითარება (2015 სექტ. – 2016 აგვ.) - ეს ფაზა მოიცავდა კითხვარის ონლაინინსტრუმენტად გარდასახვას მონაცემთა შეგროვებისა და ანალიზის მოცულობით.

სტარტი (2016 სექტ.) - კვლევა 2016 სექტემბერში დაიწყო და პირველი თორმეტი თვის მანძილზე სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენდა 100 სკოლა, რომელიც მოიცავდა დაწყებით, საბაზო-საშუალო, პროფესიულ და სპეციალური საჭიროებების მქონე სკოლებს.

მოქალაქეობის კითხვარის პირველი ვერსიის მიხედვით, მოსწავლეების გამოკითხვა მოიცავს 50 წუთს (ან ნაკლებს), რომლის ხანგრძლივობაც გაკვეთილის ხანგრძლივობას არ უნდა აღემატებოდეს და მის შესავსებად ყველა რესპოდენტისთვის მშობლის თანხმობაა საჭირო. მის სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენს მოსწავლეთა ორი ასაკობრივი კატეგორია, პირველი: 12-დან - 20 წლამდე და მეორე: 10-დან -12 წლამდე, რომლებიც პასუხობენ თითქმის ერთნაირ შეკითხვებს. გამოკითხვა ფოკუსირდება არა ცოდნაზე, არამედ მოქალაქეობის სწავლებასთან დაკავშირებულ ღირებულებებსა და დამოკიდებულებზე. კითხვარი მოიცავს შემდეგ ათ თემას:

კითხვარის სექციები	დაწყებითი: 10-12 წელი	საბაზო-საშუალო: 12-20 წელი
დემოკრატია სკოლებში	14 განაცხადი (statements)	17 განაცხადი (statements)
კეთილდღეობა	8	8
მრავალფეროვნება	12	12
ჩართულობა	10	11
მსოფლიო მოქალაქეობა	6	6
მდგრადობა და სამართლიანი ვაჭრობა	8	5
დემოკრატია	9	10
კულტურული განათლება	1	3
ჩემი საგანმანათლებლო გზა და	9	10

არჩევანი		
სხვა	6	6

პილოტირების პროცესში გაირკვა, რომ აუცილებელი იყო მზა პასუხის ვარიანტების არსებობა მოსწავლეთა იმ ჯგუფისთვის, რომელიც შეკითხვას ვერ იგებდა ან არ სურდა პასუხის გაცემა.

შეკითხვის ნიმუში	გამოყენეთ სკალა 1-დან (საერთოდ არა)10- მდე(სრულყოფილად)	არ ვიცი	პასუხისგა ნ თავს შევიკავებ	ვერ გავიგე
სკოლაში თავს ბედნიერად ვგრძნობ				

ეს კითხვარი აქტიურად არის წახალისებული ყველა სკოლასა და პროფესიულ დაწესებულებაში, რომელიც GO-ს წევრია. ხოლო მომავალში დაგეგმილია, რომ სკოლები ამ კითხვარის რეგულარული გამოყენებლები გახდნენ.

მოქალაქეობის დღე

Koninklijk Technisch Atheneum Brasschaat არის პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულება/სკოლა, რომელიც აერთიანებს 770 მოსწავლეს და პედაგოგებს. სკოლამ გადაწყვიტა აღნიშნული კითხვარის გამოყენება მოსწავლეებში მოქალაქეობის დღის დასაგეგმად. კითხვარი შევსებული იყო ყველა მოსწავლის მიერ, რაც მნიშვნელოვნად დაეხმარა სკოლას არსებული საჭიროებების გამოსავლენად და სამომავლოდ ამ კითხვარის გამოყენების აუცილებლობის დასადგენად.

როდესაც სკოლა თავდაპირველად იყენებს ამ კითხვარს და ირჩევს მისი განხორციელების მეთოდს, აუცილებელია ხელშეკრულების დადება GO-სთან, სამუშაო ჯგუფი, რომელიც კოორდინაციას გაუწევს ონლაინინსტრუმენტს.

სკოლის დონეზე უკუკავშირი ხელმისაწვდომია. ამ ინსტრუმენტის გამოყენებამდე ყველა სკოლა წახალისებულია, შეარჩიოს კითხვარისთვის სკოლის ლიდერი. სკოლის დონეზე დეტალური რეპორტი ხელმისაწვდომი ხდება სისტემის მიერ, ავტომატურად. მოსწავლეებს არ მიეწოდებათ ინდივიდუალური უკუკავშირი, მაგრამ ყველა სკოლას მოეთხოვება, უზრუნველყოს შემდგომი დისკუსიები, მოსწავლეებთან კითხვარის შედეგების გასაზიარებლად.

მოქალაქეობის სწავლების შინაარსის მოდიფიცირება

De Reynaertschool - არის სპეციალური საჭიროებების სკოლა ბელგიაში, აუტიზმის მქონე ბავშვებთან მუშაობის მდიდარი გამოცდილებით. მასწავლებლების საერთო

გადაწყვეტილებით მათ გამოიყენეს აღნიშნული კითხვარი 14-16 წლამდე ასაკის მოსწავლეებში და მიიღეს ძალიან საინტერესო შედეგი. მასწავლებლებმა არ იცოდნენ, რომ ბავშვებს შეეხება უწევდათ ზოგიერთ პოლიტიკურ, სოციალურ, გარემოსდაცვით და საგანმანათლებლო საკითხთან. კითხვარის გამოყენებას ამ სკოლაში მიეცა რეგულარული ხასიათი და მოქალაქეობის სწავლების ახალი საკითხებიც დაინერგა.

ამჟამად მიმდინარეობს სკოლების მონიტორინგი, რომლებიც იყენებენ მოქალაქეობის შესახებ კითხვარს, რომლის მიზანსაც თავდაპირველად წარმოადგენდა 100 სკოლის დაფარვა პირველი წლისთვის (2017 აგვისტო). 2017 წლის აპრილის ბოლოს 85 სკოლის 11 000 მოსწავლემ გამოიყენა იგი. აღნიშნული კითხვარი ანონიმურია და მოსწავლის მონაცემების იდენტიფიცირება შეუძლებელია.

შემდეგი ნაბიჯები

GO-ს მთავარი ამბიციია, ყველა მისმა წევრმა სკოლამ გამოიყენოს ეს კითხვარი. წლების შემდეგ სკოლებს ექნებათ დიდი პროგრესი დემოკრატიისა და მრავალფეროვნების საკითხებთან დაკავშირებით.

GO-ს სურვილი აქვს, გაფართოვდეს ონლაინინსტრუმენტის გამოყენების არე და მოიცვას სხვა რეგიონები და ქვეყნები, ასევე, ქმნის დამატებით კითხვარს ორგანიზაციულ დონეზე გამოსაყენებლად, რომელიც განკუთვნილი იქნება ყველა ტიპის ორგანიზაციისთვის და მიზნად დაისახავს, ხელი შეუწყოს აქტიური მოქალაქის როლის მნიშვნელობას როგორც ორგანიზაციის შიგნით, ისე მის გარეთ.

ძირითადი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მოქალაქეობის კითხვარი მნიშვნელოვნად ეხმარება მოსწავლეებს მოქალაქეობის შესახებ ცნობიერების ამაღლებაში, ხოლო სკოლებს - შესაბამისი საჭიროებების დანერგვაში.

ლიტერატურა:

1. Civic Education in the 21st Century. An Analytical and Methodological Global Overview (2018)
2. Citizenship Education at School in Europe (2017)

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Citizenship Education at School in Europe. 2017. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5bo-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1>
2. Blomqvist, I. et al. (1997): Participation in adult education and training in Finland: Adult education survey 1995. Statistics Finland. Helsinki
3. Blomqvist I. et al. (2002): Participation in adult education and training in Finland: Adult education survey 2000. Statistics Finland. Helsinki

4. Klein, H. (2005): The right to political participation and the information society. Paper presented at Global Democracy Conference. Montreal, May 29–June 1
5. Kom (1975): Aikuiskoulutuskomitean I osamietintö. Valtion painatuskeskus. Helsinki
6. Kom (1997): Oppimisen ilo. Kansallinen elinikäisen oppimisen strategia. Opetusministeriö. Helsinki
7. Lahtinen, M. (2006): Senellmanin Suomi. Tampere
8. Niemelä, S. (2005): The Citizen Participation Policy Programme. Ministry of Justice. URL: www.om.fi/tulostus/29396.htm (accessed: 22.04.2008)
9. Paloheimo, H. (2006): Asenteet poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan. In: Borg, S (Ed): Suomen demokraatiaindikaattorit. Helsinki
10. Pantzar, E. (2007): Introduction to lifelong learning and adult education in Finland. International Course of Lectures: Trends in Adult and Continuing Education in Europe (University of Duisburg-Essen). Bonn. URL: www.die-bonn.de/doks/pantzar0701.pdf (accessed: 28.05.2008)
11. Pantzar, E. (2008): Aims of Political and Citizenship Education in Finland
12. Government of Finland (2004): Policy Programme. Civil Participation Policy Programme. Helsinki
13. Associazione Treelle (2016). L'educazione alla cittadinanza nella scuola superiore italiana. Sintesi di una indagine sui giovani diplomati (19-23 anni), allegato al Quaderno n°11 "Educare a vivere con gli altri nel XXI secolo: cosa può fare la scuola?", allegato al Quaderno n°11 "Educare a vivere con gli altri nel XXI secolo: cosa può fare la scuola?", http://www.treelle.org/files/III/Indagine%20sui%20giovani%2019-23enni%20diplomati_0.pdf
14. Bombardelli, O. (2015). Diventare cittadini europei, Pavia: AUSE.
15. Chistolini, S. (Eds.) (2006). Cittadinanza e convivenza civile nella scuola europea, Saggi in onore di Luciano Corradini. Roma: Armando.
16. Corsi, M. (Eds.) (2011). Educazione alla democrazia e alla cittadinanza. Lecce: Pensamultimedia.
17. Demos&pi e Coop (2016). 51° Osservatorio sul Capitale Sociale degli Italiani La Buona Scuola, http://www.demos.it/2016/pdf/4071capsoc51_2016-10-16_buona_scuola.pdf
18. European Commission/EACEA Eurydice (2012). Citizenship Education in Europe. Bruxelles: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf
19. European Commission/EACEA/Eurydice, 2015. Recommended Annual Instruction Time in Full-time Compulsory Education in Europe 2014/15. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union. http://www.indire.it/lucabas/lkmw_img/eurydice/Instruction_Time_2014-2015.pdf
20. IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) (2010). ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) 2009, European Report, Civic

knowledge, attitudes, and engagement among lower secondary students in 24 European countries

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_European_Report.pdf

21. Losito, B. (ed.) (2007). Autovalutazione d'Istituto per Cittadinanza e Costituzione. http://for.indire.it/cittadinanzaecostituzione/offerta_lo/docu/testuale.pdf
22. Losito, B. (2013). Civic Education in Italy: intended curriculum and students' opportunity to learn. In: Journal of Social Science Education, 2, pp- 1-15
<http://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/478>
23. MIUR. Documento di indirizzo per la sperimentazione dell'insegnamento 'Cittadinanza e Costituzione (Document 04/03/2009 of the Ministry of the Education)" http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/2b2bc4d1-0382-4f75-a6f9-2f99f3ea85e6/documento_indirizzo_citt_cost.pdf.
24. MIUR. Circolare Ministeriale n.86 del 27/10/2010, C.M. n. 86 MIURAOODGOS prot. n /R.U./U 7746
25. http://www.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/19b60061-d624-4dbd-be97-784876cb6393/cm86_10.pdf
26. MIUR. Legge 169/2008. Cittadinanza e Costituzione, [http://www.indire.it/ccs/ Attuazione dell'art. 1 della legge 30 ottobre 2008, n. 169. Decreto-legge coordinato con la legge di conversione Gazzetta Ufficiale n. 256 del 31 ottobre 2008](http://www.indire.it/ccs/Attuazione_dell%27art._1_della_legge_30_ottobre_2008_n._169.Decreto-legge_coordinato_con_la_legge_di_conversione_Gazzetta_Ufficiale_n._256_del_31_ottobre_2008)
27. MIUR, Piano per la formazione dei docenti 2016-2019, http://www.istruzione.it/allegati/2016/Piano_Formazione_3ott.pdf.
28. OECD (2014). TALIS 2013 Results. An International Perspective on Teaching and Learning. TALIS OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264196261-en>
29. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC). [Official Journal L 394 of 30.12.2006].
30. Santerini, M. (2010). La scuola della cittadinanza. Bari: Laterza.
31. Administrative Issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research, Summer 2016, Vol. 6, No. 1: 99-117. DOI: 10.5929/2016.6.1.7
32. Albert Shanker Institute (2003). Education for Democracy. Washington, D.C. Retrieved from <http://shankerinstitute.org/Downloads/EfD%20final.pdf>
33. Anderson, C., Avery, P. G., Pederson, P. V., Smith, E. S., & Sullivan, J. L. (1997). Divergent Perspectives on Citizen Education: A Q-Method Study and Survey of Social Studies Teachers. American Educational Research Journal, 34(2), (Summer), 333-364. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1163361>.
34. Auchincloss, L. (Ed.). (2004). Theodore Roosevelt Letters and Speeches. New York, NY: Literary Classics of the United States, Inc.
35. Bennett, C. (1986). Comprehensive multicultural education theory and practice. Boston: Allyn and Bacon.

36. California State Board of Education. (1998). History-Social Science Content Standards for California Public Schools: Kindergarten through Grade 12. Retrieved from <http://www.cde.ca.gov/be/st/ss/documents/histsocscistnd.pdf>
37. CIRCLE. (2003). The Civic Mission of Schools. New York. Retrieved from <http://www.civicyouth.org/PopUps/CivicMissionofSchools.pdf>.
38. Crittenden, J., & Levine, P. (2013). Civic Education. The Stanford encyclopedia of philosophy, (Summer), E.N. Zalta (Ed.). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/civiceducation/>
39. Elazar, D. (1984). American federalism: A view from the states (3rd ed.). New York: Harper and Row.
40. Feinberg, W. (1995). The communitarian challenge to liberal social and educational theory. *Peabody Journal of Education*, 70(4), 34-55. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/149286>
41. Galston, W. A. (2003). Civic education and political participation. *The Phi Delta Kappan*, 85(1), (September), 29-33. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/20440497>
42. Johnson, P. (2011). *Socrates, a man for our times*. New York, NY: Penguin Group.
43. Kalu, K. N. (2003). Of citizenship, virtue, and the administrative imperative: Deconstructing Aristotelian civic republicanism. *Public Administration Review*, 6(4), 418-427. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/977398>
44. Massachusetts Department of Education. (2003). Massachusetts History and Social Science Curriculum Framework. Retrieved from <http://www.doe.mass.edu/frameworks/hss/final.pdf>
45. Michigan Department of Education. (2007). Grade Level Content Expectations. Retrieved from http://www.michigan.gov/documents/mde/SSGLCE_218368_7.pdf
46. Michigan Department of Education. (2007). High School Content Expectations. Retrieved from http://www.michigan.gov/documents/mde/SS_HSCE_210739_7_470248_7.pdf
47. Missouri Department of Elementary and Secondary Education (DESE). Social Studies Grade Level Expectations. Retrieved from <https://dese.mo.gov/sites/default/files/gle-social-studies.pdf>
48. Missouri Department of Elementary and Secondary Education (DESE). (2007). Social Studies Grade- and Course-Level Expectations 2.0. Retrieved from <https://dese.mo.gov/sites/default/files/clesocial-studies.pdf>
49. Nishishiba, M., Banyan, M., & Morgan, D.F. (2012). Looking back on the founding: Civic engagement traditions in the United States. In H. L. Schachter & K. Yang (Eds.), *The state of citizen participation in America* (pp. 21-52). Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc.
50. Paul, R. & Elder, L. (2014). *The miniature guide to critical thinking concepts and tools*. Tomales, CA: Foundations for Critical Thinking Press.
51. Peterson, A. (2011). *Civic republicanism and civic education*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

52. Salamon, L. M. (2005). Training professional citizens: Getting beyond the right answer to the wrong question in public affairs education. Keynote address delivered at the NASPAA annual Conference in Indianapolis, Indiana on October 22, 2004. *Journal of Public Affairs Education*, 11 (1), (January), 7-19. Retrieved from [http://media.netpub.net/clientnet/pdf/files/JPAE%20Vol11 No1.pdf](http://media.netpub.net/clientnet/pdf/files/JPAE%20Vol11%20No1.pdf).
53. Salins, P. D. (1997). *Assimilation American style*. New York, NY: Basic Books.
54. Sandel, M. (1996). Interview by Lief Wenar and Chong-Min Hong. *The Harvard Review of Philosophy*, Spring 1996. Retrieved from <http://www.harvardphilosophy.com/issues/1996/Sandel.pdf>
55. Schachter, H. L. (1995). Reinventing government or reinventing ourselves: Two models for improving government performance. *Public Administration Review*, 55(6), 530-537. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/3110344>
56. Scriven, M., & Paul, R. (1987). Defining critical thinking. *The Critical Thinking Community*. Retrieved from <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
57. Sears, A. M., & Hyslop-Margison, E. J. (2006). The cult of citizenship education. In G. H. Richardson & D. Blades (Eds.), *Troubling the canon of citizenship education* (pp. 13-24). New York: Peter Lang Publishing Inc.
58. Seidenfeld, M. (1992). A civic republican justification for the bureaucratic state. *Harvard Law Review*, 10 (7), 1511-1576. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/1341745> Texas Administrative Code. (TAC). (2011). Title 19.
59. Texas Essential Knowledge and Skills for Social Studies. Retrieved from <http://ritter.tea.state.tx.us/rules/tac/chapter113/index.html>
60. Theobald, P., & Dinkelman T. (1995). The parameters of the liberal-communitarian debate. *Peabody Journal of Education*, 70(4), 5-18 Retrieved from <http://www.istor.org/stable/1492864>
61. Walling, D. (2007). The return of civic education. *The Phi Delta Kappan*, 89(4), 285-289. Retrieved from <http://www.istor.org/stable/20442475>

თავი VI. დემოკრატიული მოქალაქეობა / მოქალაქეობრივი განათლება საგანმანათლებლო კურიკულუმებში

დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებასა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებას უმნიშვნელოვანესი წვლილი შეაქვს საზოგადოების ფორმირებაში. სწორედ სკოლის დემოკრატიული კულტურა განსაზღვრავს სამომავლოდ ქვეყნის დემოკრატიის

ხარისხს. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ანალიზი იმისა, თუ როგორ არის გათვალისწინებული ეს საკითხები სხვადასხვა ქვეყნის საგანმანათლებლო კურიკულუმებში.

კურიკულუმის შემუშავების ძირითადი სამი სტრატეგია, რომელიც დღესდღეობით გამოიყენება, მოიცავს: (1) საგნის ცალკე კურსის სახით სწავლებას, (2) დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებიდან აღებული ცალკეული თემების ჩართვას სხვა, ძირითადი საგნების სასწავლო პროგრამებში და (3) დემოკრატიული მოქალაქეობის, დემოკრატიის კულტურისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებიდან აღებული ცალკეული თემების გამჭოლ ჩართვას ყველა საგნის კურიკულუმში.

არ არსებობს კურიკულუმის შემუშავების ერთი მოდელი და დროთა განმავლობაში გამოყენებული მეთოდებიც ერთმანეთისაგან ყოველთვის განსხვავდებოდა. ტრადიციული სასწავლო პროგრამები, ძირითადად, შინაარსზეა ორიენტირებული და სახელმძღვანელოებს ეფუძნება. მიზანზე ორიენტირებული სასწავლო პროგრამა (რომელზეც გავლენას ახდენს ბლუმის კლასიფიკაცია) ყურადღებას ამახვილებს სწავლის პროცესებსა და უნარებზე, ჩვეულებრივ, ღირებულებებსა და სოციალურ-ემოციურ სწავლაზე ყურადღების გამახვილების სანაცვლოდ. პროცესებზე დაფუძნებულ სასწავლო პროგრამაში ყურადღება გამახვილებულია სწავლების მეთოდოლოგიაზე, რომელიც ინტერაქტიულ სწავლებას ასახავს, როგორცაა სწავლა თანამშრომლობის საფუძველზე. კომპეტენციებზე დაფუძნებული სასწავლო პროგრამა ითვალისწინებს „ბავშვისადმი, როგორც ერთი მთლიანობისადმი“ მიდგომას, რომლის სწავლის შედეგებიც მოიცავს ცოდნას, უნარებსა და დამოკიდებულებებს, რომლებიც, თავის მხრივ, ემყარება ღირებულებებსა და მოტივაციას. კომპეტენციებზე დაფუძნებული სასწავლო პროგრამის ძირითად ხედვას წარმოადგენს ის, რომ სწავლის შედეგები არ გულისხმობს მხოლოდ ცოდნას, არამედ მოიცავს განწყობისა და დამოკიდებულებების განვითარებას, რაც სრულებით ესადაგება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებასა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებას.

ევროპის განათლების საერთაშორისო სტანდარტული კლასიფიკატორის მიერ 2012-2014 წლებში ორგანიზებული კვლევის თანახმად, ქვეყნების უმრავლესობაში, დემოკრატიული მოქალაქეობის განათლების მიმართულებით, კურიკულუმებში გამოყენებული იყო ქვემოთ მოყვანილი მიდგომებიდან ერთი ან ორი: მოქალაქეობა ისწავლება დამოუკიდებელი საგნის სახით, გაერთიანებულია ერთ ან მეტ საგანთან ან ჩართულია ყველა საგნის სასწავლო პროგრამაში, დისციპლინათაშორისი სწავლების ფორმით. ამ კვლევამ აჩვენა, რომ, როდესაც იგი ისწავლება ცალკე საგნის სახით, მისი ჩართვა ხერხდება საბაზო საფეხურზე, მაგრამ არა დაწყებითი სკოლის დონეზე. ის, თუ რამდენი წლის განმავლობაში ისწავლება სამოქალაქო განათლებასთან/დემოკრატიულ მოქალაქეობასთან დაკავშირებული საგნები სკოლებში, განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით და მოიცავს 1 წლიდან 12 წლამდე პერიოდს.

ევროპის საბჭოს მიერ ჩატარებული გამოკითხვის მიხედვით (2018 წელი), დემოკრატიული მოქალაქეობა, დემოკრატიული კულტურა და მოქალაქეობრივი განათლება წევრ ქვეყნებში მოაზრებულია ზოგად ან შემდეგი საგნების ჭრილში:

- ანდორა- მეცნიერებები

- ნორვეგია – სოციალური მეცნიერებები
- ნორვეგია – რელიგია და ეთიკა
- ირლანდია – მეწარმეობა
- ირლანდია – კეთილდღეობა
- ხორვატია – ინგლისური
- ხორვატია – ისტორია
- სლოვაკეთი – ადამიანი და საზოგადოება/ღირებულებები
- ბელარუსი – ლიტერატურა
- ბელარუსი – უცხოური ენები
- ბელარუსი – გეოგრაფია
- ბრიტანეთი/ინგლისი – მოქალაქეობა
- შვედეთი – სამოქალაქო განათლება
- შვედეთი – ინგლისური ენა და ლიტერატურა
- შვედეთი – შვედური ენა და ლიტერატურა
- შვედეთი – ხელოვნება
- სანმარინო – ისტორია, სამოქალაქო განათლება, გეოგრაფია
- სერბეთი-სამოქალაქო განათლება, სერბული ენა და ლიტერატურა, ინგლისური ენა და ლიტერატურა
- პორტუგალია – მოქალაქეობა და განვითარება
- ბოსნიადაჰერცეგოვინა – სამოქალაქო განათლება
- რუმინეთი – ინტერკულტურული განათლება

შესაბამისად, სხვადასხვა ქვეყანა კურიკულუმის შემუშავების სხვადასხვა მოდელს იყენებს. ქვემოთ მოცემულია ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა ფორმით იჩენს თავს დემოკრატიული მოქალაქეობისა და დემოკრატიული კულტურის აქცენტები ამა თუ იმ ქვეყნის საგანმანათლებლო კურიკულუმში და რა წინაპირობები უძღვოდა კურიკულუმის შემუშავების პროცესებს.

1. კოსტა რიკა³⁹

ერთ-ერთი უდიდესი ინოვაცია, რომელიც თან ახლავს კოსტა რიკის საგანმანათლებლო კურიკულუმის რეფორმას, არის საგანმანათლებლო პროექტის შემუშავების პროცესში საზოგადოების ჩართვა. აღნიშნული ელემენტი ძალიან მნიშვნელოვანია, ვინაიდან იგი

³⁹ წყარო: გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განვითარების პროგრამა - კოსტა რიკა (2002 წელი), „ეროვნული სასწავლო პროგრამის რეფორმა კოსტა რიკაში. განათლება მოქალაქეობისათვის და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლება“, ამონარიდი დოკუმენტიდან: „ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების კვლევის შეფასება“.

საშუალებას აძლევს სხვადასხვა დაწესებულებას (როგორც საჯაროს, ასევე, კერძოს) ჩაერთოს იმ აქტივობების დაგეგმვის პროცესში, რომელთა მიზანსაც წარმოადგენს ადგილობრივი განვითარების საქმეში წვლილის შეტანა.

კოსტა რიკაში მოქალაქეობისათვის განათლების დანერგვის ძალისხმევის შედეგად შეიქმნა კურიკულუმის შემუშავების ყველა დონეზე და გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში დაინტერესებულ მხარეთა ჩართვის ახალი მოდელი. წარსულში, მსგავსი სამუშაოები ექსკლუზიურად საჯარო განათლების სამინისტროს პრეროგატივას წარმოადგენდა. თუმცა, მოქალაქეობრივი განათლების რეფორმის გატარებისას, როგორც სამუშაო ჯგუფი, ასევე, ხელმძღვანელი კომიტეტი, რომელიც, განათლების მინისტრის ხელმძღვანელობით პროექტის მართვაზე პასუხისმგებელ უმაღლეს ორგანოს წარმოადგენდა, შედგებოდა, როგორც საჯარო განათლების სამინისტროს წარმომადგენლებისაგან, ასევე, მოწვეული კონსულტანტებისაგან, რომლებიც წარმოადგენდნენ როგორც ორგანიზაციებს, ასევე, ინდივიდუალურ პირებს.

ხელმძღვანელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე იტო სამოქალაქო საზოგადოების წევრი, ხოლო პროგრამის მთავარი კოორდინატორი (რომელიც პასუხისმგებელი იყო გახორციელებული სამუშაოების უშუალო მართვაზე და პროგრამის დანერგვის პროცესის მონიტორინგზე) - საჯარო განათლების სამინისტროს წარმომადგენელი. ამგვარად წარმოებული სამუშაოების ორგანიზება ასახავდა კოსტა რიკაში განათლების სამინისტროსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის თანამშრომლობას, რაც იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ კურიკულუმის შემუშავების პროცესში გამოყენებული ყოფილიყო მრავალფეროვნებისა და ურთიერთშევისების პერსპექტივები“ (გონზალესი/როდრიგესი, 2009 წელი, ინტერვიუ).

საჯარო განათლების სამინისტროს თანამშრომლებისა და მოწვეული კონსულტანტების ერთ გუნდად მუშაობა, გარდა იმისა, რომ წარმატებით იქნა გამოყენებული კურიკულუმის შემუშავების პროცესების ადმინისტრირების საქმეში, ასევე, დადებითად აისახა სხვა პროექტების შედეგებშიც, რომლებიც კურიკულუმის შემუშავების შემდგომ გახორციელდა.

სამთავრობო უწყებებთან, სხვადასხვა სახელმწიფო მოღვაწეებთან და ადგილობრივ კერძო სექტორთან ურთიერთობა საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს საკუთარ განათლებასთან დაკავშირებული პროცესები არაფორმალურ გარემოში არსებულ რეალობასთან დააკავშირონ. იგივე, შესაძლებლობას აძლევს სხვა სექტორებს მხარი დაუჭირონ და ხელი შეუწყონ ისეთი აქტივობების შემუშავებას, რომლებიც სიკეთის მომტანი იქნება მათივე საზოგადოებისთვის.

შესაბამისად, კოსტა რიკის მაგალითი იმის შესახებ, თუ რა პროცედურებით ხდება კურიკულუმის შემუშავება, მიუთითებს კურიკულუმის დემოკრატიულობის მაღალ ხარისხს.

კოსტა რიკაში სასწავლო პროგრამების გადასინჯვისა და რეფორმის შედეგი იყო უშუალოდ მოსწავლეებს და ასევე, მასწავლებელსა და მოსწავლეებს შორის ურთიერთობების გაზრდილი შესაძლებლობები. მოსწავლეებს საშუალება მიეცათ მონაწილეობა მიეღოთ იმის არჩევაში, თუ რა უნდა ესწავლათ გაკვეთილზე და როგორ. სწავლების სტრატეგიები ან

პედაგოგთა როლი (კერძოდ, სწავლების ხელშეწყობა) ემსახურებოდა კურიკულუმში მკაფიოდ განსაზღვრული სწავლის შედეგებისა და სწავლის მიზნების შესრულებას.⁴⁰

2. დანია⁴¹

დანიის ადამიანის უფლებათა ინსტიტუტის ორგანიზებით, ჩატარდა კვლევა, რომელიც ეხებოდა დანიის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების დაწყებით და საშუალო განათლების საფეხურებზე და, ასევე, მასწავლებელთა განვითარებისა და პროფესიული მომზადების პროგრამებში ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებას. კვლევა გულისხმობდა კითხვარების საშუალებით ჩატარებულ გამოკითხვას, რომელიც მომზადებულ იქნა დანიის მასწავლებელთა გაერთიანებასთან თანამშრომლობის საფუძველზე და მოიცავდა ინტერვიუებს 16 სამიზნე ჯგუფთან. ჯგუფები შედგებოდა დანიის მასშტაბით არსებული სკოლებისა და საუნივერსიტეტო კოლეჯების მასწავლებლებისაგან და მასწავლებელთა გადამზადებასა და პროფესიულ განვითარებაზე პასუხისმგებელი პირებისაგან. გარდა ამისა, კვლევის ფარგლებში გაანალიზებულ იქნა დანიის კანონმდებლობა შემდეგი მიმართულებით: საერთო მიზნები, ევროკავშირის წევრობით და ადამიანის უფლებების დეკლარაციით ქვეყნისათვის დაკისრებული შესაბამისი ვალდებულებები და რეკომენდაციები, რომლებიც გამოიცა დანიისათვის და რომლებიც უკავშირდებოდა ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებას.

კვლევა აჩვენებს, რომ დანიის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების დაწყებით და საშუალო საფეხურებზე ბავშვის უფლებების სწავლება **სპონტანურად** ხორციელდება. კვლევა მოიცავს მთელ რიგ რეკომენდაციებსა და მოსაზრებებს, რომლებიც სკოლებში ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების დანერგვასა და გახორციელებას უკავშირდება.

3. კოლუმბია

კოლუმბიაში, მოქალაქეობის სტანდარტების დადგენამდე ბევრი რეგიონალური და ინსტიტუციონალური ინიციატივა იქნა დანერგილი და ასევე, ბევრი პროგრამა გახორციელდა (მაგალითად, Facing History and Ourselves [ისტორიისა და საკუთარი თავის წინაშე], École de la Paix [მშვიდობის სკოლა], Dilemma Discussion [მსჯელობები დილემის შესახებ], the Culture of Lawfulness [კანონიერების კულტურა], Peace Games [მშვიდობის თამაშები] და ა.შ.), რომლებიც ეხებოდა ისეთ სფეროებს, როგორცაა, მშვიდობისათვის განათლება, ადამიანის უფლებები, კონფლიქტების მოგვარება, ლიდერობა ახალგაზრდებში, და რომლებიც ეფუძნებოდა სხვადასხვა საგანმანათლებლო მოდელს, მოქალაქეობისათვის

⁴⁰ გ. პ. უიგინსი, ჯ. მაკტილდე, ლ.ჯ. კიერნანი და ფ. ფროსტი (1998 წელი), „აღვიქვამთ ფორმის მიხედვით“ ზედამხედველობისა და სასწავლო პროგრამების განვითარების ასოციაცია, ალექსანდრია, ვირჯინია.

⁴¹ წყარო: დანიის ადამიანის უფლებათა ინსტიტუტი (2013 წელი), „დანის სკოლებში ადამიანის უფლებათა სწავლების კარტოგრაფიული კვლევა“.

განათლების კომპონენტებსა თუ განზომილებებზე ძირითადი აქცენტებით. აღნიშნული მოდელები მორგებული იყო თითოეული სკოლის ინსტიტუციურ საგანმანათლებლო პროექტზე (IEP). კოლუმბიის განათლების სამინისტროს შემოთავაზება საკმაოდ ფართო იყო იმისათვის, რომ მოეცვა მსგავსი ინიციატივები. გამომდინარე პროგრამის მრავალფეროვანი და შეუზღუდავი ხასიათიდან, საჭირო გახდა პროგრამის შეფასების სისტემის შემუშავება და მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრების მონიტორინგი.

პროგრამის წარმატებისა და მასწავლებელთა საუკეთესო პრაქტიკის გამოსავლენად გაიხსნა რამოდენიმე ეროვნული სამოქალაქო ფორუმი, სადაც ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონის წარმომადგენელ მასწავლებლებს შეეძლოთ მოეყარათ თავი და მკვლევარებისა და პროგრამის ხელმძღვანელობისათვის გაეზიარებინათ სწავლებასთან დაკავშირებული საკუთარი გამოცდილება. ფორუმი, რომელიც გაიმართა სახელწოდებით: „diálogo de saberes“ (დიალოგი ცოდნის შესახებ), აღმოჩნდა ნაყოფიერი და მდიდარი გამოცდილების წყარო ყველა მონაწილისათვის.

იმ ფაქტორთა ანალიზის შედეგად, რომლებიც „კარგი მოქალაქის“ ფორმირებას განაპირობებს, დადგინდა, რომ კომპეტენციები სამ ჯგუფად უნდა ყოფილიყო განხილული; ეს ჯგუფებია: (1) მშვიდობიანი თანაარსებობა; (2) დემოკრატიული მონაწილეობა და პასუხისმგებლობა; (3) პლურალურობა, იდენტობა და განსხვავებათა დაფასება. სწორედ ამ ჯგუფების მიხედვით არის გადანაწილებული ის გამოწვევები, რომლებიც კოლუმბიის წინაშე დგას. თითოეული ჯგუფი წარმოადგენს მოქალაქეობის ძირითად განზომილებას და ემსახურება კონსტიტუციაში შესული ადამიანის უფლებათა ხელშეწყობას, დაცვასა და მათდამი პატივისცემას.

„მშვიდობიანი თანაარსებობა“ გულისხმობს სამართლიანობის, თანაგრძნობის, გულისხმიერების, სოლიდარობისა და სხვებისადმი პატივისცემის საფუძველზე პოზიტიური სოციალური ურთიერთობების დამყარების უნარს.

„დემოკრატიული მონაწილეობა და პასუხისმგებლობა“ გულისხმობს მოქალაქეობრივ საქმიანობაში ჩართვას, რაც თავის მხრივ მოითხოვს პიროვნების უნარსა და მზადყოფნას მონაწილეობა მიიღოს და ინიციატივა გამოიჩინოს კოლექტიური, ერთობლივი გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში; იგი ორიენტირებულია სხვადასხვა კონტექსტში გადაწყვეტილების მიღებაზე, რომლის დროსაც გათვალისწინებული უნდა იყოს და პატივისცემა უნდა იქნას გამოხატული ადამიანის ძირითადი უფლებების, არსებული ნორმების, კანონებისა და კონსტიტუციის მიმართ, რომლებიც საზოგადოების ცხოვრებას არეგულირებს.

„პლურალურობა, იდენტობა და განსხვავებათა დაფასება“ გულისხმობს ყველა ადამიანის თანასწორი ღირსების აღიარებას, და მათი გენდერული, ეთნიკური, რელიგიური, კულტურული და სოციალური მახასიათებლებისადმი პატივისცემას.

ქვევით მოცემულ მატრიცებში წარმოდგენილია მე-6 და მე-7 კლასის კოლუმბიელი მოსწავლეებისათვის შემუშავებული მოქალაქეობის კომპეტენციათა გაცნობის გზები.

მოქალაქეობის კომპეტენციები მე-6 და მე-7 კლასის მოსწავლეებისათვის - გადასინჯვა

ჯგუფები კომპეტენციათა ტიპები	თანაარსებობა და მშვიდობა	დემოკრატიული მონაწილეობა და პასუხისმგებლობა	პლურალურობა, იდენტობა და განსხვავებათა დაფასება
კოგნიტიური ემოციური კომუნიკაციური	ადამიანის უფლებები საერთო კეთილდღეობის ძიება მზრუნველობა		
ცოდნა			
ინტეგრაციული			

მოქალაქეობის კომპეტენციები მე-6 და მე-7 კლასის მოსწავლეებისათვის: სწავლის შედეგები

ჯგუფები კომპეტენციათა ტიპები	თანაარსებობა და მშვიდობა	დემოკრატიული მონაწილეობა და პასუხისმგებლობა	პლურალურობა, იდენტობა და განსხვავებათა დაფასება
კოგნიტიური	მოვლენების აღქმა სხვისი პერსპექტივით, სისტემური გაგება	წინდახედულობა	მულტიპერსპექტიულობა
ემოციური	თანაგრძნობა და ემოციათა კონტროლი	სხებთან დიალოგის წარმოებისათვის მზადყოფნა	სხვების მდგომარეობაში შესვლისათვის მზადყოფნა
კომუნიკაციური	უნარი აღიქვას მოსმენილი დამახინჯების გარეშე	განსხვავებულ ჯგუფებთან და განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებების მქონე ადამიანებთან მუშაობის უნარი	ეთნიკური, გენდერული, სოციალური, პოლიტიკური და ა.შ. განსხვავებების მიღება
ცოდნა	ცოდნა ადამიანის უფლებების შესახებ	ცოდნა სახელმწიფოს, კონსტიტუციის, კანონის, დემოკრატიისა და ა.შ. შესახებ	ცოდნა ადამიანის უფლებების შესახებ
ინტეგრაციული	ნდობა, ღალატი და მეკობრეობა	მოქალაქეობრივი დამოკიდებულებები, დემოკრატიული გარემო ოჯახში, სკოლაში, საზოგადოებაში	ჩაგვრის დაუშვებლობა

მოქალაქეობის კომპეტენციები მე-6 და მე-7 კლასის მოსწავლეებისათვის: დესკრიპტორები

ჯგუფები კომპეტენციათა ტიპები	თანაარსებობა და მშვიდობა სტანდარტი: მე საკუთარი წვლილი შემაქვს მშვიდობიანი ურთიერთობების დამყარებაში, როგორც სკოლაში, ასევე საზოგადოებაში	დემოკრატიული მონაწილეობა და პასუხისმგებლობა სტანდარტი: მე წინააღმდეგი ვარ ადამიანის უფლებათა დარღვევის ნებისმიერი გამოვლინებისა და სკოლაში დემოკრატიული მონაწილეობის ფორმებსა და მექანიზმებს ვიყენებ	პლურალურობა, იდენტობა და განსხვავებათა დაფასება სტანდარტი: მე შემიძლია ამოვიცნო და დავუპირისპირდე დისკრიმინაციის ნებისმიერი ფორმით გამოვლინებას სკოლაში და საზოგადოებაში და კრიტიკულად ვაანალიზებ ამგვარი გამოვლინებების მიზეზებს
კოგნიტიური	მე შემიძლია ამოვიცნო იმ კონფლიქტში მონაწილე მხარეების (პიროვნებების ან ადამიანთა ჯგუფების) საჭიროებები და თვალსაზრისი, რომელშიც მე არ ვარ ჩარეული.	მე შემიძლია ამოვიცნო კოლექტიური გადაწყვეტილებები, რომლებშიც მონაწილე მხარეების ინტერესები ერთმანეთს ეწინააღმდეგება და შემიძლია შევთავაზო მათ ალტერნატიული გადაწყვეტილებები, რომლებიც ითვალისწინებს სხვადასხვა მხარის ინტერესებს. ეს ასევე მოიცავს კომუნიკაციურ კომპეტენციებს.	მე კრიტიკულად ვაანალიზებ ჩემს ფიქრებსა და მოქმედებებს, იმ შემთხვევაში, როდესაც დისკრიმინაციის ფაქტის მომსწრე ვხდები, და განვსაზღვრავ, ჩემი მოქმედებითა ან უმოქმედობით ხელს ვუწყობ თუ ხელს ვუშლი ასეთ სიტუაციას.
ემოციური	მე მესმის, რომ სიცრუე ხელს უწყობს ადამიანებს შორის არსებული ნდობის კარგვას, და მე ვაღიარებ რომ აუცილებელია ძალისხმევა დაკარგული ნდობის აღსადგენად (ეს არის ინტეგრაციული კომპეტენციის მაგალითი,	მე გამოვხატავ აღშფოთებას (პროტესტს, გულისტკივილს, ბრაზს) როდესაც იზღუდება ჩემი თანატოლებს ან ჩემი სხვა ნაცნობების თავისუფლება, და მე დახმარებისათვის მივმართავ შესაბამის ორგანოებს.	მე შემიძლია ამოვიცნო თუ რას ვგრძნობ იმ ადამიანების ან ადამიანთა ჯგუფების მიმართ, რომელთა ინტერესები განსხვავდება ჩემი ინტერესებისაგან, და შემიძლია გავაანალიზო, თუ რა გავლენას ახდენს

	რომელშიც აშკარად იკვეთება ემოციური კომპეტენციის ჩართულობა).		ჩემი გრძნობები ჩემს მათდამი დამოკიდებულებაზე.
კომუნიკაციური	მე შემოდის გაგანალიზო როდის მიჩნდება სურვილი გამოვიყენო საკუთარი ძალა და ავტორიტეტი და აუღელვებლად გამოვთქვამ უკმაყოფილებას, როდესაც ჩემი თანდასწრებით უსამართლობას აქვს ადგილი (ეს ასევე მოიცავს კოგნიტიურ კომპეტენციას.)	მე შემოდის მოვისმინო ჩემი თანატოლების მიერ რაიმე საკითხის ჯგუფური განხილვისას გამოთქმული მოსაზრებები და შემოდის საკუთარი სიტყვებით გადმოვცე ისინი, მაშინაც კი, თუ მე არ ვეთანხმები იმას, რასაც ისინი გამოხატავენ.	მე ვაცნობიერებ, რომ არსებობს საკუთარი იდენტობის გამოხატვის უამრავი გზა და მე პატივს ვცემ თითოეულ მათგანს.
ცოდნა	მე მესმის, რომ ყველა ოჯახს აქვს უფლება იმუშაოს, იყოს ჯანმრთელი, ჰქონდეს საცხოვრებელი ადგილი, ქონება, მიიღოს განათლება და დაისვენოს.	მე ვიცნობ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციას და ვიცი რა კავშირი არსებობს მასსა და იმ ძირითად უფლებებს შორის, რომლებიც შესულია კონსტიტუციაში.	მე ვალიარებ, რომ ადამიანის უფლებები ეფუძნება მათ შორის თანასწორობას, მიუხედავად იმისა თუ როგორი ცხოვრების წესი აქვთ მათ, როგორ მოქმედებენ და როგორ გამოხატავენ საკუთარ აზრებსა და მოსაზრებებს.
ინტეგრაციული	ჩემს თანატოლებს შორის კონფლიქტის დროს მე შემოდის შევასრულო შუამავალის ან შემრიგებლის ფუნქცია და, იმ შემთხვევაში, თუ ისინი მე ამის უფლებას მომცემენ, მე შევძლებ მათ დარწმუნებას აწარმოონ დიალოგი ერთმანეთში და მიაღწიონ ურთიერთგაგებას.	მე ვიზიარებ მოსაზრებას და ვითხოვ, რომ ხელისუფლება, ჩემი თანატოლები და მეც, მათ შორის, მკაცრად ვექვემდებარებოდეთ წესებსა და საზოგადოებაში არსებულ შეთანხმებებს.	მე ვაცნობიერებ, რომ როდესაც ადამიანი დისკრიმინაციის მსხვერპლი ხდება ილაზება მისი თავმოყვარეობა და ასევე უარესდება მისი დამოკიდებულებები სხვებთან მიმართებაში.

„კოგნიტიური კომპეტენციები“ გულისხმობს პიროვნების ინდივიდუალური აზროვნების პროცესებს, რომლებიც განსაზღვრავენ ქმედებებისათვის მის მზადყოფნას და საკუთრივ ქმედებებს. მოქალაქეობის თვალსაზრისით, კოგნიტიური კომპეტენციები გულისხმობს ისეთ უნარებს, რომლებიც უკავშირდება პიროვნების მიერ საკუთარი და სხვების პოზიციათა გაგებას, სხვადასხვა პერსპექტივების კოორდინირების უნარსა და სისტემური აზროვნების განვითარებას. იგი ასევე გულისხმობს კრიტიკული ანალიზის, სიტუაციის წინასწარ განსაზღვრის და მოქმედების შედეგების გათვლის უნარებს (მაგალითად, გაგება იმისა, რომ დარტყმა, რომელიც მოგაყენეს, შესაძლებელია იყოს შემთხვევითი).

„ემოციური კომპეტენციები“ გულისხმობს, როგორც საკუთარი გრძნობებისა და ემოციების, ასევე სხვათა გრძნობებისა და ემოციების აღქმას. მაგალითად ბრაზის კონტროლს ან თანაგრძნობას მათ მიმართ, ვინც დაშავდა/რაიმე ზიანი მიიღო.

„კომუნიკაციური კომპეტენციები“ გულისხმობს უნარებს, რომლებიც საჭიროა ნაყოფიერი ურთიერთობების დასამყარებლად, საერთო კეთილდღეობის იდეის აღსაქმელად და, საუბარში ჩართვისას, სხვათა ინტერესების, საჭიროებებისა და სურვილების გათვალისწინებისათვის მზაობის გამოსახატავად, მიუხედავად იმისა, თუ რა ადგილი უკავიათ მათ საზოგადოებაში (მაგალითად, სხვების მიერ გამოთქმული მოსაზრებების გაგებასა და სხვების აზრის პატივისცემას და საკუთარი ხედვის ღირსეულად წარმოჩინებას, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ მას ბევრი არ იზიარებს).

„ცოდნის კომპეტენცია“ გულისხმობს იმ ფაქტების, ნორმების, კონცეფციებისა და ა. შ. შესახებ ინფორმირებულობას, რომლებიც საჭიროა მოქალაქეობის უფლებებით სარგებლობისათვის.

„ინტეგრაციული კომპეტენციები“ მოიცავს კომპეტენციებს, რომლებიც ყველა სხვა დანარჩენი კომპეტენციის გამოხატვას გულისხმობს კონკრეტულ ქმედებაში. მაგალითად, კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარება საჭიროებს ცოდნას კონფლიქტის დინამიკის შესახებ, კრეატიული იდეით ან მოსაზრებით გამოსავლის უნარს, საკუთარი ემოციების კონტროლის უნარს და საკუთარი იდეებისა და ინტერესების დამაჯერებლად გამოხატვის უნარს.

4. ისლანდია⁴²

2008 წლის შემოდგომაზე ისლანდიაში ჩატარდა მცირემასშტაბიანი კვლევა დაწყებით და საბაზო საფეხურებზე; I-X კლასები). კვლევის მიზანს წარმოადგენდა ინფორმაციის

⁴² წყარო: ს. სნევარი (2010 წელი), დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლების შეფასება სკანდინავიის ქვეყნებსა და ესპანეთში: შეფასების გზებისა და საშუალებების კრებული, „ისლანდია“, დანიის, ფინეთის, ისლანდიის, ნორვეგიისა და ესპანეთის განათლების სამინისტროები: სკანდინავიის ქვეყნების ქსელი.

შეგროვება ადამიანის უფლებათა სწავლების შესახებ. ადამიანის უფლებათა სწავლება არ წარმოადგენს ცალკე საგანს ისლანდიის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის მაღალ კლასებში, არამედ იგი ჩართულია სხვა, ისეთ საგნებში, როგორიცაა ცხოვრებისეული უნარები და საზოგადოებრივი მეცნიერებები. კვლევის ფარგლებში სკოლებს დაეგზავნათ ქვემოთ მოცემული 3 კითხვა, რომლებზეც მათ პასუხი უნდა გაეცათ:

1. თქვენს სკოლაში ისწავლება თუ არა ადამიანის უფლებები?
2. (დადებითი პასუხის შემთხვევაში, გთხოვთ, უპასუხოთ შემდეგ კითხვებს)
 - ა. რომელი საგნების ფარგლებში კეთდება აქცენტი ადამიანის უფლებებზე?
 - ბ. როგორ ხორციელდება ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლება?

61 სკოლიდან მიღებული პასუხებით დადგინდა, რომ ამგვარი სწავლება ყველაზე ხშირად ჩართულია სოციალურ მეცნიერებებსა და ისტორიაში. ადამიანის უფლებათა სწავლება ყველაზე ხშირად მსჯელობის ფორმით ხორციელდება, მაგრამ ზოგჯერ, ასევე გულისხმობს მცირე პროექტებზე მუშაობასა და ლექციის ფორმატს. სკოლების ნაწილმა დაასახელა გამოყენებული სასწავლო მასალაც, რომელიც მოიცავდა: გაეროს დეკლარაციას ადამიანის უფლებათა შესახებ და გაეროს კონვენციას ბავშვის უფლებების შესახებ, წითელი ჯვრის, ანა ფრანკის ფონდის და ეროვნული საგანმანათლებლო ცენტრის მასალები, ასევე ისლანდიის სისხლის სამართლის კოდექსი, როგორც გაკვეთილზე გამოყენებული სასწავლო რესურსი.

ზოგიერთ გამოკითხულ სკოლაში დემოკრატიული ღირებულებები წარმოადგენდა სკოლაში განხორციელებული ყველა აქტივობის საფუძველს და ეს ღირებულებები ზოგადად ჩართული იყო სკოლის ყველა სამუშაოში. ყველაზე გავრცელებულ მეთოდებს წარმოადგენდა პროექტები და ჯგუფური სამუშაოები. სხვა მეთოდები მოიცავდა უშუალო სწავლებას, ლექციებს და ვიდეო და ინტერნეტმასალების გამოყენებას.

5. სამხრეთ კორეის რესპუბლიკა⁴³

კორეის რესპუბლიკაში ჩატარებულმა კვლევამ, რომელიც ეხებოდა ბავშვის საჭიროებებზე მორგებული სასწავლო გარემოს, მშვიდობისა და ადამიანის უფლებების თემებთან კავშირში, აჩვენა რომ ამგვარი განათლების მიღების სურვილი და ენთუზიაზმი საკმაოდ მაღალია, თუმცა, პრობლემას ქმნის სასწავლო გარემო - ბავშვებით გადატვირთული კლასი და სკოლის მართვის ავტორიტარული სტილი.

ამ პრობლემური საკითხების გამოვლენის პასუხად კორეის მთავრობამ მიიღო შემდეგი ზომები:

⁴³ წყარო: გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (2014 წელი), კორეის რესპუბლიკის პასუხი, საერთაშორისო დონეზე ურთიერთგაგების, თანამშრომლობისა და მშვიდობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სწავლების თაობაზე 1974 წლის რეკომენდაციის გახორციელებასთან დაკავშირებით შემდგარ მეხუთე კონსულტაციაზე.

- კიონგიდოს პროვინციის განათლების განყოფილებამ 2011 წელს გამოსცა „კიონგიდოს ქარტია მშვიდობისათვის განათლების შესახებ“, რომელიც ემსახურებოდა რეგიონის სკოლებში მშვიდობისათვის და ადამიანის უფლებათა დაცვისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნას.
- დაწყებითი და საბაზო/საშუალო განათლების შესახებ აქტით აიკრძალა სკოლებში მოსწავლეების ფიზიკური დასჯა. კერძოდ, ამ აქტის 31-ე მუხლში ნათქვამია: „სკოლის წესდების თანახმად, მასწავლებელს შეუძლია მოუწოდოს მოსწავლეს დისციპლინისაკენ ან მისცეს მას მითითებები, რომელსაც ექნება მორალური სწავლების ან საყვედურის ფორმა, მაგრამ მას ეკრძალება რაიმე საგნის ან სხეულის რომელიმე ნაწილის გამოყენება მოსწავლისათვის ტკივილის მიყენების მიზნით“.
- ერთობლივი პროგრამის ფარგლებში, კორეის განათლების, მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების სამინისტრომ და კორეის ადამიანის უფლებათა ეროვნულმა კომიტეტმა ორგანიზება გაუკეთა სკოლების მრჩეველთათვის განკუთვნილ სამ კურსს, რომელთა თემასაც ადამიანის უფლებები წარმოადგენდა. თითოეული კურსი ორ დღეს გრძელდებოდა, და საერთო ჯამში, კურსებს დაესწრო 104 ადამიანი. აღნიშნული პროგრამის მიზანს წარმოადგენდა ადამიანის უფლებათა სწავლების მეთოდოლოგიების ჩართვა სკოლის მრჩეველთა არსებულ პრაქტიკაში, სკოლაში კონფლიქტების მოგვარების ხელშესაწყობად.

6. ხორვატია⁴⁴

ხორვატიაში ეროვნული სასწავლო პროგრამის ახალი სტრუქტურის ჩამოყალიბებამ 2010 წელს განაპირობა ძირითადი საგანმანათლებლო ღირებულებების განსაზღვრის აუცილებლობა, რომელთაგანაც ზოგიერთი სწორედ დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლების ჭრილში ჩამოყალიბდა. განისაზღვრა ძირითადი საგანმანათლებლო ღირებულებები (ცოდნა, სოლიდარობა, იდენტობა და პაასუხისმგებლობები) და პრინციპები (მათ შორის, თანაბარი საგანმანათლებლო შესაძლებლობები ყველასათვის; ადამიანის უფლებებისა და ბავშვის უფლებების დაცვა; კულტურული მრავალფეროვნების, ჩართულობისა და დემოკრატიულ პრინციპებზე გადაწყვეტილებათა მიღების პატივისცემა; ევროპული განზომილება და პროფესიული ეთიკა), ასევე, ზოგადი მიზნები და მიზნები განათლების თითოეული მიმართულებისათვის.

⁴⁴ წყარო: ხორვატიის მეცნიერების, განათლებისა და სპორტის სამინისტრო (2012 წელი), „ბროშურა ხორვატიაში დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების სწავლების შესახებ“. ნ. ლონკარიჩ ჯელაკიჩი, განათლებისა და მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების სააგენტო (2014 წელი), „ხორვატიის განათლების სისტემაში მოქალაქეობისათვის განათლების ჩართვასთან დაკავშირებული პროცესები და არსებული ფონი“

2012 წელს, მეცნიერების, განათლებისა და სპორტის სამინისტრომ მიიღო გადაწყვეტილება 2012-დან 2014 წლამდე, დაწყებით და საბაზო-საშუალო საფეხურზე ექსპერიმენტის დონეზე დაენერგა მოქალაქეობის საგანმანათლებლო კურიკულუმი. ამ ექსპერიმენტის შედეგების გათვალისწინებით, სამინისტრომ შეიმუშავა და გამოსცა „გადაწყვეტილება საგანმანათლებლო კურიკულუმის თაობაზე და იმ კურიკულუმის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებს მოქალაქეობისათვის განათლების ჩართვას დაწყებითი და საბაზო-საშუალო სკოლების სასწავლო პროგრამებში“ (გამოქვეყნებულ იქნა 2014 წლის 28 აგვისტოს, გაზეთში „Official Gazette“, No. 104/14), რომლის თანახმადაც, ზემოაღნიშნული შინაარსი შეტანილ იქნა სკოლების სავალდებულო საგანთა ჩამონათვალში.

ექსპერიმენტის დაწყებამდე და მისი დასრულების შემდეგ, სამინისტროს ინიციატივით, ეწყობოდა საჯარო განხილვები. საჯარო განხილვები იმართებოდა კურიკულუმის შემუშავებისა და მისი ინტერდისციპლინური სწავლების მიდგომის პილოტირების პერიოდშიც.

მსოფლიო მასშტაბით სასკოლო განათლების სისტემებში შესაძლებელია ამგვარი მიდგომების უამრავი მაგალითი აღმოვაჩინოთ. თუმცა ხორვატიის სკოლებში, მოქალაქეობრივი განათლების დისციპლინათმორისი მიდგომა გულისხმობს სწავლების პროცესში საგნის მასწავლებლებისა და კლასის დამრიგებლების ჩართვას და ისეთ კლასგარეშე აქტივობებს, როგორებიცაა პროექტებით სწავლა და მოხალისეობრივ საწყისებზე მონაწილეობა საზოგადოებრივ საქმიანობაში.

7. ფილიპინები⁴⁵

ფილიპინების სასკოლო განათლება, მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით, ხასიათდება მრავალმხრივი სტრატეგიით, რომელიც ითვალისწინებს კურიკულუმის გადამუშავებს, მიზნობრივ კლასგარეშე აქტივობებსა და სასკოლო განათლების კავშირს ადგილობრივ საზოგადოებასთან.

ფილიპინების საგანმანათლებლო რეფორმის ფარგლებში, მშვიდობისა და ადამიანის უფლებათა პრინციპები და ღირებულებები სასკოლო კურიკულუმში ინტეგრირდა. ფილიპინების სკოლებში აქტიურად მიმდინარეობს მშვიდობისათვის განათლების დანერგვა. მშვიდობისა და ადამიანის უფლებების სწავლება ჩართულია რამდენიმე სასწავლო პროგრამაში, როგორიცაა სოციალურ მეცნიერებათა სწავლება და ღირებულებების შესახებ განათლება. ეს პროცესები ქვეყნის ზოგადი პოლიტიკური კურსის ნაწილია - „მშვიდობის შესახებ სწავლება საჯარო სკოლებში და, ასევე, მისი ჩართვა მასწავლებელთა განათლების სფეროში წარმოადგენს მთავრობის ინიციატივის ნაწილს, რომელიც ემსახურება ისეთი

⁴⁵ წყარო: გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (2014 წელი).

გარემოს შექმნასა და შენარჩუნებას, რომელიც განათლების საშუალებით მშვიდობის დამყარებას შეუწყობს ხელს“.

მშვიდობისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ განათლებისა და ცოდნის ხელშეწყობის მიზნით სამთავრობო ინიციატივა, კურიკულუმის გადამუშავების პარალელურად, ითვალისწინებს ისეთი ღონისძიებების სერიას, როგორიცაა: ადამიანის უფლებების საკითხებზე ცნობიერების ამაღლების ეროვნული კვირეული, მშვიდობის საკითხებზე ცნობიერების ამაღლების თვე და ქვეყნის მასშტაბით მშვიდობის შესახებ ინფორმირებულობის ამაღლება.

8. ავსტრალია⁴⁶

მოქალაქეობრივი განათლება ქვეყნის ზოგადი პოლიტიკური კურსის ნაწილია ავსტრალიაშიც. ხოლო კურიკულუმში ამ მიმართულებით გაჩენილი აქცენტები სახალხო განხილვის საფუძველს წარმოადგენს. განათლების სამინისტრომ სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობის შესახებ განათლების კურიკულუმებში დაგეგმილ ცვლილებებზე უკუკავშირის მისაღებად, დაინტერესებულ მხარეებს საშუალება მისცა, თავიანთი მოსაზრებები წერილობითი ფორმით მიეწოდებინათ სამინისტროსთვის და, დამატებით, ორგანიზება გაუკეთა ინტერაქტიულ გამოკითხვას.

გამოკითხვისას ძირითად თემებს წარმოადგენდა:

- საფუძველი
- მიზნები
- შინაარსის სტრუქტურა
- შინაარსის აღწერა
- შინაარსის ჩამოყალიბება
- სტანდარტების მიღწევა
- მოსწავლეთა მრავალფეროვნება
- ზოგადი შესაძლებლობები
- დისციპლინათაშორისი პრიორიტეტები
- ლექსიკა

განათლების სამინისტროს მიზანს წარმოადგენდა მოსაზრებების მიღება ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა:

- კონტექსტისა და ინფორმაციის მიწოდების პრინციპების მიზანშეწონილობა;
- საფუძვლებისა და მიზნების ჩამოყალიბების მიმართულება;
- შემოთავაზება სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობის შესახებ განათლების ორგანიზებისა და სტრუქტურის შესახებ;

⁴⁶ წყარო: ავსტრალიის სასწავლო პროგრამების, შეფასებისა და ანგარიშების მომზადების ადმინისტრაცია (ACARA) (2012 წელი), „სასწავლო პროგრამების განვითარების პროცესი, მე-6 ვერსია“.

- კურიკულუმში გასათვალისწინებელი ცოდნის, გაგებისა და უნარების მიზანშეწონილობა;
- სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობის შესახებ განათლების სფეროში ზოგადი შესაძლებლობებისა და დისციპლინათაშორისი პრიორიტეტების გამოყენების აღწერის სიცხადე და მიზანშეწონილობა.

ავსტრალიის კურიკულუმში ყოველი სფეროსა და საგნისათვის მოიცავს შემდეგ ელემენტებს:

- საფუძვლები და მიზნები, რომლებშიც გამოხატულია საგნის შესწავლის ადგილი და დანიშნულება, ის, თუ როგორ ემსახურება იგი ეროვნული სასწავლო პროგრამით გათვალისწინებული მიზნების შესრულებას. განსაზღვრულია ის ძირითადი შედეგებიც, რომელთა დემონსტრირება უნდა შეძლოს მოსწავლემ საგნის შესწავლის შემდეგ;
- შინაარსის დეტალური აღწერა, რომელშიც შედის ძირითადი ცოდნა, უნარები და გაგება, რომლის გადაცემაც ხდება მოსწავლისათვის;
- მასალის შემუშავება, რომელშიც მოყვანილი იქნება შინაარსის შესაბამისი მაგალითები;
- სტანდარტები, რომლებიც აღწერენ სასკოლო განათლების გარკვეულ ეტაპზე მოსწავლეთა მოსალოდნელ მიღწევებს და რომლებიც უნდა წარმოადგენდეს მათი სწავლის შედეგს.
- მოსწავლეთა ნამუშევრების ნიმუშების მოკლე აღწერა, რომლებიც ასახავენ მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრების სტანდარტებს.

ავსტრალიის სასკოლო კურიკულუმში ესადაგება მოსწავლეების მოთხოვნებს და, შესაბამისად, წარმოადგენს ახალგაზრდა ავსტრალიელთა საგანმანათლებლო მიზნების შესახებ „მელბურნის დეკლარაციაში“ ჩამოყალიბებულ საგანმანათლებლო მიზნებზე დაფუძნებულ სასწავლო პროგრამებს, რომლებიც მოსწავლეთა ჩართულობაზეა ორიენტირებული. მე-3 დან მე-10 კლასის ჩათვლით სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობის სწავლების გახორციელებისათვის შემუშავებულია ცალკე სასწავლო პროგრამა, რომლისთვისაც, თითოეულ კლასში გამოყოფილია 20 საათი. სასწავლო პროგრამის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს იმის უზრუნველყოფა, რომ მოსწავლეები ფლობდნენ აქტიური და ინფორმირებული მოქალაქეობისათვის საჭირო უნარებსა და ღირებულებებს. მელბურნის დეკლარაციაში გამოყოფილია სამი ძირითადი სფერო, რომლებიც განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებენ და რომელთა ათვისებაც სარგებლის მომტანი იქნება, როგორც ინდივიდებისთვის, ასევე, სრულიად ავსტრალიისათვის.⁴⁷

სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობის სწავლების სასწავლო პროგრამა ემსახურება მოსწავლეებში დემოკრატიის ეროვნული ღირებულებებისადმი, თანასწორობისა

⁴⁷ ავსტრალიის სასწავლო პროგრამების, შეფასებისა და ანგარიშების მომზადებისა და მინისტრაციის (ACARA) ვერ-გვერდი, სახელწოდებით „დისციპლინათაშორისი პრიორიტეტები“: www.acara.edu.au/curriculum/cross_curriculum_priorities.html.

და სამართლიანობისადმი ერთგული დამოკიდებულების გამომუშავებას. სასწავლო პროგრამა მოსწავლეებში ასევე ნერგავს ავსტრალიისათვის დამახასიათებელი მრავალფეროვნებისადმი პატივისცემას და ასწავლის მათ თუ „რას ნიშნავს ზოგადად იყო მოქალაქე“. მოსწავლეები იკვლევენ პოლიტიკურ და სამართლებრივ სისტემებს, ასევე, თანამედროვე საზოგადოებაში მოქალაქეობის, მრავალფეროვნებისა და იდენტობის ბუნებას. მოქალაქეობის სასწავლო პროგრამა სთავაზობს მოსწავლეებს სამოქალაქო საზოგადოებაში მონაწილეობის გზების კვლევას და, ზოგადად, პოზიტიურ გავლენას ახდენს, როგორც ადგილობრივი ისე გლობალური მოქალაქეების ჩამოყალიბებაზე.

ავსტრალიის სასკოლო პროგრამის შექმნის პროცესი გულისხმობს ფართო საზოგადოების მონაწილეობას, მის წარმომადგენლებთან დისკუსიებსა და მათი მოსაზრებების გათვალისწინებას პროგრამის როგორც სტრუქტურის, ასევე შინაარსის ჩამოყალიბებაში. სასწავლო პროგრამის ჩამოყალიბების პროცესი მოიცავს ურთიერთდამოკიდებულ შემდეგ ეტაპებს:

- სასწავლო პროგრამის ფორმირება;
- სასწავლო პროგრამის ტექსტის შედგენა;
- სასწავლო პროგრამის გახორციელებისათვის მზადება;
- სასწავლო პროგრამის მონიტორინგი, შეფასება და გადასინჯვა.

„ავსტრალიის სასწავლო პროგრამა: სამოქალაქო განათლება და მოქალაქეობის შესახებ სწავლება“ დიდ წვლილს შეიტანს განათლების ზოგადი მიზნების მიღწევაში, რომლებიც ჩამოყალიბებულია დოკუმენტში „ავსტრალიის სასწავლო პროგრამათა ფორმა“. მის უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს დაეხმაროს მოსწავლეებს სამოქალაქო სფეროში ცოდნის, გაგებისა და უნარების შეძენაში, რაც იქნება მყარი წინაპირობა იმისა, რომ ისინი, როგორც მოქალაქეები, მიზნობრივად ჩაერთვებიან ადგილობრივ, ქვეყნის, რეგიონისა თუ საერთაშორისო დონეზე მიმდინარე მოვლენებში.

„ავსტრალიის კურიკულუმი: სამოქალაქო განათლება და მოქალაქეობის შესახებ სწავლება“ ემსახურება:

- ა) ცოდნის, გაგებისა და უნარების გამომუშავებას, რომლებიც ხელს უწყობს მოსწავლეებში დამოკიდებულებების, ღირებულებებისა და განწყობის ჩამოყალიბებას, რომლებიც მათ სჭირდებათ საკუთარი საზოგადოების, ქვეყნის, რეგიონისა თუ მსოფლიოს სამოქალაქო ცხოვრებაში სრულყოფილი და აქტიური მონაწილეობისათვის;
- ბ) ცოდნისა და გაგების გამომუშავებას ავსტრალიის ლიბერალური, წარმომადგენლობითი დემოკრატიის, სამართლებრივი სისტემისა და სამოქალაქო ცხოვრების, მათ შორის ავსტრალიის დემოკრატიული მემკვიდრეობის შესახებ;
- გ) კრიტიკული დამოკიდებულების გამომუშავებას მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ, სამოქალაქო უფლებებისა და პასუხისმგებლობებისადმი, როგორც ადგილობრივ, ასევე საერთაშორისო დონეზე, რაც გულისხმობს უნარს იმოქმედო, როგორც ინფორმირებულმა და პასუხისმგებელმა მოქალაქემ და კრიტიკულად შეაფასო ის ღირებულებები და პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უდევს ავსტრალიის ლიბერალურ დემოკრაციას;

დ) ავსტრალიის აღქმას კულტურულად, ეთნიკურად და რელიგიურად მრავალფეროვან საზოგადოებად.

მოცემული სასწავლო პროგრამის სტრუქტურა სამოქალაქო განათლებისა და მოქალაქეობისათვის განათლების სწავლების სფეროს ასევე აკავშირებს ზოგად უნარებთან: შემოქმედებითი და კრიტიკული აზროვნება; პიროვნული და სოციალური უნარები; ეთიკის ნორმებით მოქმედება; ინტერკულტურული ურთიერთგაგება; წიგნიერება; მათემატიკური აზროვნება და საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენების კომპეტენცია.

9. ანდორა⁴⁸

ანდორაში სკოლის დამთავრებისას მოსწავლეები უნდა ფლობდნენ 7 ძირითად უნარს, რომელიც საჭიროა 21-ე საუკუნეში ანდორას ინტერკულტურულ საზოგადოებაში სრულფასოვანი ცხოვრებისთვის, ისევე, როგორც უმაღლესი განათლების საფეხურზე სწავლის გაგრძელებისათვის. უნარები, რომელთა განვითარებაც გრძელდება მთელი ცხოვრების მანძილზე, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია იმისთვის, რომ პიროვნებამ შეძლოს თავი გაართვას იმ გამოწვევებს, რომლებსაც თანამედროვე ცხოვრება უყენებს მას, როგორც ანდორაში, ასევე, სხვა საზოგადოებებში, რომელთა ძირითად მახასიათებელს წარმოადგენს ენობრივ და კულტურულ ურთიერთობათა მრავალფეროვნება.

სკოლის კურსდამთავრებულები ანდორაში უნდა ფლობდნენ შემდეგ შვიდ ძირითად უნარს:

1. სოციალურ და დემოკრატიულ მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ უნარებს;
2. მრავალ ენაზე კომუნიკაციის უნარებს;
3. მათემატიკასთან, მეცნიერებებთან და ტექნოლოგიებთან დაკავშირებულ უნარებს;
4. ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების უნარს;
5. კულტურასთან დაკავშირებულ და შემოქმედებით უნარებს;
6. სწავლის უნარებს;
7. პიროვნული დამოუკიდებლობისა და სამეწარმეო უნარებს.

კურიკულუმში თითოეული კომპეტენციისათვის დეტალურადაა განსაზღვრული ზოგადი ცოდნა, უნარები და დამოკიდებულებები, ასევე, რეკომენდაციები მათთან დაკავშირებული ელემენტების სწავლებისა და სწავლის შესახებ.

10. კოსოვო

⁴⁸ წყარო: ანდორის განათლების სამინისტრო (2014 წელი), „ანდორის სავალდებულო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის კურსდამთავრებულთა პროფილის განსაზღვრა“.

ქვევით მოყვანილი მაგალითი გვიჩვენებს, თუ როგორ შეიძლება დაჯგუფდეს „პასუხისმგებელი მოქალაქის“ ძირითად კომპეტენციებთან დაკავშირებული სწავლის შედეგები, მათთან ასოცირებული თემები და საგნები, რომლებშიც უნდა გახორციელდეს ამ თემების ჩართვა.

ცხრილი 1: ძირითადი კომპეტენციები: პასუხისმგებელი მოქალაქე (ნიმუში)⁴⁹

სწავლის შედეგები (სასწავლო პროგრამის ათვისების განმავლობაში)	გამჭოლი თემები და მიდგომები / ქვეკომპეტენციები	საგნები, რომლებშიც ხდება თემების ჩართვა
- აფასებს მრავალფეროვნებას და ჩართულობას; - ავლენს შემწყნარებლურ დამოკიდებულებასა და პატივისცემას სხვების მიმართ და იცავს როგორც საკუთარ ასევე სხვების უფლებებს; - აქტიურად მონაწილეობს პროცესებში, როგორც მოქალაქე; - მისი ქმედებები მიმართულია როგორც ადამიანის მიერ შექმნილი, ასევე ბუნებრივი გარემოს მდგრადობის შენარჩუნებისკენ; - ავლენს კრიტიკული აზროვნების უნარს.	- მოქალაქეთა როლი დემოკრატიულ საზოგადოებაში; - განათლება ადამიანის უფლებებისათვის, ადამიანის უფლებების შესახებ და ადამიანის უფლებების დაცვის საშუალებით; - განათლება მშვიდობისა და შემწყნარებლობისათვის; - გენდერული თანასწორობა; - ინტერკულტურული განათლება; - განათლება მდგრადი განვითარებისათვის; - განათლება მსოფლიო მოქალაქეობისათვის.	- გარემო და საზოგადოება; - ისტორია, გეოგრაფია, სამოქალაქო განათლება/ მოქალაქეობისათვის განათლება.

ქვევით მოცემული მონტენეგროს მაგალითი გვიჩვენებს, თუ როგორ განხორციელდა დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლების გამჭოლი ხასიათით ჩართვა კურიკულუმში, 2001 წლიდან 2008 წლამდე, კოსოვოში გატარებული სასწავლო პროგრამების რეფორმებისა და გადასინჯვების საშუალებით.

⁴⁹ ფ. ტიბითსი (2010 წელი), გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის სახელით, კოსოვოს* განათლების სამინისტროსათვის მომზადებული დოკუმენტის პროექტი.

11.მონტენეგრო⁵⁰

სამოქალაქო განათლების სასწავლო პროგრამაში ინტეგრირებულია სამოქალაქო განათლების, ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებისა და ინტერკულტურული განათლების კურიკულუმების შინაარსი და მიზნები. ამგვარი მიდგომა უზუნველყოფს დაწყებით და საბაზო-საშუალო სკოლებში მოცემულ სასწავლო პროგრამათა დისციპლინათაშორის ბუნებას, გამომდინარე იქიდან, რომ ისინი შეიცავს განათლების ოთხი სფეროს, ანუ განზომილების შინაარსს, როგორებიცაა: სოციალური (პიროვნებათა შორის ურთიერთობებისა და სოციალურ ჯგუფებსა და ინსტიტუტებში მათი ფუნქციის გაგება); ეკონომიკური (საცხოვრებელი პირობების, შრომისა და ეკონომიკური აქტივობის ფორმების გაგება); კულტურული (საერთო ღირებულებები და ტრადიციები, რომლებიც გააჩნიათ ერთი ჯგუფის წევრებს ან სხვადასხვა ჯგუფებს, მათ შორის ისტორიული პერსპექტივით); და პოლიტიკური და სამართლებრივი განზომილება (პიროვნებებისა და მოქალაქეების უფლებები და ვალდებულებები, რომლებიც უკავშირდება პოლიტიკურ სისტემასა და სამართალს).

ქვემოთ, ცხრილში მოცემულია სამუშაო გეგმა ადამიანის უფლებების სწავლების დისციპლინათაშორის ინტეგრირებისათვის.

მიზნები	აქტივობები	პასუხისმგებელი პირები	მაჩვენებლები	ვადები
1. დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლების პრინციპებსა და შინაარსსა და სხვა საგნების სწავლებას შორის უკეთესი კავშირების ინიცირება	1. საგნების სასწავლო პროგრამების ანალიზი, მათში ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების პრინციპებისა და შინაარსის შესაბამისი შინაარსის (მიზნების) იდენტიფიცირების მიზნით	განათლების მეცნიერებათა სამმართველო სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა ასოციაცია	სხვა საგნების სასწავლო პროგრამათა შინაარსი, რომელიც ესადაგება ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების პრინციპებსა და შინაარსს	2009 წლის ბოლო

⁵⁰ წყარო: მონტენეგროს განათლების სამინისტროს, საგანმანათლებლო მომსახურების ბიუროს სამოქალაქო განათლების კომისია, აგრეთვე, ფონდი ღია საზოგადოება ინსტიტუტის წარმომადგენლის ოფისი მონტენეგროში, ეუთო-ს მისია მონტენეგროში, გაერო-ს ბავშვთა ფონდი და სამოქალაქო განათლების არასამთავრობო ორგანიზაციათა ცენტრი (2007-2010 წლები), „სამოქალაქო განათლების სტრატეგია მონტენეგროს დაწყებით და საშუალო სკოლებში, 2007-2010 წლებში“, პოდგორიცა.

	2. ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების ჩართვისათვის საჭირო გზამკვლევის შედგენა	განათლების მეცნიერებათა სამმართველო; სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა ასოციაცია	ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების ჩართვისათვის საჭირო გზამკვლევის გავრცელება	2009 წლის ბოლო

ცხრილში წარმოდგენილია ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების ფაკულტატური პროგრამების შემუშავების სამუშაო გეგმა

მიზნები	აქტივობები	პასუხისმგებელი პირები	მაჩვენებლები	ვადები
1. გიმნაზიის მე-2 კლასში ფაკულტატური საგნის - „დებატები“ შეტანა	1. სასწავლო პროგრამის შემუშავება 2. სასწავლო პროგრამის დამტკიცება 3. სასწავლო მასალის შედგენა 4. მასწავლებელთა პროფესიული მომზადება	სასწავლო პროგრემების ავტორები; განათლების მეცნიერებათა სამმართველო	დამტკიცებული სასწავლო პროგრამა; შედგენილი სასწავლო მასალების რაოდენობა; მომზადებულ მასწავლებელთა რაოდენობა; მოსწავლეების რაოდენობა, რომლებიც ირჩევენ საგანს	2008 წლის მაისი
2. გიმნაზიის მე-3 და მე-4 კლასებში ფაკულტატური საგნის - „მედია წიგნიერება“ შეტანა	1. სასწავლო პროგრამის შემუშავება 2. სასწავლო პროგრამის დამტკიცება 3. სასწავლო მასალის შედგენა 4. მასწავლებელთა პროფესიული მომზადება	სასწავლო პროგრემების ავტორები; განათლების მეცნიერებათა სამმართველო	დამტკიცებული სასწავლო პროგრამა; შედგენილი სასწავლო მასალების რაოდენობა; მომზადებულ მასწავლებელთა რაოდენობა; მოსწავლეების რაოდენობა, რომლებიც ირჩევენ საგანს	2008 წლის მაისი
3. გიმნაზიის მე-4 კლასში ფაკულტატური საგნის - „სამართალი ყოველდღიურ ცხოვრებაში“ შეტანა	1. სასწავლო პროგრამის შემუშავება 2. სასწავლო პროგრამის დამტკიცება 3. სასწავლო მასალის შედგენა 4. მასწავლებელთა პროფესიული მომზადება	სასწავლო პროგრემების ავტორები; განათლების მეცნიერებათა სამმართველო	დამტკიცებული სასწავლო პროგრამა; შედგენილი სასწავლო მასალების რაოდენობა; მომზადებულ მასწავლებელთა რაოდენობა; მოსწავლეების რაოდენობა, რომლებიც ირჩევენ საგანს	2009/10 სასწავლო წლის დასაწყისი

4. სხვა, ადამიანის უფლებების სწავლებასთან დაკავშირებული შინაარსის ფაკულტატური საგნების შეტანა	1. საგნების ჩამონათვალისა და მათი აღწერის შედგენა და კლასებში მათი წარდგენის დაგეგმვა	განათლების მეცნიერებათა სამმართველო; სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა ასოციაცია; განათლების მეცნიერებათა სამინისტრო	იმ ფაკულტატური საგნების ჩამონათვალი და აღწერა, რომლებიც ესადაგება ადამიანის უფლებათა სწავლების შინაარსს და კლასებში მათი წარდგენის გეგმა	2008 წლის ბოლო
	1. სასწავლო პროგრამის შემუშავება 2. სასწავლო პროგრამის დამტკიცება 3. სასწავლო მასალის შედგენა 4. მასწავლებელთა პროფესიული მომზადება	განათლების მეცნიერებათა სამმართველო; სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა ასოციაცია; არასამთავრობო ორგანიზაციები	დამტკიცებული სასწავლო პროგრამა; შედგენილი სასწავლო მასალების რაოდენობა; მომზადებულ მასწავლებელთა რაოდენობა; მოსწავლეების რაოდენობა, რომლებიც ირჩევენ საგანს	მიმდინარე

12. ნეპალი

ნეპალის კურიკულუმი დეტალურად წარმოადგენს სასკოლო განათლების ყველა საფეხურზე რეფორმით გათვალისწინებულ სწავლის შედეგებსა და მათთან დაკავშირებულ ადამიანის უფლებების საკითხებს. ნეპალის კურიკულუმის რეფორმა გახორციელებულ იქნა მასში მშვიდობისათვის განათლების ჩართვის მიზნით და შესაბამისად, გაჯერებულია იმ საკითხებით, რომლებიც აქტიურად უკავშირდება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებას, ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებასა და შემწყნარებლობას.

ცხრილში მოცემულია ნეპალის სასწავლო პროგრამის რეფორმის ძირითადი მიმართულება - მშვიდობისათვის განათლების შედეგები და მათთან დაკავშირებული ადამიანის უფლებათა საკითხები, საბაზო-საშუალო საფეხურისთვის.

სწავლის შედეგები	ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული საკითხები
კარგი მოქალაქის მომზადება;	1. სფერო: ჩვენი ტრადიციები, სოციალური ნორმები და ღირებულებები
პოზიტიური აზროვნების განვითარება;	ორიენტირება შემდეგ საკითხებზე: სოციალური და რელიგიური ჰარმონია, ერთიანობა მრავალფეროვნების ფონზე (როგორც ეთნიკურ, ენობრივ და ა.შ. ერთეულთა ფარგლებში ასევე მათ შორის), თანამშრომლობა, შრომის დაფასება და ა.შ.
ნებისმიერი სახის სამუშაოს დაფასება;	2. სფერო: საზოგადოება, საზოგადოების პრობლემები და სოციალური და სხვა ნორმების დარღვევით მოქმედება
დემოკრატიისადმი პატივისცემა;	ორიენტირება შემდეგ საკითხებზე: სოციალური ცხოვრება, სოციალური ურთიერთობები, სოციალური პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები და საშუალებები, სოციალური ნორმების დარღვევით მოქმედება და მათი აღკვეთის საშუალებები
საკუთარი უნარებისა და შესაძლებლობებისადმი რწმენა;	3. სფერო: სამოქალაქო მოვალეობები და პასუხისმგებლობა
საერთაშორისო ურთიერთობები	ორიენტირება შემდეგ საკითხებზე: მოქალაქეობა, სამოქალაქო უფლებები, ოჯახი და სოციალური მოვალეობები, ბავშვთა უფლებები, კონსტიტუცია და დემოკრატია, მოქალაქეთა როლი სოციალურ ღონისძიებებში, დისკრიმინაციის დაუშვებლობა, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დახმარება და ხელშეწყობა, თვითდისციპლინა, რელიგიური მრავალფეროვნების პატივისცემა და ა.შ.
	4. სფერო: საერთაშორისო თანამშრომლობა
	ორიენტირება შემდეგ საკითხებზე: მშვიდობა და თანამშრომლობა, ნეპალის როლი საერთაშორისო საზოგადოებაში, განსაკუთრებით მშვიდობასთან ასოცირებულ საკითხებთან კავშირში
	5. სფერო: კონსტიტუცია და დემოკრატია

	ორიენტირება შემდეგ საკითხებზე: კონსტიტუცია, დემოკრატია, ბავშვთა უფლებები, ძირითადი უფლებები, კანონის უზენაესობა, ბავშვთა უფლებების ძირითადი ასპექტები, მოქალაქეთა როლი დემოკრატიაში

13. ამერიკის შეერთებული შტატები

სკოლა ადამიანის უფლებათა დაცვის სამსახურში - ქალაქი ნიუ იორკი. სასწავლო პროგრამის მოქმედების სფერო და თანამიმდევრობა - ნიმუში⁵¹

	6-8 კლასები თემა: ცოდნა	9-10 კლასები თემა: მონაწილეობა	11-12 კლასები თემა: ხელმძღვანელობა და კოლექტიური პასუხისმგებლობა
საკვანძო კითხვები	რა უნდა ვიცოდეთ საკუთარი თავის შესახებ და ჩემს გარშემო არსებული მსოფლიოს შესახებ, რათა გავხდეთ საზოგადოების წევრი და დავაფასო ადამიანის უფლებები?	როგორ ვიყენებ ცოდნას საკუთარი თავისა და ჩემს გარშემო არსებული მსოფლიოს შესახებ იმისათვის, რომ მონაწილეობა მივიღო პროცესებში ისე, რომ დავიცვა საკუთარი უფლებები და არ დავარღვიო სხვების უფლებები?	თანამშრომლობისა და ხელმძღვანელობის რა მოდელს ვიყენებ იმისათვის, რომ სხვებს გადავცე ცოდნა, რომელსაც მე ვფლობ ადამიანების უფლებების შესახებ?
დაკავშირებულ საკითხთა მაგალითები	- ინდივიდუალური და ჯგუფური იდენტობა. - ჩართულობა გარიყულობასთან ბრძოლაში. - „სხვათა ხატის“ შექმნა.	- შესაბამისობა. - გადაწყვეტილებების მიღება. - შორიდან მაცურებლის როლი და სხვების დასაცავად გალაშქრება. - ხელისუფლების ბრმა მორჩილება.	- ადგილობრივი და გლობალური მასშტაბებით გახორციელებული ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტების აღკვეთის მცდელობა. - კოლექტიური პასუხისმგებლობა.
უნარები, რომელთა გამომუშავება ხდება საწავლო პროგრამის დაძლევის შემთხვევაში	- მონაცემთა შეგროვება და ანალიზი. - ინფორმაციისა და მონაცემთა ინტერპრეტირება და მათზე მსჯელობა. - კრიტიკული კითხვის უნარის გამომუშავება;	- სხვადასხვა წყაროდან მოპოვებული მონაცემების ანალიზი და სინთეზი - ადამიანის უფლებათა შედეგების შეფასება მონაცემთა გამოყენებით - ვიზუალურ გამოსახულებათა	- მონაცემთა გამოყენება ახალი მნიშვნელობის ჩამოყალიბებისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავებისათვის - საკითხების კვლევა, მათ შესახებ არსებული მოსაზრებების

⁵¹ სკოლა ადამიანის უფლებათა დაცვის სამსახურში (2005 წელი), „ადამიანის უფლებათა მოქმედების სფერო და თანამიმდევრობა“, ქალაქი ნიუ-იორკი.

	განმარტებითი და შემოქმედებითი წერის უნარის გამომუშავება.	ინტერპრეტირება, მათში პროპაგანდისტული ინფორმაციის აღმოჩენის მიზნით	ანალიზის საშუალებით - ფაქტებზე დაფუძნებული პრეზენტაციის მომზადება, სხვათა ინფორმირებისა და ცოდნის გადაცემის მიზნით

სასწავლო კურსის შინაარსის ნიმუში	სოციალური მეცნიერებები და ლიტერატურა		
	ლოკალური გარემოს ისტორიის კვლევა სათანადო მასალის გამოყენებით, ეთნოგრაფია, ინტერვიუები, ბიოგრაფიული ჩანახატები, მოხსენების წერა, მოთხრობების კითხვა	ჰუმანიტარულ ინსტიტუტთა განვითარება, ქვეყნის ისტორიულ კოდექსთა შედარება (10 მცნება, ჰამურაბის სამართლის კოდექსი, ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუცია, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია)	წარმოება ექსპლოატაციის წინააღმდეგ, „ტრაიანგლის“ ფაბრიკაში 1911 წელს მომხდარი ხანძრის შემთხვევის კვლევა; კვლევა იმისა, თუ რამდენად შეუძლიათ პროფესიულ კავშირებს ცვლილების გახორციელება
	მათემატიკა		
	ემიგრაციის ნიმუშებისა და წარმოების ზრდის დიაგრამების შედგენა; მონაცემთა ორგანიზება კვლევების წარმოებისათვის	შრომის, ემიგრაციის, სიმდიდრისა და ჯანმრთელობის ადგილობრივი და გლობალური მონაცემების სტატისტიკური ანალიზი	მოცემული გრაფიკული მრუდის სახით წარმოდგენილი, ერთი მხრივ, ადამიანის უფლებათა დარღვევებსა და მეორე მხრივ არასრულფასოვნებასა და უპირატესობას შორის არსებული დამოკიდებულების კვლევა
	საზოგადოებრივი და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები		
	წარსულში და აწმყოში საზოგადოების ჯანმრთელობის, ჯანსაღი კვებისა და გარემოს ასპექტების კვლევა	სოციალური ინჟინერიის შედეგების კვლევა, გენეტიკის, ევგენიკისა და გენეტიკური მანიპულირებების კუთხით	ბირთვული ენერგია, ატომური ბომბი და მათი მათი გავლენა სოციალურ, პოლიტიკურ და ეკოლოგიურ გარემოზე

მინესოტას შტატში 12-დან 18 წლამდე ასაკის მოსწავლეებისათვის სოციალური მეცნიერებების სწავლებაში ადამიანის უფლებების სწავლების ჩართვის მიზნით, სოციალური კომპეტენციები დაყოფილ იქნა კატეგორიებად, რომლებიც მოიცავდა პიროვნებათაშორის კომპეტენციას, კულტურულ კომპეტენციას და კონფლიქტის მშვიდობიანად მოგვარების კომპეტენციას. ამ კომპეტენციების გამოვლენა უნდა ხდებოდეს ერთობლივად, უნარებისა და პრაქტიკის საშუალებით,

რომლებიც გულისხმობს სხვა პიროვნებების მოსაზრებათა გაგებას, ვარაუდების განხილვას, კრიტიკულ აზროვნებას, ინფორმაციის გაზიარებას და საზოგადოებრივ საქმიანობაში მონაწილეობას.

14. ფინეთი

ფინეთის სასკოლო პროგრამა დეცენტრალიზებულია, რაც იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს, მუნიციპალიტეტებსა და სკოლებს საკუთარი წვლილი შეაქვთ სასწავლო პროგრამების ჩამოყალიბებაში. ძირითადი ეროვნული სასწავლო პროგრამა წარმოადგენს ერთგვარ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებშიც და რომლის საფუძველზეც წარმოებს ადგილობრივი სასწავლო პროგრამების შემუშავება. საუკეთესო პრაქტიკის მიზნები და კრიტერიუმები ძირითადად წარმოდგენილია კომპეტენციათა სახით, და არა დეტალური ცოდნის სახით. სკოლები თავად განსაზღვრავენ თუ როგორ უნდა მოხდეს სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული მიზნების მიღწევა. მასწავლებლები პედაგოგიური ავტონომიით სარგებლობენ, იღებენ გადაწყვეტილებას და თავად ირჩევენ სწავლების მეთოდებსა და სასწავლო მასალას. მასწავლებლებს აქვთ მოტივაცია გაითვალისწინონ მოსწავლეების საჭიროებები და მათი ყურადღება გაამახვილონ ძირითად კომპეტენციებზე.

დემოკრატიისათვის განათლება, ადამიანის უფლებების სწავლება და სამოქალაქო განათლება შესულია ძირითად სასწავლო პროგრამაში. ინტერდისციპლინარული ე.ი. გამჭოლი თემების ამოცანებისა და მიზნების ჩართვა წარმოებს ძირითადი სასწავლო პროგრამით გათვალისწინებული საგნების სწავლებაში. ძირითადი ეროვნული სასწავლო პროგრამა, რომელიც 2004 წელს იქნა შემუშავებული, მოიცავს საუკეთესო პრაქტიკის ფართო მიზნებსა და კრიტერიუმებს (მე-6 კლასის დასრულებისათვის) და საბოლოო შეფასების კრიტერიუმებს მე-8 კლასის მოსწავლეებისათვის, რომლის დროსაც წარმოებს მოსწავლეების კომპეტენციათა შეფასება. განათლების სფეროს მუნიციპალური ხელმძღვანელობა და სკოლები იღებენ გადაწყვეტილებას სასწავლო პროგრამის განთავსებისა და კონცეპტუალიზაციის შესახებ, რაც მასწავლებლებს აძლევს მნიშვნელოვანი ავტონომიით სარგებლობის საშუალებას და საგნის სწავლებისადმი შემოქმედებითი მიდგომის გამოყენების შესაძლებლობას. მიუხედავად იმისა, რომ დეცენტრალიზებული სისტემა განაპირობებს სასწავლო პროგრამის კონცეპტუალიზაციის მრავალფეროვნებას, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფინეთის განათლების სისტემა ეფუძნება დემოკრატიულ ღირებულებებს, რომლებსაც ღრმა ფესვები გააჩნია და რომლებიც უზრუნველყოფს სასწავლო პროგრამაში დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების ჩართვას და საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს მონაწილეობა მიიღონ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში ისეთ საკითხებთან დაკავშირებით, რომლებიც უშუალოდ მათ ეხებათ.

დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლება და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლება წარმოადგენს ყველა კლასებისათვის შემუშავებული ძირითადი სასკოლო პროგრამის განუყოფელ ნაწილს და იგი ამ პროგრამაში შესულია კონკრეტული გამჭოლი თემების სახით, რომელთა შორისაა განახლება და დამკვიდრება წარმოებს ადგილობრივ დონეზე შემუშავებული სასწავლო პროგრამების საშუალებით. ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის საშუალო განათლების დაბალ და მაღალ საფეხურებზე, დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლება და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლება ჩართულია ყველა სასკოლო აქტივობასა და საგანში. დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებასა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლებასთან დაკავშირებული საკითხები ძირითადად ჩართულია სოციალური მეცნიერებების სწავლებაში, ასევე ისტორიის, გეოგრაფიის, რელიგიის და ეთიკის, ადგილობრივი ეკონომიკისა და ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ სწავლებაში. მაგალითად, ისტორიის ძირითადი სასწავლო პროგრამა მოიცავს მიზნებს, რომლებიც მიმართულია

მოსწავლეთა საკუთარი იდენტობის გამტკიცებისა და სხვა კულტურების შესახებ ინფორმაციის მიღებისაკენ, მაშინ როცა სოციალური მეცნიერებების სწავლება ხელს უწყობს მოსწავლეების ჩამოყალიბებას ტოლერანტ, დემოკრატიულ მოქალაქეებად, რომლებსაც აქვთ სოციალური აქტივობისა და დემოკრატიულ პროცესებში მონაწილეობის გამოცდილება. ადამიანის უფლებათა სწავლების ჩართვა ისტორიისა და ეთიკის სასწავლო პროგრამებში გახორციელდა 2010 წლიდან, ხოლო რაც შეეხება პრაქტიკაში მის დანერგვას, ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლება სხვადასხვა ფორმებით ხორციელდება.

დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლება და ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლება ზოგად განათლებაში შესულია გამჭოლი თემების სახით, როგორიცაა: „პიროვნული ზრდა“, „კულტურული იდენტობა და ინტერნაციონალიზმი“, „მონაწილეობითი მოქალაქეობა და მეწარმეობა“ და „მედია უნარები და კომუნიკაცია“. მოცემული გამჭოლი თემები შესულია სკოლის ყველა სასწავლო საგანში ისე, როგორც ამას მოცემული კონკრეტული საგნის სპეციფიკა მოითხოვს და ასახული უნდა იყოს სკოლის მიერ გამოყენებულ მეთოდებში, ფუნქციონირების პრინციპებსა და კულტურაში. მიზანს წარმოადგენს აქტიური მონაწილეობის წახალისება, ხელშეწყობა და დამკვიდრება სასწავლო და სხვა აქტივობებში, რომლებიც სკოლის ფარგლებში ან მის გარეთ, სკოლის ეგიდით ხორციელდება.

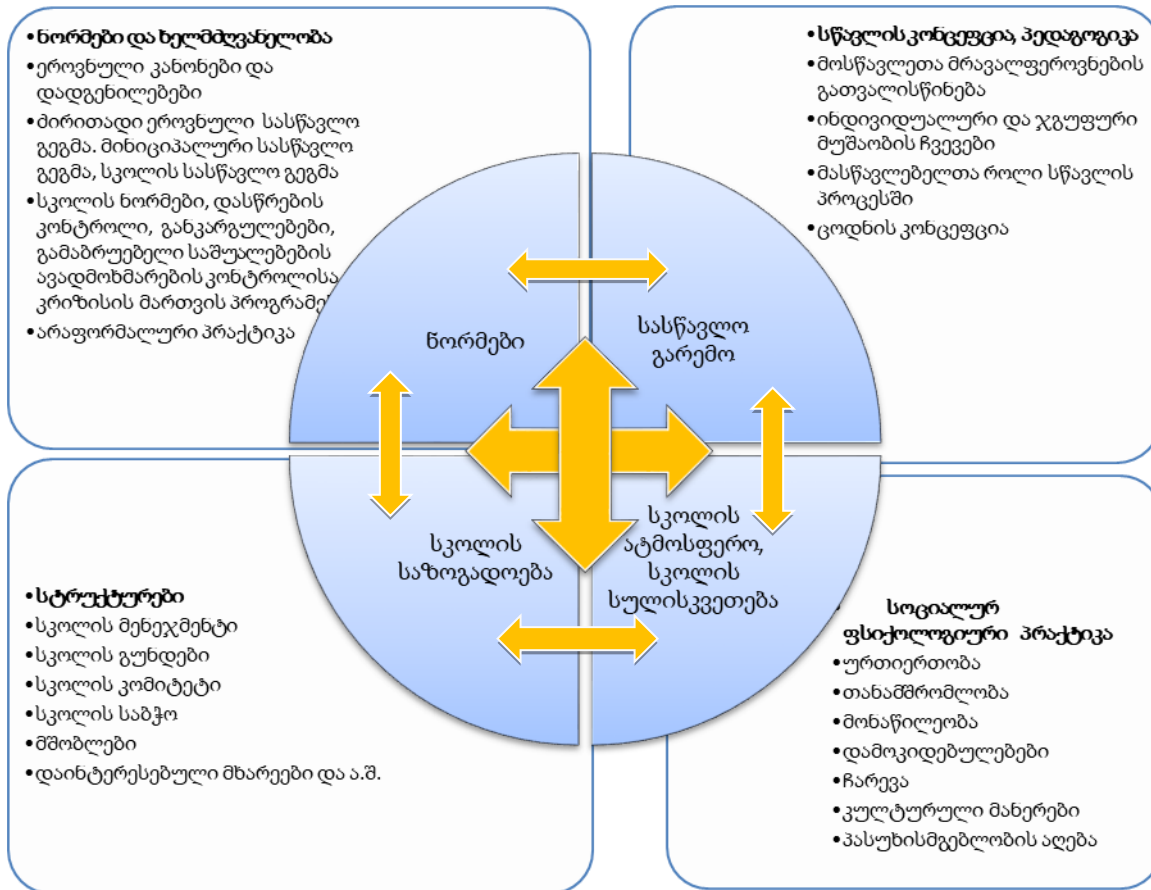
ფინეთის ძირითადი ეროვნული სასწავლო პროგრამა ეყრდნობა სწავლის, როგორც ცოდნისა და უნარების შეძენის ინდივიდუალური და კოლექტიური პროცესის ცნებას. სწავლა აღიქმება, როგორც მოსწავლის გამიზნული ქმედების შედეგი, რომელიც გულისხმობს მოსწავლის მიერ სასწავლო მასალის დამუშავებასა და ინტერპრეტირებას. სასწავლო გარემო, მეთოდები, მაგალითად, სწავლა მოქმედებისა და აქტივობების გახორციელების საშუალებით, თანამშრომლობა გარე დაინტერესებულ მხარეებთან და სხვ. ხელს უწყობს მოსწავლეების სწავლის პროცესში ჩართულობას და მათ დაინტერესებას.

სკოლის ფუნქციონირების პრინციპები და კულტურა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მოსწავლეთათვის ხელსაყრელი ატმოსფეროს შექმნაში, მათში საზოგადოებრივი სულისკვეთების განვითარებაში, მათ შორის, დიალოგის წახალისებასა და ისეთი პირობების შექმნაში, რომლებიც მოსწავლეებს საკუთარი აზრის გამოხატვისა და პროცესზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობებს აძლევს. 2014 წლის 1 იანვრიდან, ყველა საბაზისო სკოლისათვის (დაწყებითი განათლებისა და საშუალო განათლების დაბალი საფეხურისათვის) სავალდებულო გახდა სკოლის საბჭოების ჩამოყალიბება. მანამდე, ყველა სკოლაში არსებობდა მოსწავლეთა საბჭოების ჩამოყალიბების ხელშეწყობა და ყველა მუნიციპალიტეტი ვალდებული იყო შეექმნა ადგილობრივი და რეგიონალური სტრუქტურები, რომლებიც სკოლებს შორის კავშირებსა და მათ მონაწილეობას ემსახურებოდა. სკოლის საბჭო სავალდებულოა სკოლებისათვის, რომლებიც უზრუნველყოფენ მოსწავლეთა მომსახურებას საშუალო განათლების მაღალ საფეხურზე. ახალგაზრდების მუნიციპალური ფორუმები სარგებლობენ კანონმდებლობის ხელშეწყობით. 2011 წელს ჩატარებული გამოკითხვის შედეგად, რომელიც იკვლევდა მოსწავლეთა მოსაზრებებს მოსწავლეთა საბჭოებში მათი მონაწილეობის გამოცდილებასთან დაკავშირებით, გამოვლინდა, რომ მოსწავლეთა დიდი უმრავლესობა (70%) მიიჩნევს, რომ სკოლების ბაზაზე არსებული საბჭოები გარანტიაა იმისა, რომ მათი მოსაზრებები მოსმენილი და გათვალისწინებული იქნება.

სკოლები მჭიდროდ თანამშრომლობენ მოსწავლეების მშობლებთან. სკოლებში, ჩვეულებრივ, ჩამოყალიბებულია მშობელთა ასოციაციები, რომლებიც თანამშრომლობენ სკოლის პედაგოგებთან და მოსწავლეთა საბჭოებთან. მოსწავლეთა მშობლები ასევე არიან წარმოდგენილი სკოლის საბჭოებში. ისინი მონაწილეობას იღებენ სასწავლო პროგრამების შემუშავებაში: კერძოდ, სკოლების მიერ

ორგანიზებულ დისკუსიებსა და სხვა ტიპის ღონისძიებებში მონაწილეობით, და ასევე, კითხვარების შევსების საშუალებით, რომლებიც ასევე სკოლების მიერ არის შედგენილი და რომლებიც ემსახურება მშობლების მოსაზრებების მოსმენასა და გათვალისწინებას, სკოლის ღირებულებებისა და აქტივობების შესახებ.

ცხრილი ასახავს ფინეთის სკოლების ფუნქციონირების პრინციპებსა და კულტურას

ფინეთში არ წარმოებს უნარების შუალედური შეფასება; ის ფასდება მხოლოდ სასერტიფიკატო გამოცდების ფარგლებში, რომლებიც ტარდება საშუალო განათლების მაღალი საფეხურის დასრულების შემდგომ (მე-9 კლასი). მასწავლებლები თავიანთ შესაბამის საგნებში აწარმოებენ მოსწავლეების შეფასებას იმ მიზნების შესაბამისად, რომლებიც მოცემულია სასწავლო პროგრამაში. ფინეთის განათლების ეროვნული საბჭო განსაზღვრავს 9 კლას დამთავრებული მოსწავლეების საბოლოო შეფასების კრიტერიუმებს, მათ შორის, დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლებისათვის, როგორც სოციალური მეცნიერებების ნაწილისათვის, რომლის ფარგლებშიც ფასდება მოსწავლეების თეორიული ცოდნის, უნარებისა და მასალის ათვისების დონე. ქვეყნის შეფასება წარმოებს იმის მიხედვით, თუ რამდენად ითვალისწინებს მოსწავლე სხვა ადამიანებსა და გარემოს და რამდენად ექვემდებარება წესდებასა თუ დადგენილ ნორმებს. ფინეთის სკოლების მასწავლებლებს მოეთხოვებათ გაითვალისწინონ ერთმანეთის განსხვავებული მოთხოვნილებები. მოსწავლეების შეფასება უნდა ემსახუროდეს მათ შემდგომ განვითარებას და მიზნად უნდა ისახავდეს სწავლის პროცესის ხელშეწყობას და სწავლის უნარის გამომუშავებას. რამდენიმე ვარიანტიდან სწორი პასუხის შერჩევის პრინციპზე შედგენილი ტესტების ნაცვლად, ფინეთის სკოლების მასწავლებლები მოსწავლეებს აძლევენ ისეთ დავალებებსა და ამოცანებს, რომლებიც ავლენს მოსწავლეების მიერ მასალისა თუ უნარების ათვისების დონეს.

15. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა

განათლების სისტემის გარდაქმნა წარმოადგენდა ადამიანის უფლებათა დაცვის მიმართულებით გაღებული ძალისხმევის განუყოფელ ნაწილს იმ საზოგადოებაში, რომელიც ცდილობდა შეემსუბუქებინა აპარტიდით, უმუშევრობითა და სიღარიბით, ძალადობით, დისკრიმინაციითა და შეურაცხოვით, ასევე სოციალურ-ეკონომიკური და გარემოსდაცვითი სამართალის არარსებობით მიღებული შედეგები. განათლების პოლიტიკა და სამართლებრივი ჩარჩო, რომლებსაც საფუძველი 1990-იან წლებში ჩაეყარა, ადასტურებს ადამიანის უფლებების სტანდარტების უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას და მასში გამოკვეთილია განათლების სისტემის მიზნები, რომლებიც განათლების უფლების საყოველთაობას და ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვას უნდა უზრუნველყოფდეს. სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუცია, რომელიც ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებს ეფუძნება, საფუძველს წარმოადგენდა სასწავლო პროგრამის რეფორმისათვის, რომელიც ადამიანის უფლებების სწავლების გაძიერებას ითვალისწინებდა. აღნიშნული რეფორმის საჭიროება ერთბაშად არ გამოკვეთილა. აპარტიდის ბოლო პერიოდში საკმაოდ მომძლავრდა მცდელობები ადამიანის უფლებათა სწავლებასთან დაკავშირებული რეფორმების მიმართულებით, რომელთაც სათავეში მრავალი სახელმწიფო მოღვაწე ედგა.

1994 წლის შემდგომი პერიოდის განათლების პოლიტიკის ქვაკუთხედს წარმოადგენს 1995 წელს შემუშავებული ნორმატიული დოკუმენტი განათლებისა და მასწავლებელთა მომზადების თაობაზე⁵², რომელშიც დაყენებული იქნა მოთხოვნა „სკოლის სასწავლო პროგრამის რეფორმისა და ამ რეფორმის გატარებისათვის საჭირო დემოკრატიული სტრუქტურების ჩამოყალიბების“ შესახებ. აღნიშნული ნორმატიული დოკუმენტის 59-ე მუხლში ნათქვამია: „საჭიროა ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ მოცემულ ძალისხმევაში იკვეთება ორი ამოცანა, რომლებიც ძალიან სერიოზულ მუშაობას საჭიროებს. ეს ამოცანებია: უზრუნველყოფა იმისა, რომ ძირითადი უფლებების ქარტია ყველა მოსწავლის, პედაგოგის, განათლების სისტემის ყველა ხელმძღვანელისა და დამხმარე პერსონალის ცხოვრების ჰანუყრელ ელემენტად იქცეს; და უზრუნველყოფა იმისა, რომ არცერთი საგანმანათლებლო ინსტიტუტი არ ხელყოფდეს და არ არღვევდეს ამ უფლებებს, საკუთარი უფლება-მოვალეობების არაჯეროვნად შესრულების საშუალებით“.

ქვევით მოცემულია ამონარიდი მე-9 კლასის სოციალურ მეცნიერებათა სასწავლო პროგრამიდან. როგორც ამ ამონარიდიდან ჩანს, გზამკვლევი მოიცავს საკონტროლო სიას, რომელიც უკავშირდება, როგორც სასწავლო პროგრამის შინაარსს, ასევე, სწავლის შედეგებს (სწავლის შედეგები ესადაგება „სასწავლო პროგრამა 2005 (C2005)“-ის მოთხოვნებს).

ადამიანის უფლებები და ჩართულობა: საკონტროლო სია სოციალური მეცნიერებისათვის (მე-9 კლასი)

გათვალისწინებულია თუ არა ეროვნული სასწავლო პროგრამის შესწორებულ ვარიანტში შემდეგი ელემენტები?

- 1) ისტორიული მოვლენების ზომიერი წარმოჩინება;
- 2) ადამიანის უფლებების თვალსაზრისით არსებული სიტუაციის შეფასება სამხრეთ აფრიკაში და მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში;
- 3) კაცობრიობის ისტორია - როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვისათვის ბრძოლის ისტორია;

⁵² განათლების დეპარტამენტი (1995 წელი), „1995 წლის ნორმატიული დოკუმენტი #196, განათლებისა და მასწავლებელთა მომზადების შესახებ“, პრეტორია. შეგიძლიათ იხილოთ ვებ-გვერდზე: www.education.gov.za/

- 13) უმცირესობათა ჯგუფები, მკვიდრი, ადგილობრივი მოსახლეობა და სხვა დაუცველი ჯგუფები (ბავშვები და ბავშვთა შრომა);
- 14) ლტოლვილები და ეროვნების არმქონე პირები;
- 15) ისტორია, ქალები და გენდერული თანასწორობა;
- 16) მითები, სტერეოტიპები და დისკრიმინაცია.

სასწავლო პროგრამა მასწავლებლებისგან/სკოლისგან მოითხოვს მოსწავლეებში რიგი საბაზისო მოქალაქეობრივი უნარების განვითარებას. ესენია:

- სოციალური, სამოქალაქო, კონსტრუქციული და კრიტიკული აზროვნების უნარები, რომლებიც საჭიროა სამოქალაქო ცხოვრებაში ეფექტური მონაწილეობისათვის;
- ცოდნის შეძენისა და გაგების უნარი, რომელიც მას საშუალებას მისცემს პატივი სცეს ყველა მოქალაქის, ლტოლვილისა თუ ეროვნების არმქონე პირის უფლებებსა და პასუხისმგებლობებს;
- ისტორიის, როგორც სამართლიანობის, მშვიდობისა და ადამიანის უფლებების დაცვისათვის ბრძოლის აღქმის უნარი;
- მსოფლიოში არსებული კულტურებისა და ტრადიციების გაგებისა და პატივისცემის გრძნობის გამომუშავების უნარი;
- პირადი პასუხისმგებლობების დემონსტრირების უნარი.

დანართები

მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, თუ როგორ ხდება კურიკულუმის შემუშავების შემდგომ კურიკულუმებისა და სასწავლო პროგრამების განვითარება. ქვემოთ წარმოდგენილია სპეციალური ინსტრუმენტები, რომლებიც, ერთი მხრივ, ხელს უწყობს კურიკულუმისა და სასწავლო პროგრამების შემუშავებას, ასევე, მეორე მხრივ, წარმოადგენს მათი დახვეწის, განვითარებისა და შეფასებისთვის საჭირო რეკომენდაციებს/ინსტრუმენტებს:

ინსტრუმენტი 1: სასწავლო პროგრამის შემუშავება-განვითარებასთან დაკავშირებული საერთაშორისო რეკომენდაციები და სახელმძღვანელო პრინციპები⁵³

სასწავლო პროგრამა უნდა მოიცავდეს ადამიანის უფლებების, თავისუფლებისა და თანასწორობის ყველა ელემენტს, რათა შესრულებულ იქნას ამოცანები, რომლებიც განსაზღვრულია „ყველასადმი პატივისცემის სწავლების“ ფარგლებში.

- ცოდნა და გაგება, ღირებულებები, დამოკიდებულებები და უნარები განვითარებული უნდა იყოს უმაღლეს დონეზე.
- უნდა არსებობდეს ცხადი და გამოკვეთილი კავშირი ეროვნულ და საერთაშორისო სამართლებრივ დოკუმენტებს შორის და, ასევე, ფილოსოფიურ, ისტორიულ და პოლიტიკურ მოსაზრებებს შორის.
- უნდა არსებობდეს შესაბამისობა და ბალანსი თეორიულ და პრაქტიკულ ელემენტებს შორის, რომლებიც ერთმანეთს ავსებს.
- საჭიროა მოსწავლეთა წახალისება, რათა მათ გააცნობიერონ საკუთარი დამოკიდებულებები მრავალფეროვნებისა და განსხვავებების მიმართ და ასევე გააცნობიერონ საკუთარი ღირებულებები.

⁵³ გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (2014 წელი), „ყველასადმი პატივისცემის სწავლება, გზამკვლევი“, პარიზი, გვ. 56-57.

- არსებობს რამდენიმე საერთაშორისო დოკუმენტი და კონვენცია, რომლებშიც აღწერილია თუ რა უნდა იყოს და რა არ უნდა იყოს წარმოდგენილი სასწავლო პროგრამებში, ხელმისაწვდომობის, მიღწევადობის, მისაღებობისა და გამოყენებადობის თვალსაზრისით.
- საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ მოითხოვს, რომ განათლება ხელმისაწვდომი იყოს ყველა ადამიანსათვის და რასობრივი განსხვავება არ იქცეს ამ უფლების ხელყოფის მიზეზად.
- კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ მოითხოვს, რომ განათლება ხელმისაწვდომი იყოს ყველა ბავშვისთვის და დაწყებითი განათლების საფეხური იყოს უფასო.
- კონვენცია ქალის მიმართ ყველა ფორმის დისკრიმინაციის აღმოფხვრის შესახებ მოითხოვს ისეთი გარემოს შექმნას, სადაც სასწავლო პროგრამა ერთიანი იქნება ვაჟებისა და გოგონებისათვის და სრულებით აღმოფხვრილი იქნება სტერეოტიპული კონცეფციები ქალებისა და მამაკაცების შესახებ.
- კონვენცია შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ მოითხოვს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა ინტეგრაციას საბაზო განათლების სისტემაში.
- კონვენცია შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ მოითხოვს განათლებაში მისაღებობისა და გამოყენებადობის პრინციპების გათვალისწინებას, ბრაილისა და ნიშნების ენის გამოყენებას და საჭიროებს სპეციალურად მომზადებულ მასწავლებლებს.
- სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-19 მუხლით იკრძალება ომის პროპაგანდა და ეროვნული, რელიგიური ან რასისტული შუღლის გაღვივებისაკენ მოწოდება, რაც დისკრიმინაციის, მტრობისა ან ძალადობის წაქეზებას წარმოადგენს.
- მკვიდრი ხალხების უფლებების შესახებ გაერო-ს დეკლარაციის მე-14 მუხლში ნათქვამია, რომ მკვიდრ ხალხებს გააჩნიათ უფლება ჩამოაყალიბონ და მართონ საკუთარი განათლების სისტემები და ინსტიტუტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ საკუთარ ენაზე განათლების მიღებას, იმ მეთოდების გამოყენებით, რომლებიც ესადაგება სწავლებისა და სწავლის მათ საკუთარ კულტურას.
- განათლების სფეროში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის კონვენციის მე-5 მუხლში ნათქვამია, რომ აუცილებელია უმცირესობებს მიეცეთ შესაძლებლობა განათლება მიიღონ საკუთარ ენაზე და შეისწავლონ საკუთარი კულტურა და ისტორია.
- გაერო-ს დეკლარაციაში ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების შესახებ ნათქვამია, რომ ენის შენარჩუნება უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია კულტურულ უმცირესობათა იდენტობის შენარჩუნებისათვის.
- გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის დოკუმენტები, როგორცაა კონვენცია განათლების სფეროში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ, რეკომენდაცია საერთაშორისო ურთიერთგაგებისათვის განათლების შესახებ, ადამიანის უფლებებთან და ძირითად თავისუფლებებთან დაკავშირებული თანამშრომლობა, მშვიდობა და განათლება (1974 წელი), და დეკლარაცია რასისა და რასობრივი ცრურწმენების შესახებ (1978 წელი) გვაწვდის შემდგომ რეკომენდაციებს მშვიდობისათვის განათლებასთან დაკავშირებით.
- განათლება მიმართული უნდა იყოს ინტელექტუალური და ემოციური განვითარებისაკენ, რათა მოსწავლეებს გამოუმუშავდეთ სოციალური პასუხისმგებლობისა და სოლიდარობის შეგრძნება.

- განათლება უნდა ემსახურებოდეს ყოველდღიურ ცხოვრებაში თანასწორობის პრინციპების დაცვას.
- განათლება უნდა გვეხმარებოდეს იმ თვისებების, შესაძლებლობებისა და უნარების გამომუშავებაში, რომლებიც პიროვნებას საშუალებას აძლევს კრიტიკულად მიუდგეს პრობლემას.
- განათლება უნდა სცდებოდეს გაკვათილის ფორმატში სწავლების ფარგლებს. იგი უნდა წარმოადგენდეს აქტიურ სამოქალაქო წვრთნას, რომელიც საშუალებას აძლევს ყველა პიროვნებას გაიგოს თუ როგორ ფუნქციონირებს საჯარო ინსტიტუტები, როგორც ადგილობრივ ასევე ქვეყნისა და საერთაშორისო მასშტაბებით.
- რეკომენდებულია განათლება იყოს დისციპლინათაშორისი, მისი შინაარსი უნდა ესადაგებოდეს პრობლემის გადაჭრას და უნდა ითვალისწინებდეს შესწავლის საგნის კომპლექსურობას.

ინსტრუმენტი 2: სასწავლო პროგრამის სახეები და ანალიზის პროცედურები⁵⁴

შემოწმებული სასწავლო პროგრამის ტიპი	პროცედურები	ინსტრუმენტები
ოფიციალური მიზნობრივი სასწავლო პროგრამა	დოკუმენტების შემოწმება (სასწავლო პროგრამის ამსახველი დოკუმენტებისა და სასწავლო მასალის ტექსტის ანალიზი; მონაწილე მხარეების გამოკითხვა და სპეციალისტთა კომენტარები)	- ანალიტიკური ჩარჩოები; - კოდირებული სქემები (ე.ი. ტექსტის ანალიზისათვის: შინაარსობრივი ელემენტებისათვის ნუმერაციის მინიჭება, რომლებიც განისაზღვრება კონკრეტული ანალიტიკური კრიტერიუმების შესაბამისად). - კითხვარები (შესაძლებელია იყოს განსხვავებული კითხვარები სპეციალისტებისა და ექსპერტებისათვის და სხვა მონაწილე მხარეებისათვის, მაგალითად, მშობლებისა, საქმიანი წრეებისათვის); - დამხმარე მასალა სამიზნე ჯგუფისათვის; - დამხმარე მასალა ინტერვიუებისათვის.
გახორციელებული, ინტერაქტიური, საგაკვეთილო სასწავლო პროგრამა	- დაკვირვება სკოლასა და საკლასო გარემოში; - მონაწილე მხარეების გამოკითხვა.	- დაკვირვების ოქმები; - კითხვარები (შესაძლებელია იყოს განსხვავებული კითხვარები სპეციალისტებისა და ექსპერტებისათვის და სხვა მონაწილე მხარეებისათვის, მაგალითად, მშობლებისა, საქმიანი წრეებისათვის); - დამხმარე მასალა სამიზნე ჯგუფისათვის; - დამხმარე მასალა ინტერვიუებისათვის.

⁵⁴ დ. გეორგესკუ (2012 წელი), „ზომბაზეს სასწავლო პროგრამის რეფორმა: კონცეპტუალური დოკუმენტი“, გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია, ბეირუთი. გვ. 28-29.

ეფექტური, რეალიზებული, შესწავლილი, გახორციელებული სასწავლო პროგრამა	მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრებისა და შედეგების ანალიზი (ე.ი. მოსწავლეთა ნამუშევრების, გამოცდებისა და ტესტირების შედეგების ანალიზი, დინამიური ანალიზი, მოსწავლეთა მოსწრების შეფასება).	- ანალიტიკური ჩარჩოები; - სტატისტიკური ანალიზი; - კოდირებული სქემები (ე.ი. მოსწავლეთა ნამუშევრებში ასპექტების რაოდენობრივი განსაზღვრა).
ფარული სასწავლო კურიკულუმი	- ფარული გზავნილების ანალიზი; - მონაწილე მხარეების გამოკითხვა.	- ანალიტიკური ჩარჩოები; - კოდირებული სქემები (ე.ი. იმ ფარული გზავნილების ანალიზი, რომლებიც სასწავლო პროგრამით არ არის გათვალისწინებული); - კითხვარები და დამხმარე მასალა ინტერვიუების საწარმოებლად; - დამხმარე მასალა სამიზნე ჯგუფისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

1. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განვითარების პროგრამა (2002 წელი). კოსტა რიკა, „ადამიანის უფლებათა შესახებ სწავლების კვლევის შეფასება“.
2. გ. პ. უიგინსი, ჯ. მაკტილდე, ლ.ჯ. კიერნანი და ფ. ფროსტი (1998 წელი), „აღვიქვამთ ფორმის მიხედვით“ ზედამხედველობისა და სასწავლო პროგრამების განვითარების ასოციაცია, ალექსანდრია, ვირჯინია.
3. დანიის ადამიანის უფლებათა ინსტიტუტი (2013 წელი), „დანის სკოლებში ადამიანის უფლებათა სწავლების კარტოგრაფიული კვლევა“.
4. ს. სნეგარი (2010 წელი), დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებების შესახებ სწავლების შეფასება სკანდინავიის ქვეყნებსა და ესპანეთში: შეფასების გზებისა და საშუალებების კრებული, „ისლანდია“, დანიის, ფინეთის, ისლანდიის, ნორვეგიისა და ესპანეთის განათლების სამინისტროები: სკანდინავიის ქვეყნების ქსელი.
5. გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (2014 წელი), კორეის რესპუბლიკის პასუხი, საერთაშორისო დონეზე ურთიერთგაგების, თანამშრომლობისა და მშვიდობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სწავლების თაობაზე
6. ხორვატიის მეცნიერების, განათლებისა და სპორტის სამინისტრო (2012 წელი), „ბროშურა ხორვატიაში დემოკრატიული მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების სწავლების შესახებ“.
7. ნ. ლონკარიჩ ჯელაკიჩი, განათლებისა და მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების სააგენტო (2014 წელი), „ხორვატიის განათლების სისტემაში მოქალაქეობისათვის განათლების ჩართვასთან დაკავშირებული პროცესები და არსებული ფონი“.
8. ავსტრალიის სასწავლო პროგრამების, შეფასებისა და ანგარიშების მომზადების ადმინისტრაცია (ACARA) (2012 წელი), „სასწავლო პროგრამების განვითარების პროცესი, მე-6 ვერსია“.

9. ავსტრალიის სასწავლო პროგრამების, შეფასებისა და ანგარიშების მომზადებისა და მინისტრაციის (ACARA) ვერ-გვერდი, სახელწოდებით „დისციპლინათაშორისი პრიორიტეტები“: www.acara.edu.au/curriculum/cross_curriculum_priorities.html.
10. ანდორის განათლების სამინისტრო (2014 წელი), „ანდორის სავალდებულო ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის კურსდამთავრებულთა პროფილის განსაზღვრა“.
11. ფ. ტიბითსი (2010 წელი), გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის სახელით, კოსოვოს განათლების სამინისტროსათვის მომზადებული დოკუმენტის პროექტი.
12. მონტენეგროს განათლების სამინისტროს, საგანმანათლებლო მომსახურების ბიუროს სამოქალაქო განათლების კომისია, აგრეთვე, ფონდი ღია საზოგადოება ინსტიტუტის წარმომადგენლის ოფისი მონტენეგროში, ეუთო-ს მისია მონტენეგროში, გაერო-ს ბავშვთა ფონდი და სამოქალაქო განათლების არასამთავრობო ორგანიზაციათა ცენტრი (2007-2010 წლები), „სამოქალაქო განათლების სტრატეგია მონტენეგროს დაწყებით და საშუალო სკოლებში, 2007-2010 წლებში“, პოდგორიცა.
13. სკოლა ადამიანის უფლებათა დაცვის სამსახურში (2005 წელი), „ადამიანის უფლებათა მოქმედების სფერო და თანამიმდევრობა“, ნიუ-იორკი.
14. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკის განათლების დეპარტამენტი (1995 წელი), „1995 წლის ნორმატიული დოკუმენტი #196, განათლებისა და მასწავლებელთა მომზადების შესახებ“, პრეტორია. შეგიძლიათ იხილოთ ვებ-გვერდზე: www.education.gov.za/
15. გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (2014 წელი), „ყველასადმი პატივისცემის სწავლება, გზამკვლევი“, პარიზი.
16. დ. გეორგესკუ (2012 წელი), „ზიმბაბვეს სასწავლო პროგრამის რეფორმა: კონცეპტუალური დოკუმენტი“, გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია, ბეირუთი.

თავი VII. დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლების ასპექტები სასკოლო სახელმძღვანელოებში

შინაარსი:

11. ქართული ენა და ლიტერატურა
12. მე და საზოგადოება
13. ჩვენი საქართველო
14. ისტორია
15. გეოგრაფია
16. მათემატიკა
17. უცხო ენები (ინგლისური, გერმანული)
18. მუსიკა
19. ბუნებისმეტყველება
20. ბიოლოგია

მოქალაქეობრივი განათლების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის სახელმძღვანელოა, რადგან ქართულ (და არა მხოლოდ) რეალობაში სწორედ სასკოლო სახელმძღვანელოა ის საბოლოო (და ხშირად ერთადერთი ხელმისაწვდომი) „პროდუქტი“, რომელსაც სწავლება/სწავლის პროცესის მონაწილე სამივე აგენტი – მასწავლებელი, მოსწავლე, მშობელი – იყენებს.

კვლევის მიზნად დავისახეთ საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის სახელმძღვანელოებში მოქალაქეობრივი განათლების ასპექტების შესწავლა, იმის დადგენა, რამდენად არის წარმოდგენილი სასწავლო მასალებში მოქალაქეობრივი ცოდნის, უნარებისა და დამოკიდებულებების ხელშემწყობი ან ხელშემშლელი ტექსტები, თვალსაჩინოებები, სავარჯიშოები, აქტივობები და ა.შ.

საგნების არჩევა განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ კონკრეტული დისციპლინების სწავლების სტანდარტი მეტ-ნაკლებად ითვალისწინებს მოქალაქეობრივი განათლების ასპექტებს. ეს საგნებია: ქართული ენა და ლიტერატურა, უცხო ენები, ბუნება, ხელოვნება და საზოგადოებრივი მეცნიერებები, მათემატიკა.

სასწავლო მასალის გაანალიზებისას ყურადღებას ვაქცევდით თემის სათაურს, ავტორისეულ ტექსტს, წყაროს, თვალსაჩინოებას (რუკა, სქემა, ილუსტრაცია, ფოტო, ნახატი, და სხვ.), სავარჯიშოს/კითხვას და დავალებას/პროექტს.

სახელმძღვანელოებში არსებული სასწავლო მასალა გაანალიზდა შემდეგი მიმართულებით: 1. როგორ არის წარმოდგენილი მოქალაქეობრივი განათლების კომპონენტები; 2. როგორ არის ასახული მოქალაქეობრივი კომპონენტები ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ჭრილში.

კვლევისას გამოიკვეთა სასწავლო მასალა: რომლებიც ხელს უწყობს ან/და აფერხებს (ა) მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის (საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება) შეძენასა და გაფართოებას; (ბ) მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების (მაგ.: კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის და ა.შ.) შეძენასა და განვითარებას და (გ) დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების (გარემოზე ზრუნვა, განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, ენის, მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტობა) ჩამოყალიბებას.

ამრიგად, გთავაზობთ სახელმძღვანელოთა ანალიზს თემებისა და მოქალაქეობრივი კომპეტენციების კომპონენტების (ცოდნა, უნარები, დამოკიდებულებები) მიხედვით.

ქართული ენა და ლიტერატურა

ქართული ენისა და ლიტერატურის სახელმძღვანელოებში წარმოდგენილია გარკვეული მასალა, რომელიც ხელს უწყობს მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი ცოდნის ფორმირებას.

პირველი კლასის სახელმძღვანელოში⁵⁵ მოცემულია რამდენიმე თემა, რომელთა მიზანია მოსწავლე აზიაროს ისეთ ღირებულებებს, როგორიცაა შრომა, სხვაზე მზრუნველობა, სხისი დახმარება და დაფასება, თანადგომა და ა.შ. მაგალითად, „ფუტკარიც კი არ შრომობს მარტო თავისთვის. ადამიანმა როგორ არ უნდა იზრუნოს სხვისთვისო“ (მოთხრობა „ბერიკაცი და ნამყენი“), „არ მინდა სუსტსა და უიარაღო არსებაზე ძალა ვიხმარო, სჯობს თავაზიანად მოვექცე“ (მოთხრობა

⁵⁵ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. კუპრავა, დ. ნაზირიშვილი, მ. ფოფხაძე, მ. ხაზიური, 2018

„პეპელა და ფუტკარი“; „პატარა გემი და პატარა დელფინი მაშინვე მისკენ გაქანდნენ. დელფინმა მეთევზე ზურგზე შეისვა. კაცმა სული მოითქვა და გემზე ასვლა შეძლო“ (მოთხრობა „პატარა გემი და პატარა დელფინი“)

მეორე კლასის სახელმძღვანელოს⁵⁶ მასალის ნაწილი ეხება ისეთ თემებს, როგორიცაა: ღირსება/ღირსეული საქციელი - „მაპატიე ჩემი უღირსი საქციელის გამო, დღეიდან შენი ერთგული მეზობელი ვიქნები“ (მოთხრობა „ღირსეული სამაგიერო“); სიბეჯითე და წარმატების მაგალითის ძალა - „ნიკო ბიბლიოთეკაში ხშირად იჯდა და წიგნებს ხშირად კითხულობდა, გიგოს კი სულ ეზოსკენ ეჭირა თვალი, როცა ნიკომ ვიქტორინაში გაიმარჯვა, დარცხვენილმა გიგომ გადაწყვიტა ბიბლიოთეკაში ხშირად ევლო, რათა ცოდნა მიეღო“ (მ. მიქელაძის მოთხრობა „ბეჯითი და ზარმაცი“); მშვიდობიანი თანაარსებობა - „აი შენი ხბო, ჩაიბარე, მეზობლებს ჩხუბი არ შეგვშვენისო. მეზობელს შერცხვა და ივანეს გადახდილი ფული უკანვე დაუბრუნა“ (ი. გოგებაშვილის მოთხრობა „მეზობლები“); მეგობრობა და თანაგრძნობა - „სალამოს ნოდარი ისე წამოვიდა შინ, რომ სათამაშო ნავი აღარ წამოუღია. მამა ის ნავი გივის დაუტოვე, იმას ხომ მამა არ ჰყავს! მამამ ნოდარი შეაქო და ნავის ყიდვას შეჰპირდა“ (ქ. ჭილაშვილის მოთხრობა „ნავი“).

მეოთხე კლასის სახელმძღვანელოში⁵⁷ მოცემულია სამშობლოსთვის თავდადების მაგალითი - ბერი თევდორეს თავგანწირვა, რითაც მან ქვეყანა მძიმე განსაცდელისგან იხსნა. ვხვდებით სხვა საყმაწვილო ისტორიულ-პატრიოტული ჟანრის მასალასაც, რაც მოსწავლეს წარსულის აღქმასთან და ისტორიული მემკვიდრეობის დაფასებასთან ერთად, უვითარებს რიგ მოქალაქეობრივ ღირებულებებს (სამშობლოს სიყვარული, ერთგულება, თავისუფლება და სხვ.), თუმცა, მოქალაქეობრივი ცოდნის სათანადო გაფართოება-გაღრმავებას მხოლოდ ამ ჟანრის ლიტერატურა ვერ უზრუნველყოფს.

მეოთხე კლასის ალტერნატიულ სახელმძღვანელოში⁵⁸ მოყვანილი მაგალითები, არ აფერხებს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენა-გაფართოებას, ასევე არ შეურაცხყოფს საკუთარი და სხვა ერის კულტურას, ენას, რელიგიას, საკუთარ თუ სხვის პიროვნულ ღირსებას. ტექსტებში შეტანილია სახელმწიფოზე ზრუნვის ელემენტები. არ ჩანს დისკრიმინაცია ადამიანების მიმართ მათი განსვავებული შეხედულებისა და საქმიანობების მიუხედავად, ჩანს ბუნებრივ გარემოზე ზრუნვის ელემენტებიც. თუმცა, სასურველი იქნებოდა ისეთი ტექსტების მოხმობა, რომლებშიც საინტერესოდ და მრავალმხრივად გაშუქდებოდა მოქალაქეობასთან დაკავშირებული მოსწავლეებისთვის მეტ-ნაკლებად ნაცნობი თემები და პრობლემები, ისტორიული ფაქტები, საინფორმაციო და შემეცნებითი საკითხები.

მეხუთე კლასის სახელმძღვანელო⁵⁹ შეიცავს რამდენიმე თემას/სასწავლო რესურსს, რომლებიც ხელს უწყობს მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი ცოდნის შექმნასა და განმტკიცებას. სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება - „სახელოვანი წინაპრები. ვახტანგ მეფე“ (შოთა ნიშნიანძე), „სახელოვანი წინაპრები თამარის დროშა გაშალეს“ (გრიგოლ ორბელიანი).

ამ ასაკის მოსწავლეებს უყვართ ისტორიული ამბები, თავგადასავლები, თვალსაჩინოებები. ისინი ხშირად აიგივებენ თავს პერსონაჟებთან. სახელმძღვანელო მოსწავლეს უქმნის წარმოდგენას,

⁵⁶ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁵⁷ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁵⁸ გამომცემლობა „ტრიასი“. ავტორები: ი. იაშვილი, ნ. მხეიძე, მ. აბესაძე, 2018

⁵⁹ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, ე. ქურციკიძე, 2018

რომ ვახტანგ მეფე, როგორც ძლიერი, შრომისმოყვარე, უშიშარი, სამშობლოსთვის თავგანწირული და სხვათა მოამაგე, ღმერთის სიყვარულს იმსახურებს და ჩვენი ქვეყნის ისტორიაშიც სამაგალითო გმირად არის მიჩნეული. იგივე ითქმის დავით აღმაშენებელზე, თამარზე და სხვა მეფეებზე. ასეთი მაგალითების მიწოდებით სახელმძღვანელოს შეაქვს წვლილი მოსწავლის პატრიოტ მოქალაქედ აღზრდაში.

ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ განხილული სახელმძღვანელო მრავლად შეიცავს მოსწავლის ინტერესებისგან განყენებულ თემებსაც. მათი ნაწილი საკმაოდ ძნელი აღსაქმელია მეხუთე კლასელისთვის.

საბოლოო ჯამში, მოსწავლეებისგან საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება დიდწილად დამოკიდებულია მასწავლებელთა კვალიფიკაციასა და მზაობაზე და არა იმდენად უშუალოდ სახელმძღვანელოს შინაარსსა თუ მის მეთოდურ აპარატზე. სახელმძღვანელოში მოტანილი ისტორიული ტექსტები, მეორეს მხრივ, შეიცავენ იმის საშიშროებასაც, რომ მოსწავლეებს გაუღვივდეთ მეზობელი ხალხებისადმი მტრული განწყობა - ისინი ხომ დღენიადაგ საქართველოს დაპყრობაზე, მის განადგურებაზე ფიქრობდნენ და ამ მიზნით აწყობდნენ სასტიკ ლაშქრობებს. სწორედ ასეთი კონტექსტი უბიძგებს ხოლმე მოსწავლეების ნაწილს ვაჟკაცებად აღიქვან მხოლოდ მტრის გამანადგურებელი მეზომოლები და არა ისინიც, რომლებიც განიარაღებულ მტერს სიცოცხლეს უნარჩუნებენ (ი. ჭავჭავაძის მოთხრობა „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“).

მეექვსე კლასის სახელმძღვანელო⁶⁰ ძალიან პირობითად ასახავს საქართველოს კულტურულ მრავალფეროვნებას. ერთგვარ გამოწკნის წარმოადგენს თემა - „ჩემი თბილისი“ (თბილისის ისტორია, გაზაფხულის დღესასწაული, ლურჯი სუფრა, მუშთაიდი, „ზეპირი გაზეთები“ თბილისში, პანსიონები და გიმნაზია, ტრანსპორტი), რომელიც ხელს უწყობს კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობას და დაფასებას, სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების როლის გაცნობიერებას თბილისური სუბკულტურის ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესში.

მეშვიდე კლასის სახელმძღვანელოში⁶¹ წარმოდგენილი მასალიდან მოქალაქეობრვ ცოდნას განაპირობებს შემდეგი თემები:

1. „მე ვარ ადამიანი“. მთავარი იდეა - ადამიანი, როგორც უნივერსალური ღირებულება. ტექსტი - „გამხდარ თხას, დაკოჭლებულ ცხენს, ჩახმახდამტვრეულ თოფს ფასი ეკარგება; ადამიანს კი ერთი და იგივე ფასი აქვს ყოველთვის და ყველგან, იმერეთის მეფობას არგუნებს თუ დანელიას მეღორედ გააჩენს უფალი. დადიანის სასახლე ათას ფაცხაში გაიცვლება; ადამიანი კი იმდენივე ღირს, რაც მთელი კაცობრიობა, ადამიანის არც გაცვლა შეიძლება, არც შეფასება, არც გამრავლება, არც გამოკლება. იგი ერთია, მუდამ ერთი. ადამიანი მუდამ ადამიანია - არც მეტი და არც ნაკლები“). ნაწარმოებს ერთვის თვალსაჩინოება - ოგიუსტ როდენის „მოაზროვნე“ (ბრინჯაოს ქანდაკება, 1880-1904) და ბლეზ პასკალის (მე-17 ს) „აზრების“ ნაწყვეტი: „ადამიანის სიდიადე - ესაა მისი აზროვნების უნარი. ადამიანი მხოლოდ ლერწამია, უმწეო ლერწამი, მაგრამ ეს ლერწამი აზროვნებს. მთელი ჩვენი ღირსება აზროვნებაა.“

2. ვაჟა-ფშაველას „რამ შემქმნა ადამიანად“. მთავარი იდეა - რას ნიშნავს ადამიანად ყოფნა?

⁶⁰ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, ნ. ჩხენკელი, თ. კუხიანიძე, 2018

⁶¹ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, 2012

3. ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ფიქრნი მტკვრის პირას“. მთავარი იდეა - რა არის ადამიანის დანიშნულება?

„მაგრამ რადგანაც კაცნი გვქვიან - შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევ მივსდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს.“

4. მეფე ვახტანგ VI-ის „შეგონება“. მთავარი იდეა - ადამიანად ყოფნის დანიშნულება, მოვალეობა და მიზანი.

„კაცმან უნდა თავის საქმე ყველა ღვთითა მოივარგოს,
ამ სოფელსა ხელი ჰყაროს, იქაც ბარგი დაიბარგოს,
მოყვარეთ და ამხანაგთათვის რიგით რამე არგოს,
სახელის ხე საჩრდილებლად წყლისა პირსა სამე დარგოს“.

მეთორმეტე კლასის სახელმძღვანელო⁶² მოქალაქეობრივი ცოდნის შექმნის თვალსაზრისით შეიცავს გარკვეულ მასალებს.

რელიგიის, კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობის გააზრებას ხელს უწყობს გურამ რჩეულიშვილის „ალავერდობა“. ავტორისეული ტექსტი - „სექტემბრის ბოლოს ალავერდში გამართული ტრადიციული ქრისტიანული დღეობები იმართებოდა, რომელიც ინტერნაციონალურ ხასიათს ატარებდა...“.

საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის შეცნობას - გურამ დოჩანაშვილი „კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა“. ავტორისეული ტექსტი - არის რაღაც საერთო ღვინის სმასა და კითხვას შორის, მე მგონი ის, რომ ორივეს ეგრეთ წოდებული პიროვნების თავისუფლებასთან მივყავართ, ოღონდ ერთი - მიშვებული, აგდებული და ულამაზო თავისუფლებაა, უპასუხისმგებლობით გამოწვეული, მეორე კი - შემართებული, გამოცდილი და ყოვლისშემძლე, ამამაღლებელი...“.

კულტურული მემკვიდრეობისა და საკუთარი თავის შეცნობა - ნ. ლორთქიფანიძის „შელოცვა რადიოთი“. ავტორისეული ტექსტი - მოთხრობის მთავარი გმირი ელი გორდელიანი. თავადის ქალი ტრადიციულ მორალზე აღზრდილი და ტრადიციულადვე ცხოვრების წინაშე უსუსური, მორიდან მოსხლეტილი ნაფოტივით დაატრიალა ცხოვრების ტალღამ, აიტაცა და თავის მუქ მორევში შეაგდო, ქართველმა ქალმა სწრაფად გაიარა მეტამორფოზის გზა პარიზელი დემიმონდის სახემდე.

ამდენად, სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი მასალა, თემატურადაც მრავალფეროვანია და ხელს უწყობს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენას, საკუთარი და უცხო კულტურის, რელიგიის, შეხედულებების, ადამიანის უფლებისა და მოვალეობის მიმართ პატივისცემის გრძნობის გამოხატვასა და გაფართოებას.

ქართული ენისა და ლიტერატურის სახელმძღვანელოები ნაკლებად უწყობს ხელს მოქალაქეობრივი უნარების განვითარებას.

პირველი კლასის სახელმძღვანელოში⁶³ იშვიათია ისეთი დავალებები, კითხვები, სავარჯიშოები, რომლებიც მოქალაქეობრივი აქტივობისკენ უბიძგებს მოსწავლეებს და ნაკლებად ქმნის საშუალებას, რომ მათ გამოიყენონ მოქალაქეობრივი ცოდნის ელემენტები.

⁶² გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, 2012

გამონაკლისის სახით შეიძლება მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი, რომელიც ნაწილობრივ ესადაგება მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი უნარების განვითარებას:

ა) მოსწავლეებმა უნდა შეაფასონ იმ ბავშვების საქციელი, რომლებმაც ჩიტს ბუდე დაუნგრეს და უნდა განმარტონ თუ როგორ მოიქცეოდნენ მსგავს სიტუაციაში;

ბ) უნდა გაიხსენონ შინაურ ცხოველებთან, ფრინველებთან ურთიერთობის პირადი გამოცდილება და ისაუბრონ, დახმარებიან/დახმარებიან თუ არა მათ? (მოთხრობა - „ჩიტის ბუდე“);

მეორე კლასის სახელმძღვანელოს⁶³ რამდენიმე სავარჯიშო ხელს უწყობს მოქალაქეობრივი უნარების გამომუშავებას. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი:

1. კითხვა - როგორ გესმით ანდაზა: „ძალა ერთობაშია“?; დავალება - მოიყვანეთ შესწავლილი ტექსტები, რომლებიც შინაარსობრივად უკავშირდება ანდაზას, ან მაგალითი თქვენი ცხოვრებისეული გამოცდილებიდან (მოთხრობა - „სხეულის ნაწილების ჩხუბი“).

2. კითხვა - ივანეც რომ ისე მოქცეულიყო, როგორც მისი მეზობელი, შენი აზრით, როგორ დამთავრდებოდა მოთხრობა? (ი. გოგებაშვილის „მეზობლები“);

3. კითხვა - რატომ გაამარჯვებინა ბატონზე ნახევარწიწილას მეზღაპრემ? დავალება - დაასაბუთე, რომ ნახევარწიწილა მშრომელიც არის და გაბედულიც (მოსწავლე ამჩნევს, რომ სიმართლე და გაბედულებაა წარმატების პირობა და არა ძალა);

4. პროექტი - გამართეთ მკითხველთა თეატრი, გაანაწილეთ როლები და ზღაპარი ერთად წაიკითხეთ, თქვენი ამოცანაა პერსონაჟის ხასიათი ხმით გამოხატოთ (მოთხრობა - „ნახევარწიწილა“).

ამ დავალებებზე მუშაობისას მოსწავლეები ფიქრობენ ისეთ გადაწყვეტილებებზე, მათ შორის, პირადი გამოცდილების საფუძველზე, რომლებიც უკავშირდება სამოქალაქო უნარების (მშვიდობიანი თანაარსებობა, სამართლიანობა, თანაზიარობა და სხვ.) გამომუშავებას.

მეოთხე კლასის ერთი სახელმძღვანელო⁶⁴ მოქალაქეობრივი უნარების განვითარების თვალსაზრისით საკმაოდ მწირ შესაძლებლობებს იძლევა. მცირერიცხოვანი დავალებებიდან ტიპიურია კითხვა - როგორ შეაფასებდით მგლის საქციელს? დავალება - დაწერეთ ესე „როგორ იზიჟიმბდა სამართალი“ (ი.კრილოვის „მგელი და კრავი“).

ამავე კლასის მეორე სახელმძღვანელოც,⁶⁵ ძირითადად, ერთფეროვან დავალებებს შეიცავს. წიგნი არ არის დატვირთული მრავალფეროვანი სავარჯიშოებით, აქტივობებით, რომლებიც პრობლემის გააზრებაზე და გადაწყვეტაზე, ღირებულებების ჩამოყალიბებაზე, ცოდნის გამოყენებაზე იქნებოდა ორიენტირებული. რაც შეეხება ილუსტრაციებს, სასურველია ისინი იყოს უფრო მეტყველი, რათა მოსწავლეს მიეცეს შესაძლებლობა, საკუთარ წარმოსახვაში გაცოცხლებული ეპიზოდი ტექსტის შინაარსს მიუსადაგოს.

მეხუთე კლასის სახელმძღვანელო⁶⁶ ასევე ნაკლებად უწყობს ხელს მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების (მაგ.: კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის და ა.შ.) შეძენასა და განვითარებას. გვხვდება გარკვეული მასალა, მაგ. სულხან-საბა ორბელიანის იგავები: უსამართლო შირვანშაჰი, მეფე და ავსიტყვა, ორმოში ჩაგდებული მეფე, ენით დაკოდილი, უტკბესი და უმწარესი, რომელთა ანალიზი შესაძლოა

⁶³ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. კუპრავა, დ. ნაზირიშვილი, მ. ფოფხაძე, მ. ხაზიური, 2018

⁶⁴ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁶⁵ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁶⁶ გამომცემლობა „ტრიასი“. ავტორები: ი. იაშვილი, ნ. მხეიძე, მ. აბესაძე, 2018

⁶⁷ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, ე. ქურციკიძე, 2018

მოსწავლეებს უბიძგებდეს მოქალაქეობრივი უნარების გამომუშავებისკენ, თუმცა, ეს დასკვნაც საკმაოდ პირობითია და დიდწილად მასწავლებლის უნარსა და მონდომებაზეა დამოკიდებული. მოსწავლეები შედარებით უკეთ გეგულობენ ორმოში ჩადებული მეფისა და „ენით დაკოდილის“ არსს, რადგან ეს იგავები აღქმადია ამ ასაკობრივი ჯგუფისთვის (გარკვეულწილად უკავშირდება მათ გამოცდილებას, შეუძლიათ პარალელი გაავლონ რეალური ცხოვრების მაგალითებთან).

ასევე, გამონაკლისად შეიძლება ჩაითვალოს გურამ პეტრიაშვილის ორი ზღაპარი: „პატარა დინოზავრი“ და „პეპელა“. მართალია, დამოუკიდებლად ამ არცთუ მთლად საბავშვო ზღაპრების აღქმაც გაუჭირდებათ მოსწავლეებს, თუმცა, მასწავლებლის დახმარებით გააცნობიერებენ, რომ ადამიანი აუცილებლად უნდა ესწრაფოდეს საკუთარი შესაძლებლობების სრულყოფისკენ და რომ განვითარების საფუძველია ახლის მიება და არამხოლოდ უკვე არსებული, დამკვიდრებული ტრადიციების ჩარჩოებში მოქმედება - „მხოლოდ ახლის მაძიებელი, მზის, სინათლის მოყვარული პატარა დინოზავრი გადარჩება, იქნება გარდასახული, სხვა, უფრო ლამაზ არსებად. ასე ვართ ჩვენც, სიახლესკენ, განვითარებისკენ თუ არ ვისწრაფვით, პატარა დინოზავრის წინაპრების ტრაგიკულ ბედს გავიზიარებთ“.

მეექვსე კლასის სახელმძღვანელოს⁶⁸ თემა „ჩემი თბილისი“, როგორც უკვე აღინიშნა, დადებითად მოქმედებს მოსწავლეებზე, ასწავლის მათ ურთიერთპატივისცემას, სიკეთეს, თანადგომის მნიშვნელობას, ტრადიციების ურთიერთგავლენას და ა.შ. სახელმძღვანელო მოსწავლეებს დააფიქრებს ხაზარულას გრძნობებზე. აღ. ყაზბეგის „ნამწყემსარის მოგონებანი“ ხელს უწყობს კომუნიკაციის, საკუთარიდა სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის შეძენასა და განვითარებას, ასწავლის, როგორ გახდეს უკეთესი. აირჩიოს ცხოვრების სწორი გზა და თავად გამოიტანოს გადაწყვეტილება.

მეშვიდე კლასის სახელმძღვანელოში⁶⁹ წარმოდგენილი დავალებები ხელს უწყობს კრიტიკული არზოვნების, დისკუსიის, შეფასებისა და თვითშეფასების, სხვისი აზრის პატივისცემის, განსხვავებული კულტურების მახასიათებლების აღმოჩენის უნარების განვითარებას. ამ მიზანს პასუხობს შემდეგი:

1. საკვანძო კითხვა - რას ნიშნავს ადამიანად ყოფნა? მოსწავლეს ეძლევა დამატებითი მასალა - შოთა ნიშნიანის ლექსი „ხარი“ და კითხვები - როგორ ფიქრობთ, რას შეეგუა ავტორი - ხარის სიკვდილს თუ იმას, რომ სხვა ქვეყნის კულტურაში შეიძლება იყოს რაღაც შენთვის მიუღებელი, მაგრამ ამის გამო კულტურა არ უნდა შეიძულო? ჩანს თუ არა ტორიადორ დომინგინის რაინდული ბუნება?

2. რევაზ ინანიშვილის „წიგნი“. თემა - ისტორიული ფაქტი 1921 წლის თებერვალი. კითხვები - გყოლიათ თუ არა მტერი და რატომ მიგაჩნდათ ეს ადამიანი მტრად? თქვენი აზრით, რატომ მტრობენ ადამიანები ერთმანეთს? შეიძლება თუ არა შურისძიებამ ადამიანს მოუპოვოს სიმშვიდე?

პროექტი - ჯგუფური მუშაობა მასწავლებლის მიერ შერჩეული კითხვებით მიხედვით:

I ჯგუფი

რომელ ეპოქას შეგვახსენებს ეს ნოველა? ისაუბრეთ ამ ეპოქის შესახებ. რა არის მტრობა? თქვენი აზრით, რა აიძულებს უკვე მოხუცებულ მთხრობელს, რომ ეს ამბავი უამბოს მისგან სასიკვდილოდ გამეტებული ადამიანის შვილს?

II ჯგუფი

⁶⁸ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, ნ. ჩხენკელი, თ. კუხიანიძე, 2018

⁶⁹ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, 2012

რა ნიშნით შეარჩიეს მკვლელი? რისთვის უნდა იდიოს მან შური? მწერლის მიერ შერჩეული სახელები „წრუტი“ და „ტორიანი“ როგორ განგვაწყობს ამ პერსონაჟებისადმი? რამ „გაათამაშა“ და „გააბუმბერაზა“ ნოველის გმირი?

III ჯგუფი

მთხრობელი მოსაკლავად განწირულის ვაჟს ეუბნება: „ჩავიდოდა მზე და გამოჩნდებოდა მამაშენიც“, შემდეგ იგივე წინადადება ცოტაოდენ იცვლის სახეს: „ჩავიდა მზე, ჩამუქდა ქვეყანა და გამოჩნდა მამაშენიც“. რომელ წინადადებაში იჩინა თავი შინაგანმა დაძაბულობამ? ყმაწვილი (მთხრობელი) ბრმა შურისძიებითაა შეპყრობილი. ახლა მან განაჩენი უნდა აღასრულოს - კაცი უნდა მოკლას. რა ხდება ამ დროს მის სულში? რაზე ფიქრობს იგი? მწერალი აქვე არჩევს თბილ სიტყვას, რამაც გადააფიქრებინა კიდეც მკვლელობა.

IV ჯგუფი

რამ შეუშალა საბოლოოდ ხელი შურისმაძიებელს, რა საერთო თვისება აღმოაჩნდათ მას და მოსაკლავად შეგულებულს? რატომ ინახავს მსმენელი მამამისის მტრის ჩანაწერებს? რატომ ჰქვია ნოველას „წიგნი“?

3. შოთა ნიშნიანის „აფხაზური კანტატა“. კითხვა - ქართველი ხალხის რომელ ისტორიულ ჩვეულებაზეა ამ ლექსში ყურადღება გამახვილებული? რითია აფხაზეთი მნიშვნელოვანი პოეტისათვის?

4. რევაზ ინანიშვილის „ფრთხებიან ყვავები დამბაჩის ხმაზე“.

კითხვები - რატომ დაიძაბა ურთიერთობა ვიტგენშტეინსა და გენერალს შორის? თავიდან როგორ შეხვდნენ ისინი ერთმანეთს? რატომ იგრძნო თავი შეურაცხყოფილად ვიტგენშტეინმა და როგორ გამოხატა აღშფოთება? შეაფასეთ მისი საქციელი, სწორად მოიქცა თუ არა იგი? დუელის შედეგად იღუპება ღირსეული თავადი. მწერალი თავისი ქალიშვილისგან მოელის აღტაცებით თვალეგაბრწყინებულ რეაქციას, მაგრამ ქალიშვილი ერთადერთ კითხვას სვამს. რა კითხვაა? რაზე დაგვაფიქრებს გულდაწყვეტილი მწერალი?

5. ნოდარ დუმბაძის „ბოშები“. დავალება - გაიხსენეთ მიხეილ ჯავახიშვილის „ემშაკის ქვის“ დასასრული და შეადარეთ ნოდარ დუმბაძის „ბოშების“ დასასრულს. თქვენ როგორ ფიქრობთ, სწორად მოიქცნენ? რატომ არის ეს პარაგრაფი ასე დასათაურებული?

კომენტარი: განხილული სახელმძღვანელოს ნაწარმოებები მოქალაქეობრივი უნარ-ჩვევების გამომუშავებას ემსახურება. მოსწავლეების შეუძლიათ ტექსტში არსებულ დეტალებზე დაკვირვება, მსჯელობა საკუთარი და სხვისი უფლებების დასაცავად არგუმენტების მოფიქრება და წამოყენება.

ქართული ენისა და ლიტერატურის სახელმძღვანელოები ასევე ნაკლებად უწყობენ ხელს მოქალაქეობრივი **დამოკიდებულებების** განვითარებას.

პირველი კლასის სახელმძღვანელოში⁷⁰ იშვიათად მოიძებნება შესაბამისი ტექსტები, თვალსაჩინოებები და დავალებები. გამონაკლისად შეიძლება ჩაითვალოს: მოთხრობა „მზე და წვიმა“, სადაც მოსწავლეს უყალიბდება პოზიტიური დამოკიდებულება მრავალფეროვნებისადმი - „დიდხანს კამათობდნენ მზე და წვიმა. ბოლოს იმაზე შეთანხმდნენ, რომ მზემ ძველებურად აშუქოს და წვიმამ ისევ რწყას დედამიწა (ი. გოგობაშვილის მიხედვით); „პეპი მაღალი წინდა“ - მოსწავლეს მიეწოდება მაგალითი, რომ სიკეთე მაშინ ფასობს, როდესაც მას ყველას თანაწორად უნაწილებ - „ყველა წინ გამოვიდა, ანიკამ და ტომიმ ბავშვებს კანფეტები დაურიგეს“.

⁷⁰ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. კუპრავა, დ. ნაზირიშვილი, მ. ფოფხაძე, მ. ხაზიური, 2018

მეორე კლასის სახელმძღვანელო⁷¹ მოსწავლეებში აყალიბებს გარკვეულ მოქალაქეობრივ დამოკიდებულებებს: პრობლემის მშვიდობიანი გადაჭრა - „ივანემ დაიჭირა ხბო, მიუყვანა მეზობელს და უთხრა - აი შენი ხბო, ჩემი ბოსტნიდან მოგიყვანე, ჩაიბარე მეზობლებს ჩხუბი არ შეგვშვენიოს“ (ი. გოგებაშვილის „მეზობლები“); თანაზიარობა, თანადგომა და ერთიანობა - „ეზოში დიდი აუზი გააკეთეს, სადაც ბიჭები ქაღალდის გემებს უშვებდნენ. მეეზოვეს არ მოსწონდა და უშლიდა ბიჭებს წყალი ბინძურდებაო. ბიჭები ერთ გუნდად შეიკრნენ და ერთობლივი შრომით ერთი გემი გააკეთეს და აუზში გაუშვეს. ეს გემი ყველასი იყო“ (ნ. ბეზარაშვილის „ერთი გემი“); თანაგრძნობა და დახმარება - „კეთილმა სანადალამ... მაშინვე შუაზე გაყო თავისი ყველი და პური და ამხანაგს შესთავაზა“ (ი. გოგებაშვილის „კეთილი სანადალა“).

ასევე სუსტად უვითარებს მოსწავლეებს მეოთხე კლასის სახელმძღვანელო⁷² მოქალაქეობრივ დამოკიდებულებებს. გამონაკლისად შეიძლება წარმოვადგინოთ ი. გოგებაშვილის მოთხრობა „თავის განწირვა მტრისათვის“, სადაც მეგობრობის, გასაჭირში ჩავარდნილი ადამიანის დახმარების მნიშვნელობაა ხაზგასმული - „ორი ერთმანეთზე გადაკიდებული ყმაწვილი მდინარის პირას ერთმანეთს წაეკიდნენ. ჩხუბის დროს ერთი მათგანი მდინარეში ჩავარდა და იხრჩობოდა. წყალწაღებულ ყმაწვილს დაღუპვა ელოდა ნაპირზე დარჩენილი მოჩხუბარს გული სიბრაღულით აევსო, მაღალმა წადილმა გაიტაცა და მდინარეში მტრის გადასარჩენად გადაეშვა. პატარა მტერი წვალეებით სიკვდილს გადაარჩინა. ამ დღიდან ისინი გულითადი მეგობრები გახდნენ“.

მეოთხე კლასის მეორე სახელმძღვანელოს⁷³ ტექსტების უმრავლესობა შინაარსობრივად მოსწავლისათვის განყენებულ თემებს ეხება და ფორმალისტურ ხასიათს ატარებს, რის გამოც ხელს არ უწყობს მოქალაქეობრივი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ფორმირებას.

მეხუთე კლასის სახელმძღვანელო⁷⁴ მოქალაქეობრივ დამოკიდებულებების განვითარების თვალსაზრისით არ შეიცავს საკმარის სასწავლო მასალას. გარკვეული თვალსაზრისით საინტერესოა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსის „არაგვს“ ბოლოს მოცემული კითხვა: პოეტის აზრით, ქართველ კაცს მშობლიური ქვეყნის სილამაზით ტკობის თავისებური უნარი აქვს. თავისი ქვეყნის ბუნებით მოხიბლულ ქართველს ამ ბუნების ნაწილად ქვეყნის სურვილი ეუფლება. რა და რა მოქმედება ადასტურებს ლექსში მის ამ თვისებას? მოხმობილი ლექსი და კითხვა მოსწავლეს დაეხმარება აღმოჩინოს ბუნების მრავალფეროვნება და მისი გაფრთხილების სურვილსაც ჩაუნერგავს, თუმცა, არანაკლებ საჭიროა მოსწავლეებმა გააცნობიერონ, რომ ბუნების სილამაზეს სხვა ხალხებიც აღიქვამენ და ეს უნარი მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული ხალხის მახასიათებელი არ არის. მაგ., იაპონელი პოეტი ისიკავა ტაკუბოკუ ამბობს:

„სამშობლოს მთები,

მათ რომ გავცქერი,

რად მიჭირს მაშინ

ხმის ამოღება?

დიდ სილამაზეს სიტყვა რად უნდა?!“

სახელმძღვანელო მოსწავლეებს არ სთავაზობს ისეთ რესურს (ტექსტი, წყარო, ილუსტრაცია), რომელიც ეხება/ასახავს ეთნიკური უმცირესობების წარმოდგენლებს, მათ კულტურას, ყოფას,

⁷¹ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდეღამე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁷² ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდეღამე, თ. კუხიანიძე, 2018

⁷³ გამომცემლობა „ტრიასი“. ავტორები: ი. იაშვილი, ნ. მხეიძე, მ. აბესაძე, 2018

⁷⁴ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, ე. ქურციკიძე, 2018

რელიგიას, ცხოვრებას, ინტერესებს. მეტიც, არაქრისტიანული სამყარო, ძირითადად, წარმოსგენილია, როგორც მტრული - მათთან ურთიერთობა ჩვენს ქვეყანას მხოლოდ დაღუპვას უქადდა.

მეექვსე კლასის სახელმძღვანელოში⁷⁵ წარმოდგენილია ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოები, რომელთა გაცნობით მოსწავლეები მეტად შეიყვარებენ ბუნებას, გაუფრთხილდებიან გარემოს. გიორგი ლეონიძის მოთხრობას - „ჩვენი ჭერამი“ მოსწავლეებს დააფიქრებს ტოლერანტობის დადებით მხარეებზე, განსხვავებული აზრის მიღებისა და სხვისი ტკივილის გაზიარების საჭიროებაზე.

მეშვიდე კლასის სახელმძღვანელო⁷⁶ მოსწავლეებს გარკვეულწილად უვითერებს მოქალაქეობრივ დამოკიდებულებებს. მაგალითად: გიორგი ლეონიძის „მარიტა“ - ავტორისეული მსჯელობა მარიტას დასჯის ეპიზოდსა და მისი დამცირების მოსურნე ბრბოზე მაღლა მდგარი მარიტას მხატვრულ სახეზე. მიხეილ ჯავახიშვილის „ემშაკის ქვა“ - გაიმარჯვა თუ არა ემშაკმა ანგელოზზე და სად ჩანს ეს? სამართლიანია ხალხის გადაწყვეტილება? დამნაშავე მართლაც ასე უნდა დაისაჯოს? დათა ხომ მართლაც დასასჯელი იყო, რატომ იდანაშაულებს თავს სოფიო? თქვენ რომ იქ ყოფილიყავით, შეძლებდით წინ აღდგომოდით ბრბოს სურვილს? სახარების რომელ იგავს მიუსადაგებდით ადამიანისადმი ანგარიშსწორების სურვილს?

მეთორმეტე კლასის სახელმძღვანელო⁷⁷ სუსტად, მაგრამ მაინც უწყობს ხელს რიგი მოქალაქეობრივი დამოკიდებულებების განვითარებას: როგორ უნდა დაიმკვიდროს ადგილი საზოგადოებაში განსხვავებული აზრის მქონე ადამიანი (ჯ. ქარჩხაძის „იგი“). მოქალაქეობრივი ღირებულებების გააზრება (ლ. ქიაჩელის „ჰაკი ამბა“).

დასკვნა:

ქართული ენისა და ლიტერატურის განხილული სახელმძღვანელოები მოსწავლეებს მეტ-ნაკლებად აძლევს საშუალებას გაიაზრონ თავიანთი მოქალაქეობრივი ღირებულებები და გარკვეულ დონეზე განაპირობებენ მოსწავლეთა პიროვნულ განვითარებას. ისინი შედარებით სუსტად განაპირობებენ ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებას, მოსწავლეებში ლიბერალური და დემოკრატიული შეხედულებების ფორმირებას, ოჯახის, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე საკუთარი უფლება-მოვალეობების გაცნობიერებას. მოსწავლეებს ასევე ნაკლებად ეძლევათ საშუალება აღიქვან საკუთარი თავი სამყაროს ნაწილად.

სახელმძღვანელოთა უმრავლესობა ღარიბია ფუნქციური თვალსაჩინოებითა და სავარჯიშოებით, რაც მასწავლებელს დაეხმარებოდა აღსაზრდელებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარება-ჩამოყალიბებაში. წარმოდგენილი მასალის უმეტესობა არ არის პრობლემაზე ორიენტირებული, ნაკლებად საჭიროებს დისკუსიას, განხილვას (მაგ. ვახტანგ მეფე იყო ღვთის რჩეული და მისი დახმარებით, მტრები გადარეკა ქართლიდან. ბიბლიური ისტორია დავითის გამეფების შესახებ... ვაჟკაცს გული რკინისა უნდა ჰქონდეს (შესაბამისად, ტირილი სისუსტეა, „ბიჭები არ ტირიან“) და ა.შ. გარკვეულწილად სტერეოტიპულ აზროვნებას აყალიბებს. რიგ შემთხვევებში კი, საგაკვეთილო მასალა მოსწავლეებისთვის უცხო, უინტერესო და ნაკლებად ახლობელია.

⁷⁵ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ნ. გორდელაძე, ნ. ჩხენკელი, თ. კუხიანიძე, 2018

⁷⁶ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, 2012

⁷⁷ გამომცემლობა „სწავლანი“. ავტორები: ავტორები: ვ. როდონაია, ნ. ნაკუდაშვილი, ა. არაბული, მ. ხუციშვილი, 2012

მე და საზოგადოება

დაწყებითი სკოლის II-III კლასების საზოგადოებრივი მეცნიერებების სახელმძღვანელოს „მე და საზოგადოება“⁷⁸ საფუძვლად უდევს პრობლემურ-კვლევითი მიდგომა, რაც უზრუნველყოფს მოსწავლის მიერ ახალი ცოდნის „აღმოჩენას“ და გარემოს შეცნობას. სწავლება სამი მიმართულებითაა წარმოდგენილი:

- I. პიროვნული განვითარება. მიმართულების მიზანია, მოსწავლეს ასწავლოს თვითშეფასება, განუვითაროს პასუხისმგებლობა, შეაჩვიოს ჯანსაღი ცხოვრების წესს;
- II. ინიციატივა და მეწარმეობა. მიმართულების მიზანია მოსწავლეს განუვითაროს კრიტიკული და ინოვაციური აზროვნება;
- III. სოციალურ-კულტურული განვითარება, მოქალაქეობა და უსაფრთხოება. მიმართულების მიზანია მოსწავლეს გაუღვივოს ინტერესი მშობლიური გარემოს მიმართ. ჩამოუყალიბოს თვითგადარჩენისა და უსაფრთხოდ ქცევის უნარი. სახელმძღვანელო მოსწავლეთა სოციალიზაციას ემსახურება და ასწავლის ოჯახისა და საზოგადოების მიმართ პატივისცემას, ურთიერთობას მეგობრებთან და თემთან და იმ გარემოსთან, რომელშიც ის ცხოვრობს.

ჩვენი აზრით, ბუნდოვნად და ცალმხრივად არის მიწოდებული რამდენიმე თემა, რომელთა შორის, მაგალითის სახით, მოვიტანთ მე-2 თავის თემას „როგორ იქმნება ოჯახი“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 11). ავტორი ამ თემაზე საუბრისას ასეთ ტექსტს გვთავაზობს: „ყველაფერი სიყვარულით იწყება. ქალსა და კაცს ძალიან უყვართ ერთმანეთი. როცა ადამიანები შეყვარებულები არიან, ზრუნავენ ერთმანეთზე. მათ მოსწონთ დიდხანს ერთად ყოფნა. ამ სიყვარულის გამო ისინი ერთმანეთს ერთგულებას ჰპირდებიან, ქორწინდებიან, ოჯახს ქმნიან და ცოლ-ქმარი ხდებიან. ქართულ ენაში ქორწინების შესატყვისი სიტყვაა შეუღლება, ცოლისა და ქმრის შესატყვისი კი-მეუღლე“.

ტექსტი ერთი შეხედვით გასაგებია, თუმცა, დასმულია კითხვა: „რას ნიშნავს უღელი?“ და იქვე მოცემულია თვალსაჩინოება: გუთანში შებმული ხარები და მეხრე. ტექსტი გრძელდება, ახსნილია სიტყვა „უღელი“: „უღელი არის ხის მოწყობილობა, რომელშიც აბამენ ხარებს მიწის მოსახნავად ან ურმით ტვირთის გადასაზიდად. უღელი ხელს უწყობს ორ ხარს შორის ტვირთის თანაბრად გადანაწილებას.“

ქმარი და ცოლი ეწევიან ერთსა და იმავე „უღელს“, ანუ შრომას, შვილების აღზრდას. ამიტომაც ცოლ-ქმარზე ოჯახური საქმიანობა თანაბრად ნაწილდება, ისე, როგორც უღელში შებმულ ხარებზე. ოჯახში ცოლისა და ქმრის უფლებები თანაბარია“. შემდეგ თვალსაჩინოებასთან კავშირში, სადაც ქალი და კაცია გამოსახული, დასმულია კითხვა: „რას გამოხატავს ამ სურათზე ტოლობა?“

გარდა ფაქტობრივი შეცდომისა (უღელში ხარებს აბამენ, ოჯახის უღელში კი ქალი და მამაკაცია „შებმული“) და შეუსაბამო ილუსტრაციებისა, ვფიქრობთ, ასეთი ტექსტით, თვალსაჩინოებითა და კითხვებით დაწყებითი საფეხურის მოსწავლეს გაუჭირდება ოჯახის, როგორც დემოკრატიული საზოგადოების მნიშვნელოვანი ელემენტის შესახებ მკაფიო წარმოდგენის შექმნა. მეტიც, შესაძლოა მოსწავლეებს ერთგვარი უარყოფითი დამოკიდებულებაც კი გაუჩნდეთ ოჯახის, როგორც მძიმედ სატარებელი ტვირთის მიმართ.

ვფიქრობთ ოჯახში ცვლილებების მიმართ მოსწავლის ცოდნას აფერხებს ამავე სახელმძღვანელოში მოცემული თემა „ცვლილებები ოჯახში“ (გვ. 20), სადაც განქორწინების ასახსნელად ავტორი შემდეგ ტექსტს გვთავაზობს: „კესოს მამა და დედა დაშორდნენ ერთმანეთს.

⁷⁸ ტალახაძე ნ., 2018

გოგონამ მიზეზი არ იცის და ძალიან ნაღვლობს. დედამ ზღაპარი უამბო დათვის ბელზე, რომლის მშობლებიც დაშორდნენ“. ასეთი ბუნდოვანი ტექსტი, რომელიც თითქოს რეალობის მსუბუქად, ზღაპრის ენით წარმოჩენას ემსახურება დამთრგუნველია და გაუმართლებელი.

მოსწავლის მიერ საკუთარი წარმოშობის და ადგილის გაცნობიერებას ეხმარება თემა „ჩემი წინაპრები“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 15), სადაც შედარებულია წარსულში მცხოვრები და თანამედროვე ადამიანები და დროის ხაზის გამოყენებით მოსწავლემ უნდა შეადგინოს თავისი საგვარეულო ხე. ასევე აღსანიშნავია თემა „ოჯახური ტრადიცია“ (გვ. 17), რომელიც ხელს უწყობს მოსწავლის მიერ იმ ღირებულებების ცოდნას, რომლებიც უფროსი თაობიდან უმცროს თაობას გადაეცემა.

საკუთარი ისტორიისა და კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობის გააზრებას უწყობს ხელს მე-4 კლასის სახელმძღვანელოში მოცემული თემა „საქართველოს განძი და მისი მცველები“ (გვ. 20).

ასაკის შესაბამისი ეთიკური და ზნეობრივი ღირებულებების გამომუშავებას ემსახურება თემა „ჩემი უფლებები ოჯახში“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 27), რომელშიც ტექსტის „ბავშვებს სჭირდებათ სიყვარული, მშობლებთან ერთად ყოფნა, მათი მზრუნველობა, საკვები, წყალი, სწავლა, უსაფრთხო ცხოვრება და სხვა. სწორედ ეს საჭიროებები არის ამავე დროს მათი უფლებები“, მოცემული თამაში „იურიდიული კონსულტაცია“ (ლიტერატურულ გმირებისთვის – მაუგლი, წიქარას მეგობარი გიო, ჰარი პოტერი – რჩევების მიცემა, მოსწავლეებს ბავშვთა უფლებების შესახებ ცოდნის შეძენაში ეხმარება.

საკუთარი უფლებებისა და მოვალეობების გაცნობიერებას უწყობს ხელს თემები „წარმატების დასაწყისი“ (მე-4 კლასის სახელმძღვანელო, მე-2 ნაწილი, სქემა „შენ გაქვს უფლება“, გვ. 6) „ჩემი მოვალეობები ოჯახში“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 34), რომელშიც ილუსტრაციებზე ბავშვის პასუხისმგებლობებია აღწერილი.

საკუთარი და ოჯახის წევრების უსაფრთხოების დაცვაზე ზრუნვის მნიშვნელობის გაცნობიერებას უწყობს ხელს თემა „ჩემი უსაფრთხოება“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 45), სადაც მოცემულია უსაფრთხო ქცევის წესები. ასევე თემა „ჯანმრთელობა“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 53), რომლის შესწავლისას მოსწავლემ უნდა ჩაატაროს მინი-კვლევა: მეზობლებსა და ნათესავებს შორის უნდა მოძებნოს უხუცესი ადამიანი და დაინტერესდეს მისი ცხოვრების წესით. გასცეს პასუხი კითხვას: „რა არის ამ ადამიანის ხანგრძლივი სიცოცხლის საიდუმლო?“ იქვე წესების სახით მოცემულია მოსწავლემ როგორ უნდა დაიცვას დღის რეჟიმი, როგორ გაუფრთხილდეს თვალებსა და კბილებს, მიიღოს ჯანსაღი საკვები და ივარჯიშოს.

განსხვავებულისადმი ტოლერანტულ დამოკიდებულებას ასწავლის მე-4 კლასის სახელმძღვანელოში მოცემული თემა „ჩვენ განსხვავებულები ვართ“ (გვ. 23), სადაც შესაბამის ტექსტთან ერთად მოცემულია ტაძრის, მეჩეთის და სინაგოგის ამსახველი სურათები.

გარემოზე ზრუნვის მნიშვნელობის გააზრებაში მოსწავლეს ეხმარება თემები „ჩემი ბუნებრივი მეზობლები“ (მე-3 კლასის სახელმძღვანელო, გვ. 65) და მე-4 კლასის სახელმძღვანელოში (მე-2 ნაწილი, გვ. 47) მოცემული სურათი „გაყოფილი დედამიწა“. მოცემული კითხვები და მსჯელობა, ასწავლის მოსწავლეებს თუ როგორ უნდა იზრუნონ ბუნებაზე.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელო ხელს უწყობს დაწყებითი კლასების მოსწავლეებში დემოკრატიული მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის განვითარებას, თუმცა, სასურველია სახელმძღვანელოში არ იყოს ისეთი ბუნდოვანი მასალა, რომელიც მოსწავლეებში დაბნეულობასა და შიშსაც კი გამოიწვევს. ასევე არ უნდა იყოს არაერთმნიშვნელოვანი ილუსტრაციები, რომლის შინაარსის გაგება მოსწავლეს გაუჭირდება.

მოსწავლეებში მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების შეძენასა და განვითარებას უწყობს ხელს სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი სასწავლო მასალა, კერძოდ:

საკუთარი თავის საზოგადოების წევრად აღქმის უნარის გამომუშავებაში ეხმარება თემის „შენ და საზოგადოება“ (გვ. 3) სავარჯიშო: „ბავშვებმა სხვადასხვაგვარად უპასუხეს კითხვაზე: რა არის საზოგადოება? გააფერადე კვადრატი, რომელიც სწორ პასუხზე მიგვანიშნებს.

☐ კახამ თქვა: საზოგადოება არის იმ ადამიანების გაერთიანება, რომლებიც ვინმეს დაბადების დღეს ერთად აღნიშნავენ.

☐ ოლიკომ თქვა: საზოგადოება არის ორგანიზაცია, რომელიც რაიმე მიზნით შეიქმნა, მაგალითად, ბუნების დაცვის საზოგადოება.

☐ კოტემ თქვა: საზოგადოება ვართ ყველა ჩვენ.

პროექტი „ჩემი მწვანე მეგობრები“ (მოსწავლის რვეული, გვ.20) ბუნების მიმართ მზრუნველი დამოკიდებულების გამომუშავებას უწყობს ხელს.

პროექტი „კანფეტები“ (მოსწავლის რვეული, გვ. 32) ხელს უწყობს საკუთარი და ოჯახის წევრების ჯანმრთელობის დაცვაზე ზრუნვის გამომუშავებას.

მოსწავლის სამუშაო რვეულში (გვ.41) მოცემული სავარჯიშო სიტუაციები ხელს უწყობს რესურსების სწორად დაგეგმვის, ხარჯვისა და დაზოგვის უნარების გამომუშავებას, პასუხისმგებლობის გრძნობის განვითარებას.

იგივე მიზანს და იმავე უნარების განვითარებას ემსახურება მოსწავლის რვეულში (გვ. 43) მოცემული თამაში „ვითამაშოთ ბიუჯეტი“.

რუბრიკა „შეამოწმე შენი ცოდნა“ (მოსწავლის რვეული, მე-2 ნაწილი, გვ.22) ხელს უწყობს გადაწყვეტილების მიღებისა და რაციონალური მოქმედებების უნარების გამომუშავებას.

საკუთარი და სხვისი უფლებების დაცვაზე ზრუნვას უწყობს ხელს მე-4 კლასის სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი თემის „უფლებები და მოვალეობები ჩემს ცხოვრებაში“ დავალება: „მოიფიქრეთ და დახატეთ პირობითი ნიშნები, რომლებიც ასახავს შემდეგ უფლებებს: განვითარების უფლებას, სწავლის უფლებას, დაცვის უფლებას. ოჯახის ყოლის უფლებას. გვიამბეთ ამ ნიშნების შესახებ“.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ წარმოდგენილი სავარჯიშოები, კითხვები და პროექტები ეხმარება მასწავლებელს ეროვნული გეგმით გათვალისწინებული შედეგების მიღწევაში – მოსწავლეს უვითარებს მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევებს, თუმცა, სასურველი იქნებოდა მეტი კონკრეტული მაგალითის მოტანა და განხილვა, ასევე ისეთი დავალებების სიმრავლე, რომელიც კეთებით სწავლას მოემსახურებოდა.

მოკლედ შევხებით, როგორ არის წარმოდგენილი სახელმძღვანელოში დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების (გარემოზე ზრუნვა, განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, ენის, მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტობა) ჩამოყალიბების ხელშემწყობი სასწავლო მასალა.

თემას „ჩემი სახლის ბინადრები“ (გვ. 39) ახლავს დავალება, რომელშიც მოსწავლეებმა უნდა აღწერონ როგორ უვლიან თავიანთ ცხოველებსა და მცენარეებს. მოამზადონ პრეზენტაცია. წარმოდგენილი ილუსტრაციები მოსწავლეს ეხმარება შინაარსის აღქმაში, ხოლო დავალება ბუნების მიმართ მზრუნველი დამოკიდებულების გამომუშავებაში.

თემები „ჩემი კლასი“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 15), „სიკეთის გაკვეთილი“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 20), „ჩვენ – გოგოები და ბიჭები“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 23) ხელს უწყობს აქტიური მოქალაქის მნიშვნელობის გააზრებასა და მის მიმართ დადებითი დამოკიდებულების განვითარებას.

კონფლიქტის მიმართ ჯანსაღი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას ემსახურება თემა „ვსწავლობთ უკონფლიქტოდ ცხოვრებას“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 27), სადაც ხაზგასმულია განსხვავებული შეხედულებების მიუხედავად კონფლიქტის თავიდან აცილების შესაძლებლობა.

თემა „ჩემი პატარა სამშობლო“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 45) მშობლიური გარემოს მიმართ მზრუნველი დამოკიდებულების განვითარებას უწყობს ხელს.

შრომისა და შრომისმოყვარეობისადმი დადებითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას ემსახურება თემა „პროფესიები ჩემს თემში“ (მე-2 ნაწილი, გვ. 48). მასში განხილულია ბავშვის მიერ სხვისი შრომის დაფასება, ასევე თუ როგორ შრომობს პატიოსნად თემში მცხოვრები, ან მთელი ქვეყნის მოსახლეობა სამშობლოს საკეთილდღეოდ. როგორ იცავენ ბუნებას, ზრუნავენ ჩვენს ჯანმრთელობაზე, განათლებაზე. საუბარია სხვადასხვა პროფესიებზე. მოთხრობაში „საფუნთუშე ჩემი სახლის გვერდით“, ნათლად არის წარმოდგენილი მცხოვრელის, მეწარმის, გამყიდველის, რეჟისორის პროფესიები.

ტოლერანტობის, როგორც დემოკრატიული ღირებულების ხელშემწყობია თემა „ტოლერანტობა ჩემს თემში“ (გვ. 59). მასში განხილულია სიტუაციები, რომლებშიც საუბარია განსხვავებული რელიგიის, ეროვნების, კანის ფერის მქონე მეგობრების თანაცხოვრებაზე. მაგალითად, „ლალი და აზიზა ჩემი საუკეთესო მეგობრები არიან. პირველი ებრაელია, მეორე აზერბაიჯანელი. ერთ ეზოში ვცხოვრობთ, ერთად გავიზარდეთ. მე და ლალი კლასელები ვართ. სანამ არ წამოვიზარდე, არ ვიცოდი, რომ ისინი რაღაცით განსხვავებულები იყვნენ. მაგრამ ისინიც ისეთები არიან, როგორიც მე ვარ. ქართულადაც კარგად ლაპარაკობენ. ჩვენ სხვადასხვა სარწმუნოება გვაქვს. ჩემს უბანში ეკლესიაც არის, მეჩეთიც და სინაგოგაც. განსხვავებული წეს-ჩვეულებები ხელს არ გვიშლის. რელიგიურ დღესასწაულებზე აზიზას და ლალის დედები ტკბილეულით გვიმასპინძლდებიან“.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: სახელმძღვანელო და მასში წარმოდგენილი სასწავლო მასალა ხელს უწყობს დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებას, თუმცა, სასურველია სახელმძღვანელოში უფრო მრავლად და მრავალფეროვნად იყოს წარმოდგენილი ისეთი თემებიც, რომლებიც ეროვნული ღირებულებების წარმოჩენასთან ერთად, ინტერკულტურული ასპექტების შესწავლასაც შეუწყობს ხელს.

უდავოა, რომ ყველაზე კარგად მოსწავლეები სწავლობენ მაგალითებით და პრაქტიკული აქტივობებით, ამიტომ დემოკრატიული ღირებულებების დასამკვიდრებლად საჭიროა სახელმძღვანელოში, თეორიულ მასალასთან ერთად, მრავლად იყოს წარმოდგენილი ტოლერანტობის, დემოკრატიულობისა და კრიტიკული აზროვნების ხელშემწყობი სასწავლო მასალა.

ჩვენი საქართველო

დაწყებითი სკოლის V-VI კლასების საზოგადოებრივი მეცნიერებების სახელმძღვანელო „**ჩვენი საქართველო**“⁷⁹ მოსწავლეებს აცნობს სამშობლოს გეოგრაფიულ გარემოს, ბუნებრივ პირობებს, საქართველოს კუთხეებსა და მოსახლეობას, მათი ცხოვრების სტილს, კულტურასა და ისტორიას, დღევანდელობასა და წარსულს. ის მთლიანობაში ხელს უწყობს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის (საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება) შეძენასა და გაფართოებას. ტექსტების

⁷⁹ თოფჩიშვილი რ., მემძარიაშვილი ე., ელიზბარაშვილი ნ., ავთანდილაშვილი გ., 2018

შინაარსში ნათლად არის მოცემული ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ ინფორმაცია, დავალებებით კი მოსწავლე შეძლებს გაიაზროს, რა მნიშვნელობა აქვს მათ დაცვას. რუბრიკებში მოცემულია პიროვნებები მათი შეხედულებები და დამსახურება ქვეყნის წინაშე, წარმოდგენას უქმნის მოსწავლეს, როგორ შეიძლება იზრუნოს თითოეულმა ადამიანმა ქვეყნის კეთილდღეობაზე.

აღნიშნული სახელმძღვანელო შინაარსობრივად დატვირთულია ეთნოგრაფიული მასალით, რაც აღვივებს მოსწავლეებში საკუთარი ქვეყნის კულტურის, ტრადიციებისა და ზოგადად, საქართველოს მოსახლეობის წარსული ცხოვრებისადმი ინტერესს. მაგალითის სახით შეიძლება დავასახელოთ მე-6 კლასის სახელმძღვანელოს მეორე ნაწილში მოცემული პარაგრაფები საქართველოს მხარეების შესახებ, სადაც წყაროებისა და თვალსაჩინოებების სახით მოცემული ინფორმაცია კონკრეტული მხარის ფოლკლორის, თამაშების, ადგილობრივი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების დამუშავების შესახებ.

სახელმძღვანელო ხელს უწყობს მოსწავლეთა ცოდნის გაფართოებას საქართველოს რელიგიური მრავალფეროვნების და ამ მრავალფეროვნებისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულების გამოცდილების შესახებ. ამის დასტურად გამოდგება მე-5 კლასის სახელმძღვანელოში მოცემული 1-ლი წყარო – თბილისის სინაგოგა (გვ. 38); მე-6 კლასის სახელმძღვანელოს მეორე ნაწილში მოცემული პარაგრაფი 7.4 – „თბილისის მოსახლეობის რელიგიური შემადგენლობა“; პარაგრაფი 7.8, სადაც საუბარია სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენელთა სალოცავებზე და გვხვდება ასეთი ფრაზები: „მას შემდეგ ორივე მუსლიმური თემი, რომლებიც მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში დაპირისპირებულია, თბილისში ერთ მეჩეთში, ერთმანეთის გვერდიგვერდ ლოცულობს“ და „თბილისის რელიგიურად განსხვავებული მოსახლეობა გაჭირვებისა თუ ავადმყოფობის დროს ერთმანეთის წმინდანებს მიმართავდა. მამადავითის ეკლესიაში, ქართველებთან ერთად, დავითობას თავს იყრიდნენ სომხები, თათრები, ქურთები... იგივე ხდებოდა ბარბარობას ნავთლულში“ (გვ. 32–33).

ამ თვალსაზრისით, აღსანიშნავია ამავე პარაგრაფში მოცემული წყარო 1. თბილისის მეჩეთი ნარიყალას ციხის ფონზე (გვ. 32).

სახელმძღვანელო ეხმარება მოსწავლეებს გაიფართოონ ცოდნა საქართველოში ისტორიულად არსებული ეთნიკური მრავალფეროვნებისადმი. მაგალითად გამოდგება, მე-5 კლასის სახელმძღვანელოში (ნაწილი 1-ლი) მოცემული აზნაური: „ისტორიულად ქართველებსა და ოსებს შორის კეთილი ურთიერთობა არსებობდა. ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსები ხშირად მონაწილეობდნენ საქართველოში შეჭრილი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. საქართველოსა და ოსეთის სამეფო ოჯახებს შორის დინასტიური ქორწინებები ხდებოდა. მაგალითად, თამარ მეფის დედა ოსი იყო. ქართველი მეფეები და თავადები ოსების საქართველოში ჩამოსახლებას ხელს უწყობდნენ და მათ სამი წლის განმავლობაში ხორბლით ამარაგებდნენ“ (პარაგრაფი 1.5. მრავალეროვანი ქართლი, გვ. 40). ასევე პარაგრაფი 7.3. „თბილისის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა“, სადაც საუბარია გერმანელების როლზე სხვადასხვა სიახლეების გავრცელებაში (მე-6 კლასი მე-2 ნაწილი, გვ. 31; გვ. 30 წყარო 3 – გერმანული ეკლესია თბილისში).

საქართველოს ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნების შესახებ მიწოდებული ინფორმაცია, იმის გაცნობა, როგორ ცხოვრობდნენ განსხვავებული კულტურის ადამიანები საუკუნეების განმავლობაში ერთად, როგორი სამეზობლო ურთიერთობა ჰქონდათ, მოსწავლეს ეხმარება იმსჯელოს, რა უნდა გააკეთოს მზარდი მრავალფეროვნების საზოგადოებამ ურთიერთპატივისცემისა და მშვიდობიანი თანაარსებობის შესანარჩუნებლად და გასავითარებლად.

სახელმძღვანელო ხელს უწყობს ერთობის მნიშვნელობაზე ცოდნის შექმნასა და განვითარებას. მაგალითად, დავალების პირობა: იმსჯელეთ, რა მნიშვნელობა აქვს ერთობლივად პრობლემის

გადაჭრას (წყაროები 1–3); გაიხსენე როდის, ვის და რა შემთხვევაში დაეხმარე მეგობარს, ხანში შესულს ან გაჭირვებულს; დაგეგმეთ კლასში ერთობლივი ღონისძიებები, რომლის მიზანი დახმარების გაწევა იქნება (მე–5 კლასი, I ნაწილი, პარაგრაფი 1.8. ურთიერთდახმარების ტრადიცია, გვ. 48).

სახელმძღვანელოში მოცემულია ეკოლოგიური და გარემოსდაცვითი ცნობიერების ამაღლების ხელშემწყობი ინფორმაცია. მაგალითად, ისეთი მოკლე ტექსტი, როგორიცაა: „უბედურების თავიდან ასაცილებლად, მისი გამომწვევი მიზეზების დადგენა არის საჭირო. ვერეს ხეობაში მოსახლეობა ხელახლა XIX საუკუნეში დასახლდა. ამავე დროს, თბილისის მოსახლეობაც სწრაფად იზრდებოდა. ამ დროს ენერგიის მთავარი წყარო ნახშირი იყო. ადგილობრივი მოსახლეობა სახნავ–სათესად მიწის ნაკვეთებს ტყის გაჩეხვით მოიპოვებდა, თან მენახშირობასაც მისდევდა. ნახშირზე დიდმა მოთხოვნილებამ კი უფრო და უფრო მეტი ხის მოჭრა გამოიწვია“.

მნიშვნელოვანია, რომ ეს ინფორმაცია მოსწავლეებს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებით მიზეზ–შედეგობრივ კავშირებზეც დააფიქრებს და მოქალაქეობრივი აზროვნების განვითარებას შეუწყობს ხელს.

რუბრიკა „ისტორიის ფურცლები“ საინტერესო ინფორმაციას აწვდის მოსწავლეებს ცალკეულ მხარესთან დაკავშირებული კონკრეტული ისტორიების შესახებ, რაც მოსწავლეებს საკუთარი ქვეყნის ისტორიის გააზრებულ და კრიტიკულ აღქმაში ეხმარება და წარსულსა და მომავალს შორის კავშირებზე დააფიქრებს.

მთლიანობაში, სახელმძღვანელო ხელს უწყობს მოქალაქისთვის საჭირო უნარ–ჩვევების (მაგ.: კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება–მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის და ა.შ.) შეძენასა და განვითარებას. წარმოდგენილი დავალებებით მოსწავლეს უვითარდება კომუნიკაციისა და თანამშრომლობითი უნარები, რადგან დავალება ითვალისწინებს ერთობლივად, თანაკლასელებთან ერთად, დაგეგმვასა და განხორციელებას, ერთმანეთის ინტერესების გათვალისწინებას, სკოლის ადმინისტრაციასთან ურთიერთობას.

დავალებების შესრულებისას მოსწავლე იწყებს ფიქრს ქვეყანაში მცხოვრები ეთნიკურად განსხვავებული მოქალაქეების საჭიროებების შესახებ; გამოთქვამს მოსაზრებებს, რა შეიძლება გაკეთდეს მათ დასახმარებლად; ანალიზებს მშვიდობიანი თანაარსებობისთვის საჭირო პირობებს და ცდილობს ამ პირობების ხელშეწყობას.

ტექსტი და დავალებები მოსწავლეებს უვითარებს დროსა და სივრცეში ორიენტაციას, აფიქრებს მოსწავლეებს რა განზომილებაა დრო და როგორ იცვლება მოვლენები დროში, რატომაც მნიშვნელოვანი დროის თანმიმდევრულად გააზრება და როგორ შეიძლება ფაქტი შეიცვალოს, თუ მას თანმიმდევრულად არ გავაანალიზებთ, თუმცა გვრჩება რიგი უნარ–ჩვევები (კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება–მოვალეობების გაცნობიერების, დაცვის და სხვ.), რომელთა ჩამოყალიბება–განვითარებას ნაკლებად ეხმარება სახელმძღვანელოში მოცემული ტექსტები, თუ დავალებები და რომელთა განვითარება მოსწავლეებში პედაგოგის დამატებით რესურსებსა და ძალისხმევას მოითხოვს.

სახელმძღვანელოში უნარ–ჩვევების განვითარების შესახებ ზემოხსენებული ზოგადი შეფასების დასტურად რამდენიმე მაგალითს წარმოგიდგენთ:

დროის ხაზის შესახებ დავალების შესრულებისას, მოსწავლეს ასეთ ინსტრუქციას ვთავაზობთ: „აღნიშნე დროის ხაზზე შენი ცხოვრების მნიშვნელოვანი მოვლენები. დახაზე ვერტიკალური ან ჰორიზონტალური დროის ხაზი, რომელიც აჩვენებს: ამბებს, რომელიც გადაგხდა მთელი დღის განმავლობაში... გასულ კვირას... წლის განმავლობაში... დაკარგი მონიშნულ მოვლენებს შესაბამისი

ფოტოსურათი“ (მე-5 კლასი, 1-ლი ნაწილი, პარაგრაფი 4). აღნიშნული დავალება სასურველი იქნებოდა მოსწავლის პიროვნული, კრიტიკული და მოქალაქეობრივი აზროვნების განვითარებაზე ყოფილიყო მიმართული და მისთვის გვეთხოვა იმაზე ფიქრიც, როგორ შეცვალა კონკრეტულმა მნიშვნელოვანმა მოვლენამ მისი პიროვნება, მისი ცხოვრება, ან სხვა შემდგომი მოვლენები. „დროის მანქანის“ გამოყენება რომ შეძლებოდა, რას, როგორ და რატომ შეცვლიდა და ა.შ.

იგივე შეიძლება ითქვას ამავე სახელმძღვანელოს მე-5 პარაგრაფის – „მოვლენების დროში განსაზღვრა“ – შესახებ, სადაც მოსწავლეს კითხვის „რატომ უნდა ვიცოდეთ, თუ რა თანმიმდევრობით და როდის მოხდა რაიმე მოვლენა? ნახატის შეფასებისას ვთავაზობთ მექანიკურ დავალებას „შეცვალე მოვლენების თანმიმდევრობა ისე, რომ ორი განსხვავებული ამბავი მიიღო“. ხაზგასმა პიროვნებისა და კონკრეტულ მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივ ურთიერთკავშირსა და ურთიერთგანპირობებულობაზე ხელს მეტად შეუწყობდა მოსწავლის კრიტიკული და მოქალაქეობრივი აზროვნების განვითარებას.

მე-6 კლასის სახელმძღვანელოში (ნაწილი I, პარაგრაფი 6.2. „მეურნეობის დარგები აფხაზეთში“) საუბარია მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზი ხალხის საქმიანობაზე წარსულში. პარაგრაფის ბოლოს დართული კითხვები აფხაზეთის ბუნებრივ პირობებსა და მეურნეობის დარგების ერთმანეთთან დაკავშირებასა და გაანალიზებას ეხება. აღნიშნული და მსგავსი პარაგრაფები (საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მეურნეობის დარგები) მოსწავლეთათვის მხოლოდ ინფორმაციული ხასიათისაა, ნაკლებად საინტერესოა და არც პარაგრაფის შესაბამისი დავალებები ემსახურება მოსწავლეთა მოტივაციის გაზრდას. სახელმძღვანელოში ადგილობრივი მოსახლეობის შრომითი უნარ-ჩვევებისა და ტრადიციების გააზრების და მოსწავლეთა შრომითი უნარ-ჩვევების განვითარების ხელშემწყობი აქტივობები არასაკმარისია.

ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელო ხელს უწყობს დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის მნიშვნელოვანი **ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების** (გარემოზე ზრუნვა, განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, ენის, მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტობა) ჩამოყალიბებას.

სახელმძღვანელოს შინაარსში ნათლად არის მოცემული, როგორ თანაცხოვრობდნენ ჩვენს ქვეყანაში განსხვავებული ეთნოსისა და რელიგიური შეხედულების ადამიანები, როგორ ზრუნავდნენ ერთმანეთზე და იბრძოდნენ საერთო ინტერესებისათვის. დავალებები მოსწავლეს აძლევს საშუალებას თვითონვე იფიქროს, დაგეგმოს და განახორციელოს აქტივობები, რომელიც ხელს შეუწყობს მშვიდობიან თანაარსებობას.

სახელმძღვანელო პედაგოგს საშუალებას აძლევს მოსწავლეებში დემოკრატიული მოქალაქეობის შესაბამისი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაზე იზრუნოს. მიუხედავად ზემოთქმულისა, სასურველია სახელმძღვანელო გათავისუფლდეს მშრალი და მზა იდეებისა და ავტორისეული პოზიციისგან. ამ შენიშვნის დასტურად რამდენიმე მაგალითს ვთავაზობთ:

1. ”მიუხედავად იმისა, რომ აჭარა დიდი ხნის განმავლობაში სხვა ქვეყნის მიერ იყო დაპყრობილი, მის მოსახლეობას დანარჩენ საქართველოსთან კავშირი არასოდეს გაუწყვეტია. გამუსლიმებამ აჭარლებს არც ქართული დედაენა და არც კულტურა დააკარგვინა. დღესაც ბევრი აჭარელი ისლამის მიმდევარია. მაგრამ განსხვავებული რელიგია ქართველობისგან მოწყვეტას არ ნიშნავს. ამის ნათელი მაგალითი იყო მემედ აბაშიძე, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ერთიანობისა და მუსლიმი ქართველების ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებისთვის იბრძოდა“ („ჩვენი საქართველო“, 5 კლ. ნაწილი II, პარაგრაფი 5.5., „რელიგია აჭარაში“).

აღნიშნული ტექსტი მოსწავლისთვის მხოლოდ მზამზარეულად შეთავაზებული ფაქტია და, სასურველია, პედაგოგმა დამატებითი რესურსების საშუალებით იზრუნოს მოსწავლეებში განსხვავებული რელიგიისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაზე.

2. „აჭარლებმა თავიანთი დახვეწილი ხელოსნობის დახმარებით ათობით ხის ჯამე ააშენეს და ლამაზი ორნამენტებით გააფორმეს. გამსაკუთრებული სილამაზით ჩიქუნეთის ჯამე გამოირჩევა“ („ჩვენი საქართველო“, 5 კლ. ნაწილი II, პარაგრაფი 5.5., „რელიგია აჭარაში“).

სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოს ავტორებს ეხსენებინათ, რომ ჯამეები ქართული ორნამენტებით კეთდებოდა და ამით ხაზი გაესვათ არსებულ მჭიდრო კულტურულ კავშირებს.

3. მე-6 კლასის სახელმძღვანელოში („ჩვენი საქართველო“, ნაწილი II, პარაგრაფი 6.3. „დასახლების ტიპები და ყოველდღიური ცხოვრება აფხაზეთში“) მოტანილი ჩანართი: „ფაქტი, რომელიც ადასტურებს, რომ ქართული ენა აფხაზეთისთვის უცხო არ იყო: 1714 წელს კუნძულ მალტაზე ორბელიანს დახვდა აფხაზო ტყვე, რომელიც ქართულად ლაპარაკობდა. თვით სულხან-საბა ორბელიანი ისევე, როგორც თამარ მეფის ისტორიკოსი აფხაზებს ქართველებად მიიჩნევდა“,

აქ ავტორისეული ერთმნიშვნელოვანი და მზამზარეულად შეთავაზებული პოზიციაა მოცემული, რაც ხელს ვერ შეუწყობს დემოკრატიული ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებას.

განსხვავებულ მაგალითებსაც ვხვდებით, სადაც ავტორები მოსწავლეებისგან მოელიან არგუმენტირებულ ფიქრსა და მსჯელობას, რასაც შედეგად შესაბამისი დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება მოჰყვება. მაგალითად, სვანური მითებსა და ნადირობის ტრადიციაზე საუბრისას („ჩვენი საქართველო“, 5 კლ. ნაწილი II, პარაგრაფი 4.5.) შეთავაზებული დავალება – „მსჯელე, უნდა აიკრძალოს თუ არა ნადირობა საქართველოში? დაასაბუთე შენი მოსაზრება“ – მოსწავლეებში გარემოსდაცვითი ცნობიერების გარდა კრიტიკული აზროვნების განვითარებასაც შეუწყობს ხელს.

ზემოთ აღნიშნული მაგალითები მოსწავლეებს სხვადასხვა საკითხის სწორ გააზრებაში, გარემოზე ზრუნვის, მშვიდობიანი თანაცხოვრების მიმართ დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაში ეხმარება, თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ავტორისეული დამოკიდებულებებისა და „თავს მოხვეული“ შეხედულებებისგან სახელმძღვანელოს გათავისუფლების აუცილებლობა, თუკი მიზნად დემოკრატიული ღირებულებების მქონე მოსწავლეების აღზრდა გვაქვს დასახული.

ისტორია

მე-8 კლასის ისტორიის სახელმძღვანელო⁸⁰ ხელს უწყობს საბაზო საფეხურის მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი ცოდნის, უნარებისა და დამოკიდებულება/ღირებულებების ჩამოყალიბებას. დასტურად ცოდნის ამალგებაზე მიმართული სასწავლო რესურსებიდან რამდენიმე მაგალითს მოვიტანთ:

პაბლო პიკასოს „გენრიკა“ და „მტრედი“ (გვ. 8), როგორც მშვიდობის სიმბოლო და იქვე ფრაზა – „არსებობდნენ ოპტიმატები, რომლებიც დარწმუნებული არიან იმაში, რომ შესაძლებელია ლაგამი ამოსდო აღვირახსნილ ძალმომრეობას ...სამართლის ჩარჩოებში მოაქციო“ – მოსწავლეებს ქვეყნებს შორის ომის დამანგრეველ შედეგებზე და მშვიდობის მშენებლობის მნიშვნელობაზე დააფიქრებს.

მშვიდობის მშენებლობის ადრეულ მცდელობებზე დააფიქრებს მოსწავლეებს 1-ლი (კონფლიქტების ტიპოლოგია, წყარო 2, გვ. 10) და მე-2 პარაგრაფები (ძველი ეგვიპტელების ომები). ამ

⁸⁰ სანიკიძე გ., გაჩეჩილაძე რ., გორდეზიანი ლ., კილურაძე ნ., მიმინოშვილი ზ., 2012

უკანასკნელში მოტანილი ფრაზები „ძვ.წ.1274 წელს ქადემთან ბრძოლის შემდეგ ეგვიპტესა და ხეთებს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება, რომელიც მიჩნეულია თანასწორი და ურთიერთსასარგებლო ხელშეკრულების უძველეს ნიმუშად“ (გვ. 14) და „ზოგადად ძვ.წ. XIII ს. უკვე აშკარად ჩამოყალიბებული ჩანს საერთაშორისო ურთიერთობების, საერთაშორისო სამართლის გარკვეული სისტემა, რომელსაც საფუძვლად უდევს რამდენიმე დიდი სამეფოს თანასწორობისა და ერთმანეთისათვის ანგარიშის გაწევის იდეა. ესენია: ეგვიპტე, ბაბილონი, ასურეთი, ხეთების სამეფო“ (გვ. 14), ამგვარი მცდელობის ნიმუშებია.

გლობალიზაციის და საერთო მსოფლიოს იდეის პირველი მცდელობების რეალისტურობაზე დააფიქრებს მოსწავლეებს ალექსანდრე მაკედონელის მიერ მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნის მცდელობა, რომელშიც უნდა გაერთიანებულიყო მთელი მაშინდელი ცივილიზებული სამყარო და რომელსაც უნდა დასდებოდა 3 პრინციპი: ენობრივი ერთიანობა, კულტურული ერთიანობა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ერთიანობა (პარაგრაფი 5. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები, გვ. 23 და რუკა - ალექსანდრე დიდის იმპერია, გვ. 25). ამავე თემას ეხმიანება მე-8 პარაგრაფი „არაბთა სახალიფო“, სადაც ნახსენებია ფრაზა „630 წელს მუჰამედმა მოახერხა ახალი სახელმწიფოს შექმნა, რომლის საფუძველიც გახდა პრინციპი „ერთი ღმერთი, ერთი რელიგია, ერთი ხალხი და ერთი კანონი ყველასათვის“ (გვ. 34).

მეორე მხრივ, სახელმწიფო სუვერენიტეტის საკითხზე ცოდნის გაფართოებას უწყობს ხელს პარაგრაფი 11-ში „ოცდაათწლიანი ომი“ მოცემული ფრაზა: „საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიაში იყენებენ ტერმინს „ვესტფალიის სისტემა“, რომელიც გულისხმობს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპს და გარეშე ძალის ჩარევის დაუშვებლობას“ (გვ. 72).

ზოგადად, ომისა და მშვიდობის თემას და ამ პროცესებში ადამიანთა როლს თვალსაჩინოდ ასახავს რამდენიმე პარაგრაფი: N7 - ბიზანტიის და სასანიანთა ირანის დაპირისპირება და ილუსტრაცია - „ჰერაკლესა და ხოსრო II-ის ჯარისკაცების ბრძოლა“ (გვ. 30-31); N8 - არაბთა სახალიფო: რუკა - არაბთა ექსპანსია (გვ. 34), ილუსტრაცია - „სასანიანთა შაჰების სასახლის ნანგრევები ქტეზიფონში“ (გვ. 35) და წყარო 1-ში ფრაზა - „ეს არის უსაფრთხოების გარანტია... მათ არავინ აიძულებს ძალით მოქცევას ისლამზე“ (გვ. 37); N9 - „თურქ-სელჩუკები ახლო აღმოსავლეთში“ და ილუსტრაცია - „ალფ-არსლანი ზემოდან დაჰყურებს დატყვევებულ იმპერატორ რომანოს დიოგენეს“ (გვ. 39); N10 - ჯვაროსნული ომები - „1095 წელს კლერმონის საეკლესიო კრებაზე ურბან II გამოვიდა და მოუწოდა მორწმუნეებს აღმოსავლეთში გალაშქრებისაკენ. ურწმუნოთაგან... მაცხოვრის საფლავის გათავისუფლებისაკენ... მათი ნაწილი გზაში დაიღუპა, ნაწილი სელჩუკებმა დახოცეს ან მოწეხად აქციეს“; „ჯვაროსნები აქტიურად ჩაერთნენ ბიზანტიის საშინაო საქმეებში, 1204 წელს მათ აიღეს კონსტანტინეპოლი და გამარცხეს“ (გვ. 44), ასევე წყარო 2, გვ. 46; N11 - ოსმალეთის იმპერია, წყარო 1, გვ. 51; პარაგრაფი 18 - „ნაპოლეონის ომები“ - „დიდი ბრიტანეთის ეკონომიკური პოტენციალის დასასუსტებლად ნაპოლეონმა 1806 წელს შემოიღო „კონტინენტური ბლოკადა“ (გვ. 92); 27-ე პარაგრაფის - „I მსოფლიო ომი“ - ილუსტრაციები - ვაგონზე წარწერა „წინ პარიზისაკენ“ და დიდი ოთხეული ვერსალის კონფერენციაზე (გვ. 129-130); ტექსტი „1919 წელს დადებული ვერსალის საზავო ხელშეკრულების თანახმად გამარჯვებულმა ქვეყნებმა გადაინაწილეს გერმანიის კოლონიები... გერმანიის მიმართ მკაცრმა პირობებმა... ხელი შეუწყო ნაცისტური პარტიის ხელისუფლებაში მოსვლას და შექმნა II მსოფლიო ომის გაჩაღების წინაპირობები“ (გვ. 131) და წყაროები (წყარო 1 და 2); პარაგრაფი 29 - „II მსოფლიო ომი“, სადაც ნახსენებია 1939 წლის 23 აგვისტოს დადებული გერმანია-საბჭოთა კავშირს შორის ხელშეკრულება, რომელსაც ახლდა საიდუმლო მუხლი ცენტრალური ევროპის გაყოფის თაობაზე (გვ. 140); ომის პერიოდში შეიქმნა ბირთვული იარაღი, რომელიც ამერიკამ გამოიყენა 1945 წელს იაპონიის წინააღმდეგ (გვ. 142) და

ილუსტრაცია „ცა ნაგასაკის თავზე“; პარაგრაფი 31 – „ცივი ომი“, სადაც საუბარია იმაზე, რომ 1945 წელს „ატომური პოლიტიკის“ გატარება მხოლოდ ამერიკას შეეძლო, უკვე 1949 წელს საბჭოთა კავშირიც ფლობდა ამ იარაღს (გვ. 147) და იქვე რუკა „ევროპის დაყოფა ცივი ომის დროს“ (გვ. 149); პარაგრაფი 32 – „ცივი ომის კონფლიქტები“ ფრაზა: 1954 წელს ამერიკა, საბჭოთა კავშირი, დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი ჟენევაში მოლაპარაკების შემდეგ შეთანხმდნენ დროებით გაეყოთ ვიეტნამი (გვ. 151), ილუსტრაციები - ამერიკელი ჯარები ვიეტნამში, აღმოდებული ვიეტნამური სოფელი, მოჯაპდეები (გვ. 151) და წყარო 1, დასავლეთის ბლოკის ქვეყნებმა საბჭოთა კავშირი აგრესორად გამოაცხადა; ომისა და მშვიდობის მშენებლობის საკითხებს ეხება პარაგრაფი 30 – „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის საფუძვლები“, სადაც ხაზგასმულია, რომ დღესდღეობით ჟენევის კონვენციასთან 194 ქვეყანა არის მიერთებული (გვ. 145).

ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობებზე ფიქრს უწყობს ხელს მე-10 პარაგრაფში მოცემული მე-2 წყარო და შესაბამისი ტექსტი „ბიზანტიის სატახტო ქალაქის აღება სანქცირებული იყო კათოლიკური ეკლესიის მიერ“ (გვ. 46); პარაგრაფი 13–ში – კონფლიქტები სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის მოცემული ფრაზა: „ცელიბატი ანუ ოჯახი არ უნდა ჰყოლოდათ და ამიტომ კანონიერ მემკვიდრეს ვერ დატოვებდნენ. მათი გარდაცვალების შემდეგ თანამდებობა ვაკანტური ხდებოდა“ (გვ. 59) და წყარო 2 „სასულიერო პირებისათვის ქორწინების აკრძალვა“ (გვ. 61); პარაგრაფი 15–ში – „ოცდაათწლიანი ომი“ ფრაზები: 1555 წელს აუგსბურგის ზავით მმართველს თვითონ შეეძლო აერჩია რელიგია“ (გვ. 68), „ფერდინანდმა პრელატი თავის რეგენტებს დაავალა პროტესტანტების უფლებების შეკვეცა. 1618 წ. 23 მაისს აღშფოთებულმა ჩეხმა თავადებმა რეგენტები ფანჯრიდან გადაყარეს“ და ილუსტრაცია - „ჩეხეთის მიერ იმპერატორის რეგენტების ფანჯრიდან გადაყრა“ (გვ. 69); ვესტფალიის ზავმა ბოლო მოუღო დაპირისპირებას კათოლიკეებსა და პროტესტანტებს შორის. „...ყოველ ადამიანს ჰქონდა უფლება აერჩია რელიგია“ (გვ. 72); პარაგრაფი 16 „ინგლისის რევოლუცია“ ფრაზა „ჯეიმს I-მა შეძლო თავი აბსოლუტურ მონარქად გამოეცხადებინა ...ის ღვთის ნებით დანიშნულ თვითმპყრობელ მეფედ აცხადებდა თავს“ (გვ. 74).

თავისუფლების, როგორც კაცობრიობის უდიდესი მონაპოვრისა და დემოკრატიის ჩანასახების შესახებ ცოდნის განვითარებას უწყობს ხელს პარაგრაფი N12 – ქალაქები და მათი ბრძოლა თავისუფლებისათვის, სადაც მოცემულია ფრაზა: „გერმანიის ბევრმა ქალაქმა მოიპოვა თვითმმართველობა, ხოლო ქალაქის მოსახლეობამ - პირადი თავისუფლება. ამ დროს გავრცელდა გამოთქმა „ქალაქის ჰაერი კაცს თავისუფალს ხდის“ და იქვე „შუა საუკუნეებში განთავისუფლებულმა ქალაქებმა ევროპაში დემოკრატიის დაფუძნებას და გავრცელებას შეუწყო ხელი“ (გვ. 56); პარაგრაფი 16 - „ინგლისის რევოლუცია“ „...მაგრამ ინგლისში არსებობდა საკმაოდ ქმედითი პარლამენტი, რომლისთვისაც მეფეს ანგარიში უნდა გაეწია“ (გვ. 74); იქვე ფრაზა „ინგლისში რევოლუციის გაგრძელების ნიშანი იყო 1649 წ. მარტში ლორდთა პალატის გაუქმება და იმავე წლის 19 მაისს ინგლისის რესპუბლიკად გამოცხადება“ (გვ. 78); „1653 წელს ოლივერ კრომველმა გარეკა „ხანგრძლივი პარლამენტის“ უკანასკნელი დეპუტატები და ქვეყნის მართვა ერთპიროვნულად განაგრძო“ (გვ. 78).

დემოკრატიის მშენებლობის ხანგრძლივ და მტკიცუნეულ პროცესებს ეძღვნება პარაგრაფი 17 – „საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუცია“ ილუსტრაცია „ბასტილიის აღება“ (გვ. 81), კარიკატურა „მესამე წოდება ზურგით ეხიდება ორ პრივილეგირებულ წოდებას“ (გვ. 81); ფრაზები „ქვეყანაში აბსოლუტური მონარქია, მეფის შეუზღუდავი მმართველობა იყო დამყარებული“ (გვ. 80), „17 ინისს გამოაცხადეს ეროვნულ კრებად, რომლის მიზანიც აბსოლუტიზმის მოსპობა იყო“ (გვ. 81), „1791 წ. სექტემბერში დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო პირველი კონსტიტუცია, რომლითაც საფრანგეთი კონსტიტუციურ მონარქიად გამოცხადდა“ (გვ. 82), „1792 წლის სექტემბერში საფრანგეთი რესპუბლიკად გამოცხადდა“ (გვ. 83), „პარიზის კომუნის ზეწოლით კონვენტმა გაასამართლა ლუი

XVI. 1793 წლის 21 იანვარს მეფეს თავი მოჰკვეთეს, როგორც მოღალატეს“ (გვ. 84), „1795 წელს თერმიდორელმა კონვენტმა ახალი კონსტიტუცია მიიღო, რესპუბლიკა რჩებოდა, მაგრამ საყოველთაო არჩევნები გაუქმდა, შემოღებული იქნა ქონებრივი ცენზი“ (გვ. 86).

ასევე, პარაგრაფი 21 – „ბრძოლა აშშ-ს დამოუკიდებლობისთვის“ – „1776 წლის 4 ივლისს კოლონისტთა ლიდერებმა მიიღეს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია... და შეიქმნა ახალი სახელმწიფო - ამერიკის შეერთებული შტატები (გვ. 107), წყაროები 1 და 2 (გვ. 108); პარაგრაფი 22 – „სამოქალაქო ომი აშშ-ში“ – „1860 წელს შეერთებული შტატების პრეზიდენტად აირჩიეს აბრაამ ლინკოლნი. მას „სახალხო“ პრეზიდენტს უწოდებდნენ... ის გამოირჩეოდა სამართლიანობით და პატიოსნებით...“ (გვ. 110); „1865 წელს 14 აპრილს პრეზიდენტი ლინკოლნი თეატრში ფანატიკოსმა მსახიობმა ბუთმა მოკლა. ეს მონათმფლობელთა შურისძიება იყო“ (გვ. 111), წყარო 1, გვ. 112; პარაგრაფი 23 „ბრძოლა სამხრეთ ამერიკის გათავისუფლებისათვის“ – „დამოუკიდებლობის მოპოვებამ უდიდესი როლი შეასრულა სამხრეთ ამერიკაში. მოიხსნა შეზღუდვები, რაც ხელს უშლიდა მის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განვითარებას. ქვეყნების უმრავლესობაში გაუქმდა მონობა. შეიქმნა რესპუბლიკური წყობა და მიიღეს კონსტიტუციები. ხელი შეეწყო ამერიკის ხალხებში ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებას“ (გვ. 114).

მსოფლიო მასშტაბით დემოკრატიის მშენებლობის რთულ და განსხვავებულ პროცესებს აცნობს მოსწავლეებს შემდეგი პარაგრაფები: N 44 - „კონსტიტუციური მონარქია და პარლამენტარიზმი ინგლისში“, სადაც ნახსენებია „თავისუფლების დიდი ქარტია“, როგორც ინგლისის მონარქიის უფლებების შეზღუდვის პირველი აქტი და ინგლისური თავისუფლების ერთგვარი სიმბოლო (გვ. 208), ამავე პარაგრაფში თანმიმდევრულად არის განხილული სხვა მოვლენებიც: 1832 წელს ინგლისის პარლამენტის მიერ გატარებული რეფორმები: ქონებრივი ცენზის მოხსნა, 1918 წლიდან ქალების მიერ არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მოპოვება (გვ. 210); N 45 „აბსოლუტიზმი საფრანგეთში“ (გვ. 213), რუბრიკა „ეს საინტერესოა“ – დრეიფუსის საქმე (გვ. 221) და ილუსტრაცია „დრეიფუსის სასამართლო პროცესი“ (გვ. 220); N 47 „მეიდის რესტავრაცია იაპონიაში“, ილუსტრაცია „იაპონიის კონსტიტუციის მიღება“ (გვ. 225); N 48 „ათათურქის რეფორმები“ ფრაზა „მართალია თურქეთში საპარლამენტო რეპუბლიკა დაარსდა, მაგრამ დემოკრატიული მმართველობა არ დამყარებულა. ქვეყანაში შეიქმნა ავტორიტარული რეჟიმი“ (გვ. 228) და წყაროები 1 და 2; N 49 „ფრანკოს მმართველობა ესპანეთში“ და ილუსტრაცია „სამოქალაქო ომში ორივე მხარეს დაღუპულთა მემორიალი“ (გვ. 234); N 50 „ჰიტლერის მმართველობა გერმანიაში“, სადაც ნახსენებია ფრაზები „ჰიტლერმა სწრაფად დაამყარა ერთი პიროვნების დიქტატურა და ერთი პარტიის მმართველობა“, „შეზღუდა სამოქალაქო თავისუფლებები, საგანმანათლებლო დაწესებულებები, პრესა, კინოფილმები და რადიო მთლიანად ნაცისტთა კონტროლს დაექვემდებარა“, „ებრაელებს არამხოლოდ შეეზღუდათ სამოქალაქო უფლებები, არამედ ისინი იძულებული გახადეს სამსახურიც მიეტოვებინათ“ (გვ. 239), ილუსტრაცია „ებრაელი ბავშვები საკონცენტრაციო ბანაკში“ (გვ. 240) და პლაკატი (გვ. 237); N 51 „მუსოლინის მმართველობა იტალიაში“, სადაც საუბარია 1935 წელს მუსოლინის ჯარების ეთიოპიაში შეჭრაზე, იტალიის საერთაშორისო იზოლაციასა და ერთა ლიგიდან გარიცხვაზე (გვ. 244), ასევე ილუსტრაცია „იტალიური ტანკები და სამხედრო ტექნიკა ეთიოპიაში“ (გვ. 245); N 52 „სტალინის მმართველობა საბჭოთა კავშირში“ პლაკატები (გვ. 247–248), წყაროები 1–3 (გვ. 247–249); N 53 „ამერიკული დემოკრატია“ და ილუსტრაცია „დამოუკიდებლობის აქტის მიღება“.

კავკასიის რეგიონში დემოკრატიის მშენებლობაზე მოსწავლეთა ცოდნას უწყობს ხელს პარაგრაფი 24 – „კავკასია“ – „1921 წელს კავკასიის რეგიონი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შევიდა და იქ კომუნისტური მმართველობა დამყარდა“ (გვ. 119); პარაგრაფი 25 „სამხრეთ კავკასიის დაპყრობა რუსეთის მიერ“ – „აღმოსავლეთ საქართველოს შეზღუდულ ავტონომიაზე კი უარი ეთქვა

და რუსეთის იმპერიის უბრალო პროვინციად გადაიქცა. საქართველოს მართავდა რუსი მმართველი“ (გვ. 122); „1911 წელს რუსეთის იმპერატორმა გააუქმა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, მისი მეთაური გახდა ეგზარქოსი... და ამგვარად ცარიზმის სამსახურში ჩადგა“ (გვ. 122), წყაროები 1 და 2 (გვ. 123–124); პარაგრაფი 28 „რევოლუციები რუსეთში“, სადაც საუბარია რუსეთში კომუნისტური პარტიის დიქტატურის დამყარებაზე; პარაგრაფი 35 „სსრკ–ს დაშლა“ ილუსტრაცია - გორბაჩოვი და რეიგანი (გვ. 170) და წყარო 1 (გვ. 172); პარაგრაფი 36 „რუსეთის გამოცხადებული ომი საქართველოში“, სადაც საუბარია, რომ 1991 წლის 7 იანვრის დეკრეტით რუსეთმა აღადგინა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, რაც თბილისში აღიქვეს საშინაო საქმეებში უხეშ ჩარევად (გვ. 175) და იქვე 1992 წელს ივლისში გამოცხადდა აფხაზეთის დამოუკიდებლობა, რომელსაც ქართველმა დეპუტატებმა ბოიკოტი გამოუცხადეს, ასევე 176–ე გვერდზე წყარო 2.

დემოკრატიისთვის ბრძოლის უახლეს ისტორიას აცნობს მოსწავლეებს პარაგრაფი 39 „1989–90წწ. ხავერდოვანი რევოლუციები“, სადაც საუბარია გერმანიის გაერთიანებასა და კომუნისტური რეჟიმის მშვიდობიან დასასრულზე და პლაკატი „ბერლინის კედლის დანგრევა“ (გვ. 190); ამავე პარაგრაფში ნახსენებია ჩაუშესკუსა და მისი ცოლის სიკვდილით დასჯა (გვ. 191).

ეთნოსთაშორის ურთიერთობის საკითხებს ეხება ფრაზა „რუსეთმა თითქმის გაწმინდა ჩერქეზების ტერიტორია ადგილობრივი მოსახლეობისაგან. ამ მიზეზით კავკასიის ომი ხშირად ჩერქეზების გენოციდად მიიჩნევა“ (პარაგრაფი 26 „კავკასიის ომი“, გვ. 127), სადაც საუბარია ომის, როგორც სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების დაპირისპირების ინსტრუმენტზე. პარაგრაფი 33 – „ისრაელი და არაბული სამყარო“, სადაც საუბარია 1917 წელს დიდი ბრიტანეთის მინისტრთა კაბინეტის მიერ მიღებულ „ბალფურის დეკლარაციაზე“ პალესტინაში ებრაელთა ეროვნული კერის დასაფუძნებლად, იმ პირობით რომ იქ არაებრაული თემების ინტერესები არ შეილახებოდა (გვ. 157), ასევე წყარო 1 (გვ. 159) და ილუსტრაცია „ებრაულ ჯარში ქალების სამსახური სავალდებულოა“. პარაგრაფი 38 „მარტინ ლუთერ კინგი“, სადაც საუბარია შეერთებული შტატების პირველ ფერადკანიან პრეზიდენტზე (გვ. 185).

თანამედროვე კონფლიქტების შესახებ ინფორმაციას მოიცავს პარაგრაფი 34 – პოლიტიკური კონფლიქტები იუგოსლავიაში – რუკა „იუგოსლავიის დაშლა“ (გვ. 163) და ილუსტრაცია - „ომის დროს დანგრეული სერბული ეკლესია კოსოვოში“ (გვ. 167).

მშვიდობის მშენებლობისა და სერიოზულ პრობლემათა არამალადობრივი მოგვარების მნიშვნელობას ეხმიანება პარაგრაფები 37 „არამალადობრიობა“ და პარაგრაფი 38 „მარტინ ლუთერ კინგი“ (გვ. 180–185) და შესაბამისი წყაროები და ილუსტრაციები. ასევე მშვიდობის მშენებლობას ეხება პარაგრაფი 70 „კონფლიქტები და მისი ტიპები“, სადაც ხაზგასმულია, რომ „მოქალაქეებს უნდა გააჩნდეთ მტკიცე ნება ნებისმიერი კონფლიქტის ძალადობის გარეშე გადაწყვეტისა (გვ. 324).

დიქტატურის ბუნებასა და საფრთხეებზე არის საუბარი თემაში „სსრკ–ს დაშლა“, სადაც ნახსენებია, რომ „რეალურად ყველაფერს ქვეყანაში წყვეტდა კომუნისტური პარტია. 30 წლის განმავლობაში 1922–53წწ. სტალინი ერთპიროვნულად მართავდა ქვეყანას“ (პარაგრაფი 35, გვ. 169).

მსოფლიოს რელიგიებზე ინფორმაციის შემცველია პარაგრაფი 54 „რელიგიების კლასიფიკაცია“ და მისი ილუსტრაციები (გვ. 256–57).

დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების არაერთგვაროვან როლზე მოუთხრობს მოსწავლეებს პარაგრაფი 58 „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები“, სადაც საუბარია, ერთის მხრივ, მონათვაჭრობის მიერ მოტანილ ზარალზე, ხოლო, მეორე მხრივ, ნახსენებია ფრაზა „მონათვაჭრობამ შეცვალა ამერიკის ბევრი ქვეყნის რასობრივი შემადგენლობა – ყოფილი მონები ახალი სახელმწიფოების მოქალაქეები გახდნენ“ (გვ. 277).

პარაგრაფი 68 „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლება“ მოსწავლეებს აცნობს ადამიანის უფლებებსა და ვალდებულებებს, როგორც დემოკრატიის მშენებლობის უმთავრეს პირობას (მაგ., ილუსტრაცია „წარწერა ასფრანკიან მონეტაზე „თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა“, გვ. 318; რუბრიკა „ეს საინტერესოა“ – ადამიანის უფლებათა განვითარება, გვ. 320; სქემა, გვ. 322, წყარო გვ. 323).

კანონის უზენაესობის მნიშვნელობას აცნობს მოსწავლეებს პარაგრაფები 73 „კანონის უზენაესობა და კონსტიტუცია“ და 74 „საქართველოს კონსტიტუცია“.

ზოგადი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი მასალა ხელს უწყობს მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი ცოდნის ამაღლებას, თუმცა, აქტიური და დამოუკიდებელი ფიქრისა და მსჯელობის განვითარებისთვის სასურველია სახელმძღვანელოს კიდევ უფრო გამდიდრება თვალსაჩინოებებით (თემატური სქემები, დიაგრამები და სხვა ვიზუალური მასალა).

ასევე სასურველი იქნება, თემატურად იყოს წარმოდგენილი ელექტრონული რესურსების ბმულები ან, საჭიროების შემთხვევაში, დისკზე ჩაწერილი მასალა.

რაც შეეხება მაგალითებს, რომლებიც ხელს უწყობს ან/და აფერხებს მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების შეძენასა და განვითარებას, სახელმძღვანელო შემდეგ რესურსებს გვთავაზობს:

პარაგრაფი 1 – „კონფლიქტების ტიპოლოგია“ კითხვა „კანტის აზრით რა ხერხით შეიძლება მშვიდობის უზრუნველყოფა?“ (გვ. 12);

პარაგრაფი 2 – „ძველი ეგვიპტელების ომები“ კითხვა „რა მოვლენა მოხდა ქადემის ბრძოლის შემდეგ და რა სიახლე გაჩნდა ძველ იმპერიებს შორის ურთიერთობებში?“ (გვ. 15);

პარაგრაფი 3 – „ასურეთის ომები“ დავალება „დაწერეთ თემა „ასურელთა დაპყრობები“ (გვ. 18);

პარაგრაფი 5 „ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები“ კითხვა „რას ეფუძნებოდა ალექსანდრე დიდის მსოფლიო სახელმწიფოს იდეა და რა საერთო აქვს მას თანამედროვეობასთან?“ (გვ. 25);

პარაგრაფი 7 „ბიზანტიის და სასანიანთა ირანის დაპირისპირება“ საშინაო დავალება „დაწერეთ თხზულება „ბიზანტია-ირანის ომები VI-VIII სს. და მათი შედეგები“ (გვ. 33);

პარაგრაფი 12 „ქალაქები და მათი ბრძოლა თავისუფლებისათვის“ კითხვები - „განსაზღვრეთ თუ რატომ იბრძოდნენ ქალაქები დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად?“ „როგორ გესმით ტერმინი ქალაქის თვითმმართველობა?“ (გვ. 57) და საშინაო დავალება - მოიძიეთ ინფორმაცია შუა საუკუნეების რომელიმე ქალაქის შესახებ (ქალაქის სახე, მთავარი ნაგებობა, მმართველობა, მცხოვრებთა ყოფა, ვაჭრობა და ხელოსნობა) (გვ. 57);

პარაგრაფი 13 „კონფლიქტები სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის“ ცხრილი - საერო და სასულიერო პირთა დაპირისპირების სქემა (გვ. 62);

პარაგრაფი 15 „ოცდაათწლიანი ომი“ კითხვა - „რა მნიშვნელობას ატარებს ტერმინი „ვესტფალიის ზავი“ საერთაშორისო ურთიერთობაში?“ (გვ. 73);

პარაგრაფი 17 „საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუცია“ საშინაო დავალება - მოიძიეთ „ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ სრული ტექსტი და ჩამოაყალიბეთ თქვენი შეხედულებები წერილობით“ (გვ. 88) და კითხვა – „რა დოკუმენტი მიიღო დამფუძნებელმა კრებამ? ისაუბრეთ ამ დოკუმენტის მნიშვნელობაზე“ (გვ. 88);

პარაგრაფი 26 „კავკასიის ომი“ კითხვა - „რა არის მიურიდიზმი?“ (გვ. 128);

პარაგრაფი 28 „რევოლუციები რუსეთში“ კითხვა 5 (გვ. 137) და დავალება - დაწერეთ თხზულება „ბოლშევიკების დიქტატურის გამყარება რუსეთში“ (გვ. 137);

პარაგრაფი 29 „II მსოფლიო ომი“ ცხრილი-„ნაცისტური გერმანიის საგარეო აგრესია“ (გვ. 143), კითხვები 4 და 5;

პარაგრაფი 30 „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის საფუძვლები“ საშინაო დავალება 1 და 2 (გვ. 145);

პარაგრაფი 31 „ცივი ომი“ კითხვა 5 (გვ. 150), საშინაო დავალება - თხზულება „როგორ ახორციელებდა მიზნებს საბჭოთა კავშირი“ (გვ. 150);

პარაგრაფი 33 „ისრაელი და არაბული სამყარო“ საშინაო დავალება „ებრაელთა დასახლება ისტორიულ სამშობლოში“ (გვ. 162);

პარაგრაფი 34 „პოლიტიკური კონფლიქტები იუგოსლავიაში“ საშინაო დავალება - დაწერეთ თხზულება „რატომ დაიშალა იუგოსლავია“ - რამდენად ძალადობრივი იყო ეს დაშლა“ (გვ. 167);

პარაგრაფი 37 „არამაღადობრიობა“ კითხვები 1-5 (გვ. 181);

პარაგრაფი 38 „მარტინ ლუთერ კინგი“ დისკუსია თემაზე - „მარტინ ლუთერ კინგის ოცნება“ (გვ. 186);

პარაგრაფი 45 „აბსოლუტიზმი საფრანგეთში“ საშინაო დავალება - დაწერეთ თხზულება აბსოლუტიზმის არსის შესახებ (გვ. 215);

პარაგრაფი 50 „ჰიტლერის მმართველობა გერმანიაში“ კითხვა 6 (გვ. 241);

პარაგრაფი 52 „სტალინის მმართველობა საბჭოთა კავშირში“ დავალება - „სტალინიზმი და სოციალიზმის საბჭოთა მოდელი“ (გვ. 251);

პარაგრაფი 53 „ამერიკული დემოკრატია“ კითხვა 3 (გვ. 255);

პარაგრაფი 54 „რელიგიების კლასიფიკაცია“ კითხვა 1 (გვ. 259);

პარაგრაფი 58 „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები“ კითხვა 1 და 2 (გვ. 280);

პარაგრაფი 68 „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლება“ დავალება კვლევა თემაზე - „ადამიანის რა უფლებები ირღვეოდა საქართველოში საბჭოთა წყობილების დროს“ (გვ. 320);

პარაგრაფი 70 „კონფლიქტები და მისი ტიპები“ დავალება თხზულება - „ჩემი რჩევა საქართველოს მთავრობას“ (გვ. 325);

პარაგრაფი 73 „კანონის უზენაესობა და კონსტიტუცია“ დისკუსია (გვ. 334).

უნარ-ჩვევებთან დაკავშირებით ზოგადი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში სამოქალაქო უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას და შეძენილი ცოდნის ტრანსფერს, უფრო მეტად შეუწყობდა ხელს პროექტული სწავლების ელემენტების გააქტიურება, მეტი რაოდენობით კვლევები და დისკუსიები. ასევე სასურველი იქნება მოსწავლეებმა, მასწავლებელთან თანამშრომლობით, დავალების სახით შექმნან თემის შესაბამისი რესურსები, რაც ხელს შეუწყობდა მათში სასურველი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას. იგივე შეიძლება ითქვას ბლოგების შექმნაზე, მითუმეტეს რომ კომპიუტერულ ტექნოლოგიებს მოსწავლეთა დიდი ნაწილი ხალისით იყენებს. მასში ასახული იქნებოდა მათი მოსაზრებები, ტესტები, სტატისტიკური მონაცემები, ჩატარებული სამუშაოები და სხვ.

დემოკრატიული მოქალაქეობის შესატყვისი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების განვითარებას ემსახურება შემდეგი სასწავლო მასალა:

პარაგრაფი 1 „კონფლიქტების ტიპოლოგია“ ტექსტი „მშვიდობის იდეა განმანათლებლებთან“ (გვ. 11); გერმანელი სამხედრო მოღვაწე ფონ მოლტკე ომისა და მშვიდობის შესახებ (გვ. 12);

პარაგრაფი 5 „ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები“ ფრაზა ძვ.წ.324 წ. სუსაში ალექსანდრემ გრანდიოზული ქორწინებით აღნიშნა ლაშქრობის დასასრული, რომელმაც 10 000 ჯარისკაცი დააქორწინა სპარსელ ქალებზე. ამას სიმბოლური ხასიათი ჰქონდა, რითაც იხსენებოდა დაპირისპირება ევროპასა და აზიას შორის“ (გვ. 23);

პარაგრაფი 6 „პუნიკური ომები“ ფრაზა „რომაელები თავს მშვიდად ვერ გრძნობდნენ და ცდილობდნენ დიპლომატიური გზებით ჰანიბალის ხელში ჩაგდებას. ძვ.წ.აღრიცხვის 183/2 წ.

როდესაც მისი დაკავებისა და რომისათვის გადაცემის საფრთხე შეიქმნა, ჰანიბალმა თავი მოიკლა“ (გვ. 27);

პარაგრაფი 11 „ოსმალეთის იმპერია“ ფრაზა „ოსმალთა უზარმაზარ იმპერიაში მრავალი სხვადასხვა სარწმუნოების მიმდევარი ხალხი იყო გაერთიანებული, რომელთაც არსებობის შედარებით ნორმალური პირობები ჰქონდათ შექმნილი (ამ მხრივ ოსმალეთი განსხვავდებოდა ევროპისაგან, სადაც რელიგიური უმცირესობების ჩაგვრა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო)“ (გვ. 50);

პარაგრაფი 17 „საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუცია“ „სიკვდილით დასჯა მასობრივ მოვლენად იქცა. 1792 წელს საჯარო სიკვდილით დასჯის იარაღი გახდა გილიოტინა“ (გვ. 85); დამფუძნებელმა კრებამ 1789 წლის 26 აგვისტოს მიიღო დოკუმენტი, რომელსაც მალე მსოფლიო მნიშვნელობა მიენიჭა - „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“, რომელიც იწყებოდა სიტყვებით „ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი და თანასწორი თავის უფლებებში“ (გვ. 82); „მართალია რევოლუციამ ვერ შექმნა სამართლებრივი სახელმწიფო, მაგრამ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის მიღებით ჩამოაყალიბა მისი საფუძვლები“ (გვ. 82); წყარო 2 „რევოლუცია ტრადიციად იქცა, ხოლო რესპუბლიკელობა შესაძლო არჩევანად“ (გვ. 87);

პარაგრაფი 23 „ბრძოლა სამ.ამერიკის გათავისუფლებისათვის“ რუბრიკა „ეს საინტერესოა“ „ჩემი სახელი ამიერიდან ისტორიას ეკუთვნის“ (გვ. 115);

პარაგრაფი 26 „კავკასიის ომი“ ფრაზა „საღვთო ომი-ღაზავათისაკენ მოუწოდებდა. ეს მოძღვრება წინამძღოლისადმი უსიტყვო მორჩილებას მოითხოვდა“ (გვ. 126) და წყარო 1 და 2 (გვ. 127);

პარაგრაფი 27 „I მსოფლიო ომი“, სადაც საუბარია ერთა ლიგის დაარსებაზე, როგორც მშვიდობის შენარჩუნების ინსტრუმენტზე;

პარაგრაფი 28 „რევოლუციები რუსეთში“ წყარო 1 და 2 (გვ. 135), პლაკატი „თეთრგვარდიელი განგმირავს ბოლშევიკურ ურჩხულს“ (გვ. 136), პლაკატი „ტროცკი განგმირავს კონტრრევოლუციის ურჩხულს“ (გვ. 136);

პარაგრაფი 29 „II მსოფლიო ომი“ პლაკატი „ჰიტლერი და მუსოლინი“ (გვ. 138);

პარაგრაფი 30 „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის საფუძვლები“ ჯერ კიდევ XIXs II ნახევარში შეიქმნა პირველი ორგანიზაციები, რომლებიც ომების შედეგად დაზარალებულ სამხედრო და სამოქალაქო პირებზე ზრუნავდნენ (გვ. 144); 1864 წ მიიღეს ჟენევის კონვენცია „ბრძოლის ველზე მოქმედი სამხედრო ნაწილების დაჭრილ მებრძოლთა პირობების გაუმჯობესების შესახებ“ (გვ. 144); ილუსტრაცია „ჟენევის 1864წ კონვენცია“ (გვ. 144), რუბრიკა „ეს საინტერესოა“ ჟენევის 1949წ 12 აგვისტოს კონვენცია (გვ. 145);

პარაგრაფი 31 „ცივი ომი“ საბჭოთა პროპაგანდისტული პლაკატი (გვ. 147); 1949წ ამერიკის მეთაურობით შეიქმნა სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკი „ნატო“. მისი მიზანი იყო კომუნიზმის იძულებით გავრცელებისაგან დაეცვა „თავისუფალი სამყარო“ (გვ. 148); ნატოს გასაწონასწორებლად საბჭოთა კავშირმა ჩამოაყალიბა თავისი სამხედრო ბლოკი „ვარშავის პაქტი“ (1955) – საბჭოთა ბატონობის იარაღი (გვ. 148); წყარო 1 (გვ. 149);

პარაგრაფი 32 „ცივი ომის კონფლიქტები“, პლაკატი - ანტისაომარი დემონსტრაცია აშშ-ში (გვ. 153);

პარაგრაფი 36 „რუსეთის გამოცხადებული ომი საქართველოში“ მსოფლიო საზოგადოებამ დაგმო როგორც რუსეთის აგრესია საქართველოს მიმართ, ასევე მის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის „ცნობა“ (გვ. 175);

პარაგრაფი 37 „არაძალადობრიობა“ კონფლიქტების მოგვარების არაძალადობრივი ფორმა მაჰათმა განდის სახელს უკავშირდება (გვ. 178); განდიმ დაიწყო არაძალადობრივი წინააღმდეგობის

მეთოდების - თანამშრომლობის, სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის, ეკონომიური ბოიკოტის გამოყენება (გვ. 178);

პარაგრაფი 45 „აბსოლუტიზმი საფრანგეთში“ წყარო 1 და 2 (გვ. 215);

პარაგრაფი 51 „მუსოლინის მმართველობა იტალიაში“ პლაკატი - „მუსოლინი და ჰიტლერი“ (გვ. 243); იტალიური ფაშიზმი იტალიის ისტორიული ტერიტორიების შემოერთების მოთხოვნას და შემდგომ ექსპანსიონიზმს (გვ. 242);

პარაგრაფი 52 „სტალინის მმართველობა საბჭოთა კავშირში“ რუბრიკა „ეს საინტერესოა“ 1932წ მწერალთა კავშირის თავმჯდომარესთან (გვ. 247);

პარაგრაფი 53 „ამერიკული დემოკრატია“ დემოკრატიის თეორიის ფესვები ძველბერძნულ აზროვნებაშია“ (გვ. 252);

პარაგრაფი 61 „საგმირო ეპოსი – ზნეობის კოდექსი“ სამურაის კოდექსი (გვ. 291); წყარო-1 (გვ. 292);

პარაგრაფი 68 „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლება“ (გვ. 319);

პარაგრაფი 73 „კანონის უზენაესობა და კონსტიტუცია“ (გვ. 333).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი სასწავლო რესურსების ხელს უწყობს დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის საჭირო დამოკიდებულებებისა და ღირებულებების განვითარებას. სასურველი იქნება ისეთი დავალებების სიმრავლე, რომელიც მოსწავლეთა აქტიურ ჩართულობასა და მოქმედებაზე იქნება მიმართული და დაეხმარება კონკრეტული აქტივობის შესრულებისას განვითარონ შესაბამისი ღირებულებები.

ზემოთ განხილული დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის საჭირო ცოდნის, უნარებისა და დამოკიდებულებების ხელშეწყობი და ხელშემშლელი სასწავლო მასალა შეჯამების საფუძველზე სტატისტიკურად ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

სასწავლო მასალის შინაარსი	ხელშეწყობი	ხელშემშლელი	შენიშვნა
1. ცოდნა	54	79	ჭარბობს ხელშემშლელი -
2. უნარ-ჩვევა	23	11	ჭარბობს ხელშეწყობი +
3. ღირებულებები	21	18	ჭარბობს ხელშეწყობი +

ისტორიის მე-9 კლასის სახელმძღვანელოში⁸¹ მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენისა და გაფართოებისთვის წარმოდგენილი სასწავლო მასალის მაგალითებად შეიძლება მოვიტანოთ: პარაგრაფი 9 „ფარნავაზ მეფე და მისი ეპოქა“ (გვ. 40), პარაგრაფი 13 „ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება“ (გვ. 60); პარაგრაფი 41 „ქართული კულტურა 12 საუკუნესა და 13 საუკუნის დასაწყისში“ (გვ. 193) და სხვ.

წარმოდგენილი სახელმძღვანელო ხელს უწყობს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის (საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების,

⁸¹ კილურაძე ნ., სანიკიძე გ., გორდეზიანი ლ., ფირცხალავა ლ., გაჩეჩილაძე რ., ასათიანი ნ., 2012, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა

უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება) შეძენასა და გაფართოებას.

მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების შეძენასა და განვითარებას სხვა პარაგრაფებთან ერთად ხელს უწყობს 83-ე პარაგრაფი „ინტეგრაცია ევრო სტრუქტურებში“ (გვ. 427). იგივე შეიძლება ითქვას დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაზე მიმართული სასწავლო მასალის შესახებ, რომლის ერთ-ერთი მაგალითია პარაგრაფი 82 „საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება და საომარი კონფლიქტები“ (გვ. 417) და მასში მოცემული წყარო (გვ. 420).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ წარმოდგენილი სახელმძღვანელო მეტწილად მიმართულია მოქალაქეობისთვის საჭირო ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაზე.

ისტორიის მე-10 კლასის სახელმძღვანელოში⁸², სადაც საუბარია წყაროთმცოდნეობაზე, არქეოლოგიაზე (პარაგრაფები: 8, 9, 10), სასურველი იქნებოდა ქართული და არაქართული არტეფაქტების მიწოდებისას გარკვეული წონასწორობის დაცვა.

სახელმძღვანელოს პარაგრაფები მე-8-დან მე-19-ის ჩათვლით მოიცავს ცოდნას ისტორიის დამხმარე დისციპლინების შესახებ, რომელიც მოსწავლეებში ამკვიდრებს კვლევის, წყაროზე მუშაობის, არგუმენტირების, გამოყენებითი ცოდნის ჩამოყალიბებას, ხელს უწყობს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობისთვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შესწავლას.

სხვადასხვა კულტურის შესახებ ცოდნის გაფართოების თვალსაზრისით საინტერესო ტექსტია ახალი დროის ევროპელ მოგზაურებზე (პარ. 43, გვ. 199), სადაც მოცემულია კასტელის და შარდენის საქართველოში დაინტერესების მიზეზი და მათი თავგადასავალი. სასურველი იქნებოდა სხვა წყაროების მოტანაც, რაც მოსწავლეთა ცოდნას კიდევ უფრო გაამდიდრებდა.

სახელმძღვანელოს მიხედვით, ვიზუალური ისტორიული წყაროების განხილვისას მოსწავლეებს შესაძლოა შევთავაზოთ მათთვის საინტერესო მასალის წარმოდგენაც, მაგალითად ძველი პლაკატებზე სხვა ტექსტების დადება. კარიკატურის თანამედროვე კონტექსტში განხილვა, ანუ ახლებურად დანახვა, რაც ხელს შეუწყობს ინტენსიურ კომუნიკაციას. მაგალითის სახით შესაძლოა განვიხილოთ ჯგუფური სამუშაოს ორგანიზება სტალინის და ჰიტლერის პლაკატებისა და კარიკატურების შესადარებლად. ეს ისტორიული ვიზუალური რესურსები მიზანმიმართული ანალიზის პირობებში მოსწავლეებს აჩვენებს კონფლიქტის თავიდან არიდების აუცილებლობას. ზოგიერთი პლაკატი კი, სიძველის მიუხედავად, მათ თანამედროვე შინაარსზე და მათი გამოყენების აუცილებლობაში არწმუნებს მოსწავლეებს, მაგ., „ტყე შეუნახე შვილებს“, „დაიცავი ქუჩაში მოძრაობის წესები“, და სხვ.

სახელმძღვანელოში მოცემულია კომუნიკაციის და გუნდური მუშაობის ხელშემწყობი დავალებები, მაგ., ტექსტზე და წყაროებზე დაყრდნობით მოსწავლეები ამზადებენ პროექტს „რუკა, როგორც ისტორიული წყარო“ (პარაგრაფი 3, „როგორ ვსწავლობთ და გადმოვცემთ ისტორიას“, რომელიც ძირითადად პრაქტიკულ სამუშაოებს ემყარება, პარაგრაფი N11, ისტორიული გეოგრაფია და ისტორიული კარტოგრაფია).

სასურველი იქნება მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობაზე ორიენტირებული დავალებების სიუხვე, რაც მათ კვლევის, კრიტიკული აზროვნების, შემოქმედებითი მუშაობის უნარების განვითარებაში დაეხმარება.

⁸² კილურაძე ნ., სანიკიძე გ., გორდეზიანი ლ., ოთხმეზური გ., ფირცხალავა ლ., 2012, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა

ასევე სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოში მოცემული იყოს მედიაწიგნიერების ხელშემწყობი საკითხები, რაც ხელს შეუწყობდა მედიაწიგნიერების, როგორც თანამედროვე მოქალაქისთვის აუცილებელი ერთ-ერთი კომპეტენციის განვითარებას.

ასევე მნიშვნელოვანია მზა ტექსტების, წყაროების, კითხვების ნაცვლად მოსწავლეებს ჰქონდეთ დამოუკიდებლად მუშაობის, აღმოჩენის ხელშემწყობი დავალებები, რაც ხელს შეუწყობს დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის აუცილებელი აზროვნების ჩამოყალიბებას, ადვილად შეადგენინებს გარემოში ადაპტირებას და გააცნობიერებინებს მოქალაქის პირად და საზოგადოებრივ პასუხისმგებლობას, განუვითარებს ისეთ ჩვევებს, რომელიც საშუალებას მისცემს შეაფასოს ალტერნატივები, გააკეთოს არჩევანი და ა.შ.

რაც შეეხება დამოკიდებულებებსა და ღირებულებებს, ცხადია მათზე ზრუნვა ადამიანს უჩნდება, პირველ რიგში, საკუთარი წარსულის, შემდგომ სხვა ქვეყნების კულტურის გაცნობის შემდეგ, რაც მე-10 კლასის სახელმძღვანელოს შინაარსში თანმიმდევრულად არ არის წარმოდგენილი. შესაძლოა აღინიშნოს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტი: ტოლერანტობის, როგორც მნიშვნელოვანი ღირებულების ჩამოყალიბებას ხელს შეუწყობდა ქართველების წინაპრების ტოლერანტობის მაგალითების (მაგ., იოსებ ჟორდანიას, ექვთიმე თაყაიშვილი) მოტანა, ასევე არაქართველების მიერ საქართველოს განვითარებაში შეტანილი წვლილი. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში ნაკლებად არის ყურადღება გამახვილებული დემოკრატიული ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების საკითხებზე.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე რეალობაში, სადაც სახელმძღვანელო ერთ-ერთი ძირითადი (და ხშირად ერთადერთი) რესურსია, მნიშვნელოვანია მისი გამდიდრება მოსწავლეზე ორიენტირებული მრავალფეროვანი მასალით, რაც თავიდან აგვაცილებს საგნისადმი მოსწავლეების უარყოფით დამოკიდებულებას. ზემოთქმული განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასკოლო საზოგადოებებში, რომელსაც შეზღუდული წვდომა აქვს ინტერნეტზე. ამ შემთხვევაში სასურველია სახელმძღვანელო „ცოდნის შიმშილს“ მინიმალურ დონეზე მაინც კლავდეს. ამ თვალსაზრისით უნდა აღინიშნოს რაოდენ მნიშვნელოვანია სახელმძღვანელოს წარმოდგენა შედარებით მსუბუქი ენითა და ტექსტით (მაგ., ერთ-ერთ პარაგრაფში (N26, თემა „ფეოდალური ხანის სომხური ისტორიოგრაფია“) მოცემულია დაახლოებით 40 ისტორიკოსის სახელი, გვარი და მათი ნაშრომების ჩამონათვალი, რაც შეუძლებელია (და არასაჭირო) მოსწავლემ დაიმახსოვროს და გააანალიზოს. რთული სამეცნიერო ენითაა დაწერილი რამდენიმე თემა (მაგ., პარაგრაფები: 4, 5, 35, 36, 37, 38).

მე-11 კლასის სახელმძღვანელოში⁸³ მოქალაქეობრივი ცოდნის ხელშემწყობი სასწავლო მასალა საკმარისად არის წარმოდგენილი. თვალსაჩინოებისთვის მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

პარაგრაფი 40 „სახალიფოს კულტურა“, სადაც საუბარია ისლამური ცივილიზაციის გავლენაზე მსოფლიო კულტურის განვითარების საქმეში – „ისლამური ცივილიზაცია ყველაზე ადრეული პერიოდიდან საქალაქო და ვაჭრობაზე ორიენტირებული იყო. მუსლიმური ქალაქები იქმნებოდა და ვითარდებოდა არაგეგმიურად, მასში ვიწრო ქუჩებით და უბნებით ერთმანეთს ემიჯნებოდნენ სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფები. ისლამურ ქალაქში თითქმის ყოველთვის დომინირებდა საშუალო ვაჭართა კლასი...“

„არაბები VIII საუკუნის დასაწყისში შეიჭრნენ ესპანეთში და მთელი პირენეის ნახევარკუნძული დაიპყრეს... ამ ხანებში ესპანეთი წარმოადგენდა ისლამური, ქრისტიანული და ებრაული კულტურების შეხვედრის ადგილს. ურთიერთგავლენის შედეგად იქმნებოდა ხელოვნების

⁸³ ასათიანი ნ., ლორთქიფანიძე მ., 2012, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა

უაღრესად საინტერესო ნიმუშები. არაბული გავლენით, ქრისტიანული ესპანეთის არქიტექტურაში ხანგრძლივი დროის მანძილზე პოპულარული იყო ე.წ. „მუდეჯარის“ სტილი“. ამავე პარაგრაფში მოცემული წყაროები 1–5 და თვალსაჩინოება – არაბული ასტროლაბი, არაბული კალიგრაფიის ნიმუში, სასახლე სევილიაში, კორდობას მეჩეთის ინტერიერი;

პარაგრაფი 56 - „რენესანსი და ჰუმანიზმი. აღორძინების ევროპული ცენტრები“, სადაც საუბარია აღორძინების ხანის გავლენაზე მსოფლიო კულტურისა და მეცნიერების განვითარებაში. „ის ფაქტი, რომ აღორძინების ხანა იტალიაში დაიწყო, სულაც არაა ისტორიული შემთხვევითობა. XIV საუკუნისათვის ჩრდილოეთ იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოები, აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვაჭრობის განვითარებისა და ჯვაროსნული ლაშქრობების შემდეგ იტალიაში, უპირველეს ყოვლისა, ბიზანტიური კულტურული გავლენის შეღწევის შედეგად შუა საუკუნეების ევროპის ეკონომიკურად და კულტურულად დაწინაურებულ ცენტრებად ჩამოყალიბდა“.

„აღორძინების ხანის მეცნიერება და ხელოვნება გამოდის შუა საუკუნეების თეოლოგიური მსოფლმხედველობის ჩარჩოებიდან და მთელ თავის ყურადღებას ადამიანს, მის ცხოვრებასა და გარემომცველ სამყაროს აპყრობს. რენესანსის ეპოქაში ადამიანი, მისი საქმიანობის ყველა სფეროში ცდილობს საკუთარი ძალებით, საკუთარ გამოცდილებაზე დაყრდნობით (ემპირიულად), საკუთარი გონებით შეიმეცნოს სამყარო. ბევრი ხელოვანისა თუ მეცნიერისათვის შემოქმედების იმპულსი ახალი ოპტიმისტური განწყობა იყო. სიცოცხლით ტკბობამ გააქარწყლა წარსულის პირქვეშ გამოცდილება. აღორძინების ხანის თანამედროვეები ბნელ შუა საუკუნეებზე გამარჯვებას ზეიმობდნენ.

ბუნებაზე დაკვირვებამ, პროპორციებისა და ანატომიის შესწავლამ შესაძლებელი გახადა სინამდვილის ზედმიწევნით ზუსტი გამოსახვა ფერწერასა და ქანდაკებაში. ბუნებრიობა მთავარ მოთხოვნად იქცა სახვით ხელოვნებაში. ოპტიკისა და გეომეტრიის კანონების შესწავლის შედეგად პერსპექტივის აღმოჩენის წყალობით მხატვრებმა სივრცის გამოსახვა შეძლეს“ და წყაროები 1–3;

პარაგრაფი 63 „პეტრე I-ის საგარეო პოლიტიკა და რეფორმები“, სადაც საუბარია რუსეთის მეფის კარზე განათლების განვითარებისთვის გადადგმულ ნაბიჯებზე „რუსეთის იმპერატორი დიდ ყურადღებას აქცევდა თავადაზნაურობაში ევროპული კულტურის დანერგვას. სამსახურებრივი წინსვლა უკვე დამოკიდებული იყო განათლებაზე. 1700 წელს მოსკოვში გაიხსნა მათემატიკური და სანავიგაციო ხელოვნების სკოლა. მალე მათ დაემატა საარტილერიო, სამედიცინო და საინჟინრო სკოლები. პეტერბურგში დაარსდა საზღვაო აკადემია. 1705 წელს კი გაიხსნა პირველი რუსული გიმნაზია. დაარსდა ასევე პირველი რუსული გაზეთი და დაიწყო ევროპული ენებიდან წიგნების თარგმნა“ და წყაროები 1 და 2.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში მოცემული ფაქტობრივი მასალა და მისი თანმხლები დავალებები ისეა განხილული, რომ მასწავლებელს საშუალებას აძლევს, მოსწავლეს გადასცეს ცოდნა ისტორიული ფაქტების შესახებ, თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პირდაპირი გადაცემისთვის განკუთვნილი ფორმების შეცვლა სასარგებლო იქნება ისეთი ახალი ფორმებით, რომლებიც მოსწავლეს დაეხმარება ციფრული და სემიოტიკური კომპეტენციების განვითარებაში. ამასთან, აღსანიშნავია, სახელმძღვანელოს რთული ენა და ადაპტირებული ისტორიული წყაროების მოტანის აუცილებლობა.

მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების შეძენა-განვითარებაზე მიმართული აქტივობების ნიმუშად წარმოგიდგენთ:

პარაგრაფი 48 „დიდგორის ბრძოლა“, სადაც მოცემულია დავალება: „წყაროებზე დაყრდნობით შეაფასეთ დავითის პოლიტიკა თბილისის არაქართული მოსახლეობის მიმართ. დამატებით გაეცანით სათანადო ნაკვეთს ტექსტიდან და შეაფასეთ მეფე დავითის პოლიტიკა მეზობელი ხალხების (სომხების, შარვანელების) მიმართ“; ტექსტისა და წყაროების გამოყენებით შეაფასეთ დავითის მიერ

შექმნილი სახელმწიფო სისტემა. დაწერეთ მოკლე შემაჯამებელი თხზულება, დაასაბუთეთ თქვენი შეფასებები.

პარაგრაფი 49 „თამარ მეფის ეპოქა“ დავალება „ტექსტსა და დამატებით ცნობებზე I, II-ზე დაყრდნობით გაანალიზეთ თამარის დროინდელი სახელმწიფო მმართველობის სისტემა და წერილობით ჩამოაყალიბეთ თქვენი დასკვნები“; დამატებით ცნობა III-ზე „თამარ მეფის კულტი“ დაყრდნობით, იმსჯელეთ, რა შეიძლება გამხდარიყო თამარის შესახებ ლეგენდების შეთხზვის საფუძველი საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ. შეეცადეთ, დაასახელოთ რაც შეიძლება მეტი ფაქტორი“.

პარაგრაფი 54 „ქართული სახელმწიფოს დაშლა“ დავალება „იმსჯელეთ ევროპასთან საქართველოს კავშირის ხელისშემშლელ ფაქტორებზე. სათანადო არგუმენტებისა და მაგალითების მოშველიებით განსაზღვრეთ დასავლეთ ევროპის ინტერესები საქართველოში და ის, თუ რამდენად რეალური იყო ამ ინტერესების განხორციელება“, „წერილობით ჩამოაყალიბეთ, შეიძლება თუ არა საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის სამსაუკუნოვანი (XIII-XV სს) მონაკვეთი შეფასდეს, როგორც „დასავლეთში დასაყრდენის ძიებისა და აღმოსავლეთში დამპყრობლებთან ბრძოლის პერიოდი“, დაასაბუთეთ თქვენი მოსაზრებები“.

საკლასო და კლასგარეშე აქტივობების საშუალებით სახელმძღვანელო მასწავლებლებს ეხმარება, მოსწავლეებს განუვითარონ აქტიური მოქალაქისთვის საჭირო უნარ-ჩვევები, რადგან დემოკრატიული, სამართლებრივი სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება საჭიროებს ისეთი თავისუფალი, დამოუკიდებელი, კომპეტენტური პიროვნების აღზრდას, რომელიც კონკურენტუნარიანი და წარმატებული იქნება სწრაფად ცვალებად სამყაროში.

სახელმძღვანელოში დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაზე მიმართული სასწავლო მასალიდან შესაძლოა ასევე ნიმუშის სახით დასახელდეს:

პარაგრაფი 48 „დიდგორის ბრძოლა“ ტექსტი „გადაწყდა საქართველოში ჩამოესახლებინათ ყივჩაღთა მრავალრიცხოვანი ურდო, რომელიც ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის მთავრის ვლადიმერ მონომახის მიერ შევიწროვებული და გამოდევნილი იყო სამხრეთ რუსეთის ველებიდან. ქართველები კარგად იცნობდნენ ყივჩაღებს და მათთან ცხოველი ურთიერთობაც ჰქონდათ. დავითის მეორე მეუღლე ყივჩაღთა მთავრის, ათრაქა შარაღანის ძის ასული იყო. საქართველოს მეფემ მოლაპარაკება გამართა მათთან და საქართველოში გადმოსვლაზე დაითანხმა.

1118 წ. დავით მეფე და მისი მწიგნობართუხუცესი გიორგი დარიალის გზით ჩრდილო კავკასიაში გადავიდნენ. მათ დაიმორჩილეს ოსები, რომელთაც ყივჩაღებთან მტრობა ჰქონდათ, დაიკავეს ოსეთის ციხეები, აიყვანეს მძევლები და უზრუნველყვეს ყივჩაღთათვის მშვიდობიანი გზა. ამის შემდეგ ყივჩაღთა 40 ათასი ოჯახი საქართველოში გადმოვიდა. დავითმა ისინი საქართველოს საზღვრისპირა რაიონებში ჩაასახლა, მიუჩინა საცხოვრებელი და სამეურნეო ადგილები და თითოეულ ოჯახს თითო შეიარაღებული მხედრის გამოყვანა დაავალა“. წყარო 1. არაბი ისტორიკოსები ალ-ფარიკი და ალ-ჯაუზი დავითის პოლიტიკის შესახებ თბილისის მუსლიმი მოსახლეობის მიმართ და თვალსაჩინოება 1. რუკა-საქართველო მეფე დავით აღმაშენებლის დროს და 2. სურათი-დიდგორის ველი.

ზემოხსენებული სახელმძღვანელო შეესაბამება ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს, რომლის მიხედვითაც შედეგი მიღწეულია, თუ მოსწავლეს შეუძლია სხვადასხვა კულტურების ურთიერთგავლენის საკითხების კვლევა, საკლასო დისკუსიისას შეუძლია მსჯელობა ევროპული და აღმოსავლური კულტურების ურთიერთმიმართებაზე და თითოეულის გავლენაზე ქართველი ხალხის ხელოვნებასა და ყოფაზე.

სახელმძღვანელოში მოცემული დავალებები ძირითადად იძლევა დემოკრატიული მოქალაქეობის ღირებულებების და დამოკიდებულებების განვითარების საშუალებას. კარგი იქნებოდა თანამშრომლობაზე დაფუძნებული სწავლების აქტიურად გამოყენება, რომლის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ჯგუფის წევრებს შორის ფორმალური მოვალეობებისა და პასუხისმგებლობის თანაბრად განაწილება, რაც აუმჯობესებს ჯგუფის მიერ შესრულებული სამუშაოს ხარისხს.

სახელმძღვანელოში არის დემოკრატიული მოქალაქეობის ცოდნის, უნარებისა და დამოკიდებულებების ხელშემწყობი თვალსაჩინოებები, წყაროები, რომლებიც შესაბამისია ავტორისეულ ტექსტთან.

ამრიგად, დაწყებით, საბაზო და საშუალო საფეხურებზე საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საგნობრივი ჯგუფის სახელმძღვანელოთა განხილვის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მათში წარმოდგენილი სასწავლო მასალა (ავტორისეული ტექსტი, წყარო, თვალსაჩინოება, დავალება და სხვ.) ხელს უწყობს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება-განვითარებას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სასწავლო მასალის უდიდესი ნაწილი მიმართულია დეკლარატიული და პროცედურული ცოდნის განვითარებაზე და ნაკლებად უწყობს ხელს პირობისეული ცოდნის შექმნა-გაფართოებას, რაც ასე მნიშვნელოვანია დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის საჭირო ცოდნის შეძენისთვის. იგივე შეიძლება ითქვას უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ხელშემწყობი სასწავლო მასალის შესახებ. სასურველია, ამ მხრივ სახელმძღვანელოს გამრავალფეროვნება და მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობაზე ორიენტირება, რაც საზოგადოებრივ მეცნიერებათა საგნობრივ ჯგუფში შემავალი დისციპლინების კონსტრუქტივისტული სწავლებისა და სწავლის საშუალებას მოგვცემს.

გეოგრაფია

მე-7 კლასის **გეოგრაფიის** სახელმძღვანელოში⁸⁴ მოცემული შინაარსი, დავალებები, წყაროები და თვალსაჩინოება ხელს უწყობს ისეთი მიზნების მიღწევას, როგორიცაა მოსწავლეებში გეოგრაფიული, გარემოსდაცვითი და ეკონომიკური აზროვნების ჩამოყალიბება, პოლიტიკური კულტურის ფორმირება, საკუთარი ქვეყნის ბუნების მრავალფეროვნებისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებების შესახებ წარმოდგენის ჩამოყალიბება, მათი შედარება სხვა ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან და მათ შორის მსგავსება-განსხვავების დადგენა.

მოსწავლე იღებს ცოდნას ისეთი საკითხის შესახებ, რომელიც მას მომავალ პრაქტიკულ საქმიანობაში გამოადგება, ხელს შეუწყობს ზოგადგეოგრაფიული კულტურის ფორმირებას, აგრეთვე, განუვითარებს გარემომცველი სამყაროსადმი ფაქიზ და პასუხისმგებლიან დამოკიდებულებას. აღნიშნული სახელმძღვანელო ხელს უწყობს იმ უნარ-ჩვევების შეძენას, რომელიც უმთავრეს როლს შეასრულებს მოსწავლეთა ქცევის მოდელების ფორმირების პროცესში. ეს ხელს უწყობს მოსწავლეებს, სწორად განსაზღვრონ თავიანთი ადგილი ბუნებრივ, სოციალურ და კულტურულ სტრუქტურებში სხვადასხვა – ლოკალურ, რეგიონალურ და გლობალური დონეებზე.

ზემოაღნიშნულის დასტურად რამდენიმე ნიმუშს შემოგთავაზებთ:

პირველივე თავში „გეოგრაფიის საგანი, ამოცანები და განვითარების ისტორია“ ავტორები გეოგრაფიის სწავლის მიზნებზე საუბრისას მოსწავლეებს ასეთ ტექსტს სთავაზობენ: „განსაზღვრო,

⁸⁴ ბლიაძე მ., ჭანტურია გ., კერესელიძე დ. „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“, 2012

როგორ ვითარდება (ან როგორ განვითარდება) ესა თუ ის მოვლენა, როგორი შედეგით დასრულდება და როგორ უნდა მოვიქცეთ ზიანის თავიდან ასაცილებლად“ (გვ. 10);

„გამოთქვი მოსაზრება დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების მნიშვნელობის შესახებ. შენი აზრით, როგორი იქნებოდა დღევანდელი ამ აღმოჩენების გარეშე?“ (გვ. 17);

„აღწერე ნახ. 3.1 და იმსჯელე: ა) რა გავლენას ახდენს ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა ბუნებრივი გარემოს გარდაქმნის პროცესზე? ბ) როგორ ფიქრობ, რა გეოგრაფიული კვლევები უნდა ჩატარდეს ამა თუ იმ ტერიტორიაზე მის ათვისებამდე?“ (გვ. 18);

„იმსჯელე, რა როლს ასრულებს თანამედროვე გეოგრაფია ჩვენი პლანეტის ბუნებისა და მოსახლეობის გადარჩენისა და განვითარების საქმეში?“ (გვ. 21).

როგორც მოტანილი მაგალითები ცხადყოფს, სახელმძღვანელოში უხვად ვხვდებით მაღალი სააზროვნო უნარების განვითარების ხელშემწყობ კითხვებს, დავალებებს. ასევე ცხადად ჩანს გარემოსა და ადამიანის ფაქიზი ურთიერთკავშირის მნიშვნელობა, რაც ბევრ სხვა სიკეთესთან ერთად, მოსწავლეებს ბუნებრივი (და ზოგადად) რესურსების მომჭირნე მომხმარებლებად ჩამოყალიბებას შეუწყობს ხელს.

სახელმძღვანელოს შეფასებისას უნდა აღინიშნოს უნარ-ჩვევების განვითარებაზე მიმართული დავალებების სიმრავლეც. ისეთი ზმნები, როგორიცაა „შეადარე“, „შექმენი“, „გამოიკვლიე“ მოსწავლეებს თეორიული ცოდნის პრაქტიკულ გამოყენებაში ეხმარება. მაგალითისთვის გამოგვადგება 54-ე პარაგრაფის „ბუნებრივი რესურსების გამოყენება“ 1-ლი დავალება „დისკუსია სკოლაში“. თანამედროვე დინამიკურ და კულტურულად მრავალფეროვან სამყაროში საზოგადოების ფუნქციონირებისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ურთიერთპატივისცემის, ურთიერთგაგებისა და ურთიერთშემეცნების ჩვევები, რასაც ხელს უწყობს სწავლების ისეთი მეთოდი, როგორიცაა დისკუსია.

იგივე შეიძლება ითქვას „კუთხეების“ მეთოდზე, რომელიც მოსწავლეებს საშუალებას აძლევს, გამოთქვან საკუთარი აზრი და დაიცვან თავიანთი პოზიცია, აგრეთვე ყურადღებით მოუსმინონ სხვების არგუმენტებს და ამის მიხედვით, გარკვეული მსჯელობის შემდეგ, გაიზიარონ ან არ გაიზიარონ განსხვავებული მოსაზრებები, შეცვალონ ან არ შეცვალონ საკუთარი პოზიცია.

ზემოხსენებული მეთოდები სანიმუშოდ მოვიტანეთ იმ მრავალფეროვან მეთოდთაგან, რომელსაც სახელმძღვანელოს ავტორები სარეკომენდაციოდ სთავაზობენ მოსწავლეებს და რომელთა მიზანია მოსწავლეებში ეროვნული სასწავლო გეგმით განსაზღვრული ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება/განვითარება.

მათემატიკა

წინამდებარე ანგარიშში წარმოდგენილია მათემატიკის გრიფმინიჭებული სახელმძღვანელოების ანალიზი - რამდენად ითვალისწინებენ ისინი სამოქალაქო ცნობიერების, როგორც გამჭოლი კომპეტენციის განვითარებას მოსწავლეებში.

ამ მიმართულებით შესწავლილი, გაანალიზებული და შეფასებულია: გ. გოგიაშვილის, თ. ვეფხვაძის, ი. მეზონიას, ლ. ქურჩიშვილის ავტორობით გამოცემული მე-8 და მე-10 კლასის სახელმძღვანელოები (გამომცემლობა ინტელექტი) და ნ. ჯაფარიძის, ნ. წულაიას, მ. წილოსანის ავტორობით გამოცემული მე-9 კლასის სახელმძღვანელო (ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა).

სახელმძღვანელოები გაანალიზდა იმის მიხედვით, მათში მოყვანილი ტექსტები, ამოცანები და სხვა აქტივობები რამდენად უწყობს ხელს:

- მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის (საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება) შეძენას,
- მოქალაქისთვის ისეთი აუცილებელი უნარ-ჩვევების განვითარებას, როგორიცაა კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობისა და ა.შ.
- დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი დამოკიდებულებების (გარემოზე ზრუნვა, განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, ენის, მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტობა) ჩამოყალიბებას.

ბუნებრივია, რომ გაანალიზებული სახელმძღვანელოები ძირითადად ორიენტირებულია მოსწავლეებში საგნობრივი/მათემატიკური ცოდნის დაუფლებაზე და რაოდენობრივი აზროვნების განვითარებაზე. ისინი პირდაპირ არ არის მიმართული მოსწავლეებში სამოქალაქო კომპეტენციების განვითარებისკენ. მაგრამ, თუ ჩავუღრმავდებით გაანალიზებულ სახელმძღვანელოებში მოცემულ მასალას, გვხვდება მთელი რიგი ტექსტები, სავარჯიშოები, ამოცანები და აქტივობები, რომლებიც პროფესიონალ და მოტივირებულ მასწავლებლებს წარმატებით შეუძლიათ გამოიყენონ, რათა ხელი შეუწყონ მოსწავლეებში მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენას, უნარების გამომუშავებასა და ღირებულებების/დამოკიდებულებების განვითარებას.

სახელმძღვანელოების ანალიზმა ასევე ცხადყო, რომ არის შემთხვევები, როცა პრაქტიკული დავალებების განხორციელება ხდება ჯგუფური პროექტების სახით, რაც ხელს უწყობს მოსწავლეებში კომუნიკაციის, თანამშრომლობის, ერთმანეთის მოსმენისა და აზრთა გაზიარების, კომპრომისის, ემფატიის, სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღებისა და პრობლემების მოგვარების, თავისუფალ, კონკურენტუნარიან გარემოში თვითდამკვიდრების, გააზრებული არჩევანის გაკეთების და სხვა. უნარების განვითარებას.

ანგარიშში წარმოდგენილია სახელმძღვანელოებიდან ამოკრებილი მაგალითები, რომლებიც მოწმობს რამდენად იძლევიან სახელმძღვანელოები მოსწავლეებში მოქალაქეობის შესახებ გარკვეული ცოდნის შეძენის, უნარების გამომუშავებისა და ღირებულებების განვითარების საშუალებას.

კლასები - X, VIII. გამომცემლობა ინტელექტი. ავტორები: გურამ გოგიშვილი, თეიმურაზ ვეფხვაძე, ია მეზონია, ლამარა ქურჩიშვილი (2012).

მოქალაქეობრივი განათლება მიმართული უნდა იყოს იქეთკენ, რომ მოსწავლეებმა იცოდნენ საკუთარი უფლება მოვალეობები და შეძლონ მათი დაცვა. მაგალითად:

- თემის „სიმრავლე-ქვესიმრავლე“ (X კლასი, გვ.7) შესწავლის დროს სახელმძღვანელოში გვხვდება შემდეგი ტექსტი: „ზარი დაირეკა და საკლასო ოთახში არავინ დარჩა. მაშინ ვიტყვით, რომ ოთახში მოსწავლეთა სიმრავლე ცარიელი სიმრავლეა“.

მოყვანილი მაგალითი მასწავლებლისთვის არის საუკეთესო საშუალება, მოსწავლეებს ყურადღება გაამახვილებინოს მათ უფლება-მოვალეობებზე. კერძოდ იმაზე, რომ გაკვეთილებს შორის მოსწავლეებს აქვთ დასვენების უფლება.

- ორუცნობიან განტოლებათა სისტემის შესწავლისას მე-10 კლასის სახელმძღვანელოში მოცემული შემდეგი ამოცანა: „A ბანკში 600 ლარის განთავსებისა და „B“ ბანკში 800 ლარის განთავსების შემთხვევაში წლის ბოლოს ორივე ბანკიდან ერთდროულად 128 ლარს დივიდენდს მივიღებთ. თუ პირიქით მოვიქცევით - 800 ლარს „A“ ბანკში შევიტანთ, 600 ლარს

- „B” ბანკში, მაშინ ორივე ბანკიდან ერთობლივად 124 ლარს დივიდენდს უნდა ველოდოთ. რამდენ პროცენტთან დივიდენდს უნდა ველოდოთ. რამდენ პროცენტთან დივიდენდებს გასცემენ ეს ბანკები?“

ამოცანა მოსწავლეებს დააფიქრებს, რომ ცოდნა უმეტეს შემთხვევაში ეხმარება ადამიანს მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება და დაიცვას საკუთარი უფლებები.

- მე-10 კლასის სახელმძღვანელო თემის - რეკურენტული წესით მოცემული მიმდევრობა - შესწავლისას მოსწავლეებს რთავს ჯგუფურ პროექტში: „თითქმის ყოველი ბანკი თავისი მეანაბრებს მაღალ შემოსავლებს სთავაზობს. ბანკში შეტანილ თანხაზე შემოსავლის (სარგებლის) დარიცხვის წესი სხვადასხვაა. მაგალითად: ა) თავდაპირველად შეტანილ თანხას ყოველი წლის შემდეგ გარკვეული პროცენტი დაერიცხება (დაემატება). ამ წესს მარტივი პროცენტის დარიცხვის წესი ეწოდება. ბ) რთული პროცენტის დარიცხვის წესი- ყოველი წლის შემდეგ ბანკში არსებულ თქვენს თანხას ემატება ამ თანხის გარკვეული პროცენტი. განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითები. ვთქვათ შეტანილი გაქვთ 1000 ლარი მარტივი პროცენტით. სარგებელია 10 %. რა თანხა გექნებათ 1 წლის შემდეგ, 2 წლის შემდეგ, 3 წლის შემდეგ, 4 წლის შემდეგ? არის თუ არა ასეთი წესით მიღებულ რიცხვთა მიმდევრობა არითმეტიკული პროგრესია? თუ არის, მაშინ იპოვეთ ამ პროგრესიის პირველი წევრი, სხვაობა. ვთქვათ, შეტანილი გაქვთ 1000 ლარი რთული პროცენტით. სარგებელია 10%. რა თანხა გექნებათ 1 წლის შემდეგ, 2 წლის შემდეგ, 3 წლის შემდეგ? რამდენჯერ იზრდება ყოველწლიურად თანხა? რა მიმდევრობის წევრებია აღნიშნული რიცხვები? (გვ. 149)

მსგავს ჯგუფურ პროექტებზე მუშაობა მოსწავლეებს, ერთის მხრივ, უვითარებს თანამშრომლობით უნარებს, ხოლო, მეორეს მხრივ, აჩვენებს ფხიზლად და გონოვრულად მართონ საკუთარი ბიუჯეტი.

21-ე საუკუნის მოქალაქის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპეტენცია არის შეეძლოს მშვიდობიანი თანაცხოვრება და თანამშრომლობა სხვადასხვა კულტურისა და ენის მატარებელ ადამიანებთან. სწორედ ამიტომ არის ეროვნული სასწავლო გეგმის ახალ რედაქციაში (2018-2023 წწ) სასკოლო კულტურის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად შეტანილი **კულტურული მრავალფეროვნების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულებისა და ტოლერანტობის დამკვიდრების ხელშეწყობა როგორც გამჭოლი კომპეტენცია**. სკოლის საერთო კულტურამ ხელი უნდა შეუწყოს მოზარდს იმის გააზრებაში, რომ ყოველი ადამიანი წარმოადგენს გარკვეული ენის, კულტურის, ტრადიციის მატარებელ ინდივიდს, რომელსაც თავისი უნიკალური წვლილის შეტანა შეუძლია ქვეყნისა თუ საზოგადოების წინსვლაში. ეს სტიმულს მისცემს მოზარდის სრულფასოვან განვითარებას და დაეხმარება მას კულტურათმორისი დიალოგის წარმართვაში როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ.

სახელმძღვანელოში მოყვანილი მაგალითები და ამოცანები მოსწავლეებს აძლევს საშუალებას, გაიღრმავონ ცოდნა როგორც საკუთარი, ასევე სხვა კულტურათა და ცივილიზაციათა მემკვიდრეობის შესახებ.

თემის - რეკურენტული წესით მოცემული მიმდევრობების - შესწავლისას (მე-10 კლასი) მოყვანილი ტექსტი არის ამის საუკეთესო მაგალითი: „ოქროს კვეთის კავშირი ფიბონაჩის რიცხვებთან საშუალებას იძლევა ფიბონაჩის მიმდევრობის ბევრი საინტერესო თვისება გეომეტრიულად დავასაბუთოთ. მონაკვეთის ამ წესით დაყოფას ბევრი საინტერესო თვისება აქვს და ხშირად გამოიყენება ხელოვნების ნიმუშებსა და მოხმარების საგნების დასამზადებლად. ოქროს კვეთას უკვე ძველი წელთაღრიცხვით VI (პითაგორას სკოლა) საუკუნეში მიაქციეს ყურადღება. პითაგორელები მონაკვეთების შეფარდებებში **მაგიურსა და ზებუნებრივს ეძიებდნენ**. ოქროს კვეთა მათთან დიდი პატივით სარგებლობდა. ამ წესის სახელწოდება იმასთან არის დაკავშირებული, რომ

სადაც კი იგი შეინიშნება, ყველგან იგრძნობა სილამაზე და ჰარმონიულობა. მაგალითად, ხუროთმოძღვრების ძველ ძეგლებში, სკულპტურულ და ფერწერულ ნაწარმოებებში. ოქროს კვეთის კვალი შეიმჩნევა მუსიკასა და პოეზიაშიც.

ცნობილი ქართველი ენათმეცნიერი გიორგი წერეთელი (1904-1973) ამტკიცებდა, რომ პოეზიაში რუსთაველი პირველია, რომელმაც ოქროს კვეთაზე ააგო ესოდენ დიდი მოცულობის პოეტური ნაწარმოები „ვეფხისტყაოსანი“ – 1587 სტროფიდან 863 ოქროს კვეთაზეა აგებული. ტერმინი „ოქროს კვეთა“ დიდმა იტალიელმა ხელოვანმა და მეცნიერმა ლეონარდო და ვინჩიმ შემოიღო (XV საუკუნის დასასრულს)“.

უცხო გარემოსა და კულტურის შესახებ ცოდნის შეძენისა და გაღრმავების ხელის შემწყობ აქტივობად შეგვიძლია მოვიყვანოთ შემდეგი ჯგუფური პროექტიც:

თემა: როგორ იწყებოდა და ვითარდებოდა გეომეტრია. (მე-10 კლასი)

ცნობარების, მითითებული ლიტერატურის, ინტერნეტის გამოყენებით, შეაგროვეთ მასალა შემდეგი თემატიკით: გეომეტრიის ჩასახვის პერიოდი (ძველი ეგვიპტე), გეომეტრია ძველ საბერძნეთში (პლატონის, არისტოტელეს წვლილი), „ევკლიდეს საწყისები“, პარალელურობის აქსიომის ისტორია, ელემენტარული გეომეტრიის პირველი სახელმძღვანელოები, ჰილბერტის აქსიომატიკის, მოკლე მიმოხილვა, სხვადასხვა გეომეტრიების აღმოჩენა. აქსიომის შესახებ შეხედულებების ანალიზი.

ამავე კლასის სახელმძღვანელოში ასევე მრავლად არის მაგალითები სხვადასხვა ეპოქის და კულტურის წარმომადგენელ მეცნიერთა მათემატიკური აღმოჩენებისა და მათი მსოფლმხედველობის შესახებ:

არათანაზომადი მონაკვეთების არსებობა ძველ საბერძნეთში 2500 წლის წინ აღმოაჩინეს. ერთ-ერთი ლეგენდის მიხედვით, მეცნიერი, რომელმაც განაცხადა ამ აღმოჩენის შესახებ, დაისაჯა ღმერთის მიერ სამყაროს არასრულყოფილების აღმოჩენისთვის. აქედან ჩანს, რამდენად მოულოდნელი და მიუღებელი იყო არათანაზომადობის აღმოჩენა. მათემატიკოსებს ეჩვენებოდათ, რომ ეს აღმოჩენა არა მარტო გეომეტრიულ დამტკიცებებს, არამედ მონაკვეთების სიგრძეებისა და მათი შეფარდებების შესახებ მარტივ დებულებებსაც, ეჭვქვეშ აყენებდა.

ბერძენმა მათემატიკოსმა ევდოქსმა (ძველი წელთაღრიცხვით 408-355 წლები) შეძლო შექმნილი სიძნელეების გადალახვა. მან შექმნა პროპორციების საკმაოდ ზუსტი თეორია. თანამედროვე მათემატიკაში ეს პრობლემა ახალი რიცხვების -ნამდვილი რიცხვების შემოღებით გადაწყდა. აღმოჩნდა, რომ ერთეულების შერჩევისგან დამოუკიდებლად ყოველ მონაკვეთს აქვს სიგრძე, რომელიც რაღაც ნამდვილი რიცხვებით გამოისახება (გვ.32).

პარაბოლას თვისებებთან არის დაკავშირებული ლეგენდა, რომელიც ძველ ბერძენ მეცნიერს **არქიმედეს** (287-212წ.ძველი წელთაღრიცხვით) უკავშირდება: პარაბოლური სარკის სასუალებით მან მტრის ფლოტის განადგურება შეძლო. თუ ჭურვი ვერტიკალურად არ არის გასროლილი, მაშინ მისი მოძრაობის ტრაექტორია პარაბოლის რკალს წარმოადგენს - ეს აღმოჩენა **დიდ იტალიელ მეცნიერს გალილეო გალილეის** (1564-1642) ეკუთვნის. სამყაროს შესწავლაში გალილეი მათემატიკას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა (გვ. 74).

მათემატიკის ნაწილს, რომელსაც ალბათობის თეორია ჰქვია, **ფრანგი მათემატიკოსის – ბლეზ პასკალისა** (1623- 1662) და **პიერ ფერმას** (1601- 1665) მიწერ მოწერამ დაუდო სათავე. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ მანამდეც მრავალ სწავლულს უცდია ამ საკითხების შესწავლა. **უნგრელმა მათემატიკოსმა ალფრედ რენიმ** (1921-1970) ასე წარმოგვიდგინა პასკალის „წერილი“ ფერმასადმი: „...ხდომილობის შესაძლებლობის (დარწმუნებულობის) ხარისხს ალბათობა ვუწოდებ. ბევრი ვიფიქრე, რა სიტყვა შემერჩია, ბოლოს დავასკვნე, ყველაზე მარჯვე ეს სიტყვაა - მეთქი, ჩემი აზრით, შერჩეული

სახელწოდება სავსებით შეეფერება ჩვეულებრივ სიტყვა ხმარებას. ჩვეულებრივი ლაპარაკისას, რაიმე შემთხვევითი მოვლენის შესახებ იტყვიან ხოლმე, ფრიად ალბათურია ან შეუძლებელიაო, ან კიდევ ერთი მოვლენა მეორეზე უფრო ალბათური არისო. ჩემს თეორიაში იმ ძირითადი ვარაუდისაგან ამოვდივარ, შემთხვევაზე დამოკიდებულ ყოველ ხდომილობას შეგვიძლია, მისი ალბათობის სახით, მივუსადაგოთ გარკვეული რიცხვი, მოქცეული ნულსა და ერთს შორის – როცა მემორინე კამათელს აგორებს, წინასწარ არ იცის რა მოუვა, მაგრამ, ზოგი რამ მაინც იცის. მაგალითად, იცის, რომ ერთნაირად შესაძლებელია, მოვიდეს ერთი რომელიმე რიცხვ ნიშანი ამ ექვსი რიცხვიდან – 1, 2, 3, 4, 5, 6. უკეთუ უტყუარი ხდომილობის შესაძლებლობას ერთიანით გამოვხატავთ, მაშინ ექვსიანის მოსვლის შესაძლებლობა, ისევე, როგორც ხუთი დანარჩენი რიცხვისა, გამოიხატება წილადით 1/6...“ (გვ. 274).

ავტორებს მე-8 კლასის სახელმძღვანელოში მოჰყავთ შემდეგი მაგალითი: „დადებითი რაციონალური რიცხვები ძველ ბაბილონსა და ეგვიპტეშიც კი იყო ცნობილი. ეგვიპტელები, როგორც წესი, წილადებს გამოსახავდნენ 1-ის ტოლი მრიცხველის მქონე წილადების ჯამის სახით. რიცხვების ჩაწერას პოზიციური სისტემა (60-ობითი სისტემა) ძირითადად ძველ ბაბილონში 4 ათასი წლის წინ შეიქმნა. ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში წილადებს იყენებდნენ ჩინეთსა და ინდოეთშიც.

ათწილადები და მათზე მოქმედებები პირველად სამარყანდელი მათემატიკოსის კაშის ნაშრომებში გვხვდება (მე-15 საუკუნე). ევროპაში ეს სიახლე მხოლოდ მე-16 საუკუნეში გავრცელდა. უარყოფით რიცხვებს დიდი ბერძენი მათემატიკოსი დიოფანტეც (III ს.) იყენებდა, თუმცა XVI საუკუნემდე ბევრი ევროპელი მათემატიკოსი მათ ცრუ, მატყუარა რიცხვებსაც უწოდებდა. მხოლოდ XVII საუკუნეში, დეკარტის მიერ კოორდინატთა სისტემის შემოღების შემდეგ შეიცვალა ასეთი დამოკიდებულება უარყოფითი რიცხვების მიმართ – როცა მოხერხდა დადებით და უარყოფით რიცხვებზე გეომეტრიული წარმოდგენების ჩამოყალიბება.“

მოყვანილი მაგალითებით მოსწავლე შეიძენს ცოდნას სხვა კულტურებში და ცივილიზაციებში არსებულ აღმოჩენებზე, ისინი იმსჯელებენ მათ მნიშვნელობაზე, როგორც იმ ეპოქისთვის, როდესაც მოხდა მათი აღმოჩენა, ასევე, თანამედროვე სამყაროსთვის. ეს ცოდნა კი ხელს უწყობს მოსწავლეებს გამოუმუშავდეთ პოზიტიური, ტოლერანტული დამოკიდებულება კულტურული მრავალფეროვნებისადმი.

მონაცემთა სტატისტიკის და ანალიზის შესწავლისას ავტორებს მოჰყავთ სავარჯიშო (მე-10 კლ. გვ. 127) „90-იანი წლების დასაწყისში მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებული 9 ენის შესახებ საინტერესო მონაცემებს (მიახლოებით) იძლევა პიქტოგრამა. მისი მიხედვით ვიგებთ, რამდენი ადამიანი აცხადებს დედაენად რომელიმე მათგანს. სავარჯიშოს ახლავს ცხრილი, თუ რამდენი ადამიანი აცხადებს დედაენად თითოეულ მათგანს.

ენა	ერთეულები
ინგლისური	400 მლნ
ჰინდი	350 მლნ
არაბული	150 მლნ
პორტუგალიური	150 მლნ
რუსული	250 მლნ
ესპანური	250 მლნ
ჩინური	900 მლნ
ფრანგული	100 მლნ
ბელგიური	150 მლნ

აღნიშნული ამოცანა ხელს უწყობს მოსწავლეებმა გაიდრმაგონ ცოდნა სხვადასხვა კულტურების და ენების შესახებ.

თანამედროვე მსოფლიოში მშვიდობიანი თანაცხოვრებისა და ნაყოფიერი თანამშრომლობის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა მრავალენოვანი კომპეტენცია. მე-10 კლასის სახელმძღვანელოს თავში - ამოცანების ამოხსნა (ვენის დიაგრამების გამოყენებით) გვხვდება შემდეგი ამოცანა: 100 სტუდენტის გამოკითხვამ შემდეგი შედეგები მოგვცა: ინგლისურს 28 სტუდენტი სწავლობს, გერმანულს -30, ფრანგულს - 42, ინგლისურსა და ფრანგულს -10, გერმანულსა და ფრანგულს -5, სამივე ენას -3..... ამოცანის ტექსტი დააფიქრებს მოსწავლეებს უცხოური ენების შესწავლის აუცილებლობაზე, იმ სარგებელზე, რაც შეიძლება მოუტანოს მას უცხოური ენების ცოდნამ.

მე-10 კლასის სახელმძღვანელოში გვხვდება შემდეგი ამოცანა: „800 გამოკითხულიდან 430 ყოველდღიურად უყურებს სატელევიზიო საინფორმაციო პროგრამებს. 220 – სპორტულ პროგრამებს, 180 – ორივეს. გამოკითხულიდან რამდენი არ უყურებს ყოველდღიურად არც ერთს ამ პროგრამებიდან?“ (გვ.20), რომელსაც თითქოს არაფერი აქვს საერთო მოქალაქეობრივ განათლებასთან. მაგრამ მასწავლებელს ამ ამოცანამ შეიძლება სტიმული მისცეს, იზრუნოს მოსწავლეებში მედიაწიგნიერების უნარის განვითარებაზე - როგორ უნდა მოვახდინოთ საკომუნიკაციო საშუალებების გამოყენებით ინფორმაციის მოძიება, გაფილტვრა, სანდო და არასანდო ინფორმაციის გარჩევა და ა.შ. ამოცანას ახლავს ძალიან საინტერესო სურათი, რომელზეც გამოსახულია მამა ორ შვილთან ერთად უყურებს ტელევიზორს. ეს ფოტო მასწავლებელს დაეხმარება მოსწავლეებს დანახოს რამდენად მნიშვნელოვანია თაობებს შორის ახლო ურთიერთობა, ერთმანეთის ღირებულებების და გემოვნების პატივისცემა.

გაანალიზებულ სახელმძღვანელოებში გვხვდება **ადამიანებზე ზრუნვის, დაფასებისა და მიღწევების აღიარების მაგალითები.**

- წრფივი ორუცნობიან უტოლობათა სისტემის შესწავლისას სახელმძღვანელო მოსწავლეებს სთავაზობს შემდეგ ამოცანას: „მათემატიკაში მოსწავლეთა ოლიმპიადის ორგანიზატორებს განზრახული აქვთ საუკეთესო მაჩვენებლის მიხედვით არანაკლებ 10 მოსწავლის დაჯილდოება. I ხარისხის ფულადი პრემია 80 ლარია, II ხარისხის პრემია -50 ლარი. ნავარაუდევია მხოლოდ I და II პრემიების გაცემა და პრემიებზე არაუმეტეს 800 ლარის დახარჯვა. როგორ შეიძლება განაწილდეს ეს პრემიები?“ (მე-10 კლასი, გვ.190), რაც მოსწავლეებს დააფიქრებს, რომ სიბეჯითე და მუყაითი შრომა წარმატების საწინდარია, წარმატება კი ხშირად აღიარებულია.

მონაცემთა ანალიზისა და სტატისტიკის შესწავლისას (მე-10 კლასი, გვ. 109) გვხვდება ორი მეტად ყურადსაღები ამოცანა, რაც ადამიანზე ზრუნვისა და დაფასების მაგალითებად გამოდგება

1. სასწავლო წლის დაწყების წინ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო აგროვებს მონაცემებს საქართველოს სკოლების მიერ სასკოლო სახელმძღვანელოების შერჩევის შესახებ. ამ მონაცემების მიხედვით მთავრობა პირველკლასელებს უფასოდ ურიგებს წიგნებს.
2. პოპულარული ფრანგული ჟურნალი „ფრანს ფუტბოლი“ ყოველწლიურად ჟურნალისტებს შორის გამოკითხვით ასახელებს მსოფლიოს საუკეთესო ფეხბურთელს და გამარჯვებულს გადასცემს ძალზე პრესტიჟულ ჯილდოს. თითოეული ჟურნალისტი აფასებს ფეხბურთელს კითხვარის მიხედვით: ა) ინდივიდუალური ჯილდოები წლის განმავლობაში; ბ) ფეხბურთელის ქცევა მოედანზე; გ) კარიერა; დ) პიროვნული თვისებები.

მოქალაქეობრივი განათლების ერთ-ერთი ფუნქციაა მოსწავლეებმა გააცნობიერონ თითოეული პროფესიის მნიშვნელობა, მუშაკთა უფლება-მოვალეობები, სხვადასხვა პროფესიებთან დაკავშირებული გენდერული სტერეოტიპების დაძლევის აუცილებლობა და ა.შ.

პარაგრაფში „სიმრავლე-ქვესიმრავლე“ გვხვდება შემდეგი ტექსტი: „ყველა ექიმს თეთრი ხალათი აცვია. ექიმების სიმრავლე აღინიშნება A ასოთი, თეთრხალათიანების სიმრავლე B ასოთი...“ (X კლასი, გვ. 12)

ამოცანის განხილვის შემდეგ მასწავლებელს შეუძლია წარმართოს მინი დისკუსია, რომელიც დაეხმარება მოსწავლეებს ექიმის პროფესიულ მოვალეობის გააზრებაში - იზრუნოს, როგორც საკუთარ, ასევე სხვების ჯანმრთელობაზე. სახელმძღვანელოში ამ ამოცანის საილუსტრაციოდ მოცემულია სურათი ექიმი ქალბატონისა და ექიმი მამაკაცის გამოსახულებით, რომელიც შეიძლება აღმოჩნდეს იმპულსი მასწავლებლისთვის, ისაუბროს პროფესიებში გენდერულ თანასწორობაზე/ბალანსზე.

დემოკრატიული ქვეყნის მოქალაქის მნიშვნელოვანი კომპეტენციაა შეეძლოს რაციონალური და, ამავდროულად, ეთიკურად გამართლებული გადაწყვეტილების მიღება. სახელმძღვანელოში მოიპოვება რამდენიმე ამოცანა, რომელიც მასწავლებლისთვის უნდა იყოს სტიმული, წარმართოს დიკუსია და დააფიქროს მოსწავლეები ამ საკითხზე.

მე-10 კლასის სახელმძღვანელო გვთავაზობს ჯგუფურ სამუშაოს - ხილის გადამამუშავებელ მცირე საწარმოში კომპოტების დამამზადებელი მოწყობილობის შესამენად საწარმომ სამთავრობო ხელშეწყობით მიიღო ერთთვიანი უპროცენტო კრედიტი (სესხი) - 20 000 ლარი. ყოველი ქილა კომპოტის დასამზადებლად 1,3 ლარია საჭირო. გათვალისწინებულია ყოველი ქილის 2,4 ლარად გაყიდვა. სულ მცირე რა ოდენობების ქილების გაყიდვაა საჭირო დასახელებული სესხის გასასტუმრებლად (დასაფარავად)?

ამ ჯგუფური პროექტის შესრულებისას მასწავლებელს შეუძლია ყურადღება გაამახვილოს start up პროექტებზე და ამით სტიმული მისცეს მოსწავლეებს, თავად იფიქრონ ახალ ინიციატივებზე და იდეები აქციონ საქმედ, სამეწარმეო უნარები კი 21-ე საუკუნის მოქალაქის მნიშვნელოვანი კომპეტენციაა, რომელიც საზოგადოებაში თავის დამკვიდრების და წარმატების საფუძველია.

ქვემოთ მოცემული ჯგუფური სამუშაოს შესრულებისას მასწავლებელს შეუძლია ყურადღება გაამახვილებონ მოსწავლეებს რაციონალური, მაგრამ, ამავდროულად ეთიკური გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობაზე.

მე-10 კლასი, ჯგუფური სამუშაო (გვ 173) - წარმოიდგინეთ, რომ თქვენ დამწყები ბიზნესმენი ხართ და გააქვთ სასკოლო მერხების დამამზადებელი საამქრო. საამქროს შენობა იჯარით აიღეთ და ამაში ყოველთვიურად 1000 ლარს იხდით. სამუშაოების წარმართვის მიზნით მოწვეული გყავთ საქმეთა მწარმოებელი და ბუღალტერი. მათი ერთობლივი ხელფასი ფიქსირებულია (უცვლელია) - თვეში 900 ლარი. საამქროში სამუშაოდ შერჩეული გყავთ 10 მუშა. მათი შრომის ანაზღაურება ორი ფორმითაა შესაძლებელი:

I. ფიქსირებული - თვეში 300 ლარი;

II. გამომუშავების მიხედვით - ყოველი მერხის დამზადებაში 15 ლარი,

თითოეული მერხის დასამზადებლად საჭირო მასალისა და ელექტროენერგიის ღირებულება, სატრანსპორტო ხარჯებთან ერთად შეადგენს 37 ლარს. მერხის გასაყიდი (სარეალიზაციო) ფასია 110 ლარი. საწარმოს მოგება ანუ შემოსავლისა და გასავლის (ხარჯის) სხვაობა, ცხადია, მუშაობის დაგეგმვაზე დიდად არის დამოკიდებული. როცა ხარჯი არემატება შემოსავალს, მაშინ საწარმოს წამგებიანსაც უწოდებენ.

კონკრეტული მაგალითიდან გამომდინარე, მოსწავლე უნდა დაფიქრდეს იმაზე, თუ როგორ უნდა ააწყოს ბიზნესმენმა საქმე, რომ ბიზნესი მისთვისაც მომგებიანი იყოს და არ შეილახოს დასაქმებულის უფლებების და ინტერესები.

ალბათ უკეთესი იქნებოდა ამოცანის პირობაში ეს უკეთესად ასახულიყო და მარტო წარმოების მომგებიანობაზე არ გაკეთებულიყო აქცენტი.

მოქალაქეობრივი განათლება ასევე მიმართული უნდა იყოს მოსწავლეებში გარემოსდაცვითი ცნობიერების ამაღლებისკენ და ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებისკენ. გაანალიზებული სახელმძღვანელოებიდან მოგვყავს რამდენიმე მაგალითი, რომლებიც ხელს უწყობს მოსწავლეებში ამ კომპეტენციების განვითარებას.

მე-10 კლასის სახელმძღვანელოში მოყვანილია შემდეგი ტექსტი: „ბირთვული იარაღის გამოგონებამ, მისმა გამოცდამ და გამოყენებამ დასვა საკითხი - ჩატარდეს გამოკვლევები რადიაციის ზემოქმედების შესახებ. მონაცემების შეგროვებისა და შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ რადიაციის მაღალი დონე აზიანებს სისხლის უჯრედებს, იწვევს გენეტიკურ ცვლილებებს. სტატისტიკური გამოკვლევები რადიაციის გავლენის შესახებ მე-2 მსოფლიო ომის დროს იაპონიის ქალაქების ხიროსიმასა და ნაგასაკის ატომური დაბომბვის შემდეგ დაიწყო და დღესაც გრძელდება“. აღნიშნული ტექსტი არის საუკეთესო საშუალება მასწავლებლისთვის მოსწავლეები დააფიქროს მოქალაქეთა უფლებების დაცვაზე, ბირთვული იარაღის გამოყენების კატასტროფულ შედეგებზე და მშვიდობიან და ეკოლოგიურად ჯანსაღ გარემოში ცხოვრების მნიშვნელობაზე.

ეკოლოგიურ პრობლემებზე დასაფიქრებლად ასევე გვინდა მოვიყვანოთ მონაცემთა ანალიზისა და სტატისტიკის შესწავლისას ამავე კლასის სახელმძღვანელოს მიერ შემოთავაზებული პროექტი: მოიძიეთ მონაცემები საქართველოში ეკოლოგიური პრობლემების შესახებ. ისაუბრეთ ამ პრობლემებიდან ერთ-ერთის შესახებ. გამოიყენეთ შესაბამისი სტატისტიკური მონაცემები. წარმოდგენილი აქტივობა არის ინტეგრირებული საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებთან - მოსწავლეები, ერთის მხრივ, იაზრებენ ეკოლოგიურ პრობლემებს და, მეორეს მხრივ, მსჯელობენ სტატისტიკურად როგორ ხდება ბუნებრივი გარემოს ცვლილება.

წრფივ ორუცნობიან უტოლებათა სისტემის შესწავლისას სახელმძღვანელოში მოცემულია ჯგუფური სამუშაო (მე-10 კლასი, გვ. 196) - ცნობილია, რომ ადამიანმა საკვები და მისი ოდენობა თავისი ასაკის, ფიზიკური დატვირთვებისა და გარემო პირობების გათვალისწინებით უნდა შეარჩიოს. თქვენი ასაკის ახალგაზრდებმა სასურველია საკვების თხევადი ნაწილით უზრუნველყოთ ყოველდღიურად არანაკლებ 300 და არაუმეტეს 2400 კილოკალორიის მიღება, B ჯგუფის ვიტამინები - არანაკლებ 1,5 მილიგრამისა და C ვიტამინი - არანაკლებ 20 მილიგრამისა. ვთქვათ, X წვენის ერთი ფინჯანი უზრუნველყოფს 60 კილოკალორიას, ამასთანავე, 0, 28 მგ B ვიტამინსა და 5 მგ C ვიტამინს, ხოლო Y -ის ერთი ფინჯანი - 60 კილოკალორიას, ამასთანავე, 0,15 მგ B ვიტამინსა და 6 მგ C ვიტამინს. შეეცადეთ შეადგინოთ წრფივ უტოლობათა სისტემა, რომელიც აღწერს X და Y წვენებით კალორიებისა და ვიტამინების დასახელებული დღიური ოდენობის მიღებას.

მოყვანილი მაგალითი მოსწავლეებს, ერთის მხრივ, გააზრებინებს ჯანსაღი კვების მნიშვნელობას და მისცემს მათ ამ მიმართულებით გარკვეული ცოდნას, ხოლო, მეორეს მხრივ, გამოუმუშავებს უნარს, თავად შეძლონ მიღებული კალორიებისა და ვიტამინების გამოთვლა. სრულფასოვან მოქალაქეს უნდა შეეძლოს, კავშირების დანახვა სხვადასხვა საგნებს, მოვლენებს შორის. ასევე მას უნდა ჰქონდეს ერთ სიტუაციაში მიღებული ცოდნის სხვა სიტუაციაში გამოყენების, ანუ ტრანსფერის უნარი. ქვემოთ მოცემული პროექტის (მე-10 კლასი, გვ.227, თემა - მათემატიკური მოგზაურობა ჰარმონიის სამყაროში) განხორციელება სწორედ ამ უნარების განვითარებას ემსახურება:

აირჩიეთ რაიმე თემა, რომელიც დაკავშირებული იქნება სათაურში დასახელებულ „მოგზაურობასთან“. შეგიძლიათ ისარგებლოთ იმ ინფორმაციით რომელიც მოწოდებული იყო სახელმძღვანელოს წინა ნაწილში. მაგალითად, ოქროს კვეთა და მისი კავშირი არქიტექტურასთან, ხელოვნებასთან, კავშირი ფიზონაჩის რიცხვებთან. შეიძლება თვითონ აღმოაჩინოთ ახალი კანონზომიერებები, რომლებიც ოქროს კვეთასთან არის დაკავშირებული. პითაგორელთა საცნობიშნაში, რომელიც წესიერი ხუთკუთხედის დიაგონალებითაა შედგენილი, ნებისმიერი დიაგონალი მეზობელი წვეროდან გამოსულ ორ დიაგონალს ოქროს კვეთის პროპორციით ყოფს (დასამტკიცებლად სამკუთხედების მსგავსება უნდა გამოიყენოთ). ევკლიდე ოქროს კვეთას კვადრატული განტოლების ამოხსნას უკავშირდება. შეიძლება სხვა თემაც აირჩიოთ. მაგალითად, პარკეტისა და ბორდიურების კავშირი გეომეტრიულ გარდაქმნებთან. ...პროექტის შინაარსში წარმოდგენილია გამოსაყენებელი ლიტერატურა, ვებ.გვერდები.

სურათები 1) თუ დააკვირდებით აქ გამოსახული პანთეონის დიდებულ ნაგებობას, აღმოაჩენთ : B წერტილი AC მონაკვეთს ოქროს კვეთის შეფარდებით ჰყოფს, C წერტილი კი AD მონაკვეთის ოქროს კვეთას ახდენს.

2) ამ ცნობილ სკულპტურაში C ჰყოფს AD-ს ოქროს კვეთის შეფარდებით, B ჰყოფს AC-ს ოქროს კვეთის შეფარდებით.

3) აქ გამოსახულია მცენარის სურათი, მცენარეზე ფოთლების განლაგებაც ოქროს კვეთის შეფარდებას ემორჩილება – B ჰყოფს AC-ს ოქროს კვეთის შეფარდებით.

4) ამ სურათზე (ადამიანის ხელი) შეინიშნება , რომ a, b, c და d მონაკვეთებით თანმიმდევრულად წარმოიდგინება რამდენიმე ოქროს კვეთა.

ნანა ჯაფარიძის, ნანი წულაიას და მაია წილოსანის ავტორობით გამოცემული მე-5 და მე-9 კლასის სახელმძღვანელოებიდან (ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა) მოგვყავს სულ რამდენიმე მაგალითი, რომლებიც მოსწავლეებს დაანახებს რამდენად სასარგებლოა გუნდური მუშაობა:

- ორმა გლეხმა სიმიანდის ყანა 6 დღეში გათოხნა. რამდენი დღე დასჭირდებოდა თითოეულს ცალ-ცალკე ამ ყანის გასათოხნად, თუ ერთს დამოუკიდებლად შეეძლო მთელი სამუშაოს შესრულება 5 დღით ნაკლებ დროში, ვიდრე მეორეს? (მე-9 კლასი, თავი 1.პარ.5. გვ.37, N37 კვადრატული განტოლების ამოხსნა)
- კალათბურთის შეჯიბრებაზე სანდრომ თავის გუნდს 12 ქულა შესძინა, დათომ 18, გიორგიმ 20. ყველა დანარჩენმა კი 40. ააგეთ წრიული დიაგრამა იპოვეთ თითოეული სექტორის ზომა გრადუსებში (მე-9 კლასი, პარ 14. გეომეტრიული პროგრესია.გვ.141)

ეს არის საუკეთესო მაგალითები, რათა მოსწავლეებთან მაწავლებელმა გამართოს მინინდისუსისა ერთობლივი, ანუ გუნდური მუშაობის უპირატესობაზე, შრომის გადანაწილებაზე, ჯგუფში ინდივიდუალური და ჯგუფური პასუხისმგებლობის განვითარებაზე და ა.შ.

ქვემოთ მოცემული ამოცანა არის შესანიშნავი მაგალითი ურთიერთპატივისცემის.

- გამოსაშვები კლასის მოსწავლეებმა ერთმანეთს სამახსოვროდ სუვენირები დაურიგეს რამდენი მოსწავლე ყოფილა კლასში, თუ გაცვლა-გამოცვლისთვის საჭიროა 870 სუვენირი (მე-9 კლასი, თავი1.N52 გვ.53 დამატებითი სავარჯიშოები. კვადრატული განტოლების ამოხსნა).

სუვენირების დარიგება თითქოს ტრივიალური ფაქტია, არაფერი განსაკუთრებული ამაში არ არის, მაგრამ მასწავლებელმა შეიძლება ისე მიაწოდოს ეს მოსწავლეებს, რომ ისინი დაფიქრდნენ, თუ რისი გამოხატულებაა ეს საქციელი? როგორ უნდა შევარჩიოთ სუვენირი მეგობრისათვის? ეს არ უნდა უყოს უბრალოდ მოვალეობის მოხდა, არამედ უნდა გამოხატავდეს თანაკლასელის პატივისცემას, მისი ინტერესის და გემოვნების გთვალისწინებას. ასეთი დამოკიდებულება სხვა ადამიანების მიმართ

დაეხმარება მოსწავლეებს პოზიტიური ურთიერთობების დამყარებაში და საზოგადოებაში ინტეგრაციაში, რაც დემოკრატიული მოქალაქის უმნიშვნელოვანესი კომპეტენციაა.

უცხო ენები (ინგლისური, გერმანული)

წინამდებარე ანგარიშში წარმოდგენილია უცხოური ენების (ინგლისური, გერმანული) გრიფმინიჭებული სახელმძღვანელოების ანალიზი - რამდენად ითვალისწინებენ ისინი სამოქალაქო ცნობიერების, როგორც გამჭოლი კომპეტენციის განვითარებას მოსწავლეებში.

ამ მიმართულებით შესწავლილი, გაანალიზებული და შეფასებულია:

ინგლისური ენის შემდეგი სახელმძღვანელოები:

- ინგლისური ენა, კლასი VIII, გამომცემლობა Oxford University, ავტორები: Wildman J., Styring J., გამოცემის წელი: 2007
- ინგლისური ენა, კლასი: VII, გამომცემლობა: Oxford University Press, ავტორები: Kelly P. გამოცემის წელი: 2007

გერმანული ენის შემდეგი სახელმძღვანელო:

- გერმანული ენა, კლასი IX, გამომცემლობა Langenscheidt Verlag, „ბაკურ სულაკაურის“ გამომცემლობა, ავტორები: მიულერი მ., რუში პ., შერლინგი თ., შმიტცი ჰ., ვერტენშლაგი ლ., გამოცემის წელი 2013.

სახელმძღვანელოები გაანალიზდა იმის მიხედვით, მათში მოყვანილი ტექსტები, ამოცანები და სხვა აქტივობები რამდენად უწყობს ხელს:

- მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის (საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობის გააზრება) შეძენას,
- მოქალაქისთვის ისეთი აუცილებელი უნარ-ჩვევების განვითარებას, როგორიცაა კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობისა და ა.შ.
- დემოკრატიული მოქალაქეობისადმი დამოკიდებულებების (გარემოზე ზრუნვა, განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, ენის, მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტობა) ჩამოყალიბებას.

ჩვენს მიერ გაანალიზებული სახელმძღვანელოები, ძირითადად, ორიენტირებულია მოსწავლეებში კითხვის, წერის, მოსმენისა და ლაპარაკის უნარების განვითარებაზე, სახელმძღვანელოში მოცემული ტექსტები, სავარჯიშოები, აქტივობები ხელს უწყობს მოსწავლეებში ლექსიკური მარაგის გამდიდრებას და ენის ფუნქციურ გამოყენებას. ტექსტების და აქტივობების საშუალებით შესაძლებელია მოსწავლეებში მაღალი სააზროვნო უნარების განვითარება.

სახელმძღვანელოში გვხვდება ისეთი ტექსტები, რომლებიც მოსწავლეებს საშუალებას აძლევს გაეცნოს სხვადასხვა კულტურას, მათ წესებსა და ადათებს, იმსჯელონ, თუ როგორ ცხოვრობენ მათი თანატოლები სხვადასხვა ქვეყნებში, რა არის მათი წარმართველი ღირებულებები და ა.შ. მსგავსი შინაარსის ტექსტები და მათ ბოლოს მოცემული სავარჯიშოები ხელს უწყობს მოსწავლეებს გაეცნონ და გაიაზრონ საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანის, ნაცნობი და უცხო გარემოს, კულტურის, რელიგიის, ენის, შეხედულების, უფლებებისა და მოვალეობების, ბუნებრივი გარემოსა და

კულტურული მემკვიდრეობის და სხვათა დაცვის მნიშვნელობა. ჯგუფური დავალებები კი მოსწავლეებს ეხმარება განუვითარდეთ კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობის დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის და ა.შ. უნარები.

ზემოთ თქმულის საილუსტრაციოდ გვინდა რამდენიმე მაგალითი მოვიყვანოთ გაანალიზებული სახელმძღვანელოებიდან:

1. ინგლისური ენის სახელმძღვანელოები

მე-7 კლასის სახელმძღვანელოს პირველი თავი გვთავაზობს ტექსტს Rob's Special Friend. (Top Score 1, Unit 1, გვ. 10), მასში მოთხრობილია ეტლზე მიჯაჭვული ბიჭის ისტორია, რომელიც, განსაცდელისა და შეზღუდული შესაძლებლობების მიუხედავად, მაინც ცხოვრობს ისე, როგორც ცხოვრობენ თანატოლები. ხშირად იგი თავისი მდგომარეობის გამო ფრუსტრირებულია, მაგრამ არასოდეს ნებდება... ეს არის საუკეთესო მაგალითი, რათა მოსწავლეებს განუვითარდეთ ემფატიის გრძნობა, დაფიქრდნენ და მიხვდნენ, რომ შეზღუდული შესაძლებლობები არ არსებობს. ასეთი ადამიანები საზოგადოების სრულუფლებიანი და სრულფასოვანი წევრები არიან. ადამიანი თუ არის ძლიერი პიროვნება, იმედით სავსე, პოზიტიური, იგი ყოველთვის დაძლევს პრობლემებს, რის წინაშეც აღმოჩნდება და ამ პრობლემების დაძლევაში ჩვენ, მისმა გარემომცველმა ადამიანებმაც უნდა შევუწყოთ ხელი.

ამავე კლასის სახელმძღვანელოში მხოლოდ დიდ ბრიტანეთსა და მის კულტურაზე არ გვხვდება ინფორმაცია. მაგ. მეოთხე თავში (Top Score 1 გვ. 43) მოსწავლეები ეცნობიან ავსტრალიის აბორიგენი მოსახლეობის ძალიან საინტერესო ტრადიციას - როდესაც ავსტრალიელი ვაჟი ხდება 13 წლის, ის ტოვებს საკუთარ სახლს და გაემართება უდაბნოსკენ, რათა მიეჩვიოს პრობლემების დამოუკიდებლად გადაჭრას.

უცხო კულტურას, კერძოდ ამერიკელი ინდიელების ადათ-წესებს საინტერესოდ აწვდის მოსწავლეებს მე-8 კლასის სახელმძღვანელო (Unit N6, Habits and homes). ტექტების გაცნობის შემდეგ მოსწავლეებს შუძლია უბიძგოს მოსწავლეებს იმსჯელონ თუ რას ემსახურება ეს ტრადიციები, რამდენად არის იგი ჩვენი კულტურისთვის მისაღები, გაიხსენონ სხვა ქვეყნების მსგავსი ტრადიციები და შეადარონ ერთმანეთს. ასე წარმართული გაკვეთილები ხელს შეუწყობს მოსწავლეებს გაეცნონ უცხო კულტურას, მის წესებსა და ადათებს, იმსჯელონ, თუ როგორ ცხოვრობენ მათი უცხოელი თანატოლები. ამ შინაარსის დისკუსიები მოსწავლეებში აღვიძებს ტოლერანტობასა და მრავალფეროვნების დაფასების გრძნობას.

მე-7 კლასის მოსწავლეები იმ ასაკში არიან, როდესაც მათთვის მისაბამ ადამიანს, გმირს თავიანთ ირგვლივ, მათ თაობაში ეძებენ. ამ მხრივ საკმაოდ აქტუალურია სახელმძღვანელოს მე-5 თავი - ახალგაზრდა გმირები (Young Heroes). აღნიშნულ თავში მოცემულია ასეთი სადისუსიო კითხვა: რა თვისებებით ხასიათდება შენი გმირი? მას შემდეგ, რაც მოსწავლეები ჩამოწერენ გმირის თვისებებს, დაფიქრდებიან, რამდენად არის თავად ის და მისი მეწყვილე ამ თვისებების მატარებელი. ბოლოს, მოსწავლეები მუშაობენ ჯგუფურ პროექტზე: თანამედროვე გმირები ჩვენს ირგვლივ.

ეს და მსგავსი აქტივობები მოსწავლეებს დააფიქრებთ, თუ რა არის გმირობა 21-ე საუკუნეში და როგორ შეიძლება სწრაფვა ამ იდეალისკენ; დაეხმარება თვითშეფასებაში - თანამედროვე გმირის იდეალთან მიმართებაში. მსგავსი დავალებები მოსწავლეებს უვითარდებს ისეთ უნარებსა და ღირებულებებს, როგორიცაა: საკუთარი თავისა და სხვათა შეცნობა, თანამშრომლობა, ურთიერთდახმარება, თანადგომა, უსამართლობის წინააღმდეგ ხმის ამაღლება და ბრძოლა, საკუთარი და სხვისი ცხოვრების უკეთესობისკენ შეცვლის სურვილი და სხვა.

მე-7 კლასის სახელმძღვანელოში გვხვდება რამდენიმე თავი, რომელიც ხელს უწყობს მოსწავლეებში ეკოლოგიური ცნობიერების ამაღლებას, რაც დემოკრატიული მოქალაქის ერთ-ერთი საკვანძო კომპეტენციაა (მერვე თავში - „Our Planet“ - წარმოდგენილი მასალა მოსწავლეებს დააფიქრებს და ასწავლის თუ როგორ გაუფრთხილდნენ გარემოს, ამ თვალსაზრისით რა არის თითოეულის მათგანის როლი და ვალდებულება).

მე-8 კლასის სახელმძღვანელოში გვხვდება ტექსტი - ყველაზე დიდი ღიმილი სპორტში (The biggest smile in sport), რომელიც ეხება 2004 წელს მსოფლიოში ცნობილი ფეხბურთელების მიერ წამოწყებულ კამპანიას რასიზმის წინააღმდეგ. მსგავსი ტექსტების გაცნობა და იმ საკვანძო ღირებულებაზე მსჯელობა, რომელიც ამ ტექსტებს გასდევს, მოსწავლეებს უყალიბებს განსხვავებული აზრის, ადამიანის, კულტურის, რელიგიის, რასის, ენის, განსხვავებული მსოფლმხედველობის მიმართ ტოლერანტულ დამოკიდებულებას.

2. გერმანული ენის სახელმძღვანელოს ანალიზი

გერმანული ენა, კლასი IX, გამომცემლობა Langenscheidt Verlag, „ბაკურ სულაკაურის“ გამომცემლობა, ავტორები მიულერი მ., რუში პ., შერლინგი თ., შმიტცი პ., ვერტენშლაგი ლ., გამოცემის წელი 2013.

გერმანული ენის მე-9 კლასის სახელმძღვანელოს მე-2 თავი ეთმობა თემას: „დასასვენებელი სივრცეები - ბავარიის ნაციონალური პარკი“. მასალა, რომელიც მიეწოდება მოსწავლეებს, ერთის მხრივ, ემსახურება მხარეთმცოდნეობის, კერძოდ ბავარიის მიწის გაცნობას, ხოლო, მეორეს მხრივ, გარემოსდაცვითი ცნობიერების ამაღლებას მოსწავლეებში. სახელმძღვანელოს მოცემულ თავში საკმაოდ დამაჯერებლადაა წარმოდგენილი რა ზიანი შეიძლება მიაყენოს ადამიანმა ბუნებრივ გარემოს, თუ არ გაითვალისწინებს ყველა კანონზომიერებას, რაც აუცილებელია ჩვენი მწვანე და ეკოლოგიურად სუფთა გარემოს შენარჩუნებისათვის, მდგრადი განვითარებისათვის. მოცემული თემის განხილვის შემდეგ მოსწავლეები გააცნობიერებენ, თუ რამდენად აუცილებელი და საჭიროა გარესამყაროზე ზრუნვა, მისი მოვლა, დაცვა და შენარჩუნება მომავალი თაობებისთვის. მოსწავლეებს გაუჩნდებათ მოტივაცია მოინახულონ, შეისწავლონ და გამოიკვლიონ ახლომდებარე პარკს, ნაკრძალს, ბოტანიკურ ბაღს და განახორციელონ გარემოსდაცვითი პროექტები.

სახელმძღვანელოს მე-4 თავში მოცემულია ტექსტი „განათლება“ (Ausbildung, გვ. 30-35), რომლის შინაარსი ეხება სტუდენტ გოგონას, რომელმაც სასწავლო პრაქტიკის გავლა გადაწყვიტა უცხო ქვეყანაში. გოგონა გვიყვება იმ სირთულეებზე, რასაც წააწყდა ადაპტაციის პროცესში და როგორ მოახერხა ამ სიმძნელებთან შეგუება ან გადალახვა.

უცხო გარემოში ინტეგრაციას ემსახურება ამავე თავში მოცემული ტექტი „ვენა“ (Wien; გვ. 38-44), სადაც საკმაოდ ნათლადაა წარმოდგენილი ევროპის ქალაქში ცხოვრებით გამოწვეული მოსკოველი ქალის შთაბეჭდილებები და განცდები.

ორივე ტექსტი, ასევე ამ თავში მოცემული სავარჯიშოები და სხვა აქტივობები საშუალებას იძლევა მოსწავლეებმა იმსჯელონ უცხო გარემოში ინტეგრაციის მნიშვნელობაზე. რა უნდა იცოდნენ და როგორ უნდა მოიქცნენ ადამიანები, რათა გაუადვილდეთ უცხო სოციალურ ადაპტაციის პროცესი. ჩვენ თავად როგორ უნდა შევუწყოთ ხელი სხვა ადამიანებს საზოგადოებაში ინტეგრაციისთვის.

მუსიკა

მეოთხე კლასის მუსიკის სახელმძღვანელო⁸⁵ სხვადასხვა ხალხის მუსიკალური ენის, რიტუალების ასახვის და ამოცნობის სწავლების გზით ხელს უწყობს მოსწავლეებში მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენასა და გაფართოებას. აღნიშნულის მაგალითებია პარაგრაფები თემებზე: ეთნოგრაფია მუსიკაში, თბილისის დილა, მუსიკალური ქუდი და სხვა, რომლებიც განაპირობებენ მუსიკაში სხვადასხვა ხალხის და საქართველოს კუთხეების რიტუალების ასახვას და ამოცნობას, ხალხური სიმღერების შესწავლას; ქართულ კლასიკად ქცეული სიმღერების პოპულარიზაციას და მათი ისტორიის შესწავლას; მუსიკისა და პერფორმანსის შეფასებას, აზრის ნათლად გამოთქმას, საკუთარი შეხედულებების დასაბუთებას.

ვფიქრობთ, მუსიკის სახელმძღვანელოში საკმაოდ თანამედროვე და მნიშვნელოვან საკითხებზეა გამახვილებული ყურადღება. მასში წარმოჩენილია, როგორც ქართული ტრადიციული მუსიკის საინტერესო ნაწარმოებები, ისე ევროპული და სხვა ქვეყნების მუსიკალური კულტურა. საკმაოდ კარგადაა გაშლილი საქართველოს კუთხეების მიხედვით ხალხური მუსიკის ელემენტები და ხალხური მუსიკის ბევრი საინტერესო ნიმუშია წარმოჩენილი. მოსწავლის ასაკის გათვალისწინებით ლაკონურადაა ჩამოყალიბებული თითოეული გაკვეთილი და თემა. სახელმძღვანელო მასწავლებელს უზრუნველყოფს საკმარისი რესურსებითა და მუსიკალური დანართებით, რაც იძლევა მრავალფეროვანი და შინაარსიანი გაკვეთილების ჩატარებას. მოსწავლეებს აქვთ საშუალება მუსიკალურ ფრაგმენტებს შეუსაბამონ „ტრეკები“ და ამით შექმნან კომპოზიციები, რაც უფრო ზრდის მათ მუსიკალურ თვალსაწიერს და ხელს უწყობს შემოქმედებითი უნარების განვითარებას.

მრავალფეროვან გარემოში მოსწავლეებში კომუნიკაციური უნარების განვითარებას ხელს უწყობს ისეთი სავარჯიშოები და დავალებები, რომელთა მიზანია მცირე კვლევების საფუძველზე დადგინდეს, რამდენად მოქმედებს მუსიკა საზოგადოებრივი დაწესებულებების მუშაობის ხარისხზე; მოსწავლეებმა, მუსიკალური ქუდის მიხედვით, უნდა ამოიცნონ სატელევიზიო გადაცემის ჟანრი და იმსჯელონ მის შინაარსზე და სხვ. ერთ-ერთი დავალების მიხედვით, მოსწავლეებმა იმიტირებულად, მიმიკებით უნდა გადმოსცენ ქალაქში არსებული ხმები; მოსწავლეები ისმენენ სატელევიზიო გადაცემების მუსიკალურ ქუდებს, ამოიცნობენ ამ გადაცემებს და შეუსაბამებენ წინასწარ მოცემულ ილუსტრაციებს. ასეთი კომპლექსური დავალებები, როცა მოსწავლეები ისმენენ, ხატევენ, ამზადებენ ლიტერატურულ ჩანახატებს, ქმნიან შესაბამის ილუსტრაციებს, ხელს უწყობს კეთებით სწავლებას.

სახელმძღვანელო, ასევე ხელს უწყობს მოსწავლეებში დემოკრატიული მოქალაქეობის ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებას, რაც ვლინდება კლასიკური მუსიკის ისტორიისა და მუსიკალური დამწერლობის შესწავლაში, საკუთარი აზრის დასაბუთებაში; სხვადასხვა კუთხის ყოფა-ცხოვრებისთვის დამახასიათებელი დეტალების განხილვასა და კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობის გააზრებაში.

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ სახელმძღვანელოში საკმაოდ მდიდარია იმ სახის აქტივობებით, რომელთა მიზანია, საგნობრივ ცოდნის დაუფლებასთან ერთად, მოსწავლეებს განუვითარდეთ გუნდურად მუშაობის, შეფასების, შემოქმედებითობის, ცოდნის გაზიარების უნარები და მრავალფეროვნების მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულება.

ბუნებისმეტყველება

⁸⁵ გამომცემლობა „წყაროსთვალი“, ავტორები ოთიაშვილი მ., გაბუნია ი. 2018

ბუნებისმეტყველების მესამე კლასის სახელმძღვანელოში⁸⁶ მოცემული ტექსტები და აქტივობები სუსტად ხელს უწყობს მოსწავლეებში მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის მიღებას. უმჯობესი იქნებოდა ყურადღების მეტად გამახვილება მოქალაქეობრივ ცოდნაზე, პრობლემურ სიტუაციებზე და მათი გადაჭრის ალტერნატივებზე. დავალებები თითქმის არ ითვალისწინებს როლურ თამაშებს, რაც თანამშრომლობის, კომუნიკაციისა და თვითგამოხატვის უნარების განვითარების ეფექტური საშუალებაა. ტექსტებში თუნდაც კითხვების სახით უნდა იყოს ჩანართები, რომელიც მოსწავლეს დააფიქრებს, საკუთარ როლსა და პასუხისმგებლობაზე სამყაროს წინაშე. მაგ. როცა საქმე ეხება მცენარეებს, სასურველია მოსწავლეებს დაესვათ სადისკუსიო კითხვები, რომლებიც მათ დაეხმარებათ გაიაზრონ საკუთარი შესაძლებლობა ბუნებრივი გარემოს შენარჩუნების საქმეში.

სახელმძღვანელოში ასევე შეიძლება შეტანილი იყოს სავარჯიშოები, სიტუაციური ამოცანები, რომლებიც მიმართული იქნება კონფლიქტის თავიდან აცილების გზების მიგნებასა და გააზრებაზე. სახელმძღვანელოში ნაკლები აქცენტი კეთდება პროექტულ სწავლებაზე, რაც საკმაოდ მნიშვნელოვანია მოსწავლეებში თვითორგანიზებისა და თანამშრომლობის უნარების განვითარებისთვის. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს პრაქტიკული ხასიათის, კეთებაზე ორიენტირებულ პროექტებს. მაგ. პატარა ბოსტნის გაკეთება სკოლის ეზოში და მასში დარგულ მცენარეებზე დაკვირვება; ასევე შეიძლება აღსაზრდელებს დაევალოთ ცხოველებზე ზრუნვა, მათი გამოკვება.

ბუნებისმეტყველების მეოთხე კლასის სახელმძღვანელო⁸⁷ ნაკლებად შეიცავს საინფორმაციო ტექსტებს, მასში მოცემული ილუსტრაციები შესაძლებელია გამოყენებული იყოს გარემოსდაცვითი პრობლემებისა და საქმიანობის გასაცნობად და მოსწავლეებში ეკოლოგიური წიგნიერების გასავითარებლად. მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებას ხელს უწყობს პროექტებით სწავლება და ჯგუფური დავალებები, რის საშუალებასაც იძლევა ჩვენს მიერ განხილული სახელმძღვანელო. მისი დიდი ნაწილი დათმობილი აქვს მცენარეთა და ცხოველთა მრავალფეროვნებას, სასიცოცხლო ციკლს. ამასთან, სასურველია გარკვეული ინფორმაცია იყოს მოცემული მათ დაცვაზე; ასევე თემას - „რუკა და გეოგრაფიული ობიექტები“, სასურველია ახლდეს მცირე ტექსტი სხვადასხვა ქვეყნების კულტურასა და რელიგიაზე. აღსანიშნავია, რომ სახელმძღვანელო (ტექსტები, დავალებები, ილუსტრაციები) არ შეიცავს სტერეოტიპულ, არაკორექტულ, დისკრიმინაციულ ელემენტებს.

საერთო ჯამში, ბუნებისმეტყველების ჩვენს მიერ განხილული სახელმძღვანელოები საინტერესოდ არის სტრუქტურირებული, პარაგრაფებს შორის ბმა ლოგიკურია, შეიცავს არაერთ საინტერესო და სასარგებლო ინფორმაციას, თუმცა, ნაკლებად არის მიმართული მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი ცნობიერების ამაღლებაზე.

ბიოლოგია

მეათე კლასის ბიოლოგიის სახელმძღვანელო⁸⁸ სუსტად, მაგრამ მაინც განაპირობებს მოქალაქეობის შესახებ ცოდნის შეძენასა და გაფართოებას, რამდენადაც მასში მოცემული

⁸⁶ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ბლიაძე მ., ახვლედიანი რ. 2018

⁸⁷ ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა. ავტორები: ბლიაძე მ., ახვლედიანი რ. 2018

⁸⁸ ნ. ზაალიშვილი. ნ. იოსებაშვილი. გამომცემლობა „ტრიასი“. 2012

დავალებები ისეა შერჩეული, რომ მასწავლებელს საშუალებას აძლევს მოსწავლეს მისცეს ცოდნა საკუთარი თავის, სხვა ადამიანის ჯანმრთელობის, ბუნებრივი გარემოსა და მისი დაცვის მნიშვნელობის შესახებ. ამასთან სახელმძღვანელო ითვალისწინებს სწავლა-სწავლების ისეთი მიდგომის გამოყენებას, როგორიცაა ჯგუფური მუშაობა, პროექტული სწავლება და დისკუსია. პრობლემურ საკითხებზე მსჯელობა ერთგვარად განაპირობებს კიდევ კლასში დემოკრატიული გარემოს შექმნას, არჩევანის თავისუფლებას და სხვისი აზრის პატივისცემას, რაც უმნიშვნელოვანესია დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის საჭირო კომპეტენციების გასავითარებლად.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი დავალება არ არის მოსწავლეთათვის გასაგები ენით დაწერილი, სახელმძღვანელო ნაკლებად ითვალისწინებს დიფერენცირებულ მიდგომებს, რაც ზღუდავს მის ეფექტიანობას მრავალფეროვანი შესაძლებლობების მქონე მოსწავლეებით დაკომპლექტებულ კლასებში.

მოქალაქისათვის საჭირო უნარ-ჩვევების (მაგ.: კომუნიკაციის, მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, კონფლიქტის თავიდან აცილების, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის და ა.შ.) შეძენისა და განვითარების მხრივ, სახელმძღვანელოში წარმოდგენილ დავალებებში იკვეთება აქტიური სწავლების ფორმები, რომელიც მასწავლებელს აძლევს საშუალებას მოსწავლეში განავითაროს კომუნიკაციის, საკუთარი და სხვისი უფლება-მოვალეობების დაცვის, თვითორგანიზების, თანამშრომლობის უნარ-ჩვევები. დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლის ერთ-ერთი ამოცანაა კრიტიკული აზროვნების განვითარება, რაც მოსწავლეებს დამოკიდებულად აზროვნებისა და გადაწყვეტილების მიღების სტიმულს აძლევს. ასეთი პრაქტიკა მათ ეხმარება თამამად ჩამოაყალიბონ საკუთარი მოსაზრებები, გამოთქვან და დაიცვან განსხვავებული თვალსაზრისები, არგუმენტირებულად იმსჯელონ რიგ საინტერესო საკითხებსა და პოზიციებზე.

ამასთან, საჭიროა მასწავლებელს ჰქონდეს საჭირო ინსტრუმენტები მოსწავლეებში დემოკრატიული მოქალაქეობის უნარების განვითარებისთვის, კერძოდ, ინდუქციური, ინტერაქტიური, თანამშრომლობაზე დაფუძნებული სწავლის ფორმები, რაც მას დაეხმარება მოსწავლეები მოამზადოს საზოგადოებრივ პროცესებში აქტიური მონაწილეობისთვის.

დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მართალია, საგნის სპეციფიკა გარკვეულწილად ზღუდავს სახელმძღვანელოს ავტორებს ტექსტებში მოცულობითი ადგილი დაუთმონ მოქალაქეობასთან დაკავშირებულ ინფორმაციებს, თუმცა, დავალებებისა და საკლასო აქტივობების შინაარსში და ფორმები მეტწილად მიმართულია მოსწავლეებში თანამშრომლობითი, კომუნიკაციური და რეფლექსიური უნარების განვითარებისკენ. ამასთან, სასურველია სახელმძღვანელოში უფრო მეტად ყოფილიყო გათვალისწინებული მოსწავლეთა თვითორგანიზებისთვის საჭირო ისეთი ინსტრუმენტები როგორიცაა: სამუშაო ფურცელი სწავლის განრიგის დასაგეგმად (სწავლის შედეგების გაუმჯობესებისთვის), სამუშაო ფურცელი მიღებული ცოდნის შესაფასებლად (რა არის ჩემთვის სირთულე და როგორ დავძლიო ის). კვლევის წარმოება, ინტერვიუსა და გამოკითხვის წარმართვა, ილუსტრაციების ინტერპრეტირება, პოსტერის შექმნა, გამოფენის მოწყობა, პრეზენტაციების მომზადება PPT ფორმატით, საგაზეთო სტატიის მომზადება, ესსეს დაწერა, სცენარის შექმნა და წარმოდგენის დადგმა. ეს და სხვა მსგავსი აქტივობები ხელს კიდევ უფრო მეტად შეუწყობდა დემოკრატიული მოქალაქეობის შესახებ სწავლებას.

დასკვნები და რეკომენდაციები: საქართველოს რეალობის (რელიგიური, ეთნიკური და კულტურული მრავალფეროვნება) გათვალისწინებით მოქალაქეობრივი განათლების მნიშვნელობა ცალსახაა და ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის, როგორც ინტერკულტურულ დიალოგში

საზოგადოების ჩართვის ინსპირატორის როლიც ნათელია. ცხადია, სწორედ სკოლაში უნდა ხდებოდეს სამოქალაქო ცნობიერების ფორმირება, თუმცა, სასკოლო სახელმძღვანელოების უმეტესობა მოქალაქეობრივი განათლებას სრულფასოვნად ვერ ემსახურება.

ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით სკოლამ ხელი უნდა შეუწყოს ურთიერთპატივისცემისა და თანასწორობის პრინციპების დაცვას. ამის საშუალებას კი სახელმძღვანელოებში მოცემული მასალა, აქტივობები და თვალსაჩინოება უნდა იძლეოდეს. სამყაროს შესახებ წარმოდგენათა შექმნის თვალსაზრისით დაწყებითი კლასების მნიშვნელობა უდაოა, ამიტომ მნიშვნელოვანია ბავშვებს ჰქონდეთ ცოდნა კულტურული მრავალფეროვნებისა და სამოქალაქო უფლებების შესახებ, პატივისცემით მოეპყრან სხვა ადამიანებს მათი ეროვნების, რელიგიის, განათლების, სოციოეკონომიკური სტატუსისა და სხვა მახასიათებლების მიუხედავად.

ქართული ენის სახელმძღვანელოებში წარმოდგენილი მწირი მასალა პედაგოგს საშუალებას არ აძლევს მოქალაქეობრივი განათლების ასპექტების გათვალისწინებით დაგეგმოს და ჩაატაროს გაკვეთილები. სასურველია ავტორებმა სახელმძღვანელოებში შეიტანონ ისეთი თემები, რომლებიც მოქალაქეობრივი ცოდნის გაცნობასთან ერთად, შესაბამისი უნარებისა და დამოკიდებულებების განვითარებასაც განაპირობებენ.

სერიოზული შენიშვნები გვაქვს ბუნების სახელმძღვანელოების მიმართ. მათი უმრავლესობა არ არის გათვლილი სპეციალური საჭიროებების მქონე მოსწავლეებზე. სასწავლო მასალა ნაკლებად შეიცავს მოქალაქეობრივი განათლების ისეთ კომპონენტებს, როგორიცაა: რასა, ასაკი/თაობა, გეოგრაფიული გარემო, განათლება, ეთნიკურობა. ძნელად თუ მოიპოვება სავარჯიშო, კითხვა, დავალება ან პროექტი, რომელიც ხელს შეუწყობდა მშვიდობიანი ცხოვრებისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას. სახელმძღვანელოებში განხილული უნდა იყოს ისეთი თემები, როგორიცაა ადამიანის სიცოცხლე, ღირსება, უფლებები, პატივისცემა, თანაგრძნობა და მზრუნველობა, თანასწორობა და ტოლერანტობა, რაც აღნიშნული საგნის სწავლებისას საკმაოდ მნიშვნელოვანია. მართალია, სახელმძღვანელოებში წარმოდგენილი მასალა ხელს უწყობს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მნიშვნელობის გააზრებას, მაგრამ სასურველია მეტი აქცენტირება გარემომცველ სამყაროსთან ადამიანის კავშირზე, მათ ურთიერთზეგავლენაზე. სამწუხაროდ, მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი ღირებულებებისა და დამოკიდებულებების განვითარება არც ბუნებისმეტყველების საგნის სტანდარტშია გათვალისწინებული.

მოქალაქეობრივი განათლების თვალსაზრისით უფრო მრავალფეროვანი მასალაა მოცემული საზოგადოებრივი მეცნიერებების სახელმძღვანელოებში. მოსწავლეს მიეწოდება მეტ-ნაკლებად სრული ინფორმაცია საქართველოში მცხოვრებთა კულტურულ და რელიგიურ მრავალფეროვნებაზე, მათ ტრადიციებზე, რწმენასა და კულტურას შორის არსებულ მსგავსება-განსხვავებებზე. შესაბამისი მაგალითების მოხმობით აღსაზრდელებს უყალიბდებათ სწორი დამოკიდებულება ადამიანთა თანასწორობისა თუ მათი დისკრიმინაციის შემთხვევების მიმართ.

უცხო ენის სწავლების პრინციპი, კულტურათა დიალოგის კონტექსტში, შერწყმული უნდა იყოს მოსწავლეთა სამართლებრივი ცნობიერების განვითარებასთან და მშვიდობისმყოფელ საქმიანობასთან. ამ მიზნით, სახელმძღვანელოები უნდა შეიცავდეს პრობლემურ დავალებებს, რომელთა საშუალებით მოსწავლეები გაეცნობიან საერთაშორისო და ეროვნული საზოგადოებრივი ორგანიზაციების (მათ შორის, ბავშვთა და ახალგაზრდული) საქმიანობას და მათთან ურთიერთობის გზებს, ისწავლიან გლობალურ პრობლემებზე დისკუსიაში მონაწილეობას, მრავალფეროვან გარემოში ქცევის ეთიკას.

უცხო ენის სახელმძღვანელოები მოქალაქეობრივი განათლების უფრო ფართო სპექტრს (ცოდნის, უნარ-ჩვევების, დამოკიდებულებების შეძენა/ჩამოყალიბება) უნდა მოიცავდეს. სწორედ ამ

გარემოების გათვალისწინებით შეუწყობს ხელს უცხო ენის სწავლება ჯანსაღ კომუნიკაციას და მშვიდობიან თანაარსებობას, განსხვავებულთა შორის ტოლერანტული დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას.

საერთო ჯამში, ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის სახელმძღვანელოების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით მოსწავლეებში ჩამოსაყალიბებელი მნიშვნელოვანი კომპონენტებიდან - ცოდნა, უნარ-ჩვევები, დამოკიდებულებები, უფრო სრულად არის წარმოდგენილი ცოდნის ხელშემწყობი სასწავლო მასალები, თუმცა, სასურველი იქნება, ამ მიმართულებითაც სახელმძღვანელოების შემდგომი სრულყოფა. რაც შეეხება უნარ-ჩვევებისა და დამოკიდებულებების ხელშემწყობ სასწავლო მასალებსა და აქტივობებს, აქ ერთმნიშვნელოვნად სასურველია მასალის გამრავალფეროვნება და გამდიდრება.

თავი VIII. მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელი, შეფასების კრიტერიუმები, ინდიკატორები და მოქალაქეობრივი კომპეტენციის შემოწმების ინსტრუმენტები

1. მოქალაქეობრივი განათლების მიზანი

მოქალაქეობრივი განათლება შეიძლება განისაზღვროს, როგორც განათლება ადრეული ასაკიდან, რათა ადამიანები ჩამოყალიბდნენ კრიტიკულად მოაზროვნე, გადაწყვეტილების მიმღებ მოქალაქეებად. აქედან გამომდინარე მოქალაქეობრივ განათლებას სამი მთავარი მიზანი აქვს:

- მოქალაქეობისა და ადამიანის უფლებების სწავლება;
- განსჯისა და კრიტიკული უნარების გამოყენება;
- ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის გრძნობის ჩამოყალიბება.

ეს სამი მიზანი შეესაბამება ინდივიდის, როგორც ეთიკისა და სამართლის სუბიექტის განათლებას და ასევე, ინდივიდის, როგორც მოქალაქის განათლებას. ეს მიზნები რეალიზდება მოქალაქეობრივი განათლების სამი ძირითადი მიმართულებით:

- ინდივიდისა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობა: ინდივიდუალური და კოლექტიური თავისუფლება და დისკრიმინაციის ნებისმიერი ფორმის უარყოფა;
- მოქალაქესა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთობა;
- ინდივიდისა და მოქალაქის პასუხისმგებლობა საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე.⁸⁹

2. მოქალაქეობრივი განათლების ძირითადი ეროვნული და საერთაშორისო ორიენტირები

საქართველოს კონსტიტუცია (1995)⁹⁰ აღიარებს ადამიანის თავისუფლებისა და თანასწორობის პრინციპებს და უზრუნველყოფს საქართველოს მოქალაქეების უფლებას, თანასწორობის პრინციპის დაცვით მიიღონ მონაწილეობა სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში

⁸⁹ Citizenship Education for the 21st Century, UNESCO 1998.

http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/interact/mod07task03/appendix.htm

⁹⁰ საქართველოს კონსტიტუცია. 2005.

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>

(მუხლი 14, 38).

კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“⁹¹ განსაზღვრავს მოსწავლის ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მქონე, თავისუფალ პიროვნებად ჩამოყალიბების, ლიბერალურ-დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებული სამოქალაქო ცნობიერების განვითარების მნიშვნელობას.

ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები (2004)⁹² ხაზს უსვამს ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი, თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბების აუცილებლობას, რაც საშუალებას მისცემს მოსწავლეებს გააცნობიერონ საკუთარი, როგორც მოქალაქის უფლებამოსიანობები პერსონალურ, ეროვნულ და გლობალურ დონეებზე: „საქართველოს ზოგადი განათლების სისტემაში მიღებული გამოცდილების საფუძველზე მოზარდმა უნდა შეძლოს ქვეყნის ინტერესების, ტრადიციებისა და ღირებულებების მიმართ საკუთარი პასუხისმგებლობის გააზრება.

ეროვნული სასწავლო გეგმის (2018-2024)⁹³ ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნაა მოსწავლეებში სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენციის განვითარების ხელშეწყობა (VIII თავი): „...მოსწავლე უნდა აცნობიერებდეს თავს, როგორც საკუთარი ოჯახის, საზოგადოების, სასკოლო თემისა თუ კლასის, სამეზობლო თემის, რეფერენტული ჯგუფის, ქართული საზოგადოების წევრად; იცნობდეს საკუთარი ქვეყნის, საზოგადოებისა და რეფერენტული თემის კულტურას; საქართველოში თუ მსოფლიოში მცხოვრები სხვა საზოგადოებების კულტურას; იაზრებდეს, რას ნიშნავს ზრუნვის ეთიკა, რატომ არის ის ღირებული და ა.შ.“ (თავი XXXV). საგნობრივ პროგრამებში აქცენტი კეთდება მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი განათლებისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი ღირებულებების მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირებაზე, როგორიცაა: სხვისი უფლებების პატივისცემა, თანაგრძნობა, მზრუნველობა, სამშობლოს სიყვარული, თანასწორობა და ტოლერანტობა.

ქართული ნორმატიული დოკუმენტები ეხმიანება და ასახავს დემოკრატიული მოქალაქეობის საერთაშორისო კონცეფციებსა და პრინციპებს.

ქარტიის „განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის და ადამიანის უფლებების სწავლება“ (2010)⁹⁴ განმარტებით „განათლება დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის“ მიზანს წარმოადგენს მოსწავლეებმა და სტუდენტებმა შეძლონ მათთვის მინიჭებული დემოკრატიული უფლებებით სარგებლობა და ვალდებულებების შესრულება საზოგადოებაში და აქტიური როლი შეასრულონ დემოკრატიულ ცხოვრებაში, ინსტიტუციურ, ეროვნულ და საერთაშორისო დონეებზე.

„ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში“ ხასგასმულია, რომ „განათლება მიმართული უნდა იყოს ადამიანის პიროვნების სრული განვითარებისაკენ და ადამიანის უფლებების პატივისცემისა და ძირითადი თავისუფლებების გაძლიერებისაკენ“. დემოკრატიულმა განათლებამ ხელი უნდა შეუწყოს ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობასა და მეგობრობას სხვადასხვა კულტურულ ჯგუფებს შორის.

საერთაშორისო კონვენცია „კულტურული თვითგამოხატვის, მრავალფეროვნების დაცვისა და ხელშეწყობის შესახებ“ (იუნესკო, 2005) აღიარებს ღირებულებებისა და კულტურული

⁹¹ საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ (2005). www.parliament.ge

⁹² საქართველოს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები (2004), http://www.mes.gov.ge/old/index.php?module=text&link_id=196

⁹³ საქართველოს ეროვნული სასწავლო გეგმა (2018-2014), <http://mes.gov.ge/~mesgov/content.php?id=3923&lang=geo>

⁹⁴ ევროპის საბჭოს ქარტია დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების შესახებ.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168049656>

თვითგამოხატვის აუცილებლობას, როგორც დემოკრატიის მშენებლობის აუცილებელ პირობას.

დემოკრატიული მოქალაქეობის თანამედროვე კონცეფციათაგან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია „დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციების ახალი მოდელი“ (2016)⁹⁵. მოდელი მოიცავს კულტურის/მოქალაქეობის სამ განზომილებას – მატერიალურ, სოციალურ და სუბიექტურ კომპონენტებს. დოკუმენტში კომპეტენციები დაჯგუფებულია 4 პრიორიტეტულ მიმართულებად: ღირებულებები, დამოკიდებულებები, უნარები, ცოდნა და კრიტიკული გააზრება.

3. მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელი

მოქალაქეობრივი განათლების სფეროში საერთაშორისო გამოცდილების გაცნობის საფუძველზე შევიმუშავეთ მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელი, მისი შინაარსი, შეფასების კრიტერიუმები და ინდიკატორები.

მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელი ეფუძნება განათლების საერთაშორისო გამოცდილებით (ევროპის საბჭო - „დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციები“⁹⁶, „საგანმანათლებლო მიღწევების შეფასების საერთაშორისო ასოციაცია (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA))⁹⁷, სხვადასხვა ქვეყნის (აშშ, ბელგია, ესტონეთი, ფინეთი, ინგლისი, საფრანგეთი და სხვ.) მოქალაქეობრივი განათლების მოდელებით და კურიკულუმებით და საქართველოს განათლების პოლიტიკის დოკუმენტებით⁹⁸ აღიარებულ კომპონენტებს - მოქალაქეობრივ ცოდნას, მოქალაქეობრივ უნარ-ჩვევებს, მოქალაქეობრივ ღირებულებებსა და დამოკიდებულებებს და მოქალაქეობრივ ჩართულობას. ჩვენს მიერ შესწავლილი მრავალრიცხოვანი კვლევები (იხ. თავი 3 - მოქალაქეობრივი განათლების მიმართულებით არსებული ლიტერატურის მიმოხილვა და ბიბლიოგრაფია) ადასტურებს, რომ სწორედ ამ კომპონენტების ერთობა არის მოქალაქეობრივი კომპეტენციის საფუძველი. კომპეტენცია კრებითი ცნებაა და გულისხმობს ადამიანის დახელოვნებას გარკვეულ საკითხში, მის შესახებ ცოდნის შეძენის (ა) მასთან ურთიერთქმედების/ გამკლავების უნარ-ჩვევების ათვისებისა (ბ) და მის მიმართ გარკვეული განწყობის/დამოკიდებულების შემუშავების (გ) გზით.

გადახედოთ კომპეტენციის შემადგენელი კომპონენტების აღიარებულ განმარტებებს:

ცოდნა - მოქალაქეობრივი კომპეტენცია ეფუძნება დემოკრატიის, სამართლიანობის, თანასწორობის, მოქალაქეობრიობის და სამოქალაქო უფლებების ცოდნას. ის ასევე მოიცავს: თანამედროვე და ისტორიულ ცოდნას ეროვნული და მსოფლიო ძირითადი მოვლენებისა და ტენდენციების, სოციალური და პოლიტიკური მოძრაობების, მათი მიზნებისა და ღირებულებების, მრავალფეროვნებისა და კულტურული იდენტობის შესახებ ცოდნას.

უნარები - მოქალაქეობრივი უნარები უკავშირდება სხვებთან ურთიერთქმედების საშუალებით საერთო ან საზოგადოებრივი ინტერესებისთვის, მათ შორის, საზოგადოების მდგრადი განვითარებისთვის ზრუნვას. ის მოიცავს კრიტიკულ აზროვნებას და პრობლემის გადაჭრის,

⁹⁵ დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციები. 2016

<https://rm.coe.int/georgie-competences-for-democratic-culture-geo/16808b391a>

⁹⁶ <https://rm.coe.int/georgie-competences-for-democratic-culture-geo/16808b391a>

⁹⁷ International Civic and Citizenship Education Study 2016 Technical Report.

https://iccs.iea.nl/fileadmin/user_upload/Editor_Group/Downloads/ICCS_2016_Technical_Report_FINAL.pdf

⁹⁸ უფრო დაწვრილებით იხ.: თავი 1. დემოკრატიული მოქალაქეობის სამართლებრივი საფუძვლები;

თავი 4. დემოკრატიული მოქალაქეობა/მოქალაქეობრივი განათლება საგანმანათლებლო კურიკულუმებში; თავი 5 მოქალაქეობრივი განათლების საერთაშორისო პოლიტიკა და პრაქტიკა

არგუმენტების უნარებს და საზოგადოებრივ აქტივობებში კონსტრუქციულ მონაწილეობას, გადაწყვეტილების მიღებას ინდივიდუალურ, ადგილობრივ და საერთაშორისო დონეებზე, შეფასებას, კრიტიკულ გაგებას, მედიის ტრადიციულ და ახალ ფორმებთან ურთიერთქმედებას და დემოკრატიულ საზოგადოებებში მედიის როლის გააზრებას.

დამოკიდებულებები – მოქალაქეობრივი დამოკიდებულებები ეფუძნება ადამიანის უფლებებს, როგორც დემოკრატიის საფუძველს. ის გულისხმობს კონსტრუქციული მონაწილეობის მზადყოფნას სამოქალაქო აქტივობებში და დემოკრატიული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში ყველა დონეზე; სოციალური და კულტურული მრავალფეროვნების, გენდერული თანასწორობისა და სოციალური ერთობის, ცხოვრების მდგრადი წესის მხარდაჭერას; მშვიდობისა და არაძალადობრივი კულტურის ხელშეწყობას; სხვათა პირადი ცხოვრების პატივისცემას; გარემოს მიმართ პასუხისმგებლობის გააზრებას; პოლიტიკური და სოციო-ეკონომიკური მოვლენების მიმართ ინტერესს; ინტერკულტურული კომუნიკაციისადმი ინტერესს, რაც მიკერძოებების დაძლევისა და კომპრომისის და სოციალური სამართლიანობისა და თანასწორობის პირობაა.⁹⁹

ღირებულება - ცალკეული ადამიანების ან ადამიანთა ჯგუფის წარმოდგენა იმის შესახებ, თუ რა არის სასურველი, მართებული, კარგი ან ცუდი, რაც ყალიბდება იმ სპეციფიკური კულტურის ზეგავლენით, რომელშიც ისინი არსებობენ. ღირებულება არის მეტ-ნაკლებად აღიარებული ქცევის სტანდარტები, ანუ საზოგადოებისა და გარკვეული სოციალური ჯგუფის შეხედულებები პოლიტიკური მიზნების - იმ ძირითადი გზებისა და საშუალებების შესახებ, რომლებსაც ამ მიზნების განხორციელებისაკენ მივყავართ.¹⁰⁰

ინდივიდის ღირებულებები მეტწილად დროით, კულტურით და პიროვნული მახასიათებლებით არის განსაზღვრული. სოციალური, პოლიტიკური ან ეკონომიკური გარემოს მკვეთრი შეცვლა დასაბამს აძლევს მათ შეცვლას. ღირებულებებს განმარტავენ, როგორც სასურველ, ღრმად გამჯდარ სტანდარტებს, რომლებიც განსაზღვრავენ მომავალს და ამართლებენ წარსულ ქმედებებს.¹⁰¹

სამოქალაქო ჩართულობა - სამოქალაქო საზოგადოების ყველაზე მნიშვნელოვანი საფუძველი სამოქალაქო მონაწილეობაა. ეს კონცეფცია გულისხმობს მოქალაქეთა ჩართულობას სახელმწიფოს მართვის პროცესებში სხვადასხვა დონეზე, დაწყებული დისკუსიით, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და სხვა სოციალურად მნიშვნელოვანი პროგრამებისა და პროექტების განვითარებით, გადაწყვეტილების მიღების, პროცესის გავლენისა და აღსრულების კონტროლის განხორციელებით. სამოქალაქო მონაწილეობის ერთ-ერთი განმარტების თანახმად, ეს არის “მოქალაქეთა და საჯარო ხელისუფლების სოციალური ურთიერთქმედების მრავალდონიანი პროცესი, საზოგადოების განვითარებისა და სახელმწიფოს შემდგომი განვითარების საკითხებთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების შემუშავებასა და მიღებაში”.¹⁰²

4. მოქალაქეობრივი კომპეტენციების შინაარსობრივი ჩარჩო

⁹⁹ COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7)

¹⁰⁰ <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=16010>
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5840>

¹⁰¹ სუმბაძე ნ., (2012) თაობები და ღირებულებები, საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინსტიტუტი.

¹⁰² <https://participatory.ge/ka/2017/07/monacileoba>

მოქალაქეობრივი კომპეტენციების შინაარსის განსაზღვრისას, ძირითადად, ვიხედვართანვლეთ სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების კვლევის ანგარიშში (2016) შემოთავაზებული ჩარჩოთი,¹⁰³ რომელშიც მოქალაქეობრივი კომპეტენციები წარმოდგენილია ოთხი ძირითადი მიმართულებით: სამოქალაქო საზოგადოება და სისტემები; სამოქალაქო პრინციპები, სამოქალაქო მონაწილეობა და სამოქალაქო იდენტობები.

სამოქალაქო საზოგადოება და სისტემები მოიცავს სამ ქვემიმართულებას:

1. მოქალაქეები (მათი როლები, უფლებები, პასუხისმგებლობები და შესაძლებლობები);
2. სახელმწიფო ინსტიტუტები (რომლებიც საკვანძოა სამოქალაქო მმართველობისა და კანონმდებლობის თვალსაზრისით);
3. სამოქალაქო ინსტიტუტები (რომლებიც უზრუნველყოფენ მოქალაქეთა კავშირს სახელმწიფო ინსტიტუტებთან და ხელს უწყობენ მოქალაქეებს საზოგადოებაში საკუთარი როლების განხორციელებაში).

სამოქალაქო პრინციპები მოიცავს ოთხ ქვემიმართულებას:

1. სამართლიანობა (ყველა ადამიანს აქვს უფლება მოეპყრან სამართლიანად და კანონიერად);
2. თავისუფლება (რწმენის, სიტყვის, შიშისგან და სიღარიბისაგან);
3. ერთობის გაცდა (საზოგადოებაში ინდივიდებსა და თემებს შორის მიკუთვნებულობის, კავშირისა და საერთო ხედვის გრძნობა);
4. წესები და კანონები (კანონის თანასწორი და სამართლიანი გამოყენება ყველასთვის; ძალაუფლების გამიჯვნა და სამართლებრივი გამჭვირვალობა).

სამოქალაქო მონაწილეობა მოიცავს სამ ქვემიმართულებას:

1. გადაწყვეტილების მიღება (ორგანიზაციული მმართველობა და ხმის მიცემა);
2. ზეგავლენა (დებატები, დემონსტრირება, წინადადების/მოთხოვნის შემუშავება/ჩამოყალიბება);
3. საზოგადოების მონაწილეობა (მოხალისეობა, სხვადასხვა ორგანიზაციის წევრობა და მათ საქმიანობაში მონაწილეობა, ინფორმირება).

სამოქალაქო იდენტობები მოიცავს ორ ქვემიმართულებას:

1. მოქალაქეობრივი თვითშეფასება (სამოქალაქო საზოგადოებებში ინდივიდის როლთან დაკავშირებული გამოცდილება);
2. მოქალაქეობრივი კავშირები (განსხვავებულ სამოქალაქო საზოგადოებებთან/თემებთან კავშირისა და საზოგადოებაში ინდივიდების მიერ სამოქალაქო როლის გაცდა).

5. მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განმსაზღვრელი კომპონენტები

მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციების შინაარსი მოიცავს ოთხ კომპონენტს: ცოდნა, უნარები, დამოკიდებულებები და ჩართულობა.

1. ცოდნა: ძირითადი სამოქალაქო საკითხების შესახებ ინფორმაცია, რომლის გამოყენება, კომპლექსური შემეცნებითი ამოცანების გადაწყვეტისას, მოსწავლეებს ეხმარება გააცნობიერონ მოქალაქეობრივი ცხოვრების მნიშვნელობა.
2. უნარი: მოსწავლეები იყენებენ სამოქალაქო ცოდნას მსჯელობისას და საკუთარი პოზიციების/დასკვნების ჩამოყალიბებისას. მოსწავლეებს ასევე შეუძლიათ შეუსაბამონ საკუთარი პოზიციები და დასკვნები ცხოვრებისეულ კონტექსტებს.

¹⁰³ International Civic and Citizenship Education Study 2016 Technical Report

https://iccs.iea.nl/fileadmin/user_upload/Editor_Group/Downloads/ICCS_2016_Technical_Report_FINAL.pdf

3. დამოკიდებულებები: განსაჯონ და შეაფასონ ცალკეული იდეები, პიროვნებები, ობიექტები, შემთხვევები, სიტუაციები და ურთიერთობები. ეს კომპონენტი ასევე გულისხმობს დემოკრატიისა და მოქალაქეობისადმი მოსწავლეთა ნდობას, მათ დამოკიდებულებას საზოგადოების ცალკეული ჯგუფების უფლებების, პასუხისმგებლობების, სახელმწიფო და სამოქალაქო და ინსტიტუტებისადმი.
4. ჩართულობა: მოსწავლეების მოქალაქეობრივი ჩართულობა, განსახორციელებელი სამოქალაქო აქტივობების მიმართ მათი მოლოდინები და მოსწავლეთა მზაობა აქტიური მონაწილეობა მიიღონ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში (ინტერესი, საკუთარი ქმედების ეფექტურობის განცდა).

6. კვლევის დონეები

მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ მოქალაქეობრივი კომპეტენციების კვლევა სამ დონეზე: - სკოლის ადმინისტრაციის დონე, მოსწავლის დონე და მასწავლებლის დონე.

ა) სკოლის ადმინისტრაციის კითხვარის ძირითადი თემები:

- სკოლის ზომა და რესურსები: სკოლის მდებარეობა, მოსწავლეთა და მასწავლებელთა რაოდენობა და კულტურული მრავალფეროვნება, სწავლების ენა
- ზოგადი ინფორმაცია სკოლის ადმინისტრაციის შესახებ
- სკოლის გარემო: სკოლის მართვა და მასში მოსწავლეების, მასწავლებლებისა და მშობლების მონაწილეობა; სკოლისადმი მასწავლებლებისა და მოსწავლეების მიკუთვნებულობის განცდა; სოციალური ურთიერთობები და აქტივობები სკოლაში.
- ადგილობრივი თემი: ადგილობრივ დონეზე არსებული, მოსწავლეთათვის ხელმისაწვდომი რესურსები; სოციალური ურთიერთქმედება ადგილობრივ თემსა და სკოლას შორის, თემის ცხოვრებაში ჩართულობა
- მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში: მოქალაქეობრივი განათლება სკოლის სტრატეგიულ და სამოქმედო გეგმებში.

ბ) მოსწავლის კითხვარის ძირითადი თემები:

- მოსწავლის შესახებ: ასაკი, სქესი და კლასი
- ოჯახი: საცხოვრებელი ადგილი, გარემო, მშობლები
- არასასკოლო აქტივობები: ოჯახში, თანატოლების წრეში და საზოგადოებაში
- სკოლა: სკოლის ასპექტები, სასკოლო სივრცეში განხორციელებულ სამოქალაქო აქტივობებში მონაწილეობა
- მოქალაქე და საზოგადოება: დემოკრატია და კარგი მოქალაქეობა
- უფლებები და პასუხისმგებლობები: მოსწავლეების დამოკიდებულება კულტურული მრავალფეროვნებისადმი და წარმოდგენები იმის შესახებ, თუ როგორ შეიძლება ძალადობის თავიდან აცილება; ინსტიტუტები და საზოგადოება: სამოქალაქო ინსტიტუტების მიმართ მოსწავლეების ნდობა; უმცირესობების წარმომადგენელი მოსწავლეების მიერ საქართველოს სამშობლოდ აღქმა; წუხილი იმ პოტენციური საფრთხეების შესახებ, რაც შესაძლოა მსოფლიოს ემუქრებოდეს.
- საზოგადოებაში მონაწილეობა: თავდაჯერებულობა, რომ არიან და იქნებიან სხვადასხვა სამოქალაქო აქტივობების მნიშვნელოვანი მონაწილენი.

გ) მასწავლებლის კითხვარის ძირითადი თემები:

- ზოგადი ინფორმაცია: მასწავლებლის პროფესიული გამოცდილების შესახებ
- სკოლა: სასკოლო გარემო და სწავლა-სწავლების აქტივობებში მონაწილეობა.

- მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში: საგნები, თემატიკა, არაფორმალური აქტივობები და პედაგოგიური მიდგომები.

7. მოქალაქეობრივი კომპეტენციის შემოწმების ინსტრუმენტები

მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მოდელის, შეფასების კრიტერიუმებისა და ინდიკატორების საფუძველზე მოვახდინეთ საგანმანათლებლო მიღწევებისა და შეფასების საერთაშორისო ცენტრის (International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) მიერ „საერთაშორისო სამოქალაქო და მოქალაქეობრივი განათლების კვლევის“¹⁰⁴ (The International Civic and Citizenship Education Study (ICCS), 2009) მიზნით შემუშავებული კითხვარების მოდიფიკაცია და გამოცდა/აპრობაცია მათი ვალიდურობის დასადგენად. კითხვარები საშუალებას მოგვცემს გამოვიკვლიოთ მოქალაქეობრივი ცოდნა, უნარი და დამოკიდებულება: მოსწავლისა (იხ. დანართი N1) და სკოლის (მასწავლებელი (იხ. დანართი N2), დირექტორი (იხ. დანართი N3)) დონეებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. Citizenship Education for the 21st Century, UNESCO 1998. http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/interact/mod07task03/appendix.htm
2. საქართველოს კონსტიტუცია. 2005. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>
3. საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ (2005). www.parliament.ge
4. საქართველოს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები (2004), http://www.mes.gov.ge/old/index.php?module=text&link_id=196
5. საქართველოს ეროვნული სასწავლო გეგმა (2018-2014), <http://mes.gov.ge/~mesgov/content.php?id=3923&lang=geo>
6. ევროპის საბჭოს ქარტია დემოკრატიული მოქალაქეობისათვის განათლებისა და ადამიანის უფლებათა სწავლების შესახებ. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168049656>
7. დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციები. 2016 <https://rm.coe.int/georgie-competences-for-democratic-culture-geo/16808b391a>
8. International Civic and Citizenship Education Study 2016 Technical Report. https://iccs.iea.nl/fileadmin/user_upload/Editor_Group/Downloads/ICCS_2016_Technical_Report_FINAL.pdf
9. COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7)
10. სუმბაძე ნ., (2012) თაობები და ღირებულებები, საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინსტიტუტი. <https://participatory.ge/ka/2017/07/monacileoba>
11. International Civic and Citizenship Education Study 2016 Technical Report https://iccs.iea.nl/fileadmin/user_upload/Editor_Group/Downloads/ICCS_2016_Technical_Report_FINAL.pdf

¹⁰⁴ International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). The International Civic and Citizenship Education Study (ICCS), 2009, ICCS 2009 User Guide for the International Database, Supplement 1. Falk Brese, Michael Jung, Plamen Mirazchiyski, Wolfram Schulz, Olaf Zuehlke.

თავი IX. სასკოლო საზოგადოების მოქალაქეობრივი კომპეტენციების კვლევის შედეგები

საველე კვლევა განხორციელდა 2020 წლის დეკემბერში. სულ გამოკითხული იქნა 1503 რესპოდენტი. მათ შორის, მოსწავლეები – 1097 რესპოდენტი; მასწავლებლები – 374 რესპოდენტი; დირექტორები/დირექციის წევრები – 32 რესპოდენტი (სრული სტატისტიკური მონაცემები იხილეთ დანართი N4). რესპოდენტების გამოკითხვის მონაცემები შეყვანილი იქნა სპეციალურ ბაზაში.

მონაცემთა დამუშავების/ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი ძირითადი მონაცემები:

1. ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეთა გამოკითხვის შედეგები

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის საბაზო (IX) და საშუალო (XII) საფეხურის მოსწავლეთა გამოკითხვის მიზანია დავადგინოთ მოსწავლეთა მოქალაქეობრივი კომპეტენციები, მათი დამოკიდებულება სასკოლო და ფართო საზოგადოებაში მოქალაქეობრივი აქტიურობის ხელშემწყობი/ხელშემშლელი ფაქტორებისა და საზოგადოების სამოქალაქო აქტიურობის მნიშვნელობის მიმართ.

კითხვარი შედგება შვიდი ძირითადი მიმართულებისგან/რუბრიკისგან: „თქვენი აქტივობები“, „თქვენი სკოლა“, „მოქალაქეები და საზოგადოება“, „თქვენ და საზოგადოება“, „უფლებები და პასუხისმგებლობები“, „ინსტიტუტები და საზოგადოება“, და „საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობა“. სულ მოცემულია 23 ძირითადი კითხვა. თითოეული კითხვა კონკრეტდება ქვეკითხვებით.

ქვემოთ გთავაზობთ საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეთა გამოკითხვის შედეგებში გამოკვეთილ ძირითად ტენდენციებს.

რუბრიკა „თქვენი აქტივობები“ ითვალისწინებს:

1. სკოლის დღეებში მოსწავლეთა მიერ სხვადასხვა აქტივობებზე – ტელევიზორის, ყურება გართობის მიზნით, საშინაო დავალებების მომზადება, ინტერნეტის გამოყენება, გართობის მიზნით, კითხვა გართობის მიზნით, მეგობრებთან საუბარი ტელეფონის ან ინტერნეტის საშუალებით, მეგობრებთან დროის გატარება – დახარჯული დროის განსაზღვრას.

2. მოსწავლეთა ჩართულობის ინტენსივობის განსაზღვრას სხვადასხვა აქტივობებში, როგორიცაა: მშობლებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე საუბარი, ტელევიზორის ყურება მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით, გაზეთების კითხვა მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით, მეგობრებთან საუბარი პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე, ინტერნეტის გამოყენება მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით, მსოფლიოში და საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვან მოვლენებზე საუბარი, მონაწილეობა ახალგაზრდულ ღონისძიებებში (ლაშქრობები, საქველმოქმედო აქციები, კლუბები და ა.შ.)

3. მოსწავლეთა მონაწილეობა/არმონაწილეობის განსაზღვრას სხვადასხვა ორგანიზაციების/გაერთიანებების მიერ ორგანიზებულ მრავალფეროვან ღონისძიებებში, კერძოდ, ახალგაზრდული ორგანიზაცია, გარემოსდაცვითი ორგანიზაცია, ადამიანის უფლებათა

დაცვის ორგანიზაცია, მოხალისეთა ჯგუფი, რომელიც თემის დასახმარებლად რაიმე ღონისძიებას მართავს, ორგანიზაცია, რომელიც ფულს აგროვებს რაიმე სოციალური მიზნისთვის, ეთნიკური ნიშნით გაერთიანებულ პირთა ორგანიზაცია, რელიგიური ჯგუფი ან ორგანიზაცია.

4. მოსწავლეთა მონაწილეობა/არმონაწილეობის დადგენას სხვადასხვა სასკოლო აქტივობებში, როგორიცაა: ნებაყოფლობითი მონაწილეობა კულტურულ და/ან სპორტულ ღონისძიებაში არასაგაკვეთილო დროს, აქტიური მონაწილეობა დებატებში, მოსწავლეთა თვითმმართველობის არჩევნებში, სკოლის მართვასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილების მიღებაში.

რუბრიკა „თქვენი სკოლა“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეთა შეხედულებების შესწავლას გაკვეთილზე პოლიტიკური და სოციალური საკითხების განხილვისას არსებული კლიმატის შესახებ.

2. მოსწავლეთა შეხედულებები შესწავლას იმის შესახებ, თუ რამდენად ითვალისწინებენ სკოლაში მოსწავლეთა მოსაზრებებს თვით მოსწავლეებთან დაკავშირებული სხვადასხვა აქტივობების დაგეგმვისას.

3. მოსწავლეთა მოსაზრებების შესწავლას სკოლაში არსებული გარემოს მიმართ.

4. მოსწავლეთა დამოკიდებულებების კვლევას სკოლის მართვასა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში მოსწავლეთა მონაწილეობის სიკეთეებისა და სკოლაში მიმდინარე პროცესებზე მოსწავლეთა ერთობლივი გავლენის მნიშვნელობის შესახებ.

რუბრიკა „მოქალაქეები და საზოგადოება“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეთა დამოკიდებულებების კვლევას აზრის თავისუფლად გამოთქმის, სოციალური და პოლიტიკური უფლებების დაცვის, მთავრობის საქმიანობის ჯანსაღი კრიტიკის თავისუფლების, უსამართლო კანონების გაპროტესტების, პროტესტის არაძალადობრივი ფორმების მიმართ.

2. მოსწავლეთა შეხედულებების კვლევას ზრდასრული მოქალაქის სამოქალაქო აქტიურობის ისეთი ფორმების მიმართ, როგორიცაა: მონაწილეობა (ხმის მიცემა) არჩევნებში, ქვეყნის ისტორიის ცოდნა, პოლიტიკური მოვლენებისათვის თვალის დევნება, პოლიტიკურ დისკუსიებში მონაწილეობა, უსამართლოდ მიჩნეული კანონების წინააღმდეგ მშვიდობიან საპროტესტო აქციებში მონაწილეობა, ადგილობრივი თემისათვის სასარგებლო ღონისძიებებში მონაწილეობა, ადამიანის უფლებათა დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა, გარემოს დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა.

რუბრიკა „თქვენ და საზოგადოება“ ითვალისწინებს:

მოსწავლეთა დაინტერესების ხარისხის კვლევას ისეთი საკითხების მიმართ, როგორიცაა: ქვეყანაში მიმდინარე აქტუალური პოლიტიკური საკითხები, ქვეყანაში არსებული აქტუალური სოციალური საკითხები, საერთაშორისო პოლიტიკა, გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული საკითხები.

რუბრიკა „უფლებები და პასუხისმგებლობები“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეთა დამოკიდებულების კვლევას გენდერული საკითხებისადმი, კერძოდ, ქვეყნის მართვაში ქალთა და მამაკაცთა მონაწილეობის თანაბარ შესაძლებლობებს, დასაქმების, კვალიფიკაციისა და ანაზღაურების თავისებურებებს.

2. მოსწავლეთა დამოკიდებულების კვლევას განსხვავებული ეთნიკური ჯგუფების თანაბარი უფლებების და პასუხისმგებლობების და ამ უფლებათა და ვალდებულებათა სწავლების აუცილებლობის შესახებ.

რუბრიკა „ინსტიტუტები და საზოგადოება“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეთა დამოკიდებულების შესწავლას იმის შესახებ, თუ რას ნიშნავს საქართველოს მოქალაქეობა.

რუბრიკა „საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობა“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეთა დამოკიდებულებების შესწავლას საკუთარი მოქალაქეობრივი კომპეტენციების მიმართ.

2. სამომავლოდ საპროტესტო აქციებში მოსწავლეთა მზადყოფნის ხარისხის განსაზღვრას.

გამოკითხვის შედეგები

I. რუბრიკა - „თქვენი აქტივობები“

1. მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ სკოლის დღეებში მოსწავლეთა უმრავლესობა (29%) საერთოდ არ ხარჯავს დროს ისეთ აქტივობაზე, როგორიცაა ტელევიზორის ყურება გართობის მიზნით. მოსწავლეთა 28% ნახევარ საათზე ნაკლებ დროს უთმობს ტელევიზორის ყურებას, 25% – 30–60 წუთს, მხოლოდ 13% უყურებს 1–2 საათს, ხოლო 5% 2 საათზე მეტხანს.

ასევე მოსწავლეთა უმრავლესობა (36%) 2 საათზე მეტ დროს უთმობს საშინაო დავალებების მომზადებას, 27%–ითვის ეს დრო 1–დან 2 საათამდე მერყეობს, 22%–სთვის ნახევარი საათიდან ერთ საათამდე, მოსწავლეთა 10% ნახევარ საათზე ნაკლებ დროს უთმობს დავალებების მომზადებას, ხოლო 4% საერთოდ არ უთმობს დროს.

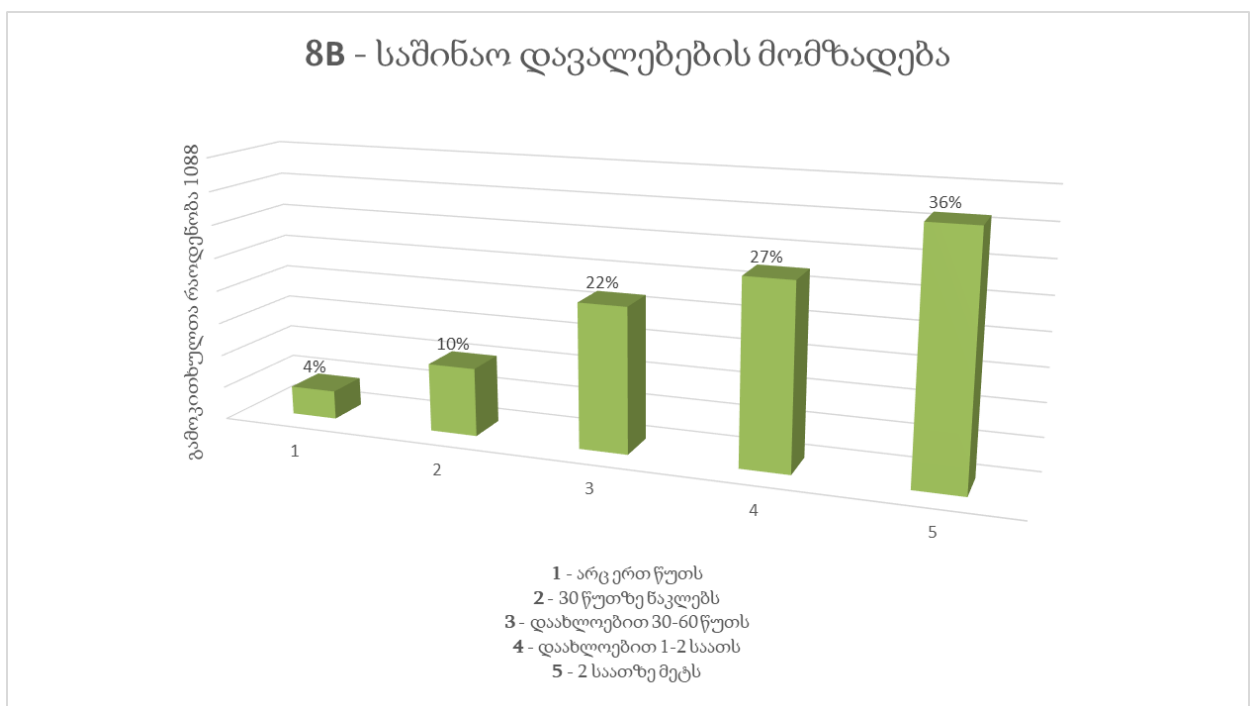
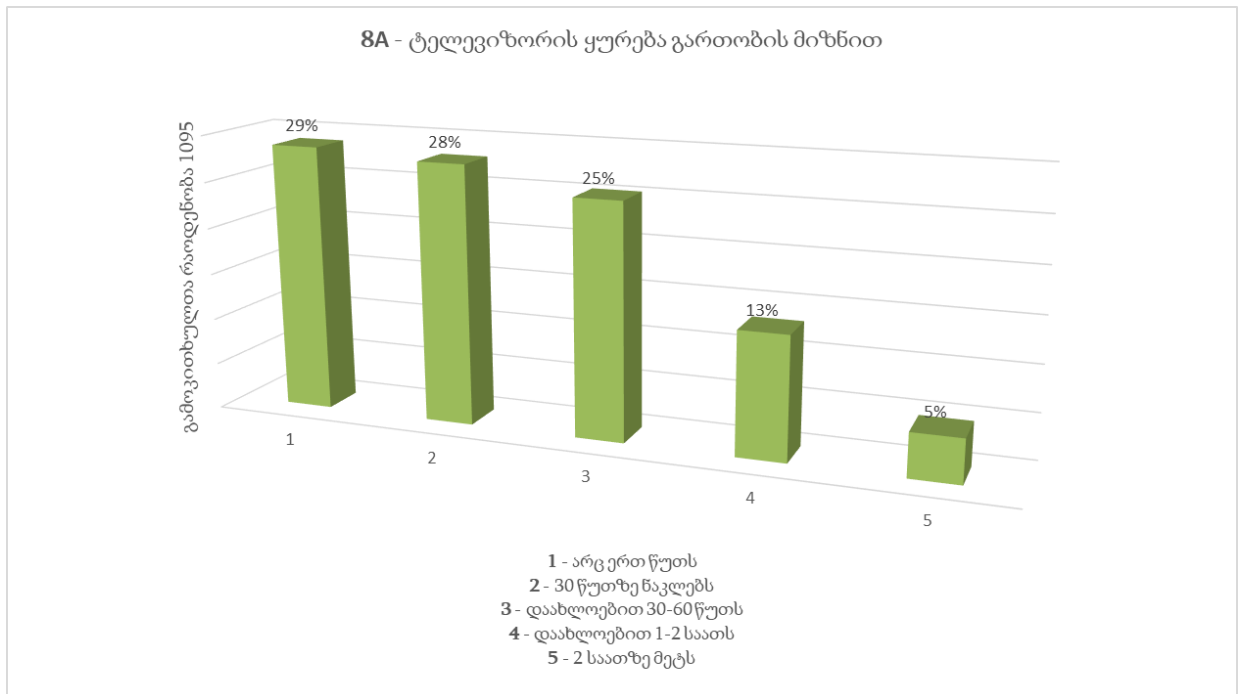
აღსანიშნავია, რომ მოსწავლეთა უმრავლესობა (37%) 2 საათზე მეტ დროს უთმობს ინტერნეტის საშუალებით გართობას, 24%–სთვის ეს დრო 1–დან 2 საათამდე მერყეობს, 23%–სთვის 30 წუთიდან 1 საათამდე. მხოლოდ 13% იყენებს ინტერნეტს ნახევარ საათზე ნაკლები დროით გართობისთვის, ხოლო 3%–ი საერთოდ არ იყენებს.

გართობის მიზნით ინტერნეტის გამოყენების უკუპროპორციულია პასუხები კითხვაზე, რა დროს უთმობთ „კითხვას გართობის მიზნით“: 2 საათზე მეტხანს მოსწავლეთა მხოლოდ 8% უთმობს კითხვას, 1–დან 2 საათამდე მოსწავლეთა 20% კითხულობს, 30–60 წუთი მოსწავლეთა უმრავლესობა – 28%, ნახევარ საათზე ნაკლებ დროს მოსწავლეთა 26% უთმობს კითხვას, ხოლო მოსწავლეთა 18% საერთოდ არ მიიჩნევს კითხვას გართობის საშუალებად და, შესაბამისად, არც ერთ წუთს არ უთმობს.

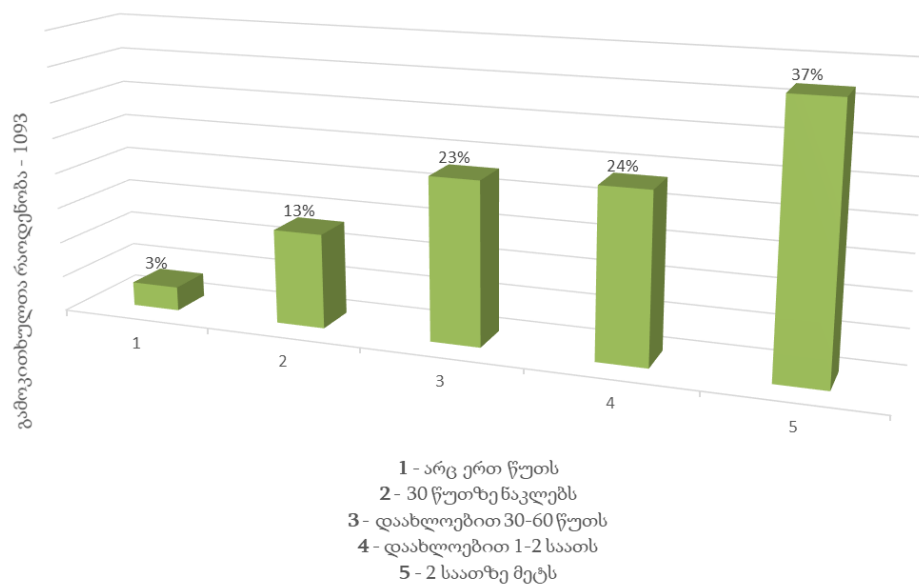
დადებითი ტენდენციაა ის, რომ მოსწავლეთა უმრავლესობისთვის მეგობრებთან პირისპირ ურთიერთობა უპირატესია ტელეფონის ან ინტერნეტის საშუალებით ურთიერთობაზე და, შესაბამისად, მათი უმრავლესობა (42%) 2 საათზე მეტ დროს ატარებს მეგობრებთან პირისპირ, ხოლო 16%–ი ინტერნეტის და ტელეფონის საშუალებით. ამ ტენდენციის გაგრძელებაა, რომ მოსწავლეთა 17%–ი 1–დან 2 საათამდე დროს უთმობს გაშუალებულ კომუნიკაციას, 25%–ი – 30–60 წუთს, 35%–ი – 30 წუთზე ნაკლებს, ხოლო 7% – საერთოდ არ იყენებს ტელეფონსა და ინტერნეტს მეგობრებთან ურთიერთობისთვის. შესაბამისად გამოიყურება მეგობრებთან პირისპირ ურთიერთობისას გატარებული დროის ინტერვალები: 1–2 საათს ატარებს მოსწავლეთა

25%, 30–60 წუთს – 15%, 30 წუთზე ნაკლებს – 11%–ი, ხოლო 7% საერთოდ არ უთმობს დროს მეგობრებთან დროის გატარებას.

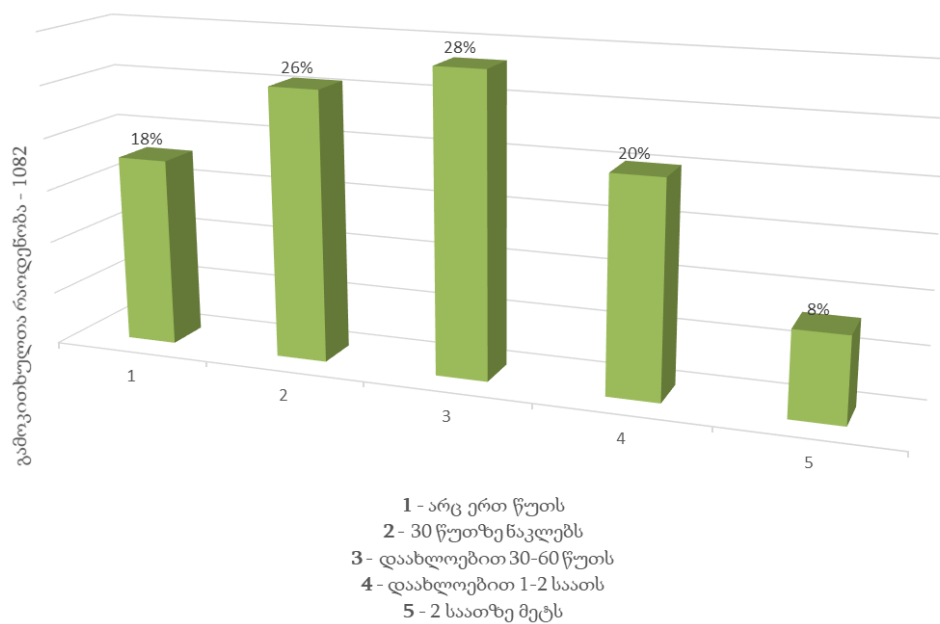
კითხვა 8: სკოლის დღეებში (ორშაბათი-პარასკევი) რა დროს უთმობთ შემდეგ აქტივობებს?

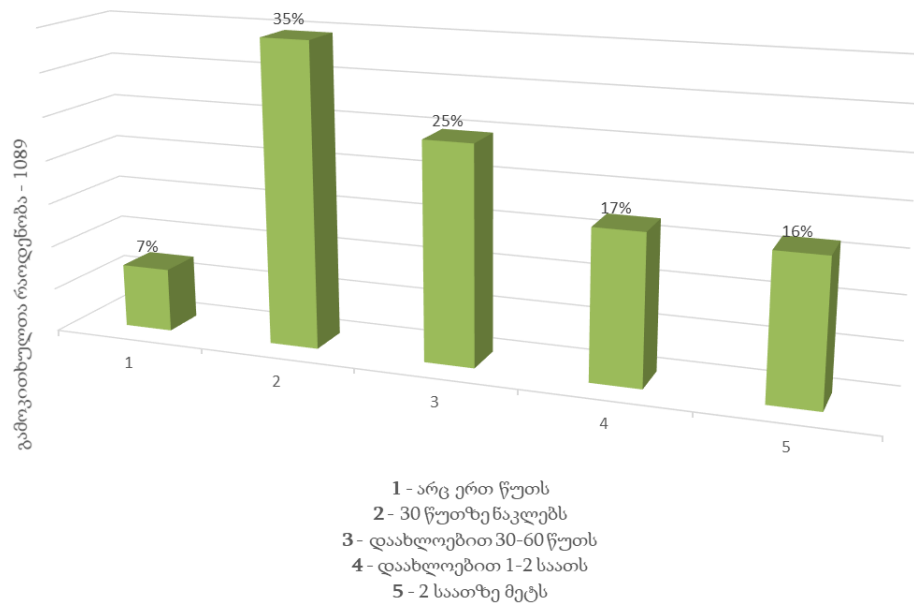
8C - ინტერნეტის გამოყენება გართობის მიზნით

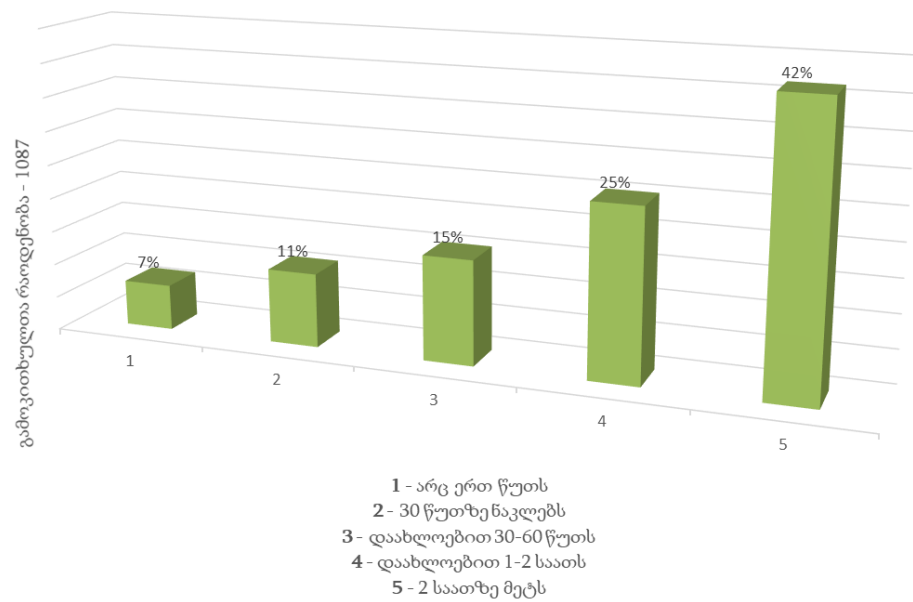
8D - კითხვა გართობის მიზნით

8E - მეგობრებთან საუბარი ტელეფონის ან ინტერნეტის საშუალებით

8F - მეგობრებთან დროის გატარება

2. სხვადასხვა აქტივობებში მოსწავლეთა ჩართულობის ინტენსივობის კვლევისას შემდეგი სურათი გამოიკვეთა: მშობლებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე არასდროს საუბრობს მოსწავლეთა უმრავლესობა (39%), თვეში 2-ჯერ – 29%-ი, კვირაში ერთხელ – 22%-ი, ხოლო ყოველდღიურად მხოლოდ 10%-ი.

ტელევიზორის მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით კვირაში ერთხელ უყურებს რესპონდენტების ყველაზე დიდი რაოდენობა – 33%-ი, თვეში ერთხელ – 25%-ი, ყოველდღიურად – 17%-ი. დაფიქსირდა იმ რესპონდენტების მაღალი მაჩვენებელი (24%),

რომლებიც არასოდეს იყენებენ ტელევიზიას მნიშვნელოვანი მოვლენების შესახებ სიახლის გასაგებად.

ძალზე მაღალია (76%) იმ მოსწავლეების რაოდენობა, რომლებიც არასდროს კითხულობენ გაზეთებს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით. შესაბამისად, თვეში ერთხელ მკითხველთა მაჩვენებელია 15%, კვირაში ერთხელ მკითხველები არიან 5%, ხოლო ყოველდღიურად მხოლოდ 4% კითხულობს გაზეთს.

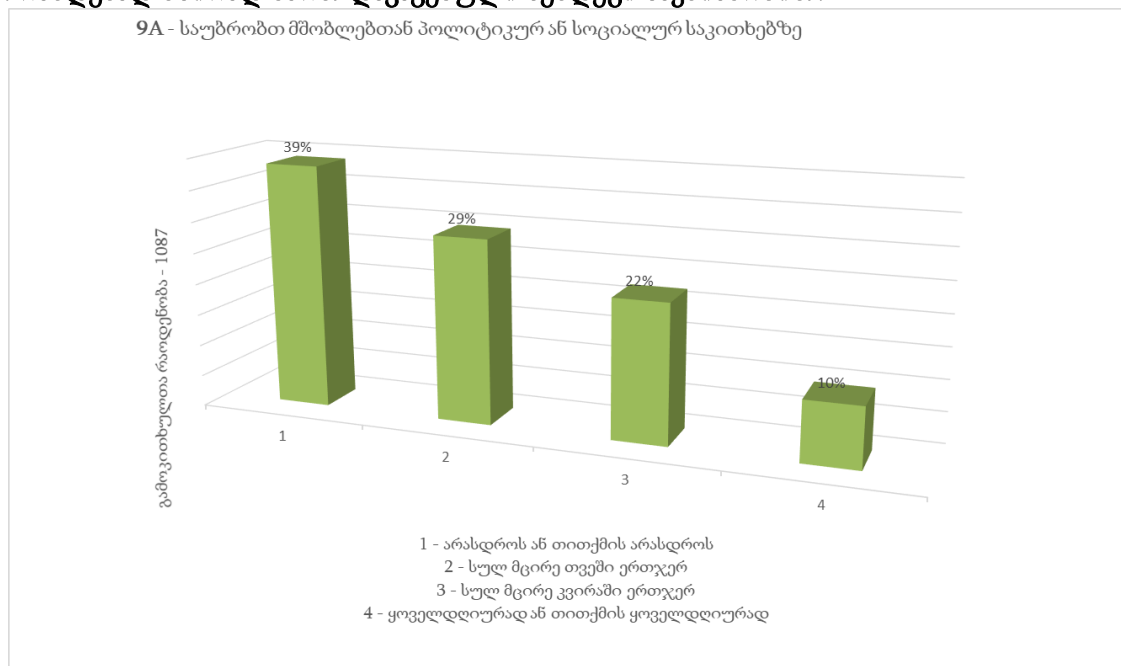
მეგობრებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე საუბრისადმი მოსწავლეთა უმრავლესობის (45%) დაბალი ინტერესი შესაძლოა, ზოგადად ამ საკითხებისადმი ინტერესის ნაკლებობის ნიშნად მივიჩნიოთ, რადგან, როგორც ზემოთ ვნახეთ, რესპონდენტების უმრავლესობა – 39% – არც მშობლებთან საუბრობს პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე. ამავე საკითხებზე მეგობრებთან თვეში ერთხელ საუბარს უთმობს მოსწავლეთა 27%, კვირაში ერთხელ 19% და მხოლოდ 8%-ს უღირს ყოველდღიურად დროის დათმობა.

მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების წყაროდ მოსწავლეები გაზეთთან შედარებით ინტერნეტს ანიჭებენ უპირატესობას და, შესაბამისად, რესპონდენტების 43% ყოველდღიურად იყენებს ინტერნეტს ამ მიზნით, 30%-ი სულ მცირე, კვირაში ერთხელ, 18%-ი სულ მცირე, თვეში ერთხელ, ხოლო 9%-ი საერთოდ არ იყენებს.

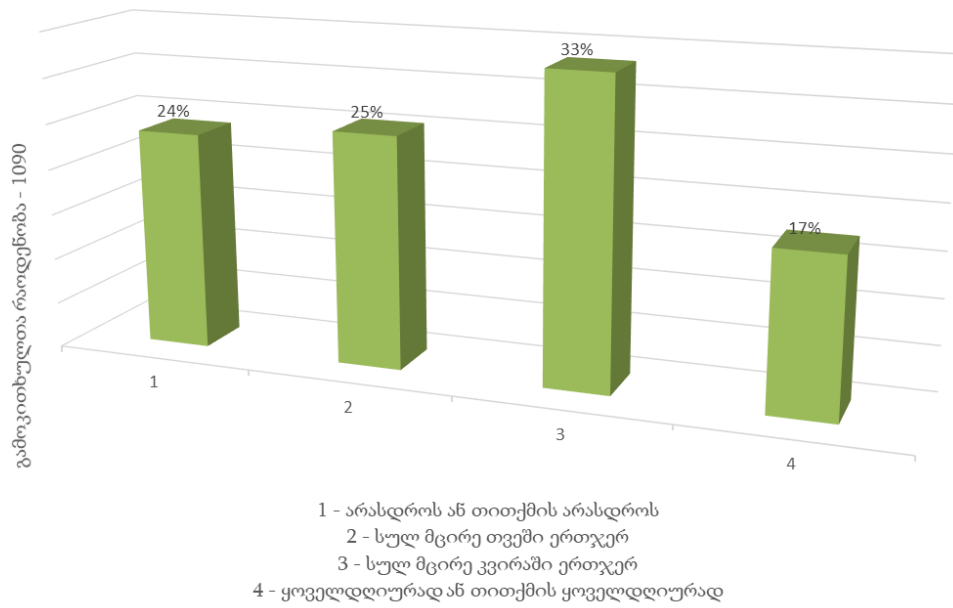
რესპონდენტები ასევე ნაკლებ ინტერესს იჩენენ მსოფლიოში და საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვანი მოვლენებისადმი და, შესაბამისად, საკუთარი დროის მცირე ნაწილს უთმობენ: 23%-ი არასოდეს საუბრობს, 32%-ი მხოლოდ თვეში ერთხელ, 26%-ი კვირაში ერთხელ და მხოლოდ 19%-ი – ყოველდღიურად.

საგულისხმოდ მაღალია ახალგაზრდულ ღონისძიებებში (ლაშქრობები, საქველმოქმედო აქციები, კლუბები და ა.შ.) მოსწავლეთა უმრავლესობის (43%) პასიურობის (არმონაწილეობის) მაჩვენებელი. აღნიშნულ აქტივობაში თვეში ერთხელ მონაწილეობს მოსწავლეთა 35%, კვირაში ერთხელ – 14%, ხოლო ყოველდღიურად მხოლოდ 8%-ი.

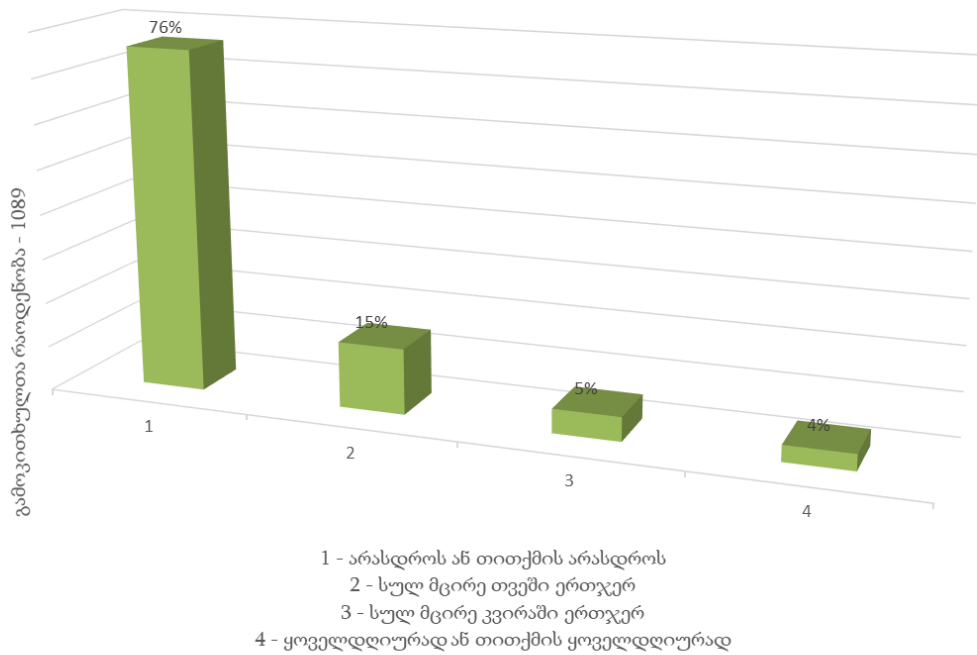
კითხვა 9: რამდენად ხშირად ხართ დაკავებული შემდეგი საქმიანობით?

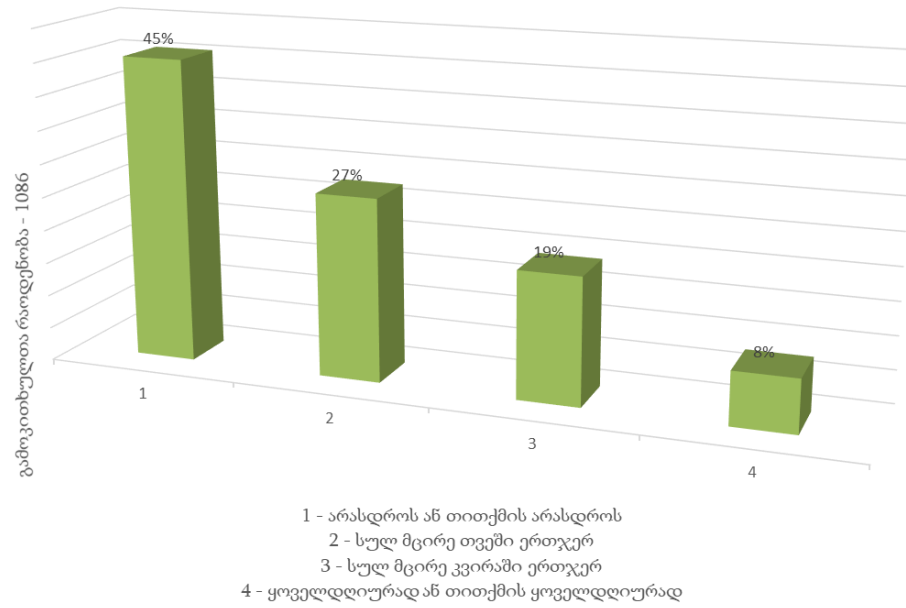
9B - უყურებთ ტელევიზორს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების

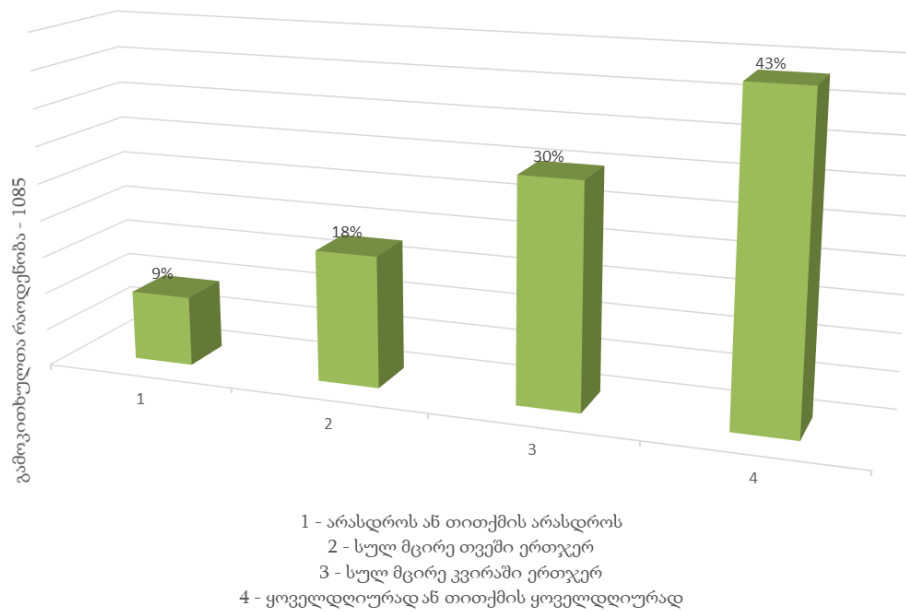
9C - კითხულობთ გაზეთებს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით

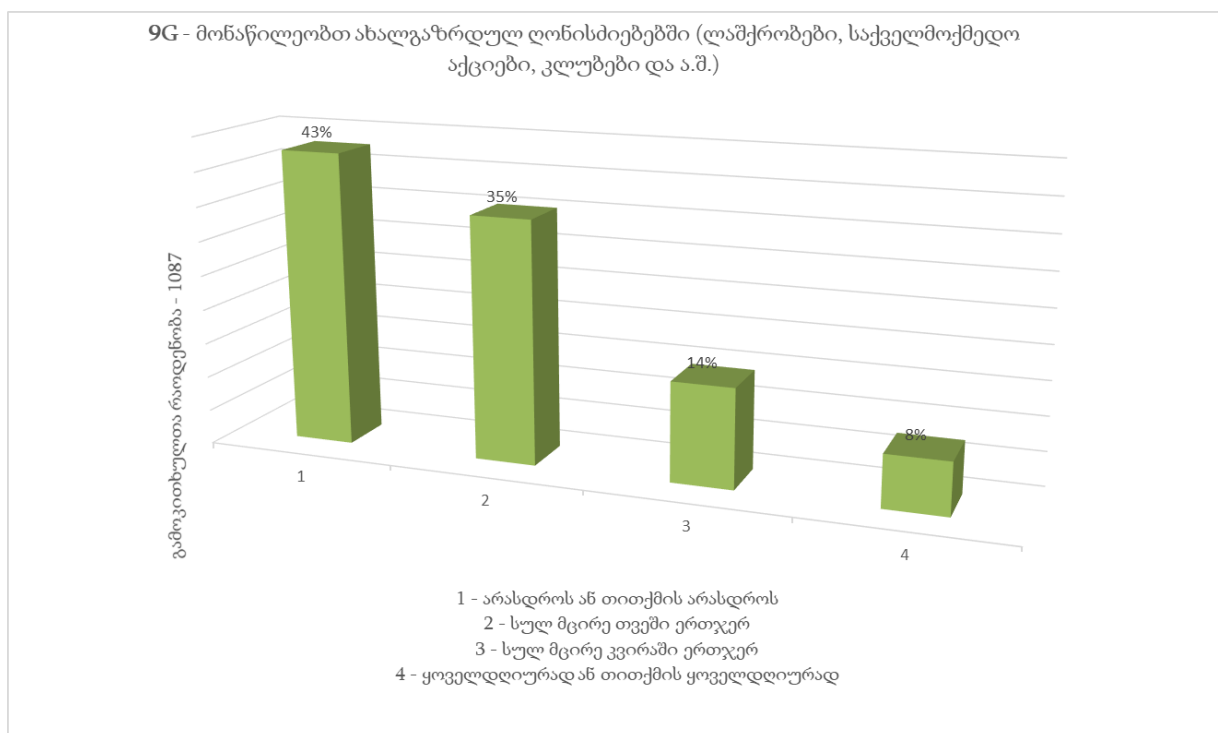
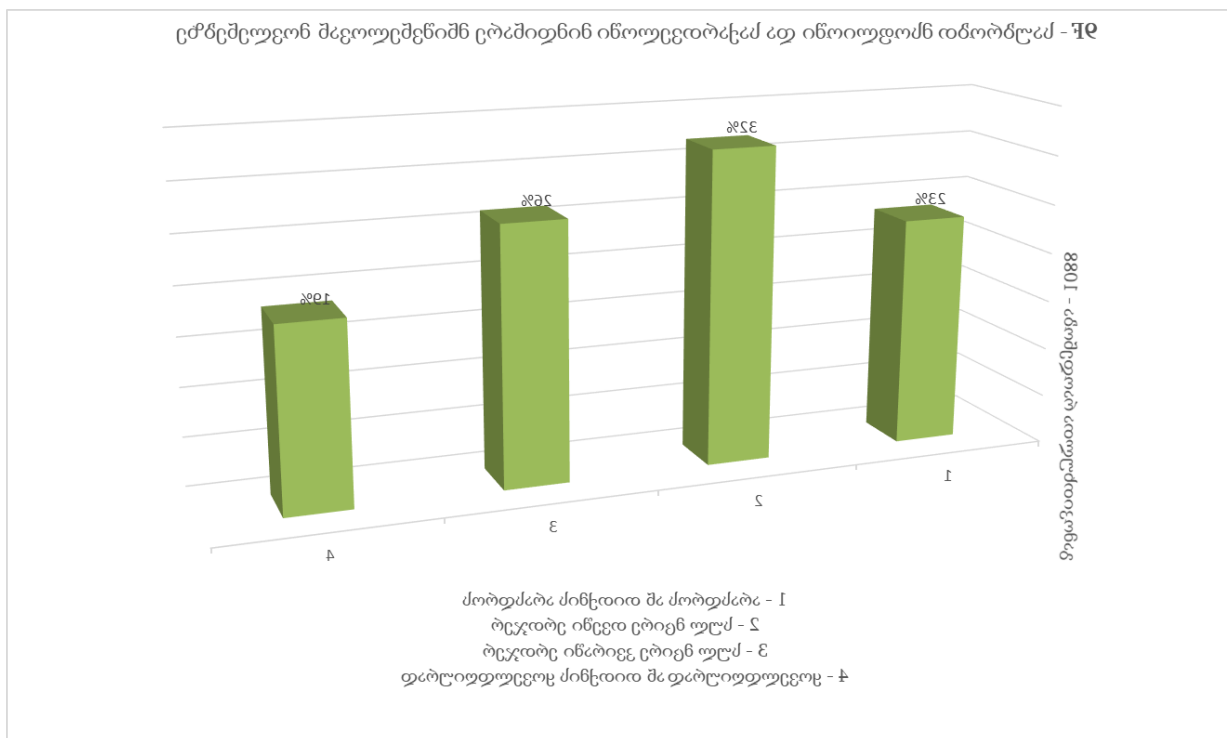

9D - საუბრობთ მეგობრებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე

9E - იყენებთ ინტერნეტს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით

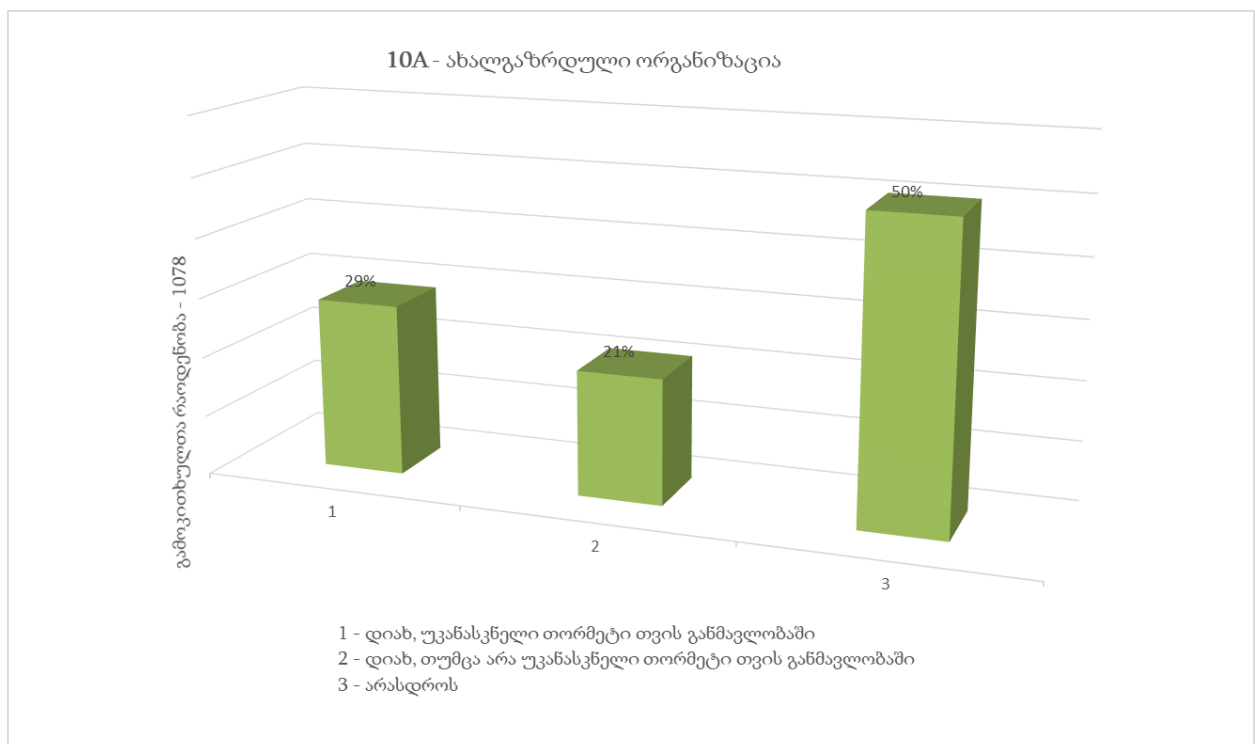
3. მოსწავლეთა უმრავლესობამ აღნიშნა, რომ არასდროს მიუღია მონაწილეობა სხვადასხვა ორგანიზაციების/გაერთიანებების მიერ ორგანიზებულ მრავალფეროვან ღონისძიებებში: კერძოდ, ახალგაზრდული ორგანიზაციის მიერ დაგეგმილ აქტივობაში რესპონდენტების 50%-ს არ მიუღია მონაწილეობა, გარემოსდაცვითი ორგანიზაციის აქტივობებში რესპონდენტების 40%-ს, ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციის, ასევე – 50%-ს, მოხალისეთა ჯგუფის, რომელიც

თემის დასახმარებლად რაიმე ღონისძიებას მართავს – 48%-ს, ორგანიზაციის, რომელიც ფულს აგროვებს რაიმე სოციალური მიზნისთვის – 51%-ს, ეთნიკური ნიშნით გაერთიანებულ პირთა ორგანიზაციის – 75%-ს, ხოლო რელიგიური ჯგუფი ან ორგანიზაციის მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებაში – 74%-ს. როგორც ვხედავთ, განსაკუთრებით მაღალია ეთნიკური და/ან რელიგიური ნიშნით გაერთიანებულ პირთა ორგანიზაციაში არმონაწილეობის მაჩვენებლები.

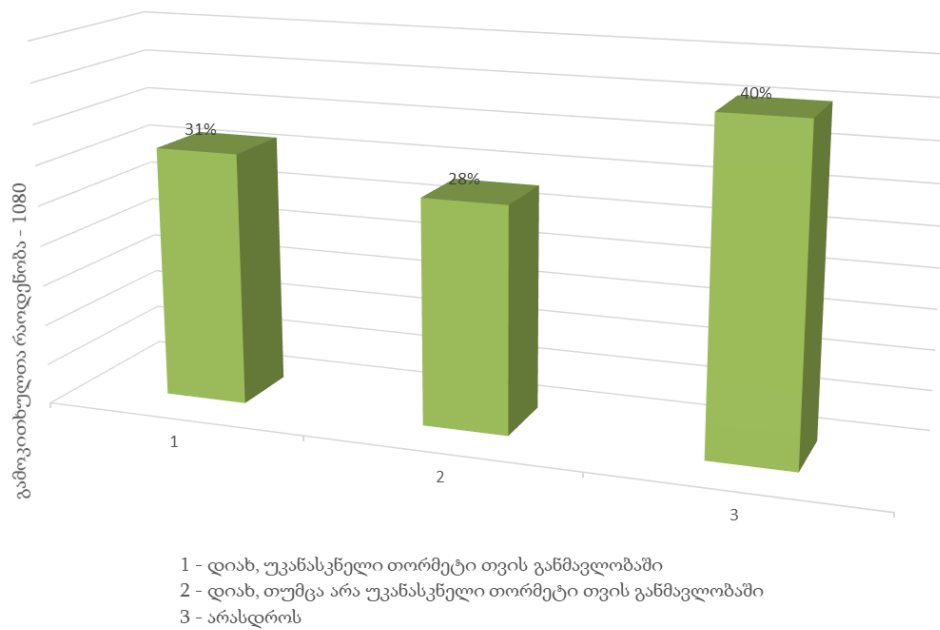
შესაბამისად გადანაწილდა დადებითი პასუხების ვარიანტები ამავე ორგანიზაციებში პერიოდული მონაწილეობის შესახებ:

ახალგაზრდული ორგანიზაციის მიერ დაგეგმილ აქტივობაში რესპონდენტების 29%-მა მიიღო მონაწილეობა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში, ხოლო 21%-მა არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში; გარემოსდაცვითი ორგანიზაციის აქტივობებში რესპონდენტების 31%-მა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში, ხოლო 28%-მა არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში; ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციის შემთხვევაში შესაბამისი პასუხები ასე გამოიყურება: 27% და 23%, მოხალისეთა ჯგუფის, რომელიც თემის დასახმარებლად რაიმე ღონისძიებას მართავს დადებითი პასუხები თანაბრად გადანაწილდა – 26% და 26%-ი, თითქმის იგივე სურათია ორგანიზაციის, რომელიც ფულს აგროვებს რაიმე სოციალური მიზნისთვის შემთხვევაში – 23% და 26%-ი, ეთნიკური ნიშნით გაერთიანებულ პირთა ორგანიზაციის – 11% და 13%-ი და რელიგიური ჯგუფი ან ორგანიზაციის მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებაში – მონაწილეობა მიღებული აქვს 13%-ს უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში, ხოლო 12%-ს – არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში.

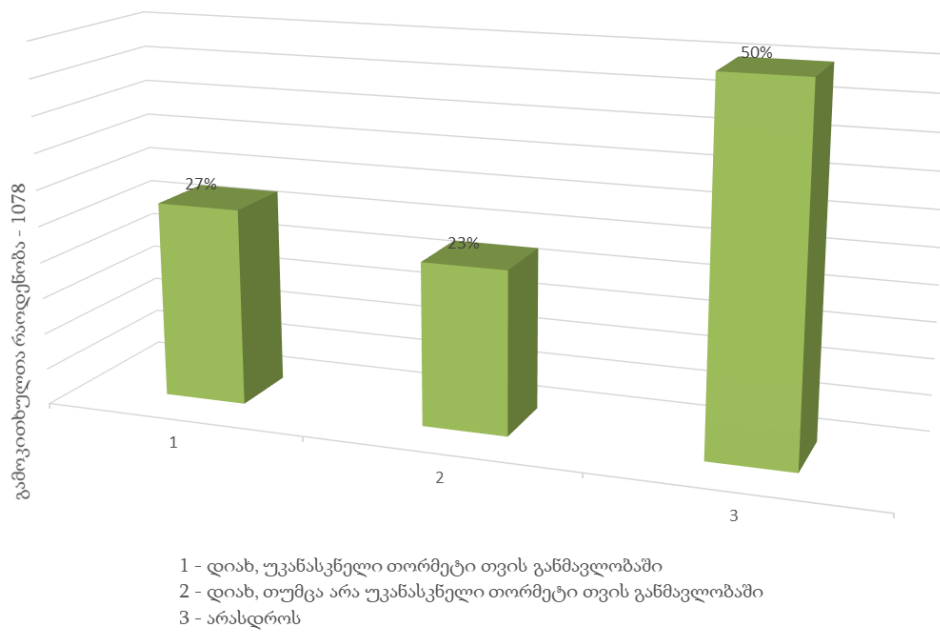
კითხვა 10: მიგიღიათ თუ არა მონაწილეობა შემდეგი ორგანიზაციების/გაერთიანებების მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებებში?

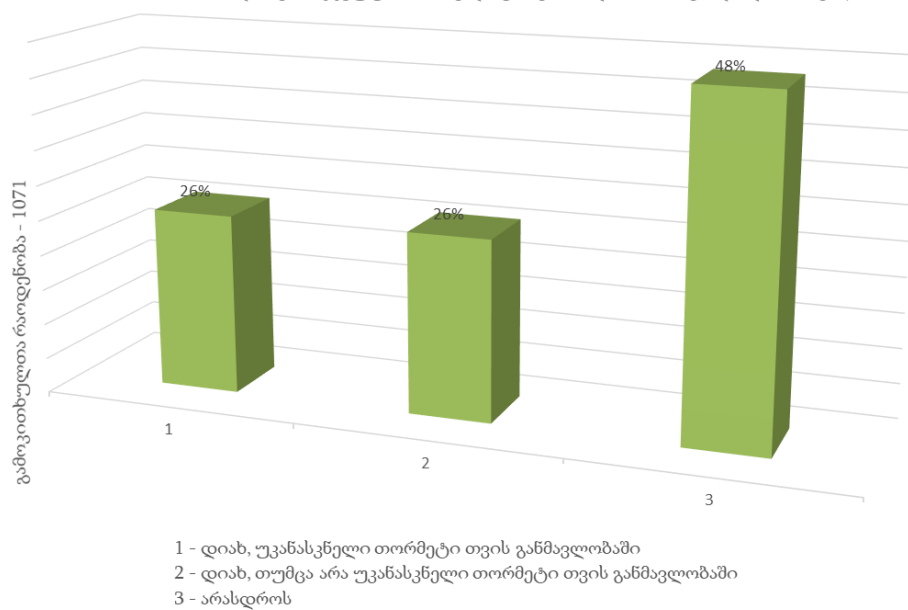
10B - გარემოსდაცვითი ორგანიზაცია

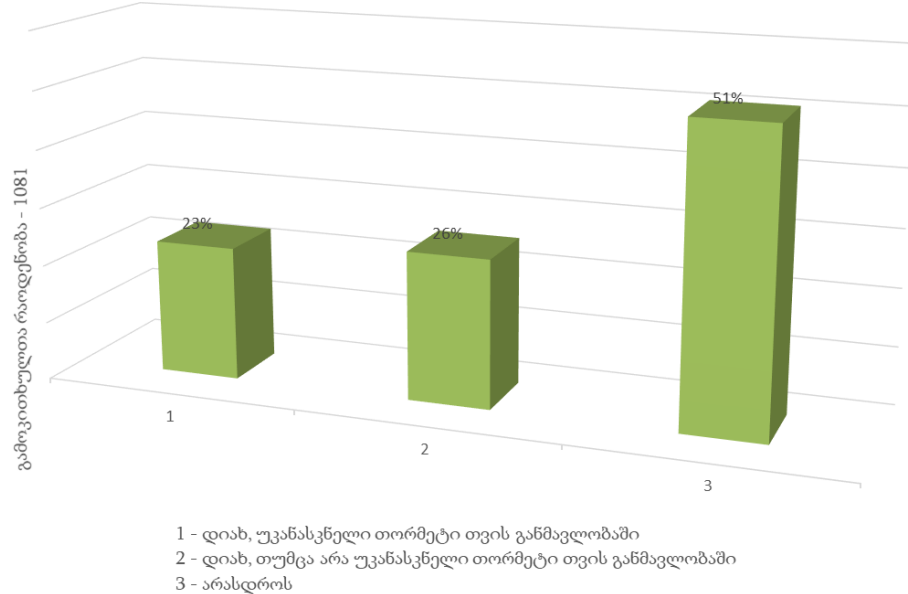
10C - ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაცია

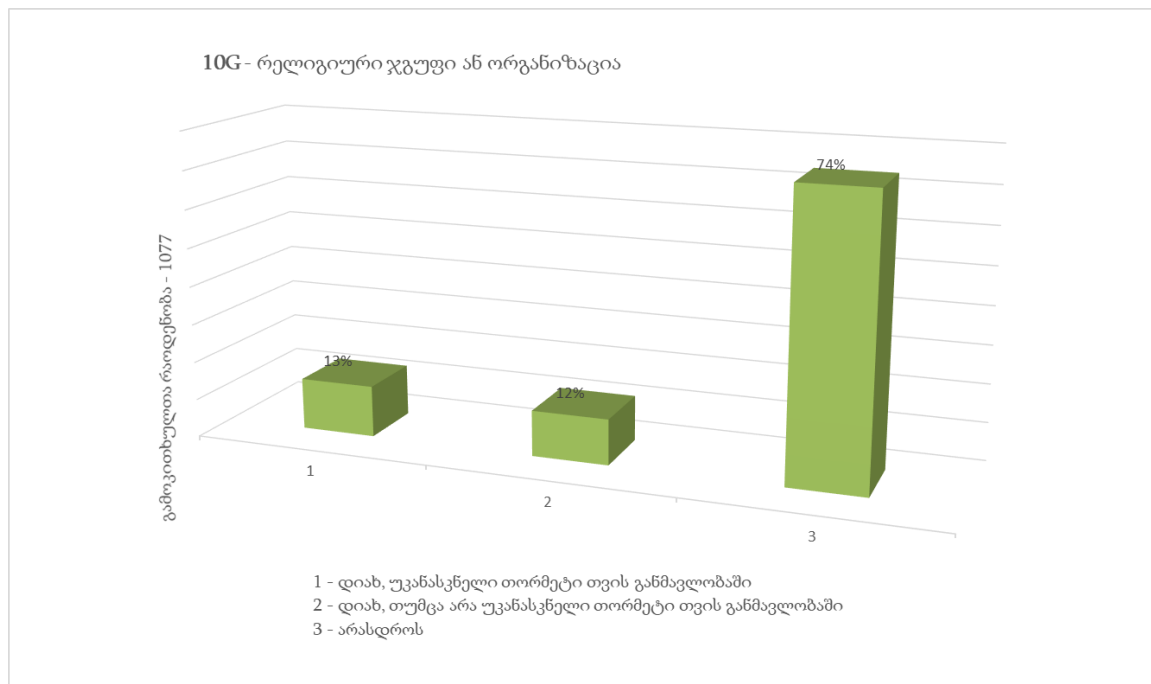
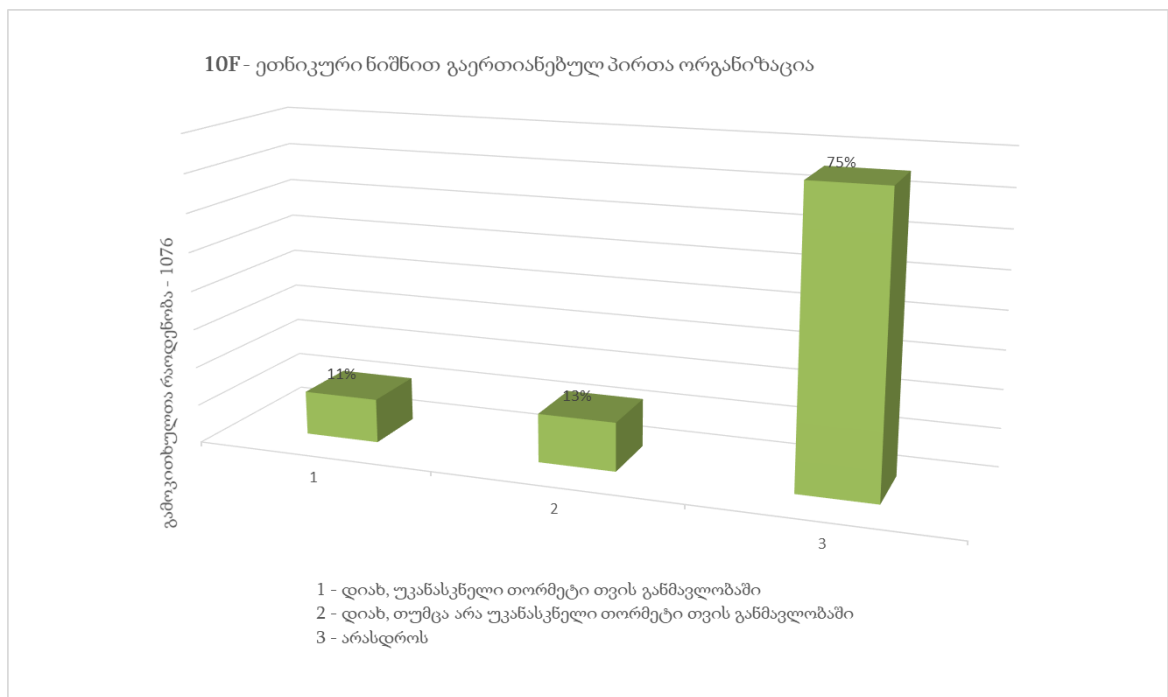

10D - მოხალისეთა ჯგუფი, რომელიც თემის დასახმარებლად რაიმე ღონისძიებას მართავს

10E - ორგანიზაცია, რომელიც ფულს აგროვებს რაიმე სოციალური მიზნისთვის

4. სასკოლო აქტივობებში მოსწავლეთა მონაწილეობის მაჩვენებლები ასეა წარმოდგენილი: რესპონდენტების 27%-ს არასოდეს მიუღია ნებაყოფლობითი მონაწილეობა კულტურულ და/ან სპორტულ ღონისძიებაში არასაგაკვეთილო დროს, 30%-ს მიუღია, თუმცა, არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში, ხოლო 43%-ს – უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში.

არასოდეს მიუღია აქტიური მონაწილეობა დებატებში მოსწავლეთა უმრავლესობას – 38%-ს, 33%-ს უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში, ხოლო 29%-ს არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში.

ასევე არასოდეს მიუღია მოსწავლეთა თვითმმართველობის არჩევნებში მონაწილეობა მოსწავლეთა უმრავლესობას – 39%-ს, უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში 38%-ს, ხოლო არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში 22%-ს.

სკოლის მართვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილების მიღებაში არასოდეს მონაწილეობს რესპონდენტების ნახევარზე მეტი – 53%-ი, უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში ეს წილი 25%-ია, ხოლო არა უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში – 21%-ი.

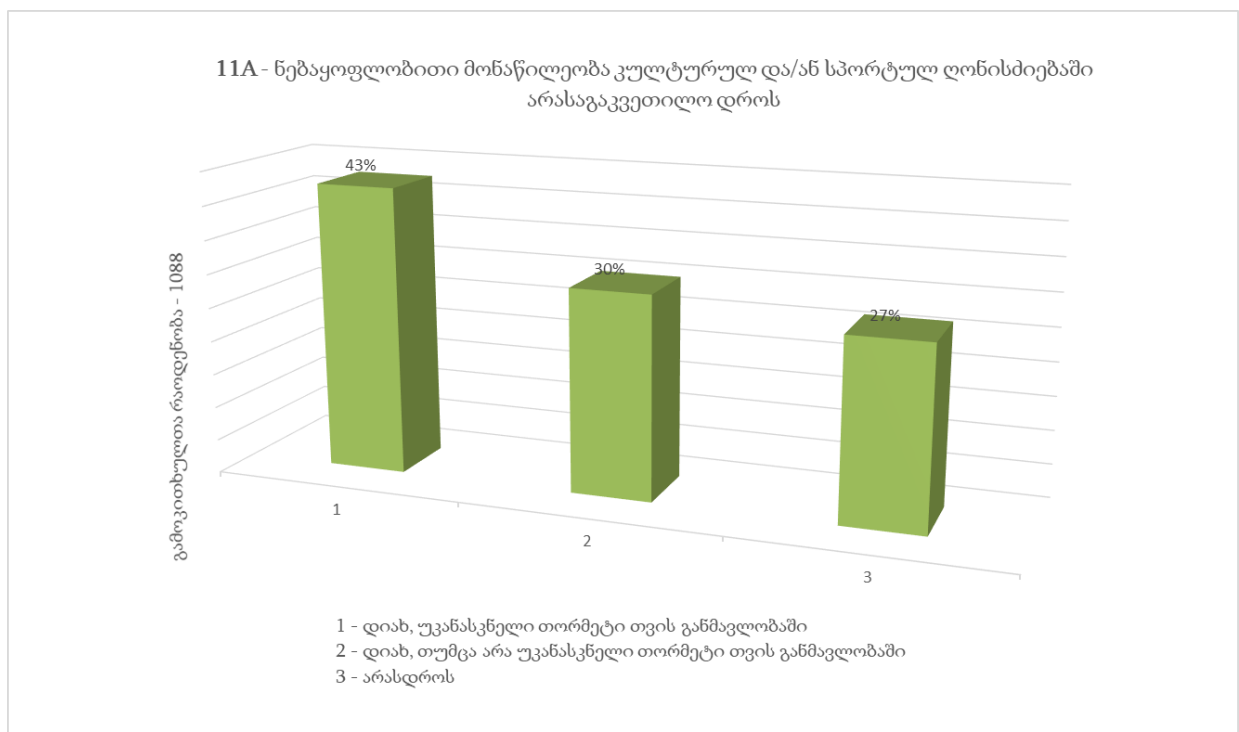
დასკვნით სახით შეიძლება ითქვას, რომ მოსწავლეთა უმრავლესობისთვის ტელევიზორი და გაზეთი ინფორმაციის მიღების არასასურველი წყაროა და, შესაბამისად, ისინი საკუთარი დროს არ უთმობენ ამ ორ აქტივობას. საგულისხმოა, რომ, ერთი მხრივ, ეს წყაროები ინტერნეტით ჩანაცვლეს, მაგრამ, მეორე მხრივ, ასევე ინტერნეტით ჩანაცვლეს წიგნი, როგორც გართობის საშუალება. დადებით ტენდენციად გამოიკვეთა მეგობრებთან პირისპირ ურთიერთობის ტენდენცია გაშუალებულ (ტელეფონის ან ინტერნეტის საშუალებით) ურთიერთობასთან შედარებით.

აღსანიშნავია, მოსწავლეთა ინტერესის დეფიციტი პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე საუბრისას, როგორც მშობლებთან, ასევე მეგობრებთან და ასევე დაბალი ინტერესი მსოფლიოში და საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვანი მოვლენებისადმი.

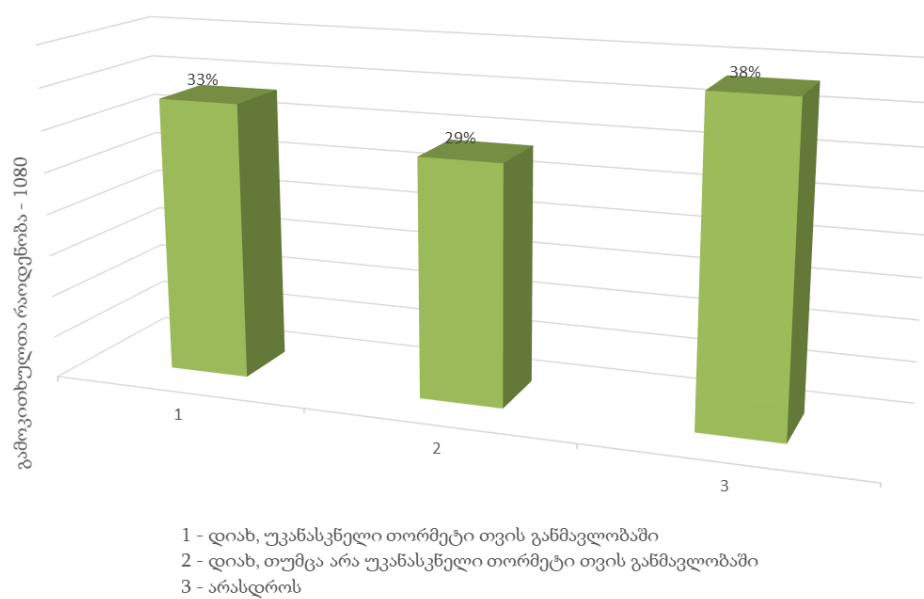
საგულისხმოა, ახალგაზრდულ ღონისძიებებში (ლაშქრობები, საქველმოქმედო აქციები, კლუბები და ა.შ.), ასევე სხვადასხვა ორგანიზაციების/გაერთიანებების მიერ ორგანიზებულ მრავალფეროვან ღონისძიებებში მოსწავლეთა პასიურობა (არმონაწილეობა).

კიდევ უფრო ყურადსაღებია მოსწავლეთა პასიურობა სასკოლო აქტივობებში, რადგან სწორედ ეს არის სკოლის დემოკრატიულობის და აქტიური მოქალაქეობრივი კლიმატის სანდო ინდიკატორი.

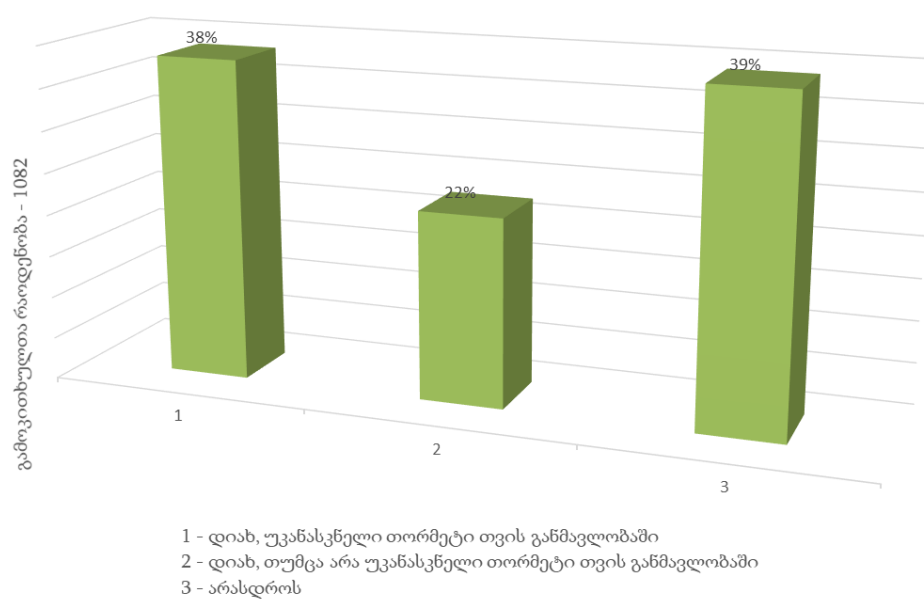
კითხვა 11: მიგიღიათ თუ არა მონაწილეობა ქვემოთ ჩამოთვლილ სასკოლო აქტივობებში?

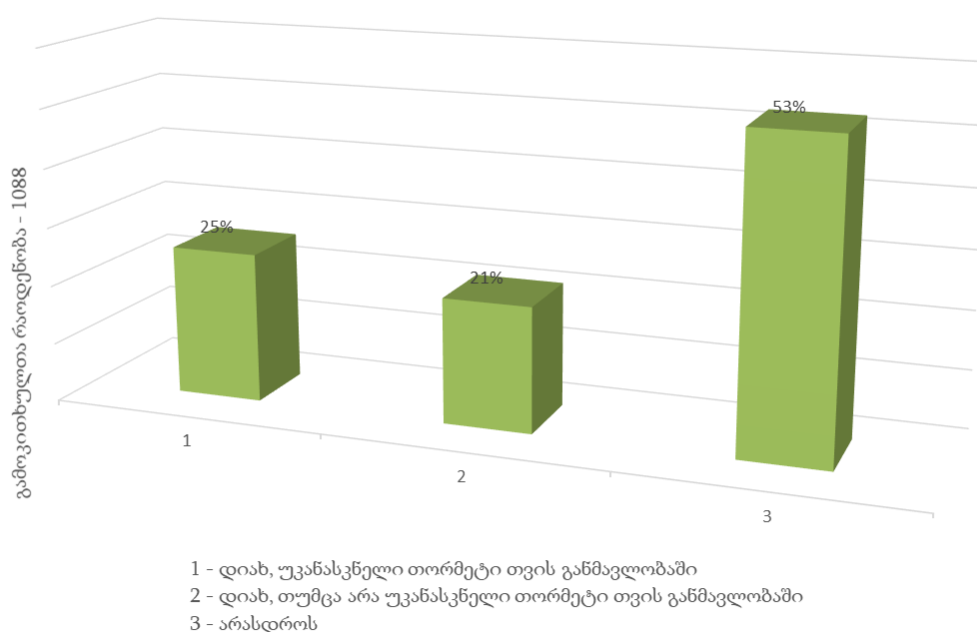
11B - აქტიური მონაწილეობა დებატებში

11C - მოსწავლეთა თვითმმართველობის არჩევნებში

11D - სკოლის მართვასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილების მიღებაში

II რუბრიკა - “თქვენი სკოლა”

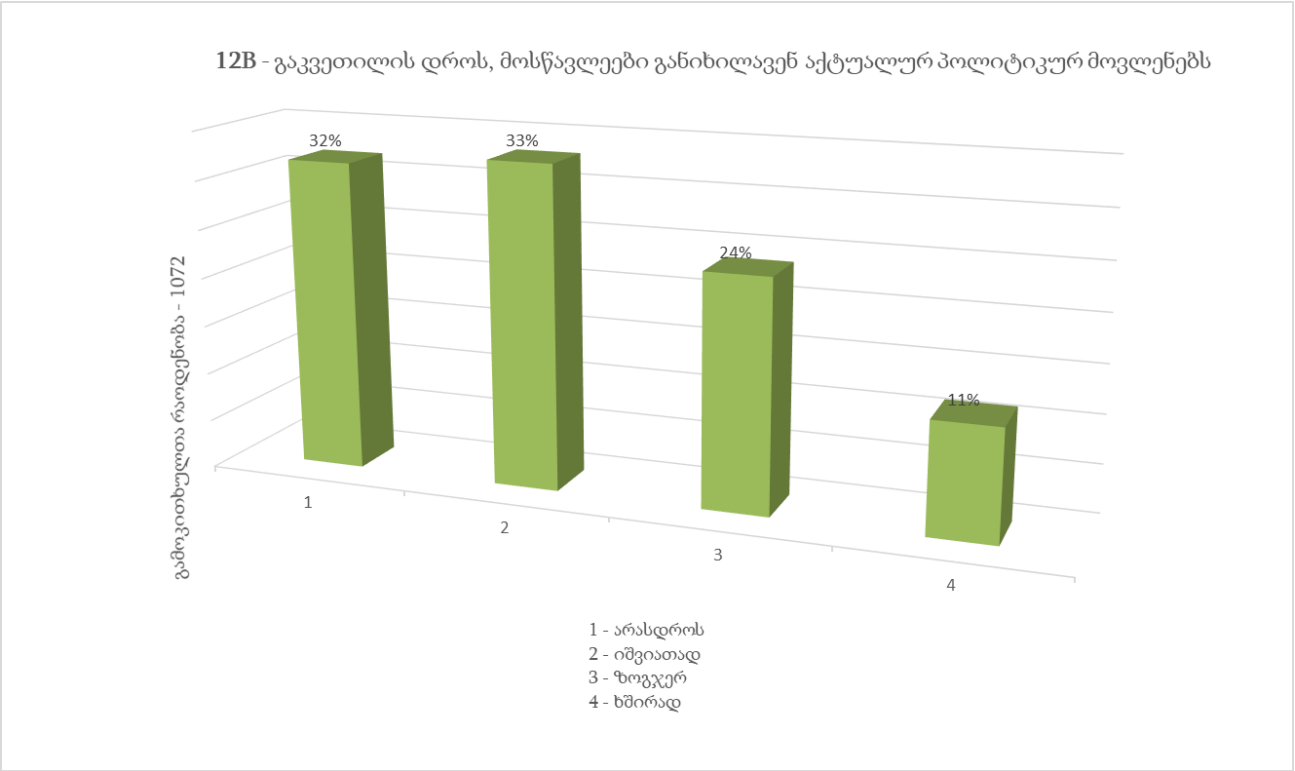
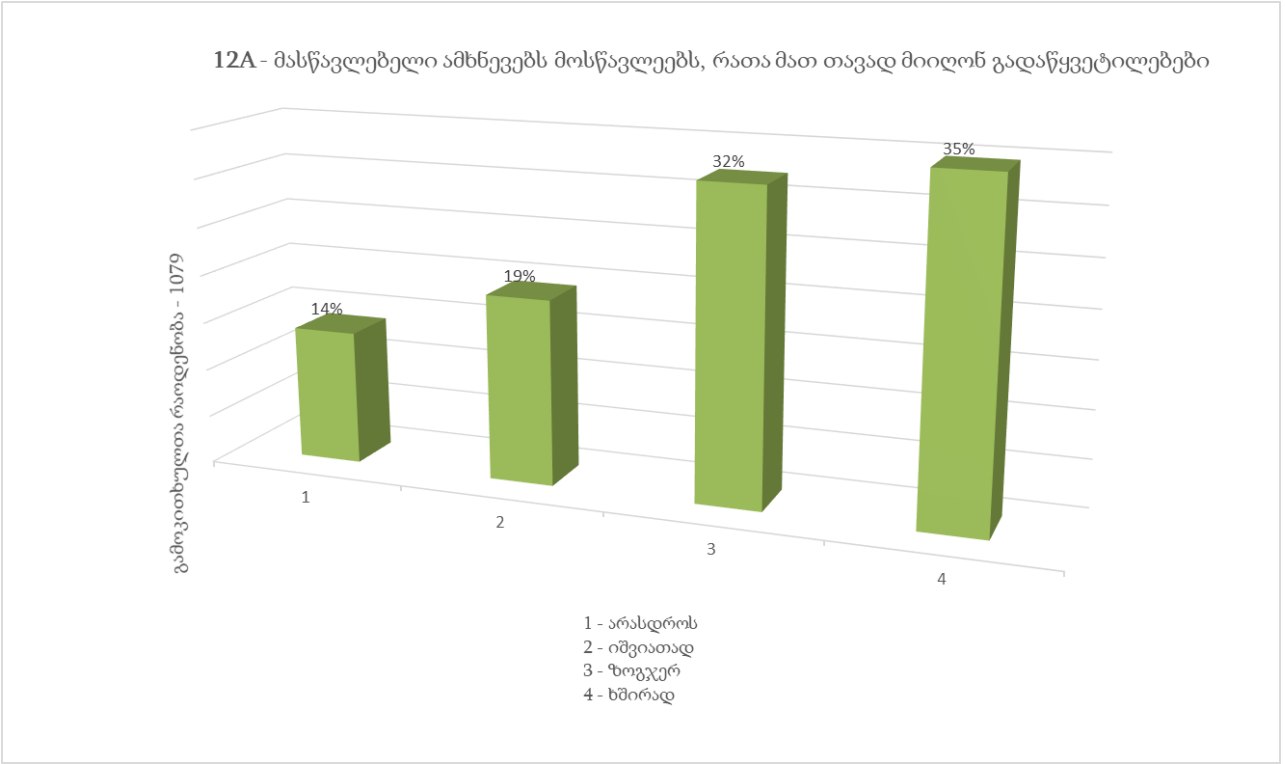
1. მოსწავლეთა შეხედულებები გაკვეთილზე პოლიტიკური და სოციალური საკითხების განხილვისას არსებული კლიმატის შესახებ რამდენიმე დებულებით შეფასდა. კერძოდ, დებულებას „მასწავლებელი ამხნევებს მოსწავლეებს, რათა მათ თავად მიიღონ გადაწყვეტილებები“ რესპონდენტების უმრავლესობა დაეთანხმა. მოსწავლეთა 35%-მა პროცენტმა აღნიშნა, რომ ეს ხშირად ხდება, 32%-მა აღნიშნა, რომ იშვიათად, 19%-მა – ზოგჯერ და მხოლოდ 14%-მა მონიშნა პასუხი „არასოდეს“.

ერთგვარ წინააღმდეგობაშია ეს პასუხები მომდევნო დებულებასთან, სადაც მოსწავლეებს უნდა შეეფასებინათ გაკვეთილზე აქტუალური პოლიტიკური მოვლენების განხილვის სიხშირე. რესპონდენტების უმრავლესობამ (32%) აღნიშნა, რომ ეს არასოდეს ხდება; 33%-მა თქვა, რომ იშვიათად, 24%-ის პასუხი იყო „ზოგჯერ“; ხოლო 11%-ის – „ხშირად“.

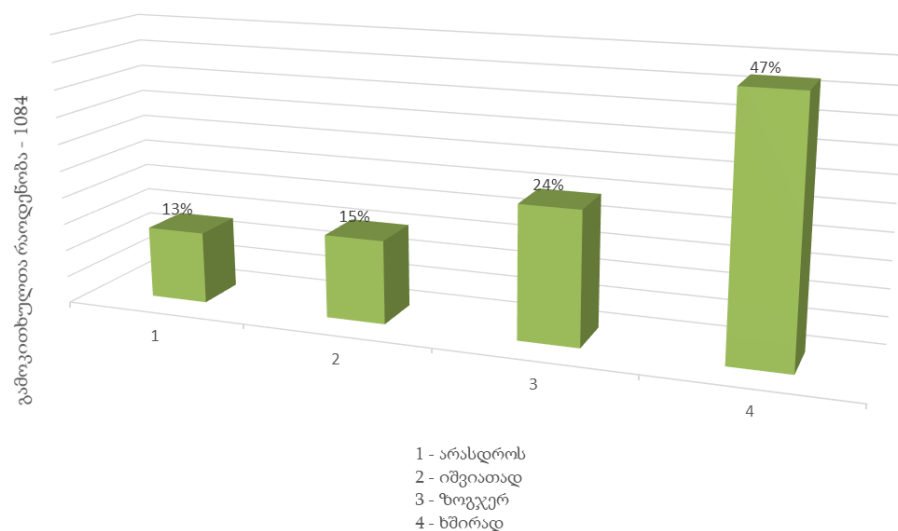
დადებით ტენდენციად შეიძლება მივიჩნიოთ მომდევნო დებულებაზე – „მოსწავლეები თავისუფლად გამოთქვამენ საკუთარ მოსაზრებებს, თუნდაც ის განსხვავდებოდეს მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისაგან“ – მოსწავლეთა უმრავლესობის (47%) პასუხი – „ხშირად“. ასევე მაღალია პასუხის „ზოგჯერ“ პროცენტული წილი – 24%-ი. რაც შეეხება, „არასოდეს“ და „იშვიათად“ პასუხებს, ისინი მიახლოებულია და, შესაბამისად, 13 და 15%-ია.

ასევე შედარებით დადებითი ტენდენცია გამოვლინდა დებულებაზე – „მასწავლებელი მსჯელობისას წარმოადგენს განსახილველი საკითხის შესახებ არსებულ განსხვავებულ პოზიციებს“ – პასუხების გაცემისას: მოსწავლეთა უმრავლესობის (33%) პასუხია „ხშირად“, და „ზოგჯერ“ (28%), ხოლო „იშვიათად“ და „არასოდეს“ შესაბამისად, მოსწავლეთა 23 და 15%-მა დააფიქსირა.

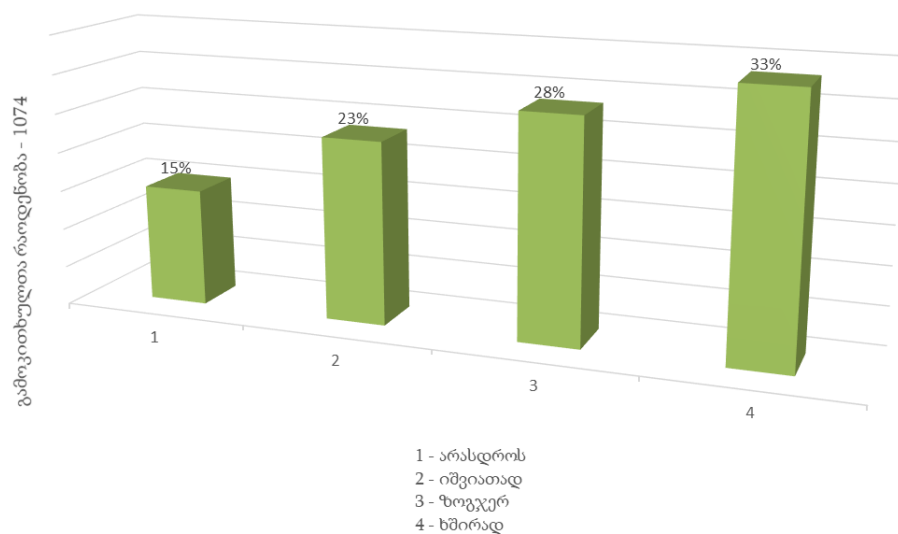
კითხვა 12: გაკვეთილზე პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე მსჯელობისას:

12C - მოსწავლეები თავისუფლად გამოთქვამენ საკუთარ მოსაზრებებს, თუნდაც ის განსხვავდებოდეს მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისაგან

12D - მასწავლებელი მსჯელობისას წარმოადგენს განსახილველი საკითხის შესახებ არსებულ განსხვავებულ პოზიციებს

2. მოსწავლეთა შეხედულებები იმის შესახებ, ითვალისწინებენ თუ არა სკოლაში მოსწავლეთა მოსაზრებებს თვით მოსწავლეებთან დაკავშირებული სხვადასხვა აქტივობების დაგეგმვისას ასე გადანაწილდა:

სწავლების მეთოდების შერჩევისას 22%-ი მიიჩნევს, რომ არასოდეს ითვალისწინებენ, 32%-ის აზრით, იშვიათად, 28%-ის აზრით ზოგჯერ, მხოლოდ 18%-ის აზრით, ხშირად.

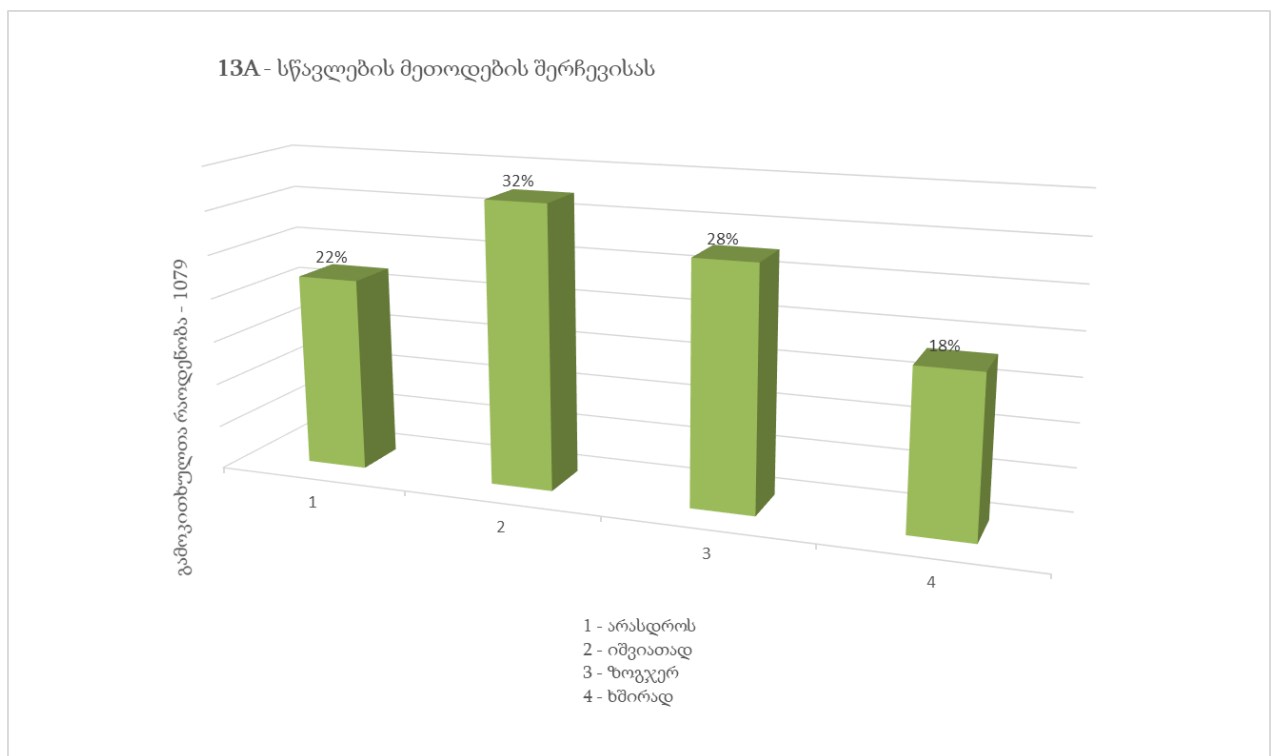
სასწავლო მასალის შერჩევისას მოსწავლეთა აზრის გათვალისწინების შესახებ მოსაზრებები თანაბრად გადანაწილდა „არასოდეს“ და „იშვიათად“ პასუხებს შორის – 29%-ი. 26%-მა აღნიშნა, რომ ეს ზოგჯერ ხდება, ხოლო 15%-ის აზრით, ხშირად.

გაკვეთილების განრიგის შედგენისას მოსწავლეთა აზრს არასოდეს ითვალისწინებენ რესპონდენტების უმრავლესობის – 53%-ის აზრით, იშვიათად ითვალისწინებენ 19%-ის აზრით, ზოგჯერ – 16%-ის, ხოლო ხშირად – 12%-ის აზრით.

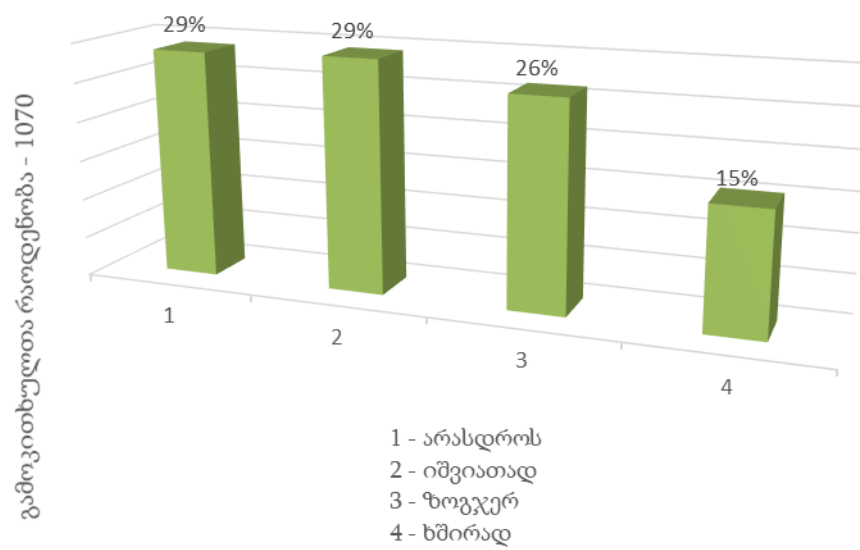
რაც შეეხება სასკოლო/საკლასო წესების შემუშავებისას მოსწავლეთა აზრის გათვალისწინებას, აქ ასეთი სურათი გამოიკვეთა: მოსწავლეთა 30% მიიჩნევს, რომ ეს არასდროს ხდება, 21%-ი თვლის, რომ იშვიათად ხდება, ასევე 21%-ის აზრით ზოგჯერ ხდება, ხოლო 27%-ი თვლის, რომ ხშირად ხდება.

შედარებით დადებითი სურათია კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვისას მოსწავლეთა მოსაზრებების გათვალისწინების მხრივ. რესპონდენტების უმრავლესობის (36%) აზრით, მათ აზრს ხშირად ითვალისწინებენ, 28% თვლის, რომ იშვიათად ითვალისწინებენ, ხოლო 20 და 16%-ის აზრით, შესაბამისად, იშვიათად და არასოდეს.

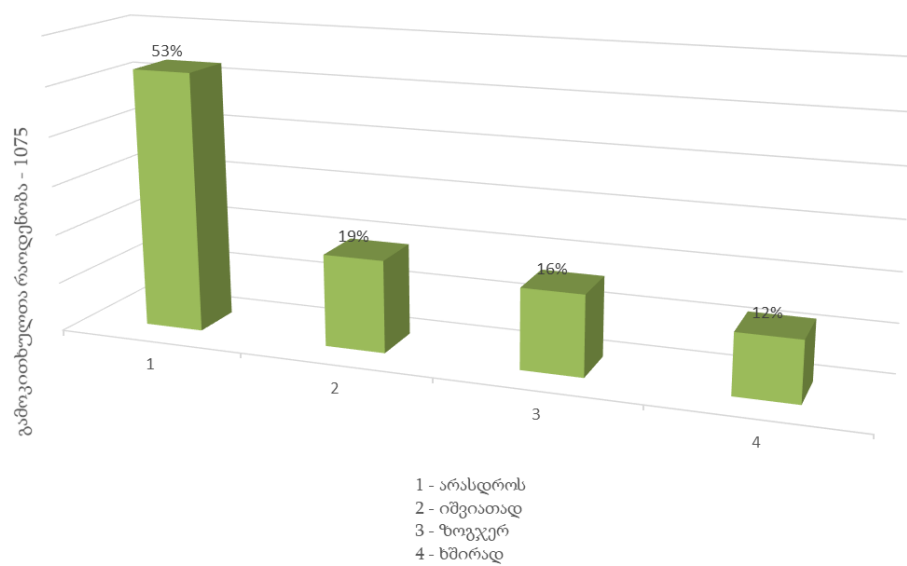
კითხვა 13: სკოლაში ითვალისწინებენ თუ არა მოსწავლეთა მოსაზრებებს შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით?

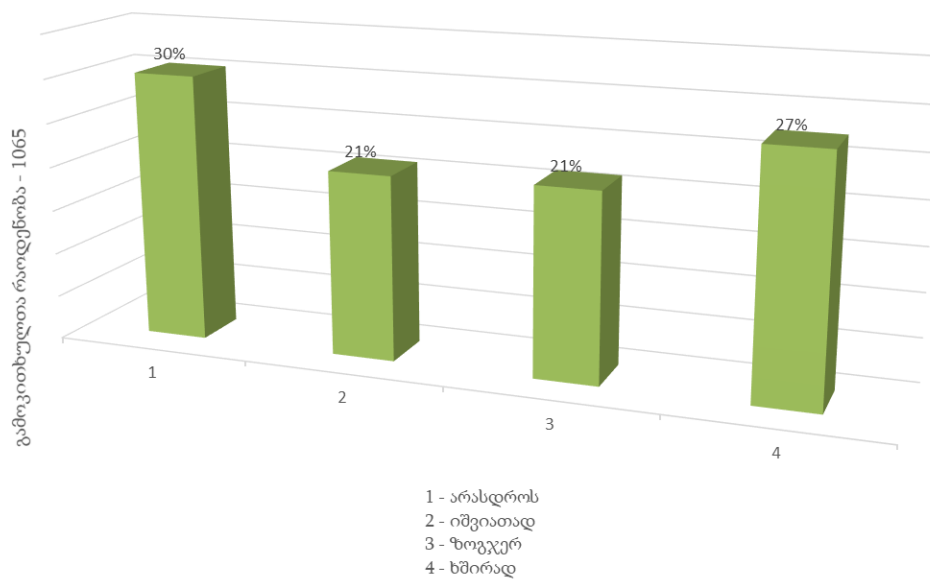
13B - სასწავლო მასალების შერჩევისას

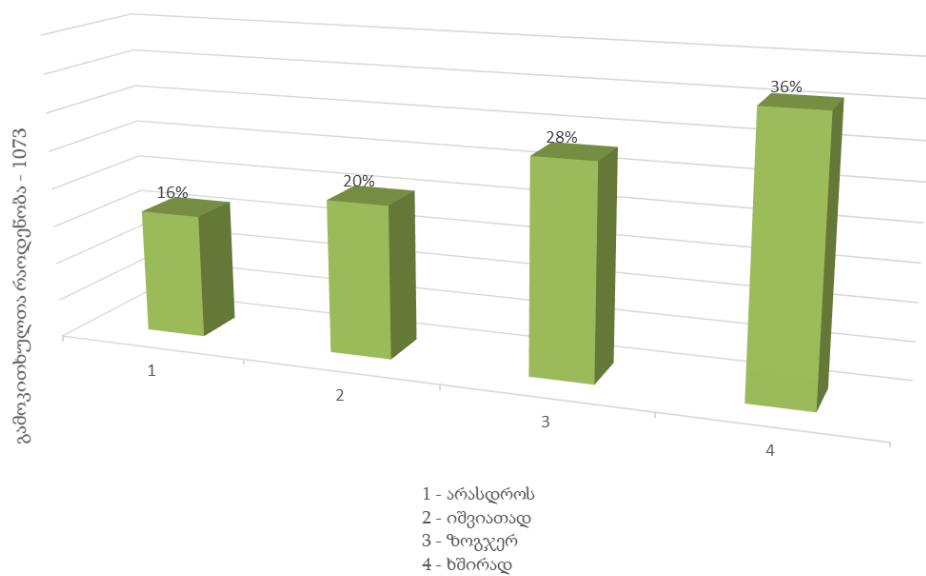
13C - გაკვეთილების განრიგის შედგენისას

13D - საკლასო/სასკოლო წესების შემუშავებისას

13E - კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვისას

3. მნიშვნელოვანი იყო მოსწავლეთა მოსაზრებების შესწავლა სკოლაში არსებული გარემოს შესახებ, რაც მათ სხვადასხვა დებულებებზე სრული თანხმობით ან სრული წინააღმდეგობით უნდა გამოეხატათ.

დებულებაზე „მასწავლებელთა უმრავლესობა სამართლიანად მექცევა“ მოსწავლეთა ზუსტად ნახევარმა სრული თანხმობა გამოხატა. ნაწილობრივ დაეთანხმა დებულებას რესპონდენტების 32%-ის, ნაწილობრივ არ დაეთანხმა – 13%, ხოლო სრულიად არ დაეთანხმა 6%-ი.

თითქმის იგივე სურათი გვაქვს დებულებაზე „მოსწავლეებს კარგი ურთიერთობა აქვთ მასწავლებლების უმრავლესობასთან“ პასუხების თვალსაზრისით: 46%-ი სრულიად ეთანხმება დებულებას, 34%-ი – ნაწილობრივ, 15%-ი – ნაწილობრივ არ ეთანხმება, ხოლო 5%-ი სრულიად არ ეთანხმება.

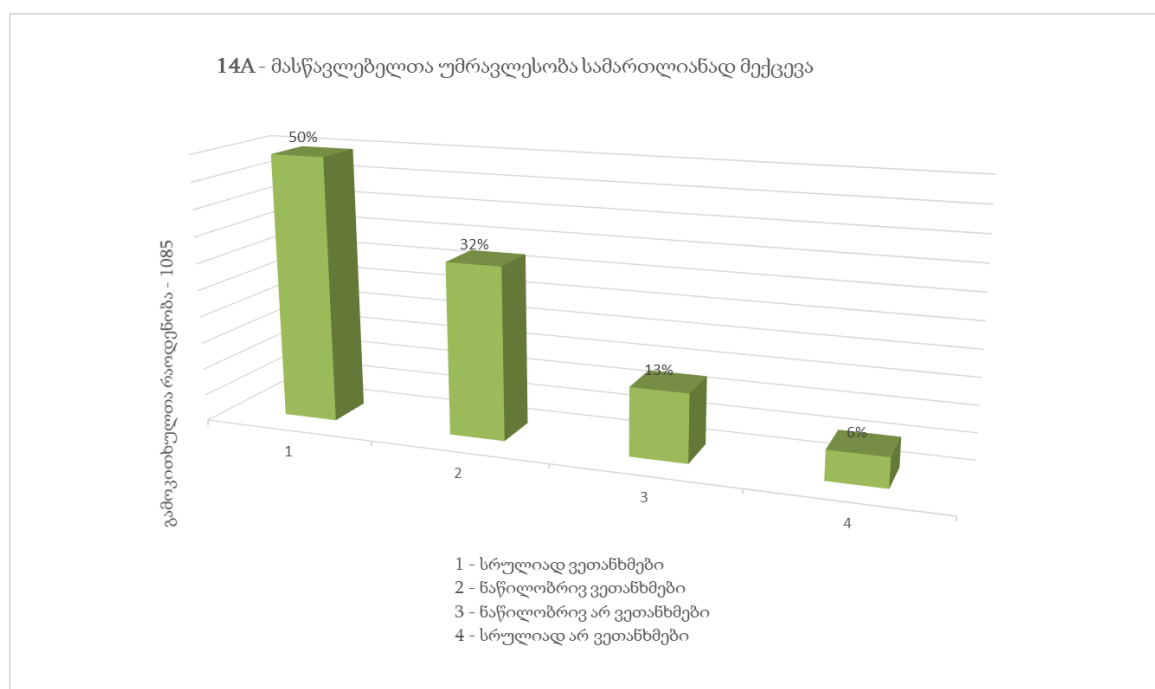
მოსწავლეთა მხოლოდ 7%-ი გრძნობს სკოლაში თავს გარიყულად, 9% – ნაწილობრივ, 8%-ი ნაწილობრივ არ ეთანხმება მოსაზრებას, ხოლო აბსოლუტური უმრავლესობის (76%) აზრით, გარიყულობის შესახებ დებულება მიუღებელია.

მოსწავლეთა დიდი ნაწილი თვლის, რომ მასწავლებელთა უმეტესობისთვის მათი მოსაზრებები საინტერესოა, კერძოდ, დებულებას „მასწავლებელთა უმრავლესობას აინტერესებს ჩემი მოსაზრებები“ სრულად დაეთანხმა 38%-ი, ნაწილობრივ – 41%, ნაწილობრივ არ დაეთანხმა დებულებას 13%, ხოლო სრულიად არ დაეთანხმა 9%-ი.

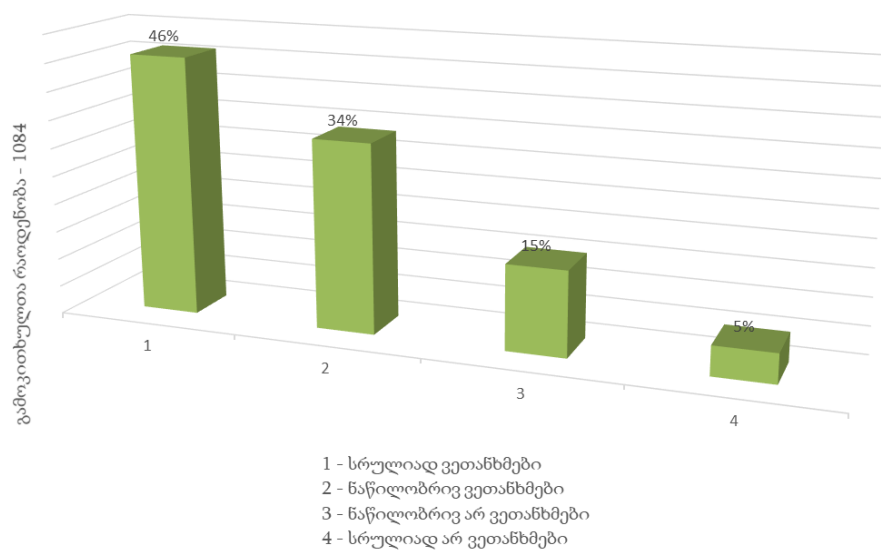
საჭიროების შემთხვევაში მასწავლებლის დახმარებაში დარწმუნებულია რესპონდენტების უმრავლესობა – 58%-ი. დებულებას „თუ დახმარება მჭირდება, დარწმუნებული ვარ, რომ მასწავლებლები დამეხმარებიან“ ნაწილობრივ ეთანხმება მოსწავლეთა 24%, ნაწილობრივ არ ეთანხმება 11%-ი, ხოლო სრულიად არ ეთანხმება 7%-ი.

აღსანიშნავია, დებულებაზე „მეშინია სხვა მოსწავლეების მხრიდან ჩაგვრის (ბულინგის) მსხვერპლად არ ვიქცე“ მოსწავლეთა აბსოლუტური უმრავლესობის უარყოფითი პასუხი – „სრულიად არ ვეთანხმები“. დანარჩენი პასუხების წილი, შესაბამისად, ასე გამოიყურება: „ნაწილობრივ არ ვეთანხმები“ – 7%-ი, „ნაწილობრივ ვეთანხმები“ – 11%-ი, „სრულიად ვეთანხმები“ – 10%-ი.

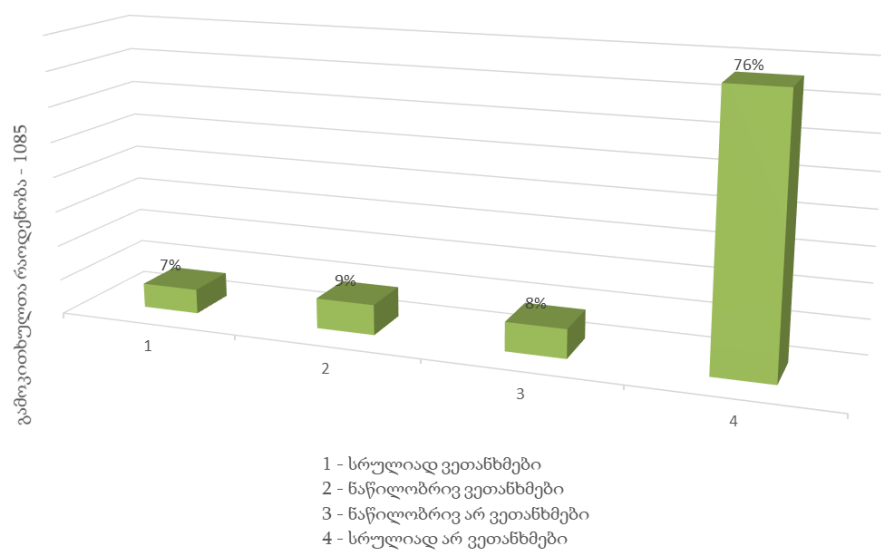
კითხვა 14: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს?

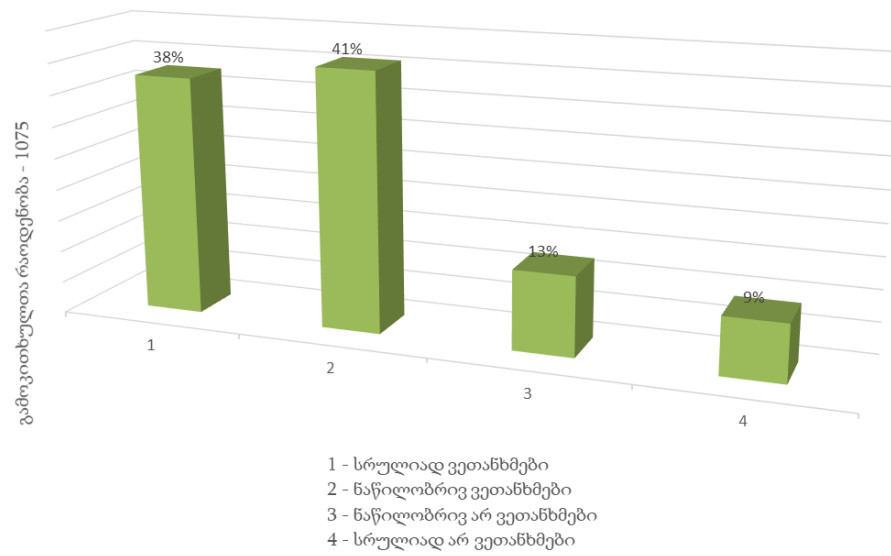
14B - მოსწავლეებს კარგი ურთიერთობა აქვთ მასწავლებლების უმრავლესობასთან

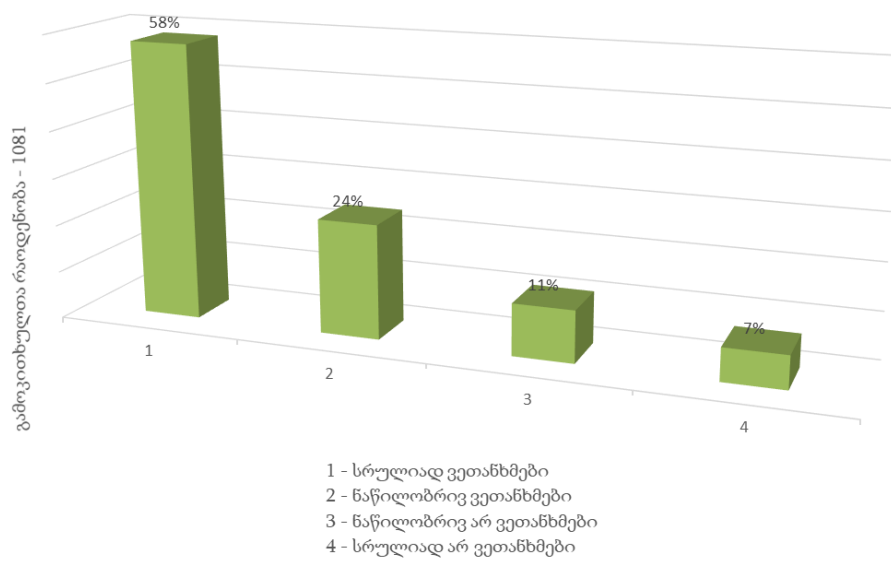
14C - სკოლაში თავს გარიყულად ვგრძნობ

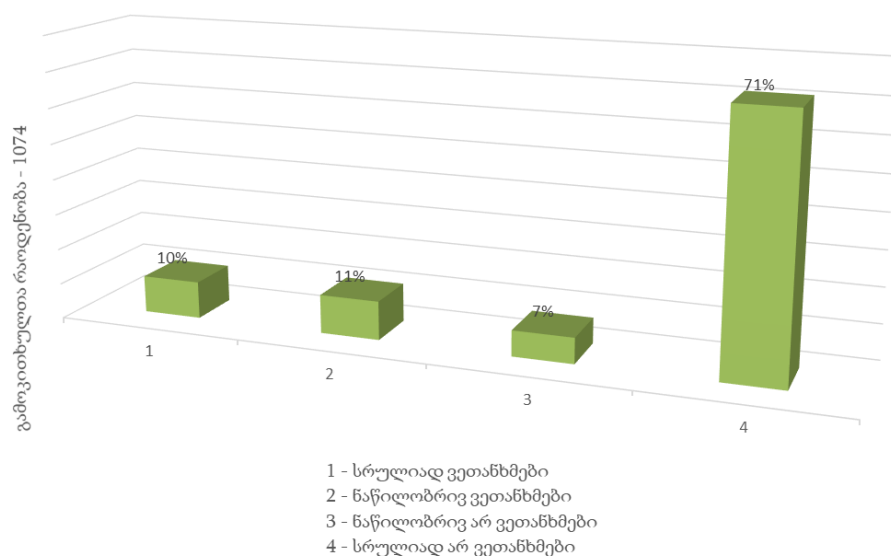
14D- მასწავლებელთა უმრავლესობას აინტერესებს ჩემი მოსაზრებები

14E - თუ დახმარება მჭირდება, დარწმუნებული ვარ, რომ მასწავლებლები დამეხმარებიან

14F - მეშინია სხვა მოსწავლეების მხრიდან ჩაგვრის (ბულინგის) მსხვერპლად არ ვიქცე

4. სკოლის მართვასა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში მოსწავლეთა მონაწილეობის სიკეთეებისა და სკოლაში მიმდინარე პროცესებზე მოსწავლეთა ერთობლივი გავლენის მნიშვნელობის შესახებ მოსწავლეთა შეხედულებები ორ მნიშვნელოვან დებულებაზე თანხმობა/ართანხმობით შევაფასეთ.

მოსწავლეთა უმრავლესობა (62%) სრულად ეთანხმება მოსაზრებას, რომ „სკოლის მართვაში და გადაწყვეტილებების მიღებაში მოსწავლეთა მონაწილეობა სკოლას უკეთესობისკენ ცვლის“. ამავე დებულებას ნაწილობრივ ეთანხმება მოსწავლეთა 26%-ი. პროცენტული წილი პასუხებს შორის „ნაწილობრივ არ ვეთანხმები“ და „სრულიად არ ვეთანხმები“ თანაბრად გადანაწილდა და 6–6%-ი შეადგინა.

ასევე დადებითად შეიძლება შეფასდეს რესპონდენტების პასუხები დებულებაზე „სკოლაში მიმდინარე პროცესებზე მოსწავლეებს მეტი გავლენა აქვთ, როდესაც ისინი ერთობლივად მოქმედებენ“. 60%-მა მონიშნა პასუხი „სრულიად ვეთანხმები“, 24%-მა პასუხი – „ნაწილობრივ ვეთანხმები“, ხოლო დანარჩენ ორ პასუხს შორის – „ნაწილობრივ არ ვეთანხმები“ და „სრულიად არ ვეთანხმები“ რესპონდენტების პროცენტული წილები შესაბამისად ასე გადანაწილდა – 10% და 5%-ი.

ამრიგად, გამოკითხვის შედეგების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ გაკვეთილზე ნაკლებად წახალისებულია პოლიტიკური და სოციალური საკითხების განხილვა, თუმცა, თუკი ასეთი განხილვა ხდება მასწავლებელი ამხნევებს მოსწავლეების მიერ დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღებას, წახალისებს მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისაგან განსხვავებული აზრის გამოთქმის სურვილს. ამასთან, მასწავლებელი მსჯელობისას განსახილველი საკითხის შესახებ არსებულ განსხვავებულ პოზიციებს წარმოადგენს და საინტერესოდ მიიჩნევს მოსწავლეთა მოსაზრებებს.

მოსწავლეთა შეხედულებებს თვით მოსწავლეებთან დაკავშირებული სხვადასხვა აქტივობების დაგეგმვისას თითქმის არ ითვალისწინებენ, როცა საქმე ეხება სწავლების

მეთოდების, სასწავლო მასალის შერჩევას, გაკვეთილების განრიგის შედგენას, სასკოლო/საკლასო წესების შემუშავებას.

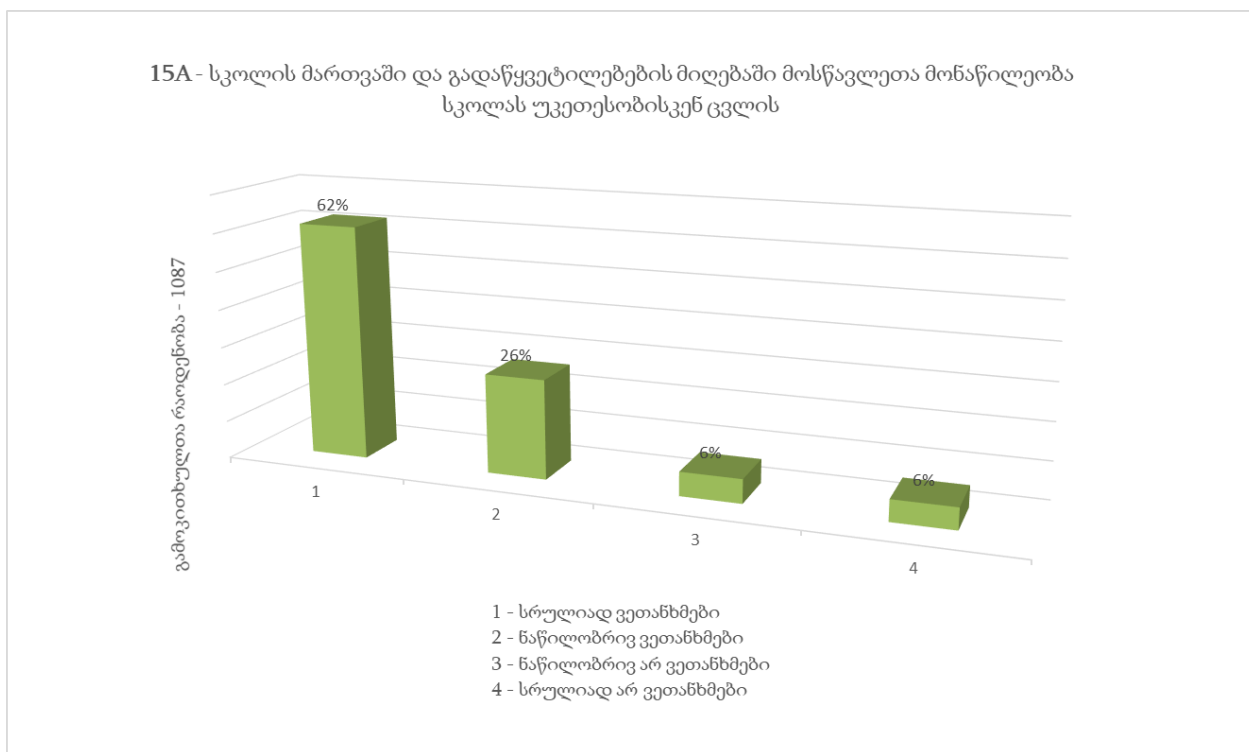
რაც შეეხება კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვას, აქ უკეთესი სურათია მოსწავლეთა მოსაზრებების გათვალისწინების მხრივ.

მოსწავლეთა მოსაზრებების შესწავლამ სკოლაში არსებული გარემოს შესახებ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ტენდენცია გამოავლინა: მოსწავლეთა აზრით, მასწავლებელთა უმრავლესობა სამართლიანად ექცევა მოსწავლეებს. ამ პასუხს ამყარებს მოსწავლეთა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კარგი ურთიერთობა აქვთ მასწავლებლების უმრავლესობასთან და საკუთარი თავს სასკოლო საზოგადოების წევრად აღიქვამენ (მოსწავლეთა მცირე რაოდენობა გრძნობს სკოლაში თავს გარიყულად).

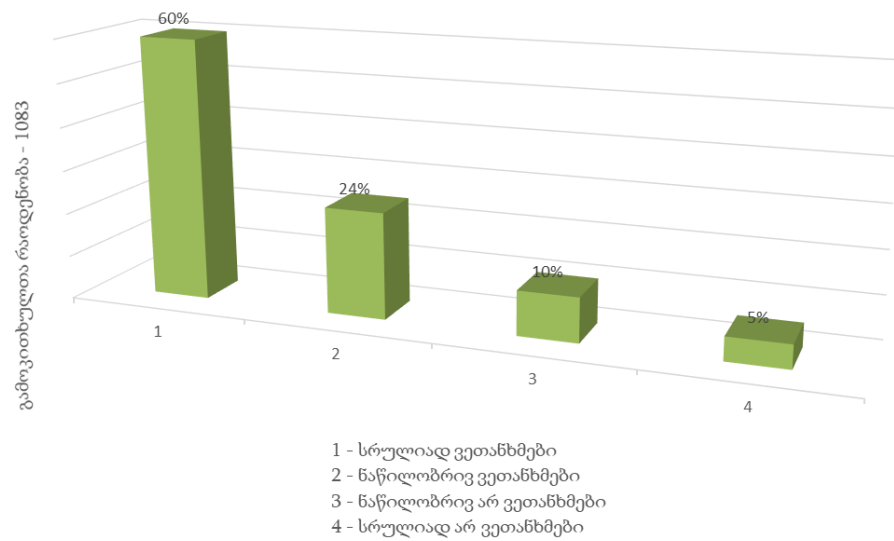
დადებითი ტენდენციაა ისიც, რომ მოსწავლეებს საჭიროების შემთხვევაში მასწავლებლის დახმარების იმედი აქვთ და ნაკლებია ჩაგვრის ობიექტად ქცევის შიში.

სკოლის მართვასა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში მოსწავლეთა მონაწილეობის და, მით უფრო, ერთობლივი მონაწილეობის მნიშვნელობას რესპონდენტების უმრავლესობა აღიარებს, რაც ასევე დადებით მოვლენად შეიძლება მივიჩნიოთ სკოლის გარემოს შეფასებისას.

კითხვა 15: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს?

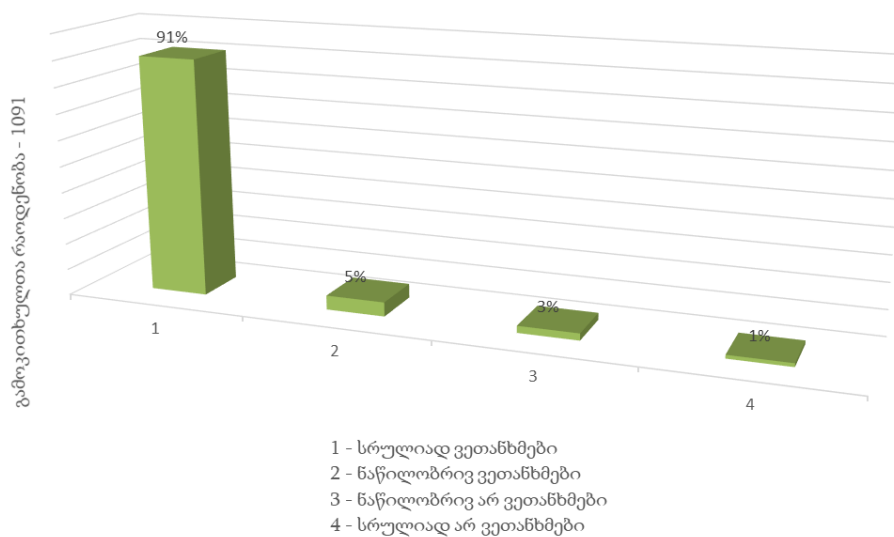
15B - სკოლაში მიმდინარე პროცესებზე მოსწავლეებს მეტი გავლენა აქვთ, როდესაც ისინი ერთობლივად მოქმედებენ

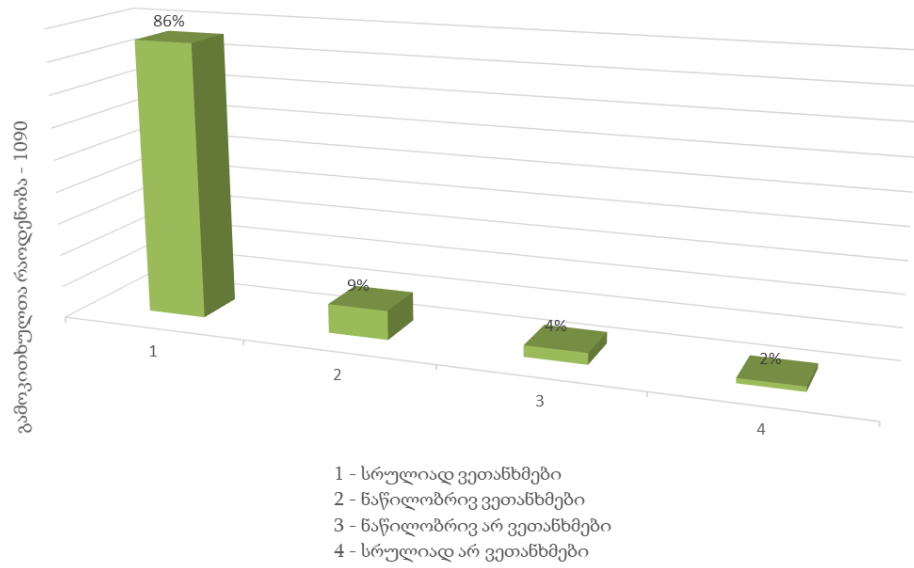
რუბრიკა - მოქალაქეები და საზოგადოება

კითხვა 16: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს?

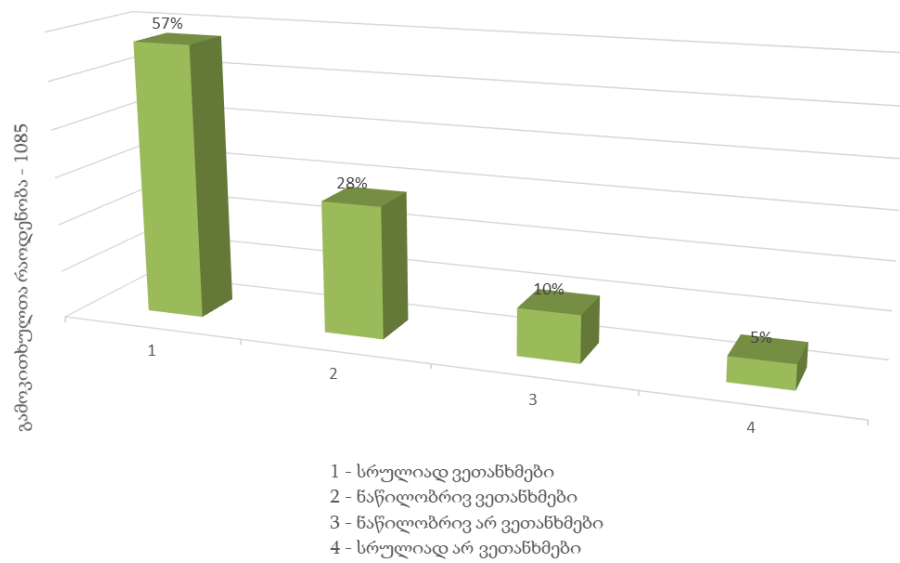
16A - ყველას ყოველთვის უნდა ჰქონდეს საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოთქმის უფლება

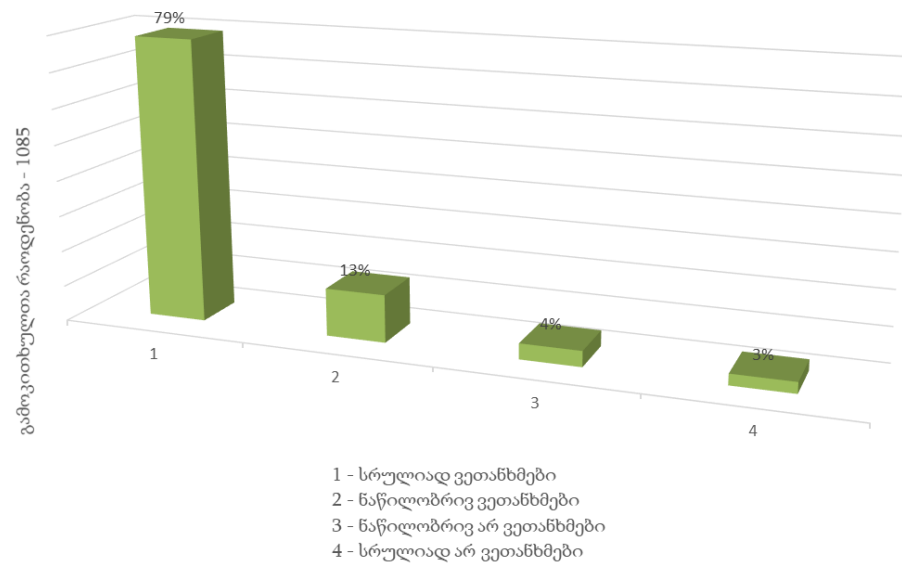
16B - დაცული უნდა იყოს ყველა პირის სოციალური და პოლიტიკური უფლებები

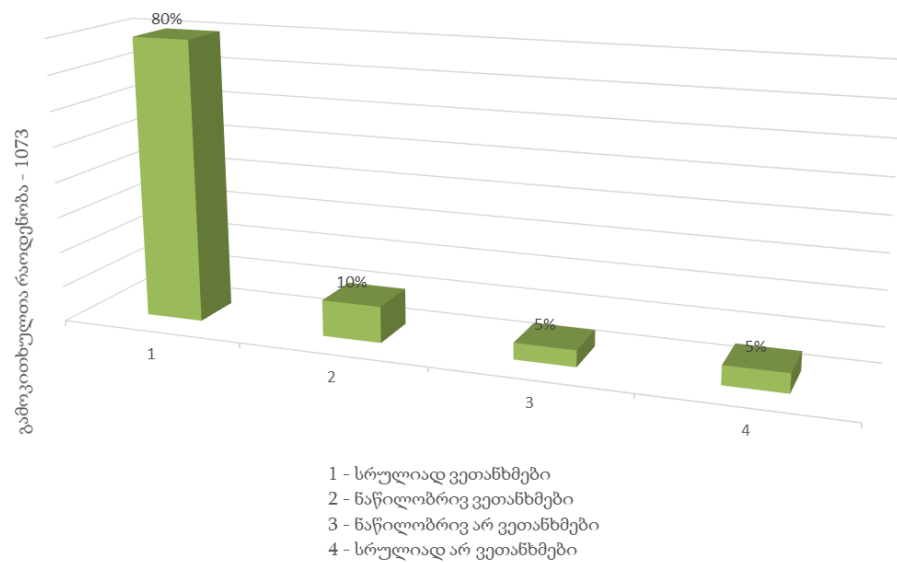
16C - ადამიანებს უნდა ჰქონდეთ მთავრობის საჯაროდ გაკრიტიკების თავისუფლება

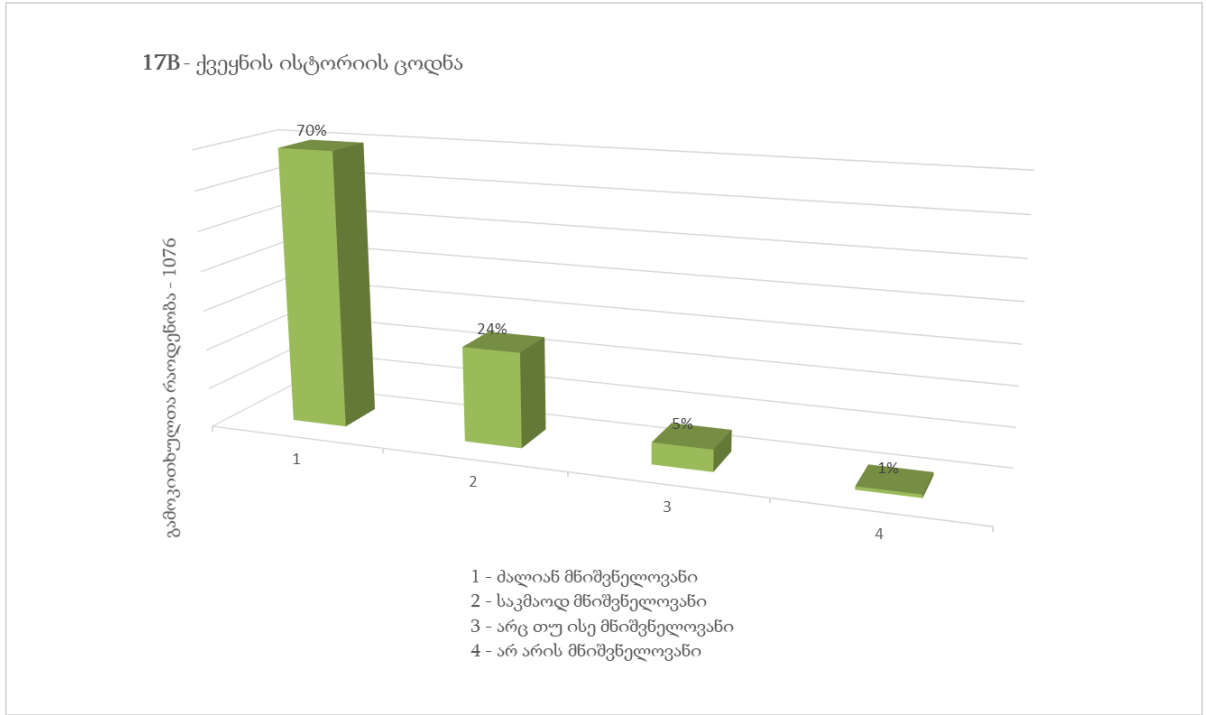
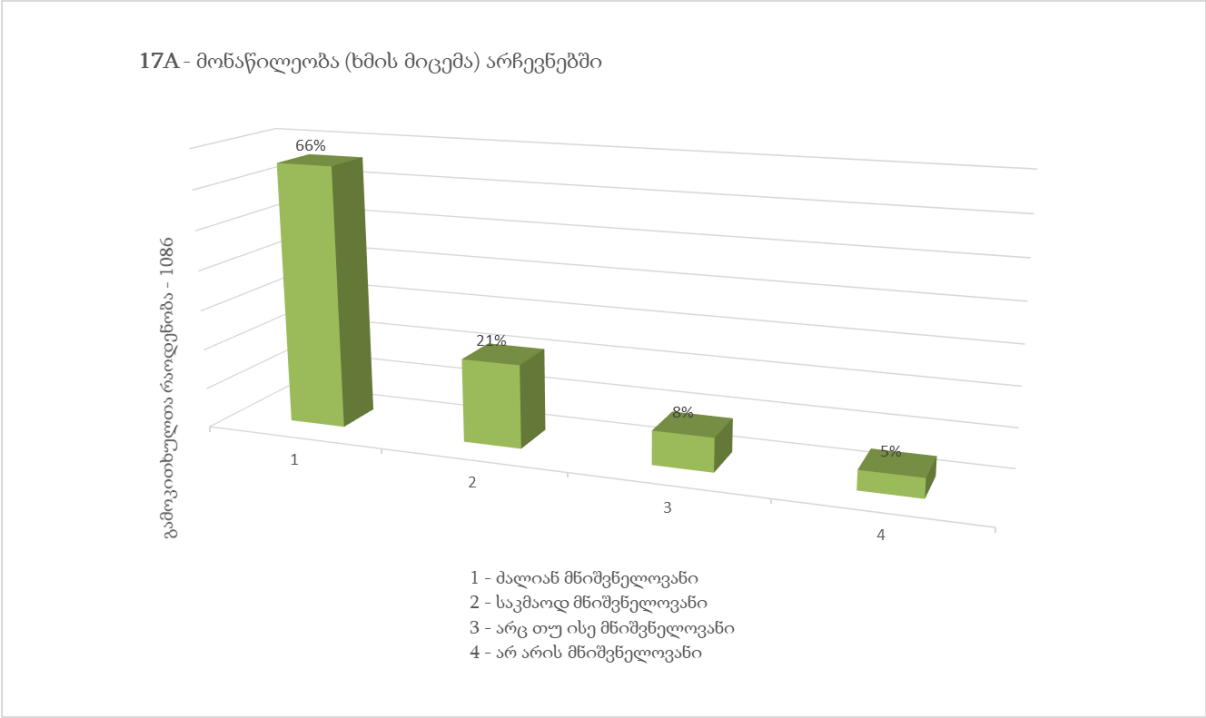
16D - ხალხს უნდა შეეძლოს პროტესტის გამოთქმა, თუ მიიჩნევს, რომ კანონი უსამართლოა

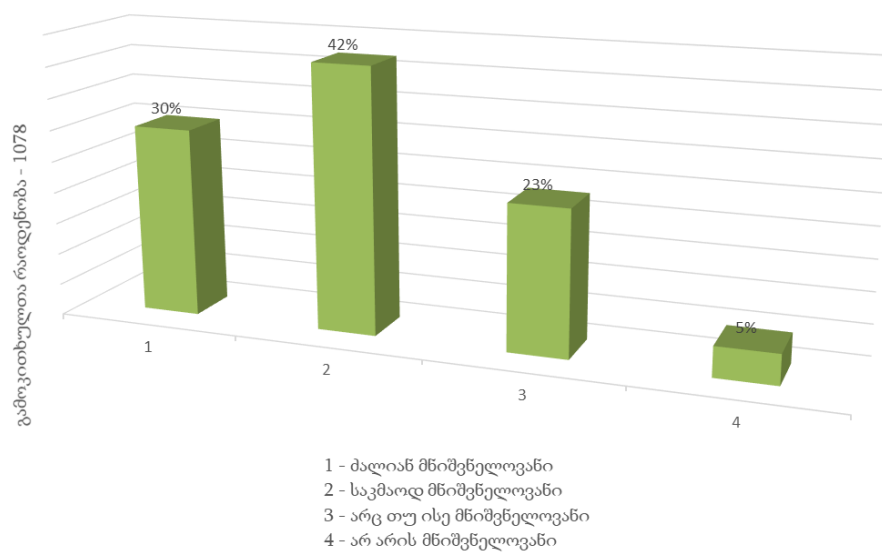
16E - პოლიტიკურმა პროტესტმა არასდროს არ უნდა მიიღოს ძალადობრივი ხასიათი

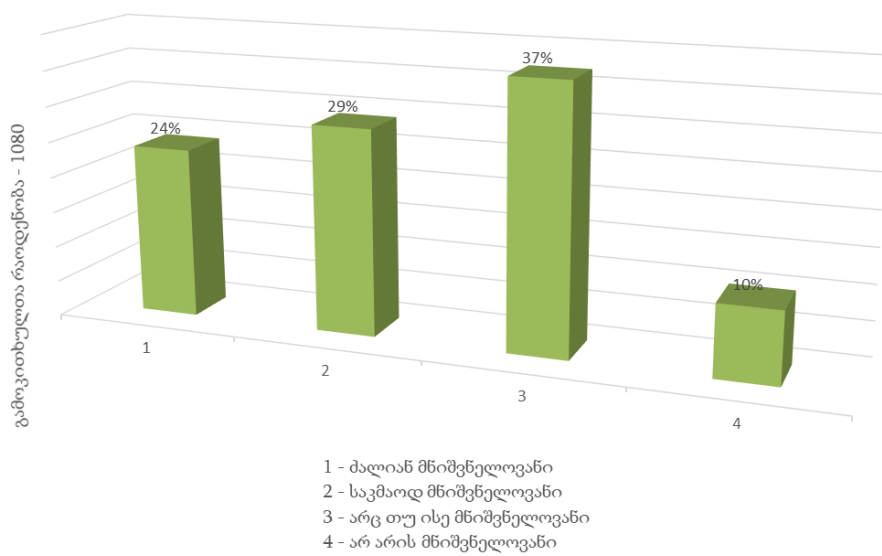
კითხვა 17: რამდენად მნიშვნელოვანია ზრდასრული მოქალაქისთვის:

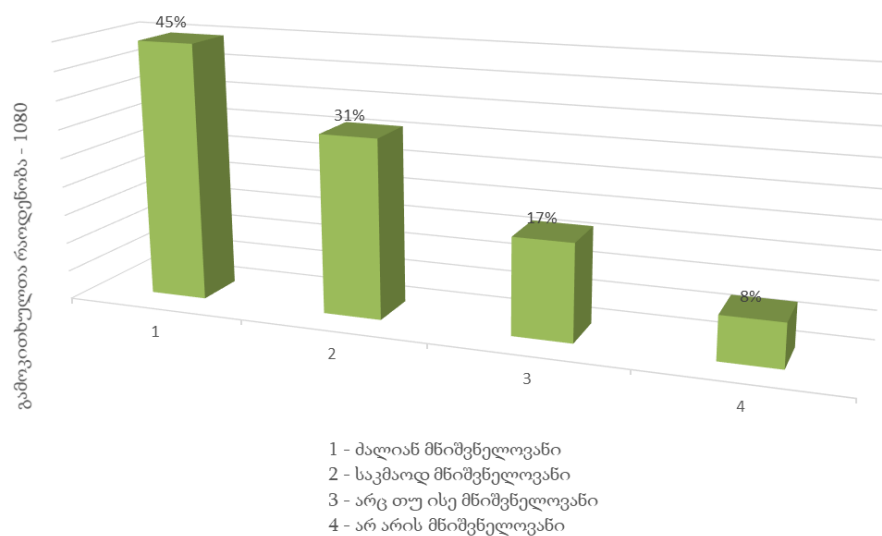
17C - პოლიტიკური მოვლენებისათვის თვალის დევნება

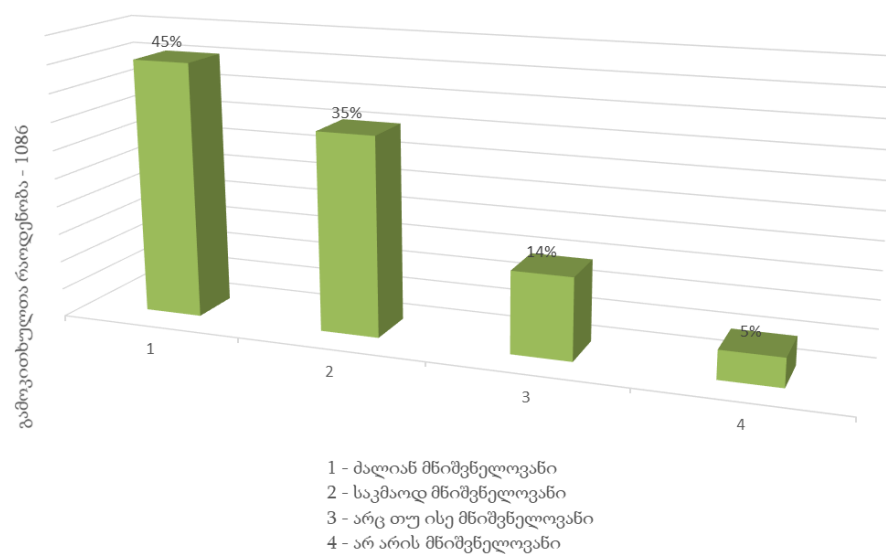
17D - პოლიტიკურ დისკუსიებში მონაწილეობა

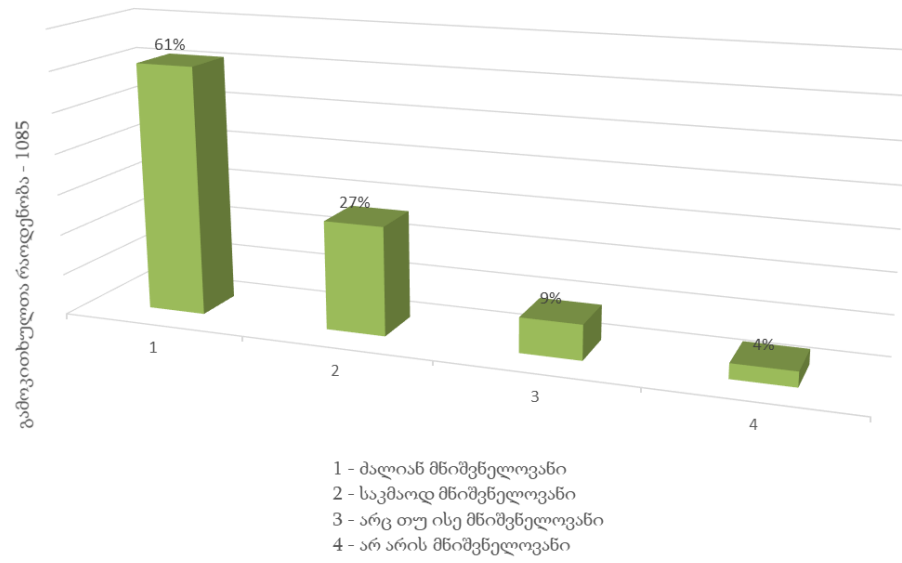
17E - უსამართლოდ მიჩნეული კანონების წინააღმდეგ მშვიდობიან საპროტესტო აქციებში მონაწილეობა

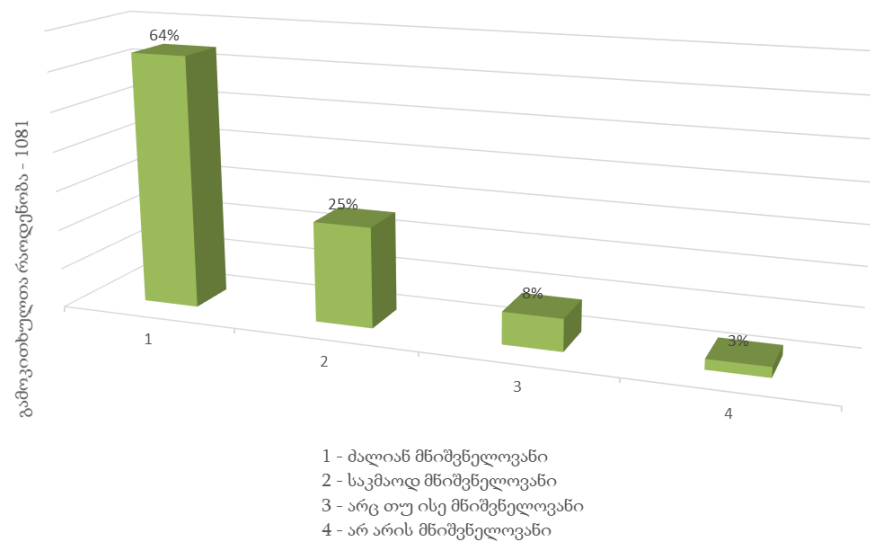
17F - ადგილობრივი თემისათვის სასარგებლო ღონისძიებებში მონაწილეობა

17G - ადამიანის უფლებათა დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა

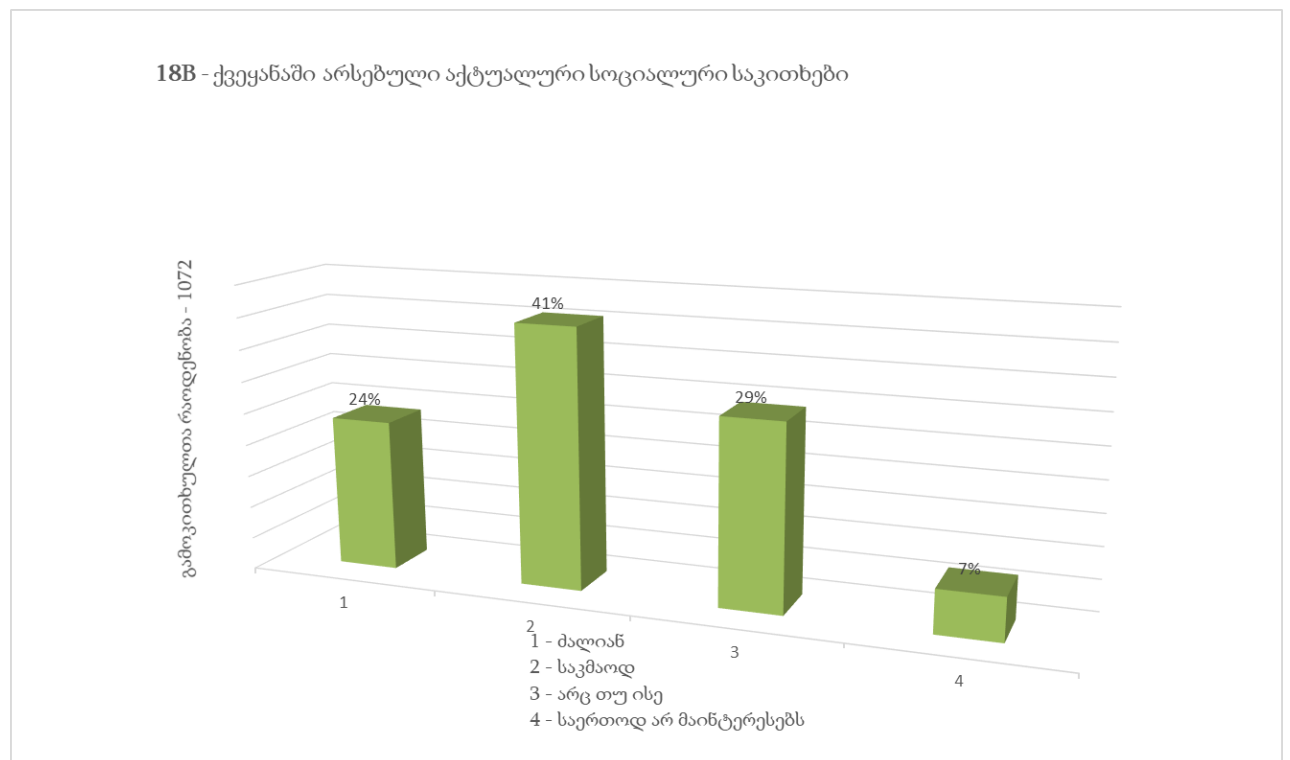
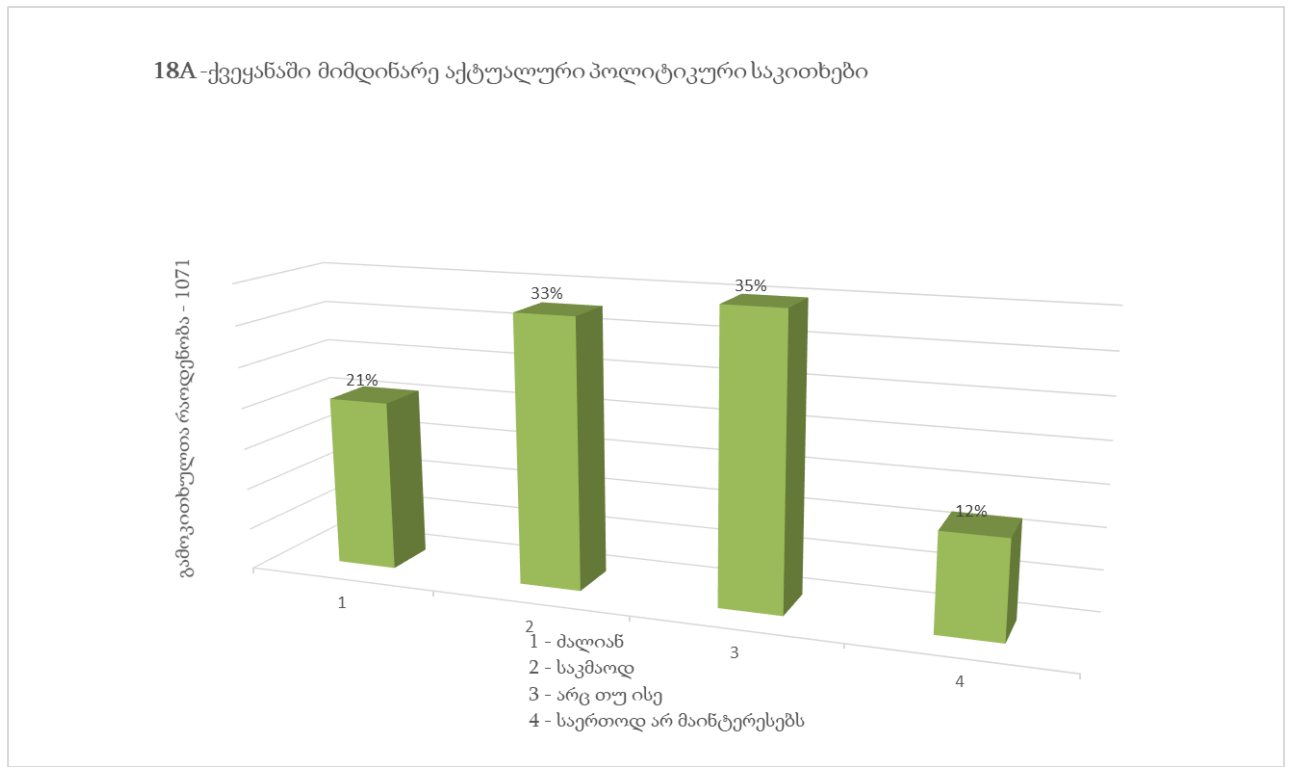

17H - გარემოს დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა

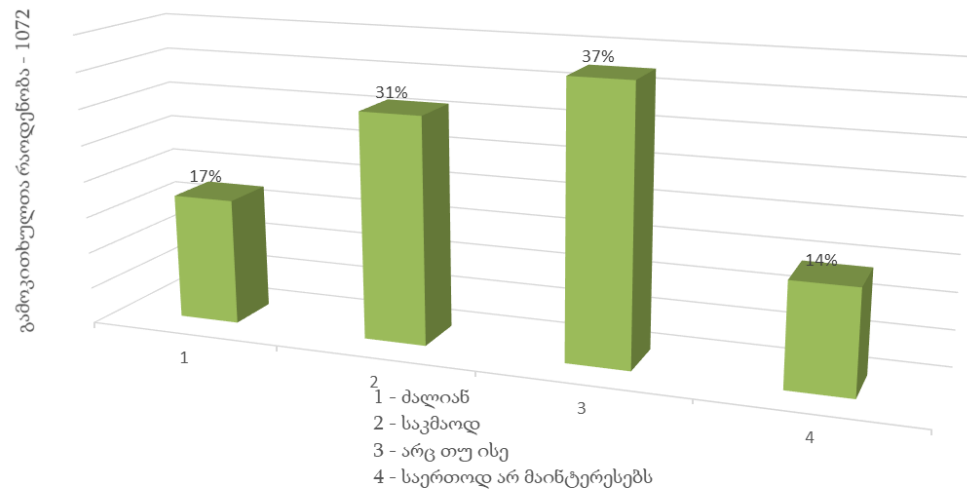

რუბრიკა - თქვენ და საზოგადოება

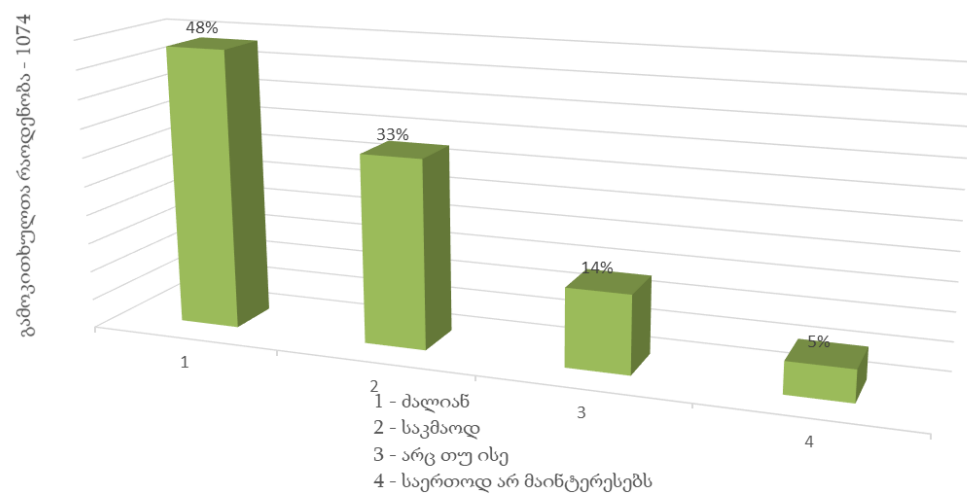
კითხვა 18: რამდენად გაინტერესებთ შემდეგი საკითხები?

18C - საერთაშორისო პოლიტიკა

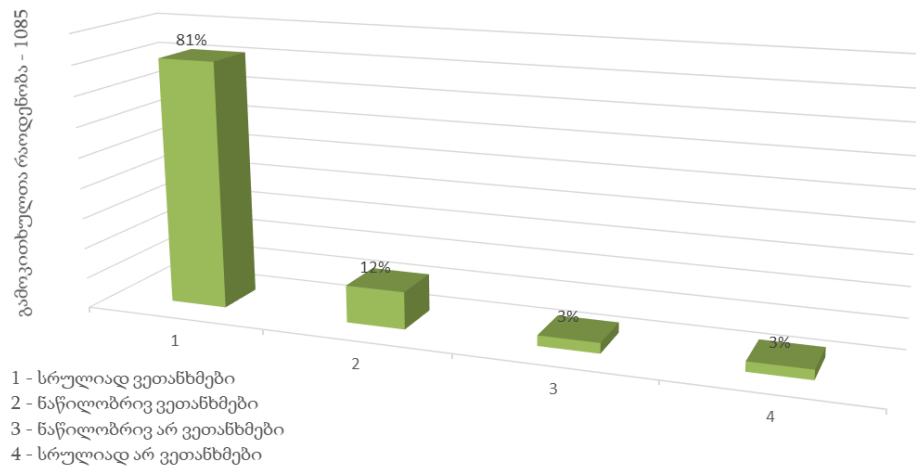
18D - გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული საკითხები

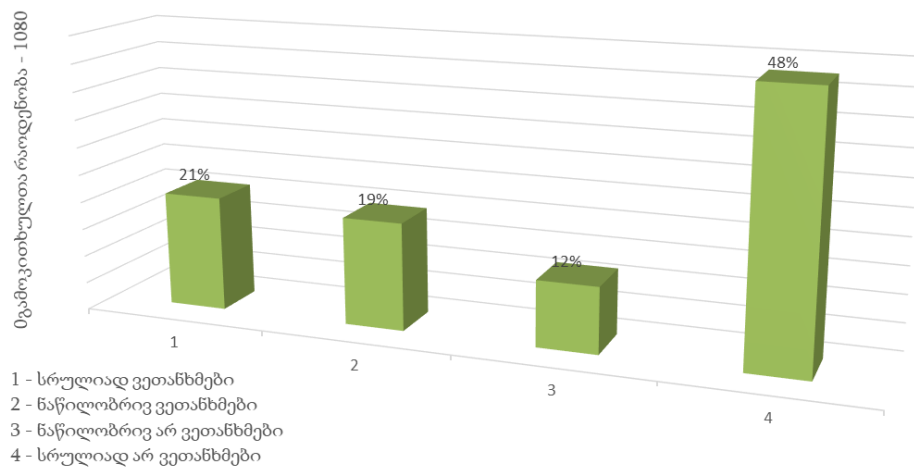
რუბრიკა - უფლებები და პასუხისმგებლობები

კითხვა 19: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს?

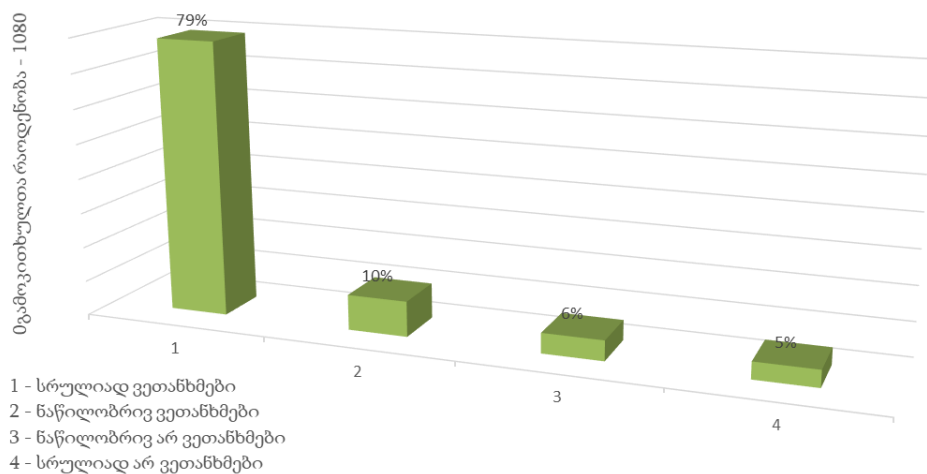
19A - ქალებსა და მამაკაცებს უნდა ჰქონდეთ თანაბარი შესაძლებლობები მონაწილეობა მიიღონ ქვეყნის მართვაში

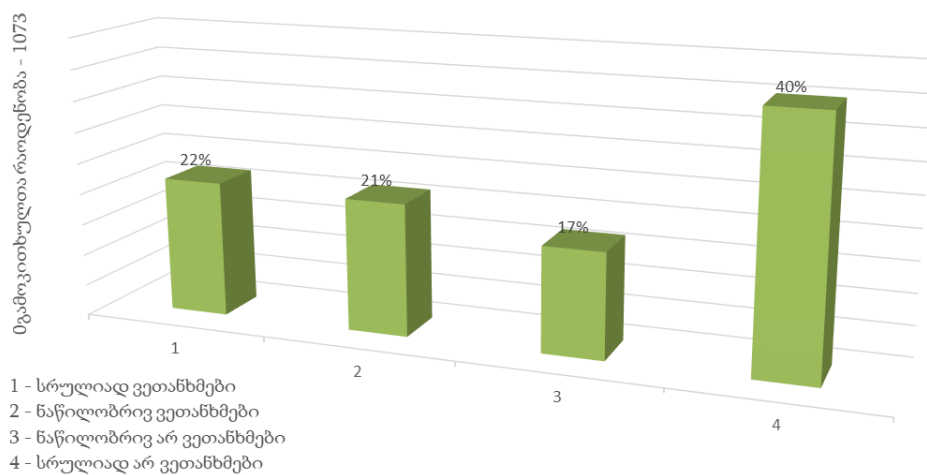
19B - მამაკაცებს ქალებთან შედარებით მეტი უპირატესობა უნდა მიენიჭოთ დასაქმების თვალსაზრისით

19C - მამაკაცებისა და ქალების ანაზღაურება თანაბარი უნდა იყოს, როდესაც ისინი ერთნაირ სამუშაოს ასრულებენ

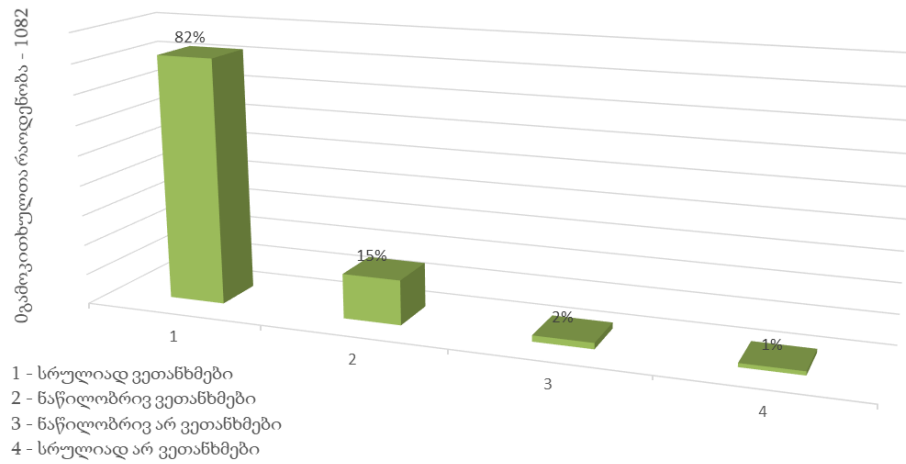

19D - მამაკაცების კვალიფიკაცია, როგორც პოლიტიკური ლიდერებისა, უფრო მაღალია, ვიდრე ქალების

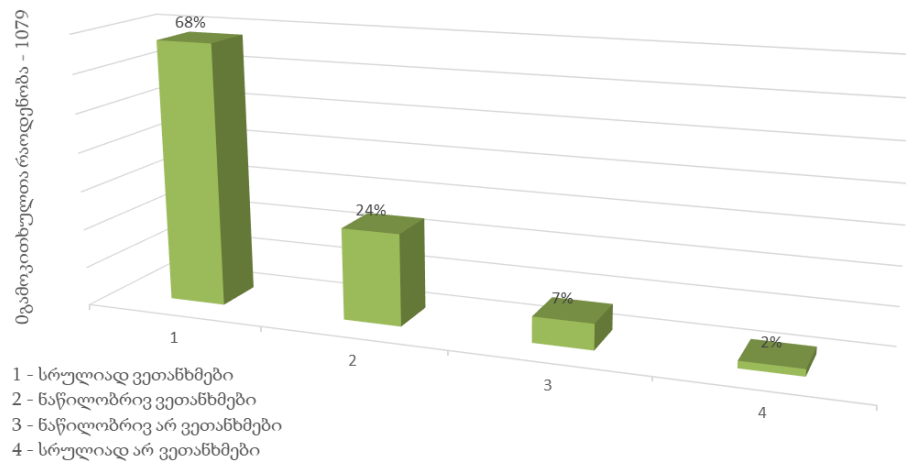

კითხვა 20: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს?

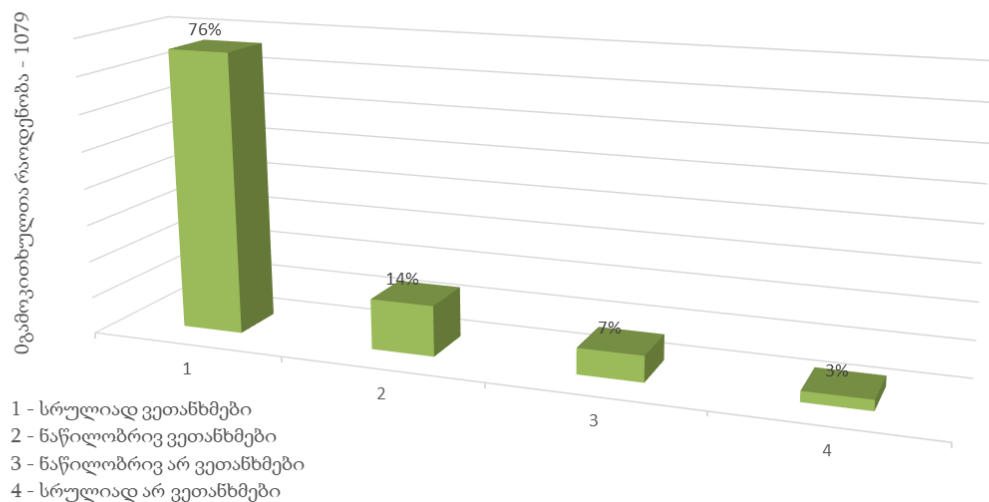
20A - საქართველოში, ყველა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები უნდა სარგებლობდნენ კარგი განათლების მიღების თანაბარი შესაძლებლობებით

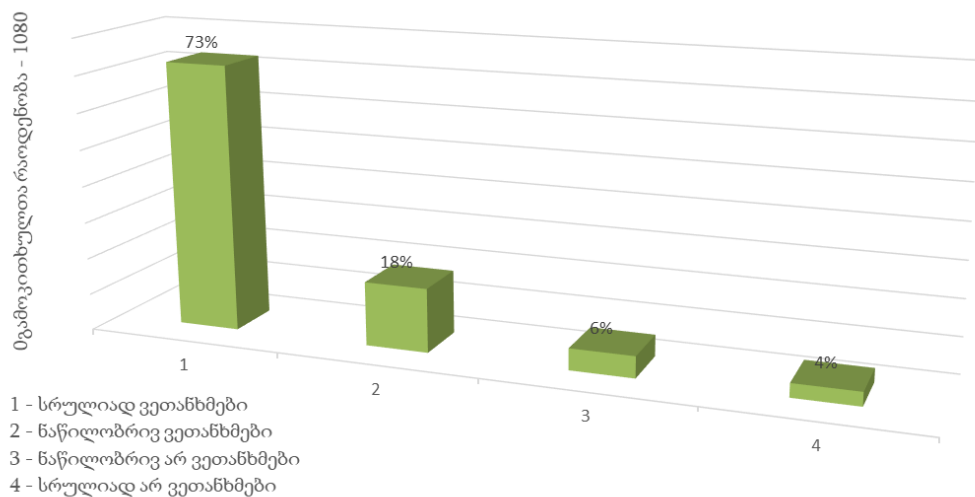
20B - საქართველოში, ყველა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობებით უნდა სარგებლობდნენ

20C - სკოლებში მოსწავლეებს უნდა ასწავლიდნენ ყველა ეთნიკური/რასობრივი ჯგუფის წევრების მიმართ პატივისცემის გამოხატვას

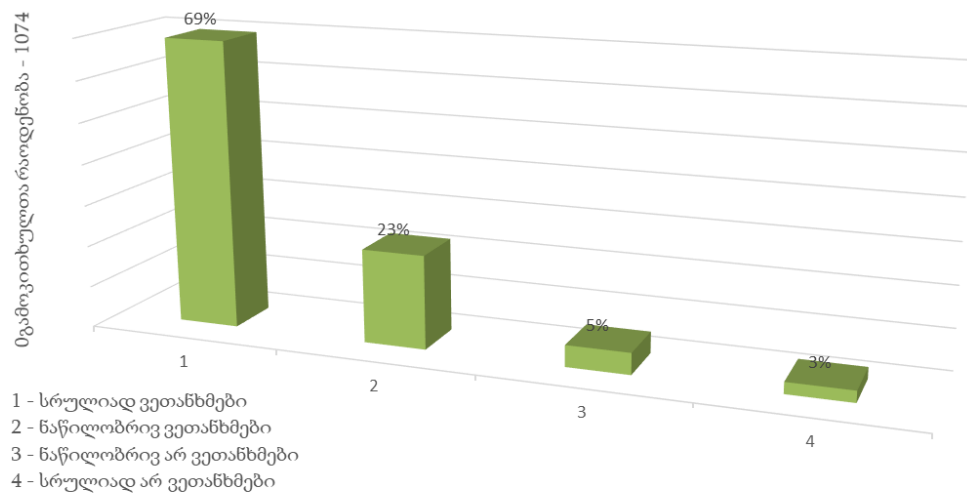
20D - ყველა ეთნიკური/რასობრივი ჯგუფის წარმომადგენლები თანაბარი უფლებებით უნდა სარგებლობდნენ და ჰქონდეთ თანაბარი პასუხისმგებლობები

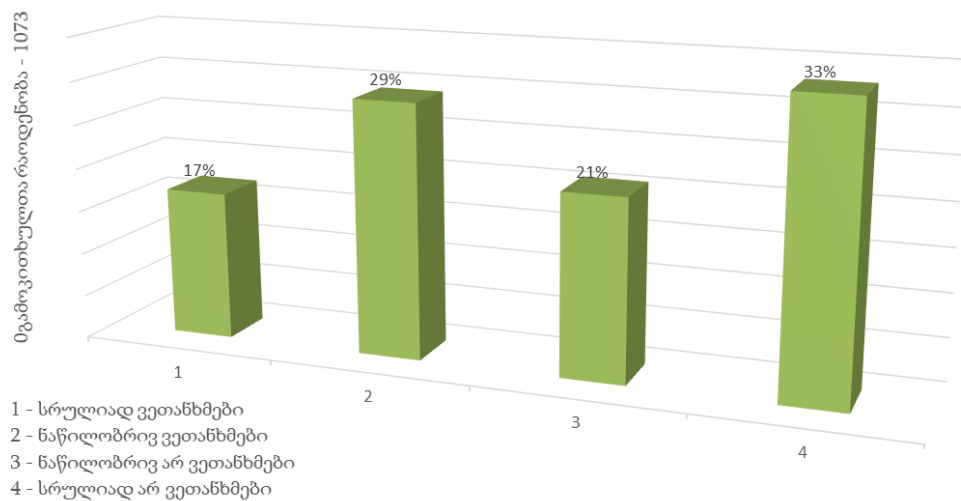
რუბრიკა - ინსტიტუტები და საზოგადოება

კითხვა 21: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ მტკიცებებს საქართველოს შესახებ?

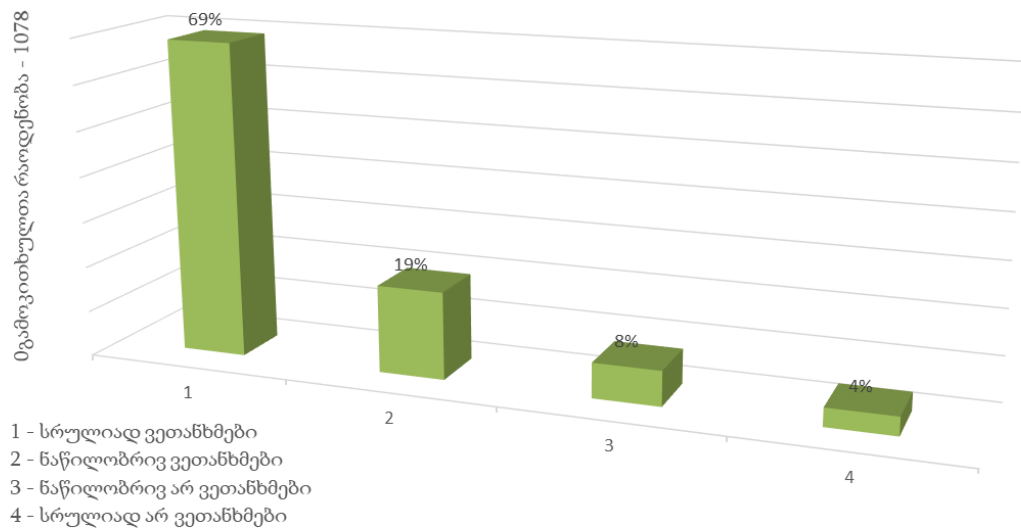
21A - საქართველოში მაცხოვრებლები უნდა ვამაყობდეთ ჩვენი ქვეყნის მიღწევებით

21B - ვისურვებდი სხვა ქვეყანაში მეცხოვრა მუდმივად

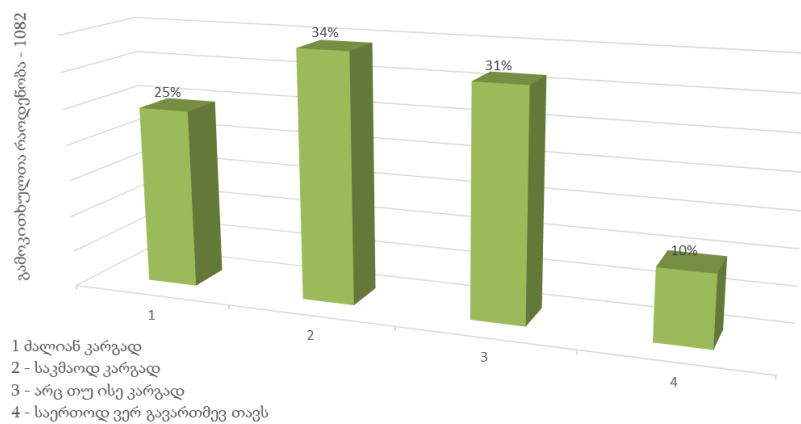
21C - ვამაყობ, რომ საქართველოს მოქალაქე ვარ

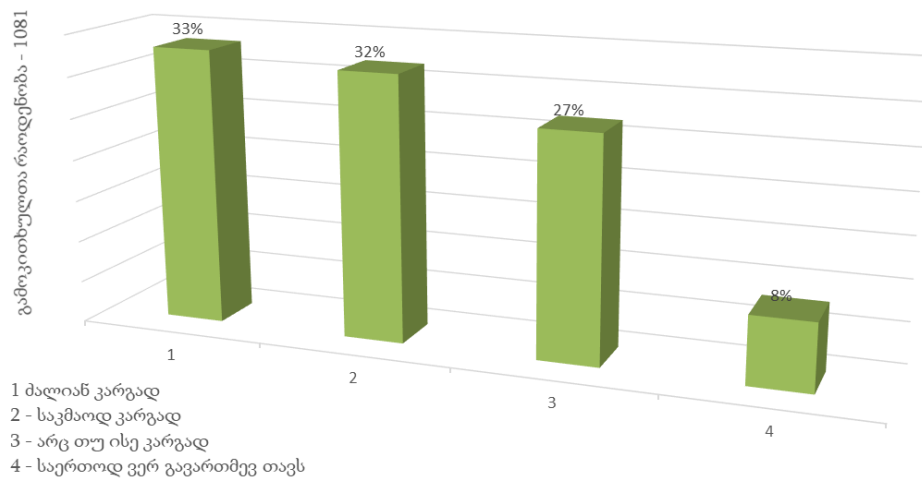
რუბრიკა - საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობა

კითხვა 22: თქვენი აზრით, რამდენად კარგად გაართმევთ თავს შემდეგ აქტივობებს?

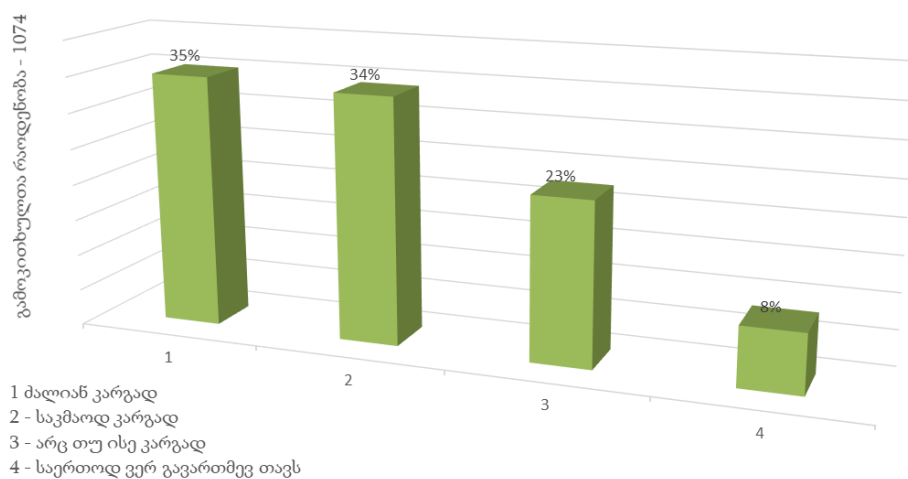
22A - ქვეყნებს შორის კონფლიქტის შესახებ განხილვებში მონაწილეობა

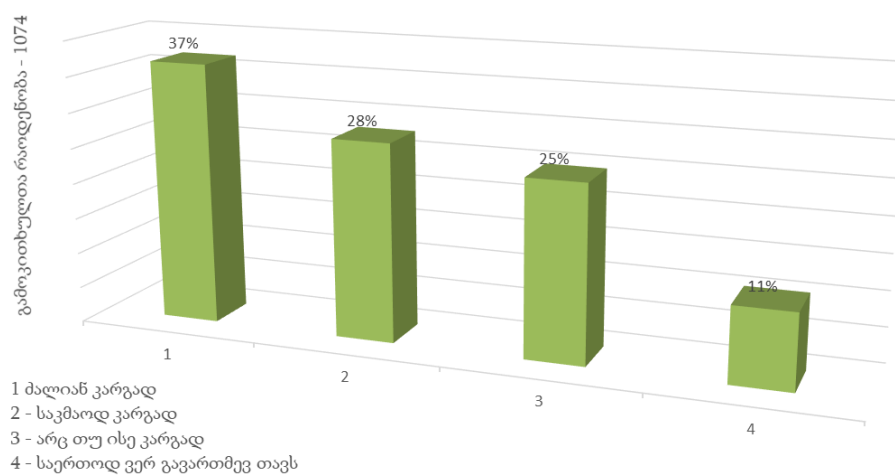
22B - სკოლის არჩევნებში კანდიდატის რანგში მონაწილეობა

22C - სოციალურ ქსელში აქტუალური საკითხის შესახებ საკუთარი მოსაზრების საჯაროდ გამოთქმა

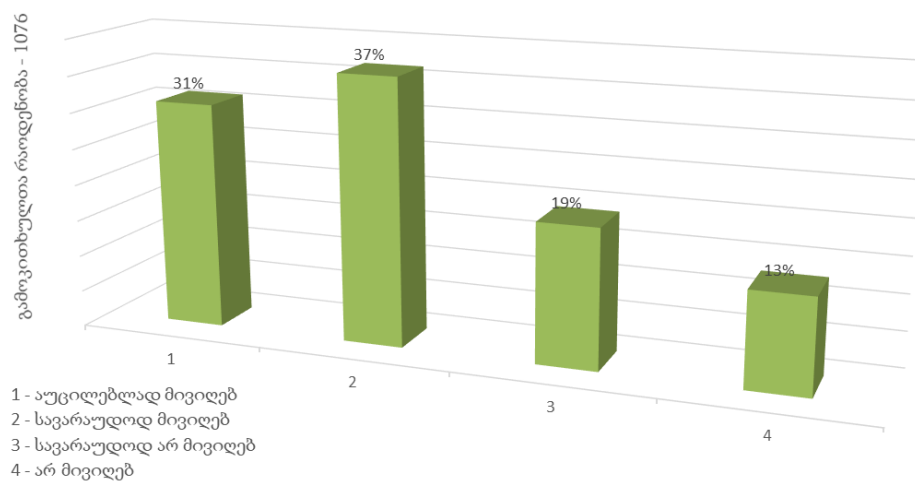

22D - სოციალური ან პოლიტიკური საკითხის შესახებ კლასის წინაშე საუბარი

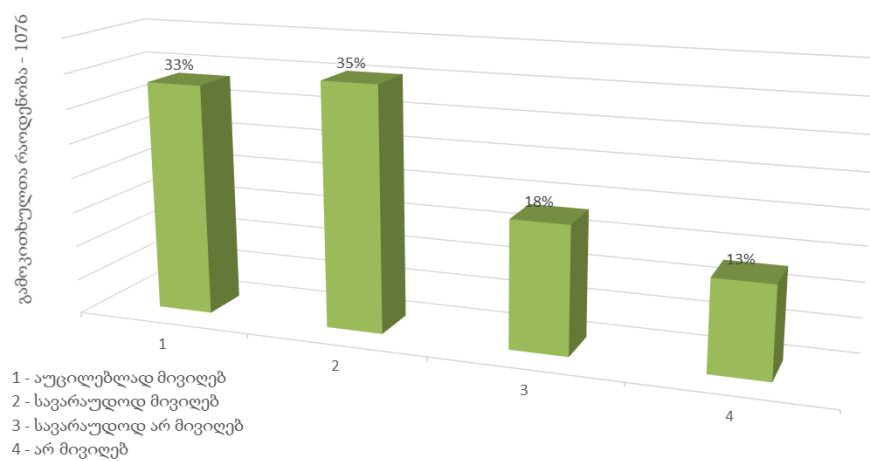

კითხვა 23: მომავალში, მიიღებთ თუ არა მონაწილეობას შემდეგ საპროტესტო აქციებში?

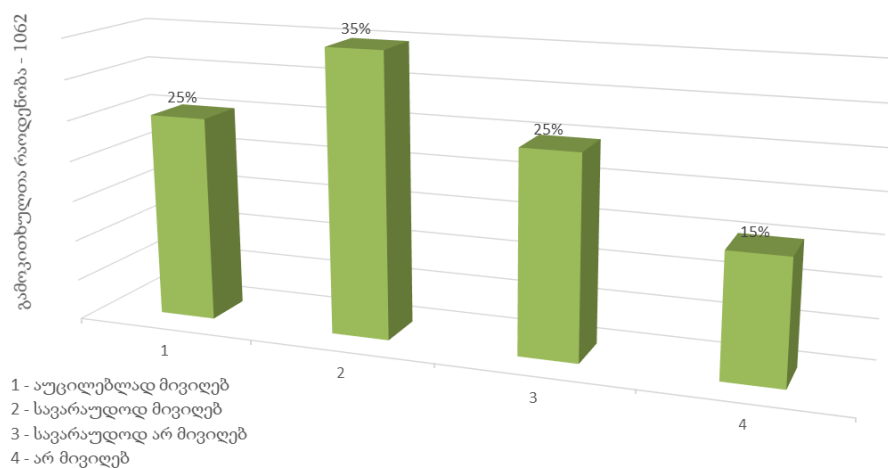
23A - საკუთარი კრიტიკული პოზიციის საჯაროდ დაფიქსირება სოციალურ ქსელში

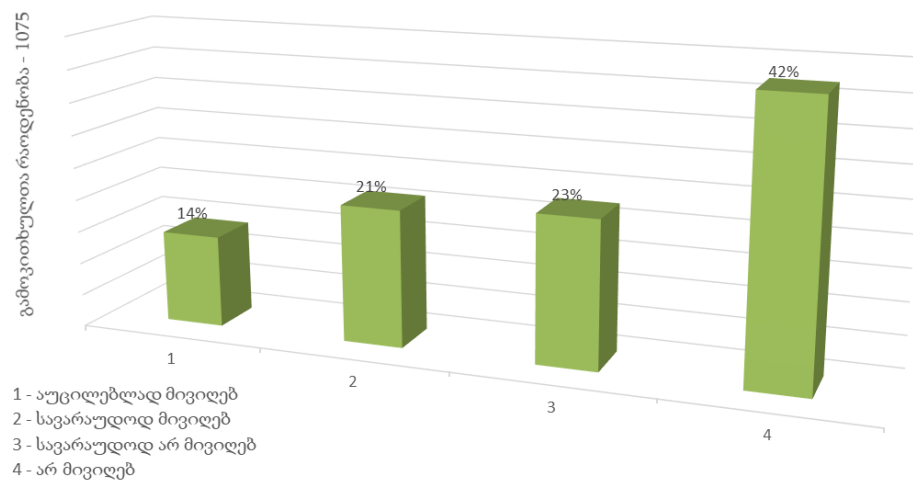
23B - მშვიდობიან მსვლელობაში ან მიტინგში მონაწილეობა

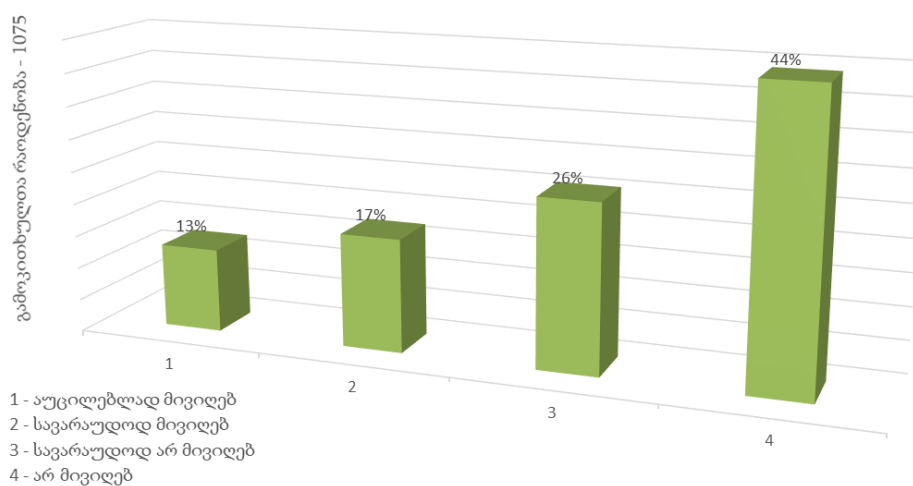
23C - ხელმოწერების შეგროვება პეტიციისთვის

23D - სადებავებით საპროტესტო ლოზუნგების წერა კედლებზე

23E - ტრანსპორტის სავალი ნაწილის გადაკეტვა

2. მასწავლებლების გამოკითხვის შედეგები

მასწავლებლების გამოკითხვის მიზანია დაგვედგინა მათი აზრი, ერთის მხრივ, რამდენად არის სკოლაში დამკვიდრებული ისეთი კულტურა, რომელიც მოსწავლეებში და, ზოგადად, სასკოლო საზოგადოების წევრებში, მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებას უწყობს ხელს. მეორეს მხრივ, განგვესაზღვრა თავად რესპოდენტების დამოკიდებულება და როლი მოქალაქეობრივი განათლების კუთხით.

კითხვარი შედგება სამი ძირითადი მიმართულებისგან/რუბრიკისგან:

- ზოგადი ინფორმაცია - რომელიც შედგება 2 კითხვისგან
- სკოლა - რომელიც შედგება 11 კითხვისაგან
- მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში - რომელიც შედგება 7 კითხვისაგან

თითოეული კითხვა კონკრეტდება ქვეკითხვებით.

რუბრიკით „ზოგადი ინფორმაცია“ მოვიპოვებთ რესპოდენტთა შესახებ მონაცემებს - ასაკი, სქესი, საცხოვრებელი ადგილი, საგანი, რელიგიური კუთვნილება, სტატუსი. აღნიშნული მონაცემები გამოყენებული იქნება კორელაციური ანალიზის დროს. ამავე რუბრიკით ასევე შესაძლებელია დადგინდეს რომელი სასწავლო მეთოდების გამოყენებისას არიან რესპოდენტები უფრო თავდაჯერებულები, რაც გარკვეულწილად დაგვანახებს რომელ მიდგომებს ანიჭებენ უპირატესობას და იყენებენ უფრო ხშირად პრაქტიკაში.

რუბრიკით „სკოლა“ მოვიპოვებთ ინფორმაციას, თუ რამდენად არის სკოლაში დამკვიდრებული თანამშრომლობითი კულტურა, რამდენად არიან მასწავლებლები და მოსწავლეები ჩართულნი სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღებაში, რამდენად აქვთ სკოლისადმი მიკუთვნებულობა, რამდენად ერთვებიან მასწავლებლები და მოსწავლეები როგორც სკოლის შიგნით, ასევე სკოლის გარეთ ექსტრაკურთუღარულ თუ მოხალისეობრივ აქტივობებში.

რუბრიკით „მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში“ დადგინდება მასწავლებელთა დამოკიდებულება მოქალაქეობრივი განათლების მიმართ: როგორ ესმით მასწავლებლებს მისი სწავლების მიზანი, მათი აზრით, სკოლაში ვისი მოვალეობაა მოქალაქეობრივი განათლება, რომელ წყაროებს ეყრდნობიან და რა მეთოდებს იყენებენ მოქალაქეობის სწავლებისას, მოქალაქეობრივი განათლების რომელ თემებში გრძნობენ თავს თავდაჯერებულად თუ თავდაუჯერებლად და, ბოლოს, გავიგებთ მათ რჩევებსა და რეკომენდაციებს, თუ რა უნდა გაკეთდეს მოქალაქეობრივი განათლების გაუმჯობესებისთვის.

გამოკითხვის შედეგები

რუბრიკა - ზოგადი ინფორმაცია

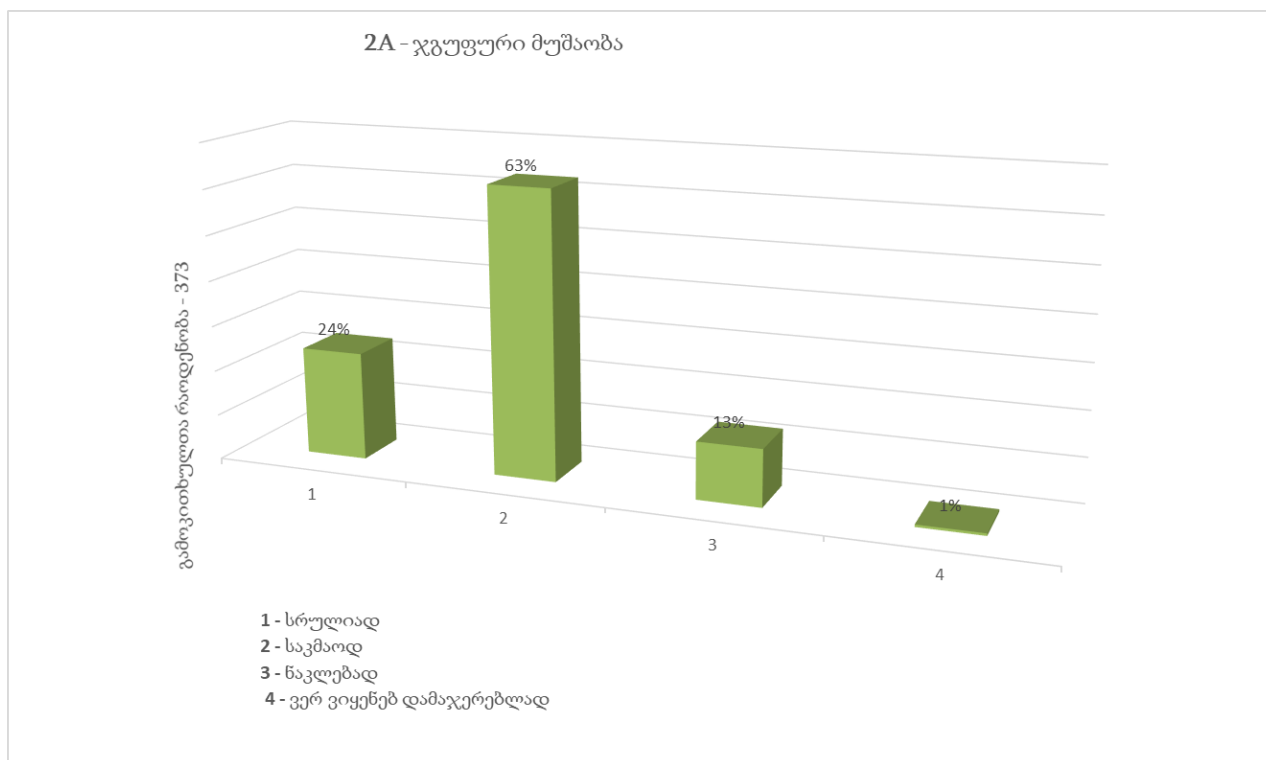
კითხვა 2 - კითხვაზე რამდენად დამაჯერებლად იყენებთ სამიზნე კლასებში სწავლების მეთოდებსა და მიდგომებს - რესპოდენტთა უმრავლესობა თვლის, რომ ყველაზე უფრო დამაჯერებლად იყენებს ჯგუფურ მუშაობასა (24 % სრულიად დამაჯერებლად და 63 % საკმაოდ დამაჯერებლად) და საკლასო დისკუსიას (31 % სრულიად დამაჯერებლად და 52 % საკმაოდ დამაჯერებლად). როლური თამაშის, ლექციის, კვლევითი სამუშაოების, პროექტული სწავლებისა და საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების საშუალებით წარმოებული აქტივობების შემთხვევაში რესპოდენტთა პასუხები არაერთგვაროვანია - რესპოდენტთა დაახლოებით ნახევარის (50-დან 65 პროცენტამდე) აზრით, ისინი სრულიად და საკმაოდ დამაჯერებლად იყენებენ აღნიშნულ მეთოდებს, მაშინ, როცა მეორე ნახევარი ფიქრობს, რომ ამ მეთოდების

გამოყენებისას ისინი ნაკლებად არიან დაჯერებულები, ან განიცდიან სერიოზულ სირთულეებს ამ მეთოდებით მუშაობისას.

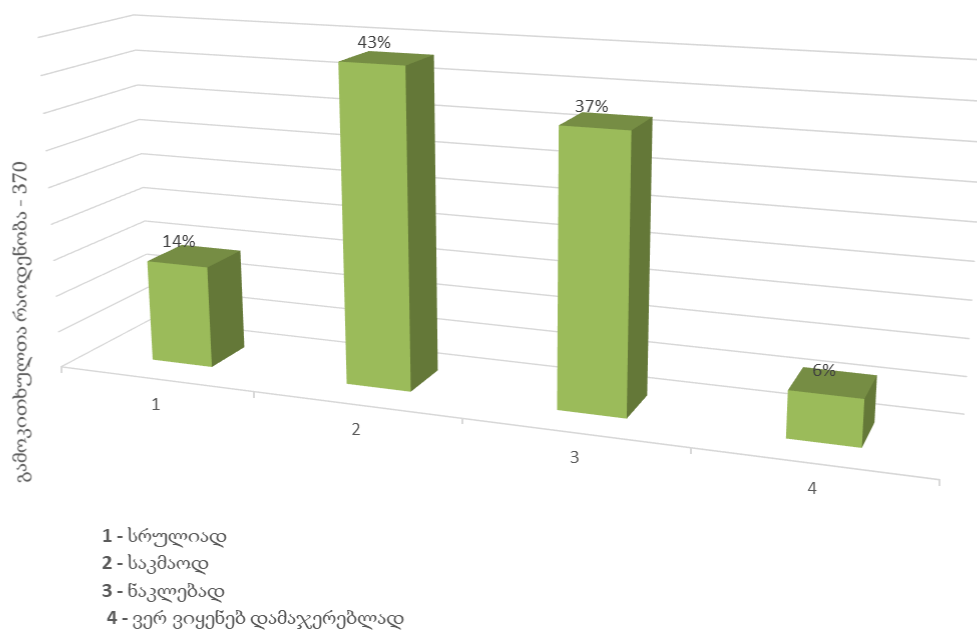
საკუთარი შესაძლებლობების ყველაზე ნაკლები რწმენა გამოავლინეს რესპოდენტებმა ლაბორატორიული მუშაობის გამოყენებისას. რესპოდენტთა 78 პროცენტი თვლის, რომ ისინი ნაკლებად, ან არ არის საკუთარ შესაძლებლობებში დაჯერებულები.

მიღებული მონაცემებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, გამოკითხულ მასწავლებელთა ნახევარზე მეტი დარწმუნებულია იმ მეთოდების დამაჯერებლად გამოყენებაში, რომლებიც მიჩნეულია მოქალაქეობრივი განათლების ძირითად მეთოდებად და მათი მიზნობრივი და ეფექტიანი გამოყენება მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარების საწინდარია.

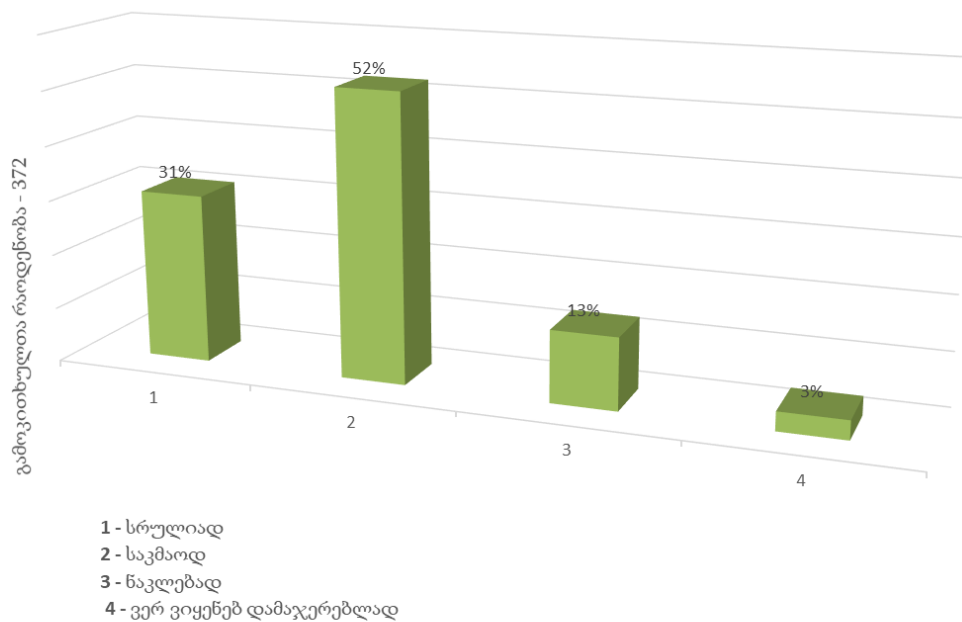
კითხვა 2: რამდენად დამაჯერებლად იყენებთ სამიზნე კლასებში (IX, XI) სწავლების შემდეგ მეთოდებსა და მიდგომებს?

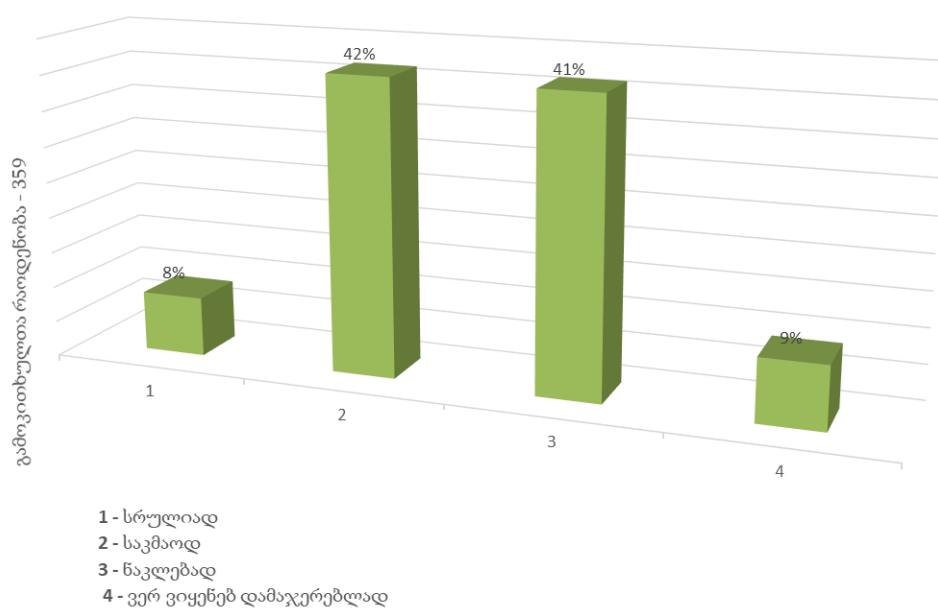
2B - როლური თამაშები, სიმულაცია

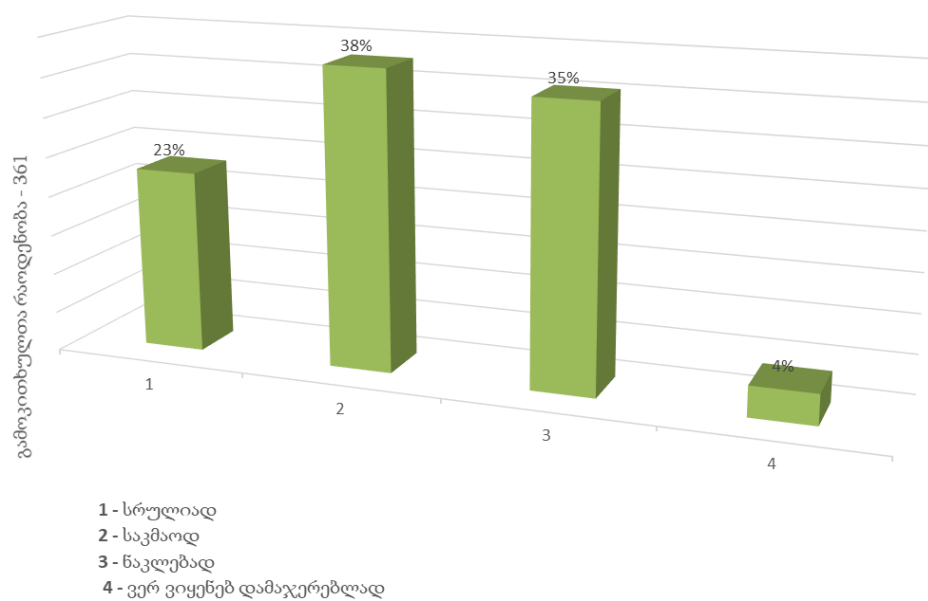
2C - საკლასო დისკუსია

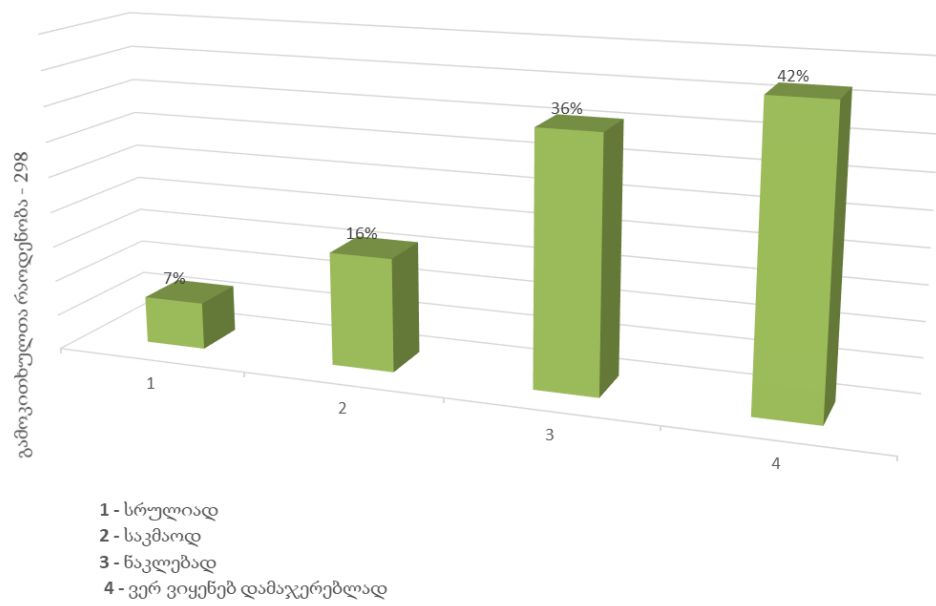
2D - კვლევითი სამუშაო

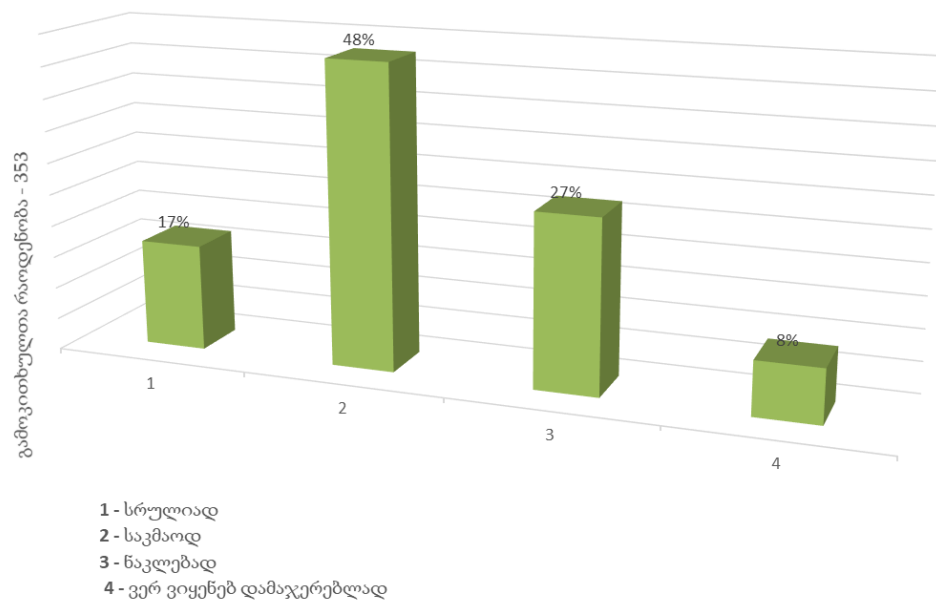
2E - ლექცია

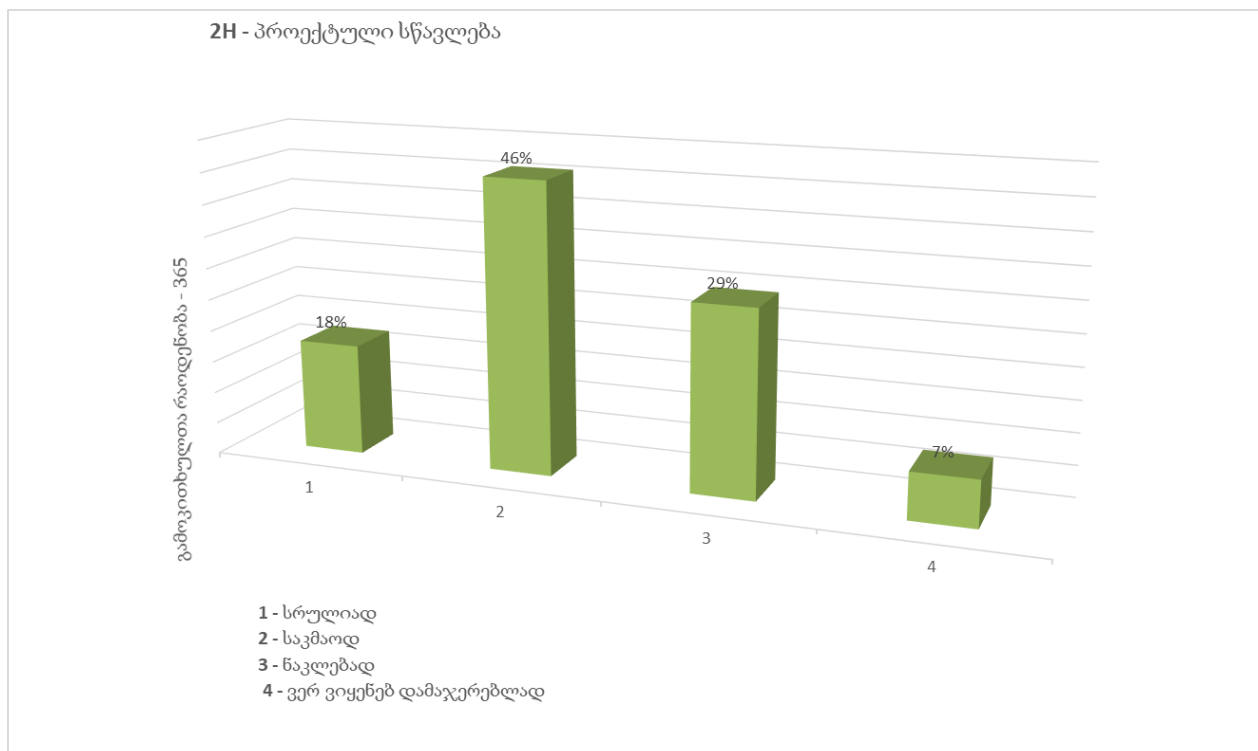

2F - ლაბორატორიული მუშაობა

2G - საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების საშუალებით წარმოებული აქტივობები

რუბრიკა - „სკოლა“

აღნიშნული რუბრიკის თითოეული კითხვისა და მასთან დაკავშირებული ქვეკითხვების ანალიზისას გამოიკვეთა შემდეგი ტენდენციები:

კითხვა 3 - რესპოდენტთა აზრით, მასწავლებელთა დიდი უმრავლესობა ზრუნავს სასკოლო დისციპლინის დაცვასა და შენარჩუნებაზე არა მარტო საკუთარ მოსწავლეებთან, არამედ იმათთანაც, ვისაც ისინი არ ასწავლიან.

დადებითი ტენდენცია გამოიკვეთა ასევე სკოლებში მასწავლებელთა თანამშრომლობის კუთხით - კითხვაზე თანამშრომლობენ თუ არა კოლეგები ერთობლივი აქტივობების დაგეგმვის მიზნით, რესპოდენტთა 42% ფიქრობს, რომ ყველა, ან თითქმის ყველა, ხოლო 43 % -ის აზრით - უმრავლესობა.

მომდევნო სამ ქვეკითხვაზე პასუხებით დგინდება, რამდენად აქტიურ მონაწილეობას იღებენ მასწავლებლები სკოლის ყოველდღიურ ცხოვრებაში და არიან თუ არა ისინი ჩართულნი სკოლის განვითარების გეგმის შემუშავებასა და სკოლის განვითარების აქტივობების განხორციელებაში.

რესპოდენტთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ მასწავლებელთა დიდი ნაწილი ჩართულია, როგორც სკოლის განვითარების გეგმის შემუშავებაში (43% - ყველა ან თითქმის ყველა, ხოლო 41% - უმრავლესობა), ასევე სკოლის განვითარების აქტივობების განხორციელებაში (50% - ყველა ან თითქმის ყველა, 43% - უმრავლესობა).

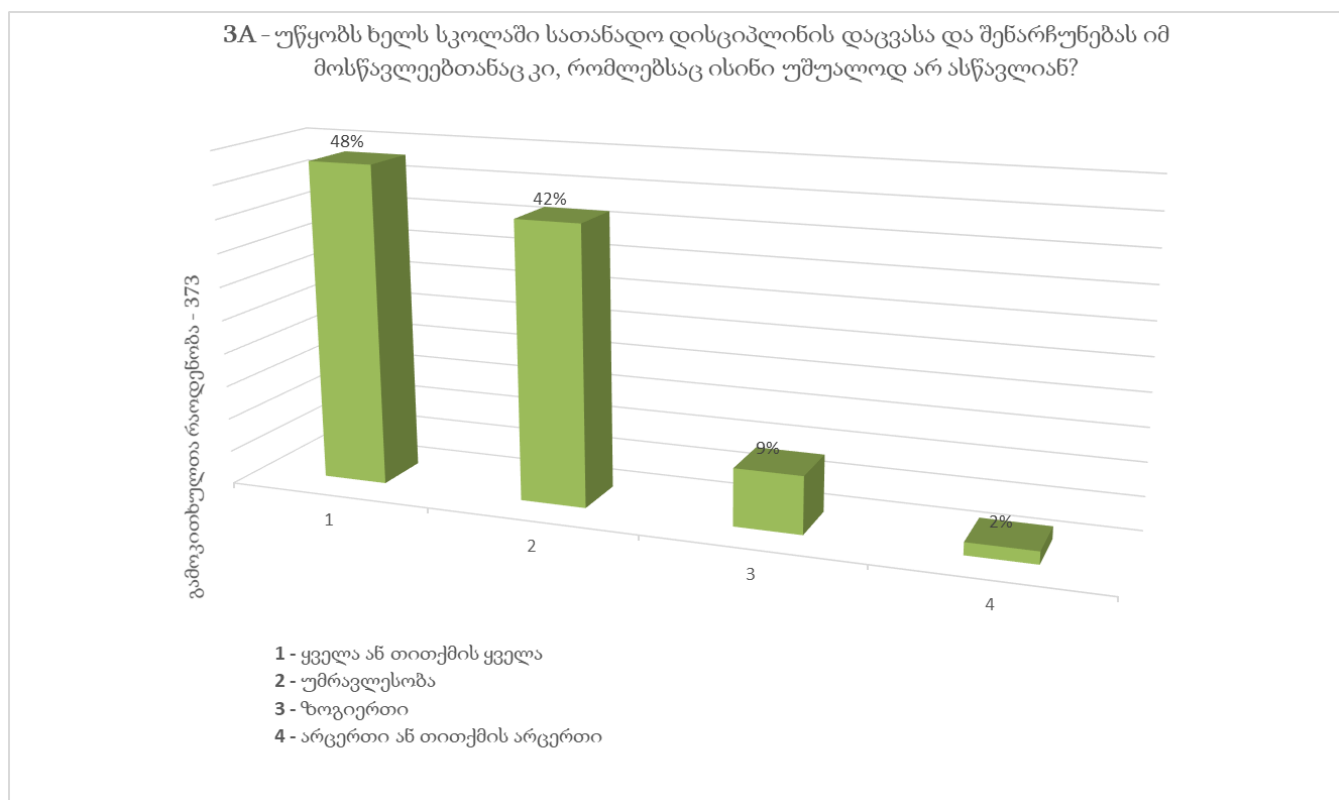
გამოკითხულ მასწავლებლებს ასევე მიაჩნიათ, რომ ისინი და მათი კოლეგები არა მარტო არიან ჩართულები სკოლის განვითარების აქტივობებში, არამედ მოსწავლეებსაც უწყობენ ხელს მონაწილეობა მიიღონ სკოლის ყოველდღიურ ცხოვრებაში. კერძოდ, 52%

ფიქრობს, რომ ამ აქტივობებში ჩართულია ყველა ან თითქმის ყველა მასწავლებელი, ხოლო 39 %-ის აზრით, უმრავლესობა.

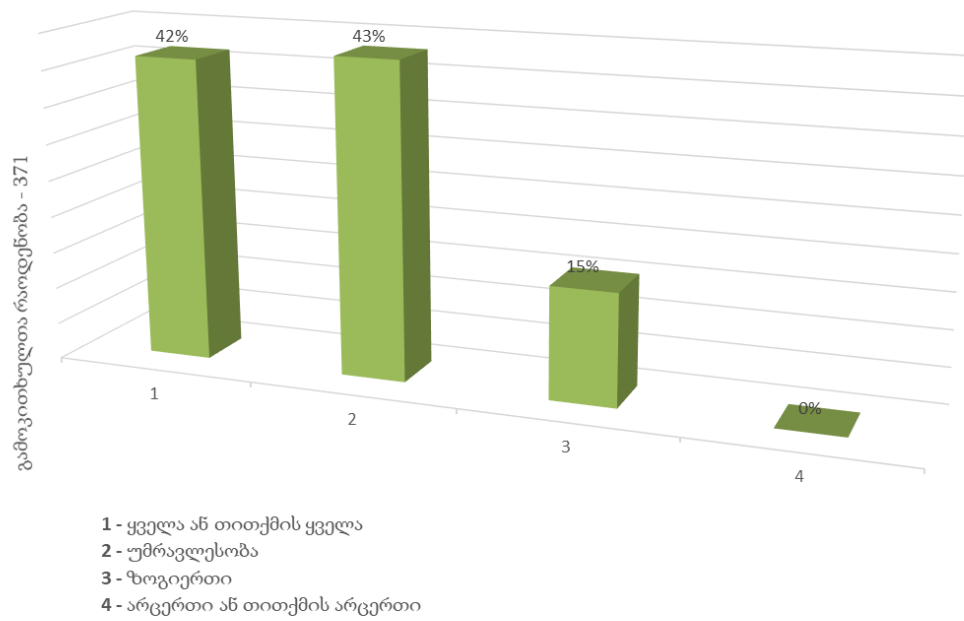
თუ რესპოდენტთა პასუხებს დავყვართ, მათი ანალიზით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სამიზნე სკოლებში დამკვიდრებულია მონაწილეობითი კულტურა, რაც გამოიხატება პედაგოგების აქტიური ჩართულობით სასკოლო ცხოვრებაში, მათ შორის, გადაწყვეტილებების მიღებისა (resp. სკოლის განვითარების გეგმის შემუშავება) და შესაბამისი აქტივობების განხორციელების პროცესებში, უფრო მეტიც, მოსწავლეთა მხარდაჭერით, გახდნენ სკოლის აქტიური წევრები.

საინტერესო მონაცემებს მოგვცემს კორელაციური ანალიზი მოსწავლეთა და სკოლის დირექციის წარმომადგენელთა პასუხებთან - რამდენად არის დადებით კორელაციაში მაგ. მოსწავლეთა პასუხებთან, სადაც ისინი აფასებენ მასწავლებლის როლს მოსწავლეთა გააქტიურებისა და სკოლის ყოველდღიურ აქტივობებში ჩართვის კუთხით; ან როგორია დირექციის მიდგომა პასუხისმგებლობის დელეგირებაზე დირექციის მხრიდან ზემოდან ქვემოთ და როგორ აფასებენ ისინი პედაგოგების ჩართულობას.

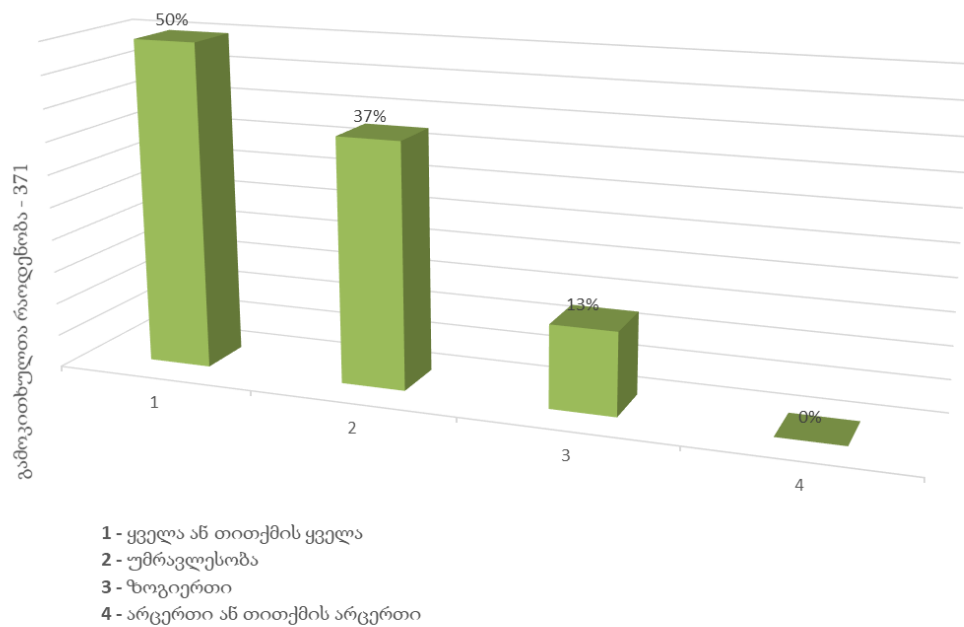
კითხვა 3: მიმდინარე სასწავლო წელს, თქვენი სკოლის რამდენი მასწავლებელი ...

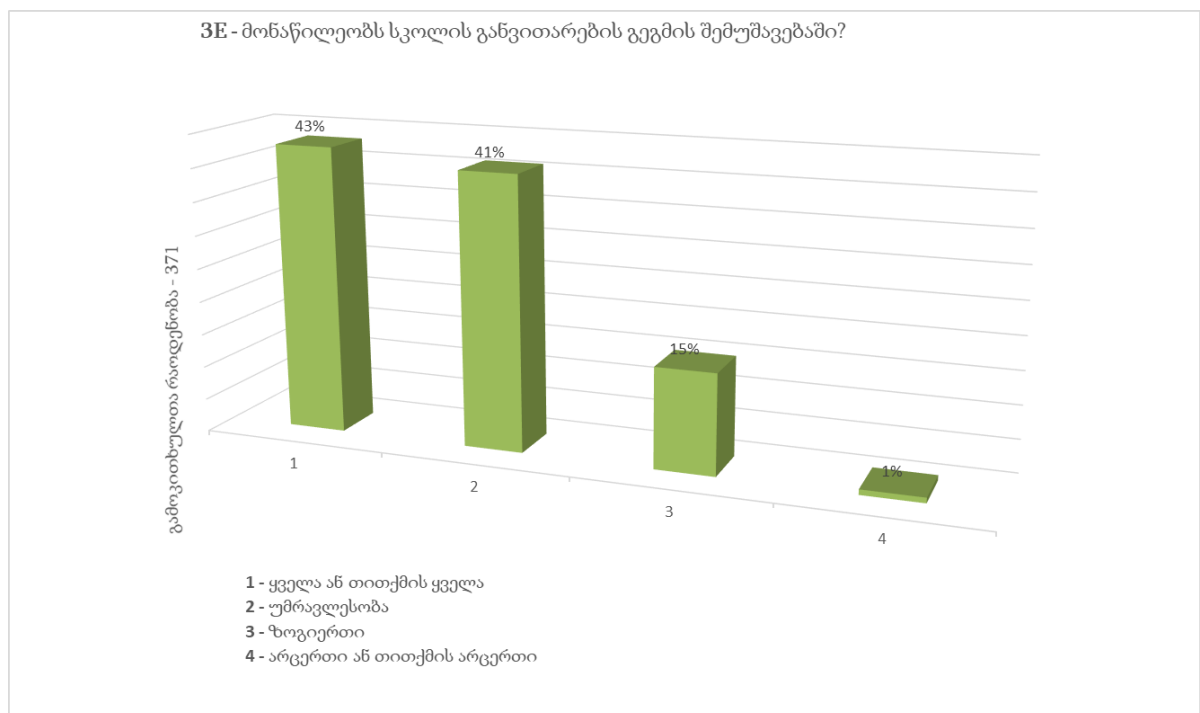
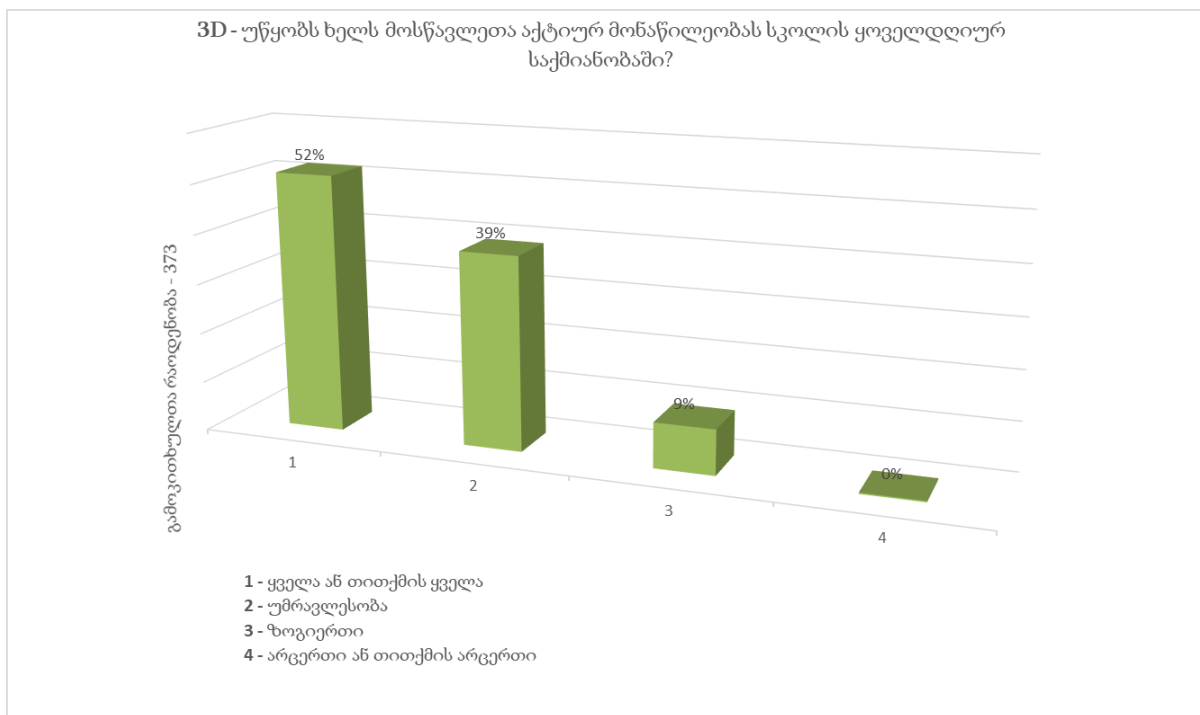

3B - თანამშრომლობს სხვა მასწავლებლებთან, სასწავლო აქტივობების ერთობლივად შემუშავების მიზნით?

3C - მონაწილეობს აქტივობებში, რომლებიც ემსახურება სკოლის განვითარებასა და გაუმჯობესებას?

კითხვა 4 - აღნიშნული კითხვით ფიქსირდება მასწავლებელთა მოსაზრება, რამდენად ახდენენ გავლენას სასკოლო საზოგადოებისა და თემის წარმომადგენლები სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღებაზე. მნიშვნელოვანია, რომ ქვეკითხვებში გათვალისწინებულია დაინტერესებულ პირთა ფართო სპექტრი.

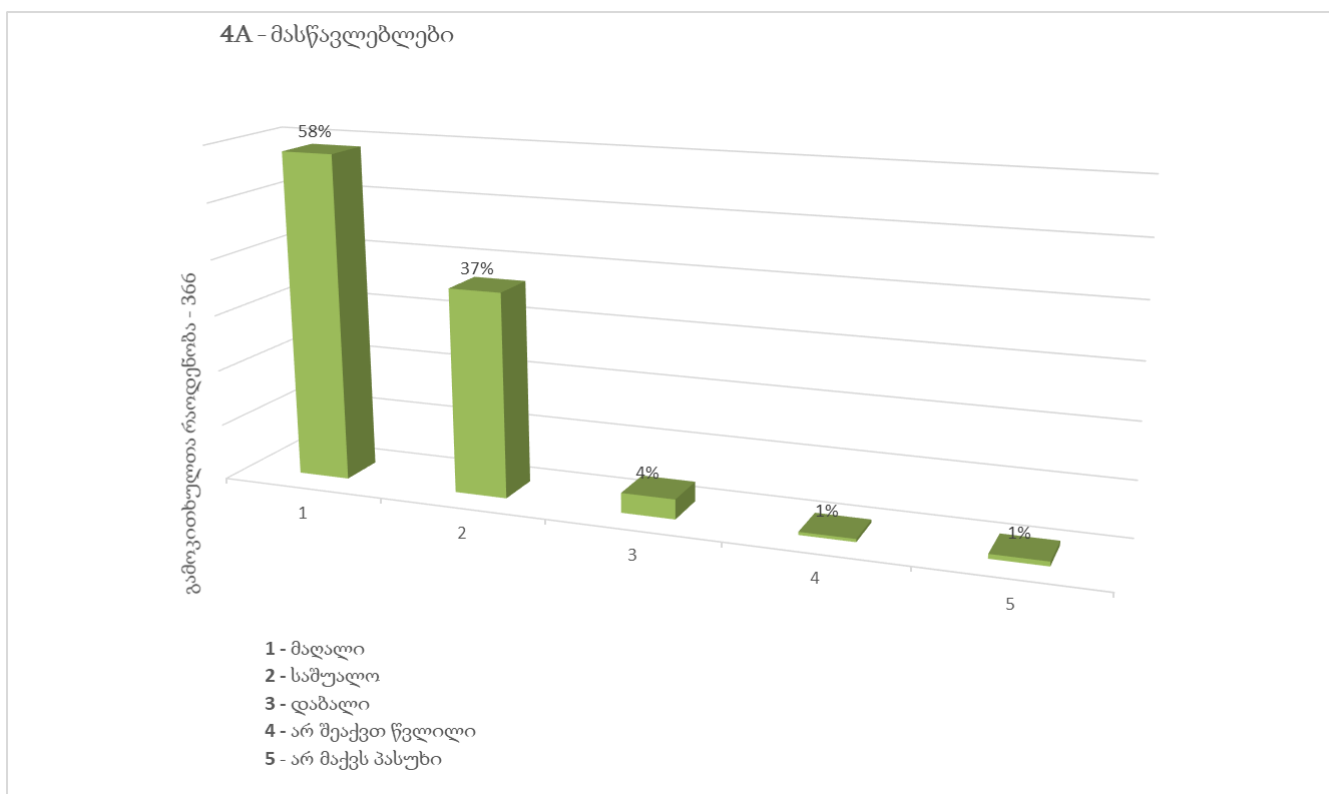
რესპოდენტთა 58%-ს მიაჩნია, რომ მასწავლებელთა გავლენა სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღებაზე არის მაღალი, ხოლო 37 % ფიქრობს, რომ მათი ჩართულობა არის საშუალო. მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი აფიქსირებს, რომ პედაგოგები ნაკლებად, ან საერთოდ არ არიან ჩართულები გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

ყველაზე უფრო მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა სკოლის დირექტორის და დირექციის წარმომადგენლების (85%) გავლენაზე გადაწყვეტილებების მიღებისას. ასევე რესპოდენტები მიიჩნევენ, რომ სამეურვეო საბჭოსა და პედაგოგიური საბჭოს როლიც საკმაოდ დიდია (ორივე შემთხვევაში 73%) გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

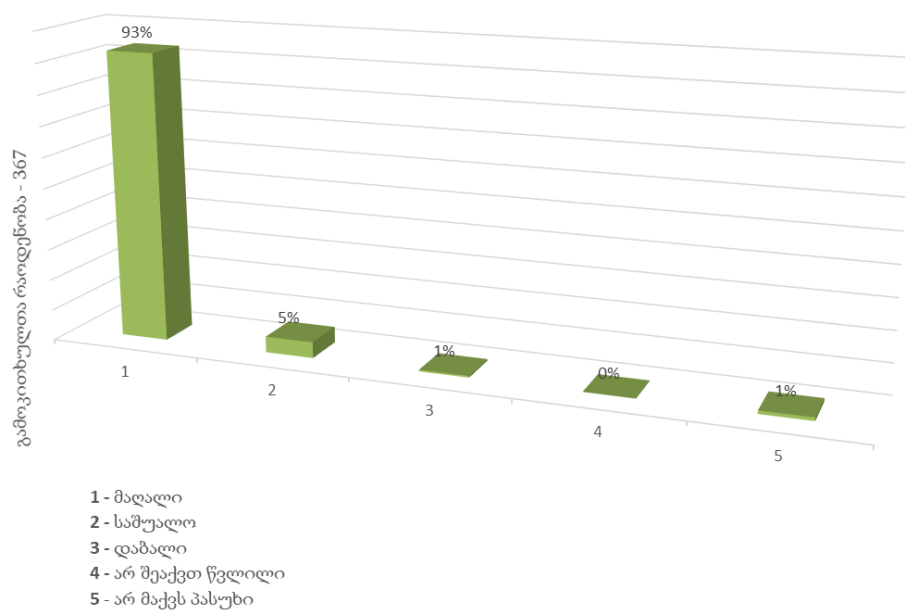
შედარებით პასიური ჩართულობით გამოირჩევიან სკოლის არააკადემიური პერსონალი და მშობლები - რესპოდენტთა მხოლოდ 30-32 % თვლის, რომ მათი ჩართულობა მაღალია, ხოლო 43-48% -ის აზრით - საშუალო. ყველაზე უფრო ნაკლები აქტიურობით აფასებენ რესპოდენტები ადგილობრივი თემის წარმომადგენლების ჩართულობას სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში - რესპოდენტთა 41% აფიქსირებს მათ საშუალო აქტიურობას, მაშინ როცა, დაახლოებით 50% ამბობს, რომ ისინი მეტად პასიურად, ან საერთოდ არ არიან ჩართულები ამ პროცესებში.

მიღებული რაოდენობრივი მონაცემების გათვალისწინებით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მიუხედავად სასკოლო საზოგადოების სხვა აქტორთა ჩართულობის არც თუ ისე დაბალი პროცენტისა, სკოლის ადმინისტრაცია მაინც რჩება დომინანტად გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში. ასევე საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ მშობელთა, სკოლის არააკადემიური პერსონალისა და თემის ჩართულობა მნიშვნელოვნად გასააქტიურებელია.

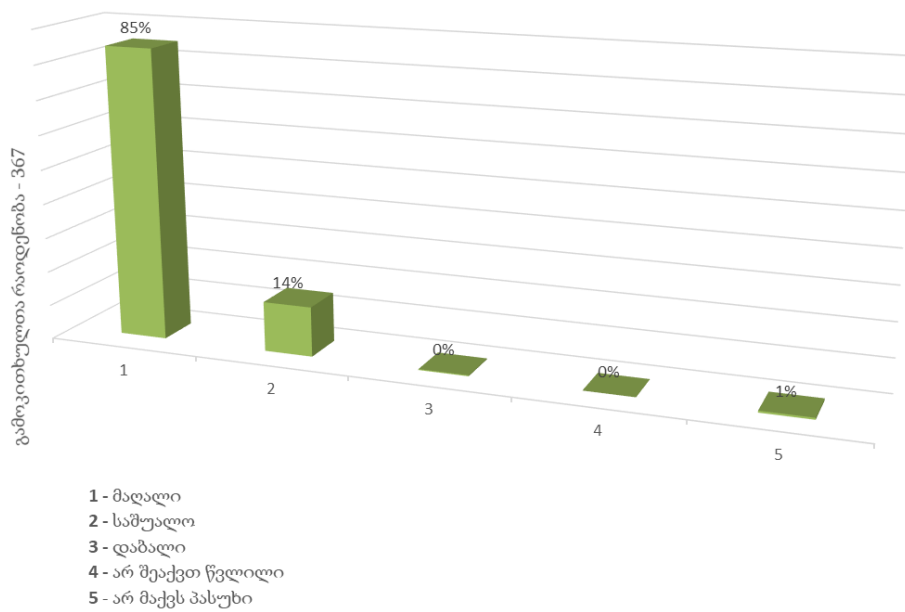
კითხვა 4: თქვენი აზრით, ქვევით დასახელებული პირები რა ხარისხით ახდენენ ზემოქმედებას სასკოლო გადაწყვეტილებებზე?

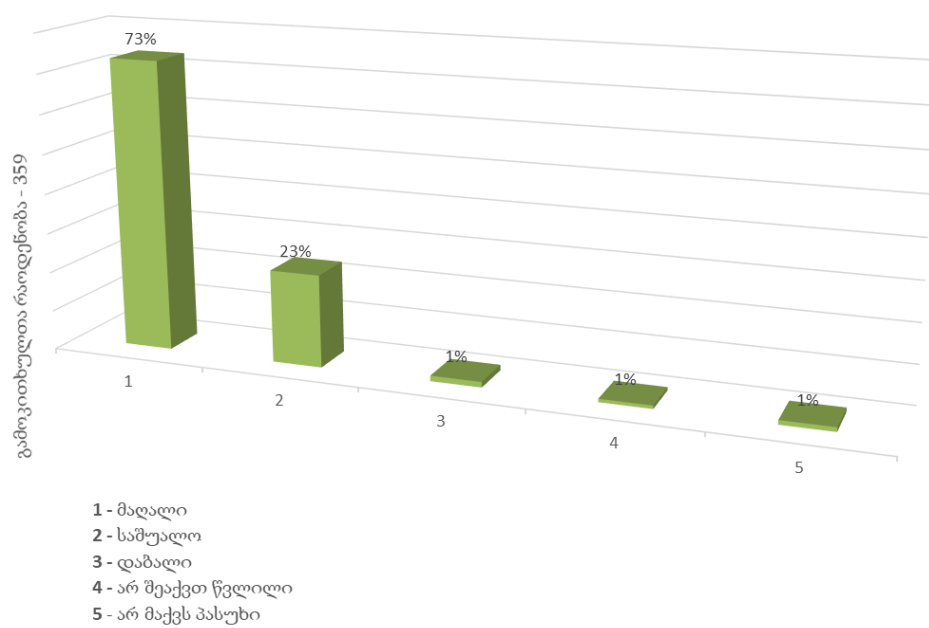
4B - სკოლის დირექტორი

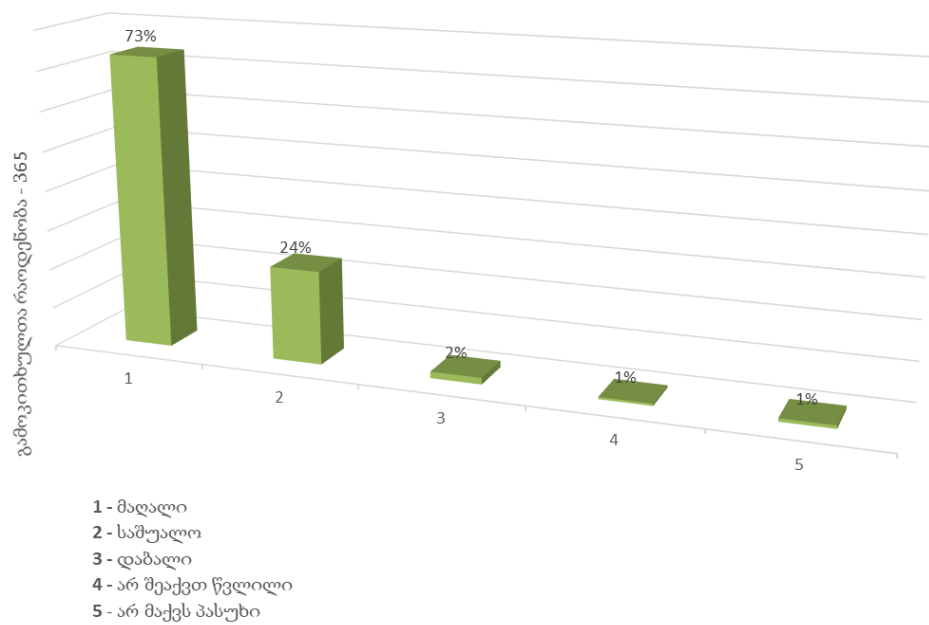
4C - სკოლის დირექციის წარმომადგენლები

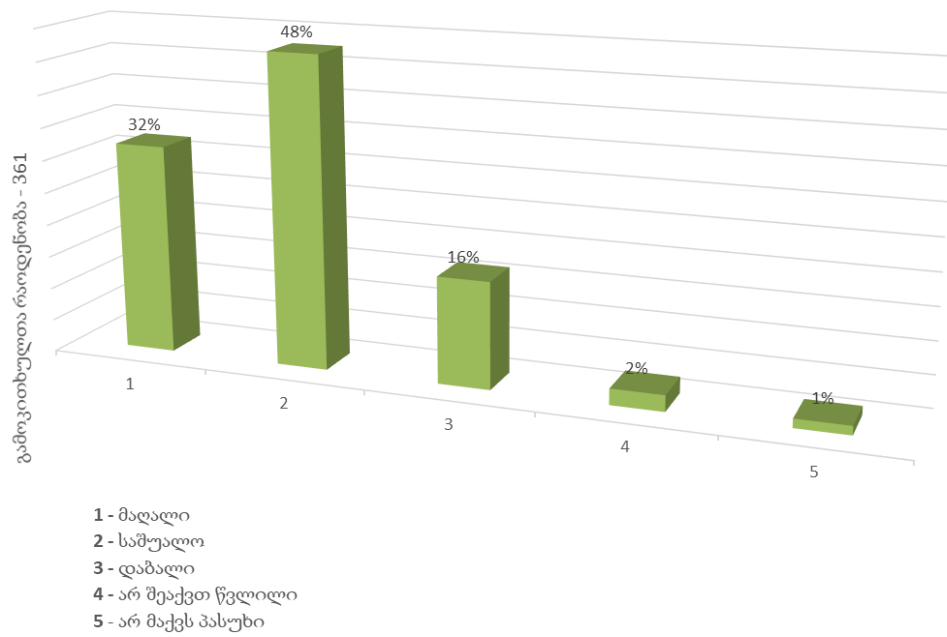
4D - სამეურვეო საბჭო

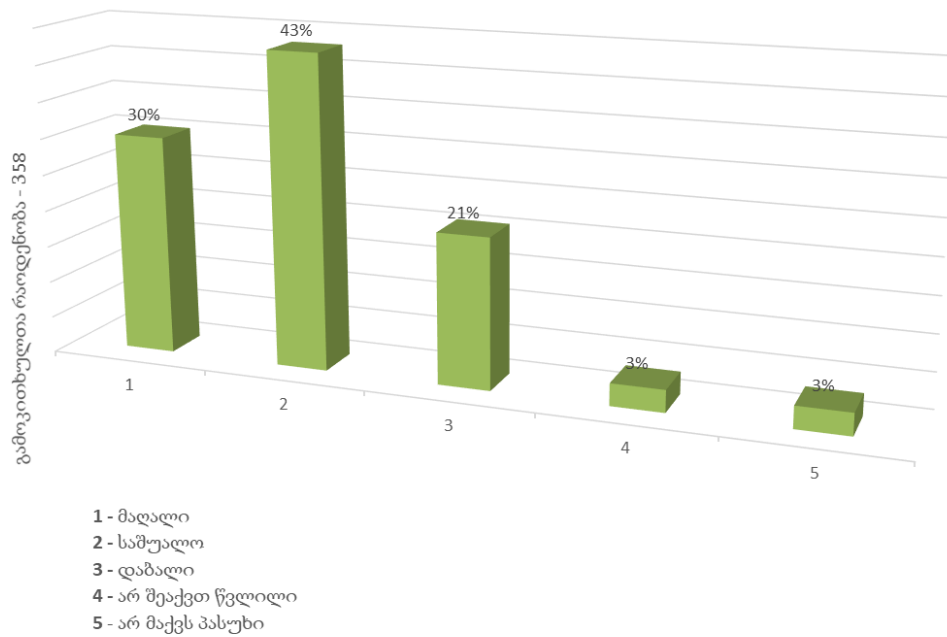
4E - პედაგოგიური საბჭო

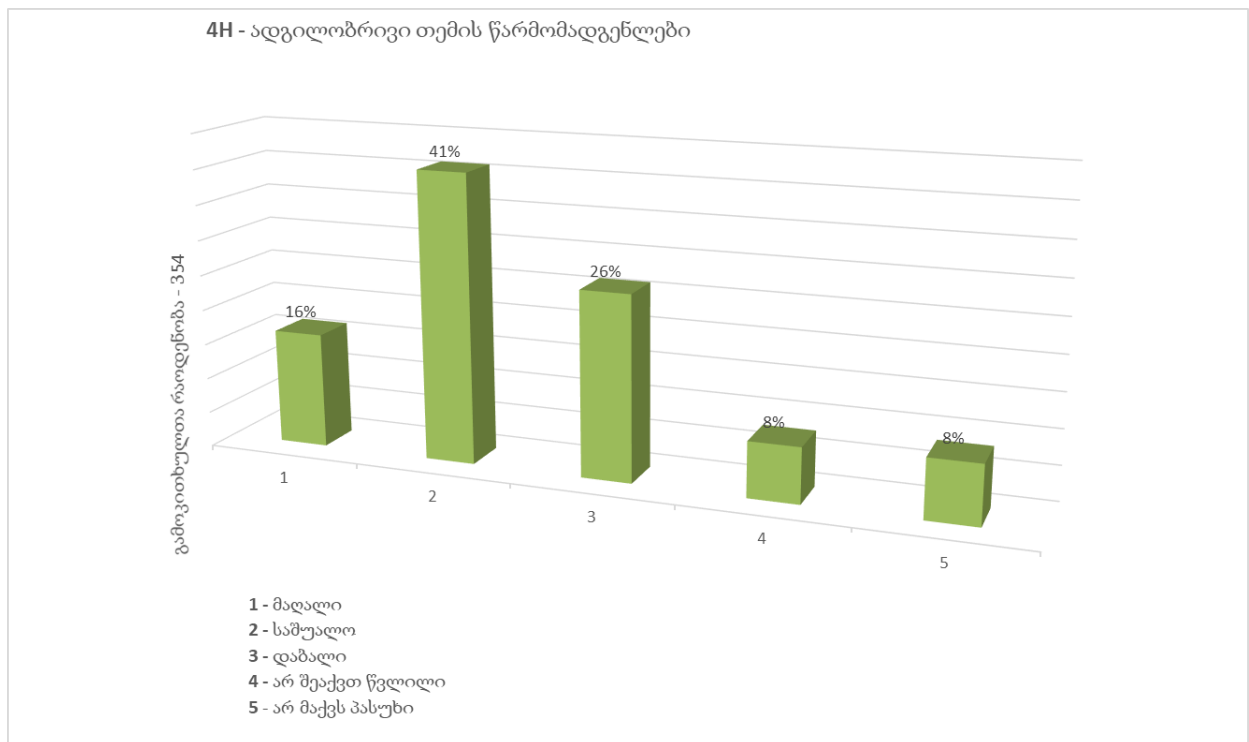

4F - მშობლები

4G - სკოლის არაკადემიური პერსონალი (მაგალითად, ბიბლიოთეკარი, ფსიქოლოგი და სხვ.)

კითხვა 5 - ამ კითხვით, ერთის მხრივ, კონკრეტდება წინა კითხვა და ჩვენ ვიღებთ ინფორმაციას რომელი გადაწყვეტილებების მიღებისას (სასწავლო მასალების შერჩევა, გაკვეთილების განრიგის შედგენა, სკოლის სტრატეგიული გეგმის შემუშავება, სკოლის შინაგანაწესის შემუშავება, კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვა) არიან მასწავლებლები მეტად თუ ნაკლებად ჩართულები; მეორეს მხრივ, კი ჩვენ შეგვიძლია შევაფასოთ როგორც წინა, ასევე ამ კითხვაზე პასუხების გულწრფელობა.

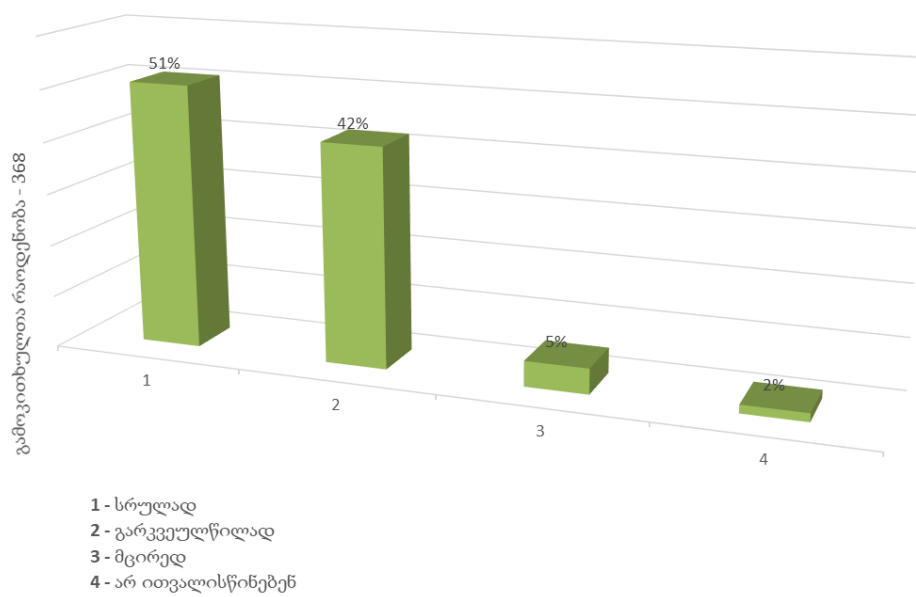
რესპოდენტთა ნახევარი (51 %) ფიქრობს, რომ სასწავლო მასალის შერჩევაში სრულად არის გათვალისწინებული მასწავლებელთა მოსაზრებები. მაშინ, როცა ასევე დიდი ნაწილი (42 %) ფიქრობს, რომ მხოლოდ გარკვეულწილად. დაახლოებით იგივე პროცენტებში გამოიხატება გაკვეთილების განრიგის შედგენაში (53% მაღალი, 41% საშუალო), სკოლის სტრატეგიული გეგმისა (52% მაღალი, 43% საშუალო) და სკოლის შინაგანაწესის შემუშავებაში (62% მაღალი, 33% საშუალო), ასევე კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვაში (56% მაღალი, 40% საშუალო) მასწავლებელთა მოსაზრებების გათვალისწინება.

აღნიშნული მონაცემების შედარებამ წინა კითხვაზე რესპოდენტთა მოსაზრებებთან - რამდენად არიან მასწავლებლები გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ჩართულნი, დაახლოებით ერთნაირი მონაცემები მოგვცა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ მათი თვალთახედვიდან პასუხებს გულწრფელად სცემენ კითხვებს. თუმცა ეს გულწრფელობა გადამოწმდება დირექციის და მოსწავლეთა პასუხებითაც.

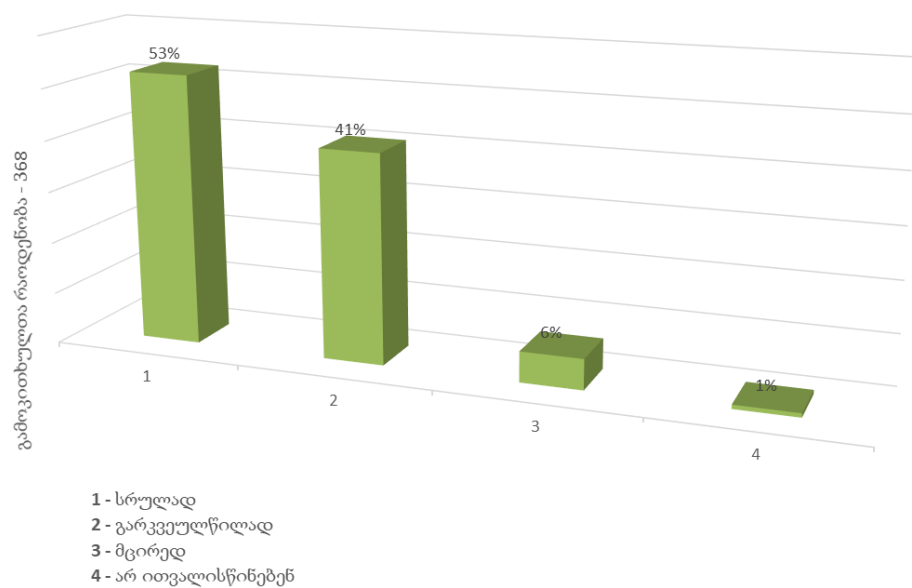
თითოეულ ქვეკითხავზე რესპოდენტთა პასუხები კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ სამიზნე სკოლებში გადაწყვეტილების მიმღებად, ძირითადად, რჩება სკოლის ადინისტრაცია და არა თითოეული მასწავლებელი.

კითხვა 5: რამდენად ითვალისწინებენ მასწავლებელთა მოსაზრებებს ქვემოთ ჩამოთვლილ საკითხებთან დაკავშირებით?

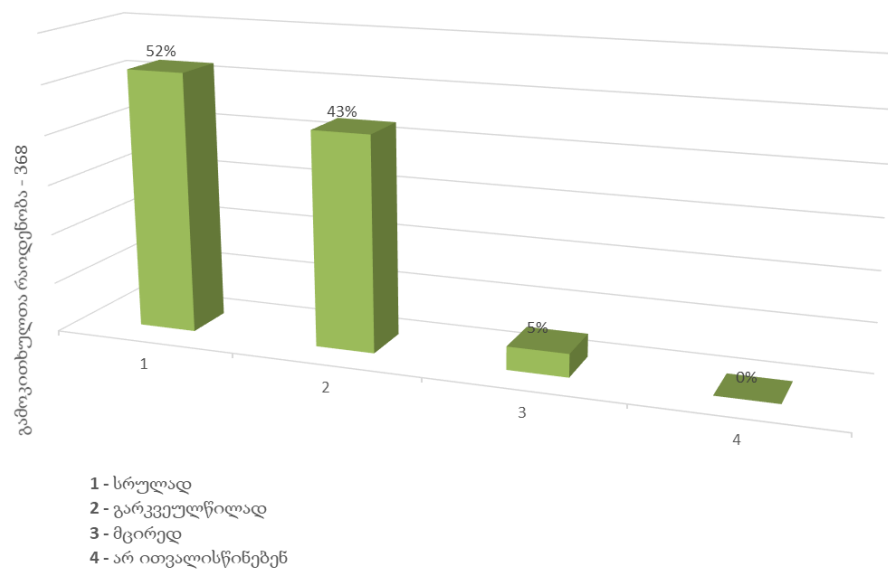
5A - სასწავლო მასალების შერჩევა

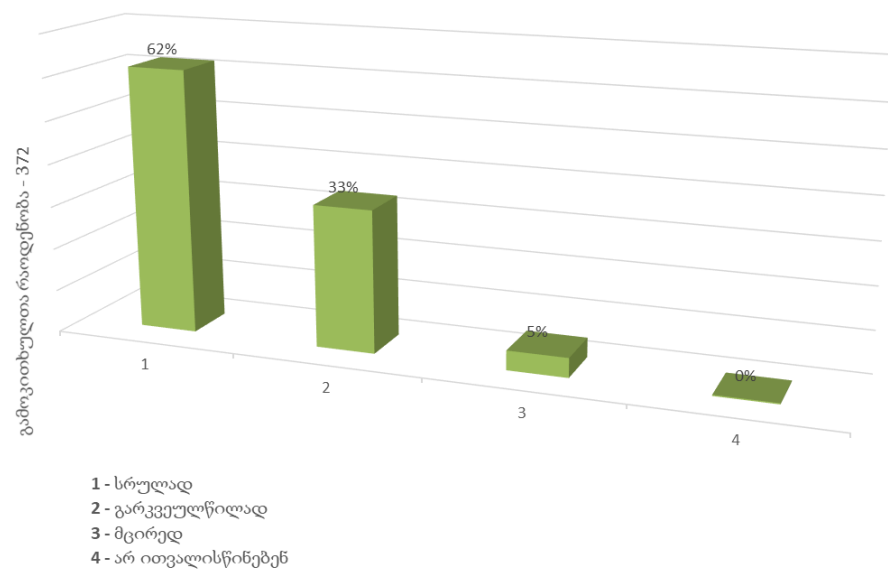
5B - გაკვეთილების განრიგის შედგენა

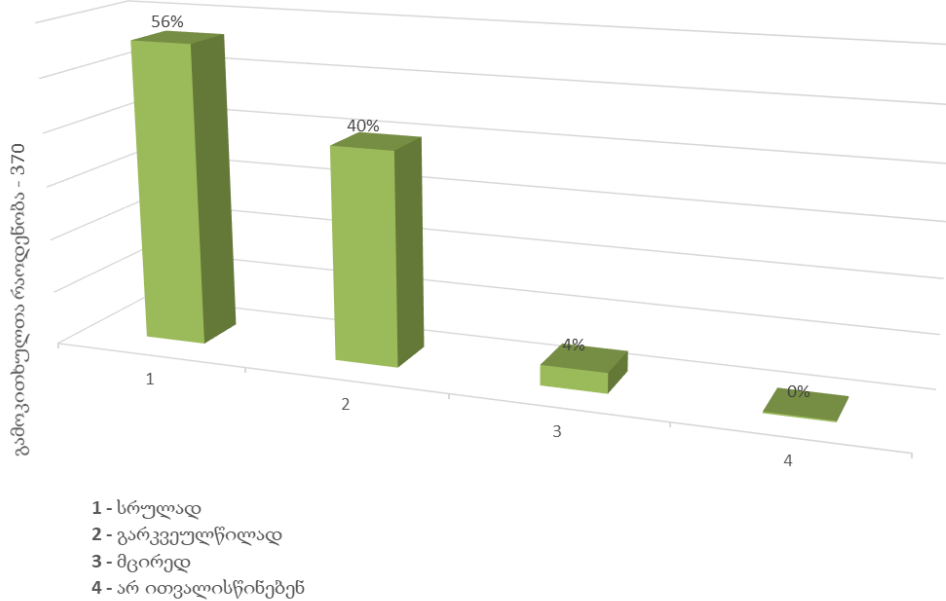
5C - სკოლის სტრატეგიული გეგმის შემუშავება

5D - სკოლის შინაგანაწესის შემუშავება

5E - კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვა

კითხვა 6 - ამ კითხვით რესპოდენტები აფიქსირებენ მოსწავლეების მხრიდან ისეთი არასასურველი/პრობლემური ქცევის სიხშირეს, როგორიცაა ვანდალიზმი, სკოლის გაცდენა, რასიზმი/შოვინიზმი, რელიგიური შეუწყნარებლობა, ჩაგვრა (ბულინგი), ძალადობა, გენდერული სტერეოტიპები, ნარკოტიკების გამოყენება, ალკოჰოლის მოხმარება.

როგორც რესპოდენტთა პასუხებიდან ირკვევა, ყველაზე ნაკლებ პრობლემას წარმოადგენს მოსწავლეებში ისეთი მავნე ჩვევები, როგორიცაა ნარკოტიკებისა და ალკოჰოლის მოხმარება. რესპოდენტთა 90%-ზე მეტი აფიქსირებს, რომ მოსწავლეებში ეს პრობლემა საერთოდ არ შეინიშნება. ასევე აღმოჩნდა, რომ სამიზნე სკოლებში ადგილი არ აქვს ან მეტად იშვიათად აქვს მოსწავლეთა შორის რელიგიური შეუწყნარებლობისა (89 % არასოდეს, 8% იშვიათად) და რასიზმის (79% არასოდეს, 18% იშვიათად) გამოვლინებებს.

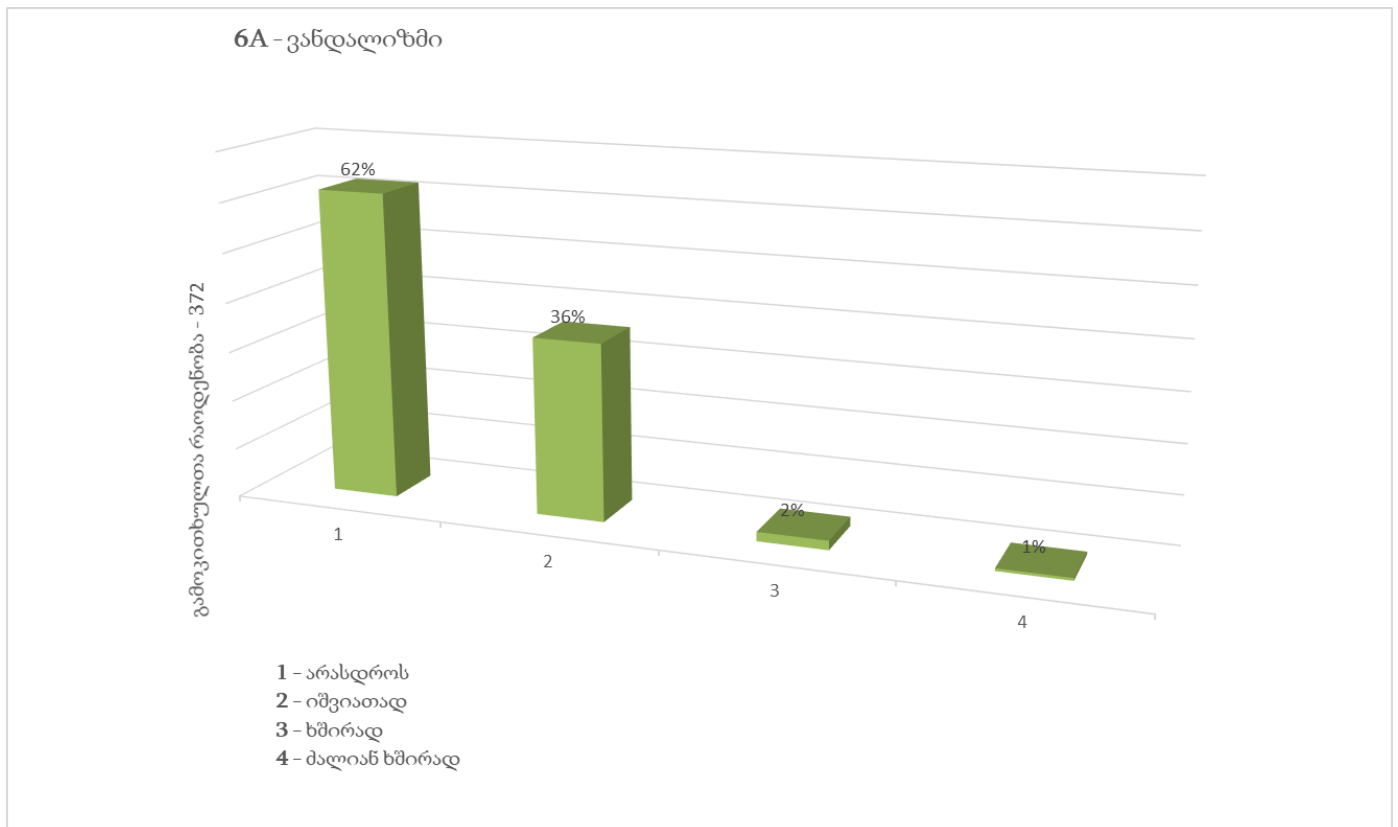
რესპოდენტთა 34 % მიიჩნევს, რომ მათ სკოლებში მოსწავლეთა შორის იშვიათად, მაგრამ მაინც არის სტერეოტიპული დამოკიდებულება გენდერული განსხვავებებისადმი. მაშინ როცა, 62 % თვლის, რომ ეს პრობლემა მათ სკოლებში საერთოდ არ შეინიშნება. კორელაციური ანალიზისას საინტერესო იქნება ეს პროცენტები როგორ არის განაწილებული რეგიონულ, ურბანულ და რურალურ ჭრილში.

რესპოდენტთა ნახევარზე მეტი თვლის, რომ მათ სკოლებში ბულინგს და ძალადობას მოსწავლეთა შორის მართალია იშვიათად, მაგრამ მაინც აქვს ადგილი, მაშინ, როცა მეორე ნახევარი საერთოდ ვერ ხედავს მოსწავლეებს შორის ამ პრობლემას. ასევე არც თუ ისე სახარბიელო მდგომარეობა გამოიკვეთა ვანდალიზმის მხრივაც. მასწავლებელთა 36 % მიიჩნევს, რომ მოსწავლეები იშვიათად, მაგრამ მაინც ჩადიან ვანდალურ საქციელს, 62 % კი აფიქსირებს, რომ არასოდეს.

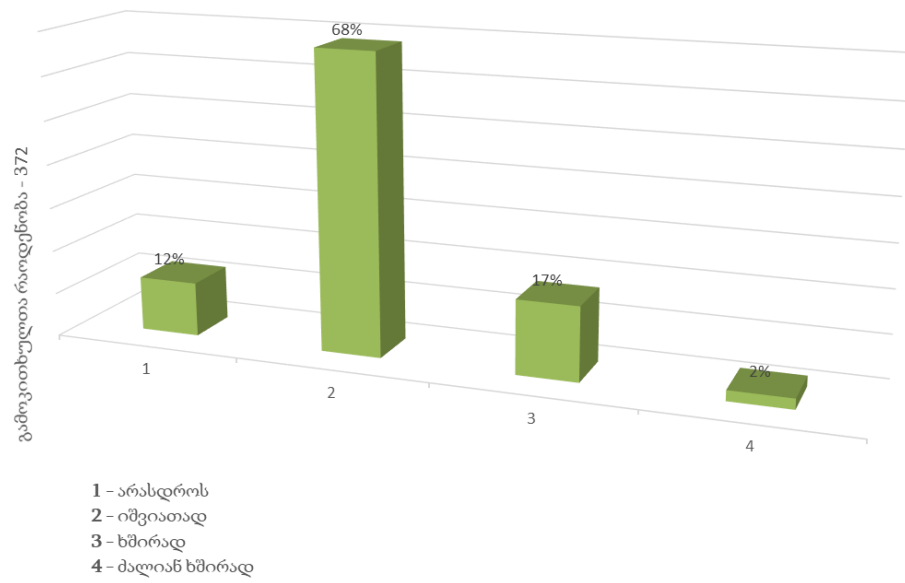
საინტერესოა, რატომ მიიჩნევენ მოსწავლეებში ბულინგის, ძალადობისა და ვანდალიზმის ფაქტების არსებობას ასე განსხვავებული პროცენტით გამოკითხული რესპოდენტები.

რესპოდენტთა აზრით, ყველაზე ხშირია მოსწავლეთა მხრიდან სკოლის უმიზეზოდ გაცდენა, სადაც რესპოდენტთა პროცენტული მაჩვენებელი შემდეგნაირად განაწილდა - 12 % არასოდეს, 68 % იშვიათად, 17 % ხშირად, 2 % ძალიან ხშირად.

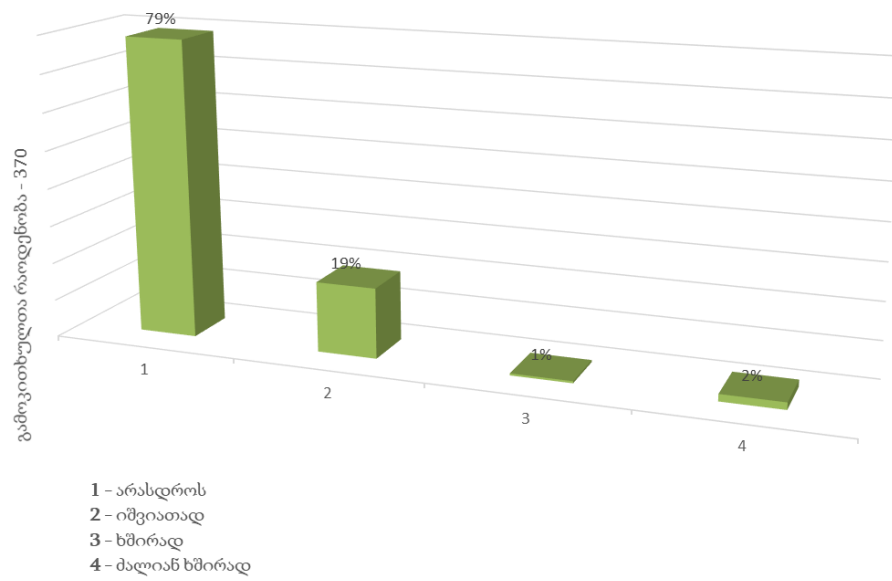
კითხვა 6: მიუთითეთ, რამდენად ხშირად აქვს ადგილი ქვევით ჩამოთვლილ პრობლემებს თქვენი სკოლის მოსწავლეებს შორის

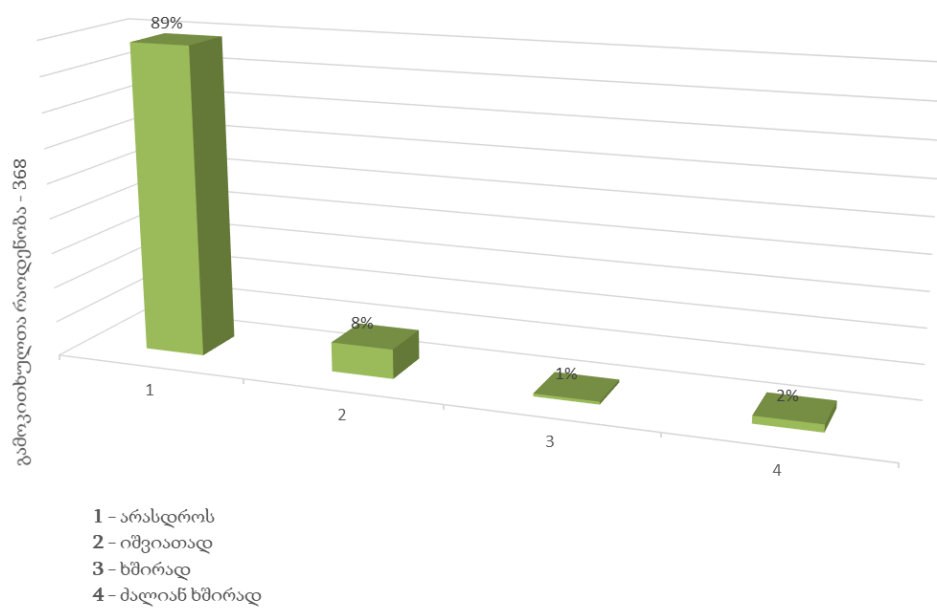
6B - სკოლის გაცდენა

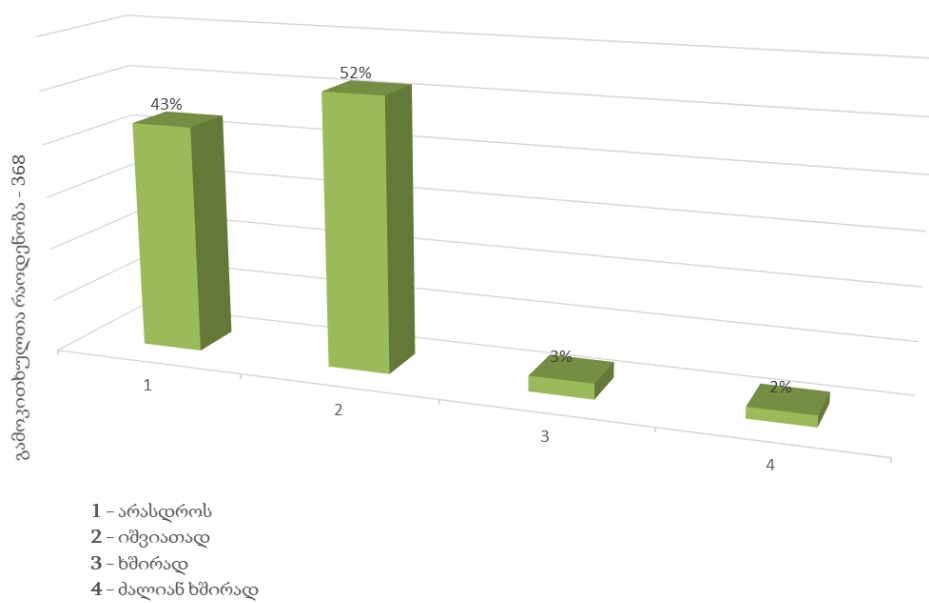
6C - რასიზმი/შოვინიზმი

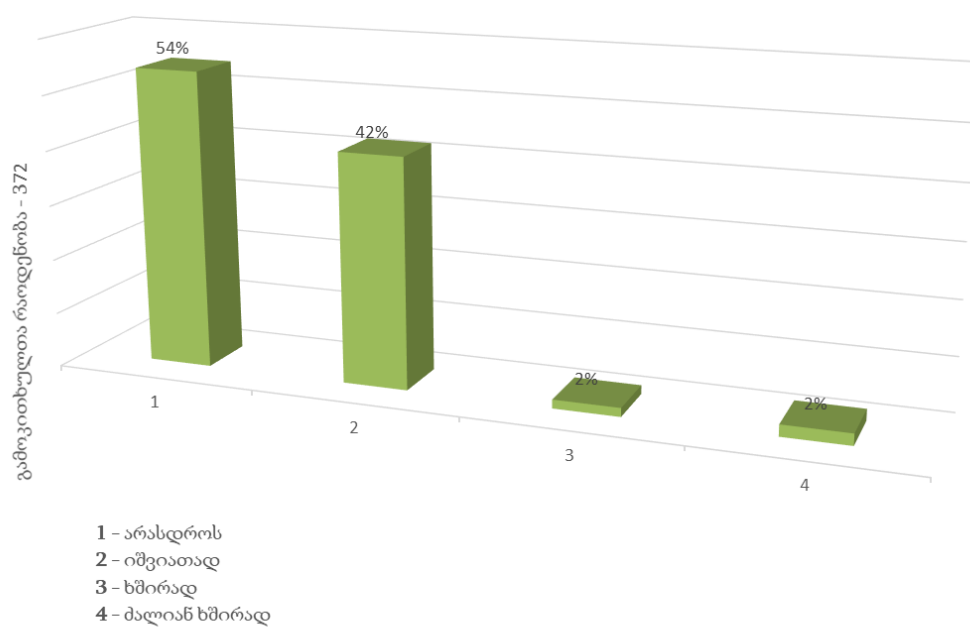
6D - რელიგიური შეუწყნარებლობა

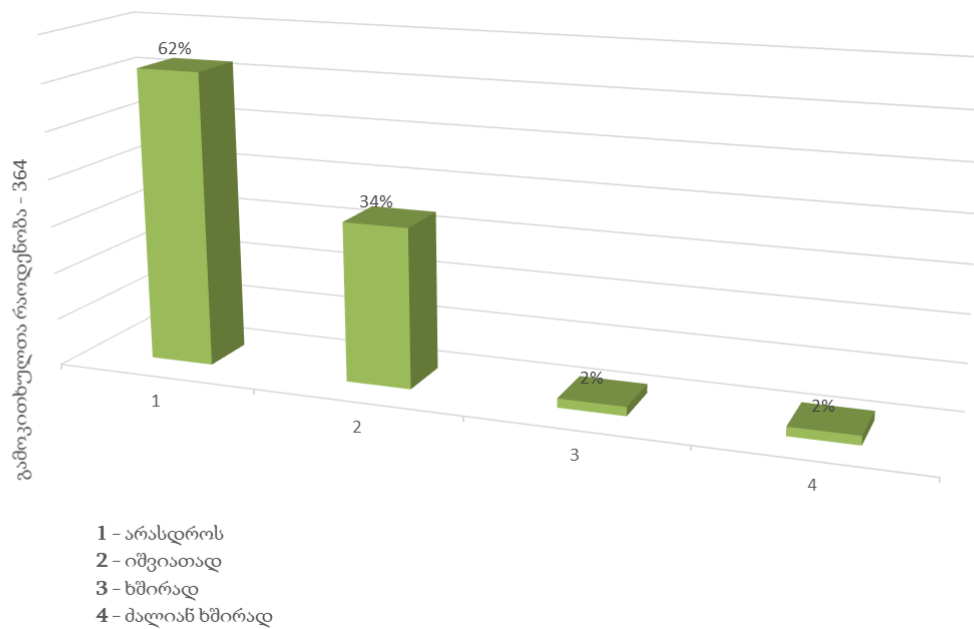
6E - ჩაგვრა (ბულინგი)

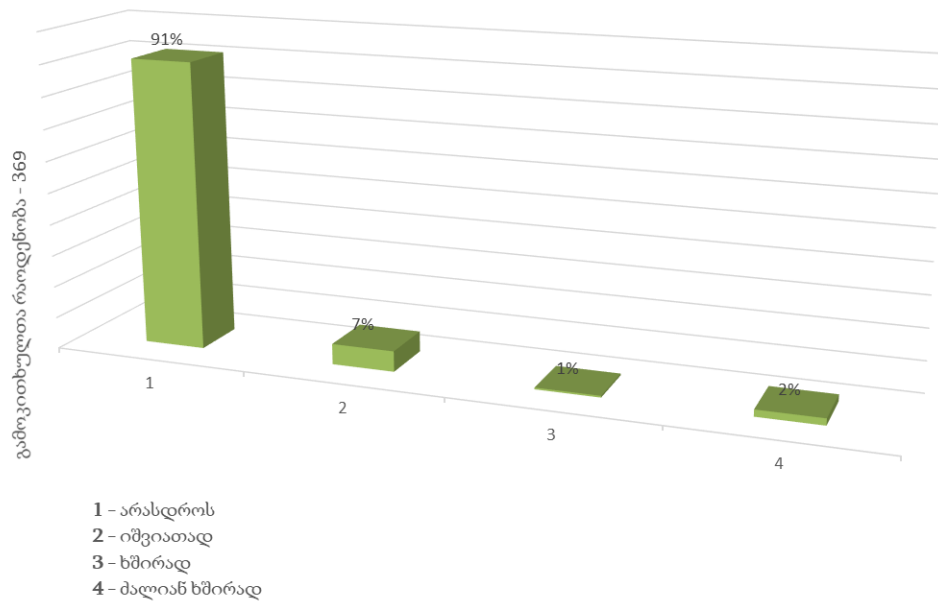
6F - ძალადობა

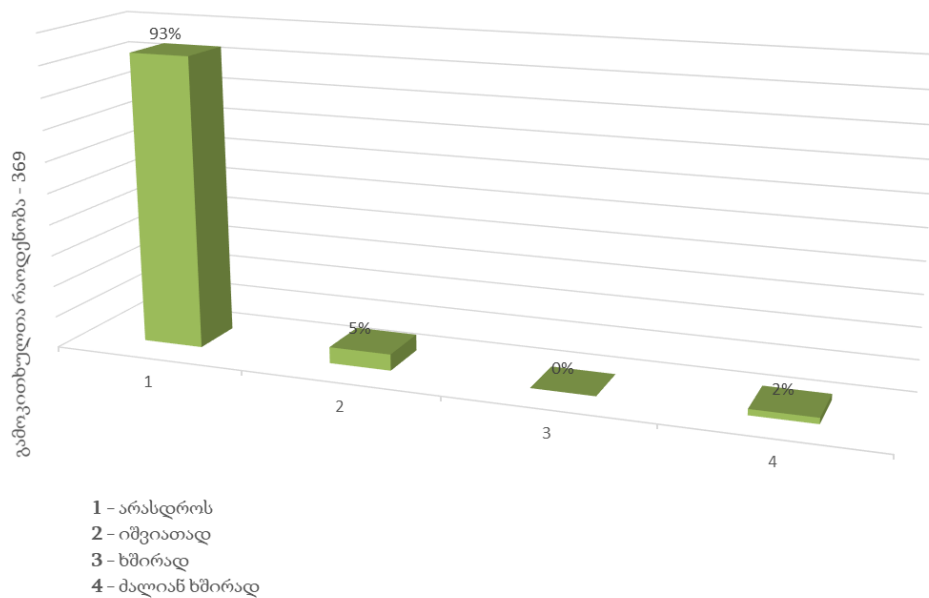
6G - გენდერული სტერეოტიპები

6H - ნარკოტიკების გამოყენება

6I - ალკოჰოლის მოხმარება

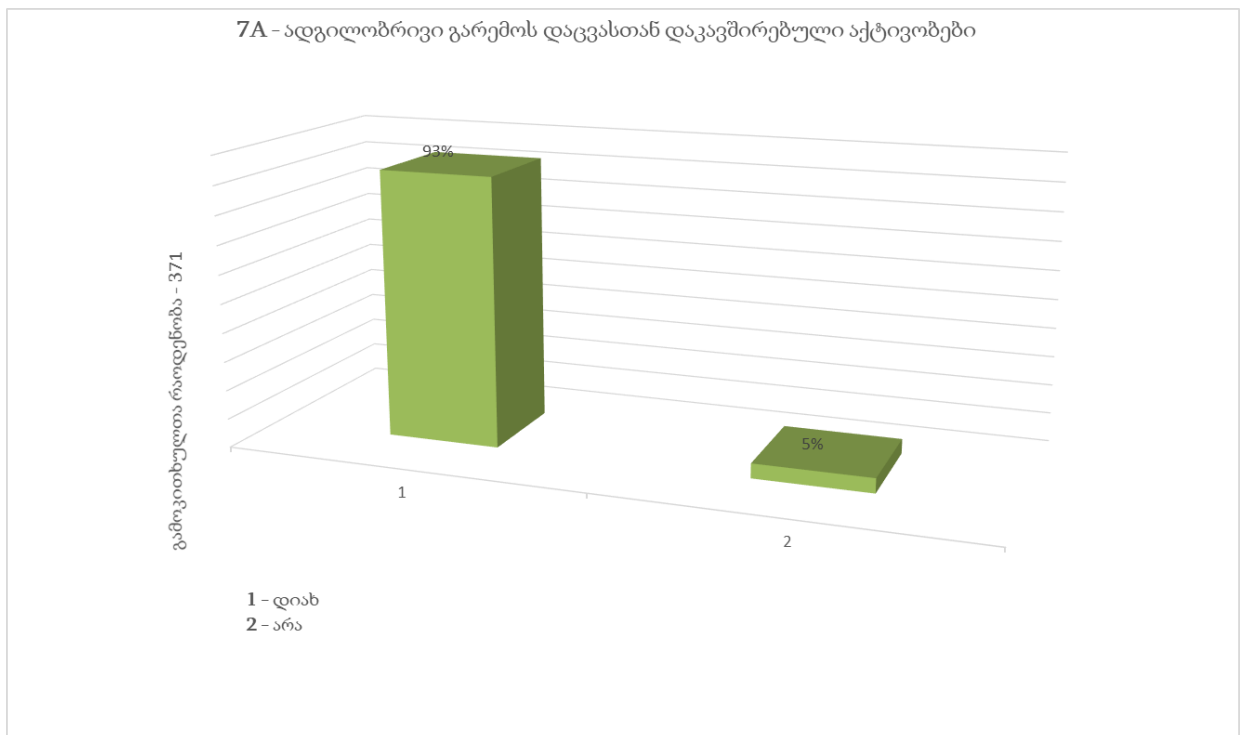

კითხვა 7. ეს კითხვა უკავშირდება მოსწავლეთა აქტივობებს, რომლებიც დაკავირებულია ადგილობრივი გარემოსა და ადამიანის უფლებების დაცვასთან, არაპრივილიგირებულ/მოწყვლად პირებთან და ჯგუფებთან, კულტურული ხასიათის (მაგალითად, დრამა/თეატრი, მუსიკა, კინო) ღონისძიებებთან, ინტერკულტურული

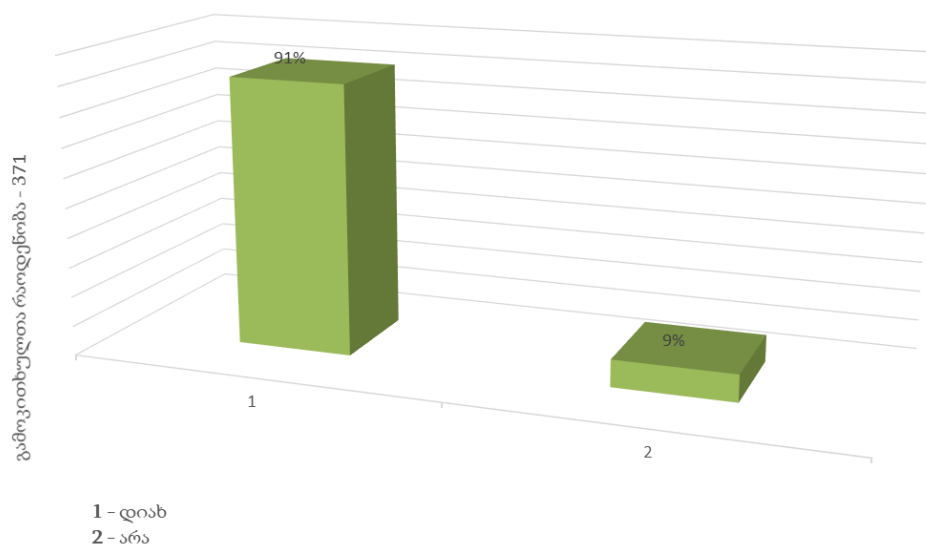
ინიციატივებთან, ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებულ ისეთ კამპანიებთან, როგორიცაა შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე, ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან (მაგალითად, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა. შ.), ასევე სპორტული ღონისძიებებთან. იგი გვიჩვენებს თუ როგორ აფასებენ მასწავლებლები მოსწავლეთა ჩართულობას ჩამოთვლილ აქტივობებში. გამოკითხვის შედეგები ანალიზის საფუძველზე, შეიძლება აღინიშნოს, რომ მასწავლებელთა აზრით, მოსწავლეთა უმრავლესობა ჩართულია სახვადასხვა ღონისძიებებში. 371 გამოკითხული მასწავლებელი მიუთითებს, რომ მათი მოსწავლეების 93 % მონაწილეობდა ადგილობრივი გარემოს დაცვის აქტივობებში; ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებულ ღონისძიებებში მოსწავლეთა 91 %. კულტურული ხასიათის ღონისძიებებში, ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებული ისეთ კამპანიებში (შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე), ასევე სპორტულ ღონისძიებებში მოსწავლეთა აქტივობა საკმაოდ მაღალია და შესაბამისად, შეადგენს 90%-ს, 89%-ს და 88%-ს.

შედარებით დაბალი აღმოჩნდა მოსწავლეთა აქტივობა არაპრივილიგირებულ/ მოწყვლად პირებთან და ჯგუფებთან და ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებული ღონისძიებებში. მასწავლებლების თვლიან, რომ აღნიშნულ აქტივობებში მოსწავლეთა მონაწილეობა შეადგენს 62%-ს და 77%-ს.

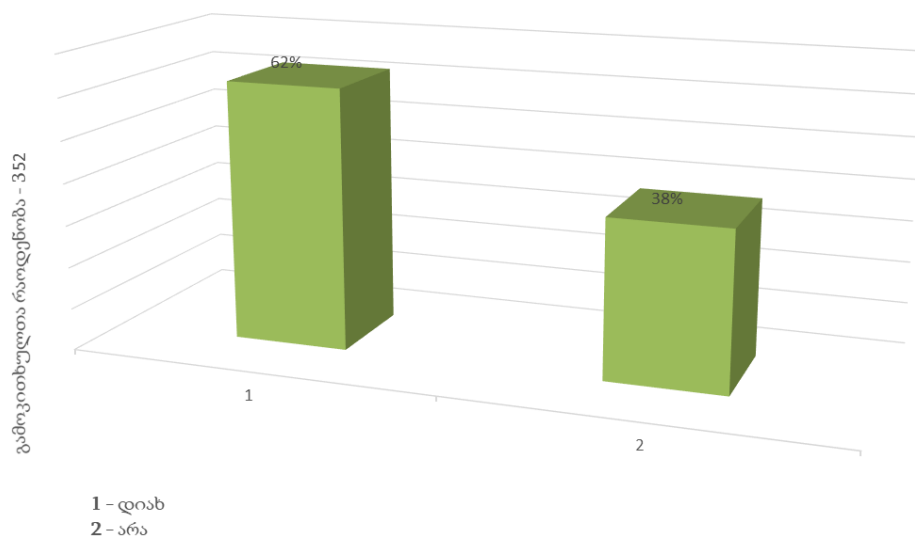
კითხვა 7: მიმდინარე სასწავლო წელს, თქვენს ან სამიზნე კლასების (IX, XI) მოსწავლეებს ჰქონდა თუ არა შესაძლებლობა მონაწილეობა მიეღო ქვევით ჩამოთვლილ აქტივობებში?

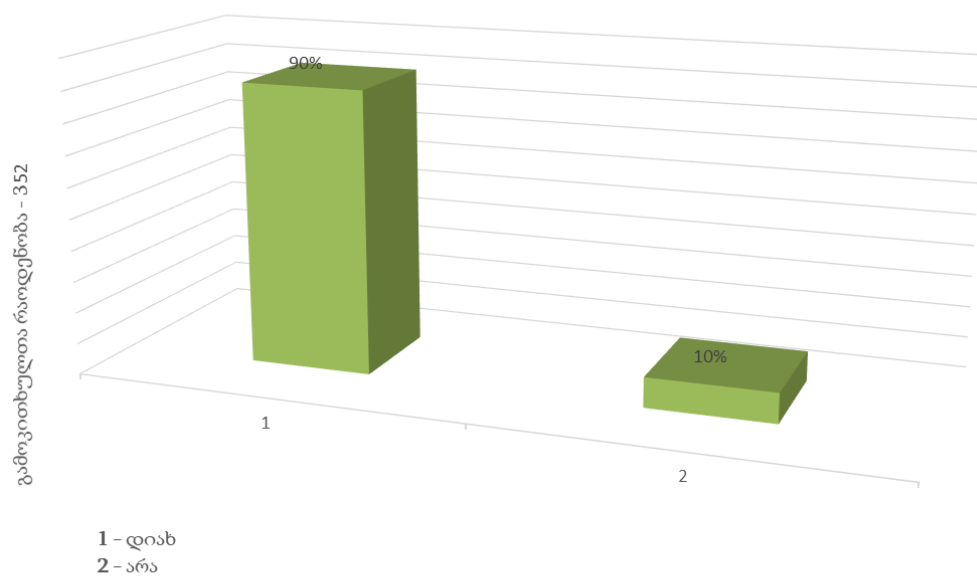
7B - ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული პროექტები

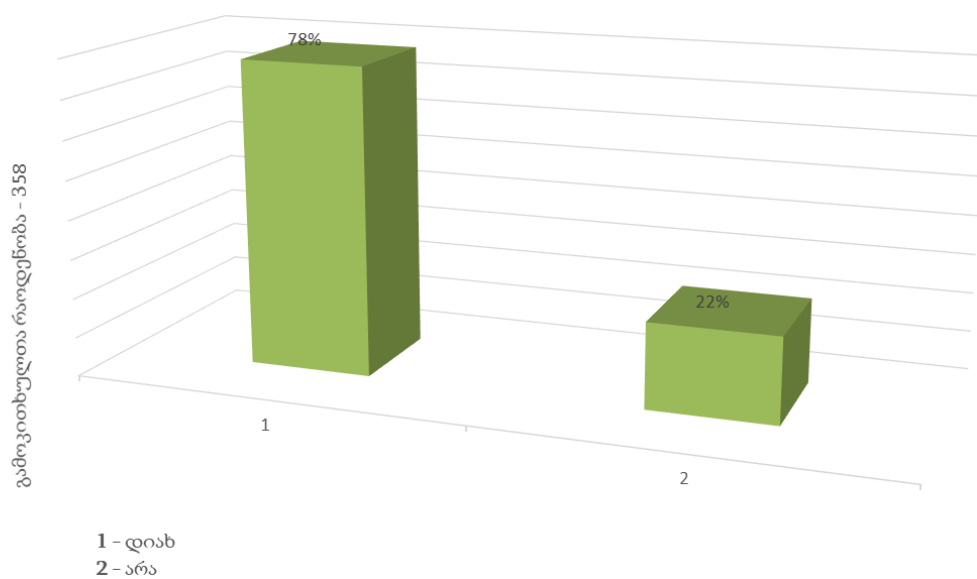
7C - არაპრივილიგირებულ/მოწყვლად პირებთან და ჯგუფებთან დაკავშირებული აქტივობები

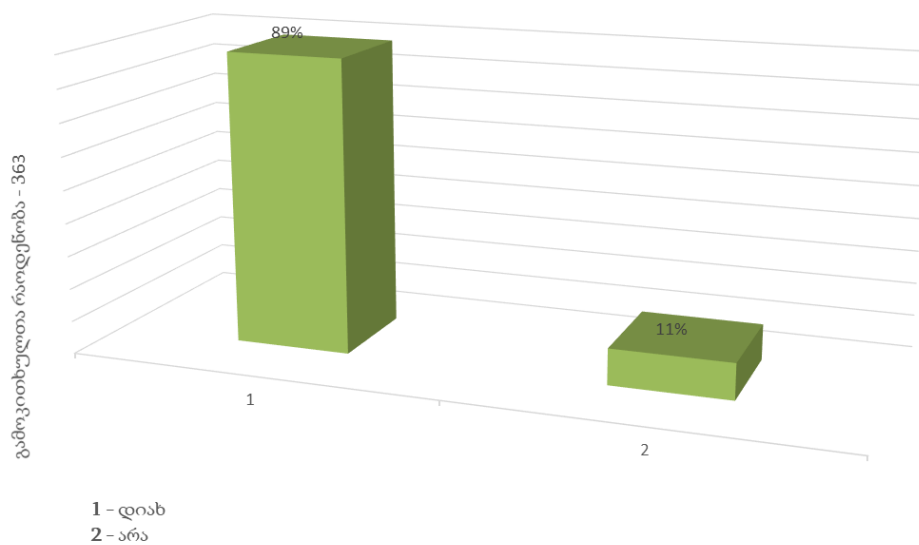
7D - კულტურული ხასიათის აქტივობები (მაგალითად, დრამა/თეატრი, მუსიკა, კინო)

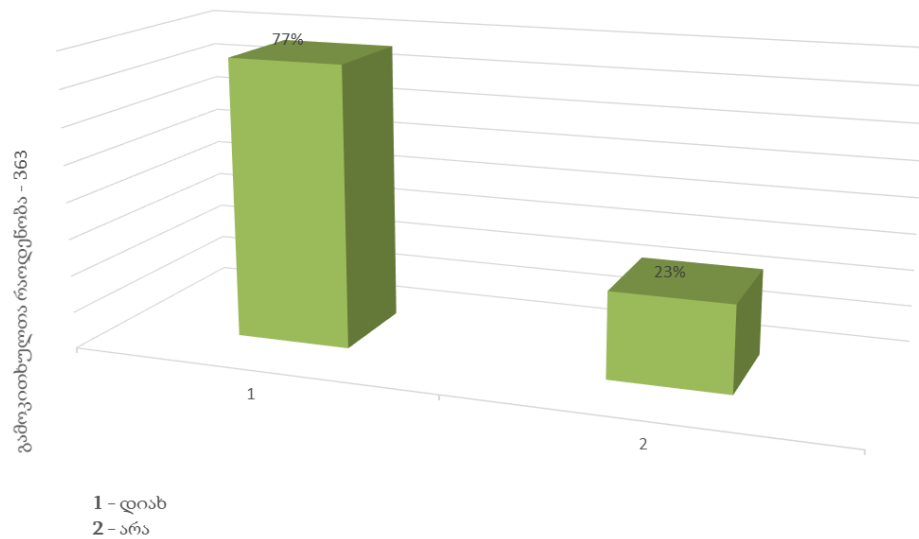
7E - ინტერკულტურული ინიციატივები

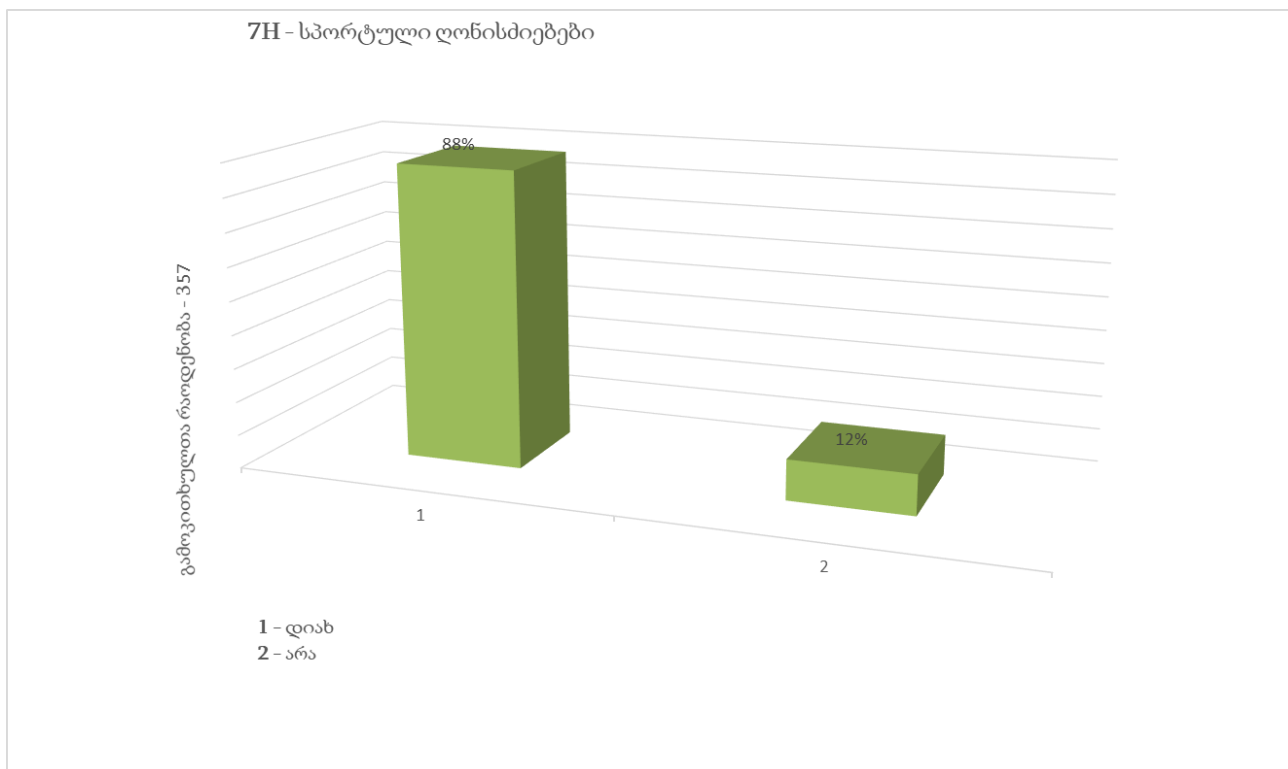

7F - ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებული კამპანიები, როგორიცაა შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე

7G - ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებული საკმიანობა (მაგალითად, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა. შ.)

კითხვა 8. ეს კითხვა ეხება უშუალოდ მასწავლებლების აქტივობებს. იგი წარმოდგენას გვიქმნის, თუ როგორია მასწავლებლების ჩართულობა ბოლო ერთი წლის განმავლობაში სკოლის ფარგლებს გარეთ, სხვადასხვა ორგანიზაციების ინიციატივით განხორციელებულ ღონისძიებებში. პასუხიების მიხედვით, მათში მასწავლებელთა მონაწილეობის ინტენსივობა შეიძლება დავაჯგუფოთ შემდეგნაირად:

აქტივობები, რომლებშიც მასწავლებლებს ყველაზე ნაკლებად მიუღიათ მონაწილეობა: პოლიტიკური პარტიების ან ორგანიზაციების (უარყოფითი პასუხი - 72%), რელიგიური ორგანიზაციების მიერ მართული ჯგუფების (უარყოფითი პასუხი - 76%), პროფესიული კავშირების (უარყოფითი პასუხი - 51%), მასწავლებელთა ასოციაციების (უარყოფითი პასუხი - 47%) აქტივობები. შესაბამისად მცირეა იმ მასწავლებელთა რიცხვი, რომლებიც ზოგჯერ იღებენ მონაწილეობას აღნიშნულ ღონისძიებებში და შესაბამისად, შეადგენს - 24%-ს, 20%-ს, 39%-ს და 37%-ს. უმნიშვნელოა იმ მასწავლებლების რაოდენობა, რომლებიც თვეში ერთხელ ან უფრო ხშირად მონაწილეობენ ჩამოთვლილ აქტივობებში (3%-დან - 1%-მდე). ასევე მცირეა მასწავლებელთა ასოციაციების და პროფესიული კავშირების აქტივობებში მონაწილე მასწავლებლების რაოდენობა.

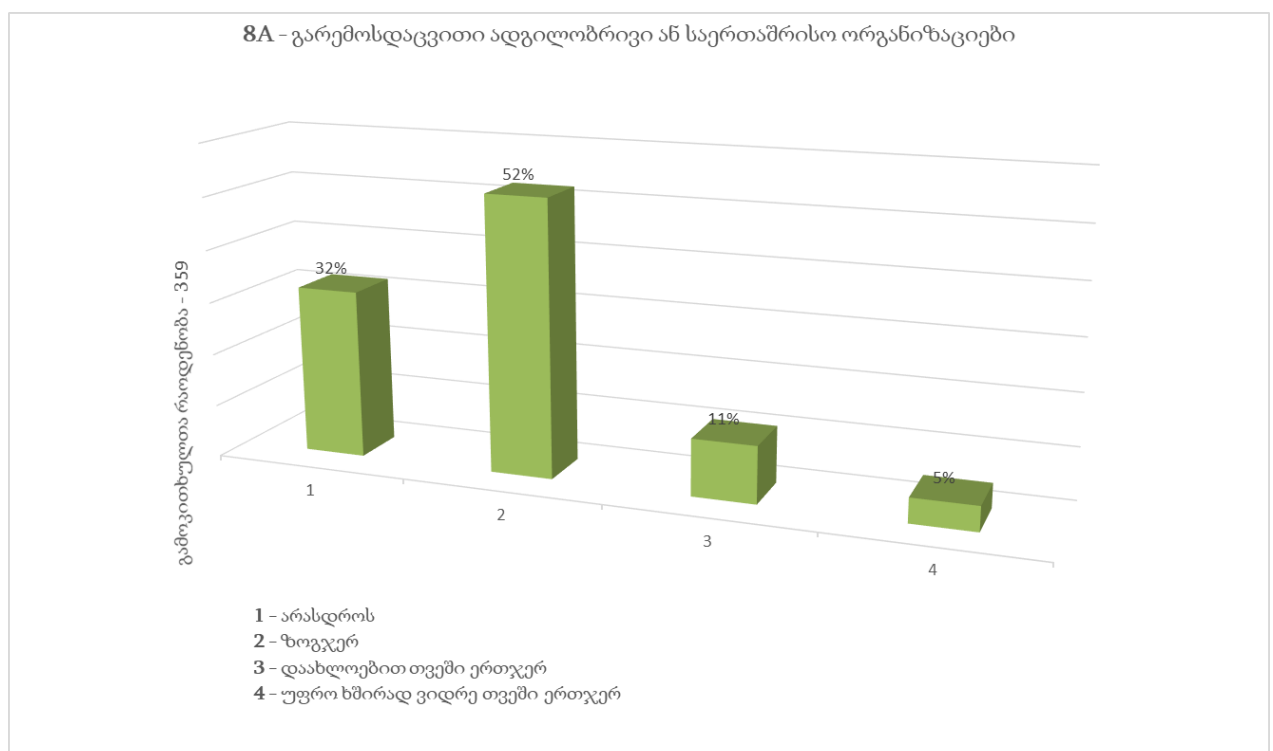
მონაწილეობის საშუალო დონეს შეიძლება მივაკუთვნოთ: (ა) ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციის ხელშეწყობი კულტურული ჯგუფების აქტივობებში მონაწილეობა, სადაც მასწავლებელთა 40 %-ს საერთოდ არ მიუღია მონაწილეობა; 44%-მა აღნიშნა, რომ ზოგჯერ იღებდა მონაწილეობას, 10% თვეში ერთხელ, ხოლო 6% კიდევ უფრო ხშირად იღებდა მონაწილეობას; (ბ) იმ ჯგუფების აქტივობებში ჩართულობა, რომლებიც ეხმარებიან სოციალურად დაუცველ პირებს, სადაც მასწავლებელთა 34 %-ს საერთოდ არ მიუღია მონაწილეობა; 55%-მა აღნიშნა, რომ ზოგჯერ იღებდა მონაწილეობას, 7% თვეში ერთხელ, ხოლო 4% კიდევ უფრო ხშირად იღებდა მონაწილეობას; (გ) გარემოსდაცვითი ადგილობრივი ან საერთაშორისო

ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული აქტივობა, რომელშიც მასწავლებელთა 32 %-ს საერთოდ არ მიუღია მონაწილეობა; 52%-მა აღნიშნა, რომ ზოგჯერ იღებდა მონაწილეობას, 11% თვეში ერთხელ, ხოლო 5% კიდეც უფრო ხშირად იღებდა მონაწილეობას.

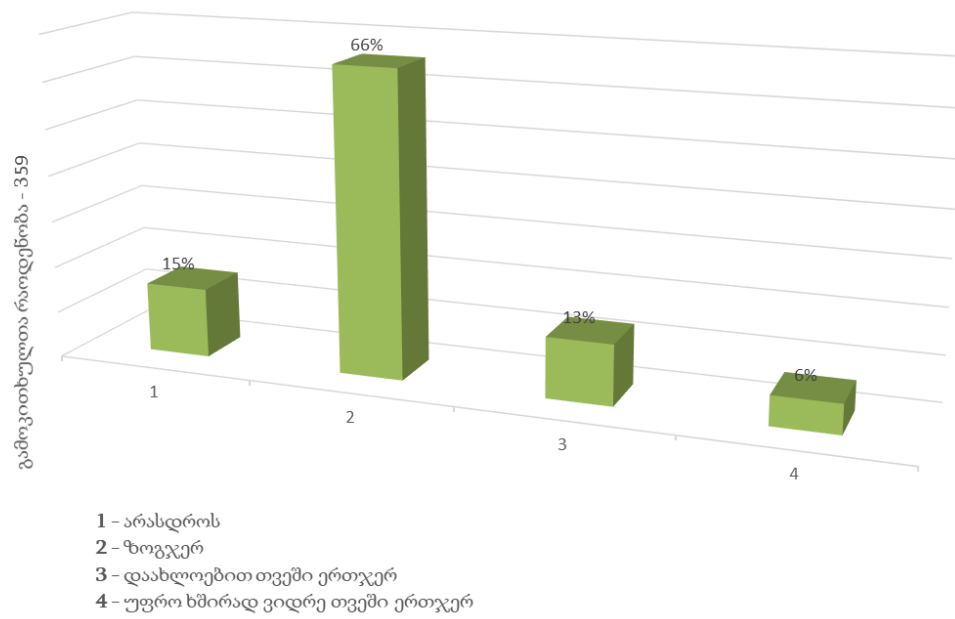
აქტივობები, რომლებშიც მასწავლებელთა ყველაზე მეტ რაოდენობას მიუღია მონაწილეობა არის კულტურული და/ან საგანმანათლებლო ორგანიზაციების აქტივობები, სადაც მასწავლებელთა მხოლოდ 15 %-ს არ მიუღია მონაწილეობა; 66%-მა აღნიშნა, რომ ზოგჯერ იღებდა მონაწილეობას, 13% თვეში ერთხელ, ხოლო 6% კიდეც უფრო ხშირად მონაწილეობდა მსგავს ღონისძიებებში. ამავე ჯგუფში შედის ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციების აქტივობებში მონაწილეობა, რომელშიც მასწავლებელთა 23 %-ს საერთოდ არ მიუღია მონაწილეობა; 57%-მა აღნიშნა, რომ ზოგჯერ იღებდა მონაწილეობას, 13% თვეში ერთხელ, ხოლო 7% კიდეც უფრო ხშირად იღებდა მონაწილეობას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მასწავლებელთა მონაწილეობა/არ მონაწილეობა აქტივობებში მხოლოდ მათ აქტიურობაზე არ არის დამოკიდებული. მაგალითად, ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციის ხელშეწყობი კულტურული ჯგუფების აქტივობებში მონაწილეობას ალბათ ვერ მიიღებს იმ რეგიონის ან მუნიციპალიტეტის მასწავლებლები, სადაც ეთნიკურ უმცირესობები ნაკლებად არიან წარმოდგენილნი.

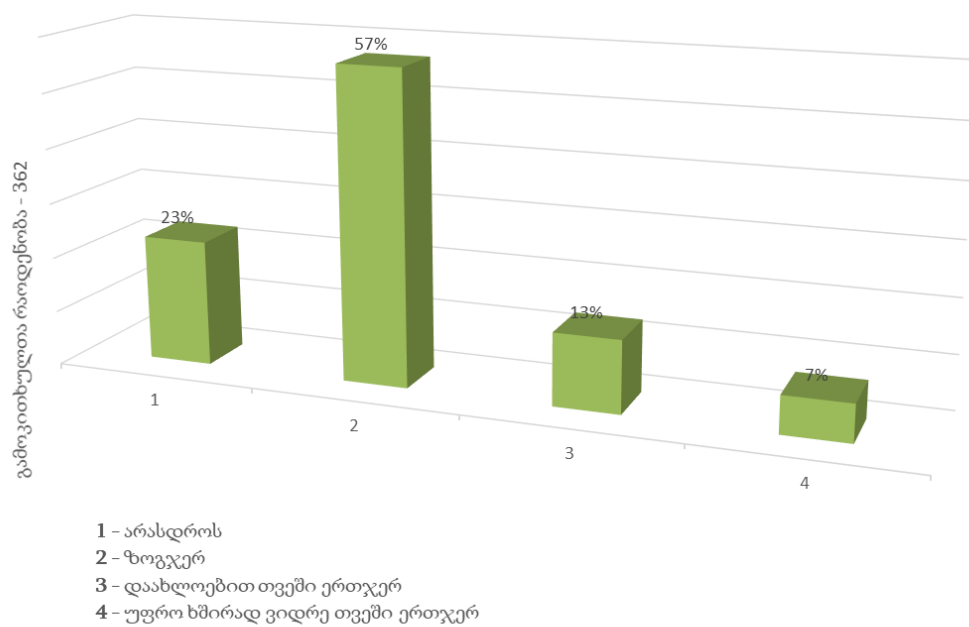
კითხვა 8: თქვენი სკოლის საქმიანობის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობების გარდა, ბოლო თორმეტი თვის განმავლობაში, რამდენად ხშირად მიგიღიათ მონაწილეობა შემდეგი ორგანიზაციების /ჯგუფების მიერ განხორციელებულ ღონისძიებებში?

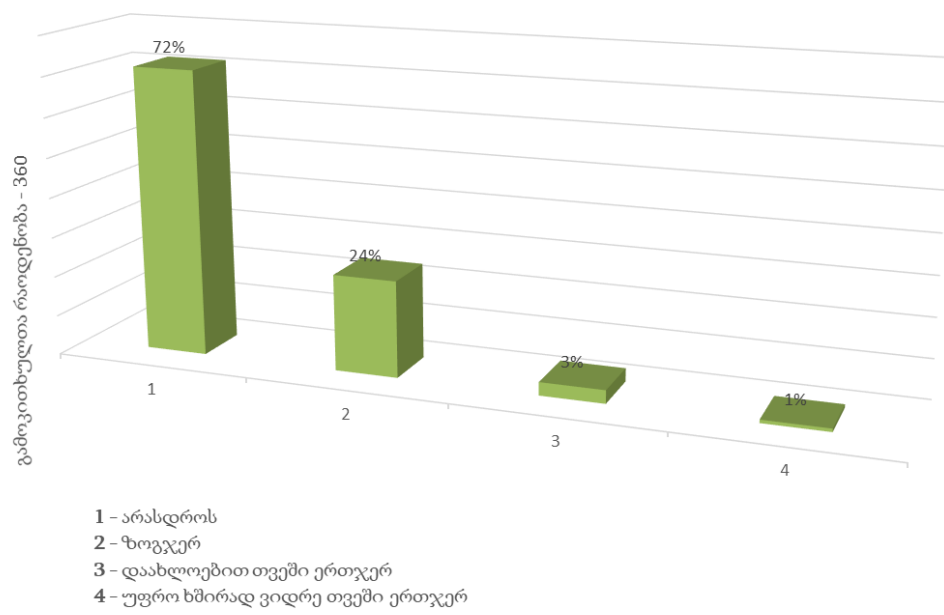
8B - კულტურული და/ან საგანმანათლებლო ორგანიზაციები

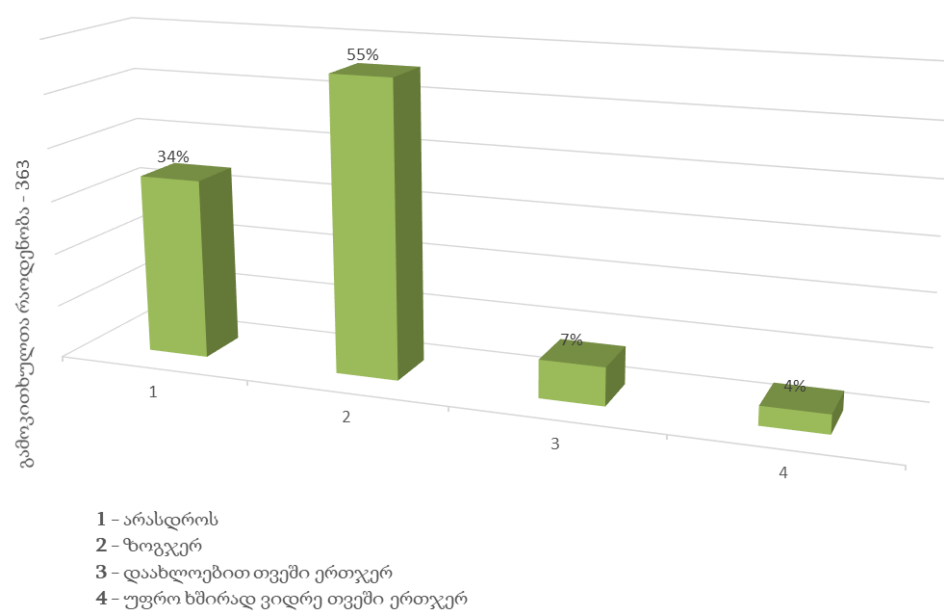
8C - ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციები

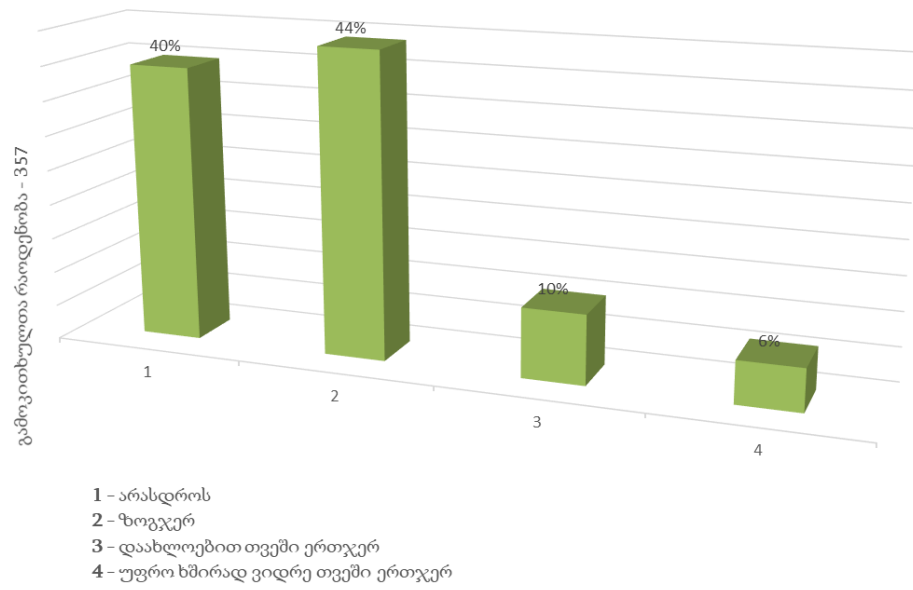
8D - პოლიტიკური პარტიები ან ორგანიზაციები

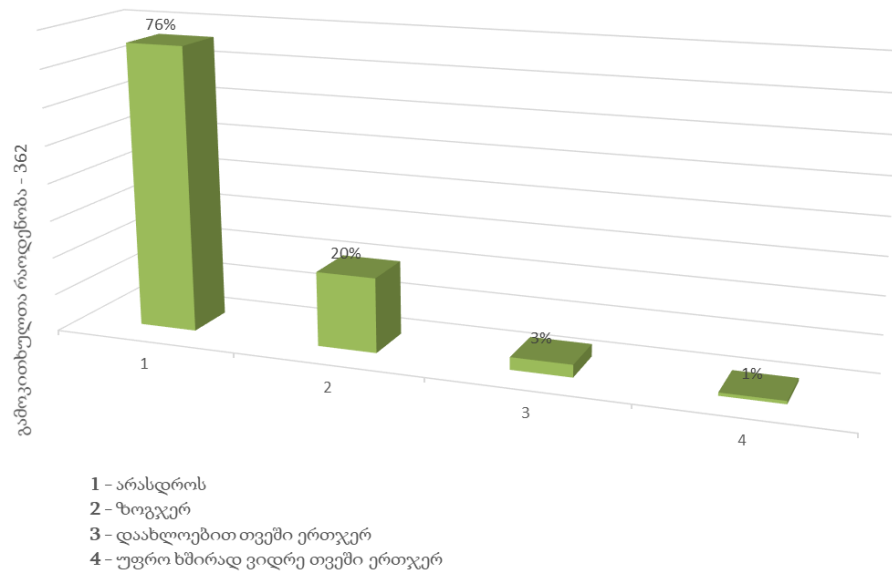
8E - ჯგუფები, რომლებიც ეხმარებიან სოციალურად დაუცველ პირებს

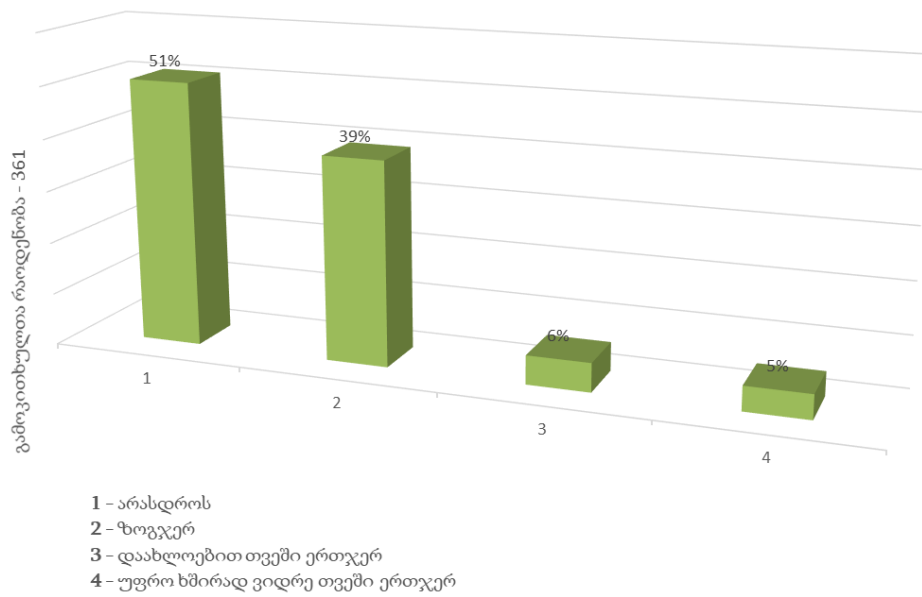
8F - ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციის ხელშეწყობი კულტურული ჯგუფები

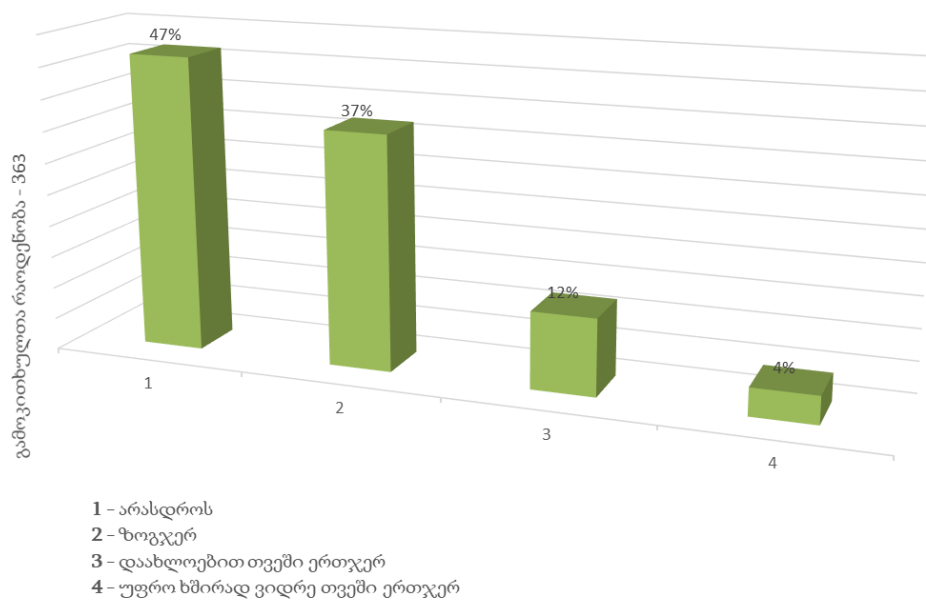
8G - რელიგიური ორგანიზაციების მიერ მართული ჯგუფები

8I - პროფესიული კავშირები

8J - მასწავლებელთა ასოციაციები

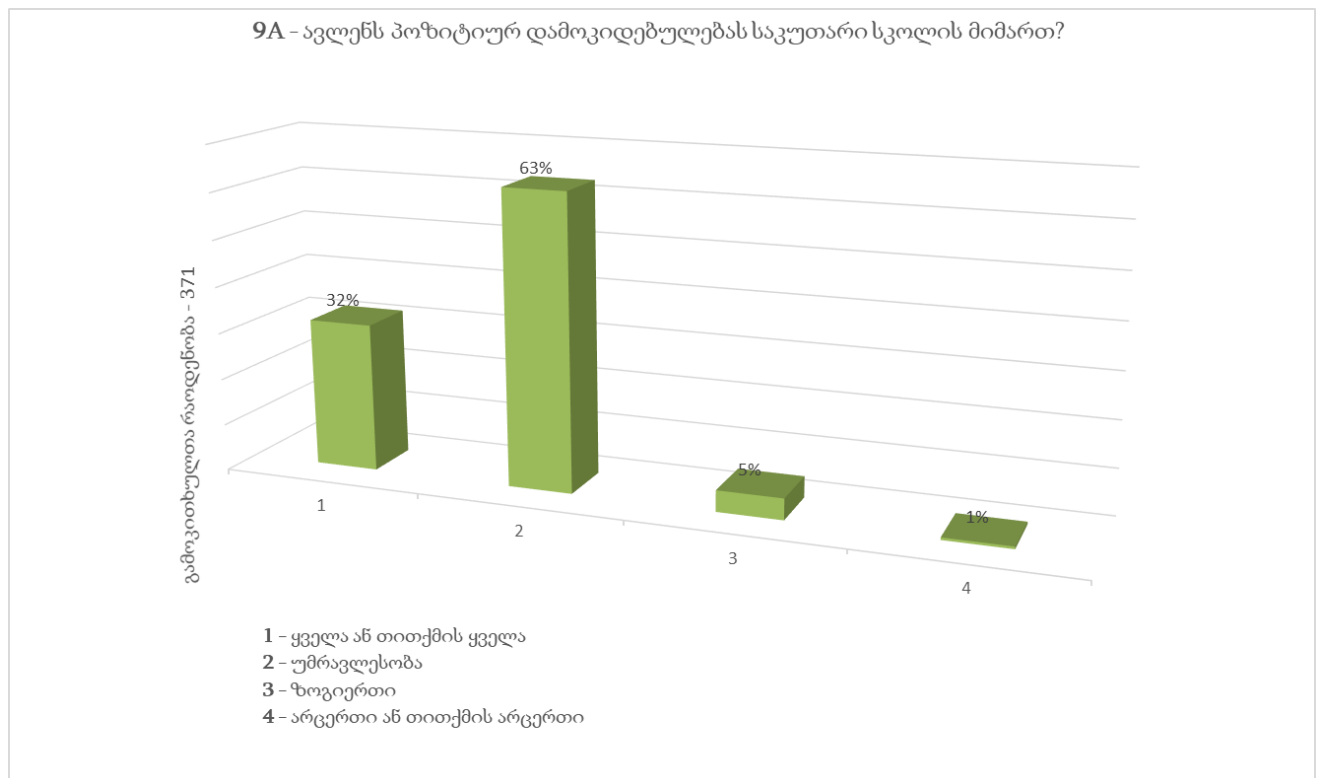
კითხვა 9 წარმოდგენას გვიქმნის იმაზე, თუ როგორ აფასებენ მასწავლებლები სკოლის მიმართ მოსწავლეების დამოკიდებულებას.

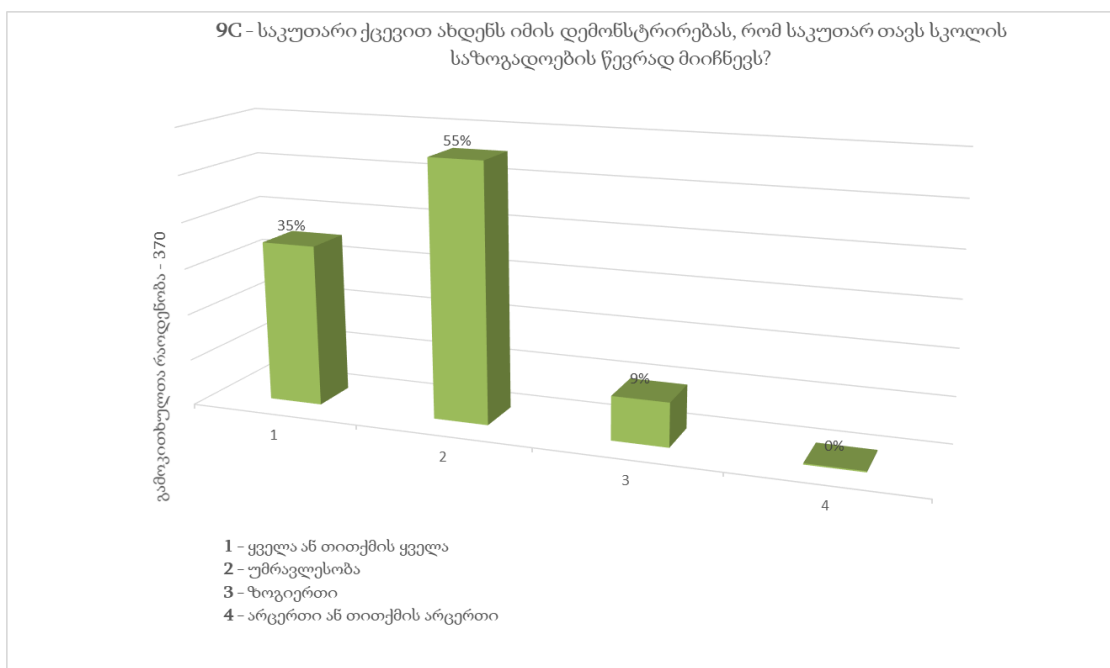
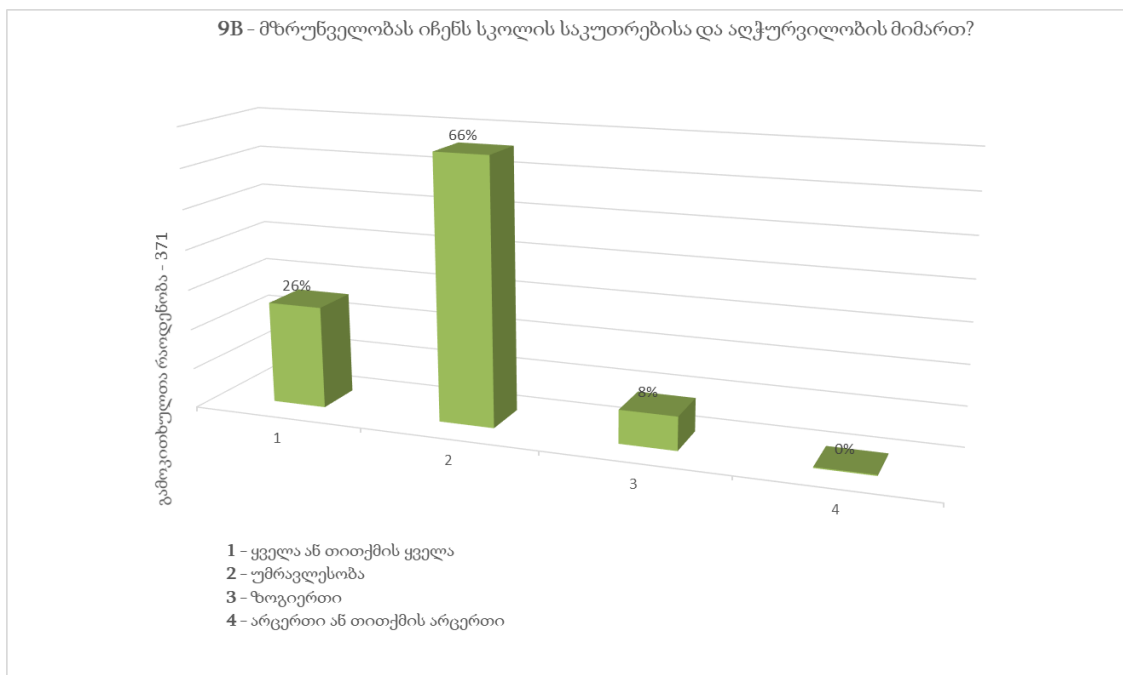
მასწავლებელთა 32% თვლის, რომ ყველა ან თიქმის ყველა მოსწავლე ავლენს პოზიტიურ დამოკიდებულებას საკუთარი სკოლის მიმართ; მხოლოდ 26% ფიქრობს, რომ ყველა ან თიქმის

ყველა მოსწავლე მზრუნველობას იჩენს სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ და 35%-ს მიაჩნია რომ ყველა ან თითქმის ყველა მოსწავლე საკუთარი ქცევით ახდენს იმის დემონსტრირებას, რომ საკუთარ თავს სკოლის საზოგადოების წევრად მიიჩნევს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მასწავლებელთა დიდი ნაწილი (კითხვების მიხედვით 66%, 63% და 55%) ფიქრობს, რომ მოსწავლეთა უმრავლესობა ავლენს პოზიტიურ დამოკიდებულებას საკუთარი სკოლის მიმართ, მზრუნველობას იჩენს სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ და საკუთარი ქცევით ახდენს იმის დემონსტრირებას, რომ საკუთარ თავს სკოლის საზოგადოების წევრად მიიჩნევს. მასწავლებელთა ძალიან მცირე რაოდენობა თვლის, რომ მხოლოდ ზოგიერთი მოსწავლე ავლენს პოზიტიურ დამოკიდებულებას საკუთარი სკოლის მიმართ (5%), მზრუნველობას იჩენს სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ (8%) და საკუთარი ქცევით ახდენს იმის დემონსტრირებას, რომ საკუთარ თავს სკოლის საზოგადოების წევრად მიიჩნევს (9%). ამ შემთხვევაში ალბათ მასწავლებელი უნდა დაფიქრდეს საკუთარ ქცევაზე, მოვალეობაზე, მოსწავლეებთან დამოკიდებულებაზე, რამდენადაც თუ მასწავლებელმა იცის, რომ მოსწავლეები არ ავლენენ პოზიტიურ დამოკიდებულებას საკუთარი სკოლის მიმართ, არ იჩენენ მზრუნველობას სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ და საკუთარი ქცევით არ ახდენს იმის დემონსტრირებას, რომ საკუთარ თავს სკოლის საზოგადოების წევრად მიიჩნევენ, პირველ რიგში, მათ უნდა იზრუნონ და მეტი იმუშაონ მოსწავლეებთან ამ თვალსაზრისით.

კითხვა 9: თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მოსწავლე ...

კითხვა 10 გვიჩვენებს, მასწავლებლების აზრით, რამდენად აქტიურად არიან ჩართულნი მოსწავლეები საგაკვეთილო პროცესში და ამ პროცესსა დაკავშირებულ სხვადასხვა აქტივობებში. მასწავლებლებს ამ კითხვასთან დაკავშირებით განსხვავებული პასუხები აქვთ.

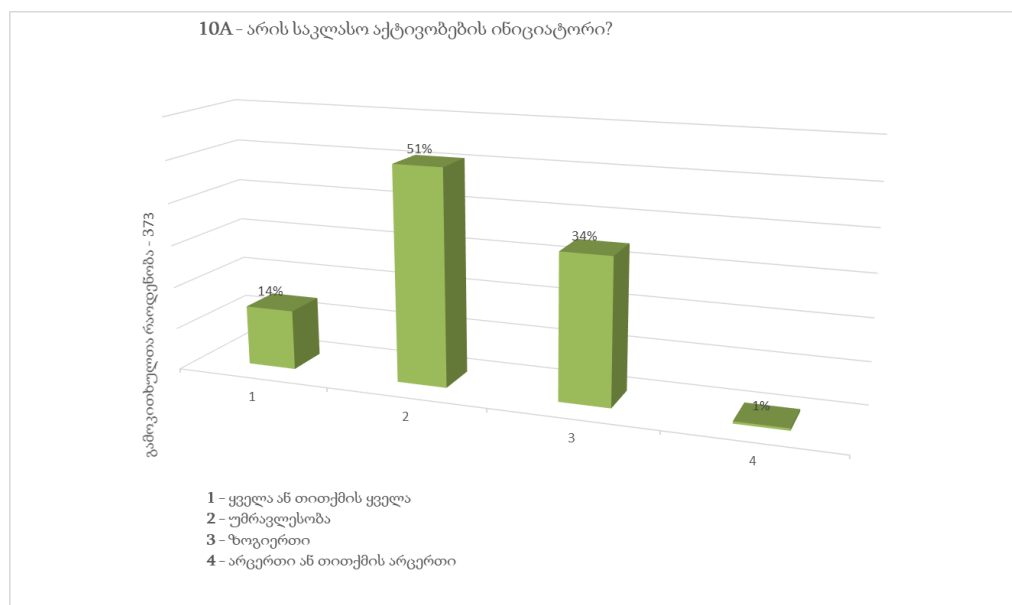
გამოკითხული მასწავლებლების მცირე ნაწილი (14%) აღნიშნავს, რომ ყველა ან თითქმის ყველა მოსწავლე არის საკლასო აქტივობების ინიციატორი. მასწავლებლების 51% მიიჩნევს, რომ საკლასო აქტივობების ინიციატორი არის მოსწავლეთა უმრავლესობა, 34 % კი თვლის, რომ მხოლოდ ზოგიერთი მოსწავლეა საკლასო აქტივობების ინიციატორი. მხოლოდ მასწავლებელთა 1% მიუთითებს, რომ არცერთი ან თითქმის არცერთი მოსწავლე არ არის რაიმე სახის საკლასო აქტივობის ინიციატორი.

გამოკითხული მასწავლებლების მცირე ნაწილის (7%) მიხედვით, ყველა ან თითქმის ყველა მოსწავლე მზადაა შესთავაზოს კლასს სადისკუსიო თემები ან საკითხები. ამავე აქტივობაში მოსწავლეთა უმრავლესობის წვლილს დადებითად აფასებს რესპოდენტების 39%, ხოლო გამოკითხულთა 53%-ის აზრით, მხოლოდ ზოგიერთი მოსწავლე იჩენს მსგავს ინიციატივას.

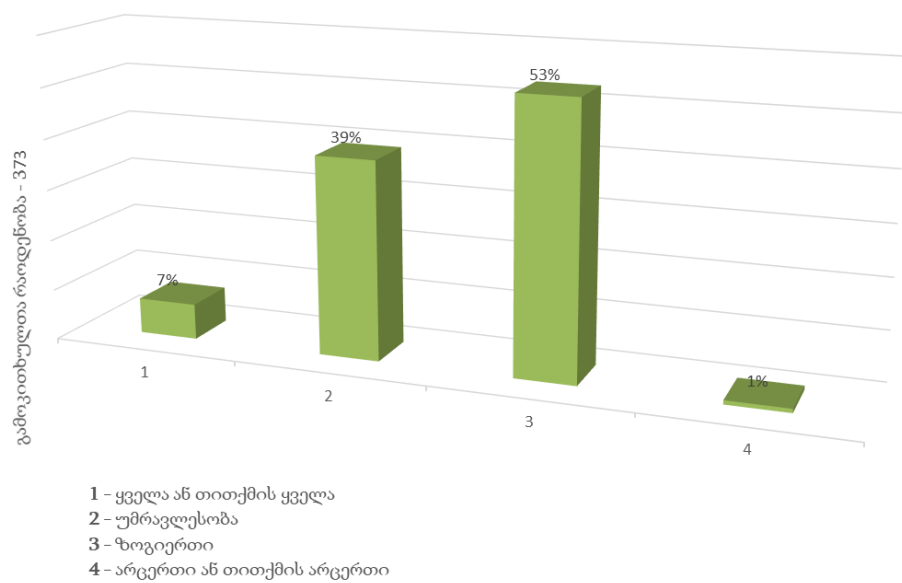
მასწავლებელთა უმრავლესობა თვლის, რომ მოსწავლეთა დიდი ნაწილი თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ აზრს პრობლემური თემების ირგვლივ (ყველა ან თითქმის ყველა 19%), ასევე მონაწილეობს დისკუსიებში (ყველა ან თითქმის ყველა 22%), გამოხატავს სხვისი და განსხვავებული აზრის მიმართ პატივისცემას (ყველა ან თითქმის ყველა 26%). რესპოდენტების 33% მიუთითებს, რომ ყველა ან თითქმის ყველა მოსწავლე გრძნობს თავს კომფორტულად საკლასო დისკუსიების დროს, ვინაიდან იცის, რომ მის შეხედულებებს პატივს სცემენ. 49-58%-ის დიაპაზონშია იმ მასწავლებლების რაოდენობა, რომლებიც თვლიან, რომ მოსწავლეთა უმრავლესობა თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს სკოლის პრობლემებთან დაკავშირებით; გამოხატავს განსხვავებული აზრისადმი პატივისცემას; თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მისი მოსაზრებები განსხვავდება მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისგან და გრძნობს თავს კომფორტულად საკლასო დისკუსიების დროს, ვინაიდან იცის, რომ მის შეხედულებებს პატივს სცემენ.

მასწავლებლების შედარებით მცირე რაოდენობა (12-25%) თვლის, რომ მხოლოდ ზოგიერთი მოსწავლე გამოთქვამს თავისუფლად საკუთარ მოსაზრებებს სკოლის პრობლემებთან დაკავშირებით; გამოხატავს განსხვავებული აზრისადმი პატივისცემას; თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მისი მოსაზრებები განსხვავდება მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისგან და გრძნობს თავს კომფორტულად საკლასო დისკუსიების დროს, ვინაიდან იცის, რომ მის შეხედულებებს პატივს სცემენ.

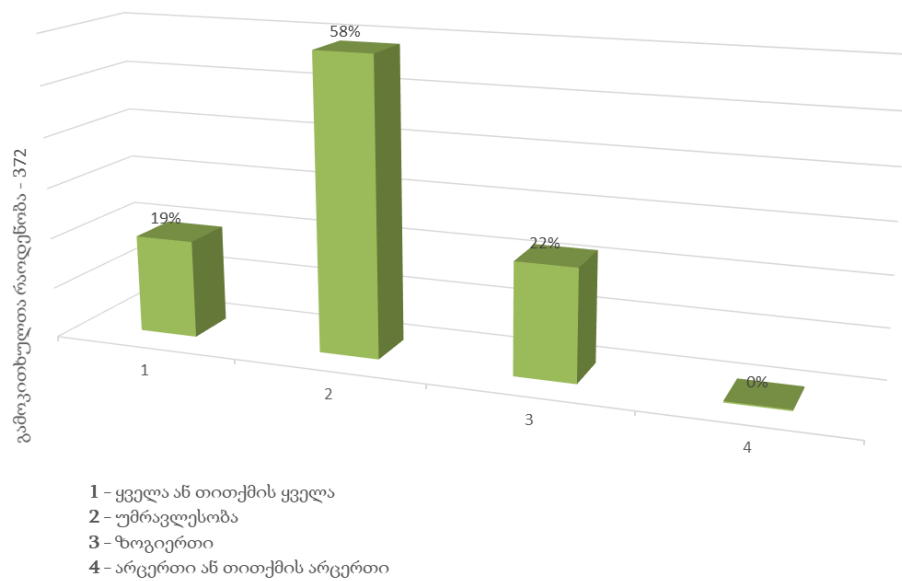
კითხვა 10: სამიზნე კლასებში (IX, XI) გაკვეთილების დროს, რამდენი მოსწავლე ...

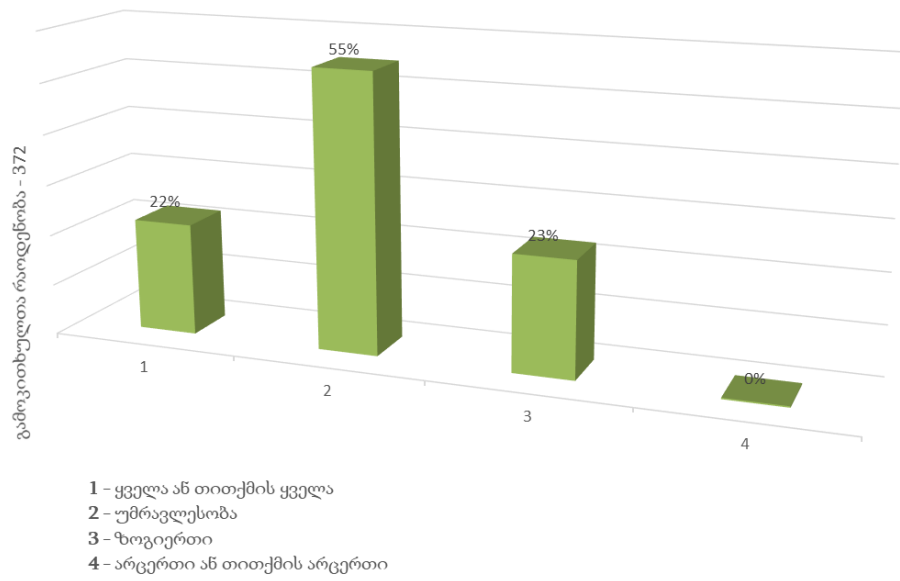
10B - გთავაზობთ კლასში სადისკუსიო თემებს/საკითხებს?
?

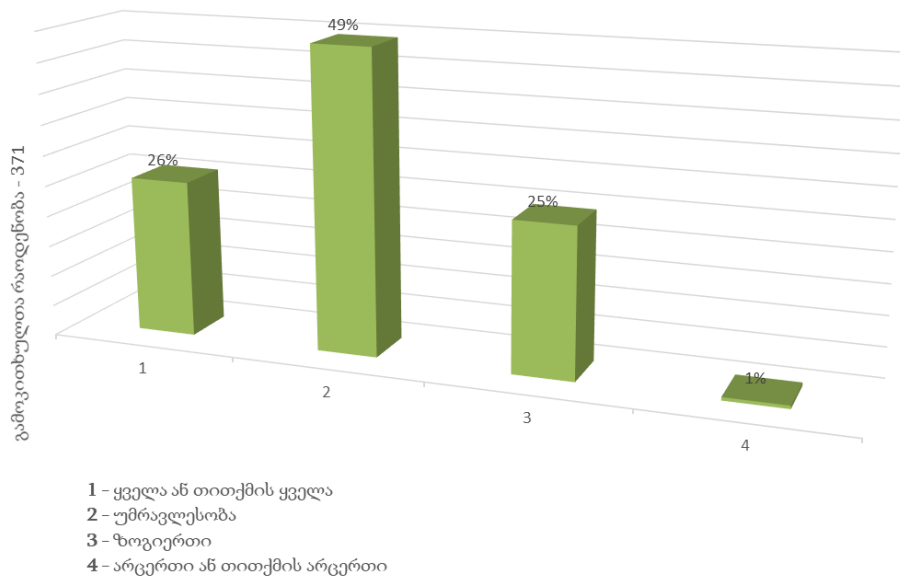
10C - თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს სკოლის პრობლემებთან
დაკავშირებით?

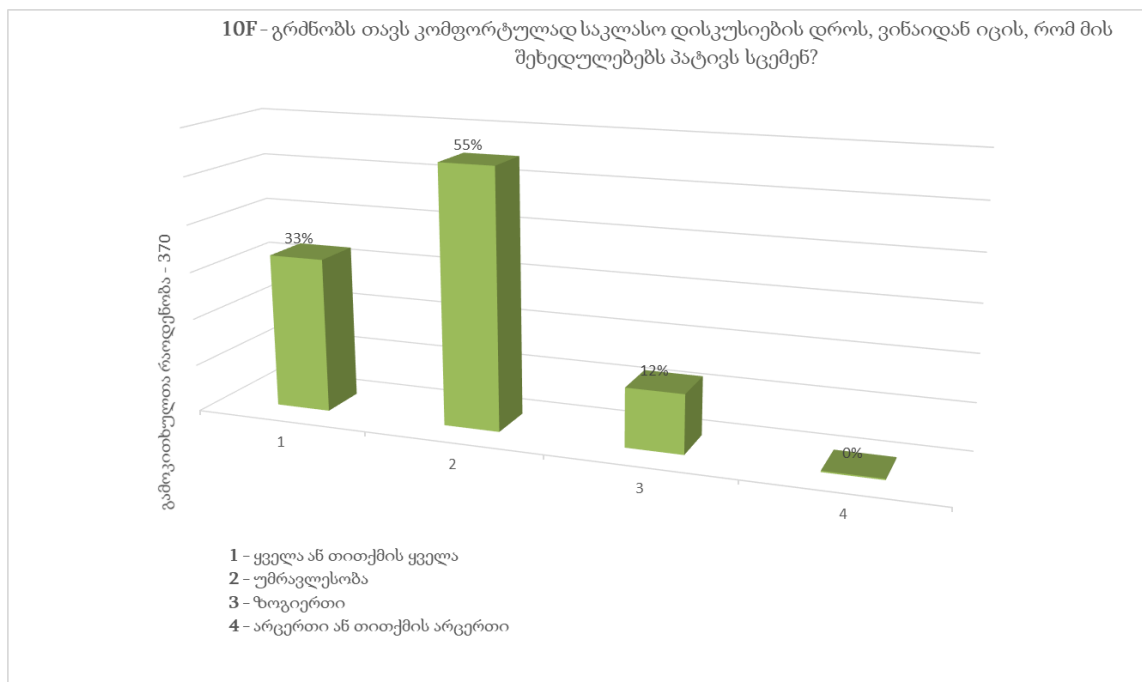

10D - გამოხატავს განსხვავებული აზრისადმი პატივისცემას?

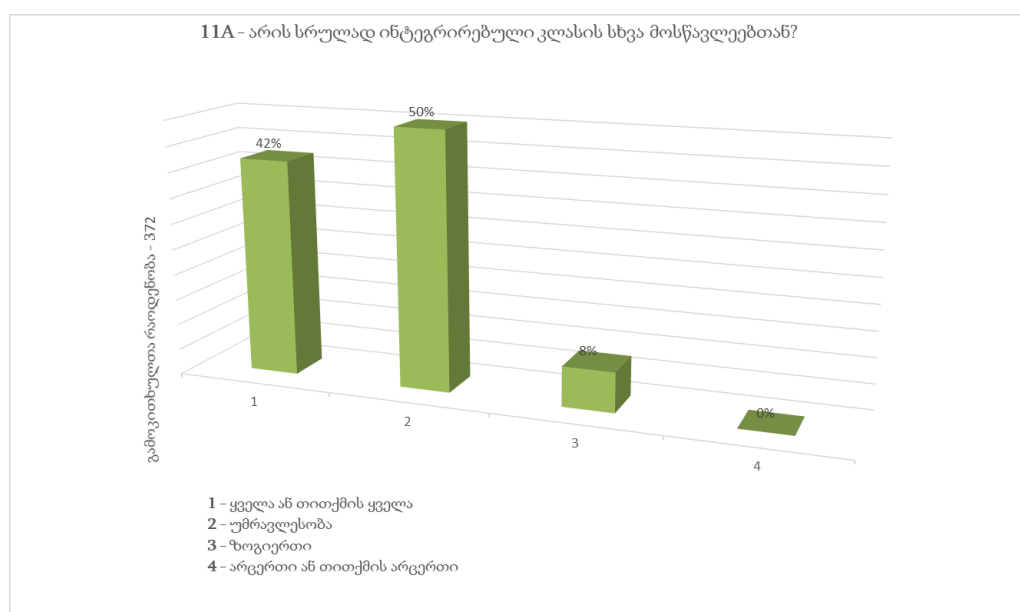
10E - თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მისი მოსაზრებები განსხვავდება მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისგან?

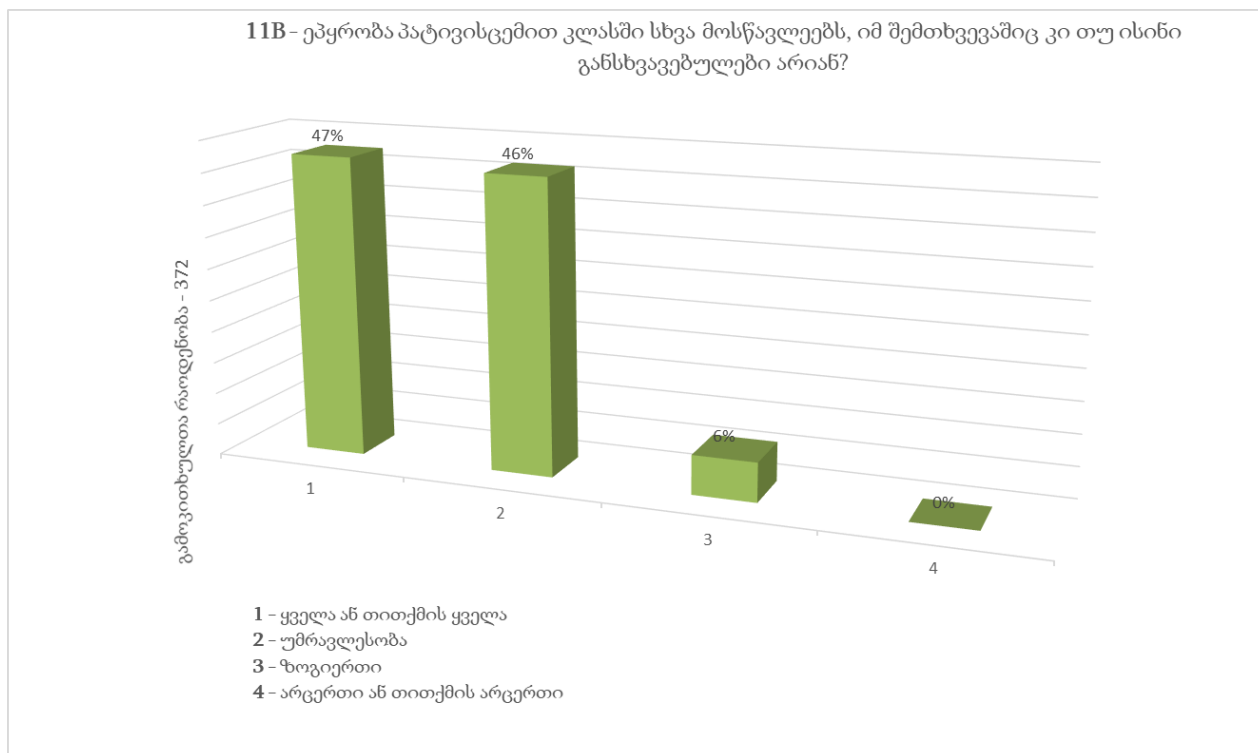

კითხვა 11 საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ, მასწავლებლების მოსაზრება სამიზნე კლასების მოსწავლეთა სამოქალაქო ინტეგრაციისა და სოციალური ჩართულობის მდგომარეობაზე. ამ კითხვის ორივე ქვეშეკითხვაზე - სამიზნე კლასების (IX, XI) რამდენი მოსწავლე არის სრულად ინტეგრირებული კლასის სხვა მოსწავლეებთან? და პატივისცემით ეპყრობა კლასში სხვა მოსწავლეებს, იმ შემთხვევაშიც კი თუ ისინი განსხვავებულები არიან? მასწავლებლების პასუხი დაახლოებით მსგავსია. მათ მიაჩნიათ, რომ ყველა ან თითქმის ყველა მოსწავლე (42%), ან მოსწავლეთა უმრავლესობა (46%) ინტეგრირებულია კლასის სხვა მოსწავლეებთან და პატივისცემით ეპყრობა მათ, იმ შემთხვევაშიც კი თუ ისინი განსხვავებულები არიან. მასწავლებლების მხოლოდ 12% ფიქრობს, რომ მხოლოდ ზოგიერთ მოსწავლეს შეუძლია იყოს ინტეგრირებული კლასის სხვა მოსწავლეებთან და ეპყრობოდეს პატივისცემით კლასში სხვა მოსწავლეებს ხოლო 8%-ის პასუხი დასმულ კითხვაზე უარყოფითია.

კითხვა 11: თქვენი აზრით, სამიზნე კლასების (IX, XI) რამდენი მოსწავლე ...

კითხვა 12 არკვევს თუ რა მიაჩნიათ მასწავლებლებს სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლების უმთავრეს მიზანად. რესპოდენტებს უნდა შეერჩიათ სამი უმთავრესი მიზანი. აღნიშნულთან დაკავშირებით მათი არჩევანი შემდეგნაირად განაწილდა:

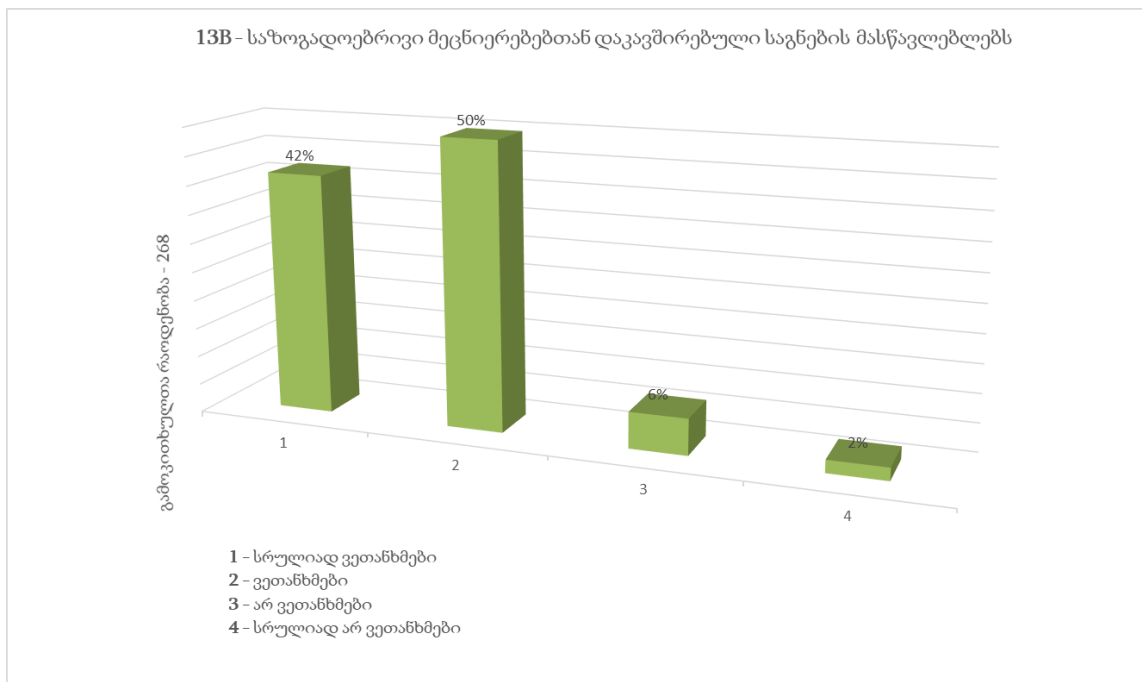
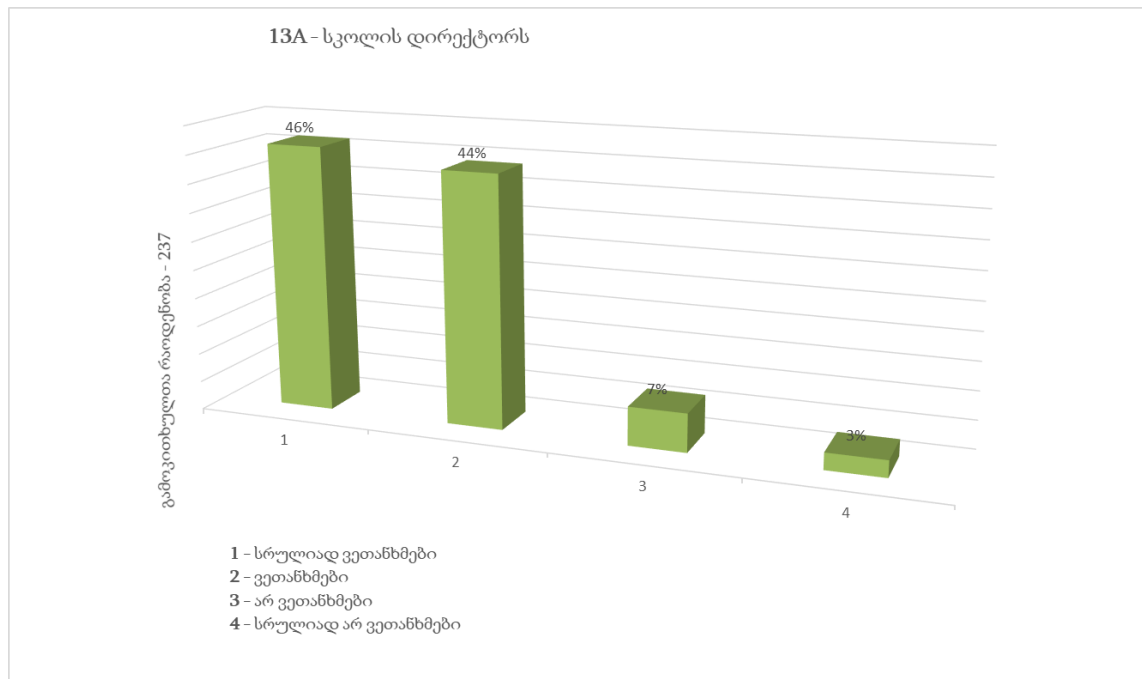
- მოსწავლეებში კრიტიკული და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარების განვითარება - 224 რესპოდენტი,
- მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება მოქალაქეთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობების შესახებ - 222 რესპოდენტი
- მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება სოციალური, პოლიტიკური და სამოქალაქო ინსტიტუტების შესახებ - 184 რესპოდენტი,
- საკუთარი შეხედულების დაცვის უნარის განვითარება - 163 რესპოდენტი
- გარემოს დაცვისა და შენარჩუნების ხელშეწყობა - 141 რესპოდენტი,
- სკოლის ცხოვრებაში მოსწავლეთა ჩართულობის ხელშეწყობა - 127 რესპოდენტი,
- ადგილობრივ თემში მოსწავლეთა მონაწილეობის ხელშეწყობა - 83 რესპოდენტი,
- რასიზმისა და ქსენოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური სტრატეგიების შემუშავების მხარდაჭერა - 54 რესპოდენტი,
- მოსწავლეების მომზადება მომავალში პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობისათვის - 40 რესპოდენტი.

კითხვა 13 საშუალებას გვაძლევს განვსაზვროთ რესპოდენტების აზრით, ვის უნდა ეკისრებოდეს პასუხისმგებლობა სკოლაში მოქალაქეობრივ განათლებაზე. მასწავლებლების უმრავლესობა სრულად თანხმდება იმაზე, რომ პასუხისმგებლობა უნდა ეკისრებოდეს სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს (61%); 58% ეთანხმება, რომ პასუხისმგებელია მთლიანად სკოლა; 48 % მიუთითებს ყველა საგნის მასწავლებლის პასუხისმგებლობას; 46% ხაზს

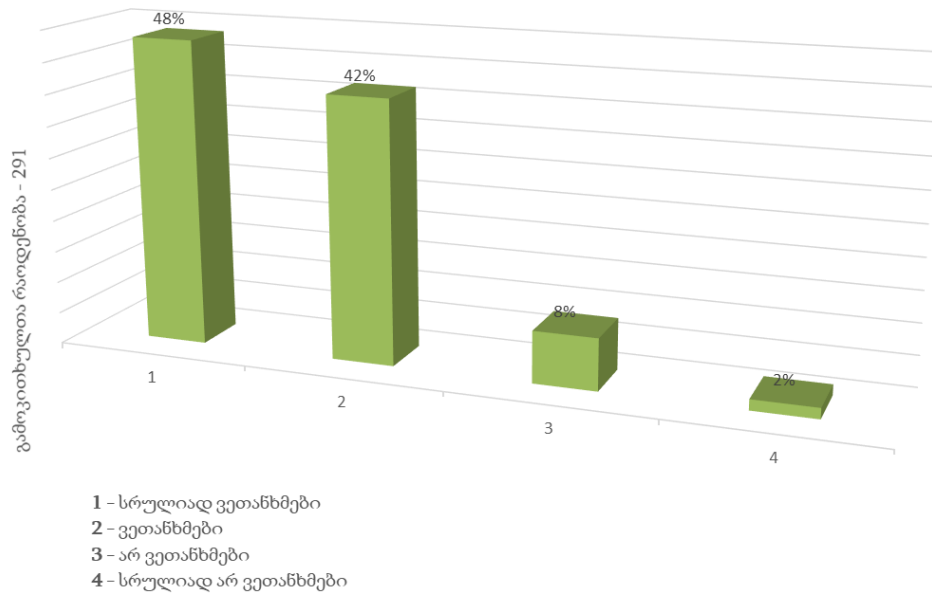
უსვამს სკოლის დირექტორის, ხოლო 42% საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან დაკავშირებული საგნების მასწავლებლების პასუხისმგებლობას.

შემდეგ განვიხილავთ დამატებითი კითხვებს სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებისთვის, რომელიც ამოწმებს უშუალოდ სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა პოზიციებს მოქალაქეობის სწავლებასთან დაკავშირებით.

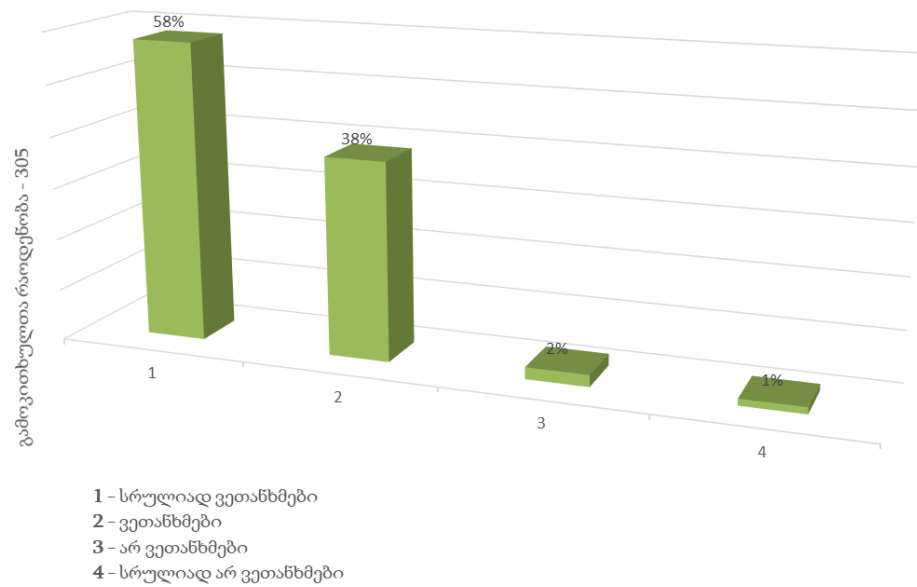
კითხვა 13: თქვენი სკოლის მაგალითზე, ვის უნდა ეკისრებოდეს პასუხისმგებლობა სკოლაში მოქალაქეობრივ განათლებაზე?

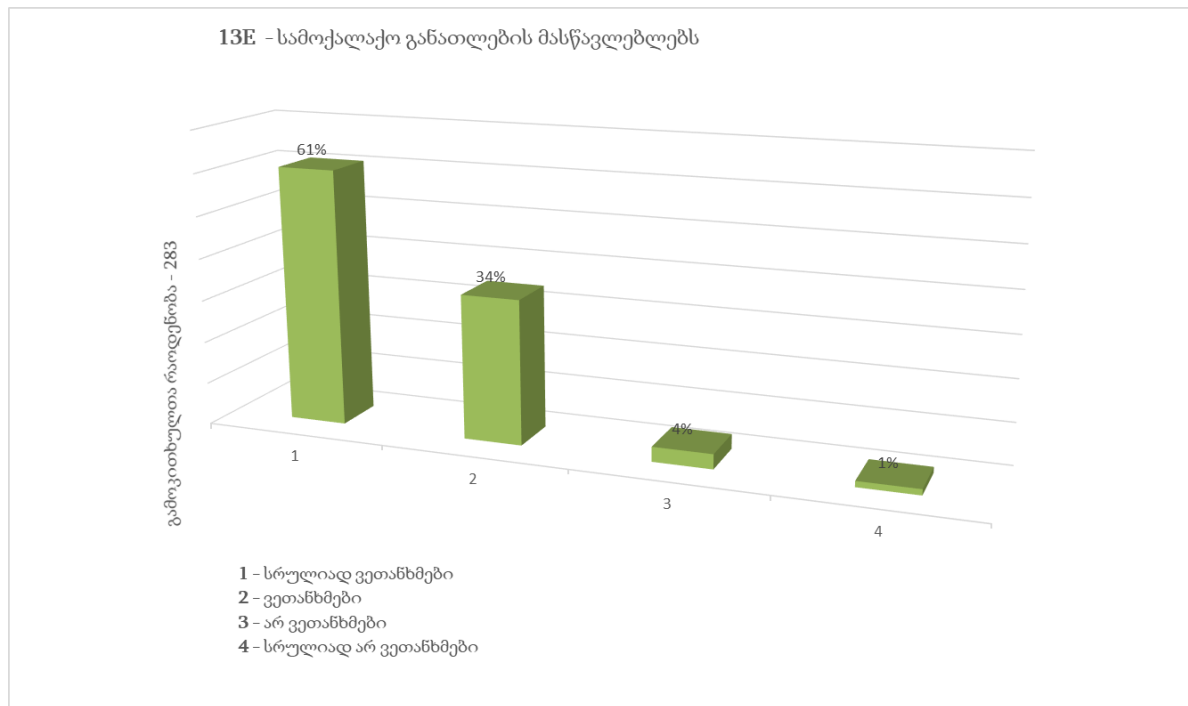

13C - ყველა საგნის მასწავლებელს

13D - მთლიანად სკოლას

დამატებითი კითხვები სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებისთვის.

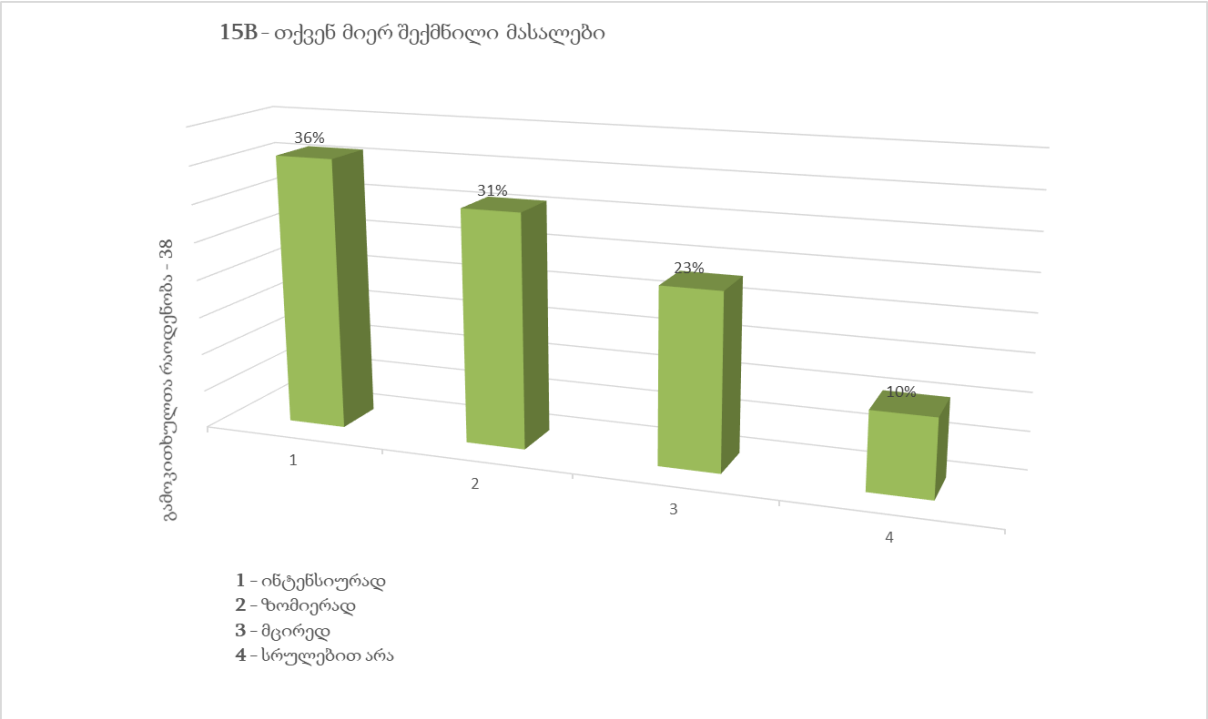
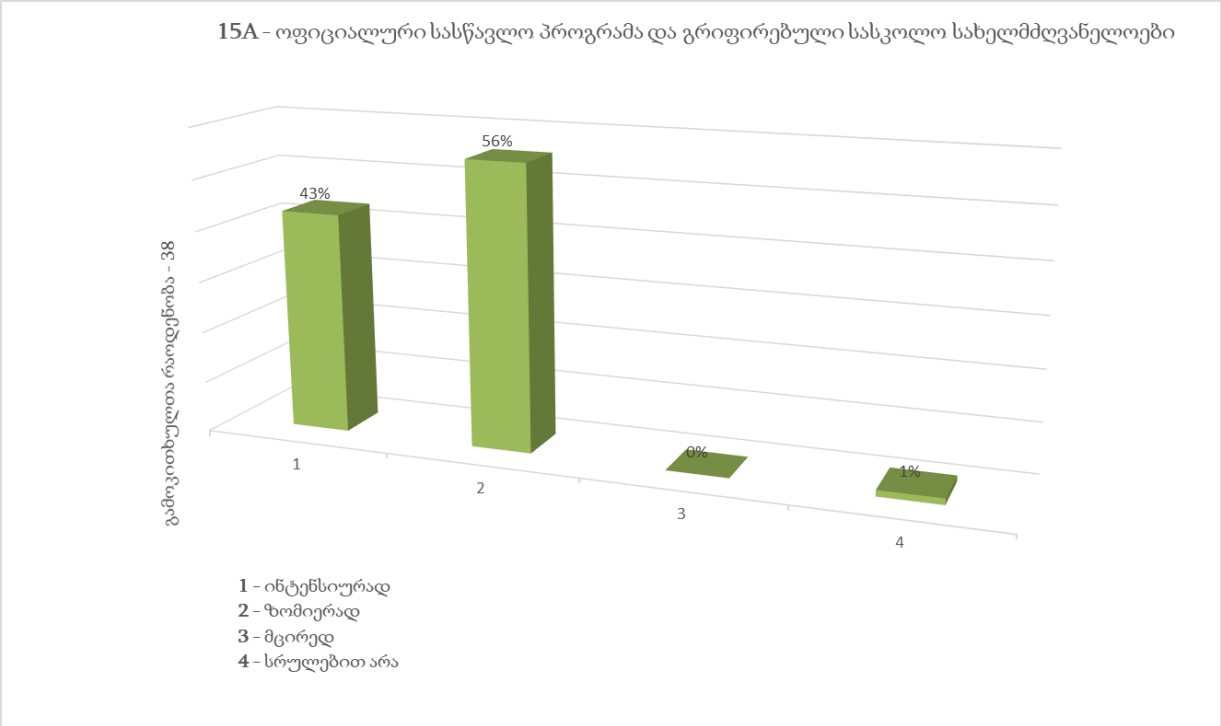
გამოკითხული პედაგოგებიდან 38 რესპოდენტი იყო სამოქალაქო განათლების მასწავლებელი. კითხვარი შეიცავდა დამატებით პუნქტებს, რომლებიც ამოწმებდა უშუალოდ სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა პოზიციებს მოქალაქეობის სწავლებასთან დაკავშირებით. ქვემოთ გთავაზობთ სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებისთვის განკუთვნილ დამატებით კითხვებზე პასუხების მონაცემებს.

კითხვა 15 დაკავშირებულია რესპოდენტების მიერ სამოქალაქო განათლების სწავლებისას სამიზნე კლასებში (IX, XI) სხვადასხვა საგანმანათლებლო წყაროების გამოყენებასთან. შედეგების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ოფიციალური სასწავლო პროგრამა და გრიფირებულ სასკოლო სახელმძღვანელოებს სამოქალაქო განათლების მასწავლებლების 43% იყენებს ინტენსიურად, ხოლო 56% ზომიერად. რესპოდენტების 55% ინტენსიურად იყენებს ორიგინალ წყაროებს (როგორცაა, კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია და სხვ.).

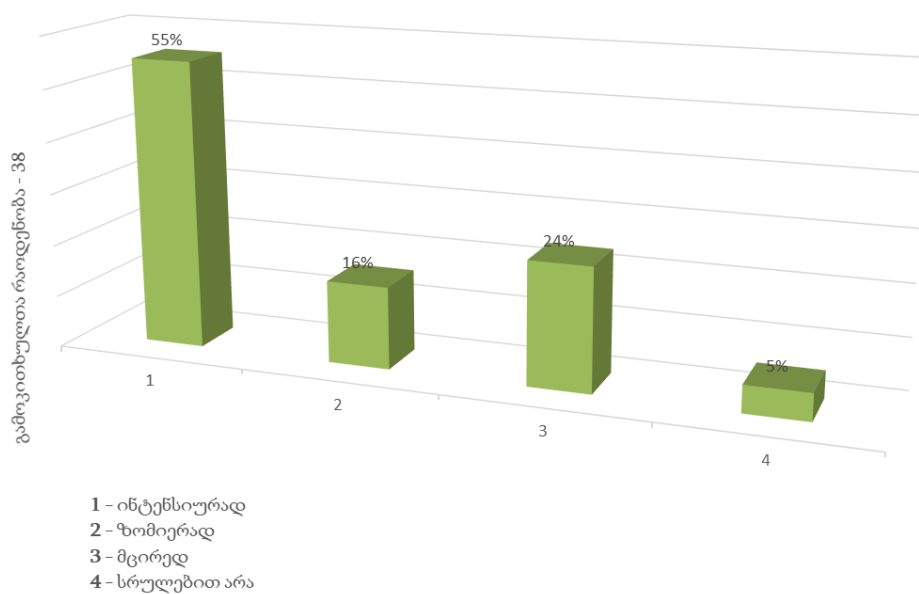
კომერციული კომპანიების, საჯარო ინსტიტუტების ან კერძო ფონდების მიერ გამოქვეყნებული სასწავლო მასალებს ინტენსიურად იყენებს რესპოდენტების 28%, ზომიერად - 28%, მცირედ - 31%, ხოლო 14% სრულებით არ იყენებს.

საკმაოდ მაღალი პროცენტით ხასიათდება მასწავლებელთა მიერ შექმნილი სასწავლო რესურსების ინტენსიურად გამოყენება - 36 % და საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების (ინტერნეტი, ვებ-გვერდები და ა.შ.) ინტენსიური (35%) და ზომიერი (38%) გამოყენება.

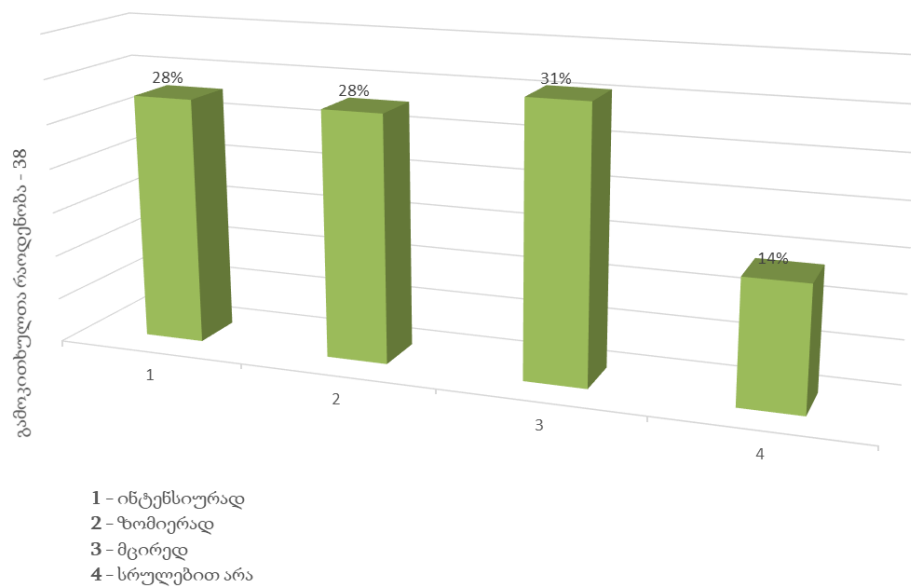
კითხვა 15: სამოქალაქო განათლების სწავლებისას სამიზნე კლასებში (IX, XI) რამდენად იყენებთ შემდეგ წყაროებს?

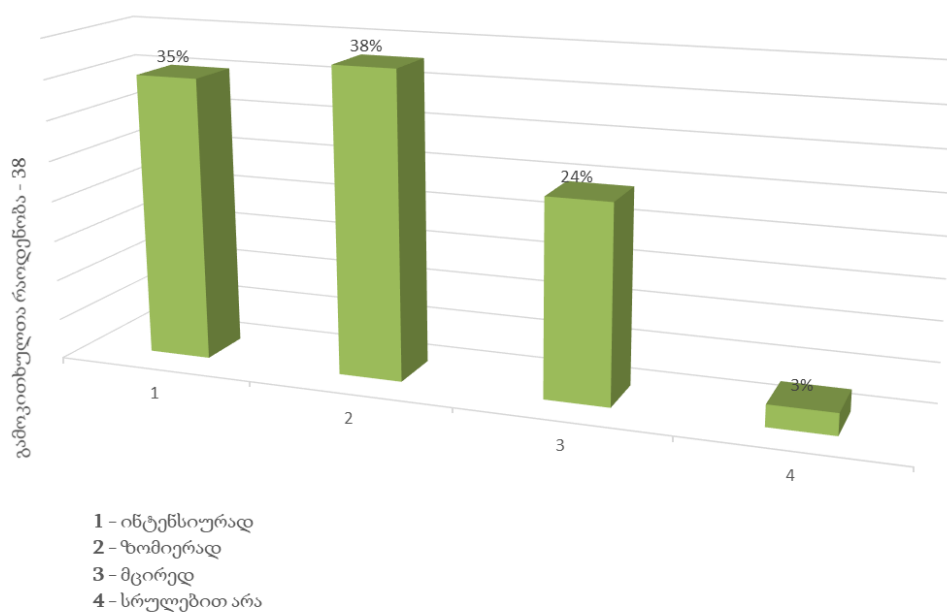
15C - ორიგინალი წყაროები (როგორიცაა კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია)

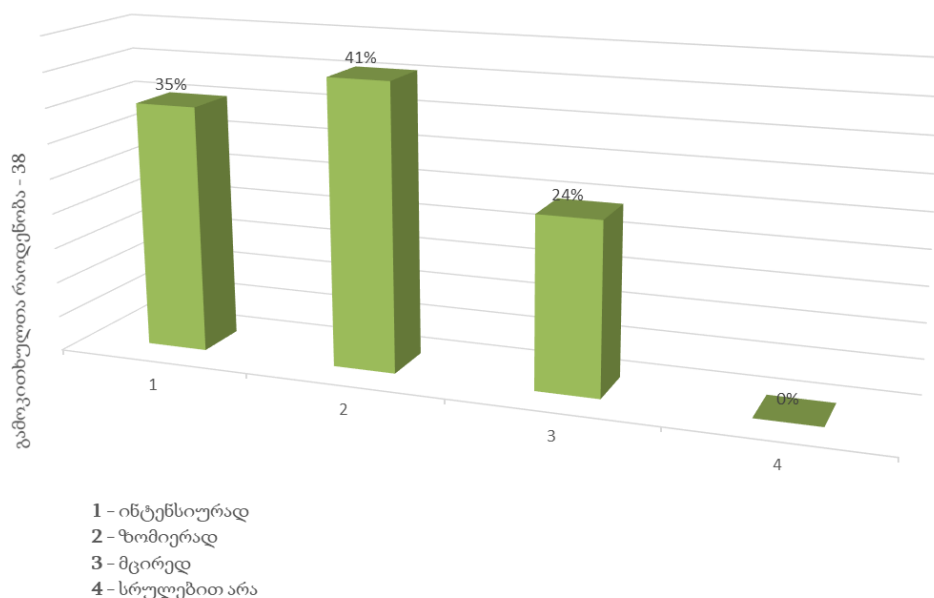
15D - კომერციული კომპანიების, საჯარო ინსტიტუტების ან კერძო ფონდების მიერ გამოქვეყნებული სასწავლო მასალები

15E - საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები (ინტერნეტი, ვებ-გვერდები და ა.შ.)

15F - მედია (გაზეთები, ჟურნალები, ტელევიზია და ა.შ.)

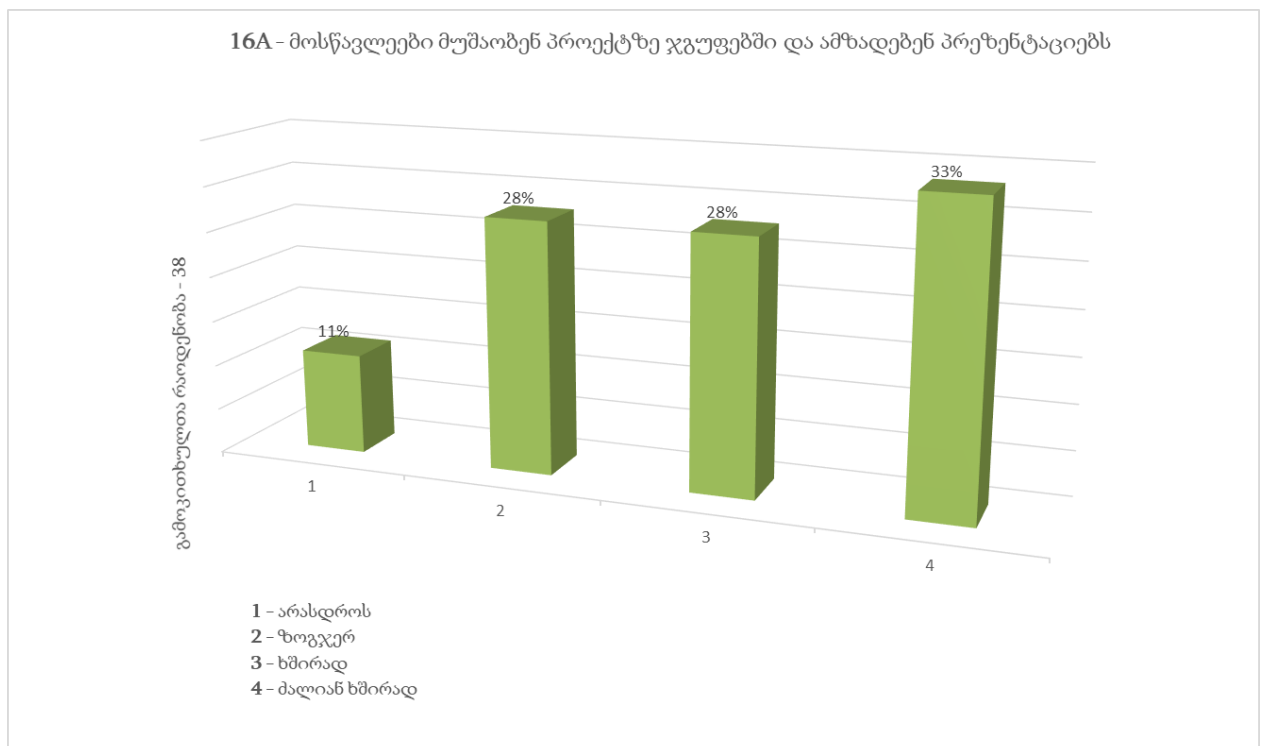
კითხვა 16-ის შედეგები გვიჩვენებს, რამდენად ხშირად მიმართავენ რესპოდენტები სამიზნე კლასებში (IX, XI) სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე ქვემოთ ჩამოთვლილ აქტივობებს:

1. მოსწავლეები მუშაობენ პროექტზე ჯგუფებში და ამზადებენ პრეზენტაციებს (ხშირად - 28% და ძალიან ხშირად - 33%);

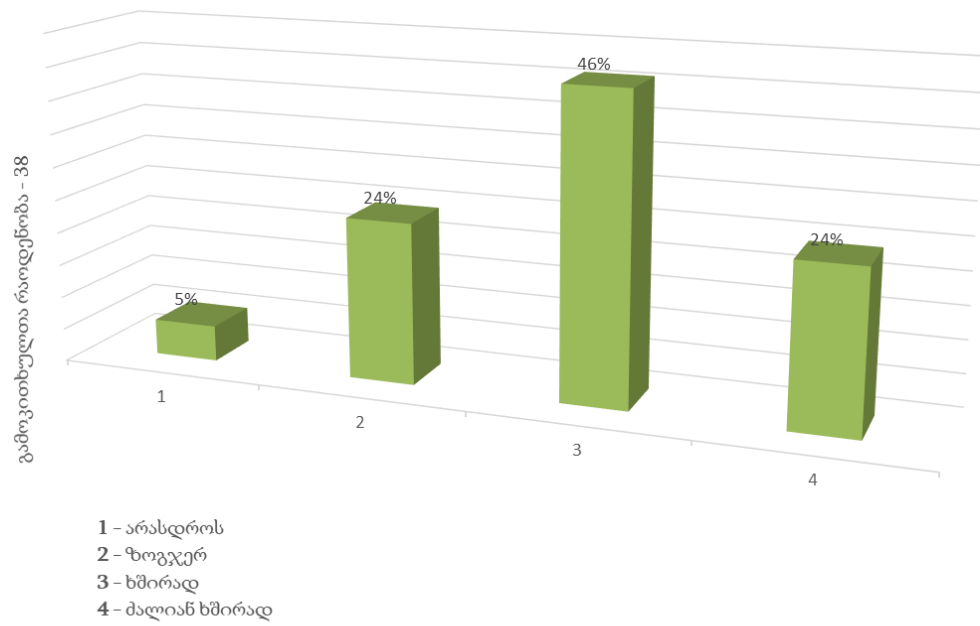
2. მოსწავლეები მუშაობენ სახელმძღვანელოზე (ხშირად - 46% და ძალიან ხშირად - 24%);
3. მოსწავლეები მუშაობენ სხვადასხვა თემებზე ინდივიდუალურად და ამზადებენ პრეზენტაციებს (ხშირად და ძალიან ხშირად - 52%, ზოგჯერ - 43, არასდროს - 5%);
4. მოსწავლეები ჩართული არიან როლურ თამაშებსა და სიმულაციებში (ხშირად - 42% და ძალიან ხშირად - 19%, ზოგჯერ - 36%);
5. მასწავლებელი სვამს კითხვებს და მოსწავლეები პასუხობენ (ხშირად - 24% და ძალიან ხშირად - 38%, ზოგჯერ - 35%);
6. გაკვეთილზე, მასწავლებლის ინიციატივით, მოსწავლეები მართავენ დისკუსიას;

მოსწავლეები იკვლევენ და აანალიზებენ სხვადასხვა წყაროდან მოპოვებულ ინფორმაციას (ხშირად - 35% და ძალიან ხშირად - 30%).

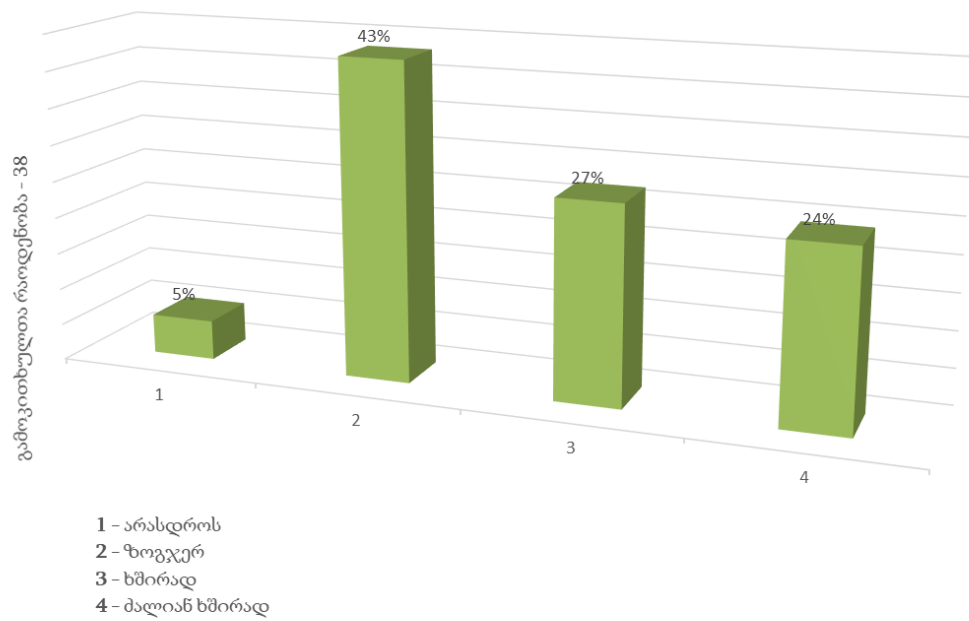
კითხვა 16: სამიზნე კლასებში (IX, XI) რამდენად ხშირად მიმართავენ ქვევით მოყვანილ აქტივობებს სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე?

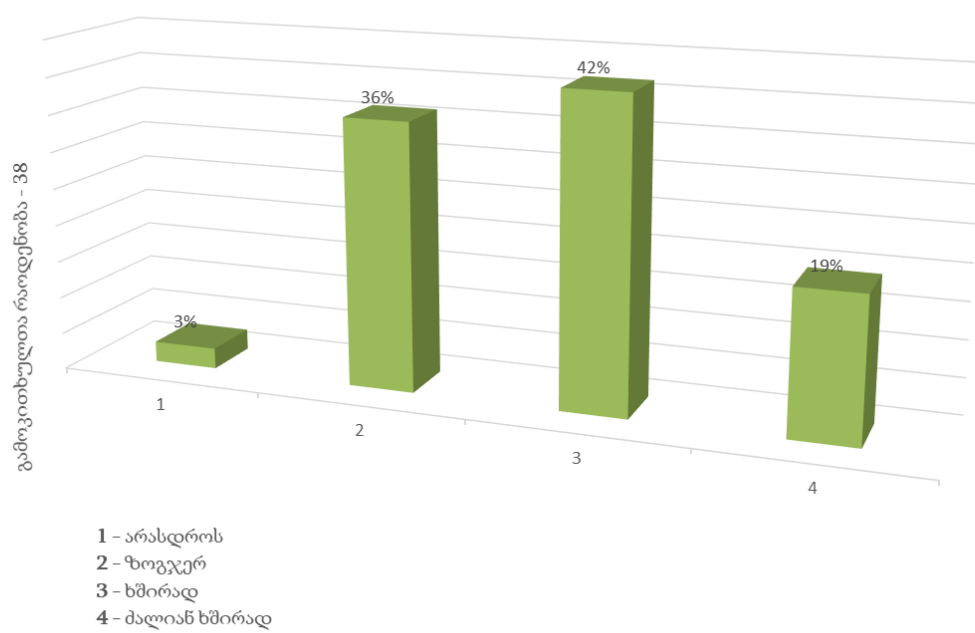
16B - მოსწავლეები მუშაობენ სახელმძღვანელოზე

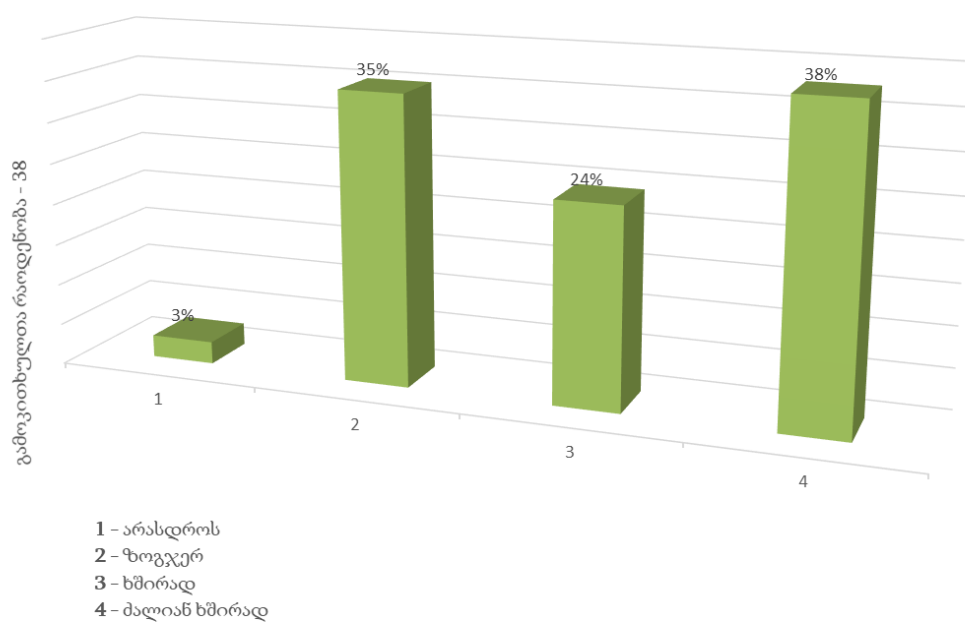
16C - მოსწავლეები მუშაობენ სხვადასხვა თემებზე ინდივიდუალურად და ამზადებენ პრეზენტაციებს

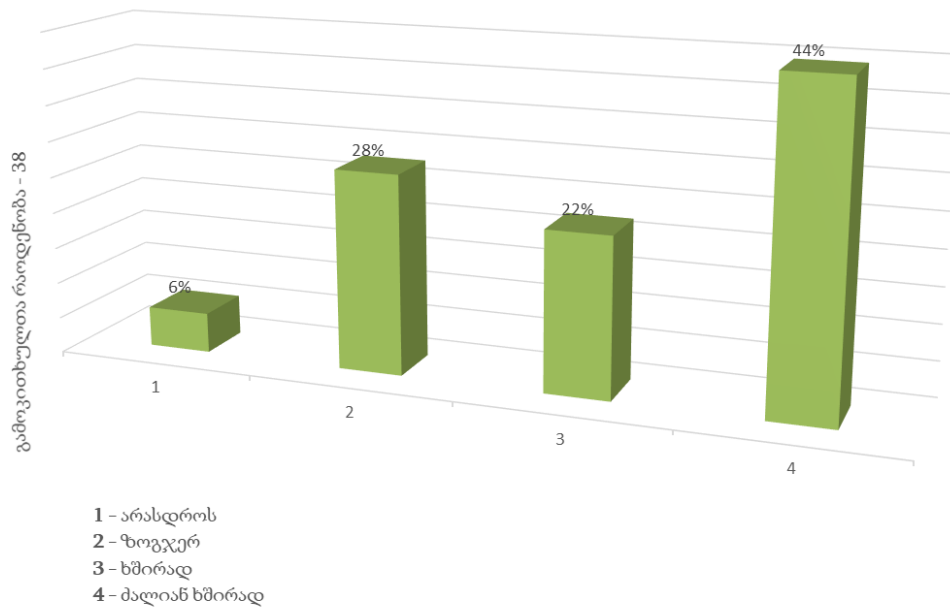
16D - მოსწავლეები ჩართული არიან როლურ თამაშებსა და სიმულაციებში

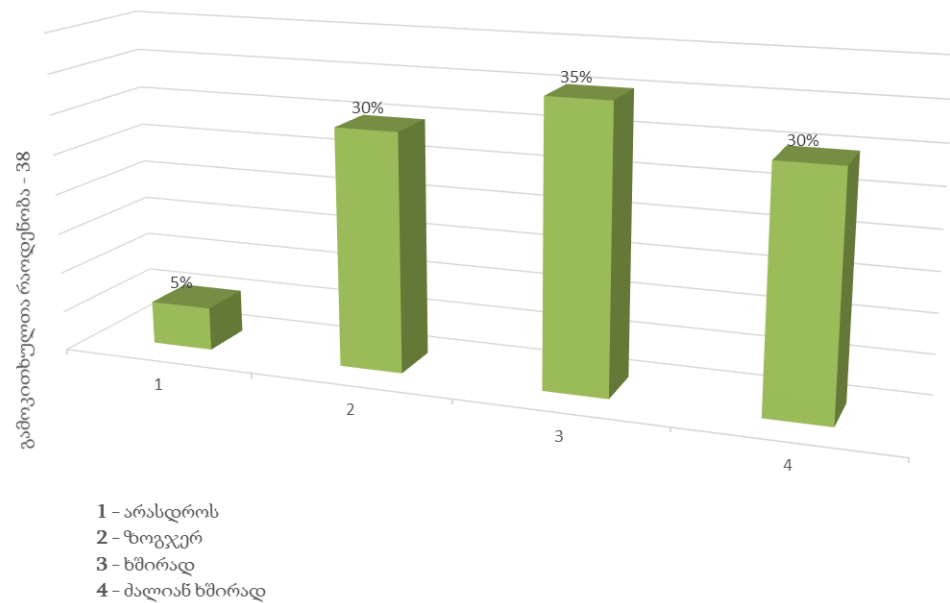
16E - მასწავლებელი სვამს კითხვებს და მოსწავლეები პასუხობენ

16F - გაკვეთილზე, მასწავლებლის ინიციატივით, მოსწავლეები მართავენ დისკუსიას

16G - მოსწავლეები იკვლევენ და აანალიზებენ სხვადასხვა წყაროდან მოპოვებულ ინფორმაციას

კითხვა 18 გულისხმობს სკოლაში სამოქალაქო განათლების სწავლების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად საჭირო ღონისძიებების იდენტიფიცირებას. შეთავაზებული ალტერნატივებიდან მასწავლებლებს უნდა შეერჩიათ, მათი აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი. რესპოდენტთა არჩევანი შემდეგნაირად განაწილდა: 33-მა მიუთითა ორი პასუხი - მრავალფეროვანი სასწავლო რესურსები და მასწავლებელთა ტრენინგები სწავლების მეთოდების გაუმჯობესების მიზნით; შემდეგ მნიშვნელოვან ფაქტორად მათ მიაჩნიათ ოლიმპიადებისა და სხვადასხვა კონკურსების მოწყობა (18 რესპოდენტი) და თვითგანვითარება (17 რესპოდენტი);

პროექტებზე მუშაობისთვის მეტი შესაძლებლობების შექმნა (15 რესპოდენტი); მეტი თანამშრომლობა სხვადასხვა საგნის მასწავლებლებს შორის (14 რესპოდენტი) და სამოქალაქო განათლებისთვის მეტი საათების დათმობა (14 რესპოდენტი).

3. სკოლის დირექტორების/დირექციის წევრების გამოკითხვის შედეგები

სკოლის დირექტორების/დირექციის წარმომადგენლების გამოკითხვის მიზანი არის დავადგინოთ მოსწავლეებში, ზოგადად, სასკოლო საზოგადოების წევრებში, მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარების მიმართ მათი დამოკიდებულება. ასევე, განვსაზღვროთ რესპოდენტების როლი მოქალაქეობრივი განათლების მხარდამჭერი სასკოლო გარემოს ფორმირების პროცესში.

კითხვარი შედგება სამი ძირითადი მიმართულებისგან/რუბრიკისგან: „სკოლის გარემო“, „ადგილობრივი თემი“ და „სამოქალაქო განათლება სკოლაში“. სულ მოცემულია 16 ძირითადი კითხვა. თითოეული კითხვა კონკრეტდება ქვეკითხვებით.

ქვემოთ წარმოვადგენთ სკოლის ადმინისტრაციის (დირექტორი/დირექციის წარმომადგენლები) ძირითად პოზიციებს (ტენდენციებს) თითოეულ კითხვასთან/პრობლემასთან დაკავშირებით.

რუბრიკა - „სკოლის გარემო“ ითვალისწინებს:

1. სკოლის ავტონომიურობის ხარისხის დადგენას სასწავლო პროგრამების დაგეგმვის, მათი გახორციელების, მასწავლებლების დანიშვნის, მოსწავლეთა შეფასების პოლიტიკის შემუშავების, მასწავლებლისთვის პროფესიული განვითარების პროგრამების შინაარსის განსაზღვრის, სკოლის ბიუჯეტის განაწილების, კლასგარეშე აქტივობების განხორციელების, მოსწავლეთა მიღების პოლიტიკისა და მასწავლებელთა ხელფასის ოდენობის განსაზღვრის პროცესში;
2. გადაწყვეტილების მიღების, სკოლის მართვის, ექსტრაკურikulარული აქტივობების დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში მასწავლებელთა მონაწილეობის ხარისხის განსაზღვრას;
3. ექსტრაკურikulარულ აქტივობებში (ბუნებისდაცვითი, სოციალური, საგანმანათლებლო პროექტები, სპორტული ღონისძიებები) მოსწავლეთა მონაწილეობის მაჩვენებლების დადგენას;
4. სკოლის მართვაში მოსწავლეთა მონაწილეობის ხარისხის და მაჩვენებლების დადგენას;
5. მშობლეთა მონაწილეობის ხარისხის და მასშტაბის განსაზღვრას სკოლისა და კლასის მართვაში;
6. სკოლის მართვასთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებებზე სკოლის ადმინისტრაციის, თვითმმართველი ორგანოებისა და პედაგოგების ზემოქმედების/გავლენის ხარისხის განსაზღვრას;
7. სასკოლო და საკლასო წესების/რეგულაციების მიღების, საკლასო და კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვა-განხორციელების პროცესში მოსწავლეთა ჩართულობისა და სკოლის მხრიდან მათი მოსაზრებების/ინიციატივების გათვალისწინების ხარისხის განსაზღვრას;

8. სკოლისადმი მასწავლებლების, მოსწავლეებისა და მათი მშობლების მიკუთვნებულობის ხარისხის განსაზღვრას და იმის გარკვევას, თუ რამდენად ქმნის სკოლის ადმინისტრაცია მოსწავლეებისა და თანამშრომლებისთვის ემოციურად და ფიზიკურად უსაფრთხო გარემოს.

რუბრიკა - „ადგილობრივი თემი“ ითვალისწინებს:

1. სათემო (უფრო ფართე გაგებით, ქალაქის, სოფლის) დონეზე იმ სოციალური, ეკონომიკური, კრიმინოგენური და სხვ. სახის პრობლემების იდენტიფიცირებას, რომლებსაც შესაძლოა გავლენა ჰქონდეთ სკოლის კულტურის განვითარებაზე;
2. სასკოლო გარემოში მოსწავლეთა ქცევასთან დაკავშირებული პრობლემების (ვანდალიზმი, ჩაგვრა, ძალადობა, ალკოჰოლიზმის და სხვ.) იდენტიფიცირებას და მათი მასშტაბის დადგენას.

რუბრიკა - „სამოქალაქო განათლება სკოლაში“ ითვალისწინებს:

1. მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციის განვითარებაზე პასუხისმგებელი პირების გამოკვეთას და ამ პროცესში მათი როლის განსაზღვრას;
2. სკოლის დირექტორის/დირექციის წარმომადგენლების მიერ სამოქალაქო განათლების მიზნების განსაზღვრას და მნიშვნელობის მიხედვით მათ რანჟირებას.

გამოკითხვის შედეგები

II. რუბრიკა/მიმართულება - „სკოლის გარემო“

საჯარო სკოლების დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები აფიქსირებენ სკოლის ავტონომიურობის საკმაოდ მაღალ ხარისხს. კერძოდ:

გამოკითხულთა 47% თვლის, რომ სკოლას აქვს სრული ავტონომია დაგეგმოს სასწავლო პროგრამები. ასევე, რესპოდენტთა 47% მიიჩნევს, რომ აღნიშნულ პარამეტრში სკოლა საკმარისად ავტონომიურია. მხოლოდ 7% თვლის სკოლის ავტონომიურობის ხარისხს არასაკმარისად, 1%-ის აზრით კი, ამ მხრივ სკოლის ავტონომიურობა არ არსებობს.

კიდევ უფრო პოზიტიურ სურათს ვიღებთ სასწავლო პროგრამების განხორციელების პროცესში სკოლის ავტონომიურობის ხარისხის განსაზღვრისას - გამოკითხულთა 63% მიუთითებს სკოლის სრულ, ხოლო 37% საკმარისად ავტონომიურობაზე. აღნიშნულ დებულებასთან დაკავშირებით უარყოფითი პასუხი არ ფიქსირდება.

სკოლის ავტონომიურობის მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა მასწავლებელთა შერჩევისა და დანიშვნის პროცესშიც - 53% სრული ავტონომია; 35% საკმარისი ავტონომია. უარყოფითი პასუხი დააფიქსირა რესპოდენტთა 13%-მა (10% - არასაკმარისი ავტონომია; 3% ავტონომიურობის არ არსებობა).

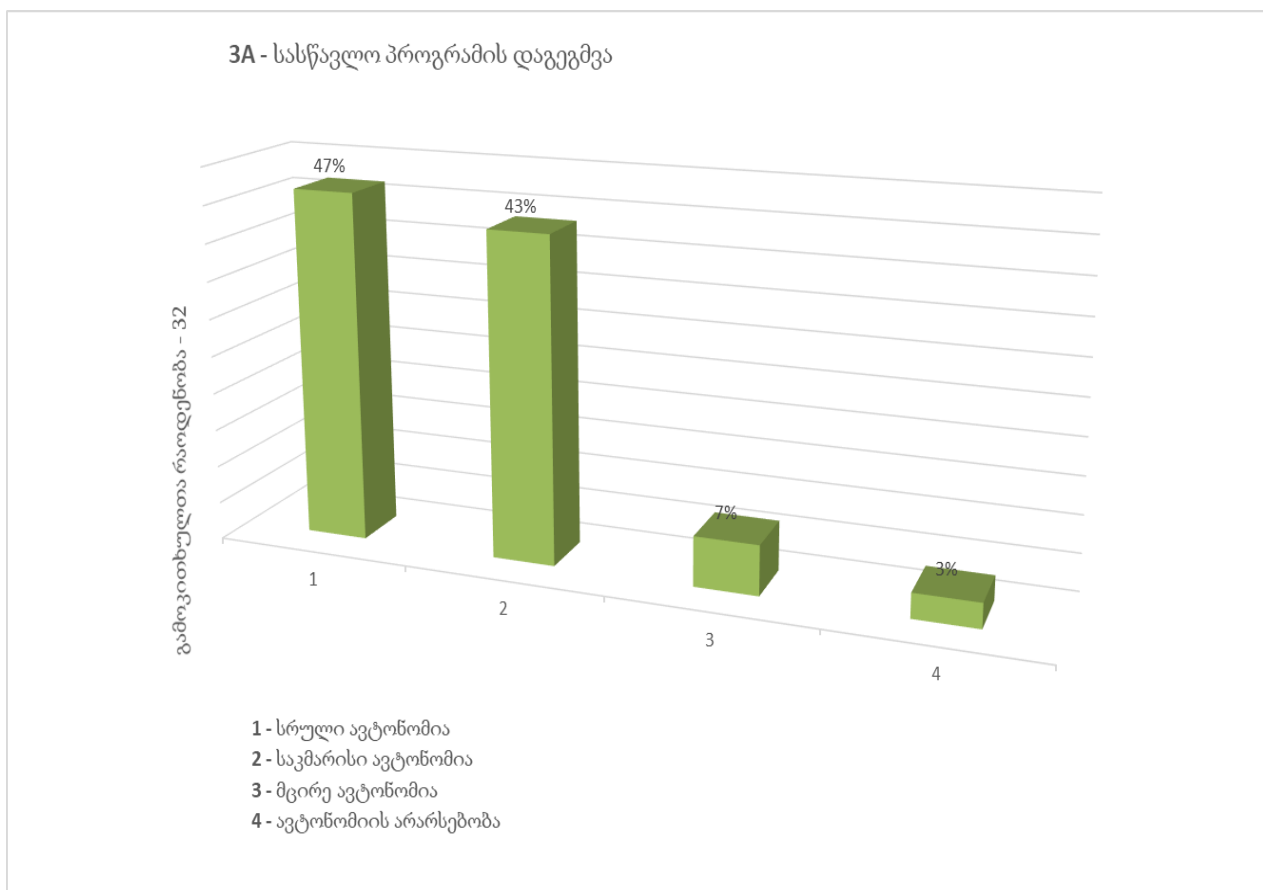
ავტონომიურობის მაღალი ხარისხი გამოიკვეთა მოსწავლეთა შეფასების პოლიტიკის შემუშავების (50% სრული ავტონომია; 43% საკმარისი ავტონომია), სკოლის ბიუჯეტის განაწილების (52% სრული ავტონომია; 32% საკმარისი ავტონომია; უარყოფითი პასუხი - 16%), კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვის (74% სრული ავტონომია; 19% საკმარისი ავტონომია) და მოსწავლეთა მიღების პოლიტიკის (55% სრული ავტონომია; 26% საკმარისი ავტონომია; უარყოფითი პასუხი - 19%) განხორციელების თვალსაზრისით.

შედარებით ნაკლებია სკოლის ავტონომიურობა მასწავლებლისთვის პროფესიული განვითარების პროგრამების შინაარსის განსაზღვრისას. ამ შემთხვევაში სჭარბობს პასუხი „საკმარისი ავტონომია“ - 40%, ხოლო უარყოფითი პასუხის მაჩვენებელია 26%.

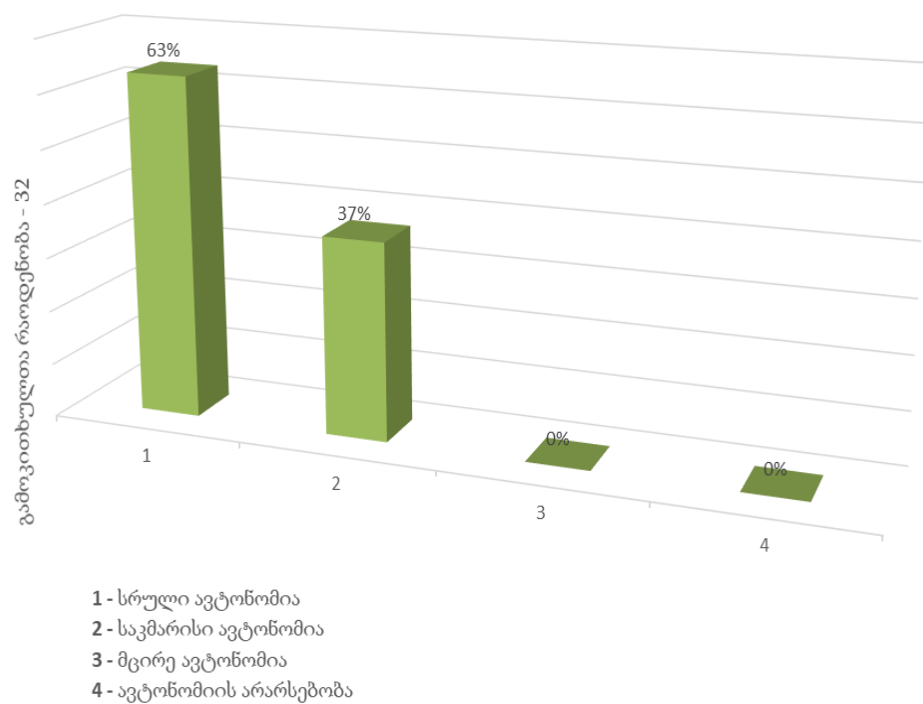
სკოლის მენეჯმენტის ავტონომიურობის ხარისხი უკიდურესად დაბალია მასწავლებელთა ხელფასის ოდენობის განსაზღვრისას - გამოკითხულთა უმრავლესობა (53%) თვლის, რომ ამ ასპექტით სკოლა მთლიანად დამოკიდებულია სახელმწიფოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე, ხელფასების განაწილების/განსაზღვრის უნიფიცირებულ სისტემაზე.

დასკვნით სახით შეიძლება ითქვას, რომ სკოლების დირექციის წარმომადგენლები, ძირითადად, აღიარებენ სკოლის ინსტიტუციური ავტონომიურობის მაღალ ხარისხს, რაც ვლინდება საგანმანათლებლო პროცესის დაგეგმვისა და ორგანიზების, მოსწავლეთა და პედაგოგთა მიღების პროცედურებში. ამასთან, სკოლების ავტონომიურობის ხარისხი თვალსაჩინოდ დაბალია მასწავლებლისთვის პროფესიული განვითარებისა და, განსაკუთრებით, სახელფასო პოლიტიკის განსაზღვრის თვალსაზრისით, რასაც განაპირობებს ამ მიმართულებებით არსებული ცენტრალიზებული მიდგომა.

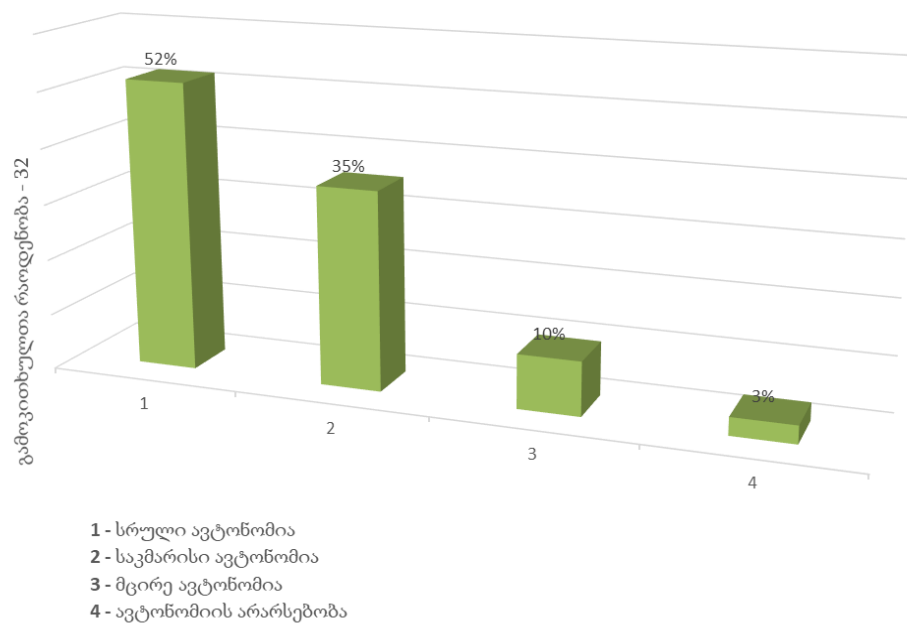
კითხვა 3: ავტონომიურობის რა ხარისხი გააჩნია თქვენს სკოლას შემდეგ საკითხებთან მიმართებაში?

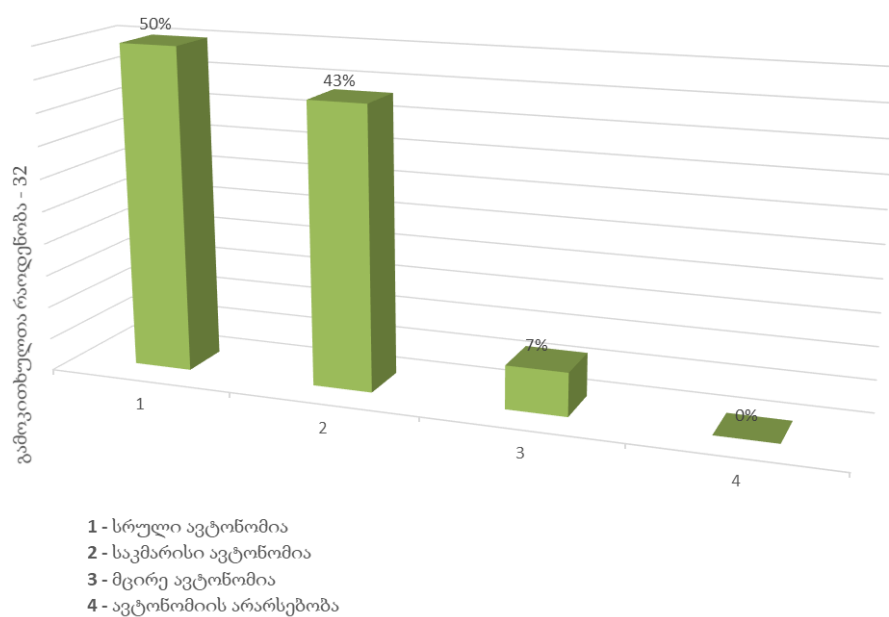
3B - სასწავლო პროგრამის გახორციელება

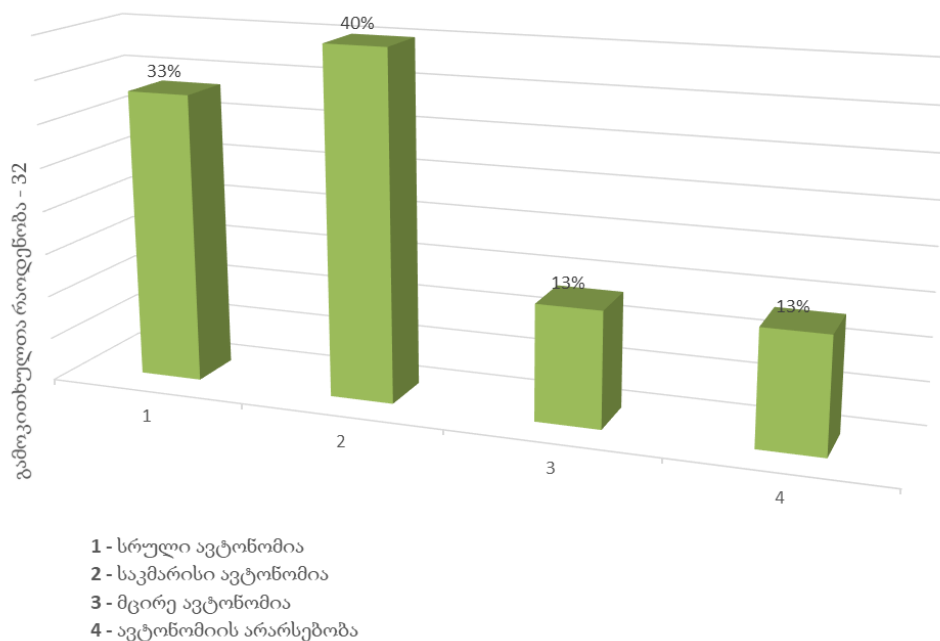
3C - მასწავლებლების დანიშვნა

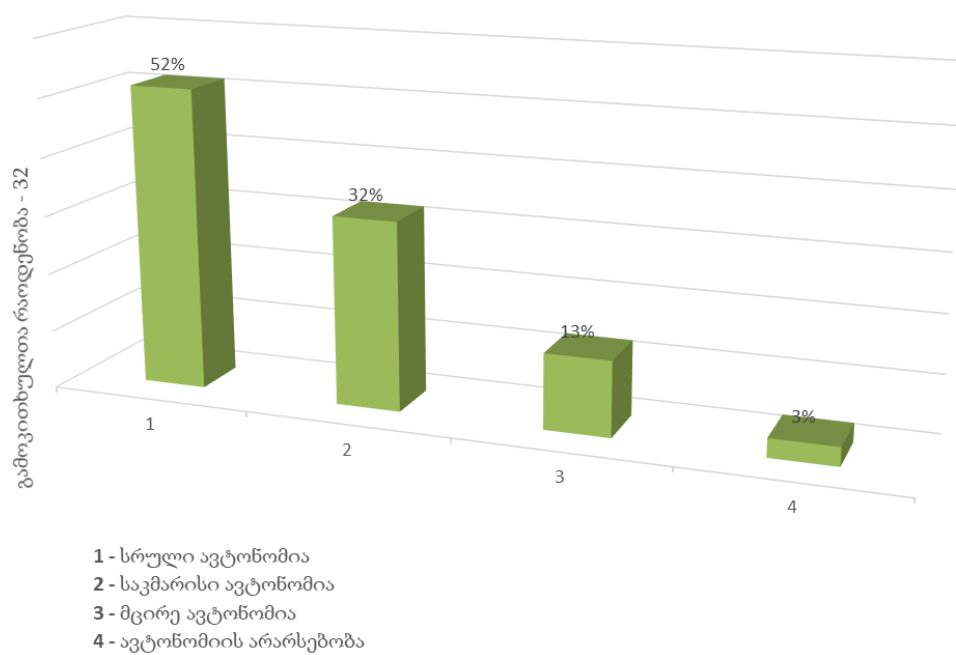
3D - მოსწავლეთა შეფასების პოლიტიკის შემუშავება

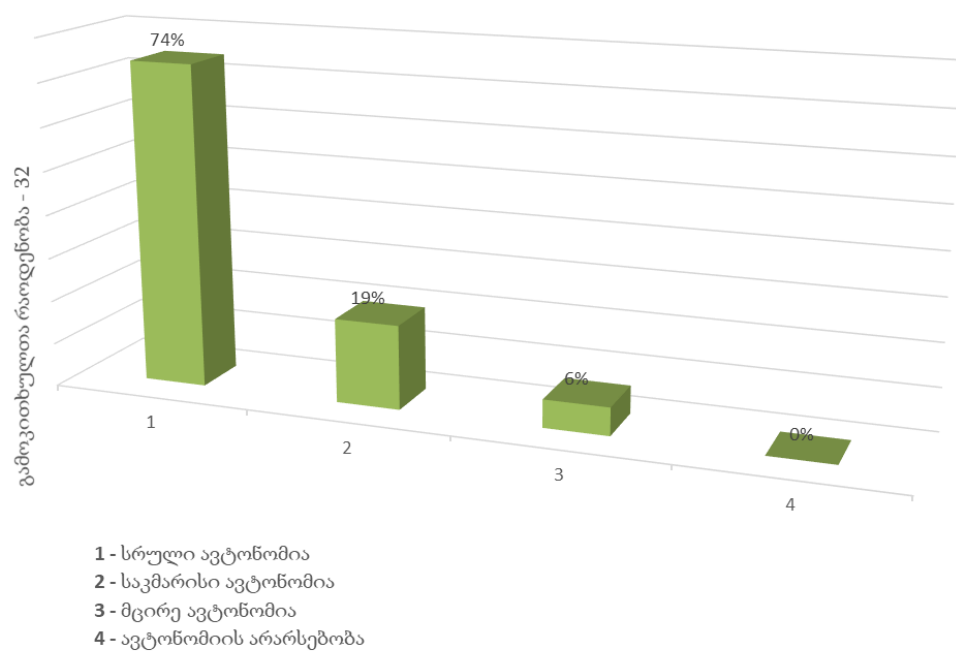
3E - მასწავლებლისთვის პროფესიული განვითარების პროგრამების შინაარსის განსაზღვრა

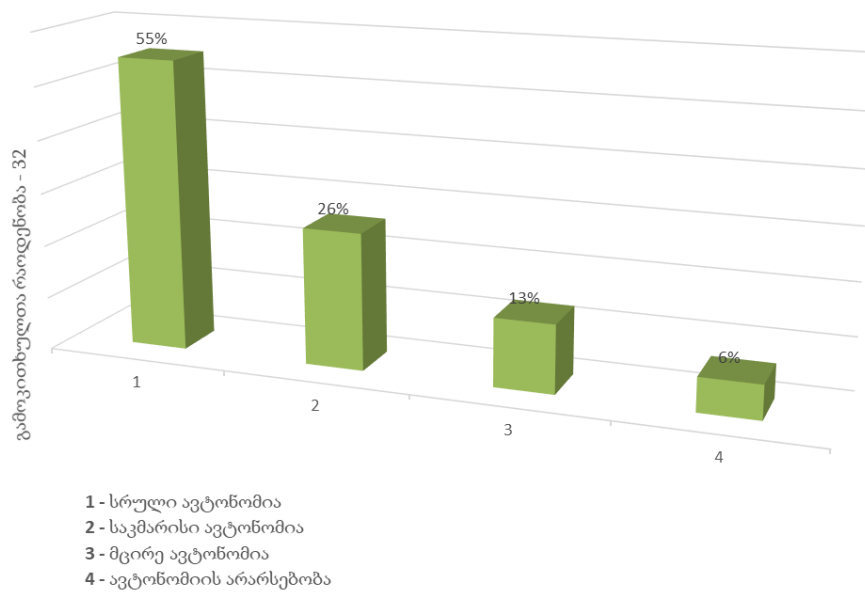
3F - სკოლის ბიუჯეტის განაწილება

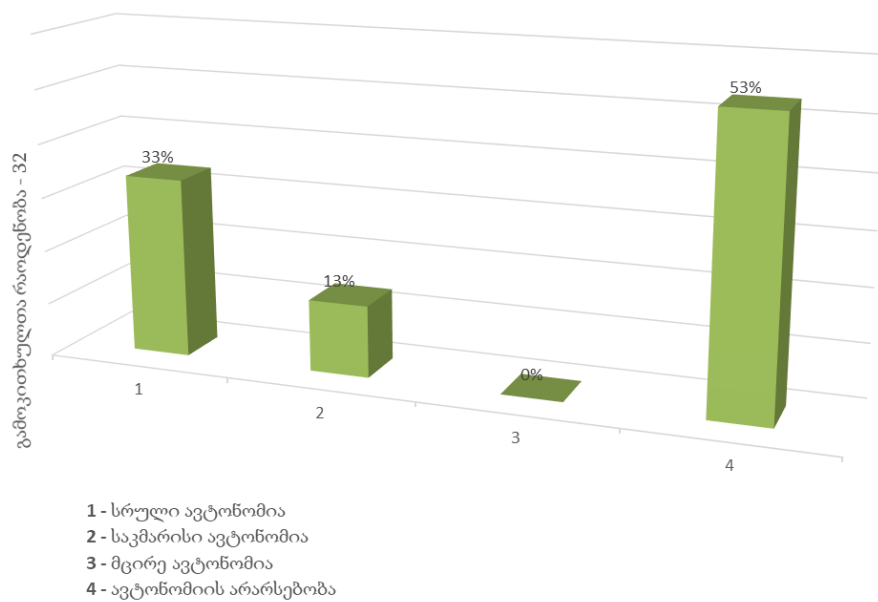
3G - კლასგარეშე აქტივობების განხორციელება

3H - მოსწავლეთა მიღების პოლიტიკა

3I - მასწავლებელთა ხელფასის ოდენობის განსაზღვრა

რესპოდენტები მიუთითებენ სკოლის მართვისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მასწავლებლების ჩართულობის დამაკმაყოფილებელ დონეზე. კერძოდ:

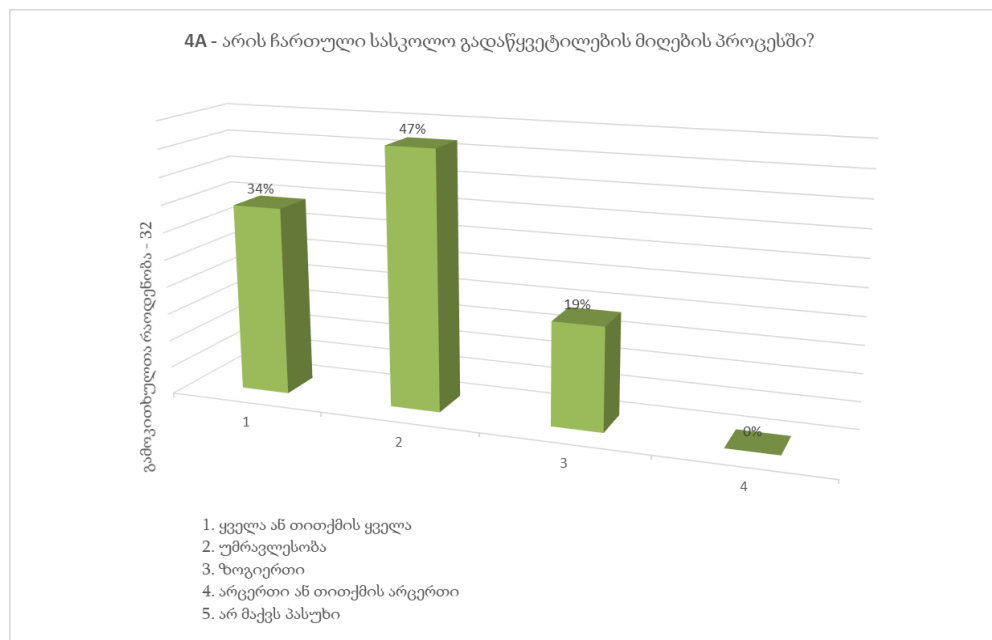
სკოლების დირექტორების/დირექციის წარმომადგენლების პასუხებიდან ირკვევა, რომ საკმაოდ მაღალია მასწავლებელთა ჩართულობა სასკოლო გადაწყვეტილების მიღების პროცესში (34% - ყველა ან თითქმის ყველა; 47% - უმრავლესობა, ზოგიერთი - 19%. უარყოფითი პასუხი არ დაფიქსირებულია). ასევე მასწავლებელთა უმრავლესობა: (ა) ხელს

უწყობს სკოლაში სათანადო დისციპლინის დაცვასა და შენარჩუნებას (53% - ყველა ან თითქმის ყველა; 38% - უმრავლესობა, ზოგიერთი - 9%. უარყოფითი პასუხი არ დაფიქსირებულია), (ბ) მონაწილეობს აქტივობებში, რომლებიც ემსახურება სკოლის განვითარებას (41% - ყველა ან თითქმის ყველა; 56% - უმრავლესობა, ზოგიერთი - 3%. უარყოფითი პასუხი არ დაფიქსირებულია) და (გ) ხელს უწყობს მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობას სკოლის ყოველდღიურ საქმიანობაში (38% - ყველა ან თითქმის ყველა; 50% - უმრავლესობა, ზოგიერთი - 12%. უარყოფითი პასუხი არ დაფიქსირებულია).

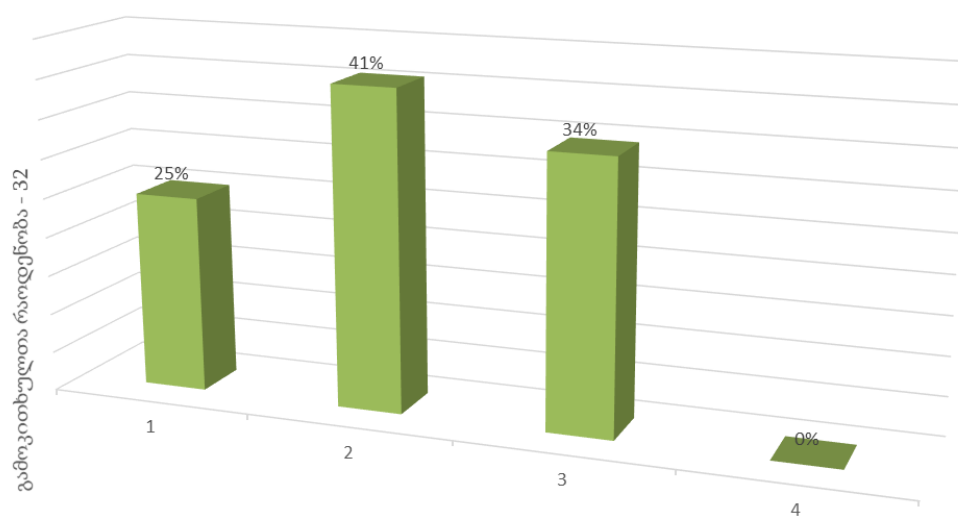
შედარებით დაბალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა შემდეგი დებულებების მიმართ: (ა) „რამდენი მასწავლებელი გამოთქვამს მოსაზრებებს სკოლის მმართველობის გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით?“ მიმართ (უმრავლესობა - 41%; ზოგიერთი - 34%); (ბ) „რამდენი მასწავლებელი მონაწილეობს სკოლის პრიორიტეტების განსაზღვრაში?“ (უმრავლესობა - 44%; ზოგიერთი - 25%; არც ერთი - 3%).

როგორც კითხვარის ანალიზიდან ირკვევა, სკოლების ადმინისტრაცია საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევს მასწავლებელთა ჩართულობას სკოლის მართვის და მისი ინსტიტუციური განვითარების პროცესში. მიღებული შედეგებიდან იკვეთება მასწავლებელთა ავტონომიურობის მაღალი მაჩვენებელი სკოლაში დისციპლინის დასაცავად ღონისძიებების გატარებასა და სხვადასხვა აქტივობებში მოსწავლეთა ჩართვის თვალსაზრისით. გარკვეულ პრობლემად გამოიკვეთა მასწავლებელთა შედარებით ნაკლები აქტიურობა სკოლის პრიორიტეტების განსაზღვრის თვალსაზრისით, რაც შეიძლება აიხსნას განათლების სისტემის ცენტრალიზაციით და სასკოლო სექტორის განვითარების არადინამიურობით, რაც თავისთავად გულისხმობს პრიორიტეტების იშვიათად ცვლას შედარებით ხანგრძლივი დროის განმავლობაში.

კითხვა 4: თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მასწავლებელი ...

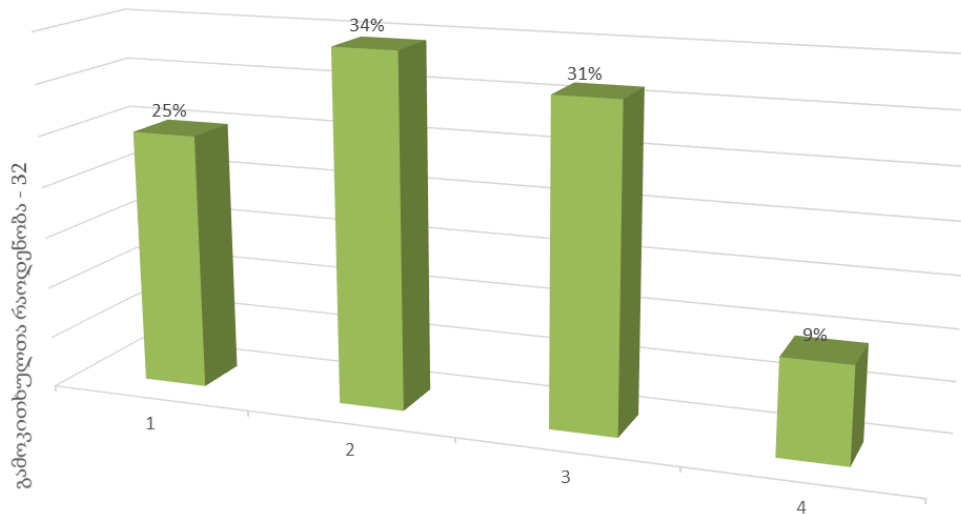

4B - გამოთქვამს მოსაზრებებს სკოლის მმართველობის გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით?

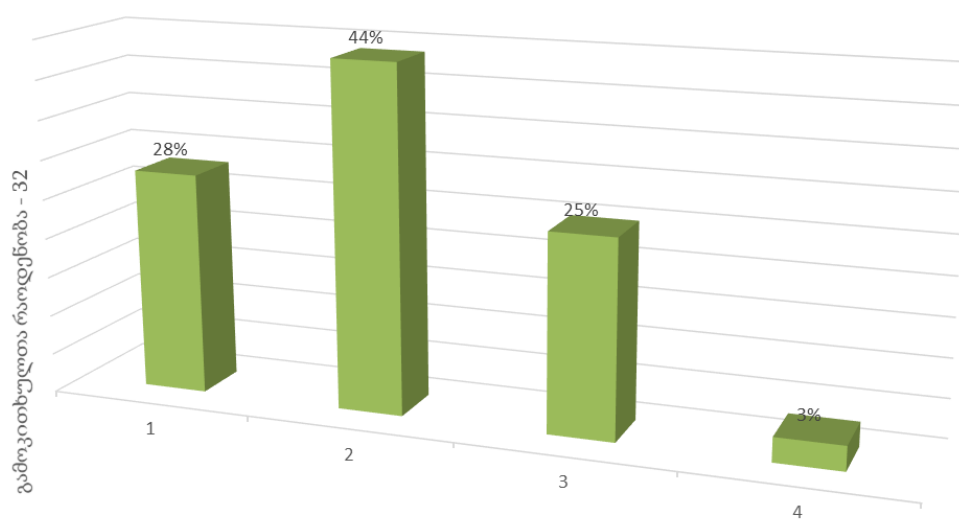
1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. არ მაქვს პასუხი

4C - გამოთქვამს სურვილს მონაწილეობდეს სკოლის მმართველობით ორგანოებში?

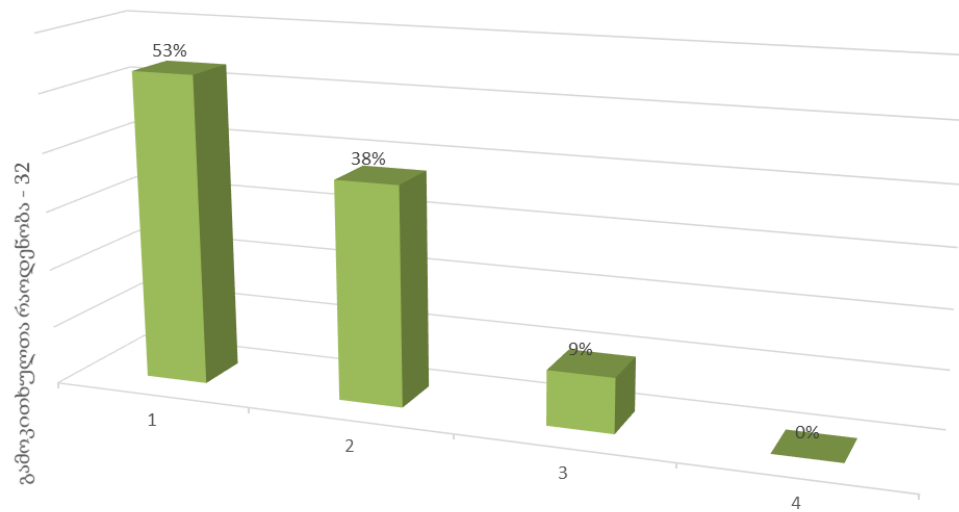
1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. არ მაქვს პასუხი

4D - მონაწილეობს სკოლის პრიორიტეტების განსაზღვრაში?

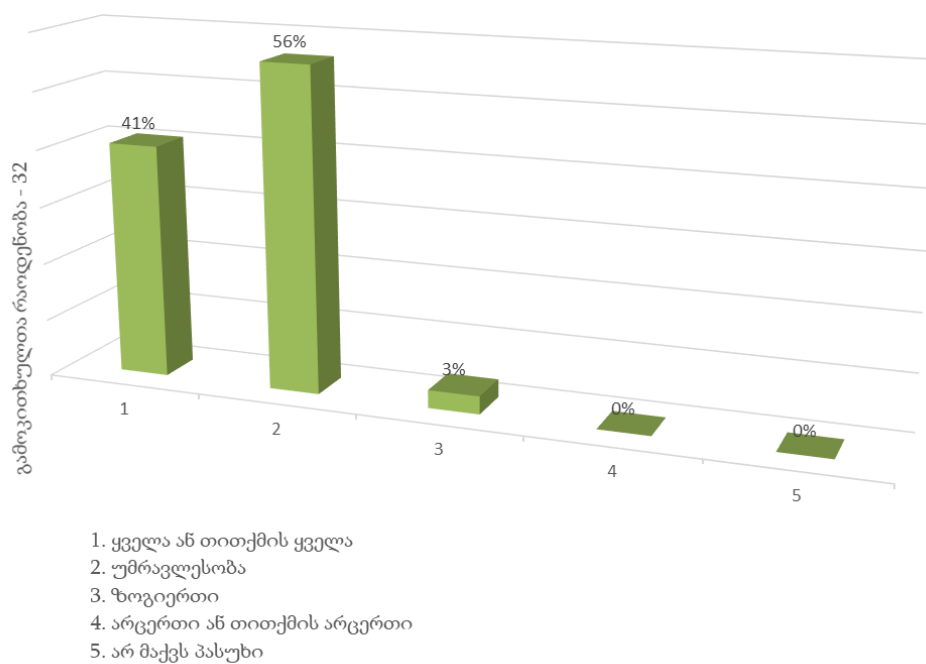
1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. არ მაქვს პასუხი

4E - ხელს უწყობს სკოლაში სათანადო დისციპლინის დაცვას და შენარჩუნებას?

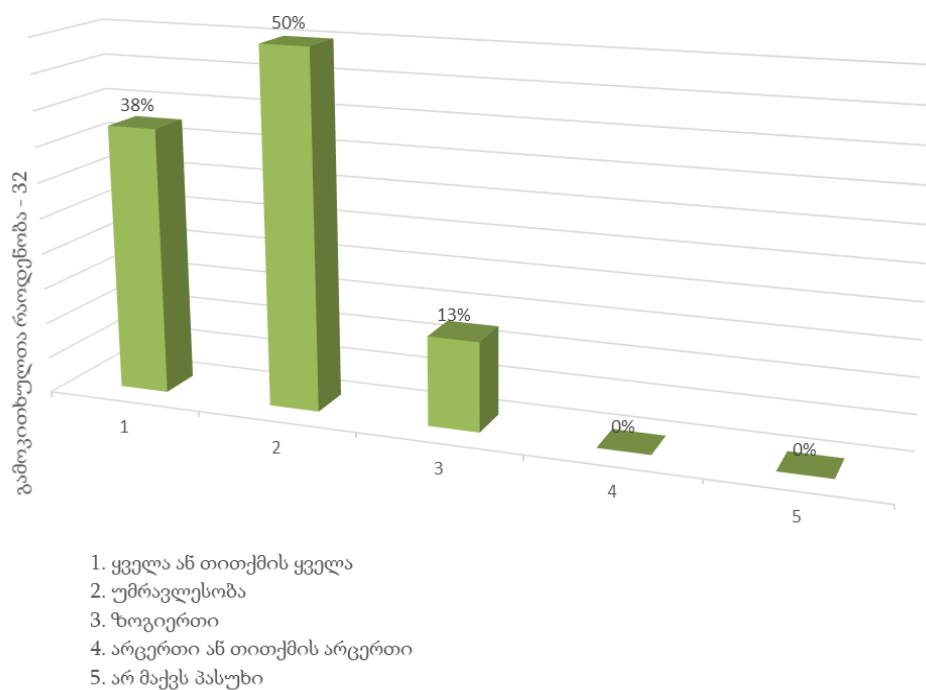

1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. არ მაქვს პასუხი

4F - მონაწილეობს აქტივობებში, რომლებიც ემსახურება სკოლის განვითარებას?

4G - უწყობს ხელს მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობას სკოლის ყოველდღიურ საქმიანობაში?

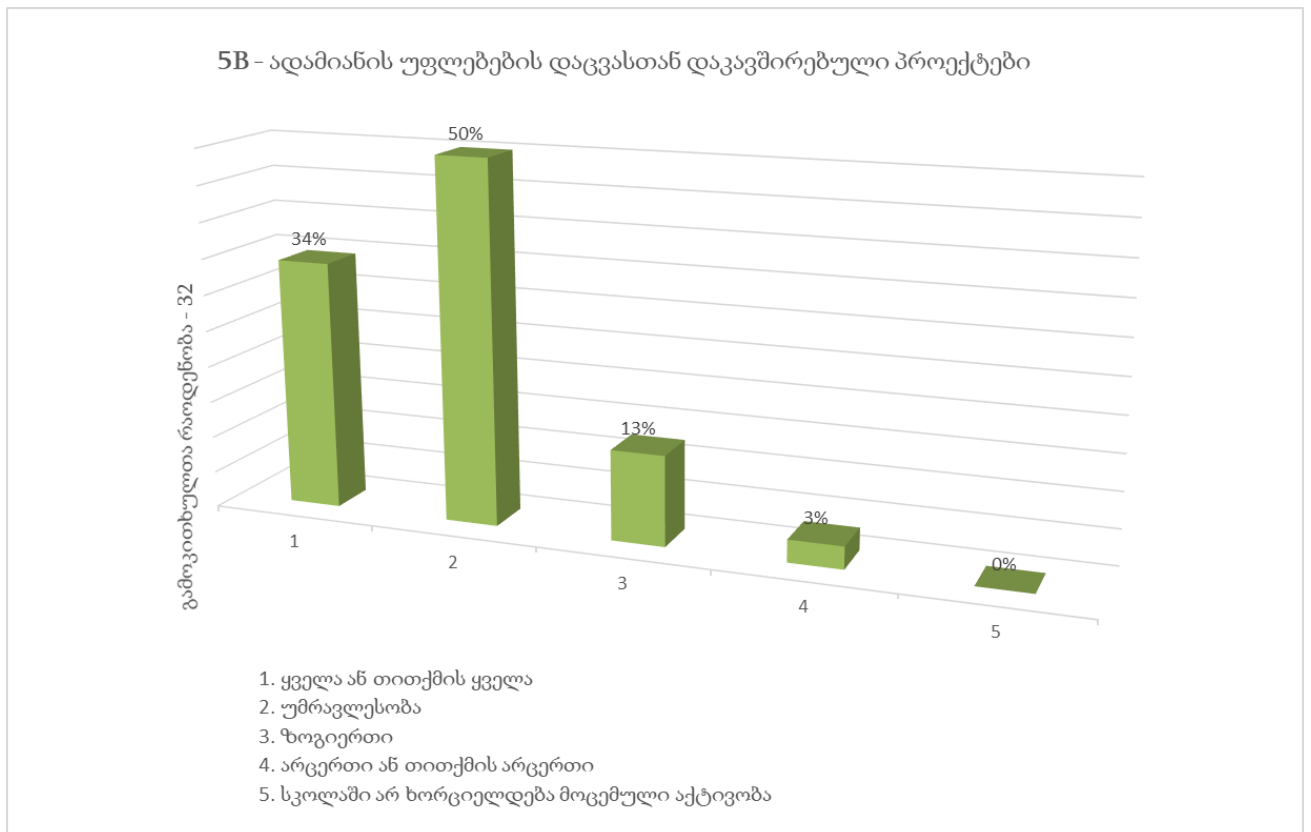
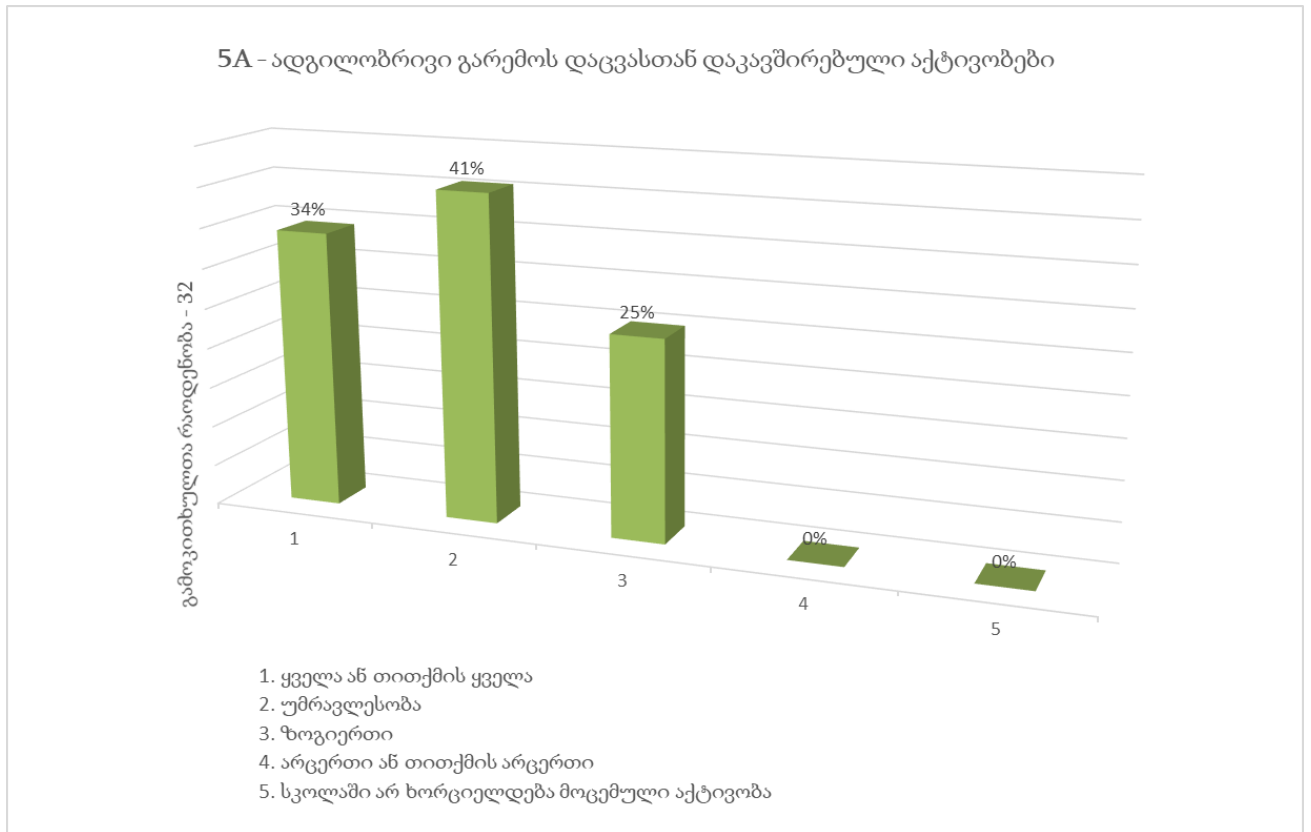
რესპოდენტები მეტწილად დადებითად აფასებენ სხვადასხვა ექსტრაკურკულარულ აქტივობებში მოსწავლეთა მონაწილეობის დინამიკას. კერძოდ:

სკოლების ადმინისტრაციის წარმომადგენლები თვლიან, რომ მოსწავლეები ინტერესით ერთვებიან გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული აქტივობებში (ყველა ან თითქმის ყველა - 34% ; უმრავლესობა -41% ; ზოგიერთი - 25; უარყოფითი პასუხი არ ფიქსირდება). ასევე მაღალი მაჩვენებელი ფიქსირდება კულტურულ (დადებითი პასუხი - 85%) და სპორტულ (დადებითი პასუხი - 82%) ღონისძიებებში მოსწავლეთა მონაწილეობასთან დაკავშირებით. ამასთან, ყველა გამოკითხული სკოლის წარმომადგენელი აღიარებს, რომ მსგავსი ხასიათის აქტივობები მათ სკოლაში ბოლო ერთი წლის განმავლობაში ჩატარებულა.

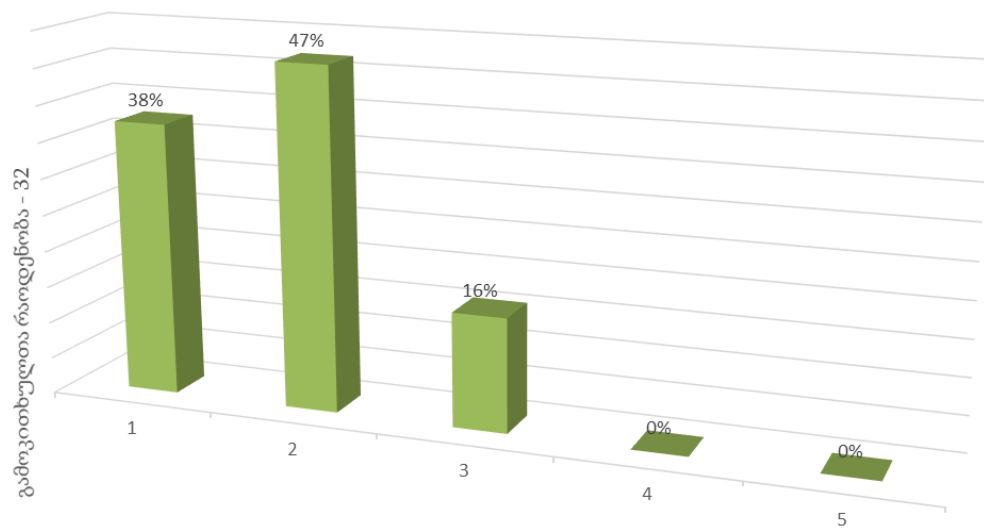
შედარებით მოკრძალებული შედეგებია დაფიქსირებული დებულებებზე - თქვენი სკოლის რამდენი მოსწავლე მონაწილეობს: ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებულ პროექტებში (ყველა ან თითქმის ყველა - 34% ; უმრავლესობა -50 % ; ზოგიერთი - 13%; არცერთი ან თითქმის არცერთი - 3%); ინტერკულტურულ ინიციატივებში (ზოგიერთი - 39%; არცერთი ან თითქმის არცერთი - 10%); ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებული კამპანიებში (მაგ., შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე და ა.შ.) (ზოგიერთი - 22%; არცერთი ან თითქმის არცერთი - 6%) და ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებულ საქმიანობაში (მაგ., საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა. შ.) (ზოგიერთი - 28%; არცერთი ან თითქმის არცერთი - 13%).

როგორც რესპოდენტთა პასუხებიდან ირკვევა, სკოლებში შედარებით ნაკლები ყურადღება ეთმობა ინტერკულტურული შინაარსის ღონისძიებებს, რომელთა მიზანია მრავალფეროვნების გაცნობა და მის მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულების ფორმირება. ასევე, განხორციელებულ პროექტთა შორის შედარებით ნაკლებადაა წარმოდგენილი სათემო პროექტები, რაც ხაზგასმით მიუთითებს თემსა და სკოლას შორის ურთიერთობის დეფიციტზე, სკოლის ცხოვრებაში თემის (და, პირიქით) არასაკმარის ჩართულობაზე.

კითხვა 5: მიმდინარე სასწავლო წელს სამიზნე კლასების რამდენ მოსწავლეს ჰქონდა შესაძლებლობა მონაწილეობა მიეღო ქვევით ჩამოთვლილ აქტივობებში?

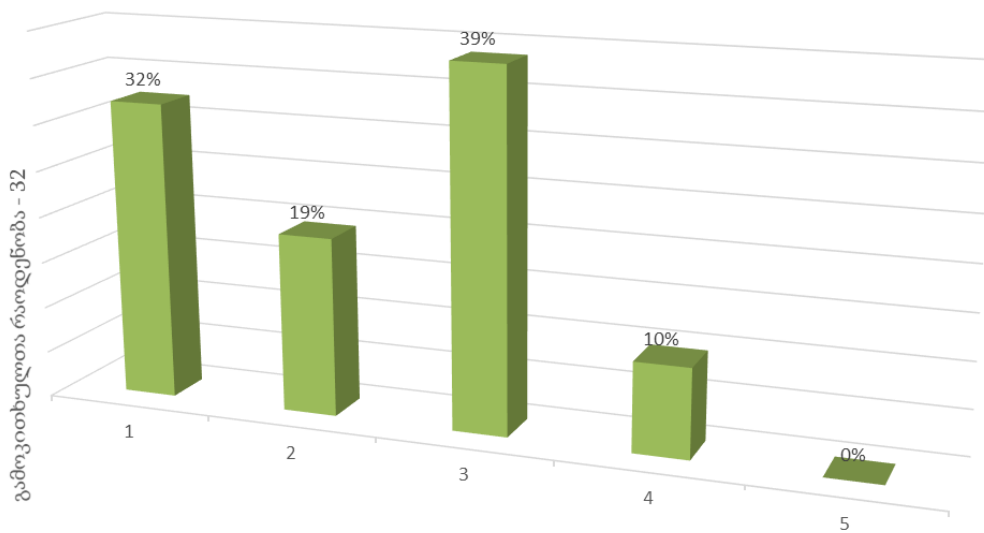

5C - კულტურული აქტივობები

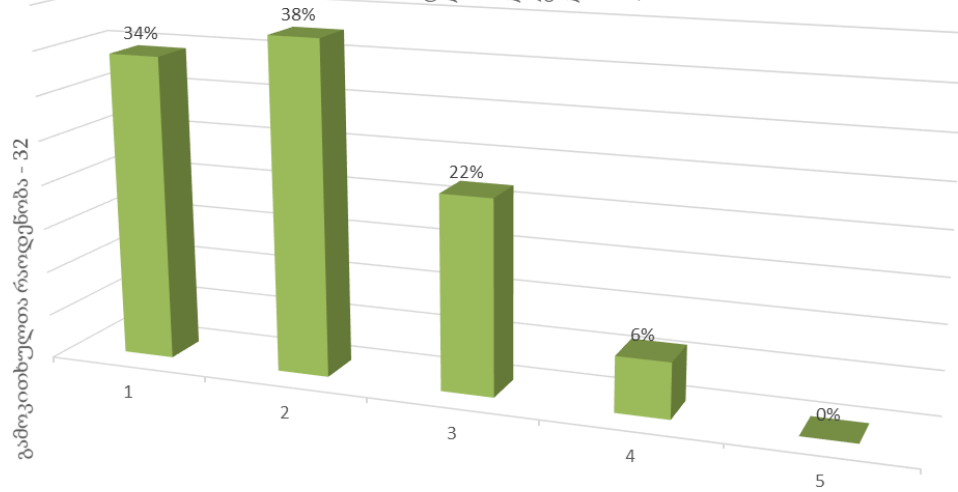
1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. სკოლაში არ ხორციელდება მოცემული აქტივობა

5D - ინტერკულტურული ინიციატივები

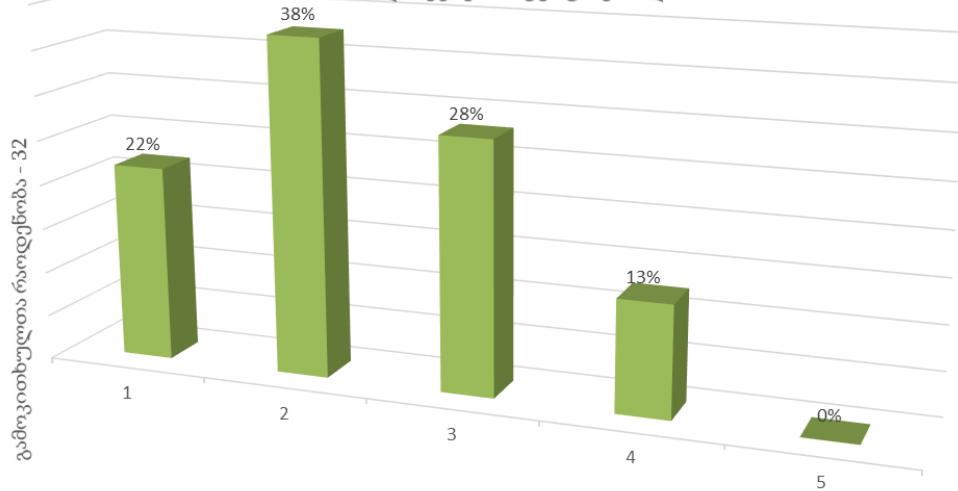
1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. სკოლაში არ ხორციელდება მოცემული აქტივობა

5E - ცნობადობის ამალგების მიზნით წარმოებული კამპანიები (მაგ., შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე და ა.შ.)

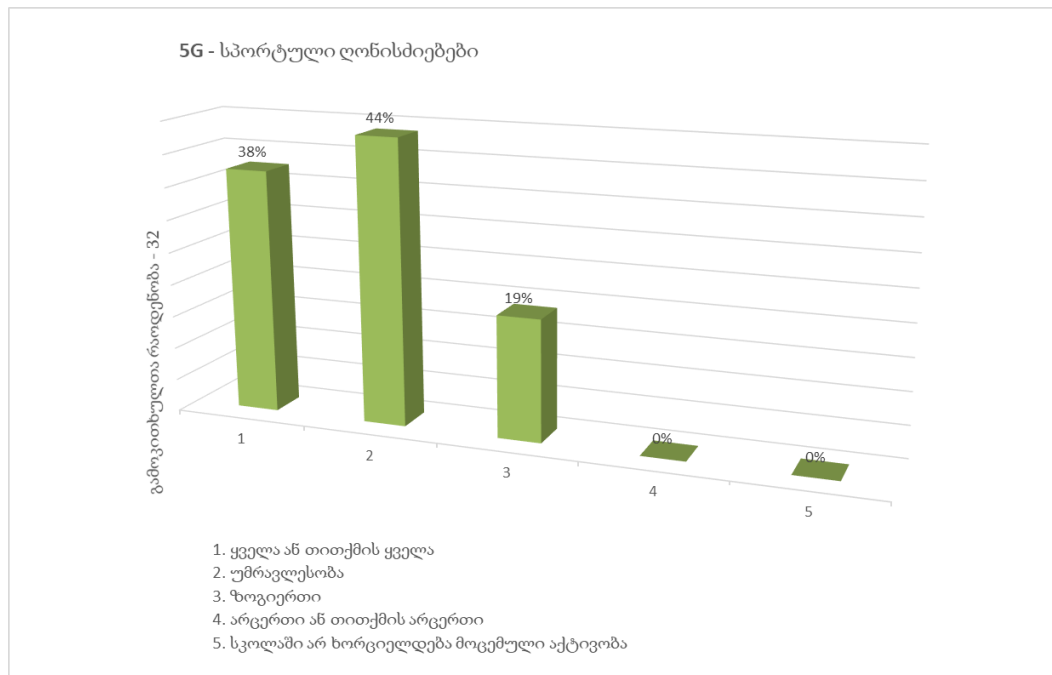

1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. სკოლაში არ ხორციელდება მოცემული აქტივობა

5F - ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებული საქმიანობა (მაგ., საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა. შ.)

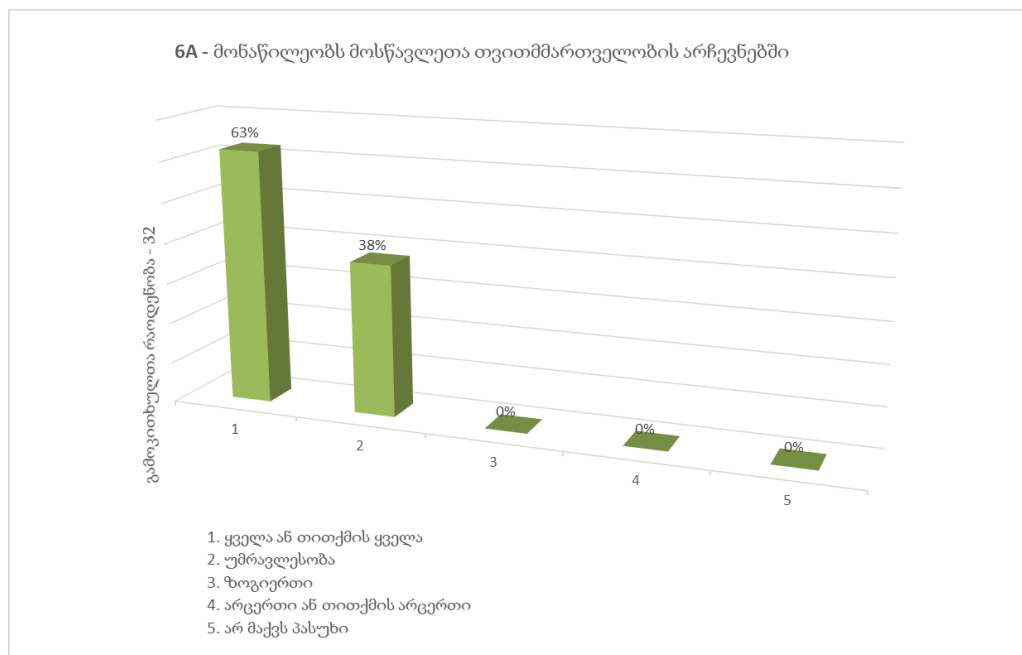

1. ყველა ან თითქმის ყველა
2. უმრავლესობა
3. ზოგიერთი
4. არცერთი ან თითქმის არცერთი
5. სკოლაში არ ხორციელდება მოცემული აქტივობა

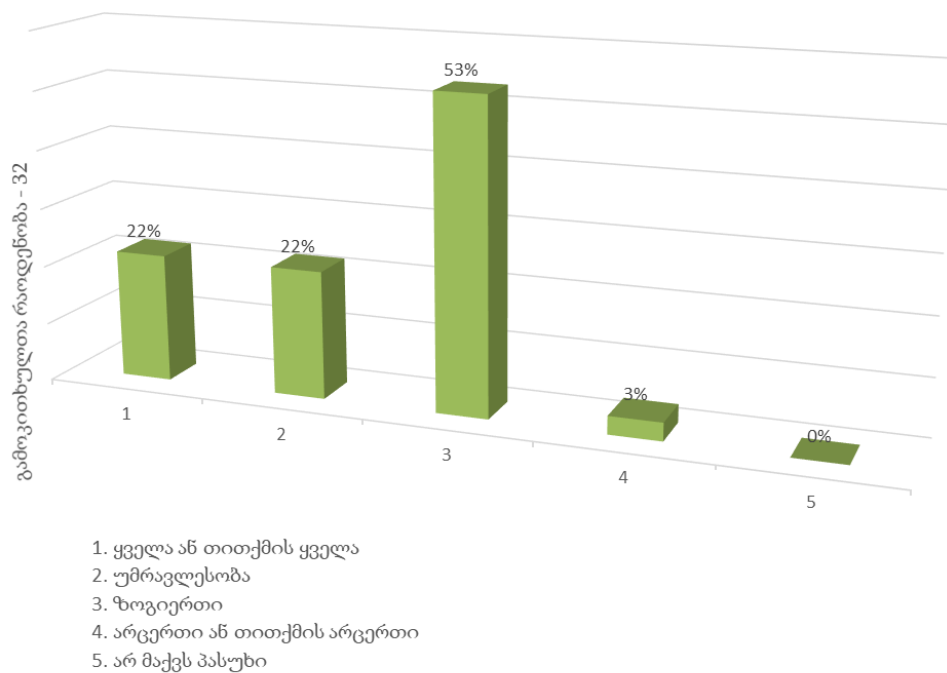

საინტერესო მოცემულობა გამოიკვეთა სკოლის მართვაში მოსწავლეთა ჩართულობასთან დაკავშირებით. რესპოდენტები მიუთითებენ მათ მაღალ აქტიურობას თვითმმართველი ორგანოების არჩევნებისას (ყველა ან თითქმის ყველა - 63%; უმრავლესობა - 37%). რაც შეეხება უშუალოდ მართვის პროცესში მოსწავლეთა მონაწილეობას - აქ აქტიურობის გამომხატველი პროცენტი შესამჩნევად დაბალია (ზოგიერთი - 53%; არცერთი ან თითქმის არცერთი - 3%).

კითხვა 6: თქვენს სკოლაში რამდენი მოსწავლე ...

6B - მონაწილეობს სკოლის მართვაში?

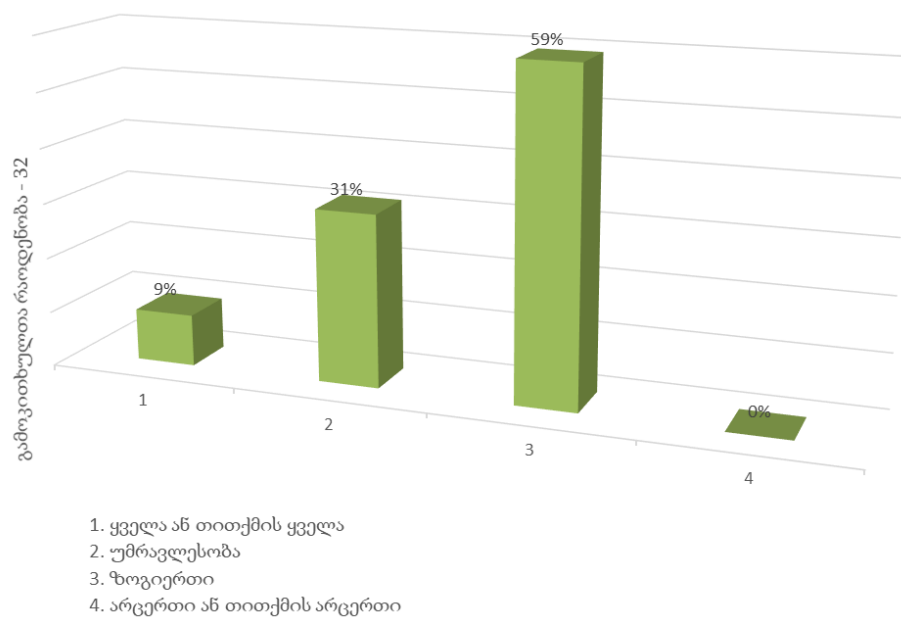
გამოკითხვა ითვალისწინებდა სკოლის მართვაში მშობელთა ჩართულობის მიმართ სკოლის დირექციის წარმომადგენლების პოზიციის შესწავლასაც. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა სკოლის მართვასა და სასკოლო ღონისძიებების ორგანიზებაში მშობლების ჩართულობის ფრაგმენტულობა. კერძოდ, რესპოდენტთა 59% აზრით, მშობელთა მცირე რაოდენობა მონაწილეობს ზემოთაღნიშნულ პროცესებში. რაც შეეხება მშობელთა მონაწილეობას თვითმმართველ ორგანოთა არჩევნებში, აქ შემდეგი სახის პროცენტული თანაფარდობა გამოიკვეთა: ყველა ან თითქმის ყველა მშობელი - 34%, მშობელთა უმრავლესობა - 34%, ზოგიერთი - 31% (უარყოფითი პასუხი არ დაფიქსირებულა).

მშობელთა მონაწილეობა ფრაგმენტული ჩანს სკოლის მიერ განხორციელებულ სათემო პროექტებშიც (ზოგიერთი - 48%). ასევე, გარკვეულ სირთულეს წარმოადგენს მშობელთა სკოლაში (მასწავლებლებთან) გამართულ სამუშაო შეხვედრებზე (უმრავლესობა - 50%; ზოგიერთი - 28%).

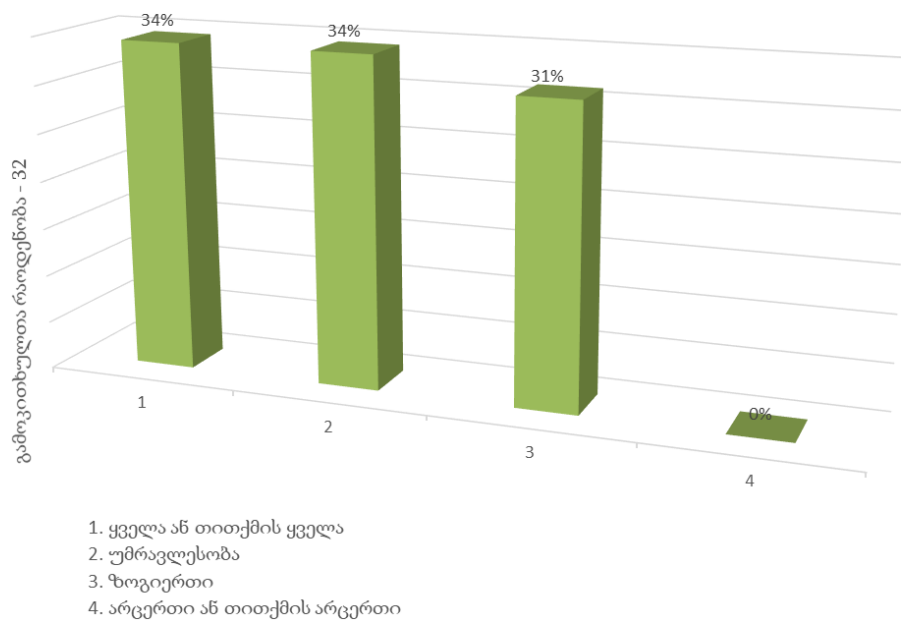
როგორც გამოკითხვის შედეგები მოწმობს მშობლები მეტწილად მონაწილეობენ სკოლის მართვასა და სასკოლო ღონისძიებების ორგანიზებაში. მათი აქტიურობა საკმაოდ მაღალია სკოლის თვითმმართველი ორგანოების აღჩვენებში. რჩება შთაბეჭდილება, რომ რიგ შემთხვევებში ეს აქტიურობა ფორმალისტურ ხასიათს ატარებს, რადგან უშუალოდ სკოლის მართვაში მათი მონაწილეობის მაჩვენებელი აშკარად დაბალია.

კითხვა 7: თქვენი აზრით, თქვენი სკოლის მოსწავლეთა რამდენი მშობელი ...

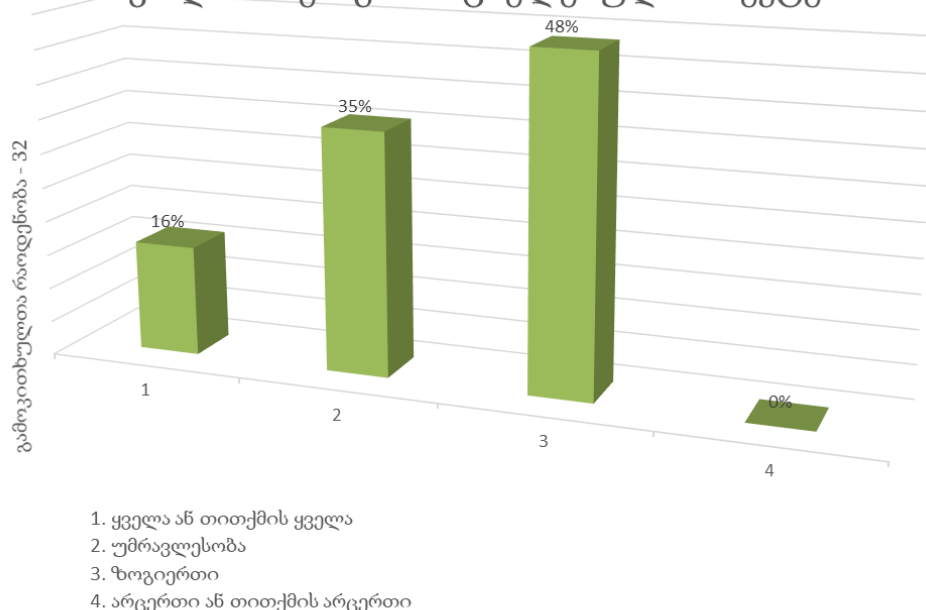
7A - არის აქტიურად ჩართული მშობელთა ასოციაციის/კომიტეტის საქმიანობაში?

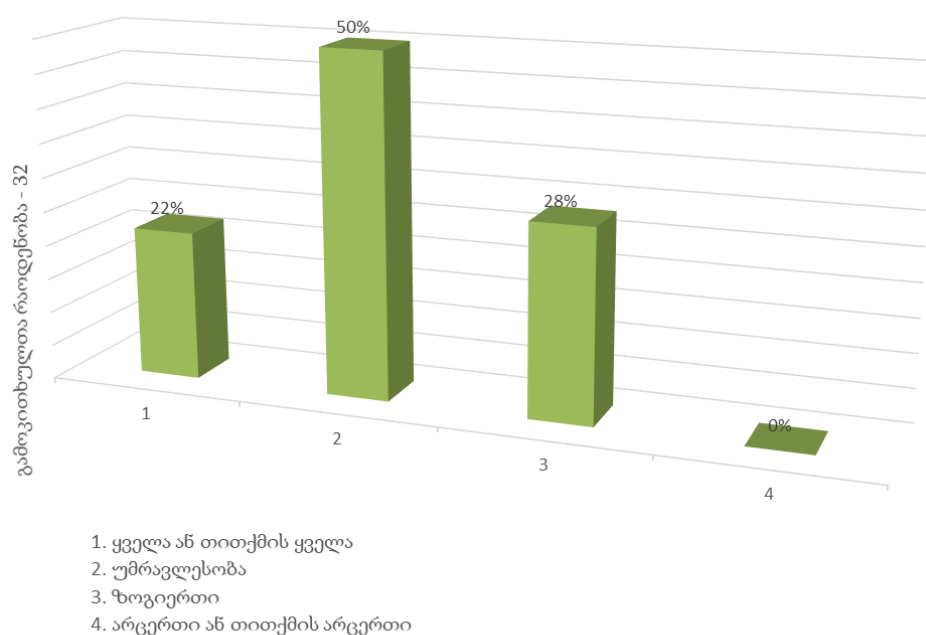
7B - მონაწილეობს თვითმმართველ ორგანოთა არჩევნებში?

7C - მხარს უჭერს ადგილობრივი თემის ფარგლებში სკოლის მიერ გახორციელებულ პროექტებს?

7D - ესწრება მშობლებსა და მასწავლებლებს შორის გამართულ შეხვედრებს?

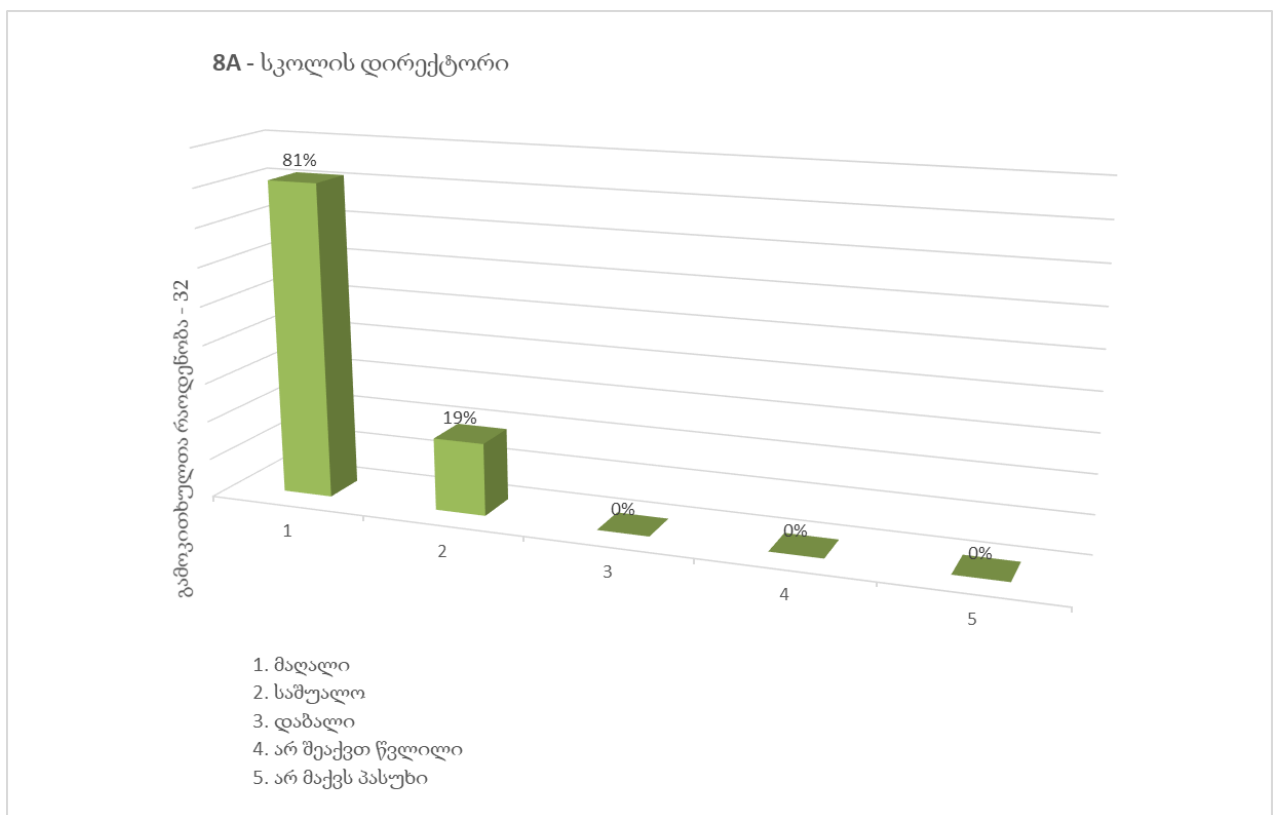

გამოკითხულთა აზრით, სკოლის მართვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღებაზე ყველაზე მეტი გავლენა/ზემოქმედება აქვს დირექტორს - 81% დირექტორის გავლენას აფასებს, როგორც მაღალს, ხოლო 19% - საშუალოდ.

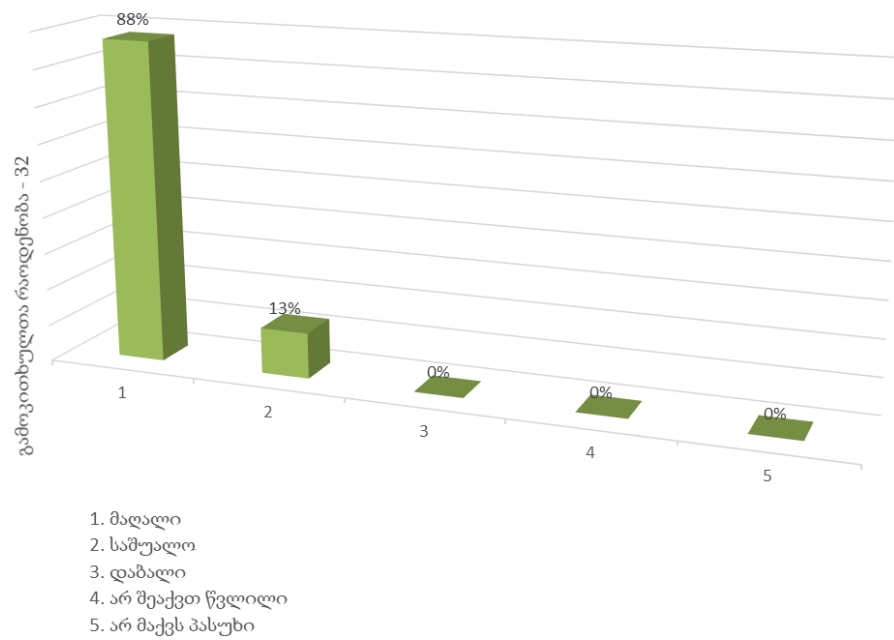
აღნიშნულ პროცესში სკოლის დირექციის როლს მაღალ შეფასებას აძლევს გამოკითხულთა კიდევ უფრო მეტი რაოდენობა - 88%. ასევე აღინიშნა მასწავლებელთა (მაღალი - 61%; საშუალო - 39%), სამეურვეო საბჭოს (მაღალი - 63%; საშუალო - 33%) და პედაგოგიური საბჭოს (მაღალი - 69%; საშუალო - 31%) როლი სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

სკოლის მართვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში გამოიკვეთა ადგილობრივი თემის წარმომადგენელთა (მაღალი - 22%; საშუალო - 38%; დაბალი - 34%; არ შეაქვთ წვლილი - 6%) და მშობლების (მაღალი - 13%; საშუალო - 50%; დაბალი - 38%) გარკვეული როლიც.

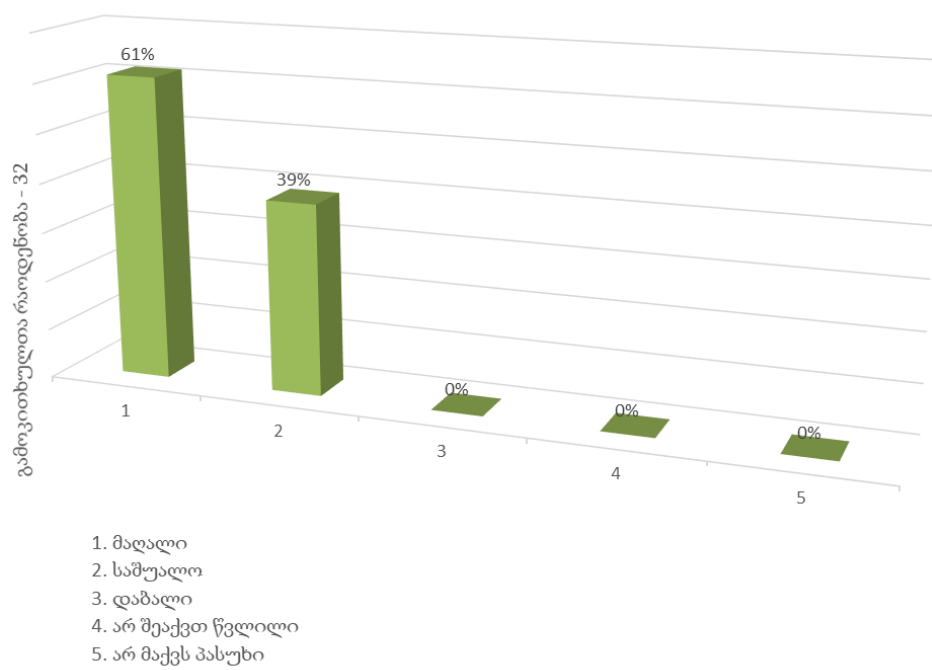
კითხვა 8: თქვენი აზრით, ქვევით დასახელებული პირები რა ხარისხით ახდენენ ზემოქმედებას სკოლის მართვასთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებებზე?

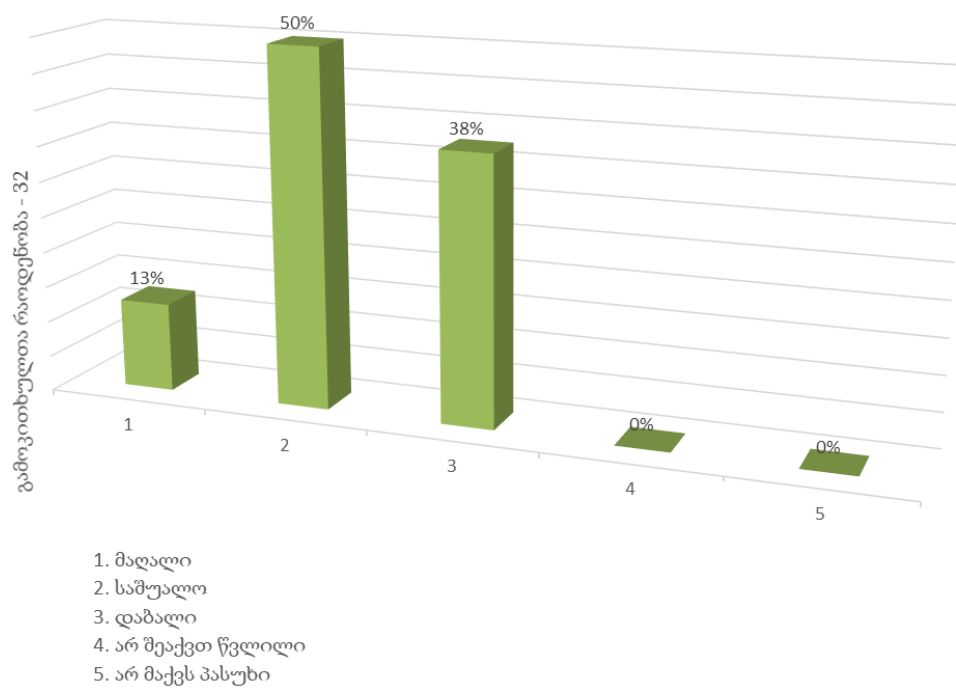
8B - სკოლის დირექცია

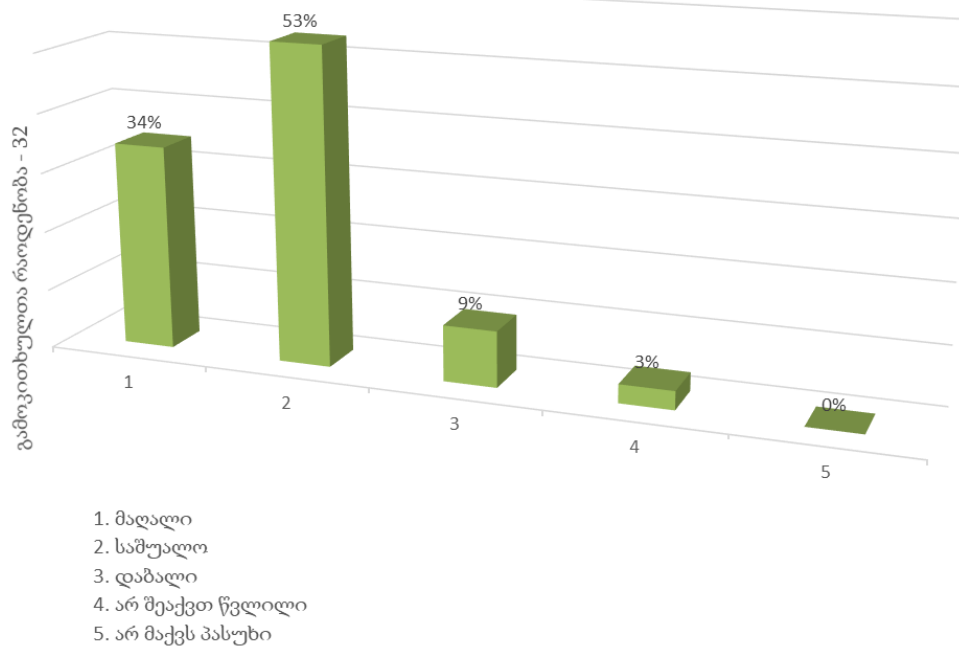
8C - მასწავლებლები

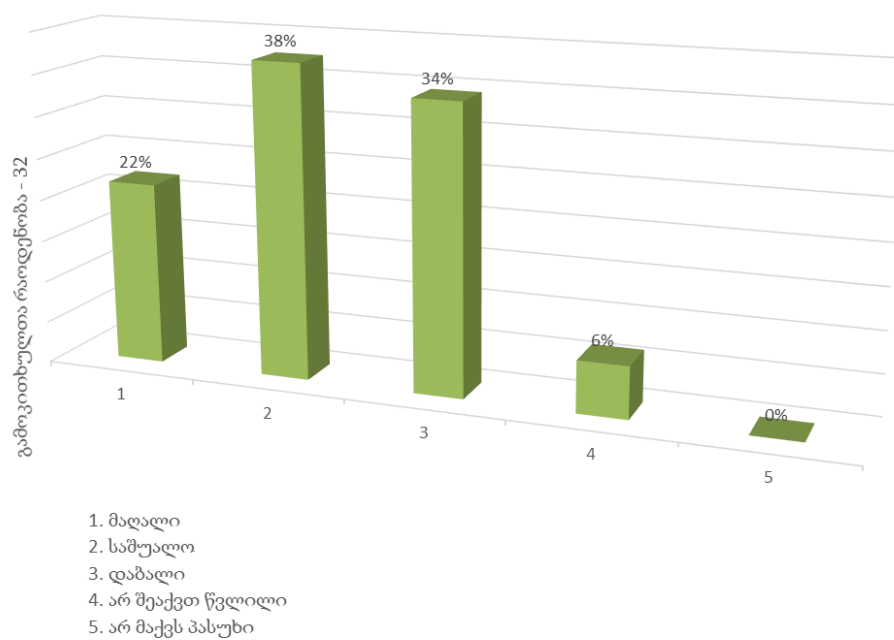
8D - მშობლები

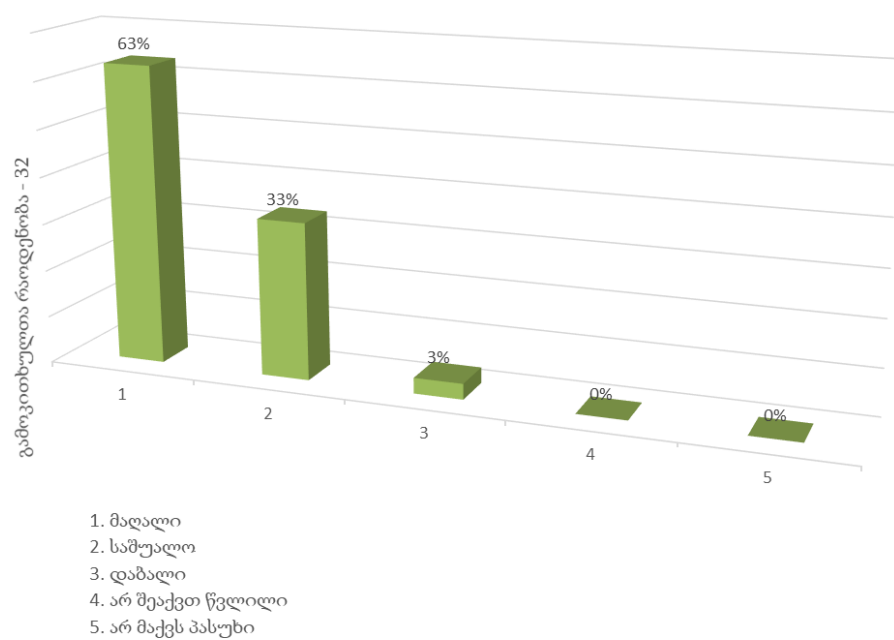
8E - სკოლის არაკადემიური პერსონალი (მაგ., ბიბლიოთეკარები, ფსიქოლოგები...)

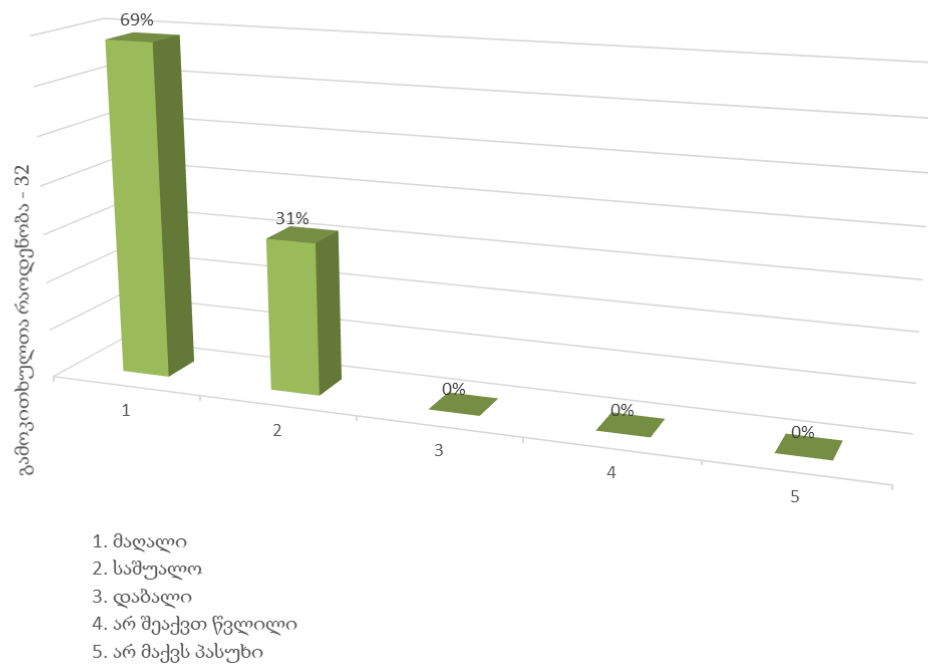
8F - ადგილობრივი თემის წარმომადგენლები

8G - სამეურვეო საბჭო

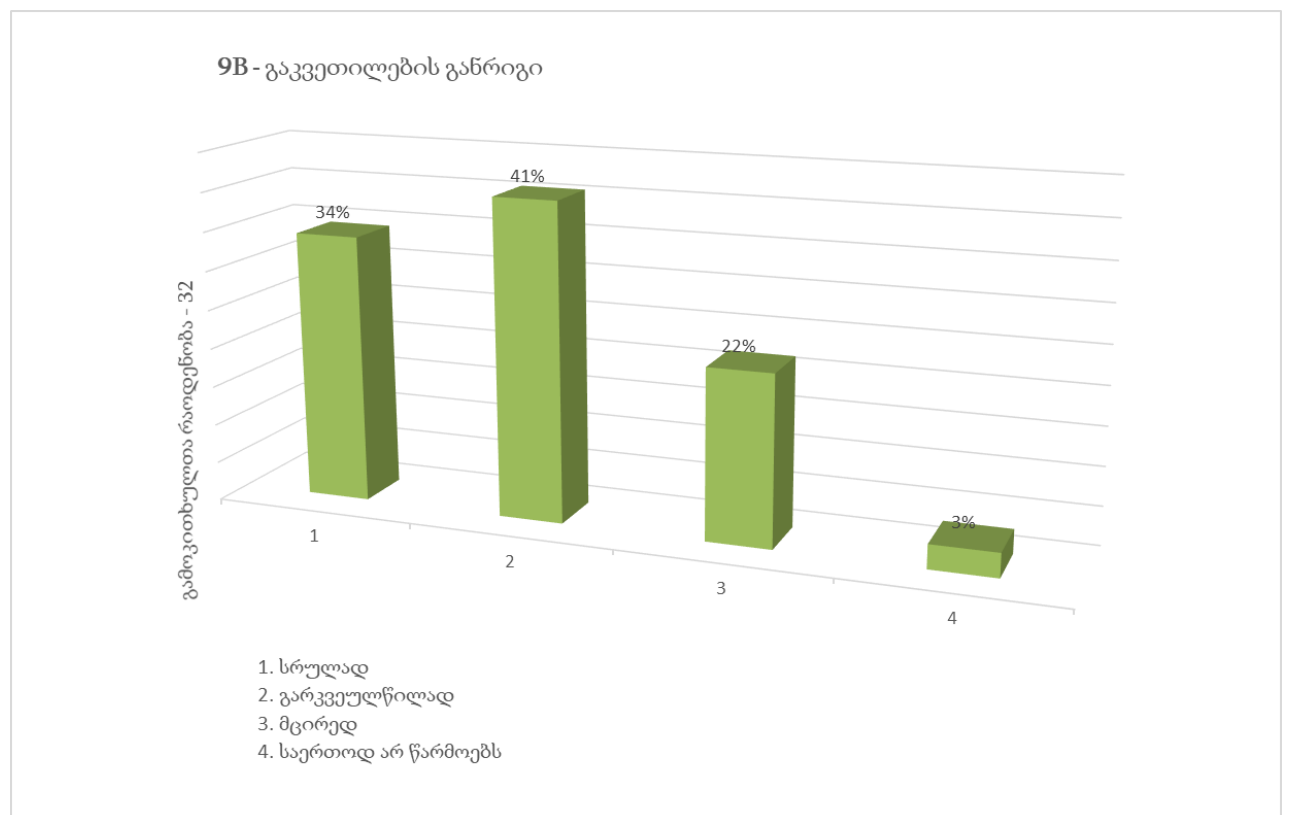
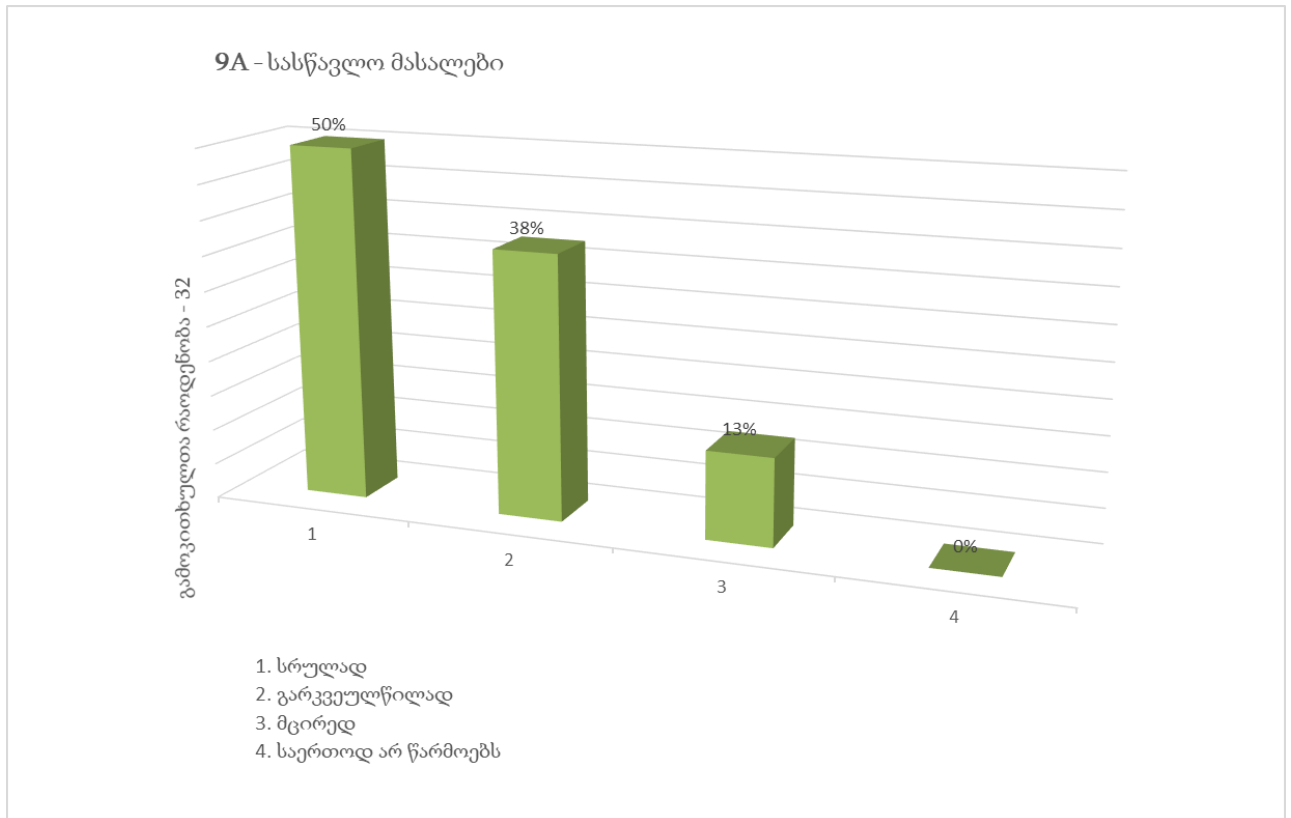
81 - პედაგოგიური საბჭო

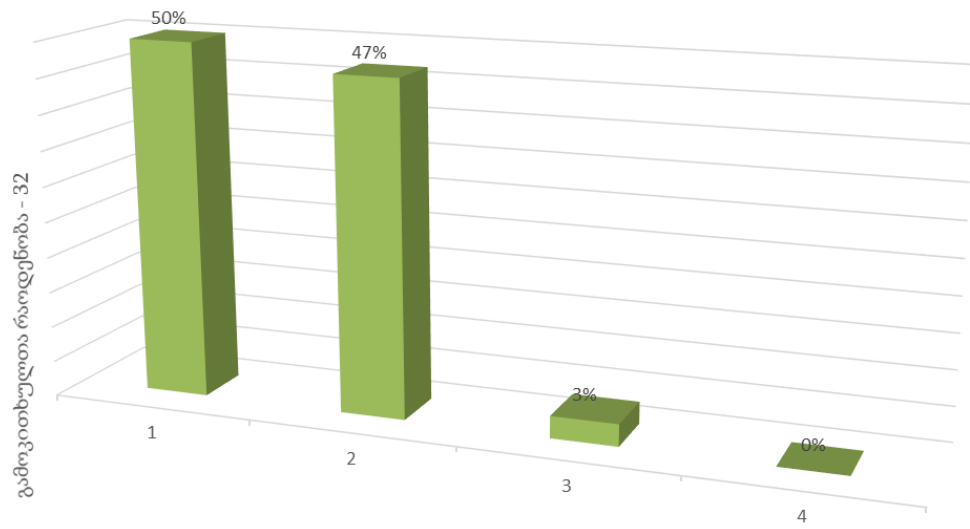
გამოკითხვის შედეგების მიხედვით სკოლის დირექცია მეტწილად ითვალისწინებს მოსწავლეთა მოსაზრებებს სასწავლო მასალების შერჩევის, კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვის, საკლასო და სასკოლო წესების შემუშავების პროცესში. უარყოფითი ბალანსი დაფიქსირდა შემდეგი დებულების მიმართ - მოსწავლეთა მოსაზრებების გათვალისწინება გაკვეთილების განრიგის შედგენისას - სრულად ხდება გათვალისწინება - 34%; გარკვეულწილად - 41%; მცირედ - 22%; არ ხდება გათვალისწინება - 3%.

ამრიგად, დირექტორების/დირექციის წარმომადგენლების აზრით, მათ სკოლებში ყველა საგანმანათლებლო აქტივობის ორგანიზებისას მაქსიმალურად არის გათვალისწინებული მოსწავლეთა მოსაზრებები.

კითხვა 9: თქვენს სკოლაში, რამდენად ითვალისწინებენ მოსწავლეთა მოსაზრებებს შემდეგი საკითხების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებისას?

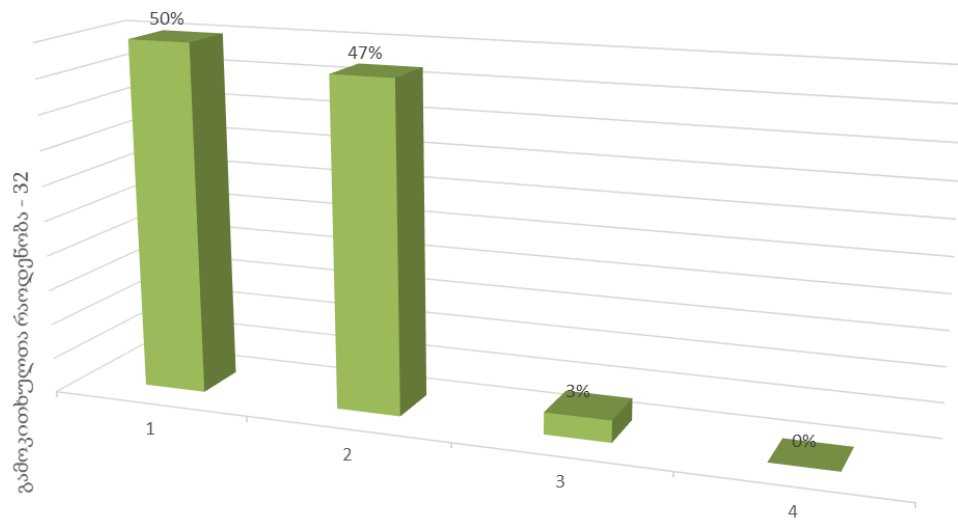

9C - საკლასო წესები

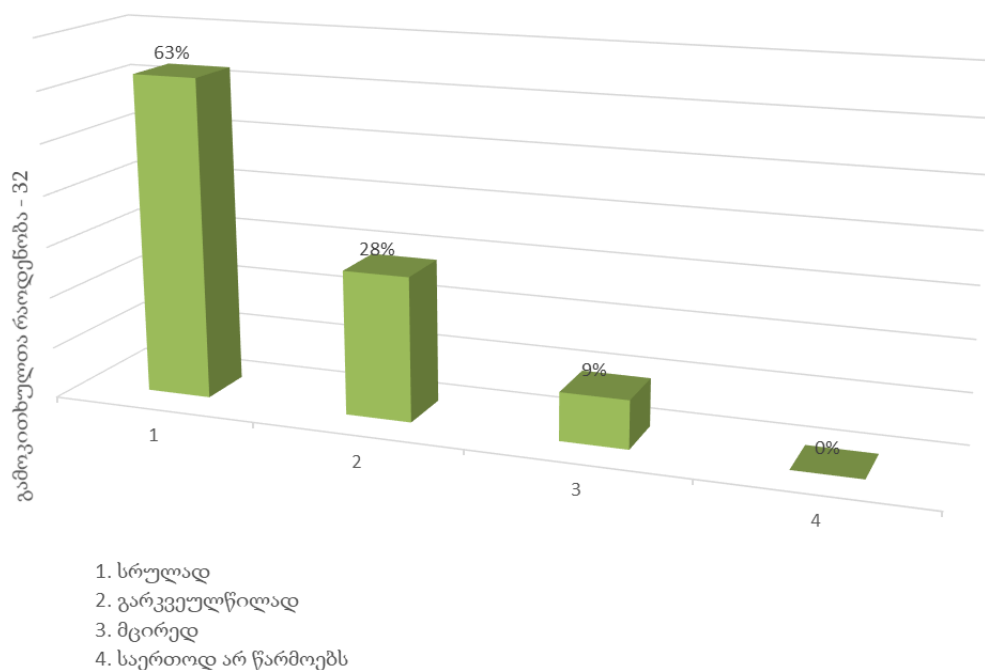
1. სრულად
2. გარკვეულწილად
3. მცირედ
4. საერთოდ არ წარმოებს

9D - სასკოლო წესები

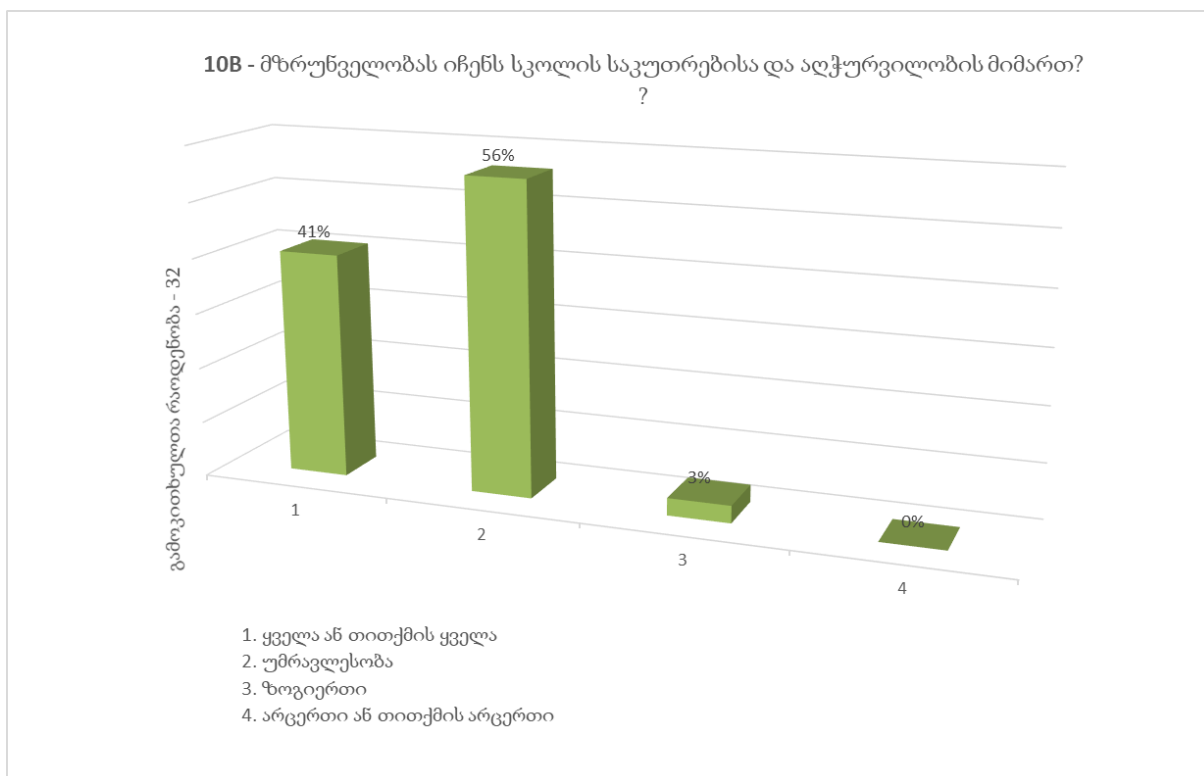
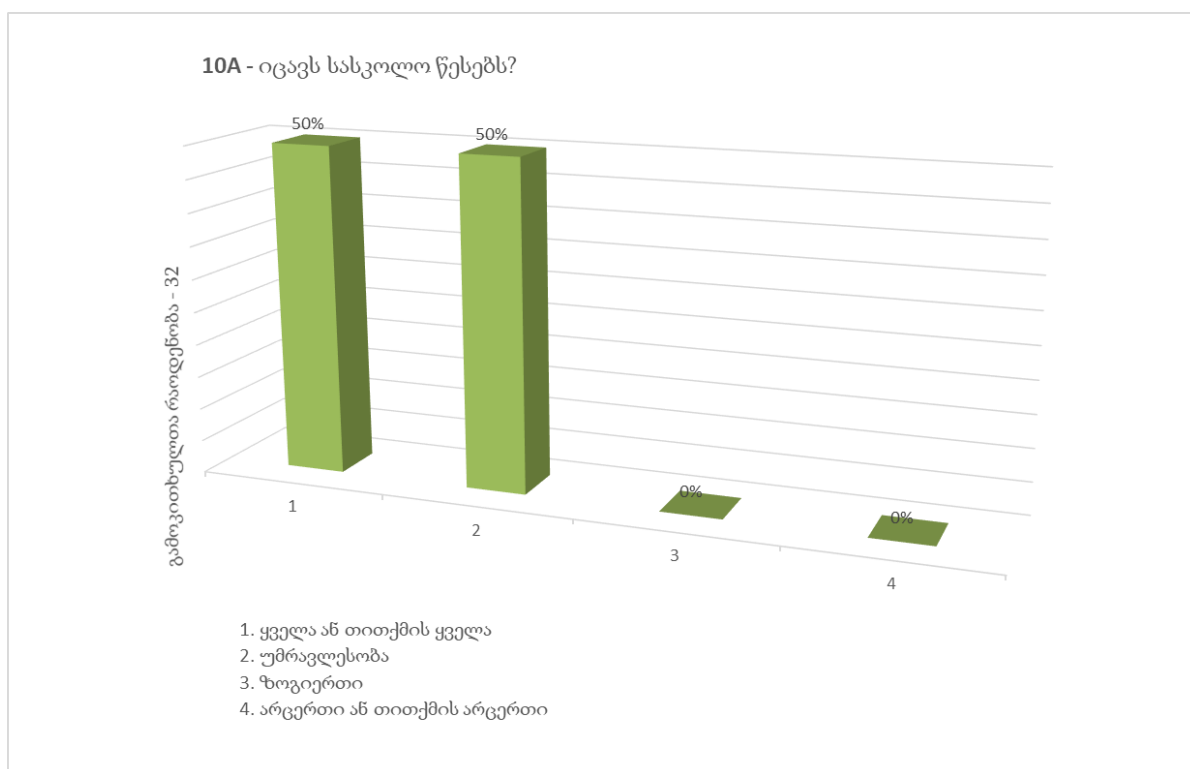
1. სრულად
2. გარკვეულწილად
3. მცირედ
4. საერთოდ არ წარმოებს

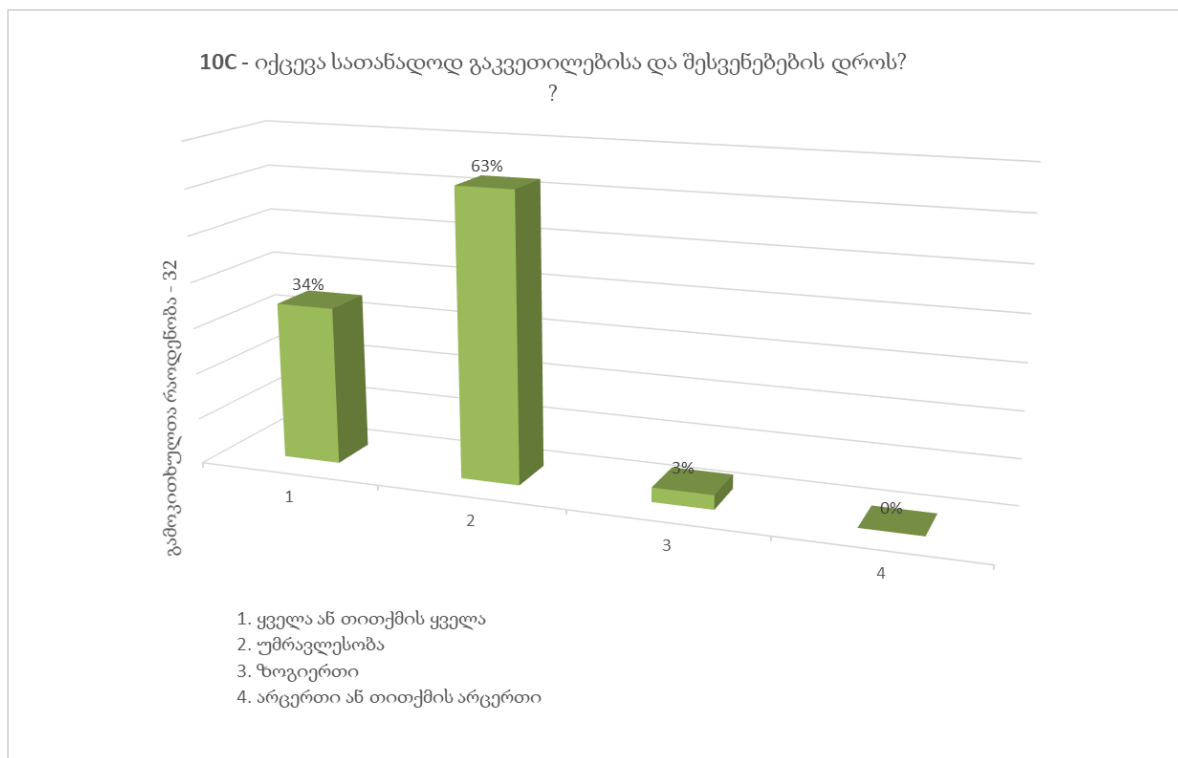
9E - კლასგარეშე აქტივობები

გამოკითხვის შედეგები გვიჩვენებს თითქმის იდეალურ მდგომარეობას ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებთან დაკავშირებით, როგორიცაა: მოსწავლეთა მხრიდან სასკოლო წესების დაცვა (ყველა ან თითქმის ყველა - 50%; უმრავლესობა - 50%), სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ მზრუნველობითი დამოკიდებულება (ყველა ან თითქმის ყველა - 41%; უმრავლესობა - 56%; ზოგიერთი - 3%) და მოსწავლეთა სათანადო ქცევა გაკვეთილებისა და შესვენებების დროს (ყველა ან თითქმის ყველა - 34%; უმრავლესობა - 63%; ზოგიერთი - 3%).

კითხვა 10: თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მოსწავლე ...

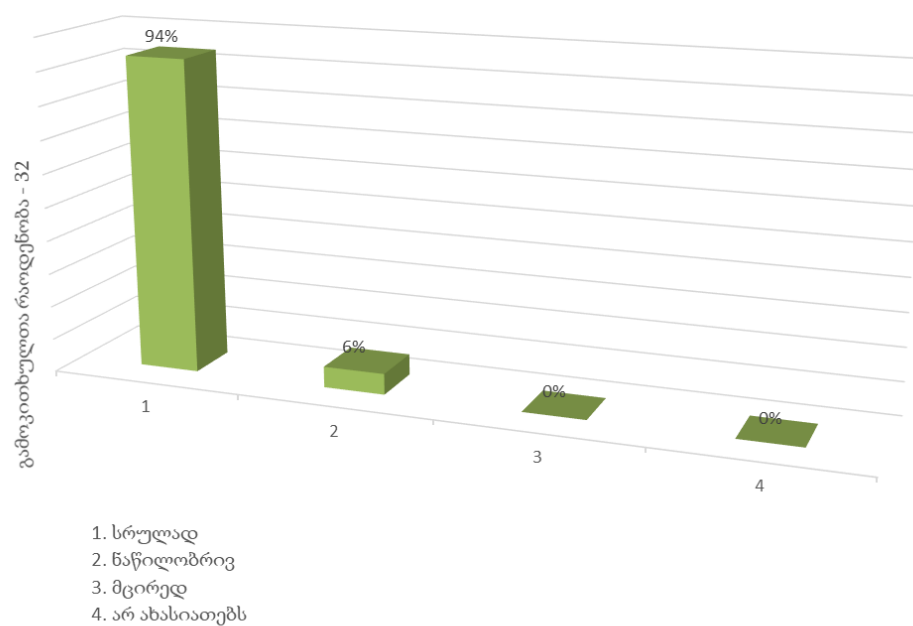

საკმაოდ მაღალია რესპოდენტთა შეფასება საკუთარი სკოლის შემდეგი მახასიათებლების მიმართ: მასწავლებლები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად (სრულად - 94%; ნაწილობრივ - 6%), მასწავლებლები ენთუზიაზმით ეკიდებიან საკუთარ სამუშაოს (სრულად - 38%; ნაწილობრივ - 56%; მცირედ - 6%), მოსწავლეებს მოსწონთ სკოლაში ყოფნა (სრულად - 59%; ნაწილობრივ - 38%; მცირედ - 3). დაახლოებით მსგავსი პოზიტიური განწყობებია დაფიქსირებული შემდეგი დებულებების მიმართაც: მოსწავლეები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად, სკოლის არააკადემიური პერსონალი თავს გრძნობს სკოლის საზოგადოების ნაწილად და სკოლის არააკადემიურ პერსონალს პოზიტიური დამოკიდებულება აქვს სკოლის მიმართ.

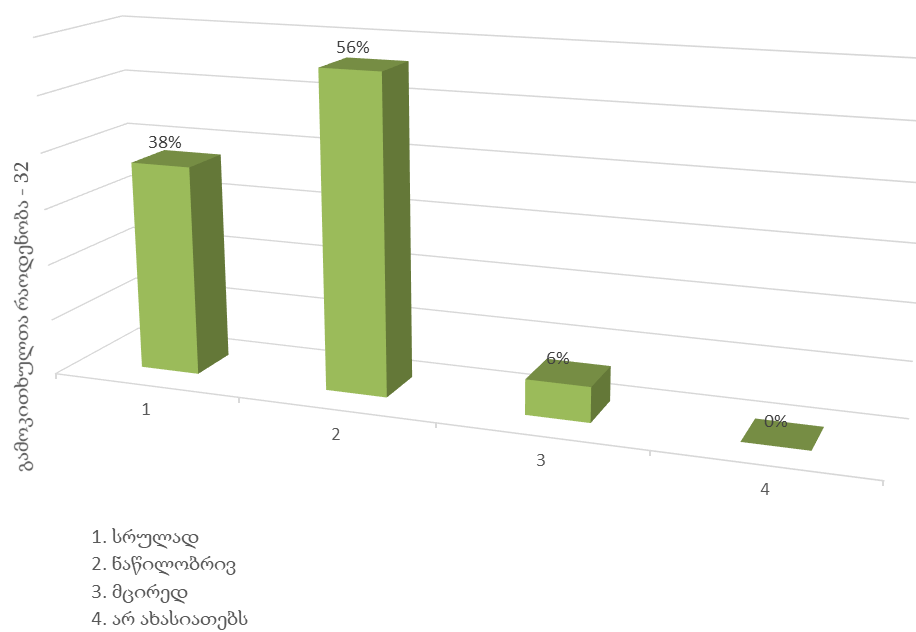
შედარებით დაბალია დებულების - „მოსწავლეები ენთუზიაზმით ეკიდებიან საკუთარ საქმეს“ - მაჩვენებელი (სრულად - 41%; ნაწილობრივ - 56%; მცირედ - 3).

კითხვა 11: თქვენი აზრით, რამდენად ახასიათებს თქვენს სკოლას შემდეგი?

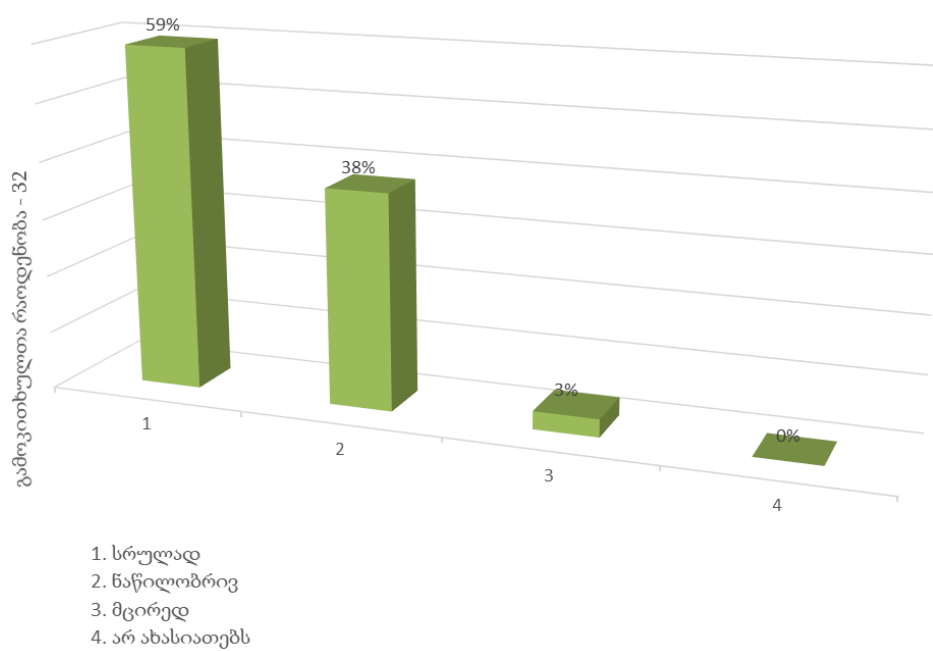
11A - მასწავლებლები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად

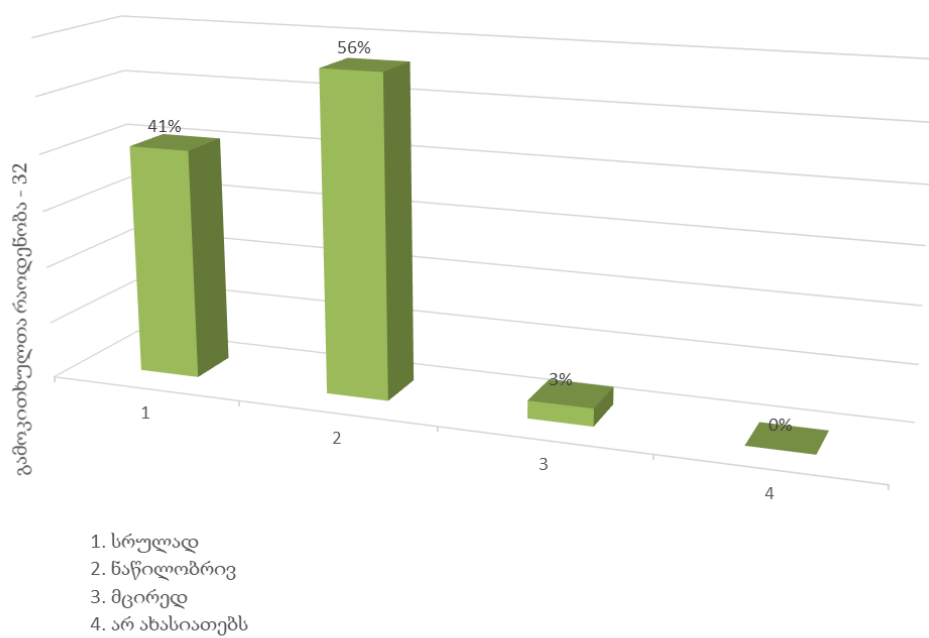
11B - მასწავლებლები ერთუზიანებით ეკიდებიან საკუთარ სამუშაოს

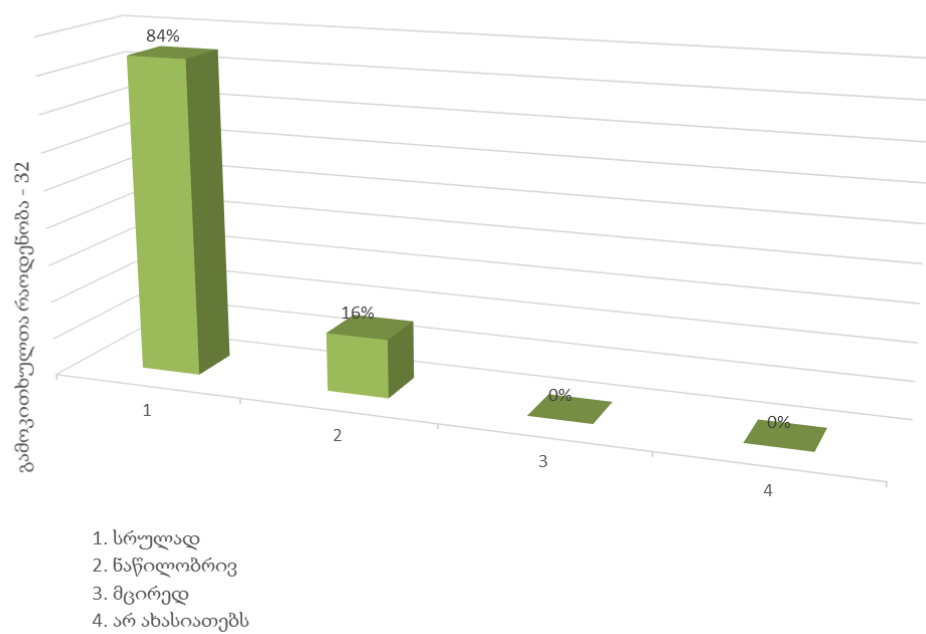
11C - მოსწავლეებს მოსწონთ სკოლაში ყოფნა

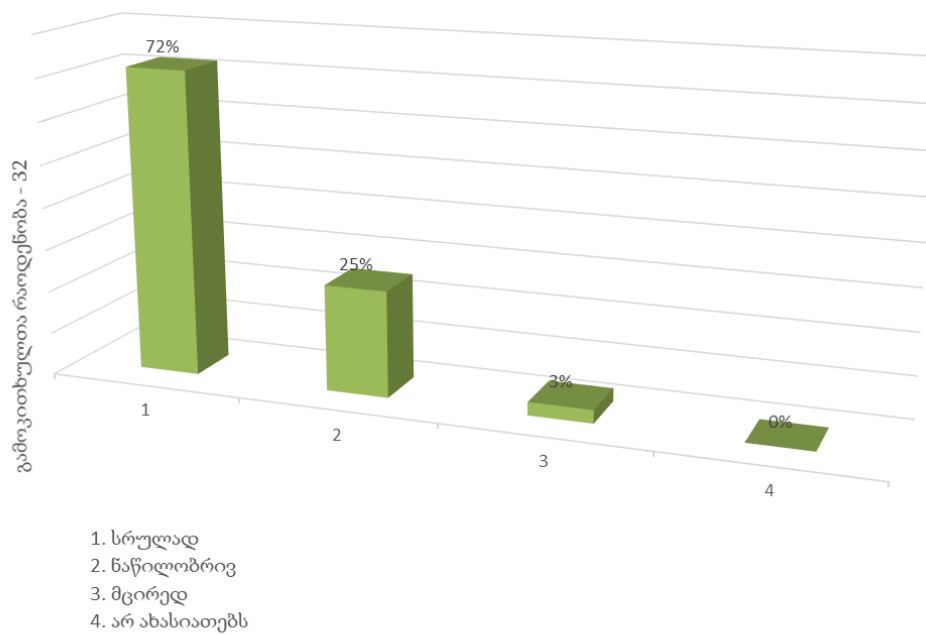
11D - მოსწავლეები ენთუზიაზმით ეკიდებიან საკუთარ საქმეს

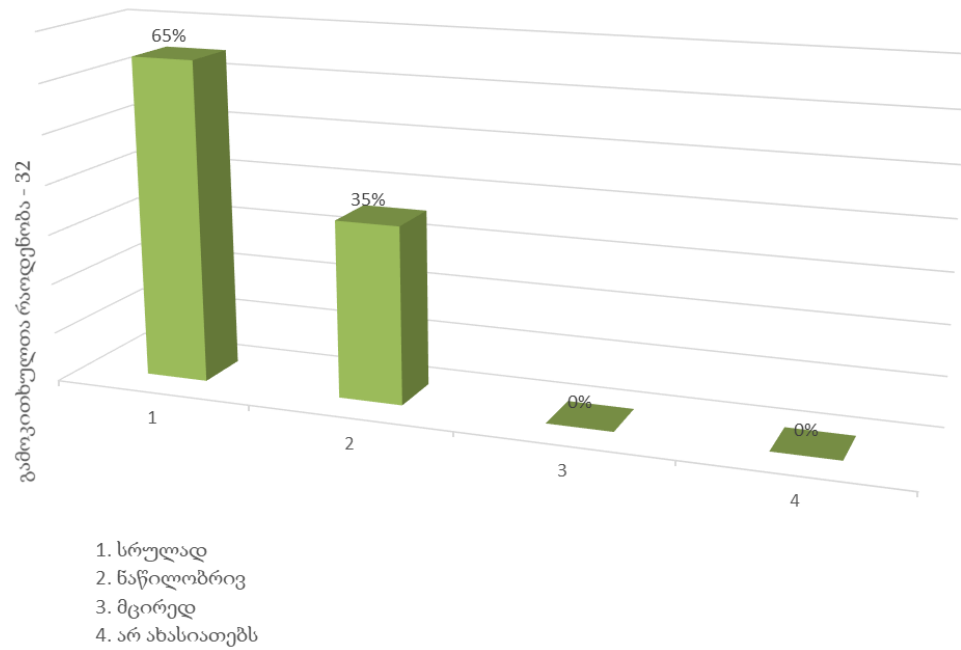
11E - მოსწავლეები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად

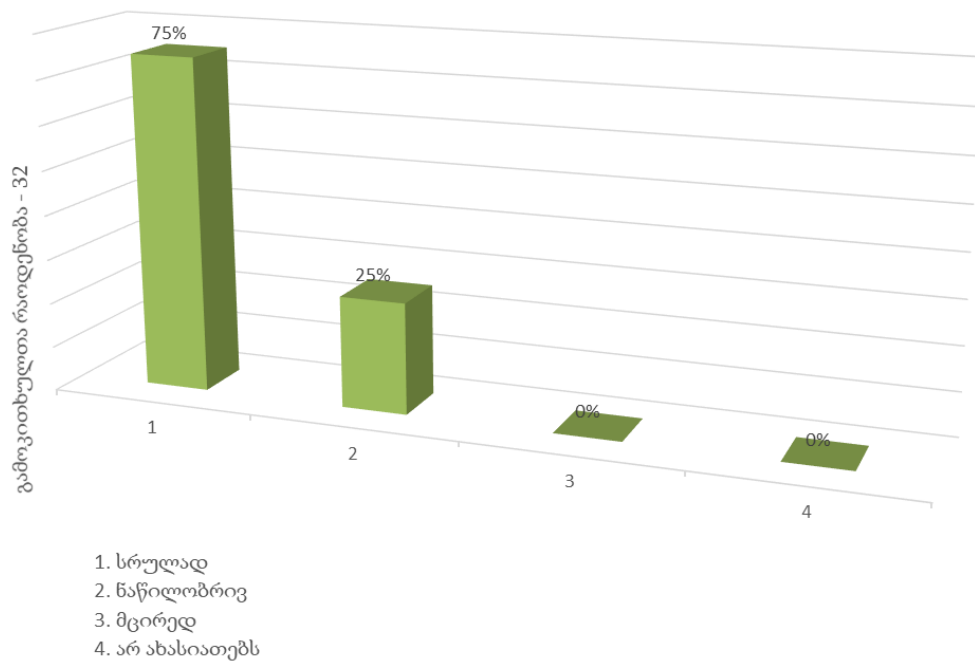
11F - სკოლის არაკადემიური პერსონალი თავს გრძნობს სკოლის საზოგადოების ნაწილად

11G - სკოლის არააკადემიური პერსონალი ზრუნავს სკოლის წარმატებულ ფუნქციონირებაზე

11H - სკოლის არააკადემიურ პერსონალს პოზიტიური დამოკიდებულება აქვს სკოლის მიმართ

II. მიმართულება/რუბრიკა - ადგილობრივი თემი

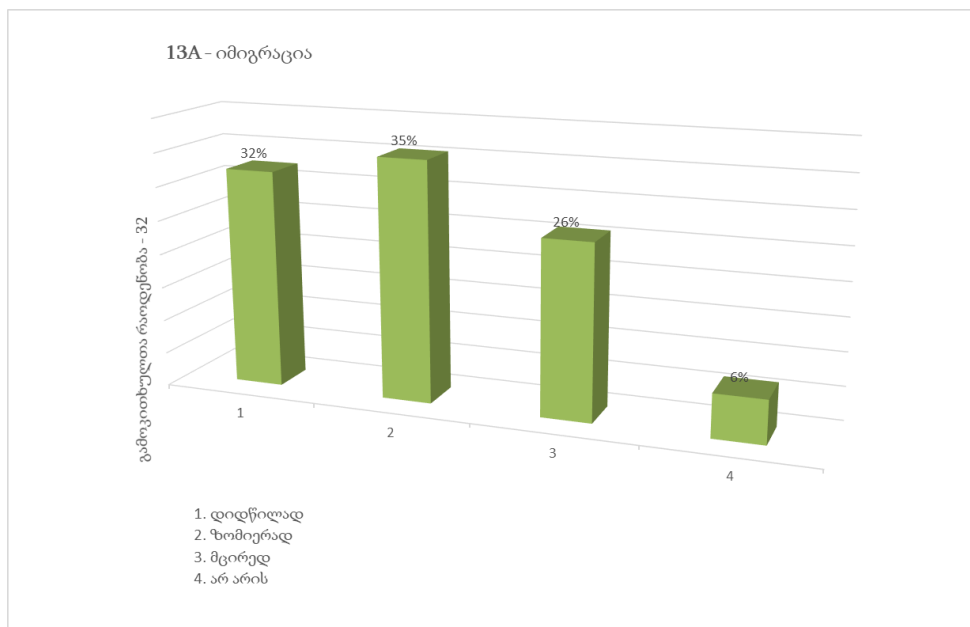
1. რესპოდენტთა გამოკითხვის ერთ-ერთ მიზანს წარმოადგენდა იმ საზოგადოებრივი პრობლემების დადგენა, რომლებიც მათ საცხოვრებელ/სამუშაო გარემოში ფიქსირდება და, რაც, სავარაუდოდ, გარკვეულ ზემოქმედებას ახდენს სკოლის კულტურის ფორმირებაზე (ან წარმოადგენს მის შემადგენელს).

გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები განსაკუთრებული მნიშვნელობის პრობლემებად აფიქსირებენ: იმიგრაციას (დიდწილად - 32%; ზომიერად - 35%) და უმუშევრობას (დიდწილად - 39%; ზომიერად - 45%).

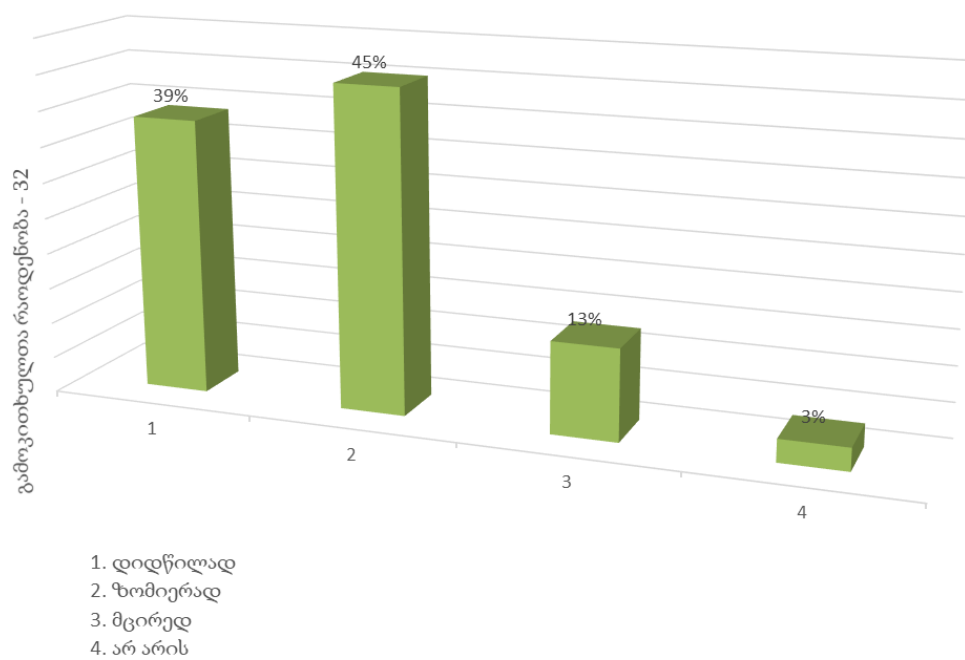
გამოკითხულთა უმრავლესობა საცხოვრებელი გარემოს მნიშვნელოვან პრობლემად არ აფისირებს რელიგიური შეუწყნარებლობას (მცირედ - 16%; არ არის - 86%), ეთნიკურ ნიადაგზე მიმდინარე კონფლიქტებს (არ არის - 94%), სიღატაკეს (დიდწილად - 6%; ზომიერად - 29%; მცირედ - 29%; არ არის - 35%), ორგანიზებულ (მცირედ - 22%; არ არის - 66%) და წვრილმან (მცირედ - 47%; არ არის - 44%) დანაშაულს, სექსუალურ შევიწროებას (არ არის - 94%), ნარკოტიკებისა და ალკოჰოლის მოხმარებას.

ამდენად, რეგიონებში ძირითად პრობლემად რჩება იმიგრაცია (ეს პრობლემა ნაკლებად იკვეთება თბილისში) და უმუშევრობა. მეტ-ნაკლები სიმძაფრით დაფიქსირებულია სიღატაკეც (განსაკუთრებით რეგიონებში). რაც შეეხება სხვა ნეგატიურ საზოგადოებრივ გამოვლინებებს, რესპოდენტები მათ არსებობას ფაქტობრივად უარყოფენ (მაგ., სექსუალური შევიწროება და ეთნიკური ან რელიგიური კონფლიქტები) ან მიიჩნევენ უმნიშვნელოდ (ორგანიზებული და წვრილმანი დანაშაული).

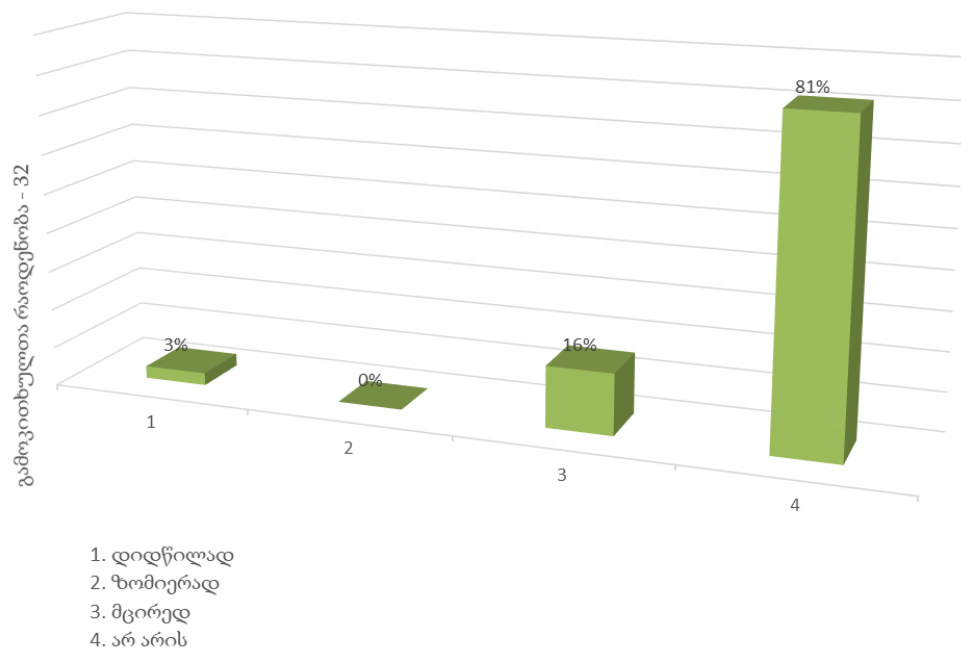
კითხვა 13: რამდენად წარმოადგენს ქვემოთ ჩამოთვლილი სოციალური საკითხები პრობლემას იმ რეგიონში, სადაც მდებარეობს მოცემული სკოლა?

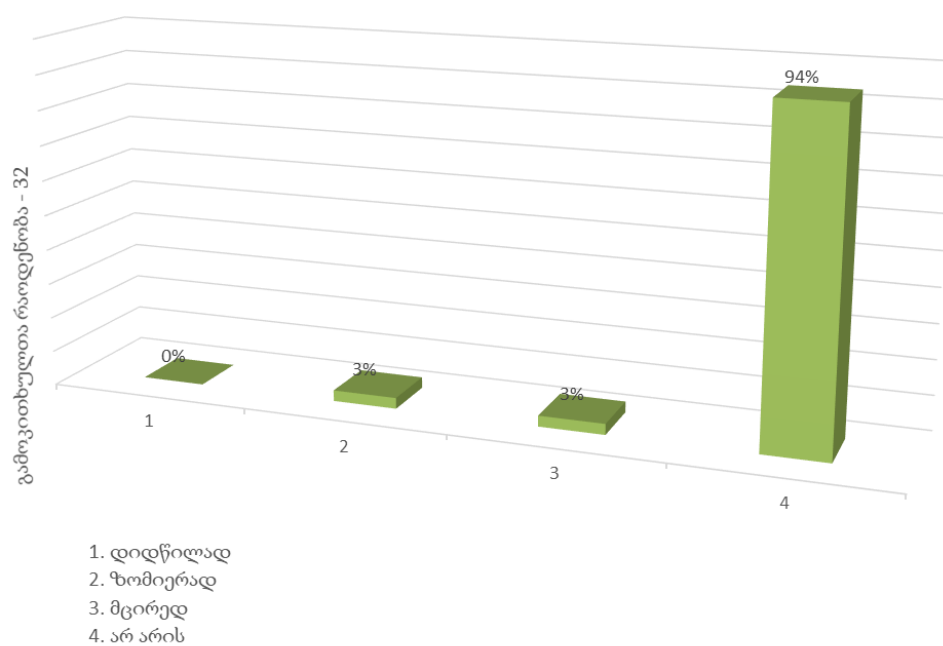
13B - უმუშევრობა

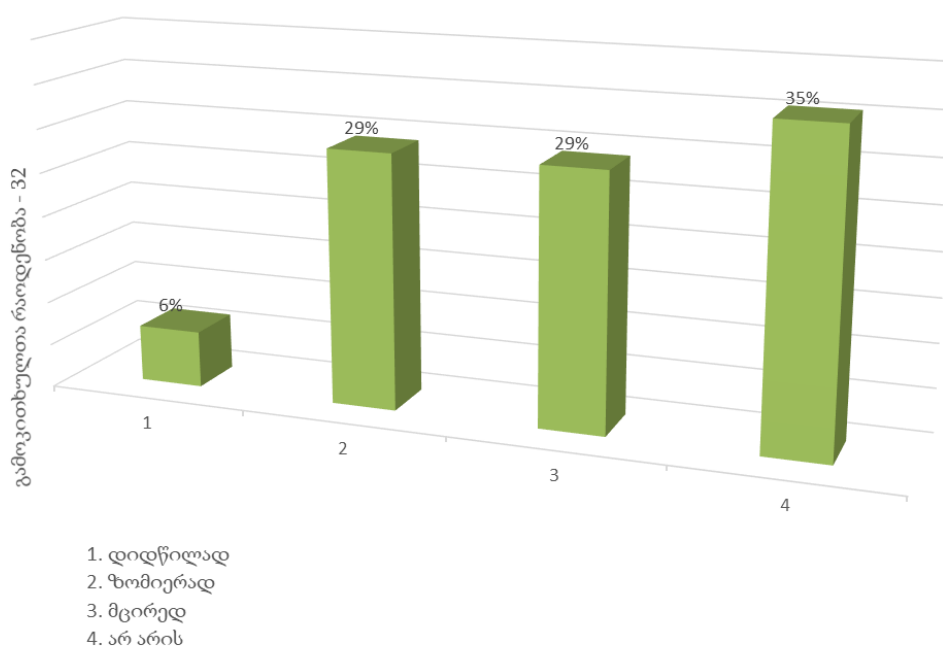
13C - რელიგიური შეუწყნარებლობა

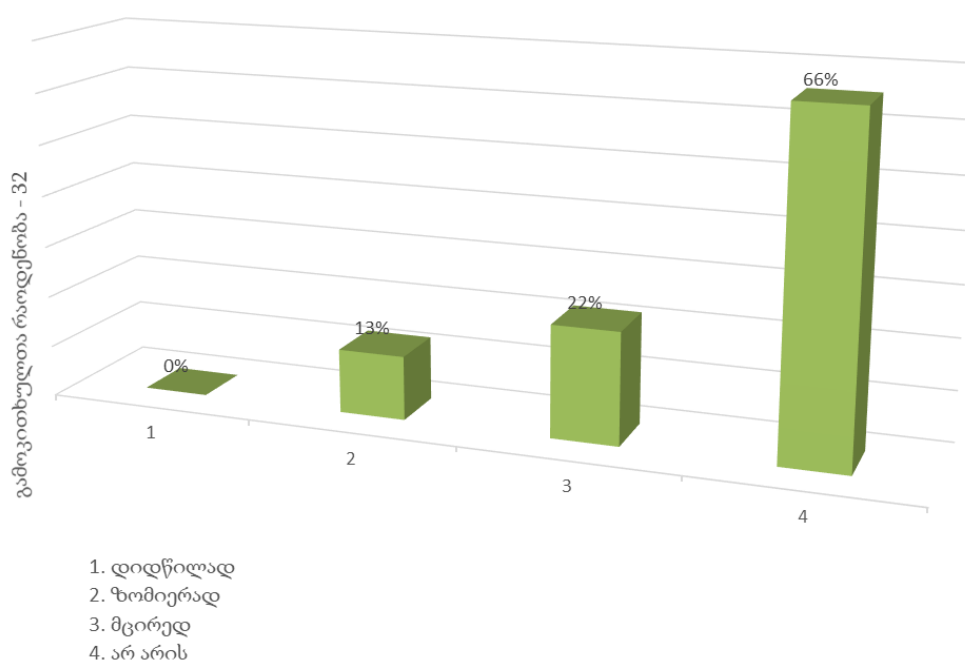
13D - ეთნიკურ წიადაგზე მიმდინარე კონფლიქტები

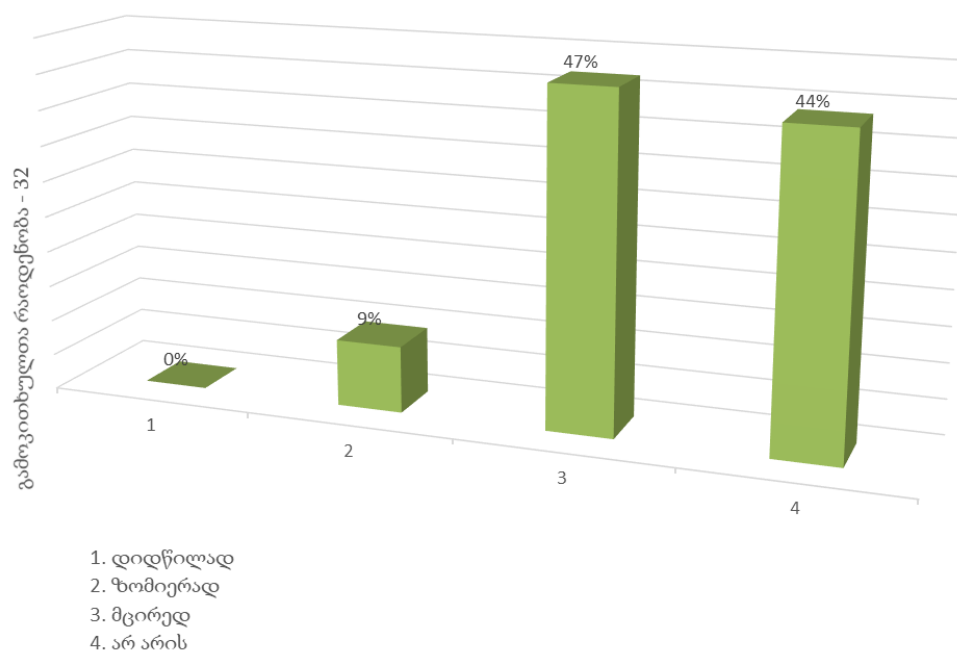
13E - სილატაკე

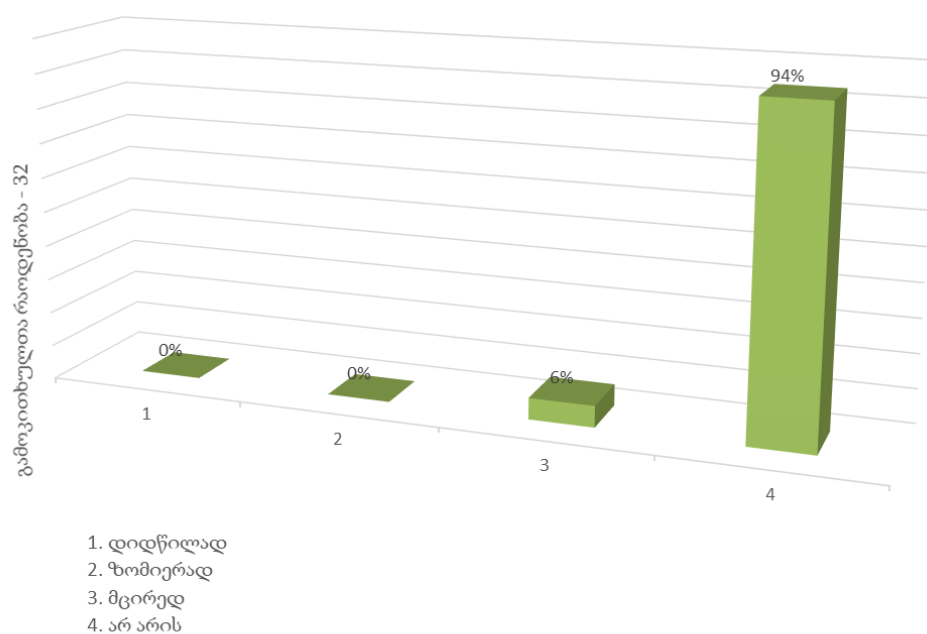
13F - ორგანიზებული დანაშაული

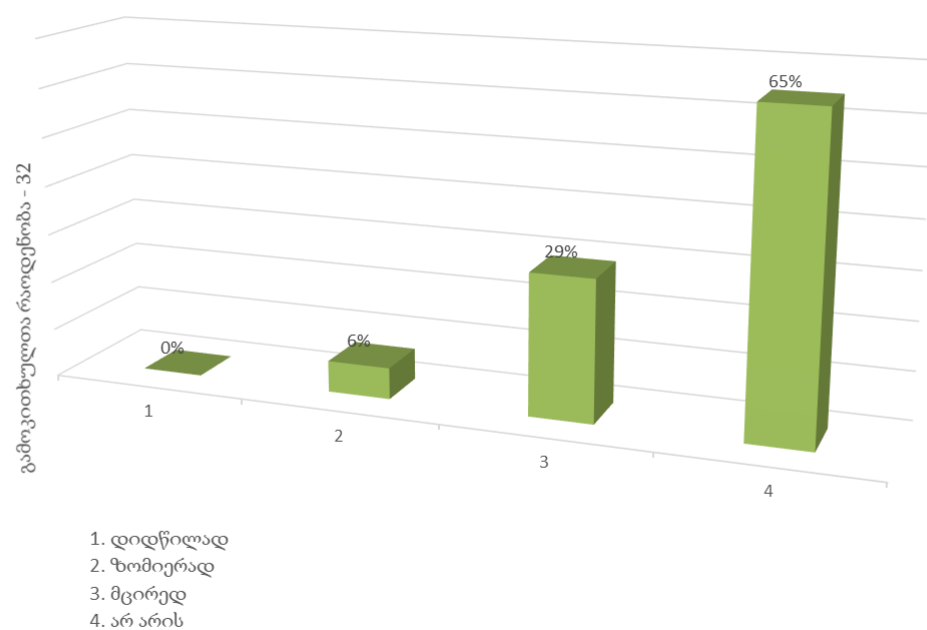
13G - წვრილმანი დანაშაული

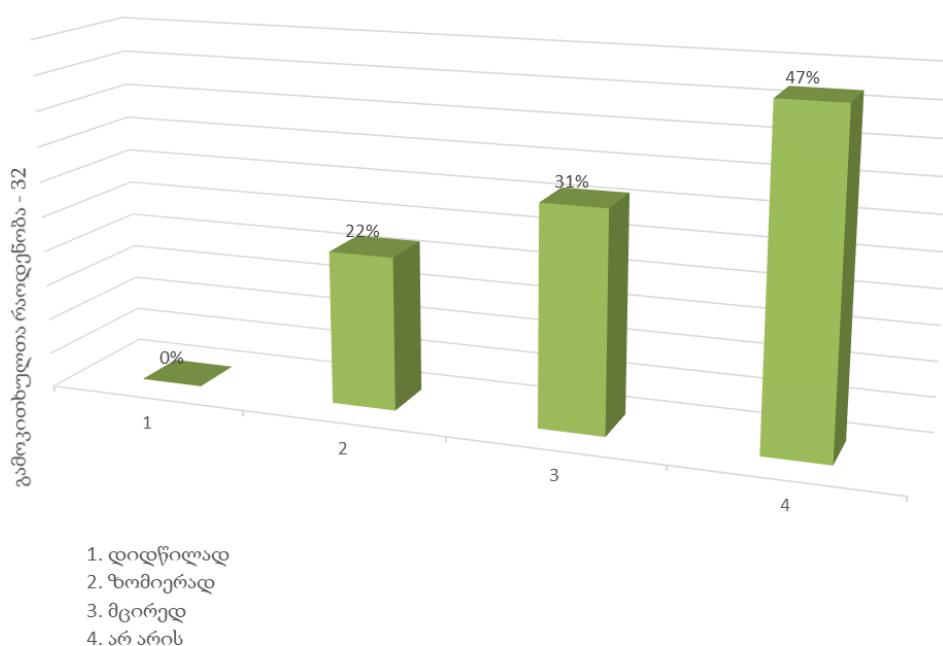
13H - სექსუალური შევიწროება

13I - ნარკოტიკების ბოროტად გამოყენება

13J - ალკოჰოლის ავად მოხმარება

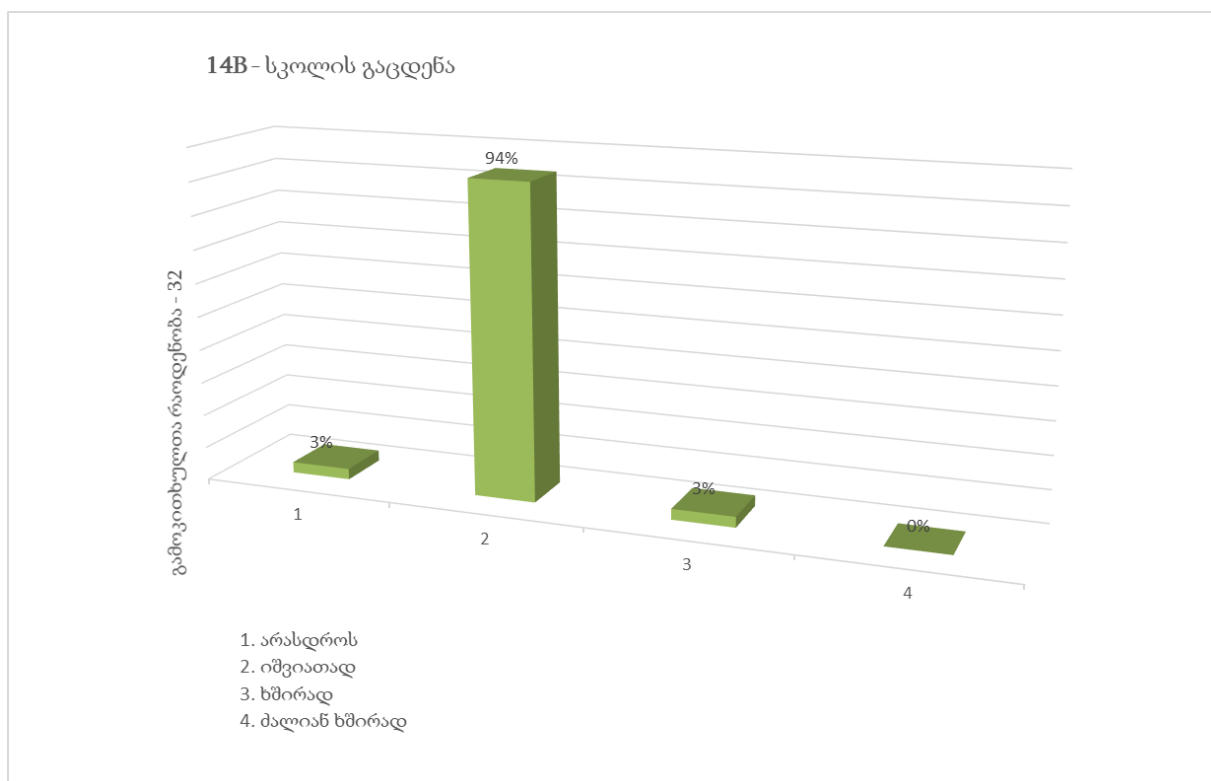
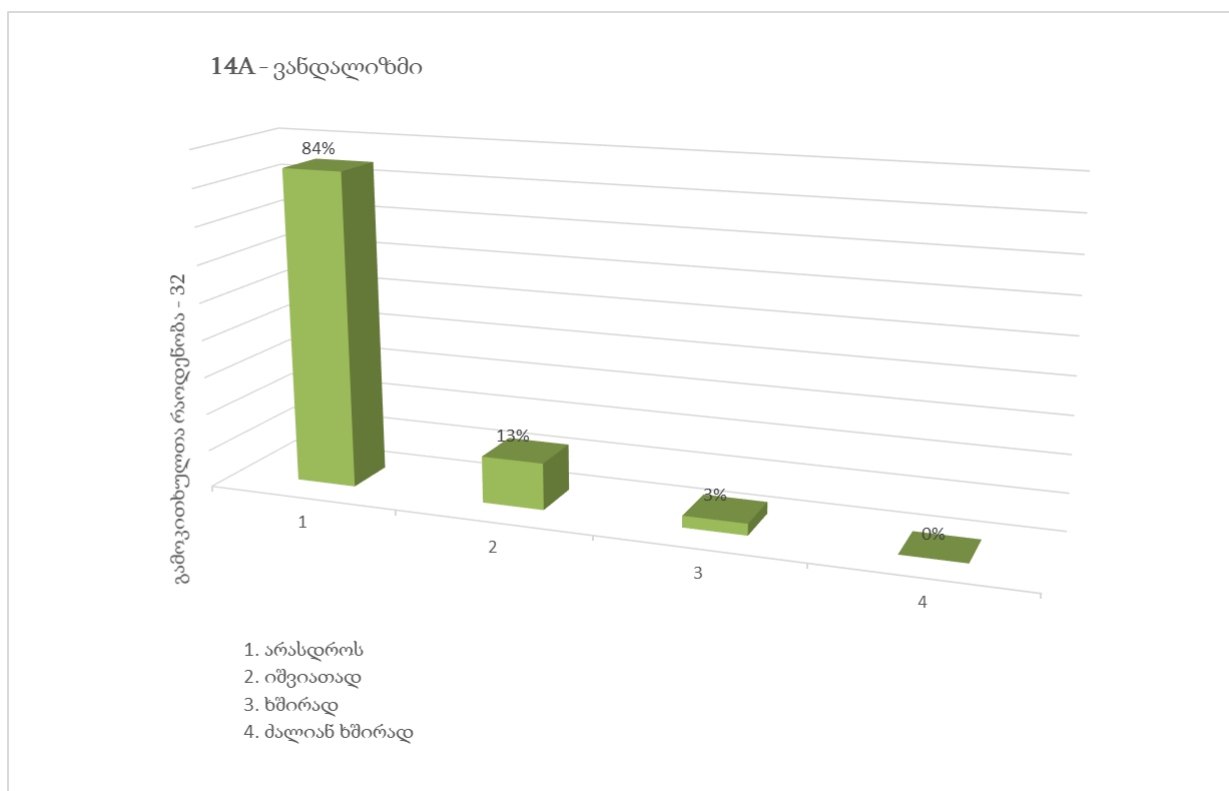

გამოკითხულთა უმრავლესობა მანკიერ რეციდივებს სერიოზულ პრობლემად არც საკუთარი სკოლისთვის ხედავს. მაგ., დირექციის წარმომადგენელთა 84% თვლის, რომ სკოლაში ადგილი არ აქვს მოსწავლეთა მხრიდან ვანდალიზს. მხოლოდ 13% აფიქსირებს ვანდალიზმის იშვიათ გამოვლინებას. დაახლოებით იგივე დამოკიდებულება ფიქსირდება სხვა პრობლემების მიმართ: რასიზმი (არასდროს - 91%), რელიგიური შეუწყნარებლობა (არასდროს - 94%), ძალადობა (არასდროს - 69 %, იშვიათად - 31%), ნარკოტიკების გამოყენება (არასდროს - 91%), ალკოჰოლის მოხმარება (არასდროს - 90%).

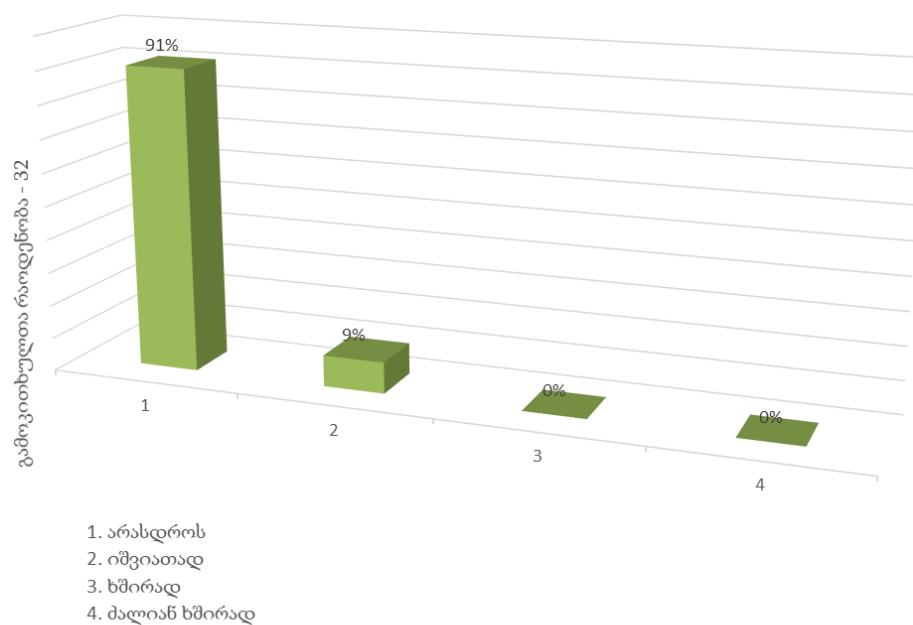
მეტ-ნაკლებად დადებითი პასუხი დაფიქსირდა მხოლოდ ორ პრობლემაზე: (ა) სკოლის გაცდენა (არასდროს - 3%, იშვიათად - 94%) და (ბ) ჩაგვრა (ბულინგი) (არასდროს - 53%, იშვიათად - 41%; ხშირად - 6%).

არსებული მონაცემების მიხედვით საკვლევ სკოლებში არ/ან ძალზედ მცირედ შეინიშნება ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებისთვის რიგი ნიშანდობლივი პრობლემები (მაგ., ჩაგვრა, გაკვეთილების უმიზეზოდ გაცდენა). ასევე სავარაუდოა, რომ ამ შემთხვევაში რესპოდენტების პასუხები არ იყო ბოლომდე გულწრფელი.

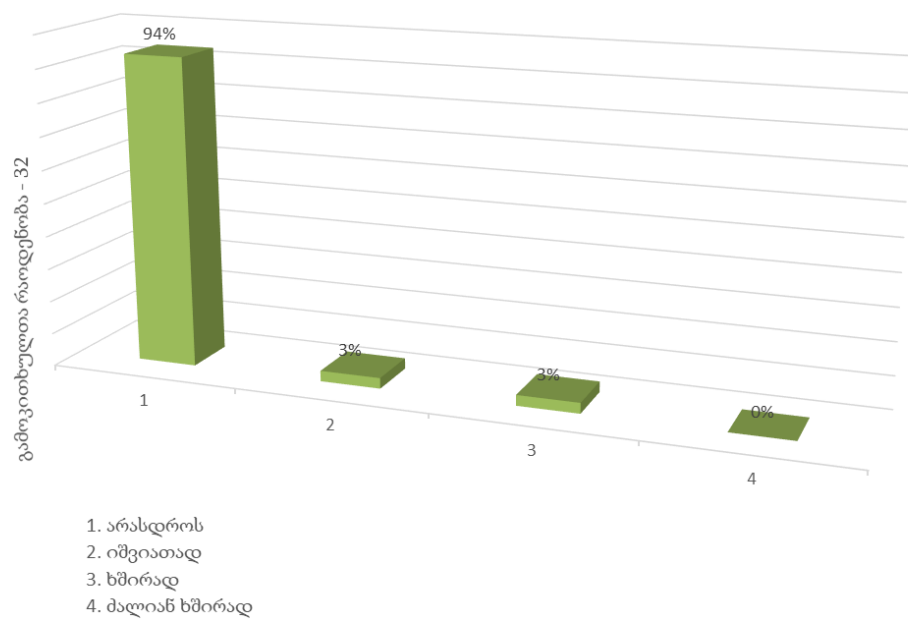
კითხვა 14: მიუთითეთ, რამდენად ხშირად აქვს ადგილი ქვევით ჩამოთვლილ პრობლემებს თქვენი სკოლის მოსწავლეებს შორის

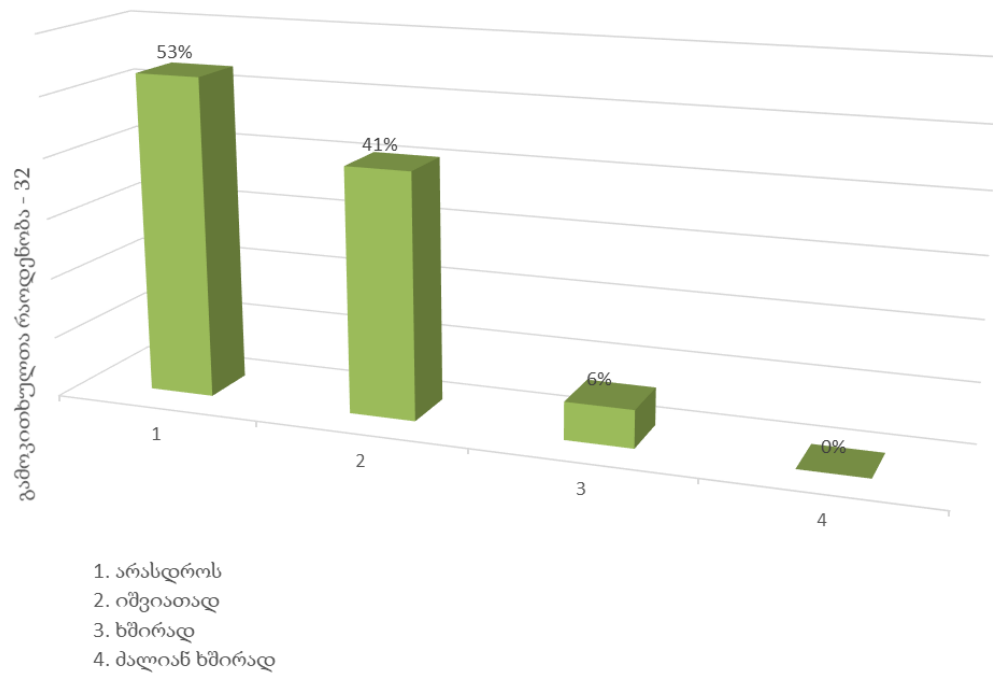
14C - რასიზმი

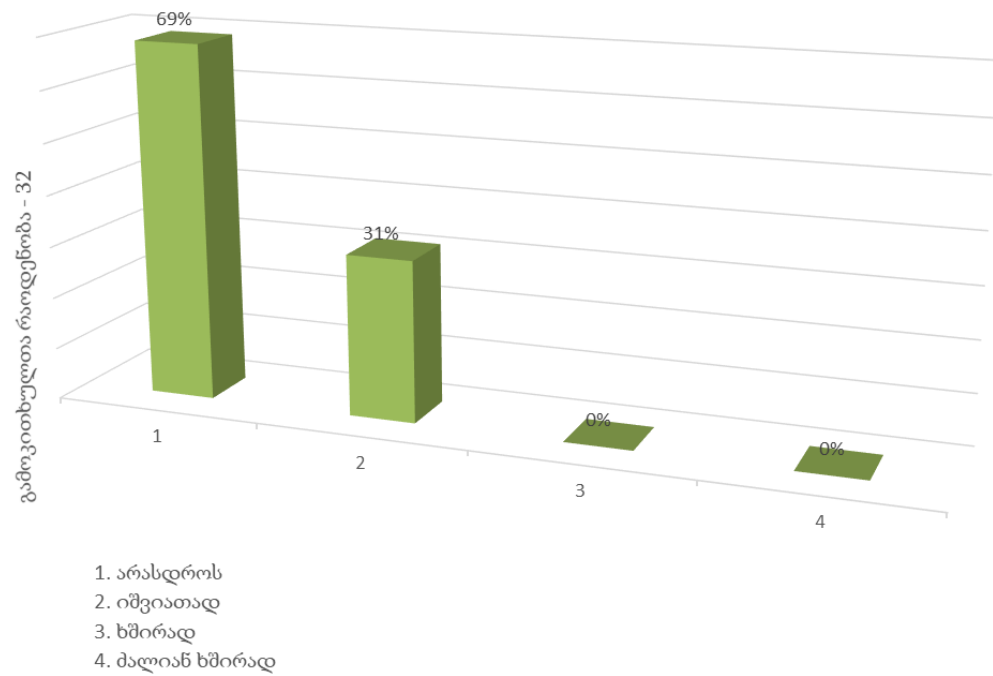
14D - რელიგიური შეუწყნარებლობა

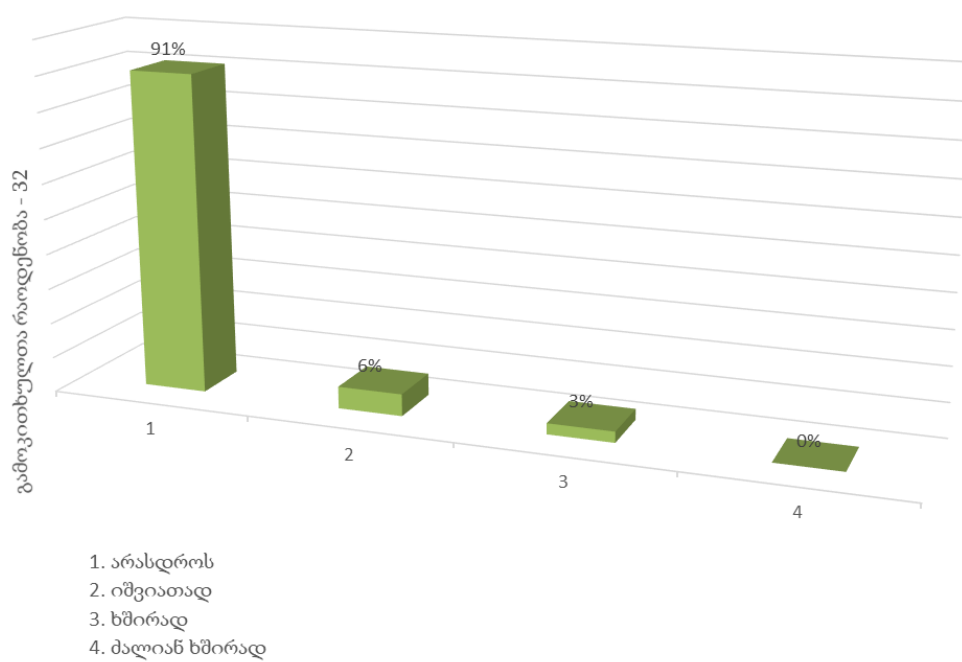
14E - ჩაგვრა (ბულინგი)

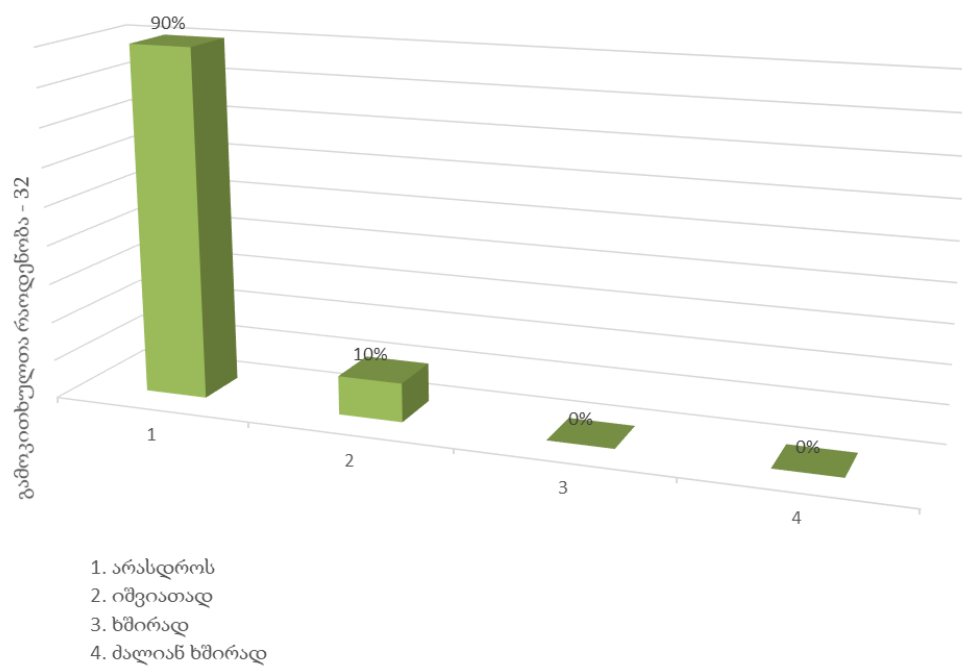
14F - ძალადობა

14G - ნარკოტიკების გამოყენება

14H - ალკოჰოლის მოხმარება

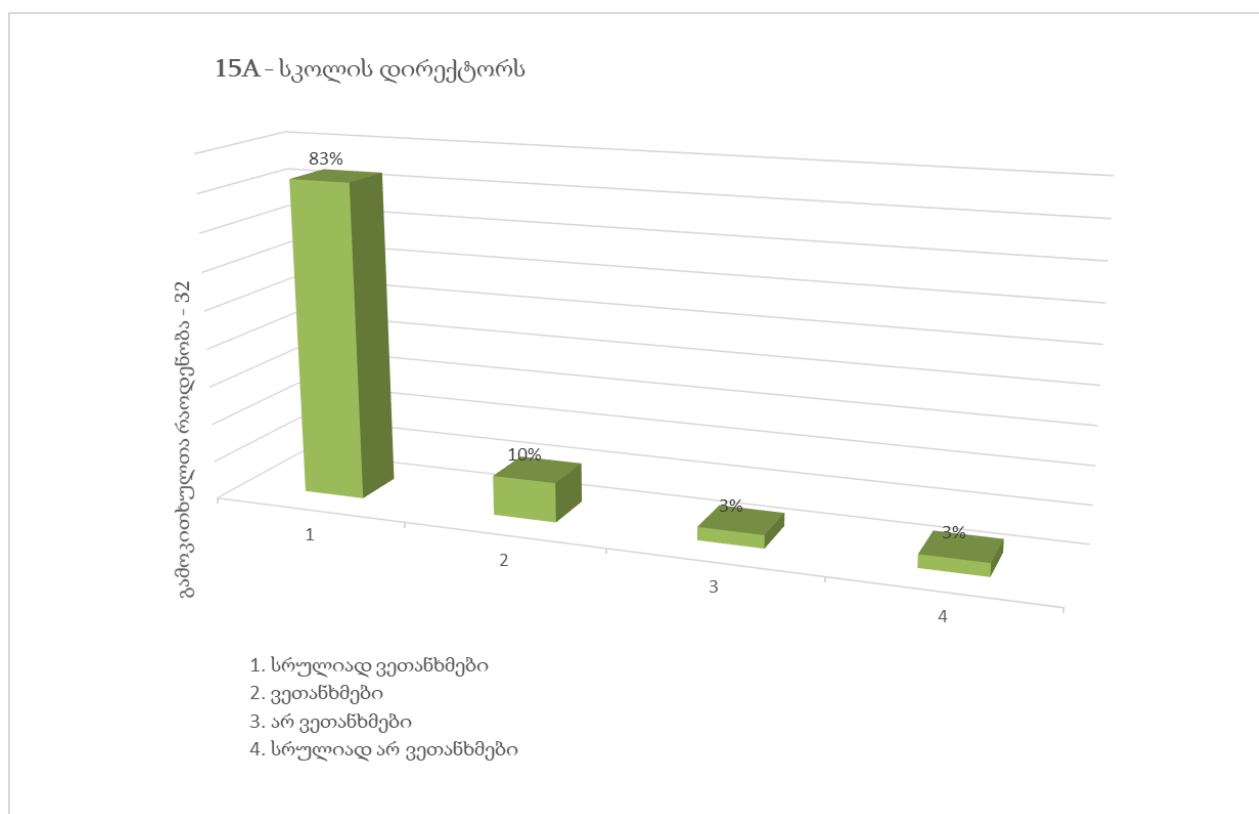

III. მიმართულება/რუბრიკა - სამოქალაქო განათლება სკოლაში

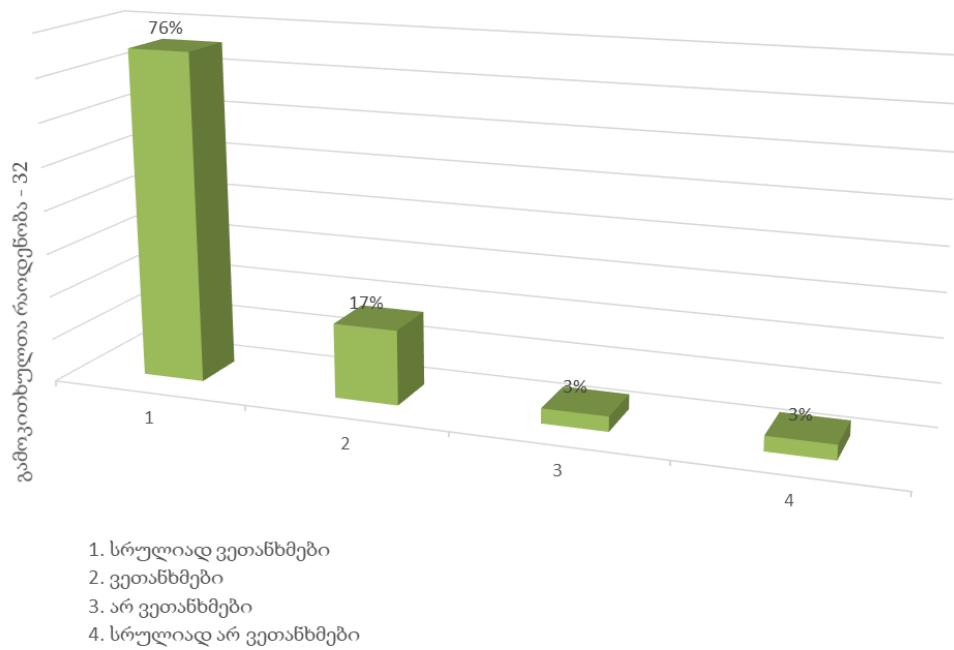
კითხვარის ერთ-ერთი მიზანია დავადგინოთ თუ ვის და რამდენად ეკისრება პასუხისმგებლობა სკოლაში სამოქალაქო განათლებაზე. ამ მხრივ, რესპოდენტები თითქმის თანაბარ როლს აკისრებენ სკოლის დირექტორს (სრულიად ვეთანხმები - 83%), საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან დაკავშირებული საგნების მასწავლებლებს (სრულიად ვეთანხმები - 76%), სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს (სრულიად ვეთანხმები - 89%).

განსაკუთრებით ნიშანდობლივი ის, რომ გამოკითხულთა სრული უმრავლესობა მოსწავლეებში მოქალაქეობრივი კომპეტენციების განვითარებას სკოლის საერთო ამოცანად თვლის და მხოლოდ ცალკეული საგნების მასწავლებლებს არ აკისრებს შესაბამის პასუხისმგებლობას. მაგალითად, რესპოდენტების 90%-ს მიაჩნია, რომ მოქალაქეობრივ განათლებაში საკუთარი წვლილი ყველა საგნის მასწავლებელს უნდა შეჰქონდეს, ამასთან, 84% მოქალაქეობრივი განათლების ხელშეწყობას სკოლის ინსტიტუციურ დანიშნულებად თვლის.

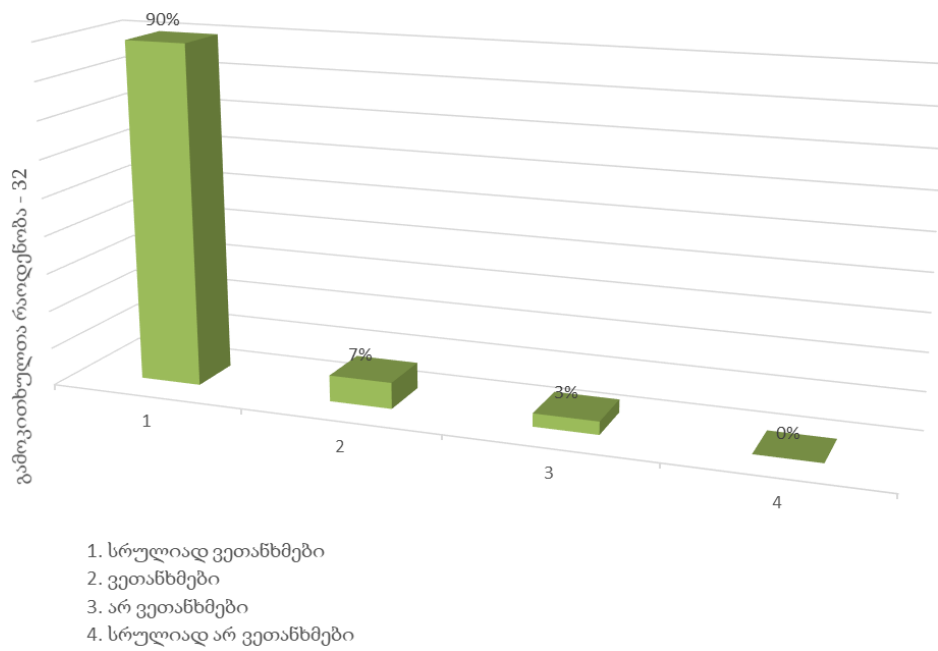
კითხვა 15: თქვენი სკოლის მაგალითზე, ვის უნდა ეკისრებოდეს პასუხისმგებლობა სკოლაში მოქალაქეობრივ განათლებაზე?

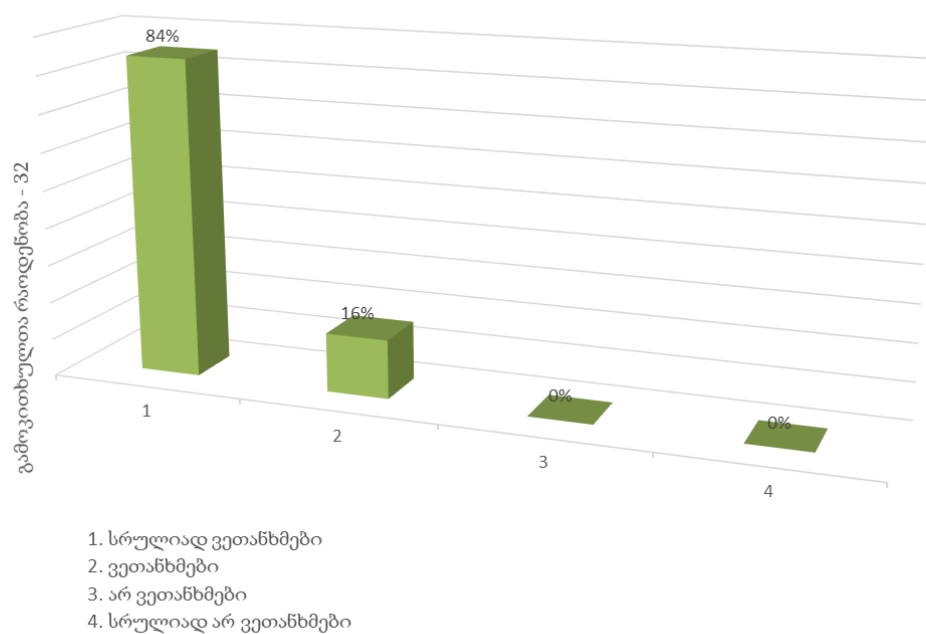
15B - საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან დაკავშირებული საგნების მასწავლებლებს

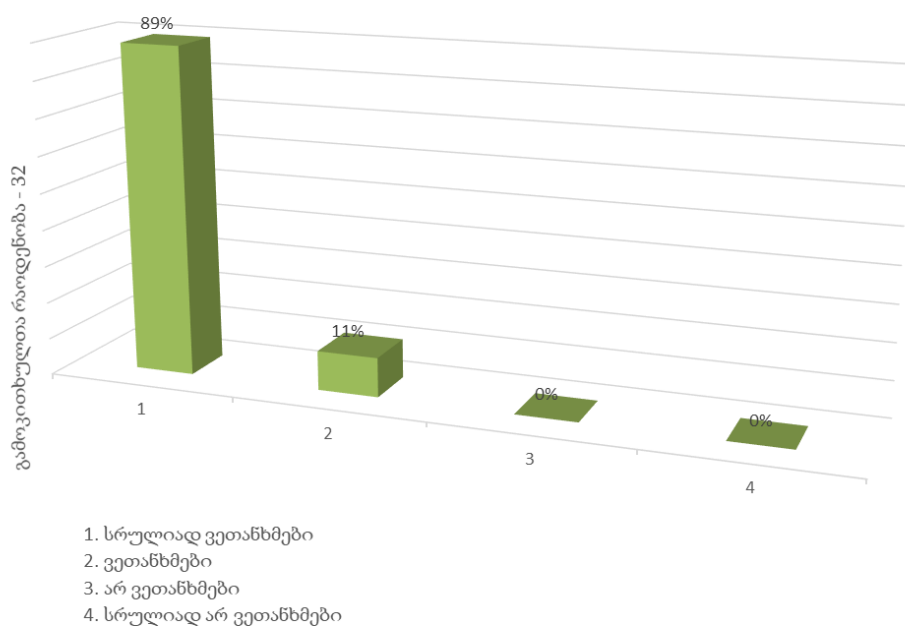
15C - ყველა საგნის მასწავლებელს

15D - მთლიანად სკოლას

15E - სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს

დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლების უმთავრესი მიზნად თვლიან მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავებას მოქალაქეთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობების შესახებ (28რესპოდენტი 32-დან) და მოსწავლეებში კრიტიკული და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარების განვითარებას (21რესპოდენტი).

გამოკითხულთა მხრიდან, მოქალაქეობრივი განათლების გასათვალისწინებელ მიზნებად ასევე დასახელდა: მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება სოციალური, პოლიტიკური და სამოქალაქო ინსტიტუტების შესახებ (15 რესპოდენტი), გარემოს დაცვისა და შენარჩუნების ხელშეწყობა (11რესპოდენტი), საკუთარი შეხედულების დაცვის უნარის განვითარება (10რესპოდენტი) და ადგილობრივ თემში მოსწავლეთა მონაწილეობის ხელშეწყობა (9 რესპოდენტი).

გამოკითხვის შედეგების მიხედვით სკოლის ხელმძღვანელობისთვის ნაკლებად აქტუალური აღმოჩნდა მოქალაქეობრივი განათლების შემდეგი მიზნები: სკოლის ცხოვრებაში მოსწავლეთა ჩართულობის ხელშეწყობა (7 რესპოდენტი), რასიზმისა და ქსენოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური სტრატეგიების შემუშავების მხარდაჭერა (4 რესპოდენტი) და მოსწავლეების მომზადება მომავალში პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობისათვის (1რესპოდენტი).

ამრიგად, გამოკითხვის შედეგების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ სკოლის დირექტორები/დირექციის წევრები დამაკმაყოფილებლად თვლიან სკოლის ავტონომიურობის ხარისხს. ისინი, ძირითადად, პოზიტიურად აფასებენ სასკოლო გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მასწავლებელთა და მოსწავლეთა მონაწილეობის მაჩვენებლებს (გარკვეულ პრობლემად გამოიკვეთა სკოლის მართვაში მშობლების ჩართულობა) და ასევე საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევენ სასკოლო საზოგადოების წევრთა სკოლისადმი მიკუთვნებულობის ხარისხსა და მათ პიროვნულ ღირებულებებს, მიუთითებენ რა რასიზმის, შეუწყნარებლობის, ძალადობის ფაქტობრივად არ არსებობას და დისციპლინის დარღვევის ფაქტების სიმცირეს.

ამასთან, რესპოდენტები აღნიშნავენ სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლების მრავალმხრივ მნშვნელობას, რაშიაც, სავსებით სწორად, გამოკვეთენ ზოგადად სკოლისა და ყველა საგნის პედაგოგის ერთობლივ როლს.

დანართები

დანართ N1 მოსწავლის კითხვარი ქართულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე

ზოგადი კითხვები							
IS2G01	თქვენი დაბადების თარიღი წელი ____ თვე _____						
IS2G02	მიუთითეთ სქესი _____						
IS2G03	მიუთითეთ თქვენი ეროვნება _____						
IS2G04	მიუთითეთ თქვენი საცხოვრებელი ადგილი რეგიონი _____ ქალაქი _____ სოფელი _____						
IS2G05	მიუთითეთ თქვენი მშობლიური ენა _____						
IS2G06	მიუთითეთ თქვენი: სკოლა _____ კლასი _____						
თქვენი აქტივობები							
კითხვა 8:	სკოლის დღეებში (ორშაბათი-პარასკევი) რა დროს უთმობთ შემდეგ აქტივობებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			არც ერთ წუთს	30 წუთზე ნაკლებ ს	დაახლო ებით 30- 60 წუთს	დაახლო ებით 1-2 საათს	2 საათზე მეტს
IS2G8A	ა)	ტელევიზორის, ყურება გართობის მიზნით	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
IS2G8B	ბ)	საშინაო დავალებების მომზადება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
IS2G8C	გ)	ინტერნეტის გამოყენება, გართობის მიზნით	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
IS2G8D	დ)	კითხვა გართობის მიზნით	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
IS2G8E	ე)	მეგობრებთან საუბარი ტელეფონის ან ინტერნეტის საშუალებით	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
IS2G8F	ვ)	მეგობრებთან დროის გატარება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅

კითხვა 9:		რამდენად ხშირად ხართ დაკავებული შემდეგი საქმიანობით? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)				
			არასდ როს ან თითქმ ის არასდ როს	სულ მცირე თვეში ერთჯე რ	სულ მცირე კვირაშ ი ერთჯე რ	ყოველდღი ურად ან თითქმის ყოველდღი ურად
IS2G9A	ა)	საუბრობთ მშობლებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9B	ბ)	უყურებთ ტელევიზორს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9C	გ)	კითხულობთ გაზეთებს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9D	დ)	საუბრობთ მეგობრებთან პოლიტიკურ ან სოციალურ საკითხებზე	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9E	ე)	იყენებთ ინტერნეტს მნიშვნელოვან მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების მიზნით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9F	ვ)	საუბრობთ მსოფლიოში და საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვან მოვლენებზე	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9G	ზ)	მონაწილეობთ ახალგაზრდულ ღონისძიებებში (ლაშქრობები, საქველმოქმედო აქციები, კლუბები და ა.შ.)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 10:		მიგიღიათ თუ არა მონაწილეობა შემდეგი ორგანიზაციების/გაერთიანებების მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებებში? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)				
			დიახ, უკანასკნელი თორმეტი თვის განმავლობაში	დიახ, თუმცა არა უკანასკნე ლი თორმეტი თვის განმავლობ აში	არასდ როს	
IS2G10A	ა)	ახალგაზრდული ორგანიზაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10B	ბ)	გარემოსდაცვითი ორგანიზაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	

IS2G10C	გ)	ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10D	დ)	მოხალისეთა ჯგუფი, რომელიც თემის დასახმარებლად რაიმე ღონისძიებას მართავს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10E	ე)	ორგანიზაცია, რომელიც ფულს აგროვებს რაიმე სოციალური მიზნისთვის	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10F	ვ)	ეთნიკური ნიშნით გაერთიანებულ პირთა ორგანიზაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10G	ზ)	რელიგიური ჯგუფი ან ორგანიზაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
კითხვა 11: მიგიღიათ თუ არა მონაწილეობა ქვემოთ ჩამოთვლილ სასკოლო აქტივობებში? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			დიახ, უკანასკნელი თორმეტი თვის განმავლობაში	დიახ, თუმცა არა უკანასკნელი თორმეტი თვის განმავლობაში	არასდროს	
IS2G11A	ა)	ნებაყოფლობითი მონაწილეობა კულტურულ და/ან სპორტულ ღონისძიებაში არასაგაკვეთილო დროს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11B	ბ)	აქტიური მონაწილეობა დებატებში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11C	გ)	მოსწავლეთა თვითმმართველობის არჩევნებში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11D	დ)	სკოლის მართვასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილების მიღებაში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
თქვენი სკოლა						
კითხვა 12: გაკვეთილზე პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე მსჯელობისას: (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			არასდროს	იშვიათად	ზოგჯერ	ხშირად
IS2G12A	ა)	მასწავლებელი ამხნევებს მოსწავლეებს, რათა მათ თავად მიიღონ გადაწყვეტილებები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G12B	ბ)	გაკვეთილის დროს, მოსწავლეები განიხილავენ აქტუალურ პოლიტიკურ მოვლენებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G12C	გ)	მოსწავლეები თავისუფლად	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

		გამოთქვამენ საკუთარ მოსაზრებებს, თუნდაც ის განსხვავდებოდეს მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისაგან				
IS2G12D	დ)	მასწავლებელი მსჯელობისას წარმოადგენს განსახილველი საკითხის შესახებ არსებულ განსხვავებულ პოზიციებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 13: სკოლაში ითვალისწინებენ თუ არა მოსწავლეთა მოსაზრებებს შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			არასდროს	იშვიათად	ზოგჯერ	ხშირად
IS2G13A	ა)	სწავლების მეთოდების შერჩევისას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13B	ბ)	სასწავლო მასალების შერჩევისას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13C	გ)	გაკვეთილების განრიგის შედგენისას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13D	დ)	საკლასო/სასკოლო წესების შემუშავებისას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13E	ე)	კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვისას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 14: რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწილობრივ ვეთანხმები	ნაწილობრივ არ ვეთანხმები	სრულიად არ ვეთანხმები
IS2G14A	ა)	მასწავლებელთა უმრავლესობა სამართლიანად მექცევა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14B	ბ)	მოსწავლეებს კარგი ურთიერთობა აქვთ მასწავლებლების უმრავლესობასთან	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14C	გ)	სკოლაში თავს გარიყულად ვგრძნობ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14D	დ)	მასწავლებელთა უმრავლესობას აინტერესებს ჩემი მოსაზრებები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14E	ე)	თუ დახმარება მჭირდება, დარწმუნებული ვარ, რომ მასწავლებლები დამეხმარებიან	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14F	ვ)	მეშინია სხვა მოსწავლეების მხრიდან	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

		ჩაგვრის (ბულინგის) მსხვერპლად არ ვიქცე				
კითხვა 15:	რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწილ ობრივ ვეთანხ მები	ნაწილობრ ვ არ ვეთანხმებ ი	სრულია დ არ ვეთანხმ ები
IS2G15A	ა)	სკოლის მართვაში და გადაწყვეტილებების მიღებაში მოსწავლეთა მონაწილეობა სკოლას უკეთესობისკენ ცვლის	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G15B	ბ)	სკოლაში მიმდინარე პროცესებზე მოსწავლეებს მეტი გავლენა აქვთ, როდესაც ისინი ერთობლივად მოქმედებენ	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
მოქალაქეები და საზოგადოება						
კითხვა 16:	რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწილ ობრივ ვეთანხ მები	ნაწილობრ ვ არ ვეთანხმებ ი	სრულია დ არ ვეთანხმ ები
IS2G16A	ა)	ყველას ყოველთვის უნდა ჰქონდეს საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოთქმის უფლება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16B	ბ)	დაცული უნდა იყოს ყველა პირის სოციალური და პოლიტიკური უფლებები	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16C	გ)	ადამიანებს უნდა ჰქონდეთ მთავრობის საჯაროდ გაკრიტიკების თავისუფლება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16D	დ)	ხალხს უნდა შეეძლოს პროტესტის გამოთქმა, თუ მიიჩნევს, რომ კანონი უსამართლოა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16E	ე)	პოლიტიკურმა პროტესტმა არასდროს არ უნდა მიიღოს მაღაღობრივი ხასიათი	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
კითხვა 17:	რამდენად მნიშვნელოვანია ზრდასრული მოქალაქისთვის:					

(მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			ძალიან მნიშვნელოვანი	საკმაოდ მნიშვნელოვანი	არც თუ ისე მნიშვნელოვანი	არ არის მნიშვნელოვანი
IS2G17A	ა)	მონაწილეობა (ხმის მიცემა) არჩევნებში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17B	ბ)	ქვეყნის ისტორიის ცოდნა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17C	გ)	პოლიტიკური მოვლენებისათვის თვალის დევნება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17D	დ)	პოლიტიკურ დისკუსიებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17E	ე)	უსამართლოდ მიჩნეული კანონების წინააღმდეგ მშვიდობიან საპროტესტო აქციებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17F	ვ)	ადგილობრივი თემისათვის სასარგებლო ღონისძიებებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17G	ზ)	ადამიანის უფლებათა დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17H	თ)	გარემოს დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
თქვენ და საზოგადოება						
კითხვა 18:	რამდენად გაინტერესებთ შემდეგი საკითხები? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			ძალიან	საკმაოდ	არც თუ ისე	საერთოდ არ მაინტერესებს
IS2G18A	ა)	ქვეყანაში მიმდინარე აქტუალური პოლიტიკური საკითხები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18B	ბ)	ქვეყანაში არსებული აქტუალური სოციალური საკითხები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18C	გ)	საერთაშორისო პოლიტიკა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18D	დ)	გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული საკითხები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

უფლებები და პასუხისმგებლობები						
კითხვა 19:	რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწი ლობრ ივ ვეთან ხმები	ნაწილობრი ვ არ ვეთანხმები	სრულია დ არ ვეთანხმ ები
IS2G19A	ა)	ქალებსა და მამაკაცებს უნდა ჰქონდეთ თანაბარი შესაძლებლობები მონაწილეობა მიიღონ ქვეყნის მართვაში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G19B	ბ)	მამაკაცებს ქალებთან შედარებით მეტი უპირატესობა უნდა მიენიჭოთ დასაქმების თვალსაზრისით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G19C	გ)	მამაკაცებისა და ქალების ანაზღაურება თანაბარი უნდა იყოს, როდესაც ისინი ერთნაირ სამუშაოს ასრულებენ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G19D	დ)	მამაკაცების კვალიფიკაცია, როგორც პოლიტიკური ლიდერებისა, უფრო მაღალია, ვიდრე ქალების	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 20:	რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ დებულებებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწი ლობრ ივ ვეთან ხმები	ნაწილობრი ვ არ ვეთანხმები	სრულია დ არ ვეთანხმ ები
IS2G20A	ა)	საქართველოში, ყველა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები უნდა სარგებლობდნენ კარგი განათლების მიღების თანაბარი შესაძლებლობებით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G20B	ბ)	საქართველოში, ყველა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობებით უნდა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

		სარგებლობდნენ				
IS2G20C	გ)	სკოლებში მოსწავლეებს უნდა ასწავლიდნენ ყველა ეთნიკური/რასობრივი ჯგუფის წევრების მიმართ პატივისცემის გამოხატვას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G20D	დ)	ყველა ეთნიკური/რასობრივი ჯგუფის წარმომადგენლები თანაბარი უფლებებით უნდა სარგებლობდნენ და ჰქონდეთ თანაბარი პასუხისმგებლობები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
ინსტიტუტები და საზოგადოება						
კითხვა 21:	რამდენად ეთანხმებით ქვემოთ მოცემულ მტკიცებებს საქართველოს შესახებ? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულიად ვეთანხმები	ნაწილობრივ ვეთანხმები	ნაწილობრივ არ ვეთანხმები	სრულიად არ ვეთანხმები
IS2G21A	ა)	საქართველოში მაცხოვრებლები უნდა ვამაყობდეთ ჩვენი ქვეყნის მიღწევებით	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G21B	ბ)	ვისურვებდი სხვა ქვეყანაში მეცხოვრა მუდმივად	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G21C	გ)	ვამაყობ, რომ საქართველოს მოქალაქე ვარ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობა						
კითხვა 22:	თქვენი აზრით, რამდენად კარგად გაართმევთ თავს შემდეგ აქტივობებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			ძალიან კარგად	საკმაოდ კარგად	არც თუ ისე კარგად	საერთოდ ვერ გავართმევ თავს
IS2G22A	ა)	ქვეყნებს შორის კონფლიქტის შესახებ განხილვებში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G22B	ბ)	სკოლის არჩევნებში კანდიდატის რანგში მონაწილეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G22C	გ)	სოციალურ ქსელში აქტუალური	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

		საკითხის შესახებ საკუთარი მოსაზრების საჯაროდ გამოთქმა				
IS2G22D	დ)	სოციალური ან პოლიტიკური საკითხის შესახებ კლასის წინაშე საუბარი	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
კითხვა 23: მომავალში, მიიღებთ თუ არა მონაწილეობას შემდეგ საპროტესტო აქციებში? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			აუცილებ ლად მივიღებ	სავარაუდ ოდ მივიღებ	სავარ აუდოდ არ მივიღ ებ	არ მივი ღებ
IS2G23A	ა)	საკუთარი კრიტიკული პოზიციის საჯაროდ დაფიქსირება სოციალურ ქსელში	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23B	ბ)	მშვიდობიან მსვლელობაში ან მიტინგში მონაწილეობა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23C	გ)	ხელმოწერების შეგროვება პეტიციისთვის	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23D	დ)	საღებავებით საპროტესტო ლოზუნგების წერა კედლებზე	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23E	ე)	ტრანსპორტის სავალი ნაწილის გადაკეტვა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

Şagirdlər üçün sorğu vərəqəsi

Ümumi suallar	
IS2G01	Doğum tarixiniz İl: _____ ay: _____
IS2G02	Cinsinizi yazın _____
IS2G03	Milliyətinizi yazın _____
IS2G04	Yaşadığınız yeri yazın Region _____ Şəhər _____ Kənd _____
IS2G05	Ana dilinizi yazın _____
IS2G06	Yazın: Məktəbinizi _____ Sinfinizi _____
Fəallığınız	

Sual 8:		Məktəb günlərində (bazar ertəsi-cümə) növbəti fəallıqlara nə qədər vaxt ayırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Heç bir dəqiqə də	30 dəqiqədən az	Təxminən 30-60 dəqiqə	Təxminən 1-2 saat	2 saatdan çox
IS2G8A	a)	Əyləncə məqsədilə televizor seyr etmək	☐	☐	☐	☐	☐
IS2G8B	b)	Ev tapşırıqlarını hazırlamaq	☐	☐	☐	☐	☐
IS2G8C	c)	Əyləncə məqsədilə internetdən istifadə etmək	☐	☐	☐	☐	☐
IS2G8D	ç)	Əyləncə məqsədilə oxumaq	☐	☐	☐	☐	☐
IS2G8E	d)	Telefon və ya internet vasitəsilə dostlarla söhbət etmək	☐	☐	☐	☐	☐
IS2G8F	e)	Dostlarla əylənmək	☐	☐	☐	☐	☐
Sual 9:		Növbəti fəallıqlarla nə qədər tez-tez məşğul olursunuz? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Heç vaxt və ya demək olar ki, heç vaxt	Ən azı ayda bir dəfə	Ən azı həftədə bir dəfə	Hər gün və ya demək olar ki, hər gün	
IS2G9A	a)	Valideynlərinizlə siyasi və ya sosial məsələlər barəsində danışırırsınız	☐	☐	☐	☐	
IS2G9B	b)	Mühüm hadisələr barəsində məlumat almaq məqsədilə televizora baxırırsınız	☐	☐	☐	☐	
IS2G9C	c)	Mühüm hadisələr barəsində məlumat almaq məqsədilə qəzet oxuyursunuz	☐	☐	☐	☐	
IS2G9D	ç)	Dostlarınızla siyasi və ya sosial məsələlər barəsində söhbət edirsiniz	☐	☐	☐	☐	
IS2G9E	d)	Mühüm hadisələr barəsində məlumat almaq məqsədilə internetdən istifadə edirsiniz	☐	☐	☐	☐	
IS2G9F	e)	Dünyada və Gürcüstanda baş verən önəmli hadisələr barəsində danışırırsınız	☐	☐	☐	☐	
IS2G9G	ə)	Gənclər üçün tədbirlərdə iştirak edirsiniz (yürüşlərdə, xeyriyyəçilik aksiyaları, klublar və s.)	☐	☐	☐	☐	
Sual 10:		Növbəti təşkilatlar/birliklər tərəfindən təşkil edilmiş tədbirlərdə iştirak etmisinizmi? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Bəli, son on iki ay ərzində	Bəli, amma son on iki ay ərzində xeyr	Heç vaxt		
IS2G10A	a)	Gənclər təşkilatı	☐	☐	☐		

IS2G10B	b)	Ətraf mühitin mühafizəsi təşkilatı	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G10C	c)	İnsan hüquqlarının müdafiəsi təşkilatı	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G10D	ç)	İcmaya yardım etmək üçün hər hansı bir tədbiri idarə edən həvəskarlar qrupu	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G10E	d)	Hər hansı bir sosial məqsəd üçün pul yığan təşkilat	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G10F	e)	Etnik əlamətlə birləşmiş şəxslərin təşkilatı	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G10G	ə)	Dini qrup və ya təşkilat	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
Sual 11:		Aşağıda sadalanan məktəb fəallıqlarında iştirak etmisinizmi? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)				
			Bəli, <u>son on iki ay ərzində</u>	Bəli, amma <u>son on iki ay ərzində xeyr</u>	Heç vaxt	
IS2G11A	a)	Dərs vaxtından kənar mədəni və ya idman tədbirlərində könüllü iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G11B	b)	Debatlarda aktiv iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G11C	c)	Şagirdlərin özünüidarəetmə seçkilərində iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
IS2G11D	ç)	Məktəbin idarəetməsi ilə bağlı qərarın qəbul edilməsində iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	
Məktəbiniz						
Sual 12:		Dərsdə siyasi və sosial məsələlər barəsində müzakirələr apardıqda: (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)				
			Heç vaxt	Nadir	Bəzən	Tez-tez
IS2G12A	a)	Müəllim şagirdləri həvəsləndirir ki, özləri qərar qəbul etsinlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G12B	b)	Dərs zamanı şagirdlər aktual siyasi hadisələri müzakirə edirlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G12C	c)	Şagirdlər öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edirlər, hətta bu fikrin şagirdlərin əksəriyyətinin fikrindən fərqli olduğunda da	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G12D	ç)	Müəllim müzakirə zamanı təhlil ediləsi məsələ barəsində mövcud fərqli mövqeləri təqdim edir	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 13:		Məktəbdə növbəti məsələlərlə bağlı şagirdlərin fikirləri nəzərə alınır mı? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)				
			Heç vaxt	Nadir halda	Bəzən	Tez-tez
IS2G13A	a)	Tədris metodlarını seçdikdə	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G13B	b)	Dərs materiallarını seçdikdə	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G13C	c)	Dərs cədvəlini tərtib etdikdə	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G13D	ç)	Sinif/məktəb qayda-qanunlarını işləyib	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

		hazırladıqda				
IS2G13E	d)	Sinifdənkənar fəallıqları planlaşdırdıqda	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 14:	Aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G14A	a)	Müəllimlərin əksəriyyəti mənimlə ədalətli davranırlar	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G14B	b)	Şagirdlərin müəllimlərin əksəriyyəti ilə yaxşı münasibətləri var	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G14C	c)	Məktəbdə özümü yad hiss edirəm	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G14D	ç)	Müəllimlərin əksəriyyətini mənim fikirlərim maraqlandırır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G14E	d)	Mənə yardım lazım olanda, müəllimlərin mənə yardım edəcəyinə əminəm	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G14F	e)	Qorxuram ki, başqa şagirdlər tərəfindən zorakılıq (bullinq) qurbanı olmayım	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 15:	Aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G15A	a)	Məktəbin idarəetməsində və qərarların qəbul edilməsində şagirdlərin iştirakı məktəbi yaxşılığa tərəf dəyişir	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G15B	b)	Birlikdə hərəkət etdikləri halda, məktəbdə davam edən proseslərə şagirdlərin təsiri daha böyükdür	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Vətəndaşlar və cəmiyyət						
Sual 16:	Aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G16A	a)	Hər kəsin hər zaman öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququ var	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16B	b)	Hər kəsin sosial və siyasi hüquqları qorunmalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16C	c)	İnsanların hakimiyyəti açıq şəkildə tənqid etmək azadlıqları olmalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G16D	ç)	Qanunu ədalətsiz hesab etdiyində, camaatın etirazını bildirmək imkanı olmalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

IS2G16E	d)	Siyasi etiraz heç vaxt zorakılıq xarakterini daşımamalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 17:	Yetkin vətəndaş üçün nə dərəcədə önəmlidir: (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Çox önəmli	Kifayət qədər önəmli	Bir elə də önəmli deyil	Önəmli deyil
IS2G17A	a)	Seçkilərdə (səs vermək) iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17B	b)	Ölkənin tarixini bilmək	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17C	c)	Siyasi hadisələrə göz gəzdirmək	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17D	ç)	Siyasi diskussiyalarda iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17E	d)	Ədalətsiz hesab edilən qanunlara qarşı dinc etiraz aksiyalarında iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17F	e)	Yerli icma üçün faydalı olan tədbirlərdə iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17G	ə)	İnsan hüquqlarının müdafiəsi tədbirlərində iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G17H	f)	Ətraf mühitin müdafiəsi tədbirlərində iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Siz və cəmiyyət						
Sual 18:	Növbəti məsələlər sizi nə dərəcədə maraqlandırır? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Çox	Kifayət qədər	Elə də yox	Ümumiyyətlə maraqlandırmır
IS2G18A	a)	Ölkədə davam edən aktual siyasi məsələlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G18B	b)	Ölkədə mövcud aktual sosial məsələlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G18C	c)	Beynəlxalq siyasət	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G18D	ç)	Ətraf mühitin müdafiəsi məsələsi	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Hüquqlar və məsuliyyətlər						
Sual 19:	Aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırınsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G19A	a)	Qadınların və kişilərin eyni imkanları olmalıdır ki, ölkənin idarəçiliyində bərabər iştirak etsinlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G19B	b)	İşlə təminat nöqteyi-	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

		nəzərindən qadınlara nisbətən kişilərə daha çox üstünlük verilməlidir				
IS2G19C	c)	Eyni işi yerinə yetirdikdə, kişilərin və qadınların maaşları bərabər olmalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G19D	ç)	Siyasi liderlər kimi, kişilərin kvalifikasiyası daha yüksəkdir, nəinki qadınların	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 20:	Aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G20A	a)	Gürcüstanda etnik qrup nümayəndələri yaxşı təhsil alınmasının eyni imkanları ilə faydalanmalıdırlar	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G20B	b)	Gürcüstanda bütün etnik qrupun nümayəndələri işlə təminatın eyni imkanları ilə faydalanmalıdırlar	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G20C	c)	Məktəblərdə şagirdlərə bütün etnik/ırqı qrup üzvlərinə hörmətlə yanaşmağı öyrətməlidirlər	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G20D	ç)	Bütün etnik/ırqı qrup nümayəndələri eyni hüquqlarla faydalanmalı və eyni məsuliyyətləri olmalıdır	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Qurumlar və cəmiyyət						
Sual 21:	Gürcüstan haqqında aşağıda verilən mülahizələrlə nə dərəcədə razılaşırırsınız? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Tamamilə razıyam	Qismən razıyam	Qismən razı deyiləm	Tamamilə razı deyiləm
IS2G21A	a)	Biz, Gürcüstan sakinləri ölkəmizin nailiyyətləri ilə fəxr etməliyik	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G21B	b)	Başqa ölkədə daimi yaşamaq istərdim	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G21C	c)	Fəxr edirəm ki, Gürcüstan vətəndaşıyam	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
İctimai proseslərdə iştirak						
Sual 22:	Sizin fikrinizcə, növbəti fəallıqların öhdəsindən nə qədər yaxşı gələrsiniz? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Çox yaxşı	Kifayət qədər yaxşı	Elə də yaxşı olmayacaq	Ümumiyyətlə, öhdəsindən gələ bilməyəcək

						bilməyəcəm
IS2G22A	a)	Ölkəlararası münaqişə haqqında müzakirələrdə iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G22B	b)	Məktəb seçkilərində namizəd şəklində iştirak	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G22C	c)	Sosial şəbəkədə aktual məsələ barəsində öz fikrini açıq şəkildə bildirmək	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G22D	ç)	Sosial və ya siyasi məsələ barəsində sinif qarşısında söhbət aparmaq	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Sual 23:	Gələcəkdə növbəti etiraz aksiyalarında iştirak edəcəksinizmi və ya yox? (hər cərgədə yalnız bir damanı işarələyin)					
			Mütləq iştirak edəcəyəm	Ehtimal ki, iştirak edəcəyəm	Ehtimal ki, iştirak etməyəcəyəm	İştirak etməyəcəyəm
IS2G23A	a)	Sosial şəbəkədə öz tənqidi mövqeni açıq şəkildə bildirmək	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23B	b)	Dinc yürüşdə və ya mitinqdə iştirak etmək	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23C	c)	Petisiya üçün imzaların toplanılması	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23D	ç)	Divarlarda boya ilə etiraz şüarlarının yazılması	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G23E	d)	Yolda nəqliyyatın əsas gediş hissəsinin bağlanması	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

Հարցաշար աշակերտների համար

Ընդհանուր հարցեր	
IS2G01	Ձեր ծննդյան տարին _____ ամիսը _____
IS2G02	Նշե՛ք սեռը _____
IS2G03	Նշե՛ք Ձեր ազգությունը _____
IS2G04	Նշե՛ք Ձեր բնակման վայրը Տարածաշրջան _____ Քաղաք _____ Գյուղ _____

IS2G05	Նշե՛ք Ձեր մայրենի լեզուն _____						
IS2G06	Նշե՛ք Ձեր. դպրոցը _____ դասարանը _____						
Ձեր գործունեությունները (այսուհետ՝ ակտիվություններ)							
Հարց 8.	Դպրոցի օրերին (երկուշաբթի-ուրբաթ) որքա՞ն ժամանակ եք տրամադրում հետևյալ ակտիվություններին: (Յուրաքանչյուր շաբթուս նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)						
			Ոչ մի րոպե	30 րոպեից պակաս	Մոտավորապես 30-60 րոպե	Մոտավորապես 1-2 ժամ	2 ժամից ավել
IS2G8A	ա)	Հեռուստացույց դիտել ժամանցի նպատակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IS2G8B	բ)	Տնային առաջադրանքի կատարում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IS2G8C	գ)	Համացանցի օգտագործում ժամանցի նպատակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IS2G8D	դ)	Ընթերցանություն ժամանցի նպատակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IS2G8E	ե)	Ընկերների հետ խոսել հեռախոսի կամ համացանցի միջոցով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IS2G8F	զ)	Ընկերների հետ ժամանց	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Հարց 9.	Որքա՞նով հաճախ եք զբաղված հետևյալ գործունեությամբ: (Յուրաքանչյուր շաբթուս նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)						
			Երբեք կամ գրեթե երբեք	Առնվազն ամիսը մեկ անգամ	Առնվազն շաբաթը մեկ անգամ	Ամեն օր կամ գրեթե ամեն օր	
IS2G9A	ա)	Ծնողների հետ խոսում եք քաղաքական կամ սոցիալական հարցերի մասին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IS2G9B	բ)	Հեռուստացույց եք դիտում կարևոր իրադարձությունների մասին՝ տեղեկատվություն ստանալու նպատակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IS2G9C	գ)	Թերթեր եք ընթերցում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	

		կարևոր իրադարձությունների մասին տեղեկատվություն ստանալու նպատակով				
IS2G9D	դ)	Ընկերների հետ զրուցում էք քաղաքական կամ սոցիալական հարցերի մասին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9E	ե)	Համացանցը կիրառում էք կարևոր իրադարձությունների մասին տեղեկատվություն ստանալու նպատակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9F	զ)	Խոսում եք աշխարհում և Վրաստանում ընթացող կարևոր իրադարձությունների մասին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G9G	է)	Մասնակցում եք երիտասարդական միջոցառումների (արշավներ, բարեգործական գործողություններ, ակումբներ և այլն)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 10.	Մասնակցե՞լ եք արդյոք հետևյալ կազմակերպությունների/միավորումների կողմից կազմակերպված միջոցառումներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			<u>Այո՛, վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում</u>	<u>Այո՛, սակայն, ոչ վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում</u>	Երբեք	
IS2G10A	ա)	Երիտասարդական կազմակերպություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10B	բ)	Բնապահպանական կազմակերպություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10C	գ)	Մարդու իրավունքների պաշտպանության կազմակերպություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10D	դ)	Կամավորների խումբ, որը համայնքին օգնելու նպատակով որևէ միջոցառում է անցկացնում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10E	ե)	Կազմակերպություն, որը գումար է հավաքում որևէ սոցիալական նպատակի համար	☐ 1	☐ 2	☐ 3	

IS2G10F	զ)	Էթնիկ նշանով միավորված անձանց կազմակերպություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G10G	է)	Կրոնական խումբ կամ կազմակերպություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
Հարց 11.	Մասնակցե՞լ եք արդյոք ստորև թվարկված դպրոցական ակտիվություններին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Այո՛, վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում	Այո՛, սակայն ոչ վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում	Երբեք	
IS2G11A	ա)	Կամավոր մասնակցություն մշակութային և/կամ մարզական միջոցառումների դասից դուրս ժամանակ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11B	բ)	Ակտիվ մասնակցություն բանավեճերի	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11C	գ)	Մասնակցություն ինքնակառավարման ընտրություններին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
IS2G11D	դ)	Դպրոցի կառավարման հետ կապված որոշման կայացմանը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	
2եր դպրոցը						
Հարց 12.	Դասի ժամանակ քաղաքական և սոցիալական հարցերի մասին դատողություն անելիս. (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Երբեք	Հազվադեպ	Երբեմն	Հաճախ
IS2G12A	ա)	Ուսուցիչը ոգևորում է աշակերտներին, որպեսզի նրանք իրենք կայացնեն որոշում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G12B	բ)	Դասի ժամանակ աշակերտները քննարկում են հրատապ քաղաքական երևույթները	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G12C	գ)	Աշակերտները ազատ արտահայտում են իրենց կարծիքները, թեկուզ այն տարբերվի աշակերտների մեծամասնության կարծիքներից	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G12D	դ)	Ուսուցիչը, դատողություն ծավալելիս, ներկայացնում է քննարկվելիք հարցի մասին գոյություն ունեցող տարբեր դիրքորոշումներ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 13.	Դպրոցում նկատի՞ ունենում են արդյոք աշակերտների կարծիքները՝ կապված հետևյալ հարցերի հետ:					

	(Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Երբեք	Հազվադեպ	Երբեմն	Հաճախ
IS2G13A	ա)	Ուսուցման մեթոդներ ընտրելիս	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13B	բ)	Ուսումնական նյութեր ընտրելիս	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13C	գ)	Դասացուցակը կազմելիս	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13D	դ)	Դասարանական/դպրոցական կանոններ կազմելիս	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G13E	ե)	Արտադասարանական ակտիվություններ պլանավորելիս	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 14.	Որքանո՞վ եք համաձայն ստորև տրված դրույթներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G14A	ա)	Ուսուցիչների մեծ մասն ինձ արդարացի է վերաբերվում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14B	բ)	Աշակերտները լավ հարաբերություն ունեն ուսուցիչների մեծ մասի հետ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14C	գ)	Դպրոցում ինձ մեկուսացված եմ զգում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14D	դ)	Ուսուցիչների մեծ մասին հետաքրքրում են իմ կարծիքները	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14E	ե)	Եթե ինձ օգնություն է անհրաժեշտ, համոզված եմ, որ ուսուցիչները կօգնեն ինձ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G14F	զ)	Վախենում եմ ուրիշ աշակերտների կողմից չվերածվեմ ճնշման (բուլիինգի) զոհի	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 15.	Որքանո՞վ եք համաձայն ստորև տրված դրույթներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G15A	ա)	Դպրոցի կառավարմանը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

		և որոշումների կայացմանն աշակերտների մասնակցությունը փոխում է դպրոցը դեպի լավը				
IS2G15B	բ)	Դպրոցում ընթացող գործընթացների վրա աշակերտներն ավելի մեծ ներգործություն ունեն, երբ նրանք համատեղ են գործում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Քաղաքացիները և հասարակությունը						
Հարց 16.	Որքանո՞վ եք համաձայն ստորև տրված դրույթներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G16A	ա)	Բոլորը միշտ պետք է ունենան սեփական կարծիքն ազատ արտահայտելու հնարավորություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G16B	բ)	Պետք է պաշտպանված լինեն բոլոր անձանց սոցիալական և քաղաքական իրավունքները	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G16C	գ)	Մարդիկ պետք է ունենան Կառավարությանը հրապարակավ քննադատելու ազատություն	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G16D	դ)	Ժողովուրդը պետք է կարողանա արտահայտել բողոք, եթե համարում է, որ Օրենքն անարդարացի է	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G16E	ե)	Քաղաքական բողոքը երբեք չպետք է ստանա բռնի բնույթ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 17:	Որքանո՞վ նշանակալի է մեծահասակ քաղաքացու համար. (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Անչափ կարևոր	Բավական	Ոչ այնքան կարևոր	Կարևոր չէ

				նին կարն որ		
IS2G17A	ա)	Մասնակցությունն (քվեարկելը) ընտրություններին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17B	բ)	Երկրի պատմության խմացությունը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17C	գ)	Քաղաքական իրադարձություններին հետևելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17D	դ)	Քաղաքական բանավեճերին մասնակցելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17E	ե)	Անարդարացի համարած Օրենքների դեմ խաղաղ բողոքի գործողություններին մասնակցելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17F	զ)	Տեղի համայնքի համար օգտակար միջոցառումներին մասնակցելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17G	է)	Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջոցառումներին մասնակցելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G17H	ը)	Շրջակա միջավայրի պահպանության միջոցառումներին մասնակցելը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Դուք և հասարակությունը						
Հարց 18.	Որքանո՞վ են Ձեզ հետաքրքրում հետևյալ հարցերը: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Շ ա տ	Բավակա-նին	Ոչ այնքան	Ընդհա նրա- պես չի հետաք րքրում
IS2G18A	ա)	Երկրում ընթացող հրատապ քաղաքական հարցերը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18B	բ)	Երկրում առկա հրատապ սոցիալական հարցերը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18C	գ)	Միջազգային քաղաքականությունը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G18D	դ)	Շրջակա միջավայրի պահպանության հետ կապված հարցերը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Իրավունքներ և պատասխանատվություններ

Հարց 19. Որքանո՞վ եք համաձայն ստորև տրված դրույթներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)						
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G19A	ա)	Կանայք և տղամարդիկ պետք է ունենան երկրի կառավարմանը մասնակցելու հավասար հնարավորություններ	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G19B	բ)	Տղամարդկանց, կանանց համեմատ, ավել առավելություն պետք է շնորհվի զբաղվածության առումով	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G19C	գ)	Տղամարդկանց և կանանց վարձատրությունը պետք է հավասար լինի, երբ նրանք միանման աշխատանք են կատարում	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G19D	դ)	Տղամարդկանց որակավորումը, որպես քաղաքական առաջնորդների, ավելի բարձր է, քան կանանցը	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Հարց 20. Որքանո՞վ եք համաձայն ստորև տրված դրույթներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)						
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G20A	ա)	Վրաստանում բոլոր էթնիկ խմբերի ներկայացուցիչները պետք է օգտվեն լավ կրթություն ստանալու հավասար հնարավորություններից	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IS2G20B	բ)	Վրաստանում բոլոր էթնիկ խմբերի	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

		ներկայացուցիչները պետք է օգտվեն զբաղվածության հավասար հնարավորություններից				
IS2G20C	զ)	Դպրոցներում աշակերտներին պետք է ուսուցանեն բոլոր էթնիկ/ռասայական խմբերի անդամների նկատմամբ հարգանքի արտահատում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G20D	դ)	Բոլոր էթնիկ/ռասայական խմբերի ներկայացուցիչները պետք է օգտվեն հավասար իրավունքներից և ունենան հավասար պատասխանատվություններ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Ինստիտուտները և հասարակությունը

Հարց 21.	Որքանո՞վ եք համաձայն Վրաստանի մասին ստորև տրված պնդումներին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					
			Ամբողջությամբ համաձայն եմ	Մասամբ եմ համաձայն	Մասամբ համաձայն չեմ	Ամբողջությամբ համաձայն չեմ
IS2G21A	ա)	Վրաստանում բնակվողներս պետք է հպարտանանք մեր երկրի ձեռքբերումներով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G21B	բ)	Կցանկանայի մշտապես ապրել այլ երկրում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G21C	գ)	Հպարտանում եմ, որ Վրաստանի քաղաքացի եմ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Մասնակցություն հասարակական գործընթացներին

Հարց 22:	Ձեր կարծիքով, որքանո՞վ լավ եք իրականացնում հետևյալ ակտիվությունները: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)					

			Շատ լավ	Բավականին լավ	Ոչ այնքան լավ	Ընդհանրապես չեմ կարողա

						նում իրական ացնել
IS2G22A	ա)	Մասնակցել երկրների միջև հակամարտության մասին քննարկումներին	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G22B	բ)	Դպրոցի ընտրություններին մասնակցել թեկնածուի կարգավիճակով	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G22C	գ)	Սոցիալական ցանցում հրատապ հարցի մասին հրապարակավ արտահայտել սեփական տեսակետը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G22D	դ)	Սոցիալական կամ քաղաքական հարցի մասին դասարանի առջև խոսել	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
Հարց 23. Հետագայում կմասնակցե՞ք արդյոք բողոքի հետևյալ գործողություններին: (Յուրաքանչյուր շարքում նշե՛ք միայն մեկ վանդակ)						
			Անպայման կմասնակցեմ	Հավանաբար կմասնակցեմ	Հավանա- բար չեմ մասնակց ի	Չե մ մա սն ակ -ցի
IS2G23A	ա)	Սեփական քննադատական դիրքորոշումը հրապարակավ արտահայտել սոցիալական ցանցում	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G23B	բ)	Մասնակցել խաղաղ քայլերի կամ ցույցի	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G23C	գ)	Ստորագրահավաք խնդրագրի համար	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G23D	դ)	Պատերի վրա ներկերով բողոքի նշանաբաններ գրել	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IS2G23E	ե)	Փակել տրանսպորտի տեղաշարժման երթևեկելի մասը	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

Շնորհակալություն ենք հայտնում համագործակցության համար:

დანართი N2. მასწავლებლის კითხვარი

ზოგადი ინფორმაცია						
კითხვა 1:	გთხოვთ მიუთითოთ თქვენი მონაცემები :					
IT2G01A	ასაკი -					
IT2G01B	სქესი: მდედრობითი ☐ ₁ მამრობითი ☐ ₂					
IT2G01C	სტატუსი სქემის მიხედვით _____					
IT2G01D	ეროვნება _____					
IT2G01E	რელიგიური კუთვნილება _____					
IT2G01F	მშობლიური ენა					
IT2G01G	საცხოვრებელი ადგილი					
IT2G01H	სკოლა					
IT2G01I	საგანი/საგნები, რომლებსაც ასწავლით _____					
IT2G01J	მასწავლებლობის სტაჟი _____					
კითხვა 2:	რამდენად დამაჯერებლად იყენებთ სამიზნე კლასებში (VI, IX, XI) სწავლების შემდეგ მეთოდებსა და მიდგომებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრულ იად	საკმა ოდ	ნაკლე ბად	ვერ ვიყენებ დამაჯერებ ლად
IT2G2A	ა)	ჯგუფური მუშაობა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2B	ბ)	როლური თამაშები, სიმულაცია	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2C	გ)	საკლასო დისკუსია	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2D	დ)	კვლევითი სამუშაო	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2E	ე)	ლექცია	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2F	ვ)	ლაბორატორიული მუშაობა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2G	ზ)	საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების საშუალებით წარმოებული აქტივობები	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G2H	თ)	პროექტული სწავლება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
სკოლა						
კითხვა 3:	მიმდინარე სასწავლო წელს, თქვენი სკოლის რამდენი მასწავლებელი ... (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			ყველ ა ან თითქ მის	უმრავლ ესობა	ზოგი ერთი	არცერ თი ან თითქმ ის

			ყველა			არცერთი	
IT2G3A	ა)	უწყობს ხელს სკოლაში სათანადო დისციპლინის დაცვასა და შენარჩუნებას იმ მოსწავლეებთანაკვი, რომლებსაც ისინი უშუალოდ არ ასწავლიან?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IT2G3B	ბ)	თანამშრომლობს სხვა მასწავლებლებთან, სასწავლო აქტივობების ერთობლივად შემუშავების მიზნით?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IT2G3C	გ)	მონაწილეობს აქტივობებში, რომლებიც ემსახურება სკოლის განვითარებასა და გაუმჯობესებას?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IT2G3D	დ)	უწყობს ხელს მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობას სკოლის ყოველდღიურ საქმიანობაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IT2G3E	ე)	მონაწილეობს სკოლის განვითარების გეგმის შემუშავებაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
კითხვა 4:	თქვენი აზრით, ქვევით დასახელებული პირები რა ხარისხით ახდენენ ზემოქმედებას სასკოლო გადაწყვეტილებებზე? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			მალა	საშუალო	დაბალი	არ შეაქვთ წვლილი	არ მაქვს პასუხი
IT2G4A	ა)	მასწავლებლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4B	ბ)	სკოლის დირექტორი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4C	გ)	სკოლის დირექციის წარმომადგენლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4D	დ)	სამეურვეო საბჭო	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4E	ე)	პედაგოგიური საბჭო	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4F	ვ)	მშობლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4G	ზ)	სკოლის არააკადემიური პერსონალი (მაგალითად, ბიბლიოთეკარი, ფსიქოლოგი და სხვ.)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IT2G4H	თ)	ადგილობრივი თემის წარმომადგენლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
კითხვა 5:	რამდენად ითვალისწინებენ მასწავლებელთა მოსაზრებებს ქვემოთ ჩამოთვლილ						

საკითხებთან დაკავშირებით? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			სრულად	გარკვეულწილად	მცირედ	არ ითვალისწინებენ
IT2G5A	ა)	სასწავლო მასალების შერჩევა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G5B	ბ)	გაკვეთილების განრიგის შედგენა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G5C	გ)	სკოლის სტრატეგიული გეგმის შემუშავება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G5D	დ)	სკოლის შინაგანაწესის შემუშავება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G5E	ე)	კლასგარეშე აქტივობების დაგეგმვა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 6: მიუთითეთ, რამდენად ხშირად აქვს ადგილი ქვევით ჩამოთვლილ პრობლემებს თქვენი სკოლის მოსწავლეებს შორის (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			არასდროს	იშვიათად	ხშირად	ძალიან ხშირად
IT2G6A	ა)	ვანდალიზმი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6B	ბ)	სკოლის გაცდენა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6C	გ)	რასიზმი/შოვინიზმი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6D	დ)	რელიგიური შეუწყნარებლობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6E	ე)	ჩაგვრა (ბულინგი)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6F	ვ)	ძალადობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6G	ზ)	გენდერული სტერეოტიპები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6H	თ)	ნარკოტიკების გამოყენება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G6I	ი)	ალკოჰოლის მოხმარება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 7: მიმდინარე სასწავლო წელს, თქვენს ან სამიზნე კლასების (VI, IX, XI) მოსწავლეებს ჰქონდა თუ არა შესაძლებლობა მონაწილეობა მიეღო ქვევით ჩამოთვლილ აქტივობებში?						
			დიახ	არა		
IT2G7A	ა)	ადგილობრივი გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული	☐ 1	☐ 2		

		აქტივობები				
IT2G7B	ბ)	ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული პროექტები	☐ 1	☐ 2		
IT2G7C	გ)	არაპრივილიგირებულ/მოწყვლად პირებთან და ჯგუფებთან დაკავშირებული აქტივობები	☐ 1	☐ 2		
IT2G7D	დ)	კულტურული ხასიათის აქტივობები (მაგალითად, დრამა/თეატრი, მუსიკა, კინო)	☐ 1	☐ 2		
IT2G7E	ე)	ინტერკულტურული ინიციატივები	☐ 1	☐ 2		
IT2G7F	ვ)	ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებული კამპანიები, როგორიცაა შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე	☐ 1	☐ 2		
IT2G7G	ზ)	ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებული საქმიანობა (მაგალითად, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა. შ.)	☐ 1	☐ 2		
IT2G7H	თ)	სპორტული ღონისძიებები	☐ 1	☐ 2		
კითხვა 8: თქვენი სკოლის საქმიანობის ფარგლებში განხორციელებული აქტივობების გარდა, ბოლო თორმეტი თვის განმავლობაში, რამდენად ხშირად მიგიღიათ მონაწილეობა შემდეგი ორგანიზაციების /ჯგუფების მიერ განხორციელებულ ღონისძიებებში? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			არასდ როს	ზოგჯ ერ	დაახლო ებით თვეში ერთჯერ	უფრო ხშირა დ ვიდრე თვეში ერთჯე რ
IT2G8A	ა)	გარემოსდაცვითი ადგილობრივი ან საერთაშორისო ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8B	ბ)	კულტურული და/ან საგანმანათლებლო ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8C	გ)	ადამიანის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8D	დ)	პოლიტიკური პარტიები ან ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8E	ე)	ჯგუფები, რომლებიც ეხმარებიან სოციალურად დაუცველ პირებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8F	ვ)	ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციის ხელშეწყობი კულტურული ჯგუფები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8G	ზ)	რელიგიური ორგანიზაციების მიერ მართული ჯგუფები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8H	თ)	ჯანმრთელობის დაცვის/შშმ პირთა ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G8I	ი)	პროფესიული კავშირები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

IT2G8J	კ)	მასწავლებელთა ასოციაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 9: თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მოსწავლე ... (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არცერთი
IT2G9A	ა)	ავლენს პოზიტიურ დამოკიდებულებას საკუთარი სკოლის მიმართ?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G9B	ბ)	მზრუნველობას იჩენს სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G9C	გ)	საკუთარი ქცევით ახდენს იმის დემონსტრირებას, რომ საკუთარ თავს სკოლის საზოგადოების წევრად მიიჩნევს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 10: სამიზნე კლასებში (VI, IX, XI) გაკვეთილების დროს, რამდენი მოსწავლე ... (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არცერთი
IT2G10A	ა)	არის საკლასო აქტივობების ინიციატორი?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G10B	ბ)	გთავაზობთ კლასში სადისკუსიო თემებს/საკითხებს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G10C	გ)	თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს სკოლის პრობლემებთან დაკავშირებით?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G10D	დ)	გამოხატავს განსხვავებული აზრისადმი პატივისცემას?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G10E	ე)	თავისუფლად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მისი მოსაზრებები განსხვავდება მოსწავლეთა უმრავლესობის მოსაზრებებისგან?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G10F	ვ)	გრძნობს თავს კომფორტულად საკლასო დისკუსიების დროს, ვინაიდან იცის, რომ მის შეხედულებებს პატივს სცემენ?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 11: თქვენი აზრით, სამიზნე კლასების (VI, IX, XI) რამდენი მოსწავლე ...						

(მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			ყველ ა ან თითქ მის ყველ ა	უმრავლ ე სობა	ზოგიე რთი	არცერთ ი ან თითქმი ს არცერთ ი
IT2G11A	ა)	არის სრულად ინტეგრირებული კლასის სხვა მოსწავლეებთან?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G11B	ბ)	ეპყრობა პატივისცემით კლასში სხვა მოსწავლეებს, იმ შემთხვევაშიც კი თუ ისინი განსხვავებულები არიან?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
მოქალაქეობრივი განათლება სკოლაში						
კითხვა 12:	თქვენი აზრით, რა არის სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლების უმთავრესი მიზანი? (აირჩიეთ სამი უმთავრესი მიზანი და მონიშნეთ სამი შესაბამისი უჯრა)					
IT2G12A	ა)	მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება სოციალური, პოლიტიკური და სამოქალაქო ინსტიტუტების შესახებ	☐ 1			
IT2G12B	ბ)	გარემოს დაცვისა და შენარჩუნების ხელშეწყობა	☐ 1			
IT2G12C	გ)	საკუთარი შეხედულების დაცვის უნარის განვითარება	☐ 1			
IT2G12D	დ)	მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება მოქალაქეთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობების შესახებ	☐ 1			
IT2G12E	ე)	ადგილობრივ თემში მოსწავლეთა მონაწილეობის ხელშეწყობა	☐ 1			
IT2G12F	ვ)	მოსწავლეებში კრიტიკული და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარების განვითარება	☐ 1			
IT2G12G	ზ)	სკოლის ცხოვრებაში მოსწავლეთა ჩართულობის ხელშეწყობა	☐ 1			
IT2G12H	თ)	რასიზმისა და ქსენოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური სტრატეგიების შემუშავების მხარდაჭერა	☐ 1			
IT2G12I	ი)	მოსწავლეების მომზადება მომავალში პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობისათვის	☐ 1			
კითხვა 13:	თქვენი სკოლის მაგალითზე, ვის უნდა ეკისრებოდეს პასუხისმგებლობა სკოლაში მოქალაქეობრივ განათლებაზე? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			სრული ად ვეთანხ მები	ვეთანხ მები	არ ვეთანხ მები	სრული ად არ ვეთანხ მები
IT2G13A	ა)	სკოლის დირექტორს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G13B	ბ)	საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან დაკავშირებული საგნების მასწავლებლებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G13C	გ)	ყველა საგნის მასწავლებელს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4

IT2G13D	დ)	მთლიანად სკოლას	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G13E	ე)	სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
კითხვა 14:	ასწავლით სამოქალაქო განათლებას საგანს სამიზნე კლასს?					
IT2G14						
	დიახ		☐ ₁			
	არა		☐ ₂			
იმ შემთხვევაში, თუ ზემოთ მოცემულ კითხვაზე თქვენი პასუხია „დიახ“, გთხოვთ უპასუხოთ შემდეგ კითხვებსაც. იმ შემთხვევაში, თუ ზემოთ მოცემულ კითხვაზე თქვენი პასუხია „არა“, კითხვარის შევსება დასრულებულია.						
კითხვა 15:	სამოქალაქო განათლების სწავლებისას სამიზნე კლასებში (VI, IX, XI) რამდენად იყენებთ შემდეგ წყაროებს? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			ინტენსი ურად	ზომიერად	მცირედ	სრულ ბით არა
IT2G15A	ა)	ოფიციალური სასწავლო პროგრამა და გრიფირებული სასკოლო სახელმძღვანელოები	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G15B	ბ)	თქვენ მიერ შექმნილი მასალები	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G15C	გ)	ორიგინალი წყაროები (როგორიცაა კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია)	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G15D	დ)	კომერციული კომპანიების, საჯარო ინსტიტუტების ან კერძო ფონდების მიერ გამოქვეყნებული სასწავლო მასალები	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G15E	ე)	საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები (ინტერნეტი, ვებ-გვერდები და ა.შ.)	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G15F	ვ)	მედია (გაზეთები, ჟურნალები, ტელევიზია და ა.შ.)	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
კითხვა 16:	სამიზნე კლასებში (VI, IX, XI) რამდენად ხშირად მიმართავთ ქვევით მოყვანილ აქტივობებს სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)					
			არასდროს	ზოგჯერ	ხშირად	ძალიან ხშირად
IT2G16A	ა)	მოსწავლეები მუშაობენ პროექტზე ჯგუფებში და ამზადებენ პრეზენტაციებს	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IT2G16B	ბ)	მოსწავლეები მუშაობენ	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

		სახელმძღვანელოზე				
IT2G16C	გ)	მოსწავლეები მუშაობენ სხვადასხვა თემებზე ინდივიდუალურად და ამზადებენ პრეზენტაციებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G16D	დ)	მოსწავლეები ჩართული არიან როლურ თამაშებსა და სიმულაციებში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G16E	ე)	მასწავლებელი სვამს კითხვებს და მოსწავლეები პასუხობენ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G16F	ვ)	გაკვეთილზე, მასწავლებლის ინიციატივით, მოსწავლეები მართავენ დისკუსიას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G16G	ზ)	მოსწავლეები იკვლევენ და აანალიზებენ სხვადასხვა წყაროდან მოპოვებულ ინფორმაციას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 17: რამდენად თავდაჯერებულად გრძნობთ თავს შემდეგი თემების სწავლებისას? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)						
			სრულ იად	საკმა ოდ	არც თუ ისე	სრულ იად არა
IT2G17A	ა)	ადამიანის უფლებები და მოვალეობები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17B	ბ)	თანამშრომლობა ადგილობრივ ხელისუფლებასთან	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17C	გ)	არჩევნები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17D	დ)	ეკონომიკის საფუძვლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17E	ე)	კონსტიტუციონალიზმი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17F	ვ)	მსოფლიო საზოგადოება და საერთაშორისო ორგანიზაციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17G	ზ)	მდგრადი განვითარება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17H	თ)	კონფლიქტის მართვა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17I	ი)	გენდერული როლები და თანასწორობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17J	კ)	ინტერკულტურული კომუნიკაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17K	ლ)	პოლიტიკური წყობა და პოლიტიკური სისტემები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17L	მ)	მედია და კომუნიკაცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17M	ნ)	მოხალისეობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G17N	ო)	ხელისუფლების შტოები და მათი ფუნქციები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 18: თქვენი აზრით, რა არის საჭირო სამოქალაქო განათლების გაუმჯობესებისთვის?						

	(აირჩიეთ სამი უმნიშვნელოვანესი ელემენტი და მონიშნეთ სამი შესაბამისი უჯრა)	
IT2G18A	ა)	მრავალფეროვანი სასწავლო რესურსები ☐
IT2G18B	ბ)	მასწავლებელთა ტრენინგები სწავლების მეთოდების გაუმჯობესების მიზნით ☐
IT2G18C	გ)	მასწავლებელთა ტრენინგები საგნობრივი კომპეტენციის გაუმჯობესების მიზნით ☐
IT2G18D	დ)	მეტი თანამშრომლობა სხვადასხვა საგნის მასწავლებლებს შორის ☐
IT2G18E	ე)	თვითგანვითარება ☐
IT2G18F	ვ)	სამოქალაქო განათლებისთვის მეტი საათები ☐
IT2G18G	ზ)	პროექტებზე მუშაობისთვის მეტი შესაძლებლობების შექმნა ☐
IT2G18H	თ)	ოლიმპიადებისა და სხვადასხვა კონკურსების მოწყობა ☐

დანართი N3. სკოლის დირექტორის/დირექციის წარმომადგენლის კითხვარი

1. ზოგადი ინფორმაცია

კითხვა 1.		გთხოვთ მიუთითოთ თქვენი:
IT2G01A	ასაკი -	
IT2G01B	სქესი: მდედრობითი ☐ 1 მამრობითი ☐ 2	
IT2G01C	ეროვნება _____	
IT2G01D	მშობლიური ენა _____	
IT2G01E	საცხოვრებელი ადგილი (რეგიონი/ქალაქი/მუნიციპალიტეტი/სოფელი) _____	
IT2G01F	რელიგიური კუთვნილება _____	
IT2G01H	სკოლა, რომლის დირექტორად მუშაობთ _____	
IT2G01I	სკოლის დირექტორად მუშაობის საერთო სტაჟი _____	
IT2G01J	განათლება _____	
კითხვა 2.		სკოლის მოცულობა და რესურსები
IT2G02A	შლის სტატუსი	საჯარო ☐ 1 კერძო ☐ 2
IT2G02B	მდენი მოსწავლე ირიცხება სკოლაში?	
IT2G02C	მდენი მოსწავლე	VI კლასი _____

	ირიცხება სამიზნე კლასებში?	IX კლასი _____ XII კლასი _____
IT2G02D	მდენი მასწავლებელია დასაქმებული სკოლაში?	
IT2G02E	ცემული კატეგორიებიდან, რომელს განეკუთვნება ის თემი, რომლის ფარგლებშიც ფუნქციონირებს სკოლა?	სოფელი/სასოფლო თემი (3000-მდე მოსახლეობით) ☐ ₁ პატარა ქალაქი (3000-დან 150000 მოსახლეობით) ☐ ₂ დიდი ქალაქი (15000-ზე მეტი მოსახლეობით) ☐ ₃

სკოლის გარემო

კითხვა 3:		ავტონომიურობის რა ხარისხი გააჩნია თქვენს სკოლას შემდეგ საკითხებთან მიმართებაში? (მონიშნეთ მხოლოდ ერთი უჯრა თითოეულ მწკრივში)				
			სრული ავტონომია	საკმარისი ავტონომია	მცირე ავტონომია	ავტონომიის არარსებობა
IC2G03A	ა)	სასწავლო პროგრამის დაგეგმვა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03B	ბ)	სასწავლო პროგრამის გახორციელება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03C	გ)	მასწავლებლების დანიშვნა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03D	დ)	მოსწავლეთა შეფასების პოლიტიკის შემუშავება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03E	ე)	მასწავლებლისთვის პროფესიული განვითარების პროგრამების შინაარსის განსაზღვრა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03F	ვ)	სკოლის ბიუჯეტის განაწილება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03G	ზ)	კლასგარეშე აქტივობების განხორციელება	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03H	თ)	მოსწავლეთა მიღების პოლიტიკა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
IC2G03I	ი)	მასწავლებელთა ხელფასის ოდენობის განსაზღვრა	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
კითხვა 4:		მოცემული კითხვები ეხება მასწავლებელთა მონაწილეობას სკოლის მართვაში თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მასწავლებელი ...				
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არ

						არცერთი	
IC2G04A	ა)	არის ჩართული სასკოლო გადაწყვეტილების მიღების პროცესში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04B	ბ)	გამოთქვამს მოსაზრებებს სკოლის მმართველობის გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04C	გ)	გამოთქვამს სურვილს მონაწილეობდეს სკოლის მმართველობით ორგანოებში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04D	დ)	მონაწილეობს სკოლის პრიორიტეტების განსაზღვრაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04E	ე)	ხელს უწყობს სკოლაში სათანადო დისციპლინის დაცვასა და შენარჩუნებას?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04F	ვ)	მონაწილეობს აქტივობებში, რომლებიც ემსახურება სკოლის განვითარებას?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G04G	ზ)	უწყობს ხელს მოსწავლეთა აქტიურ მონაწილეობას სკოლის ყოველდღიურ საქმიანობაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
კითხვა 5:		მიმდინარე სასწავლო წელს სამიზნე კლასების რამდენ მოსწავლეს ჰქონდა შესაძლებლობა მონაწილეობა მიეღო ქვევით ჩამოთვლილ აქტივობებში? გთხოვთ გაითვალისწინოთ მხოლოდ სამიზნე კლასების მოსწავლეები.					
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არცერთი	სკოლაში არ ხორციელდება მოცემული აქტივობა
IC2G05A	ა)	ადგილობრივი გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული აქტივობები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G05B	ბ)	ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული პროექტები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G05C	გ)	კულტურული აქტივობები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G05D	დ)	ინტერკულტურული ინიციატივები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G05E	ე)	ცნობადობის ამაღლების მიზნით წარმოებული	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

		კამპანიები (მაგ., შიდსთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე, თამბაქოს მოხმარების წინააღმდეგ ბრძოლის მსოფლიო დღე და ა.შ.)					
IC2G05F	ვ)	ადგილობრივი თემის კეთილმოწყობასთან დაკავშირებული საქმიანობა (მაგ., საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილები, ბიბლიოთეკები, ჯანმრთელობის ცენტრები, დასვენების ცენტრები და ა.შ.)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G05G	ზ)	სპორტული ღონისძიებები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
კითხვა 6:	თქვენს სკოლაში რამდენი მოსწავლე ...						
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არცერთი	არ მათხსი პასუხი
IC2G06A	ა)	მონაწილეობს მოსწავლეთა თვითმმართველობის არჩევნებში	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G06B	ბ)	მონაწილეობს სკოლის მართვაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
კითხვა 7:	თქვენი აზრით, თქვენი სკოლის მოსწავლეთა რამდენი მშობელი ...						
			ყველა ან თითქმის ყველა	უმრავლესობა	ზოგიერთი	არცერთი ან თითქმის არცერთი	
IC2G07A	ა)	არის აქტიურად ჩართული მშობელთა ასოციაციის/კომიტეტის საქმიანობაში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G07B	ბ)	მონაწილეობს თვითმმართველ ორგანოთა არჩევნებში?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G07C	გ)	მხარს უჭერს ადგილობრივი თემის ფარგლებში სკოლის მიერ გახორციელებულ პროექტებს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G07D	დ)	ესწრება მშობლებსა და მასწავლებლებს შორის გამართულ შეხვედრებს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
კითხვა 8:	თქვენი აზრით, ქვევით დასახელებული პირები რა ხარისხით ახდენენ						

ზემოქმედებას სკოლის მართვასთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებებზე?							
			მალ აღ ი	საშუ ალო	დაბა ლი	არ შეაქვ თ წვლი ლი	არ მაქვს პასუხი
IC2G08A	ა)	სკოლის დირექტორი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08B	ბ)	სკოლის დირექცია	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08C	გ)	მასწავლებლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08D	დ)	მშობლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08E	ე)	სკოლის არააკადემიური პერსონალი (მაგ., ბიბლიოთეკარები, ფსიქოლოგები...)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08F	ვ)	ადგილობრივი თემის წარმომადგენლები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08G	ზ)	სამეურვეო საბჭო	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
IC2G08G	თ)	პედაგოგიური საბჭო	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
კითხვა 9: თქვენს სკოლაში, რამდენად ითვალისწინებენ მოსწავლეთა მოსაზრებებს შემდეგი საკითხების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებისას?							
			სრ ულ ად	გარკვეუ ლწილა დ	მცირე დ	საერთო დ არ წარმოებ ს	
IC2G09A	ა)	სასწავლო მასალები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G09B	ბ)	გაკვეთილების განრიგი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G09C	გ)	საკლასო წესები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G09D	დ)	სასკოლო წესები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
IC2G09E	ე)	კლასგარეშე აქტივობები	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	
კითხვა 10: თქვენი აზრით, სკოლის რამდენი მოსწავლე ...							
			ყველა ან თითქ მის	უმრავ ლესო ბა	ზოგიე რთი	არცერთ ი ან თითქმი ს	

			ყველა			არცერთი
IC2G10A	ბ)	იცავს სასკოლო წესებს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G10B	გ)	მზრუნველობას იჩენს სკოლის საკუთრებისა და აღჭურვილობის მიმართ?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G10C	დ)	იქცევა სათანადოდ გაკვეთილებისა და შესვენებების დროს?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 11: თქვენი აზრით, რამდენად ახასიათებს თქვენს სკოლას შემდეგი?						
			სრულად	ნაწილობრივ	მცირედ	არ ახასიათებს
IC2G11A	ა)	მასწავლებლები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11B	ბ)	მასწავლებლები ენთუზიაზმით ეკიდებიან საკუთარ სამუშაოს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11C	გ)	მოსწავლეებს მოსწონთ სკოლაში ყოფნა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11D	დ)	მოსწავლეები ენთუზიაზმით ეკიდებიან საკუთარ საქმეს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11E	ე)	მოსწავლეები თავს გრძნობენ სკოლის საზოგადოების წევრებად	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11F	ვ)	სკოლის არააკადემიური პერსონალი თავს გრძნობს სკოლის საზოგადოების ნაწილად	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11G	ზ)	სკოლის არააკადემიური პერსონალი ზრუნავს სკოლის წარმატებულ ფუნქციონირებაზე	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G11H	თ)	სკოლის არააკადემიურ პერსონალს პოზიტიური დამოკიდებულება აქვს სკოლის მიმართ	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
ადგილობრივი თემი						
კითხვა 12:	ხელმისაწვდომია თუ არა შემდეგი რესურსები იმ ტერიტორიაზე, რომელზეც მოცემული სკოლა მდებარეობს? (კითხვარის მიზნებიდან გამომდინარე, ადგილობრივ ტერიტორიად მიიჩნევა სკოლის გარშემო დაახლოებით ხუთი კილომეტრის რადიუსში მოქცეული ტერიტორია)					
						დიახ
IC2G12A	ა)	ბიბლიოთეკა				☐ 1 ☐ 2
IC2G12B	ბ)	კინოთეატრი				☐ 1 ☐ 2
IC2G12C	გ)	თეატრი ან საკონცერტო დარბაზი				☐ 1 ☐ 2

IC2G12D	დ)	ენის შემსწავლელი სკოლა	☐	☐		
IC2G12E	ე)	მუზეუმი ან სამხატვრო გალერეა	☐	☐		
IC2G12F	ვ)	სათამაშო მოედანი	☐	☐		
IC2G12G	ზ)	საზოგადოებრივი ბაღი ან პარკი	☐	☐		
IC2G12H	თ)	რელიგიური ცენტრი (მაგალითად, ეკლესია, მეჩეთი, სინაგოგა)	☐	☐		
IC2G12I	ი)	სპორტული ობიექტი (მაგალითად, საცურაო აუზი, ჩოგბურთის კორტები, კალათბურთის ან ფეხბურთის მოედანი)	☐	☐		
კითხვა 13:	რამდენად წარმოადგენს ქვემოთ ჩამოთვლილი სოციალური საკითხები პრობლემას იმ რეგიონში, სადაც მდებარეობს მოცემული სკოლა?					
			დიდ წილა დ	ზომიე რად	მცირ ედ	არ არის
IC2G13A	ა)	იმიგრაცია	☐	☐	☐	☐
IC2G13B	ბ)	უმუშევრობა	☐	☐	☐	☐
IC2G13C	გ)	რელიგიური შეუწყნარებლობა	☐	☐	☐	☐
IC2G13D	დ)	ეთნიკურ ნიადაგზე მიმდინარე კონფლიქტები	☐	☐	☐	☐
IC2G13E	ე)	სიღატაკე	☐	☐	☐	☐
IC2G13F	ვ)	ორგანიზებული დანაშაული	☐	☐	☐	☐
IC2G13G	ზ)	წვრილმანი დანაშაული	☐	☐	☐	☐
IC2G13H	თ)	სექსუალური შევიწროება	☐	☐	☐	☐
IC2G13I	ი)	ნარკოტიკების ბოროტად გამოყენება	☐	☐	☐	☐
IC2G13J	კ)	ალკოჰოლის ავად მოხმარება	☐	☐	☐	☐
კითხვა 14:	მიუთითეთ, რამდენად ხშირად აქვს ადგილი ქვევით ჩამოთვლილ პრობლემებს თქვენი სკოლის მოსწავლეებს შორის					
			არას დრო ს	იშვია თად	ხშირ ად	ძალი ან ხშირ ად
IC2G14A	ა)	ვანდალიზმი	☐	☐	☐	☐
IC2G14B	ბ)	სკოლის გაცდენა	☐	☐	☐	☐

IC2G14C	გ)	რასიზმი	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G14D	დ)	რელიგიური შეუწყნარებლობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G14E	ე)	ჩაგვრა (ბულინგი)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G14F	ვ)	ძალადობა	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G14G	ზ)	ნარკოტიკების გამოყენება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IC2G14H	თ)	ალკოჰოლის მოხმარება	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
სამოქალაქო განათლება სკოლაში						
კითხვა 15:	თქვენი სკოლის მაგალითზე, ვის უნდა ეკისრებოდეს პასუხისმგებლობა სკოლაში მოქალაქეობრივ განათლებაზე?					
			სრულ იად ვეთან ხმები	ვეთა ნხმე ბი	არ ვეთანხ მები	სრულიად არ ვეთანხმებ ი
IT2G15A	ა)	სკოლის დირექტორს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G15B	ბ)	საზოგადოებრივი მეცნიერებებთან დაკავშირებული საგნების მასწავლებლებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G15C	გ)	ყველა საგნის მასწავლებელს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G15D	დ)	მთლიანად სკოლას	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
IT2G15E	ე)	სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4
კითხვა 16:	თქვენი აზრით, რა არის სკოლაში მოქალაქეობრივი განათლების უმთავრესი მიზანი? (აირჩიეთ სამი უმთავრესი მიზანი და მონიშნეთ სამი შესაბამისი უჯრა)					
IC2G16A	ა)	მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება სოციალური, პოლიტიკური და სამოქალაქო ინსტიტუტების შესახებ				☐ 1
IC2G16B	ბ)	გარემოს დაცვისა და შენარჩუნების ხელშეწყობა				☐ 1
IC2G16C	გ)	საკუთარი შეხედულების დაცვის უნარის განვითარება				☐ 1
IC2G16D	დ)	მოსწავლეთა ცოდნის გაღრმავება მოქალაქეთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობების შესახებ				☐ 1
IC2G16E	ე)	ადგილობრივ თემში მოსწავლეთა მონაწილეობის ხელშეწყობა				☐ 1
IC2G16F	ვ)	მოსწავლეებში კრიტიკული და დამოუკიდებელი აზროვნების უნარების განვითარება				☐ 1
IC2G16G	ზ)	სკოლის ცხოვრებაში მოსწავლეთა ჩართულობის ხელშეწყობა				☐ 1

IC2G16H	თ)	რასიზმისა და ქსენოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური სტრატეგიების შემუშავების მხარდაჭერა	☐
IC2G16I	ი)	მოსწავლეების მომზადება მომავალში პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობისათვის	☐

დანართი N4. სავლე კვლევის რესპოდენტების სტატისტიკური მონაცემები

კვლევაში - „მოსწავლეთა დემოკრატიული მოქალაქეობის კომპეტენციები“ მონაწილე რესპოდენტების დემოგრაფიული მონაცემები:

I. გამოკითხული რესპოდენტების რაოდენობა

1. გამოკითხული მოსწავლეები – 1097 რესპოდენტი
 2. გამოკითხული მასწავლებლები – 374 რესპოდენტი
 3. გამოკითხული დირექტორები/დირექციის წევრები – 32 რესპოდენტი
- ჯამში, გამოკითხული იქნა 1503 რესპოდენტი

II. გამოკითხული რესპოდენტების სქესობრივი განაწილება

1. მოსწავლეები:
 - მდედრობითი სქესი -589
 - მამრობითი სქესი – 508
2. მასწავლებლები:
 - მდედრობითი სქესი -344
 - მამრობითი სქესი – 30
3. დირექტორები/დირექციის წევრები:
 - მდედრობითი სქესი – 24
 - მამრობითი სქესი – 8

საერთო ჯამში, გამოკითხულ იქნა:

- მდედრობითი სქესის 957 რესპოდენტი
- მამრობითი სქესის 546 რესპოდენტი

III. მოსწავლეთა განაწილება კლასების მიხედვით:

- IX კლასი – 634მოსწავლე
- XI კლასი – 463მოსწავლე

IV. გამოკითხული რესპოდენტების განაწილება რეგიონების მიხედვით

1. თბილისის რეგიონში გამოკითხული იქნა:
 - მოსწავლე – 286
 - მასწავლებელი – 86
 - დირექტორი/დირექციის წევრი– 6
2. ქვემო ქართლის რეგიონში გამოკითხული იქნა:
 - მოსწავლე – 326
 - მასწავლებელი – 123
 - დირექტორი/დირექციის წევრი– 12

3. იმერეთის რეგიონში გამოკითხული იქნა:
 - მოსწავლე – 362
 - მასწავლებელი – 129
 - დირექტორი/დირექციის წევრი – 10
4. სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში გამოკითხული იქნა:
 - მოსწავლე – 123
 - მასწავლებელი – 36
 - დირექტორი/დირექციის წევრი – 4

V. რესპოდენტების განაწილება ეროვნული კუთვნილების მიხედვით

1. საერთო სტატისტიკა:

- ქართველი – 1137 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანელი – 200 რესპოდენტი
- სომეხი – 171 რესპოდენტი
- სხვა – 14 რესპოდენტი

2. მოსწავლეები:

- ქართველი – 820 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანელი – 129 რესპოდენტი
- სომეხი – 137 რესპოდენტი
- სხვა – 11 რესპოდენტი

3. მასწავლებლები:

- ქართველი – 293 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანელი – 47 რესპოდენტი
- სომეხი – 31 რესპოდენტი
- სხვა – 2 რესპოდენტი

4. სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები:

- ქართველი – 24 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანელი – 4 რესპოდენტი
- სომეხი – 3 რესპოდენტი
- სხვა – 1 რესპოდენტი

VI. კვლევაში მონაწილე რესპოდენტების განაწილება მშობლიური ენის მიხედვით

1. საერთო სტატისტიკა:

- ქართული – 1149 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანული – 176 რესპოდენტი
- სომეხური – 163 რესპოდენტი
- სხვა – 15 რესპოდენტი

2. მოსწავლეები:

- ქართული – 830 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანული – 126 რესპოდენტი
- სომეხური – 132 რესპოდენტი
- სხვა – 9 რესპოდენტი

3. მასწავლებლები:

- ქართული – 295 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანული – 46 რესპოდენტი
- სომეხური – 28 რესპოდენტი
- სხვა - 5 რესპოდენტი

4. სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები:

- ქართული – 24 რესპოდენტი
- აზერბაიჯანული – 4 რესპოდენტი
- სომეხური – 3 რესპოდენტი
- სხვა - 1 რესპოდენტი

VII. კვლევაში მონაწილე რესპოდენტების განაწილება საცხოვრებელი ადგილის (დიდი ქალაქი/მუნიციპალიტეტი/სოფელი) მიხედვით

1. ქალაქი (თბილისი, ქუთაისი, რუსთავი)

- მოსწავლეები - 618
- მასწავლებლები - 163
- სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები - 11

2. მუნიციპალიტეტები

- მოსწავლეები - 161
- მასწავლებლები - 54
- სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები - 4

3. სოფლები

- მოსწავლეები - 318
- მასწავლებლები - 157
- სკოლის დირექტორები/დირექციის წარმომადგენლები - 17

VIII. კვლევაში მონაწილე მასწავლებელთა მონაცემები პროფესიული განვითარების სქემის სტატუსის მიხედვით

- მენტორი - 3
- წამყვანი - 42
- უფროსი - 222
- პრაქტიკოსი - 107

IX. კვლევაში მონაწილე მასწავლებელთა მონაცემები პედაგოგიური სტაჟის მიხედვით

- 1-დან 5 წლამდე - 15 რესპოდენტი
- 5-დან 11 წლამდე - 64 რესპოდენტი
- 11-დან 21 წლამდე - 104 რესპოდენტი
- 21-დან 30 წლის ჩათვლით - 81
- 30 წლის ზევით - 110

X. კვლევაში მონაწილე მასწავლებელთა მონაცემები საგნის/საგნობრივი ჯგუფების მიხედვით

- ბუნებისმეტყველება - 69 რესპოდენტი
- ესთეტიკური აღზრდა - 35 რესპოდენტი
- მათემატიკა - 47 რესპოდენტი
- ქართული ენა და ლიტერატურა - 66 რესპოდენტი
- მშობლიური ენა - 4 რესპოდენტი
- საზოგადოებრივი მეცნიერებები - 62 რესპოდენტი